TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

SJETTE AARGANG.

KJØBENHAVN 1889.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

Indhold.

Januar.

Februar.

Marts.

April.

Maj.

Juni—Juli.

August.

September.

Side

Oktober.

November—December.

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

JANUAR 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.

P. G. PHILIPSENS FORLAG

THIELES BOGTRYKKERI.

HENRYK SIENKIEWICZ:

KULTEGNINGER.

INDHOLD:

Den gamle Tjener. — Hania. — Kultegninger.

Fra Polsk ved **Knud Berlin.**

(Berlingske Tidende). »Sienkiewicz er en fint dannet og begavet Natur, der altid forstaar at holde sig saa nær som muligt til Skjønhedslinien uden nogensteds at overskride den. Saavel Adelens som Bondestandens Liv har han studeret i deres forskjellige Skikkelser; i et farverigt Sprog udvikler han sine Tanker, og han interesserer overalt, fordi han fortæller klart og koncist med vexlende Humor og Satire.«

(Politiken). »— — Denne Historie er mesterlig fortalt, og i det Hele fortjener denne Bog at læses. Der hviler over dens Blade en egen sørgmodig Ynde, som gjør Læsningen særdeles tiltrækkende.«

(Avisen). »Der er ingen Tvivl om, at man staar overfor en stor digterisk Begavelse.«

(Verdens Gang). »Vor Læseverden vil i ham lære at kjende en højst interessant Skildrer, som med gribende Sandhed tegner Billeder af et ejendommeligt og for os i mangt og meget fremmed Liv.«

(Dagbladet, Kristiania). »Det er fængslende at læse om dette forunderlige Liv derude paa de polske Sletter, hvor den mest aristokratiske Dannelse gaar Haand i Haand med den højeste Grad af Uvidenhed og Raahed. Ogsaa i dramatisk Henseende er Bogen fortræffelig.«

4 Kr., eleg. indb. 5 Kr. 25 Øre.

En lille By.

Det var umiddelbart efter Høsten, at en ung Mand, en ung Akademiker ved Navn Andreas Ursin kom til Byen som konstitueret Adjunkt i Historie og klassiske Sprog ved den lærde Skole.

Han var filologisk Kandidat og allerede et lille Stykke af en Videnskabsmand, idet han kort før sin Ankomst havde modtaget Universitetets Guldmedaille for en Afhandling om Cassiodorus. Men han var lige saa lidt en Pedant af Væsen som en Bogorm af Udseende.

Han var en frisk og fornøjelig, køn, ung Fyr med blond Helskæg, kruset Haar, rank Holdning, kraftig, lidt undersætsig Bygning. Han var munter og underholdende i Samtale, beleven overfor Damer, høflig overfor alle. Han førte sig ypperlig i en Dans, syntes at have en smuk Fremtid og var netop hjemkommen fra en paa offentlig Bekostning foretagen Rejse i Italien, Grækenland og Frankrig — kort sagt: han var som skabt til at vække Opsigt og gøre Lykke i denne lille Ravnekrog, der i de sidste ti Aar havde været henvist til som Genstand for sin Beundring at tage til Takke med en falmet Ritmester ved Dragonerne, hvis sværtede Moustacher, blaaskjoldede Ansigt, blodsprængte Øjne, tynde, vaklende Ben og bundløse Gæld allerede forlængst havde bragt hans Glorie til at blegne og berøvet ham endog den unge Handelsstands Misundelse over hans distingverede Monocle og Ridderkorset paa hans vatterede Bryst.

Andreas Ursin selv var sig baade sine ydre og indre Fortrin fuldt vel bevidst. Han havde endog en lille, vel begrundet Anelse om, at hans højere Overordnede havde udset ham til at spille en

Rolle for denne lille By, idet han skulde være som det friske Blod, der bragte nyt Liv i dens sørgeligt hensygnende Skole, hvilken nu i en Menneskealder under et Dusin gamle skimlede Lærere og en ganske mosgroet Olding af en Rektor var sunket ned til at blive en Fabel for det hele Land.

Men Andreas Ursin var baade for klog og forsigtig til at lade sig mærke med sine Anelser i denne Retning og vogtede sig i det hele nøje for at give sig Blottelser af enhver Art.

Han vidste godt, hvor umaadelig lidt der skulde til for at gøre en ny Mand umulig i disse Omgivelser, hvor aarvaagen Kritiken og hvor prikken Æresfølelsen i en saadan lille By altid var, hvor skarptsynet man overalt vogtede paa enhver Forsyndelse, og hvorledes navnlig den ringeste Mistanke hos Byens Beboere om, at han følte sig dens smaa Forhold overlegen, øjeblikkelig vilde give ham Naadestødet.

Overfor sine gamle af Støv, Mug, Snus, Slid, Drik eller Næringssorger fuldkommen aandssløvede Kolleger i Skolen, baade Adjunkterne og de simple Timelærerer, optraadte han da til en Begyndelse som en beskeden ung Mand, der gærne vilde belæres af de ældres Erfaring; — og navnlig gjorde han dette overfor den ganske sindssvage Rektor, en antediluviansk Over-Dødbider, der, hver Gang han mødte ham i Skolens mørke Korridorer, strakte sit store, røde, skaldede Sokrateshoved frem paa sin tynde, slunkne Hals og stirrede paa ham gennem sine Hornbriller, som om han aldrig havde set ham før og ikke vidste, hvortil han skulde henføre ham. Kun i Ny og Næ, naar Skolens Forhold førte dem i Samtale med hinanden, kunde der pludselig tændes et lurende Glimt i den gamles tomme Blik, — som om der da ogsaa hos ham begyndte at dæmre Anelser om, at han her stod overfor sin Banemand.

Som Andreas Ursin gik frem overfor sine Kolleger i Skolen, forholdt han sig med klog Forudseenhed ogsaa overfor den øvrige By.

Paa Gaden hilste han alle Byens Borgere, høje som lave, med samme udsøgte Høflighed, idet han førte sin stivpuldede brune Hat smukt ud for sig i Arms Længde og derpaa satte den tilbage paa Hovedet med en egen sikker Bevægelse, der klædte ham godt og uvilkaarlig indgød tillidsvækkende Forestillinger om Energi. I Selskabslivet bevægede han sig overalt med den klædeligste Anstand, ganske fordringsløst og en lille Smule usikkert — saadan

som en fremmed, der er ængstelig for at komme til at overtræde Stedets Former — desuden med et passende Udtryk af stille Begejstring over alt, hvad han blev Vidne til, som om det altsammen var ham noget nyt og behageligt overraskende. Damerne konverserede han med levende Deltagelse om Byens friskeste Nyheder, mens han — lidt koket — legede med deres Vifter og hemmeligt skottede ned til en lille Rose paa sin egen sorte Selskabsdragt, hvis elegante Snit og tilhørende fantasifuldt bundne Slip virkelig gav hans Skikkelse Glans. Taalmodig og med udtryksfuld Opmærksomhed hørte han paa den selvbehagelige Amtmand, og han lo sammen med de andre Herrer, naar Byens Broder Lystig, Politimesteren, ved Toddybordet fortalte sine »kriminelle« Historier; ja, selv med den lille faarekyllingeagtige Sognepræst søgte han Samtale, naar han saà denne staa — som han plejede — forladt henne i en Krog, med Hænderne samlede foran Brystet og Lommetørklædet hængende alenlangt ud af Baglommen, blidt vuggende sig paa de brede Hæle med en lovsangsagtig Nynnen, mens han over sin store, blaa, hvælvede Briller ligesom tilkastede Vorherre kammeratlige Genkendelsesblik gennem Gibsloftet. Overfor Byens gamle, udannede, halvt bondeagtige Købmænd havde Andreas Ursin mest ondt ved at finde den rette Tone; de saà bestandig tavs paa ham med et Blik, der ligesom gennemborede ham, og med en mut Mund, der syntes at krumme sig til et haanligt: Hvalp! Men med Byraadets Medlemmer og andre ledende Mænd talte han interesseret om Vandværket, den nye Havnemole, Rendestenenes Udskyldning, det forbedrede Renovationssystem og lignende kommunale Foranstaltninger, idet han i Samtalens Løb nævnte Byens Navn i samme Aandedræt som London og Berlin uden at fortrække en Mine derved. Om sig selv derimod, sine Rejser og Oplevelser, talte han saa godt som aldrig; og naar nogen begyndte at underholde sig med ham om hans videnskabelige Fortjænester, hans enestaaende Eksaminer og hans Guldmedaille, afbrød han regelmæssig vedkommende med et uimodstaaeligt Smil, som om han vilde sige: lad os nu ikke tale om Bagateller! — kort sagt: han vilde gøre Lykke og paa Forhaand indtage for sig denne lille By, hvis aandelige Fører han dog var bestemt til en Gang at blive.

Endog Eleverne paa Skolen søgte han med Forstandighed at knytte til sig, idet han overfor de ældre benyttede en halvt kammeratlig, overfor de yngste en næsten faderlig beskyttende Tone — paa en saadan Maade, at de desuagtet ikke glemte den

fornødne Respekt. Det var ham en Trang ogsaa her at vinde alle Hjærter, og han var endnu ung nok til fra sin egen Skolegang at huske, hvor farlige Fjender saadanne Smaadrenge kan være, hvor skarpt et Øje de har for alle smaa Svagheder, og hvor ubarmhjærtigt de kan benytte sig deraf overfor en Lærer, de først en Gang har lagt for Had.

Det kan da efter alt dette ikke undre, at Andreas Ursin blev højlig forbavset, da han efterhaanden mærkede, at han trods sin Fremfærd ingenlunde naaede sin Hensigt. Han kunde ikke forstaa, hvad det var, der var i Vejen; men han kunde heller ikke undgaa ved enhver Lejlighed at føle, at han var Genstand for Byens Kritik, ja at man rent ud havde ham til bedste bag hans Ryg.

Han mærkede det først hos Eleverne paa Skolen, der, blot han uforvarende tiltalte dem paa Gangene eller Legepladsen, blev røde og forfjamskede og slog Øjnene ned, som om de skjulte en ond Samvittighed. Og inden han vidste Ordet af det, havde Stemningen bredt sig som en Smitte over hele Byen. Det var, som om der overalt fødtes en dulgt Lattermildhed i Luften, saa snart han viste sig. Enten han befandt sig i et Selskab, i en Butik, eller hilste Folk paa Gaden, havde han en Fornemmelse af, at man morede sig paa hans Bekostning og smilte til hinanden, saa snart han vendte Ryggen til.

Den omtalte Dragon-Ritmester, der straks havde set i ham den frygtede Rival, begyndte endog ganske aabenlyst at hovere over ham. Ved et stort Aftenselskab hos Apotekeren, hvor hele Byens Honoratiores var samlet, havde han i en løftet Stemning ved Afskeden, mens han sammen med andre af Selskabet søgte efter sit Tøj ude i Entréen, tilsidst vendt sig om imod ham og sagt:

»Undskyld, Hr. Adjunkt! . . . De skulde vel ikke have hørt noget til min Hat?«

Andreas Ursin havde troskyldig svaret nej, da han i det samme hos de tilstedeværende mærkede en besynderlig Uro, som alene Ritmesterens Spørgsmaal kunde have foraarsaget. Et Par unge Handelsherrer i Døren begyndte aabenlyst at fnise, og Damerne fik med ét mærkelig travlt med at bukke sig ned efter deres Galoscher og samle sammen paa deres Pakkenelliker.

Andreas Ursin bed af Klogskab sin Harme i sig, skøndt Blodet suste ham hedt forbi Ørene; — og hele Natten laa han og vendte sig i sin Sæng og brød sit Hoved for at udfinde, hvad det

kunde være for en ondskabsfuld Hentydning, der havde ligget skjult i Ritmesterens Bemærkning. Han drejede og endevendte Ordene Gang efter Gang og gentog dem i en Uendelighed for sig selv — men blev dog lige klog.

Saa slog han det hele hen i Bevidstheden om sin uhyre Overlegenhed. Hvad var det hele egentlig værd at tale om? Han kunde jo le ad dem til Gengæld! . . . En Smule forloren Ritmester! . . . En Hoben uvidende Mennesker! . . .

Alligevel begyndte Sagen at antage betænkelige Dimensioner. Endog hans egne Kolleger syntes at vaagne op af deres Døs og smidske, saa snart de saà ham. Ja, om det saa var Spækhøkerne i Kælderhalsene og Træskohandlerne i Portene, saa kæmpede endog disse med et lunt Smil, naar han gik dem forbi paa Gaden, og i Butiksdørene stod Komis'er med Knappenaale stukket i Frakkeopslaget og varskoede hinanden ved forventningsfulde Fløjt om hans Komme. Og idet han saa passerede, bukkede de sig med udsøgt Artighed helt ned til Jorden, ligesom for at tvinge ham til at hilse, hvorpaa de atter tilkastede hinanden betydningsfulde Hm! og Hu-Hu! og Mjav! over Gaden bag hans Ryg, saa snart han var kommen forbi.

Han havde tilsidst Fornemmelsen af, at der ikke fandtes det Barn i hele Byen, der ikke vidste, hvad det var, man fandt latterligt hos ham. Men selv kunde han trods al sin Aarvaagenhed og utrættelige Forsken ikke komme paa Spor efter den mindste Traad. —

Den hele Sag faldt Andreas Ursin saa meget mere trykkende, som han netop var begyndt at blive forelsket.

Genstanden for hans ømme Følelser var Politimesterens Cecilie, — saadan som det var at vente. Hvorfor skulde vel han alene undgaa at forulykke i disse store mørkeblaa Øjnes rolige Dyb, der allerede havde krævet saa mange Ofre? Hvorfor skulde hendes blonde Haarpur ikke ogsaa for ham blive den Snare, hvori hans Sind forvildede sig, eller det fine Smilehul i hendes Kind den Faldgrube, hvorover hans vagabonderende Blik endelig snublede?

Cecilie Ankersen var nu nitten Aar. Den fine Frugt, der var vokset op i Byens fuldeste Solskin, bestraalet af al Lykkes Naade, var nu moden, færdig til at plukkes — af den, der kunde naa den. »Guldæblet«, som hun som Barn var bleven kaldt, da hun ved sin fra Sjælland medbragte Hedebo-Ammes Haand gik gennem Gaden med sit lokkede Gyldenhaar udslaaet under en

lille mørkeblaa Fløjlshue, med æblerøde Kinder og af Sol straalende Øjne, indtagende selv de gamle Bondekøbmænds flintehaarde Hjærter ved sit lille sjællandsk syngende »God Dag«, saa hun efterhaanden var bleven alles Øjesten, Genstand for baade Kvinder og Mænds Forgudelse, ja tilsidst, da hendes egen Moder døde, næsten ligesom hele Byens fælles Plejebarn, som man skinsygt vogtede overfor hinanden, for at ingen skulde tilegne sig hende helt, — »Guldæblet« hang nu rejsefærdigt paa sin Stilk, rede til ved første faldende Dug at sænke sig ned i den lykkelige Haand, der skulde volde saa megen Smerte, oprive saa mange Saar, fremkalde saa megen Misundelse og knuse saa manges Haab.

Cicilie vidste godt selv, at hendes Udviklingstid var omme, og hun følte godt, at Høsten var nær.

Heller ikke var det hende helt fremmed, hvor fristende hun netop nu var. Dertil havde hun allerede set for mange Øjne stirre fulde af Appetit op paa hende — lige fra Kontoristernes i Faderens Kontor og Ritmesterens bag Séglasset til den halvgamle, ugifte Amtmands smaabitte Griseøjne, naar denne paa Nyaarsballet i Klubben efter Bordet førte hende ind i den lille »Vinterhave« bag Salen og her satte sig hos hende i den bløde Hjørnesofa og faderlig gav sig til at lege med hendes Fingre.

Men Cecilie var mærkeligt nok ikke bleven fordærvet af alle disse Menneskers Forkælelse, og hendes Sind var endnu ikke blevet smittet af al det hede Begær, den sværmeriske Attraa eller halsende Brynde, der overalt fyldte Luften omkring hende. Hun bevægede sig muntert og sorgløst i det altsammen som en, der, om hun blot kunde faa Lov dertil, allerhelst vilde flagre i Frihed endnu en Stund og nyde den lette Beruselse, hvori al denne Hyldest, denne Smiger og alle disse Blikke, der graadigt ligesom spiste hende op, alligevel satte hende. Hun morede sig endnu som et Barn over disse lidenskabelige Tilnærmelser, disse forfjamskede Miner og stammende Tilstaaelser, der gjorde alle Herrerne saa komiske. Og hun lo lige utvungent deraf, enten det var den ulykkelige nye Provisor Spreckelsen, der af lutter Hjærtekvababbelse regelmæssigt fik Hikke, hver Gang han saà hende, eller det var selve Præsten, der under gammelmandssmilende, tilsyneladende uskyldigt Kurmageri fik hende hen for sig selv i en Krog og bag sin store blaa Brille forslugent betragtede hendes dejlige hvide Hals, den velformede, ligesom i ungdommeligt Overmod svulmende Buste og de nydelige smaa Øren med det lillebitte Diamantlyn

i den rosenrøde Flip, — mens han med Fingerspidserne ængsteligt og blidt klappede hende paa den blottede Underarm.

Men levede saaledes Cecilie Ankersen sorgløst i det solbeskinnede Nu uden synderlig at bekymre sig om sin Fremtid endsige at lægge Planer for en betryggende Fremtidslykke, saa gjorde hendes Fader, Politimesteren, til Gengæld dette sidste for dem begge.

Ingen skulde ellers tro, at denne forsorne Bulderbasse, der tilsyneladende aldrig havde taget sig meget af sin Datter men villig overladt hende til hele Byens ømme Omsorg — ingen skulde have tænkt, at der i dette store, vinblussende Hoved virkelig gærede Planer for Cecilies Fremtid, — endsige store og dristige Planer, som han blot ikke havde været saa dum at betro til nogen eller blot røbe med et Ord.

Ofte, naar han ud paa Natten, efter Hjemkomsten fra Klubben, sad inde i sit Værelse, indhyllet i den sædvanlige uigennemtrængelige Cigardamp og med Sodavand og Kognaksflasken foran sig, sagde han til sig selv, endog halv højt:

»Man skal ikke være et Fæ . . . aldrig noget Fæ. . . . Naar man en Gang har faaet saadan en Skat til Datter... til Datter... saa skulde man hænges op i den højeste Galge, om man lod hende stryge for den første den bedste Lømmel, der kommer svansende med en Rose i Knaphullet. . . . Men det bliver der heller ikke noget af, saa længe jeg sidder i Kommissionen, som Bager Konradsen siger. . . . Jeg skal nok skaffe dig en Mand, min Glut, som baade du og jeg kan være tjænt med. . . . For nu maa vi holde Ørene stive, Politimester! . . . Du skal se, min Tøs, det gaar altsammen nok . . . gaar altsammen nok«.

Og mens han trøstede sig saaledes, steg et Billede frem i Taagen for hans Blik — Amtmandens Billede, tilknappet, med mørke Bakkenbarter, langagtigt Ansigt, lange, forlorne Tænder, et ubarmhjærtigt Smil og smaa, koldt gennemskuende Griseøjne under tætte, sorte Bryn.

Ogsaa Amtmanden var en forholdsvis ny Mand i den lille By, der i det hele i den sidste Tid — ligesom ved en beregnet kraftig Indgriben fra højere Steder — ved forskellige nye Embedsbesættelser var bleven revet ud af sin gamle Slendrian. Han havde endnu ikke været her et fuldt Aar, og Politimester Ankersen havde saaledes hidtil ikke haft Lejlighed til at se ham ret mange Gange i sit Hus. Men nu bestemte han sig til at gøre et stort

og imponerende Gilde til hans Ære, ved hvilket han vilde opbyde alt for at smigre hans Forfængelighed. Han havde nemlig allerede gennemskuet, at det var paa denne Vis, denne departementale Istap skulde smeltes. Og da han netop i den sidste Tid i Smug særlig nøje havde iagttaget sin Datter og troede at kunne berolige sig med, at hendes Hjærte endnu var frit, skred han til Iværksættelsen af sin Plan med de bedste Forhaabninger.

Alligevel mente Andreas Ursin at have Grund til at tro, at han ikke var Frøken Cecilie ganske ligegyldig.

Dersom nogen havde spurgt ham om, hvorpaa han støttede denne sin Formodning, vilde han være kommen i Forlegenhed med Svaret. Ti Cecilie havde i Virkeligheden aldrig givet nogen særlig Interesse tilkende overfor ham. Sligt laa ikke for hendes Natur og vilde ogsaa kun daarlig have stemt med hele den lette Tone, paa hvilken hun overfor alle disse rivaliserende Kurmagere havde maattet slaa ind for ikke at bevirke Ufred imellem dem.

Desuagtet mente han at have bemærket, at hendes Øjne havde hvilet paa ham med et ejendommeligt Velbehag den aller første Gang, de saas. Og senere smigrede han sig med den Tro at have kunnet spore, at hun alene stod uberørt af hele det ravnekrogsagtige Skumleri, der var sat i Gang imod ham; at alene hun ikke deltog i den taabelige Komedie, man her spillede bag hans Ryg.

Denne skønne Indbildning gav ham hundredfold Erstatning for al den Tort, han ellers her havde maattet lide. Og intet havde maaske saa meget som netop den bidraget til at give hans ømme Følelser Næring og tilsidst bragt Ilden i hans Hjærte til at tage Overhaand.

Men saa hændte det en stormfuld Dag, at han uforvarende mødte hende sammen med en Veninde ude paa den vestre Promenade langs Plantagen.

Idet han gik dem forbi og tog sin Hat ærbødigt af, hilste de begge tilsyneladende roligt og behersket. Men allerede paa Afstand havde han set dem puffe ligesom forventningsfuldt til hinanden, idet de fik Øje paa ham. Og da de nu var kommen saa langt bag ham, at de troede sig udenfor Hørevidde, stak de Ansigterne ned i Mufferne og brød ud i en aabenbar kun med yderste Nød tilbageholdt Latter.

Men Stormen, der førte tilbage, bragte deres Ord videre, end de havde tænkt. Og sammen med deres hjærtelige Fnisen

opfangede Adjunktens krampagtig spidsede Øren følgende Brudstykke af et Ordskifte.

»Nej, det er ved Gud for komisk. . . .«

»Ja, vil du nu sige mig, er det nu muligt at bare sig . . .«

»Blot han ikke har kunnet se noget paa os . . .«

»Og du har virkelig ikke vidst det før? . . .«

». . . Far . . . men troede . . . bare Løjer . . .«

»Aa, Gud . . . hele Byen . . . Ottilie sa'e . . . søger bare at komme til at møde ham. . . . For man kunde jo ved Gud næsten tro det værste, ikke sandt? . . .«

». . . mange . . . saadan videre . . .«

». . . alene. . . . Klokken fem. . . . Ritmester Rosen . . . den allerstørste. . . .«

Andreas Ursin var bleven ligbleg. Han gik lige hjem til sin Bolig, satte sig i sin Hestehaarssofa og sank sammen. Med Skægget begravet i sine knyttede Hænder, Albuerne støttet paa Knæene, stirrede han i en hel Klokketime stift ud for sig paa Gulvet ligesom i en Forstening.

Hvad var det dog for en ubarmhjærtig Magt, der her drev sit Spil med ham? Hvad i Guds Navn kunde det dog være, som alle i denne By fandt saa latterligt hos ham, at det var paa Veje til at gøre ham Opholdet her umuligt? Han forstod det slet ikke længer. For det maatte jo være noget, som alle kunde se, en Abnormitet, som sprang selv Børnene i Øjnene. Hans Ydre kunde det ikke være. Han vidste jo dog, at var han ingen Adonis, saa var han dog heller ikke hverken vind eller skæv eller halt eller pukkelrygget. Hans Væsen? Men var han da ikke netop fra allerførste Færd optraadt saa fordringsløst, saa lidt udæskende som muligt, og havde han ikke paa ethvert Punkt bestræbt sig for saa fuldkomment som muligt at rette sig ind i disse for ham fremmede og uvante Forhold? Hvem kunde han have stødt paa Ærmet? Overfor hvem i den hele By, lige fra dens Rangspersoner til dens fattigste Stodder, kunde han have glemt blot et eneste skyldigt Hensyn? Hvad var der da i Vejen? . . . Hans Liv? Havde man hørt noget om hans Fortid, som kunde kaste et latterligt Skær over ham? At han som Dreng havde været forelsket i sin fyrretyveaarige Tante og gjort hende en Kærligheds-erklæring; eller at han som Student i flere Aar havde hilst paa en Barber fra Store Kongensgade i den Tro, at det var en meget højtstaaende Person, hvem alle skyldte Ærefrygt — hvem kunde

vel vide det her? Og selv om saa var — hvad forfærdeligt var der saa vel deri? For øvrig vidste han selv kun om sin Ungdom, at den havde været fuld af Savn og Forsagelse parret med rastløs Flid. Allerede som Student havde han ved usle Informationer ernæret baade sig selv og sin syge Moder og endda taget sine Eksaminer baade bedre og hurtigere end de allerfleste. Var det maaske det, man fandt saa latterligt? Han troede, han kunde sige uden Pral, at han havde været sin Stand, sin Familje til Ære; og han havde da ogsaa hidtil alle Vegne kun mødt Anerkendelse, Opmuntring, ja Beundring og Misundelse. Og havde han derfor været overmodig eller blot forfængelig? Hvorfor havde man ham da her saa ondskabsfuldt til bedste? Hvorfor? I snart to Maaneder havde han nu været nær ved at bryde sit Hoved i Stykker for at komme paa Spor derefter. Men det var som at kæmpe mod et Kogleri, en usynlig, hundredhovedet Trold, der aldrig var til at faa imellem Hænderne, men som spøgede overalt i Luften omkring ham og med sine hundrede Tunger bestandig raabte ham sit: her! ind i Øret, som om den lagde an paa at berøve ham Forstanden. Hvad skulde han gøre? Han havde i den hele By ikke en Ven, til hvem han kunde betro sig, ikke en bekendt, hvem han, uden at ydmyge sig, kunde tale til og anmode om Forklaring. Hvad i Herrens Navn skulde han da gribe til? Hvordan faa Bugt med dette Uhyre, som — —

I det samme bankede det frygtsomt paa Døren, og paa Adjunktens barske »Kom ind« indtraadte i Værelset en lille Purk paa en halv Snes Aar med lyst, studset Haar og store flade Øren. Ganske ildrød i Hovedet af Forlegenhed blev han staaende helt stum og traadte sig selv paa Tæerne henne ved Døren, mens han under den ene Arm slæbte paa en stor Pakke blaa Stilebøger.

Det var den lille Karsten, Kæmnerens Søn fra nederste Latin, der som Klassens »Ordensduks« bragte de latinske Stilebøger. Han var ellers blandt alle Skolens Elever Adjunkt Ursins specielle Kæledægge, hvem denne ofte talte med paa Skolens Gange og morede sig over paa Legepladsen. Men i Dag var Adjunkten for optagen af egne Bekymringer — han pegede blot adspredt hen paa et Bord ved Kakkelovnen og forandrede end ikke Stilling.

»Læg dem dér«, mumlede han.

Den lille Fyr løftede sig varsomt i Vejret og vaklede paa indadvendte Taaspidser over Gulvet hen til Bordet, hvor han af-

læssede sin Byrde; hvorefter han atter skyndsomt og paa samme lydløse Maade vendte tilbage mod Døren, synlig lettet ved at have sit Ærinde saa vel overstaaet.

Men i det samme fór en Tanke som et Lyn gennem Andreas Ursins Hjærne. Han løftede Hovedet — og netop som Purken hævede Haanden op til Dørlaasen, hørte han henne fra Sofaen:

»Hør lidt, Karsten — lad mig tale et Ord med dig«.

Der gik som et Lammelsens Stød gennem den lille Drengekrop, Haanden faldt slapt ned fra sin Vej til Laasen, og han vendte sig end ikke om, før Adjunkten havde gentaget sin Opfordring.

Selv da nærmede han sig kun nølende, Skridt for Skridt, med ligesom af Skræk slagne Bevægelser og med den onde Samvittigheds raadvilde Blik flakkende om i den Ende af Stuen, der var modsat den, hvori Adjunkten befandt sig.

»Naa, kom nu, min Dreng«, gentog denne. »Du skal ikke være bange . . . jeg vil blot snakke et lille Ord med dig . . . naa, det var ret . . . kom kun helt herhen . . . saadan . . . Tag Fingren af Munden, min Dreng . . . og lad mig nu høre, . . . var det Stilebøgerne, du kom med? . . .

Den arme Purk formelig rystede over hele Kroppen mellem sin Lærers Knæ, skøndt denne beroligende klappede ham over hans kuglerunde Kradsbørste-Hoved, idet han venligt tiltalte ham. Han spurgte ham ud om hans Hjem, spurgte om hans Moder var rask, hans Fader kommen hjem fra København, og gled fra et Spørgsmaal om den lille Søster Rikke lææmpeligt over til at tale om Skolen, om Lektierne, om hans Kammerater og — ganske forsigtig — om Lærerne; indtil han tilsidst udbrød:

»Sig mig, saa har I naturligvis ogsaa Øgenavne til jeres Lærere, hva? . . . Har I ikke? . . . Naa, naa — bliv nu ikke bange . . . jeg skal saamænd ikke røbe jer, I smaa Gavtyve. . . . Men sig mig nu . . . lad mig en Gang høre. . . . Hvad kalder I f. Eks. mig? . . . Naa, sig det kun frit ud. Jeg véd dog, I har et Navn til mig. . . . Hvad kalder I mig saa?«

Det var, som om al Drengens Blod ved dette Spørgsmaal pressedes op i hans Kinder og ud i hans store Øren, saa disse tilsidst saa ud, som om det var paa Nippet til at dryppe af dem. Men da Andreas Ursin, trods alle venlige Overtalelser, ikke kunde faa ham til at tale, begyndte Adjunkten i sin Iver at bruge Mund, ja tilsidst at true og befale — for nu følte han, at han endelig havde fundet et Spor.

»Hører du? . . . Du skal sige mig det«, næsten raabte han.

Men Drengen tav fremdeles.

»Jeg er din Lærer«, vedblev han »og jeg vil vide det. . . . Du skal ikke faa Ubehageligheder deraf, hvad det saa end er . . . men jeg vil have, at du skal sige mig det . . . forstaar du? . . . Jeg slipper dig ikke, før du har sagt mig det«.

Ved de sidste Ord ruskede han endog i Hidsighed den grædefærdige Dreng saa eftertrykkeligt i Skuldren, at Fyren helt mistede Fatningen. Og først da — og mens Adjunkten bøjede Øret helt ned til hans Mund — kom det endelig hviskende over de skælvende Læber:

»Knækkerten«.

»Knækkerten!« gentog Ursin halvhøjt og saà sig om. »Knækkerten! . . . Hvad skal det sige? . . . Hvorfor har I givet mig det Navn? . . . Naa, hvorfor?« begyndte han atter indtrængende.

Men da han hurtig fik Fornemmelsen af, at Drengen før vilde lade sig radbrække, end han bragte Forklaringen af Ordet over sine Læber, slap han ham tilsidst mat og lod ham gaa.

»Gaa« — sagde han blot, mens han selv sank langsomt tilbage i Sofahjørnet.

Her sad han endnu længe efter, at Døren havde lukket sig bag den ulykkelige Knægt, og saà grundende frem for sig.

»Knækkerten!« — »Knækkerten!« blev han ved at gentage for sig selv, — saà ned ad sig, rejste sig endelig op og betragtede sine Underekstremiteter. »Det maa jo være noget ved min Figur. Har jeg da skæve Ben, »knækkede« Haser? Jeg har dog aldrig vidst andet, end at jeg tvært imod var ganske velskabt. Eller er det min Næse?« — han lod Pegefingren glide ned ad dens Ryg — Har den noget Bræk? Man har dog altid sagt mig, at den var ualmindelig velformet. Men hvad er det da? — mine Arme, min Ryg? . . . Knækkerten! . . . Knækkerten! . . . Hvad skal det Ord betyde! For de kan dog for Pokker ikke have grebet det helt ud af Luften. De maa jo dog have hentet det fra en eller anden Ejendommelighed hos mig«. . . .

Han gav sig til at vandre op og ned ad Gulvet. Hans Sporiver var bleven hidset til den yderste Grænse. Han maatte til Bunds i Sagen nu. Nu, da han temmelig sikkert endelig havde faaet fat i Uhyrets Hale, vilde han ogsaa se dets Ansigt, for at kunne brække Gifttænderne af dets Gab.

Han standsede pludselig sin Gang over Gulvet; han havde fattet en Beslutning. Han vilde endnu samme Eftermiddag gaa hen til Adjunkt Carlsen, den af Medlærerne, han følte sig mest knyttet til, — og rent ud spørge ham, om han kendte det Øgenavn, hvorunder han gik i Byen eller i det mindste mellem Eleverne paa Skolen, og hvorfra det skrev sig. Carlsen var vist i Grunden en flink Kollega, som sikkert hverken vilde misbruge hans Fortrolighed eller føre ham bag Lyset. —

Han tog straks sin Frakke paa, satte sin Hat paa Hovedet, knappede omhyggelig sine nye Spadserehandsker om Hænderne og stak sin brune, med en lille Agatknap forsynede Rørstok under Armen. — Han vilde skride til Handling uden at tøve.

Men forinden han forlod Værelset, stillede han sig, støttet til sin Stok, endnu en Gang op foran Pillespejlet i denne fulde Paaklædning. Og mens han betragtede sit Billede derinde, spurgte han for titusende Gang sig selv, hvor det var muligt, at nogen, end sige en hel By, kunde finde noget latterligt ved ham. Han syntes, det maatte være enten ham eller Byen, der var gal — anden Forklaring kunde han ikke tænke sig — og det var derfor ikke underligt, at han tilsidst slog fast, at det var Byen. Naar han saaledes stod og betragtede sig selv fra Spidsen af sine Støvler til Pulden af sin brune Hat, kunde han ikke med sin ærligste Villie se andet, end at han virkelig var en smuk Mand, endog en ikke almindelig smuk Mand, med en nobel Holdning og en ulastelig Smag. Eller var maaske ikke denne Frakke, disse Benklæder, disse kun lidet spidse Støvler, var det ikke altsammen af passende Farve og Snit, hverken for moderne eller for iøjnestikkende gammeldags? Eller var der noget paafaldende ved denne Hat, noget udfordrende ved disse Handsker?

Han rystede paa Hovedet, som om han igen vilde sige: jeg forstaar det ikke — og gik stille ned ad den knirkende Trappe.

Nede paa Gaden, som han hurtig skyndte sig igennem, syntes han nu at læse Ordet »Knækkerten« bag det sædvanlige, halvdulgte Smil i alle de mødendes Ansigter Selv to opløbne Skoledrenge fra øverste Klasse, der kom ham forbi, gav sig ganske ugenert til at fnise kun et Par Skridt fra ham; og i den ophidsede Sindsstemning, hvori han befandt sig, var han paa Nippet til at vende sig om og tildele de to Lømler en alvorlig Afrøfling midt paa Gaden, da han i det samme fik Øje

paa den gamle Overlærer Asmussen nede i Strædet og derfor med Vold bed sin Harme i sig.

Den gamle Overlærer kom trissende hen ad Fliserækken i sin sædvanlige Slæbegang, med den ene Haand paa Ryggen af sin brune Kalmukkes Skødefrakke, den anden svingende langsomt sin Spanskrørsstok rundt i Haandtaget.

Idet Adjunkt Ursin gik forbi ham, hilste han ham skyndsomst — han brændte af Utaalmodighed efter at faa fat i Adjunkt Carlsen for endelig at faa denne ubegribelige Gaade løst.

Men da han nu selv i Overlærerens gamle Mumieansigt genkendte hint forhadte Smils blege Genfærd som en lun Mimren mellem de høje Flipper, kunde han ikke styre sig længer. Ganske ude af sig selv af Raseri, gik han lige hen imod den gamle Mand, fordrede Forklaring, spurgte ham med høje Ord, hvorfor han havde lét og gav tilsidst, uden ret selv at vide det, Luft for hele sin Lidelseshistorie her midt paa den aabne Gade.

Den gamle Overlærer havde i Begyndelsen sét noget forbløffet paa denne ophidsede unge Mand; men efterhaanden som han af dennes forvirrede Tale forstod, hvorom Sagen drejede sig, smilede han atter lunt mellem sine Fadermordere og klappede ham beroligende paa Skuldren.

»Kære unge Ven«, sagde han saa tilsidst godlidende. »Tag Dem dog ikke den Sag saa nær . . . det er jo bare en Bagatel«.

»Men hvad er det da? Hvad er det da?« raabte Andreas Ursin ude af sig selv.

»Tys! Tys! Tag dog ikke saadan paa Vej. . . . Her er jo Folk i Gaden. . . . Det hele er jo ikke noget at snakke om«.

»Men jeg maa dog vide, hvad det er«.

»Ja vist, ja vist . . . det er for Resten underligt, De ikke selv har mærket det. Det er jo ikke andet end det, kære Ven, at . . . naar De hilser . . .«

»Min Hilsen? Er der noget i Vejen med den? Hilser jeg maaske ikke ærbødigt nok?«

»Jo, jo vist netop særdeles ærbødigt — giv Dem dog tilfreds, Menneske. . . . Det er da egentlig heller ikke Deres Hilsen, men . . . nu ja, Deres Hat . . .«

»Min Hat?« gentog Ursin og tog uvilkaarlig sin brune Stivpuldede af Hovedet og saà paa den. »Det er jo en ganske almindelig Filthat, saadan som de fleste Mennesker gaar med«.

»Ja, ja, ja« tyssede den Gamle. »Men sæt dog for Guds Skyld Hatten paa Hovedet . . . der kunde jo komme nogen af Skoledisciplene. Hvad vilde de tænke? . . . Det er jo egentlig heller ikke Hatten. . . . Det er blot, naar De saadan hilser, og saa saadan fører Hatten rask frem, saa — har De ikke mærket det? — saa giver det bestandig saadan et lille morsomt Knæk i Skyggen . . . saadan et ganske lille Knæk. . . .«

»Knækkerten!« faldt det Adjunkten halvhøjt ud af Munden.

»Se, det er der nu én, der en Gang har lagt Mærke til. Saa har han tilfældig fortalt det til andre, og tilsidst har vi allesammen moret os lidt over det, naar vi mødte Dem — for det lød virkelig ganske pudsigt«, sagde den gamle og smilte atter ret hjærteligt i Erindringen derom. — »Ja, se det er saamænd det hele, kære Ven. Det er jo ikke noget at tage sig nær — Herregud, Folk skal jo have lidt at more sig med i en saadan lille By, ikke sandt?« — —

Andreas Ursin gik slukøret hjem.

Hvilke Dumheder! Hvilken Ravnekrog! Ved en saadan Bagatel havde virkelig en hel By fæstet sig!

Da han kom op paa sit Værelse stillede han sig op paa Gulvet og tog sin Hat af, saadan som han plejede at gøre det, naar han hilste paa en Bekendt. Han førte den rask i Arms Længde ud for sig og — ja — det gav virkelig et lille Knæk i Skyggen. Og dette var virkelig det hele? Det var slet ikke andet, de havde lét af?

Han prøvede igen en Gang at hilse, én Gang til, to Gange, han blev ved — og smilte — det lød virkelig ganske pudsigt. — Knæk, knæk, sagde det. — Og det var virkelig det hele! —

Dagen efter købte Adjunkt Ursin sig en ny Hat. Det var en fornyet Skærsild for ham at gaa igennem, da han stod i Butiken, hvor Kommis'erne var ved at rævne af undertrykt Fnisen — ikke at tale om de første Dage, da han viste sig paa Gaden med den nye Bedækning, en smuk, blødpuldet lysegraa, der klædte ham fortræffeligt, og som han forinden hjemme i sin Stue i en hel Time havde hilst Oehlenschlägers Buste med, for at forvisse sig om, at der ingen mistænkelige Lyde gemte sig i den.

Men efterhaanden som Folk i Byen vænnede sig til Adjunkt Ursins nye Hat, glemte de ogsaa Historien med den gamle. Og hurtigere, end han selv havde troet, blev han nu hjemmevant i

Byens Forhold. Ti Folk holdt virkelig af ham; og selv Cecilie Ankersen kom ham snart igen i Møde med den gamle Frimodighed.

— — —

Men fik de da hinanden? Og hvorledes gik det Politimesteren, Amtmanden og den ulykkelige Provisor. Ja, derom kan jeg maaske faa Lejlighed til at fortælle »Tilskuerens« Læsere en anden Gang.

Dette er blot Historien om Adjunkt Ursins Hat. Og da denne nu er ude af Verden, er dens Saga heller ikke længer.

Henrik Pontoppidan.

Om Planternes Sjæl.

Je n'ai pas prétendu prouver que les Plantes sont sensibles; mais j'ai voulu montrer qu'il n'est pas prouvé qu'elles ne le sont point.

Bonnet: Contemplation de la Nature. 1764.

I.

Hensigten med nærværende Afhandling er at belyse Spørgsmaalet: om Planterne kunne kaldes »besjælede« i lignende Forstand som Dyrene, eller, med andre Ord, om vi hos Planterne kunne formode psykiske Funktioner. En mytologisk, poetisk eller ren filosofisk Behandling af Æmnet vil jeg ikke byde, derimod skal jeg søge at give en almenfattelig Fremstilling af den moderne eksperimentelle Plantefysiologis Stilling til dette gamle Spørgsmaal.

Skulle vi undersøge, om Planterne ere »besjælede« Væsener, bør vi først være enige med Hensyn til, hvad vi her ville forstaa ved en »Sjæl«. Men da Forsøg paa at definere dette Begreb kunde føre os udenfor Fysiologiens Omraade og tilmed turde falde mindre heldigt ud, kan Spørgsmaalet omskrives saaledes: Have Planterne Sanser og Bevidsthed?

Idet Spørgsmaalet om Bevidstheden foreløbig holdes ude af Betragtning, skulle vi først undersøge, om Planterne have Sanser — jeg mener hermed, om der i Planternes Maade at modtage og reagere paa ydre Paavirkninger (f. Eks. Berøring, Belysning, Lyd, Gifte o. s. v.) findes Lighed med de Love, vi kende fra Dyrenes og Menneskets Sanse- og Nervefysiologi. Da man sædvanligvis ikke ser noget til særlige Sanseorganer hos Planterne, ere mange maaske tilbøjelige til straks at nægte Planterne Sansning. Men dette vilde være ganske uberettiget. Ti for det første er det slet

ikke givet, at Sansning absolut skal være knyttet til og betinget af særlige Organer — saadanne Organer betegne kun en vidt dreven Arbejdsdeling hos de paagældende Organismer — og, for det andet, findes der virkelig hos mange Planter Dannelser, der kun kan opfattes som Sanseorganer. Til dette Forhold komme vi siden lejlighedsvis tilbage, ligesom til Spørgsmaalet, hvorvidt »Nerver« mangle i Planterne; jeg har her kun villet pointere, at man ikke kan afgøre Sagen ved en Afvisning paa Forhaand, saaledes som det sædvanlig sker.

Spørgsmaalet bliver altsaa, om der i den Maade, hvorpaa Planten forholder sig overfor sine Omgivelser, findes Overens-

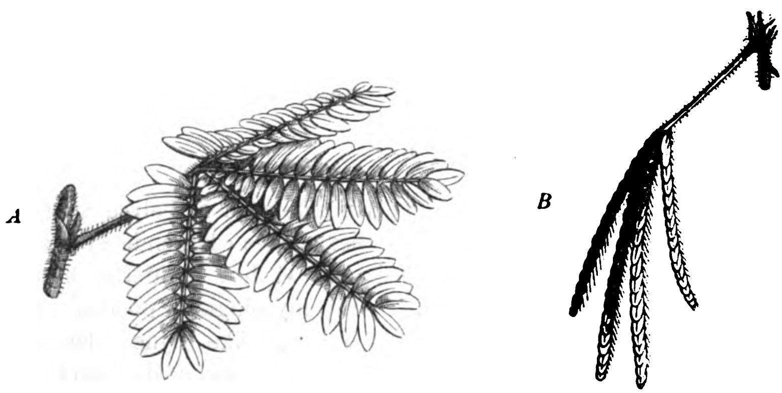

Fig. 1. Den følsomme Mimose *(Mimosa pudica)*.
A et Blad i upirret Tilstand, *B* et saadant efter Pirring.

stemmelse med Dyrenes og vore egne Forhold. Vi kunne begynde med Planternes saakaldte »Følsomhed for Berøring«. Det vil sikkert være enhver af Læserne bekendt, at visse Planter eller Plantedele kaldes »følsomme«, fordi de ved Berøring, Stød — eller ved en brat Temperatursvingning o. l. — udføre visse Bevægelser. Mest berømt er den »følsomme Mimose«, der hører hjemme i Sydamerika: ved en kun svag Berøring lukker den sine Smaablade sammen og lader hele Bladet hænge ned, ligesom slappet. Man behøver dog ikke at gaa udenlands for at finde saadanne »følsomme« Plantedele; hos os findes mange Planter paa Mark og i Skov, der, navnlig i Blomsten, ejer bevægelige »følsomme« Organer; jeg skal blot som Eksempel nævne Kornblomstens og Ber-

berissens Støvdragere. Disse Bevægelser omtales nærmere i 2det Afsnit. En noget anden Art »Følsomhed« kendes hos de saakaldte Slyngtraade, der findes hos klattrende[1]) Planter, f. Eks. hos Galdebær (*Bryonia*), hos Agurken, Vinstokken og talrige andre. Ved Slyngtraadenes Forhold maa vi dvæle noget længere, da de frembyde meget af Interesse.

Naar en Slyngtraad — den maa hverken være for ung eller for gammel — kommer i Berøring med et fast Legeme, f. Eks. en Pind, saa bøjer den sig paa det berørte Sted hen imod det fremmede Legeme, og naar Pinden ikke fjærnes, vil Slyngtraaden snart have viklet sig helt omkring den. Fig. 2 viser en Slyngtraad af Galdebær, der har viklet sig om en lille Gren. Saadanne Forhold ere lette at iagttage i ethvert Spalier med Vinranker og i ethvert Ærtebed — heri er der jo ikke noget nyt. Jeg skal derfor ikke, hvor fristende det end kunde være, nærmere beskrive, hvorledes disse Bevægelser foregaa og hvilken Nytte Planterne have af Slyngtraadene.

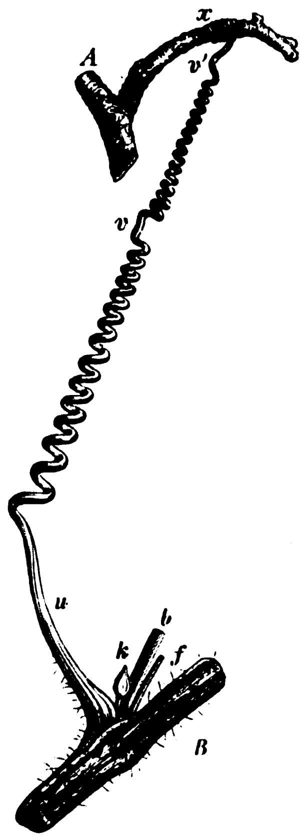

Fig. 2. Slyngtraad af Galdebær (*Bryonia*), naturlig Størrelse.

Her interesserer os kun selve den »Følsomhed«, som Slyngtraadene vise, og vi spørge: er Betegnelsen »Følsomhed« heldig valgt, har denne »Følsomhed« noget som helst tilfælles med vor Følesans? Jo, den har; den stemmer, hvor mærkeligt det end lyder, i alt væsentligt overens med vor egen Følesans. Her siges udtrykkelig Følesans, ti om Planten har Fornemmelse af at blive berørt, og, i saa Fald, om en saadan Fornemmelse ligner vor Fornemmelse

[1]) Ikke at forveksle med slyngende Planter, f. Eks. Humle, Snerle o. fl. a., der omslynge deres Støtte paa Grund af en ejendommelig Modifikation af Længdeväksten; et Forhold, der endnu ikke er ganske opklaret.

af Berøring, er en hel anden Sag, som først kan behandles, naar Problemet om Planternes Bevidsthed er løst.

At Slyngtraadenes Følsomhed stemmer overens med vor Følesans, vil fremgaa af det følgende. For at vi selv skal mærke Berøring, eller, med andre Ord, for at vor Hudfølelses Organer skal pirres (tilstrækkelig), ere følgende Betingelser nødvendige. For det første maa Huden sammentrykkes med en vis Styrke — ved for svag Berøring sker ingen Pirring, vi føle intet. Men denne Betingelse er ikke den eneste; for at en saadan Berøring skal pirre Sanseorganerne i Huden, maa nærliggende Dele af vor Hud trykkes ulige stærkt, saaledes at der er en vis, ikke for ringe Forskel, eller, med andre Ord, en Del af Huden maa forskydes tilstrækkeligt ud til Siden — Huden maa »trække sig« lidt. Faste Legemer ere som Regel tilstrækkelig ujævne til at paavirke Huden uregelmæssigt, derfor føles de over det hele; men naar man stikker Haanden ned i en Væske, f. Eks Vand eller Kviksølv (af Legemets Temperatur), føler man, som bekendt, ikke Berøringen undtagen just ved Væskens Overflade; kun dér er den angivne Betingelse opfyldt. Nede i Væsken er Forskellen mellem Trykket paa nærliggende Dele af Huden for ringe; der er en altfor jævn Overgang mellem det stærkere Tryk i Væskens dybere Lag og det svagere i de øvre Lag. Endnu en tredje Betingelse er nødvendig: Berøringen maa ikke være uforanderlig, men intermitterende, d. v. s. den maa ske i Form af en Række tilstrækkelig hurtig paa hverandre følgende Smaastød eller Svingninger. Denne tredje Betingelse for vore Føleorganers Pirring er ganske vist tilsyneladende i Modstrid med den daglige Erfaring, at vi ved formentlig ganske rolig Berøring kan føle et fast Legeme (f. Eks. et Penneskaft mellem Fingrene), men en slig Berøring er dog næppe aldeles konstant, dels fordi vi altid ryste om end nok saa lidt, dels ogsaa fordi Blodomløbet i Aarerne fremkalde en ganske vist kun yderst svag Uro. De anstillede Forsøg have, saa vidt jeg véd, endnu ikke bragt fuld Klarhed i Sagen, men den nys nævnte Betingelse er en nødvendig Konsekvens af den »øverste Lov« i Nervefysiologien, at en Pirring aldrig finder Sted ved en stabil Tilstand.

Det har nu vist sig, navnlig ved den tyske Plantefysiolog Pfeffers Undersøgelser, at de samme tre Betingelser ere nødvendige for at Slyngtraadene skulle vise Spor af Pirring. At Berøring under en vis Styrke ikke fremkalder Krumning af Slyng-

traade, er let at paavise; nogle Planters Slyngtraade ere i øvrigt meget fintfølende. Saaledes f. Eks. Passionsblomstens (særlig *Passiflora virens*') Traade og navnlig Slyngtraadene hos *Sicyos*, en Plante af Græskarfamiljen. Hos denne Plante pirres en Slyngtraad endog, naar man lægger en Stump Garn derpaa, som ikke vejer mere end 2 Milligram ($^4/_{10000}$ Kvint), medens vi paa de mest følsomme Steder af Huden, efter Kammlers Undersøgelser, først spore en Berøring, der er 10 Gange kraftigere. Absolut set, ere disse Slyngtraade mere fintfølende end vi; tager man imidlertid Hensyn til Slyngtraadenes ringe Mægtighed, er denne »Finfølelse« dog langt ringere end vor. — Den anden af de før nævnte Betingelser gælder ligeledes for Slyngtraadene. Lader man en Draabe Kviksølv eller andre Væsker, selv i Form af en kraftig Straale, paavirke Slyngtraadene, saa ses ingen Pirring, og ligeledes forblive selv de følsomste Traade ganske uforandrede, naar man berører dem med en Pind, der er overtrukken med et Lag af Gelatine-Gelé (indeholdende c. 14—20 pCt. Gelatine), selv om denne Gelé er meget fast at føle paa. Ti Gelatinegeléen slutter sig ved Berøringen saa tæt op til Slyngtraaden, at der ingensteds bliver Spring i Berøringens Styrke, saaledes som hos faste Legemer i Almindelighed, men kun ganske jævne Overgange. Strør man derimod en ringe Mængde af et nok saa fint Pulver paa Gelatinepinden, saa vil den straks pirre Slyngtraaden. Der synes, hvad man maaske vil have bemærket, dog at være en Forskel mellem Slyngtraadene og vor Hud; ti medens dennes Organer pirres, naar der blot er tilstrækkelig stærk Forskel mellem Trykket paa to nærliggende Punkter af Hudens Overflade, selv om Overgangen er jævn (derfor føle vi Berøring af Væsker ved disses Overflade alene), saa kræver Slyngtraaden en mere brat Overgang mellem Berøringstrykket paa meget nærliggende Punkter af sin Overflade — derfor pirres den slet ikke af Væsker, Gelé o. s. v. Slyngtraadene ere for saa vidt mindre fintfølende, men Forskellen er kun kvantitativ og derfor uvæsentlig. — Hvad endelig den tredje Betingelse angaar, altsaa den, at Berøringen maa være foranderlig (stødvis) for at pirre, saa viser dette Forhold sig saa klart, at en Nervefysiolog ikke kunde ønske sig en bedre Demonstration. Har man anbragt Planten paa et Bord, der er ganske beskyttet mod Rystelser, og, for at hindre forstyrrende Luftstrømninger, dækket den med en Glasklokke, efter først at have hængt en Stump Garn paa Slyngtraaden, saa ses ikke den mindste

Krumning hos denne. Er Bordet derimod udsat for Rystelser, eller kan Slyngtraaden paa Grund af Lufttræk ikke holdes rolig, saa sker Pirringen snart: Slyngtraaden krummes.

Vi se altsaa, at Slyngtraadene, for ved Berøring at pirres, kræve ganske lignende Betingelser som vor Hud; ja, med Hensyn til den sidst omtalte Betingelse — intermitterende Berøring — viser Slyngtraaden sin Overensstemmelse med Nervefysiologiens Grundlov mere umiddelbart end selve vor Hud. Vi have derfor Ret til at tilskrive disse Slyngtraade en Følesans, der, i alt Fald i det periferiske, svarer til vor egen.

Ligesom der i vor Hud findes Føleceller og Følelegemer, hvis Funktion dog endnu ikke er sikkert kendt, saaledes har Pfeffer i Overhuden af visse Planters Slyngtraade fundet ejendommelige Dannelser, som ses af hosstaaende Figur (Fig. 3), der gengiver et

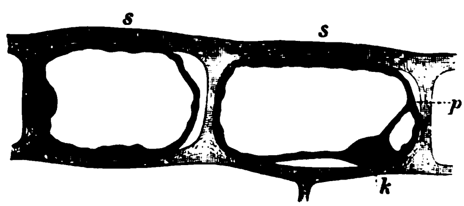

Fig. 3. Længdesnit af to Overhudsceller fra den følsomme Side af Agurkens Slyngtraad. Ved s ses de sømformede Fortsættelser af Celleslimen ind i Ydervæggene. (Efter Pfeffer).

Længdesnit af to Overhudsceller af Agurkens Slyngtraad. Man ser, hvorledes Protoplasmaet (»Celleslimen«, d. e. den egentlige, livsvirksomme Del af Cellen) fortsætter sig ind i Ydervæggene, dannende smaa sømformede Fremspring — eller »Porer«, om man vil. Agurkens Slyngtraade ere kun følsomme paa én Side, og i Overensstemmelse hermed findes de nævnte, ejendommelige Dannelser kun paa denne Side. Man indser let, at saadanne Fremspring maa kunne gøre Slyngtraadene mere fintfølende, idet Protaplasmaet ligesom rykkes længere ud mod Periferien. Er der saaledes næppe Tvivl om, at vi f. Eks. i Agurkens Slyngtraade have en Slags »Føleorganer« i Huden, saa er det paa den anden Side meget vigtigt at bemærke, at saadanne Dannelser ingenlunde findes i alle Slyngtraade, f. Eks. aldrig i Vinstokkens eller i Passionsblomstens, hvilke sidste dog høre til de følsomste. Heri

ses en Illustration til den før udtalte Paastand, at særlige Organer ikke ere absolut nødvendige for Sansning.

Hos Galdebær (*Bryonia*) findes i Slyngtraadene de nævnte Fremspring over hele Periferien, og dog reagere Slyngtraadene kun paa Berøring af den ene Side. Dette Forhold synes at gøre det af med disse formentlige »Føleorganer«; imidlertid maa det erindres, at naar Slyngtraade kun ere i Stand til at bøje sig til den ene Side, saa er dette betinget af, at de anatomiske Elementer — visse langstrakte, tyndvæggede Celler — som spille en Hovedrolle i Krumningens Mekanik, kun findes paa denne ene Side. Medens man derfor med Rette kan paastaa, at en Slyngtraad er følsom paa den Side, der reagerer paa Berøring, tør man ikke uden videre paastaa det modsatte for den Sides Vedkommende, der ikke reagerer, naar denne Mangel paa Reaktion allerede er en nødvendig Følge af Traadens mekaniske Indretning. Vi kende et lignende Forhold fra vor Haand: vi kunne kun gribe i én Retning og have dog Hudfølelse over hele Haandens Overflade. Paa Slyngtraadenes Bygning skal jeg ikke gaa nærmere ind, det maa være nok paany at fremhæve, at der mellem vor Hud — vor følsomme Overflade — og Slyngtraadenes ikke er nogen principiel Forskel med Hensyn til Betingelserne for Modtagelse af Berørings-Indtryk.

Hos mangfoldige andre Planteorganer kan man iagttage en stærkere eller svagere Ævne til at bøje sig hen imod et berørende fremmed Legeme; denne »Berøringsfølsomhed« eller, rettere sagt, Reaktion paa Berøring er langt mere udbredt i Planteriget, end man i Almindelighed gør sig det klart. Det er hyppig gaaet saaledes i Plantefysiologiens Historie, at man har troet at se mærkelige Undtagelser i Forhold, der senere vise sig at være almene. I de fleste Tilfælde synes denne Følsomhed imidlertid at være yderst ringe, idet nemlig Reaktionen kun er svag eller ganske mangler. Fra Reaktionens Udeblivelse kan man dog, som alt antydet, ingenlunde slutte til »Ufølsomhed«; men da Planterne i Almindelighed ikke kunne have Nytte af den hos Slyngtraadene saa stærkt fremtrædende Ævne, synes det naturligt, at denne Ævne sædvanlig ikke har naaet nogen videre høj Udvikling.

Vi forlade nu Følesansen for at vende os til nogle af de laveste Planter. Fig. 4 viser nogle paa en Sten fastsiddende Eksemplarer af en grøn Traadalge, der lever i fersk Vand. Dens Navn, Ulotrix, er her uvæsentligt; der findes mangfoldige Arter,

der forholde sig som den, med Hensyn til hvad der her har Interesse. Naar Planten har naaet en vis Alder, plejer Cellernes Indhold, deres »levende Krop«, om man vil, at dele sig i to Dele. Væggen brister og de to smaa adskilte Kroppe slippe ud. Man ser da, at disse ere udstyrede med en rød, saakaldt Øjeplet, med en pulserende Vacuole (d. e. et Saftrum, der i et vist Tempo afvekslende udvides og sammentrækkes) og med to eller flere

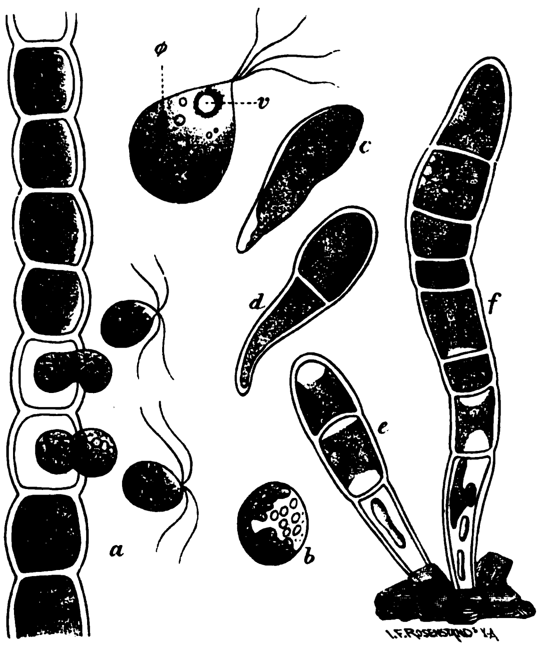

Fig. 4. *Ulotrix*, stærk Forstørrelse. *a* Brudstykke af en ældre Traad, der danner Sværmesporer. *b—f*. Forskellige Stadier af Sværmesporens Udvikling til en ny Plante. Øverst i Fig. ses en Sværmespore stærkere forstørret. *v* den pulserede Vacuole. *ø* „Øjeplet“ (efter Dodel-Port).

Fimrehaar, hvilke sidste bevæges meget hurtigt og derved bidrage til at give det lille Væsen den Fart hvormed det sværmer rundt i Vandet. Naar denne »Sværmespore« har muntret sig nogen Tid i den Dam, der udgør dens Verden, slaar den sig til Ro som adstadig Borger; den fæster sig til en Sten eller lignende og vokser snart ud til en lille Plante, der ser ganske saadan ud, som Moderplanten.

Paa Grund af saadanne Sværmesporers Bevægelser, antog man dem en Tid for »Infusionsdyr« — ti efter de ældre Systematikeres Anskuelser havde kun Dyr Lov til at være selvbevægelige. Men da disse Sværmere dannes af og atter udvikle sig til »rigtige« Planter, gik denne Forklaring ikke i Længden. Saa mente man — og denne Mening træffer man ofte endnu — at de iagttagne Bevægelser dog alligevel ikke vare vilkaarlige, saadan som »virkelige« Infusionsdyrs; men hvor meget man end fra forskellig Side har kæmpet for her at drage skarpe Grænser mellem Planter og Dyr, saa har denne Kamp dog netop ført til det Resultat, at ingen skarp Grænse findes: vore Algesporer have lige saa godt vilkaarlig Bevægelse som de lavere Infusionsdyr og disses Bevægelser paavirkes ganske som hines af visse ydre Pirringer, som nu skulle betragtes lidt nærmere.

Især spiller Lyset en stor Rolle; vi komme senere tilbage hertil. Men ogsaa mange Næringsstoffer og Kemikalier virke bestemmende paa Sværmesporernes Retning: de kunne, alt efter Omstændighederne, virke tiltrækkende eller frastødende. Disse Pirringsfænomener har man i de sidste Par Aar begyndt at studere nærmere; det er atter Pfeffer, hvis Undersøgelser have givet højst mærkelige Resultater. Der findes nemlig her, selv hos disse laveste Planteformer, en fuldkommen Analogi med vor Ævne til at opfatte Forskellen i Pirringernes Styrke.

For at anskueliggøre dette, maa jeg først i Korthed minde om den saakaldte Weber'ske Lov, der lettest anskueliggøres ved følgende Eksempel. Naar man ser paa en ensartet belyst, hvid Flade, f. Eks. et udfoldet Ark Papir, saa frembringer det i os en Lysfornemmelse af en vis Styrke. Vi kan nu belyse Papirets højre Halvdel just saa meget stærkere end den venstre Halvdel, at vi lige akkurat kan se Forskel paa de to Belysninger. Saa har vi altsaa, ved en vis Tilvækst af Belysning (som vi kan maale), frembragt en lige netop følelig Tilvækst i vor Lysfornemmelse. Nu spørges der: kræves, for at fremkalde en saadan akkurat mærkelig Tilvækst i Lysfornemmelse, altid denne bestemte Belysningstilvækst, eller retter Forholdet sig efter den oprindelige Belysning? Det har nu vist sig, at dette sidste er Tilfældet: jo stærkere Papirets Belysning oprindelig er, desto stærkere maa ogsaa Belysningstilvæksten være for at mærkes. Der er endog ganske bestemte Talforhold tilstede, lidt forskellige for forskellige Individer, men alment kan det siges, at Lystilvæksten ved almindelig

klar Belysning maa udgøre ca. $^1/_{100}$ af den oprindelige Belysning for lige at kunne spores. (Lysfornemmelsen tiltager i aritmetisk Progression, naar Lysstyrken tiltager i geometrisk Progression). Og, hvad der gælder vort Syn, har ogsaa vist sig — mer eller mindre tydeligt — at gælde for de andre Sanser. Med andre Ord: jo stærkere vort Syn, vor Smag, Hørelse o. s. v. allerede er pirret, desto stærkere maa en Pirringstilvækst gøres for at vi overhovedet skal kunne mærke den — ligesom en fattig Dreng bliver glad over en Øre, medens en saadan Værdi aldeles ikke paavirker en Rigmand.

Denne vel bekendte Lov gælder vor Fornemmelse; nu kan man jo ikke se, om Planten har »Fornemmelser«; ti sligt kender enhver jo kun fra sit eget Jeg. Men vi kan undersøge, om en tilsvarende Lov udtrykker sig i Plantens Maade at reagere paa Forandringer i de ydre Forhold. Og en saadan, ganske tilsvarende Lov findes nu virkelig. Tydeligst har den vist sig ved visse Sværmesporers og navnlig Bakteriers Bevægelsesretning i sin Afhængighed af Næringsstoffer og Kemikalier. Naar man i en ren Vanddraabe under Mikroskopet har saadanne Smaavæsener, f. Eks. almindelige Forraadnelsesbakterier, saa ser man, at de fordele sig jævnt over hele Draaben, naar man holder al fremmed Indflydelse borte. Stikker man nu et meget fint Glasrør (Kapillarrør), hvori der findes en yderst svag Opløsning af Salt, Sukker eller f. Eks. Kødekstrakt, saa vil man se, at Bakterierne samle sig ved Rørets Munding, ja de søge endog ofte helt op i Røret. Ved at anvende disse Forhold kan man endog konstruere »Fælder« for bestemte Organismer, ligesom den bekendte Fremtoning, at forskellige Bakterier, Infusionsdyr o. a. samle sig omkring forraadnede Stoffer, just beror paa denne »kemiske Tiltrækning«.

Hvis man fra Begyndelsen lader Bakterierne ligge i en Draabe, der selv indeholder lidt Kødekstrakt, saa maa man i Røret have en netop 5 Gange saa stærk Kødekstraktopløsning for nu at faa Bakterierne lokkede til. Og har man Bakterierne i en Draabe af denne stærkere Opløsning, ja saa maa man atter anvende en 5 Gange saa stærk Opløsning i Røret for at faa Bakterierne samlede, og saaledes fremdeles. Og ganske tilsvarende Forhold findes hos alle nærmere undersøgte Organismer, for saa vidt de da overhovedet pirres af saadanne kemiske Midler — for saa vidt, altsaa, at de have »Smag« derfor. Ogsaa for andre Pirringer, f. Eks. for Lysets, synes tilsvarende Forhold at gælde.

Men dette er jo en slaaende Analogi med den nys nævnte Weber'ske Lov.

Skøndt det saaledes, for at vi skal opfatte Forskel paa to Pirringers Styrke og for at Sværmesporer, Bakterier, Infusionsdyr o. s. v. skulle reagere paa en slig Forskel, kræves ganske tilsvarende Betingelser, saa tør man dog deraf ikke uden videre slutte, at ogsaa disse Organismer »opfatte« Forskellen, blive sig den »bevidst«; derimod har man Ret til at slutte, at der i det rent legemlige er en betydningsfuld Overensstemmelse. Nogle Psykologer, f. Eks. Fechner, have ment, at den Weber'ske Lov hos os er Udtrykket for Forholdet mellem de legemlige Processers Intensitet og Bevidstheden — med andre Ord: mellem Nervevirksomhed og »Sjæl«. Hvis dette var rigtigt, saa maatte vi i de omtalte Forsøg med Bakterier og Sværmesporer se en meget vægtig Grund til at tilskrive ogsaa dem en »Sjæl« lige saa godt som vi tilskrive Dyrene en saadan. Men andre, navnlig Fysiologerne, se i den Weber'ske Lov kun et Udtryk for Ejendommeligheder i Legemets Organisation, saa meget mere, som man kender ganske tilsvarende Forhold i den uorganiske Natur (f. Eks. en Kanonkugles Hastighed i Forhold til Ladningen, eller, rent alment, et Legemes Hastighed i Forhold til dets »levende Kraft«). Fysiologerne betragte altsaa den Weber'ske Lov som en ren fysiologisk Lov og dette vil sikkert være det rigtigste. De omtalte Forsøg med Mikroorganismerne, hvilke Forsøg nærmest maa tages til Indtægt for denne Opfattelse, sige altsaa slet ikke noget om disse Organismers mulige »Bevidsthed«. Men de sige, at der med Hensyn til en af de mest karakteristiske Sider af Pirringsfænomenerne ingen principiel fysiologisk Forskel er mellem de højst organiserede Væsener — Mennesket — og de allerlaveste Planteformer.

Vi skal imidlertid ogsaa se, at de højere Planter i alt væsentligt forholde sig som Sværmerne. De højere Planter ere fastsiddende: da de finde deres Næring — Jordens Salte og Vand, Atmosfærens Kulsyre og Ilt — saa at sige overalt, hvor de overhovedet kunne slaa Rod, saa har de jo heller ikke Brug for den fri Bevægelighed, som er nødvendig for de Væsener, der maa søge efter deres Næring. Ogsaa i Dyreriget findes fastsiddende Former, f. Eks. Koraller, som af den Grund i ældre Tider regnedes til Planteriget. Dog, de højere Planter ere ingenlunde helt ubevægelige; saaledes véd enhver, at Stængler og Blade vende sig

mod Lyset (Heliotropi), og at en Plante, naar den lægges ned, paany søger at naa den lodrette Stilling ved at krumme Stænglen opad og Roden nedad (Geotropi). Ligeledes bøje Rødderne sig under Væksten hen imod de Dele af Jorden, hvor den finder de heldigste Fugtighedsforhold (Hydrotropi) eller Varmegrad (Thermotropi) og saa fremdeles. Tidligere saa man i disse Bevægelser noget helt andet end Sværmesporernes fri Bevægelser, og man har

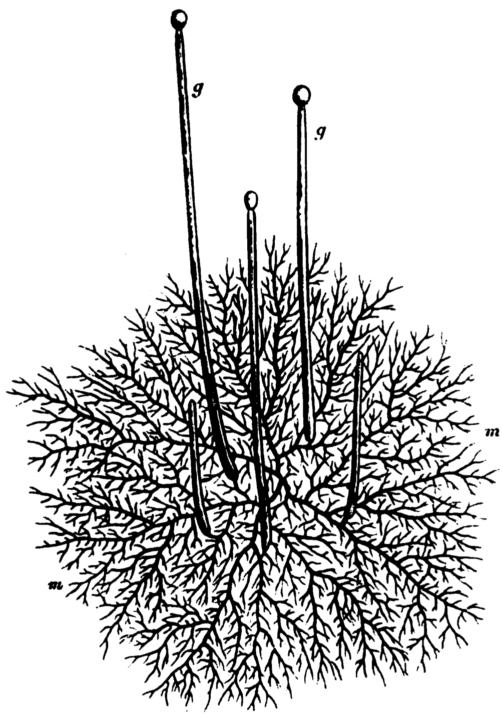

Fig. 5. Olieskimmelen (*Phycomyces nitens*), *m* Myceliet (Svampens vegetative Del), udviklet i Gelatine; *g* Sporehuse bærende „Frugthyfer“. Svag Forstørrelse. (Sachs).

opstillet meget forskellige Forklaringer af disse de højere Planters »Retningsbevægelser« under Væksten. Disse ofte meget skarpsindigt udtænkte Teorier vare fortrinsvis afpassede efter de højere Planter, hvis Organer ere sammensatte af mangfoldige Celler, men tog ofte intet Hensyn til de saakaldte »ikke-cellulære« Planter.

Som Eksempel paa en saadan Plante kan tjæne den i Fig. 5 afbildede Svamp, der er beslægtet med nogle hos os almindelige

Skimmelsvampe. Hele Svampen, hvor forgrenet dens Mycelium (d. e. den vegetative Del af Svampens Legeme) end er, bestaar kun af én eneste Celle, eller, rettere sagt, den er ikke delt i Celler. De kraftige, oprette Grene, der i Spidsen udvikle Sporehusene, bøje sig, ligesom de højere Planters Stængler under Væksten hen imod ensidigt indfaldende Lys; de rette sig op, naar de lægges vandret o. s. v. — de ere ogsaa, i Forbigaaende sagt, »følsomme« for Berøring. Betragter man under Mikroskopet en lodret staaende, ung »Frugthyfe« af denne Svamp, saa ser man, at Celleslimen er temmelig ligelig fordelt langs Væggens Sider (Fig. 6 a). Lægger man nu f. Eks. Hyfen vandret, saa vil den snart krumme sig opad. Prøver man nu hvorledes Celleslimen er fordelt, saa ser man, at i Hyfens bøjede Del findes Celleslimen i størst Mængde paa den konkave Side af Organet, medens den modsatte Side er fattig paa Celleslim (Fig. 6 b). Celleslimens Hovedmasse er altsaa gaaet over mod den ene Side. Og da Cellevæggene dannes og fortykkes under Medvirkning af Celleslimen, er det let forstaaeligt, at ogsaa Væggen bliver tykkere paa den ene Side af Organet, hvor Celleslimen er rigeligst ophobet.

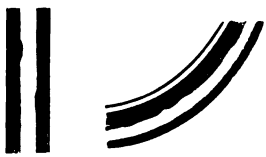

Fig. 6. (Skematiseret). Sml. Teksten.

Da nu Saftspændingen (d. e. det Tryk, som Celleindholdet udøver paa Væggen) søger at udspile Væggen, saa er det klart, at dennes fortykkede Side ikke kan strække sig saa let som den tynde Side: derfor maa hele Hyfen bøje sig i samme Retning, som Celleslimen er vandret.

Og hos de højere Planter, hvis Organer bestaa af talrige Celler, er Forholdet ganske tilsvarende. Tidligere pointerede man stærkt, at de enkelte Planteceller hver for sig udgøre ét selvstændigt Hele og at en Plante maatte opfattes som »et Samfund«, som en »demokratisk Republik af meget uafhængige Celleborgere«; det har imidlertid vist sig, at disse Celler — i alt Fald i ung Tilstand — alle staa i Forbindelse med hverandre, derved at der fra Cellekrop til Cellekrop, tværs gennem Cellevæggene, gaa fine Porer, gennem hvilke Kroppene (Celleslimen) kommunicere (Fig. 7), saa at altsaa Planten egentlig udgør ét eneste Legeme fuldt saa vel som Dyret. Og nu har det endvidere vist sig, at naar f. Eks. ensidigt Lys pirrer en Stængel til at bøje sig hen imod Lyskilden,

saa iagttages det tilsvarende som hos de ikke celledelte Planter: Cellerne paa den belyste Side blive rigest paa Celleslim og Væggene fortykkes stærkest paa Lyssiden. Og da denne Side ikke giver saa meget efter for Saftspændingen, som Skyggesiden, maa hele Organet krummes over mod Lyset paa samme Maade, som det omtaltes for de nys nævnte Svampes Vedkommende. Det tilsvarende gælder for Organer, der bøje sig fra Lyset og i det hele taget for alle »Retningsbevægelser«. Disse svare saaledes ganske til Sværmesporernes Pirringsbevægelser. Selv om denne, af Wort-

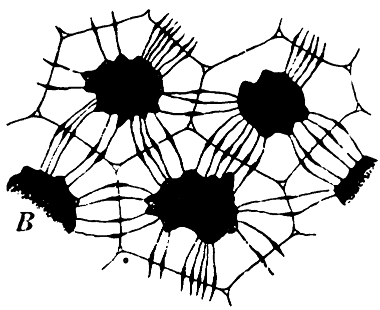

Fig. 7. Protaplasma-Forbindelse gennem Cellevæggene i Leddet af Mimosebladet. Stærk Forstørrelse.

mann fremsatte Opfattelse ikke ganske holder Stik — det i Fig. 6 illustrerede Forhold er nemlig snarere en Følge af Krumningen, end Aarsag dertil — saa har dog bl. a. Nolls Undersøgelser fastslaaet, hvad der for os er vigtigst, at de højere Planters Retningsbevægelser ikke, som tidligere antaget, ere et Resultat af den enkelte Celles Virksomhed, men at derimod Planten reagerer som Helhed. Overensstemmelsen med Sværmesporerne viser sig dog deri, at ogsaa hos de fastsiddende Planter den før nævnte Weber'ske Lov synes at gælde; bestemte Talangivelser foreligge dog ikke endnu.

Hidtil have vi holdt os til normale Tilstande hos Planterne. Men ogsaa under abnorme Tilstande viser Overensstemmelsen med Dyrene sig. Vi kunne saaledes bedøve Planterne, ja, endog paa en Maade »beruse« dem. Sætter man f. Eks. en Mimose under en Glasklokke, hvis Inderside er befugtet med nogle Draaber Kloroform eller Æter, saa kan man efter faa Minutters Forløb iagttage, at »Følsomheden« er borte; man kan berøre, saare, ryste Mimosen saa meget man vil, ingen Bevægelse sker. Det samme

gælder Slyngtraade og i det hele taget enhver »Følsomhed« hos Planterne. Ved en for længe fortsat eller for stærk Indvirkning af Kloroform o. s. v. dræbes Planterne, men kort Tids Bedøvning taales uden Skade.

Planterne paavirkes i det hele taget af Kloroform o. a. paa en Maade, der ganske svarer til Forholdet hos Dyrene. Ifald man anvender en tilstrækkelig, iøvrigt kun ringe Mængde af Bedøvningsmidlet, ophører nemlig, foruden »Følsomheden« de egentlige Ernæringsprocesser (»Opbygningsprocesser«) og al Vækst, medens det øvrige Stofskifte (f. Eks. Aandedrættet) vedvarer. Kloroform spiller derfor i de plantefysiologiske Laboratorier en ikke ringe Rolle, og ved Bedøvningens Hjælp har man vundet flere vigtige Resultater vedrørende Planternes Aandedrætsforhold. Foruden ved Kloroform og Æter kan man ogsaa bedøve Planterne ved Iltmangel i den omgivende Luft — altsaa ved Kvælning, om man vil. Jeg skal dog ikke gaa nærmere ind paa Bedøvningsfænomenerne, men nøjes med den givne Antydning, at disse ere analoge for Dyr og Planter, hvilken Opfattelse skyldes den berømte franske Fysiolog Claude Bernard.

Derimod maa vi opholde os lidt ved de tidligere omtalte grønne Sværmesporer og de Berusningsfænomener, de frembyde, naar man giver dem lidt Æter eller Hoffmansdraaber. De foreliggende Forsøg ere anstillede af den finske Plantefysiolog Elfving. I Mørke bevæge Sværmesporerne sig i Vandet uden bestemt Retning. Belyses de nu ensidigt, ja saa forandres dette Forhold ikke, førend Lyset naar en vis Styrke. Men da ile de hen imod Lyset, jo raskere, jo stærkere Belysningen er. Ved en mere intensiv Belysning ophører dog denne Virkning — Sværmerne ere da ligesom »tilfredse« med Belysningen — og er, endelig, Belysningen endnu stærkere, flygte de bort fra Lyset. Ved en meget stærk Belysning ligge de ligesom lammede og dø efterhaanden. Dette Forhold er jo i og for sig interessant nok; men endnu mere mærkelig er den Iagttagelse, som Elfving har gjort. Sætter man nemlig en meget ringe Mængde Æter til Vandet, saa blive Sværmesporerne meget mere følsomme for Lyset. En langt svagere Belysning end før, er nu tilstrækkelig til at faa dem til at bevæge sig hen imod Lyset, og endvidere taale de en meget stærkere Belysning end før, inden de fly Lyset. De ere, kort sagt, blevne opstrammede ved Æteren. Ligheden med den Virkning et Par Smaasnapse har paa os, er ikke ringe. — Hvor vidt højere Planter

paavirkes paa en tilsvarende Maade, vides endnu ikke sikkert, men det er af flere Grunde sandsynligt. At de nævnte Stoffer i hvert Tilfælde have en vis ophidsende Virkning paa Planternes Stofskifte fremgaar deraf, at de forstærke Aandedrættet ikke ubetydeligt.

Forskellige andre Forhold hos Planterne skulle blive omtalte i det følgende Afsnit; af det hidtil meddelte ses dog allerede saa væsentlige Analogier mellem Dyrenes Sanser og Planternes Maade at reagere paa de ydre Forhold, mellem det »periferiske« hos Dyr og Planter, at vi tvinges til ogsaa at tilskrive disse Sanser, særlig da Følesans, Lyssans, en Art Smagssans, om man vil kalde den saaledes, fremdeles Temperatursans, Sans for Tyngden o. a. Lugtesans er ikke paavist; den morsomme fra en »begejstret« engelsk Dame stammende Fortælling, at f. Eks. Fluefangeren og andre insektædende Planter kunne lugte et Stykke Bøfsteg, ja endog Menneskekød og bøje Bladene hen imod saadanne Sager for at snappe dem, kan nærmest kaldes en Røverhistorie. Ligeledes kendes intet hos Planterne, der svarer til Hørelsen.

Spørgsmaalet, om Planterne have Sanser, maa altsaa besvares bekræftende. Forinden vi, i næste Afsnit, gaa ind paa Spørgsmaalet om Planternes Bevidsthed, skal her kun tilføjes, at ligesom vi tale om »Sansebedrag« hos os og Dyrene, saaledes kan man ogsaa »narre« Planterne paa forskellig Maade. Saaledes f. Eks. blev det jo allerede anført, at Slyngtraade ikke »føle« en med Gelatinegelé overtrukken Pind, skøndt en saadan vilde afgive en fortræffelig Støtte, og, omvendt, griber Slyngtraaden en Garnstump, der aldeles ikke har nogen Værd som Støtte o. s. fr. Og hvad de selvbevægelige Smaaplanter angaar, da kunne de ikke alene ved Næringsstoffer, men ogsaa ved ganske unyttige Salte, ja endog ved dødbringende Gifte (der formodenlig maa være »velsmagende« for dem) lokkes ind i de før omtalte Glasrør. Og paa talrige andre Maader viser det sig, at der i Planternes Maade at reagere paa Pirringer — lige saa vel som i vor og Dyrenes — ikke er gennemført nogen ubetinget Hensigtsmæssighed, men en større eller mindre »Tilpasning« til de almindelige Forhold.

(Sluttes).

W. Johannsen.

Flensborg.

A. C. C. Holdt: Flensburg früher und jetzt. Flensburg 1884. — G. Fr. A. Graae: 48 og 64. — Mellem Krigene. Efterladte Breve og Optegnelser. København 1887.

— — — „we still have slept together, Rose at an instant, learn'd, play'd, eat together; And wheresoe'er we went, like Juno's swans, still we went coupled, and inseparable.

W. Shakespeare.

Hver paa sin Vis skuffe disse Bøger Læseren. Pastor Graae var den danske Frimenighedspræst i Flensborg mellem vore to sidste Krige. Han befandt sig altsaa i et af Brændpunkterne for den nationale Kamp derovre, og med Rette kunde man i hans Bøger vente interessante Oplysninger om denne Kamp, men de ere kun en Række magre Dagbogsblade, Embedsbreve og Avisartikler, som alene ved Bogbinderens Mellemkomst have faaet Bogform, og man lægger dem bort med en stille Forundring over, at sligt lader sig udgive. Alle de Spørgsmaal, der strømme ind paa én ved Graae's Navn, lades ubesvarede. Hvorledes lykkedes det ham at danne en dansk Menighed i Flensborg? Fra hvilke Klasser i Samfundet hentede den sine Medlemmer? Hvorledes var Flensborgs nationale Fysiognomi imellem 1851—64? I hvilken Retning gik Udviklingen? Lykkedes det Hr. Graae at blive en Fuldblods-Flensborger, var han »en af deres egne«, eller stod han udenfor deres fulde Tillid og Fortrolighed? Alle disse og mange flere Spørgsmaal lades ubesvarede, og det eneste Læseren faar rigtig Rede paa, er Pastorens egen Personlighed. — Pastor Graaes Udnævnelse til dansk Frimenighedspræst i Flensborg er et mærkeligt Eksempel paa den Halvhedsaand, der karakteriserede det danske Regimente i Sønderjylland efter 1850. Ved Krigens Slutning havde man oprettet en dansk Frimenighed i Flensborg, en halv Menneskealder tidligere end i Kongeriget havde man tilladt de gode Flens-

borgere at løse Sognebaand og nyde en kirkelig Frihed, der stak mærkværdig af mod den Konservatisme, der ellers herskede i Hertugdømmets Styrelse. Men alligevel havde man ikke Fordomsfrihed nok til at gøre Skridtet fuldt ud. Hele det ydre Apparat var lagt til Rette efter grundtvigske Principer, og til at arbejde med dette Apparat valgte man saa en Mand, der var en kras Modstander af Grundtvigs Livsopfattelse. De Overvejelser, der førte til Graaes Valg, ligge lige for Haanden. Pastor Graae var en Hædersmand. Han havde over sig nogle Stænk af Ole Vinds Aand, der klæde ham fortrinlig, han var sikkerlig mere djærv og langt mindre tjænende end de allerfleste af Datidens danske gejstlige; han var dannet Prædikant nok til at kunne samle Embedsstanden om sin Lærestol, og brav, ligefrem, ja, om man vil, robust nok til at kunne vinde Smaafolk for sig og sit Formaal. Ved at læse hans Optegnelser faar man baade Respekt og Sympati for Manden. Og rent ydre set havde han alt ønskeligt Held med sig. I nogle faa Aar skabte han en blomstrende Menighed paa bar Bund; og han og hans Medhjælpere fremtryllede en dansk Skole paa 500 Børn i en Stad, hvor der ingensinde tidligere havde været undervist paa Dansk. Dette er jo al Ære værd, men i en vis Forstand byggede Graae alligevel paa Sand. Han var ikke Medejer af den vidunderlige Surdej, der er i Stand til at skabe et nyt Aandsstof, mægtig til at modstaa en moderne Politistats Tryk. Det første store Uvejr, der drog hen over hans Menighed, splittede den ad som Avner for Vinden, af den Bygning, der var hans Livs Glæde og hans Sjæls Stolthed, lodes end ikke Sten paa Sten, ja da Hyrden selv havde forladt den, kostede det Preusserne kun et Pennestrøg at tilintetgøre den. I Aaret 1851 ejede den danske Folkekirke ganske andre Aandskræfter end dem, der repræsenteredes af Pastor Graae, og naar man af hans egne Optegnelser ser, at Mænd som Magister Lindberg og Peder Rørdam søgte Embedet sammen med ham, kan man kun beklage, at den daværende Styrelse var altfor hildet til at gøre et bedre Valg. Det er muligt, at den danske Frimenighed i Flensborg under en af disse Mænds Ledelse vilde have arbejdet sig frem ad meget trange og tunge Veje; men den vilde da heller ikke have været til at udrydde ved Politiforanstaltninger. Det er sandsynligt, at den ikke vilde have givet Anledning til al den Avisrøgelse, der steg op om Graaes Menighed, men paa den anden Side vilde den da ogsaa have trodset baade Wrangel, v. Zedlitz og hele det branden-

burgske Væsen. Præsten i Idestrup maa have faaet ganske sære Tanker ved at se, at to formløst ordinerede, nordslesvigske Seminarister formaaede at vedligeholde eller skabe danske Frimenigheder i den Luft, der saa fuldstændig tog Livet af hans egen.

A. C. C. Holdt er en Mand af en hel anden Slags. Han har hverken Graaes djærve Aplomb eller udfordrende Principfasthed. Hos ham er alt mildt, jævnende og stilfærdigt. Man hører sjælden et stærkt Ord af hans Mund; men som faa eller ingen kender han den Jordbund, hvorpaa han færdes, og har for længst indset det unyttige i at komme med hidsig Tale der, hvor kun en rolig, solid og venlig Fremstilling kan finde Indgang. Født i Mellemslesvig i de første Tiaar af Aarhundredet og opdraget paa Tysk har han som moden Mand gennemlevet alle de tunge Omvæltninger, der siden den Tid ere gaaede hen over Landet, i denne Skole har han lært Tolerance, men han har altid været os og vor Sag oprigtig hengiven og ved sin Livsaften staar han som dansk Flensborger og har sat sig som Opgave at skildre sin kære Adoptivbys Historie i For- og Nutid. I flere Henseender tilfredsstiller hans Bog dog ikke os danske, og den er jo ogsaa nærmest skreven for et tysk Publikum. Den er — betegnende nok for flensborgske Tilstande — fremgaaet af et Kompromis mellem den danske Forfatter og den tyske Forlægger, paa samme Maade ere selv de største Foretagender i Flensborg satte i Gang i den sidste Menneskealder, ti der gaar den politisk-nationale Bølge sjælden saa højt, at to Byesbørn fra modsatte Lejre ikke skulde kunne enes om et alménnyttigt Skridt. Forfatteren har maattet gøre store Indrømmelser. Byens hele nationale og politiske Udvikling berøres kun i Forbigaaende og flere Kapitler ere skrevne med en vidtdreven Varsomhed. Det har ikke været Forfatteren tilladt at skrive Sandhed i fuld Belysning, det er derfor hans beskedne Maal at faa saa meget med af den som muligt. Saa vidt jeg véd, er Holdts Bog den eneste tyskskrevne og danskvenlige Bog, der siden 1864 er udkommen i Hertugdømmerne. I hele den slesvig-holstenske Literatur prisgives vi endnu som for 25 Aar siden til Had og Bagtalelse, vore nærmeste Naboer imod Syd gøre sig Umag for at aflevere den ene Ladning efter den anden af ondskabsfulde Fordrejelser, usandfærdig Historieskrivning og hadefuldt Pjank, uden at nogen her i Landet synes at bryde sig videre om det. Det nuværende Slægtled kender ikke det brændende Had til alt dansk, som disse Mennesker nære. Vi

have ophørt at interessere os for Holstenerne og Sydslesvigerne, og vi bryde os heller ikke om, hvad de skrive om os, men dette er aabenbart en stor Fejl. De spærre os endnu stadig Vejen til Tyskland. I næsten alle Skolebøger og Tidsskrifter, ja selv i lærde Arbejder træffer man deres banale eller hadefulde Fremstillinger af dansk Historie og Statsstyrelse, af dansk Væsen og Liv[1]), og vi kunne ikke vente at finde selv en blot nogenlunde upartisk Bedømmelse i Tyskland, førend dette Skribleri er fejet til Side. Derfor er Holdts Arbejde os saa kærkomment. Han har stillet Flensborgs Historie i sandfærdig Belysning, og ved Siden af sine store Fortjænester som Topograf og Historiker har han desuden forhindret, at en eller anden af de slesvig-holstenske Literater, der sysler med samme Æmne, har faaet Lejlighed til at »skrive« en Bog sammen, der først og fremmest vilde have haft til Formaal at stille os i Gabestokken. Vi kunne derfor ikke være ham taknemlig nok. —

Af Sønderjyllands Byer har ingen saaledes været knyttet til danske Konger, dansk Politik og Handel som Flensborg. Trods alle ulyksalige Misgreb have vore forskellige Regeringer altid holdt fast paa denne By. Beliggende midt i Hertugdømmet, lige langt fra Østersø og Vesterhav, fra Kongeaa og Ejder danner den Landets Centrum og Tyngdepunkt og sikrede vor Kongemagt et Støttepunkt, som kun to Stormagters Ild og Sværd kunde fravriste den. Fra 1459 til 1864 har Byen delt vore Nederlag og Sejre, vore bitreste Ydmygelser og højeste Triumfer. Med sjælden Dygtighed har dens Handelsstand forstaaet at udnytte alle de Chanser, som vore Stats- og Handelsforhold bød den, og med ligefrem beundringsværdig Fasthed har den formaaet at bære eller afbøde alle de tunge Slag, vor tragiske Statstilværelse har tilføjet den og os. I de sidste Aarhundreder er Flensborgs økonomiske Status som et Barometer, hvorpaa den danske Stats Sundhedstilstand kan aflæses. Udslaget er sikkert og nøjagtigt; ti her

---

[1]) Fra den allernyeste Tid kan jeg henvise til: „Die Gegenwart. Juni 1888. Artikel af Asmussen: Die Dänen in Schleswig. — H. Lettau: Heimatskunde für Schleswig-Holstein. — Archiv für Anthropologie. 1888. Bd. XVIII. Artikel af Dr. Meisner i Rendsborg.

husedes en Handelsaand, der greb enhver Lejlighed ved Haarene, men derfor ogsaa lige saa sikkert blev truffen af den tilbagerullende Strøm, der kun altfor ofte gik hen over os. Derfor er Flensborgs Handelshistorie saa interessant.

I hele Middelalderen overskyggedes den af Lybek. Først da Kong Hans, Kristian d. II og Kristian III havde skabt vort Søværn, tilkæmpet os Herredømmet i Østersøen og knækket den baltiske Hansa, først da traadte Flensborg frem af sin provinsielle Dunkelhed. Den blev vor Kongemagts Kælebarn, den blev plejet og støttet paa alle Maader og hurtig tilkæmpede den sig en betydelig Handel. Men den sank atter dybt med vor svækkede Magtstilling omkring 1660, og den Fattigdommens Depression, der rugede over Landet indtil Midten af forrige Aarhundrede, delte den med alle i Syd og Nord. Efter 1776 indtraadte et vældigt Omslag. Regeringens paa en Gang kloge, tilbageholdende og værdige Politik sikrede vor Handel Fordele som ingensinde senere og under det neutrale danske Flag opførte københavnske og flensborgske Købmænd et Kapløb for egen Rigdom og Nationens Velstand og Lykke, der søger sin Lige i vor Historie. Flensborg blev en Grossistby, der forsynede det halve Norden med sine Varer og det oftest endog i forædlet Tilstand. Den erhvervede sig et uhyre Afsætningsomraade i Norge, i Kongeriget, i Sverige, den inddrog Finmarken, Island og Grønland i sin storstilede Virksomhed, Byens egne Skibe besøgte England, Frankrig, Spanien, Vestindien og Nordamerika og hjemførte Varer, der beherskede Markedet fra Kongeaa til Ditmarsken, ja ad Smughandelens Veje trængte dybt ind i Nørrejylland. Dens Handelsflaade voksede med rivende Fart. I mindre end 30 Aar fordoblede dens Læsteantal sig mere end tre Gange, og i Aaret 1806 havde Staden en Flaade paa 271 Skibe med en Drægtighed af c. 15000 Læster. Denne Flaade var bygget paa egne Værfter, den blev ført af indfødte Skippere og havde en Bemanding af over 2000 Søfolk. I 30 Aar fordobledes Byens Folketal, Staden sprængte sine gamle, skinsygt bevoksede Grænser og til alle Sider kravlede det ny Flensborg op ad Bakkerne for at faa Plads og Albuerum. Guldet gled i Strømme ind i Gavlhusenes snævre og mørke Kontorer, der skabtes en Købmandsstand, hvis Beregninger omfattede den halve Jord, og hvis Redelighed, Energi og Punktlighed gjorde det flensborgske Navn yndet og agtet overalt, hvor vor Vimpel viste sig. — I disse Velmagtsdage fødtes det Flensborg, som vore Fædre elskede saa

højt og som elskede os ikke mindre. Velstanden, Lykken og Hæderen bandt de gode Flensborgeres Hjærter endnu fastere til den Kongemagt, der i sidste Instans var deres Rigdoms Kilde Deres gamle, ærlige Kongetroskab forvandledes til Kongedyrkelse Som alle andre danske vare de ikke blot Landsfaderens lydige og gode Børn; i deres Patriotisme var der noget særegent, noget potenseret, noget ubeskriveligt, noget flensborgsk, de vare næsten en lille Del af Majestæten. Paa sit Kompas havde enhver god gammel Flensborger ikke blot de almindelige 4 Hovedverdenshjørner, nej, han havde desuden en 5te Retning, og den viste uvægerlig imod Flensborg. Han kunde lige saa lidt tænke sig et Flensborg uden en oldenborgsk Monark som en dansk Konge uden et Flensborg. De to hørte uadskillelig sammen, og der kunde næppe være nogen Tvivl om, at hans henrivende »Thalstadt« jo udgjorde Rigets Midtpunkt og Kærne. Under saadanne Omstændigheder maatte Flensborgs Patriotisme søge sig nye Former. Byen fik sin egen Kongedigter, sin *Poetus laureatus* og, betegnende nok, Patriotismens ny Sanger var en Købmand. Han hed Andreas Peter Andresen, en anset og velstaaende Mand, der døde som Borgmester. Andresen raadede over stor Formsans og lyrisk Ordrigdom, særlig Naturstemninger kunde han give et smukt og kraftigt Udtryk, og Byens henrivende Havn har han besunget i Verslinjer, der ville erindres, saa længe Flensborg er til. Desuden var han en heldig Lejlighedsdigter og Folkesanger, og i hvert Fald beherskede han Byens politisk-patriotiske Livsytringer i en hel Menneskealder. Uagtet Byen allerede havde én kgl. Æresgarde, den saakaldte røde Hestgarde eller Frederiksgarde, hvis egentlige Grundlægger Frants Bøckmann var, forslog denne dog ikke længere. 1799 oprettede Andresen den grønne Fodgarde eller Kristiansgarden, hvis Formaal var at hædre Kongens Nærværelse og fejre Royalismens Hædersdage med tilbørlig Eclat. Dette Kor var sammensat af Byens Elite, det fik hurtig en overvældende Indflydelse ved alle solenne Lejligheder og gav Byen et forhøjet patriotisk Sving. Andresen var Chef og for at faa et Indtryk af Stadens politiske Stemninger, maa man læse hans versificerede Taler til denne Garde.[1]) I Digterens Øjne er Kristian den syvende en Barmhjærtighedens,

---

[1]) Andresen: Lied für Stiftungsfeier d. Christiansgarde. 1806. Declamation an die Christiansgarde. 1806. — Rede an die Christiansgarde. 1809. o. s. v. o. s. v.

Fredens og Frihedens Engel, Kronprins Frederik er »Schutzgott der dänischen Provinzen«, og Marie »eine Holdinn«, der, hvis alle Kvinder lignede hende, vilde forvandle »Dan og Nora« til et Elysium. Og dette er ikke Snobberi. Det er fuldt, ærlig ment Alvor, talt af en selvstændig Mand til djærve og frittænkende Fæller. Saaledes var Tiden og saaledes var særlig Flensborg.

„Wo weht des Friedens Palmenzweig
so schirmend und so segensreich?
Wo hebt des Geistes Blütenflor
die Kunst und Wissenschaft empor?
Wo blüht für Patriotenthat
und Bürgerfleisz ein Lorbeerblatt?
Wo lebt ein Volk so still beglükt,
so fessellos und ungedrückt,
und so geschüzt von Landpanier
als Daniens? — als, Brüder, wir?
Und das hat Friederich gethan,
auf seiner Weisheit fester Bahn!"

Peter Andresen sang disse Følelser ind i den ganske Stad; de vare varme og stærke nok til at overleve de frygtelige Ulykker, der kort efter brasede ned over Byen, og de havde desinficeret Jordbunden saa godt, at den slesvigholstenske Smitte en Menneskealder senere ikke kunde trives i den gamle Kongestad.

Krigen 1807—14 traf Flensborgs Handel og Velstand paa det føleligste. Dens Handelsflaade blev næsten tilintetgjort. 200, til Dels kostbart ladede Skibe opsnappedes af Englænderne eller gik paa anden Maade til Grunde, og alene derved led Byen et Tab paa 10 Millioner Kroner. Derefter fulgte Statens Finansnød. Denne berørte vel ikke umiddelbart Hertugdømmernes Pengevæsen, da dette siden 1788 havde sin egen solide og velordnede Stilling, men alligevel led særlig Flensborg uhyre Tab ved de dansk-norske Betalingsstandsninger og Værdiløsheden af vore Papirspenge. Saa fulgte Freden 1814. Norge afstodes til Sverige, og derved mistede Flensborg sit vigtigste Marked. Den store Brændevinseksport paa Norge, der hidtil havde sysselsat 200 flensborgske Brænderier og et tilsvarende Antal Skibe, hørte fuldstændig op, alle større Handelsforetagender døde hen, Fragtfarten formindskedes, Skibs-

byggeriet standsede, og selv efter Fredsslutningen sank Byens Hypoteker, der i den gode Tid havde naaet en svimlende Højde, dybere end den mørkeste Pessimisme kunde have forudset. I et Par Aar laa Byen som bedøvet. Almenvelstanden var tilintetgjort, og kun i ganske enkelte Familjer var det lykkedes at bevare noget af den svundne Tids Rigdom. — Men i Flensborg taber man ikke let Modet. Mange af de sønderrevne Traade knyttedes atter, og for de Handelsveje, der uigendkaldelig vare spærrede, søgtes med vanlig Iver Erstatning i ny. Flensborgernes Blik gik atter imod Nord. I Danmark, Island og Grønland, men særlig paa vore vestindiske Øer, opdagede det spejdende Øje ny Handelsmuligheder, der maatte prøves. Et enkelt rigt Firma satte Skibsekspeditioner i Gang paa disse Øer og efter nogle faa Aars Forløb tog disse Foretagender et stort Opsving samt affødte en Mængde Fabriker til de ny Produkters Forædling. Ved Slutningen af 1816 havde Flensborg atter en Flaade paa 189 Skibe (c. 7000 Læster), der vare bemandede med c. 1200 Mand. En vidtløftig Fragtfart aabnedes paa alle indlandske Havne og en Række indbringende Fangstrejser til Island og Grønland sattes i Værk. Der var atter kommen Fart over Byen. Under det uhyre Armodens Tryk, der hvilede paa Kongeriget, overtog Flensborg Landets Forsyning med Kolonial- og Manufakturvarer og henimod Slutningen af Kong Frederik den sjettes Regering hævede Byen sig atter til et Handelscentrum, der, bortset fra Hamborg, søgte sin Lige i vide Omkredse. Før Krigen 1848 var Almenvelstanden atter bragt til Veje, og denne hvilede paa en sundere Basis, paa mindre abnorme Forhold end tidligere. — De tunge Slag, der ramte Byen, gjorde intet Skaar i dens loyale Sindelag. Da den syntes sin Undergang nær, sang Digterkøbmanden lige saa ufortrøden og hjærtelig til Frederiks og Maries Pris, som da en Masteskov fyldte hans kære Havn. Desuden knyttede Ulykken og den efterfølgende Udvikling Byen endnu nærmere til Kongeriget, i Tiaarene fra 1820—40 havde den ingen Grund til at beklage sig, og ved Kristian den ottendes Tronbestigelse viste den derfor ogsaa væsentlig det samme patriotiske Fysiognomi som ved Aarhundredets Begyndelse. Men hvorledes skulde det gaa Staden, naar den ny-nationale Strømning naaede den? I 400 Aar havde de danske Kongers velvillige Styrelse næret Byens patriotiske Kongetroskab og samtidig havde disse Kongers Regering fortrængt Byens ældgamle danske Sprog. Ved Siden af

en stærk Udvikling af danske loyale Følelser gik en lige saa stærk Germanisering af det Sprog, hvori disse Følelser søgte Udtryk, ja, da dette Sindelag stod i sin højeste Flor var Dansk trængt helt tilbage fra Byens offentlige Liv og ukendt som officielt Meddelelsesmiddel. De danske Konger pristes paa Tysk af ærlige danske Sind. For en national Vækkelse, der kom ikke blot som en flad, hidsig og ilter sproglig Fordring, var her ikke desmindre en fortrinlig Jordbund. Flensborg havde lidt og stridt sammen med os, nydt, haabet og kæmpet i vort Følge Slægt efter Slægt; dens Fortid bundede i vor egen, og en virkelig aandig, ikke blot sproglig-formel, Regeneration paa dette Grundlag laa indenfor de flensborgske Muligheder. De gamle Flensborgere havde en uhyre Skræk og Afsky for al Sprog-Agitation, og det forekommer mig, at de ogsaa i denne Henseende tænkte som kloge og verdenserfarne Mænd. En Stat kan improviseres, men et Folk ikke. Det er Frugten af en lang, ofte smertelig Udvikling. Dets Kenddingstegn er ikke alene dette eller hint Racemærke, denne eller hin Afstamning, disse Sæder og Skikke, ja, i Folkenes Liv er der endogsaa noget, der staar over Sproget; det er Mandens Vilje, det er de nulevende Individers sympatetiske Tilslutning til fælles Liv i Lyst og Nød paa det historisk tilvejebragte Grundlag. Uden en saadan Tilslutning er Folket sygt, og denne Sygdom kan ikke afhjælpes ved selv meget agressive Sprogreskripter, ja, disse ville vel ikke føre andet med sig end en yderligere Krænkelse af den naturlige Udvikling. For enhver sympatetisk Forstaaelse af Flensborg er det nødvendig at have disse Betragtninger in mente. 1840 var Staden en overvejende tysktalende By, i umindelige Tider havde først Plattysk og senere Højtysk været dens officielle Sprog, Dansken var indskrænket til den nordlige Del og til Yderkanterne, men dette udelukkede ikke, at Flensborg sammen med den nordlige Del af Sønderjylland fik Del i Datidens nationale Genopvækkelse. Hovedrepræsentanten for denne Retning i Byen er Værkmester Kruse. Med ham fødtes et nyt Begreb: han var »Süddäne«. Ordet har ingen Klang længere, en og anden minder det vel endog om »Hjemmetyskeren i Kejserrigets Nordmark«; men ikke desmindre var Bevægelsen fuldt berettiget; den hvilede paa Præmisser, som ingen kan underkende, og hvis vort Statsskib havde kunnet sejle i roligere Vande, vilde den sikkerlig have ført sin Sag til Sejr. Kruse var født i Ekernførde og havde faaet sin første Dannelse i Datidens tarvelige Almueskoler, senere havde han

tumlet sig omkring i Tyskland og Polen som rejsende Haandværkssvend og i sin Ungdom synes han ingensinde at være kommen i Berøring med dansk Aandsliv, ja, han kunde end ikke vort Sprog og lærte ingensinde at tale det ordentligt; men alligevel følte han sig ikke blot som dansk Undersaat, men som dansk. 1833 nedsatte han sig i Flensborg, og da han havde de personlige Egenskaber, som denne By særlig ynder: en djærv Ærlighed, en altid slagfærdig Energi og en stor Sum af munter Livslyst blev han hurtig den ledende Aand i Flensborgs lavere Middelstand. Han var tømret af et ægte sønderjysk Stof, han stak ikke op for nogen. Da hans slesvig-holstenske Fjender 1848 slæbte ham til Rendsborg og lod ham hensidde i et modbydeligt Fangehul i 10 Uger, erklærede han vedholdende: »Ich bin ein Däne, gebürtig aus Eckernförde im Königreich Dänemark!« Og da en højtstaaende dansk Embedsmand senere bebrejdede ham, at han kun talte Tysk, svarede Kruse: »Ja, det er Deres Skyld!« — »Hvorledes?« — »Er det maaske ikke alle de høje Herrers Skyld, at der ikke er blevet sørget for, at vi i vor Skolegang kunde lære ordentlig Dansk?« — Betegnende nok er Kruses første offentlige Fremtræden knyttet til Genopvækkelsen af det gamle flensborgske Sct. Knudsgilde. Derved greb han tilbage helt forbi den særlig slesvigske Udvikling og fornyede Erindringen af det oprindelig fælles. Dette skete i Sommeren 1841, og ved denne Lejlighed holdt han en historisk Tale paa Vers, »Historisch-poetische Rede mit Liedern«, der paa én Gang er baade mærkelig og snurrig. Den gode flensborgske Snedkermester tumler paa den mest ugenerte og sommetider tillige paa den mest uforstaaelige Maade med vore gamle Konger og Helte. Hele Digtet igennem hagler og sner det i fede Typer med Hjalter og Signer, Dan'er og Rolfer, Knytlinger og Valdemarer, Skjoldunger og Oldenborger[1]). Den nye flensborgske Digter er tilvisse lige saa royalistisk som sin mere formfuldendte Forgænger, men der kommer et nyt Moment ind i Sangen. Det er ikke længere alene »Kongens Danmark«, han besynger, det er det danske Folk og dets Eje, der staar for hans Blik.

[1]) Historisch-Poetische Rede mit Liedern, bei Einweihung König Knuds Schützengilde. Gehalten von J. Kruse. Aeltermann dieser Gilde. Flensborg. 1841.

„Dännemark! Vaterland! Brudervolk schwört:
Weltalt es hört —
Liebe — Dir! fortan in Glückszeit und Noth.
Liebe — Dir! gilt's auch auf Leben und Tod!
— — — — — — —
Dännemark! Vaterland! uralter Leu!
Hehr, stark und treu —
Skalden einst sangen des Heldenvolks Muth; —
Rühmlichst noch flosz jüngst Altdanias Blut."

Kruse er et Bevis for, at de sproglige Forskelligheder ikke dannede nogen uoverstigelig Skranke for en national Regeneration af hele den danske Folkestamme, at dansk Friheds- og Ligheds-sans, dansk Aandsliv og Kultur kunde have fundet Vej til det tysktalende Slesvig uden just at være ledsaget af de Sprogreskripter, der et Tiaar senere kom i deres Følge og modarbejdede deres Virksomhed. Kruse talte ganske vist i Begyndelsen til kun 7 Mand, men hans lille Skare steg snart til 7 Gange 7, og før en des værre altfor tidlig Død bortrev ham, havde hans Lærdomme gennemsyret den halve Stad, ja, de stode endog paa Nippet til at give denne et delvis andet sprogligt Fysiognomi. Dette var den rette Vej. — Med Kruse som Oldermand tog Sct. Knuds Gildet Fart, 1844 rejste det sit eget Hus, St. Knuds Borg (der endnu er et Besøg værd), og det blev hurtig en virksom Faktor i Byens offentlige Liv. Da Brødrene 1846 overrakte Kruse en Æressabel for hans alt udførte Bedrifter, var der i Oldermandens Svartale en krigersk Klang, møntet paa »Rettens og Sandhedens Fjender«, der sikkerlig ikke forfejlede sin Adresse, og da Prinsen af Noer samme Aar i Kong Kristian den VIII's Følge besøgte Byen, havde Brødrene den Dristighed at gøre omkring i det Øjeblik, hans Durchlauchtighed passerede forbi dem.

Men medens Kruse sled i det med St. Knuds Gildet, havde den loyale Borgerstand udført et lige saa fortjænstligt Arbejde. I Slesvigholstenismens Barndom, før den havde afdækket sit egentlige Maal, var det lykkedes Advokat Bremer at finde Støtte i Byen. 1835 oprettede han »Borgerforeningen« som en pseudo-politisk Klub og hjulpen af et gammelt Bygilde valgtes han til Stænderdeputeret for Flensborg. Men da Borgerne saa, hvorhen Bevægelsen bar, gjorde de hurtig rent Bord. Borgerforeningen rensede sig for alle separatistiske Elementer og blev Midtpunktet for gammel-flensborgsk Troskab og Livslyst. Byen selv valgte to loyale Borgere til Stænderdeputerede, og for Bremer blev der

intet andet tilovers, end at skælde den ud i Aviserne for »gesinnungslos«. Umiddelbart før Krigens Udbrud 1848 bestod Byen af et slesvigholstensk Embedsparti, der støttedes af enkelte, mest sydfra indvandrede Borgere, — af et stort loyalt Borgerparti, der vedvarende levede paa A. P. Andresenske Forestillinger, der bekæmpede al politisk »Umtriebe«, der var tilfreds med at være flensborgsk og kun flensborgsk og fandt sig selv i Senator Nielsen bekendte Slagord: »Jeder Schritt weiter nach Süden und jeder Schritt weiter nach Norden bringt uns Verderben!« — samt af et nationalt Smaamandsparti, der under gunstige Omstændigheder ikke vilde sky at bringe Flensborg et, ja mange Skridt længere imod Nord. Saaledes rustet gik Flensborg atter ind til skæbnesvangre Omvæltninger og Rystelser.

Treaarskrigen 1848—50 var en stor Ulykke for Flensborg. Byens Handel led uoprettelige Tab, og dens Skibsfart hørte næsten ganske op. Det slesvigholstenske Parti vilde paatvinge dens Skippere et Flag, som de ikke kunde benytte længere end til Okseøerne, og Stadens livlige Skibsbro forvandledes til »eine Viehweide«. Det var umulig for Byen at opretholde sine Forbindelser eller beskytte sin Handel, og den maatte bittert erfare at ubeskyttet Handel er en løs Vare, der let vender sig andensteds hen og aldrig kommer tilbage. Da Freden endelig sluttedes, var Flensborgs store Kolonialhandel paa Vestindien gaaet til København, og Byen kunde ikke erobre den tilbage. I de 3 Krigsaar havde dens kongerigske Kunder ligeledes lært at hjælpe sig selv eller at forsyne sig andensteds fra, og det lykkedes kun delvis atter at knytte de gamle Traade. I de faa Aar, Flensborg endnu tilhørte Riget, befandt dens Søfart og Handel sig i en svævende og vanskelig Stilling. Den begyndte allerede den Gang at slaa ind paa Fabrikvirksomhed i større Stil særlig med Kongeriget som Marked; ad forskellige Veje søgte Regeringen ogsaa at komme den til Hjælp, den blev Provinshovedstad, den blev Endepunktet for den sydslesvigske Jærnvej, Stapelstad for en storstilet engelsk Transithandel tværs over Halvøen, og for dens Skyld omgikkes Regeringen med store Havneplaner paa Hertugdømmets Vestkyst. Mellem 1851 og 64 vare Byens økonomiske Forhold dog langt fra glimrende. Kun de værste Saar bleve lægte og et

fuldstændigt Brud med Fortiden blev derved undgaaet. Alligevel var Flensborg Danmarks dygtigste, rigeste og lykkeligste Provinsby. — Heller ikke i national Henseende betegner Treaarskrigen et afgørende Brud mellem gammelt og nyt. Firtiernes Partiforhold fortsattes efter Krigen, men Kampen blev langt mere stimuleret bevidst og ondartet. Vore Sejre, Hoffets hyppige Nærværelse paa Lyksborg, Stændernes lidenskabelige Optræden, den store Skare af danske Embedsmænd, det nationale Partis hidsige Iver og Modstandernes heftige Nødværge forvandlede Byen til et sydende Kar. Den danske Regerings Optræden i Flensborg var præget af hensynsfuld og klog Opportunisme. Den havde at gøre med en loyal tyskdannet og dansksindet Borgerstand, den ønskede at bevare dette Sindelag, og den blandede derfor ikke en utidig og uheldig Sprogkamp ind i den stedlige Politik, hvorved sikkerlig ogsaa en betydelig Del af disse elskværdige Bedsteborgere vilde være bleven dreven over i Modstandernes Lejr. Medens der Syd og Vest for Byen foretoges meget indgribende Ændringer i de officielle Sprogforhold, blev alt ved det gamle i Flensborg. Præsterne, særlig Pastor Ewaldsen, opbyggede Byens Fædre paa klangfuldt Højtysk og vandt sig en stor og taknemlig Menighed, Byens første Borgmester, Kammerherre Rosen, glædede sig ved en altid voksende Popularitet, og kunde dette end ikke siges om flere af de andre Embedsmænd, der kun i ringe Grad forstod den Naturbund og Befolkning, som var betroet til deres Omsorg, saa bødede Kongens Personlighed paa Statstjænernes Skavanker. Den Kongeskikkelse, det gode Flensborg havde drømt og digtet om i hundrede Aar, traadte dem lyslevende i Møde i Kong Frederiks Person; han behøvede blot at vise sig for at tage Byen med Storm, han var »en af deres egne«, han var en født Flensborger. Kongen helede meget, som andre søndrede. I Mellemslesvig betyder hans Minde langt mere end uskønsomme Avisskrivere synes at ane, ja selv nede i Angel har jeg truffet gamle, uforsonlige Partigængere, der med hævnfnysende Raseri styrtede sig over Hagerups og Aleth Hansens Navne, men blottede deres Hoved for »unser gutte Friederich!« — og i det hele turde det vel være paa Tide, at vi ogsaa her hjemme tog med større Varsomhed paa en Kongeskikkelse, der øvede en saa stor Indflydelse paa sin Samtid. — Allen beklager, at ikke ogsaa Flensborg blev velsignet med Sprogreskripter, men der er sikkerlig ingen Grund til at gentage hans Beklagelser. Det eneste vi sommetider manglede i Flensborg for at gøre vor

Sejr vis og fuldstændig, var passende Personligheder, Resten vilde være kommen af sig selv. Flensborg daniseredes paa Tysk. Den lærde Skole, Kirken, Retssalen og Pressen forkyndte vor Dannelse og Kultur paa et fremmed Tungemaal, kun saaledes kunde den naa til Befolkningens Øre og Hjærte, og i denne Atmosfære voksede en Slægt op, der var rede til langt inderligere end før at gaa op i det danske Folk. Kruses Standpunkt før Krigen blev stiltiende accepteret af det loyale Flensborg efter Fredsslutningen, men det »tro slesvigske« var ikke længere Værkmesteren nok, han ilede langt ud over sig selv, og hans Maal var nu intet mindre end Byens sproglige Danisering ad Frivillighedens Vej. Han var den arbejdende Energi, der skabte den danske Skole.

Graae siger, at Kruses Livsopgave var Troskabs Befæstelse og Danskhedens Udbredelse i Flensborg. St. Knuds Gilde og den danske Borgerskole, det var de to Løftestænger, som han indsaa', at det for hans Vedkommende kom an paa at bruge rettelig. »Han var Mand for at gennembryde Mure og omstyrte Befæstninger. Hans Virksomhed og Udholdenhed var mageløs, og derfor udrettede han noget.« Dette er selvfølgelig en smuk Ros, men Pastor Graae vilde have gjort sig mere fortjænt af Kruses Minde, om han havde skildret, hvorledes han bar sig ad med at gennembryde disse Mure og Volde. Nogle Virkelighedstræk ere mere værd end et Gros Almindeligheder, og idet Graae svigter paa dette Punkt, er det for Tiden umulig at give et blot nogenlunde tilfredsstillende Billede af Flensborgs rent-nationale Bestræbelser før 1864. — Denne Bevægelse koncentrerede sig om den danske Skole og Kirke. Den begyndte uendelig smaat, men voksede med stor Kraft. 1863 talte Menigheden 600 Familjer og Skolen skred frem i en Gangart, der lovede det mest forbavsende Resultat.

D. 9 Jan	1852 . . .	27	Elever.	Dcbr.	1859 . . .	313	Elever.
Dcbr.	1852 . . .	60	—	Dcbr.	1860 . . .	351	—
Nvbr.	1853 . . .	73	—	Dcbr.	1861 . . .	415	—
Dcbr.	1855 . . .	100	—	Dcbr.	1862 . . .	429	—
Dcbr.	1856 . . .	134	—	Dcbr.	1863 . . .	501	—
Dcbr.	1857 . . .	192	—				
Dcbr.	1858 . . .	224	—				

I 11 Aar havde den erobret en Femtedel af Byens Børneantal, og der kan ikke være mindste Tvivl om, at efter en Menneskealders Virksomhed vilde den have vendt op og ned paa

Byens sproglige Forhold. Allerede umiddelbart før Krigen 1864 mærkedes det saa vel i Byens offentlige som private Liv, hvorledes Danskheden rykkede frem, sikker, rolig og sejersbevidst, og i Løbet af nogle faa Aar vilde Flensborg være bleven Danskhedens faste Borg.

Krigen 1864 skar alle Flensborgs gamle Handelsforbindelser over som med et tveægget Sværd. Den gjorde rent Bord; den rev Byen fuldstændig ud af sit naturlige Leje, og efter Freden i Wien var Flensborg ikke længere nogen Søhandelsstad og er ikke senere bleven det. Den blev en preussisk Provinsby af 4de eller 5te Rang. Den befandt sig uhyre ilde ved denne Deklassering. I 10 Aar gik dens Handelsflaade ned fra 11,000 til 7,000 Tons, dens Folketal gik tilbage, og fuldstændig Stagnation indtraadte i alle Erhvervsforhold. Dens Fabrikvæsen, der paa den inderligste Maade var knyttet til det danske Marked, gik med raske Skridt sin Undergang i Møde; en stor Del af Byens vigtigste Haandværk, der vare baserede paa Skibsfarten og Søhandelen, geraadede i fuldstændig Forfald, og da den tyske Regering saa 1869 med et Slag indførte Næringsfrihed i en By med et stærkt udviklet Laugsvæsen, led de øvrige Haandværk og det lille Erhverv under Rystelser, der syntes at udelukke ethvert Haab om Modstand mod den Syndflod af tyske Varer, der oversvømmede Landet. — Men endnu en Gang skulde de gode Flensborgere have Lejlighed til at vise, af hvad Stof de vare dannede. I det sidste Aarhundrede havde de taget saa mangen Dravat, tømt saa mangen en Skaal, »om end ingen besk som den sidste«, og det blev deres Ærgerrigheds Maal ogsaa at ride denne sidste store Ulykkesbølge af. Fra den danske Tid havde de store opsparede Formuer, de havde Mænd med Handelsaand, med sundt Blik og Alménsans, og alle vare de besjælede af en brændende Kærlighed til deres kære Stad. De vidste, at de vare fuldstændig henviste til sig selv, de vidste, at ingen Oldenborger længere vilde staa med sin højre udstrakt, fuld af gyldne flensborgske Privilegier, men deres egen Historie sagde dem jo ogsaa, at uagtet deres By flere Gange havde været bragt ud paa Undergangens Rand, havde den dog altid vidst at undslippe Faren, og hvorfor skulde de ikke være lige saa dygtige og lige saa heldige som Fædrene? Omtrent en halv Snes gamle, rige Flensborg-Familjer kastede sig i Breschen for at redde Byen fra

en forsmædelig Tilbagegang. De vare fra begge Lejre; under Glansen, der udgik fra det store og nærliggende Formaal, blegnede Modsætningen mellem Dansk og Tysk, og i fælles Arbejde møde vi Mænd som Bucka, Brodersen, Andreas Jürgensen, Dittmann o. fl. Efter 1869 dannede disse Mænd det ene storstilede Foretagende efter det andet. Til Erstatning for den direkte Handel skabte de en stor og indbringende Fragtfart mest i oversøiske Farvande, og Haand i Haand dermed gik en resolut Overgang fra Sejl til Damp. I et Tiaar omdannedes Byens Flaade. De anskaffede først et enkelt Dampskib, der i hvert Fald kunde anvendes som Kulslæber paa England, men med Tillid til Fremtiden kaldte de det »Prima«. Foretagendet lykkedes over Forventning. Næste Aar kom »Sekunda«, senere »Tertia« og i nogle ganske faa Aar raadede Aktieselskabet over 6 Dampskibe, byggede i England. Men da udførte det et nyt heldigt Træk, idet det anlagde sit eget Jærnskibsbyggeri i Flensborg. 1884 havde Selskabet 14 større og mindre Skibe i Virksomhed, og det kunde udbetale en Dividende paa 15 til 17 %. Et saa glimrende Held vakte Kappelyst og i Aarene omkring 1880 fik Flensborg flere nye Selskaber og Rederier, der virke paa samme Maade, eller hvis Skibe besørger den store Sommertrafik paa Badestederne langs Fjorden. 1884 havde Flensborg henimod 50 Dampskibe. Men denne betydelige Dampflaade staar kun i ringe Forbindelse med Byens Handel eller Fabrikvirksomhed, den er gaaet over i Verdenshandelens Tjæneste og afgiver ikke længere nogen Norm for Byens Omsætning eller Velstand. Paa samme Maade have Byens Fabriker emanciperet sig fra Søhandelen. De bearbejde og forædle ikke længere de Raaprodukter: Sukker, Alkohol og Tobak som de store en gros Forretninger hentede hjem og senere spredte over et stort Opland, den Art Virksomhed er næsten ganske ophørt, og er bleven erstattet af langt mere storstilede Foretagender. Hertil hører i første Linje Jærnskibsværftet, der begyndte sin Virksomhed 1874. Dets første Skibe vakte almindelig Beundring, det modtog talrige Bestillinger fra Ind- og Udland, i Tiaaret 1874—84 løb ikke færre end 70 Dampere af Stabelen, det udbetalte samtidig en Dividende paa indtil 19 % og beskæftigede henimod 1,000 Arbejdere. Paa samme Tidspunkt grundlagde nogle af de ovennævnte Mænd Aktiebryggeriet, hvis Produkt har sat sig urokkelig fast i Befolkningens Gunst, og hvis Virksomhed betaler sig lige saa godt som vore hjemlige Ølfabriker. Senere fulgte endnu andre Aktieforetagender og en Række ældre

Virksomheder udvidedes efter en storartet Maalestok, særlig Byens Papirmølle, forskellige Jærnstøberier og Maskinværksteder, Glaspusterier o. a., hvis nærmere Omtale kun vilde virke trættende. Disse Fabriker have omskabt Flensborgs Fysiognomi. Det er selvfølgelig urigtig at sige, at Flensborg for Tiden bestaar af Fabrikherrer, Kuponklippere, Detailhandlere og Arbejdere, men Udviklingen gaar i denne Retning. — Man behøver blot at tage en Aarsberetning fra det flensborgske Handelskammer i sin Haand for at se, under hvilke trange Vilkaar Byens Handel arbejder. Hamborgs og Kiels Konkurrence, Vandreauktionerne og Vandrelagerne berøver den mere og mere dens naturlige Opland, og den har nu færre Handelshuse end for 40 Aar siden. Paa samme Maade gaar en stor Række Haandværksgrene stadig tilbage, og de øvrige kunne kun redde sig ved at slaa over i Kunst- eller Storindustri. 1847 havde Flensborg i Kolonialbranchen 16 en gros og 65 en detail Forretninger, 1883 i det hele 39, samtidig talte Byen 104 Skomager- og 71 Skrædderværksteder mod henholdsvis 43 og 38, og i flere Haandværk er Forholdet endnu ugunstigere. Med andre Ord: fra en Søhandelsstad med en velstaaende, dygtig og selvstændig Handels- og Haandværksstand forvandles Flensborg til en Fabrikby med en til Folketallet svarende Detailhandel og en Landhandel, der er i stadig aftagende. Men trods denne forbavsende Nedgang i Mellemstandens Erhversgrene er Byens Folketal vokset efter en ret betydelig Maalestok. Skalaen for det sidste Hundredaar ser saaledes ud.

1769.	1803[1]).	1835.	1845.	1855.	1860.	1870.	1880.	1885.
6,842	10,666	12,438	13,443	18,875	21,976	21,325	30,956	33,009.

Af denne Statistik ses det, at Flensborg i Tiaaret 1860—70 gik tilbage, at den tyske Indvandring ikke kunde hamle op med den danske Udvandring, samt at Byens Folketal efter 1870, særlig fra 74, gjorde et usædvanligt Spring. Dette Opsving er udelukkende baseret paa Byens Fabrikvirksomhed og er ikke af nogen overdreven sund Art. Flensborg har rekruteret sin Arbejderstand ikke fra det sønderjyske Opland, men fra det indre Tyskland, dens Folketal have været underkastede mærkelige Fluktuationer og endogsaa været nær ved 35,000 for atter at gaa ned til 33,000,

[1]) Flensborgs Mandtal i Aarhundredets første Halvdel er dog meget usikkert. Gudme siger, at Byen 1803 havde 13,019 Indb. og Jensen, at den 1840 havde 15,540.

det er derfor, delvis i hvert Fald, en rodløs Befolkning, der har søgt til Byen, og erindrer man endvidere, at en talrig tysk Embedsstand opholder sig i den, er det næppe noget overdrevent i den Paastand, at hvert tredje Menneske i Flensborg 1884 ikke var nogen født Flensborger, ja, ikke en Gang havde opholdt sig i Staden et Decennium. Man vil derfor forstaa, hvilken uhyre Indflydelse Byens industrielle Omdannelse maatte have paa dens national-politiske Fysiognomi.

Saa' det galt ud med Flensborgs Erhvervsliv efter 1864, gik det selvfølgelig endnu værre ud over Byens nyvakte Danskhed. De tyske Stormagter havde mældt sig som Befriere, og næppe havde de sat Benene indenfor Rødeport, før de forvandledes til barbariske Undertrykkere. Preusserne behandle Kejserrigets undertrykte Folk som Kællingen i Æventyret selve den gode Gud. Han havde paataget sig at arbejde for hende imod at faa et Brød; men saa gik alle Kællingens Bestræbelser ud paa at gøre dette Brød saa lille som muligt, hun forlod al menneskelig Norm for Brød, i sin Gerrigheds Vaande lavede hun Skrabekager af den Dej, der hang fast ved Truget, ved hendes Arme; men de bleve for store, meget for store, disse Skrabekager. Tilsidst pillede hun Dejen af sine Negle, lavede et lille Brød deraf, skar det over og gav Vorherre Halvdelen, men da blev han ogsaa saa vred, at han skabte hende om til en Ugle, der er hadet af alle sine fjerede Kammerater. Hidtil er det gaaet Preusserne bedre end Kællingen; de ere ganske vist tilstrækkelig uglesete af deres Naboer, men Gudsdommen lader endnu vente paa sig, og Sønderjyderne maa vedvarende leve af Halvdelen af den Fedme, der kan skrabes af Brandenborgernes Negle. I Flensbog traf Preusserne en dansk Administration og danske Embedsmænd; — denne Uting maatte øjeblikkelig tilintetgøres. De traf en Latinskole med blandet dansk og tysk Undervisningssprog, og i Byens Hovedkirker dansksindede Præster, der paa Tysk forkyndte Luthers rene Lære; — hvilke urimelig store Rundebrød! Hr. v. Zedlitz og Provst Peters »slagtede« et Par Adjunkter til Frokost, en Rektor og et passende Antal Præster til Middag, og i en Haandevending var hele dette Uvæsen bragt paa Døren. Saa traf de en fri dansk Menighed, der ad Frivillighedens Vej havde vokset sig stor og stærk, der talte 2 à 3,000 Individer og havde Skoler med over 500 Børn. I den gode tyske Stad Flensborg var dette »eine befremdende Geschichte«, hvilket, udlagt paa godt Dansk, er det samme som

en altfor urimelig stor Skrabekage. Præsten blev afsat, Menigheden opløst og Skolerne lukkede. Men alligevel kom nogle af disse forstokkede Mennesker og bad om Tilladelse til at høre danske Foredrag; — aldeles umuligt! Det eneste, Hr. v. Zedlitz kunde byde dem, var Tilladelse til at danne en Hjælpeforening med et ugentligt Firskillingsbidrag for trængende Medborgere, vel at mærke, naar de vilde afskedige deres »lästige« Bud og kønt rette sig efter Politimesterens Vink[1]). Saaledes ser Halvdelen af et brandenborgsk »Neglebrød« ud. Med et Slag udryddedes det danske Sprog i alle Flensborgs offentlige Institutioner; men den preussiske Stat er en gudsfrygtig Stat, den sørger for Undersaatternes Sjælevel, og i Steden for en dansk Menighed fik Byen en dansk »Prædiker«, en Diakon ved Vor Frue Kirke, der skulde tilfredsstille den Trang til et Guds Ord paa Dansk, der vel endnu altid maatte være tilstede i den vildledte Stad, selvfølgelig dog uden at han fik Lov til at udføre alle de rituelle Handlinger, hvorpaa Menighedslivet bygger. Saaledes var der gjort Kaal paa Byens rent nationale Tendenser; efter Graaes og Kruses begejstrede Anstrængelser blev der, saa vidt jeg ved, intet andet tilbage, end at Byens »Gewerbeschule« giver en karrig, ren fakultativ Undervisning i det danske Sprog i nogle Aftentimer om Vinteren.

Men bag ved denne fremskudte Falanx stod Byens gamle, royalistisk-nationale Borgerstand, den traadte fuldt ud paa egen Odelsgrund, den havde stive Nakker og haarde Pandebrask, og den lod sig ikke udslette ved Kancellireskripter. Ingensinde har det gamle Flensborg vist sig vor Kærlighed og sin egen Fortid saa værdig, som da det med en intet ændsende Opofrelse plejede vore Sønner under vore forsmædeligste Ydmygelser; og da det 1867, til Trods for vore Nederlag, forkyndte for Alverden, at det vilde tilhøre det tungt nedbøjede danske Folk. I det nævnte Aar stemte 53 % af Flensborgs Befolkning paa den danske Kandidat til den nordtyske Rigsdag, og det uagtet hele vor Embedsstand og en Skare af Byens bedste danske havde forladt Landet og vare blevne erstattede af Slesvigholstenere og Preussere; ja, uagtet det preussiske Bureaukrati havde haft hele 4 Aar til at indrette sig bekvemt og bringe sit snildtordnede Valgapparat i Gang. Nu viste det sig, hvad A. P. Andresens Flensborg var værd. Under 20 Aars

[1]) Se: Flensborgske Tilstande under det preussiske Herredømme. Kbhvn. 1867.

lange Fremmedherredømme holdt det Stillingen, det afværgede alle Preussernes Anløb, en overvældende tysk Indvandrings Farer, og til Slutning var det ikke den preussiske Statsmagt, men en ny oppositionel Dannelse, fælles for alle moderne Stater, der blev Danskhedens farligste Fjende. — Flensborg er en politisk discret By. Dens Sindelag ligger ikke paa Gaden, til dagligdags træde de store politiske Modsætninger ikke i Forgrunden, og Fanatismen er en kun lidet kendt og endnu mindre skattet Vare iblandt Befolkningen. Men alligevel har denne sit Standpunkt, og dens Tolerance Grænser, som den ikke ønsker krænkede. Selv Byens nuværende Styrelse tvinges af den offentlige Mening til at benytte en hensynsfuldere Form end den, der ellers benyttes i Nordslesvig. De blinde Rasere imod vor Nationalitet ere tyndtsaaede, ja, de findes maaske kun i den preussiske Dommerstand, særlig hos en enkelt Mand, der er udgaaet af en dansk Renegat-Familje. Den flenborgske Borger holder sig fjærn fra det preussiske Bureaukrati, der som en Nybygd paa fremmed Grund lever udenfor den Stads Liv, hvor den har sin Bolig og det støttes kun af en snævrere Kreds, der dyrker preussisk Storhed i Forbindelse med højtyske literær-æstetiske Interesser. Danskheden omfatter endnu Kærnen af Borgerstanden. Den var saa heldig at kunne støtte sig til en Snes Mænd, der ved Karakterfasthed, Stilling eller Formue dannede Ryghvirvlerne i et Parti, som kun holdtes oppe ved egen Kraft, og man maa ingenlunde tro, at den Folkebund, der Sekler igennem har fostret saa mangen Patriot og saa megen Kærlighed til det gamle Fædreland, pludselig skulde være bleven gold, fordi en brandenborgsk eller socialistisk Hvirvelstorm er gaaet hen over den. Danskheden har endnu ikke talt sit sidste Ord i Flensborg.

Men desuden havde vi det Held, at Byen endnu en Gang saa sit politisk-patriotiske Ideal realiseret af en dansk Mand. Endnu en Gang blev en Sydslesviger den flensborgske Danskheds Fører, og denne »Süddäne« havde optaget hele den forudgaaende Udvikling i en kraftig og rigt udstyret Personlighed. Ingen kender det mærkelige mellemslesvigske Folkeslag som Gustav Johannsen, og ingen nulevende er udstyret med en saa lykkelig intuitive Gave til at tale til dette Folkeslag, gøre sig afholdt af det, vinde og lede det som netop han. Han kan — for at bruge et slesvigsk Udtryk — gaa ud og ind ad disse Folks Hjærter med Træsko paa. Umiddelbart efter Krigen nedsatte han sig i Flensborg som

dansk Boghandler, senere stiftede han Byens første danske Blad, men kom hurtig i Konflikt med Bureaukratiet, der er hans fødte Modsætning, og han maatte udholde den ene Fæstningsarrest efter den anden. Under disse Genvordigheder tilsatte han sin Formue, men ikke sit gode Humør, og Flensborg lønnede ham ved at gøre ham til Byens populæreste Mand. Han naaede lige saa dybt ned i Folkemassen som Kruse og næsten lige saa højt op som A. P. Andresen. Han var netop det juste-milieu, som Flensborgerne attraaede. Uryggelig i sin danske Overbevisning, men læmpelig, mild og hensynsfuld i Formen, en dygtig Taler, en glimrende Selskabsbroder, en Mand med et stærkt Legeme og et klart Hoved, kort sagt, en Levendegørelse af deres eget Ideal, saaledes som det er udtrykt i en ældre Borgerforenings-Sang:

„Unser Wahlspruch, Brüder!
Sei bei Freud' und Wein:
Immer klug, doch bieder,
Froh, doch ernst zu sein!"

Om ham fylkedes, alt hvad der var dansk i Flensborg og ved Valget 1881 lykkedes det at sætte ham igennem som Rigsdagsmand for 2den Valgkreds. For første Gang efter 1867 var Sønderjylland fra Kongeaaen til Slien repræsenteret af danske.

Men samtidig viste den ny Fjendes Fortrav sig paa Kamppladsen. Socialisten Hasenslever fik ved samme Valg 333 Stemmer, og ved næste Omgang 1884 steg disse til 806. Disse Stemmer skyldtes dog endnu de indvandrede tyske Arbejdere, og man syntes ikke at ængstes over den hurtige Gangart, hvormed Partiet skred frem eller til Bunds at forstaa den indgribende Betydning, Byens omdannede Erhversliv havde for en socialitisk Propaganda, idet de flensborgske Arbejdere vare komne fuldstændig ind under Kapitalens Herredømme. Ved Valget 1886 angreb Socialisterne nogle af vore bedste Forskansninger: de selvstændige flenborgske Arbejdere, der hidtil som én Mand havde støttet vor Sag. De behøvede ikke at indprente disse et nyt Had til den preussiske Statsmagt, til Militærismen, til Frihedens og Rettens Undertrykkere, ti dette Had var allerede tilstede. De mødte heller ingen fast Organisation, der kunde spærre dem Vejen, ingen nævneværdig sproglig Vanskelighed, ja det danske Parti kunde end ikke gennem Pressen kæmpe med Eftertryk, da dets Organ for Tiden ikke har nogen Indflydelse i Byen. Socialisterne rettede med stor

Kraft deres Angreb mod Vælgernes Kærlighed til deres gamle Fædreland, de søgte at berøve dem ethvert Haab, enhver Udsigt til en dansk Fremtid og derigennem forvandle dem til »Skruebrækkere« overfor deres egen Stamme og egen Fortid. Socialisternes Kandidat, Skrædder Heinzel fra Kiel, optraadte med Dygtighed. Han fortalte dem, at Nordslesvig ingensinde vilde komme tilbage til Danmark. Det var ganske vist skét en Gang — sagde han — at Hvalfisken havde udspyet Jonas, men dette vilde ikke gentage sig, og for øvrigt kunde det jo være ligegyldigt, enten vi vare danske, tyske eller italienske, naar vi blot havde vort Udkomme; vort Fædreland er der, hvor vi finder vort Brød. — Ved Valget berøvede Heinzel det danske Parti over 900 Stemmer og senere er det gaaet endnu værre; men hertil kom, et idet den socialistiske Kile, ledsaget af Striker og andre Besværligheder, rammedes ind i det flensborgske Liv, skræmmede den en Masse besiddende over i Bureaukratiets Lejr, hvor de ellers aldrig vilde være kommen, og den har saaledes i dobbelt Henseende været en stor Ulykke for den danske Sag. Her hjemme har man bebrejdet Sønderjyderne, at de leve paa opslidte Idealer, at de isolere sig, at de ikke følge med Tiden, at de ganske anderledes maa lade sig befrugte af det moderne Aandsliv og optage dets forskellige Ytringsformer i sig, men det er kun Uforstand, der taler saaledes, og det er slet ikke nødvendig altid at være paa Moden. Indenfor vore smaa Enemærker er der ingensinde ført en noblere, hæderligere eller skønnere Kamp for Ret, Frihed og Menneskelighed end den, der for Tiden føres i Sønderjylland, men naar 180,000 Bønder og Borgermænd skulle tage det op med en Statsmagt paa 47 Mill., er der ingen Plads for den Luksus, der hedder politiske Partier eller stærkt afvigende Aandsretninger. Under Tidens Genvordigheder maa de finde sig i at blive Patriotismens Livegne, og hidtil have de baaret denne Lod med et sundt og djærvt Humør. — Det er forstaaeligt, at tyske Socialister kunne føle sig kaldede til at trænge ind paa denne Arena, de udvide derved baade deres Ideers og deres Races Omraade, men det er ubegribeligt, at danske Partifæller kunne juble over deres Sejr. Vi kunne hente meget godt fra Tyskland, vi kunne nære varm Sympati for forskellige tyske Aandsretninger og Personligheder, men ét kunne vi ikke! Vi kunne umulig nære venlige Følelser imod dem, der lade sig bruge af eller hjælper en tyrannisk Regering til at nedbryde et ædelt Folks Modstandsævne.

Denne Opfattelse har det danske Socialdemokrati des værre ikke. Dets Hovedorgan jubler over vort Nederlag i Flensborg (Socialdemokraten 1/5 86), det siger, at »Gustav Johannsen repræsenterer den samme enfoldige Danskhed som f. Eks. Ingemann Petersen eller Garderhøjen her hjemme«, og »hellere denne [socialistiske] Tilvækst for vore Brødre i Tyskland end en Tilvækst for det Parti, hvis Fædreland er den Plet og Klat, hvor Hadet til fremmede Nationer gror frodigst«. — Jeg har altid ment, at den Kamp, Sønderjyderne for Tiden udfægter, var det sidste fortvivlede Stævne for at bevare deres Menneskeret og vor Odelsgrund ubeskaaret, at der hos Tredjemand hører en sjælden brutal Hjærtesløshed til i denne ulige Kamp at ville berøve dem nogle af deres Tropper; — jeg mener endvidere, at selv en eventuel socialistisk Stat vil komme til at regne med Racernes Eksistens og Ret til Jorden saa vel som med det historisk givne Folkestof, at denne Kamp til syvende og sidst altsaa ogsaa vilde komme en saadan Stat til Gode, og det maa derfor beklages, at Bladet ikke har noget af Gustav Johannsens »Enfoldighed« og alligevel taler som et Barn.

»Flensburg wird Weltstadt«, sige dens Beundrere. Men dermed har det des værre kun ringe Udsigter, og Ordene ere vel heller ikke helt alvorlig mente. De skulle vel kun udtrykke Beundring for den kraftige Vækst, den i Sandhed storartede Modernisering af Byens ydre, den Sum af kommunale Forbedringer, der i de sidste 30 Aar ere indførte. Flensborg er en usædvanlig hyggelig By. Med stort Behag færdes man i dens Gader og glæder sig i lige høj Grad ved de mange hyggelige og velhavende Hjem, man faar Indblik i, som ved Butikernes storstadsmæssige »Schaufenster«. For en dansk er der meget nyt i Flensborg og dog idet fremmed, den er hjemlig paa sin Maade, og vi have ondt ved at løsrive os fra dens bizarre Gadeprospekter, hvor nyt og gammelt er blandet sammen paa en paafaldende Maade, fra dens Havn, dens Spadseregange og Udsigtshøje, dens henrivende Omegn, hvor man til den ene Side har kontinentale Vuer ud over solbelyste, kornbølgende Bakkedrag og til den anden Side Fjorden, der som et bredt Staalbaand skærer sig ind under skovklædte Skrænter og danner det ene hyggelige Indelukke efter det andet,

overvogtet af Flensborgs Spir til den ene og Broagers Tvillingtaarne til den anden Side. Hvor er det ikke henrivende at drive i Baad en Sommerdag udenfor Havnen. Byens Larm og Skibsværftets Hammerslag naa ud til en som mægtige Forkyndere af den Travlhed, der hersker indenfor. Husrækkernes røde Terasser op imellem Vestskraaningens grønne Løvfang, Domhusets smukke Linjer og Kasernernes vældige Masser, det prægtige Kulturlandskab op langs Aabenraa-Vejen — alt aander Velstand, Kraft og Udvikling. Men vi se ogsaa foran os den eneste Plet i Hertugdømmet, som hidtil har formaaet at undslippe den svindsottige Udmagring, der med Preusserherredømmet er bleven Landets Lod. Slesvig affolkes efter en stadig voksende Skala. Medens de magre jyske Amter vokse med c. 1 % af Befolkningen om Aaret, tage alle de nordslesvigske Amter af med 1 % aarlig. I Femaaret 1880—85 har Haderslev Amt tabt 2,836, Sønderborg 1,937 og Tønder 1,811 Individer og udenfor Flensborg er ikke en eneste af Hertugdømmets Kredse i Vækst[1]), ja, i de danske Egne gaar Udmagringen saa vidt, at Ejerne løbe bort fra deres usælgelige Huse, og for første Gang efter halvandet hundrede Aars Forløb optræder Usseldommens mest skrigende Tegn, de »øde« Huse, atter i Landet. —

Men den samme Udmagrings-Lov hviler i Virkeligheden ogsaa over Flensborg, og det skyldes alene dens dygtige Borgere, at den hidtil ikke er traadt tydeligere frem. Byen er distanceret af sine Konkurrenter, siden 1864 er den sakket uhjælpelig bagud, og den vil sikkerlig ingensinde kunne indhente det tabte. Imod Nord er den overfløjet af Aarhus og imod Syd af Kiel. Statistik set tager dette sig saaledes ud:

	1860.	1870.	1880.	1885.
Aarhus	11,009.	15,025.	24,831.	29,263.
Flensborg	21,976.	21,325.	30,956.	33,009.
Kiel . . . . ca.	18,000.	31,747.	43,594.	51,707.

Disse Tal føre et meget tydeligt Sprog. Om 25 Aar vil Kiel være en Storstad og Aarhus godt paa Veje dertil, medens Flensborg alt nu er i Færd med at glide henimod den provincielle Ubetydelighed, hvoraf danske Konger, dansk Politik og Handel for Sekler siden hjalp den ud. Med de forandrede politiske Forhold har den mistet sit Opland, sit maritime og kommercielle

[1]) v. Wobiser: Statistik v. Schleswig-Holstein. Altona. 1887.

Grundlag og sine gamle Velstandskilder. Ved en uhyre Anstrængelse af dens dygtige Forretningsmænd, ved en energisk og klog Brug af de fra den danske Tid opsparede Kapitaler er det lykkedes den at gøre Fremskridt, men ikke des mindre befinder den sig i samme beklagelige Stilling som de Polarrejsende, der arbejde sig frem over en imod Syd drivende Ismark: efter en Dag fuld af de voldsomste Anstrængelser befinde de sig omtrent paa samme geografiske Sted, som da de begyndte, eller i hvert Fald svarer Fremgangen ingenlunde til det store Indskud af Kraft og Møje. — Da vort Blod flød i Strømme paa Dybbøl, kæmpede vi ikke alene for Besiddelsen af Hertugdømmerne, men ogsaa for vort Herredømme i den vestlige Del af Østersøen, for vor Velstand, vor Handel og Søfart, og ikke mindst for Flensborgs. Efter vore Nederlag er den baltiske Hansa atter opstaaet, dens Sæde er ikke længere Lybeck, men Kiel, og den støttes ikke af en Skare hvervede Landsknegte, men af en national Hær paa 2 Mill. og af et mægtigt Kejserdømmes Hjælpekilder. Vi føle allerede denne Hansas Overvægt, og vi ville sikkerlig komme til at føle den endnu stærkere. I Fremtiden ville vi behøve al vor Klogskab, al vor Energi, al vor Ævne for at afbøde den ny Situations Farer, men dette gælder i endnu højere Grad for Flensborg. I en ulige Kamp med den baltiske Hansas mægtige Arvtager og adskilt fra Danmark gaar Flensborg en vanskelig Fremtid i Møde. Stormagtsvold har søndret, hvad der hørte uadskillelig sammen, men endnu har Flensborg og Danmark fælles Modstandere, fælles Handelsfjender, og vor Race, baade her og hist, er tilstrækkelig hærdet i Kampens og Ulykkens Skole, til at holde ud. Endnu har den gamle sønderjyske Kongeby stoute Sind og varme Hjærter, der holder fast ved Fortidens Minder og Fremtidens Haab, endnu er der Danskheds-Frø i Flensborg. Vi haabe!

P. Lauridsen.

Don Carlos

hos Schiller og i Virkeligheden.

I næstforrige Aar kunde Schillers »Don Carlos« fejre sit Hundredaarsjubilæum. Flere Aar igennem havde Digteren syslet med Æmnet, og allerede i 1785 offentliggjorde han det meste af de 3 første Akter; først 1787 forelaa hele Digtet i sin nuværende Skikkelse. Fra dette Øjeblik stod Dramaet som et af Schillers Mesterværker, læst og elsket af Tusender, og dets Helt, den ulykkelige spanske Prins, vandt sig en Plads i manges Hjærter. Enhver erindrer sig Hovedtrækkene i hans Skæbne: Elisabet af Frankrig, den Brud, der var lovet Carlos, havde Filip II hjemført til sig selv; men den Kærlighed, som Ynglingen allerede havde fattet til hende, udslukkedes ikke, og blev ogsaa gengældt af hans unge Stifmoder, der følte sig fremmed ved det ortodokse spanske Hof med dets stive Etikette. Kærligheden var dog ikke den eneste Lidenskab, der fyldte Carlos' Sjæl; fra sin tidligste Tid havde han følt varmt for de Folkefærd, der knugedes under Faderens Despoti, og drømt om en Gang at kunne skænke sine Undersaatter Frihed i Stat og Religion. Frisk og kæk tegner da den prægtige Ynglingeskikkelse sig paa den mørke Baggrund. Knuden strammes: Kong Filip frygter denne Søn, der paa alle Punkter staar ham imod, han hader denne Yngling, der har berøvet ham hans kosteligste Klenodie. Og netop i det Øjeblik, da Carlos er rede til at ofre sin egoistiske Lidenskab for Kærligheden til Folket, da han tager Afsked med Dronningen og vil flygte til Nederlandene, da træder Kongen ind imellem dem, og medens Dronningen falder afmægtig til Jorden, overgives Carlos til den ubønhørlige Inkvisition.

Jeg dvæler ikke videre ved Schillers Don Carlos; her skal hverken gives en literær Karakteristik eller en æstetisk Vurdering

af Dramaet. Det er som Historiker, at jeg betragter Schillers Værk, og det Spørgsmaal, jeg retter til det, er, om det stemmer overens med den historiske Virkelighed. Schiller selv har vistnok ment, at det var saaledes; ikke naturligvis, at alle Enkelthederne var korrekte, men vel, at Grundtrækkene var historiske, at hans »Don Carlos« i det store og væsentlige gav en sanddru Skildring af Filip II.s Søn i det 16de Aarhundrede. Da han i sit Tidsskrift »Rheinische Thalia« udgav de første Akter af Dramaet, bad han sine Læsere forud at sætte sig ind i Carlos' Historie, saaledes som den var fremstillet af den franske Abbé de Saint Réal. Den Mand, som Schiller her henviser til, levede i Ludvig XIV.s tidligere Aar; hans ret talrige historiske Arbejder blev modtagne med stor Velvilje af Publikum, som de vandt ved livlig Stil, anskuelig Fremstilling og pikante Enkeltheder, og ikke mindst gjaldt det hans Skildring af Don Carlos, der i Virkeligheden blev bestemmende for Europas Opfattelse af den unge Prins Aarhundreder igennem. Fra dette Værk har ogsaa Schiller hentet saa godt som alt, hvad han véd om Don Carlos. Begivenhedernes Gang, alle Hovedpersonerne stammer herfra, ja selv Titlen bærer Vidne derom; naar Schillers Værk nemlig i Originaludgaven fører Titlen Dom Carlos, og Digteren blev dadlet for at have anvendt den portugisiske Form i Stedet for den spanske, saa er ogsaa dette Træk hentet fra Saint Réal. Og fremfor alt har han da hentet Hovedtrækkene af sin Opfattelse af Prinsens Karakter fra den franske Historiker. Hos Saint Réal ligesom hos Schiller er Don Carlos en ædel Yngling, der er fyldt af to Lidenskaber, af Kærlighed til sin Stifmoder og af Stræben efter at udrette noget stort. Længe er det Kærligheden, der har Overhaand hos Carlos, men da de nederlandske Sendemænd opfordrer ham til at komme deres undertrykte Fædreland til Hjælp, da »skammede han sig over endnu intet at have gjort for Æren« (Schiller: »Dreiundzwanzig Jahre, und nichts für die Unsterblichkeit gethan«). Han beslutter at flygte til Nederlandene, og Dronningen bestyrker ham deri. Kun den egentlige Krise fremstilles anderledes hos Saint Réal end hos Schiller, der her har forladt Historien for at give Digtet en mere dramatisk Slutning. Hos Saint Réal bliver Carlos fængslet i sit Værelse om Natten, da alt var forberedt til Flugt; han bliver overgivet til Inkvisitionen, og denne tilsteder ham kun frit Valg af sin Dødsmaade; Carlos lader da Aarerne aabne paa sig i et Bad. Et Par Maaneder efter døde ogsaa den unge Dronning.

Schiller arbejdede som sagt paa Don Carlos flere Aar igennem, i en Tid, der for ham selv personlig var højst bevæget, og under Indtryk heraf undergik ogsaa Digtningen de største Ændringer. Der er endnu bevaret en ældre Plan til Dramaet, og i denne følger Schiller Saint Réal endnu meget nøjere, end det siden blev Tilfældet. Hele Vægten lægges her udelukkende paa Kærlighedsforholdet til Dronningen, medens Prinsens politiske Planer træder stærkt i Skygge; Don Juan optræder ligesom hos Saint Réal som Carlos' Medbejler til Dronningens Gunst, og Marquis Posa har her endnu intet at gøre med Politiken og med Nederlænderne, men er alene Prinsens fortrolige i hans Kærlighed, Mellemmand mellem ham og hans elskede, atter ganske som hos Saint Réal, der kun kender Posa som »den mest fuldendte af alle de unge Herrer« ved Prinsens Hof.

Naar dette siden blev anderledes, er det dog ikke blot en Følge af Schillers egen Udvikling i disse Aar, der gør, at han vil lægge mere ind i Dramaet end just at give »et Familjemaleri fra et kongeligt Hus«; der er tillige her en literær Paavirkning, som er ganske kuriøs. Don Carlos' tragiske Skæbne havde allerede fristet en fransk Dramatiker paa Ludvig XIV.s Tid ved Navn Campistron; ligesom Schiller havde denne taget Stoffet fra Saint Réal, og kun Navnene havde han helt ændret, da det stred mod Klassicismens Regler at lade Personer fra Nytiden optræde i en Tragedje. Saaledes flyttede da Campistron Scenen fra Madrid til Byzans; Filip II blev til den græske Kejser Kalojohan, Carlos omdøbtes til Andronikos, og de misfornøjede Nederlændere blev til oprørske Bulgarer. Dette Stykke har Schiller utvivlsomt kendt, hvad man har paavist gennem en Mængde Enkeltheder, og naar han ved den sidste Omarbejdelse af Don Carlos skød Marquis Posa mere i Forgrunden og lod ham være den veltalende Udsending fra de flanderske Provinser, saa har han netop dertil fundet Vejledning i Campistrons Tragedje. Hos Saint Réal berøres de nederlandske Udsendinges Besøg hos Don Carlos kun rent i Forbigaaende; hos Campistron spiller derimod Bulgarernes Afsending, Leontius, som han kaldes, en stor Rolle og optræder saa vel overfor Sønnen som overfor Faderen som den begejstrede Talsmand for Bulgarernes krænkede Rettigheder. For den, der vil følge Schiller ind i hans Arbejdsværelse, er en Sammenligning med Campistron meget lærerig; os interesserer den mindre, ti ogsaa Campistron har jo hentet sin historiske Kundskab fra Saint Réal.

Naar vi før spurgte, om Schillers Skildring af Don Carlos var historisk korrekt, er Spørgsmaalet da nu blevet til, om Saint Réals Skildring er det. Den franske Abbed kalder selv sin Fremstilling »nouvelle historique«, og man faar derved en Formodning, som sikkert heller ikke er ugrundet, om at han har behandlet sit Stof med noget større Frihed, end vi nu er vante til at tilstaa Historikeren. Dette er dog underordnet; naar en moderne Historiker paa Forhaand vil betvivle Korrektheden af Saint Réals Skildring, saa har det en mere almindelig Grund, saa ligger det i, at man paa hans Tid og længe derefter kun havde, kun kunde have en højst usikker Kendskab til Fortidens Begivenheder og da særlig til en saa mysteriøs Historie som Sammenstødet mellem Filip II og hans Søn. Saint Réal nævner i sin Fortale en halv Snes Forfattere, hvorfra han har sin Kundskab om Don Carlos; ser man lidt nærmere paa denne Liste, viser det sig, at de nævnte Forfattere falder i to Grupper, som man kortelig kan betegne som spanske Historikere og som udenlandske Historikere. Begge Grupper har deres Fortrin, fremfor alt dog store Mangler. De spanske Historikere er omstændelige, paa mange Punkter velunderrettede, men de har skrevet under et stærkt Tryk, de ser allesammen Sagen fra Filip II.s Synspunkt og er meget fjendtlig stemte imod Don Carlos. De fremmede Historikere har friere kunnet udtale, hvad de mente, og det er langtfra, at de er partiske for Kong Filip; snarere er de paa Forhaand indtagne imod ham, der var saa frygtet og hadet rundt omkring i Europa. Men til Gengæld er deres Kundskab saa overordentlig begrænset; de véd i Virkeligheden saa lidt om Sagen, løse Rygter og usikre Sagn kommer med ind, naar da Forfatterne ikke foretrække at lade deres egne Paafund udfylde Hullerne i deres Viden. Hver Gruppe af Saint Réals Kilder har saaledes sin Fremstilling af Don Carlos, den andens ganske modsat, og paa dette Grundlag at udfinde, hvad Sandheden virkelig var, det var saa godt som umuligt. Saint Réal har da valgt sit Standpunkt, ikke efter en forstandsmæssig Værdsættelse af Kilderne, men saaledes som det bødes ham af hans Sympatier og Antipatier. Han har paa Forhaand været stemt mod den strænge Filip II; han har haft en naturlig Medfølelse med den ulykkelige Carlos, og Abbedens Landsmandskab med den unge Dronning har ført ham i samme Retning.

Saa lidt der er Grund til at dadle Saint Réal for ad den Vej at have fundet sit Standpunkt, saa klart er det, at vi ikke

kan fæste Lid til, at hans Udslag er det rette. For os er der Adgang til en Rigdom af Kilder til Don Carlos' Historie, hvorom hverken Saint Réal eller Schiller har kunnet drømme. Det nittende Aarhundrede har aabnet Arkivernes Døre for Granskerne; alle de hemmelige Papirer, som Staterne tidligere gemte saa omhyggelig, er blevet tilgængelige, en Hærskare af ivrige Forskere har arbejdet paa at drage alt det for Lyset, der skjuler sig i de gulnede Breve og de støvede Akter. Vi behøver ikke mere at bygge paa de løse Rygter om Don Carlos' Skæbne, der maaske en Menneskealder senere fæstedes til Papiret; vi kan følge de enkelte Begivenheder i hans Liv, saaledes som de fremmede Staters Sendemænd ved Hoffet i Madrid iagttog dem og berettede dem til deres Hjemlands Regering. Vi kan kontrolere de spanske Historikeres Beretninger ved de Akter om selve Sagen, der endnu findes i det spanske Statsarkiv; vi har Optegnelser fra Carlos selv og fra hans Omgivelser, hans Testamente, hans Regnskabsbøger osv., og vi har endnu flere Lævninger fra Kong Filips Regering, drejende sig om Carlos og hans Skæbne. Aar igennem har en belgisk Historiker ved Navn Gachard syslet med at fremdrage dette Stof, spredt som det er rundt om i de europæiske Statsarkiver, òg i 1863 kunde han forelægge Resultatet i et Værk paa to Bind om »Don Carlos et Philippe II«.

Paa dette Grundlag skal jeg søge at fremstille Don Carlos, som han var i Virkeligheden. Billedet vil blive meget forskelligt fra det, vi har fundet hos Schiller, saa forskelligt, at jeg helst vilde bede mine Læsere helt at glemme, hvad de véd ad denne Vej.

* * *

Filip II var i en ung Alder bleven gift med Prinsesse Marie af Portugal, sin kødelige Kusine, og den 8. Juli 1545 fødte hun ham en Søn, der blev kaldt Carlos efter Bedstefaderen. Moderen døde et Par Dage efter Sønnens Fødsel, og i hans Barndom opholdt Faderen sig for det meste fjærnt fra ham, rundt om i Europa, hvor hans Faders eller hans egne politiske Planer kaldte ham hen. Imens voksede Carlos til i Spanien; han nød, som man kan tænke sig, en omhyggelig Opdragelse, og savnede heller ikke kvindeligt Tilsyn. I Faderens Fraværelse betragtedes den lille Prins som Castiliens Regent; som saadan var det ham, der 1556 proklamerede sin Fader som Konge, den Gang Karl V havde frasagt sig Kronen, og kort efter modtog han sin Bedstefader, da

denne søgte Hvile i Spanien, ligesom han i 1559 præsiderede ved et stort Auto-da-fé, der varede i 12 Timer, og hvorved to Mænd og fem Kvinder brændtes som Kættere[1]).

Paa denne Tid begynder vi at høre lidt nærmere om Prinsen og hans Karakter. Hans legemlige Konstitution ses at være nogenlunde tilfredsstillende, om end ikke synderlig kraftig; hans aandelige Udvikling var derimod meget tilbage, alle hans Omgivelser klagede over hans Ulyst til at lære, og der sporedes tillige hos Drengen en ustyrlig Heftighed, som vakte megen Ængstelse hos hans Frænder. Vi har endnu et Brev fra hans Opdrager, en værdig Gejstlig, til Kongen, hvori han i høj Grad beklager det daarlige Resultat, som er kommet ud af alle hans Bestræbelser; hans eneste Haab er, at Forholdene vil forbedres, naar Filip kommer til Spanien og selv kan lede Sønnens Udvikling. Dette skete i 1559, da Carlos var 14 Aar gammel.

Den ventede Forbedring indtraadte dog ikke, ti Prinsen begyndte nu at lide af en Feber, som atter og atter vendte tilbage i den følgende Tid og svækkede ham overordentlig i disse vigtige Overgangsaar, saa meget mere som Lægerne i Mangel af et virkelig feberstillende Middel — Kininen kom først til Europa i 1640 — søgte at fordrive Feberen ved den ene Aareladning efter den anden. Man prøvede, om en Ændring i Prinsens Opholdssted ikke skulde hjælpe, og han blev sendt til Alcala, en lille By i Madrids Omegn; det hjalp noget paa Feberen, men til Gengæld havde han her i Aaret 1562 et meget alvorligt Uheld. Den syttenaarige Yngling havde forelsket sig i en Portnerdatter, og da han fra sit Vindu saa hende i Slotshaven, vilde han ile ned til hende, men han faldt da paa den stejle Trappe og forslog Baghovedet stærkt. To Maaneder igennem svævede han mellem Liv og Død, og da han endelig blev reddet, kunde Lægerne nok paastaa, at det var deres Kunst, der var Skyld i det gode Udfald; Carlos selv og formodentlig mange med ham var dog overbevist om, at Helbredelsen skyldtes den hellige Diegos Ben, som i det kritiske Øjeblik var blevet baarne ind til den syge. Faderen havde, saa længe Sønnen laa paa Sygelejet, vist ham den kærligste Interesse; han rejste stadig ud til Alcala og taalmodig overværede han i alt 14 time-

[1]) Der er fablet meget om, at Don Carlos fra dette Øjeblik nærede et uudslukkeligt Had til Inkvisitionen, men det er en ganske grundløs Paastand.

lange Konsultationer af Lægerne. Et Øjevidne siger, at det vel maatte vække Medlidenhed at se Prinsen med Dødens Bleghed i Ansigtet, men at det kunde faa Stene til at græde at se Faderen ved Sygesængen, hjælpende sin Søn med Øjnene fulde af Taarer.

Carlos var i Færd med at blive Mand, og Tronfølgeren i det mægtige spanske Rige begyndte at tiltrække sig den almindelige Opmærksomhed; vi har adskillige Indberetninger fra de fremmede Sendemænd ved det spanske Hof, der sysselsætter sig med ham, og kan ad den Vej faa hans Billede ret levende frem.

Hans ydre var lidet tiltalende. Den langvarige Sygdom havde sat sine Mærker paa ham; hans Ansigt var blegt, hans smalle Skuldre, det flade Bryst og de tynde Ben viste hans Legemes Svaghed. Paa Ryggen havde han en lille Pukkel i Højde med Maven; hans ene Skulder var lidt højere end den anden, det venstre Ben betydelig længere end det højre, og i det hele betjænte han sig kun med Anstrængelse af Legemets højre Side. Han havde Vanskelighed ved at tale, begyndte stammende og fortsatte stødvis. Han var umaadeholdende i Spise, og mange mente, at han derved selv var Skyld i sin Sygelighed; Vin holdt han ikke af, men han nedslugte umaadelige Masser af Isvand. I hans aandelige Anlæg genfandt man noget af den Forkrøblethed, som vi har set i hans ydre; de fleste blev frastødt af ham, men de enkelte, der kom ham nærmere, fandt dog ogsaa meget godt hos ham. Dem, han holdt af, omfattede han med lidenskabelig Varme, men flere var de, som han hadede. Han var aaben og sanddru; »hvad han har i Hjærtet, har han ogsaa i Munden«, sagde man om ham, og han tilgav aldrig den, som han greb i en Usandhed. Men han var stridig, og ingen kunde rokke ham i hans Meninger; han var skarp og skaanede ingen for sine bidende Bemærkninger. Og han lod sig ikke altid nøje med Ord; der gik mange Rygter om, hvorledes han ofte havde ladet sine Hoffolk smage Stokken eller vel endog truet dem med Dolkestød, og i hans Regnskaber ser man bl. a., hvorledes der udbetales Erstatning til en Fader, hvis smaa Piger Prinsen har pisket. Prinsens ømtaalige Heftighed, som han aldeles ikke kunde beherske, hans hele sygelige og eksalterede Aandspræg kunde nok indgyde Iagttagerne Ængstelse for hans Fremtid. En af dem fandt Anledning til at minde om, at der var Sindssyge i hans Familje (hans Oldemoder Johanne havde været vanvittig), og en anden erklærede, at han vel ikke vilde sige sin Mening om Prinsen helt ud, da dette vilde føre til

upassende Udtryk, men det vilde han udtale, at hvis Gud ikke helt forandrede Prinsens Tanker og Dømmekraft, saa maatte det tage den sørgeligste Ende med ham.

Carlos var bleven hyldet som Tronfølger i Castilien; men Filip II var endnu kun en Mand i Trediverne, og med Prinsens Tronbestigelse kunde det da have lange Udsigter. Nærmere laa derimod det vigtige Spørgsmaal: Hvem skulde Carlos giftes med? Det var Kabinetspolitikens Tid, og Forlovelser og Ægteskaber hørte til de mest yndede Genstande for Diplomaternes Spekulationer. Carlos' Fader var bleven gift, da han kun var 16 Aar gammel; hans Bedstefader var vel først bleven det i sit 26de Aar, men til Gengæld var han bleven forlovet allerede da han laa i Vuggen, og havde haft Tid til at gentage dette Eksperiment 9 Gange, før han gled ind i Ægteskabets Havn. Ogsaa med Carlos' Giftermaal havde Politikerne tidlig begyndt at sysle; da der i 1559 forhandledes om Fred mellem Spanien og Frankrig og Forsoningen efter Tidens Skik skulde besegles ved et Giftermaal, aftaltes der et Parti mellem den spanske Prins og Elisabet af Valois, et af Katharina af Medicis mange Børn. Inden Freden blev endelig afsluttet, ændredes Aftalen dog derhen, at det blev selve Kong Filip, der skulde ægte Prinsessen, hvad der ogsaa skete Aaret efter. Saaledes fik Don Carlos en Stifmoder i Stedet for en Brud; at dette har været en Skuffelse, der har ramt den fjortenaarige Dreng synderlig dybt, mærker man dog ikke. Der udviklede sig et ganske naturligt og hjærteligt Forhold mellem ham og den unge Dronning; hun havde aabenbart Medfølelse med den sygelige, melankolske Yngling og søgte at opmuntre ham, hvor hun kunde, og han viste hende til Gengæld varm Hengivenhed. Han saas ofte i Selskab med Dronningen, og naar hun om Aftenen holdt en lille Dans med sine Damer, blev Carlos indbudt med; — men at der heri skulde gemme sig en gensidig Kærlighed, det er der intet, der tyder paa, og meget, der taler imod. Elisabets Ægteskab var i det hele lykkeligt; hun fandt sig godt til Rette i de spanske Forhold og var fuldt tilfreds med den hensynsfulde Opmærksomhed, hvormed Filip omgav hende, og da hun en Gang havde været syg, og Kongen ikke havde forladt hende et eneste Øjeblik, skrev hun henrykt til sin Moder, at hun var den lykkeligste Kvinde i Verden. Ægteskabet syntes ikke straks at blive frugtbart, og da Don Carlos i 1562 laa saa farlig syg, ytrede han

til Faderen sin Sorg over at skulle dø, før Dronningen havde født Børn, — et ganske betegnende Træk. Senere fødte Elisabet dog et Par Døtre.

Hen i Tredserne blev Spørgsmaalet om Carlos' Ægteskab brændende. Medens alle Europas Hoffer udspændte deres Næt efter den rige Arving, vilde Spanierne helst have ham gift med hans egen Tante, Donna Juana, der vel var 8 Aar ældre end han, men regnedes for en af Spaniens skønneste Damer, og dertil var en klog Fyrstinde, der havde styret Riget godt under Filips Fraværelse og vundet megen Yndest hos Folket. Ikke med Urette mente man, at Carlos kunde trænge til at have en Vejleder i sin Hustru, men maaske var det netop dette, der frastødte den unge Prins; vist er det, at skøndt han holdt meget af sin Tante, vilde han absolut ikke have Tanten til Hustru. »Heller dø«, sagde han med sin sædvanlige Heftighed. Ikke heldigere gik det, da Dronning Elisabet søgte at vinde ham for sin yngre Søster Margrete. Skøndt hun i flere Aar arbejdede paa at faa dette Parti i Stand, lykkedes det dog ikke; Carlos indrømmede, at den lille Prinsesse var rigtig køn, men videre vilde han ikke gaa.

Mere alvorlig var der Tale om Marie Stuart, der sad som en tyveaarig Enke paa Skotlands Trone. Det tiltalte Don Carlos; naar hans Fader, som han ventede, vilde overlade ham Styrelsen i Nederlandene, saa kunde han »ved at gifte sig med Dronningen af Skotland blive mere end blot sin Faders Statholder, faa en anden Titel og større Magt«. Han opgav dog hurtig denne Plan og fæstede sig endelig ved Tanken om sin Kusine, den østrigske Ærkehertuginde Anna, der var hans jævnaldrende, og i hvis Portræt han var bleven meget indtaget. Han erklærede ofte med største Bestemthed, at hende vilde han have og ingen anden, og hun var stadig i hans Tanker. Man saa ham hensunken i stille Betragtning foran hendes Billede, og da han en Gang kørte ud med Dronningen og hendes Damer, og hun spurgte ham, der sad tavs i Vognen, hvor hans Tanker var henne, svarede han, at de var 200 Mile borte. »Og hvor da?« spurgte Dronningen. »Hos min Kusine«. Carlos udtalte ogsaa, at han i alle Sager vilde lystre Kongen, sin Fader, men hvad Ægteskab angaar og Valget af den, med hvem han skulde tilbringe sit Liv, saa vedkom det kun ham.

Saaledes kunde den tyveaarige Prins tænke; Faderen og dennes Ministre derimod havde ikke megen Sans for Kærlighed

og Erotik. De saa Sagen fra Statsmandens Standpunkt: en giftefærdig Prins, det var et Moment i Europas Storpolitik, der maatte udbyttes efter bedste Ævne. »Kongen«, skriver den franske Gesandt, »vakler frem og tilbage, fremviser sin Vare og opgør sit Regnestykke; tilsidst tager han, hvad han har mest Fordel af«. Filip forhastede sig ikke; det var, som han sagde, af Vigtighed for hans og Kristenhedens Sager at holde Prinsen fri for ethvert Baand lige indtil det Øjeblik, da hans Bryllup kunde finde Sted. Saaledes blev Don Carlos' Giftermaal vævet ind i Europas Politik, og det svingede frem og tilbage med Spaniens Forhold til Frankrig, til Østrig og til England. Dette kan vi her ikke forfølge; men der kommer et andet Moment til, som interesserer os mere: Hensynet til Prinsens Person, til hans legemlige og aandelige Svaghed spiller med ind i Filips og hans Raadgiveres Overvejelser. Var det heldigt, at denne sygelige Yngling indgik Ægteskab? Kunde man lade denne stridige og heftige Karakter indvikles i et fremmed Lands Forhold? Kunde man betro ham en selvstændig Post, der kunde svare til hans Stilling som Ægtemand, f. Eks. sætte ham til Statholder i Nederlandene.

Saadanne Spørgsmaal var fremme i det kongelige Raad, og Svaret var ikke, som Don Carlos og hans Venner kunde ønske det. At gifte den spanske Kronprins med Marie Stuart var i sig selv fristende nok; der aabnedes herved Udsigt til at genvinde Skotland for Katolicismen, og man skaffede Spanien en Forbundsfælle i Ryggen paa England, hvor Dronning Elisabet mere og mere udviklede sig til at blive Filips store Modstanderinde. Filips kirkelige og politiske Interesse maatte i lige høj Grad anbefale dette Parti, og dog besluttede man efter lange Overvejelser at opgive den skotske Plan, opgive den netop af Hensyn til Carlos' Personlighed; »paa Grund af Prinsens Karakter«, hedder det, »kunde man dog af dette Ægteskab ikke forvente de ønskede Frugter«. Af andre Grunde, men med ikke mindre Sympati, maatte Filip se paa Tanken om en ægteskabelig Forbindelse med de beslægtede Habsburgere i Tyskland. En Tid lang havde der hersket Kulde mellem de to Linjer af det mægtige Hus; denne Kølighed var nu i Færd med at svinde bort, og Filip ønskede intet hellere end at faa den helt udryddet ved et Ægteskab. Atter traadte imidlertid Hensynet til Prinsen hindrende i Vejen; allerede i 1562 skrev Filip i Fortrolighed til Kejserhoffet, at Ægteskabet maatte udsættes af Hensyn til Prinsens aandelige Mangler,

og siden gik det ene Aar efter det andet, uden at man kunde formaa Filip til at træffe nogen endelig Afgørelse.

Vi har Lejlighed til ogsaa at se Don Carlos under Synspunktet den tilkommende Ægtemand fra en anden Side. Kejser Maximilian havde sendt en af sine Diplomater, Friherre v. Dietrichstein, til Madrid for at virke for Giftermaalet mellem Carlos og hans Datter, og i sine Indberetninger kommer denne da, som naturligt var, ofte tilbage til Prinsen og søger at fremstille hans aandelige og legemlige Tilstand. Uheldigvis har Friherren ikke været nogen stor Psykolog: »Det er vanskeligt at dømme om Prinsen (es ist beschwerlich von ime zue judiciren)«, dette Ord, der undslipper ham en enkelt Gang, kunde staa som Motto over alle hans Indberetninger, saa vaklende og modsigende er de Forsøg paa Karakteristik, han giver. Dertil er Dietrichstein ikke helt upartisk; han er saa ivrig for at faa Giftermaalet i Stand, at han helst vil lukke sine Øjne for, hvad der kan tale imod det. Men hvor ofte maa han alligevel ikke dvæle ved Prinsens sælsomme Væsen, fortælle om hans Egensindighed, hans Heftighed og Ilsindethed, som Gesandten — vistnok med megen Urette — forklarer ved en forsømt Opdragelse, tale om Prinsens Sygelighed, hvori denne selv synes at være Skyld. Fuldstændig uklar er Dietrichstein om det Hovedpunkt, som han især havde Ordre til at skaffe oplyst: var Carlos virkelig i Stand til at indgaa Giftermaal, kunde hans Ægteskab blive frugtbart? Atter og atter ventilerer Gesandten dette Punkt, og han kan ikke skjule, at den almindelige Stemme i denne Retning kun spaaede slet. Naar han da skal sammenfatte sin Karakteristik af Prinsen, falder den omtrent saaledes ud: »Carlos er i Sandhed en svag og sygelig Herre, men paa den anden Side en mægtig Konges Søn«; — man føler saa godt, baade, hvad Dietrichstein mente, og hvorfor han saa gærne vilde tro noget andet.

Saaledes gik da det ene Aar hen efter det andet, uden at det kom til nogen Afgørelse med Don Carlos' Giftermaal. Det var en tung Skuffelse for den unge Prins, ti naar hans Tanker stedse mere kredsede om Giftermaalet, var hans fantastiske Kærlighed til Kusinen herved endda det mindste; fremfor alt saa han i Ægteskabet en sikker Vej til en selvstændig Stilling, og dette var det, han især længtes efter. Han var nu over 20 Aar gammel; i den Alder havde Karl V. været den mægtige Hersker over næsten grænseløse Riger og Filip II i det mindste styret Spanien

med stor Selvstændighed under Faderens lange Fraværelse. Carlos derimod var intet, levede ved Faderens Hof, var altid under hans Øjne. Det var dette, han vilde ud af, og naar Faderen og hans Ministre stadig forhalede Afgørelsen af Giftermaalet, saa han deri kun en ufortjænt Krænkelse, et Forsøg paa at holde ham borte fra den Stilling, som han var selvskrevet til at indtage. Han var voksen, og man behandlede ham som et Barn, der ikke kunde gaa ene. Saaledes udvikledes der hos ham en stigende Misnøje med Faderen, et voksende Had til Filips Raadgivere; med Aaret 1564 begynder de fremmede Sendemænd at tale om det spændte Forhold mellem Fader og Søn, og i den følgende Tid kommer de atter og atter tilbage dertil.

Vi véd, at Carlos ikke hørte til dem, der formaar at skjule deres Følelser. Hans bidende Sarkasme, der allerede tidligere havde frastødt saa mange, blev nu rettet mod Faderen og dennes Politik; han kritiserede Filips Handlinger, han dadlede hans Raadgivere, og han gjorde dette, hvem han saa end talte med. Undertiden kunde han ramme godt. Det fortælles, at han lod lave en Bog med mange hvide Blade; paa Titelbladet skrev han: »Kong Filips store og beundringsværdige Rejser«, og indeni fulgte saa fra Blad til Blad: »Rejsen fra Madrid til Escurial«, »Rejsen fra Escurial til Toledo«, »fra Toledo til Madrid«, »fra Madrid til Aranjuez«, »fra Aranjuez til Madrid« osv. Unægteligt ganske træffende overfor Filip II, der i sine sidste 40 Aar ikke kom udenfor Spaniens Grænser og yderst sjældent videre end fra Madrid ud til Lystslottene i Omegnen.

Vi véd ikke synderlig om, hvorledes Filip II har stillet sig overfor denne Søn, der letsindig kritiserede sin kongelige Fader i et Land, hvor Enevælden var saa udviklet, at den ellers nok kunde holde al Kritik nede. Det har sikkert ikke ligget for Filip ved milde Ord og venlig Tiltale at søge at faa Sønnen til at indse det upassende i sin Opførsel; dog maa det indrømmes, at Kongen gjorde et og andet for at tilfredsstille Carlos' ubestemte Lyst til Virksomhed og f. Eks. en Tid lang lod ham præsidere i Statsraadet og Krigsraadet. Man forstaar let, at dette ikke tilfredsstillede Don Carlos; at føre Forsædet ved Raadslagninger mellem ældre, veltjænte Embedsmænd, det var ikke den Art Bedrifter, hans Hu stod til, og han vidste saa godt som nogen, at de egentlige Afgørelser ikke blev truffet i Raadet, men i Kongens Kabinet, hvortil kun nogle faa af de fortroligste Raadgivere havde

Adgang. Det Indblik i Statshemmelighederne, som man nægtede Carlos, søgte han da selv at skaffe sig; en skønne Dag fandt han paa hverken mer eller mindre end at lure ved Døren til Kabinettet. Det gjorde han ganske aabenlyst, i hele Hoffets Nærværelse, og da en af hans Kavallerer forestillede ham det mindre passende deri, fik han en Ørefigen til Løn og derefter sin Afsked af Prinsens Tjæneste. At Kongen trøstede den uheldige Raadgiver med en Stilling ved sit Hof, var jo ret naturligt.

Den stærke Følelse af at være haardt forurettet og krænket borede sig dybere og dybere ned i Prinsen, og under Indtryk deraf voksede det sygelige Hang, der allerede fra først af laa i hans Karakter; fra hans senere Aar mældes der da ogsaa oftere om Udskejelser i den ene eller den anden Retning. Hans Hoffolk led under hans grænseløse Heftighed; der fortaltes om Stokkeslag til den ene og Trusler paa Livet mod den anden. Hvad han fik Lyst til, købte han uden noget Hensyn til Prisen, ja han kunde falde paa at betale det tidobbelte af, hvad Sælgeren forlangte. Det hed sig, at han strejfede om paa Madrids Gader; andre vilde have set ham i Byens berygtede Huse. Jeg antyder kun alt dette med meget Forbehold; ti det er klart, at da det spændte Forhold mellem Fader og Søn blev bekendt, saa fog Bagtalelsen Flugt, og mange kunde mene at vinde Gunst hos Faderen ved at dadle Sønnen. For os er det da omtrent umuligt her at skelne sandt fra opdigtet. Sikrere kan man derimod bygge paa det Faktum, at Carlos' virkelige, utvivlsomme Venner paa denne Tid følte den største Ængstelse over den Retning, han var kommen ind paa, og indtrængende opfordrede ham til at standse paa en Vej, der vilde føre ham i Fordærvelse. Det var Tilfældet baade med hans forhenværende Lærer, der nu var bleven Biskop, og ligeledes med en Retslærd ved Navn Suarez, som under hans Ophold i Alcala var kommen til at staa ham nær. Begge skrev de i varme Ord til den unge Prins om, hvor urimeligt og hvor urigtigt det var af ham at sætte sig op imod Faderen; begge beder de ham om først og fremmest at lære at tæmme sit eget Sind, og naar den sidste minder Prinsen om den Ørefigen, han skal have givet Don Alonso, om hans Trusel mod Don Fadrique om at støde ham ned med en Dolk, om de 23 Heste, som han 5 Timer igennem har overvældet med Slag, saa viser dette i det mindste, hvad selv hans Venner kunde tænke sig som muligt ud fra deres Kendskab til Prinsens Karakter.

Hvad der længe havde gæret hos Carlos, kom endelig til fuldt Udbrud, da han led sin sidste store Skuffelse. Naar han havde drømt om en selvstændig Stilling, havde han særlig rettet sine Tanker paa Nederlandene. Det var gammel Skik, at Kronen i disse fjærne Landsdele blev repræsenteret ved et Medlem af det kongelige Hus, og allerede da Carlos spekulerede over Giftermaalet med Marie Stuart, havde han jo set sig selv som Styrer af de flanderske Provinser. Nu syntes der at aabne sig en Mulighed for ham til at blive dette. I hele Filip II.s Tid havde Nederlandene været styrede af hans Halvsøster Margrete af Parma, men en Kvindes Haand syntes ikke længer tilstrækkelig til at holde Nederlænderne i Tømme; Protestantismen havde bredt sig stærkt der oppe, og Haand i Haand med Kætteriet havde der rejst sig en national Opposition, der vilde opretholde Landets Friheder mod den truende spanske Enevælde. Filip tænkte virkelig paa at give Margrete en mandlig Afløser eller paa selv at rejse til Nederlandene for derved at bringe Landet til Ro. Carlos haabede nu at kunne blive den nye Statholder, eller hvis Faderen selv vilde rejse derhen, maatte dette, mente Carlos, i det mindste medføre et Møde med Kejseren og dermed den endelige Afgørelse af hans Giftermaal med Anna; han vilde selv følge Faderen paa Rejsen og ventede da at blive efterladt i Flandern, naar Kongen vendte hjem. Med hele sin Sjæls Heftighed kastede han sig ind i disse lyse Planer, og da de spanske Stænder ytrede Ønsket om, at Kongen vilde lade sin Søn blive tilbage som Regent i Spanien, trængte Carlos, brydende al Etikette, ind i Stændernes Forsamlingssal; i de heftigste Udtryk dadlede han det Indgreb i hans Forhold, som Stænderne havde tilladt sig, og erklærede, at de deputerede, der fastholdt Forslaget, i ham vilde faa en Dødsfjende, som nok skulde vide at hævne sig.

Saa ivrig havde Don Carlos hæftet sig ved disse Muligheder; desto forfærdeligere blev ogsaa Skuffelsen, da slet intet af, hvad han havde haabet, gik i Opfyldelse. Kongens Rejse blev først opsat og senere helt stillet i Bero; til Statholder i Nederlandene valgte Filip Hertugen af Alba. Da Carlos hørte om denne Udnævnelse, kom det til en heftig Scene imellem ham og Alba; Prinsen skal have draget Dolken mod Hertugen og truet med at dræbe ham, hvis han ikke opgav at rejse til Nederlandene.

Fra nu af følte Carlos sig i Krig med Faderen. Hvad Filip nægtede ham, vilde han skaffe sig ved egen Kraft, og han forsøgte det paa en næsten barnlig, naiv Maade. Han lavede sit Værelse om til en Fæstning; han sov ikke mere uden at have Vaaben under sin Hovedpude, og hans Garderobe var fuld af Kugler, Krudt og Arkebuser; en fransk Ingeniør lavede ham en Mekanisme, der tillod ham, naar han laa i sin Sæng, at aabne og lukke Døren til Soveværelset. Saaledes følte Carlos sig foreløbig sikker og kunde nu i Ro tænke paa sin Flugt; ti det var den Udvej, han vilde gribe. Det gjaldt først at skaffe Penge til Veje. Han mente at have Brug for 600,000 Dukater, og han sendte i den Anledning to af sine Kammerjunkere ud paa Rejser til Spaniens forskellige Byer. Lidt senere skrev han til flere af Castiliens Stormænd og befalede dem at holde sig rede til at ledsage ham paa en Rejse, som han havde for. Ligeledes forfattede han Epistler saa vel til Castiliens Stænder som til Europas Fyrster; i dem alle udviklede han, hvorledes Faderens skammelige Behandling havde tvunget ham til at flygte. Disse sidste Breve blev dog ikke afsendte; Stormændene derimod modtog deres og skyndte sig naturligvis at berette Kong Filip om denne mærkelige Ordre; der er vel heller ingen Tvivl om, at Kongen har været fuldstændig underrettet om alle de andre Forholdsregler, som Carlos havde truffet.

Det var ved Juletid 1567. Filip havde begivet sig ud til Escurial for her i dette Slot, der tillige var et Kloster, at tilbringe den hellige Fest; denne Fraværelse var det, at Carlos ønskede at benytte. Han betroede sine Planer til sin Onkel Don Juan, der ikke var meget ældre end han selv. Han viste ham, hvor lidt Filip havde gjort for ham, og hvor meget han, Carlos, kunde gøre; naar Juan vilde følge ham til Italien, vilde han skænke ham enten Hertugdømmet Milano eller Kongeriget Neapel. Don Juan søgte først at snakke Carlos fra disse vilde Planer; da det ikke vilde lykkes, udbad han sig lidt Betænkningstid og skyndte sig saa ud til Escurial, hvor han aabenbarede Kongen alt. Kort efter kom der Underretninger fra anden Side. I Anledning af et af Paven udskrevet Jubilæum skulde hele den kongelige Familje nyde Sakramentet den 28de December. Dagen før gik Don Carlos til Skrifte, men da han betroede sin Skriftefader, at han bar et dødeligt Had til en Person, som han ikke kunde tilgive, nægtede Munken ham af denne Grund Absolution. Forgæves forhandlede

Prinsen saa vel med ham som med andre Teologer; det lykkedes ham ikke at overbevise dem om, at han under disse Forhold kunde faa Syndstilgivelse, og da han foreslog dem at omgaa Spørgsmaalet ved at give ham en uindviet Hostie, vakte dette naturligvis Munkenes største Rædsel. Prioren i Klostret tog ham til Side og udspurgte ham om, hvem den Mand var, som han ikke kunde tilgive. Carlos svarede først, at det var en Mand af høj Stand, senere, at det var hans Fader. Ogsaa dette blev meddelt Kong Filip.

Hvad der rørte sig i Filips Hjærte ved denne Lejlighed, derom véd Historien intet at fortælle. Kongen blev i Escurial Julen igennem og et Par Uger ind i det nye Aar; han overværede en Kirkeindvielse, han var tilstede ved en Munks Indtrædelse i Klostret. Intet tydede paa noget usædvanligt, uden alene dette, at der fra Escurial kom Befaling til Præsterne i Madrid og Omegn om offentlig i Kirkerne at rette den Bøn til Gud, at han vilde raade og vejlede Kongen ved en vigtig Afgørelse, som han havde at træffe.

Endelig den 17de Januar kom Filip til Madrid; Dagen efter blev Carlos fængslet. Om Aftenen Kl. 11 traadte Kongen ind i hans Værelse med Sværd i Haanden og Rustning under Kappen; han var ledsaget af sine vigtigste Raadgivere, af nogle Hoffolk og en halv Snes Soldater. Den snilde Mekanisme, som Prinsen havde ladet lave, var i Forvejen sat ud af Virksomhed, og Prinsen blev først vækket af sin Søvn ved den Støj, som de indtrædende gjorde. Man fjærnede de Vaaben, som han havde gemt, alle hans Papirer blev taget fra ham, Vinduerne i hans Værelse blev tilspigrede, og det blev overdraget nogle Adelsmænd at vogte paa Prinsen baade Dag og Nat. Alle beundrede den fuldstændige Sjælsro, som Kongen viste, og at det ved denne Lejlighed, som andre Beretninger vil vide, er kommet til en heftig Scene mellem Fader og Søn, synes lidet sandsynligt; muligvis har dog Kongen sagt de Ord til Carlos, som er saa betegnende for Filip II: »Fra nu af vil jeg behandle Eder ikke som Fader, men som Konge«.

Fængslingen af Spaniens Kronprins var en Begivenhed, der vakte Opsigt langt ud over Rigets Grænser. Filip II fremstillede selv Sagen i Breve til de beslægtede Hoffer, og han lægger i disse Skrivelser især Vægt paa, at hvad der var sket, ikke var foranlediget ved en enkelt Forløbelse af Sønnen; Fængs-

lingen var et Resultat af en igennem flere Aar fortsat Iagttagelse af Prinsens Karakter. »Deres Højhed«, skrev han til den tyske Kejserinde, »vil jeg sige, at hvis Prinsen kun havde gjort sig skyldig i Ulydighed, i Mangel paa Respekt overfor mig, saa vilde jeg vel have fundet en anden Udvej, som frelste hans Ære, der ogsaa er min. Men hans Handlinger har stadfæstet den Mening, som man i flere Aar har haft om hans Karakter og hans Natur, og det er disse Mangler, som har tvunget mig til at se mere fremad og til at forekomme den store Skade, som var at frygte for Kirkens Interesse og mine Staters Bedste; dette er jeg forpligtet til at gøre uden Hensyn til Blodets Baand eller noget andet menneskeligt Forhold«. Paa lignende Vis udtaler Filip sig overfor Paven. Han fremhæver, hvilken Byrde Gud har lagt paa hans Skuldre ved de Stater, hvis Styrelse han har betroet til hans Varetægt, og hvor store Vanskeligheder særlig Opretholdelsen af den ortodokse Religion volder; netop derfor er det saa væsentligt, at hans Efterfølger fortsætter i hans Aand. »Men det har behaget Gud for mine Synders Skyld at give mig en Søn, der har saa store Mangler, nogle stammende fra hans Forstand, andre fra hans Natur, at han ganske savner Ævne til at styre Staten«.

Da den spanske Sendemand i Rom afgav det nysnævnte Brev til Paven — det var den fromme og fanatiske Munk Pius V —, roste denne meget Kongens Handlemaade; han forstod vel, sagde han, at Religionens Opholdelse var afhængig ikke blot af, at Kong Filip fik en lang Regering, men ogsaa af, at han fik en Efterfølger, der fulgte det af ham anviste Spor. Ligesom Paven var ogsaa de fremmede Gesandter i Madrid fuldt overbeviste om, at Filip havde handlet efter nøje Overvejelse og af gode Grunde. Selv den mod Carlos saa venligtsindede Dietrichstein skriver, at »enhver kender Kongens Sagtmodighed og véd, hvor meget al Strænghed er ham imod«; han maa derfor have haft »høje og store Aarsager« til sin Optræden. Dronning Elisabet, der følte den største Medfølelse med den ulykkelige Prins, tvivlede heller ikke paa Carlos' Uret overfor Faderen: »Gud har villet, at Prinsen har aabenbaret sig som han er, til min største Beklagelse«.

Man sætte sig ret ind i Filips Tankegang. Sønnens Fængsling var ikke en Straf, heller ikke et Middel til at forbedre ham, ti dette havde man forsøgt, og det havde vist sig ugørligt; det var ikke noget forbigaaende, der siden kunde

ændres. Nej, Maalet var »at skaffe et sandt og fuldstændigt Lægemiddel for den kommende Tid og at forhindre den store Skade, som man kunde vente fra Prinsen, medens Faderen levede, og endnu mere senere«. Og Filip tilføjede de forfærdelige Ord: »Denne første Forholdsregel, som er bleven anset for nødvendig, vil derfor som Konsekvenser have andre Dispositioner, saaledes som Tilfældets Natur kræver«.

Hvad Filip her mener, er let at forstaa. At holde Prinsen, den af Stænderne hyldede Tronfølger, i evigt Fængsel, maatte politisk set betegnes som en Umulighed. Det vilde være en stadig Fare, saa længe Filip regerede, og den Dag, han døde, vilde Prinsen træde ud af sit Fængsel som Landets lovlige Herre. Hvis Carlos skulde leve, maatte han i det mindste frakendes sine Rettigheder som Tronfølger, hvad der kun kunde ske ved en ny Beslutning af Castiliens Cortes. Man synes i Virkeligheden, straks efter at Prinsen var fængslet, at have tænkt paa at gaa denne Vej; der blev optaget Forhør, afhørt Vidnesbyrd, indhentet Erklæringer, men efter et Par Maaneders Forløb høres der intet mere herom. Har man frygtet Modstand fra Cortes, eller har man ment, at denne Vej dog ikke var »et sandt og fuldstændigt Lægemiddel«? Karl V.s Moder Johanne havde været utvivlsomt vanvittig og i lang Tid udetrængt fra Styrelsen, og dog kom der alligevel et Øjeblik, hvor Spanierne benyttede sig af hendes Navn til at rejse Opstand mod Rigets lovlige Herre.

I Virkeligheden var Carlos' Død den nødvendige »Konsekvens« af hans Fængsling, og han døde da ogsaa et halvt Aar efter, den 24de Juli 1568. Dette er sikkert nok, men hvorledes døde han? Det hedder i de officielle Beretninger, at da den tørre Sommervarme begyndte i Madrid og plagede Prinsen, ødelagde han sin egen Sundhed ved at drikke endeløse Mængder af Isvand; han lod Værelset helt gennemfugte og kom endogsaa Is i sin Sæng. Resultatet var en Dysenteri, som gjorde Ende paa Prinsens Liv.

Er det gaaet saaledes til, eller har de Rygter Ret, der hurtig bredte sig om, at Prinsen var bleven dræbt i sit Fængsel? Hvis vi vil være ærlige, maa vi sige, at derom kan vi ikke have nogen Mening. Carlos' Vogtere var tavse, Fængslets Mure var tykke; enhver Forbindelse med Yderverdenen var afskaaren. Der er da sikkert ingen Grund til at tro, at Rygternes Ophavsmænd

har vidst noget om, hvad der den 24de Juli foregik bag Fængslets Vægge, — men paa den anden Side, kan vi være sikre paa, at hvad Filip II berettede eller lod sine Hofmænd fortælle, at det var Sandheden? To Aar efter døde den fængslede nederlandske Udsending Montigny paa Slottet i Simancas; det berettedes officielt, at han først var bleven syg og tilsidst var død af sin Sygdom. Saaledes fortalte Filip det til de fremmede Sendemænd i Madrid, og han forelagde dem Breve fra Simancas, hvori Sygdommens Gang var skildret. Ikke desto mindre véd vi nu, at Montigny er bleven henrettet i sit Fængsel; man har fundet baade Kongens Ordre dertil og Slotshøvedsmandens Erklæring om Ordrens rigtige Udførelse. Dette Eksempel vil vise, hvor lidt man tør stole paa de officielle Beretninger om Carlos' Endeligt.

Om det da er gaaet Carlos som Montigny, eller om Skæbnen virkelig har befriet Filip fra selv at drage »de nødvendige Konsekvenser«, det kan ingen sige. Sikkert synes det derimod, at hvis man vil fæste Lid til den officielle Beretning, saa kan Filip dog ikke frikendes for at have tilladt sin Søn selv at fremskynde sin Død. Naar man havde sat en Skærm for Fængselsværelsets Ovn for at hindre Carlos i at springe i Ilden, naar man havde frataget ham ethvert skærende Redskab, hvormed han kunde saare sig selv, saa kunde man vel ogsaa have begrænset hans Misbrug af Isvand, hvad der jo var en gammel Uvane hos Prinsen, og naar Filip, som har forudset denne Indvending, søger at afvæbne den ved at sige, at Prinsen i saa Fald sikkert havde overgivet sig til andre Daarskaber, der havde været endnu mere skæbnesvangre for hans Liv »og, hvad der var værre, for hans Sjæl«, er Forsvaret ikke meget overbevisende. Maaske kan dog netop det, at Filip skriver saaledes lige efter Prinsens Død, tages som et Slags Bevis for, at Prinsen virkelig er omkommen paa den angivne Maade; skulde en hemmelig Henrettelse skjules ved en foregiven Sygdom, havde Filip vel fundet paa en anden Sygehistorie, der mindre blottede hans egen passive Del i Sønnens Død.

Saaledes ender da Don Carlos' Saga. Jeg har ladet Kendsgerningerne tale, og hvorledes man vil dømme Fader og Søn imellem, vil jeg henstille til Læseren selv. Mig synes det klart, at hvorvel der ikke kan være Tale om, at Carlos i egent-

ligste Forstand var vanvittig[1]), saa kan hans Sjælstilstand dog heller ikke have været normal og sund; et Sted i det vidtløftige Grænseland mellem fuld Sjælesundhed og hel Sindssyge, dèr maa hans Stade søges. Mere har Faderen heller ikke paastaaet, og jeg tror, at han her har sagt, hvad han virkelig mente. Vistnok er det saa, at ingen er forpligtet til at tro Filip paa hans Ord; han var som Statsmand en stor Hykler, større end maaske nogen i dette Machiavellismens Aarhundrede, og han veg aldrig tilbage for at bruge en Usandhed, naar den kunde tjæne hans Formaal. Men i dette Tilfælde tror jeg, at han ikke har haft noget at skjule; hele hans Optræden bliver kun forklarlig, naar han virkelig har ment, at Sønnen var uskikket til at være hans Efterfølger. Kong Filip var ingen Tyran, der gik frem med Grusomhed, fordi Grusomhed i sig selv var ham kær; — han var Fanatiker, fuldt overbevist om sit Kald til at værne om Trone og Alter, og han fulgte dette Kald med jærnhaard Konsekvens. Ingensteds kommer hans umenneskelige Haardhed stærkere frem end i Forholdet til Sønnen; men man maatte skabe Filip helt om for at tænke sig, at han kunde have handlet anderledes. Han handlede overfor Carlos »som Konge, ikke som Fader«.

* * *

Vi har set, hvorledes den historiske Don Carlos var, og vender nu tilbage til Schillers. Megen Lighed mellem de to er der just ikke, og naar jeg før sagde, at Schiller sikkert mente, at hans Skildring af Carlos i Grundtrækkene var i fuld Overensstemmelse med Historien, kan man nok med Forundring spørge, hvorledes i al Verden dog den ældre Historieskrivning kan være kommen til et saadant Billede af Carlos, naar Virkeligheden var, som jeg nu har tegnet den. I Virkeligheden har dette Ideal-

[1]) Der er fremkommet en Notits om, at en Autografsamler i Madrid skal eje et utvivlsomt ægte Brev fra Carlos til Paven, hvis Form og Indhold i lige Grad vidner om Sindsforvirring; uheldigvis vil Samleren ikke tilstede Brevets Offentliggørelse, da det derved vilde miste noget af sit Værd som Autograf. Meddelelsen maa sikkert modtages med megen Mistillid.

billede sikkert heller ikke sin Rod, men vel i samtidige Rygter og gamle Sagn.

Havde allerede Carlos' Fængsling vakt overordentlig Opsigt, saa gjorde hans pludselig efterfølgende Død det endnu mere; i Spanien og rundt omkring ved Europas Hoffer diskuterede man hans Skæbne, spekulerede over hans Dødsmaade og allermest over, hvad der vel kunde være Aarsagen til hans Undergang. Man kendte Filip tilstrækkelig til at vide, at han ikke havde handlet uden gode Grunde, og man var altfor mistroisk overfor ham, til at man skulde slaa sig til Ro med de Grunde, han selv havde angivet. Prinsens Karakter, hans mulige Sindssyge var en altfor vag Aarsag; man troede, at der maatte være præcisere, mere tvingende Grunde til Kongens Handlemaade. Nogle gættede da paa, at Carlos havde været Kætter, at Arvingen til den største katolske Magt i Europa, at Sønnen af Katolicismens ivrigste Forkæmper var en hemmelig Protestant, og man mindedes, at Filip en Gang havde ytret, at om hans egen Søn blev fordømt af Inkvisitionen, vilde han selv være den første til at bære Brænde til Baalet. Andre gissede, at Carlos havde været en Forræder mod sin Fader, at han havde staaet i hemmelig Forbindelse med Nederlænderne, med Egmont, med Montigny, ja med selve Vilhelm af Oranien, og at det havde været hans Plan at flygte til Nederlandene og rejse dem til Kamp mod Filip.

Disse Rygter var vidt spredte, og vi bør prøve lidt nærmere, om de maaske har truffet Sandheden. Var Carlos en frafalden fra sin Faders Tro eller en Forræder mod hans Krone, vilde dette jo fuldt ud forklare, ja til en vis Grad forsvare Filips Optræden.

Carlos skal have staaet i Forbindelse med de nederlandske misfornøjede. Der er det rigtige deri, at Regentskabet i Nederlandene jo altid havde staaet for ham som hans første Maal, og naar han vilde flygte til Italien, er det meget muligt, at han ad denne Vej vilde søge op til Flandern. Men at de nederlandske Statsmænd skulde have indladt sig med denne umodne og eksalterede Yngling, og allermest, at de nederlandske Udsendinge i Spanien, der her var i en saa overordentlig vanskelig og farlig Stilling, skulde have vovet at drøfte Planer mod Filip med denne hans Søn, der saa daarlig forstod at lægge Skjul paa, hvad han havde paa Hjærtet, — det forekommer mig ganske utroligt.

Der er da heller ikke i de rige Kilder til den nederlandske Opstands Historie fundet det allermindste Spor til nogen Forbindelse mellem Oppositionen og Don Carlos; tvært imod, Oranien har paaviselig haft en meget daarlig Mening om Carlos' Personlighed, og naar han senere udslynger den Beskyldning mod Kong Filip, at han baade har dræbt sin Søn og sin Hustru, saa nævner han derved heller ikke noget om, at Carlos skal have fulgt Nederlændernes Frihedsstræben med Sympati[1]).

Carlos skal have været hemmelig Protestant. Der er virkelig et enkelt Faktum, der kunde tyde paa, at Prinsens Rettroenhed var omtvistelig. Jeg har tidligere berørt en Formaningsskrivelse, som Carlos' Ven Suarez rettede til Prinsen et Aarstid før hans Fængsling, og i dette Brev staar bl. a. de Ord: »Hvad vil man sige, naar man erfarer, at Eders Højhed ikke gaar til Skrifte, og naar visse andre Ting aabenbares, som er saa skrækkelige, at den hellige Inkvisition vilde blande sig deri, hvis det angik enhver anden Person, for at faa at vide, om denne var Kristen eller ikke«. Dette lyder jo stærkt nok, men det bør dog tilføjes, at da den pavelige Nuntius efter Carlos' Fængsling anstillede en nøje Undersøgelse om hans Rettroenhed, kom han til det Udslag, at der kun var to betænkelige Ting derved, dels at han en Gang havde ønsket at kommunicere med en uindviet Hostie, dels at man af hans Forstands Svaghed kunde frygte, at han ikke vilde holde Rigerne saa rene for Kætteri som Faderen. Under disse Forhold skal Suarez' Ord vel ikke forstaas saa slemt, som de lyder; lad Carlos ved en og anden Lejlighed have vist sig noget letsindig i Udøvelsen af sine religiøse Pligter, lad ham allerede tidligere være fremkommet med en saa vild Idé som den om den uindviede Hostie, dette vilde i det strængt ortodokse Spanien være tilstrækkeligt til at forklare Suarez' Ytringer. Men hvilket Spring er der ikke derfra til virkelig at være Kætter, hemmelig Protestant! At Carlos ikke var dette, kan vi sige med den fuldstændigste Sikkerhed;

---

[1]) En af Filip II.s betroede Ministre, Antonio Perez, faldt siden i Unaade og reddede kun sit Liv ved at flygte til England. Fra dette sikre Sted angreb han Filip paa det heftigste og beskyldte ham ogsaa for at have ladet Carlos kvæle i Fængslet; Sønnen skal have modtaget Opfordring „fra de tyske Protestanter, Nederlandene, Dronningen af England og Kongen af Danmark“ til at slutte Forbund med dem!

alle de Træk, vi kender af hans Liv, vidner derimod. Atter og atter ser vi ham knyttet til Katolicismen med de stærkeste Baand, paa alle Punkter fremtræder han som en bigot Tilhænger af den ene saliggørende Kirke. Særlig stærkt fremtræder hans Ærefrygt for Helgenerne og hans Kærlighed til Relikvier. Da han er bleven reddet fra sin farlige Sygdom i 1562 ved at røre ved Munken Diegos Ben, bliver det ham fra det Øjeblik et Hjerteanliggende at faa Diego kanoniseret, hvorom han retter gentagne Anmodninger til Paven. Efter den samme Sygdom viser han sin Taknemlighed for Helbredelsen ved at skænke sin egen Vægt i Guld og Sølv til forskellige Kirker. Og han viser sig hildet i den krasseste Overtro, naar han, som hans Regnskab viser, lader en Præst læse Messer, for at derved nogle forsvundne Perler skal komme frem igen.

At Carlos var »hemmelig Protestant« maa da anses for ganske urigtigt, at han har været i hemmelig Forstaaelse med Faderens Fjender som i det mindste højst usandsynligt. Men begge Rygter indeholder dog en lille Kærne af Sandhed. Carlos havde Planer mod Faderen, som man maatte kalde forræderske, hvis de ikke saa klart var en Frugt af et umodent og sygt Sind, og han har, hvad Religionen angaar, ytret en eller anden vild Idé, der nok kunde kaldes kættersk, hvis den ikke var født i en halvt forvirret Hjærne.

Helt anderledes forholder det sig med det Træk, der siden bliver det mest fremtrædende i Don Carlos' Historie, det, at han skal have været forelsket i sin Stifmoder, Dronning Elisabet. Det er noget, hvorom der aldeles ikke ytres noget i Samtiden; det fremtræder end ikke som et løst Rygte. Det skimtes derimod først en Menneskealder efter hos den franske Forfatter Brantôme, som fortæller, at »da Carlos første Gang saa Dronningen, blev han saa overvældet af hendes Skønhed, at han fra da af nærede og viste et dødeligt Had mod Faderen, der havde berøvet ham denne skønne Pris«. Og han tilføjer, at »efter hvad man siger, skal dette til Dels være Grunden til hans Død; ti Kongen var saa skinsyg, at andre knap vovede at se paa Dronningen«. Fra denne lille Begyndelse tog Sagnudviklingen Fart. Sagnet opsøger altid med Forkærlighed de mest personlige og følelsesfulde Motiver, og man fordybede sig da i Forholdet mellem den unge Prins og hans skønne Stifmoder, der var bunden til den stive og strænge

Konge. Man lagde Mærke til, at Dronningen var død pludselig, kun 3 Maaneder efter Carlos; hvor nær laa det da ikke at gætte paa en Sammenhæng, at formode, at Kongens Skinsyge havde ramt begge de skyldige. Snart tvivlede man da ikke paa Kong Filips Skinsyge, heller ikke paa Carlos' Kærlighed til Stifmoderen; højst var man uklar over, hvorvidt Elisabet af sin Lidenskab for Prinsen var ført til at være sin Ægtefælle utro eller ikke. Uheldigvis er dog selve Grundlaget for Sagnudviklingen højst upaalideligt. Brantôme skrev sine historiske Værker, der var rettede til de adelige Læsekredse i Frankrig, med flot Pen og stor Letsindighed; pikante Anekdoter, slibrige Historier er han fuld af, og hvor hans Viden slipper op, lader han sin dristige Fantasi fylde Hullet ud. En Paastand hos ham er da lidet værd, og et »on dit« saa godt som værdiløst.

Jeg har ovenfor fortalt, hvad der kan siges om Forholdet mellem Carlos og Dronningen, og naar vi yderligere husker, hvorledes han Aar igennem er forelsket i sin østrigske Kusine og vedkender sig denne Kærlighed overfor Dronningen, er dette vel tilstrækkeligt til at klare hans Følelser. Og hvad Filips Skinsyge angaar, saa har ikke en eneste af de mange Iagttagere, der ved det spanske Hof opmærksomt studerede Kongefamiljens Forhold, kunnet opdage det mindste Tegn paa den, og selv da Carlos' Fængsling og Død satte Diplomaternes Gætteævne i den største Virksomhed, faldt ingen paa, at det skulde være Skinsyge, der ledede Kongen. Og hvor fjærnt maatte denne Formodning ikke ogsaa ligge for dem, der saa Carlos, som han var, sygelig og forkrøblet. Først da man om Carlos kun huskede, at han havde været en ung og ulykkelig Fyrste, som den haarde Fader havde knust, da man ikke mere vidste, at Dronningens pludselige Død skyldtes en mislykket Barnefødsel, og at hun paa Dødslejet tog den kærligste Afsked med Kong Filip, da og først da kunde Sagnet tage Vækst[1]).

[1]) Siden Gachard offentliggjorde det store Materiale, han havde indsamlet til Don Carlos' Historie, er Prinsens Skæbne ofte bleven skildret. Bl. a. har to fremragende tyske Historikere, Ranke og Maurenbrecher, fremstillet Carlos i korte Karakteristiker, og deres Opfattelse falder i det væsentlige sammen med den, som jeg her har gjort gældende. Til ganske modsatte Resultater er derimod en anden tysk Historiker kommen

Vi har saaledes set, hvilke Rygter der opkom om Don Carlos og hans Skæbne; følge i Enkelthederne, hvorledes de voksede videre, bredte sig, traadte i Forbindelse med hinanden, udpyntedes og udpensledes, vilde blive for vidtløftigt. Vi maa nøjes med at have set Udspringet af de Strømme, der til sidst udmunder i Saint Réals Skildring og derved bliver Grundlaget for Schillers Drama.

Et er der dog, som Schiller ikke har fundet i sine Kilder. Naar hos Campistron Leontius, alias Marquis Posa, træder frem som Bulgarernes Talsmand, saa er det for dette Folk, han taler, og kun for det, for dets historisk opvoksede Rettigheder, som en tyrannisk Styrelse søger at bryde; — naar Posa hos Schiller gør det samme, saa har Nederlændernes Frihedsstræben en videre Baggrund. Leontius taler kun for det enkelte Folk (tout un peuple, seigneur, vous parle par ma bouche), Posa derimod træder frem for Carlos som »Abgeordneter der ganzen Menschheit«. Heri har vi den store Forskel, heri har vi det, som Schiller selv lagde til. Hvad der hos Forgængerne var enkelt, særskilt, historisk betinget, det bliver hos Schiller almindeligt, generelt. Hans Carlos ser i Nederlændernes Frihedsstræben det store Frihedsprincip, det frihedskære Folk, der rejser sig mod Tyrannens Despoti. Han staar i Religionen ikke som blot en Fjende af den spanske Inkvisition og dens Autodaféer (mere havde Saint Réals Katolicisme ikke tilladt ham at være), ikke som en hemmelig Protestant, som Rygtet havde gjort ham til; han kæmper ikke for én Religion mod en anden, det er den almindelige Trosfrihed og Tolerance, der er hans Ideal.

---

nemlig Adolf Schmidt, i sit Skrift „Epochen und Katastrophen“. Han mener, at alt hvad ondt der er sagt om Don Carlos, kan føres tilbage til en og samme Kilde, en systematisk Bagvaskelse, drevet Aar igennem af Kong Filip og hans Raadgivere. Kongen skal nemlig fra første Færd af have hadet sin eneste Søn, fordi han var lige saa aaben, som Filip var hyklerisk, lige saa frisindet, som Kongen var despotisk. — Saa modsatte Udslag kan der vindes ud fra det samme Materiale, et trist Vidnesbyrd om Historiegranskningens Usikkerhed. Schmidts hele Bevisførelse, hvor aandfuld og skarpsindig den end er, synes dog ikke at kunne bestaa for en upartisk Prøvelse. Det er ganske utroligt, at de fremmede Sendemænd skal have ladet sig narre saa fuldstændig i Bedømmelsen af den Prins, som de dog selv havde Lejlighed til personlig at iagttage, og hvad angaar Prinsens liberale Meninger i Politik og Religion, saa skorter det i Virkeligheden ganske paa Bevis derfor.

Schillers Don Carlos brænder af Begejstring, men Begejstringens Genstand er ikke det enkelte Folk, ikke den enkelte Religion; det er Menneskeheden, det er Menneskets uforgribelige Rettigheder, Friheden i Religion og Samfund.

Dette har Schiller ikke fundet i sine Kilder, og at dette ikke har hjemme i det 16de Aarhundrede, i Religionskrigenes og den religiøse Fanatismes Tid, det behøver ikke at bevises. Uden dette sidste Tillæg havde Schillers Don Carlos været vel ikke et Portræt af den virkelige Carlos, saaledes som vi nu kan trænge frem til ham, men det havde i det mindste været en Fyrste, der kunde have levet i det 16de Aarhundrede. Ved derimod at lade Carlos bæres af det store Humanitetsideal, som først det 18de Aarhundrede frembragte, har Schiller ganske revet ham bort fra den Tidsalder, hvori han er anbragt. Og Historikeren, der stræber at forstaa den virkelige Don Carlos, faar ikke i Schillers Drama nogen Vejledning dertil.

Men, ganske vist, Schillers Don Carlos er noget mere, noget uendelig større end et Bidrag til Forstaaelse af Don Carlos og hans Tid. Det er ikke det historiske Apparat i Dramaet, der varmer vore Hjærter og vækker vor Begejstring. Det er ikke det, som Schiller har laant fra andre, men det, som han har skrevet ud af sig selv, af sit eget Hjærte og sin egen Hjærne. Naar han skildrer Carlos' Følelser for Dronningen, saa er det Ord, skrevne med hans Hjærteblod; som Carlos elskede den, fra hvem Menneskenes Love adskilte ham, saaledes elskede Schiller i de Aar, da »Don Carlos« blev digtet, den skønne og lidenskabelige Fru v. Kalb, og han ønskede at kunne sige som Don Carlos[1]), at Kærlighedens Rettigheder er ældre end Altrets Formler. Og det var ikke blot Carlos, »dem's feurig durch die Wangen lief, wenn man von Freiheit sprach«; det gjaldt ogsaa Schiller. Og naar Digteren lader Carlos' Ideal renses og vokse, saa er det Schillers egen Udvikling i disse Aar, der afspejler sig heri. Stræbet efter den egoistiske Lykke træder tilbage for Arbejdet i Samfundets Tjæneste; Kærligheden til den enkelte afløses af Kærlighed til Menneskeslægten. Og da Marquis Posa, denne Johannes den Døber, der spaar om den ny Frelser, i den store Samtale med Kong Filip aabenbarer sit Hjærtes hemmeligste Tanker, saa er det Schiller, der taler igennem ham,

[1]) I den første Samtale med Dronningen. Disse Ord er udeladte i den endelige Bearbejdelse.

Schillers Drøm om den ny Stat, der skulde komme, hvor Folkets Lykke og ikke Kongens Storhed var Maalet, hvor Friheden adlede Menneskene.

Schillers »Don Carlos«, værdiløs til Forstaaelse af det 16de Aarhundrede, giver os da det dybeste Indblik i Schillers egen Tid. Det er et Trompetstød, der lyder paa Slagdagens Morgen; det er en Lur, der kalder frem til Kamp, og Schiller véd, hvad Kampen betyder: »Ich fordre mein Jahrhundert in die Schranken«. Saaledes skrev han 1787; to Aar efter udbrød den franske Revolution.

Kr. Erslev.

Menneskejagten i Afrika.

Slavehandelen i Afrika er for Øjeblikket et staaende Tema, og det synes, som om der i Slutningen af det nittende Aarhundrede virkelig vil blive gjort alvorlige forberedende Skridt til Ophævelsen af et Onde, der maa betegnes som en af de mørkeste Pletter i Menneskehedens Historie. Den umiddelbare Aarsag til, at man netop nu vil skride ind mod den afrikanske Slavehandel, er ganske simpelt den, at Tiden er kommen til, at det store mørke Fastland ikke længere kan henligge forholdsvis uberørt udenfor Verdensmarkedet, der baade trænger til de Produkter, som Landet frembringer og vil kunne frèmbringe og til at tilfredsstille de Fornødenheder, der vil kunne opstaa blandt Landets talrige Børn, naar disse bringes i regelmæssigt Handelssamkvem med Omverdenen. Et saadant Samkvem er kun i ringe Grad muligt for Øjeblikket, om ikke af anden Grund, saa blot fordi det ikke vil blive taalt, at Europæere optræde som Menneskejægere og Slaveholdere — og ingen, der ikke kan og vil optræde som saadanne, kan arbejde Side om Side med den menneskejagende og slaveholdende Araber, der baade røver Handelsvare og Arbejdskraft.

Naar der tales om Slaveriets Ophævelse i Afrika, da er det egentlig ikke saa meget herom, at Drøftelsen af, hvad vi ville kalde det største af alle afrikanske Spørgsmaal, drejer sig, men det er, i det mindste foreløbig, om Ophævelsen af Arabernes Menneskejagt. I Aarhundreder, ja, i Aartusender er Afrika blevet hensynsløst aareladt. I de ældste Tider, da Romerne og Grækerne havde Kolonier i Afrika ved det røde og det indiske Hav, er der blevet udført Slaver fra Afrika, og Millioner af Negre ere senere blevne slæbte fra Hus og Hjem og under navnløse Kvaler førte

til den ny Verden[1]). Hvilket Hav af Taarer end denne Trafik har kostet, og hvor store Kyststrækninger, der end ere blevne til Dels affolkede herved, saa er dog sikkert Arabernes Menneskejagt i den sidste eller de to sidste Menneskealdre en, om muligt, endnu grusommere Svøbe for den afrikanske Befolkning end kristne Folkeslags, tidligere af vedkommende Staters Regeringer autoriserede Handel med Negerslaver. Med rivende Hurtighed har Ondet grebet om sig, og Nutidens paalideligste rejsende nævne talrige Eksempler paa, at Affolkningen i det indre, selv i de frugtbareste Egne, tager Overhaand Aar for Aar i en forfærdelig Grad paa Grund af Arabernes Grusomheder.

Nutidens Afrikaforskning, Tildragelserne i de øvre Nilegne, Kongostatens Dannelse og de engelske og tydske Kolonisationsforetagender i Østafrika ere alle Begivenheder, der have affødt en omfattende Afrika-Literatur, og som en rød Traad gennem denne gaar: Arabernes Menneskejagt. Slaveholdet, der har bestaaet blandt Negerstammerne fra de ældste Tider, har ganske sikkert Skyggesider, og det meget mørke Skyggesider, skøndt det paa sine Steder i Afrika fremtræder under en overmaade mild Form, men Slavehold, og hvad dermed staar i Forbindelse, er nu en Gang saa indgroet i Befolkningens Bevidsthed, at ingen kan tænke paa at udrydde dette paa en Studs. Naar Talen er om at afskaffe

---

[1]) Som et sørgeligt Kuriosum skulle vi nævne følgende. Udførslen af Slaver fra Vest- og Østkysten for 1807—19 var:

Til Brasilien	680,000	Slaver.
- de spanske Kolonier . . .	615,000	—
- andre Steder	562,000	—
Gaaede tabt under Vejs . . .	337,000	—
I Alt . . .	2,194,000	Slaver.

I Aaret 1819 etableredes Krydsere til Opbringelse af Slaveskibe og fra 1819—47 udførtes:

Til Brasilien	1,122,000	Slaver.
- de spanske Kolonier . . .	831,000	—
Gaaede tabt under Vejs . . .	688,000	—
Opbragte af Krydserne	177,000	—
I Alt . . .	2,758,000	Slaver.

Fra 1807—47 blev der saaledes udført næsten fem Millioner Slaver fra Afrika, af hvilke den langt overvejende Del gik til den ny Verden. (Proceedings of the Royal Geographical Society 1884 Side 736.)

Slavehold blandt indfødte i Afrika, gør man maaske bedst i ikke at glemme, at Livegenskabet først for nylig blev ophævet i Rusland, der dog havde været et kristent Land i Aarhundreder, og at Slaveriet først ophørte i Brasilien forleden Dag. Med Arabernes Menneskejagt og den deraf følgende Slavehandel er det en hel anden Sag. Araberens Haand er løftet mod alle, og alles Hænder maa løftes mod ham. Han er i Spidsen for sine Bander af bevæbnede Slaver Afrikas Landeplage, værre end alle det gamle Testamentes Landeplager tilsammen. Død og Ødelæggelse betegner hans Vej, og Menneskejagten og dens Følger ere ubetinget de alvorligste Skranker, der i Nutiden rejses mod ethvert Fremskridt i udstrakte Egne af det store Fastland.

Med Østkysten af Afrika som Udgangspunkt, da denne Del af Landet for Øjeblikket tiltrækker sig en ikke ringe Opmærksomhed, ville vi følge de menneskejagende Arabere ind i Landet. Det var det dygtige Handelsfolk, Araberne, som i den graa Oldtid grundlagde de første Faktorier paa den østafrikanske Kyst. Phønicierne fik upaatvivlelig Underretning om Besejlingen af Afrikas Østkyst af Araberne, og skøndt disse i Tidernes Løb ogsaa have maattet bøje sig for græsk, romersk og længere hen i Tiden for portugisisk Foretagelsesaand paa den østafrikanske Kyst, saa have de dog aldrig ganske mistet Fodfæste i eller opgivet deres Handelsforbindelser med disse Egne. Fra Midten af det syvende og indtil Slutningen af det femtende Aarhundrede havde Araberne uindskrænket Herredømme paa Østkysten af Afrika. De græsk-romerske Kolonier faldt for Islams om sig gribende Magt, men de arabiske Kolonier bleve aldrig andet end Handelsetablissementer uden nærmere politisk Forbindelse med Moderlandet. Flere af de arabiske Kolonier, blandt hvilke nævnes nogle af de Smaabyer, som man i denne Tid ofte har set omtalt under Krigsbegivenhederne paa Sansibarkysten, spillede allerede den Gang en Rolle. Enkelte af de arabiske Faktorier beskrives i deres Glansperiode som blomstrende Handelsbyer, hvor Schejkerne optraadte med stor Pragt, og hvor Livet bar Præget af Rigdom, vunden ved udbredt Handel. Anselige Ruiner i maurisk Stil minde endnu om arabisk Kolonisation for mange Aarhundreder siden, og i høje Toner omtalte Portugiserne den Kultur, som de i Slutningen af det femtende Aarhundrede, da Vasco da Gama opdagede Søvejen til Indien, saa uventet fandt i disse fjærne Egne.

I omtrent to Aarhundreder bleve nu Portugiserne Herrer paa Østkysten af Afrika, men i Slutningen af det syttende Aarhundrede gjorde Araberne med Hæljp af de utilfredse indfødte en Ende paa det slette og tyranniske portugisiske Regimente. Kun Mosambik vedblev at være portugisisk Besiddelse, og det blev uden Betydning, at Fæstningen Mombassa paa Sansibarkysten blev tilbageerobret, ti fem Aar senere anrettede de indfødte et Masseblodbad paa alle Portugiserne i denne By. Siden den Tid og indtil vore Dage, da, som bekendt, Tyskland og England ere optraadte paa den østafrikanske Skueplads, have Araberne atter spillet Mester her.

Som en mægtig Bølge var Islam i forholdsvis kort Tid skyllet over hele Nordafrika, og selv Sudan gik ikke fri, ti omtrent Aar 1100 trængte Araberne ind i Bornu og senere i Vadaj, Darfur og Kordofan for derefter at vinde et endnu større Omraade i disse Egne for Muhameds Lære. En lignende Bevægelse fandt dog ikke Sted paa Kysten ved det indiske Hav, trods den livlige arabiske Handel, der fra Oldtiden var dreven herpaa. Som Bevis paa, hvor stærkt Samkvemmet var mellem Østafrika og Arabien i Khalifernes Dage, skulle vi anføre, at flere tusende Negre fra Sansibarkysten gentagne Gange deltoge i Krigene i Arabien og Mesopotamien i det ottende og niende Aarhundrede.

Landene ved Østkysten af Afrika have tidligere været langt stærkere befolkede end nu, og hverken Portugiserne eller Araberne have faret med Læmpe overfor den indfødte Befolkning. Slaver og Elfenben — hertil kom tidligere ogsaa Guld — have i de ældste Tider som i vore Dage udgjort Hovedudførselsartikler fra Afrika, men det er først i den nyeste Tid, at Arabernes Menneskejagt har udbredt sig til det indre og er gaaet over alle Grænser. Saa at sige enhver rejsende fortæller herom, og som Illustration af Ondet udgives der nu ikke sjælden Kaart, paa hvilke man i Afrikas indre finder betydelige Landstrækninger med følgende beklagelige Betegnelse: »Affolket af Slavejægere«.

Arabernes Fremtrængen til det indre fra den østafrikanske Kyst er, som anført, sket i den nyere Tid, og overhovedet har Oprettelsen af Sultanatet Sansibar — Øen Sansibar blev i 1840 Sultanen af Maskats Residens — i høj Grad maattet styrke det arabiske Element i Østafrika.

Til Østkysten af Afrika fører der forskellige Slavekaravanveje fra det indre til Byerne paa Sansibarkysten, og selv den

nordligste Del af de sydligere liggende portugisiske Besiddelser ere ikke paa Kaartene ganske blottede for de uhyggelige Streger, der betegne Slavekaravanvejene. I det indre have Araberne Kolonier, der bestandig skydes dybere ind i Landet, og i disse Kolonier leve de omgivne af en vis Luksus og Komfort. Jorden omkring Kolonierne opdyrkes af Slaver, og herfra udsendes Handelsekspeditioner ɔ: Røvertog efter Slaver og Elfenben. Forinden Forholdet i den allerseneste Tid er blevet saa spændt mellem Europæerne og Araberne, have hvide rejsende mangen en god Gang fundet højst velkomne Hvilepunkter i de arabiske Kolonier, hvor de ere blevne gæstfrit modtagne og satte i Stand til at fortsætte Rejsen.

Den betydeligste Koloni nærmest Kysten er den i mangfoldige Rejsebeskrivelser omtalte Koloni Tabora, som ligger omtrent 90 danske Mil inde i Landet. Tabora, hvorfra Araberne trængte frem til den store Nilsø, blev anlagt omkring Aaret 1830. En halv Snes Aar senere anlagdes ved Tanganikasøens Bredder Kolonien Ujiji, der har spillet en stor Rolle i Opdagelsesrejsernes Historie, og som bl. a. er bleven almindelig bekendt, da det var her, Stanley i 1871 fandt Livingstone, som efter en længere Udflugt til det indre søgte tilbage hertil for at blive i Stand til at fortsætte sine Rejser. Først i Aaret 1868 nedsatte en Araber af blandet Blod sig i Nyangwé, der ligger ved den øvre Kongoflod omtrent midt imellem det indiske Hav og Atlanterhavet, og da Livingstone tre Aar senere kom hertil, hvor han skulde blive Vidne til saa oprørende Grusomheder af Araberne mod de fredsommelige indfødte, var Kolonien vokset betydelig. En lignende Iagttagelse gjorde Stanley, da han i 1876 kom til Nyangwé. Fra denne Koloni udbredte Araberne sig videre, til Egnene syd og vest for Kongofloden, og det er kun ganske faa Aar siden, de trængte frem til Egnene neden for Stanley Faldene, hvorfra de i omtrent alle Retninger foretoge Razziar.

Vi have i store Træk fulgt Arabernes Fremtrængen ad den nævnte, bekendte Rejserute. En lignende Fremtrængen har fundet Sted andensteds fra Østkysten; omkring den store Nyassa Sø sydøst for Tanganika Søen husere Araberne saaledes ogsaa slemt og ere herfra trængte længere frem mod vest. Vi ville nu gøre Læserne bekendte med en Række Udtalelser af forskellige rejsende om Menneskejagten. Det er den fyldigste Maade, hvorpaa denne Landeplage kan belyses, og vi behøve ikke at gaa tilbage i Tiden,

men kun at holde os til et Tidsrum, der med Rette kan betegnes som »vore Dage«, ja, som »den Dag i Dag«.

Paa sin sidste store Rejse kom Livingstone i 1871 til Nyangwé. Arabiske Slavejægere hærjede Landet, og hans Dagbog indeholder talrige Optegnelser om disses Grusomheder. En Dag hedder det: »Otte Landsbyer staa i Luer; det er Said bin Habibs Slaver . . . .« En anden Dag hedder det: »Hele Morgenen have Geværerne knaldet ovre paa den anden Side af Floden til Underretning om, at Araberen Dugumbe's Folk myrde . . . .«. Det var d. 15 Juli 1871, at Dagen begyndte paa denne, just ikke ualmindelige Maade, men inden Solen gik ned, var Livingstone bleven Vidne til et Myrderi, som han aldrig glemte.

»Det var en hed, lummer Dag«, skriver Livingstone, »og da jeg gik ud paa Markedspladsen, saa jeg tre af de Folk, der nylig vare komne med Dugumbe. Det forundrede mig at se disse tre Karle med deres Bøsser, og jeg følte mig stærkt fristet til at gøre dem Bebrejdelser, ligesom en af mine Folk gjorde, fordi de medbragte Vaaben paa Torvepladsen, men saa tænkte jeg, at de maaske vare uvidende om de gældende Bestemmelser, og jeg vilde allerede gaa min Vej, da jeg saa en af Fyrene tage fat paa en Høne, han pruttede om. Førend jeg var kommen halvtredsindstyve Skridt bort, forkyndte Knaldet af to Skud midt inde i Skaren, at Slagteriet var begyndt. I tætte Skarer styrtede Folk bort fra Pladsen, kastede i Forskrækkelse deres Varer fra sig og løb af Sted. Samtidig med, at de tre havde givet Ild paa Folkemassen oppe ved den øverste Ende af Markedspladsen, fyrede en Afdeling nede i Nærheden af Vigen løs paa de forfærdede Kvinder, som styrtede ned til Kanoerne. I et Antal af 50 eller flere vare disse klemte sammen i Bugten, og i deres paniske Skræk glemte Mændene deres Aarer. Kanoerne kunde ikke bringes ud, da Vigen var altfor lille for saa stor en Mængde; Mænd og Kvinder deriblandt flere, som vare saarede, strømmede ned i Fartøjerne og sprang eller kravlede saa skrigende i Vandet. En lang Række Hoveder ude i Floden viste, hvordan de stakkels Mennesker massevis svømmede ud imod en Ø. De maatte uundgaaelig omkomme.

Imidlertid blev der uafbrudt fyret Skud paa Skud efter de hjælpeløse, druknende Stakler. Nogle af Hovederne i den lange Række forsvandt stille, medens andre, førend de sank, strakte deres Arme højt op i Veiret som for at anraabe den himmelske

Fader. En Kano tog saa mange om Bord, som den kunde, og alle roede med Arme og Hænder; tre andre løb hastigt ud og opsamlede synkende Venner — indtil de alle paa én Gang gik under og forsvandt. Lidt efter lidt forsvandt alle Hovederne . . . . . Araberne anslog Antallet af omkomne til 3—400.

Min første Indskydelse var at skyde Morderne ned med min Pistol, men Dugumbe advarede mig imod at indlade mig i en Mordstrid, og senere var jeg taknemmelig, fordi jeg fulgte hans Raad. To slyngelagtige Musselmænd vilde paastaa, at det var Englændernes Folk, der havde skudt de indfødte. Efterat den skrækkelige Sene havde fundet Sted i Floden, vedblev den arabiske Slavejæger Tagamojo's Folk, ti han var Hovedophavsmanden, at fyre paa de indfødte og stikke Ild i deres Byer, og imedens jeg skriver dette, hører jeg de høje Klageraab ovre fra den modsatte Bred over dem, som ere blevne dræbte. Ingen faar vel nogensinde bestemt at vide, hvor mange Mennesker der have maattet lade Livet paa denne klare, varme Sommermorgen; for mig var det, som om jeg var i Helvede. Alle Slaverne i Byerne fore løs paa de flygtende inde paa Land . . . . Jeg talte tolv brændende Landsbyer, og hvad er Hensigten med alt dette Myrderi? . . . . Arabernes fornemste Hensigt var den, at de ønskede, de indfødte skulde faa et haandgribeligt Indtryk af de fremmedes Magt og Betydning, men det er skrækkeligt, at man endog blot har kunnet fatte den Tanke at myrde saa mange Mennesker. Det gjorde mig hjærtesyg . . . .«

Et Aar senere skrev gamle Livingstone:

»Saa ofte jeg har forsøgt at skildre Slavehandelen i Østafrika, var det nødvendigt for mig at moderere Sandheden, for at man ikke skulde tro, at jeg gjorde mig skyldig i Overdrivelse; ti det er ligefrem umuligt at gøre Ondet værre, end det er. Det, jeg har set, og dette er kun dagligdags Begivenheder, der høre med til Trafiken, er saa gyselig modbydeligt, at jeg altid søger at forjage Tanken derom, men medens det paa denne Maade er lykkedes mig efterhaanden at blive højst uhyggelige Midder kvit, dukker Erindringen om de Slavehandlersener, jeg har oplevet, stadig op igen og bringer mig til at fare op om Natten, saa levende staa de for mig.«

I Aarene 1873—75 foretog den engelske Søoffiser Cameron en Rejse tværs gennem Afrika med Sansibar som Udgangspunkt. Cameron, der umiddelbart forinden havde gjort Tjæneste paa et

engelsk Krigsskib, som havde haft Station ved Østkysten af Afrika, havde paa dette Togt rig Lejlighed til at blive Vidne til Slavernes umenneskelige Behandling om Bord i de arabiske Slaveskibe, som han var med til at opbringe. Paa sin lange Afrikarejse skulde han erfare, hvorledes Slavejægerne hærjede Landet, og hans Rejseværk indeholder forskellige Meddelelser herom. Vi skulle ikke nærmere beskæftige os med disse, men blot anføre et Uddrag af et Brev, som han for et halvt Aars Tid siden tilstillede Kardinal Lavigerie, der vil være Læserne bekendt paa Grund af sin Iver for at prædike Korstog mod Slavejægerne i Afrika.

»Jeg har om Bord i de arabiske Slaveskibe«, skriver Cameron, »set Slaverne bundne, med Knæ til Hage, bedækkede med Saar og Bylder, døende af Sult og Tørst, de døde sammenbundne med de levende, og dertil kom Kopper, som forøgede Elendigheden!

Men alt dette er for intet at regne mod de Gyseligheder, man oplever paa Landjorden: nedbrændte Landsbyer, myrdede Mennesker, som forsvarede deres Arnested, hele Landskaber lagte øde, voldtagne Kvinder, og Børn døende af Sult! Har en Moder faaet Tilladelse til at føre sit spæde Barn med sig, og den brutale Slavedriver synes, at den stakkels, svage Kvinde ikke har Kræfter nok til ogsaa at bære en Dragt, da slynger han Barnet til Jorden og knuser dets Hoved for Moderens Øjne! Tusender af ulykkelige Mennesker maa i tunge Dragter selv slæbe det Bytte, som de grusomme Røvere have frastjaalet dem; de tvinges til at marschere, trods døende og bedækkede med Saar, og foruden deres Last lægger man dem et Aag om Halsen, saaledes som det sker med Husdyrene her til Lands ... Kan en stakkels Slave ikke gaa et Skridt videre, saa befrir man ham ikke en Gang for Aaget, men lader ham ligge for at dø med det om Halsen. Ofte ere Mænd og Kvinder paa denne Maade, medens de endnu vare levende, blevne sønderrevne af vilde Dyr, og dog ere disse mindre blodtørstige end de, der lod de ulykkelige gaa til Grunde uden Hjælp ...«

Da Stanley i Slutningen af 1876 paa sin store Rejse gennem det mørke Fastland kom til Nyangwé, vare Araberne herfra trængt dybere ind i Landet paa den modsatte Bred af den mægtige Flod — Lualaba — der løb forbi den arabiske Koloni, og som den berømte Opdager skulde gøre identisk med Kongofloden. Slavejægerne havde ogsaa, rigtignok med Tab, gjort Razziar i nordlig og nordøstlig Retning fra Nyangwé, men

hverken Araberen eller nogen hvid rejsende havde ævnet at følge Flodens Løb. Stanley bevægede den bekendte arabiske Slavehandler Tippu-Tip mod Løfte om en klækkelig Belønning til at eskortere sig et Stykke Vej, og lidet anede han den Gang, at han skulde blive Arabernes Vejviser til den øvre, sejlbare Kongo Flods tæt befolkede Egne. Tippu-Tip og Stanley skiltes ad 40 Mil fra Nyangwé. Slavehandleren vendte tilbage til Kolonien, hvor man efter nogen Tids Forløb gav sig til at udruste en Ekspedition for at udbrede Død og Ødelæggelse højere op ad Floden, som man nu havde faaet udvidet Kundskab om. Stanley fortsatte sin navnkundige, romantiske Rejse, der skulde berige Geografien med en af Aarhundredets største Opdagelser — Kongo Flodens Løb.

Næppe var Stanley kommen tilbage til Europa, førend Kongen af Belgien henvendte sig til ham med Anmodning om at stille sig i Spidsen for det kæmpemæssige Foretagende, der affødte Oprettelsen af den fri Kongo Stat. Efter utrolige Anstrængelser lykkedes det Stanley at sætte et Par Smaadampere i Vandet paa den øvre Kongo Flod. Med »Ildkanoerne« dampede han op ad den mægtige Flod, og da han i Slutningen af 1883 kom til Egnen ved Bifloden Aruvimi — omtrent seks Aar efter at han første Gang havde været her — saa han paa Bredderne af Hovedfloden de sørgelige Beviser paa, at Araberne nu ogsaa vare naaede her hen, omtrent 80 Mil fra Nyangwé! Udstrakte Egne vare saaledes i disse faa Aar blevne en ny Skueplads for Arabernes Ødelæggelser. Brandtomter betegnede nu Beliggenheden af de store Landsbyer, han tidligere havde set, og de tiloversblevne indfødte fortalte ham, »at grusomme Mænd i hvide Klæder med Ildvaaben« havde overfaldet Landsbyerne om Natten, stukket Ild paa dem, dræbt Mændene og slæbt Kvinder og Børn bort.

Stanley dampede videre; Lig kom drivende med Strømmen, og snart skulde han træffe Araberne og deres Bander.

»I min Kikkert kunde jeg se Telte« skriver Stanley, »og Lejrens Størrelse viste, at Slavejægerne raadede over en betydelig Styrke .... Paa en eller anden Maade maatte disse Slavejægere være komne ned ad Floden fra Nyangwé udenom Faldene. I nogen Tid rasede der i mit Indre en heftig Kamp, og det kostede mig den største Overvejelse at besejre en saa at sige uovervindelig Lyst til at hævne de Nederdrægtigheder og Massakrer, som disse Niddingsmænd havde begaaet mod de stakkels, sovende indfødte i saa mangen en Landsby ....

Vi slog Lejr nedenfor Arabernes Lejr, og kort efter at vi havde fortøjet vore Baade, saa jeg mine Sansibarmænd veksle Haandtryk med de Slaver, som havde lagt Landet øde for at forsyne deres Herre med Elfenben og Slaver. Vi erfarede, at denne Bande Stimænd og Røvere — de vare ikke andet — bleve anførte af flere Høvdinger. For seksten Maaneder siden havde Banden forladt Vandfaldsegnene. I Løbet af elleve Maaneder vare Egnene mellem Floderne Kongo og Lubiranzi blevne hjemsøgte med Held. Banden havde derpaa besluttet at udstrække sine Plyndringstog videre; den bestod oprindelig af tre Hundrede Mand, bevæbnede med Flintlaasgeværer, dobbeltløbede Perkussionsgeværer og nogle faa Bagladevaaben, og blev ledsaget af dobbelt saa mange Kvinder og Slaver til Opvartning.

Jeg tilbragte Formiddagen i Arabernes Lejr, og om Eftermiddagen fik jeg Tilladelse til at se Fangerne, der vare anbragte i et Indelukke, som laa et Par Hundrede Alen fra Lejren. Indelukket var omgivet af et Gærde, som var dannet af Materiale fra den nærmest ødelagte Landsby; selv Banantræerne vare blevne huggede om. I Indelukket var der opført flere Rækker lave Skur.

Ved at træde ind i Fangernes Lejr faar man straks det Indtryk, at der her er stuvet et utilbørligt stort Antal Mennesker sammen paa et forholdsvis lille Rum. Man ser den ene Række mørke, nøgne Kroppe efter den anden, og hist og her en af de hvidklædte Voldsmænd. Her er staaende, liggende, gaaende, tavse mørke Kroppe, en stor Mængde Børn af alle Aldre, og hist ser man en Gruppe aldeles nøgne, gamle Kvinder, som ere nærved at segne under Vægten af Kassava, Bananer og Brændsel. Denne sørgelige Gruppe ledsages af et Par med Bøsser bevæbnede Mænd. Ved at se nøjere til opdage vi, at næsten alle Fangerne bære Lænker; en Række Ynglinge, vel en Snes Stykker, bære Halsjærn som ere forbundne med Lænker; alle Børn over ti Aar have en Kobberring om hvert Ben med tilhørende Lænke; deraf kommer den besynderlige, uhyggelige Ro, der hviler over Lejren; omkring de lænkede Mødre ser man smaa Børn; Patteglutten skjuler Lænken, som fra Halsjærnet hænger ned over Moderens Barm; jeg kunde ikke opdage en eneste voksen Mand blandt Fangerne. Ved Siden af Skurene, under hvilke Massen af de ulykkelige opholder sig, ser man store Dynger af røvede Genstande ....

Skøndt Udtrykket i mit Ansigt ikke forraadte mine Følelser vankede jeg som drømmende omkring i al denne navnløse Elendighed. Jeg saa Stimændene luske omkring den dødsdømte Landsby, hvis Indbyggere sov trygt; pludselig bleve de brændende Fakler svingede, og snart laa den slumrende Landsby indhyllet i et Flammehav; Bøsserne knaldede; de søvndrukne Mænd, der kom ravende ud af Hytterne, faldt som Fluer, og Kvinder og Børn bleve slæbte bort. Jeg ønskede, at jeg, overladt til mig selv, kunde faa Lov til at samle mine Tanker, der drejede sig om den forfærdelige Dødsdom, der var fældet over Landsbyer i Snesevis.

Slavehandlerne fortælle, at der kun er 2300 Fanger i dette Indelukke, og dog have de hærjet en Landstrækning, som er større end Irland. Foruden Fangerne have Menneskejægerne gjort et Bytte af to tusend Elefanttænder. Dette er Udbyttet, efter at 43 Distrikter og 118 Landsbyer ere blevne lagte øde med Ild og Sværd! De Vaaben, jeg ser ligge strøede omkring i Indelukket, vise, at mange voksne Mænd ere faldne. Antager man, at enhver af disse Landsbyer var befolket med kun et tusend Mennesker, saa er Udbyttet i Fanger kun to Procent, og dette Udbytte gaar ned til det halve, naar Menneskerøverne endelig en Gang naa hjem til Nyangwé, ti mange af Fangerne omkomme under Vejs af Sult, Nød, Elendighed og Smaakopper. Kun én Procent Udbytte!

For øvrigt have Slavehandlerne fortalt mig, at de tidligere have sendt lige saa mange Fanger hjem, som der nu findes i Byerne. Fem Ekspeditioner have været afsendte til den dødsdømte Landstrækning; fire af disse Røvertog ere forbi. Landet ligger ganske øde. Dersom de andre Ekspeditioner have været lige saa heldige som denne, er det saaledes lykkedes Slavejægerne at bortføre omtrent fem tusend Kvinder og Børn .... Det er et elendigt Udbytte af en Befolkning, som vi anslaa til en Million Mennesker .... De 5000 Slavers Tilfangetagelse har kostet omtrent 33,000 Mennesker Livet! Og hvilke Slaver! Kvinder og Børn, der ikke kunde løbe bort, og som snart paa Grund af deres Ungdom ville glemme de Rædsler, som vare forbundne med deres Tilfangetagelse. Dog har ethvert af de mindste Børn efter al Sandsynlighed kostet Faderen og maaske tre voksne Sønner og tre voksne Døtre Livet. En hel Familje er gaaet til Grunde for at fange et lille, svagt Barn, der ikke kan bruges til noget!

Saadanne Tanker fylde mit Sind, hver Gang jeg kommer til at tænke paa det rædselsfulde Indelukke. Jeg ser de ulykkelige bestandig tage Haanden til Halsen for at lette paa det trykkende Halsjærn, og mangt et blodigt Haandled blottes ved denne Lejlighed. Hvilket ubeskriveligt Svineri herskede der ikke blandt alle disse smudsige og uvaskede Mennesker i dette forfærdelige Hundehus! Hvilken Stank forpestede ikke Luften! Det kunde jo ikke være andet, end at disse stakkels Mennesker, som vare lænkede sammen, indtil tyve Mennesker i samme Lænke, maatte vade i deres eget Skarn. Kun de gamle Kvinder gaa løse. De sendes ud i Marken under Bedækning af bevæbnede Menneskejægere, der frygte de indfødtes Hævn. De knapt tilmaalte Levnetsmidler kastes til Fangerne som til Hunde, og under Fodringen styrte de udhungrede Stakler sig som Dyr over dem. Flere af disse ulykkelige Væsener have været lænkede sammen paa denne Maade i Maaneder; de ere gruelig afmagrede; Knoklerne staa frem og Huden hænger i Rynker paa de slunkne Kroppe. Hvor bønlig betragte ikke de store Øjne mig!

Hvad er Grunden til dette Menneskeslagteri, til denne gruelige Elendighed! Kun en gammel, pengegrisk Arabers slette Instinkter! Han vil have Slaver, som han med Fordel kan sælge til andre Arabere, og da han er i Besiddelse af et tilstrækkeligt stort Antal Vaaben, bevæbner han tre hundrede Slaver med Geværer og sender dem af Sted for at slagte Mennesker med lige saa koldt Blod, som naar en engelsk Adelsmand rækker sine Gæster Bøsser og tillader dem at dræbe Vildt paa sin Ejendom. Denne Araber har udgydt saa meget Blod, at han selv og hans Slægt kunde drukne deri!«

Saa vidt Stanley.

I Aaret 1886 kom den tyske rejsende, Kaptajn Wissmann hvis Navn i denne Tid saa ofte er bleven nævnt i Forbindelse med disse Dages Begivenheder i Afrika, paa sin anden store Rejse gennem Landet fra Atlanterhavet til det indiske Hav, til Egnene mellem Lomani og Sankurru, to Floder der høre til Kongos Flodsystem. Fire Aar tidligere havde han besøgt de samme Egne, af hvilke han havde givet en idyllisk Beskrivelse. En talrig, gæstfri og vindskibelig Befolkning levede i Fred og Lykke i store Landsbyer i den skønne, frugtbare Egn, som var godt dyrket. Da Wissmann for nu kun halvtredje Aar siden nærmede sig Sankurru, glædede han sig ret efter en lang og anstrængende Rejse med

en stor Karavane, som det havde været vanskeligt at proviantere, til at hvile ud hos sine gamle, gode Venner, som havde modtaget ham saa gæstfrit forrige Gang. Men hvor dybt skuffet blev han ikke ved at træffe Brandtomter, hvor de venlige Landsbyer havde staaet. Egnen var saa at sige mennesketom. Kun nogle stakkels sky Mænd, der først viste sig, da de havde set, at den fremmede rejsende ikke vilde gøre dem ondt, vare blevne tilbage. De fortalte Wissmann, hvorledes en af Tippu-Tips undergivne i Spidsen for tre hundrede bevæbnede Slaver pludselig var trængt ind i Landet og havde skændet og brændt, røvet og myrdet og slæbt Kvinder og Børn bort. Tre Gange med »tre Maaners« Mellemrum havde Banden vist sig. Nu laa den yndige Egn øde — den fredelige Stamme havde ophørt at eksistere.

Wissmann traf kort derpaa Slavejægerne. Han maatte, magtesløs som han var, holde gode Miner til slet Spil, hvor oprørt han end var over, hvad han havde set, og hvor opbragt han skulde blive over, hvad han fik at se. Indgangen til Menneskejægernes Lejr var nemlig »prydet« med halvtredsindstyve afhugne, højre Hænder, som vare naglede til Porten, og Umennesket, der anførte Banden, morede sig med at skyde til Skive efter dem af hans Fanger, der om Aftenen skulde fortæres ved en Fest, som han gav sine undergivne, der for en Del bestod af Negre af menneskeædende Stammer! — Denne ene Bande havde i kort Tid gjort det af med en talrig, flittig og fredelig Befolkning, der levede lykkelig i en paradisisk Egn.

Vi skulle endnu kun nævne et sidste Eksempel paa, hvor over al Beskrivelse forfærdelig Tilstanden kan være i det indre Afrika den Dag i Dag, og vælge — der er desto værre nok at vælge iblandt — at gøre et kort Uddrag af en Skrivelse fra en fransk Missionær, i hvilken han meddeler sin foresatte, Kardinal Lavigerie, hvorledes det for Øjeblikket ser ud i Ujiji ved Tanganika Søens Bredder. Til Ujiji kom, som tidligere anført, Araberne i Aarene omkring 1840.

»Min Pen«, skriver Missionæren, »vægrer sig ved at beskrive alle de Gyseligheder, jeg er bleven Vidne til i denne bedst befolkede Araberby i Tanganika Distriktet. Her er et sandt Sodoma .... Jeg har tidligere besøgt Slavemarkedet i Ujiji, men den Gang var der ikke saa mange Slaver som nu. Nu er Slavemarkedet bogstavelig talt overfyldt, hvorfor Slaverne sælges for Spotpris, men de ere næsten alle halv døde af Sult og Elendighed.

I lange Rækker vare Slaverne — Mænd, Kvinder og Børn — lænkede sammen. Nogle vare bundne sammen med Strikker gennem Ørene. I Gaderne mødte man talrige, levende Skeletter, der møjsommelig slæbte sig af Sted, støttede til en Stok. De gik løse omkring, ti de vare for svage til at undvige. Deres Legemer vare bedækkede med Saar, der vidnede om den slette Behandling, de havde lidt paa Marschen. Nogle ulykkelige laa hist og her og ventede paa Døden, da deres Herrer ikke længere gav dem Føde, fordi det var aabenbart, at de ikke mere havde nogen Værdi. Men udenfor Byen, mellem denne og Søen, saa man dog endnu tydeligere Beviser paa den skrækkelige Elendighed, som den afskyelige Slavehandel medfører. Her er nemlig Ujiji's Kirkegaard eller rettere det Sted, hvor man henkaster de døde og døende Slaver. Hyænerne besørge Begravelsen her til Lands. Jeg spurgte en Araber, hvoraf det kom, at der for Øjeblikket fandtes saa mange Lig paa den gruelige Kirkegaard, og i den ligegyldigste Tone af Verden fik jeg følgende Svar: »Vi have plejet at kaste Ligene af Slaverne herud, og tidligere slæbte Hyænerne dem bort hver Nat, men i Aar er der død saa mange Slaver, at der ikke er Dyr nok til at æde dem. Hyænerne have ædt sig vamle i Menneskekød!« — — —

Ovenstaaende maa være tilstrækkeligt til at godtgøre, hvor ulyksalige Forhold Arabernes Fremtrængen har fremkaldt i vidt udstrakte Egne af Mellemafrika. Noget lignende er Tilfældet i Nilegnene og over næsten hele Sudan, ti Forespørgslen efter Slaver er stadig enorm stor. Den er selvfølgelig størst i selve Landet — en Mængde Slaver transporteres gennem Sahara til Marokko og Egnene syd for Middelhavslandene — men ogsaa udenfor Afrika er Begæret efter »sort Elfenben« meget betydeligt. Af offisielle engelske Regeringsindberetninger fremgaar det saaledes at der den Dag i Dag fra den afrikanske Kyst bringes Slaver selv ad Middelhavet til Tyrkiet. Vel er der ikke her Tale om, at Trafiken drives med Slaveskibe, men i Smug føres der endnu upaatvivlelig Slaver som Passagerer eller Tjænestetyende fra Ægypten, Tripolis og Marokko til Tyrkiet. I det røde Hav og Bugten ved Aden er Slavetrafiken ret livlig, og fra Østkysten af Afrika, saa vel fra Sansibar Kysten som fra den portugisiske Mosambik Kyst, udføres der Slaver til Arabien, Madagaskar og de mindre Øer, der ligge nærmere eller fjærnere fra Kysten i den vestlige Del af det indiske Hav. I de nærmeste Aar før 1873, da Englænderne

tvang Sultanen af Sansibar til at afskaffe Slavehandelen, udførtes der aarlig 20—30,000 Slaver fra Sansibar Kysten. Udførslen dreves herefter kun i Smug, men er tiltagen stærkt i de senere Aar, bl. a. paa Grund af Slavejægernes Udbredelse i det indre.

Saa vel i det røde Hav som i det smalle Farvand mellem Fastlandet og Øen Sansibar og nærliggende Øer begunstiges den skammelige Trafik i høj Grad af Forholdene. Rejsen fra Kyst til Kyst, hvor der findes mange Smuthuller, er kun kort, og i mørke Nætter er det paa Grund af Vindforholdene en forholdsvis let Sag at undgaa Krydserne og disses Baade, naar da ikke Kysten bevogtes overmaade stærkt, hvilket er en bekostelig Sag paa Grund af de betydelige Afstande. Indtil den tyske Regering for ganske kort Tid siden er skreden ind, har den engelske Regering, der jo i sin Tid ofrede Hundreder af Millioner og mange Søfolk i et usundt Klima for at standse Slaveudførslen fra Vestkysten, udelukkende haft Æren for at have optraadt kraftig mod Slavehandelen paa Østkysten, og det er jo ikke saa sjældent i Dagspressen at læse om engelske Krydsere, der opbringe Slaveskibe saa vel i det røde Hav som ved Sansibar Kysten. Er det Krigsskibenes Baade, der med næppe en halv Snes Mands Besætning støde paa Slaveskibene, da ere de rundelige Prisepenge, den engelske Regering giver sine Søfolk, som have denne anstrængende og for Helbreden farlige Tjæneste, ofte blevne dyrt betalte med Blod.

Det er selvfølgelig en fuldstændig Umulighed blot nogenlunde bestemt at afgøre, hvor stort et Blodoffer Slavehandelen og den dermed forbundne Menneskejagt aarlig kræver af den ulykkelige Befolkning i Afrika. De Tal, der anføres af paalidelige Mænd, ere, som det til Dels vil fremgaa af det foregaaende, svimlende store, saa store som om det ulykkelige Afrika Aar ud og Aar ind vaandede sig under den blodigste Krig. Det Antal Slaver, der naar Kysten, udgør jo nemlig kun en Brøkdel af de ødelæggende Razziaers Ofre. Den fuldstændig hensynsløse Nedslagtning under selve Overfaldene paa Landsbyerne overbydes kun, om muligt, af Slavejægernes umenneskelige Behandling under de maanedlange Marscher, og det er ingen Overdrivelse, »at afblegede Menneskeben kunne vise den rejsende Vej ad de mest befærdede Slavekaravanveje«. For hver Slave, der naar Markedet, regner man, at fem til ti Mennesker ere gaaede til Grunde, og det Antal Mennesker, som Slavejagten aarlig kræver, angives forskelligt, fra en halv indtil halvanden Million!

Naar man læser saadanne Talstørrelser — og de laveste des værre sjældnest — fristes man næsten til at antage, at Araberne i Mellemafrika maa være meget talrige, men det er saa langt fra at være Tilfældet, at det egentlig talt kun er en Haandfuld Arabere og Folk af blandet Blod, som husere i det indre. Det er imidlertid umuligt med Nøjagtighed at angive, hvor mange Arabere, der lever i Mellemafrika. Det største Antal, der angives, er 30,000, men det er aabenbart altfor højt, og en med Forholdene saa nøje bekendt afrikarejsende som Gerhard Rholfs skriver, at der mellem Egnene omkring de store Søer og Østkysten kun lever mellem et og to tusende Arabere. Arabere af ublandet Blod ere særdeles sjældne i disse Egne, hvorfor Araberne af nogenlunde rent Blod ere meget stolte af deres lyse Hudfarve. Haremerne rekruteres af Negerinder, og flere Portræter af Arabere, der enten spille en Rolle i Rejsebeskrivelsen eller ere blevne bekendte under de nuværende Uroligheder paa Østkysten, godtgøre noksom de afbildede Personers Oprindelse. Den bekendte Tippu-Tip har saaledes en meget mørk Hudfarve og udprægede Negeransigtstræk, og det samme er Tilfældet med Mænd, der have beklædt den fremragende Stilling som Vali — Guvernør — i Byen paa Sansibarkysten. Slavejægerne i det indre udgøre kun et lille Mindretal af den i Forvejen ringe arabiske Befolkning.

Overfor de indfødte have Araberne, der taale Klimaet godt, en meget stor Indflydelse paa Grund af deres værdige, overlegne Optræden og — fordi de ere i Besiddelse af Ildvaaben. Araberne, der ere trængte ind i Landet fra Sansibar Kysten, ere, i det mindste hidtil ikke, som deres Trosfæller andensteds, optraadte som religiøse Fanatikere, men som Forretningsfolk. At de Negre, der, væsentlig som bevæbnede Slaver, ere komne i nærmere Forbindelse med deres Herrer, have faaet et Anstrøg af Muhamedanisme, er nærmest en Følge af Efterabelseslyst og ikke af Tvang. Den Neger, som Araberen betror en Bøsse, betragter sig allerede af den Grund som en Person, der staar højt over sine Landsmænd. I Afrika bruges Bøssen ikke alene for Alvor, men her saluterer man med den ved alle mulige og umulige Lejligheder, og at faa fat i en Bøsse, saa at alle og enhver kan høre og se, hvad man er for en Karl, er selvfølgelig Idealet for en indfødt, som, naar han tilmed bliver Muhamedaner ɔ: lærer at fremmumle Allass Navn og en kort Bøn, er kommen den stolte Araber saa nær, som han overhovedet kan komme ham i dette Liv.

Som man vil have set af de tidligere anførte Uddrag af de rejsendes Beretninger, udrustes de Ekspeditioner, der skulle hente Slaver og Elfenben, i Kolonierne i det indre. En Bande, med Bøsser bevæbnede Slaver stilles under Befaling af nogle faa Arabere eller Personer, der have lidt Araberblod i sig, og man kaster sig nu skaanselsløst over de værgeløse indfødtes Landsbyer, eller ogsaa blander man sig i de indfødtes indbyrdes Stridigheder eller søger at hidse Stammerne mod hinanden til egen Fordel. Foruden den forfærdelige Ødelæggelse af Menneskeliv og Ejendom, der er en Følge af Arabernes Optræden, virker denne i høj Grad demoraliserende paa Befolkningen. Til Bevis herfor, om der ellers behøves Bevis for noget i og for sig saa indlysende, skulle vi blot anføre nogle faa Ord af Livingstone. Efter en Gang at have omtalt, hvorledes en Arabers muhamedanske Slaver en skøn Morgenstund af Kaadhed havde stukket nogle Landsbyer i Brand, skriver den berømte rejsende: »Dersom man overhovedet kan kalde Sansibar-Slaver Mennesker, saa ere Menneskene ogsaa værre end vilde Dyr, men det er en monstrøs Uretfærdighed at sammenligne de frie Afrikanere, der leve under deres egne Høvdinger og deres egne Love og dyrke deres egen Jord — at sammenligne dem med, hvad Slaver blive til i Sansibar og alle andre Steder«.

Det er denne over alle Grænser gaaende fuldstændige Foragt for Menneskeliv, som Arabernes Optræden afføder og fremmer, der er saa sørgelig. For den muhamedanske Araber er den indfødte, mørkfarvede Hedning kun et lavtstaaende Væsen, et Dyr. Vel agtedes Menneskeliv for saa at sige intet i flere Egne af Afrika, forinden Araberne viste sig, og det særlig, hvor der findes forholdsvis større Negerriger. Man læser saaledes om Menneskeofringer, ja, om Stater, hvor det er Skik og Brug at begrave lemlæstede Mennesker levende sammen med afdøde Herskere, og Razziaer for at gøre Slaver var ikke ualmindelige, men kommer imidlertid en arabisk Slavehandler til en saadan Egn, bliver Tilstanden kun, om muligt, endnu værre, ti han er i Besiddelse af sjældne Varer og fremfor alt af de uvurderlige Ildvaaben. Araberen tager som Betaling »kun« Slaver og Elfenben, og begge Dele kunne tilvejebringes af Landets Hersker ved at overfalde Naboerne efter en større Maalestok end nogensinde tidligere.

Det er saare let fatteligt, at de Beretninger, der fra saa mange Kanter ere strømmede ind til den civiliserede Verden om et saa forfærdeligt Onde som Arabernes Menneskejagt i Afrika,

maa have gjort et dybt og varigt Indtryk hist og her. Vi skulle ikke her gennemgaa Rækken af Traktatbestemmelser, der i Aarhundredets Løb gentagne Gange ere blevne tagne mod Slavehandelen, lige saa lidt som vi nærmere skulle berøre Antislaveri-Selskabers Oprettelse og Virksomhed, men blot henvise til, at der i den seneste Tid er blevet rejst en alvorlig Bevægelse for at skaffe Midler til Veje til at kunne drage virksomt tilfelts mod Menneskejagten.

Kardinalerkebiskoppen af Karthago, Lavigerie, der har sendt talrige franske Missionærer til Afrikas Indre, har nemlig i flere Lande med stor Styrke prædiket Korstog mod Menneskejægerne, og det er lykkedes ham at rejse en Bevægelse, der turde give praktisk Resultat. Det er Kardinalens Plan, at et begrænset Antal hvide skulle begive sig til Afrika for paa forskellige Punkter i Landet at samle de indfødte om sig og lære dem at gøre Modstand mod Araberne. Det er en Selvfølge, at det maa være energiske, unge Mænd, der kræves som aktive Medlemmer af denne »hellige Legion« — en forhenværende pavelig Zuavkaptajn virker allerede i den omhandlede Retning i Hjærtet af Afrika — men ser man hen til, hvad enkelte Mænd have udrettet i Afrika og til den Omstændighed, at der stedse mælder sig et stort Antal fortrinlige Kræfter, naar der er Tale selv om aldrig saa farlige og æventyrlige Afrikaekspeditioner, da maa det anses for givet — hvad der for øvrigt allerede har vist sig — at det ikke vil komme til at skorte paa Folk. Der er jo slet ikke Tale om at sende en lille Hær af hvide til det indre Afrika, men i hvert Tilfælde til en Begyndelse, kun nogle hundrede modige, for Sagen begejstrede unge Mænd, som i Smaagrupper kunne samle de indfødte om sig paa heldigt beliggende Steder mod det, som vi have set, i Virkeligheden rent forsvindende Antal Arabere eller saakaldte Arabere, der kun altfor længe have faaet Lov til at spille Mestre, og mod hvem der hidtil ikke er bleven rejst stort anden Modstand end den, som indfødte, bevæbnede med Spyd og Buer, kunne iværksætte. Selvfølgelig vil Oprettelsen og Vedligeholdelsen af saadanne Stationer, naar de skulle være tilstede i tilstrækkeligt Antal, komme til at koste mange Penge, men Kardinal Lavigerie har allerede opnaaet, at Pengebidrag flyde ret villigt ind, og at flere unge Mænd, blandt hvilke enkelte velhavende Folk, have mældt sig rede til at ofre Helbred og Liv for den gode Sag, trods de Indvendinger, der ere blevne rejste mod Kardinalens Plan.

Et Blik paa Kaartet vil vise, at selve Landets geografiske Forhold i flere Retninger ere gunstige for Oprettelsen af Stationer, og vi skulle i saa Henseende henvise til de store, ejendommelige Søer, der findes i Østafrika. Nærmest Kysten ligger Nyassa Søen, hvortil der ved Flodforbindelse er forholdsvis let Adgang fra Havet. Denne Sø, ligesom ogsaa Tanganika Søen, er langstrakt i næsten nordlig-sydlig Retning, og Nyassa's Nordspids ligger omtrent paa Højden af Tanganika's Sydspids i kun 40 danske Mils Afstand. Den førstnævnte Sø er omtr. 75 Mil og den sidstnævnte ikke mindre end 90 Mil lang, saa at det er indlysende, at man ved disse Søer, der allerede ere befærdede af et Par Smaadampere, er i Stand til at spænde over et betydeligt Landomraade. Noget Lignende er Tilfældet med den store Nilsø, Victoria Nyanza, og endelig har man dybere inde i Landet, i Kongofloden og i dens store, sejlbare Bifloder, en ypperlig Operationsbasis mod Arabernes Udbredelse. Man bør bestandig fastholde, at man i Mellemafrika, hvorpaa Opmærksomheden er bleven særlig henledet, heldigvis endnu ikke har at gøre med Mahdier, Khalifer eller lignende forholdsvis mægtige Fanatikere. Den tidligere nævnte afrikarejsende Cameron støtter Kardinalens Plan og skriver herom: »Naar vi vare i Besiddelse af smaa, vel bevæbnede og godt disciplinerede Afdelinger ved de store Søer og paa andre Punkter i det indre, vilde det snart lykkes os at forhindre Slavetransporter. Hidtil er der ikke blevet gjort noget i denne Retning, men et Hundrede Europæere vilde kunne beherske Nyassa Søen, og det samme gælder om de andre store Søer og nogle Hovedstationer ved Hovedvejene«. Naar man overhovedet læser om den Modstandskraft, som en enkelt Missionsstation ved Tanganika Søen for nylig havde overfor Slavejægernes Bander, dels paa Grund af Stationens Vaaben og dels fordi de indfødte af særdeles gode Grunde sluttede sig til Missionærerne, saa betragter man ikke Kardinalens Opgave, hvor besværlig, bekostelig og langvarig den i og for sig vil blive, for uløselig, og man har Vanskelighed ved at dele en Anskuelse, som er kommen til Orde og gaar ud paa at betragte enhver virksom Indskriden mod Arabernes Menneskejagt i Mellemafrika som ensbetydende med et Forsøg paa at erobre hele det mørke Fastland.

Menneskejagten maa angribes i Ondets Rod, og den ligger dybt inde i Landet og kan langt fra rammes tilstrækkelig kraftigt ved den Blokade, som af forskellige Magter er bleven etableret, væsentlig

i politiske Øjemed, paa en lang Strækning af den afrikanske Østkyst. At kraftig Optræden mod Indførsel af Vaaben og Krudt og mod Udførsel af Slaver dog vil komme til at genere Araberne føleligt, er en given Sag. I Følge en Indberetning fra den engelske Generalkonsul paa Sansibar er det nemlig meget betydelige Kvantiteter Vaaben og Krudt, der i den senere Tid, samtidig med, at Araberne have udbredt sig saa uhyggelig stærkt i det indre, blive indførte via Sansibar. Fra 1ste Januar—23de Juni indførtes der saaledes her: 37,441 Geværer af alle Slags, 188 Pistoler, en Million Kugler, tre Millioner Fænghætter, 70,050 Patroner og 69,350 Pund Krudt. Generalkonsulen antager, at der aarlig indføres 80—100,000 Stykker Skydevaaben, og denne Trafik med Vaaben og Krudt er gaaet i længere Tid, ikke mindst til Fordel for Sultanen af Sansibar, der har Monopol paa Handelen med Krudt. Det var for Resten paa høje Tid, at Blokaden blev erklæret, naar man erfarer, at man, foruden en Del Præcisionsvaaben, tillige ventede en Forsending af 200,000 Pund Krudt til Sansibar. Kongen af Belgien har ogsaa for Kongostatens Vedkommende forbudt Indførsel af Vaaben og Krudt ad Kongo Floden.

Spørgsmaalet om at udrette noget mod de fortvivlede Forhold i det indre Afrika er for Øjeblikket alvorligere oppe end nogensinde før, og vi skulle slutte disse Linjer med at minde om nogle af de sidste Ord, Livingstone skrev forinden sin Død i Afrika:

»Alt, hvad jeg kan tilføje i min Ensomhed, er: Gid Himlens rige Velsignelse bliver enhver til Del, være sig Amerikaner, Englænder eller Tyrk, som vil hjælpe til at læge dette Verdens aabne Saar«.

Disse Linjer pryde den sorte Marmorplade, der dækker den store afrikarejsendes Ben i Westminster Akbediet.

O. Irminger.

Koncertsæsonen.

(Oktober—November—December).

Det gør ikke just noget særlig lysteligt Indtryk nu mod Aarets Slutning at kaste Blikket tilbage paa den forløbne Del af Koncertsæsonen; selv efter vore beskedne Forhold maa det siges at være utilbørlig lidt hvad der er udrettet i denne Tid. Ikke blot har der været afholdt forholdsvis faa Koncerter, men alle staa de for Erindringen i et jævnt graat i graat, hvoraf kun et eneste friskere, mere levende Indtryk hæver sig frem: det man modtog af Koncertforeningens 1ste Koncert. Denne kom da ogsaa til at lyse som en Stjærne i Mørket, og dens Fortjænstfuldhed sprang saaledes — til Held for Foreningen — mere i Øjnene, end den maaske vilde have gjort i en i øvrig værdifuldere Sæson. — Til denne Mathed over hele Musiklivet, der har ytret sig paa saa mange Maader: deri at ikke en eneste stor fremmed Kunstner har gæstet os, i at ikke ét betydeligt indenlandsk Værk er kommet frem, og i at kun meget faa nye udenlandske Sager af Værdi er sat paa Programmerne, der mest har været baseret paa Repriser, ikke altid af lige stor Interesse — til den vilde man maaske søge Grunden deri, at en Sæson, der følger lige efter Udstillingssommeren med Musikfest, russisk og svensk Opera og andet Slid paa det musikalske Publikums Penge, maatte være særlig uheldig stillet. Nogen Indflydelse har dette Forhold jo vist nok haft, og det har vel navnlig nok bidraget til, at de »fremmede« og deres Impressarier har betænkt sig paa at komme hertil; men for øvrig tror jeg, at det er tilfældige Omstændigheder, der har gjort sig gældende, hvorfor man ogsaa endnu med godt Mod tør se den følgende Del af Sæsonen i Møde. — Musikforeningen vil saaledes undskylde sig med, at Forberedelserne til den store, betydningsfulde Opgave: *Matthæus-passionen* lægger Beslag paa en stor Del af Korets Tid; men hvorfor man da kun har opført et eneste af de store klassiske Orkesterværker, som det særlig er denne Forenings Sag at føre frem, det er ikke let at se. Koncertforeningen vil vel søge et beskedent Skjul bag sine ret tarvelige pekuniære Affærer, der endog truede med at føre til en Opløsning ved Sæsonens Begyndelse — og man maa des værre ogsaa lade denne Undskyldning passere. Derimod synes de filharmoniske Koncerter og Cæciliaforeningen vanskelig at kunne rense sig for en Bebrejdelse for om ikke just at have arbejdet for lidt, saa dog ikke at have opnaaet et Resultat, der svarede til hvad der er anvendt af Tid og Udgifter. At denne Bebrejdelse nærmest faar Adresse

til de filharmoniske Koncerter, vil ikke undre: det er mod disse Koncerter, at alle de, der her hjemme længes efter nyt Liv, nye Impulser udefra, efter Frihed og Bevægelse, har vænnet sig til at rette deres Blik og til deres begavede Leder har vi set hen med mer end vanlig Forventning; for hver Gang der da paa disse Koncerter, jeg vil ikke sige lides et Nederlag, men blot ikke vindes en Sejer, ikke sker noget musikalsk betydningsfuldt, for hver Gang de synker ned til at imødekomme det mindre gode i Publikums Smag eller deres Program blot danner Rammen om en berømt Virtuos' Optræden, er det da en større Sag, der tager Skade, end Dirigentens personlige Omdømme eller Koncerternes materielle Status.

* * *

Den første store Musikforenings Koncert indlededes med Beethovens *Symfoni* Nr. 7 i *A-Dur*. Udførelsen af dette Storværk under Prof. Gades Ledelse var en Kunstydelse af høj Rang. Der er, synes mig, noget vist højtidsfuldt i at hore disse den klassiske Kunsts Hovedværker, førte frem af den gamle Mester, der ene her hjemme sidder inde med Traditionen for deres Udførelse, og navnlig nu, da efter Tidens Orden hver Sæson kan være den sidste, Gade staar i Spidsen for Musikforeningen, synes det mig at være af Interesse at vogte nøje paa, hvorledes han opfører disse Værker og navnlig at dette er en Pligt for de yngre Musikere, der skal træde i hans Sted, lidt før eller lidt senere. Om Enkeltheder kan der naturligvis disputeres; Ævnerne kan være saa ganske individuelle, Temperamenterne saa forskellige, at der ikke kan overføres noget fra den ene til den anden (saaledes Gades Ævner til at faa Sang i Orkesterspillet, Joh. Svendsens Sans for det rhytmiske) — men trods dette er det godt, at der i Koncertsalen — som i Teateret — dannes og fastholdes en Tradition med Hensyn til Udførelsen i det store og hele, saaledes at disse klassiske Værker staa med rene og klare Linjer for Publikums Bevidsthed, og saaledes, at man ikke risikerer at se dem gjort til Genstand for Eksperimenter i nogen Retning. Med Hensyn til denne Symfoni vil jeg her blot henlede Opmærksomheden paa Gades fine Valg af Tempoer for dens fire Dele, der efter Betegnelserne alle er »hurtige« Stykker. — Det andet opførte Orkesterværk var Richard Wagners *Forspil til Parsifal*. Dette i og for sig dejlige Stykke Musik med den forunderlig »hellige« Klang gjorde imidlertid ved denne Koncert ikke fuldt den Virkning, som da det opførtes første Gang ved en Slags Mindefest for Wagner; Skylden herfor bar dels de urene Træblæseinstrumenter, dels et formentlig vel hurtigt Tempo i Sidesatsen (6/4 Takt). — Den af Fru Lütken kønt sungne Mozartske *Arie* med Violin og Orkester var (saa vel som Beethovens *Koncertterzet*, der opførtes ved Foreningens 2den Koncert) helt skabelonmæssig gjort og temmelig kedsommelig. Det er vanskeligt at forstaa Tanken med at drage den Slags rene Lejlighedsarbejder frem, der, om de end naturligvis ikke skader de store Navne, de fører, saa dog ingenlunde kan bæres oppe af dem. For øvrig fik man her Lejlighed til at glæde sig over Hr. Svendsens fine Violinspil og over Orkesterets usædvanlig delikate Akkompagneren. — Mendelsohns Kantate: *Die erste Walpurgisnacht* er for saa vidt af Interesse, som den, skreven i hans unge Alder (først i Tyverne), viser ham som den fuldfærdige Komponist med alle de Fejl og Fortrin, vi

kende fra hans senere Virksomhed. Men for øvrig er det et af hans svagere Arbejder; det er navnlig let forstaaeligt, at her, hvor det gælder om at opnaa Effekten (Rædslen) ved Musikens rent mekaniske Virkning (Larm og Bulder) kan Mendelsohns reserverede Kunst ikke slaa til. — Goethe med sine faa realistiske Linjer sætter Fantasien i langt stærkere Bevægelse end Mendelsohn, der tager sin Tilflugt til balletagtig Musik, der for øvrig altid er vis paa at falde i god Jord hos det store Publikum. —

Den 2den store Koncert indeholdt, foruden den nysnævnte Beethovenske *Terzet*, en maaske vel tidlig Gentagelse af Schumanns *Manfred* (første Gang opført i Fjor) og et velkendt Udtog af Beethovens *Musik til Athens Ruiner*, af hvilken man navnlig beundrer det helt impressionistisk henkastede *Derwischkor*, samt som Nyhed Max Bruchs *2den Violin-Koncert*. Man har, som det synes med Urette, været temmelig enig om i Omtalen af denne Koncert at sammenligne den med Bruchs 1ste Koncert, og da plat at forkaste den. En saadan Kritik, der kun gaar ud paa Sammenligning enten med samme Kunstners andre Værker eller med fremmede Kompositioner, synes imidlertid ikke synderlig lærerig, og i hvert Fald er den som oftest uretfærdig; man maa dog gaa ud fra, at Kunstneren har skabt sit nye Værk, fordi han mente at have noget nyt at sige, og falder de to Værker ikke ganske sammen i Form og Indhold (hvad i dette Tilfælde ingenlunde kan siges), bør man sikkerlig søge Kunstnerpersonlighedens forskellige Sider i hvert Værk for sig. Den *2den Koncert* er et smukt Arbejde; den indledes ejendommelig nok med en lang og bred *Adagio*, et alvorligt, melodiøst og stilfuldt Stykke, der, navnlig ved en fortrinlig Brug af Basunerne, klinger særdeles godt; en kortere recitativisk Sats leder paa en morsom Maade over i *Finalen*, der ganske vist er svagere og mindre original end det forudgaaende, men som dog er skreven af en smagfuld Kunstner, der med Flid undgaar »Gemeinplätze«. — Naar man hørte Hr. Anton Svendsens Udførelse af *Koncerten* forstod man, at det — som det siges — har været ham særlig magtpaaliggende at faa den ført frem; navnlig den store *Adagio* spillede han prægtig og ret con amore; hvad *Finalen* angaar, da indeholder den som al Musik, der ikke skrives af Violinspillere ex professo, næsten uovervindelige Vanskeligheder eller rettere Vanskeligheder, der, selv om de overvindes, ikke gør den Virkning, der tilsigtes, og som det derfor næppe engang lønner sig at overvinde. Hr. Svendsen gav sig nu med dansk Ærlighed tappert i Kast med disse Vanskeligheder og sejrede næsten overalt, maaske han dog havde opnaaet mere ved at være mindre samvittighedsfuld, og saa paa den anden Side skarpere pointere, hvad det væsentlig kom an paa. — Ved Musikforeningens 1ste Abonnements-Koncert glimrede Hr. Aug. Winding ved sin fine, kunstneriske Udførelse af den ægte Beethovenske *Trio op. 70 (D-Dur)*; særlig i den fantasifulde Largo naaede Hr. Windings Spil meget højt. For øvrig bestod Koncerten af en Mozartsk *Kvartet* (med en fremtrædende Cellostemme) og af Brahms *Sekstet i G-Dur*. —

* * *

Fru Marcella Sembrich, der skulde have medvirket ved den 1ste filharmoniske Koncert, maatte paa Grund af Sygdom opgive at optræde, og hendes Sang, der efter en Prøve, jeg havde Lejlighed til at overvære, at

dømme, vilde have beredt en stor Nydelse, blev erstattet af Hr. Ant. Svendsens Udførelse af 2 mindre Salonstykker. Koncerten havde imidlertid tabt sin Charme, ti det øvrige Program gjorde i betænkelig Grad Indtryk af blot at være beregnet paa at tjæne til Baggrund for Fru Sembrichs Sang. — Beethovens *Leonore Ouverture (Nr. 3)* (flot, men lidt usikkert udført), Schumanns *Abendlied* og Joh. Svendsens *Symfoni i B-Dur* er hørt ofte, Symfonien sidste Gang ved Musikfesten i Sommer i en Udførelse, imod hvilken den filharmoniske tog sig lidt tarvelig ud. Ogsaa Saint-Saëns: *Le rouet d'Omphale* er vistnok spillet nogle Gange før og er i alt Fald en temmelig ubetydelig Repræsentant for den »symfoniske Digtning«, overfladisk i sin Karakteristik og noget vulgær i sit Anlæg. —

* * *

Koncertforeningens 1ste Koncert i Aar var egentlig den sidste — fra i Fjor, en Gæld der afbetaltes, idet Koncerten til stor pekuniær Ulæmpe for Foreningen 2 Gange blev aflyst i Fjor og tilsidst helt opgivet. Den gjorde da ogsaa i sin endelige Skikkelse et noget overgemt Indtryk, og man forlod den med en temmelig nøgtern Følelse. — Saint Saëns *Syndfloden*, der oprindelig var bestemt til at opføres i det flatterende Lys af Komponistens egen Direktion, er for 1ste og 3dje Dels Vedkommende saa lidt inspireret Musik, at man ikke bryder sig om at høre den ret ofte; et desto betydeligere Indtryk gør ganske vist den genialt opfundne 2den Del, men den vilde have taget sig bedre ud, om den var opført alene. — Fr. Rungs *Astolfskvadet*, helt igennem en Andenhaands-Komposition, kunde Frk. Gätje ikke redde fra at gravlægges i Stilhed, og en *Indtogsmarsch* med Kor af Goldmarks Opera *Dronningen af Saba* var for fattig i Omfang og Indhold til at give noget Begreb om den velrenommerede Opera. — Fornøjelige var derimod nogle Brahmske *Sange for Damekor,* ligesom det var en Glæde atter at høre Otto Mallings *Violinfantasi,* af hvilken Introduktionen med den smukt holdte drømmende Karakter er det betydeligste. — Hr. Anton Svendsen, der tog lidt reserveret paa Violinsoloen i *Preludiet* af *Syndfloden,* maaske for at bøde paa dets lidt sødlige Karaktér, spillede *Fantasien* særdeles smukt, men havde kun en maadelig Støtte i Orkesterledsagelsen, der blev holdt i et jævnt Forte og helt manglede Lys og Skygge. — Den følgende Koncert (nominelt altsaa den første i denne Sæson) var som foran omtalt langt betydeligere og til Dato den eneste virkelige musikalske »Begivenhed«. Men dette, at en Koncert med 4 Nyheder, hvoraf ingen er stor af Omfang og kun én kan siges at have nogen dybere Interesse udover den øjeblikkelige, kan faa en saa fremtrædende Karaktér, er det ikke just et Tegn paa, hvor sørgelig mat denne Sæson hidtil har været? — De to Nyheder var norske, de to franske. Af Grieg opførtes en *Koncertouverture „I Høst“* — den var des værre kun halvvejs morsom, man glædede sig over det ejendommelige, friske Motiv, som ligger til Grund for den (det samme Grieg ogsaa har benyttet i en ypperlig Sang, men man følte sig utilfreds ved den »stumpede« Maade, hvorpaa Ouverturen var sat sammen, og den lidet overlegne Maade, hvorpaa den var instrumenteret. Helt morsomt var det derimod at høre Joh. Svendsens *„norske Rhapsodi (Nr. 2);* en Fantasi over nationale Dansemelodier og Folkesange, der iklædt en farverig Instrumentation

river Tilhørerne helt med. — Den ene franske Nyhed var en *Koncert for Violoncel* af Saint-Saëns. Den gjorde ikke noget særlig betydeligt Indtryk; men var paa den anden Side køn og naturlig, og navnlig var Forholdet mellem Orkester og Soloinstrument velberegnet, hvad især mærkedes i den fine *Allegretto,* i hvilken Celloens kantabile Satser flettes ind i Akkompagnementets Stakkato. — Hr. Rob. Hansens Udførelse af Solostemmen var nærved at være en Mønsterpræstation, og han høstede et i vore Musikforeninger usædvanlig livligt Bifald. Hans Tone kunde nok være finere og fyldigere, men for disse Mangler bærer maaske Instrumentet nogen Skyld, og i hvert Fald man glemte dem den Aften over den glimrende Overlegenhed, hvormed han overvandt denne Koncerts vistnok særlig store tekniske Vanskeligheder, den kunstneriske Klarhed i Foredraget og ikke mindst over den, særlig for dette Instrument, usædvanlig fortræffelige Intonation. — Ved Siden af Brahms prægtige *Schicksalslied* var Programmets vægtigste Nummer et mindre Udtog af Berlioz *la damnation de Faust.* Det blotte Navn Berlioz har i mange Aar sat Musikernes Lidenskaber i Bevægelse; der har staaet Parti mod Parti, Modstandernes har været det største og Publikum har i det hele sluttet sig til dem eller været skeptisk afventende. Nu synes et Omslag imidlertid at være sket: Berlioz er forgudet af sine Landsmænd, og rundt om i de tyske Musikbyer opføres hans Værker; er nu end Begejstringen dèr ikke saa énstemmig, saa er dog de, der endnu forkætre ham, fordi de ikke kan eller vil se hvilken selvstændig begavet og energisk Kunstner han var, vistnok nu snart talte. At vort Publikums Smag ogsaa har vendt sig, viste denne Koncert, Udtoget af *Faust* synes helt igennem at blive mødt med Sympati, ja en enkelt Del, *Mefistofeles' Serenade,* vakte ligefrem Entusiasme og maatte gentages. Indrømmes maa det nu imidlertid, at naar man hørte de to første Stykker, *songe de Faust* og *danse des sylphes,* skulde man ikke ane, at de var skrevne af en musikalsk »Revolutionsmand«, saa sarte og poetiske i Udtale og Følelse, saa noble i Melodi og jævne i Harmonien som de er; i den nysnævnte Serenade viser Berlioz alt mere Hestefoden, men det er nok først, naar man kommer til hans Orkesterværker, at man faar ham at se, som han er, og at der, det skal ikke benægtes, kan være Mening i at diskutere hans Ævner og Betydning. — Korets Deltagelse i *songe de Faust* var særdeles nydelig, m. H. t. Klangskønhed og fin Nuanceren præsterede det navnlig betydelig mere end sædvanlig.

* * *

Cæciliaforeningens Opførelse af Händels *Alexanderfest* kunde nok give Anledning til adskillige Betragtninger, navnlig om vor Tids Forhold til denne Komponist, hvem vi, naar vi vil være ganske ærlige, nu vistnok mangler de fleste Betingelser for at komme i noget inderligere Forhold til og som maaske ogsaa ret beset nok bliver en Del overvurderet, naar der — ifølge gammel Tradition — i Reglen endnu anvises ham en Plads ved Siden af den herlige Bach. Dog at komme nærmere ind herpaa tillader Pladsen mig ikke, jeg vil kun bemærke, at det var umuligt, selv med den bedste Vilje, at holde Interessen vedlige for dette Værk, selv om Øret ogsaa ofte fangedes af »klassiske« Skønheder. Maaske vilde det have været rigtigt at opføre *Alexanderfesten* i Udtog i langt højere Grad end nu var Tilfældet, maaske vilde ogsaa en noget stilfuldere Udførelse

have øget Interessen; jeg slutter mig vel ikke til dem, der slet ikke vil høre Tale om Händel, med mindre der kan sættes et Kor paa mange Hundreder paa Benene; jeg ser i det hele ikke, at der kan tillægges Korets kvantitative Forøgelse nogen synderlig Betydning med Hensyn til det rent musikalske Indtryk. Men paa den anden Side maa man indrømme, at Opførelsen i Cæciliaforeningen ikke bidrog til at hæve dette Indtryk: Koret var meget flinkt indstuderet, men Mandsstemmerne for faatallig besat, Solosangerne var ikke overalt sikre og tilsyneladende ikke just interesserede i deres i det hele ganske vist lidet fornøjelige Opgaver, og det temmelig lille Orkester gjorde, maaske paa Grund af en uheldig Anbringelse, ingen solid Virkning. — I saa Henseende maa man ønske, at det, naar Foreningen gaar til den næste store Opgave: Spontinis *Vestalinde*, maa lykkes at finde et bedre Lokale end Folketeaterets. —

* * *

Den første Soirée for Kammermusik indledes med en, maaske paa Grund af sin Vanskelighed, sjælden spillet *Sonate for Piano og Violoncel* af Chopin. Ved denne enkelte Opførelse kunde man kun tilegne sig den melodiøse, romanceagtige *Largo*, de øvrige Stykker var urolige og i formel Henseende lidet tilgængelige. Derefter fulgte 3 nye *Fantasistykker for Obo og Piano* af Robert Hansen. De slog i høj Grad an hos Publikum og med Rette. Uagtet der her er Tale om Smaastykker, der fra Indholdets Side ikke kan veje særlig meget, er man dog fristet til at kalde disse Stykker noget af det bedste, Rob. Hansen har gjort. Ligesom hans i Fjor opførte Suite for Orkester tyder de paa en fortjænstfuld Stræben hen imod et naturligt, frisk og melodiøst Udtryk, en Stræben, der her i endnu højere Grad er kronet med Held, men disse Stykker synes ved Siden heraf at være finere i Stemningen og rigere i Melodien end Suiten, ligesom de har det specielle Fortrin at være i høj Grad tænkte for Oboens ejendommelige Karaktér, i hvilken Henseende navnlig *Finalen* indeholdt meget pudsig opfundne Enkeltheder. — Nogle kønne *Sange* af Emil Hartmann blev sungne af Fru *Lütken*. Da Sangerinden nu — til Held for vort Musikliv — synes at være i Stand til jævnlig at optræde i Koncertsalen, maa det være tilladt at gøre opmærksom paa, at selv den, der glæder sig nok saa meget over hendes herlige Stemmemidler og indsmigrende Syngemaade, ikke helt kan opgive Fordringen paa noget større Fordybelse i det foredragne Digts Aand og Tekst. — En fornøjelig om ikke særlig fremragende *Oktet for Blæseinstrumenter* (ogsaa behandlet som Strygekvintet) af Beethoven sluttede Koncerten. Udførelsen stod ikke fuldt paa Højde med, hvad Kapellets dygtige Stab plejer at præstere, navnlig burde dets Medlemmer ikke være med til den uheldige Slendrian, der des værre her hjemme hersker med Hensyn til Udførelsen af Hornstemmen.

D. 30/11 88.

WILL. BEHREND.

Teatrene.

Den 21de December indbragte Dr. phil. *Edv. Brandes* i Folketinget et Lovforslag om Teaterdriften i København. Det foreslaas heri, at det kgl. Teaters muldnede Privilegium af 29de Decbr. 1747, der er fornyet 11te Septbr. 1750, ophæves straks, fremdeles tilsigter Forslaget at gøre Teaterdrift i København til fri Næring for enhver, der opfylder Næringslovens Bestemmelser, endvidere at give Eftertrykslovens Bestemmelse om, at en Forfatter har Raadighed over sit Arbejde, naar det Teater, til hvilket han har overdraget sit Stykke, ikke har spillet dette i fem (Dr. Brandes knapper af til tre) paa hinanden følgende Aar, Gyldighed ogsaa overfor det kongelige Teater, endelig tages der i Forslaget alt skyldigt Hensyn til de nuværende Ihændehavere af private Teaterbevillinger, idet den fri Teaterdrifts Virkeliggørelse udskydes til efter 1ste Januar 1892.

Intet Aar kunde som Jubelaaret efter Stavnsbaandets Løsning være egnet til Indbringelse af dette Lovforslag, der med ét Slag sønderbryder det Stavnsbaand, der længe har hæmmet Kildespringet i vor dramatiske Literatur. Teaterbestyrelsen, der nu, saa snart et Stykke er opført blot én eneste Gang paa det kgl. Teaters Scene, straks indtræder i alle Faderrettigheder, vil efter Forslaget, om den i nogle Aar helt forsømmer disse, vige Pladsen for den rette Fader: Forfatteren. Det vil saaledes ikke i Fremtiden være muligt ved Chikaner og Intriger at faa et Stykke hengemt til evige Tider i Arkivet, ti har Stykket Livskraft, vil det efter et Par Aars Forløb kunne genopstaa paa en anden Scene. I saadanne Tilfælde er den kortest mulige Mellemtid ønskelig, og det er derfor naturligt, at Forslaget korter Eftertrykslovens fem Aar af til tre.

Lovforslaget rydder fremdeles alle Hindringer af Vejen for et virkeligt godt dansk Repertoire paa Privatteatrene: Holberg og Oehlenschläger, Heiberg og Hertz, o. s. v., kort hele vor dramatiske Literatur vil komme til at ligge Direktørerne aaben, de behøver blot at strække Haanden ud, straks har de gode danske Stykker at opføre. At de private Teaterbevillinger til Gengæld er ofrede, vil maaske i Øjeblikket vække lidt Uvilje hos vedkommende Bevillingshaver, men Tanken om det rige og for største Delen ganske gratis Materiale, Repertoiret nu kan bygges af, vil forhaabentligt hurtigt bringe Sindet i Ligevægt.

Ogsaa Skuespillernes Stilling vil, om Forslaget bliver Lov, være langt gunstigere i Fremtiden end nu. Intet Talent vil længere kunne tvinges til at udjamres i Privatteatrenes flade Repertoire, ti dette vil slet ikke længere være til. Ingen kongelig Skuespiller vil længere nødes af Indtægtshensyn til at gøre sløvende Teatertjæneste; vil det kgl. Teaters Bestyrelse ikke give ham de store Opgaver, hans kunstneriske Attraa higer mod, behøver han ikke længere, for blot at faa taalelige Roller, at blive ved det kgl. Teater, han kan vandre bort og paa andre Steder finde, hvad han søger: store Opgaver, Fritid til ret at

leve sig ind i sin Fantasis Skikkelser og rigelig Gage. Er den knurrende Utilfredshed med det kgl. Teaters nuværende Repertoire, er den brændende Længsel mod større, klassiske Opgaver, som Personalet ved Udgangen af Teateraaret 1886—87 formulerede i den noksom omtalte Adresse, endnu stadigt tilstede, bør den Adresses Ophavsmænd nu skyndsomst sætte sig i Spidsen for endnu en Adresse, der til Rigsdagen udtaler den københavnske Skuespillerstands fulde Tilslutning til det forelagte Lovforslag. Ogsaa de med den nuværende Tilstand misfornøjede Forfattere, der efter Forlydende i alle københavnske Blade allerede inden Forslagets Indbringelse havde paatænkt at formulere deres Utilfredshed i en Adresse til Rigsdagen, vil upaatvivleligt gøre klogt i at bruge til Grundlag det Forslag, som allerede ligger paa Rigsdagens Bord.

Højst lærerigt vil det da blive at høre, hvad Forsvar det nuværende Systems pligtmæssige Advokater, Justitsministeren og Kultusministeren, vil føre for deres haardt betrængte Klient: Teaterprivilegiet af 29de Decbr. 1747. Dog selv uden Adressens Tilslutning til Forslaget vil de to nævnte Ekscellencer sikkert have Hyre nok med at forsvare dette af en enevældig Konge udstedte Privilegium, der, saa utroligt det end lyder, endnu den Dag i Dag knibser paa Næsen den, over 100 Aar senere, af den danske folkevalgte Rigsdag vedtagne Eftertrykslov af 1857.

Det kgl. Teater indtager ubestrideligt Førstepladsen blandt de københavnske Teatre, men sad det ikke inde med Privilegiet, skulde det tilkæmpe sig eller dog gennem stadig Kamp med jævnstillede Konkurrenter hævde denne Førsteplads, vilde et Repertoire, der i to Maaneder af Nyheder kun bragte et originalt Helaftensstykke og et lille Indgangsstykke af Hertz i ny Indstudering, være en plat Umulighed.

Helaftensstykket Dristigt vovet —! viser, at Forfatteren, Hr. *Edgard Höyer*, er en ganske uerfaren Mand i den Kunst at forfatte Stykker, ti han springer hvert Øjeblik fra den ene Skuespilart til den anden, fra Farce til Melodrama, fra Lystspil til Intrigestykke, ustandseligt frem og tilbage; og hvad værre er: Hr. Höyer savner næsten alle Vegne Virkelighedens faste Grund under Fødderne; dog hans Stykke har den Egenskab tilfælles med Julegrøden, at der godt gemt i det, som Mandlen i Grøden, findes en enkelt lille Kærne, et lille Stump levende Virkelighed. Det er lige i Slutningen af tredje Akt, at dette findes: den unge Pige, Ellen Birk, har i et ubetænksomt Øjeblik forlovet sig med den unge medicinske Kandidat, Otto Jensen; efterhaanden opdager hun, at hendes Kærlighed kun var en Døgnflue og vil slaa op med ham, men han, der virkelig holder af hende, vil tvinge hende til at blive ved ham og taler hende haardt til: »En *hæderlig* Pige giver ikke en Mand sit Ord for at tage det igen fjorten Dage efter. . . . Det Ord, man har givet, det er helligt, forstaar du. Og det kan man ikke *tage* tilbage, det binder, til det bliver givet tilbage. Og jeg har ikke løst dig fra dit Ord, og jeg løser dig aldrig fra det. Vil du alligevel gøre Skandale og bryde med mig, saa har jeg Ret til at sige, at du ikke er en hæderlig Pige, at du er en — en —«.

I denne Replik er antydet et københavnsk Skuespil med god naturlig Konflikt; havde Hr. Höyer holdt sig hertil, havde han haft to Menneskesjæle at granske og udlægge for Tilskuerne, men saa lidet opmærksom paa dette Æmnes Ypperlighed har han været, at han har brugt det kun som et Bihjul i sit Farce-Intrigestykkes forvirrede Maskineri. Smagløst er det dog,

at han hidskaffer den lykkelige Opløsning ved en dette Forhold ganske uvedkommende Historie fra Ottos Fortid. Hr. Höyer har dristigt vovet at rette et Slag mod det danske Samfundsonde, der nævnes Forlovelse, men han har ikke vundet, hverken helt eller halvt, og herfor kan han for en stor Del takke sig selv og sin egen Blindhed.

Replikerne i Dristigt vovet —! bære et tydeligt københavnsk Præg, men des værre hører deres Tone hjemme paa 4de Bagsal i Borgergade eller Grønnegade, med andre Ord, den er simpel, altfor simpel. Forfatteren erklærer i en Stump Fortale til Stykket, at »de ikke faa Forsyndelser mod dansk Sætningsbygning udelukkende skyldes den Omstændighed, at han har søgt at imitere den daglige Tale saa meget som muligt«, ja endnu et Skridt dybere er han gaaet, idet han i Stavemaaden har søgt at gengive Udtalen. Den sidste Bestræbelse har faaet det Udfald, at mange Ord i trykt Tilstand tager sig ud som det rene Volapük, men det turde i det hele være stærk Tvivl underkastet, om en Forfatters Opgave i Behandlingen af Sproget er at efterligne den daglige Tale, om det ikke langt snarere er hans Pligt at bidrage sit til at højne samme Tales Form.

Hr. Höyer har maaske Talent, en Del Smaatræk kunde tyde herpaa, og der er ungdommelig Fart i Humøret, men han bør træffe sit Valg mellem de forskellige Arter af Skuespil, vælge klart og bestemt, i hvilken han for Fremtiden vil arbejde, ti intet skader et Stykke mere end denne bestandige Falden-ud af Tonen, saaledes som da i Dristigt vovet —! en med Folkekomedie-Rørelse behandlet forført Pige pludselig falder ned i en vild Farce. Det er saamænd et ganske fortjænstfuldt Arbejde at skrive en god dansk Farce, og hertil vil Hr. Höyer medbringe sit københavnske, endnu meget grovkornede Humør, men først og fremmest maa han sørge for, at hans Personer bliver paa Virkelighedens faste Grund. Følgefast Gennemførelse af Personernes Karakterer er heller ikke ilde i et Stykke, hvad enten dette er en munter Farce eller et alvorligt Skuespil; det virker saaledes lidt nedstemmende paa Humøret, naar, som i Dristigt vovet —!, den samme Dame, der midt om Dagen ved sin Bortgang beordrer Pigen til at lukke Skodderne, om Aftenen begiver sig til Ro uden engang at lukke Havestudøren eller slukke den brændende Lampe. Hr. Höyer har alle Vegne lagt Vægten paa Situationernes Pudsighed, om Fornuften i hans Personers Gøren og Laden gik med i Købet, var for ham en underordnet Biting.

Stykket gav, som let tænkeligt, ikke Skuespillerne nogen Lejlighed til fint Spil. Stykkets Hovedperson, Hestehandler Mortensen, spilledes af Hr. *Olaf Poulsen*, der med stor Bravur og latterfremlokkende Betoning afleverede Rollens mange Flovser. Et Par af Teatrets yngre Kræfter vakte særlig Opmærksomhed; Fru *Bloch* saaledes med sin ypperligt maskerede svenske Lina; idet hele kunde hun staa som et lysende Eksempel for alle københavnske Skuespillerinder, yngre som ældre, ti ingen er saa beredvillig som hun til at ofre sit eget Ansigt for Rollens Skyld, for at gøre Figuren mere levende. Ogsaa Hr. *Mantzius* fortjæner at nævnes, ikke blot havde han, der en lang Tid syntes kun modstræbende at maskere sig, en god Maske, passelig brutal til den kolde Mediciner med de radikale Ideer, men i Afskedsscenen kom der en tung Alvor over hans Stemme, der gød næsten Gravlæggelses Højtidelighed i Replikernes flade Ord.

Foruden Dristigt vovet —! har det kgl. Teater, som sagt, i Løbet af to Maaneder af Nyheder endnu kun opført Indkvarteringen i ny Indstudering.

Dette *hertzske* Lystspil er højst ubetydeligt og utroligt: en ung Pige, der er dybt forelsket i en ung Officer, udmajes som Frue i Huset ved hans Ankomst: tro dette hvo, som vil, og saa har Hertz end ikke ladet os faa det mindste at vide om, hvorledes hun overtales til at spille med i denne Komedie. Dog denne unge Pige er ikke Hovedpersonen, det er derimod den unge Frue, der altsaa forvandles til ung Pige; af hende, der næppe er 20 Aar, forlanger Hertz nu en fuldt udviklet Dames taktfulde Snildhed i Afstraffelsen af den stakkels Ægtemand, der i rasende Skinsyge har hittet paa hele denne forrykte Byttehistorie.

Fru *Bloch* havde faaet denne unge Kones Rolle tildelt, men hendes Fremtræden havde, trods adskillig knejsende Rankhed, intet dameagtigt over sig, og hendes spidse Replikbehandling passede kun daarligt til den bløde, næsten kælne Rytme, der hos Hertz binder Ord til Ord. For øvrigt havde hendes Spil en Del Reminicenser fra tidligere Roller; hun krydsede saaledes determineret Armene foran Brystet ligervis som Mathilde i Under Snefog, hun kiggede drilsk paa Skraa til Brandt, aldeles som Trine i Aprilsnarrene; i det hele kunde man ikke frigøre sig for det Indtryk, at hun paa Grund af mange Roller allerede var begyndt at levere ufærdigt Arbejde fra sig.

Folketeatret har regnet paa den evig unge, glade Julestemning, og det synes at have regnet meget rigtigt ved at lade Hr. *Reumert* omsætte Fortællingen Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard til Vaudeville-Komedien Nøddebo Præstegaard. Ændringen i Titlen antyder ret beset den Forandring, der er foregaaet med Forlæggelsen af Centrum: medens Fortællingen navnlig havde de tre Studenter og da især den 18aarige Nikolaj til Centrum, har Bearbejderen med snildt Blik for Folketeatrets Personale og Publikum lagt Hovedvægten paa den lune Hyggelighed i den danske Præstegaard ved Juletid, og Folketeatret, der paa dette Felt har mange Sejre at pege tilbage paa, fejrede en hel Triumf ved det sikre Ensemble, hvormed Nøddebo Præstegaard gik over Scenen. Skade havde det maaske dog ikke været, om Tilskuerne med egne Øjne havde iagttaget nogle af Nikolajs Galskaber, nu fortaltes disse kun.

De tre Studenter havde gode Fremstillere: Hr. *Benjamin Pedersen* holdt »Gamle« fri for al teologisk Vammelhed, Hr. *Ring* var tør og stiv som en juridisk Protokol, og Hr. *Reumerts* Nikolaj var en burschikos Student, der besad Slagfærdighed paa Tungen og Gummielasticum i Kroppen. Af de øvrige fortjæner Hr. *Dorph-Petersen* at nævnes for sin fornøjelige, lidt vel støjende Kusk, Hr. *Hellemann* for sin forgræmmede Maske som den stakkels, under sin Kones Tøffel staaende Degn, og sidst, men ikke mindst Fru *Julie Hansen* for den livsalige Tungeraphed, hendes Degnekone udviklede.

Dagmarteatret havde til Nytaarsdag oppudset Folketeatrets Lejlighedsspil fra forrige Udstillingsaar, Nytaarsrevyen; muligvis var det godt Latin den Gang, nu er Stykket kun kedeligt. Morsomt var dog det Paahit at efterligne Folketeatrets grimme Mellemaktstæppe paa Miss Humbugs Skørt; naar Hr. *Victor Neumanns* gesellemæssige Kast med Cigarstumpen op i Mundvigen er nævnt, er der intet glemt, der fortjæner at huskes.

(Afsluttet 8de Jan.)

Arthur Aumont.

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

FEBRUAR 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

En Forlovelse.

Det var rigtignok et andet Slags Bal, det, Byfogden havde givet i Nat, end Klub- og Borgerballerne.

I Stedet for Raadhussalens salpeterplettede, limfarvede Vægge med plumpe Granguirlander, i Stedet for »Hôtel Postgaardens lange, smalle Sal med de gamle Papirstapeter fremstillende Fernando Cortez's Erobring af Mejico, hvor store Fedteklatter havde sat Mærker paa Menneskenes Ansigter, paa Hestenes Krop, paa Bjærgenes lyseblaa Sider, paa den blegblaa Horizont, dansedes her i — 2 Saloner. Dørfløjene vare tagne af, man havde danset over den lave Tærskel. Man havde slynget Kæde gennem en Række Værelser med Tæpper, Portièrer, høje Værelser med gyldenrammede lysfarvede Lærredsfelter paa Væggene.

Ikke faa Oljebilleder, mange Kobberstik, Statuetter og nydelige Nipssager paa Etagérer, runde Piedestaler saas som ved et Lysglimt, mens de lystklædte Damer og sortklædte Herrer bugtede sig igennem under Musik af Strygere, Klarinetter og Fløjter, uden Trompetskingren, en langt doucere, finere, kælnere Musik end den, Byens Beboere vare vante til fra de offentlige Baller. Og et finere Selskab! Ingen Butikssvende med Labber, der fyldte de hvide Handsker som en Risengrynspølse en Tarm. Ingen skraalugtende Avlsforvaltere.

Det var Herregaardsfolk fra Omegnen, ja nogle fine Proprietær- og Forpagterfamiljer vare tagne med. Det var Præstegaardens hyggelige Døtre, klædte saa tarveligt og dog saa smagfuldt i hvidt Tyll med kulørte Bælter og Baand; det var Byens Embedsmænds- og bedste Købmandsfamiljer med Døtre og Sønner.

Fin staaende Seksa med lette Vildt- og Fuglepostejer — ikke Andesteg og Rødkaal —, god Bordeauxvin, Sherry og Champagne — ikke sur, manipuleret Rødvin og hjemmelavet Sillery mousseux.

Ikke at Toiletterne var saa særdeles kostbare. Det var tynde, kønne Stoffer, Baldamerne bar, ikke knitrende og raslende Silketøjer med Ruches og Poches.

Vi er i en lille Købstad i Aaret 1865. Men Byfogden var en rig Mand, havde for et halvt Aar siden tiltraadt sit Embede, havde været Overauditør, bar Titel af Kammerjunker og hans fem og tredive aarige Frue var en født Baronesse.

Den lavest stillede Dame i Købstadens Rangforordning var Datteren af en Købmandsenke, der efter sin Mands Død var reduceret til at have det strængt nødvendige til at leve for.

Men Johanne Alslev var den smukkeste Pige i Byen og Kammerjunkerinden vidste, at hun havde været indbudt til Bal paa to Herregaarde i de sidste Par Aar. Hun var desuden vel oplært, havde frekventeret Københavns anseteste Dannelsesanstalt.

Hun maatte kunne være »hoffähig« ved Kammerjunker, Overauditør, By- og Herredsfoged Gravenhorst's og hans Hustru, født Baronesse Gyldenskjolds Fest.

Hun blev en Art Primadonna paa Ballet. Ikke saaledes, at de fineste Herrer, Grever og Kammerjunkere fra Herregaardene, nogensinde havde engageret hende til hele Danse, men de inklinerede livlig for hende, og en ung Artillerilieutnant med gyldent Bandeler og Guldepauletter dansede den sidste Vals med hende.

Alle havde indrømmet, at hun var dejlig i den simple, lyseblaa Tarletanskjole med gule Roser og hvide Kameliaer i Haaret. Den lille, lidt skarpt og uregelmæssigt tegnede Næse misklædte hende ikke.

Hvor var de mørke Øjenbryn ikke fint trukne over de sorteblaa Øjne med de lange sorte, bløde Vipper! Mørkeblondt — ved Lys mørkebrunt Haar sad à la Pompadour, Legemets Linje var fin og slynget, Barmen passende høj, Midien passende slank, Hofternes Runding ulastelig . . . og hvilke smalle Fødder.

Da hun trak Handskerne af under Spisningen, hviskede en ung Grevesøn til sin Nabo Artillerilieutenanten:

— Man kan ikke se, at Faderen har nusset Svesker. De lange Fingre med Mandelneglene! Man skulde s'gu tro, hun var af Familje. Det er kuriøst!

Hendes stadige Kavalerer — hver af dem havde danset to Danse med hende — havde været Forststuderende Andreas Borch og stud. teol. Karl Hellmann. Det var Børn fra Byen, henholdsvis Sønner af »Universitetsforvalteren« — han bar Titel af

Justitsraad — og af Toldkassereren — han var død, men var Kammerraad, mens han levede.

Kammerjunkerinden, Byfogdens Frue, var fornøjet med den unge Dame. Hun forstod med virkelig Takt, sagde hun til en Jægermester, at holde sig paa sit eget. Ikke Spor af koket. Mild, naturlig og venlig mod alle. Hun holdt sig til sine Ungdomsbekendte, den kønne Forstmand og den unge Student, tog mod Hyldest af højere staaende uden Forlegenhed og uden Ubeskedenhed, og det var Kammerjunkerinden ret kært at have husket hende. Hun var den første i sin Kreds ligesom den lille Baronesse Adlerkrone var det i sin.

Ikke Spor af koket! Virkelig sød og pæn. Det var det almindelige Udtryk for den tempererede, venlige Atmosfære, som den fine Portion frembragte om den unge Dame. Artillerilieutenanten fremhævede, at hun havde »lært en Del«.

Fra de to unge Byesbørn, der henhørte til Embedsklassen, udgik der en langt varmere Beundringstrang. Men de dæmpede den af, saa længe Ballet varede, for at komme i Jævnmaal med den fine Fests almindelige Temperatur.

Klokken blev halv tre, før Ballet endte. Vogn efter Vogn rumlede ind og ud ad Byfogdens høje Port. Overtøjet i Gangen susede dæmpet, naar det toges ned ad Knagerækkerne og iførtes af Ejerne. En Vognmandskaret skulde køre den smukke Frøken Johanne Alslev hjem. Paa hver Side af Vogntrinet stod Forststuderende Borch og stud. teol. Karl Hellmann. De vilde begge hjælpe hende til Vogns.

Hun lo let og gav dem hver sin Haand og svang sig ind i det mørke Rum, fik lige hørt et: Godnat, Frøken! fik lige set en hvid Handske, som bevægede sig op mod en mørk Kasket med en rund Guldlidse og et Stykke af en Guldbandeler bag en stor mørk Kappe. Artillerilieutenanten bød hende et venligt Farvel med en velklingende og dyb Røst.

Sneen knirkede under Skinnerne, da Vognen rullede ud af det dæmrende Portrum og rask løb ud i den hvide Vinternat. Maanen lavede Sølvbroderi paa Vognens Ruf og Fading, til Vognen brat forsvandt om et Gadehjørne.

II.

— Du, det var dog et dejligt Bal! Det er dog den bedste Aften i mit Liv, sagde Student Hellmann til sin Ven, Forstmanden Borch.

... — Har du nogensinde moret dig bedre end i Aften? ... Fy, hvor det er glat!

— Lad os tage hinanden under Armen, sagde den unge Forststuderende adspredt og dybt basbrummende.

Hellmann saa op paa ham og mødte et Par brune Øjne, trofaste, troskyldige som en stor Hunds.

Det var glat. Deres høje Hæle gled under de ganske ny Saaler paa de ganske ny lakerede Balsko, hvis Overlæder blinkede med Sølvreflekser.

De gik Arm i Arm, mens Vogne rullede til tre Sider fra Kammerjunkerens Port paa Hjørnet ad Torvet ad tre der udløbende Gader.

Andreas Borch laa »paa Distrikt« hos en kongelig Skovrider en Mil fra Byen. Men han havde Juleferie ligesom Karl Hellmann. Og Borchs Fader, Justitsraaden, boede et Stykke udenfor Byen, i en smuk, landlig Bolig lidt til Side for en Allé, der fra en af Byens Udkørsler bekransede Landevejen.

De to Venner vare komne udenfor Byen ud paa den sagte nedskraanende Vej. Paa hver Side af Alléens Træer et hvidt Rum, halvlyst under Vintermaanens Skær, med fint varierede, halvt skelnelige lilla, lyseblaa, bleggule Toner.

Lydene i den tavse Nat var lige saa sarte. Det knitrede i Sneen, et af Kulden dæmpet, men dog gnistrende Liv; det knagede sagte i Ahorn- og Rønnebærtræernes Grene langs Alléen, mens deres Stammers tynde Isskorper glimtede ud i Natten som Glanslys paa Broncekandelabrer.

Det var saa lyst, at man i det fjærne saa de Trægrupper, som omgav Huse og Gaarde knejse sort op over det meget hvide. Fjærn Hundeglam klang helt ud i Kulden, som var den fanget af et Tæppe. Hvilken kold Stilhed, hvilket dæmpet Lys oven paa den højttonende Dansemusik! Der laa Aaen, som beherskede hele det snedækkede tilfrosne Engdrag vidt og bredt som en Indsø.

I Maaneglansen saàs de Steder midt i Strømstriben som havde trodset Frosten. De stirrede mørke og dog glinsende ud mod den alt dækkende Sne, som et Par Øjne i et blegt, døende Ansigt, Vidner om et energisk Sjæleliv trods tyngende Vaande.

Andreas Borch standsede brat, stod stille som for at drage Vejret dybt. Karl Hellmann slap hans Arm. Borch lagde sin Arm om en iskandiseret Træstamme og drog et dybt Suk.

Hellmann tog fat paa samme Træstamme fra en anden Side, sukkede ogsaa, men sagtere end sin Ven.

Maanen stod lige over deres Hoveder og beskinnede deres Ansigter som en elektrisk Lampe. Den oplyste et smukt regelmæssigt Ansigt, lidt blegbrunt — det saà helt hvidt ud denne Nat — et mørkebrunt tidlig udgroet, derfor blødt krøllet Skæg — det saà helt sort ud denne Nat — ja dæmrede over i blaat. Disse Ting tilhørte Andreas Borch.

Den skinnede ned paa et fyldigt pigeagtigt Ansigt med runde Kinder, paa et blondt »Kunstnerhaar« — der blev askegraat i Maanelyset —, paa en rund stærk Hage, men den kunde ikke flattere Skægget som paa Forstmandens — den teologiske Student havde kun en svag Moustacce, der krummede sig langs den korte Overlæbe og ikke aldeles dulgte et Par tykke røde Læber. Saadan tog Karl Hellmann sig ud.

Der stod nu de to Venner, omfavnende Træets Stamme, hver fra sin Side og lod deres Blikke svømme ud i den hvide Nat.

Andreas Borch brød først Tavsheden. Skøndt han talte dæmpet, gjorde Stemmens Lyd Indtryk paa hans Ven, som skar man i hans Kød:

— Du Karl . . det var en dejlig Aften! Du følger mig vel helt hjem.

— Ja.

— Og gaar op med mig i mit Gavlkammer? Det gør ingen Forstyrrelse. Den gamle sover i den anden Ende af Huset . . . Jeg har Cigarer og . . . jeg tror lidt Arrak . . . og Vand er der jo altid.

— Ja — . . . jeg kan hvad det skal være . . . Andreas! . . . se . . . du . . . se, hvor det er skønt?

De standsede igen. Andreas lagde Armen om Nakken paa Karl. Han vilde se ham stift ind i Øjnene, vilde maaske være Undersøger, eksperimenterende Psykolog. Men Karl Hellmann slog over i at lé og spurgte:

— Hvad glor du paa, Andreas?

— Ikke paa noget, svarede Borch. Lad os gaa videre.

Og saa gjorde de og kom ned til Universitetsforvalterens Bolig. Den laa nedenfor Bakken. Et langt Stuehus med mange smaa Vinduer, med en stor, nu snedækt Plæne foran, kranset af Rim og Sne, ligesom Straataget med de halvrunde Kvistvinduer.

I et Øjebliks Forlegenhed . . . et Øjeblik, hvor noget laa stærkt og tungt og dog livslystent opadstigende i hans Sind — et Øjeblik hvor han vilde have udsendt en ildglødende Lyrik, hvis han havde kunnet digte, gav Karl Hellmann sig til at nynne:

Mortensen din Direktør.
Det er s'gu din Kone

og rystede i vild Lystighed Sne over sin Vens sorte Hat fra et af de unge Poppelskud, som stod ensomt, som forskudt paa Plænens Rand udenfor de gamle Fællers Kreds.

Andreas Borch svarede ham med et Livtag. Der laa de og lo — maaske lige nær ved at græde, om de havde turdet.

De bleve ivrige under Legen ligesom Børn, der begynde at slaas for Spøg og ender med at slaas for Alvor.

Andreas Borch masede kold Sne i Ansigtet paa Karl Hellmann. Karl Hellmann tog et saa stærkt Tag i Andreas Borchs Strubehoved, at Vennen ømmede sig derved.

Pludselig kom den unge Forstmand til Fornuft og sagde:

— Karl, vi er gale! Vi har sorte Kjoler under vore Overfrakker — med Silkefôr i Skøderne. Hvad vil din Tante sige, hvis vi har revet det itu.

De rejste sig op, ildrøde i Ansigterne, svedende, trods al det kolde, de havde væltet sig i.

Karl Hellmann tog sig til Panden. Han syntes han havde noget at skamme sig over.

— Farvel, Andreas, nu gaar jeg hjem, sagde han.

— Nej, nej, du, raabte Borch og greb ham i Armen. saa han nær var gaaet bagover. Vi maa op i min Kvist — Har vi ikke meget at tale om i Aften, Karl! Hvad?

— Jo, det har vi vel nok, mumlede Studenten og lod sin Ven trække af med sig.

III.

— Pst — du, stille . . . gaa sagte! ... Den gamle Justitsraad sover saa let.

— Pst — Pst — det er dine Støvler, som knirker, Andreas!

— De forbandede lakerede . . . de er saa stramme og stive : . . Ja, ja, ja.

Saa hviskede de to Venner til hinanden, mens de gik op ad den stejle, smalle Loftstrappe, hvor hvert Trin knagede gnavent under deres Trin.

— Jeg tænder en Svovlstik — jeg har en Æske i Lommen, hviskede Karl Hellmann.

— Nej, lad vær! lad vær! Straataget hænger lige ned over Trappen. Bi lidt, nu har jeg fat i Nøglen, Jomfru Schmidt har ladet den sidde i Laasen. Hun vidste, jeg kom sent hjem. Pst... pst... gaa stille... Staa saa, Karl ... Her har Jomfru Schmidt lagt Svovlstikkerne, her paa Servanten.

Der blev Lys. En lille Oljelampe blev tændt.

Vennerne sad i det lille Værelse med hvidkalkede Vægge og lavt nedludende Bjælkeloft med blaahvid Limfarve.

Det halvrunde Vindue, der sad imellem den skraa Tagvæg op under Loftet, havde tæt tilfrosne Ruder. De frosne Blomster fik blege Regnbuefarver fra Lampeskæret.

Der var en Sæng, som optog den ene Væg; saa var der et gammelt Chatol af poleret Fyrretræ paa et Stykke Væg paa den ene Side Døren, saa var der et lille Bord med et rødt uldent sortfigureret Tæppe midt paa Gulvet og tre Rørstole.

En lille Kakkelovn med Kogehul fuldendte Udstyrelsen.

Andreas Borch rørte ved den.

— Lidt lunket ... du ... sagde han. Gamle Schmidt har dog lagt i den, før hun gik i Sæng... men de tynde Plader... Nu skal du for Resten se ... Kender du de Tingester?

Ved en Støvleknægts Hjælp ragede Borch en lille Papirspakke, som laa under Sængen, frem for Lyset. Han aabnede den, tog to harpiksbesatte Ildtændere frem, tændte dem i Kakkelovnen og smed Brænde og Tørv oven paa; tændte saa en lille Oljelampe med Porcellæns Kuppel.

— Vi har meget at tale om, Karl! men vi vil have det lunt og hyggeligt, min gamle Dreng, brummede Andreas Borch.

Imidlertid syntes det ikke, at nogen af de to Venner havde stærk Hast med at komme til en Hjærteudgydelse. Karl Hellmann blev siddende med sin hvide Slipssløjfe mellem Overfrakkekravens opsmøgede Flige, den sorte Silkehat ned i Panden, uden at gide rejse sig og tænde den udslukte Cigarstump, der sad i Munden paa ham.

Og Andreas Borch gik længe og nørkede med Spritkedel, Vandkaraffe og Arraksflaske. Han syntes ogsaa at tøve med at komme ind paa en Samtale, han selv havde bebudet.

Endelig flammede den blaa Spritlampe under Kedlen. Men Andreas Borch gav sig endda god Tid, trak de »lakerede« af og

erstattede dem med Filtmorgensko, ombyttede Kjole og Overfrakke med en vatteret Slaabrok, ledte efter Cigarer, alt imellem smaasukkende og smaamumlende, kastede tavs en fugtig Cigar hen ad Bordet til sin Ven.

Det begyndte at knitre og knage i den lille tyndbenede Kakkelovn. Spritkedlens Tud sendte Røg ud i det kolde Rum omkap med de to unge Menneskers Aande. Snart kom Cigarrøgen til.

Vandet kogte. Forstmanden blandede kogende Vand og Arrak, satte sig ned, klinkede med Vennen. Et stift Smil krummede Læben under det bløde Overskæg. Han rømmede sig, smaapuslede med Glassene, betragtede saa sin Ven med et tøvende, langt Blik. Men Vennens Øjne mødte ikke hans.

Karl Hellmann stirrede med sammenknebne Øjne ud i Osen, lod til kun at interessere sig for sin Cigarrøgs Boltren mellem den øvrige Damp.

Andreas Borch maatte bryde Isen, siden Karl Hellmann ikke vilde.

— Det er varmt, sagde han.

— Det er det, sagde Studenten og knappede sin Frakke op.

Kakkelovnen, der blev lige hurtig hed og kold, begyndte at sende ham sin Straalevarme.

— En dannet, begavet og noget formuende Embedsmand... det er dog den lykkeligste i vort Land, sagde Borch. . . . Det er skammeligt, at jeg ikke kunde bide paa Latinen, maatte gaa ned i Realklassen og nøjes med Præliminæreksamen ... Skovrider, det kan jeg blive; det er ogsaa det højeste . . . og det har Fandens lange Udsigter. Men du . . . du er akademisk Borger og — du, Karl — Studenterne, det er egentlig Adelen i dette Land.

— Aa — Snak. Hvad Udsigter har jeg?

— Karl — flere end jeg. Du kan blive Adjunkt straks efter din Embedseksamen.

— Vist ikke. Filologerne tage alle Adjunktposter nu til Dags.

— Saa — aa? Og Præstekald . . . ja, det varer s'gu vist lige saa længe, inden du kan faa det, som det varer, inden jeg kan faa en Skovriderplads, selv en privat.

Andreas Borchs Træk blev milde, som om en Trøst var dalet ned over ham.

— Jeg vil heller ikke være Præst, sagde Karl Hellmann.

— Hm, hm . . . se, se! Hvorfor studerer du da Teologi?

— Ja, hvad skal man studere, naar man . . . naar man slet ikke har praktiske, men kun ideelle Interesser? Teologiens Studium giver én et Indblik i Filosofi, i Middelalderens Kultur, som er indesluttet i Kirkehistorien. Den kan ogsaa vise én Vej til kunsthistoriske Studier. Man vedligeholder sin Kundskab til Græsk, som andre Studenter, undtagen Filologerne, glemmer faa Aar efter deres Artium. Teologien er, synes mig, det mest dannende Studium her til Lands.

— Hm, hm. Saa kan det jo have lange Udsigter med dig, inden du havner, sagde Borch og sank hen i Tanker.

Han rejste sig og gik en Stund med smaa Skridt op og ned. Hans Bryst løftede og sænkede sig, stærkt aandende. Saa sukkede han.

Karl Hellmann sukkede ogsaa. Andreas Borch satte sig ned lige overfor sin Ven. Over det smalle Bord bredte han sine Arme ud; hans Hænder faldt ned paa Karl Hellmanns Haandled.

— Du . . . du . . . jeg maa ud med det, sagde han stakkat og hurtigt, . . . du elsker Johanne Alslev . . og . . og . . det gør jeg med.

— Det har jeg længe vidst, mumlede Karl.

Andreas Borch lænede sig tilbage paa Stoleryggen og sagde:

— Hun gik fra dig til mig, fra mig til dig i Aften. Jeg havde ikke Tid til at blive jaloux paa dig. For det, at hun foretrak os to gamle Venner for langt finere og fornemmere Folk, det blev jeg saa himmelstormende glad over, Karl, at jeg først da vi kom ned i Porten og stod bag hendes Vogn ærgrede mig over, at du, med al din Kendskab til Literatur og Kunst, maatte have stukket mig ud.

Egentlig var jeg gal paa dig, men saa syntes jeg, vi skulde tale sammen, min gamle Dreng. Skal vi det? Skal vi lade være at genere os, Karl?

— Ja, gamle . . . lad os det.

— Brrr! Skal vi duellere paa Liv og Død? sagde Andreas, efterlignende Provinsskuespillerpatos . . . paa Kaarde, Pistol . . . eller Hasselkæppe? Hvad?

— Ja, lad os det . . . ha, ha, ha!

— Og ingen maa forlade Pladsen, før Rivalen ligger stendød — eller — ha, ha . . . mørtærsket for Sejerherrens Fødder.

Andreas Borch saà i Øjeblikket ud, som om han for Spøg var lige ved at glide ind i Alvor og Lidenskab . . . men det var

kun et kort Øjenglimt. Øjet blev mildt som før, da han havde udtalt de sidste Ord.

— Ved Odin, Vel' og Ve og alle Guder! sagde Karl Hellmann, lo, men uden glad Klang i Latteren.

— Godt . . . sagde Borch og pumpede et Suk op, lad os saa tage et lille Glas. Skaal, min gamle Dreng! Tak for alt godt vi har haft sammen . . . lige fra vi gik paa Skolen og du skrev mine latinske og siden mine danske Stile for mig . . . ja lige fra vi foraad os i Stikkelsbær sammen hernede i Fa'rs Have og sloges med Skallerne, fra vi knap kunde knappe vore Bukser, og lige til denne Aften, da vi to gamle indfødte stak Grever, Baroner, Kammerjunkere og Lieutnanter ud hos vor søde, yndige Johanne... Skal vi drikke hendes Skaal, Karl Hellmann? In bona caritate —? Hvad? Har jeg helt glemt det forbandede Latin?

Studenten rejste sig, strøg den blonde Haarmanke fra Panden og klinkede med sin Ven. Han kastede Hovedet tilbage. Hans fine, hvide Haand strøg det dunede Overskæg. Mens han løftede paa Glasset med den sølvforgyldtfarvede Drik, sagde han langsomt dvælende paa hvert Ord:

Hun er svaj
som en Kvist i den grønnende Maj.
Hendes Smil
er saa skarpt som en Solstraalepil.
Hun er klog som en Fugl
i sit dækkende Skjul
hun er . . . .

Saa begyndte han at tale meget hurtigt.

— Hun er aldeles enestaaende, er hun, Johanne Alslev... og jeg elsker hende . . . min Sæl og Salighed . . . Andreas . . . den hele Aften har jeg suget Duften ind fra hendes hvide Hals . . . den duftede som Ambra . . . fugtig, kølig . . . den lyste som Elfenben under Kronernes Glans naar hun svang sig i Polkaen... hendes Øjne de var som Kornblomster paa en skyovertrukken Sommerdag! Skaal — min Medbejler, min Rival ... min gamle Ven!

Hvad Fanden! . . . Græder du, Karl. Hvad græder du for, dit Dyr? ... Hvad, min gamle Dreng? spurgte Andreas Borch i en mut, bekymret Tone.

Nu lo Karl Hellmann og sagde:

— Jeg græder over mine daarlige Vers ligesom Præsterne over deres daarlige Prædikener. Skaal — Skaal, Andreas!

Forstmanden rejste sig, gik hen til Karl Hellmann, strøg sin Haand ned ad hans Nakke og sagde, famlende efter Ordene:

— Du, Karl ... skal vi være enige om én Ting ... ja, det er maaske ikke saa let ... skal vi være enige om ... ikke om at elske Johanne Alslev ... for det gør vi begge to ... men at elske hende saaledes som et Par honnette Mennesker elsker en Pige som hende ... og saa ... du ... saa kæmpe om hende ... som gode Venner ... hun maa selv vælge ... og vælger hun dig, saa ... ja, saa bliver jeg s'gu helt bedrøvet, men slet ikke arrig paa dig og vil hun hellere have mig ... saa maa du ikke være gal paa mig mere end tre, fire Aar ... Skaal, Karl, lad være at se saa grinagtig ud, som om du vilde bide dig selv i Næsen ... men en af os to ... vi skal, min Sæl, have hende ... skal vi være enige om det?

Karl Hellmann sugede paa sin Cigar, som vilde han æde den, sendte Røg og Damp ud, som vilde han dæmpe Lampelyset i det lille Gavlkammer. Han sagde:

— Hør, Andreas ... du tænker paa Giftermaal —

— Ja, hvad Faen ... Det ender jo al Kærlighed med.

— Jeg tænker ikke paa Besiddelsen ... jeg vælger den evige Længsel.

— Ja, ved du hvad ... den bliver s'gu sejg i Aarenes Løb, du ... Naa, du vil saamænd ogsaa gifte dig med Johanne Alslev den Dag, du kan føde dig og hende.

— Aa, hvem tænker paa sligt?

— Det gør jeg, f. Eks. ...

— Ja, saa faar du hende, for jeg er fattig som en Kirkerotte, uden Udsigter ... fordi jeg ikke vil være Præst ... Men hun elsker dig ikke ... hun elsker mig ...

— Saa—aa—aa? Har hun sagt dig det, Karl?

— Nej.

— Naa—aa! Hvor véd du det da?

— Aa — jeg véd det heller ikke.

— Naa—aa—aa.

— Nu gaar jeg, Andreas.

— Hvorfor? Bliv lidt og lad os snakke lidt mere om Tingene.

— Jeg kan ikke ... jeg kan ikke ... du vinder Sejer, for du har Tro paa dette tørre, reale, haandgribelige — gevaltige Liv ... dette

(Karl Hellmann tog fat i en Stol og hug den mod Gulvet).

Borch sagde:

— Pst — væk ikke den gamle Justitsraad og den gamle Jomfru Schmidt.

Karl Hellmann vedblev pegende ud:

— Jeg lever, tror paa Stjærneglans, paa Livet i ... Ideerne der oppe ... langt borte ... Platons Tankestjærner ... Shakespeares Billedvrimmel ...

— Ja, ja, ja ... det gør jeg Skam ogsaa, Karl ... for saa vidt jeg kender dem ... men derfor kan man jo nok med Tiden søge først at blive kongelig Skovfoged og saa kongelig, eller i Nødsfald privat Skovrider ...

— Aa, du er et Vrøvl!

— Det er jeg ogsaa.

— Farvel.

— Gaar du?

— Ja, man skal da hjem en Gang.

— Aa ja ... Men ... du har fulgt mig hjem — nu vil jeg ogsaa følge dig hjem.

— Jeg gaar hellere ene.

— Ja, men det faar du ikke Lov til.

— Jeg kan ikke taale at tale mere om den Ting, vi har talt om, Andreas.

— Den Ting?

— Aa — skab dig ikke .. du véd, hvad jeg mener.

— Men jeg vil bare tage dig under Armen, og mens du ser paa Platons Stjærner og Shakespeares Nordlys, saa vil jeg sørge for, at Arrakspunch og Elskov, glat Føre og spidshælede Damestøvler ikke skal bringe dig i en altfor ubehagelig Afhængighed af din Moder Jorden.

— Du er en svær god Fyr, Andreas.

— Hæ — det siger Jomfru Schmidt ogsaa, naar jeg klapper hende paa hendes magre Ryg, naar vor Gamle har mukket over hendes Mad.

— Andreas Borch fulgte Karl Hellmann til hans Tantes lille Hus med de fire Fag i den oljemalede Façade med det ene Kvistfag foroven — hjalp sin Ven med at faa den gamle trevne Dørlaas til at lystre Nøglen, blev staaende paa det modsatte Fortov til han saà Lys indenfor Kvistvinduet, saa vidste han, at Karl Hellmann var naaet til sit Sovekammer.

Saa gik han ene hjem ad den korte Gade ... nynnende som en brummende Humlebi:

God Nat, god Nat
Nu drømmer jeg om min Skat.

blev afbrudt, ligesom han var ved Udgangen af Byen af Vægter og Tøffelmager Jensen, som sagde:

Det var Ret Hr. Borch, den er jeg med paa ...

Borch havde Lyst til at sige »Hold Kæft« men han gjorde det ikke.

IV.

Købmand Peter Alslev havde i sin Tid haft en af Byens største Forretninger — en af de Tiders sædvanlige kombinerede Forretninger, al Slags Købmandshandel og Landbrug, Brænderi — han havde fulgt Tidens Krav og bygget Dampbrænderi — og Studefedning.

Han døde i sin bedste Alder, nogle og fyrretyve Aar gammel, før Næringsloven af 1857. Hans Forretning var blomstrende, men der stak ikke faa Penge i den, ti Alslev havde bygget meget.

Kun faa Aar efter hans Død maatte Enken bortforpagte det hele, enten det nu skyldtes daarlig Bestyrelse eller dalende Konjunkturer. Dog gav den Købmand, der overtog det hele, hende en saa anstændig Aarepenge, at hun og hendes eneste Datter Johanne kunde leve pænt og ordentligt.

De maatte drive Økonomi, men egentlig smaat eller knapt var det ikke.

Madam Alslev ... man kaldte hende endnu »Madam« af gammel Vane, mens man havde kaldt hendes Datter Frøken, fra hun blev voksen — var en vel oplært Kone efter de Tiders Vilkaar. Hun var en Præstedatter fra Byens Omegn, var tidlig bleven forældreløs og maatte tjæne sit Brød.

Hun var Medhjælperske hos en gammel tysk Dame, der holdt Byens eneste Pigeinstitut, da den alt da etablerede og fremblomstrende Købmand Peter Alslev friede til hende i en Kane efter et Formiddagsgilde i Nabobyens Gæstgivergaard efter en animeret Frokost. Denne Frokost og dette Bal havde været Kanefartens Maal. Peter Alslev havde været flot med Champagne, blev erotisk, og da han kørte Jomfru Malvina Ørbeck hjem ad den isfunklende Landevej, friede han og fik Ja.

Ganske rolig resigneret men uden at det egentlig smertede at resignere, tagende det hele som en Naturnødvendighed, gled den unge Kone over fra boglig og pædagogisk Syssel til Arbejde i Køkken og Kælder, i Strygestue og Vaskerhus, i Bryggers og Mælkestue.

Livet gled jævnt, som Kanen havde gledet langs den glatte brede Chaussée paa deres Forlovelsesdag. Manden var skikkelig og flittig, beundrede sin dannede Hustru, som var saa sikker i Skrivningen af de fremmede Ord, der skulde bruges i Handelsbreve.

Peter Alslev var en beskeden Mand, men han havde sin ejendommelige, stille Stolthed. Medens et Par af hans Kollegaer, som var jævnstillede med ham i Formueomstændigheder, »higede op ad« til Omgang med Byens Embedsmænd og Omegnens tyske Herregaardsforpagtere, holdt Peter Alslev sig paa sit eget og gjorde ikke Stads af andre end af sine Kunder.

Han døde af Lungebetændelse. Man mente, at han havde forkølet sig ved i de kolde Efteraarsdage at færdes i sin ny, under Bygning værende Studestald, hvor Vind og Slud strøg rundt om og imellem det rejste Bindingsværks Bjælker.

Hans eneste Barn, Johanne, var lige konfirmeret, da han døde. Hun havde ikke set stort til sin Fader, ti han færdedes ude i sine mange Forretningslokaler og paa sin Mark; naar han var i Stuen var han god og venlig, men gærne træt. Frokosten blev bragt ham smurt ud i Butiken. Naar han havde spist til Middag tog han sig en Lur, gik saa straks til sit Arbejde, og naar han sad med den tændte Pibe i Sofaen efter Aftensbordet, faldt han i Søvn, inden han gik i Sæng.

En af Grundene, hvorfor han ikke synderlig omgikkes sine Standsfæller Byens Købmænd, udtrykte han saaledes:

— Min Kone med sin Dannelse kan virkelig ikke finde sig i de Madamers Konversation om Tjænestepiger og al Slags kedeligt Tøjeri.

Han tænkte ikke paa, at hun ikke hørte stort andet i Hjemmet.

Han gav hende 25 Daler om Aaret til at købe Bøger for og Dagligstuens Bogskab med Glasdørene var meget pænt forsynet med Værker lige fra Holberg til Kr. Winther — der var endog nogle tyske Værker: Goethes og Schillers, nogle franske: Madame de Staëls »Corinne«, et Par Digtsamlinger af Victor Hugo, Alfred de Vignys Cinq-Mars og Mérimées Colomba.

Han tænkte ikke paa, at den Flothed var unyttig, ti hvor skulde Madam Alslev faa Tid til at læse eller vedligeholde sine Sprogkundskaber, som endda aldrig havde været synderlig grundige? Hun havde sikkert glemt den Smule Fransk og Tysk, da hun havde været Provinskøbmandskone i 10 Aar.

Men Peter Alslev undlod aldrig, naar Folk fra Byen, mindst naar en københavnsk Handelsrejsende var til Stede i hans Dagligstue, at trække Lejligheden ved Haarene for at gøre dem opmærksomme paa sin Kones »Bibliotek«.

Han glemte ikke hvad han havde hørt sin Fætter, en Adjunkt ved Latinskolen i Nabobyen, kalde de »ideelle Interesser«, et Udtryk som Peter Alslev gemte i en saa tro Hukommelse, at han mindedes det paa sit Dødsleje.

Han bad sin Hustru, ud af en skjult Skuffe i det gamle Chatol, at tage en Konvolut frem. Han stønnede med sin af Sygdommen brudte Stemme under et astmatisk Aandedræt:

— Kære Malvina — jeg har forsømt dine ideelle Interesser ... det bebrejder jeg mig nu ... men du har altid været saa god ... og hvis jeg skal væk ... græd ikke ... det er jo ikke sagt ... at jeg skal væk ... saa ligger der 500 Rigsdaler ... det ... det ... er til Johanne ... at hun kan komme til København og ... og fortsætte sine »ideelle Interesser« ... og ikke skal blive afbrudt i dem ... saadan som du er bleven.

Det skete som han havde bestemt. To Aar plejede Johanne Alslev sine ideelle Interesser i Hovedstadens mest renommerede Dannelsesanstalt for unge Piger. Da hun var letnem ligesom begge Forældrene lærte hun en Del uden stor Anstrængelse, kom hjem stærk, sund, glad og meget smuk. Da fôr hun fra Bal til Bal, fra Selskab, stille glad, øjentindrende, sortbrynet, kunde ogsaa, ganske naivt, tage Alvorsminen paa, naar hun havde til Kavaller en studeret Mand, som talte med hende om Literatur, Teater og Kunst.

Moderen gjorde til Gengæld mange unge Selskaber og var lige saa stolt af sin Datter Johanne, som hendes salig Mand havde været af sin Hustru Malvina.

Saa var det, alt mens Tingene gik deres glade Gang, at det kom op for Dagslyset, at den hellige Grav ikke var saa vel forvaret, at Madame Alslev maatte forpagte Forretning og Jord bort, at der maatte tages Reb i Sejlene, at der maatte føres et stille Liv i Huset.

Det gjorde hende lidt ondt for Johannes Skyld, selv var hun uden at ville tilstaa det for sig selv, inderst inde glad over at faa Ro.

Der sad nu hun og hendes Datter i den rummelige lave Stue de lange Vinteraftener under buldrende Kakkelovnsild og venlig klart lysende Lampeflammer — Moderen i Sofaen, hæklende strikkende, syende; Datteren paa en Stol læsende højt for Mama de fleste Bøger, som kom ud.

Ti Læsetasken — det var den sidste Luksus, som Fru Alslev vilde nægte sig. Nu, det var jo ogsaa kun 5 Daler om Aaret.

Fru Malvina Alslev i sin baandbesatte Kappe, køn endnu med det lille Ansigt med de venlig, nysgerrige Øjne, med de smaa Hænder som var blevne lidt haarde og tørre af at tage fat, sad og glædede sig over Bøgernes opdigtede Verden. Hun var en mild Kritiker, syntes godt om alt, hvad der bødes hende fra den Kant, græd og lo frisk som en ung Pige.

Hun og Johanne følte sig efterhaanden omtrent som jævnaldrende. Fru Alslev var ogsaa glad, naar Johanne blev inviteret til Bal eller Selskab. En Dalers Penge havde hun altid tilovers til Entréen til de offentlige Baller. Hun og Johanne syede i Fællesskab Balkjolerne, begge havde de Sans for smukke Farver i Stofferne, for at arrangere Blomster til Haaret og til Bryst- eller Haandbuketter.

Naar der kom lange Mellemrum mellem Baller og Fester, og Johanne ikke behøvede at sove langt op paa Dagen, men kunde staa op Klokken syv om Morgenen, saa tog Moderen Timer i Tysk og Fransk hos Johanne. Med den største Tro paa Videnskabens Betydning lod Fru Malvina Alslev sig eksaminere af sin Datter i de franske, tyske og engelske Verber efter Borrings, Peder Hjorts og Mariboes Grammatik. Men det blev ved Formlæren. De naaede aldrig til at læse Bøger sammen — det var det fjærne Maal, som Fru Alslev satte sig. Men Propylæerne, der førte til Templerne paa de fremmede Literaturers Akropolis var lang og stejl. At man kunde gaa Genveje, anede hverken Fru Malina eller Frøken Johanne.

„*Faire, faisant, fait, je fais, je fis*“.
»Ich thue, ich that, ich habe gethan«.
„*I do, I did, I have done*“

gennemkonjugerede i Tempora og Modi lød i Morgentimerne, fra Johanne stod op, til Frokosten blev serveret Kl. 10. De to kvindelige Studerende sled stadig i Verberne. De disputerede venligt om Subjonctif var det samme som Konjunktiv, hvad Moderen ikke rigtig vilde indrømme Datterens Ret til at paastaa, hvorimod hun nok vilde indrømme at »Ich würde thun« var det samme som »*Je ferais*«.

Johanne kunde virre lidt utaalmodig med sit haarfagre lille Hoved naar hun fandt Mo'r Malvina tungnem. Naar Moderen opdagede det smilte hun vemodig-venligt. Saa lo Johanne, rejste sig, lagde sig ned paa Skamlen foran Moderen og kælede for hende.

Johanne havde haft adskillige Barndomsbeundrere af Mandkønnet — eller Drengekønnet, for alt som Barn var hun Byens smukkeste Pige. Men de spredtes ad for alle Vinde kort efter, at de vare konfirmerede.

Kun Andreas Borch, som laa paa Distrikt efter et langt Ophold i København for at tage Præliminæreksamen, og Karl Hellmann, der, mens han var Gymnasiast, jævnlig kom til sin Fødeby, og nu, efter at være bleven Student, tilbragte de lange Universitetsferier hos sin Tante, var de to levende Fortsættelser af hendes Barndom. Hun kunde ikke huske den Tid, hun ikke havde kendt dem. Det var hendes Kammerater.

De havde naturligvis været du's med hende begge to. Men da hun kom hjem fra Dannelsesanstalten i København, havde hun paa en let Maade betydet dem, at det ikke gik an, idet hun havde sagt »de« til dem, før de fik Tid til at sige »du« til hende.

Saa gik det videre med »de«.

V.

Det var midt i Juleugen. Der faldt en Søndag mellem Jul og Nytaar. Johanne havde været i Kirke med sin Moder tre Gange i Juleugen: til »liturgisk« Gudstjæneste Juleaften, mens Grøden blev kogt, Gaasen stegt og Æbleskiverne bagte hjemme; første Juledags Morgen til »Froprædiken« under tusende bleggule Stearinlysflammer, der osede op under Spidsbuernes røde Ribber, havde drukket dejlig stærk Kaffe og spist frisk fed Julekage med sin Moder, da de kom hjem, ved Lys, mens Sneen faldt tyndt og dunet ude i den mørke Vintermorgen, endelig anden Juledag havde hun hørt Kateketen prædike til »Aftensang«.

Moderen holdt mere af at høre Provsten end Kateketen. Hun indrømmede, der var mere Alvor i Kateketen, mere positiv Kristendom, men Provsten var mildere; hans Ord lød mere menneskelig, »og, hvad saa end de nyere Teologer siger, Johanne, om det, at man ikke skal gestikulere og deklamere, saa paastaar jeg, at en køn Stemme og passende Gestus kan virke meget paa Tilhørerne, for de er jo dog Mennesker »og ingen skal faa mig til at tro, at Religionen er indstiftet for Engle alene«.

Johanne havde ikke læst Søren Kierkegaard, kun et fjærnt, saare formildet Ekko af hans Dommedagstorden var naaet til hende. Provsten var hende for meget en Fløjls-Præst. Kateketen var strængere, vist mere i Retning af Idealet.

Lørdag Nat var det, at Kammerjunker Gravenhorst havde holdt sit flotte Bal. Der var den Gang saa liden Pietisme i Atmosfæren, at ikke en Kat i Byen havde fundet paa at forarge sig derover, saa lidt som Værten og Værtinden, den fødte og ortodoks opdragne Baronesse, havde tænkt paa, at det kunde forarge nogen. Hvem tænkte desuden paa en Helligdag, som dumpede saa umærkelig ned i al denne Festrigdom.

En Søndag mellem Jul og Nytaar!

. . . .

Søndag Morgen vaagnede Fru Alslev paa sædvanlig Tid, Klokken seks, uagtet hun havde siddet oppe til Klokken over to for at modtage sin Datter med varm Kaffe og Søsterkage, for at hjælpe hende af Baltoilettet, for at faa hendes Godnatkys og høre en Smule nyt fra den ny Borgmesters Bal.

Aldrig havde hun efter noget Bal set Johanne saa smuk, saa »animeret«, saa glad. Selv var Fru Alslev bleven saa glad over, at Johanne havde danset mest med Andreas Borch og Karl Hellmann, de gamle Venner fra Barndommen. Bare hun maatte blive forlovet med en af dem .... efter sit eget fri Valg mellem dem!

Fru Alslev vaagnede altsaa efter de faa Timers Søvn, lod sin Mands gamle Guld-Repeterur angive hende Klokkeslet . . .

Klokken var seks ... godt og vel seks. Hun lyttede. Der lød et dæmpet, dybt regelmæssigt Aandedræt i det tavse, bælgmørke Rum. En uforstyrret Rytme, den Takt, hvori den sover, som har et sundt, ungt Legeme og en god Samvittighed.

Fru Alslev forsøgte paa at sove videre, men det kunde hun ikke. Mange Aars Vane bragte hende til at vaagne bestemt paa den Tid.

Med stor Forsigtighed tændte hun Lys, stod op, klædte sig lydløst paa, standsede for at lytte til sin Datters Aandedræt, var mere end en Gang fristet til at kysse denne røde, paa Klem staaende Mund, som sendte en lille fin Røg ud i Sovekamrets Rum, kysse den varme Kind, samle Haaret, som strømmede ned ad den ene Side paa Hovedpuden, putte den hvide Haand og Arm, som havde listet sig op over Dynen og havde fordybet sig i Haaret, ned i Varmen igen.

Men hun nænnede ikke at gøre det. Det var Synd at vække Barnet. Hun gav sig saa til at pusle i Stuer og Køkken.

Naar Johanne vaagnede, skulde hun have en Kop rigtig stærk og varm Kaffe med æggerig, dejlig »pibet« Søsterkage til.

Det buldrede allerede baade i Dagligstuens og Sovekamrets Kakkelovn. Paa det runde Divanbord i Dagligstuen knejsede Moderatørlampen med sin grønne Skærm. Dejlig varmt var der i begge Stuer. De duftede af rigtig god Kaffe.

Hvad mon Klokken var? Halv ni ... og det var mørkt Det var egentlig urimeligt at brænde Lys saa langt op paa Dagen. Men — hvad kunde Fru Alslev gøre ved, at Sollyset havde saa svært ved at komme til sin Ret? Og endelig ... det var jo den hellige Juletid. Naar skulde man have Lov til at lave sig det lidt lyst og lunt, hvis det ikke skulde være i denne velsignede og gode Tid.

Johanne sov; det hørte hendes Moder. Lampen skulde virkelig brænde og Gardinerne blive ved at være nedrullede, saa Johanne kunde drikke Kaffe ved Lys. Det var saa morsomt at drikke Kaffe ved Lys om Morgenen. Fru Alslev vilde tage en Bog og give sig til at læse. Hun aabnede det pæne Bogskab. Fru Gyllembourg ... ja ... det kunde være morsomt ...

Ding, dang, ding. dang!

Ud over By og Eng, vidt gennem Luften, hen over Sne, paa Gader og Marker, over Is paa Søer og Damme klang Klokkerne paa samme Tid, som Vintermorgenrøden tændtes, bleggul, blegrød paa Jorden, med Karmoisin og Guld i sagte svævende Skyer paa Himlen.

Fru Alslev anede dunkelt, hvad der maatte gaa for sig, og hvad der gik for sig ude om Byen.

Erindringer fra gamle Dage, fra hendes Ophold paa Landet, dukkede op. Nej ikke Fru Gyllembourg i de københavnske Stuer! Hellere en Salmebog. Hun famlede efter en saadan Bog. Skulde

det være den gamle »Evangelisk-Kristelige« eller Roskilde-Konvents ny.

„Et Barn er født i Bethlehem — Bethlehem
ti glæder sig Jerusalem — Halleluja! Halleluja!

Hun kom til at smile. Hun mindedes de snøvlende Stemmer i Stoleraderne, Degnens Smørtenor, og Præstens falske Toner i Messerecitativet.

Hun blev vred paa sig selv, fordi hun ikke kunde blive fri for de forstyrrende Minder fra Gudstjænestens Komik i den lille Landsbykirke.

Sagte nynnede hun Salmerne, sang ikke, for saa kunde hun blive lige saa latterlig som Præsten og Degnen.

Klokkerne klang.

... Jul, Jul, Jul! .... Jo det var Søndag i Dag.

— Johanne, Johanne! Min egen Pige! Nu skal vi staa op. Nu skal vi i Kirke.

Saaledes raabte hun ... eller troede hun at raabe ind gennem Døren til Sovekamret.

Johannes hvide, lange Haand hang ned langs Sængens Side. Fru Malvina Alslev trykkede et Kys paa den og hviskede ind i hendes Øre.

— Vi skal i Kirke, Johanne.

— Ja ... ja ... ja ... Moder! svarede Datteren, strakte sig, mens hun vendte sig i Sængen og gabede pænt, diskret.

— Det er Søndag, min Pige.

— Ja, Moder ... Nej ... det er det ikke.

— Kan du høre Klokkerne, Johanne?

— Ne-ej ... Lad mig sove. Jeg er saa træt.

Fru Alslev sukkede.

— Sov, sov, mit Barn! ... Men Klokken er halv ti.

— Saa kan vi gaa til Aftensang, mumlede Johanne.

— Det har du Ret i. Det kan vi. Saa præker Kateketen jo.

— Aa-ja ... Det gør han vel.

Nu var det latterligt at brænde Lys mere, tænkte Fru Alslev. Oljen kostede Penge. Fru Alslev fik pludselig husmoderlige, økonomiske Følelser midt i den hellige Juletid. Hun sukkede, rullede op for Vinduerne.

Fru Alslev tog et Bind af Mynsters »Betragtninger« ud af sit Bogskab og læste en af Betragtningerne med stor Andagt, gennemgik samvittighedsfuldt Stilens indviklede Sætninger, var

glad over at hun fuldstændig havde forstaaet hvad hun havde læst, at hun med en Passer i sin Tanke havde sammenholdt de langt rækkende Perioder fra Begyndelsen til Enden.

Det sneede med dunede, dovent faldende Fnug. Samtidig skinnede en bleg Sol.

— Gud, hvor det er kønt! Gud er lige god i alle Aarstider, tænkte Fru Malvina Alslev ... Men Johanne! Hun sover endnu.

Klokkeklangen svirrede gennem Luften i tonende Bølger. Fru Alslev rejste sig. Fra Vinduet kunde hun se Vellydsbringeren i Klokken og Kneblen taktfast svinge Klangen ud fra det høje Kirketaarn for Verdens fire Vinde vidt aabne Lydhuller.

Fru Alslev havde elsket de Klokker, saa længe hun havde boet i Købstaden.

Naar hun skulde »vrøvle« med Bønderkonerne i hendes Mands Tid, naar hun fandt, at Livets »Prosa« aad hendes Ungdoms »Poesi« op, saa havde Klokken højt oppe i Taarnet, hvad enten den ringede tolv eller syv været hendes Trøst og hendes Maner.

Hun glemte sin Bog. Den faldt fra hendes Skød ned paa Gulvet, alt mens hun lyttede til Klokkerne, der først ringede og saa kimede bag efter. De tav brat.

Hvad nu?

En langt tyndere, spædere, klingrende Klokke lød.

Fru Alslev hørte noget skure sagte mod Brostene gennem den bløde Sne. Et Knald! En Rysten af Klokker. En snøftende Hest. Hvad er det?

En kraftig, dyb Røst lød ude fra Gaden:

— Frøken Alslev! Vil De køre i Kane. Det er godt efter et Bal ... Frøken Alslev! ... Frøken Johanne Alslev!

Saa et Knald og en Vrinsken og en Klang af rystende spæde Knebler i smaa dirrende, verdslige Klokker.

Jo, der holdt en Kane derude. Hesten stampede og skrabede mod Jorden som en Hane. Alt imens rystede den Sølvbjælderne paa Klokkespillet, der skinnede som en kæmpemæssig Lillekonval.

Bag paa Kanen, paa et Bræt stod en Mand i Pelshue, Kørepels og Pelsstøvler. Sne og Rim sad i hans Skæg.

— Aa. Det er den unge Borch. Herre Gud! Skal han nu have Johanne ud ... At de unge Herrer altid skal bruge Kaner til ... naa ja, ja!

Lidt vrissende gik Fru Alslev ind i Sovekamret.

Endnu laa Johanne med Hænderne sammenslyngede om sit Nakkehaar.

— Barn ... du ligger her og sover til langt op paa Dagen Det er for galt! Det er for galt Johanne. Og nu holder den unge Borch udenfor med sin Fader, Justitsraadens Kane ... og —

Johanne rejste sig paa Hug.

— Er han med en Kane ... Borch? Hvad? Aa sig til ham, at jeg skal være færdig ... paa ... tyve ... fem og tyve Minuter.

Hun talte endnu, da hun efter at være sprunget ud af Sængen, satte de smaa rosenrøde nøgne Fødder i de fjerbesatte Pampusser. Hun drev en kraftig Svamp fuld af koldt Vand mod sit Ansigt, staaende foran Servanten, demonstrerende med den nøgne hvide Arm, saa den mørke Kvast under Armhulingen skælmsk røbede sig.

Moderen sagde:

— Dæk dig lidt til. Husk paa, der holder en ung Herre ude paa Gaden.

— Kan han se mig? spurgte Johanne og lo. Nu bliver du altfor dydig, Moder. Men sig til Borch, at han kan køre en lille Omgang alene ... paa en halv Time ... saa kan jeg baade være klædt paa og ... saa har vi drukket vor Kaffe ... Moder. (Her vendte Johanne sig, mens Vandraaber trillede ned ad hendes nøgne gulhvide Hals, helt ned paa det marmorhvide højt siddende spidse og faste Bryst, saa de nydelige smaa jomfruelige Vorter blev til beduggede Rosenknopper).

— Det er ogsaa et farligt Pjaskeri med dig, Johanne.

Fru Alslev gav sin Datter et lille Klask paa den kolde vaade Ryg; gik ind i Dagligstuen, lindede paa Vinduet — dog ikke førend at have skjult sit Hoved og Overkrops Negligé i et uldent Shawl.

— Johanne er lige staaet op, Hr. Borch. Om en halv Time ...

— Mo'er — Mo'er lød Johannes Røst bag Spisestuedøren. du kan sige til Borch, at ...

— Men Barn — kom dog ikke herind —

— Nej — hvor kan det falde dig ind?

Fru Alslev blev ræd for, at et Glimt af Johannes utilslørede Yndigheder skulde gennemskinne Døren, men ogsaa for at hun skulde forkøle sig. Hun raabte:

— Men sødeste Barn . . . bliv inde . . . Hr. Borch — Hr. Borch!

Kanen, som allerede var svungen halvt om standsede ved et Ryk i Tømmen.

— Aa Hr. Borch ... Jeg skulde sige Dem ... Johanne ... bliv inde ... raab gennem Døren til mig.

— Sig til Borch, at han kan køre hen og hente Hellmann ... Der er jo Plads til to bag paa Kanen.

Fru Alslev fandt, at det var en udmærket Idé af Johanne. En ung Pige er i en anstændigere Situation naar hun er sammen med to, end naar hun er med én Herre. Hun meddelte straks Borch gennem Vinduet sin Datters Besked.

Andreas Borch lettede paa Peltshuen, svingede rask om, men sagde ved sig selv: Saa for Fanden! Helst havde jeg været ene.

Men han lystrede Ordre. En god halv Time efter holdt Kanen paa samme Sted, hvor vi først saa den. Nu stod der to bag paa: Andreas Borch og Karl Hellmann.

Den sidste havde ingen Pels. Han stod og holdt sig ved Sædets Rygstød, frysende om Benene gennem de sorte Benklæder under den korte Vinterpaletot og om Hænderne gennem de brune Skindhandsker.

Han skottede op til Vennen med det rimpudrede Skæg Sne og Rim foragtede at indlade sig med hans blonde Antydning af en Moustache.

Johanne kom hoppende ud med lodne Støvler, sort Fløjlshat, Frynsekaabe, stor Boa om Halsen ... Moderen raabte gennem Døren:

— Her er din gamle Kaabe Johanne?

— Der er Fodpose i Kanen, Fru Alslev.

Og Kanen fløj af Sted, højt klingende, mens Sneklumper slog dumpt mod dens Svejf, og Piskens Knald smældede som smaa Pistolskud.

VI.

Ud i Granskoven, i den store Granskov lidt fra Byen fór Kanen som en kraftig roet Baad paa stille Vand.

Det var hørt op med at sne. Solen skinnede med al den Magt, den raadede over paa en Vinterdag.

Bleggule og blegblaa laa Markerne med de fine Snefolder, saa bløde som i en Tulles Balkjole.

Snart et pudret Hoved af en ung Gran, snart en Fyr knejsende som en Kandelaber. Der hang Istapper højt oppe som Dupperne paa en venetiansk Lysekrone, staalgraa i Kærnen, med let Spil af lyst Rødt og Gult mod Solsiden.

Det var stille Frost. Ikke en Vind bevægede den lydløse Skov. Kun Klokkerne klang tyndt, kun Kanemejerne skurede blødt, naar de fangedes af Hjulsporene i den linde Sne.

Mildt smilende ud i Vinterluften fra Sædet i Kanen, som vel havde kunnet rumme to, bredte Johanne sig i Sædet, nydende Fodposens Varme, den strygende Fart, de smykkede Træer, de fine, skære Farver over Landskabet, den klingrende Lyd fra Hesteryggen, samlende det altsammen i en fælles Strøm af ung Sundhedsfølelse, tryg mellem Barndomsvennerne der bag paa; let beruset af Minder fra den forrige Aftens Bal, der vuggede hende med dæmpet Efterklang af Musiken af Strygerne og Træblæserne.

De to unge Mænd stod stadig bøjede mod hende. Andreas Borch mod hendes højre, Karl Hellmann mod hendes venstre Kind, stundum saa nær, at de mærkede Duften af den unge svagt bedunede Hud, mens deres Blikke stjaalent gled ned hvor Pelskaaben højnedes af Brystets muntre Hvælving.

Det flammede inde i dem. Stundum mødtes deres Øjne bag ved Johanne, naar de var trætte af den foroverbøjede Stilling.

Men Flammen dæmpedes af en god, dansk Opdragelse, af naturlig dansk Frygtsomhed, af den danske Frostvejrsluft, af dansk Frygt for at blive grinagtig.

Snart talte den ene, snart talte den anden. Vist er det, at der ingen Flamme slog ud af deres Ord.

Ti de talte til Johanne om de ligegyldigste Ting af Verden, om Ballet, om Bynyt, om Artilleriløjtnanten, som de var enige om at finde lapset, om Udsigten til flere Juleballer, mens Klokken sang sin tynde, satiriske Vise over indadvendt Patos og indeklemt Længsel, mens Kanesvejfet bølgede spodsk med raslende Folder, mens Sne og Sol smaat lo hinanden i Møde, enige om at more sig godmodigt over de to bange Elskere der bag paa Kanebrættet.

Johanne mærkede ogsaa nok noget indvendigt. Men hun gjorde sig ikke Regnskab for, om det brune Skæg tilhøjre der blev graat af ihængende Rim, eller den smalle bedunede

Overlæbe til venstre var hende kærest. vejrede vel fagre Ord bag al den dagligdags Veltalenhed, der brusede imod hende fra begge Sider, snart fra højre, snart fra venstre, snart fra begge Sider paa en Gang.

Det var, som blev der snart sunget venligt og godt for hende, snart i Bas fra højre, snart i Tenor fra venstre, snart samlede det hele sig til en køn Duet til hendes Ære.

Det var en Genklang fra Gaarsnattens Bal.

Da hun et Øjeblik samme Morgen, før hun sov ind, og det varede ikke længe det Øjeblik, havde holdt en kort Minderevue, havde hun ment, at han med Guldbandeleret var den flotteste Balherre, Andreas Borch den smukkeste, Karl Hellmann den intelligenteste.

Han med Guldbandeleret fór forbi hende som et flygtigt, aldrig genkommende Solblink paa hendes Vej, en fremmed Tilværelse, som havde hun mødt en fransk Marquis. Andreas Borch dansede saa godt, Karl Hellmann saa daarligt, men saa havde Karl Hellmann citeret leende:

Komm meine Liebste, komm lass uns wandeln,
Wandeln der Liebe ist himmlischer Tanz

fortalt, at Linjerne vare af Goethe Saa, da Johanne tog fra Ballet, var Vægtskaalen i hendes Sind sænket en Smule ned til Fordel for Studenten.

Nu under Kanefarten stod Skaalerne lige højt, Tungen aldeles ubevægelig.

Pludselig røg et forvovent Indfald op i Andreas Borch ... et drilsk, et kaadt Indfald.

— Skal vi vælte? sagde han ... det er helt blødt overalt.

— Ja — jo — jo, sagde Johanne og klappede i Hænderne, saa Handskerne klaskede tørt og skarpt som et let Piskesmæld. Det vilde være rædsomt morsomt.

— Ja, men Karl Hellmann er bange for at vælte, sagde Forstmanden.

— Gu' er jeg ej.

— Gu' er du saa. Siden du væltede som Dreng, da du skulde køre til vor Latinskoleby efter Juleferien, i en Snedrive og brækkede Kragebenet — saa maa du indrømme at du er køreangest.

— Aa Vrøvl ... Vælt du bare med Kanen.

— Frøken Johanne — skal jeg køre Kanen op i den Stenbunke der, saa falder vi lige ned i den bløde Sne i Grøften.

— Er De gal Borch, det er da ikke Deres Alvor? sagde hun, vendte sig om med et alvorligt, spændt Ansigt og greb hans venstre Arm, som holdt Tøjlerne.

Han var lige ved at frigøre sig for Trykket af hendes Arm og udføre sin diminutive Fortvivlelseshandling. Men han tog sig dog i det, sugede Is af sit Overskæg og sagde:

— Vær ikke bange, Frøken — det vilde være Synd for Karl Hellmanns Skyld. For jeg forsikrer Dem, han er alligevel køreangest.

— Giv mig Tømmen, dit Sludrehoved ... saa skal du se.

— Ja saa vælter vi s'gu af os selv.

Andreas Borch blev glad, da Frøken Johanne lo og spurgte:

— Kan De hverken ride eller køre Hellmann?

Karl Hellmann svarede ikke. Han var forstemt fra det Øjeblik af. »Løftelsen« gik fra ham. Han tav stille mens Andreas Borch udelukkende havde Ordet. Jo mere han og Johanne talte og lo sammen, desto mere snørede hans Hjærte sig sammen.

Tæt omhyllet i Tungsindets Taage kom han tilbage til Byen, afslog Fru Alslevs Indbydelse at komme ind og spise Frokost, medens Forstmanden tog imod den.

Studenten drev op ad Gaden alene, sort i Sind med afmægtig, æevneløs Lyst til at gøre et eller andet Ondt ... en Mørkets Gerning.

VII.

Karl Hellmann drev ned til det Hus, der havde været hans Hjem i hans Fødeby, siden hans Faders Død for et Par Aar siden. Sin Moder havde han aldrig kendt. Men hans Moster Frøken Aurelia Fahlgren, hans Gudmoder, havde taget sig af ham og skaffet ham et Hjem.

Hun var Datter af en høj Embedsmand i København, der var død som Departementschef i Finantsministeriet med Titel af Konferensraad. Han havde i sin Tid skaffet sin Svigersøn, Karl Hellmanns Fader, der var Fuldmægtig i samme Ministerium, en gammel cand. phil., Pladsen som Toldkasserer. Konferensraad Fahlgren havde ingen Sønner, kun de to Døtre.

Den ældste var Aurelia. Konferensraaden var sikker paa, at hun aldrig blev gift. Hans Rang gav ham Ret til at købe hende ind i et »Jomfrukloster« i Jylland, hvor kun faa Konventualinder kunde bo, men mange nyde »Hævning«.

Lidt Penge havde han ogsaa efterladt Døtrene. Karl Hellmanns Fader havde snart spist sin tidlig afdøde Hustrus lille Kapital op.

Da Søsteren døde, bestyrede Aurelia sin Svogers Hus. Da saa Svogeren døde, var hun en Dame paa henved halvtreds, men endnu stod 8 Konventualinder, som nød »Hævning« fra Klostret forud for hende, inden hun kunde faa Bolig i samme Kloster.

Dels af Selvopholdelsesdrift, dels af Forargelse over sin letsindige Svoger, som var »jagt-, selskabs- og l'hombregal«, som indlod sig med Omegnens Forpagtere og Herremænd i slig Sport og døde af Apopleksi paa en af Omegnens Herregaarde med »flere Matadorer« i Haanden, havde hun værnet om sin lille Kapital.

Hun havde endog gjort den frugtbringende, mens Købmand Peter Alslev levede, havde sammen med ham tjænt nogle Penge, var klog nok til at trække alt ud af hans Forretning, da han var død, havde købt Huset af sin Svogers Bo, lejet Halvdelen af Stueetagen ud til en pensioneret, stokdøv Postmesterenke, brugte selv den halve Stueetage og Værelset paa Kvisten, sad der og slog sig pænt igennem, afventende den Stund. da Klostrets Døre aabnedes for hende.

Det var en Dame af rent diminutive Dimensioner, hvad Længde angaar, ikke stort over et Par Alen høj. Skæbnen havde tilmed begavet hende med en kedelig flad lille Næse, en meget slap farveløs Hud, en Vorte midt paa Hagen med et Fipskæg, bestaaende af en fire, fem temmelig lange Haar. Hun havde ganske vist kønne, store blaa Øjne, et rigt gulblondt Haar, som hun friserede med lange snørklede Hængekrøller paa hver Side Tindingerne. Disse Hængekrøller naaede omtrent Skuldrene og dækkede den korte Hals.

Aldrig havde nogen Mand nærmet sig hende med Antydning af at finde Behag i hende. Mens hun var ung og kom paa Baller i København, havde hun altid »siddet over«, lige til hendes Søster blev forlovet med Fuldmægtig Hellmann, hendes Faders Underordnede. Da havde han ofret hende en Dans paa hvert Bal, men Frøken Aurelia var klog nok til at se, at det var Hoveritjæneste fra hans Side.

Tidlig indsaa hun — eller snarere anede — at hun var lagt an paa at »sidde over« hele Livet igennem.

Men saa rejste en Slags Trods sig i hende. I de Forhold og i den Tid, hvori hun levede, kunde hun ikke slaa ind paa en

Virksomhed som en Mands ... ja Gouvernante! Men det kunde dog en Datter af en Konferensraad ikke være bekendt at blive; desuden havde boglig Lærdom aldrig tiltrukket Frøken Aurelia Fahlgren. Hendes Skolelærdom bed ikke stort paa hende. Hendes Haandskrift lignede levende Rejer med Klatter og Kraller.

Mysterier som Forskellen mellem kun*de* og kun*ne*, skul*de* og skul*le*, vil*de* og vil*le* naaede hun aldrig at blive indviet i.

Hendes Trods fik et komisk Udslag. Dette lillebitte Kvindemenneske lagde sig et mandhaftigt, næsten raat Væsen, mandfolkeagtige Manerer til, ja tilstræbte en næsten brutal Korporalstone i sit Talesæt, sagde »Sludder«, »s'gu«, »hold Mund« o. s. v. Kun i alt vedrørende det kønslige var hun stadig som en ægte Vestalinde. Kom nogen med Antydninger til hende i den Retning, nogen, der af hendes øvrige, frie Udtryksmaade sluttede, at hun kunde taale en Drøjhed af saadan Art, saa fik han en Drøjhed igen i Form af »Gris« eller sligt.

Ofte paastod hun, at alle Mandfolk var nogle Svin ... alle uden Undtagelse.

Hun elskede sin Søstersøn. Da hans Fader var død, sagde hun med taarefyldte Øjne:

— Hvad kan det hjælpe, at du tuder, din dumme Hvalp? Det kan du jo overlade et gammelt fjollet Fruentimmer som mig.

Føj. Er du et Mandfolk? ... Er du bange for at tage fat og tjæne noget til Brødet? Rugbrød, Smør og Ost skal du faa at æde, saa længe jeg lever. Og saa kan du da ikke dø af Sult. din Flæbeunge.

Det blev sagt med en spæd Røst som en pippende Spurvs, hvad der gjorde de forceret grove Udtryk end mere barokke.

Studenten kom til at le med Taarer i Øjnene.

Frøken Aurelia var jævnlig gnaven. Naar Karl Hellmann kom til hende i Ferierne, kunde han hverken gaa eller staa Tanten til Pas.

Han havde sit lille Værelse oppe paa Kvisten, hun selv boede og sov i Stueetagen. Naar han kom ned om Morgenen til The, sagde hun noget som:

— Kan den Herre ikke vende sig i Sængen paa en mindre dundrende Maner, hvad? Jeg har ikke faaet Søvn i mine Øjne hele Natten — og saa smider Herr Studenten sine Støvlehæle ned mod Gulvet, naar han trækker dem af. Har den Kavaller ikke lært saa meget Filosofi eller Naturhistorie eller hvad Pokker det Kram

kaldes, at han ved, at andre Mennesker har Nerver? Aa, du gode Gud ... Er det moderne i København at smaske, naar man spiser »Hveder«. Hvad?

Men naar han skulde rejse til København, havde Tante Aurelia gærne et Par Femdalersedler tilovers til sin Søstersøn. Hun gav ham dem gærne paa følgende Maade:

— Buk dig Dreng, at jeg kan naa din Næse ... Den er ikke slet saa grim som din Faders. Skynd dig!

Naar saa Søstersønnen adlød hende, masede hun de to Sedler ind mod hans Næse, gav ham et Tryk paa den saa godt, som hendes smaa tørre Hænder med de krogede Fingre ævnede det og sagde:

— Og saa en Begmand i Tilgift, Dreng.

Naar han sagde farvel, blev Tanten siddende i sin Sofa og hendes sidste Ord var i følgende Stil:

— Pil saa af, Grønært og kom ikke for sent til Jærnbanen. Kommer han drivende tilbage igen, smider jeg ham s'gu ud, det gør jeg.

Naar han var borte, saa fik hun Vand i Øjnene men sagde til Pigen:

— Saa Birthe, saa kan vi da begynde at leve ordentlig nu, da vi er fri for Mandfolkesjov. Et Mandfolk gør mere Vrøvl i et Hus end fire Fruentimmer. Kvistkammeret ser vel ud som et Svinehul?

Birthe svarede:

Nej saadan nogle Mandfolk tør'er aldrig deres Ben inden de gaar ind paa et Gulvtæppe. Man kan ikke holde »Tæppener« rene efter dem.

Birthe var en Bondepige, men hun havde længe tjænt hos de fineste Familjer i forskellige Købstæder i Amtet, altid hos Embedsmænd.

Medens hendes Frøken havde sænket sit stilistiske Niveau i Salen, havde Birthe højnet sit.

I Dag — Dagen efter Ballet, Kanefartsdagen, sad den lille bitte Frøken Aurelia paa en Forhøjning ved sit Vindu, paa en i Forhold til hendes korte Krop altfor høj Stol, hvorfor en meget høj Skammel var anbragt under hendes Fødder.

Trodsig stak Stumpnæsen ud i Verden, mens Fingrene stadig trak en tyk Naal gennem et Kanevas paa en Ramme. Det skulde »grundes« med sort Traad. Derpaa skulde Roser og Liljer, Stedmodersblomster og Avrikler broderes til Pudeovertræk.

Frøken Aurelia havde et helt Lager af saadanne Genstande. Hver af dem havde hun bestemt til en eller anden Veninde fra gamle Dage, naar hun tog fat paa Arbejdet. Men mens hun gjorde det færdigt, tænkte hun sig saa arrig paa samme gamle Veninde, mindedes, hvor hun havde været falsk eller koket, snærpet eller fræk — nej, saa min S'æl, om hun fortjænte, at man sled og slæbte for hende — saa blev alle de kulørte Broderisager ophobede i den nederste uhyre Skuffe i den gamle »Sekretær«, den, Frøken Aurelia havde arvet efter sin Moder, Konferentsraadinden, der dog kun var Etatsraadinde, da hun døde.

Fra sit høje Stade saa hun gennem Vinduesspejlet sin Søstersøn alke gennem Sneen hjem ad.

— Birthe, Birthe! raabte hun — koger Vandet til Kaffen? Birthe kom ind fra den lille Spisestue ud til Gaarden.

— Fuldstændigen, Frøken, sagde hun.

— Ja, for nu kommer han først, den Gris. To Timer for sent til Frokost.

— Uden at tænke paa, at andre Mennesker kunde føle Trang til at nyde en Genstand paa den anden Side Middag, for Klokken er et.

— Du er et Bondehøvede, Birthe. Maa jeg være fri for at høre dig ræsonnere over den unge Herre?

— Det prætenderer jeg ingenlunde paa, sagde Birthe, men ...

— Men?

— Studenten kunde lige godt ...

— Hvad kunde han?

Frøkenen saâ saa haanligt hen mod Birthe, at Bondepigen sagde ydmygt.

— Ingen Ting, Frøken.

— Sikken han kommer slaskende langs Gaden! Han træder sig selv over Tæerne, sagde Frøken Aurelia. Pyh — det er en Konferensraads Dattersøn ... med saadant et Fodskifte.

— Ja og Faderen var Kammerraad.

— Du er et Fæ, Birthe. Kammerraad er en sjofel Titel.

— Ja, men den ny Byfoged er dog Kammerjunker.

— Det er ogsaa en net Titel for en Mand, der er kommen til Skæls Aar og Alder. Det passer for en Læggestrutter i hvide Silkestrømper paa et Hofbal. Kan du ikke forstaa, du »Bonde-

malene«, at naar min Fader var Konferensraad, saa var han omtrent lige saa meget som en Kammerherre.

— Ja, det jo vil sige en Amtmand.

Frøken Aurelia rystede hidsig fortvivlet paa Hovedet, aldeles opgivende at faa Birthe til at forstaa den kongelige danske Rangforordnings fine Nuancer. Birthe blev ved i beskeden dannet Tone:

— Ja, for en Junker ... det er dog en Slags Dreng ... og jeg kan forstaa at en Herre ... en Kammerherre maa være mere end en Kammerjunker ... men se en Kammerraad ... se det maa dog være lige midt imellem.

— Ba, ba, ba, ba, ba! Ti stille ... Se hvor Karl glor efter Hjørnerne. Jeg sidder her og ærgrer mig over ham.

— Hans Fader havde sikkerligen et rettere Fodskifte, sagde Birthe.

— Hans Fader var et Fæ ... Se nu, hvor han skal skabe sig den Studenterfløs ... Han ved jo meget godt, at Gadedøren aldrig er lukket i Laas om Dagen, og nu griber han, Gud hjælpe mig, i Klokkestrængen.

— Ka .. rel ... Hold Mund! Jeg mener. Lad vær' at ringe!

De sidste Ord raabte Konferensraaddatteren og Konventualinden i det jydske Kloster ud af sit Vindue, som hun havde aabnet paa Klem. Saa fortsatte hun med skingrende Røst, da hun hørte sin Søstersøns Trin i Gangen.

— Tør Fødderne ordentlig af —! Ka-rel! Hører du. Mere endnu. Stamp først Sneen af! Mere endnu!

Han lød, kom ind med et forknyt Ansigt, en ludende Holdning.

— Ja — du har vel ædt sure Sild til Frokost og drukket Eddike til. Hvor længe skal man vente paa Herren? Jeg hørte nok, at han ... Herrens Ven ... ham Skovløberaspiranten, kom ringlende med sin Kane, og at Herren vilde ud og lufte sig med sin Ven efter Ballet hos den herlige Kammerjunker ... og saa skal ældre Folk vente timevis paa Hr. Studiosussen.

De gik ind i den lille Spisestue, hvor Selvkogeren skinnede som Guld og Kaffen gennemduftede hele Rummet. Paa den kridhvide Dug stod en lille nydelig Frokost dækket. Marineret Sild, Skinke, Æg, Vildandesteg, ganske smaa Stykker, paa ganske smaa Assietter.

En sand Konventualindeanretning. Frøken Aurelia sagde:

— Vil du have Brændevin? Skab dig ikke Dreng og agér højbenet. Et Mandfolk, som ikke drikker Spiritus og ikke ryger Tobak, er et Mæhæ ... Der staar Kognak i Buffeten. Er du for god til at rejse din dovne Krop og selv gaa hen og tage den? Vil du have at en ældre Pige selv skal sætte Kognak paa Bordet og faa Tyendet til at tro, at hun drikker? ... Gud sikket et artigt Barn! Se, hvor han lystrer! Kan du ikke skynde dig og sætte dig ned og spise. Jeg har s'gu ventet længe nok, Karl.

Trods sin Elskovskvide spiste Karl Hellmann godt. Bal om Natten, Kanefart om Morgenen, det giver Appetit til Frokost trods Hjærtets lønlige Saar.

Karl Hellmann spiste sin Tantes Frokost med dyb Alvor, under distræt Ordknaphed, svarende bagvendt paa hendes Spørgsmaal, der regnede krydsforhørsagtig ind paa ham fra alle Sider.

Saa meget fik Tanten dog ud af ham, at Kammerjunkerens Bal havde været nydeligt, at Johanne Alslev havde været Ballets smukkeste Dame, at han og Andreas Borch havde været ude og køre i Kane med hende til Morgen.

Men Meddelelserne dryppede kun i smaa Draaber, som Tanten maatte presse ud af Neveuen. Hans Svar var gnavne, næsten uartige. Tantens Tone havde bredt sig over Huset. Karl svarede hende i samme Dur, som hun spurgte i.

Endelig syntes det, som om de begge blev kede af at snakke. Frokosten fuldendtes i Tavshed. Under Pavserne betragtede Frøken Aurelia lidt sin Søstersøn. Han saa ikke op fra Tallerken eller Kaffekop, men ned i vedkommende Bordtøj.

Da Karl havde spist af, sagde hans Tante:

— Naa. Hvad saa?

Han svarede:

— Hva' behager?

Hun efterlignede en Kats ynkeligste Toner.

— Mjav, mjav, mjav! ... Da din Fader havde Kærestesorg, saa sukkede og aad han afvekslende. Har du nogensinde vidst, at det var mig, der friede for ham til din Moder?

— Gjorde du, Tante?

— Ja, Gu' gjorde jeg saa.

— Fortæl mig lidt om det.

— Nej, Gu' gør jeg ej. Tror du jeg vil gøre Nar ad dine Forældre i din Nærværelse. Nej ær din Fader og din Moder og

hold saa Mund for Resten ... Hm. ... hm. Har den grønne — ham Skovfogeddrengen stukket dig ud, Karl?

— Aa! —

— Naa saadan: ... Det kan man kalde Romantik hos en ung Pige! Foretrække én, som ikke kunde lære, hvad der behøvedes i en Smule Latinskole for min Søsters — for én, der dog har bedste Karakter til Artium og Udmærkelse til Philosophicum ... Kræmmertøs!

— Men Tante ... hvad er det dog du finder paa?

— Tror du jeg er dummere fordi jeg ikke er bleven saa lang som din og den vordende Skovtrolds Tankers Muse? ... De store er dovne, de smaa forvovne, sagde man ovre paa Fyen i gamle Dage ... Men Herre Gud, Dreng! Nu har du jo spist godt ... og du ser ud, som havde jeg kun foret dig med Faarekyllinger ... Aa, det store Pattebarn! Skal du have en Nassetaar?

Hun rejste sig op fra Sædet, slog med et rask Kast de lyseblonde, graasprængte Hængekrøller bag Ørene, rettede samtidig omhyggelig paa Kappen, at den ikke skulde indtage nogen som helst uregelmæssig Stilling paa hendes Hoved, tørrede omstændelig sin Mund med Servietten og sin Næse med Lommetørklædet.

Hun gik over Gulvet hen til sin Søstersøns Stol, tog ham om Hovedet, tvang det ned til sit lille, magre Bryst, klappede langs Nakkehaaret, behandlede ham, som var det en stor Hund, hun havde for sig og trykkede tilsidst et Kys i hans Nakkehule.

— Du gode Gud, hvor saadanne langstrakte Mandfolk i Grunden er lette at tumle. — Du Karl ... jeg har givet Birthe Ordre til at holde dit Kammer varmt deroppe. Gaa op og læg dig ... du har ikke faaet sovet ordentlig ud fra i Nat ... Gaa nu! Rejs dig dog Dreng.

VIII.

Da Karl var gaaet, fnøs den gamle Frøken lidt, mens hun rettede paa sin Halsstrimmel.

— Altid skal de stinke af Tobak ... disse stærke Herrer! Hun gik hen og tog sin Flaske ægte Køllnervand, den eneste Parfume hun brugte — men den brugte hun ogsaa i rigeligt Maal — og stænkede sig ned foran med den.

Hele Tiden snakkede hun med sig selv:

— Herre Gud! Skal jeg nu ud og frie anden Gang ... uh saadant noget Vrævl! Pyh! Det bliver endnu en Gang en Forlovelse paa en halv Snes Aar ligesom Faderens. Og ham maatte jeg endda tvinge til at søge det Posekiggerlevebrød her i Byen, fordi hans »aandelige Interesser« bandt ham til København. ... Ja, ja. Gud ske Lov, at jeg har kunnet grine ad alle Mandfolk.

Hun gik ind i sit af nyvasket, kridhvidt Tøj i Sængetæppe og Haandklæder duftende og skinnende Sovekammer, gjorde Toilette, mens hun mumlede med Knappenaale i Munden:

— De store er de dovne, de smaa er de forvovne.

Hun saa sig i Spejlet, snoede den ene Krølle i et kraftigt Tag for at give den den ønskede fuldkomne Proptrækkerform, tog Kaabe, Boa og Muffe, gemte sig i al det Loddenskab, der dominerede hende som den store Hale et lille Egern, aabnede Døren til Køkkenet og raabte:

— Birthe, tag rent Forklæde og det tærnede Uldshawl paa. Du skal i Byen med mig ... Det er saa forbistret glat. Gaa bag efter mig ... for hvis jeg falder ....

— Det skal ingenlunde finde Sted, Frøken, sagde Birthe, mens hun gjorde sig færdig i stor Hast.

— Du stinker af Tørverøg. Gaa ind i mit Soveværelse og stænk dig med lidt Eau de Cologne ned ad Shawlet, for naar Tørverøgsstank kommer ud i Kulden bliver den rent nedersaksisk. — Hvis jeg altsaa falder, saa fanger du mig.

— Ja, det er bestemt, sagde Birthe.

Den lille Konventualinde satte sine smaa Hæle i Gadens Sné med selvbevidst Myndighed, stak sin Stumpnæse op i den klare Frostdag, lagde sin Parasol som et Gevær i Hvil paa sin venstre Skulder og spankede gennem Byens Gader — bestandig midt paa Gaden, som om der ikke var Plads til hende paa Fortovene — hilsende med korte Nik og et Udslag med Haanden dem, der hilste hende. Den store Birthe, dødningealvorlig og med en højtidelig Foragt overfor Mennesker og Hunde, som hun passerede, stadig bag sin Frøken i to Skridts Afstand, havde ogsaa Fornemmelsen af, at hun burde vise de indfødte, at hun havde Selvfølelse. Men hun savnede en Kurv eller en anden Genstand at bære. Nu voldte de ledige, mægtige Hænder i de sorte Uldfingervanter hende nogen Forlegenhed.

Snart lod hun dem slapt daske ned ad sine Laar, hvad hun fandt mindre værdigt, snart foldede hun dem over Maven,

hvad hun fandt ubekvemt i Længden, snart satte hun den ene i Siden og lod den anden Haand falde ned igen, det fandt hun skabagtigt.

— Hvem der var saa modig som Frøkenen!

Se hvor Støvlehælene gaar som Trommestikker. Det lille bitte Menneske, kunde vist tvinge hele Byen til at lystre sig, naar hun tog sig det for. Det kommer der af at være kommen af saa dannede Folk.

Saaledes tænkte Birthe, og da hendes Tankegang bevægede sig i saare langsom Fart, var den ikke færdig, da Frøken Fahlgren gjorde en Drejning i saa brat en Vinkel, at hendes Hæle gled ...

Birthe fôr op fra sine Tankers Puder — tog efter sin Frøkens Taille for at standse hende i Faldet, som der dog heldigvis ikke blev noget af. Inde paa Fortovet udenfor Fru Alslevs Gadedør, sagde Frøkenen til Birthe:

— Gaa ind i Køkkenet — der gennem Porten — og vent, til jeg kommer ud igen ... Bi lidt. Ring først paa Klokken ... jeg vil ikke svine mine Handsker til paa det gamle Jærnkram — tag din Vante af først — kan du dog aldrig blive proper, din Bondesidse?

Birthe, som var sig sin Properhed bevidst, blev indvendig arrig, turde imidlertid ikke sige noget, hvorfor Fru Alslevs Dørklokkegreb og Klokkestræng maatte undgælde for Birthes fornærmede Stemning.

Klokkegrebet knagede, Strængen hvinede og langt bag ude skingrede Klokken, som om den var gal.

— Klodsmalene, sagde Frøkenen til Birthe.

Inde i Stuen fôr Fru Alslev forfærdet sammen. Hun stod foran Spejlet og bandt Hagesløjfen under sin Hat, paaklædt, som hun var til at gaa i Kirke. Hun var altid færdig i god Tid, maatte altid vente paa Johanne, som sad inde i Sovekamret og trak Uldgamacher over sine hvide Strømper — surmulende, langsomt — følte, at hun slet ikke var stemt til at gaa i Kirke, men uden Kraft til at gøre Modstand mod Moderens milde, lokkende Ihærdighed.

Hun var ved at søge at bringe Overensstemmelse med sin fyldige Læg og den stramme Gamache — garde bas som den kaldtes — da den stærke Klokkeklemten lød.

Den lille Dame skred ind i Stuen, den hyggelige pæne Stue med vel megen Kakkelovnsvarme, bragte Kulde med sig, saa

Fru Alslev fôr lidt sammen derved. Hun kom som en Meddelelse af noget skarpere og strængere, end man var vant til at finde i dette Rum, der aldrig havde hørt vredere Toner end det lidt utaalmodige Gnaveris, hvor en venlig Hygges sagte Kurren, mildt som en Huskats Spinden dog klang igennem.

Frøkenens Øjne fôr politispionerende om, op og ned i Stuen, efter at hun havde bestræbt sig for at sige goddag paa den fornemst mulige Maade fra Højden af sine Støvlehæle og sin mod Loften knejsende Næse.

— Propert er her, indrømmede Frøken Fahlgren stiltiende efter hurtig med Øjnene at have gennemløbet hver Krog i Stuen.

Fru Alslev vidste ogsaa godt, hvad gode Manerer havde at betyde. Hun havde jo i sin Tid været Gouvernante paa en Herregaard. Hun vidste vel, at den lille Dame, som hun aldrig før havde talt med, var af fin Familje, men hun, Fru Alslev, havde haft en Jægermester til Principal i sin Tid, var dog Datter af en kongelig Embedsmand. Hun havde ogsaa sin Værdighed at holde paa.

Fru Alslev hilste mildt og venligt til Svar paa det rottepibende Goddag og sagde:

— Værs'artig ... Det er jo Frøken Fahlgren.

— De skal nok ud — hvad?

— Aa — vi havde tænkt paa at gaa i Kirke.

— For at høre Kateketen?

— Ja ... Frøkenen foretrækker maaske —

— Provsten? Nej, det véd Gud jeg ikke gør. Provsten bræger som en gammel Vædder — men Kateketen ligner en Konditorsvend. Men Guds Ord er lige godt hvem der saa forkynder det.

— Er Deres Datter hjemme?

— Jo—o—!

Fru Alslev vidste ikke ret, hvorfor hun var bange, men følte, at hun var det.

— Kan man komme til at tale med hende, hvis ellers den unge Dame er staaet op?

— Jo—o—.

Fru Alslev trak Handskerne paa det aller korrekteste ned over Fingrene, saa de ikke satte »Ører« ud over dem. Frøken Fahlgren saa paa hende, virrende med Næseboerne som en Kanin.

— Hun har været paa Bal i Nat ... Deres Datter?

— Jo—o—o—oh.

Fru Alslev følte et Pligtbud til at være fornærmet og til at stramme sig op til Fornemhed lyde i sit Sind.

Hun stillede sig op med Haanden lænet mod Spejlkonsollen for at faa en Støtte til sin Holdning. Hun betragtede den lille næseløftende Frøken, der sad der i Lænestolen med de stikkende Øjne. Hvad vilde hun dog egentlig?

Fru Alslev var, trods sin godmodige Naivetet dog saa meget Kvinde, at hun vejrede en Kønsfælles krigeriske Stemning gennem den Luft, den lille Frøken bragte med ind i Stuen.

— Tør jeg bede Dem kalde paa Deres Datter?

— Ja, jeg ved virkelig ikke — Frøken ... for ...

Fru Alslev burde være fornærmet, burde have hævdet sin Datters fuldstændige Uafhængighed af den lille fremmede Dame — — følte godt, det var hendes Pligt, men vidste ikke, hvorledes hun skulde kæmpe imod, var lige ved at græde over sin Udygtighed til Kamp ...

— Hun har kørt i Kane i Dag med to unge Mennesker, sagde Frøken Fahlgren myndigt. Fru Alslev tænkte: Hvad kommer det Dem véd, men sagde højt:

— Jo—o— langsomt udtrukket.

— Naa—aa—ah— sagde Frøken Fahlgren i samme Tempo i en Toneart, der var lige ved at være vrængende ... Min Søstersøn, Candidatus philosophiæ Hellmann var en af dem — Hvad?

— Det er dog uforskammet — havde Fru Alslev Lyst til at sige, men hun sagde det ikke, hun nikkede blot.

— Naa. — Ser De. — Min Søstersøn er forelsket i Deres Datter.

— Men jeg maa virkelig bede Frøkenen om —

Den lille Dame rev Fru Alslevs Replik over som med en skrattende Rift i et Stykke Lærred.

— Og han skal ikke faa Lov til at være længe forlovet, saadan som hans Fader var, for det er dumt, forstaar De. Jeg skal holde ham saadan i Ørnene (den gamle Dame sagde altid saadan i Stedet for Ørene) at han skal tage sin Embedseksamen om fire Aar, og lever jeg, saa kan jeg godt undvære 400 Daler om Aaret, mens han maa leve af Informationer, inden han kan blive Adjunkt, og naar han bliver Præst en Gang, saa er jeg vel krepert, men saa er der endda lidt til at købe Besætning og saadant noget for.

— Ja, men jeg kan virkelig ikke sige — — om min Datter —

— Saa? Ikke? Hvad er det hun hedder. Johanne er det jo. Det Navn skriver min Søstersøn i Duggen paa Ruden i sit Kammer der hjemme. Det skal nu være romantisk. Hej ... er den Frøken Johanne til at faa i Tale?

Fru Alslev dirrede indvendig af Harme, men inden hun kunde faa samlet sig til Ord eller Handling, havde Fru Fahlgren fat i Laasens Haandgreb, fòr gennem Spisestuen, snel som en Rotte, sagde blot vendende sig om i Farten:

— Her er jo ingen Mandfolk i Huset ... Godt. Saa kan man vel gaa lige ind i Sovekamret — Klokken er jo to. Sængene maa jo være redte og Vandtøjet slaaet ud.

Lige som hun havde banket paa Døren til Sovekamret, gik den op, og Johanne Alslev viste sig paa Tærskelen, høj og rank, med blussende Kinder under Fløjelshatten, med høj Barm under Figurkaaben, med glinsende sorte Handsker, trukne saa korrekt paa, at hver Negl viste sin fine Hvælving og sin langstrakte Form derunder.

— Høj, bi lidt, min lille Dame, sagde den gamle Frøken, som et Øjeblik havde Fornemmelsen af at kunne blive løben over Ende af denne »store Pige«.

Johanne standsede overrasket og forfjamsket. Frøken Aurelia saa op og ned ad hende, som maalte hun hende.

Fru Alslev stod paa Dørtærskelen mellem Daglig- og Spisestuen, lige saa forfjamsket som sin Datter, med en frygtsom Tvivl om det lille Kvindevæsens Sindstilstand var fuld normal.

Men med en hurtig Sans for en Udvej havde Frøken Aurelia med sin korte Fod raget en Skammel, som stod under et lille Bord ved Vinduet, hen til sig, besteg den og kunde nu, ved at rejse sig paa Tæerne, naa at trykke et Kys paa Johannes Underlæbe.

— Saa — Gud velsigne dig, mit Barn, siden det skulde være — dette Forlovelsesvæsen. Men alle Mennesker siger, at du er en sød Pige ... og livlig. For Fyren er noget dvask, og han skal strammes op.

Hun snurrede rundt som en Top, gav Skammelen et kraftigt Spark hen mod Fru Alslev, der nu stod midt i Stuen, sprang igen op paa den og kyssede hende.

— Men Frøken Fahlgren ... hvad er der? Hvad skal det betyde? stønnede Fru Alslev, medens den lille som en paatrængende kælen Kat slog sine Fingre i hendes buttede Arme.

— Aa det ved De jo meget vel, min gode Frue! Det er dog ogsaa Fandens, at gamle gifte Koner her til Lands vil spille Ingenuer ... men I vil i Kirke, Børn! Det vil jeg med. Man skal altid tage vor Herre til Vidne, naar man gør noget i denne Verden, som har noget at betyde. Foruden ham er vi s'gu ikke en sur Sild værd.

— Men maa jeg spørge Frøkenen, hvad De egentlig mener? spurgte Fru Alslev og søgte at tale vredt.

— Ja Gu' maa De saa, men jeg svarer ikke. Lad Fyren snarest mulig blive gift ... Inden I faar Børn, I to, saa kan han godt leve af Informationer ... Naa nu ringer det anden Gang. Lad os saa komme i Kirke.

— Ja ... men ...

— Jeg kan ikke lide at komme, naar de er midt i en Psalme ... Kom nu ... Glem ikke at lukke af lille Frue.

Moder og Datter vidste ikke at gøre andet, end hvad man gør lige overfor et halvgalt Menneske: at lyde det og snakke det efter Munden.

Under rungende Klokkeklang, spaserede den velvoksne Moder og Datter til Kirke med den lille Dame imellem sig.

— Lad som ingen Ting! Bed til Gud for Deres Datters og Svigersøns Fremtid, Fru Alslev ... og De, lille ... De Johanne ... græd De kuns en stille Taare ... Det er Aandens uudsigelige Sukke, som vor Herre sætter mest Pris paa.

Frøken Aurelia tog den ene Haand ud af sin Muffe, klemte Muffen mod Maven og foldede saa begge Hænderne oven paa den. De naaede Kirken, gik ind.

Lige nu tonede fra Orgelet:

Vi samles for dit Aasyn her,
o Gud, dit Ord at høre

og straks i Midterskibets Gang slog Frøken Aurelia ind i Koralmelodien med en skingrende gennemtrængende gammel Sopran uden Spor af Mellemtoner. Fru Alslev gjorde et Forsøg paa at slippe fra hende og gaa ind i det Stolestade, som hun og Johanne var vante til at benytte, men Frøken Aurelia holdt saa fast i hendes og Johannes Arm, at det vilde have vakt Opsigt, om de rev sig løs. De maatte ind i den Stol, hvori Frøken Fahlgren plejede at sidde.

Moder og Datter dukkede sig forlegne ned. De var lige ved at græde. Frøken Aurelia sang saa frejdig som en gammel Lærke. Men pludselig gav hun hver af sine Naboer et Albuestød; standsede midt i en af Koralens langt udtrukne Helnoder og sagde:

— Kan I se Børn, derovre sidder han — ham, Karl! Skab Jer ikke. Se op!

Damerne dukkede sig endnu dybere. Frøken Aurelia kneb dem i Armen, mens hun begyndte at synge igen.

— Se paa ham for en Ulykke, sagde hun midt i en Halvnode.

Hun rejste sig syngende med Psalmebogen i Haanden og nikkede til Karl Hellmann, som sad ovre paa Mandfolkesiden et Stykke længere nede i Kirken.

Hun rejste sig som paa et Kommandoord, da Degnen havde læst fra, sang af fuld Hals alle Psalmer med, græd af og til, kælede for sine Naboerskers Arme, kyssede paa Haanden ad sin Søstersøn, bad til Gud af sit fulde Hjærte, men hver Bøn gik i Jærnbanefart, mens Afskedspostludiet bruste fra Orgelet.

IX.

Frøken Aurelia tog igen begge Damer hver under sin Arm ude i »Vaabenhuset«.

— I ryster Børn ...! Ja, men I har godt af Sindsbevægelser ... Hvorfor river I i mine Arme? Saa, saa, saa, saa!

De stod udenfor paa Kirkegaarden, trak i Frøkenens Arme, men hun stod imod og standsede dem, som en Kusk, der vil have sin Vilje, vendte sig om og raabte:

— Ka—r—el ... Gud hvor bliver han af, den Torsk? Og Birthe, den Kamel! Jeg saa hende jo paa en af Bænkene i det ene Sideskib. Hun sov ... det gør hun altid, naar hun er i Kirke. Lad os blive staaende og vente paa dem ... Ja, træk kun i mig, min rare Pige, men nu er Tingen afgjort.

Nu har De sagt Ja ... og det Fruentimmervrævl ... Ja i Dag og Nej i Morgen ... det vil jeg sige ... det respekterer jeg ikke mere end som saa ...

Konferensraad Fahlgrens Datter spyttede og fortsatte:

— Naa nu hiver I begge to i mig. Nej, holdt ... I bliver, til Karl kommer. Saa, saa, saa, saa!

Fru Alslev og Johanne kunde sagtens have slidt sig løs, men den lille holdt dem saa energisk fast, at de ikke vovede

det. Ti det kunde have vakt Opsigt nu, da alle Kirkegængerne efterhaanden kom ud fra Vaabenhuset og passerede Kirkegaarden.

— Birthe ... naa kan du endelig komme, din gamle Dragkiste ... Skynd dig hjem og varm Kalkunen op ... Der er Karl — Kar—el! Rap dig, Dreng. Jeg kan jo ikke staa her og skrige højt i alle Menneskers Nærværelse ... Gud, hvor han er fjollet ... Kom! Jeg har besørget det hele. Alting er i Orden.

Studenten maatte komme. Folk stod stille og saa efter den lille Hankekrukke midt mellem de to høje Damer.

— Lad os gaa uden for Tante sagde han ... Jeg forstaar ikke. —

— Vrævl! ... Men lad os komme ud ... det har du Ret i.

Folk havde samlet sig i Vaabenhuset i smaa Grupper. Ude paa Kirkegaarden flokkedes de sammen.

Postmesterens Frue gik først hen imod de fire og sagde højt:

— Gratulerer. Saa lød der fra mange Kirkegængeres Munde. almindelig Gratulation paa Kirkegaarden.

Den gamle Frøken tog mod Lykønskningerne, som om hun selv var blevet forlovet og sagde:

— Ja der maatte gøres noget, ellers var det aldrig blevet til noget.

S. Schandorph.

Tre hidtil utrykte Breve fra Søren Kierkegaard.

(Meddelte af Cand. phil. Carl With.)

Efterfølgende 3 Breves Affattelsestid er ubekendt, da de ingen Datobetegnelse bære. Det første har Underskriften: »Til Frue Henriette Kierkegaard Pedersborg p. Sorøe. Hermed en Pakke m. Adressen«. Paa det tredje er med Biskop Kierkegaards Haand tilføjet: »Fra Onkel Søren til Jette. Aaret ukjendt (i ell. eft. 1847?)«.

Sofie Henriette Kierkegaard, f. Glahn, Datter af Pastor Poul Glahn ved Garnisonskirke, blev født d. 14de Maj 1809. Allerede som ung Pige var hun svagelig. Den 12te Maj 1841 ægtede hun Dr. P. Chr. Kierkegaard, der Aaret efter blev Præst i Pedersborg og Kindertofte ved Sorø og 1857 Biskop i Aalborg. Efter at hun d. 27de Marts 1842 havde født sit eneste Barn, nuværende Cand. theol. P. Kierkegaard (den i 2 af Brevene omtalte Poul), tiltog hendes Svaghed (nervøse Lidelser) i høj Grad, indtil hun efter et næsten 30aarigt Sygeleje døde d. 1ste Juni 1881. Hendes Mands Broder, Søren Kierkegaard, gæstede en sjælden Gang Pedersborg en Dags Tid og viste hende altid megen Deltagelse, ligesom hun altid omtalte ham med stor Kærlighed.

Kjere Jette!

Det er mig kjert, at De selv har givet Anledningen til at sende medfølgende Exemplar. De bærer da selv Ansvaret, og vil vel selv desto omhyggeligere vaage over, at det ikke skeer, hvad der vilde være mig ukjert, om De ved at læse Bogen eller ved at læse noget enkelt Partie i den paa nogen Maade skulde collidere med min Broders Forestilling om hvad der er gavnlig eller skadelig Læsning.

See derfor har jeg indrettet det saaledes, at Eftertrykket ingenlunde kommer til at hvile paa, om De nu læser eller ikke, hvad jeg aldrig forpligter Nogen til og da i Særdeleshed ikke Dem, hvem jeg dog vel ikke kan agte at besvære — med et Fri-Exemplar.

Det er mit eget Exemplar, oprindeligen bestemt for mig selv: det har altsaa et reent personligt Forhold til mig ikke i Egenskab af Forfatter saaledes som de andre Exemplarer, men snarere som havde Forfatteren foræret mig det. Imidlertid forekommer det mig nu, at det har forfeilet sin Bestemmelse, og først finder sin rette Bestemmelse ved at bestemmes for Dem, — det eneste Exemplar af hele Oplaget, der egnede sig hertil. — Det er fra Bogbinderens Haand (og i at bedømme Bogbinder-Arbeide er jeg dog vel upartisk) nydelig udstyret. — Det er gjennemlæst af mig, og forsaavidt altsaa et læst Exemplar. See, nu er Alt i sin Orden. De kan et lille Øjeblik beundre Bogbinderens Kunst, som De vilde beundre en hvilkensomhelt anden Kunst-Gjenstand; derpaa kan De — et længere Øjeblik, hvis det er Dem kjert, glædes ved Tanken om at det er en Foræring; og derpaa kan De lægge Bogen hen (— thi dén er læst —), gjemme den som man gjemmer en Foræring, gjemme den omhyggeligt, — hvis den er Dem en kjer Foræring.

Dog nok herom. Det gjorde mig ondt, at jeg ikke kunde tage Afsked med Dem, jeg haaber, at dette lille Brev, hvorved jeg tager Afsked, vil finde Dem saa vel, som jeg fandt Dem ved min Ankomst. Tab for Alt ikke Lysten til at gaae: jeg gaaer mig hver Dag det daglige Velbefindende til og gaaer fra enhver Sygdom; jeg har gaaet mig mine bedste Tanker til, og jeg kjender ingen Tanke saa tung, at man jo kan gaa fra den. Selv om man gik saaledes efter sit Helbred, at dette bestandigt var een Station forud — jeg vilde sige: gaae! Det er jo ogsaa aabenbart, at man ved at gaae bestandigt kommer Velbefindendet saa nær som det er En muligt, selv om man ikke ganske naaer det, — men, ved at sidde stille, og jo mere man sidder stille, desto nærmere kommer Ildebefindendet. Kun i Bevægelse er Sundheden og Frelsen at finde. Nægter Nogen, at Bevægelse er til: saa gjør jeg som Diogenes, saa gaaer jeg. Nægter Nogen, at Sundheden er i Bevægelsen, saa gaaer jeg fra alle sygelige Indvendinger. Naar man saaledes bliver ved at gaae, saa gaaer det nok. Og ude paa Landet har De jo alle Fordelene; De er ikke udsat for at blive standset inden De lykkelig og vel er komme[t] ud af Porten, De er hell. ei udsat for at blive opsnappet paa Hjemveien. Jeg erindrer netop, hvad der for nogen Tid siden hændte mig, og hvad der da oftere er hændt mig. Jeg havde gaaet en halvanden

Time, havde faaet tænkt meget, og var ved Bevægelsens Hjælp ret bleven mig selv et yderst behageligt Menneske. Hvilken Lykke, og som De vel kan tænke, hvilken Omsorg for om muligt at frelse min Lykke hjem. Jeg iler altsaa hurtigt, med nedslaget Øie stjæler jeg mig saa at sige gjennem Gaderne, i Tillid til at have Fortougsret regner jeg paa slet ikke at behøve at see mig for (hvorved man da saa let bliver fangen netop naar man seer sig for — for at undgaae) og iler saaledes med min Lykke paa Fortouget (thi Forbuddet mod at bære Noget paa Fortouget strækker sig ikke til Bylter, der gjøre En lettere) — lige paa en Mand, der altid lider af Ildebefindende, og derfor med nedslaget Øje, trodsende paa sit Ildebefindende, end ikke mener at behøve at see sig for, naar han ikke har Fortougsret. Jeg var standset. Det var en velfornemme Mand, som nu beærede mig med en Samtale. Saaledes var Alt tabt. Efter endt Samtale var der for mig kun Eet at gjøre: istedenfor at gaae hjem at gaae igjen.

Der er som De selv seer endeligen ikke mere Plads i dette Brev, og derfor afbryder jeg Samtalen. — Thi det har dog forsaavidt været en Samtale, som jeg bestandigt har tænkt Dem tilstede. Lev vel!

Deres

S. Kierkegaard.

Kjere Jette!

Tak for det lille Brev, jeg, efter Deres Ord, maa have førend Julen. Jeg iler med at svare, at De kan faae mit Svar førend Nytaar.

Tiden mellem Juul og Nytaar er for mig almindeligviis en saare beleilig Tid til at modtage Breve, en heldig Aarstid for vedkommende Brevskriver, hvis han ellers anseer det for et Held at faae Svar fra mig.

Nu, De er atter sengeliggende. Imidlertid, det var dog en sund og frisk, Intet mindre end sygelig Beslutning af Dem, saaledes udenvidere at skrive mig til, uagtet De saa længe Intet har hørt af mig. See, det er et godt Tegn og det glæder mig. »Ifior ved samme Tid skrev De et Brev til mig — men det blev ikke afsendt«. Seer De, den Gang var de maaske ikke sengeliggende og dog var Deres Tilstand da muligt mere en Sengeliggendes.

Altsaa glæder jeg mig ogsaa paa Deres Vegne over at have modtaget dette Brev fra Dem som et Tegn paa Sundhed. Bevar den, udvikle den i det kommende Aar, som Gud nok vil lade blive Dem et glædeligt Aar. Det er noget, der hænger saa dybt sammen med legemlig Sygelighed, denne stille inderligt smertende og langsomt tærende Bekymring, der snart vender sig lidende paa den ene Side, og mener sig glemt af andre, »som formodentligen aldrig tænke paa En«, snart vender sig paa den anden Side, og frygter for, at det man har at sige eller skrive, at det ikke skulde være godt nok. O, jag den bort denne Bekymring, der især er Dem saa farlig, fordi De saa ofte er sengeliggende og bestandig ligger i eensformig Stilhed. Den, der har travlt i Livet, han glemmer snart saadanne Tanker; men den, der kun seer meget lidt Forandring omkring sig, for ham kan let Bekymringer næsten blive en Nødvendighed. Naar man lever i smaa Værelser — det veed De jo nok — saa maa der ofte luftes ud: og saaledes ogsaa naar man kun omgaaes faae Tanker, og kun har lidt Adspredelse, saa er det saa yderst vigtigt, at hvad man, aandeligt forstaaet, indaander, at det er gode og velgjørende og milde og beroligende Tanker.

Adspredelser behøver De ogsaa, men det er ikke saa let at skaffe Adspredelse tilveie i Eensformighed. Og dog er det maaske lettere end man troer, naar man blot selv vil. Man troer vel i Almindelighed, at det, der bestemmer Ens Tankers Retning, ligger i det Udvortes, er den større eller mindre Sandsynlighed for det eller det. Men dette er ikke saaledes. Det, der bestemmer Ens Tankers Retning, ligger væsentligen i En selv. Den, der [har] Hang til Sørgmodighed f. E., for ham er det Ulykkelige bestandigt det Sandsynligste, hvorfor? fordi det Sørgmodige ligger i ham. Der var i det givne Tilfælde lige saa stor maaske større Sandsynlighed for det Modsatte; men han bryder vilkaarligt af, har strax nok for at slutte, at noget Ulykkeligt vil hændes ham.

Men hvad er saa det at *troe*? At troe er bestandigt at vente det Glade, det Lykkelige, det Gode. Men er det ikke en overordentlig og livsalig Adspredelse! O, hvad behøver man saa mere! Det kunde synes næsten spøgefuldt, hvad jeg nu vil sige, og dog er det just Alvor, og Dem saa oprigtigt meent: De er tildeels stadigt lidende — altsaa her er just Opgaven; adspred nu Sindet, væn Dem til *troende* at forvandle Lidelse til Forventning af det Glædelige. Det *er virkeligen* muligt. —

Det, der fordres, er denne Bøielighed i det stille Sind, der, hver Gang det slaaer feil for En, strax i samme Øieblik begynder for fra og siger: ja, ja, det kommer nok næste Gang. O, om man aldrig saae noget Menneske — og i det Tilfælde er De jo dog langtfra — man kan paa den Maade troende trylle som en Verden af Adspredelse ind i eller frem i det eensomste Værelse.

Det er vistnok i Almindelighed det Rigtige at advare mod Selvkjerlighed: dog anseer jeg det for min Pligt at sige til enhver Lidende, med hvem jeg kommer i Berøring, pas vel paa, at Du skal elske Dig selv. Naar man er lidende og ikke kan gjøre Meget for Andre, saa kommer saa let denne sørgmodige Tanke, at man er som til Overflod i Verden, hvad Andre maaske ogsaa stundom lade En forstaae. Da huske man paa, at for Gud er ethvert Menneske lige vigtigt, ja var der Forskjel, saa maatte vel den meget Lidende været nærmest Gjenstand for Guds Omsorg. Og ogsaa heri ligger en uendelig gudelig Adspredelse. Men jeg afbryder, jeg kan med Sandhed sige: jeg mangler Plads. Lev vel kjere Jette; glædeligt Nytaar; tak fordi De saa smukt endte det gamle Aar med at tænke paa mig. Hils Peter og Poul.

Deres hengivne

S. K.

Kjere Jette!

Ved i disse Dage at have seet og talet adskilligt med min Broder er jeg ret levende kommet til at tænke paa Dem. Imidlertid skylder jeg dog Sandheden ikke at gjøre mig værre end jeg er; og det er virkelig sandt, at jeg i den forløbne lange Tid, siden jeg sidst saa Dem ell. hørte Noget fra Dem, ikke har undladt at tænke paa Dem. Men De veed nok, hvorledes det gaaer; naar man ikke er blevet samtidig med en Begivenheds Begyndelse, saa har man ondt ved senere ret at komme ind i den; man venter snarere, at der skal indtræde en ny, for saa at benytte Øieblikket til at faae begyndt. Det er, idetmindste er det saaledes med mig, i Forhold til Livets Begivenheder, de sørgelige saavel som de glædelige — kommer jeg ikke til at begynde strax, saa sidder jeg hellere over, for saa at begynde næste Gang med Begyndelsen.

Det gaar langt tilbage i Tiden, hvad jeg nu vil tale om. De havde allerede i længere Tid været syg, da jeg først fik det

at vide. Just dette, at jeg ikke kunde komme til at begynde med Begyndelsen gjorde, at jeg slet ikke kom til at begynde. Tiden gik hen, flere Gange foresatte jeg mig at skrive Dem til, men bestandigt stillede denne Indvending sig standsende imod: nu er det bagefter, hvor skal jeg begynde. Saa gik Tiden hen, »Søndag kom og Søndag gik Hans ingen Støvler fik«. Tilsidst kom jeg saa reent ud af Vanen, det er, jeg blev vant til at finde Begyndelsens Vanskelighed ikke til at overkomme. — Ak, og maaskee er det da gaaet Dem paa en lignende Maade. Ibegyndelsen har De vel nu og da tænkt: det er dog underligt, at jeg slet Intet hører fra ham; det er en Skam af ham; men nu er det bagefter, nu kan han lige saa godt spare Uleiligheden.

Da kom min Broder til Byen; det kom i mig til et Brud, et Gjennembrud: her har De et Brev. Hvad De seer i det, vil naturligviis beroe paa, hvorledes De modtager det; hvad De finder i det, vil naturligvis beroe paa, hvorledes De læser det — dog troer jeg ikke at man paa nogen Maade skulde behøve at være øvet i den Kunst at læse mellem Linierne, for ud af det at læse Deeltagelsen.

Peter sagde mig, at De endnu bestandigt ligger. Det Tunge heri i Tidens Længde, kan jeg dog, skjøndt ikke selv saaledes forsøgt, ret levende sætte mig ind i. Det Tunge er, hvad jeg engang har talet med Dem om, blandt Andet ogsaa dette, at det næsten er umuligt at undgaae Menneskenes Misforstaaelse, naar man lider saaledes. »Det er ikke Feber, det er ei heller at have brudt Armen, heller ikke at være faldet og at have slaaet sig — hvad er det da?« Saaledes spørger utaalmodigt Lægen, og utaalmodigt den almindelige menneskelige Deeltagelse — ak, og just det der spørges om, naar man lider saaledes, er Taalmodighed, Taalmodighed til ikke at tabe Modet, Taalmodighed til at bære Deeltagelsens Utaalmodighed. Men vi Mennesker, og vor Deeltagelse er nu engang ikke anderledes. Og naar man lider, som De lider, — om der ogsaa er, hvad der dog vistnok er ved Deres Side eet Menneske, der trofast holder ud at drage i lige Aag med Dem — man faaer dog ret Lejlighed til at sande, at Taalmodighedens Gud egentlig er Den, der ganske ubetinget kan holde ud med samme evig uforandrede Deeltagelse at bekymres om et Menneske. Det er saa rørende, hvad der staaer i en gammel Psalme: »om jeg hver Time græd og vilde spørge«, nemlig om hvorfra Hjælp og Lindring skulde komme — det er saa rørende det Svar, Digteren

giver sig selv: »Gud lever jo endnu«. Og han er hver Dag, paa ethvert Klokkeslet, tidlig om Morgenen, i en søvnløs Time om Natten, paa den Tid af Dagen, hvor man befinder sig svagest — han er uforandret den Samme.

Kjere Jette, naar jeg saaledes har faaet Pennen i Haanden, kunde jeg gjerne blive ved at skrive Pagina op og Pagina ned; mig var det kjert at gjøre det, Dem vilde det maaske ikke være ukjert at læse det. Men jeg maa i dette Øjeblik bryde af, og et saadant Brev lader sig altid fortsætte efter en Dags Forløb.

Far vel — thi det er mig som havde jeg talet med Dem; far vel! Hils Poul; fortæl ham engang imellem Noget om mig, at han da ikke voxer op i fuldkommen Uvidenhed om, at han har en Onkel. Peter har jeg bedet at hilse Dem ret inderligt fra mig; hils De nu igjen Peter fra

Deres

S. K.

Om Planternes Sjæl.

II.

Det fremgik af det i det foregaaende meddelte, at man ikke kan fraskrive Planterne Sanser; ti der findes en paafaldende Overensstemmelse mellem Planterne og selv de højeste Dyr med Hensyn til de almene Love, der gælder for Modtagelsen af (resp. Reaktionen paa) ydre Pirringer. Med andre Ord, det har vist sig, at Dyr og Planter med Hensyn til Sansningen stemme overens i det rent ydre, i det »periferiske«, som man plejer at udtrykke det. — Derimod have vi endnu ikke berørt det vanskelige Problem, om der hos Planterne ligger »Fornemmelse« bag Sansningen, saaledes som vi forudsatte det hos Dyrene. Det er dette, Problemet om Planternes Bevidsthed, jeg skal søge at belyse i nærværende Afsnit.

Dersom alle Planter vare i Stand til at udføre saa iøjnefaldende Bevægelser, som f. Eks. den ofte nævnte Mimose, eller dersom blot de Pirringsbevægelser, vi finde hos alle Planter under deres Vækst, hos Slyngtraade o.s.v., foregik i hurtigere Tempo, saa at Mark og Skov tydelig viste sig i stadig Bevægelse, saa vilde man vel næppe nogensinde have opfattet Plantelivet som væsentlig forskelligt fra Dyrelivet. Netop den tilsyneladende Ubevægelighed, der som Regel udmærker de højere Planter, var Aarsagen til, at Aristoteles — den første, der vides at have gjort Planterne til Genstand for egentlig videnskabelig Granskning — tillige fraskrev Planterne al Følelse, og dermed satte sin Autoritets Stempel paa den Kløft mellem Dyre- og Planterige,

der for den overfladiske, populære Opfattelse synes saa indlysende[1]).

Aristoteles var dog ikke blind for den Vanskelighed at trække en skarp Grænse mellem de to Riger. Men han havde, som det synes, kun Øje for at visse lavere Dyr, f. Eks. Østers og Havsvampe, der er fastsiddende, netop i dette Forhold minde om Planterne. Han saa ikke den omvendte Lighed, Tilstedeværelsen af »dyriske Karakterer« hos Planterne, og det kunde derfor ikke gavne Planternes Anseelse, at allerede han betoner den jævne Overgang mellem Dyr og Planter.

Den aristoteliske Lære, at Dyret har en »følende og ernærende Sjæl«, Planten derimod kun en »ernærende Sjæl«, d. v. s. altsaa, at Planterne savne al Bevidsthed, har — i Lighed med andre aristoteliske Anskuelser — haft den allerstørste Indflydelse paa to Aartusenders[2]) Opfattelse. Og vi spore denne Indflydelse den Dag i Dag. De to, i dyrfysiologiske Lærebøger brugte Betegnelser: »det vegetative Livs Funktioner« og »det animale Livs Funktioner«, henholdsvis for Læren om Stofskifte, Forplantning og Udvikling og for Nerve-, Muskel- og Sansefysiologi, kan tjæne som Illustration hertil.

Den Tradition, som efterhaanden dannede sig med Hensyn til Planterne, var saa mægtig, at da Mimosens Bevægelser bleve bekendte i Midten af det syttende Aarhundrede og, omtrent samtidig, Pirringsbevægelserne hos Kornblomstens Støvtraade, man i disse Bevægelser selvfølgelig maatte se noget »rent fysisk«, fremfor at falde i Tvivl om den aristoteliske Sætnings Rigtighed. Disse Opdagelser bleve derfor foreløbig uden Betydning, i det højeste nævnes de som kuriøse Undtagelser.

Linné, hvis største Fortjæneste af Botaniken utvivlsomt er den at have ordnet og klassificeret det indtil da foreliggende Materiale, stod fuldstændig paa dette Standpunkt, hvad der ogsaa finder sit Udtryk i hans noksom bekendte Sætning: »Stenene vokse, Planterne vokse og leve, Dyrene vokse, leve og føle« — en Udtalelse, som dog ikke er ganske original hos ham,

[1]) Her maa dog bemærkes, at ikke alle Folkeslag have haft denne Opfattelse; i Hinduernes ældgamle Lovbog siges der saaledes, at Planterne have „indre Bevidsthed og føle Lyst og Smerte". (Fechner).

[2]) Middelalderens overtroiske Forestillinger om mystiske Kræfter i visse Planter (f. Eks. „Alrunens" i Skikkelse af et Menneske tildannede Rødder m. m.) kan vi her ganske se bort fra, ligesom fra Poesiens Plantesjæle.

men skriver sig fra ældre Forfattere. Linnés uhyre Autoritet, der paa saa mange Maader hæmmede nyere Retningers Opkomst i Botaniken, umuliggjorde Udbredelsen af mere selvstændige Tænkeres afvigende Opfattelser; de kortfattede, klare Dogmer, i hvilke han fremsatte sin Opfattelse af Plantens Væsen, udgøre en hel lille Katekismus (Fundamenta botanica), som længe dannede Grundvolden for enhver retskaffen Botanikers Tro.

Blandt de af Linnés samtidige, der hævdede »Følelse« for Planterne, maa i første Linje nævnes den berømte Naturforsker og Filosof, Charles Bonnet i Geneve, af hvis mangfoldige, forskelligartede Undersøgelser flere have blivende Værd. I hans Værk »Betragtninger over Naturen« (1764) afhandles, i et meget udførligt Afsnit, Ligheden mellem Dyr og Planter, og, skøndt de den Gang kendte Analogier ikke udgjorde stort mere, end enhver med Lethed kan iagttage med et nogenlunde omhyggeligt Blik paa Naturen, saa kommer han dog, efter paa en aandfuld Maade at have sammenlignet Frøet med Ægget, Knop med Foster, Dyrs og Planters Ernæring, Vækst, Befrugtning, Formering, Misdannelser, Sygdomme, Alderdom og Død, Bygning, Saftstrømninger (Kredsløb), Bevægelser m. m., samt efter at have betragtet Pirringsfænomenerne og Dyrenes Følsomhed, til den Slutning, at intet taler mod ogsaa at tilskrive Planterne Følelse. Han giver sin Opfattelse Udtryk bl. a. i de træffende, af den moderne fysiologiske Kemi saa fuldt ud bekræftede Ord: »Planter og Dyr ere kun Modifikationer af samme organiserede Stof«. Karakteristisk er hans i Iver for Sagen fremsatte Ytring, at der, sét fra et alment Synspunkt, ikke er Forskel mellem en Kat og en Rosenbusk[1]).

Bonnets Værk kan, med alle sine Ufuldkommenheder, læses med Udbytte den Dag i Dag. Af vor danske Literatur kan der omtrent fra samme Tid nævnes — rigtignok kun som

[1]) Denne betegnende Udtalelse er saalydende: „Dites au Vulgaire que les Philosophes ont de la peine à distinguer un Chat d'un Rosier: il rira des Philosophes, & demandera s'il est rien dans le monde, qui soit plus facile à distinguer? C'est que le Vulgaire qui ignore l'art d'abstraire, juge sur des idées particulieres, & que les Philosophes jugent sur des idées générales. Retranchez de la notion du Chat & de celle du Rosier toutes les propriétés qui constituent dans l'un et l'autre l'Espece, le Genre, la Classe, pour ne retenir que les propriétés les plus générales, qui caractérisent l'Animal ou la Plante, & il ne vous restera aucune marque vraiment distinctive entre le Chat & le Rosier".

Kuriosum — en lille Bog af Ernst Schulze: »Tanker om Planternes dyriske Lighed. Til andres Eftertanke, Undersøgelse og Fornøjelse«, København 1772. En af Forfatterens Ideer, at Planterne skulle have en »Lugtelse ... stærkere, føleligere, lifligere ... og mere sjælerørende« end mange Dyrs, og at Blomsternes Griffel fungerer som Næse, der indsuger den af Blomsterstøvet befrugtede Luft, vil være nok til nu at karakterisere Bogen som fortrinsvis »til Fornøjelse«. Forfatterens Respekt for Linné, hvis Anskuelse jo skal imødegaas, er i øvrigt meget betegnende for dennes mægtige Autoritet.

Det ligger dog udenfor min Opgave — og vilde føre alt for vidt — her at give en Oversigt over vort Spørgsmaals Historie; Literaturen er temmelig omfattende og spredt[1]). Som et i flere Henseender interessant Værk skal dog her nævnes Fechner's »Nanna oder über das Seelenleben der Pflanzen«. Leipzig 1848. I denne Bog, hvis Titel allerede antyder en vis Symbolik (Baldurs Kone, Nanna, gøres til Symbol for Plantesjælen), findes — foruden en omhyggelig Sammenstilling af de den Gang kendte Analogier mellem Dyr og Planter — en Mængde aandfulde og træffende Bemærkninger, navnlig i kritisk Retning. Nutidslæsere ville dog næppe ret goutere Fechner's Bog paa Grund af dens megen Symbolik og Fantasi. Af samme Aarsag er Bogen oftest — rigtignok med Urette — bleven ignoreret af Botanikerne.

Vi vende atter tilbage til Linné og hans Skole, hvis Anskuelser, som sagt, beherskede Datiden. En af Linnés ivrigste Tilhængere, Jakob Gesner i Zürich, har givet en Kommentar til Mesterens i »Fundamenta botanica« fremsatte Sætninger. Her gives en Oversigt over de forskellige Bevægelser, man kendte i Planteriget, hvilke Bevægelser alle forenes i én Kategori. Saaledes sammenstilles Mimosens Bevægelser med Opspringningen af Kapslen hos Springbalsaminen (*Impatiens noli tangere*, hos hvilken Plante Kapslens lange, smalle Klapper ved Modningen ere saa stærkt spændte mod hverandre, at Kapslen ved den mindste Berøring aabner sig eksplosionsagtigt). Endvidere omtales de mere langsomme Bevægelser, som forskellige indtørrede Plantedele udføre, naar Luftens Fugtighedsgrad forandrer sig — f. Eks. »Næbet« hos Frugterne af Hejrenæb (*Erodium*), der i tør Tilstand er

[1]) Den danske Literatur udfindes let ved Hjælp af Prof. „Warmings Oversigt over dansk Botanisk Literatur, i Botanisk Tidsskrift, Bd. 12.

sammenrullet, saaledes som Fig. 8 viser, men i fugtig Luft opruller sig mere eller mindre. Om alle disse Bevægelser hedder det nu: Al denne »Følsomhed« er betinget af Planternes mekaniske Bygning og Bevægelserne skyldes Indvirkning af Varme, Kulde, Fugtighed eller Tørke, ganske som naar et snoet Reb forkorter sig (men bliver tykkere) ved at optage Fugtighed, og atter ved Udtørring faar sin oprindelige Længde. »Af hvilken Grund disse Bevægelser hos Planterne ikke bevise nogen Følsomhed, saaledes som den, ved Medvirkning af den opfattende Sjæl, udøves i Dyrene«.

Fig. 8.
Smaafrugt af Hejrenæb i tør Tilstand.

Denne Behandling under ét af alle Plantebevægelser er dog meget uheldig; ti der er en dyb Væsensforskel mellem de sidstnævnte saakaldte »hygroskopiske« Bevægelser, Kapslers Opspringning, Frøs og Sporers Udslyngning o.s.v. paa den ene Side og paa den anden Side de egentlige Pirringsbevægelser. Disse sidste foregaa kun hos levende Planter og enten fikseres ved Væksten de pirrede Organer i deres ny Stilling (f. Eks. Slyngtraade) eller de antage efter nogen Tids Forløb af sig selv atter den oprindelige Stilling (f. Eks. Mimosen) og ere da igen modtagelige for Pirring. De »hygroskopiske Bevægelser« derimod foregaa lige godt hvad enten de paagældende Organer ere levende eller ej; fortrinsvis findes de netop hos døde, indtørrede Organer. Den bekendte Fremtoning, at de kurveblomstrede af Tidselgruppen lukke deres Kurve i Regnvejr og aabne dem i Tørvejr, afgiver et smukt Eksempel paa saadanne Bevægelser. Selvfølgelig hverken fikseres disse Bevægelser eller gaa de tilbage »af sig selv«, derimod naar Fugtighedstilstanden forandres; de paagældende Plantedele ere ikke selv virksomme, og det er fortrinsvis simple fysiske Forhold i Bygningen af deres Skelet, der betinge saadanne Bevægelser.

Vi maa altsaa holde Pirringsbevægelserne skarpt adskilte fra saadanne langt simplere Forhold. Imidlertid har den Linnéiske Skole for saa vidt Ret i sin ren mekaniske Opfattelse af alle Plantebevægelser, som enhver legemlig Bevægelse, hvad enten den sker i den livløse Natur, hos Planter eller hos Dyr, fremtræder som Resultatet af mekaniske Aarsager.

Hovedfejlen i den Linnéiske Anskuelse ligger deri, at man søgte at forklare Planternes Bevægelser rent mekanisk og samtidig paa Forhaand satte Dyrenes Bevægelser i Forbindelse med mystiske Kræfter.

Plantefysiologien har, som fortrinsvis eksperimentel Videnskab, nærmest vundet ved den herskende, rent materialistiske Opfattelse af Plantens Livsvirksomhed. Man har — bortset fra den naturfilosofiske Periodes Spekulationer — saa at sige aldrig forsøgt at løse noget plantefysiologisk Problem ved at ty til »Sjælen«, saaledes som det ikke sjældent er sket i Dyrfysiologien, hvor Forholdene jo i mange Tilfælde ere mere indviklede. Og, under Forudsætning af, samt ved Bestræbelsen efter at finde rent mekaniske Forhold som Aarsag til Livsytringerne, er Plantefysiologien ad Eksperimentets Vej paa flere Punkter naaet til at kunne opstille mekaniske Teorier, som, hvor ufuldstændige de end kunne — og maa — være, dog betegne betydningsfulde Fremskridt og danne Udgangspunkter for nye, resultatrige Forsøg. Ogsaa de i forrige Afsnit omtalte Kendsgerninger ere indvundne uden Hensyn til Spekulationer om Planternes Bevidsthed. —

Spørgsmaalet om Planterne have Bevidsthed, kan ifølge Sagens Natur aldrig blive afgjort absolut bevisende. Da Bevidsthed er noget, enhver kun kender fra sit eget Jeg, saa kan man strængt taget ikke engang levere noget virkeligt Bevis for, at »andre Mennesker« have Bevidsthed, for at »de andre« ere mere end Automater. Naar vi dog gensidig forudsætte Bevidsthed hos hverandre, saa sker det, fordi vi ad Analogiens Vej slutte fra os selv til andre: det er saaledes altid kun rent legemlige Fremtoninger (Bevægelser og Resultater af saadanne) af hvilke vi slutte os til andres Bevidsthed. Jeg anser det ikke for overflødigt udtrykkelig at betone denne Trivialitet, da der, mærkelig nok, ofte syndes mod den, endog af fremragende Forskere.

Der er altsaa kun én Maade, paa hvilken vi kan søge Problemet belyst, nemlig ved at undersøge, hvor langt den legemlige Overensstemmelse mellem Dyr og Planter gaar — om den ogsaa omfatter de fysiologiske Processer hos Dyr og Mennesker, som vi, med større eller mindre Berettigelse, ere vante til at sætte i Forbindelse med psykiske Funktioner. Samtidig kan vi prøve Værdien af de Grunde, der fremsættes mod Opfattelsen af Planterne som bevidste Væsener. De Indvendinger, som ikke have deres Rod i virkelig eller dog formentlig Kendskab til Planternes

Livsytringer, Indvendinger altsaa af ren spekulativ eller dogmatisk Natur, maa vi her se ganske bort fra; de have jo ej heller Betydning for den naturvidenskabelige Opfattelse[1]).

Den ældgamle Hovedindvending, at Planterne mangle al Bevægelse, er jo opgivet. Mere Vægt kunde man tillægge den Indvending, at de højere Planters Bevægelser direkte fremkaldes af ydre Pirringer, medens Dyrene ogsaa frit, af »indre Impulser«, udføre Bevægelser. Dog turde disse »indre Impulser« atter staa i et mere eller mindre indviklet Afhængighedsforhold af Omgivelserne og saaledes nærmest blive Udtryk for en mere indirekte Virkning af disse, medens Virkningerne hos Planterne oftest er mere direkte. Hos højere Planter — de laveste Planteformers Analogi med de laveste Dyr med Hensyn til Bevægelserne bleve alt tidligere omtalt — kendes imidlertid ogsaa Bevægelser, der foregaa tilsyneladende ganske uafhængige af Forandringer i de ydre Forhold, disse Bevægelser kaldes derfor ogsaa »autonome« Bevægelser. Mest bekendt er i saa Henseende den ostindiske ærteblomstrede, med Esparsetten beslægtede *Desmodium gyrans*, hvis Blade hos kraftige Eksemplarer under gunstige Livsbetingelser kunne svinge saa hurtig rundt i kredsformede eller elliptiske Baner, at de endog ved at støde mod hverandre skulle kunne frembringe en knitrende Lyd. Ogsaa hos flere indenlandske Planter, f. Eks. kos Skovsyren (*Oxalis*) og de fleste Kløverarter samt andre med Led forsynede Blade, iagttages tilsvarende Bevægelser. Vil man hos disse Planter iagttage de »autonome» Bevægelser, maa man — om Dagen, ti om Natten »sove« Bladene, d. v. s. indtage faste op- eller nedadbøjede Stillinger — stille Planterne i Mørke, da Sollyset hæmmer Bevægelserne. De autonome Bevægelser skulle dog ikke lignes ved de højere Dyrs vilkaarlige Bevægelser, men skulle her kun antyde, at ogsaa de højere Planter have Bevægelser, til hvilke Impulsen slet ikke kendes, men søges i indre Aarsager.

De mere moderne Indvendinger kunne, efter at vi allerede i det foregaaende have set, at Planterne ikke mangle Sanser, samles i to Hovedpunkter: 1) Planterne have ikke Muskler og

---

[1]) Til Forstaaelse med Teologer skal jeg her bemærke, at Teologiens Begreb „pneuma“, ɔ: den udødelige Aand, der alene tilskrives Mennesket, end ikke tangeres i nærværende Afhandling. Vi bevæge os her kun paa „Kødets“ Omraade og Problemet bliver altsaa, teologisk set, om Planterne, saaledes som Dyrene, kan antages at have „psyke“ foruden „soma“.

Nerver, ej heller Centralorganer: de mangle Hjærne og maa derfor ogsaa mangle de Funktioner, vi tilskrive Hjærnen; da denne er »Bevidsthedens Sæde«, maa Planterne saaledes mangle Bevidsthed, og 2) Planterne har ingen Individualitet.

Med Hensyn til Manglen af Muskler stiller Sagen sig saaledes. Man har længe antaget, at den umiddelbare mekaniske Aarsag til Pirringsbevægelserne — saa vel som »Vækstbevægelserne« — hos de højere Planter maatte søges i Forandringer i Saftspændingen hos Cellerne i de bevægelige Organer. I Plantecellerne ligger Protoplasmaet (Celleslimen), naar de første Stadier af Udviklingen ere overstaaede, hyppigst som en tapetagtig Beklædning tæt op til Cellevæggen, omsluttende Cellesaften. Cellesaften er en vandig Vædske, der indeholder forskellige opløste Stoffer, f. Eks. Sukker, Syrer, Salte o. fl. a. Ved disse Stoffers vandsugende Ævne tiltrækkes Vand fra de Ledninger, der fra Roden føre Vandet op i Planten. Cellesaften vil saaledes forøges i Rumfang, og Celleslimen maa derved udspiles og trykkes med Kraft op mod Væggen. Den Kraft, hvormed dette sker, kan være meget betydelig, ja endog svare til flere Atmosfærers Tryk. Overfor denne Saftspænding (den saakaldte »Turgor«) giver Cellevæggen, der er mere eller mindre elastisk, til en vis Grad efter: hele Cellen svulmer altsaa op, struttende af Saft. Saftspændingen er just Aarsag til unge voksende Organers Fasthed og Stivhed. Dræbes eller udtørres en saftspændt Celle, eller suger man Vandet fra dem ved at lægge dem i en stærk Saltopløsning, saa ophæves Saftspændingen og Cellen trækker sig da mere eller mindre stærkt sammen og slappes. Herpaa beror det, at Planterne i Tørke »hænge« med Bladene.

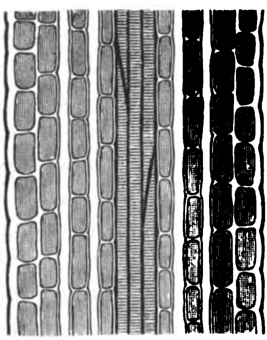

Fig. 9. Skematisk Længdesnit af et bevægeligt Led. *k*. Karstræng, *m*. Mellemgange.

Betragter man Mimosebladenes bevægelige Led — eller ethvert andet lignende Led, saa viser det følgende Bygning (Fig. 9). Karstrængene løbe samlede gennem Midten af Leddet — ved denne Ordning bliver dette saa bøjeligt, som muligt; ved »bøjningsfaste« Organer findes derimod Strængene i Omkredsen. Uden om den midtstillede Stræng ligge flere Lag Parenkymceller, mellem hvilke der findes talrige luftfyldte Mellemgange (»Intercellularrum«),

og endelig findes, yderst, Overhuden. Naar saadant et Led har udført en Pirrings-Bevægelse, ser man, at Parenkymcellerne paa den konkave Side ere blevne langt mindre end de oprindelig vare, og tillige, at Mellemgangene nu indeholde Væske. Cellerne have altsaa her afgivet Vand; deres Saftspænding er, med andre Ord, forringet. Ganske tilsvarende Forhold iagttages hos Organer, der ved Berøring forkorte sig, f. Eks. de tidligere nævnte Støvtraade hos Kornblomsten: her forringes Saftspændingen over hele Organet.

Det laa nu nær at betragte denne Forringelse i Saftspændingen som Aarsag til Sammentrækningen, i det man f. Eks. forestillede sig, at Pirringen først bevirkede en — naturligvis fra Protoplasmaet udgaaende — kemisk Forandring i Cellesaften, hvorved dennes vandsugende Kraft forringedes. Vandudtrædningen og Cellernes Forkortning vare da nødvendige, letforstaaelige Følger. Med denne Opfattelse, der stod i nøje Sammenhæng med den Lære, at Vandstrømninger betinge Ledning af Pirringen i Planten (sml. nedenfor), kunde man ikkun ad Omveje finde Analogier med Musklerne. Men denne hele Opfattelse, der stemmede godt med hvad man hidtil vidste, maa nu opgives som urigtig. Det er ikke den forringede Saftspænding, der er Aarsag til Celleslimens Sammentrækning, men omvendt Celleslimens Sammentrækning, der er Aarsag til den formindskede Saftspænding og derved til hele Bevægelsen. Det er navnlig Undersøgelser af den engelske Botaniker W. Gardiner, som have ført til dette Resultat.

Allerede tidligere havde Burdon Sanderson paavist en fuldstændig Analogi mellem Muskler og bevægelige Plantedele, med Hensyn til disse Organers egne elektriske Egenskaber (ikke at forveksle med Elektricitetens Virkning paa Organerne) i Hvile og under Pirring, og ligeledes paavist, at Pirringen hos Planterne, ligesom hos Musklerne, ikke straks fremkalder Bevægelse, men i faa Øjeblikke er »latent«. Sanderson og navnlig Munk, der ligeledes nøje undersøgte Plante-Elektriciteten, betonede dog udtrykkelig, at selve Bevægelsen hos Planteorganerne ikke svarer til Musklernes Kontraktion.

Imidlertid har Gardiner nu fundet, at Protoplasmaet i Cellerne paa den konkave Side af bevægelige Organer, f. Eks. ogsaa hos Mimosens Led, efter Pirringen er bleven langt mere uigennemtrængelig end oprindelig for visse Farvestoffer og Salte. Han kan endog ved efter Pirring at sønderskære et Mimose-Led i en Opløsning af det røde Farvestof Eosin paa den ufuldstændige

Farvning kende, hvilke Celledrag, der ere pirrelige. Gardiner slutter af disse Forhold, at Protoplasmaet maa have fortættet sig, trukket sig sammen. I Cellerne af Solduggens Kjertelhaars »Hoveder« har han ligeledes iagttaget et ejendommelig Sammentrækningsfænomen: i upirret Tilstand ere Kertelcellernes saakaldte »Rhabdoid« langstrakt, efter Pirring nærmer det sig Kugleform. Endvidere har han ved at udsætte Traadalger for middelstærke, elektriske Induktionsslag — samt ogsaa ved nogle andre Pirringsmidler — iagttaget Sammentrækningsfænomener hos Protoplasmaet, der ere væsentlig forskellige fra den nys omtalte passive Sammentrækning (»Plasmalyse«), man ser, naar vandsugende Midler indvirke paa Cellerne. Endelig paaviser Gardiner nærmere den Overensstemmelse, der findes mellem Dyrenes Muskler og de bevægelige Planteorganer med Hensyn til den elektriske Strøms forskelligartede Indvirkninger. Det er ugørligt at forklare denne Overensstemmelse uden at forudsætte lidt Kendskab til Nervernes og Musklernes Fysiologi; derfor skal jeg indskrænke mig til at anføre nogle mere almene Udtalelser af Gardiner. Han siger saaledes: Den vidunderlige Finhed, med hvilken Mimoseleddets pirrelige Celler under ét reagere paa Pirring og den Kendsgerning, at de med Hensyn til Elektricitetens Virkning følge samme Love som den dyriske Muskel, giver Ret til at formode, at vi ved Mimosebladets Bevægelser virkelig have at gøre med en Kontraktionsproces, svarende til Musklernes. Der siges fremdeles: der synes ikke at kunne være Tvivl om, at Plantecellernes Protoplasma lige som de dyriske Cellers, have Ævne til aktiv Kontraktion. Han mener, at hos alle pirrelige Organer skyldes Bevægelsen en virkelig Sammentrækning af de pirrelige Cellers Protoplasma, og at det er ved denne Sammentrækning, at Vandet udstødes. Gardiner antager fremdeles, at Kontraktionsævne findes — i stærkere eller svagere Grad — hos alle levende Planteceller. Mellem Pirringsbevægelserne hos Planterne og Muskelkontraktionen hos Dyrene, kan der saaledes, efter alt det meddelte, ikke tales om Væsensforskel, men kun om Gradsforskel.

Overensstemmelsen mellem de laveste, selvbevægelige Planter og de laveste Dyreformer blev tidligere omtalt, her skal kun anføres, at den ansete hollandske Fysiolog Engelmann, som for nogle Aar siden har givet en samlet Oversigt over de den Gang kendte, herhenhørende Forhold, kun ser Gradsforskel mellem de lavest organiserede Væseners Bevægelser (samt Protoplasma-

strømninger og Fimrebevægelser) og de højeste Dyreformers Muskelkontraktion, en Opfattelse, der allerede i Femtierne blev fremsat af den tyske Naturforsker F. Cohn.

At Nerver mangle hos Planterne, er en ofte fremdragen Sætning, og mange se heri en saare vigtig Forskel mellem Planter og Dyr. At der nu i Planterne faktisk finder Ledning af Pirringer Sted, er bekendt nok, det mest nærliggende Eksempel her paa frembyder Mimosen. Man har længe vidst, at Pirring af et enkelt Smaablad kan foranledige Bladets andre Smaablade til at bevæge sig og, naar Pirringen er stærk nok, til at faa Bladet som Helhed, ja endog alle Plantens Blade til at sænke sig. Da man nu, som anført, iagttager en Vandudtrædelse af de pirrede Celler, laa den Anskuelse nær, at den derved frembragte pludselige Svingning i Vandtrykket alt efter sin Styrke maatte kunne spores i større eller mindre Afstand fra Pirringsstedet og derved fremkalde yderligere Pirring. Da Vandet fortrinsvis strømmer i Karstrængene, og da Forsøg bl. a. havde vist, at Pirringen ikke ledes gennem en Stængel eller Bladstilk, hvis Karstrænge ere skaarne over, fik denne Anskuelse en vis Sandsynlighed for sig. Ledningen af Pirring hos Mimosen blev saaledes opfattet som noget grundforskelligt fra den dyriske Nerveledning, og, hvad der syntes at gælde for Mimosen, blev sædvanlig udstrakt til at gælde for alle andre pirrelige Planteorganer. I en af de — ogsaa af vore Medicinere — mest benyttede Lærebøger i Dyrfysiologi (Hermann's) pointeres det saaledes særligt, at Ledningen af Pirringen hos Planterne ingen Lighed har med Dyrenes Nervevirksomhed.

Denne Opfattelre er imidlertid ganske uberettiget. Ti det er for det første slet ikke bevist, at det altid er Vandstrømninger, der i Mimosen lede Pirringerne. I det højeste er det paavist, at pludselige, stødvise Forandringer i Lufttrykket i Karstrængene kunne virke pirrende i Lighed med ude fra kommende Stød. Efter hvad der nu foreligger, navnlig efter Undersøgelser af Gardiner, maa man antage, at Ledningsbanerne for Pirringen ikke ere de vædskeførende Strænge, men de nærmest uden om disse liggende Celledrag, som jo kun altfor let beskadiges, naar man søger at overskære selve Strængene. Disse Celledrag og tilsvarende Celler i andre Planteorganer synes saaledes at være udstyrede med særlig Ledningsævne. Endvidere kan Ledningen i mangfoldige andre Tilfælde slet ikke bringes i Forbindelse med

Vandstrømninger, hvad ogsaa Pfeffer, der har opstillet Vandstrøm-Teorien for Mimosens Vedkommende, indrømmer. Hvorledes Ledningen sker er imidlertid en Gaade, men ganske lige saa gaadefuld er Ledningen af Pirringer i Dyrenes Nerver. Man véd egentlig intet om Ledningens Væsen. Da de elektriske Egenskaber hos Nerver og Muskler — Egenskaber, som i det væsentlige genfindes i alle levende Dyre- og Plantevæv — bleve opdagede, vare spekulative Hoveder tilbøjelige til at opfatte Ledningen som elektrisk, dog blev denne Opfattelse snart forladt, alene af den Grund, at Nervetraadene ikke ere elektrisk isolerede. Vi staa endnu baade hos Dyr og Planter med Hensyn til Pirringers Ledning overfor uløste Gaader; efter de i forrige Afsnit omtalte mærkelige Overensstemmelser, som Planternes Forhold til de ydre Pirringer vise med Dyrenes Forhold, ligger det nærmest at opfatte disse Gaader som én, fremfor at formode to principielt forskellige Ledningsmaader. Iagttagelser fra Planteriget, som give Antydninger til Forstaaelse af Ledningens Natur, bør derfor ikke afvises af Dyrfysiologien som denne uvedkommende.

Saa længe man mente, at Plantens enkelte Celler hver for sig udgjorde ét Hele, maatte Manglen af Nerver træde særlig stærkt frem; men da det nu er paavist, at der fra Celle til Celle gaar fine protoplasmatiske Forbindelsestraade (Sml. Fig. 7), saa synes Manglen af særlig udformede Nerver mindre væsentlig. I øvrigt findes der, som nys anført, hos forskellige Planter Cellerækker, i hvilke Ledningen fortrinsvis synes at ledes. Vi staa i disse Tilfælde overfor en ikke fuldt gennemført Arbejdsdeling. Ogsaa hos lavtstaaende Dyreformer — vi behøve ikke at gaa til de laveste — ses tilsvarende Forhold. I de højere Dyrs Nerver se vi kun Udtrykket for en langt videre dreven Arbejdsdeling, eller, med andre Ord — for at bruge et bekendt Citat —: »Nerverne ere blot Steder i Vævene, der lettere gennemløbes af ydre Paavirkningers Følge, uden at man derfor i dem maa søge mere hemmelighedsfulde Kræfter end i de øvrige Dele af Legemet«. Hvad der karakteriserer Nervevirksomheden, nemlig at »visse Processer i ét Organ nødvendigvis medfører visse Processer i et andet Organ, ganske uafhængig af direkte Berøring eller af Vandstrømninger« (Hermann), det findes hos Planterne saa vel som hos Dyrene. Saaledes ere mange bevægelige Plantedele slet ikke pirrelige for Berøring af selve det bevægende Organ, men kun for Berøring

paa visse andre Steder, f. Eks. hos Fluefangeren [1] (Fig. 10) ere kun Børsterne paa Bladet modtagelige for en slig Pirring; hos

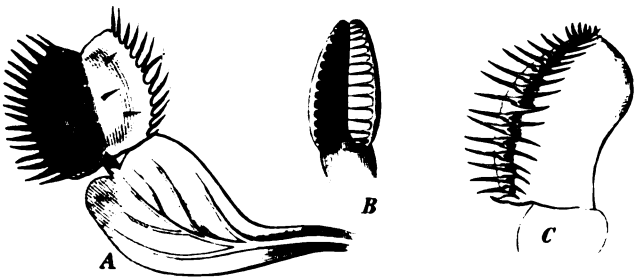

Fig. 10. Blade af „Fluefangeren". *A.* viser Pladen aaben; de følsomme Børster, tre paa hver Side af Midtribben, ere synlige. *B.* og *C.* sammenlukkede Blade.

Solduggens (Fig. 11) Kertelhaar kan ikkun »Hovederne« modtage Pirringen, medens Bevægelserne udføres ved ensidig Sammentræk-

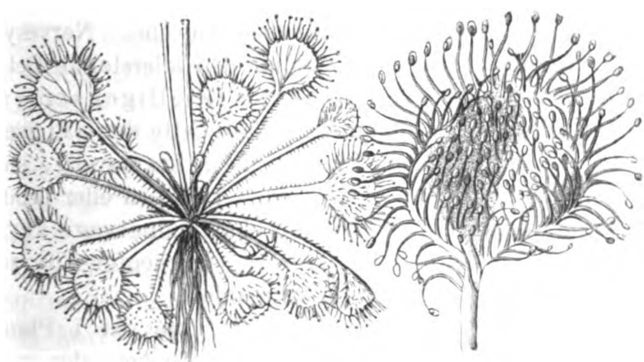

Fig. 11. Soldug. Bladroset og et enkelt Blad, forstørret for at vise Haarenes „Hoveder".

ning af Stilkens nedre Celler. Herhen hører ogsaa den af Darwin hævdede, i sin Tid saa meget omtalte saakaldte »Hjærne-Funktion« hos Rodspidsen ɔ: det Forhold, at kun Spidsen af

[1]) Saa vel Fluefangeren som Solduggen høre til de „insektædende" Planter, og de her omtalte Bevægelser staa i den nøjeste Forbindelse med dette Forhold, som Pladsen dog ikke tillader mig at omtale nærmere. Her skal kun bemærkes, at dette „dyriske" Næringserhverv ikke frembyder nogen mærkelig Undtagelse i Planteriget, tvært imod er Fordøjelsen hos Dyr og Planter — ikke alene de snyltende — i Principet ganske overensstemmende.

Rødderne skal være følsom for Tyngde, Lys m. m. Dette Forhold er dog næppe rigtig tydet og Navnet ganske vildledende (Rodspidsen kunde ikke sammenlignes med et *Centralorgan*, men derimod med et *Sanseorgan*). Det er imidlertid sikkert fastslaaet af *Molisch*, at det er *tilstrækkeligt* at paavirke Rodspidsen for at faa Roden til at udføre visse Retningsbevægelser. Da nu selve Spidsen ikke krummes, sker her altsaa en Ledning af Pirring i Lighed med de nys nævnte Eksempler.

Efter alt, hvad der foreligger, ses der altsaa, med Hensyn til »Nervespørgsmaalet«, ingen kvalitativ Forskel mellem Dyr og Planter.

Hvad Manglen af *Hjærne* og i det hele taget af Centralorganer angaar, da maa det først erindres, at disse Organer ere sammensatte af Celler lige saa vel som ethvert andet Organ hos Dyr og Planter. Og ligesom det blev anført for Nervernes Vedkommende, saaledes maa ogsaa Centralorganerne hos de Dyr, der overhovedet ere udstyrede hermed, opfattes som Resultatet af en meget vidt dreven Arbejdsdeling mellem Vævene. Nervesystemet og dets Centralorganer have utvivlsomt den allerstørste Betydning for Bevidsthedslivets højere Udvikling, for *Intelligensen* i videste Forstand, men derfor maa man dog ikke opfatte den gængse Lære, at Hjærnen er Bevidsthedens Sæde, altfor bogstavelig, som om Bevidstheden var noget, der sidder inde i Hjærnen eller produceres af den og kun ved Hjælp af Hjærnen skal kunne være knyttet til Organismerne. Til dette Punkt komme vi nedenfor tilbage, ved Behandlingen af Individualitets-Spørgsmaalet.

Her gælder det først at undersøge, om der i Planteriget findes noget, der svarer til nervøse Centra, noget, der svarer til »Refleksvirkningerne« hos Dyrene. Den simpleste Form for en Refleksvirkning kan anskueliggøres ved dette Skema $^{S}_{M}7^{C}$. S betegner et for Pirring direkte modtageligt Organ (f. Eks. Sanseorgan), C et Centralorgan og M et af Centralorganet afhængigt Organ (f. Eks. en Muskel, Kertel el. lign.). Naar nu S pirres, ledes Pirringen til C og fra C udgaar derpaa en Impuls til M; er dette f. Eks. en Muskel, trækker den sig sammen. Fjærnes C kan Pirring af S ikke (eller dog kun usikkert) fremkalde Virksomhed i M.

I Bladene af den ofte nævnte Soldug (Fig. 11) findes nu et Forhold, der kun kan opfattes som en Art Refleksvirkning — det er i øvrigt hidtil det eneste af den Natur, der kendes i Plante-

riget[1]); Opdagelsen skyldes Darwin. Det blev allerede ovenfor fremhævet, at kun Kertelhaarets Hovede var modtagelig for direkte Pirring. Lægger man f. Eks. en Glassplint paa et Haars »Hovede«, saa vil Haaret krumme sig, saa snart Pirringen er naaet frem til dets bevægelige Del. De nærmest omkring staaende Haar ville ogsaa snart bøje sig som Følge af den fra det først pirrede Haar udgaaende Impuls.

En hel Del langsommere end Ledningen af denne Bevægelsesimpuls, skrider en anden, ogsaa ved Pirringen indledet, meget ejendommelig Proces fremad. Denne Proces kan i Korthed karakteriseres derved, at det oprindelige Hulrum (Vacuolen), hvori Cellesaften findes, efterhaanden deler sig i flere smaa. Denne saakaldte »Aggregationsproces« begynder i de nærmest »Hovedet« værende Celler og forplanter sig derfra nedefter. Ligesom Bevægelsesimpulsen udbreder sig til Nabo-Haarene, saaledes gaar det ogsaa med Aggregationen. Men nu kommer det ejendommelige. Skøndt Pirringen maa gennemløbe disse Nabo-Haar fra neden opefter, saa begynder dog Aggregationen ogsaa her først i de øverste Celler af Haaret. Og har man, inden Pirringen, fjærnet Nabo-Haarenes »Hoveder«, saa iagttages ingen — eller dog kun utydelig — Aggregation. Med andre Ord, »Hovedet« er et vigtigt Mellemled for at Impulsen til Aggregationen skal komme til Virkning. Der er saaledes her en Art Refleksvirkning til Stede. Derimod findes en saadan Virkning ikke med Hensyn til Bevægelsen: ti hvad enten Hovedet mangler eller ej, fremkaldes Bevægelse ved den fra det først pirrede Haar udgaaende Impuls.

Vi have saaledes sét, at Planternes Mangel af egentlige Muskler og Nerver ikke betegner nogen Væsensforskel mellem Planter og Dyr, ja at der endog i et enkelt Tilfælde er fundet Antydninger af Refleksvirkninger i Planten, Antydninger altsaa af lokale Centralorganer. Den Forskel, der findes mellem paa den ene Side Dyr, der have Hjærne, og paa den anden Side Planter og hjærneløse Dyr, kan billedlig — ikke blot med »Aandrighed«, men med en dyb Sandhed — lignes ved Forskellen mellem en stærk centraliseret Kulturstat og et løst Nomadesamfund; saa vel

---

[1]) Jeg venter, at Fremtiden vil bringe flere herhen hørende Tilfælde for Dagens Lys. Hvor man nu kun ser simpel Ledning af Pirring, findes dog maaske af og til „locale Centra". Cellerne ved Grunden af Fluefangerens Børstehaar kunne tydes som saadanne Centra.

mellem disse to Statsformer som mellem vore Organismer er der ingen dyb Kløft, men jævne Overgange: de højst differentierede Former synes jo ogsaa paa begge Omraader at have udviklet sig af mere primitive. —

Det er en ret almindelig Opfattelse, at Planten ikke er ét Individ; men, i Modsætning til Dyrene, hvor Individualiteten er iøjnefaldende, er »et Samfund af Celler«. Skøndt denne Opfattelse ikke siger noget om Bevidstheden — idet Problemet jo kun bliver at henvise til den enkelte Celle —, saa bliver dog netop denne Henvisning til Elementærorganismen skæbnesvanger ved at slaa »den højere Enhed« i Planten i Stykker. Men en saadan Enhed er ikke desto mindre tilstede hos Planten saa vel som hos Dyret, og dette er et Cellesamfund fuldt saa vel som Planten. Vi have i det foregaaende set flere Eksempler paa, hvorledes Planten eller dens Organer reagerer som en Helhed, Eksempler, der kunne suppleres med talrige andre; og jeg behøver næppe paany at erindre om de ofte omtalte Forbindelsestraade mellem alle Plantens livsvirksomme Celler. Nyere Forfattere gaa, i Betragtning af disse Forhold, saa vidt, at de i Plantens forskellige Cellers Protoplasma kun se et eneste, afdelt Legeme; de se saaledes ingen Væsensforskel mellem celledelte Planter og ikke-cellulære Planter (sml. Fig. 5), men betragte begge Former som lige gode Enheder.

Farligere for Planten, opfattet som Enhed, synes maaske den store Delelighed, der udmærker Planterne. Denne Delelighed i sin Forbindelse med den for mange Planter saa karakteristiske Formering ad vegetativ Vej, endvidere den saa typiske Knopskydning hos Planterne, samt alle de under Navnet »Skuddets Metamorfose« saa vel kendte Forhold, foranledigede den berømte Botaniker Alexander Brauns lige saa aandfulde som tiltalende Opfattelse af Skuddet — eller Knoppen — som Plante-Individet. Planten som Helhed bliver herefter en Koloni af forskelligt udviklede Skud og paralleliseres saaledes med de saakaldte Dyrekolonier. Ved slige Kolonier er det imidlertid meget vanskeligt at drage Grænsen for det enkelte Individ; de enkelte formentlige Individer ere med Hensyn til deres Funktion nærmest at opfatte som Organer af ét Hele. »Individ« og »Koloni« turde her nærmest være morfologiske Begreber, der som saadanne have deres Betydning for Naturhistorien; dog behøve de ikke at svare til de virkelige fysiologiske og psykiske Forhold.

Det er i det hele saa sin Sag med Begrebet »Individ« i dets bogstavelige Betydning — det er netop kun et Begreb, et Produkt af vor Abstraktion, hvortil der ikke svarer noget virkeligt. Intet levende Væsen er nemlig udeleligt. Dette er et Hovedpunkt ved enhver Bestræbelse for at klare Spørgsmaalet om Plantens Bevidsthed. Paa Planternes Delelighed behøver jeg ikke at gaa nærmere ind; at denne Delelighed hos mange Planter er forbavsende stor, véd enhver, der blot har Spor af praktisk Kendskab til Planterne. I Dyreriget træffes ikke alene hos de laveste Former en tilsvarende, vidtgaaende Delelighed, forbunden med en ofte forbavsende Reproduktionsævne, men selv hos saa højt organiserede Dyr som f. Eks. visse Børsteorme træffes lignende Forhold. Hos de højeste Dyreformer findes denne umiddelbare Delelighed ikke mere — kun en større eller mindre Reproduktionsævne er tilbage —, men i al Forplantning have vi blot med modificerede Delingsprocesser at gøre. Deleligheden er saaledes noget universelt, der i og for sig hverken siger fra eller til med Hensyn til Bevidsthedsproblemet.

Man møder ganske vist ved Betragtning af Deleligheden en ny stor Gaade, nemlig om og hvorledes »det bevidste«, der dog — vi kende det hver især fra os selv — synes saa absolut »individuelt«, kan deles; men det er den samme Gaade, som vi møde i det ældgamle Spørgsmaal om hvorledes eller hvornaar »Sjælen« opstaar i Fosteret, og der vil ej heller ved Betragtninger herover kunne findes nogen principiel Forskel mellem Dyr og Planter.

Deleligheden blev omtalt nærmere, navnlig fordi de herhen hørende Forhold kunne give Oplysninger med Hensyn til Centralorganernes Betydning og derved blive af Vigtighed for vort Tema. Lad os f. Eks. betragte en Regnorm; efter dens hele Forhold vil ingen tvivle paa at den i psykisk Henseende er en Enhed lige saa vel som et hvert andet Dyr. Dens Nervesystem er, som Børsteormenes i det hele taget, ret vel udviklet. Man finder i disse Dyrs forreste Led en særlig formet, dobbelt Nerveknude, en »Hjærne«, og fra denne løbe to Nervestrænge langs Bugsiden gennem alle Led, idet hver Stræng i hvert Led danner en lille Nerveknude. Bortskærer man nu de første Led af Regnormen, fjærner man altsaa Hjærnen, ja saa behøver Dyret ikke at dø, men efter nogen Tids Forløb kan Skaden atter være udbedret: Dyret har atter en

Hjærne[1]), Mund o. s. v., og lever normalt videre. I særlig gunstige Tilfælde synes det endog at kunne lykkes at lave to Regnorme ud af én, ved at skære dem midt over. Dette og lignende Forsøg vise nu, at de psykiske Funktioner — at Bevidsthedslivet — her ikke gaar uigenkaldelig tabt med Tabet af Hjærnen. Nu véd vi jo ikke hvorledes en dekapiteret Regnorms psykiske Tilstand er, men at den fysiologiske Enhed ikke er ophævet, fremgaar jo netop deraf, at der udvikles en ny Hjærne.

Netop denne fysiologiske Enhed, som ogsaa iagttages hos højere Dyr, hvis Hjærne er borttaget, samt de hensigtsmæssige Bevægelser, som saadanne hovedløse Dyr eller saadanne, hos hvilke Forbindelsen mellem Hjærne og Rygmarv er afbrudt, kunne udføre, har bl. a. givet en af de genialeste tyske Fysiologer, Pflüger, Anledning til at forestille sig en »Rygmarvssjæl«; med andre Ord til den Anskuelse, at det alment-psykiske ikke er lokaliseret i Hjærnen. Det vilde føre altfor vidt at komme ind paa de herhen hørende, lige saa interessante som vanskelige Spørgsmaal[2]); til Forstaaelse af det, hvorom det her drejer sig, skal jeg derimod anføre en langt ældre Udtalelse af Fechner (i hans tidligere nævnte Bog, S. 288). Han henviser til Dyr — lad os her, da Fechners Eksempel, efter vort nuværende Kendskab, ikke var heldigt, nævne f. Eks. Rundorme — der ikke have ét Centralorgan, men flere Nerveknuder omkring Svælget, af hvilke ikke nogen enkelt særlig kan udpeges som den vigtigste. Saadanne Dyr, siger Fechner, bevæge sig dog med alle Tegn paa psykisk Enhed lige saa godt som Dyr med kun ét Hovedcentralorgan. Naar imidlertid den psykiske Enhed kan bestaa med en Fordeling paa flere Centra, saa maa den selvfølgelig lige saa godt kunne bestaa med en Fordeling paa Hundrede eller Tusende Nerveknuder og, hvor Nerver ikke ere nødvendige for Organismen, med en Fordeling paa Millioner af Celler. Det kommer saaledes med Hensyn til den psykiske Enhed slet ikke an paa Centraliseringen. Utvivlsomt har Sammenhobningen af Nervemasse i vor Hjærne den allerstørste Betydning, men Hjærnens Rolle maa være en ganske anden end at betinge Enheden i det psykiske.

---

[1]) Ogsaa højere Dyr, særlig Fugle, kunne længe overleve Tabet af Hjærnen, endog delvis regenerere den.

[2]) En fortræffelig Behandling af denne Sag findes i Langes Geschichte d. Materialismus. II. 3te Aufl. 1877 p. 346.

Man behøver dog næppe at gaa denne Fechnerske Omvej for at naa dette Resultat; den Omstændighed, at vor Hjærne bestaar af to symmetriske, ligeberettigede Dele, er jo i Grunden talende nok. For at undgaa den af Hjærnens Tvedeling opstaaede Vanskelighed, have Forfattere i ældre Tider antaget, at »Sjælen« var knyttet til Legemet ved *Conarium*, et lille uparret Organ i Hjærnen.

Hvor stor en Betydning Tilstedeværelsen af en Hjærne eller rent alment, et »Centralorgan« og dettes finere Udformning end utvivlsomt har for en højere Udvikling af Bevidsthedslivet, for Intelligensen, saa kan en »Hjærne« dog aldrig være en nødvendig Betingelse for Bevidsthed overhovedet, for Eksistens af psykisk Liv hos en Organisme.

Og her kan jeg da afslutte vore Betragtninger. Jeg siger med Bonnet: Jeg paastaar ikke at kunne bevise, at Planterne virkelig have Bevidsthed; men det er aldeles ikke bevist, at de ikke have det. Om mere end »en dæmrende Lyst- og Ulystfølelse« kan der dog vel ikke være Tale; nogen »Intelligens« kan man næppe tilskrive Planten[1]). Dog, absolut afvisende bør man ej heller her stille sig. Ti Plantens »Instinkter« trodse, ligesom Dyrenes, endnu alle Forsøg paa Forklaring. Naar den lille maskeblomstrede, *Linaria Cymballaria* (og talrige Planter forholde sig paa lignende Maade) paa lange Stilke sender sine nys udsprungne Blomster ud mod Lyset, ud til Insekternes Virksomhed som postillons d'amour, og derpaa atter lader Blomsten gemme sig i det tætte Løvværks Skjul, hvor Frugten modnes, saa kan Plantefysiologien gærne kalde det første af disse Vækstfænomener »positiv Heliotropi«, det andet »negativ Heliotropi« — men en »Forklaring« kan den foreløbig slet ikke give.

---

[1]) Et Moment af Vigtighed til Forstaaelse af Planternes manglende Intelligens, er den Maade, hvorpaa Planterne søge Næring — eller rettere, at de, som nævnt i 1ste Afsnit, netop ikke behøve at „søge“ den. Planterne ligne for saa vidt Snyltedyr, f. Eks. særlig Tarmparasiter, som de føre et virkeligt „Slaraffenliv“ uden Bekymring for Føden. Den for Naturens Husholdning fundamentale Forskel, at de grønne Planter selv tilberede deres Næring af Luftens og Jordvandets Stoffer, medens alle Dyr direkte eller indirekte leve paa Planterigets Bekostning, faar her mindre Betydning. Moralen er den, at baade Parasiter og Planter ere „fordummede“ paa Grund af deres magelige Livsførelse.

I nærværende Afhandling, der væsentlig er en Gengivelse af to i »Naturhistorisk Forening«s Søndagsmøder holdte Foredrag, har jeg langtfra fremdraget alle Analogier mellem Dyr og Planter, saaledes kun i Forbigaaende berørt den Overensstemmelse, der hersker i Henseende til Ernæringens og Stofskiftets Principer: Dyre- og Plantelivets Kemi er ét. At denne, ved hver ny Undersøgelse klarere fremtrædende, »kemiske« Overensstemmelse mellem Planter og Dyr har lige saa stor Betydning for vort Spørgsmaal, som de mere »fysiske« Overensstemmelser, der her alene bleve omtalte nærmere, er indlysende — om ikke af andre Grunde, saa fordi alle en Organismes Livsprocesser staa i uløselig indbyrdes Sammenhæng. Derfor kan det nu ikke undre, at Planternes Stofskifte ikke — som man ofte har troet — lettere »forklares kemisk« end Dyrenes. Ja Planterne synes endog, efter Bøhms og mine egne Forsøg, at kunne faa »Feber« som Følge af forskellige Indgreb, f. Eks. Saar, Hede, Kulde o. a., et Forhold, der her kun skal berøres for at antyde, hvor sammensatte Planternes Livsprocesser ere.

Ligesom man i Dyrfysiologien mere og mere kommer til Erkendelsen af Nervesystemets Indflydelse ved Processer, der tidligere betragtedes fra et vel ensidigt kemisk Synspunkt, saaledes gør ogsaa Plantefysiologien Dag for Dag Opdagelser, der mere og mere viser hen til hvad man kunde kalde »nervøse Indflydelser« ogsaa hos Planterne. Jo dybere man trænger ind i Plantelivets Væsen — man er dog endnu ikke langt fra Overfladen —, jo klarere indser man Sandheden i Claude Bernards Ord:

»Der er kun én Slags Liv, kun én Fysiologi for alle levende Væsener.«

W. Johannsen.

Moderne Forfattere.

I.

Ved Gennemlæsningen af de 7000 Sider dansk og norsk Skønliteratur, som i Slutningen af forrige Aar og i Begyndelsen af dette har foreligget *Tilskueren*, er jeg uvilkaarlig kommen til at tænke paa en bornholmsk Skolemand, der en Gang havde givet mig en Fortælling til Bedømmelse. Den udgjorde halvfemte hundrede Sider tæt skreven pædagogisk Snakkesalighed, og i Slutningskapitlet var Helten ikke kommen længere end til den sidste Eksamensdag paa Seminariet. Han havde da endnu ikke haft den Forelskelse, som der paa næsten hver anden Side i Bogen var taget Forholdsregler imod. Da jeg antydede for Forfatteren, at Bogen næppe egnede sig til Trykning, bl. a. fordi Fortællingen var noget omfangsrig i Forhold til det Stof, den behandlede, saa han ironisk paa mig, og med ikke ringe Vægt svarede han paa sit bornholmske Maal: »Jeg skal sige Dem noget, mit Valgsprog har ved denne Lejlighed været: Mangt, men ikke meget«, hvorved han uden Tvivl har ment at sige: »Meget, men ikke mangt«. Men det blev nu ikke opklaret.

Disse i haarde, ligesom mislykkede Ganelyde udstødte Ord: »Mangt, men ikke meget«, har forfulgt mig under det meste af den nævnte Læsning. Men da jeg ikke tvivler paa, at det samme ironiske Blik, der den Gang mødte mig fra min Skolelærer, ogsaa vil være til rede for mig nu, om jeg søgte at gøre min Mening gældende overfor Forfatterne, skal jeg være forsigtig og holde mig til de Arbejder, som ikke har vakt hin Forestilling hos mig.

Der er da først *Henrik Ibsens* Skuespil *Fruen fra Havet*, der vistnok er den af Julemarkedets mange Bøger, som har vakt mest Opmærksomhed. Den vilde ogsaa i enhver Literatur indtage en fremragende Plads.

Skuespillet er — underligt nok, siden det er af Ibsen — ikke særlig godt bygget, idet Gangen i Komedien og den dermed følgende Stigning i Stemningen ikke er frembragt ved en tilsvarende Udvikling hos Personerne fra Møde til Møde (som i *Rosmersholm*), men ved tilfældige Afbrydelser, der rent udvortes taget opsætter Løsningen. Havde Forfatteren straks ladet sine Mennesker tale sig ud for hinanden, kunde vi lige saa godt i anden eller tredje Akt som i femte have staaet ved Afslutningen. Dette er saa paafaldende i Arnholms og Bolettes Forhold, at enhver formodentlig har været opmærksom derpaa, men endog selve Stykkets poetiske Midtpunkt, det første Møde mellem Fruen fra Havet og den Fremmede, bliver kun til det Led i Begivenhedernes Række, som det er, derved, at Ægtemanden kommer til og afbryder Underholdningen. Og at Misforstaaelserne og Uklarheden mellem Wangel og hans Hustru overhovedet kan holdes vedlige, skyldes udelukkende de bratte Standsninger i deres Samtaler, som Forfatteren anvender, dels ved at lade Tæppet gaa ned og dels ved at føre andre Personer ind paa Scenen i afgørende Øjeblikke. I sidste Akt er den vilkaarlige Sønderhugning af Optrinene saa aabenlys, at det virker forstyrrende.

Men en endnu farligere teknisk Mangel ved Stykket er det, at vi ikke forstaar, hvorfor Dramaet har ladet vente paa sig indtil nu. Hvor er det muligt, at to Mennesker som Ellida og Wangel, efter først at have været gifte i seks Aar har kunnet leve, som de har gjort det, i tre paa fjerde Aar, uden at sige til hinanden blot noget af alt det, de nu taler om? Men at tage det som Udgangspunkt for et Drama, at to Ægtefolk med et stærkt udviklet Hjærne- og Nerveliv skulde kunne tilbringe Aar ved hinandens Side som en Ask og en El, der blot giver lidt gensidig Skygge eller Læ, er at begynde i den Urimelighed, at Varme og Kulde i de menneskelige Følelser skulde kunne veksle i et Samliv uden at sætte tydelige Mærker. Forud for den Fred, vi nu ser, maa der have været i alt Fald delvis Ufred, og har der været det, staar ingen af de nu givne Forudsætninger helt ved Magt. Forholdet mellem Ægtefolkene vilde da — sandsynligvis — have været mindre godt, men under alle Omstændigheder betydelig klarere end nu. En nervøs Kvinde som Ellida mister nemlig Herredømmet over sig selv, naar hun bliver vred eller angst, og hun blotter sig. Og skulde der end, mærkelig nok, ikke mellem Ægtefællerne have været hæftige Optrin, er

de to Pigebørn der jo. Det vilde være omtrent utænkeligt, at den paagaaende, frit talende og skinsyge Hilde ikke skulde have ladet Stedmoderen mærke sin Misstemning i utvetydige Ord. Men en Strid imellem disse to vilde fremkalde Uro over hele Linjen, og ved saadanne Lejligheder maatte Wangel have faaet en Del af de Oplysninger, han nu savner.

Der er saaledes i Stykkets Anlæg og Bygning ikke uvæsentlige Mangler. Det hindrer imidlertid ikke, at *Fruen fra Havet* som moderne Aandsfrembringelse staar betydelig over sin Forgænger, der i Henseende til Bygning er temmelig uangribelig.

Der har nylig her hjemme været rejst Tvivl om, hvad moderne i literær Forstand vil sige. Jeg henviser i saa Henseende til nogle Artikler af *Valdemar Vedel* (imødegaaede af *Dr. Schandorph*) i Tidsskriftet *Ny Jord*'s August-, November- og Decemberhæfter fra i Fjor og til en Artikel af *Henrik Pontoppidan* i *Politiken* af 11te November f. A. Bag disse trykte Udtalelser staar vistnok en i forskellige Kredse udbredt Stemning.

Den sidste af de nævnte Forfattere sætter sig paa Læsernes Standpunkt og samler sin Mening om Nutidens Kunst i følgende Sætninger: »Vi bryder os ikke en Døjt om Virkelighed, Sandhed og Naturtroskab, naar Digteren blot bevæger os med sin Sorg, fryder os med sin Glæde, ægger os med sit Had. Han maa da for os gærne føre os op til Skyerne, om han helst vil tilhviske os sin Lykke der, eller ned til Underverdenen, om han vil betro os sine Ulykker i Mørke osv.« Og stærkere endnu udbryder han et andet Sted: »Sandhed, Virkelighedstroskab og Anskuelighed (!) . . . ere Begreber, som i og for sig ingen Betydning har for Kunsten . . . En kraftig Løgn, præget med Geniets Stempel, er for Kunsten tusind Gange mere værd end selv den dybsindigste Sandhed, der ikke har faaet Form og Lød.« Og Valdemar Vedel naar — ad andre Veje unægtelig — til et lignende Resultat, idet han om den Literatur, som er i Frembrud, tror at kunne bebude, at »Digterens Kunst vil aldeles ikke — som nu efter Kunstens Katekismus — gaa ud paa enten Ærlighed eller Sanddruhed, men alene paa at gøre Virkning, ɔ: sætte Læserens Sind i de Sindsbevægelser og fylde det med de Billeder og Forestillinger, som Digtets Idé kræver. Dette er den rette Kunst: med lydhør Forstaaelse af Sjælelivets Økonomi at kunne haandtere Læsernes Sind, forme det efter sit Lune, spille hvad Melodier, man vil, paa dets Toneregister.«

Udtalelserne forekommer mig ikke helt tydelige, men saa meget synes i alt Fald at staa fast, at begge Forfatterne mener, at man i Kunsten nu bør komme bort fra de hidtil saa meget priste Skildringer af Virkeligheden. Men dette maa igen sige: bort fra den Virkelighed, som er udenfor Kunstneren, for begge peger med en Glæde, som om Tanken var ny, paa Kunstnerens Indre som Kunstens evige Kilde. Det er hans Sorg eller Glæde eller Had, det er hans lydhøre Forstaaelse af Sjælelivets Økonomi (?), som skal spilles paa Sindenes Toneregistre.

Men saa opstaar unægtelig det Spørgsmaal: Hvorledes skal dette gaa for sig? En Sorg kan ikke spilles i al Almindelighed, og en Økonomi maa have positive Værdier at tumle med.

Pontoppidan svarer: Det er for Kunsten ligegyldigt, hvad Digteren finder paa, forudsat blot, at han giver sin »Løgn« Form og Lød, og Vedel skriver — i Sammenhæng med sin Afhandlings Tankegang, at det er »Tidens Sjæleliv«, han savner i Nutidens Digtning —: »Det moderne Livs stærkeste ejendommeligste Stemninger og Tanker vil i fantasirige Hjærner skabe sig om i Menneskeskikkelser og Livsskæbner, der, enten de nu ligner Virkeligheden eller ej (men den voksende Fortrolighed med Livets Love vil af sig selv bringe disse til Anvendelse ogsaa i Fantasiens Verden), ere fuldbaarne Børn af Hjærnernes Drømme og Hjærternes Krav.«

Det vil med andre Ord sige — ti den indskudte Parentes har ikke meget paa sig: hvad er »Livets Love« for en Digter af den beskrevne Art? —, at det moderne i den skrivende Kunst skulde blive en Literatur, hvor, som i den netop forladte, Anelser og Længsler blev lige gode med prøvede Opfattelser og erfarede Stemninger, hvor det sete i den Grad afhang af Øjnene, der saa, at det ikke burde forstemme, om en Ko blev til en Vejrmølle, naar det blev fremstillet med tilstrækkelig Energi, hvor kort sagt Livets Liv blev puttet i Skammekrogen, og til vor Beskuelse kun Digteren var tilbage, skinnende af Rørelse over sit eget Hjærtes Krav.

Jeg føler mig ikke paa Forhaand overbevist om, at det vil gaa saaledes. Og undersøger man Vejen, ad hvilken de to Forfattere og andre med dem er komne til deres Mening, lokker den heller ikke til at slaa Følge.

Vedel skriver: »Nutidsforfatterne . . . digter ude fra, ikke inde fra, man vil ikke give Læserne ny ejendommelige Indtryk,

men stræber at gengive Læseren, hvad han har i Forvejen, — Allemands Opfattelsen af Virkeligheden, der formenes at være den sobert og upersonlig opfattede objektive Virkelighed. Man gaar paa Jagt efter »rigtige« Smaatræk og sanker sammen en Sum af ydre Portrætligheder, smækker saa en Historie sammen, der stemmer med det en Gang autoriserede Skema for, hvordan det gaar til i Virkeligheden — ti der er næsten lige saa meget stereotypt og konventionelt i vor Literaturs Opfattelse af menneskelige Forhold og Naturer som i f. Eks. en Oehlenschlägers —; men der er ingen ny Synspunkter, ingen ejendommelig og personlig Opfattelse af Livet og Menneskenaturen, som aander organisk Helhedsliv ind i Digtningen, ingen Forkyndelse . . ., som river Læserne ud af Hverdagens Tommerum ind i den Søndagshøjtid, som hersker i den store Kunst. — Som Forfatterne, saaledes Kritiken og Publikum osv.«

Naar jeg undtager Bemærkningen om Søndagshøjtiden, der til Dels, men ogsaa kun til Dels, er rigtig, forekommer hver Sætning i dette Stykke mig falsk. Og der er Nemesis i dette. Som Heines Tysker dannede Kamelhovedet ud af sin sædelige Bevidsthed, former Vedel Nutidsforfatteren ud af sin. Han kender ham ikke. Efter sin egen Lære bryder han sig heller ikke om at kende ham. Hvorfor skulde nemlig den forklarende Aandsvirksomhed i højere Grad være bunden til den tunge Virkelighed end den fremstillende? Begge Virksomheder har jo dog som fælles Udgangspunkt det enkelte Menneskes arbejdende Hjærne. Forlyster denne sig ved relativ Uafhængighed, naar den fremstiller Billeder, hvor findes saa den Lov, der byder den at gøre sig til Slave af Stoffet, naar den forklarer det? I begge Tilfælde er den vedkommende Aand sig bevidst, at Tingen selv faar den ikke fat i, baade Forklaringen og Fremstillingen er dens egen Idræt, og der er da ingen Grund til at bryde Stemningen overfor denne Kendsgerning i to: en til Brug for Kunsten og en til Brug for Kritiken. Begge Dele bør ifølge Vedel være fri Forkyndelse af et Hjærtes Krav.

Men det er nu næppe derhen, vi stævner. Videnskaben peger ikke i denne Retning. Aldrig har Kendsgerningerne været løftet saa højt paa Videnskabens Straa som netop nu. Man leder efter dem i Tusindedele af en Knappenaalsspids Omfang, for at give dem det videst gaaende Ansvar at bære, og naar man under denne Søgen bøjer sig i Andagt for den vældige Tanke om

Helhedslivet i Naturen, er det ikke, fordi Tanken er fostret af en genial Drømmer, men fordi den er fremgaaet som Udbytte af et, og mange, Livs utrættelige Forskning.

Og hvorledes bærer man sig ad i de ikke-literære Kunstarter? Begynder der de fantasirige Hjærner at blive ligegyldige for, om de frembragte Skikkelser ligner Virkeligheden eller ej? Ingen vil vistnok paastaa det. Om det saa er i Arkitektur og Musik, er man i Færd med at drage Grænserne for det fri, ɔ: det ubundne Lunes Spil snævrere end før, man ønsker at nærme dem saa vidt muligt til de virkelige Vilkaar. Og Malerne og Billedhuggerne? De stoler saa vist ikke paa, at deres (hvorfra?) voksende Fortrolighed med Livets Love af sig selv skal hjælpe dem til at frembringe noget, som andre Mennesker vil tage for gode Varer. Tværtimod, Studiet af den levende Model drives af de unge med en saadan Hensynsløshed, at de er ved at tage Vejret fra deres Publikum. Vedel siger om de franske Kunstnere, at de »paaoktroyerer Folk deres eget lidenskabelige og stemningsfulde Syn paa Verden«, og det kan være rigtigt, men de gaar ikke derfor frit skabende til Værks. De har et eneste Svar til alle, der angriber dem: »Saaledes ser Tingen ud, og kan I ikke indrømme det, kan det være af to Grunde: enten kan I ikke se, eller vi ikke male eller hugge godt nok.« Om en gryende Tilbøjelighed (som hos *Zola* i Literaturen) til at »farve, omforme, ja konstruere og skabe Virkelighed« er der hos Malerne og Billedhuggerne ikke Tale. Bevis en moderne fransk Maler, at det og det paa hans Maleri ikke staar som i Naturen, og han vil forandre det. Hans Kunstværks Idé er Trofasthed mod det, han har set. Deraf afhænger, hvad han har følt og ikke omvendt, — det vil i alt Fald han paastaa. Og naar Pontoppidan fremdrager *Besnards* berømte gule Dame til Efterfølgelse og udbryder: »Aldrig i Verden har en Dame set saaledes ud«, saa rammer han med disse Ord netop ved Siden af Tingen. De for grelle Modsætninger mellem Farverne var en »Fejl« i Billedet, Sjælen i Kunstværket var Besnards Paastand om, at saadan, netop saadan saa Madame L. ud hin Aften, da Synet af hende gjorde sit uudslettelige Indtryk paa ham. Det er Forskellen mellem Pontoppidan og den unge Slægt, at han tror, at sligt kan skabes af et Syn i Luften, en Forestilling, og de unge end ikke med en Anelse nærer Haab om at kunne frembringe en lignende Virkning selv ved den modigste Anvendelse af deres fri maleriske Sans.

Og Nutidsforfatterne? De »smækker« nok netop ikke deres Historier sammen. De lever dem sammen, om jeg maa bruge det Udtryk. Det er jo særlig deri Overgangen fra før til nu bestaar, at en Forfatter i Nutiden ikke vilde kunne slaa sig til Ro med et Paafund af den Grund, der tidligere tilfredsstillede helt, at det var ham selv, der havde fundet paa det. Han overlader sig ikke til sin Fantasis frie Spil. Medens Fortidsdigterens Arbejde var at give sit geniale Paafund — og jo mere uforvarende det kom til ham, jo genialere var det — Form og Lød efter dets ejendommelige Beskaffenhed (efter den i det iboende Idé), fordyber den moderne Aand sig i en anden Virksomhed. Hans Digten er en Tilstand, hvori han med Anspændelse af enhver kundskabsfyldt Hjærnecelle forsøger at give sine Indfald netop den Art og Orden og Følge, som Livet paa de givne Betingelser efter hans Overbevisning maatte have, og hans Tumlen med Formen er en Vilje til at frembringe paa andre Virkelighedens umiddelbare Virkning paa ham. Heri ligger, at Erindring og positiv Viden maa spille den afgørende Rolle for ham, eller omvendt sagt, at kun de personlige Oplevelser kan fremkalde hans kunstneriske Trang. Kun Erfaringen kan nemlig bringe ham til at føle den Stump af Sammenhængen i Livets Uendelighed, der udgør hans Sjæls Forvisning. Han har Livet til Religion; Fortidens Folk og Ny-Romantikerne tilbeder Jeget som saadant.

En Nutidsforfatter vilde derfor kun kunne »skabe sine Stemninger og Tanker om i Menneskeskikkelser og Livsskæbner« paa det ene Vilkaar, at han vidste, at disse Stemninger og Tanker netop vare fremkaldte i ham ved, at han paa sin Vej i Livet havde krydset Menneskeskikkelser og Livsskæbner af den Art, som han føler Lyst til at »skabe«, og han vilde ikke kunne udgive sine Drømme for andet end det, de var: Drømme. Men paa den anden Side vilde der ikke være det mindste i Vejen for, at han gav os Bind fyldte med Drømme. De har jo som saadanne fuld Realitet.

Men naar Valdemar Vedel derfra vil slutte, at Nutidsforfatteren forholder sig »refererende« til Virkeligheden, og at hans Stræben gaar ud paa at »gengive Læseren, hvad han har i Forvejen, — Allemands Opfattelsen af Virkeligheden«, slaar han unægtelig med det samme en Streg over al Nutidens Kunst.

Der bliver da kun Haandværk tilbage, og det vilde dog være lidt haardt ved Folk t. Eks. som Tolstoj og Dostojevski.

Kun den, der ser paa en Haand, som om han aldrig havde set en Haand før, kan male Haanden, har en gammel Maler sagt, og med disse Ord peger han paa det, der er Grundstemningen i al kunstnerisk Yden: Nyhedsfølelsen og Enkeltmands Bevidstheden. Kun jeg, og jeg først i dette Øjeblik, kan sige, hvorledes Tingen forholder sig. Denne Følelse mener Vedel, at Nutidsforfatterne skulde mangle? Han glemmer, at det ikke er dem, der vil digte efter de færdige Love, der skulde ligge til rede for dem. Nej Sagen er, at Nutidens Digter er det Modsigelsernes Tegn, han er, for en stor Del i Kraft af den Nyhed, der følger med ham. »Lev Livets Liv og digt derom« er af de kunstneriske Valgsprog maaske det ypperste til at holde Allemands Opfattelsen borte fra Kunsten. Livet er nemlig ikke det samme for mig som for de andre, og det er ikke det samme i Dag, som det var i Gaar. Dette urolige og udviklingsrige »Tidens Sjæleliv«, som Valdemar Vedel savner i den nye Digtning, kunde han da ogsaa have fundet, om han havde forstaaet at søge, f. Eks. i Drachmanns første *Digte*, i J. P. Jacobsens *Marie Grubbe*, i Bjørnsons *En Handske*, i Hans Jægers *Fra Kristiania-Bohêmen* og i Tolstojs *For Dødens Domstol*, for blot at nævne én tilfældig Række af Nutidsfrembringelser; der vilde jo kunne opstilles mangfoldige af den Slags. Men Ulykken er, at en kunstnerisk Tro og Higen som Vedels ikke udvikler Sporsansen, den fører Tankerne i Ring om dem selv.

Valdemar Vedel synes stærkt paavirket af den Omstændighed, at der for Tiden ikke skrives betydelige Kunstværker paa dansk. Men i Dødvande turde det dog være særlig vanskeligt at finde Strømmens Retning. Der er da for saa vidt mere Mening i at anføre det som en Indvending mod Forfatterne i Nutiden, at de som Regel ikke deler hans og manges Længsel efter Søndagshøjtiden i Kunsten. De holder af Livet for Livets egen Skyld — eller om de ikke netop bærer Præget af at »holde af« det, benægter de, at der er andet at holde sig til her i Verden end det Liv, der leves —, og de vil derfor lige saa godt kunne blive grebne ved at møde det i Søgn som i Helg, og da det første er ulige hyppigere end det sidste, bliver deres Meddelelser om disse Møder som oftest hverdagslige Historier.

Vi staar her vistnok ved det væsentlige i Misstemningen hos Ny-Romantikerne — for at bruge en Betegnelse, der næppe er

uheldigere end den Slags Betegnelser plejer at være — mod Modernismen. Deres Kunstfølelse er aandig, de forstaar ikke disse Glæder og Sorger ude fra Hverdags-Livet, der jo baade kan lugte ilde og har grove Benævnelser paa alt, og de formaar ikke at opdage »Synspunkter« eller »Opfattelse« eller »Forkyndelse« i Skildringer af Tilstande, hvor der jævnlig end ikke er Brug for Ord som Aand eller Tanke eller Begreb. Men her hører ogsaa al Forhandling op. Mellem to, hvoraf den ene med Begær indsuger gennem alle Organer og Porer en Gades Liv eller Stemningen langs ad en Landevej, og som først lever, naar han oplever, og hvoraf den anden kun føler de uundgaaelige Sansninger som Tilskyndelser eller Hindringer i en, uafhængig af Stedet, begyndt Hjærnevirksomhed, er egentlig enhver Forstaaelse umulig. Hvad den ene tillægger afgørende Betydning, vækker kun en flygtig Tankeforbindelse hos den anden. Og saaledes er formodentlig til syvende og sidst Forholdet mellem de af Valdemar Vedel stedfortraadte Naturer og de »moderne« Skribenter.

Men her er der forøvrigt et Punkt, hvor jeg trods den store Uenighed med Hr. Vedel tror, at vi kan blive enige. Der viser sig nu og da hos Nutidsforfatterne en særegen Fladhed i deres Kærlighed til eller Tro paa eller Holden sig til Livet. De sætter sig undertiden paa det Standpunkt at tage alt for gode Varer. De vælger og vrager ikke, men giver i god Tro en forskelsløs Forgudelse af deres tilfældige Erfaringer til bedste, som er overmaade ubetydelig og kedsommelig. Denne Tilsyneladelse kan forekomme hos de i teknisk Henseende dygtigste iblandt dem, og jeg vil — uden dermed at mene at have sagt noget hverken helt eller halvt om Manden — nævne *Huysmann* som en saadan Apostel i den flade Tro paa Livet. Om ukritiske Læsere, efter at have vandret en Stund med denne Art af Nutidsforfattere, skulde faa en Følelse af, at Kunstretningen fører ud i Ørkenen, vilde det være undskyldeligt; men Valdemar Vedel vil ikke være en ukritisk Læser, og han burde, forekommer det mig, kunne se Forskellen paa, hvad den enkelte giver, og hvad Kunstprincipet fører med sig.

Og der er da det mærkelige ved Tingen, at Valdemar Vedels kunstneriske Fordring bedst kunde tilfredsstilles af Skribenter, der er moderne i den gængse Forstaaelse af Ordet. Er det nemlig saa, at en betydningsfuld Side af Tidens aandelige Brydninger er undgaaet de moderne Digteres Opmærksomhed, kender de fine Aander sig ikke igen i de givne Skildringer — og Genkendelsens Glæde

kan det ikke nytte at ville fjærne fra Kunstnydelsen —, nu vel, saa er der jo ikke foregaaet andet end det, der overalt og til alle Tider har drevet Kunsten frem i Verden. Den enkelte særlig begavede læser ikke Sandheden ud af det, der ydes, og saa forsøger han at gøre det bedre. Vedel spørger: Skal da den nulevende Slægt leve sit Liv og dø sin Død uden at føle Trang til at meddele sig til nogen? Og vi svarer, at det er netop det, den ikke skal. Der er ikke i den moderne Kunstbevidsthed nogetsomhelst, der skulde modsætte sig, at denne Slægt eller kommende Slægter gav sig Luft »paa umiddelbar lyrisk Vis« eller paa hvilkensomhelst anden Vis, tvært imod, vi vilde staa lyttende og taknemlige over for sligt. Det eneste, vi sætter som vor Fordring ved en saadan Lejlighed er, ikke at faa en Brøk udgivet for et helt Tal eller omvendt, for det forstyrrer os. Vi indser ikke Nytten deraf og kan paavise Skaden.

Men er det da den Indvending, der bliver tilbage mod Modernismen — ikke at den modssætter sig Søndagshøjtiden i Kunsten, for det gør den ikke, men —, at den udskyder de Forfattere, der ikke formaar at anskueliggøre deres Opfattelse af »det moderne Nervelivs ejendommelige Tempo« uden ved en fantasirig Sammendigtning, der er bygget paa en (paastaaet) »Fortrolighed med Livets Love« i al Almindelighed, hvilken Fremgangsmaade Vedel et Sted billedlig udtrykker ved, at »Dagens Gerning og vaagne Tanker gaar igen i Nattens mest fantastiske Drømme«, ja, saa tror jeg unægtelig, at Tiden vil holde med Modernismen og undrende spørge: Hvorfor fortæller disse nye Mænd os ikke hellere Sagens virkelige Sammenhæng end indvier os i Natsiden af deres Bevidsthed?

Og hvad nu Pontoppidan angaar, saa er det, han savner i den nyere Literatur, ikke Tidens Sjæl men Forfatternes. Han finder ikke Digterens Billede i Digtningen og klager over, at han ikke kan føle hans Hjærte slaa eller ane Undfangelsens Glæde i Digterværket. Men undersøger man Sagen en Smule, viser det sig, at dette Savn hidrører fra en personlig Egenhed hos Pontoppidan, som han ganske vist deler med mangfoldige, men som dog ikke synes skikket til at paavirke den literære Udvikling. Hos de Forfattere nemlig, hvis Stil lige som føler med Æmnet, finder Pontoppidan Sjælen — og han nævner eksempelvis Chr. Krogh og Hans Jæger, hvilke Eksempler gør hans literære Sans Ære —, kun dem, der fremsætter Æmnet nøgent, og som af kunstnerisk

Overbevisning ikke kunde lade sig undslippe de i Stemningen umiddelbart indgribende Vendinger, frakender han Sjæl. Men dette er jo ikke andet, end hvad der har været sagt, saa længe Nutidens Kunst har varet. Den er »kold«, »trøstesløs«, »sjælløs« o.s.v., og jeg undres paa, om ikke Pontoppidan selv skulde have været Genstand for saadanne Udtalelser i Anledning af sine tidligere Arbejder. Det er tomme Ord, som blot viser, at den vedkommende har et ensidigt Syn paa Kunstnerens Opgave. Han forlanger, at Digteren skal gribe Læserne paa en bestemt Maade. Men der bliver jo ikke mindre »Sjæl« i et Digterværk, fordi Forfatteren tilsyneladende staar bag Æmnet og skyder det frem foran sig, end fordi han giver sine Følelser til Kende, medens han skriver. Den modsatte Paastand er naiv, al den Stund det ikke forholder sig rigtigt med det saa meget omtalte Fotografiapparat i Digterens Hjærne, der skulde arbejde mekanisk. For en Nutidsbetragtning er det kunstnerisk ligegyldigt, om Digteren virker ved Stilens Kulde eller Varme, kun at det som en Smagssag har været anset for fornemmere at bruge Kulden, da dette forhindrer de intime Berøringer mellem Forfatter og Læser. At bebrejde en Forfatter den paa en Gang blufærdige og selvbevidste Fremgangsmaade, som holder hans Person uden for Sagen, synes der kun at være Anledning til, naar man gaar ud fra, at det ikke er »sandt«, hvad han fortæller. Men saa trænger vi ganske vist ogsaa til at faa fat i Manden, for ellers glider baade Digterværk og Stemning og det hele fra os.

Og Pontoppidan er for saa vidt altsaa i Overensstemmelse med sig selv, som han ikke holder paa Digtningens Sandhed. At det imidlertid skulde være de geniale Løgne, som Fremtidens Kunst skulde leve af, turde være usandsynligt allerede af den Grund, at Forsøget jo har været gjort og gjort med al den Kraft, som Menneskeheden overhovedet formaar at sætte ind paa den Slags Ting. I Heltedigtningen, Rokokoen, Romantiken o.s.v finder man nogle af de Spor, som Kunstnernes geniale Løgne har sat i Menneskeslægtens Udviklingshistorie, og før man i god Tro gaar Vejen om igen — de enkeltes selvmorderiske Forsøg fraregnet —, vil man være kommen saa langt fra nu, at enhver Tale for os om denne Fremtid løser sig op i Taage. Der er nemlig den Forskel mellem Svingningerne i Tidsaanden fra før til nu, at nu véd man Besked tusind Aar tilbage i Tiden og tusind Mile rundt om sig; i gamle Dage strakte de virkelige Kundskaber sig sjælden længer end tredive Aar tilbage og tredive Mile rundt. Forsøgene gøres nu ikke let om igen.

At moderne derfor i en overskuelig Fremtid vil betyde Bevægelsen hen imod og ikke bort fra Virkeligheden, føler jeg mig saa meget mere overbevist om, som man endnu kun i forholdsvis ringe Grad har formaaet at bruge Kunsten efter sit Ønske. Vi staar lige over for en Række Begyndelser, der kun her og der er naaet hen imod den Helhedsvirkning, som betinger Klassicitet.

Blandt de nordiske Digtere var vel *Ibsen* den, der en Tidlang lettest vilde have samlet Stemmerne ved Valg af en Ypperstepræst til Nutidsreligionens Templer. Men han satte en Del af sin Anseelse til ved *En Folkefjende*, vandt den ikke igen ved *Vildanden*, og da han havde udgivet *Rosmersholm*, var han overhovedet ikke Kandidat længere til denne Post. Nu er den gamle Digter med *Fruen fra Havet* paa ny traadt i Forbindelse med sine tidligere Venner.

Skuespillet indeholder en Besynderlighed, der truer med at gjøre det umoderne, det er Kvænen, der kommer og gaar som en Sagnfigur. Men tænker man sig denne Mand borte — og det var ikke vanskeligt; han har ikke en Replik, som ikke kunde erstattes af et Bud eller et Brev eller en tilfældig Ytring af den unge Lyngstrand, der jo er den første til at bringe ham paa Bane —, eller hvis Ibsen i Stedet for at lade ham optræde i Halvmørke og Sagastil havde gjort ham til den følsomt begavede, raa Æventyrer, han i Virkeligheden er, vilde vi have haft et Drama for os, hvori ingen vilde have tænkt paa at finde Symbolik. Det er Kvænens Uvirkelighed, der forstyrrer Indtrykket.

Med denne Skikkelse har nu Ibsen taget sig det let. Personen lever udelukkende i de andres Omtale. Da han kommer til Syne paa sine to — i og for sig usandsynlige — Afstikkere i Land fra den engelske Damper, hvor han synes at høre til, gør han kun Virkning ved sine uhyggelige Øjne og ved sin Ævne til at overhøre de Ytringer, der ikke passer i hans Kram. Dette sidste er i Grunden det eneste menneskelige ved ham, som vi selv faar Lov til at iagttage, og da denne Ævne ikke netop nødvendig forudsætter store personlige Egenskaber — der var i gamle Dage en tyk Brændevinsbrænder i Lille Strandstræde, som kunde gøre det samme —, er der ved hans Ubetydelighed noget, som let faar en til at tænke paa Fætter Charles i *Den første Kærlighed* af *Scribe*. Under alle Omstændigheder er man ubehagelig hurtig paa det rene med, at Ellida lige som Emmeline i hint Stykke ikke

har andet at gøre end snarest muligt se at komme bort fra sin Ungdoms Fejltagelse.

Og det er Synd for Dramaet og for Ibsens Kunst, at Digteren ikke, da denne Kvæn kom ham paa Livet, greb ham, bøjede ham i Knæ og tvang ham til at blive Menneske. Nu sejler han paa den store Damper bort over Havet og kommer aldrig igen. Ingen vil sende Bud efter ham; han er et intet.

Med de øvrige Personer i Stykket har Ibsen redelig kæmpet Kampen ud, og næsten overalt har han sejret: fra Skyggerids er de blevet Mennesker. Stridest har Kampen staaet med selve Fruen fra Havet.

Hun var stærk i den Havtaage, som dannede hende. Men Ibsen lod hende ikke Ro, før hun blev den skøre, nervøse, til Tider næsten sindssyge Dame, der lever som en paa en Gang fordringsfuld og ansvarsløs Undine i Doktor Wangels Hus. Ibsen har gjort hende elskværdig af Væsen, ikke i Ny og Næ eller af Lune, men som noget, der følger med hendes Natur, som Morgenrødmen følger med de lette Skyer i Horisonten. Det er næppe rigtigt. En Kvinde, der i over seks Aar bogstavelig intet andet har haft at gøre i det Hus, hvor hun er gift, og hvor to Steddøtre er grot op, end at skøtte sine egne sygelige Forestillinger, og som, da Forholdet en skønne Dag dog ogsaa bliver hende for grelt, lægger Skylden for denne Ordning over paa sin længst mulige langmodige Mand, og en Kvinde, som, skønt alt hvad der er hende dyrest i Ægteskabet, til enhver Tid har formet sig efter hendes Tykke og imod Mandens Længsler og Drømme, er ufin nok til at se sit Forhold til Manden i Belysning af et Køb og et Salg, en Kvinde endelig, som den første Gang hun møder en fordums forkastet Bejler igen, er beredt til at meddele ham sine og Mandens inderste Hemmeligheder — en saadan Kvinde vilde næppe føre sin Sag, naar hun tror, at alt staar paa Spil, med en Mine og i et Sprog, som var hun en Engel for Guds Trone. Men saa stor er Ibsens Magt, at man trods disse skrigende Usandsynligheder, og uagtet Fruen fra Havet jævnlig benytter Ord, der ikke er hendes men Digterens, dog bevarer et overordentlig livfuldt Indtryk af hende. Hendes særegne nervøse Ophidselse, hendes Uro og elementære Tro paa ad hemmelighedsfulde Veje at høre sammen med det store Hav, ved hvilket hun er født, og hvor hendes Ungdomsaar er forløbne, hendes fantastiske første Kærlighed, der til syvende og sidst ingen Kærlighed var men en Slags hypnotisk

Forkuelse, hendes forvirrede Venden tilbage til sine oprindelige Forestillinger om at være bunden højtidelig til noget, der mulig slet ikke er til, og Modsigelsen i hendes Følelser, der samtidig fører hende nærmere end nogensinde til den Mand, hun fjærner fra sig, hendes pludselige sindssyge Opskræmthed, da hendes Drømme tilsyneladende faar Liv — alt dette samler sig til et Billede, der i Virkning ikke er uligt det før omtalte Maleri af Besnard: den saakaldte gule Dame.

Der er ikke Tale om, at vi her staar overfor et Hjærnespind af Henrik Ibsen. Vi staar over for en Sjælekundskab, der er videre end den borgerlige, de fleste Forfattere maa lade sig nøje med. Ibsens Digtning bærer Fejl i sit Skød, men ved denne Lejlighed aver han dem med fast Haand. Det Lys, de andre Personers Ord kaster ind over Hovedfiguren, er sat paa med megen koldblodig Finhed. Vi faar ved det optrukket for vore Øjne den smalle Streg mellem Galskab og Fornuft, som Ellidas Tanker bestandig bevæger sig hen ad. Kraftigst virker vel i saa Henseende Hildes Ytring til Bolette i Begyndelsen af anden Akt, at Moderen formodentlig en skønne Dag gaar hen og bliver gal for dem, — hendes Moder igen døde jo som gal, det véd hun, hvorpaa Bolette som den ældre Søster afvisende svarer: »Ja, Gud véd, hvad ikke Du har din Næse i«, et Svar, der i malende Kraft staar jævnsides med det genialt opfattede Ord »spændende«, der nu og da kommer igen i Hildes Mund. Men ogsaa Wangel giver os rundelig Besked om Ellidas Sygelighed, og der kan i det hele ikke være Tvivl om, at Forfatteren netop har villet eftergaa denne »spændende« Linje i en Kvindes Sjæl, hvor Nervelivet stadig truer med Forfald, indtil der pludselig aabner sig et Tilflugtssted, hvor der i alt Fald foreløbig er Tryghed.

I Komedien er det Ellidas Mand, Doktor Wangel, der langt om længe viser hende denne Tilflugt, hun ubevidst altid har søgt. Men vi andre, der ikke har gennemgaaet den samme Udvikling som Personerne i Stykket eller som den i fremmed Land levende Digter, maa have Lov til med nogen Undren at erfare, at der kan ligge saa meget i dette Wangels Tilbud til Ellida om, at hun herefter kan vælge »i Frihed og under Ansvar«. Vi er simpelthen hele Tiden gaaet ud fra denne Forudsætning, og vi studser, da Ellida finder »Forvandling i dette her«. Ordene blive fede i vore Øren ved deres Selvfølgelighed, og jeg holder mig forvisset om, at havde Henrik Ibsen haft Lejlighed til blot en eneste Gang

at høre en af vore selvbevidste, seminaristisk uddannede Folketingsmænd tale i Rigsdagen eller paa et Folkemøde, vilde han ikke have løftet disse Ord op paa Tinden af sit Skuespil. Den bøjer sig ved dem helt ynkelig for vore Øjne.

Om Hilde og Bolette er der kun anerkendende Ord at sige. Navnlig turde der ved den af Nysgerrighed skælvende unge Pige Hilde være naaet et Højdepunkt i sammentrængt Fremstilling, som det kun er Mesteren forbeholdt at finde, men ogsaa den mere positive Bolette er beundringsværdig i hvert roligt bevæget aandeligt Ledemod. Der er det ejendommelige Sammenspil mellem hende og Stedmoderen, at hun ved Komediens Slutning staar i Begreb med at indlade sig i et Ægteskab, der formodentlig en Gang vil give hende Anledning til at fremkomme med lignende Bemærkninger om Køb og Salg ved Ægteskabers Indgaaelse som dem, vi har hørt af Fruen fra Havet. Hun ægter sin forrige Lærer for at faa Lejlighed til at »leve med i Livet« og for at slippe for at »gaa og grue for det tossede Udkomme«, og er det end ikke en nøjagtig Gentagelse af de mere vage Stemninger, der i sin Tid førte Ellida til Brudeskamlen, saa er der dog saa megen Tilbagevenden i Begivenheden, at Digteren derved leder vore Tanker ind i Livets evige rundt og rundt og skaber en Stemning, der midt oppe i det »uudgrundelige«, det »grufulde«, det »dragende« og »skræmmende« holder os ved den Jord, vi træder paa. Bolette er Livet i den norske Fjordbygd Tirsdag, Onsdag, Torsdag, Fredag — Mandagsafskyelighederne og Lørdagens Smuds findes ikke deri —; med Ellida sidder vi Søndagaften og drømmer ved Havet.

Saa er der i Skuespillet den helt nye, unge Opkomling fra det lille Haandværk, Fyren med det dannede Samfunds kunstneriske Smitte, med sin trange Egenkjærlighed og med det »Knæk«, som Brystsygen volder. Han er lidt grel et Par Steder, men hvor er han ikke funden og følt i de Omgivelser, der har skabt ham. Hverken Sørejse, Livsfare, Held til sine Ønskers Opnaaelse, Badeliv, Forlibelse eller nogetsomhelst andet kan rette paa ham.

Kunstnereleven Lyngstrand er den utillempede Sandhed, — den Ibsen i Ærbødighed har tilegnet *Fruen fra Havet.*

E. Skram.

Anmældelse.

Cl. Wilkens: Æstetik i Omrids, med særligt Hensyn til den moderne Æstetik. 1888.

Sokrates havde ubetinget Ret, da han sagde: det skønne er svært. Og man kan vistnok uden at gaa Sandheden for nær tilføje: det bliver sværere Aar for Aar. Den Maade, paa hvilken Æstetiken hidtil er bleven behandlet, har med ubønhørlig Konsekvens medført, at vor Viden, vor Indsigt i de Love, der maa være opfyldte, for at noget skal kunne kaldes skønt, i Stedet for at vokse stadig er aftaget, er bleven dunklere og uklarere. Paa den ene Side har nemlig den kunstneriske Skaben frembragt nye Former af Kunstskønhed, paa den anden Side har arkæologiske, etnografiske og kunsthistoriske Undersøgelser forøget vort Kendskab til, hvad Oldtidens kultiverede og Nutidens vilde Folkeslag betragte som skønt. Materialet, det erfaringsmæssig givne skønne, er saaledes bestandig vokset, men den teoretiske, videnskabelige Behandling af dette uhyre Materiale har slet ikke kunnet holde Skridt med den afbrudte Ophoben af Stof. Ganske vist har saa godt som alle baade smaa og store Filosofer — og deres Tal er ikke ringe — givet sit Bidrag til den videnskabelige Æstetik, og mangfoldige Kunsthistorikere og Kunstkendere have indenfor begrænsede Omraader søgt at formulere bestemte Love, men med alt det ser det dog foreløbig kun sørgeligt ud for Æstetiken. Ti Filosoferne have sædvanlig, som Skik og Brug indtil den nyeste Tid har været blandt disse, opstillet sine Paastande uden noget virkeligt Kendskab til de Ting, som de talte om, og Kunstkenderne have kun altfor ofte savnet Indsigt i, hvorledes en Lov skal opstilles og begrundes. Resultatet af de æstetiserende Filosofers og de teoretiserende Æstetikeres forenede Anstrængelser er derfor

blevet, at Æstetiken, i Stedet for at faa en stadig strængere, eksakt Karakter, er blevet et uhyre Væv af spekulative Paastande, aforistiske Bemærkninger og halve Sandheder i Aandrighedernes Form. At bringe Orden i dette Kaos, at sigte de faa Guldkorn, som utvivlsomt findes,' ud af Flosklernes tætte Masser, er derfor et Herkulesarbejde, som kun meget faa Forskere have haft Mod til at indlade sig med, saa at der hidtil kun foreligger nogle enkelte Forsøg paa en samlet Fremstilling af Videnskaben. Man maa derfor være Docent Wilkens i høj Grad taknemmelig for, at han har villet paatage sig denne Opgave, og kan der end indvendes meget mod den Løsning, han har naaet, maa man dog i Betragtning af de store Vanskeligheder, som her skulde overvindes, betegne det foreliggende Arbejde som vellykket; paa enkelte Punkter staar det endog temmelig højt.

En væsentlig Grund til, at Docent W.s Arbejde ikke er lykkedes bedre, end Tilfældet er, turde være den, at der i det mindste efter mit Skøn til en vis Grad er taget galt fat paa Opgaven. At give en videnskabelig Fremstilling af Æstetiken er som sagt et Herkulesarbejde, og blandt alle den gamle Halvguds store Foretagender minder det mest om Udrensningen af Augias Stalde. Kun ved at lede en brusende Strøm af nedbrydende Kritik ind i de i Aarhundredernes Løb ophobede Masser vil man kunne gøre sig noget Haab om, at faa alt det værdiløse Ordgyderi skyllet bort, saa at den faste Grund, paa hvilken en solid Videnskab kan rejses, træder frem i Dagen. En saa radikal Fremgangsmaade har Forf. dog ikke villet indlade sig paa; han har foretrukket at tilvejebringe den bedst mulige Ordning af alle de forhaanden værende Bidrag til Videnskaben fremfor at rejse denne fra Grunden. Men idet han saaledes har foretrukket Mangfoldigheden for Enfoldigheden, har han selv lagt Spiren til de Mangler og Ulæmper, hvorunder hans Værk lider. Der opnaas ganske vist en fyldig og interessant Behandling af de enkelte Problemer derved, at de forskellige Forskere komme til Orde og deres Udtalelser benyttes til gensidig Kritik og Belysning, men Helheden lider derunder. Ikke blot fylder det historiske Apparat ofte et langt større Rum, end de citerede Forfatteres jævnlig temmelig tarvelige Udtalelser er værd, men det indre Sammenhæng i Udviklingen og Forf.s egentlige Resultat forsvinder næsten helt paa flere Punkter, fordi vi stadig skulle have at vide, hvad alle mulige andre mene om det paagældende Spørgsmaal. Med andre Ord: hvis Dr. W. blot

havde set Æstetiken noget mere under Synspunktet af en Augiasstald, der trængte til en radikal og grundig Udrensning, saa vilde det, der strængt videnskabelig lader sig godtgøre, være traadt mere klart frem, medens det nu snarere ligger som Blindskær i Privatanskuelsernes Ocean, hvor det møjsommelig maa opsøges af den tænksomme Læser. At baade Forf. og Publikum havde været bedre tjænt med en saadan Fremstilling, forekommer mig utvivlsomt; som Sagen nu staar, er Docent W.s Arbejde ganske vist interessant, men svært — som selve det skønne.

Endnu en Omstændighed bidrager sit til den Vanskelighed, som man paa mange Punkter har med at finde ud af, hvilket Resultat Forf. egentlig mener at være kommen til. Docent W. synes at glemme, at der er Forskel paa flydende Sprog og flydende Fremstilling. Sproget kan være lige saa let og flydende i en videnskabelig Afhandling som i et Digterværk; der er ingen Nødvendighed for, at man ved Læsningen af en Afhandling skal sidde med et Par Passere i Haanden og markere Subjekt og Prædikat i Hoved- og Bisætninger for overhovedet at kunne finde Rede i, hvad der hører sammen. Ethvert Skridt henimod et flydende Sprog er derfor, selv i Videnskaben, et Fremskridt. Men lige saa vist som der er — eller i det mindste burde være — Forskel paa Indholdet i en videnskabelig Afhandling og et Digterværk, lige saa sikkert bør der være Forskel paa den Form, hvori Indholdet fremtræder. Medens det er Digtekunstens Opgave i en jævn Strøm at føre os fra Stemning til Stemning, skal Videnskaben give os logiske Udviklinger, hvis Resultat er bestemt formulerede Love. Derfor maa Digterens Fremstilling nødvendigvis være flydende, for at vi uden Stød og Spring kunne glide fra Billede til Billede, medens Forskerens Fremstilling maa gaa stødvis, for at Tanken kan finde Hvilepunkter. Og ethvert Forsøg paa at overføre Digtekunstens Fremstillingsmaade i Videnskaben fører naturligt til, at en saadan Afhandling bliver komplet ulæselig. Naar man i en længere Undersøgelse aldrig faar at vide: »Nu er denne Betragtning afsluttet, Resultatet var dette, nu gaa vi til det næste Punkt«, saa véd man efter kort Tids Forløb slet ikke, hvor langt man er naaet. Med en ganske enkelt Undtagelse have alle vore nyere Filosofer mere og mere lagt sig efter en saadan flydende Fremstilling, rimeligvis i den Tro, at deres Værker derved blev tilgængelige for et større Publikum. Men dette er utvivlsomt en Fejltagelse; hvor en Fagmand, som dog ved, hvad Talen er om,

straks taber Traaden, kan man ikke vente, at Lægmanden skal faa noget som helst Udbytte. Han lægger derfor snart Bogen til Side, og dennes Læsekreds indsnævres i Stedet for at udvides.

Disse almindelige Betragtninger ere for saa vidt her paa deres Plads, som Docent W. i Æstetiken har gjort et betænkeligt Skridt henimod den flydende Fremstilling. Forf.'s syv Aar ældre »Sociologi« er langt mere videnskabelig i Fremstillingsmaaden og derfor mere tilgængelig, og dog havde der for Æstetikens Vedkommende været saa meget større Grund til en strængt videnskabelig Fremstilling, som Forf. med fuld Føje gør opmærksom paa, at Forskerne ofte have begaaet den Fejl »i Stedet for Videnskab at give os et Digt om det skønne«. (S. 4). Men det er som bekendt lettere at skrive Love for andre end selv at følge dem, og et Eksempel herpaa vil Læseren finde blandt andet Side 142—145, hvor den erotiske Kærligheds Betydning i Kunsten udvikles. Forf. giver os her en ustandselig, 2½ Side lang, billedrig Strøm af skønne Ord om det skønne. Men hører dette hjemme i en videnskabelig Undersøgelse? Er det ikke at give os Stene, naar vi bede om Brød, at give os Lyrik, hvor vi fordre Love? Og det er kun en tarvelig Erstatning, der bydes os, naar Forf. Side 160 giver en Definition af det skønne, som i Abstrakthed og tung Udtryksmaade staar paa Højde med det uheldigste, som den danske Literatur har at opvise i denne Retning.

Hermed er heldigvis ogsaa de væsentligste Indvendinger antydede, som kunne rejses mod det foreliggende Værk. Naar vi nu gaa over til at betragte det nærmere i Enkelthederne, bliver det fornemmelig dets gode Sider, som vi komme til at dvæle ved. Vel er der ogsaa i Behandlingen af de enkelte Problemer en Del, som man kunde ønske anderledes, men med ganske faa Undtagelser lader dette sig føre tilbage til den allerede omtalte Mangel paa indre Sammenhæng og paa skarp Pointering af Resultaterne, saa at der ikke er nogen Grund til at opholde sig videre derved.

Værket falder i øvrigt i fire Afsnit: det skønne, det ophøjede og det tragiske, det hæslige og det komiske, den kunstnerisk formende Fantasi. Straks i Indledningen defineres nu Æstetiken som Læren om det skønne. Forundret spørger Læseren, hvorledes Æstetiken, naar den kun er Læren om det skønne, da ogsaa kan omfatte de tre øvrige Afsnit. Forklaringen paa denne Mærkelighed gives Side 190, hvor vi lære, at det skønne kan tages i dobbelt Betydning, dels en snævrere: det rent skønne, dels en

videre, hvorunder der foruden det skønne tillige indgaar de andre Former af æstetisk Behag. Hertil er naturligvis intet at indvende, men det havde dog sikkert været det heldigste, om denne Dobbelttydighed af Ordet straks var bleven omtalt, for at Læseren ikke forgæves skulde anstrænge sig med at gætte Gaader. — Ved selve Bestemmelsen af det skønne, Grænsereguleringen mellem dette og alle andre Omraader, er Forf. slaaet ind paa en Vej, som næppe før er betraadt i nogen Æstetik, og som i Virkeligheden turde være den eneste, der sikkert fører til Maalet. Da vi, for at kunne afgrænse »Skønhedens Rige«, dog først og fremmest maa vide, hvor mange Grænser det har, men da det turde falde vanskeligt at afgøre, hvorvidt dette Rige er trekantet, firkantet eller muligvis cirkelrundt, saa opdager Forf. snart, at Æstetikernes sædvanlige Fremgangsmaade, om den end betegner et nødvendigt Stadium paa Vejen til fuld Forstaaelse, dog er utilfredsstillende. Ved kun at angive Forskellen mellem det skønne paa den ene Side og det gode, det hensigtsmæssige, det nyttige, det behagelige osv. paa den anden, hvilket er Æstetikernes sædvanlige Metode, naas slet ikke det, der tilsigtes, ti der kunde jo gærne være hundrede andre Ting at tage Hensyn til, før Grænserne for det skønne var fuldstændig bestemte. Forf. gaar derfor ganske rationelt til Værks, idet han gør opmærksom paa, at det skønne altid vækker Følelse hos os, og disse Følelser kalde vi de æstetiske. Hvis vi nu blot kunne angive alle de med de æstetiske sideordnede Grupper af Følelser og udrede Forskellen mellem disse forskellige Grupper, saa er altsaa det skønne fuldstændig bestemt som det, der vækker æstetiske Følelser. Forf. gennemfører Grænsereguleringen ad denne Vej med megen Omsigt; man kunde vel have ønsket en lidt mere systematisk Ordning af de forskellige Grupper af Følelser med skarp Pointering af deres indbyrdes Forskelle, og hvis det var gjort saaledes, kunde sikkert alle andre Grænseangivelser være sparede, men selv som det foreligger, betegner det et ikke ubetydeligt Fremskridt.

Efter at Afgrænsningen saaledes er udført, stilles der Spørgsmaal om, hvad det nu egentlig er ved det skønne Objekt, som vækker Lyst hos os. Er det Objektets Form, det der direkte sanses, eller dets Indhold, de Forestillinger, som det sansede vækker hos os. Nogle have ensidig fastholdt det ene, andre det andet; Forf. paaviser, at der først bliver Mening i de modstridende Udtalelser, naar begge Faktorer antages at virke sammen. I de

følgende Kapitler gives derpaa en fyldig og klar Fremstilling af de Love, som de eksperimentale Undersøgelser over Toners, Farvers og Rumbilleders Skønhed have ført til. At Forf. vistnok i høj Grad overvurderer Zeisings Lov om det gyldne Snit, for hvilken dens Ophavsmand paa en næsten komisk Maade har gjort Reklame ved at ville gøre den gældende paa alle mulige og umulige Omraader, ligger der ikke stor Vægt paa. Som Helhed er dette Afsnit kritisk og indsigtsfuldt behandlet. Det samme kan des værre ikke siges at være Tilfældet med det følgende Kapitel, hvor Fechners æstetiske Principer fremstilles.

Paa et meget bredt Grundlag af Iagttagelser har Fechner opstillet en Række (17 eller 18) Love, som maa være opfyldte, for at et Objekt enten overhovedet skal vække æstetisk Lyst eller skal give den efter Omstændighederne størst mulige Lyst. Lovene angive nærmere beset de Fordringer, som paa Grund af det menneskelige Følelseslivs ejendommelige Beskaffenhed maa stilles til Objektet, for at dette skal kunne kaldes skønt, eller til Subjektet i Betragtningens Øjeblik, for at Skønheden skal træde saa klart frem som mulig. Hele dette meget væsentlige Afsnit af Æstetiken har Forf. behandlet altfor let. For det første synes det ikke at staa ham klart, at »Principerne« ere Følelseslove, at det kun er i Kraft af vort Følelseslivs Natur, at vi kunne stille Fordringer til Objekterne. Viser det sig ved en erfaringsmæssig Undersøgelse, at vort Sjæleliv er saaledes indrettet, at der kun under ganske bestemte Betingelser opstaar Lyst, saa er det indlysende, at jeg, det æstetisk nydende Subjekt, kun vil kalde et Objekt skønt, naar det opfylder disse Betingelser. Men saa snart Betingelserne ere opfyldte, maa jeg ogsaa nødvendigvis kalde det skønt: det er altsaa kun i Kraft af vort Sjælelivs Natur, at vi kunne stille Fordringer til Objekterne. Men hvad mener Forf. saa med de gaadefulde Ord, at nogle af Principerne »ligge i Genstanden selv«. Her er sikkert dækket med Ord over en mangelfuld Forstaaelse. At Forf. dernæst refererer de af Fechner opstillede Love uden at medtage noget som helst af det, hvorpaa disse Love ere begrundede, lader sig vel forsvare ved, at der er henvist til Originalarbejdet; men naar han selv forøger de æstetiske Principers Antal med flere nye ogsaa uden nogen nærmere Begrundelse, saa stilles der dog vist for store Fordringer til Læserens Autoritetstro. Det er ikke i mindste Maade min Hensigt at drage Rigtigheden af de nye Principer i Tvivl; det er kun den gamle

Historie: at hvis der var en Smule Bevis, saa vilde det ingen Skade gøre. Jeg gaar nu næppe for vidt ved at paastaa, at hvis de æstetiske Principer var bleven fyldigt og klart udviklede, saa vilde Forf. være kommen betydelig nemmere ikke blot fra de følgende men ogsaa fra flere af de foregaaende Undersøgelser. Kende vi først Skønhedens almene Love, maa det være en ganske ligefrem Sag at paavise, hvilke Former disse Love antage under specielle Forhold, og i hvilken Udstrækning de ere opfyldte under givne Omstændigheder, i Natur og Kunst. Ikke blot alle de særlige Love for Toners, Farvers, Rumsformers og Bevægelsers Skønhed kunde være udledte af de æstetiske Principer, men ogsaa Spørgsmaalet om Forholdet mellem Natur- og Kunstskønhed kunde let være besvaret paa Grundlag af disse. Forf. tager ogsaa det sidstnævnte Spørgsmaal historisk, holder Forhør over en Del ældre og nyere Forskere, men det har ikke nær saa megen Interesse som at faa hans egen Mening at vide, faa at vide, hvad der som Konsekvens af alle de foregaaende Undersøgelser over det skønne lader sig sige om dette Problem.

Det er i det hele stor Skade, at Docent W. ikke i langt større Udstrækning, end Tilfældet er, giver sin egen logisk og psykologisk begrundede Opfattelse, ti de enkelte Afsnit, hvor han gør dette, er ubetinget de mest vellykkede. Saaledes den halve Side 186 om Kunsternes Inddeling. Her springer han over Historien, gaar lige løs paa Sagen, og giver os en naturlig og rationel Inddeling efter Kunstens Materiale. At denne allerede er opstillet af Kirchmann, gør intet til Sagen; det væsentlige er, at Forf. gør denne Inddeling til sin som Konsekvens af alle sine foregaaende Undersøgelser. Man savner i øvrigt i denne Inddeling Kunstindustrien, som dog i vore Dage har en betydelig aktuel Interesse. Den kunde saa let være kommen med, hvis Forf. kun i Stedet for Arkitekturen havde sat de tekniske Kunster, og derpaa, sit eget Inddelingsprincip tro, efter Sempers Eksempel havde delt disse i tekstil Kunst, Keramik, Metalloteknik, Tektonik og Stereotomi. Arkitekturen vilde da nærmest have omfattet de to sidstnævnte Grupper og selv være delt efter sine to væsentligste Materialier, Træ og Sten.

De to følgende Afsnit: »det ophøjede og det tragiske« og »det hæslige og det komiske« er vistnok det bedste i hele Værket. Til Dels beror dette maaske derpaa, at den strængere Forskning endnu ikke er naaet ind til disse yderst komplicerede Forhold,

saa at hele vor Viden her udelukkende bestaar i de gode Bemærkninger, som nu og da er gjort af fremragende Tænkere. Den historiske Fremstillingsmaade er derfor her mere paa sin Plads end i det foregaaende, men rent bortset herfra er Stoffets Ordning langt mere gennemskuelig, saa at Forf. synes at have omfattet disse Afsnit med størst Interesse. En enkelt Bemærkning kan jeg dog ikke tilbageholde. Forf. tager her — og da i øvrigt gennem hele Værket — i sine psykologiske Analyser altfor massivt paa Fænomenerne. Selv i ganske primitive Tilstande finder han en saa stor Masse Elementer, at man slet ikke kan gøre sig fortrolig med, at alt det virkelig skulde kunne paavises under saa enkle Forhold. Ved nærmere Undersøgelse viser det sig da undertiden, at alle de forskellige Elementer slet ikke er forskellige men kun andre Navne for den samme Ting. (Jvfr. Analysen af Rumsformerne Side 59—60, hvor første og tredje Element er identiske Størrelser, medens det andet Elements Betydning er saare tvivlsom). Andre Steder stilles de forskellige Elementer op, som om de indgik som selvstændige, fuldt bevidste Følelser i Tilstanden, medens de i Virkeligheden er ganske rudimentære og afgjort ikke kunne findes i Tilstanden som bevidste Elementer. Der indtræder derfor, idet Forf. selv faar en Fornemmelse heraf, hist og her det besynderlige Tilfælde, at Forf. i den ene Sætning tager tilbage, hvad han har sagt i den foregaaende. Saaledes ved Analysen af det ophøjede, hvor Frygt nævnes som integrerende Led i Tilstanden, Side 203. Efter at de forskellige Former, som Frygten ved det ophøjede kan antage, er omtalte, siges der, at Frygtelementet kun er svagt tilstede i nogle Tilfælde. »Det fremtræder derimod stærkt ved det ophøjede i Bevægelsen, i Lidenskaben. Hvis dette Element faar Overhaand, føres vi ind i Livskampen og udenfor det æstetiske .... men forbliver vi i den æstetiske Tilstand, idet Frygten kun indledes eller forbliver ideel ved Billedet af det ophøjede, træder osv.« Der siges altsaa her i første Sætning, at Frygten kan være stærk fremtrædende, i den sidste derimod, at den i værste Tilfælde kun maa indledes. I Virkeligheden turde Forholdet være det, at der slet ikke kan være bevidst Frygt tilstede, uden at det ophøjede bliver grufuldt, men saa er vi straks udenfor det æstetiske og dermed ogsaa udenfor det ophøjede.

Endelig slutter Værket med en let og klar Redegørelse for de forskellige Forhold, som komme i Betragtning ved et Kunstværks Tilblivelse.

Har det foreliggende Værk end, som paavist, flere betydelige Mangler, maa det dog ikke tabes af Sigte, at disse for største Delen skyldes selve det behandlede Æmnes Vanskelighed. Og overfor et Arbejde, der ikke pretenderer at give nye selvstændige Undersøgelser men kun er en Fremstilling af Videnskabens øjeblikkelige Standpunkt, er det for en Anmælder meget lettere at finde de svage Punkter end at paavise de rimeligvis meget talrige Steder, hvor Fremstillingen hæver sig betydelig over, hvad der hidtil er ydet paa dette Omraade. Det sidste vil nemlig kræve et langt nøjere Kendskab til hele den allerede foreliggende æstetisk-videnskabelige Literatur, end det er muligt at have, naar man ikke netop i Øjeblikket har beskæftiget sig med den. Derfor brede Indvendingerne sig let paa Bekostning af det, der fortjænte at fremhæves som godt, og det er da ogsaa hævet over enhver Tvivl, at Docent W.'s Arbejde, trods alt, hvad jeg har ment at maatte fremføre mod det, er meget værdifuldt og vil læses med Interesse af enhver, der ikke er ganske uvant med at læse med Eftertanke.

Alfr. Lehmann.

Teatrene.

Det kongelige Teater og Dagmarteatret har haft én og samme Tanke, den at kalde Publikum til sig ved at præsentere ej alene selve Fanden, men endog hans Overmand. Medens Dagmarteatret har haft absolut Uheld, er Forsøget lykkedes overmaade vel for det kgl. Teater, og dog vil maaske kræsne Ganer foretrække *Overskous* barnlige Folkekomedie Fandens Overmand, om den blot blev godt spillet — men det blev den langt fra paa Dagmarteatret — for Hr. *Einar Christiansens* med literære Pretensioner fremførte »Komedie« Broder Rus.

Hvad er det, der har gjort dette Stykkes Lykke? Ingen formaar vist at give et udtømmende Svar. Allerede ved Læsningen virkede Stykket, som tidligere bemærket her i Tidsskriftet, Kedsomhed, og ved Opførelsen forøgedes denne ved den Monotomi, som fremkaldtes af de stadigt i Flok opmarscherende Munke, der fra Forfatterens Haand kun er karakteriserede ved en paatrykt Etikette, saasom »godlidende«, »vissen«, »pigeagtig« o. s. v. Selv Hr. Christiansens ellers saa drevne sceniske Blik har svigtet ham denne Gang. Her skal blot nævnes et lille Eksempel: i sidste Akt finder Kaj og Grethe Abbeden sovende paa Stengulvet i Kirken, Kaj vækker ham, og Abbeden holder nu en lang Tale om, hvorledes han er kommen derned, man tror, at denne er rettet til Kaj, men nej, da Abbeden vel er færdig, træder Kaj frem og spørger: »Men hvor er det faldet Jer ind at bytte Jer varme Seng med den kolde Kælder? Jeg fatter ikke —«; stakkels Kaj, det maa være smaat med enten hans Forstand eller Hørelse. Eller vil Hr. Christiansen virkelig have Abbedens i den trykte Tekst over 1½ Side lange Replik opfattet som en afsides Enetale?

Udførelsen bragte ikke ny Flugt i Stykket, man spillede i et helt igennem langsomt Tempo, som var hvert Ord Guld, der endelig ikke maatte undgaa Opmærksomheden. Hr. *Olaf Poulsen*, der havde Titelrollen, Broder Rus, troede det nødvendigt straks fra første Færd at melde sig som Djævel, i den Hensigt haltede han og havde udstyret sig med Øjenbryn, takkede som Lynildstraaler, derfor skete der ingen mærkbar Forvandling med hans Broder Rus, da i sidste Akt de laante Fjær, Munkekutten, falder af ham, og han staar som selve Djævlen. Det er mærkeligt, at saa intelligent en Skuespiller som Hr. Poulsen stadigt kan være hildet i den taabelige Overtro, at Djævlen, der,

som det hedder i Stykket, kan gøre sig saa lille som en Væsel, naar han forvandler sig til Menneske, da ikke skulde kunne omgøre sig helt og holdent. Fremdeles spillede Hr. Poulsen med stærke Grimacer, der udtrykte Rus's djævelske Fryd eller Ærgrelse over hvad der hændte omkring ham, men denne Spillemaade falder i Længden svært unaturligt, ti hvem gælder disse Grimacer uden Publikum, og man mærker derfor hurtigt denne direkte Henvendelse til Tilskuernes Lattermuskler og bliver forstemt. Iøvrigt maa det bemærkes, at denne Spillemaade vilde være en plat Umulighed, om det ikke paa det kongelige Teater var Sædvane at vende Ryggen til den talende; selv om det hedder: »se dog paa mig«, behøver dette ikke absolut at betyde, at den, en saadan Opfordring henvendes til, vender Ryggen til den talende, der udkræves blot, at Blikket undgaar den talende, og er denne Venden-Ryggen en Unødvendighed i dette Tilfælde, bliver den en Urimelighed i de fleste andre. Endvidere var Hr. Poulsens Maade at tale paa ganske mærkværdig; han snærrede Ordene frem med Smæld, som maatte han sprænge en Luftblære ved hver eneste Replik; mon dette er karakteristisk for Djævle, naturligt for Mennesker er det ikke.

Stykkets anden Hovedfigur, Bondepigen Grethe, blev i Fru *Hennings* Behandling saa pillen og pæn som nogen Vaudeville-Bondepige, og naar dertil føjedes en Replikbehandling, der ligesom kandiserede hvert Ord, vil man kunne forstaa, at det ikke blev helt rimeligt, at denne Grethe kunde tage Livtag med selve Djævlen.

Hr. *Zangenberg*, der udførte den unge Broder Kaj, var ubetinget den, der stod bedst i hele Rollebesætningen; der var over hans Replikbehandling en kraftig Betagethed, der, fordi han selv saa stærkt troede paa Ordene, virkeligt af og til overførte Illusionen til Tilskuerne. Skade kun, at denne Skuespiller raader over saa lidet Teknik; han véd saaledes ikke, at det er en Fejl at begynde en lang Replik med fuldeste Styrke, da der saa ufejlbarligt, inden Slutningen naas, maa indtræde en Falden-af, og dette kan kun virke skadeligt. Endnu bør Hr. *Lindstrøms* Broder Søren nævnes for den næsten rørende Enfolds-Ærlighed, denne besad, saalænge han var i Kutten.

Foruden Broder Rus har det kgl. Teater opført *Henrik Ibsens* sidste Drama Fruen fra Havet. Den Rollebesætning, Teatret har givet dette Stykke, frembyder adskillige Besynderligheder, men her skal foreløbigt kun den ene fremdrages: at den fremmede Mand er tildelt Hr. *Foss*. Rollen er vel ikke stor, men den kræver Fantasi og Autoritet hos Fremstilleren, derfor vilde den naturligen være tilfaldet Hr. *Emil Poulsen*, om Wangels Rolle havde kunnet undvære hans Evner, men dette var umuligt, og saa har Teaterstyrelsen ikke vidst nogen bedre end Hr. Foss. Det vil derfor være paa sin Plads at kaste et hurtigt Blik tilbage over denne Mands sceniske Løbebane for at komme til Kundskab om hans Adkomster til at spille denne Ibsenske Tanke-Figur, hvis første Scene Hr. Foss messede ud, medens han gav den anden Scenes Replikker det slingrende Bursche-Tonefald, som kun hører hjemme i Teaterkonventionen.

I Slutningen af 1878—79, den 21de April, debuterede Hr. Foss som Sanger, som Mefistofeles i Faust, han udførte denne Rolle de debutmæssige 3 Gange, men nogen anden Debutrolle fik han hverken i den tilbageværende Del af 1878—79 eller i det næste Teateraar 1879—80, i hvilket hans Navn end

ikke findes paa Teatrets Plakater. Nøjagtigt 2-Aars-Dagen efter hans Debut, 21 April 81, fik han sin anden Rolle i Skuespillet Fulvia, vel en Birolle, men dog altid stor nok til at lade høre de mange, det danske Sprog uvedkommende Sch-Lyd, der klæbede, og for den Sags Skyld endnu den Dag i Dag klæber, ved hans Tale.

Atter varede det en rum Tid, inden der faldt en Rolle af til Hr. Foss, det skete først Nytaarsdag 1882, men fra den Tid af har han Foden saa sikkert indenfor Skuespillets Dør, at enhver Tanke om at vippe ham udenfor er formastelig. Allerede 8 Dage ind i Januar 82 faar han i Den Fremmede en stor Replik at fremsige, og inden Aaret 1882 er løbet til Ende, betror Teatret ham i Begyndelsen af næste Sæson, den 19de Novbr., uden Blusel Theseus i En Skærsommernatsdrøm, det egentlige Centrum i Stykket, en Rolle, til hvilken man ved dets Fremkomst havde *Vilh. Wiehe*; senere i samme Teateraar (18 Januar) følger foruden mange smaa Roller Prinsen af Marokko i Købmanden i Venedig, der kræver en fuldendt Deklamator. I næste Sæson naar Hr. Foss saa frem til Aanden i *Shakespeares* Hamlet; enhver Kommentar hertil er overflødig.

Muligvis kunde man have troet, at hermed havde vor Helt naaet sin Banes Kulmination, og at det fra nu af vilde gaa, maaske endog rask ned ad Bakke, men intet mindre er sket, Hr. Foss har i de paafølgende Teateraar fuldt ud hævdet sin Plads, som en Fortegnelse over hans Hovedroller vil vise. 1884—85 bringer ham Molvik i Vildanden, 1885—86 Madsen i Genboerne og Jakob Baadsmand i Sparekassen, tidligere spillet af *Phister*, 1886—87 føjer Gert Bundtmager i Den politiske Kandestøber, en af *Rosenkildernes* berømte Roller, til Hr. Foss's Repertoire, og fra sidste Sæson 1887—88 kan han pege paa en rig Høst: Cloten i Cymbeline, *Johan Wiehes* Glansrolle, den rædde Jæger i Elverhøj, Hr. *Schrams* Speciale, og Jesper Ridefoged i Erasmus Montanus, tidligere spillet af *Kr. Mantzius*.

Indeværende Sæson, der af Skuespilroller endnu kun havde bragt Hr. Foss én: nemlig Officeren i Det lykkelige Skibbrud, har tydeligt betegnet den Stilling, han indtager i den Kunstart, han egentlig tilhører, nemlig Operaen. Det blev ham saaledes overdraget at dublere Hr. *Simonsens* Rolle i Operaen Romeo og Julie: Mercutio, men Rollens eneste Arie, Mab-Arien, maatte han lade ude. Altsaa Hr. Foss magter ikke i Operaen at dublere et Parti, medens han i Skuespillet har et Repertoire, der tæller Roller, som tidligere er spillet af saa vidt forskellige Kunstnere som *Vilh. Wiehe*, *Rosenkilderne*, *Kr. Mantzius*, *Johan Wiehe*, *Phister* og *Schram*. Ingen, absolut ingen af det kgl. Teaters virkelige Skuespillere har saa rummeligt et Repertoire, som Hr. Foss: hvad Brødrene *Poulsen* har spillet er ensartet mod det.

Det ødelæggende ved Hr. Foss's omfattende Virksomhed i Skuespillet er ikke, at den enkelte Rolle faar en slet Udførelse, det fik endda være, skønt det bliver mindre undskyldeligt, naar det gaar ret ofte paa, nej Faren for den danske Skuespilkunst ved Hr. Foss's store Repertoire ligger deri, at Fordringerne nedstemmes, man véd, at Hr. Foss i dramatiske Ævner rangerer lige med en almindelig Statist, og derfor, slumper han en Gang imellem til at yde noget, der ikke er saa helt daarligt, siger man til sig selv: det var slet ikke saa ilde, og Hr. Foss roses; men herved lider den danske Skueplads's Værdighed.

Dagmarteatret har foruden den mislykkede Genoptagelse af Fandens Overmand med Held spillet en fransk Farce Dr. Jojo, meget lystig og ikke mindre dristig, men lidt kendt i sit Apparat: Forveksling af Døre og Personer. Hr. *Jacques Wiehe*, der havde faaet Hovedrollen, viste heri en ikke almindelig Ævne til naturlig, om end meget graa, Tale og en sund Smag i Valget af sine Virkemidler, maaske gjorde han dog ved sin Maske Dr. Jojo uelskværdigere og mere medtaget af sit foregaaende Liv end strængt nødvendigt.

(Afsluttet 20de Febr.)

ARTHUR AUMONT.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

POUL LA COUR:

HISTORISK MATHEMATIK.

Et indledende Kursus.

Med 174 Tekstbilleder og 1 Billedtavle.

Dagbladet: Forfatteren har en sjælden Evne til at udtrykke sig klart og forstaaelig; dette i Forbindelse med det tilføjede historiske og kulturhistoriske Stof gør, at Bogen er meget let læselig, ja hele Dele af den kan *nydes som sund Adspredelseslæsning af Lægfolk*, hvis Interesse ikke begrænser sig til den rent æstetiske Literatur. Man kan kun ønske, at denne og lignende Bøger maa finde Udbredelse ved Højskoler: Udviklingen gaar da sikkert i et sundt Spor. For Folkebiblioteker vil Bogen formentlig være vel egnet.«

Morgenbladet: »Læsere vil kunne øse af de *mange livfulde kulturhistoriske Træk,* og de vil finde mangt et Vink til at bringe den ukyndige Elev i et inderligere Forhold til Opgaven. Men først og fremmest er »Historisk Mathematik« *en Bog for de Unge.* Den gør Tankearbejdet mere tiltrækkende, den vil vække Trang til Viden, gør Mathematiken mere anvendelig paa de daglige Livsytringer. Og ved Siden af en lettere Tilegnelse har en fyldigere Forstaaelse tillige været Maalet.«

5 Kr. 25 Øre, indb. 6 Kr. 75 Øre.

Af **"Tilskueren"** *udkommer et Hæfte hver Maaned paa gjennemsnitlig 5 Ark i stort Medianformat. Subskriptionsprisen udgør 1 Kr. for hvert Hæfte eller 12 Kr. om Aaret. Subskription, der er bindende for én Aargang, modtages paa ethvert Postkontor uden nogen Prisforhøjelse og i alle Boglader, saa vel som hos Forlæggeren, Højbroplads 5, Kjøbenhavn K.*

Sammesteds faas Aargangene 1884—1888, Pris pr. Aargang 12 Kr.

Henvendelser i Redaktionsanliggender bedes rettede til Udgiveren, Falkoneralle 11 A, Frederiksberg I. (Tr. bedst Mandag og Tirsdag 10$^1/_2$—11$^1/_2$).

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

MARTS 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

Teaterindtryk.

Det var nu Pepa, Komedie i tre Akter af de Herrer Henri Meilhac og Louis Genderax.

I Beaumarchais's Figaros Bryllup erklærer Dommeren Grev Almaviva i en Proces mellem en Adelsmand og en Forfatter: »Lad Adelsmanden sætte sit Navn og Poeten sit Talent ind«.

Det er vistnok Louis Genderax, der har gjort Arbejdet og Henri Meilhac, den som Akademiker adlede Forfatter, der har staaet Fadder. Meilhacs unge Discipel er sejlet ind i »Théâtre français« med sin Lærer som Lods.

Den, der vil have uddybet Karakterskildring, psykologisk Alvor som Udbytte af en Teaterforestilling, skal ikke se Pepa. Der er kun Teatermasker, ingen Karakterer, højt regnet nogle tit behandlede Typer.

Den, der vil have Handling, vil ogsaa føle sig skuffet. Der foregaar noget — ganske vist — en Slags L'hombre — eller Skakspil. Da jeg nu ikke spiller nogen Slags Spil, kan det være, at mit Billede ikke er »concint«, som man sagde i gamle Dage. Tilfældighedens Lune raader over de agerendes Skæbne.

Den, der vil have Problemdebat, bliver heller ikke tilfredsstillet. Det er ganske vist Skilsmissen mellem Ægtefolk, der afgiver Stof for Stykket, men der er gjort Sjov med Skilsmissen, og Sardou har gjort det nok saa morsomt i »Divorçons«. Ikke at tale om »Skilsmissens Overraskelser« paa »Vaudeville«.

Jeg har læst i et dansk Blad en Gengivelse af Stykkets Fabel, skal derfor ikke fortælle den her.

Den, der vil nøjes med en vittig Dialog, den, der vil nyde en sikker og indøvet Skuespilkunst, en Virtuositet, som vi ikke har Mage til hos os, vil have Udbytte af at se Pepa.

Komiske Digtere fristes let til at blive konservative. Det store Publikum, Massen af Menneskene, lever paa Tradition og Rutine. De er saa vante til aarhundredgamle Former, at de synes, at, da det altid har været saadan, maa det være saadan, det kan ikke blive anderledes. Det gamle er sikkert, det ny er usikkert. Det ny har ingen Form, men søger efter en Form, og den Hane, der staar paa sin egen Mødding har let ved at le ad omstrejfende Eksistenser. Alt nyt kan ved sin Famlen, ved sin utaalmodige Paatrængenhed, ved sin altfor vrede Satire eller altfor patetiske Trods let blive grinagtigt.

Aristofanes fandt Stof nok til Satire over de ny Tanker, som blev baarne frem af Sokrates, Tanker, som passede saa lidt med den naive Tro paa de gamle Stats- og Religionsformer, som Aristofanes mente havde frelst Landet under Perserkrigene. Han staar fast paa Jorden, mener han, mens Sokrates hænger i en Kurv mellem Skyerne. Han, Digteren, er en elegant, en paa konservativ — aandsaristokratisk — Grund sig sikkert bevægende Mand. Den fattige Tænker gaar sjofelt klædt. I den »Tænkebænk«, som Digteren lader ham lægge sine Disciple paa, for at de kan udgrunde Tilværelsens Problemer, er der fuldt af Væggetøj. Den filosofisk dannede, af de ny Ideer befængte Evripides, der søger at gøre Tragediens Figurer fra Typer til Individer, som begynder at ane Kvindens Psykologi, som mener, at den individuelle, selv den rent legemlige Lidelse kan rummes af Poesien, blev for Aristofanes en kvindekær, spidsfindig, ordvælgende Laps. I »Lysistrate«, i »Ekkesiazuserne«, i »Thermoforiazuserne« haaner han ubarmhjærtig det opdukkende Kvindespørgsmaal.

Holberg er mere Fremskridtsmand, Molière ogsaa. Dog holder Molière med den gamle Herre i »Les femmes savantes«, som mener, at en Kone skal passe sin Suppegryde fremfor alt andet, og Digteren tvinger os til at give ham Ret, fordi Konens, Søsterens og den ældste Datters Emancipationsforsøg ere saa latterlige. En Franskmand paa Ludvig XIVdes Tid maatte stille sig parodierende lige overfor Kvindespørgsmaalet, saaledes som det var kommet frem i Hôtel Rambouillets Kredse, hvor Skaberi og Manierisme laa over Stuerne.

Holberg er liberal i Kvindespørgsmaalet. Maaske fordi han var en mere tør, mere rationel Natur end Molière, mindre sanselig, lidet forfaren i det erotiske. Men Erasmus Montanus maa han stille frem i det ubarmhjærtigste Komiklys fra Rampen, fordi

hans ny Ideer er umodne, og fordi han bruger dem til Viglig-mageri og bralrer dem ud i en Kreds, som Studentens sunde Forstand, hvis han havde haft den, maatte have vist ham var aldeles uimodtagelig — hvorfor den sande Tro paa Bjærget paa en Maade gaar sejerrig ud af Kampen mod det kopernikanske System.

Digterne havde Ret — æstetisk set. Poul Møller har i en Afhandling, hvis nøjagtige Titel jeg ikke husker, trukket nogle interessante psykologiske Linjer og tegnet Profiler af ny Ideers Trompetere. Det er disse Erasmi Montani, der har fuldkommen Ret i, hvad de siger, men som skraaler deres ikke selverhvervede Tanker ud paa urette Tid og Sted, hvem det er om at gøre, at de selv, ikke Tankerne faar Ret. Og hvem har ikke i vor Tid kendt Demokrater, som ved bred Fraseologi har traadt ædle Ideer saa flade, at man i det Øjeblik, man hører dem, faar Lyst til at blive konservativ? Man tillægger jo Grundtvig den Ytring, efter at han havde læst en Tilhængers Trivialisering af sine Ideer: Gud ske Lov, at jeg ikke er Grundtvigianer!

Retten til Skilsmisse, som George Sand allerede kæmpede for, staar, trods alt, stejlt op mod Vedtægter og Fordomme i et gammelt katolsk Land. Frisindede Kvinder med mere Fantasi end Forstand, ere vel sagtens blevne berusede af denne Frihed, har overdrevet Ulæmperne, som knytte sig til ethvert Ægteskab, selv det heldigst ordnede, og fundet, at de maatte være med i Fremskridtet.

Al den Komik, som umodne Fremtidsmennesker yde, er her bleven benyttet i et Stykke uden dybere Karaktertegning, uden Psykologi, uden Alvor, men med en glimrende Dialog, vittig i hver Replik, en Dialog, som er et Resultat af en gammel, sikker Tradition, af en national dramatisk Ævne. Det er en utrolig Rutine, der skaber de mange Komedier her, som yder Teatrene dagligt Brød. Det var en udmærket Præstation fra de spillendes Side.

Alexandre Dumas fils fandt den rige eller fattige æventyrlige fremmede Mand eller Kvinde, der kommer til Paris for enten at spille en Rolle i Kraft af sin Formue eller for at tiljobre eller tilgifte sig en Formue. Man kender »L'étrangère« og »Affaire Clémenceau«, Sardous »Dora« o. s. v. Den fremmede — *le* eller *la rastaquouère* — er bleven en staaende Teatertype. Der er for Øjeblikket her i Paris en stor Uvilje mod de fremmede. Gade-drengene vrænger ad dem; især hvis de hører Ordet »ja«. Den

fremmede Udtale af det franske Sprog har faaet Hævd paa komisk Virkning fra Scenen.

De Herrer Meilhac og Genderax har ogsaa maattet have en saadan komisk Størrelse frem i Form af en forhenværende Præsident for en af de sydamerikanske Republiker. Han er temmelig overflødig i Stykket, men ved sin eksotiske Paaklædning, sin store Diamantbrystnaal, sin Udtale af u som ou, ved at sige qué i Sedet for que, faar han lavet en morsom Maskefigur.

Til en Afveksling repræsenterer hans Nièce Pepa Vasquez den ædle og kloge Naivetet, som jo har været yndet i den franske Komedie lige fra dens Urtype Agnès i »L'école des femmes«. Jeg kunde ikke faa denne Kvindeskikkelse samlet til en Menneskeskikkelse, men lo ad de mange vittige Ting, hun sagde. Og da Madame Reichemberg, en af Théâtre français's mest gennemdannede Skuespillerinder, gav Rollen, var Stykkets Lykke sikret. Hvor stod hun overlegen og klog, hvor spidsede hendes Mund sig som til et Pileskud, naar hendes sunde Følelse og klare Forstand skulde slaa Sejersslaget. Den skilsmissesyge Dame Yvonne de Chambreuil, tolket af Bartet, sekunderede hende prægtigt. Dette lille, fine dejlige Ansigt, denne slanke Skikkelse i det pragtfulde og prægtigt baarne Toilette, gjorde den unge Kones Fantasteri troværdigt, naar hun lod sit broderede Silkeslæb akkompagnere sine stødvis udtalte Repliker. Ægtemanden, som hun vil af med, spilledes af Fèvre. Det var et Mesterstykke af Skuespilkunst. Han behandlede Scenen som sin Domaine, bevægede sig med en Sikkerhedens Ro, kendte hver Stol, hvert Bord, vendte aldrig Ansigtet en face mod Publikum, tvang sine medspillende hen imod sig. Man aner, at denne kloge, fine, intelligente Mand maa bringe Sejeren hjem og sagtens kan magte sin lille søde, let fantasiberusede Fru Yvonne — hun maa falde tilbage i hans Arme. Han manøvrerer saa snildt, saa olympisk ophøjet mellem alt det Vrøvl og lægger det spegede Garn saa taalmodigt og samlende i Orden igen. Dog faar han én til at tro, at der banker et varmt Hjærte under al denne Verdensklogskab.

Des værre truer Fèvre med at forlade »Théâtre français«. Mon Sarah Bernhardts og Constant Coquelins gyldne Dollar-Lavrbærblade lokker den halvhundredaarige Kunstner?

»L'administrateur général de la Comédie française« — saaledes lyder den officielle Titel paa det franske Nationalteaters

Chef — Digteren Jules Clarétie — synes at være om sig til Erhvervelsen og Uddannelsen af unge Kræfter.

Den forførende Elsker, hvis Hjærte brænder i Lue for den blonde Sydamerikanerinde, (Reichemberg skaber en saadan ud af Pepa Vasquez's Rolle), men som af Fortvivlelse giver efter for den dejlige Yvonnes Fantasikærlighed, gives af en ung Mand, Hr. Le Bargy. Jeg har glædet mig flere Gange over hans Spil. Der er en ungdommelig, men stærkt behersket Varme over det. Han vil naa store Triumfer i den moderne Komedie. Et ikke stærkt, men fint Organ, som ikke lader én tabe et Ord, en udmærket kavallermæssig Anstand, en naturlig Hjemmefølelse paa Scenen. Alt dette gør, at man med Tillid giver sig hen i hans Spil, saa snart han begynder det, og man bliver ikke skuffet.

Man maa ingenlunde tro. at han er en smuk ung Mand. De fleste ville finde ham grim. Han gør sig ikke en Gang smuk paa Scenen. Forleden talte jeg lidt med ham paa Café de la Régence, han ser aldeles ud »en ville« som paa Scenen.

Han er af Middelhøjde, mager, slank — svaj i Figuren, et langt smalt Hoved, bleg i Hudfarven, rødblond af Haar, med en lille, næsten (undskyld Ordet!) fløset Moustache. Han har ganske lysegraa Øjne. Han lignede ikke de kønne Elskere, som har Kurs hjemme.

Han er i alle sine Manerer først og fremmest fuldstændig Gentleman. Den Maade, han bærer Hat og Stok paa, naar han træder ind paa Scenen, naar den forestiller en Salon, den stigende Skala i Diktionens Styrke og Tempo, naar Lidenskaben arbejder sig frem gennem den moderne Verdensmands Beherskethed, er aldeles fortrinlig. Stundum synes han at mangle Mod til at bryde frem, hvor Situationen fordrer fuld Kraft, men er det ikke bedre end at skraale Lungerne ud af Livet, hvad der jo dog af og til tager Applaus hjemme? Det kaldes jo »stor« Kunst.

Var Stykket saaledes kun et godt, meget godt Tilskærerarbejde, saa var Spillet henrivende. Danske Tilskuere! I skulde have set en Disciplin, en Sikkerhed! Ikke en Fortalelse, ikke en Famlen, ikke en kluntet Bevægelse, ikke det mindste forlorne i Spillet! ... Ak maaske netop fordi Stykket laa saadan hen ad den slagne Vej!

Med Maleren Krøyer var jeg i Odéonteatret kort før Jul. Begge elskede vi Brødrene Goncourts Roman »Germinie Lacerteux«. Den gaves nu dramatiseret paa »le second théâtre français«.

Odéon er et meget smukt og stort Teater. Tilskuerpladsen er vel omtrent saa stor som vort kongelige Teaters. Salen er i sen Renæssance med rig Forgyldning paa rødt, med kække Bueslag over Galeri og Scene. Med Hensyn til Gange, Tilskuerfoyer og Garderobe er det et af Paris's bedst udstyrede Skuespilhuse. Man sidder udmærket i »Les fauteuils«. Priserne er diskrete i dette statsunderstøttede Teater. Det ligger, som man véd, paa venstre Seinebred, ikke langt fra Palais de Luxembourg, Senatets Sæde.

Bladene havde udtalt Forargelse over Stykket. Der skal have været en stærk Meningskamp den første Aften. Jeg tror, det var tredje Forestilling, jeg saa. Kun en enkelt Pibe, lidt Hyssen, som aldeles blev overdøvet af Klapperne, baade de betalte og de frivillige.

Anden Juledag fik Bladenes Forargelse Udtryk i et Møde i Senatet. Skulde Larmen fra Odéons Sal have kastet skræmmende Ekko ind i Luxembourgs lange Galerier og lydt som Kanonskud for Ørene af de ærværdige Patres conscripti i Republikens Overhus?

Odéons Direktør Porel er en frisindet Mand. Han synes at hylde sit Princip: Naar en berømt Forfatter som Goncourt leverer et Stykke, saa spilles det paa hans An- og Tilsvar. Paa ham anvendes der ikke Censur. Hvis han kendte Henrik Ibsens og Bjørnstjerne Bjørnsons Stykker i god fransk Oversættelse, var vidende om disse Digteres Betydning, saa vilde han vel forundre sig over, at Undermaaleres Dom kunde fjærne dem fra en Scene. Han vilde vist beskedent sige: Overfor slige Genier har Direktør, Censor og hele Embedshierarkiet at bøje sig i Ydmyghed og tage deres Smule Forstand fangen under Poesiens Lydighed, gøre stram Honnør for disse rette Fyrster af Guds Naade. Porel har gjort saa overfor den nogle og tresindstyveaarige, højt berømte Edmond de Goncourt.

Man kender fra G. Brandes's Afhandling Brødrene de Goncourt, véd, at Jules døde, da han var noget oppe i Trediverne, uden endnu at have set Hæderens Stjærne straale over Navnet Goncourt. Brødrene vare, trods lærde kulturhistoriske Arbejder i den klareste, mest klassiske Fremstilling, blevne overdængede med Smuds fra de selvsikre Haners Mødding, fordi de stræbte efter i deres Romaner at fremstille Sandheden i dens Nøgenhed, ubarmhjærtigt, hensynsløst. De havde et melankolsk Grundsyn paa Livet. Da Jules var død, blev den moderne Strømning saa

stærk, at Hanerne efterhaanden var nødte til at gale til Ære for Broderparret. Nu staar den overlevende Edmond som den moderne Romans Patriark, æret indenfor en stor Kreds næsten som en Gud.

Edmond de Goncourt bebor et to Etages Hus i Auteuil Boulevard de Montmorency med Façade ud mod Seine-Quaien, med glimrende Udsigt. Værelserne ere dekorerede fra øverst til nederst med japanesiske Kunstsager, med de bedste Porcelænssager fra alle Lande. Den gamle Herre modtager hver Søndag fra 3 til 6.

Man flokkes om ham som om en Konge. I Spisesalen i Stuetagen lægger man sit Overtøj, som modtages af en ældre mildt smilende Husholderske med sort Klap over det ene Øje Hun peger op ad Trappen der er garneret med Blomster og Planter, og uden videre Ceremonier banker man paa, gaar ind i en ikke meget stor, elegant, men ikke luksuriøst udstyret Stue, halv Salon, halv Studereværelse. Der er vel mindst en Snes Mennesker til Stede.

Henne i Sofaen paa Pillen mellem de to Vinduesfag i dæmpet Lys sidder Edmond de Goncourt. Han rejser sig og rækker den kommende Haanden. Det er en usædvanlig smuk Mand. Et godt Stykke over Middelhøjde, et let Embonpoint, en Holdning, der minder om en civil klædt Generals, langt Haar, let graasprængt som afdøde Kaalunds. en stor graanende Knebelsbart, en mørkerød Klædes Kalot paa Hovedet, en stor, ikke hvid, fint dannet, lidt haard og tør Haand. Profilen er kraftig skaaren. Hans Modtagelse er venlig, lidt kølig, som en Mand, der maa modtage mange, men uden Spor af Poseurvæsen. Man siger ham nogle vel mente Venligheder, grundede paa Kendskab til hans Værker, han hører efter, siger, at han glæder sig over, at dannede Udlændinge udtrykker sig saa let paa Fransk, taler med én videre, til den næste Gæst ankommer, byder én at servere sig selv af Cigarkassen og af de mange Flasker med Kognak og Likør og Sodavands-Sifons, der staar opstillede i den brede Vinduskarm. Inden man gaar, søger han én, man taler igen sammen; han beder én komme igen. Men skriver man til ham, svarer han ikke. Møder man ham siden paa et nevtralt Sted og spørger ham, om han ikke har faaet éns Brev, saa lægger han sin Haand paa éns Skulder, ryster paa Hovedet og siger: Jo vel, jo vel. Det er ikke af Uhøflighed, at jeg ikke har svaret, men jeg bliver gammel min kære Herre, jeg har meget at skrive, og mine Øjne er svage

Man ser da, at de dejlige, klare, kærlige brune Øjne er rødrandede.

Det er tydeligt, at Goncourt har en stærk Følelse af, hvad Mand han er. Men han er fuldstændig høflig og imødekommende, hører paa én med Velvilje og Interesse, er ingenlunde umeddelsom, men Tid til at snakke i Timevis, som man har hjemme i Danmark, det har hverken han eller den saa let tilgængelige Emile Zola.

Til hans Søndagsmodtagelser kommer yngre Romanforfattere, Lyrikere, Journalister, Videnskabsmænd. Jeg har ikke opdaget nogen Graahaaret der.

Selv Blade, der ikke hylder Goncourts Retning, vare fulde af Anerkendelse over hans og Broderens Dagbøger, hvoraf første Bind udkom i Fjor Efteraar.

Men nu efter Dramatiseringen af Germinie Lacerteux har de hylet som Ulve og Hylene har fundet Ekko i Senatet.

Blot nogle Notitser om denne kuriøse Debat, meddelte efter Bladenes Referater. Selv har jeg ikke været til Stede ved den.

Kender nogen den hæderlige Senator Hr. Halgan? Det er vist en Jurist. Jeg véd ikke, om den tyske Taalemaade: »Die Juristen sind böse Christen« er sand, men jeg tror at vide af Erfaring, at disse Herrer kun undtagelsesvis have Begreb om Poesi og Literatur. Saa meget mere sætter man Pris paa Undtagelserne. Nu vel, samme hæderlige Senator erklærede i sin Tale, at Censuren skammelig havde forsømt sin Pligt ved at tillade Opførelsen af et Stykke, hvor saa mange simple Udtryk forekom. Nu maa ellers alle fornuftige Mennesker mene, at enhver Figur i en Roman, i en Komedie maa tale efter sin Karakters, sin Opdragelses, sit — høje eller lave — Kulturstandpunkts Medfør. Jeg har aldrig hørt et fornuftigt Menneske forarge sig over Kristen Madsens Replik i »Genboerne«: »Mester siger selv: Det er den nysseligste Maskine, som jeg har gjort, og Mester gør nydelige Maskiner«. Der forekommer vistnok endnu drøjere Ting i »Germinie Lacerteux«. Det er muligt, at man havde kunnet stryge nogle af dem efter venlig Forhandling med Forfatteren, men Ordene er ikke værre end de, der findes hos Molière og Holberg, og man ønsker dog ikke disse store Digtere kastrerede af Jurister. Undervisningsministeren Lockroy, selv en begavet Forfatter, svarede, som enhver fornuftig Mand maatte svare — omtrent saa ... Den berømte Forfatter er gammel og stor nok til at være fri for den Censur, man underkaster Begyndere. Hr. Holgan sekunderes af

Hr. de Pressensé. Han havde heller ikke set Stykket, men havde hørt, at det var yderst umoralsk. Undervisningsminister Lockroy svarer: Hvad der har literær Betydning er hverken moralsk eller umoralsk; det er Kategorier fra en anden Sfære, som ere uanvendelige lige overfor Literatur. Over disse Ord udtalte Hr. de Kédril sin Forargelse.

Vi har jo ogsaa hjemme travlt med dette Spørgsmaal. Mig interesserer det egenlig saare lidet, men her som paa andre Omraader, tror jeg, at Frihed er bedre end Tvang. Vilde nogen for en Menneskealder siden have faldet paa at sætte den gamle brave Rektor, senere Teaterchef, N. V. Dorph under Censur for hans Oversættelse af Aristofanes? Jeg vil blot sige: Fingrene af Literaturens Fad, I Herrer Jurister! I forstaar jer ikke paa de Sager, saa lidt som Poeter og Kunstnere paa Jeres.

Det er sandt, at ikke alt, der kan skrives, kan siges fra Scenen. Om det er Skuespillerne maaske de bedste Dommere. De kender bedst, hvad der kan fordøjes af Publikum der nede i Salen. Gør en Teaterdirektør eller en Forfatter en Bêtise, som forarger Tilskuerne, saa maa de selv undgælde derfor. Her i Frankrig har de betydeligste Forfattere — Alexandre Dumas fils undtagen — udtalt sig mod Censuren, ɔ: den juridiske Censur.

Hvad der er meget værre end det, at nogle Senatorers og nogle mod Goncourt fjendske Blades Forargelse er, at Dramatiseringen af »Germinie Lacerteux« kunstnerisk set, er mislykket.

Denne udmærkede Roman har sin Hovedstyrke i en alsidig rolig, næsten videnskabelig psykologisk Analyse af Hovedskikkelsen det stakkels hysterisk-nervøse Individ, som ikke i Forstand eller Oplysning ejer det mindste moralske Støttemiddel, som hendes syge Sanselighed og tosset-gode Hjærte fører fra Fald til Fald, som, skøndt hun inderlig holder af sin gamle Frøken, med en forfærdelig logisk Nødvendighed føres til at bedrage hende, ogsaa fordi hun har Tyendets Sky for sit Herskab og ikke kan udgyde sig i Fortrolighed til det. Den Skranke, Samfundet har sat, kan denne dumme, halv sindssyge Pige aldeles ikke komme over. Goncourt har i Romanen givet os en Fremstilling af alle de psysiske og korporlige Fænomener som piner og plager den stakkels Sjæl og Krop. Hendes Fald fra Liderlighed til Drik, fra Løgn til Tyveri kræver Romanens Plads til at blive forstaaeligt. I den dramatiske Bearbejdelse forstaar man det ikke.

Fremstillerinden, Madame Régane er aldeles fortrinlig; hun gør alt muligt for ved sit Spil at udfylde Lakunerne i den dramatiske Figur. Straks ved Germinies Indtræden i Børneselskabet hos Frøken de Varandeuil, i den løjerlige Baldragt, markerer hun paa en Gang det kluntet-forlegne og det nervøs-hysteriske; hun kan ikke holde Skuldrene stille, Fingrene pille uafladelig ved Sløjfer og Baand. Senere under Stykkets Gang, da hun vaander sig under sin slyngelagtige Elskers, Jupillons ubarmhjærtige Svøbe, er hun ikke bange for at vove hvinende Skrig og Krampegraad, og, det tør jeg forsikre: ingen lo, der var dødsstille i Salen under disse Scener. Den sidste Scene, hvor man ser Germinie da hun dødssyg modtager den gamle Frøken de Varandeuils Besøg paa Hospitalet, æver Madame Réganes Spil sig til det sublime. Hun vil rejse sig op, kaste sig over Frøkenen, knuge hende i sin Favn mens Tilstaaelsen brænder hende paa Læben, kan ikke, fordi Kræfterne svigte hende, vrider sig som en Orm i Sængen, klynker og græder som et lille Barn. Men al hendes Kunst formaar ikke at give Sammenhæng i disse Brudstykker af Romanfigurens faste Organisme. Endelig har Madame Régane det imod sig, at hun er meget smuk, og man véd, at Romanens Germinie er lige det modsatte.

Det gemene Par, Moder og Søn Jupillon, fremstilledes ogsaa med Kraft og Sandhed af Madame Raucourt og Hr. Dumény. Hvem der har set saadan en Kælling i Form af en Portnerkone (concierge) eller en Buffetdame paa en Vinstue i Banlieuen om Paris, disse fede laskede Kvinder, med hvidrandede brune Øjne, uægte Ringe paa de smudsige Fingre, Haaret i Uorden under Kappen, Næsen bærende tydelige Spor af megen Brændevinsdrikken, vil skønne, hvor sand denne Skikkelse er. Hendes Tungeraphed i at fremsige de argeste Løgne, hendes Graad, en Frugt dels af Halvfuldskab, dels af Arrigskab, dels af en Ulvindes sande Tilbedelse af sin væmmelige Lømmel af Søn er lige saa sand i alle Enkeltheder som Duménys bundfordærvede, flabede parisiske Knejpegast og Dansebodhelt. En Scene er af stor Virkning, den, hvor den stakkels Germinie bringer de sammensparede, sammentiggede og sammenrapsede 2000 Francs for at købe sin herlige Elsker fri for Trøjen. Hun kommer, hidseblæsende, straalende glad, falder saa sammen og græder, Mo'r Jupillon tørrer Maden af Læberne, styrter med Rørelsens og Drukkenskabens halv sande og halv hykkelsk forcerede Graad i Germinies Favn, Jupillon agerer ogsaa

rørt, men efter at have kysset Germinie gør han et Par Dansetrin, som han vilde sige: Tro ikke, jeg gaar i Tøjet og bliver rørt — nej jeg er s'gu altfor overlegen.

Af Hovedrollerne er der endnu den gamle Frøken de Varandeuil, i Romanen en mesterlig gjort Skikkelse. Men i Komedien, hvor hendes Fortid ikke, som i Romanen kan belyses og forklares, forstaar man lige saa lidt hende som Germinie — det er »disjecta membra«, Helheden er sprængt i Brudstykker.

Fremstillerinden Madame Crosniers Skikkelse lignede heller ikke Frøkenens i Fortællingen, ti Kunstnerinden er en høj, førladen Dame. Men det var talentfuldt gjort. Allerede første Scene, hvor den gamle, adelig fødte Dame nusler om mellem Børnene i den tarvelige Stue, gav det rette Anslag. Det er Stykkets Fejl, at man ikke ser Frøken de Varandeuil nok sammen med sin Tjenestepige til at man kan forstaa det aparte Forhold, der har udviklet sig mellem dem i Løbet af den lange Aarrække. Karakterudviklingen fordrer denne Aarrække — og den Illusion kan et Teaterstykke ikke give, mindst et, som er sammensat af Tableauer i hurtig og hyppig Veksling, der pisker løs paa Tilskuernes Fantasi i Stedet for at holde lidt paa den.

Resten er Bifigurer, der alle traadte frem i tydeligt Relief. Iscenesættelsen var som næsten altid paa Teatrene her, fortræffelig. Scenen ved Barriéren, hvor den »store Adèle« udfolder sig saa drastisk og giver Anledning til den meste Forargelse over Stykket ved sine »uartige« Ord, er livagtig, og Festen i Vincennes-Skoven er et sandt Genrebillede af en Søndag i denne Skov, med spisende, drikkende, sovende, kurtiserende Grupper under Buske og Træer, improviserede Dansepartier paa det nedtraadte og gule Græs, saa enhver, der har set dette Pariser-Smaafolks Søndagsvalfartssted, genkender det. Endelig Slutningssenen paa Kirkegaarden, hvor Frøken de Varandeuil i fygende Snevejr leder efter Germinies Grav mellem de fattige Gravsteder, hvor Lig stoppes ved Siden af Lig, hvor Kors og Kranse danne et hinanden krydsende Virvar, var af virkelig gribende Virkning. Alle har da ogsaa været enige i, at Udførelsen var en Triumf for Odéonteatret.

S. Schandorph.

lydløse Gang — og Styrken af Mosquitoernes Stik: man kunde remse op Sider fulde af Eksempler paa, hvad han dog har bekymret sig om undervejs! Hans Intelligens er saa stærk og rørig, at den ligesom maa flyde ud over eller ind i alt mødende. »Jeg iagttog længe et Firben (der gravede sig ned i Jorden), indtil dets halve Krop var skjult; saa gik jeg hen og trak det i Halen, det vakte dets højeste Forbavselse, og straks arbejdede det sig op for at se, hvad der var paa Færde; det stirrede mig derpaa lige ind i Ansigtet, som om det vilde sige: »hvad har du at bestille ved min Hale?«[1])

Desuden — den potenserede Livskraft fremkalder et intellektuelt »Gennembrud«: Idè-Associeringen kommer til at gaa raskere og sikrere for sig! Nye Indtryk finder banet Vej ind til tidligere optagne Indtryk, som har Lighed med dem; en vis Forestillingskreds træder frem i Forgrunden og suger Næring til sig af hvad han ser, hører, læser. Man sporer dette Gennembrud allerede i hans Rejsebogs Stil. Han begynder at bruge Billeder, Lignelser: en Fugls Næb minder ham om »en Elfenbens Papirskniv«, Ildlænderne ligner han med »de Djævle, som kommer frem paa Scenen i saadanne Skuespil som Jægerbruden«. Men man sporer det skarpest i hans Iagttagelser: en bizar Straffemetode bringer ham f. Eks. til at huske paa en vis Maade at tørre Huder paa, — og han forstaar, at Ideen til Straffen er hentet fra hin Tørringsmaade. Evolutionisten i ham vikler sig ud af Svøbet. Til det gaadefulde, han møder, har han i Erindringen Paraleller, som synes at løse Gaaderne.

Alt dèt bliver saa Vane hos ham. Han bevarer det, om end i mindre heftig Form, efter at hans Sinds Anspændthed har fortaget sig. Han siger det selv i sin Autobiografi: jeg tilegnede mig energisk Flid og koncentreret Opmærksomhed paa, hvad jeg beskæftigede mig med. Alt, som jeg tænkte paa eller læste, vænnede jeg mig til at referere direkte til hvad jeg saà eller højst sandsynligt vilde faa at se. Denne Dressur, er jeg vis paa, har dueliggjort mig til at yde dèt i Videnskaben, som jeg har ydet.« Han tager blot, som man hører, Tingene vel vilkaarligt eller bevidst. »Dressere sig« til Idè-Associering?! Om nogensteds er vel overfor

[1]) Eksempler og Citaterne af Darwins „Rejse om Jorden“ er her og i det nærmest følgende efter den danske Oversættelse. Bogen er delvis et Aftryk af Dagbogs-Optegnelser, der hjemsendtes som Breve.

saadan en Opfattelse dèt Korrektiv paa rette Plads, som Lichtenberg en Dag formulerede i sin Ytring om: at man skulde aldrig sige »Jeg tænker«, men »det tænker *i* mig«.

Samtidig gjorde den snævre Plads om Bord paa Skibet ham mere metodisk; og dets stille og ensformige Liv opelskede den Lyst til Ensomhed, som havde været i ham fra Barnsben. Men — Ensomhed og Ensomhed er ikke det samme. Saa længe eller saa ofte Darwin her paa Rejsen følte sig stærk og kæk, saa var det de vældige udstrakte Pampas-Stepper eller de vilde og majestætiske Bjærge, der drog ham. Hans Higen gik højt til Vejrs, viden om. »I disse vilde Lande«, skriver han, »foraarsager det én megen Fryd at naa Toppen af et Bjærg: man beherskes af en ubestemt Forventning om at se noget saare forunderligt«; og han »længes heftigt efter at beskue Landskabet paa en anden Planet«. Han begejstres af Tapperhed, af det fri, det ubundne: Gauchoens uafhængige Liv lokker ham, denne omstrejfende Indianer, der, hvor han vil, kan lade sin Hest gøre holdt, og sige, her vil jeg tilbringe Natten! . . . Det maa da være en ny Faktor, som gør, at den Ensomhed, han til syvende og sidst vender sig til med sit Hjærte, bliver det idylliske Landlivs. Eller hvis man vil overføre det paa hans videnskabelige Sysler: der maa være noget, som bevirker, at han først kommer til at vakle mellem Interessen for fossile Knokler og — hans første Kærlighed, den pompøse Geologi (som sammen med Astronomien »yder Tænkningen et saa langt videre Spillerum end de andre Grene af Naturvidenskaben«) . . . samt at saa tilsidst Geologien trækker det korteste Straa.

Naturligvis har der været flere Grunde. Men Hovedgrunden tør maaske søges i hans Sygelighed. Han led, vèd man, urimeligt af Søsyge. Og i Sydamerika faldt han i en haard og farlig Sygdom. Det er betegnende, at han ovenpaa den vel beslutter sig til at rejse videre: men ikke længer af rent umiddelbar Higen mod det ny, nej af en Slags Pligtfølelse, fordi han ellers vilde komme hjem med halvgjort Gerning. Der vokser og vokser i ham en Slags Træthed, som røber sig tydeligst i Udtrykkene for hans Hjemvè. Han kan blive »kvikket op«, blive Fyr og Flamme for en Stund igen. Men sikkert nok er det fra de længste Perioder af denne Tid, at Øgenavnet stammer, som han fik om Bord paa Skibet: »den rare gamle Filosof«.

»I de første to Aar var min gamle Lidenskab for Jagt ved fuld Kraft, og jeg skød selv alle Fugle og andre Dyr til min

Samling; efterhaanden gav jeg tiere og tiere — og tilsidst gav jeg fuldstændig Oppasseren mit Gevær. Jeg gjorde, skøndt ubevidst og uden at mærke det, den Opdagelse, at Fornøjelsen ved at iagttage og slutte og dømme stod langt over Fornøjelsen ved Behændighed og Jagt«. . . . Han kunde synke hen i saa sentimentale Sværmerier som at tænke sig »en snehvid Terne beboet af en omvandrende fortryllet Aand«. Og han kunde længes efter den »Høstens tungsindige Stilhed, som i England gør Efteraaret til Aarets Aften«. De »stille Steder«, en »simpel, patriarkalsk (!) Levevis, tilbagetrukken fra Verden«, synes ham nu det bedste; »Beskedenhed og Opmærksomhed« bliver hans Hoved-Dyder; og han lovpriser Tahitiernes »henrivende Enfold«. Hans før saa kraftige og friske Naturglæde faar et Tilfælde af utilitarisk Blegsot. Et Landskabs Skønhed kommer stundum til at bero for ham paa dets »Produkters Nytte« og især paa »Befolkningens Velfærd«.

Denne Grundstemning, der arbejder sig op mod hans oprindelige Kraftfølelse, betinger maaske for en Del hans stigende Interesse for det store smaa. Hør ham i hans »Rejse« tale om Koralrevene, »opdyngede ved en Mængde forskellige Smaadyrs Virksomhed. Det er et Under, der i Begyndelsen ikke gør noget stærkt Indtryk«. Og dog er det et Under. »Polypens bløde, gelèagtige Masse besejrer Bølgernes store nedbrydende Magt, i et Ocean, som hverken Menneskets Kunst eller Naturens livløse Værker kan modstaa«.

Afslappelsen kunde stige til fuldstændig Selvopgivelse. Her et Brudstykke af et Brev fra Sommeren 34: »Eheu, eheu! der dukker op for min Erindring Visioner af Fremtidsudsigter, naar jeg drømte om Tilbagetrukkenhed, grøntklædte Huse paa Landet og hvide Kjoler. Hvad der en Gang skal blive af mig, vèd jeg ikke; jeg er til Mode som et ødelagt Menneske, der ikke øjner eller ikke bryder sig om, hvordan han skal klare sig.« — Men hans normale Tilstand er den, hvor han har »et næsten smerteligt Indtryk af, saa megen skøn Enthusiasme der er dunstet bort i de fire Aar. Nu gaar jeg ganske nøgtern gennem en brasiliansk Urskov ... Aa, saa intenst jeg længes efter at komme til at leve i Ro og ikke have en eneste ny Genstand i min Nærhed!« Hjem! hjem! »Det er næsten altfor betagende at tænke sig, at næste Efteraar skal jeg se Bladene falde og høre Rødkælkerne synge i Shrewsbury. Indtil de mindste Træk er mine Følelser som en Skoledrengs.

Jeg betvivler, at nogensinde en Skoledreng har længtes saa stærkt efter sine Ferier, som jeg længes efter at gense Eder alle«.

De sidste Dage om Bord var han »halvt død, halvt levende« ... »Den første Dag i Diligencen trættede mig; men efterhaanden som jeg nærmede mig Shrewsbury, forekom alt mig venligere og kønnere. De dumme Mennesker i Vognen lod til at mene, at Markerne var ikke en Smule mere grønne end ellers! . . .« Og da han atter har Hjemmets Jord under sine Fødder, »opdager han, at han skriver det dejligste Vrøvl. En, to, tre af vore Arbejdsfolk gav sig i Gaar straks i Lag med Arbejdet og blev til Ære for Master Charles' Hjemkomst ganske forfærdeligt drukne. Hvem indestaar for, om ikke Master Charles selv faar Lyst til at gaa hen og blive tosset!« . . .

Det havde været en Yndlingsvending hos Darwin, dette med at »blive tosset« af Glæde. Her, i hans første Brev efter Hjemkomsten, mens Lykkefølelsen flygtigt forynger ham, løber Vendingen ham for sidste Gang i Pennen. Saa forsvinder »Master Charles«, — og »Charles Darwin« er aldrig paa Nippet til at »blive tosset«, af Fryd.

4.

Han blev en 3 Ugers Tid i sit Hjem; maatte saa til Greenwich for at pakke sine Beagle-Sager ud; rejste frem og tilbage mellem Shrewsbury, London, Cambridge; bosatte sig et Fjærdingaar i sidst nævnte By; og flyttede endelig (Marts 1837) til London, hvor han levede som ugift til ind i Januar 39 . . . »Disse to Aar og tre Maaneder«, siger han, »er de virksomste, jeg nogensinde har oplevet«. Fraregnet en lidt længere Udflugt i 38 tog han sig kun en sjælden Gang nogle faa Dages Ferie. Han ordnede, fordelte, bearbejdede sine Samlinger; skrev sin Rejsebog, noget af sin Bog om Koralrevene og af »geologiske Iagttagelser«, forberedte Udgivelsen af »Beagle-Expeditionens zoologiske Resultater« og forfattede flere geologiske Smaaafhandlinger. Og han omgikkes mange Mennesker og fungerede som Sekretær i det »geologiske Selskab«.

Dermed er endnu ikke det vigtigste fortalt! . . . Man véd, at han allerede paa Beagle-Rejsen havde tænkt over Arternes Oprindelse. Tanken slap ham ikke, og han begyndte at samle sammen Eksempler paa, hvordan Dyr og Planter ændres. I

Juli 37 gav han sig til at føre Bog over saadanne Eksempler, læste en Masse, spurgte sig for hos Gartnere og Opdrættere. Han saà snart, at naar Menneskene havde Held med sig til at skabe nyttige Racer af Dyr og Planter, saa var det, fordi de »valgte«: de bevarede nogle og tilintetgjorde andre Ændringer. Men hvorledes der i Naturtilstanden kunde blive Tale om en Udvælgelse, forstod han ikke. Indtil han, i Oktober 1838, tilfældig kom til at læse Malthus' Bog om Befolkning: da slog det ned i ham, at Tilværelseskampen kunde i Naturtilstanden spille en lignende Rolle, som Opdrætterens og Gartnerens Valg. »Her havde jeg saa endelig en Teori, hvormed jeg kunde arbejde«.

Hvad havde nu bevirket, at dette kunde slaa ned i ham? Hvordan havde hans Stemningsliv og hans Tankeliv udviklet sig efter Hjemkomsten?

Den første Maanedstid var der, selvfølgelig, blevet »snakket og lèt — ikke for Uger, men for Aar«; »hans Hukommelse var helt fortumlet ovenpaa alt dette Spektakel«. Saa kommer der imidlertid en Reaktion. Han bliver vranten, ugrundet mistroisk, uretfærdig, underligt arrig i sine Domme. »Det smudsige, hæslige London« er ham »et gement, røgfyldt Hul«; Zoologerne er lutter »lavt tænkende, kivesyge, udannede« Skabninger; ingen har ordenlig Interesse i Livet; selv er han ubestemt, modløs. . . . I Løbet af 1837 begynder han at komme i Ligevægt. Han har mødt Opmuntring (uden hvilken han næppe havde kunnet drive det til noget!), Livet lægger sig til Rette for ham. I Stedet for at skælde over andre, harcellerer han nu saa smaat, og harcellerer samtidig over sig selv. »Et Par korte Opsatser«, skriver han i Juli 37, »er blevet gunstigt optaget af de store Lys (!); det giver mig megen Tillid og, haaber jeg, ikke for stor Forfængelighed, skøndt jeg tilstaar, at jeg kun altfor ofte synes mig som en Paafugl, der beundrer sin Hale«. Grundstemningen er nærmest en lidt vemodig Resignation. »Mit Liv er meget optaget«, hedder det, »og skal, haaber jeg, altid blive saa, skøndt Gud vèd, at et saadant Liv har mange alvorlige Skyggesider«. Hans Sygdom har ogsaa mældt sig; ved hver en Sindsbevægelse faar han pinefuld Hjærtebanken.... Men ind i Aaret 1838 klarer det op. Nu har han Sans for at udpønse en harmløs Spas; nu er en god Bog ham »klar som Solskin«, og han har ingen Fornøjelse af sin Læsning, naar han ikke kan »tale om den«; nu henrykkes han af Ytringer som, at »Videnskabens egentlige Væsen er Forudsigelse« eller at »Videnskabens

Lov er Fremskridt«; ja nu kan Uger igennem »hele Naturen synes ham saa lykkelig, som han er selv«. Saa rolig eller idyllisk lykkelig, maa man vel sige! ti han »lever meget stille og derfor behageligt«; og hans Tid er metodisk og uforanderlig inddelt: først 2 Timers Arbejde, saa Gaaen ud, saa 2 Timers Arbejde, saa Gaaen ud osv., Dag efter Dag. . . .

Denne Proces — en Kommen til Ro i det nye Jeg, som Rejsen havde udformet! — illustreres af hans forandrede poetiske Smag. Milton forlades, Coleridge og Wordsworth bliver hans Yndlingsdigtere. Navnlig Wordsworth; han roser sig af at have læst hans »Excursion« to Gange. Og hvem er Wordsworth? En poetisk Landskabsmaler, en Samler-Natur, der opsparer Natur-Indtryk til senere Beskuelse og Nydelse, og som sætter sig til Opgave »at meddele de jævneste og mest naturlige Begivenheder et Skær af noget overordentligt ved at tvinge Sindet til at rette sig paa den Skønhed og de Undere, den virkelige Verden upaaagtet udfolder«. Dette, kan man sige, maatte jo ogsaa være noget for den rejsende, som Darwin havde været, og for den Naturforsker, som han var i Færd med at blive. Men Wordsworth er mer end dèt. Hans Poesi er »Sindsbevægelser erindrede i Ro«; han er Forherligeren af den »Manddomsalderens stille Tilegnelse af Naturens menneskelignende Stemninger, der er fulgt paa Ynglingeaarenes umiddelbare og heftige Glæde over Naturskønheden«; han er Englands store Idyl-Digter[1]). Og som saadan drog han »Mennesket« i Darwin til sig.

Hin Proces illustreres fremdeles af en Forandring i Darwins religiøse Følelse, der igen muliggør en Forandring af hans Teologi . . . Men uden en forandret teologisk Opfattelse hos ham kunde »Arternes Oprindelse« ikke være bleven til!

Darwin »tror ikke, at den religiøse Følelse nogensinde har været stærkt udviklet hos ham«. Dog havde hans Stemningsliv ført ham til »en fast Overbevisning om Guds Tilværelse og Sjælens Udødelighed«. Endnu under Beagle-Rejsen var den Overbevisning urokket og ofte levende: han siger selv, naar der kom Liv i den. »Den Sindstilstand«, skriver han, »som storartede Scener vakte hos mig, og som var meget inderlig forbunden med en Tro paa Gud, afveg ikke væsentlig fra dèt, der hyppig kaldes Følelsen for det ophøjede«; og han sammenstiller Sindstilstanden med »de

[1]) Se G. Brandes „Naturalismen i England" S. 60 ff.

mægtige, skøndt ubestemte, men lignende Stemninger, som Musik vækker«. Med andre Ord, hans religiøse Forestillinger var associerede med, de bares oppe af den særegne Art »Lyrik«, der var i ham: af hans Begejstring, hans Ævne til at betages, gribes, synke hen i studsende, beundrende Hengivelse. »Nu derimod«, tilføjer han saa — og dette »nu« turde referere sig allerede til den sidste Del af Rejsetiden! — »nu derimod vilde selv de mest storartede Scener ikke lade den Slags Overbevisninger og Stemninger opstaa i min Sjæl«. Nej, ti »storartede Scener« eksisterede overhovedet ikke længer for ham, han fornam dem ikke længer som storartede. En eneste Gang endnu (i Maj 38) synes han under en Kirkekoncert, at et Kor »fik virkelig Murene til at ryste«; ellers vil man i alle hans Breve fra efter Rejsen ikke finde bevaret noget helt ud »ophøjet« Indtryk, kun idylliske. En vis Drivkraft i ham var som sagt bleven slappet. Før havde den, under et mægtigt Pres, drevet hans Stemning som en regnbueglitrende Springvandsstraale højt, højt op i Æterens Blaa: og paa de øverste Perler havde sitret i Solen et gyldent Glimtende, — en Stjærne, — Stjærnen, som ledte vise Mænd til Østerland. Nu mægtede denne Drivkraft, naar den anspændtes, kun at sende Stemningen lavt til Vejrs, og hvad der havde syntes før en himmelsk Stjærne saas som et Guldæble, skabt af Mennesketanker!

Men dèt, Mennesker har skabt, ræsonnerer Menneskene over. — »Om Bord paa Beagle havde jeg været helt ortodoks ... og citeret Biblen som uigendrivelig Autoritet i moralske Spørgsmaal ... Men paa denne Tid, det vil sige 1836—39, var jeg efterhaanden kommen til at indse, at der var ikke mere Grund til at tro det gamle Testamente end Hinduernes hellige Skrifter . . . Ved fortsat Eftertænken førtes jeg lidt efter lidt til ikke mer at tro paa Kristendommen som en guddommelig Aabenbaring . . . Jeg var imidlertid meget utilbøjelig til at opgive min Tro«. Han udmalede sig, at man ved Udgravninger vilde kunne finde gamle Dokumenter, som Ord til andet skulde bekræfte Evangeliernes Beretning; hans Forstand udpønsede mulige »Bevismidler« for Evangeliernes Sandhed ... Men saa snart Kristendommen hos et Menneske blot, eller fortrinsvis, skal bæres oppe af Ræsonnementer, er den dødsdømt i dèt Menneske. »Ikke-Troen sneg sig saare langsomt ind i mig, og var tilsidst fuldstændig. Det kom saa langsomt over mig, at jeg følte intet Ubehag . . .«

Gennem den »teologiske« Frigørelse fjærnedes en Hindring, som ellers vilde have gjort det umuligt for Darwin at undfange sin Teori: 1ste Mosebogs Skabelseslære forpligtede ikke længer! Og mer end dèt! Idet endog selve Gudsbegrebet sattes under Diskussion, fjærnedes tillige en Opfattelse, som — ikke nødvendigt, men vanemæssigt var og er forbunden med den gængse kristne Guds-Tro. Det er Opfattelsen af Gud som direkte Frembringer af alle det organiske Livs Former. I et Brev fra en langt senere Tid (1859) skriver Darwin med Føje, at »han er overbevist om, da det første Gang blev eftervist, at Torden og Lyn er Følger af sekundære Aarsager, har mange beklaget at skulle opgive den Idè, at hvert Lyn blev frembragt af Guds direkte Haand«. For de kosmiske Fænomener og for det uorganiskes Fænomener havde Flertallet af det 19de Aarhundredes kristne dog ophørt at tro, at Gud var den umiddelbare Aarsag; men med Hensyn til det organiske Livs Fænomener troede og tror de, at Gud er det. Den gængse kristne Gudstro var og er vanemæssigt forbunden med Tro paa den organiske Naturs guddommelige »Planmæssighed«: og med den kan ingen gennemført Evolutions-Hypotese forliges. Først altsaa da Darwin var kommen bort — til Stadighed ikke just fra Troen paa en Gud, men for bestandig fra det gængse Gudsbegreb, først da var det muligt for ham at tænke sig Arterne dannede ved den gennem Tilværelseskampen realiserede Udvælgelse af tilfældige Variationer. Ti saa vel med Ordene »Tilværelseskamp« og »Kvalitetsvalg« (naturlig Udvælgelse) som med Ordet »tilfældig« skydes en lang naturlig Aarsagsrække ind mellem Fænomenerne og Gud, — med Ordet »Tilfælde« jo endog en saa lang, at Menneskeøjet ikke mægter at forfølge mer end dens alleryderste Led . . .

. . . Maaske èt Forhold endnu bør drages frem til Forklaring af »Darwinismens« Tilblivelse. — Der er ikke i Darwins Breve og Optegnelser nogen ligefrem Tilkendegivelse om, af hvad Stemning hans rationalistiske Kritik blev født. Men saa ofte han tvivlede om en Guds Tilværelse (og længere end til Tvivl gik han aldrig, end ikke naar han gik yderligst!), — bestandig støttede han sig til denne, og kun til denne Indvending: »der er saa megen Lidelse i Verden!« Dèt maa have været det oprindeligste og dybeste Vantrosmotiv i hans Bevidsthed. Hans sensible Medfølelse med alt lidende gav ligesom Materialet til dette Vaaben i Kampen med Gud; hans Sygelighed og hans før Hjemkomsten trætte, efter Hjemkomsten arrige Lede ved Forholdene smedede Vaabnet. Det

maa, selvfølgelig, været blevet til paa Tider, hvor han »saà sort«. paa Livet; hvor han var i en Stemning, saa Lidelsen her i Verden syntes ham det overvejende, Glæden det underordnede, forsvindende[1]). Imidlertid — dersom den Stemning havde sat sig fast, hvis han altsaa var bleven »Pessimist«, saa kunde han umuligt have faaet den Idé, han fik, ved Læsningen af Malthus' Bog. Ti for at én skal tilegne sig og skabe ledende filosofiske Ideer af dèt, han læser eller møder paa sin Vej, er det jo ikke nok, at Forskertrangen er stærk i ham: der maa tillige mellem det, han sidder inde med, og det, han optager, være hin hemmelighedsfulde Paarørenhed, som Kemien med Hensyn til Stofferne kalder »kemisk Slægtskab«. Og Ideen, som Darwin greb eller inspireredes til, var en afgjort optimistisk Idé. Han havde omgaaedes meget med Opdrættere og hørt om deres Gerning: nu opfattede han, kortelig sagt, Tilværelseskampen som den vældige og stilfærdige »Opdrætter« af det organiske Livs Former! Men allerede Forestillingen »Opdrætning« har ligesom festlig Glans omkring sig. Den minder, det er sandt, om Slid og glippede Haab og fejlslagne Forsøg og mange Slags Ofre; men langt, langt stærkere lyser den dog ud over Iagttagelsens og Eksperimentets Glæde og peger mod det lykkeligt naaede Maal: at der dannes en ny Varietet, nyttig og tilfredsstillende for den, som dannede den! I Virkeligheden: bag det Darwinske Begreb »Kvalitetsvalg« (naturlig Udvælgelse, naturlig Opdrætning) dæmrer en Anelse om Noget eller Nogen — »Naturen«, »Gud«, et Ufatteligt og Navnløst! — der glæder sig over, at Livets Former ændres og fuldkommengøres til at passe efter de skiftende Forhold. Der er forbundet med hint Begreb en Tilfredshed over et uendeligt og universelt Nytte-Fremskridt . . . Og nu for Individernes Vedkommende, for hver enkelt i det Livets Mylder, som gennemgaar Tilværelseskampens Opdrætter-Proces? Ja, ogsaa for Individerne — eller for det langt overvejende Flertal af dem —

[1]) Den eneste Dagbogsnotits fra Tiden Juli 37—Februar 38, der aabner Indblik til hans Følelsesliv, er følgende. Og man lægge Mærke til, hvorledes Lidelsen specificeres, udmales, medens Glæden summarisk og tørt fejes af:

„Hvis vi vilde lade vore Formodninger løbe af med vor Forstand, saa kunde Dyrene, vore Brødre og Kammerater i Smerte, Sygdom, Død. Lidelse og Hungersnød, vore Slaver ved det møjsommeligste Arbejde, vore Kammerater ved vore Fornøjelser — de kunde have Del i vort Udspring fra en fælles Stamfader, vi kunde alle sammensmeltes med hinanden".

forudsætter Darwins »Opdrætnings«-Idé et Overskud af Lykke. Ti den Opdrætten maatte hurtigt tage Ende, hvor de opdrættede var mere syge end sunde, havde mere Lede for end Lyst til Næring, var mere uvillige end villige til at forplante sig osv. osv. Der vilde slet intet »Kvalitetsvalg« kunne komme i Stand, hvis ikke man — med Darwin! — antog, »at alle følende Væsner var dannet saaledes, saa de i Almindelighed nød Lykke«. Men en Idé, hvis skjulte Basis er: at »Lykken er afgjort fremherskende her i Verden« — den tilegnes eller undfanges kun i et Menneske, som føler sig lykkeligt. Han fylder med sin egen Lykke den Verden, om hvis Sorg og om hvis Glæde vi intet kan vide . . . Man har da ogsaa set, at just i det Halvaar, da Darwins Hovedteori blev til, Darwin selv ligesom lyste af dyb og sikker Glæde. Og det er let at gætte Grunden dertil. I Oktbr. 1838 var det, at han læste Malthus' Bog, — — d. 29 Januar 1839 holdt han Bryllup med sin Kusine, den udmærkede Onkel Jos' udmærkede Datter, Emma Wedgwood!

For saa vidt har da Gud Amor haft en Finger med i »Arternes Oprindelse« Uden Darwins lykkelige Kærlighed vilde »Darwins Teori« ikke være bleven til!

5.

Efter at Darwin havde giftet sig, boede han 2¾ Aar i London. Huset var lille og uanseligt, Udstyret (syntes han selv senere) var ganske forfærdelig hæsligt, og det Stykke Have, der hørte til Stedet, havde nok ikke stort andet at byde paa end »skident Græs«. Alligevel følte han sig øjensynlig inderligt lykkelig dér, saa længe han var rask. Man hører det i en Udtalelse som denne, fra Oktbr. 39: »Naar nogen lever stille i London, da er der ikke Magen til dets Stilhed, — der er noget storartet ved dets røgfyldte Taage og ved den dumpe, fjærne Larm af Drosker og Kareter. I Sandhed, Du kan vel skønne, at jeg bliver en fuldblods Londoner, og jeg soler mig i Tanken om at skulle blive her et helt halvt Aar nu«.

En, der i dèt Aar og sammen med en af Officererne fra Beagle mødte ham paa Gaden, skildrer ham efter Hukommelsen som »en noget høj og bredskuldret Mand, der holdt sig lidt forover bøjet; han havde et indtagende og livfuldt Udtryk, naar han talte, havde buskede Øjenbryn og en hul, men blødt klingende Stemme. Den Maade, hvorpaa han hilste sin gamle Bekendt, var sømandsagtig,

d. v. s. henrivende, frimodig og hjærtelig« . . . Ogsaa dette lille Øjebliksbillede peger tilbage til en Grundstemning af glad Tilfredshed.

Sidst paa Aaret fødtes saa hans første Barn. Han begyndte øjeblikkelig at »studere« det, iagttog og optegnede alle dets Livsytringer. Og hvor omhyggeligt han iagttog, kan ses baade af hans (ogsaa paa Dansk oversatte) Afhandling om Barnet og af Meddelserne om det i hans »Sindsbevægelsernes Udtryk«. Samtidig var han imidlertid saa betaget og forelsket i den Lille, som nogen Fader kan være. Saaledes som det mer og mer blev hans Vane, antager hans Glæde Form af Railleri over ham selv. »Den Lille er saa bedaarende, at jeg tør ikke gøre Fordring paa at kaldes beskeden. Jeg gad høre den, der mente at kunne »smigre« os med den Smaa; for jeg gad høre den, der kunde sige noget til den Smaas Ros, som vi ikke i Forvejen er fuldstændig overbeviste om. Jeg har ikke haft fjærneste Anelse om, at der kunde bo saa meget i et 5 Maaneders Barn«. — — I Forbigaaende sagt var den karakteristisk for Darwin, denne nøje Forbindelse af Iagttagelseslyst og dyb Hengivenhedsfølelse. Regnormene, som han studerede, blev ham en Slags beundrede Venner; han kunde formelig »kæle« for en smuk Blomst; og om Plante-Frø, som han eksperimenterede med, brugte han det Udtryk, at »de forbistrede smaa Slubberter vilde ikke mache ret!« Maaske han saà saa meget nyt, fordi han holdt saa meget af dèt, han saà paa. Dog var det kun de eller det Smaa, der fristede hans Iagttagelsesævne. Sig selv, siger han etsteds, har han aldrig studeret. Og heller ikke andre voksne lader han til at have givet nøje eller længe Agt paa . . .

Han arbejdede flittigt i hine henved tre Aar. Men en stor Del af Tiden var han syg. Det var begyndt for Alvor, dette hans Livs Martyrium, som han søgte at holde indenfor visse Grænser ved en saa beundringsværdig gennemført Regelmæssighed i Levevis, og som han bar med et endnu langt beundringsværdigere Taalmod. I 1840 kan man træffe et saa heftigt Udbrud af ham som dette: »Jeg er bleven en kedsommelig gammel aandløs Hund mod hvad jeg var før. Jeg tror, man bliver dummere, naar man bliver gammel«. Men allerede i Sommeren 41 er Heftigheden stilnet af til et tungt Hjærtesuk: »Fader lader ikke til at vente«, skriver han, »at jeg skal komme til Kræfter igen før om adskillige Aar (eller: for ret mange Aar?). Det har kostet mig bitter Forsagelse at naa til den Overbevisning, at »Væddeløb er kun for de

raske«, og at jeg sandsynligvis ikke vil drive det til videre end til at nøjes med at beundre de Fremskridt, som andre gør i Videnskaben«.

Af Helbredshensyn besluttede han saa at flytte ud paa Landet. Træt af at lede efter en Bolig valgte han endelig Down. »Jeg tror, jeg har aldrig været paa et mere fuldkomment stille Sted«, skrev han om det. Down ligger nogle og tyve engelske Mil fra London. En stejl (nu gennemskaaren) Banke dannede ligesom en Skranke for al Indtrængen fra den store By, der kun røbede sin Tilværelse nu og da ved at slaa et Røgslør ud over Himlen. Jærnbane fandtes ikke, vilde man til London, maatte man køre med Vogn. Til den anden Side, mod Syd, spærrede en Kæde stejle Kridtbjærge af fra det saakaldte Skovdistrikt. Mellem disse Kridtbjærge og Darwins Hus var blot Marker og Skov; ingen Villaer! »Vi er absolut i den yderste Udkant af Verden«. Dog laa der en engelsk Kvartmil fra Stedet en lille Landsby med 3–400 Indbyggere. Men selv den havde noget verdensforladt ved sig: lutter Familjer, som havde boet der i umindelige Tider, gammeldags Kirke, bugtede, stenede, stejle Markveje som eneste Forbindelseslinjer med Livet udenfor . . . Selve Huset endelig var »godt og meget hæsligt«: en firkantet, tre Etages, teglhængt Bygning med en fuldkommen bar og trøstesløs Have, uden Spor af Grupper af Buske. Der var midlertid »smaa Udsigter over fjærnt Land og et taalelig kønt Sceneri«. Mod Syd stod spredte paa Marken temmelig store Ege og Asketræer.

Den 14 Septbr. 1842 drog Darwin ud i denne Afsideshed. Haven blev omdannet, Huset pudset op og udvidet. Og i alt Fald i de første Aar gik Livet til Tider rørigt og rask. Til Hest og til Fods, altid ledsaget af sin Hund, strejfede Darwin om paa Egnen; han kendte dens Fuglereder, han sneg sig ind paa dens vilde Dyr: en Dag overraskede han en sovende Ræv, en anden Dag løb et Par smaa Egern op ad hans Ben og Ryg, medens deres Moder oppe i Træet skreg angest efter dem. Og han tog til Middag inde i London og saà tit Folk hos sig. »Et mere gæstfrit og i enhver Henseende tiltalende Hus at komme i kan man ikke tænke sig«, fortæller én (om Aarene 1844—47). »Der var lange Spadsereture og Tumlen paa alle Fire med Børnene og Musik, som endnu klinger for mine Øren. Darwins eget hjærtelige Væsen, hans Leen af fuld Hals, hans inderlige Glæde ved sit Hjemliv og sine Venner; Spadseren af hele Selskabet sammen med

ham; og saa de enkeltes Samtaler med ham inde i hans Arbejdsværelse, hvor Spørgsmaal blev drøftet fra alle Naturvidenskabens Sfærer«. Men — ovenpaa saadanne fornøjede Timer kom snart voldsomme Kuldegysninger og Opkastninger. Mer og mer stavnsbandt Sygdommen ham. Og medens den store Verden rykkede hans ensomme Villa nærmere, synes han selv at isoleres i stigende Grad. Slægt og Venners Besøg ændrede saa godt som ikke længer hans næsten paa Minutet inddelte Dag. Den store Ensformighed i hans Liv paatrykker det et Præg af stor Fjærnhed.

I den lille Kreds, der fra nu af alene kunde paavirke ham personligt, ser man først efter Hustruen. Sønnen Francis vogter sig, i selvfølgelig og fin Pietet, for at tale nærmere om »noget saa helligt« som den livsvarige Hengivenhed, der inspirerede hendes »uafbrudte og ømme Omhu« for Darwin. Hun veg ikke fra ham, delte alle hans Hviletimer med ham, skærmede ham mod Uro og Besvær og Ubehag. Uden hendes Omsorg vilde han umuligt have kunnet udholde de stadige Lidelser, saadan som han gjorde. Darwin selv siger i et Brev, at »ingen kan være for venlig mod hans dyrebare Kone, der er mange Gange værd sin egen Vægt i Guld«. Men om hendes Indflydelse paa ham — intet Ord! Et Sted omtales hendes »Hjærtensglæde« ved nogle frisindede Ytringer om religiøst Fremskridt. Senere faar man en Gang det Indtryk, at »Damerne« i Darwins Hjem har ængstet sig for, at han skulde forarge for stærkt. Maaske hans Hustru nu og da har lagt en Hæmsko paa hans Opfarenhed. Om saa er, har hun dog kun hjulpet det dybeste i hans Natur til Sejer; ti intet var ham til syvende og sidst mere imod end at tale offentlig om Ting, som han ikke havde undersøgt og gennemtænkt. Han ønskede at mangle det Mod til at være blotte »Meninger« bekendt, som nogle med tvivlsom Ret sætter højt. Derimod havde han (med sin Hustru til Støtte) Mod til bestandig at være sine Grunde og sin samvittighedsfulde Forsknings Resultater bekendt, — — og dette sidste Mod lader til at have gavnet ham og Verden bedst.

Hans Børns Trivsel og Glæde fyldte ham med Lykke. Der er et lille Træk, som betegner Forholdet mellem dem og ham. Naturligvis var hans Arbejdstimer strængt fredede: men alligevel kom en Dag en af hans Smaadrenge spankulerende ind til ham i Arbejdstiden og søgte at bestikke ham, med en Sikspence, til at gaa ud og lege med. Han maa have været dem en hyggelig Legekammerat, skøndt han aldrig var rigtig overgiven ... Stærkere

end af deres Glæde optoges han dog af Bekymring for deres Fremtid. »Hvor overvejer ikke Fremtiden Nutiden, naar man er omgiven af Børn!« hedder det i et af hans Breve fra 52. Han gik længe i bestandig Angest for, at hans Sygdom skulde nedarves paa dem. Hans Tanker maa hyppigt have kredset om det Spørgsmaal, hvordan han skulde holde Lidelser borte fra dem. En Dag skriver én lejlighedsvis til ham om Kloroform, som man just havde begyndt at anvende; og i Darwins Svar forekommer den karakteristiske Bemærkning, at »naar man tænker paa sine Børn, gør det sandelig en lille Forskel i Lykkefølelsen« at vide, at der nu er dette smertestillende Middel. Blev et af Børnene syge, kunde Udtrykket i hans Ansigt af Medfølelse og Sindsbevægelse være saa stærkt, saa Barnet knap kunde taale at vide ham i Stuen hos sig. Og da en lille Datter dør for ham, er hans Sorg af gribende Inderlighed og Varighed. Det Par Sider, han nedskriver til Erindring om hende, har ved sin dybe Følelse Rang med det skønneste i nogen Literatur. Over to Aar senere »kan han knap endnu fatte sig til at tænke roligt paa hende«; og han mindes hende smerteligt til det sidste.

Men foruden at Børnene holdt hans Følsomhed ved Magt, udvidede de hans Interesser. En Tid lang i alt Fald sysselsatte Skole- og Opdragelses-Spørgsmaal ham meget. Han »hadede Skoler og hele det System at ødelægge Familjehengivenheden« ved at drage Børnene bort fra Hjemmet; paa den anden Side mente han, at en Skole gav bedst Menneskekundskab, og han »turde ikke udsætte et ungt Menneske for Verdens Fristelser, uden at det forinden havde gennemgaaet en stor Skoles mildere Skærsild« . . . »Den gamle stereotype, enfoldige klassiske Opdragelse« kunde »ingen foragte oprigtigere« end han. »Jeg bilder mig ind (skøndt det er maaske kun en Indbildning)«, skriver han, »at jeg hos min ældste Søn kan iagttage de klassiske Studiers slette og indsnævrende Indflydelse paa den aandelige Udvikling, idet de indskrænker Interessen for alt, hvor fornuftmæssig Slutten og Iagttagen kommer med i Spillet«. Hans Ideal af Skoleundervisning var den, som opøvede i at iagttage og slutte, og som gav almene Kundskaber. Som Opdrager selv lod han sine Børn have fuldstændig Frihed, svarede dem med fuldkommen Oprigtighed paa alle Spørgsmaal, talte maaske aldrig et haardt Ord — og var baade elsket og dybt respekteret af dem.

Om hans øvrige Familje tier Brevene næsten helt. Det Lidt, der er, ligesom sammenfattes i en lejlighedsvis Bemærkning om: at den ikke-naturforskende Del af Familjen plejede at drille ham med hans Ideer og Forsøg, og at dèt havde »vænnet ham til at vente Modsigelse, ja endog Haan« af Publikum. Ved »Haan« forstod han »spottende Spøg«; hvor en anden vilde sige: »der blev Du tørt ordenlig af«, sagde han: »der blev Du godt haanet«. Maaske det overdrevne i Udtrykket peger tilbage til, at han en Tid lang daarligt har kunnet taale Ironi eller Satire. Men da den omsider kom ude fra Publikum, baade Modsigelsen og »Haanen«, endog med Skældsord og Mistænkeliggørelse i Følge, da tog han den med en mærkelig sund Beskedenhed og Selvbeherskelse. Saa godt som aldrig lod han sig friste ud i Skænderi; og meget hyppigt gottede han sig selv ganske hjærteligt over de Hib, man langede ud efter ham. Har hans Familjes drilske Seen ned paa hans Gerning bidraget til at udvikle dette, saa har den gjort ham god moralsk Nytte — og sparet ham for adskillig Lidelse og Tidsspilde. Ti ovenpaa hvert Anfald af Vrede eller Ærgrelse blev han uundgaaelig syg og arbejdsudygtig i flere Dage.

Af langt sikrere og ogsaa større Betydning for ham var dog hans Venner. Det var lutter Videnskabsmænd eller videnskabeligt interesserede Mænd. Deres Arbejder, deres Talent, deres Karakterer blev en Slags Ungdomskilde for den Trang til at beundre og til at give sig hen, som var hans Væsens dybeste Drag og Betingelsen for hans Forskerstorhed. Hvor han var ærbødig stolt af dem! hvor han solede sig i deres Værd! der er noget af den rolige Forelskelses Glæde i hans evige Lovtaler over dem. Han var ganske vist mere et ivrigt Hoved end et hurtigt Hoved: lige straks saa' han ikke »Træerne for lutter Skov«, han maatte have sundet sig efter et Indtryk, før han blev sig bevidst alt, hvad der var i det[1]). Men er det ikke betegnende, at i første Øjeblik mældte sig ufravigelig kun Henrykkelsen over det gode og aldrig Uviljen mod det forfejlede? Samtalerne, den flittige Brevveksling med, Tilsendelsen af Artikler og Bøger fra

[1]) Hans Ivrighed illustreres tydeligt af Vanen, han havde, til, naar han brugte Billeder, at slaa to Billeder sammen i èt, og til at gøre enhver Forklaring til en lang Række Parenteser: de første Par Ord, han sagde, bragte ham til at tænke paa en mulig Indvending mod hvad han vilde sige, den tænkte Indvending førte ham saa over til et nyt Punkt, o. s. v. — Af disse Vaner er der Mærker nok i hans Bøger.

Vennerne livede Gang paa Gang op i ham de Ævner til at holde af, til at undre sig og beundre, som i Videnskabens Tjæneste førte ham fra Iagttagelse til Iagttagelse og fra Opdagelse til Opdagelse. Og ikke nok dèrmed! de fyldte ham tillige med Lykken ved at vide sig afholdt, og de styrkede hans Tro paa sig selv. Der er et rørende Brev til den af hans Venner, som stod hans Hjærte nærmest, Botanikeren Hooker, han, der var »saa honnet, saa aaben og saa beskeden«, og som havde »et saa roligt, velvilligt og intellektuelt Ansigt«. I det Brev fortæller Darwin, at han først havde faaet officiel Meddelelse om en videnskabelig Æresbevisning, og den havde ladet ham fuldstændig ligegyldig; men saa kom Hookers Brev derom: »og saa stor er Virkningen af Varme, Venskab, Velvilje, at nøjagtigt den samme Kendsgerning, meddelt som De gjorde det, fik mig til at blusse af Glæde, saa mit Hjærte bankede stærkt«. Eller tag et andet Brev til Hooker: »Deres Venlighed og Hengivenhed skaffede mig Taarer i Øjnene. Lad Folk snakke længe nok om Berømmelse, Ære, Fornøjelse, Velhavenhed: det er ikke andet end Smuds altsammen i Sammenligning med hjærtelig Hengivenhed«. Saa meget var Venskabet i hans Liv. Og hvad var ham saa ikke dèt, at de kæreste af hans Venner sluttede sig til hans Anskuelser! I »Darwinismens« første Tid, da Folk gik den med et Skuldertræk forbi, eller siden hen, da man i zelotisk Iver søgte at lægge den for Had, da plejede Darwin i sine Breve at anlægge Navnefortegnelser over dem, som var paa hans Parti. Først var der nok kun 3, saa blev der 4 — 5 — en halv Snes. Men med disse tre og med denne halve Snes bag sig følte Darwin sig tryg. Hvad saa dygtige og sandhedskærlige Mænd havde anerkendt, det maatte have noget af den sande Sandhed i sig! Det laa ikke til ham hverken at tænke eller at tale som en Posør: ellers vilde han vel have tænkt og sagt, at med den Hær skulde hans Anskuelser »erobre Verden«. Men han havde dog noget saadant paa Følelsen, — og den Følelse har bidraget sit til at holde hans Ro og hans Arbejdslyst oppe.

Naturligvis kom saa àndet til. Det f. Eks., at hans Bøger blev solgt og vakte Opsigt, fik vist adskilligt at sige: i det mindste spores der, efter at »Arternes Oprindelse« hurtigt er blevet udsolgt, en paafaldende Fart og Energi i hans Breve, som om han nu førte sig frejdigere og spændstigere. Men det nære paavirker

alligevel stærkere end det fjærne. Saa naar denne ensomme, af store Lidelser altid truede og næsten daglig pinte Mand gennem en lang Aarrække kunde bevare og udvikle sig paa èn Gang som et udmærket Menneske og som en rastløs, atter og atter banebrydende Forsker, — saa gaar éns Beundring og Taknemmelighed overfor ham næppe paa Afveje, om den søger at medomfatte Hustruen, som skabte hans Hjem, og det Par Venner, som var dets bedste Gæster.

6.

Darwin levede i Down i 39½ Aar, over Halvdelen af sit Liv[1]). Dérude blev næsten alle hans Skrifter til: først et Par geologiske Arbejder og det møjsommelige Værk om Cirripedierne; saa de store »Udviklings«-Bøger; endelig ind imellem dem og efter dem hans Orkidè-Bog, Undersøgelserne om de insektædende Planter, de klattrende Planter, Blomsterformerne, Planternes Bevægelsesævne, hans Bog om Regnormene og en Mængde botaniske, geologiske, zoologiske og psykologiske Afhandlinger. En blot og bar Liste over hvad han har udgivet gør allerede et ret overvældende Indtryk. Og hvis man saa yderligere vil lade Blikket løbe ned ad et Par Sider i en af hans Bøger, skal Sidernes Sammenstuven af Fakta nok faa gjort Overvældelsen komplet. Men den, der ikke selv er vant til at forske, faar endda knap en klar Forestilling om, hvor stort Slid og Slæb der ligger bag. Saa mange Bind havde Darwin 1856 læst og gjort Uddrag af til sin »Arternes Oprindelse«, at alene til at gaa Uddragene igennem og ordne dem (altsaa ikke til selv at skrive) mente han at maatte have mindst et Aar. Og tag saa hans Forsøg, hans Iagttagelser! Alle de Forsøg, der ingen Vegne førte hen, hører man intet om; de Forsøg, der lykkedes, har taget Time paa Time i Uger, Maaneder, Aar; og tit er af de lykkede Forsøg og de gjorte Iagttagelser kun de blevet offenliggjorte, som angik den og den ene Art. Han bar sig undertiden ad omtrent som Digteren, der ganske vist i sit Liv havde set en Masse Smaahykleri hos baade Krethi og Pleti, men som saa dog nøjedes med at skildre den ene, fuldblods Tartuffe.

En Vane hos Darwin gjorde ham det muligt at faa saa meget bestilt. Han læste aldrig en Bog mer end èn Gang. Alt,

[1]) Under Overskriften til denne Artikels første Afsnit er D.'s Fødselsaar fejlagtigt trykt som 1808. Han fødtes 1809.

hvad han overhovedet kunde faa Brug for i den, tog han med det samme og registrerede og indordnede det i Rubriker, saa selve Bogen fra nu af var ham som en kærneløs Nød. Hans store Erindringsævne — navnlig hans eminente Begavelse som »Seer« — tillod ham desuden, naar han bragtes til at huske paa noget, som han havde læst, at »se for sig« Stedet, hvor det maatte staa, samt den Art Skrift, det var trykt med ... Lige saadan beflittede han sig paa, straks den første Gang at faa sine Eksperimenter til at lykkes, og kun yderst nødig gentog han et Forsøg, som var blevet udført med al tænkelig Omsigt. Han noterede saa op ikke blot Eksperimentets Svar paa selve det Spørgsmaal, han just havde paa Hjærte, men ogsaa de flest mulig ledsagende Fremtoninger, — nøjagtigt som han under sin Læsning uddrog af en Bog baade det, der støttede, og det, der stred imod hans Opfattelser. Man vil heri genfinde hans yderligt udviklede Ordens-Sans, som bl. a. gjorde ham ogsaa næsten pertentlig prompte i Forretningssager. Øjeblikkelig, naar han havde haft den mindste Udgift, noterede han den; og han holdt af at gøre Regnskab op trods nogen Bogholder. — Underligt nok lader dette Anlæg hyppigt til at være associeret med en halvt sindssyg Lyst til at spare paa Papir. Hos Darwin var Papir-Spareriet saa temmelig en Mani.

Brevene giver mange gode Bidrag til Udtydning af hans Bøger, for saa vidt som de siger én, hvad og hvor meget han lagde ind i en Del af de Ord, han brugte. Og i alt Fald for »Arternes Oprindelses« Vedkommende hjælper de én saa nogenlunde til at kunne forfølge hans Anskuelsers Vækst. Men de yder næppe synderligt Materiale for selv det forsigtigste Forsøg paa at ville forklare i det enkelte Darwins Teorier eller Iagttagelsesrækker som naturlige Udslag af dette særlige og saadan og saadan udrustede Menneske Darwin. Sir Hooker skriver etsteds i et Brev de gyldne Ord, at »enhver Meddelelse af naturvidenskabelige Fakta, hvor rigtig den end kan være, er kun rigtig i Forhold til Iagttagelsesmidlerne og til Iagttagerens Synspunkt«. Udvid, som rimeligt er, Sætningen til ogsaa at omfatte Slutninger fra naturvidenskabelige Fakta, vov med andre Ord at sige den paradoksalt udseende Trivialitet, at der findes kun grumme lidt »objektiv Videnskab« og slet ingen »upersonlig Sandhed«: — og man vil komme til at haabe af saa omfangsrig en Publikation om en Videnskabsmand som nu denne Brevsamling,

at den skal lære én at se ogsaa hans videnskabelige Gerninger som en Slags Afspejlinger af ham selv og hans Forhold. Noget i den Retning giver vel Darwins Breve, og noget giver hans Søns Indledninger[1]). Men ved en rigeligere Aftrykken af D.'s Notitsbøger kunde man saare let have givet noget langt mere og langt værdifuldere.

De store Grundtræk i Darwins Forskerfysiognomi, og som man atter og atter bliver opmærksom paa under Læsningen af hans mange Breve, hvoraf kun en fire, fem Stykker ikke omhandler videnskabelige Æmner, — det er væsentlig dem, som ovenfor udledtes af Brevene og Dagbogen fra Beagle-Rejsen. Først dèt, som sammenstilledes med Sansernes Hyperæsthesi hos de nervøse, nemlig hans forunderligt skærpede Blik for det smaa. Med Rette turde han kalde sig selv »en ren Millionær paa forunderlige og mærkværdige smaa Fakta«. — Saa er der hans Vakthed, hans altid vaagne Interesse for alt. Naar andre er stærkt optagne af en Ting, er det jo gærne, ligesom deres »Sjæls Øje« fik Skyklapper paa og ikke kunde se andet end netop dette ene. Darwin derimod — han sidder f. Eks. i Sommeren 63, midt under en hidsig Kamp om Udviklingslæren, og skriver betagen løs paa sin »Dyrs og Planters Varieren«: og saa faar Hooker pludselig en skøn Dag en Epistel fra ham om »en lille Kendsgerning, der har overrasket ham«, nemlig at en Plante i hans Arbejdsværelse ruller bestandig sine smaa Grene op og ud igen. — Endelig hans umættelige Lyst til at eksperimentere, hans Spørgesyge overfor Naturen, og hans mærkelige Greb paa at stille sine Spørgsmaal paa den nemmeste, den mest praktiske Maade. Det er et rent digterisk Talent hos ham, et Udslag af hans Indbildningskraft, — der da ogsaa var saa levende, at naar han læste i en Rejsebeskrivelse om Gang over slemme Broer, fik han »en fortvivlet ubehagelig Følelse«, og han »blev angest« under Skildringen af en Snestorm. ... Altsammen voksede det naturligvis ved den stadige Øvelse, og alt bares det oppe af en nervøs Konstitution, der var som Fyr og Flamme sammen med sindig Stædighed. Man ser, hvordan han, formelig som en Buldog, bider sig fast i sine Æmner og ikke

[1]) Der oplyses bl. a., at Darwin kun brugte faa og simple Instrumenter, samt at han havde en blind Tillid til Instrumenter, saa han ikke selv faldt paa at undersøge, om f. Eks. en Maalestok var nøjagtig inddelt. Han angav ogsaa „Tommer omsat i Millimetre" efter en gammel Bog, hvis Angivelser viste sig at være ukorrekte.

lader sig ryste af, skal der end gaa ti, tolv, tyve Aar, før han faar Bugt med dem. Og saa er han dog bestandig dirrende af Utaalmodighed, farende op, synkende sammen, jagende paa, uden Ro og uden Rast. Hans Søns Beskrivelse af, hvordan han eksperimenterede, anskueliggør saa nogenlunde denne paafaldende Aands-Beskaffenhed. Han skulde f. Eks. undersøge Rødderne paa nogle Bønner. »Omhyggeligt og langsomt blev de smaa Stykker Karton befæstede; men de mellemliggende Bevægelser var alle raske, blev udførte med en Slags undertrykt Ivrighed, ... og jeg husker de gesvindte Bevægelser af hans Hoved op og ned, naar han fra den iagttagne Genstand saa' ned til sine Notitser«.

Det, der forbavser én mest under Læsningen, er saa, at denne Vitalitet, denne Livskraft slet ikke synes at tage af. Og det uagtet Darwin er saa syg, bestandig syg! Det er som et Urværk, stillet ud i Regn og Støv og Slud, Aar efter Aar, Aar paa Aar: og dets Hjul bliver ved at dikke rastløst — og regelmæssigt! Læser man Brevene, saadan som de er grupperede i Bogen, nemlig efter de Arbejder, som de omhandler, saa vil man i det højeste henimod Bogens Slutning studse ved nogle trætte Udbrud om, at nu er der vel næppe lang Tid tilbage. Skøndt — trætte Udbrud husker man da ogsaa fra 20—30—40 Aar tidligere (om end maaske lidt mindre matte da i Klangen)! Først naar man ordner sig alle Brevene efter Tidsfølgen, gaar det op for én, at der er dog en Slappelse. De humoristiske Vendinger forsvinder saa temmelig, og de sproglige Udtryk for Sindsbevægelserne bliver adstadigere. Darwin bliver nu ikke mere »stiv« af Forbavselse eller Skræk, ikke heller »springer han op« ved Læsningen af noget, eller er nær ved at »rævne« af Beundring, eller tror, at en anden, som læser ham, »vil stønne og tænke«, og han kommer ikke mer til at »skælve« ved en andens Kækhed. I 50'erne kunde han slutte et Brev: »Jeg er det elendigste, mest omtaagede, enfoldigste Dyr i hele England og nær ved at hyle af Ærgrelse over min Blindhed og Indbildskhed. Altid Deres ulykkeligste Darwin«. Sidst i 70'erne derimod lader han i en omtrent tilsvarende Sindsstemning det være nok med at undertegne sig »Deres taabelige Ven«. Der er altsaa en Afslappelse, — om end besynderlig svag. Han klager f. Eks. over, at de nye Ansigter (og Scenerier), han som 70aarig ser, dem har han ganske glemt efter en Maaneds Forløb. Men selv i denne Alder er hans Erindring af det kort forinden sete skarp, »som havde han Fotografier af det for sig«, og sine

ældre Bekendtes Ansigter kan han endnu se »levende for sig og faa dem til at gøre alt, hvad han vil.« Og med de 70 Aar fyldt kan han ogsaa »gløde fuldstændig over sit Arbejde«, han kan »gennemglødes af Glæde« ved Erindringen om et Fund, — og der kan løbe ham i Pennen den for ham saa betegnende Underskrift »Deres altid urolige Ven!«

Maaske han, ubevidst, havde beflittet sig paa en Slags Hygiejne, der hjalp til at holde hans Aand ung. Altid havde han samtidig to eller tre forskellige Arbejder for. Han »fuskede« (som han kaldte det) rundt i alle Naturvidenskabens Afdelinger, læste endog indviklede fysiske og matematiske Afhandlinger, som han delvis »ikke forstod«. Og endelig læste han daglig eller lod sig forelæse Rejsebrivelser, filosofiske Skrifter, Romaner. En saadan Afveksling plejer at forynge. Selv finder han da ogsaa et Aar før han dør, at »hans aandelige Tilstand har ikke forandret sig i de sidste 30 Aar«. Undtagen, tilføjer han, i èt Punkt: han kan ikke mere holde ud at læse blot en Linje Poesi. Ved Poesi forstaar han Vers. Et Landskabs Skønhed gør ham endnu stadig urolig af Betagethed, en rørende Melodi faar ham endnu ufravigelig til at græde, og han hører om og om igen med usvækket Nydelse Walter Scotts eller George Eliots Romaner. Men Vers — Shakespeares Vers — keder ham. De imødekom vel heller næppe den Smag for det idylliske, der havde udviklet sig hos ham[1]). Og desuden lader det jo virkelig til, at en energisk og versificeret Digtning har ondt ved at trives sammen med stærke naturvidenskabelige Interesser. Det kan da næppe være tilfældigt, at f. Eks. i vore Dage Romanens Eneherredømme fulgte lige i Hælene paa Naturvidenskabens Opsving. — —

Hans moralske Jeg synes én lige saa uforanderligt. Ogsaa dèr mærker man, at Affekterne taber efterhaanden ganske lidt i Styrke; men det er det hele. Opfarende, som han var af Temperament, kunde han som Mand i det første Øjebliks Hede bruge i sine Breve meget haarde Ord om Modstandere (»usle« f. Eks.); da han er gammel, bliver Udtrykkene mere overlegne, men derfor ikke mindre skarpe. Og saa snart han er i Ligevægt, ser han

[1]) Den sidste Gang, hvor „to søde, allerkæreste Strofer er nok til at faa ham ung igen og til at elske Poesien med fordums Varme", omtales i et Brev fra Novbr. 64. Versene er disse (af den Tennysonske Idyl „Enoch Arden"): „and he meant, he said he meant — Perhaps he meant, or partly meant, you well".

retfærdigt — sjældent retfærdigt — paa andre; han er dem i Sandhed en billig Dommer. Den megen Tale om hans store Beskedenhed har ikke været tomt Mundsvejr. Han følte sig ydmyg under Ros, eller den opflammede ham til »at se at være saa omhyggelig som blot muligt«. Og hans stærkeste Selvtillid eller Selvfølelse var denne, at han »havde arbejdet saa godt og saa anstrengt, som han paa nogen Maade kunde: og mer kan et Menneske ikke gøre«.

Det vilde kun daarligt sømme sig at stable Darwin op til at være en Teaterhelt, en overnaturlig Ædelmodighed. Han var et Menneske som vi alle. Da Wallace indsendte Beretningen om sin, selvstændige Opdagelse af »Natur-Opdrættelsens« Betydning for Udviklingen, og da Lyell og Hooker holdt paa, at saa skulde Darwin lade sin, lige saa selvstændige Skitse om den samme Opdagelse trykke samtidig (for at bevare sin Prioritets-Berømmelse), saa gik Darwin ind paa at gøre det. Det kostede ham en heftig Kamp med sig selv, men — han resignerede og renoncerede ikke. Man læse imidlertid det Brev, hvormed han (d. 18de Juni 58) sender til Lyell den Afhandling, han lige har modtaget fra Wallace. Og man erindre sig, at Darwin den Gang i tyve Aar havde samlet sit uhyre Materiale; at han to Gange havde nedskrevet en Fremstilling af sine Udviklingsideer; og at han siden 56 arbejdede paa et Værk om dem, der vilde være blevet 3—4 Gange saa stort som »Arternes Oprindelse«. Saa var det, Wallaces lille Afhandling kom! Darwin skrev saaledes til Lyell: »I Dag har Wallace sendt mig indlagte og bedt mig befordre det videre. Det forekommer mig vel værd at læse. Deres Udtalelser om en Straf — at man vilde komme mig i Forkøbet — er gaaet i Opfyldelse. ... Vær saa god og send mig Manuskriptet tilbage, som Wallace ikke taler noget om, at han ønsker jeg skal lade trykke; men jeg vil naturligvis straks skrive og tilbyde ham at sende det til et eller andet Tidsskrift. Saa vil hele min Originalitet, af hvad Omfang den nu kan være, være tilintetgjort. ... Min kær Lyell, oprigtigst Deres Darwin«.

Det er i dens kritiske Øjeblikke, man skal søge at belure en Menneskesjæl, hvis man vil have at vide, hvad den er værd. I dette for Darwin saa store Øjeblik — — ja! det er et Menneske, fuldt af Lyst til at udmærke sig, der sørger i hine Linjer over, at hans Livs store Haab er bristet. Men der kan vel næppe være to Meninger om, at saadan skriver og saadan sørger i et saadant

Øjeblik kun et udmærket Menneske, én, hvem man har baade Ret og Pligt til at kalde en fuldt ud honnet Karakter. ...

De sidste Ord, der anføres af ham, er fra Natten før hans Død, efter at han med stort Besvær var blevet kaldt til Bevidsthed igen. »Jeg er ikke det mindste bange for at dø«, sagde han. Og de Ord, hvormed Bogen om ham slutter, er nogle, han nedskrev i 1879: »Jeg tror, at jeg har gjort ret i, altid at følge Videnskaben og vie den mit Liv. Jeg føler ingen Samvittighedsnag, som om jeg nogensinde skulde have begaaet nogen stor Synd; men jeg har saare ofte beklaget, at jeg ikke har gjort mine Medskabninger mere direkte godt«.

Han vilde gærne have været ogsaa en stor Filantrop, lader det til. Paa sin Vis, ved sit Eksempel, blev han dog — og kan han blive — en Velgører for mange.

Vilhelm Møller.

Kærlighed.

I.

Det var en Aften i Senhøst — Sneen bredte allerede sit Tæppe over Bjærgene, og langs Skraaningerne drev Hyrderne deres Hjorde til Dalen. Over alle Tinder laa Stjærnehimlen klar; da fortalte hun mig, indhyllet i sin Kaabe, paa Slotsterrassen, hvor vi stod og hvor de sidste Roser blomstrede uden Duft, mens i Daldybet Floden sang, sin eneste Kærligheds Historie:

— Ja, jeg har elsket og endnu kan jeg skælve, naar jeg tænker paa denne Mand, hvis Navn jeg aldrig har kendt og med hvem jeg kun én Gang har talt — endnu efter femten Aars Forløb.

— Om jeg dog kunde male ham, som han stod der ved Indgangen til den »Engelske Have«, rank og saa ung, med sit Hoved som den florentinske St. Georgs, saa trodsig, saa hadefuld og skøn .... og saa bedrøvet. I Vatikanet har jeg sét Træk som dette Ansigts, og jeg har genfundet det i Petersborgs Eremitage, hvor man har slynget Vinløv om Antinous' Haar ....

— De engelske Damer bøjede sig ud af deres Vogne paa hans Vej, og de glade Münchenerinder stod stille.

— Men han saá kun mig, forstenet ved sin Port til den engelske Have, med sit Blik, der lyste — af Had.

— Ogsaa jeg dirred' af Harme, naar jeg bøjede ind ad den gitrede Port og saá ham, ubevægelig, rank med sine grønlige Øjne; jeg satte mig paa min vanlige Bænk: timevis tog jeg ikke Blikket fra det dejlige Ansigt, som Raseriet gjorde blegt ....

— Aa — aldrig blev der elsket som vore to Øjenpar elskede.

— Et Aar mødtes vi der — jo, min Ven, et Aar ... jeg var seksten den Gang og han vel tyve .... der blev aldrig talt og aldrig vekslet Hilsen ... Kun vore Øjne blev mætte — i Syn.

— Og da vi skiltes, troede jeg endnu, at .... Elskov var Had.

Min Veninde taug, og man hørte i det store Landskab kun Flodens Sang og Hjordenes Klokker.

Saa talte hun igen:

— Men vi har mødtes en Gang et Steds, hvor jeg sang. Det var i Norden. Han spillede i Orkestret og var blevet stor og plump.

— Og dog lod jeg ham kalde, jeg .... op fra sit Orkester, sagde, det var en gammel Kammerat, stod foran ham igen som ved Porten til den engelske Have:

— Er De her?, spurgte jeg blot og kunde næppe tale.

— Ja, jeg er her, svarede han, og han saá hjælpeløs paa mine Diamanter fra St. Petersborg og min gyldne Kappe, Gaven fra Magnaterne i Pest — hjælpeløs som jeg paa ham:

— Vi elskede ikke mer.

— Men i denne Time — og hun krammede, min Veninde, Hænderne om sin Kaabe — gav jeg mit Alt for en Stund paa min Bænk i den engelske Have, mit Liv for at naa ham en eneste Dag, min florentinske Georg ....

Dæmpet lød Flodens Sang, paa Bjærgene glimtede Sneen. Efteraarsroserne stod ved vor Fod — uden Duft:

— Men kunde jeg blot male hans Skønhed, hviskede hun stille igen.

Langt saá vi ud over Dalen og vendte tilbage, til Gæsterne i hendes Slot.

II.

— Det var i Kaukasus, fortalte min Veninde, mens vi sad i den persiske Sal, paa Slottet, alene, og Vasili havde fyldt de glødende Kummer med den russiske Røgelse.

— Vi var kommet derhen gennem »Passernes« evige Sne, hvor Døden truer. Lavinernes sorte Flag hang tæt over de stejlende Heste.

— I Faareskindspelse kom »Fyrsterne« til Koncert. Tyve Rubler lagde hver paa Iudgangsbordet. Bifaldet var Gulvslag med deres vældige Stokke.

— Var Koncerten forbi, bad de os næste Dag at spille igen. Og atter kom Rublerne frem af de Faareskindspelse — ti Dage spillede vi for »Fyrsterne«, Dag efter Dag.

— Han, Armenieren, sad midt iblandt dem, blankøjet og stolt. Paa Mændene saá han som den unge Drot. Ved mig hang hans Blik som en Hinds.

— Da den tiende Aften var omme, var det ham, der bad, han alene:

— — Syng igen, Signora.

— Jeg rystede kun paa Hovedet. Jeg maatte bort.

— Men da vi kom ud til Slæden, stod han der, bleg. Og han bøjede sig rask og drog sin Klinge fra Damaskus, og han brød den over sit Knæ.

— I Sneen laa han, da han lagde dens Stykker for min Fod.

Min Veninde taug. Med træt Haand pegede hun i sin persiske Sal paa den sønderbrudte Elskovs-Trofæ.

III.

De sad i Musiksalen, Pianisten, Rubinsteins Arvtager, Maria Wilt, Primadonnaen, Husfruen og Russerfyrsten og han Kong Ludvigs Ven — i Kreds om Abbéen, Pianoets Eneherre, som blunded.

De hviskede om Lykke og Ære. Om Slot i Normandi og Formuer, høstede i Amerika. Og Rejser — til Australien, hvor de hvide Maanenætter er skønnest, og Kaukasus, hvor Kvindernes Læber er som den dunkle Granat.

Maria Wilt vilde Ro paa et Slot i Siebenbürgen; Kongens Ven talte længe om Kloster og Messer i Vatikanet.

Saa vaagnede Mester-Abbéen. Og Husets Frue sagde rask og med en lille Latter:

— Mester, nævn os Livets Lykke.

— Livets Lykke? svarte Mesteren; og mens et Smil, som saá han i ét Nu tusinde Undersyner, gik over hans Ansigt, hvis Hæslighed for to Menneskealdre var selve Billedet paa Geniet, sagde han:

— Vær unge og elsker.

. . . . . .

Men saa blev der tyst i Salen.

Herman Bang.

1864: Preussiske Forhold og preussisk Krigshistorie.

Den officielle Krigshistories sene Fremkomst. — (Tilskyndelse — Forhindring). Preussiske Konfliktforhold før Krigen —: I. Militærkonflikten. — II. Bismarcks Program. — III. Bismarcks Kampstilling i Forbundskonflikten.

Den officielle Krigshistories sene Fremkomst.

Det er jo mærkværdigvis først paa nærværende Tidspunkt, hvor vi allerede befinde os i selve Jubilæumsaaret for den anden slesvigske Krig, at denne her hjemme kan vente indgaaende Behandlinger paa Basis af officiel preussisk Krigshistorie. Først for et godt Aars Tid siden naaede denne nemlig til Afslutningen af 1864, og da i en Fremstilling, der med al sin stilistiske Talentfuldhed stiller ikke ringe Krav til den, der fuldt vil tilegne sig den. Den udmærker sig allerede ved sit respektable Omfang men langt mere dog ved sin Utilgængelighed for Hurtiglæsning og allermest ved sin tavse Fordringsfuldhed med Hensyn til de Hjælpemidler, der maa hidkaldes for dens fyldestgørende Forstaaelse.

Tilskyndelser. — Dette saa lange Tidsforløb er vel allerede i og for sig ret mærkeligt, men ganske særlig værdigt til Opmærksomhed viser det sig dog først, naar det betænkes, at den preussiske Hærinstitution siden sin mægtige Genfødelse — der som bekendt indlededes for netop 30 Aar siden — fremfor nogen anden har vedkendt sig det Princip, at de militære Begivenheder, Hæren under Krigstilstande har gennemlevet, bør bringes til dens Kundskab saa hurtigt som deres forsvarlige historiografiske Behandling blot maatte tillade. Og naar det endvidere bemærkes, i hvor ypperlig en Grad den preussiske Generalstab i øvrigt har vidst at gennemføre dette Princip, og gennemføre det selv under de

vanskeligste Omstændigheder med en Dygtighed, som Verden uden Overdrivelse kan siges ingensinde at have set Mage til paa dette Omraade. — Naar det saaledes allerede maatte erkendes — af Fjende som af Ven — som noget beundringsværdigt, at den historiske Afdeling af den Store Generalstab i Berlin formaaede paa en forholdsvis meget kort Tid at fuldende sin monumentale Fremstilling af den saa begivenhedsrige Krig, som Preussen i 1866 førte med Østerrig og det tyske Forbund, saa kunde Beundringen kun yderligere stige ved at se, at den mægtede at afslutte sin berømte Bearbejdelse af den vældige fransk-tyske Krig saa ekspedit, at denne efter et Tiaars Forløb kunde foreligge Europa i en tysk, fransk, engelsk og italiensk Udgave, til Trods for den uhyre Stofmængde, der krævede henved 300 Trykark, fordelte i 5 stærke Bind.

Hvorfor blev da dette Princip saa fuldstændigt opgivet for Krigen af 1864, at man først i 1887 kunde eller vilde afslutte dens Fremstilling? Principet beror jo dog i første Linje paa Erkendelsen af, at det under Nutidens saa ilsomme Udvikling af Krigsmidlerne er af stor Vigtighed, hurtigst muligt at faa de virkelige Resultater og Erfaringer, disse under virkelig Krigsanvendelse have fremkaldt, nøje konstaterede og gjorte til Fælleseje som Grundlag for Fællesarbejdet paa den videre Udvikling. Skulde altsaa den Store Generalstab muligvis have fundet, at den dansk-tyske Krig var den altfor lille, for lidet lærerig under dette Synspunkt og for ubetydelig i det hele? Nej, dette maa under ethvert Synspunkt synes umuligt. Ti tvært imod, i ren teknisk Henseende dannede denne Krig netop i ganske sjælden Grad et Skelnemærke, og i videre Forstand var den lige saa utvivlsomt af den største Betydning for den preussiske Hærinstitutions Udvikling.

Hvad først det tekniske, særligt Krigsmateriellet angaar, behøves kun et Par Punkter at erindres, for at Forholdet kan staa klart. — Det var saaledes i denne Krig første Gang, at Fængnaalsgeværet — med hvilket Hærens Bevæbning 6 Aar tidligere var gennemført — fik Lejlighed til at gøre en Effekt, som vakte almindelig Overraskelse; — og naar nu den Store Generalstab ses f. Eks. i Anledning af Lundby Affæren at observere: »det her opnaaede Resultat lod allerede erkende, til hvilken Betydning dette Vaaben maatte naa i vel skolede og sikkert førte Troppers Hænder«, saa er denne Observation sikkert meget

træffende — som det østerrigske Felttog noksom viste — men desto besynderligere lyder da dette »allerede« nu efter Forløbet af over et Par Decennier, i hvilke Haandskydevaabnenes Udvikling forlængst har gjort dette anpriste Gevær til en blot Musæumsgenstand. Vilde det ikke have været ret opmuntrende for den tyske Soldat, for hvem saa tykke Uvejrsskyer allerede da ophobede sig i Horizonten, om han havde faaet denne Dokumentation af dets prøvede Fortrinlighed fremsat saaledes ex officio med al Autoritet paa et mere formaaltjænligt Tidspunkt end i Jubilæumsaaret. — For det svære Skyts Vedkommende var Krigen af 1864 om muligt endnu mere markant; det var jo nemlig første Gang i hele Europa, at Hære bevæbnede med riflede Kanoner førtes imod hinanden. Det preussiske Artilleri havde i de nærmest forudgaaende Aar arbejdet med den største Iver og med Held paa Indførelsen af sine nye Skytssystemer; men man var endnu midt i Arbejdet. En væsentlig Del af det riflede Skyts af svært Kaliber, som medførtes i Krigen, var signeret Anno 1863, det ældste var kun to Aar ældre og noget end ikke endnu fast normeret. End ikke de preussiske Hærførere havde endnu kunnet tilegne sig de krigsmæssige Resultater af dette splinterny Vaabens uprøvede Virkninger. Preussiske Hærførere ere som bekendt store Realister, der staa med begge Ben i Virkeligheden; ligesom de — i alt Fald siden deres uforglemmelige Læremester Frederik den Stores Dage — overhovedet ikke lide af Tyskernes meget omtalte Hang til Teoretiseren, saaledes bygge de saare nødig paa teoretiske Resultater, der ikke have bestaaet Virkelighedens Ildprøve. Og hvilken Grad af forundret Henrykkelse Friedrich Carls Generalstab opfyldtes af i 1864, ved at se Artilleri-Skydebanernes og -Beregningernes Resultater dokumenterede i Marken, fremgaar klart af de Hymner, til det »wundervolle« Artilleri, som hans Generalstabsofficer I Grev G. Waldersee opsender i sit nedenfor nævnte Værk om denne Krig, f. Eks. ved Synet af noget hidtil saa uset som Sønderborgs præcise Beskydning paa halvtredje Fjærdingvejs Afstand. Atter her er der nærliggende Grund til at spørge, om det ikke vilde have været nyttigt, med størst mulig Autoritet at belære den preussiske Hær om de »underfulde« Resultater, Krigserfaringen her havde givet.

Men, som allerede antydet, ogsaa bortset fra det teknisk materielle Omraade havde Krigen af 1864 en vid og ejendommelig Betydning for den preussiske Hærinstitutions Udvikling. Denne

Krig havde jo nemlig at sætte Krigserfaringens Stempel paa den store Nyorganisation af Hærvæsnet, som Vilhelm I med Roons, Moltkes og Manteuffels Bistand havde indledet i 1859, og som han under den voldsomste Konflikt med sit Deputeretkammer havde fortsat i de følgende Aar, men som i 1864 endnu ventede paa sin Afslutning og — fremfor alt — paa Lovgivningsmagtens forfatningsmæssige Sanktion. Det var derfor ganske udtrykkeligt et af Krigens Hovedformaal at føre et uimodstaaeligt, al Modstand besejrende Bevis for Fortrinligheden af denne Reorganisation og den ved samme indførte Mobiliseringsform — Beviset altsaa for Tilstedeværelsen af den Kampdygtighed og det Marcheberedskab, der skulde sætte den genfødte preussiske Hær i Stand til at løse de Opgaver, som »den selvstændige, preussiske Politik« lige siden Bismarcks Overtagelse af Regeringen tydelig viste den i Horizonten.

Forhindring. — Naar altsaa Tilskyndelserne til hurtigt at skaffe en fuldt autentisk Fremstilling af den dansk-tyske Krig ses at have været af saa ganske særlig Styrke, paatrænger sig end mere Spørgsmaalet: Hvorfor har den da ladet vente paa sig i henved et kvart Aarhundrede?

Grunden hertil synes i Virkeligheden kun at kunne være en eneste, men denne er til Gengæld i lige saa høj Grad fyldestgørende som nærliggende. — Netop disse Tilskyndelsers særlige Styrke krævede nemlig saa ubetinget deres øjeblikkelige Tilfredsstillelse, at Autoriteterne straks maatte kaste sig og virkelig ogsaa med allerstørste Iver kastede sig over Krigsbegivenhedernes mangfoldige Behandling i Øjeblikkets Interesser. Men det daværende Øjebliks politiske Interesser vare, som nys antydet, af en saa særdeles dominerende Natur, at denne Behandling i sin Helhed ganske og aldeles maatte blive præget af dem. Den maatte blive saa tendentiøs, at den mindre kunde betegnes som en officiel historisk end som en quasi-officiel, quasi-historisk Behandling. Og uden selv at kunne agtes værdig til at tage Plads i den preussiske Krigshistories Annaler, maatte den derfor med det Autoritets Stempel, som nu en Gang var bleven den paatrykt ved Tidernes Uret, nødvendigvis blive en længe varende Hindring og en endnu længere varende Gène for en afløsende historisk Fremstilling, der med rette skulde kunne indtage den vakante Plads i disse Annaler.

Hvor særdeles naturlig og forstandig den Store Generalstabs Tilbøjelighed til under disse Omstændigheder at skyde sin officielle Fremstilling af Krigen ud i Aartier maa forekomme, kan først tilfulde erkendes, naar de heraf udspringende mangesidige Vanskeligheder ere tagne i Øjesyn, som den har haft at undgaa, omgaa eller overvinde. Og dette Formaal have da samtlige de følgende Betragtninger sat sig. Det viser sig imidlertid snart, at Kilderne til disse Vanskeligheder baade ere forskellige og forskelligartede. En Hovedkilde til dem maa søges i den ejendommelige Stilling, den dansk-tyske Krig indtog som en umiddelbar Affødning af Preussens indre og ydre Konfliktstilstand paa Tidspunktet for Kong Frederik VIIs Død; hvornæst andre rige Kilder til dem vise sig i de aparte presserende Forhold af militær-politisk Natur, som selve Krigen under sit Forløb fremkaldte.

De nærmest følgende Betragtninger maa derfor naturligen forsøge med fornøden Klarhed at præcisere den Situation, hvori den preussiske »Militærkonflikt« og Forbunds-Konflikten befandt sig paa hint Tidspunkt, samt at undersøge den Behandling, som den Situationen saa mægtigt udfyldende politiske Leder — Bismarck — lod denne nyde, da han indledede Krigen imod Danmark. Ti kun ad denne Vej kunne jo de korrekte Forudsætninger vindes for det rette Syn paa den Opgave, han stillede Krigsførelsen og ikke mindre dens fagmilitære Fremstilling i den givne Situations Interesse.

De preussiske Konflikt-Forholds Udvikling indtil Krigen.

I.

Militærkonflikten.

Da altsaa i 1859 den preussiske Hærs organisatoriske Genfødelse indlededes, havde Vilhelm I som »Prins af Preussen« allerede fuldbyrdet Genfødelsen af dens faglige Dygtighed, Tone og Moral ved en halv Menneskealders utrættelige og højst frugtbringende Arbejde. Ledet af et praktisk Blik, der var øvet under et Samliv med Hæren lige siden den store »Befrielseskrigs« Tider, havde han vidst energisk at fordrive den Kaserne- og Paradedygtighed, hvori Hærens Fagvirksomhed under en Fredsperiode af en hel Menneskealder havde forvitret sig. Og lykkedes ham var det tillige, under det kraftigt optagne Fællesarbejde paa

Udviklingen af virkelig Krigsdygtighed at gennemføre en Tjenesteorden, der virkningsfuldt lagde Ansvarets Pligt og Ret paa ethvert enkelt, selv det laveste Trin af den lange hierarkiske Stige. Lykkedes ham var det endelig, i Kraft af et virkeligt stort Grundsyn — som ingen, end ikke en saa brændende Fjende som Gambetta har kunnet nægte sin Anerkendelse — ved store og simple Maksimer og ypperlige Anordninger at forme for Militærstanden en Art Konstitution, der tillod den i en Ridderordens Aand selv at styre sin egen Udvikling, udøvende en betydelig Indflydelse paa Beskaffenheden af sin Tilgang og, ved sin æresretlige og øvrige militærretlige Kompetence, en ikke mindre betydelig paa sin Afgang.

Da Vilhelm I i Efteraaret 1858 definitivt overtog Regeringen som Prinsregent, var denne Genfødelsesproces fuldbragt; hin Stand af brutale og bornerte Soldaterdressører, som i Fr. Wilhelm III's sidste Aar havde ægget Befolkningernes ringeagtende Uvilje, ja vel endog bevirket, at mangen rejsende fra nær og fjærn muligt undgik »Kasernebyen ved Spree«, var da bleven forvandlet til den Befalingsmandsstand, hvis Bedrifter i de kommende Aar skulde fylde Verden med Beundring. — For saa vidt stod altsaa allerede i 1859 den Hær fuldt færdig, som nu af hele Europa betragtes som en Mønsterhær; — men dens rent organisatoriske Genfødelse stod tilbage. Hvor paatrængende nødvendig end denne var, mødte den imidlertid parlamentarisk Modstand af en Styrke, som vanskeligt vilde kunne forklares, naar ikke Blikket er rettet paa de her berørte Forhold.

Denne store indre Forvandling, der var foregaaet saa helt indenfor Hærinstitutionens Grænsser, havde, som rimeligt var, ikke kunnet tiltrække sig videre Opmærksomhed udenfor disse, ikke blot ikke i Udlandet (man genkalde sig f. Eks. vore indlevede, urigtige Opfattelser her hjemme), men end ikke imellem Hjemlandets egne Befolkninger. Den Blanding af Uvilje og Ringeagt, hvormed disse endnu i Begyndelsen af Fyrrerne havde ledsaget hint lige saa anmassende som uhæderkronede Soldatervæsen, havde ikke væsentligt kunnet tabe sig. Hærens Optræden imod de politiske Bevægelser i Berlin, Dresden og Baden havde lige saa lidt egnet sig til at tilintetgøre disse Følelser, som dens eneste Optræden imod regulære Tropper: dens i Haanlatter druknede Opmarche i Hessen, der førte til Ollmützer Ydmygelsen. Men dernæst maatte under det skarpt reaktionære Manteuffelske Regimente, der affødtes

af denne bedrøvelige Ollmützer Situation og holdt sig lige til Wilhelm I.s Regeringstiltrædelse, dette spændte og mistillidsfulde Syn paa Hæren naturligen farves af Frygt for mulige Voldshandlinger ved dens Hjælp. Og da endelig i 1862 Rygtet mældte, at Kongen havde kaldt Otto v. Bismarck Schønhausen tilbage fra Frankrig for at overtage Regeringens Førelse, brød denne Frygt ud i lyse Luer. Det var ikke længere imod ham som den »burschikose Junker« og »hule Renommist« at Pressen buldrede, men den kaldte til Vaaben imod ham som »Napoleonforguderen« og »Stadødelæggeren«!

Lad det straks være tilføjet, at det aldeles ubegrundede i Mistanken om, at Bismarck skulde være udset til at genopføre Napoleon III.s »Coup af 2 December« i Berlin, fremgaar lige saa klart af det store Program for Preussens politiske Styrelse (se pag. 262) han allerede tidligere havde udarbejdet, som af hans senere Afslutning af Konfliktperioden — men hint Program var for de politiske Partier lige saa ukendt som denne fremtidige Afslutning selvfølgelig var det. Denne Mistanke kunde derfor leve og virke imod Hæren saavel som imod ham »de feudales Hovedanfører og Typen paa den Uniformen under Kjolen skjulende preussiske Statsmand«.

I Aaret 1859 havde imidlertid de mægtige Skyer, der samlede sig paa den sydlige Horizont, uventet givet de preussiske Hærorganisationer Vind i Sejlene. Den østerrigsk-fransk-italienske Krig brød ud og Varetagelsen af Preussens eller — efter fleres Opfattelse — Tysklands Interesser krævede en storartet Mobilisering, hvilken bevilgedes af Kamrene. I Overensstemmelse med den allerede udarbejdede Plan for Hærens Reorganisation udførtes nu denne Mobilisering, ved hvilken der formeredes noget over Hundrede nye Batailloner og henved et Halvthundrede Eskadroner m. m. Og paa den følgende Landdag (Febr. 1860) forelagde Regeringen dernæst to Lovudkast. Det ene af disse forlangte, under Henvisning til den europæiske Situations vedvarende Uoverskuelighed, Bevilling til Nyformationernes Opretholdelse for et Aar. Det andet, den saakaldte Militærnovelle, foreslog en Reorganisation af Hæren, hvorved denne bragtes op til en Fredsstyrke henved halvanden Gang saa stor som den bestaaende (213000 Mand mod 150000), samt en Omordning af Værnepligten, hvorved Tjænestetiden i den staaende Hær udvidedes medens den indskrænkedes i Landeværnet og medens den aktive Tjæneste ved

Fanerne fastsattes til treaarig — hvilket vel var i Overensstemmelse med den gældende Lov af 1814 men ikke med den gældende Praksis, der af Opportunitets Hensyn havde indskrænket sig til en toaarig.

Det parlamentariske Resultat blev, at ved et Kompromis imellem Partierne vedtoges Nyformationernes Opretholdelse som »et Marcheberedskab indtil 30 Juni 1861«; dermed forkastedes Militærnovellen, idet navnlig Modstanden imod den treaarige Tjænestetid viste sig uovervindelig. — Aaret efter blev Resultatet af Deputeretkamrets Behandling, at der med en meget kneben Majoritet (11 St.) og i en lige saa dunkel Form »provisorisk« bevilgedes henved 8 Millioner Thaler til militære Øjemed. — Men fra nu af var der, trods gentagne Ministerskifter og trods en Opløsning af Landdagen, der tvært imod endog gav det uheldigste Resultat, ikke længere Tale om ekstraordinære Bevillinger, men desto mere om nøjagtig Regnskabsaflæggelse for de allerede tildelte. Militærkonflikten antog mere og mere Karakteren af en Forfatningskonflikt.

Regeringen mente imidlertid ubetinget at maatte hævde den faktisk begyndte, nu tilmed saa langt fremskredne, Reorganisations Gennemførelse: — Da den gældende Organisation af 1814 fastsattes, beløb Preussens Befolkning sig til 11 Millioner, nu var den stegen til 18 Millioner. En fuld Tredjedel af det Mandskab, der ved Sessioner viste sig vaabendygtigt, maatte bortsendes som uvaabenøvet paa Grund af Kadrernes Utilstrækkelighed. Mobiliseringen i 1850 havde allerede til Overflod vist, hvilke Vanskeligheder og Bekostninger en saadan nu var belæmret med og hvilken Værdiforringelse den tilføjede de overrevne og inegalt sammensatte Afdelinger. Fastholdelsen af denne Organisation og den dermed forbundne Overgang til Krigsfod, hvor man maatte gribe langt tilbage iblandt Landeværnets aldrende Familjefædre, medens unge værnepligtige i Titusendevis gik fri, »stred i lige saa høj Grad imod Billighedens og Nationaløkonomiens Principer som imod Principerne for Hærens Marcheberedskab og Kampdygtighed«. Til den Udvikling af Afdelingernes Fasthed, som Nutidens Kampforhold krævede, var en treaarig Tjænestetid nødvendig[1]). Reorganisationen androg vistnok en aarlig Merudgift af henved 10 Mill. Thaler; men i Aaret 1820,

[1]) For dette Punkts Vedkommende viste Krigsminister Roon sig ikke aldeles upaavirkelig, men Kongen traadte selv frem med en ubetinget Hævdelse af det.

da Statsindtægterne beløb sig til kun 73 Mill., havde man kunnet udrede $27^1/_2$ Mill. til Hæren paa Fredsfod — nu derimod beløb hine sig til c. 131 Mill., medens disse kun androg $32^4/_5$ ɔ: $^1/_4$.

Deputeretkamrets og Befolkningens Flertal gjorde paa sin Side gældende, at Preussens bestaaende Hærorganisation havde udviklet sig i Rigets Berømmelses Æra, og at det netop var paa Landeværnsinstitutionen dets sande Sikkerhed hvilede. Den store »Befrielseskrig« var bleven sejerrigt gennemført med Tropper, der havde en saare ringe Uddannelse. En saa betydelig Forøgelse af Militærudgifterne var finansielt utilraadelig. Og den var tillige hensigtsløs; ti hvis Preussen styredes saaledes, at det vandt sympatetisk Tilslutning hos de tyske Brødrefolk, saa vilde det — ogsaa med dets nuværende Hærforfatning — se sin Sikkerhed og Magt fuldt betrygget ved de moralske Erobringer, det vilde gøre i det store Fædreland; hvis derimod omvendt Preussen isolerede sig og pukkende paa sin Militærstorhed, vilde gaa sine egne Vegne, saa vilde disse — hvor moderniseret dets Hærforfatning end blev — ufejlbarlig føre til Bedrifter som dem i 1850 og til Resultater som det i Ollmütz.

Et Kompromis imellem de modstaaende Standpunkter havde vist sig stedse mere umuligt. Regeringen havde forsøgt Fyldestgørelsen af sine Fordringer om N y f o r m a t i o n e r n e s Opretholdelse, ved at lægge Organisationsforslaget til Side og udelukkende koncentrere sig om disse. Den havde varieret saa vel Formerne for deres Fremsættelse som Ministeriets politiske Farve. Den havde forsøgt at bevise, at disse Fordringer ikke beroede paa de regerendes personlige Skøn, ved at lade dem behandle i en stor Kommission, i hvilken Krigsministeren indtraadte som refererende Medlem, og den havde forsøgt at opflamme den preussiske Militærstolthed ved med ostentativ Kraft at træde op i Forbundsanliggender. Men absolut Forkastelse med en stedse mere overvældende Majoritet var bleven Deputeretkammerets Svar paa ethvert Bevillingsforslag.

Regeringen havde saaledes tilbage kun to Retninger at rette Blikket i: Opgivelse af Nyformationerne eller Statskup; ti uden et saadant at tilvejebringe 10 Millioner Thaler aarlig i et ubestemmeligt Antal Aar, var selvfølgelig ugørligt. Men begge disse Retninger førte ud i det umulige. — At o p g i v e Hærens nu faktisk bestaaende Ordning, vilde ikke blot være at vende tilbage til dens gamle forkastelige Tilstand, men det vilde være at opgive den helt og holdent, splitte dens Afdelinger og forvandle dens Kadrer

til Kaos; det vilde være intet mindre end Preussens Afvæbning paa et Tidspunkt, da Konfliktstilstanden i det tyske Forbund var strammet paa en Maade, der ikke gav den indre Konflikt synderligt efter i Spænding. At gøre Statskup var paa den anden Side lige saa umuligt; ti kunde end ganske vist den miskendte, kampberedte og tilsidesatte Hær hertil yde et lige saa hurtigt og kraftigt som næppe helt uvilligt virkende Middel, saasom den ikke var edfæstet paa Forfatningen, saa maatte Vilhelm I, der lige saa uforbeholdent som offentligt havde aflagt sin Ed paa denne, betragte en saadan Udvej som værende udenfor al Diskussion[1]).

II.

Bismarcks Program.

Det var paa dette Tidspunkt, da Kongen efter tre Aars Forsøg med Ministerier af alle brugbare Fraktioner — »den nye

[1]) Disse Edfæstelsesforhold have deres ganske ejendommelige Historie, som vel kun til Dels turde være bekendt. — For Hærens Vedkommende turde det være af Interesse at erindre følgende Hovedtræk af denne: Patentet af 5 Decbr. 1848, ved hvilket Fr. Wilhelm IV. indkaldte Landdagen til Revision af Regeringens Forfatnings-Dokument, erklærede: »Umiddelbart efter Revisionens Fuldendelse ville Vi foranledige den af Os lovede Edfæstelse af Hæren paa Forfatningen«. Men under de paafølgende Revisionsforhandlinger satte Hærens Repræsentanter i begge Kamrene (General v. Reyher, v. Voigt-Rhetz, v. Canitz m. fl.) med Krigsminister v. Strotha i Spidsen sig paa det kraftigste imod Indfrielsen af dette Løfte. Som Indvending imod Hærens Edfæstelse anførtes navnlig dens »Forfatningsstridighed«, fordi den stred imod Art 38: Hæren maa ikke raadslaa, og Art 46: Kongen fører Overbefalingen over Hæren. Og i Kraft af denne Motivering vedtoges det da, ikke blot at lade Fordringen paa Hærens Edfæstelse falde, men udtrykkeligt at indføre i Forfatningen (Art 108): »Hæren tages ikke i Ed«.

For Kongens Vedkommende maa man vel sondre mellem de Forhold, hvorunder Wilhelm I og hans Ministre virkede, og dem, under hvilke Fr. Wilhelm IV i hele 8 Aar (1850—58) havde bevaret Manteuffels forfatningsangribende Regimente. Fr Wilhelm IV havde nemlig vel d. 6 Febr, 1850 aflagt Forfatningseden, men med et vist tilføjet Forbehold sigtende til den mangelfulde Fyldestgørelse af hans forudgaaende Budskab af 7 Januar. Og saa længe Wilhelm I regerede som Stedfortræder for den syge Konge (Oct. 1857—Octb: 1858), gik det paa sammes Konto, med samme Ministerium og uden Edsaflæggelse; men da han som Prinsregent overtog Regeringen i eget Navn, aflagde han sin personlige Ed paa Landdagens Møde af 26 Oktb. og foretog et Systemskifte ved Udnævnelsen af »den nye Æras« Ministerium.

Æras Ministerium«, den gammelliberale Oppositionsmand Auerswalds og Herrehuspræsident Fyrst Hohenlohe Ingelfingens — saaledes havde set Konflikten stramme sig til absolut Uløselighed, at han i 1862 henvendte sig til Bismarck. Denne Statsmand stod vel nu helt udenfor alle Fraktioner og Partier, og hans parlamentariske Fortid gav ham mindre Udsigt end nogen som helst anden til at samle en Majoritet om sig, men hans Program forelaa i den klareste Form, og hans Energi havde ikke ladet sig uden de solideste Vidnesbyrd. At imidlertid Kongen, selv efter at Ministeriet Hohenlohe var faldet til Jorden som virkningsløst, nærede de største Betænkeligheder ved at hidkalde en Mand, hvis blotte Tilsynekomst maatte bringe Chancerne for enhver nærmere eller fjærnere umiddelbar Udjævning af Konflikten til at synke betydeligt under Nul, maa vel synes forstaaeligt nok. For Bismarck selv var dette dog aabenbart temmelig uforstaaeligt. Den treaarige Ventetid for Iværksættelsen af hans Program var aabenbart falden ham saare besværlig; opfyldt som han var af dettes Enerigtighed, af sine uomstødelige Erfaringsresultater og sine store Fremtidssyner, maatte han have vanskeligt ved at fatte, at hans »bevingede Ord« fra hans nu saa fjærne, næsten en halv Menneskealder tilbage i Tiden liggende, Junkeroptræden paa den »forenede Landdag«, endnu skulde kunne flagre hindrende imellem ham og hans Maal[1]).

---

[1]) Bismarcks private Korrespondance tilkendegiver i en Mangfoldighed af lige saa originale som tydelige Vendinger hans Skuffelser paa deres forskellige Stadier.

Efter Dannelsen af »den nye Æras Ministerium« udtaler han saaledes — 1859 — etsteds sin Trang til at slippe dette evindelige Diplomat-»Regime af Depêcher, Trøfler og Storkors«; etsteds ønsker han da at »trække sig tilbage under Schönhausens Kanoner«, idet han beklager, at der endnu er 4 Aar tilbage af den løbende Forpagtningskontrakt; andensteds er det gentagne Gange Bern, han udpeger som et Opholdssted, hvis »Sammensætning af frisk Luft og Kedsommelighed« maa være ham særlig gunstig. — Sin Ansættelse som Gesandt i St. Petersborg betegner han som en »Henstillen til Afkøling ved Newa«.

Og da paa det ovenfor omhandlede Tidspunkt Ministeriet Hohenlohe har lidt Skibbrud, vender han i Begyndelsen af 1862 atter Blikket melankolsk tilbage til hin Tid —: »For tre Aar siden havde jeg vel endnu kunnet blive en brugbar Minister, nu staar jeg i mine egne Øjne som en syg Kunstberider«. — Marts: hvis der skulde blive gjort Tilbud »saa vilde jeg afslaa det; afset fra alle politiske Ufordrageligheder, føler jeg mig ikke vel nok til saa megen Ophidselse og Arbejde«.

At Feudalpartiet, som han under sin diplomatiske Virksomhed havde stødt fra sig ved sin haardnakkede Opposition imod den Manteuffelske Politik, ikke behandlede ham vel i Pressen under hans Udlændighed, var noget uundgaaeligt, han med Ro maatte finde sig i »m en gammel Partifælle, der oven i Købet har den Ulykke at have sine egne Meninger om mange ham nøje bekendte Ting. — Intet overgaar jo Kætterdommen i ens egen Lejr«. Men at den indflydelsesrige Presse, der var Organ for den stærkt bevægede nationale Opinion, vedblev sine heftige Angreb paa ham under hans Fraværelse, dette maatte bero paa en Misforstaaelse af en saa overfladisk Natur, at den let maatte kunne fjærnes: *»Dette enfoldige Fjerkræ (Federvieh) af en tysk Presse mærker slet ikke, at den arbejder imod den bedste Del af sine egne Bestræbelser, naar den angriber mig«.*

Hvad er nu træffende og hvad utræffende i denne stærkt karakteriserende Udtalelse? En nærmere Undersøgelse heraf turde være den mest direkte Vej til Klargørelse af Bismarcks paabudte Stilling til Situationen i dens Helhed og da ogsaa til dennes Afløber, Krigsførelsen imod Danmark. — Først altsaa Spørgsmaalet: stræbte Bismarck og den dominerende Opinion, ɔ: den af over 20000 Politikere bestaaende »Nationalverein«, imod samme Maal? Det Maal, denne mægtige Nationalforening tre Aar tid-

---

Under selve Krisen: Bismarck eller Ikke-Bismarck, der i Berlin strækker sig over henved et halvt Aar, skriver han (Midten af Mai): »Berlin staar mest i Forgrunden; jeg vil intet gøre hverken fra eller til«. Faa Dage efter fra Berlin: »Jeg var allerede saa godt som indfanget for Ministeriet; nu rejser jeg, saa snart jeg kan komme løs, til Paris« (ɔ: som Gesandt) ... »Maaske opdage de en anden Ministerpræsident, naar jeg er ude af Syne«. — Ult. Mai fra Paris: »Min Forbliven her er endnu ikke sikret, før Ministeriet har faaet en anden Præsident i Stedet for Hohenlohe«. — Juni fra Paris: »At lade Kongen i Stikken under Sygdomspaaskud, holder jeg for Fejghed og Utroskab. Skal det ikke være, saa vil Gud nok lade de søgende finde endnu en, som vil gaa ind paa at være Laaget over Potten — skal det derimod være, saa fremad!, som vore Kuske sagde, naar de greb Tømmerne. — I næste Sommer bo vi formodenlig i Schønhausen«. Midten af Juli fra Paris: Tilladelsen til en Badekur vanskeliggøres »fordi Spørgsmaalet om jeg skal overtage Ministerpræsidiet derved endnu 6 Uger vilde ligge i Svøbet«. — Bismarck rejser nu til Biarritz og skriver efter Badekurens Slutning fra Toulouse 12 Spt.: »Vished er nu nødvendig eller jeg tager Knald eller Fald min Afsked.« —

ligere under Beunigsens Ledelse havde sat sig i Eisenachprogrammet var at skabe Tysklands Enhed under Preussens Hegmoni samt en hermed overensstemmende national Repræsentation. Men ingen kan jo nægte, at det var netop dette Maal Bismarck gik lige løs paa, naaede med en paafaldende Hurtighed og Kraft og kronede med en mærkelig Liberalitet. Men hvorfor blev Bismarck da ved sin Tilstedekomst saa grundigt skuffet i sin Tillid til, hvad hans intime Forklaringer kunde udrette, at »Nationalverein«, der havde holdt sig mere og mere reserveret overfor Preussen jo længere dets indre Konflikt varede, ikke blot ikke nærmede sig ham, da han aabnede Partiet Indblik i sit Program men, da det havde hørt paa hans Forklaringer et Aarstid og det slesvigholstenske Spørgsmaal da slog ud i lyse Luer, erklærede ham i Rigens Akt med al tænkelig Højtidelighed?

Naturligvis maa Oplysninger herom først og fremmest søges i hans Regeringsprogram. Dette indeholdes i den omfangsrige Memoire af Marts 1859, suppleret med en, aabenbart af den italienske Krig fremkaldt, storpolitisk Afhandling af 12 Mai s. A., som han tilstillede den daværende Regering. Og da dette Program er udarbejdet over Motiver, han i sin otteaarige Stilling som preussisk Gesandt ved Forbundsdagen i Frankfurt langsommeligen har indsamlet, under Manteuffels Ministerium og til saare liden Behag for denne sin indflydelsesrige foresatte, og da det endvidere er indsendt til Regeringen under Udenrigsministeriets hemmelighedsfulde Kuvert og først tyve Aar senere er blevet tilgængeligt for Offenligheden — maa enhver Tvivl synes umuliggjort om, at man jo her har for sig Bismarcks ledende Grundanskuelser, aldeles uberørte af mulig Lyst til at vinde enten den øjeblikkelige Opinions eller de øjeblikkelige Magthaveres Gunst.

Det aldeles sikkre og slaaende Hovedindtryk, man nu faar af disse omstændelig dokumenterede og omhyggeligt udarbejdede, storpolitiske Udtalelser, er, at Bismarck her har vendt sine Anskuelser af Preussens baade ydrepolitiske og indrepolitiske Maal og Midler — og med al ønskelig Energi vendt dem — i stik modsat Retning af dem, han i sin Tid som Deputeret paa »den forenede Landdag« med saa stor Bravur havde vedkendt sig. Og Aarsagen til denne totale Frontforandring er det ligesaa umuligt at tage Fejl af. — I hine Aar, 1847—50, da de vilde Kampe om Forfatningens Tilblivelse rasede, optraadte Bismarck, ifølge sin Slægtstilling og formodenlig ogsaa ifølge sit Temperament, som

den mest harniskklædte af alle Riddere for den paa Feudalvæsnet støttede preussiske Krone, af al Magt bekæmpende den truende frie Forfatning, og erklærende sig i sin Opfattelse af »Kongedømmet af Guds Naade« for bestemt Modstander af »Nationens intelligentere Del«. Og Konsekvenserne af denne sin fremskudte Kampstilling i den indre Politik førte han saa hensynsløst over paa Ydrepolitiken, at han alene under Landdagens Indignation med lydelig Jubel hilste Ollmützer Ydmygelsen, idet han krævede Preussens ubetingede Underkastelse under Østerig »til Demokratismens fælleds Bekæmpelse«. — Men nu derimod havde otte Aars personlige, bitre Erfaringer om Preussens ydmygende Stilling i Frankfurt — Erfaringer saa bitre, at han ikke kan tænke sig at »nogen uden Religionens Trøst kunde bære dem« — bragt ham til at forlægge Tyngdepunktet for hele den preussiske Politik, eller endnu rettere kaste dens hele Vægt paa Generhvervelsen af en betydelig Magtstilling i Tyskland og med samme hensynsløse Konsekvens som tidligere krævede han, at Preussens indre Politik derefter havde at rette sig.

Han godtgør ved talrige, vægtige Henvisninger, at Preussens Nedværdigelse beror paa, at en Majoritet af Mellem- og Smaastater under Østerrigs Ægide have sluttet en fast, forlængst ubrydelig Ring, der afskærer Preussen fra al Indflydelse selv paa de det nærmest liggende Afgørelser; alle væsenlige Spørgsmaal befindes derved forud afgjorte, naar den østerrigske Præsidialgesandt forelægger dem, og Preussen »majoriseres« saaledes metodisk ned i hjælpeløs Afmagt. — Denne Ring er først og fremmest smedet af Mellem- og Smaastaternes Erindringer om Preussens tohundredaarige Udvidelser og deres Frygt for Fremtiden — en Frygt, der vanskeligt lader sig fjærne med de umulige Grænser for Øje, som det preussiske Landomraade har[1]). Men, afset fra disse selvforstaaelige Smaadynasti-Interesser, har Ringen faaet sin ubrydelige Styrke ved østerrigske Intriger, der lige fra Forbundsdagens Genoprettelse have virket efter det af Fyrst Schwarzenberg — Østerrigs »begavede og energiske Minister« — opstillede Program: *il faut avilir la Prusse et puis la démolir.* Det er lykkedes disse Intriger at alliere sig ikke alene med Dynastiernes Frygt men med

[1]) Bismarck bemærker i en Tale paa Landdagen: »Det gælder om alle Regeringer, hvad en af deres Suveræner en Gang selv sagde til mig »»kommer det til det yderste, saa er Skjorten mig nærmere end Frakken««.

deres Hof- og Statsmands Interesser, dels ved at fængsle disse i personlige Forbindtligheder, dels ved Hofkabaler, dels endelig ved en systematisk Udnyttelse af den af Schwarzenberg højt vurderede »nexus socialis«[1]).

Forsøgene paa at løse denne Ring vare Aar for Aar blevne mere haabløse og dens Misbrug stedse utaaleligere; at bryde den var en Nødvendighed for Preussen. Dertil fordredes en meget kraftig »selvstændig preussisk« Optræden imod disse Regeringer og et ikke mindre energisk Arbejde paa at vinde deres i Virkeligheden velstemte Befolkninger for Preussens Førerskab. Men den nødvendige Forudsætning for, at dette kunde lykkes, var, at disse Befolkninger kunde se op til Preussen som til et Mønster paa tysk Statsstyrelse, en Retsstat, de tillidsfuldt kunde se i Spidsen for Tysklands Udvikling; — derfor var det af største Vigtighed, at den preussiske Statsforfatning antog urokkelige Former, som ubetinget respekteredes af alle. Citationen af nogle enkelte Sætninger, hvori Bismarck præciserer sit Standpunkt baade i ydre og indre politisk Henseende, turde være tilstrækkelig til at præsentere hans hele Program saa at sige ordret. Sit Slutningsaperçu over den ydre politiske Stilling ender han saaledes med:

»Vi skulle optage Handsken og ikke se en Ulykke men kun et Fremskridt af den Krisis, der fører til Bedring, i at en Majoritet i Frankfurt fatter en Beslutning, der udtrykker et Brud paa Forbundstraktaterne«. Han fremhæver nu atter, at Bedringen kun kunde hidføres ved en selvstændig preussisk Politik, der støttedes kraftigt i den tyske Presse og, om fornødent, i »Visdommen af Preussens militære Forholdsregler«, og han ender med at anbefale en kirurgisk Operation i følgende Ord: »Vort Forbundsforhold er en Sygdom for Preussen, som tidligere eller senere maa helbredes *ferro et igni*, hvis vi ikke i Tide, i en gunstig Aarstid, kunne foretage en Kur imod den«.

Sin indre-politiske Trosbekendelse, der havde beredet Manteuffel saa mange ubehagelige Overraskelser, kan han forklarligvis ikke redigere saa kortfattet:

»Den ledende Stilling som Preussen før 1848 indtog, hvilede »ikke paa Mellemstaternes og Forbundsforsamlingens Gunst men

---

[1]) Bismarck opfordrer den preussiske Minister til selv at studere Gothakalenderen: »selv i Preussen finde Forbindelser af den Art Sted«.

»paa den Kendsgerning, at Preussen tog Forspringet i alle Ret- »ninger af statslig Udvikling, og at alt, hvad der var specifikt »preussisk, blev erkendt for mønsterværdigt i de øvrige Forbunds- »stater og efter Ævne tilstræbt. — Denne Udviklingsgangs hoved- »kulds Fart i den revolutionære Tid og de tyske Regeringers »derved vakte Mistro har nødvendigvis havt til Følge en stærk »Tilbagegang i dette Opsving af den preussiske Indflydelse. Og »den Svækkelse, som den før 1848 saa mægtige offentlige Mening »har lidt ved Bevægelsens Tilbageslag, samt Østerrigs nye Optræden »som Rival, gør det nu til Dags svært atter at indvinde den Stræk- »ning, Preussen saaledes er sakket agterud paa sin Vej. Ikke desto »mindre vedbliver denne Vej at være den eneste til at tilbagevinde »den Stilling, som er Preussen nødvendig for dets Opgaver som »Stat, og dets Overlegenhed i Midler paa dette Omraade er endnu »stadig betydelig i Sammenligning med Østerrig og de andre »tyske Stater«.

»Den Sikkerhed at H. M. Kongen af Preussen vilde vedblive »at være Herre i Landet, selv om ogsaa den samlede staaende »Hær blev trukken ud af det, deler ingen anden kontinental Stat med Preussen; paa denne beror Muligheden af at kunne træde »den Udvikling af det offentlige Liv, som stemmer med Nutidens »Krav, nærmere end andre Stater kunne det. — Den Grad af »politisk Frihed, som kan tillades uden Skaar i Regeringens »Autoritet, er i Preussen langt højere end i det øvrige Tyskland. »Preussen formaar uden Fare at sikre sin Landsrepræsentation »og sin Presse et friere Spillerum end hidtil, ogsaa med Hensyn »til rent politiske Spørgsmaal«.

»Før 1848 har Preussen under en næsten uindskrænket »Regering vidst at vinde og at opretholde Anseelse som Tysklands »intellektuelle Spidse og vilde ogsaa uafhængigt af sin indre For- »fatning formaa det samme. Kun er det hertil nødvendigt, at »dets indre Tilstand er en saadan, at den i Udlandet ikke forstyrrer »Indtrykket af en samdrægtig Samvirken af alle Landets Organer »og Kræfter, og at den i det indre ogsaa virkeligt befordrer denne »Samvirken.«

»Er Preussens nuværende Forfatning en definitiv Indretning, »saa maa ogsaa Regeringsorganernes faste Afslutning (Geschlossen- »heit in sich) og deres Samklang med Repræsentationen opnaas »i saadan Grad, at Preussens Sum af Kraft ikke delvis brydes ved »Rivninger i det indre formedelst imod hinanden løbende Strøm-

»ninger; ellers kan den ikke — i det mindste i Fredstid — ud-»øve den dominerende Indflydelse paa Tyskland, som er den »sikret, naar den usvækket kommer til Virkning«.

»Kongemagten hviler i Preussen paa et saa sikkert Grund-»lag, at Regeringen uden Fare kan skaffe sig meget virksomme »Midler til Aktion paa de tyske Forhold ved en mere levendegjort »Virksomhed af Landets Repræsentation. Den netop for Preussen »specifikt nødvendige Forbundspolitik kan kun vinde i Kraft ved »Publicitet og ved offentlige Forhandlinger. I Pressen formaar Sandheden ikke at bane sig Vej i den Uklarhed, som hidføres af »de lejede Blades Forfalskninger, saa længe der ikke indrømmes »den preussiske Presse fuldt Materiale og den højstmulige (höchst »möglichste) Grad af Frihed til Forhandling af samtlige For-»bundsforhold«.

Efter at Memoiren dernæst har udviklet, at Preussen, ved at indtage en selvstændig Position lige overfor Forbundet »ifølge sin iboende Tyngdekraft vil danne det naturlige Krystallisations-punkt for saadanne Forbindelser, der ere dets Nabostater lige saa nødvendige som det selv« — samt at det af disse Stater egentlig kun er Hannover, det kan tvinges til at gøre særlige Anstræng-elser for at vinde, formedelst dette Riges vigtige Beliggenhed imellem de preussiske Provinser i Øst og Vest og formedelst Adgangen til Nordsøen — sluttes Udviklingen paa følgende Vis:

»I ingen Del af Tyskland og kun i faa af Udlandets Stater »er Tilfredsheden med Landets Regering og Beredvilligheden til at »komme denne tillidsfuldt og offerberedt i Møde, i samme Maale-»stok som i Preussen afhængig af den Følelse, at der hævdes »Landet en selvstændig Stilling udadtil. Og den Iagttagelse, at »Preussen i Tyskland blev overfløjet af Østerrig, og at bayerske »og sachsiske, würtembergske og hessiske Majoriteter kunde gøre »Paastand paa nogen som helst bestemmende Indflydelse paa Preussen »imod dettes Vilje, vilde selv i vor Tid med dens materielle Inter-»esser virke som en skarpere Braad til at tirre Forstemtheden og »som et virksommere Middel til at opægge Utilfredsheden end »Flertallet af virkelige eller formentlige Misligheder i det indre — »medens omvendt Preusseren over enhver Forhøjelse af sin Selv-»følelse lige overfor Udlandet let glemmer, hvad der i de indre »Tilstande vækker hans Fortrydelse«.

III.

Bismarcks Kampstilling i Forbundskonflikten.

Da Bismarck kom til Magten vare tre til fire Aar forløbne, siden dette Program for Preussens Fremtidsstorhed var bleven indsendt; men disse Aar havde, langt fra at svække de Forbundskalamiteter, der havde fremkaldt det, givet dem en end pinligere og mere truende Karakter. Havde det Bevismateriale og den Bevisførelse, Programmet anvendte, ved dets Indsendelse muligen baaret et vel stærkt Præg af dets Forfatters koncentrerede Energi, saa havde de mellemliggende Aars Udvikling af Preussens Forbundsstilling paatrykt det Virkelighedens fulde Præg og ubetingede Berettigelse.

Efterat Østerrig i 1859 var bleven kastet tilbage i Italien ved den dyrekøbte Villafranca Fred, hvortil det havde set sig tvungen ved Preussens mistænkelige Magtudvikling og Overhørighed af Forbundsdagens østerrig-venlige Opfordringer, havde det svækkede Kejserrige nemlig søgt Midlet imod sin Afkræftelse og Oprejsning lige overfor denne sin tvetydige Kollega ved ivrigere end nogensinde at udvikle og befæste en omfattende Solidaritet imellem sig og de tyske Mellemstater. Og disse havde nu mere end nogensinde baade Ævne og Vilje til at imødekomme dets Bestræbelser. Ti medens Mellemstaternes Koalition havde vundet i bevidst Fasthed ved den ene tyske Stormagts Svækkelse og den andens systematisk fremadskredne Isolering, var deres Frygt for Preussen bleven yderligere styrket ved den demonstrative Begejstring, hvormed den overalt i Tyskland indflydelsesrige »Nationalverein« ved Vilhelm I.s Regeringstiltrædelse havde hilset den i Preussen opdukkende »nye Æra«. Det var derfor lykkedes i Frankfurt mere fuldkomment end nogensinde tidligere at gennemføre Preussens M a j o r i s e r i n g — for at fastholde dette Bismarcks Yndlingsudtryk. De forskellige, til Dels særlig betydningsfulde Forslag, Preussen fremsatte, faldt aldeles virkningsløst til Jorden: saaledes et om Reform af Forbunds-Hærforfatningen og et andet om Genskabelsen af en tysk Flaade — sidstnævnte væsenligt paa Grund af Hannovers Holdning — og da Preussen saa fremsatte sine Principer for en Reform af selve Forbundsforfatningen, fejedes disse bort af en Storm af »identiske Noter« fra Østerrig og Mellemstaterne.

Synet af den uhelbredelige Karakter, den preussiske »Militærkonflikt« hurtigt antog, gjorde dets Modstandere end mere tillids-

fulde; ti hvorledes skulde vel Preussen, saa længe det var lamslaaet af en saa ulægelig indre Sygdom, kunne rette Slag imod andre eller endog blot afparere de Slag, andre rettede imod det![1]) — Kurfyrsten af Hessen, der som Østerrigs specielle Protégé og Preussens umiddelbare Nabo, lige siden Forbundsdagens Genoprettelse var et saa særdeles godt Barometer for de kæmpende Indflydelsers Tryk, modtog saaledes med meget ringe Respekt Preusserkongens overordenlige Afsending General Willisen, der overbragte ham Paalæg om at genoprette Kurhessens i en halv Snes Aar nedtrampede Forfatningsforhold, og med ikke ringere Sindsro modtog han dernæst et formelt Ultimatum og den preussiske Gesandts Tilbagekaldelse fra Kassel (Maj 1862). Og Hessen saa vel som Nassau gjorde de fire tyske Kongeriger Følgeskab til en Konference i Wien, hvor de intimt sluttede sig til Østerrig i Forbundsreform-Spørgsmaalet.

Det kan saaledes ikke benægtes, at saare kritisk var den Udvikling, Preussens Forbunds-»Sygdom« havde taget, da Bismarck endelig traadte til for at forsøge de Midler, hans Recept anviste; Haabet om »i en gunstig Aarstid at kunne foretage en Kur« var forsvundet, kun om rask at gribe det gunstige Øjeblik til den kirurgiske Behandling med Kniv og Udbrænding — »ferro et igni« — var der Spørgsmaal. Hurtigt maatte dette Øjeblik findes, Midlet til Operationen havdes i Hærens faktisk bestaaende »Nyformation«. »Visdommen af de militære Forholdsregler«, der i denne havde skaffet sig Udtryk, kunde ikke omdisputeres, og lige saa lidt, at den maatte haandhæves trods alt og alle som en Nødvendighed af absolut Natur.

Det siges, at Kong Wilhelm, da han overdrog Bismarck dette dobbelte Hverv, udadtil at genvinde Preussens Magtstilling i Tyskland og indadtil at opretholde »Nyformationerne«, dertil havde knyttet udtrykkelige Forbud imod udadtil at erklære Østerrig

[1]) Her hjemme fra vil det kunne erindres, hvorledes den herskende Opinion gik i samme Retning, og hvorledes f. Eks. det da indflydelsesrigeste københavnske Blad i en storpolitisk Artikel stillede Preussens aktuelle Indflydelse i Europa lig med Portugals; — intet Under, for saa vidt som vi delte denne Opfattelse baade med Tysklands regerende og de preussiske Kammeres ledende Politikere.

og indtil at erklære den preussiske Forfatning Krig. — Hvis saa er, maa det erkendes, at det første af disse Forbud passede betydelig mindre vel ind i Bismarcks Program end det sidste.

Hvad dette paastaaede Forbud imod at paaføre Østerrig Krig angaar, kan det uden Vanskelighed forstaas, at ved Bismarcks Tilkaldelse Kongen og hans selvskrevne Raadgiver — den fra Ministerpræsidiet afgaaende flereaarige Herrehuspræsident Hohenlohe — allerede af indrepolitiske Grunde maatte finde en saadan Krig uønskelig, selv om Angrebsmidlerne fra det velrustede Preussens og Modstandskraften fra det svækkede Kejserriges Side maatte stille dens gunstige Forløb i Udsigt. Ti i Herrehuset maatte man i disse voldsomt bevægede Tider naturligst søge Kronens Hovedstøtte; men i denne af Manteuffel byggede faste Borg for Legitimismen, hvor de Herrer af »Gothakalenderen«, som Bismarck saa specielt havde anbefalet til Besigtigelse, særligt havde hjemme, og hvor den ham ubehagelige *nexus socialis* bredede sig med sine Udløbere ned i Kejserstaten, herskede en længe nedarvet og stadigt opfrisket Hengivenhed for Wien, det store Hjemsted for den tyske Reaktion, og for den hertil knyttede Politik, som jo ogsaa Preussens Regering selv indtil for saa faa Aar siden havde hævdet paa det eftertrykkeligste. Utvivlsomt vilde da en Østerrig paaført Krig betænkeligt bidrage til at fjærne det saa vel i som udenfor Herrehuset indflydelsesrige Kreuzzeitung-Parti fra Kronen. — Men legitimistiske Betænkeligheder kunde man nu mindre end nogensinde bygge paa hos Bismarck; i de Aar, der vare forløbne efter Programmets Affattelse, havde han vidst ganske at frigøre sig for saadanne. I Efteraaret før sin Ophøjelse (Septbr. 1861) betegner han saaledes Ideen om »Solidariteten af de konservative Interesser imellem Landene« som en højst farlig Fiktion og stempler Forsøget paa systematisk at følge denne Ide som et »Donquixoteri«, der kun kunde bevirke — til største Skade for preussisk Politik — »at vi komme til at gøre de tyske Fyrsters ganske uhistoriske, ugudelige og uretlige Suverænitets-Svindel til Skødebarn for det konservative Parti i Preussen«.

Og naar Bismarck saaledes ikke kunde forventes af legitimistiske Rørelser at ville lade sig holde tilbage fra at drage Sværdet imod Østerrig, var der unægtelig al Anledning til positivt at forbyde ham dette paa Forhaand; ti sin Tilbøjelighed dertil havde han udtrykt paa det utvetydigste. Ligesom i Memoirerne Braaden af hans samtlige Angreb paa Forbundsforfatningen stadig

havde vendt sig hvast imod selve Forbundets Præsidialmagt[1]), saaledes havde hans Optræden i Frankfurt været stærkt bestemmende for Preussens Holdning imod denne Magt i 1859. Og dernæst havde han under selve den italienske Krig — skøndt han personlig var »sat til Afkøling ved Newa« — varmt kastet sit Ord ind for helst straks at afgøre Mellemværendet med Kejserriget, hvis skrøbelige Forfatning han havde viet et mangeaarigt Studium. Skulde dette ikke kunne lade sig gøre, saa burde den første Lejlighed gribes, som urolige Tider maatte afføde. — At det nu var en virkelig Kapsun, der paalagdes Bismarck ved at forbyde ham en Krigserklæring imod Østerrig, synes klart nok at fremgaa af den Række af lidenskabelige Bevægelser, han i Løbet af det følgende Aar udførte imod Forbunds-Præsidialmagten, saare vel egnede til at fremkalde Krigens Aabning fra dennes Side.

Straks efter sin Overtagelse af Affærerne traadte han saaledes med største Kraft op i den da herskende Konflikt om Forbundsreformen, ved at afgive en Række myndige Erklæringer til den i Berlin akkrediterede østerrigske Gesandt; idet han dels leverede ham en skarp Ekstrakt af sine personlige

---

[1]) Bismarcks Analyse af den Forhandlingsmetode, den østerrigske Præsidialgesandt Friherre Prokesch v. Osten anvendte ved Forbundsdagen, turde være at fremhæve som særligt oplysende:

»Den Ro og Lethed, med hvilken Hr. v. Prokesch opstiller falske »Kendsgerninger eller bestrider rigtige, overtræffer selv mine i denne »Retning temmelig højtspændte Forventninger og finder sit Supplement »i den overraskende Grad af Koldblodighed, hvormed han lader en Gen»stand falde eller foretager en Frontforandring, saa snart det Falsum, fra »hvilket han er gaaet ud, uundvigeligt er bleven paavist. I Nødsfald »dækker han et saadant Tilbagetog med en Opbrusen af moralsk Harme »eller med et ofte meget personligt Angreb, ved hvilket han da fører »Diskussionen ind paa et nyt og forskelligartet Gebet«.

Denne aabenbart med en dyb Kenders Forstaaelse givne Analyse er ganske vist ikke mindre karakteristisk for Bismarck end for Situationen; men hvad der dog gør den særlig skikket til at belyse Forholdet imellem begge, er Bismarcks Holdning paa et noget senere Tidspunkt. Den preussiske Regering troede sig nemlig da i Stand til at bevirke v. Prokeschs Afløsning i Frankfurt, og spurgte Bismarck, om dette var formaalstjænligt, hvilket denne imidlertid ivrigt benægtede, idet han gjorde gældende, at til den Forbundspolitik Østerrig drev ligeoverfor Preussen var v. Prokesch at foretrække fremfor en eventuel persona grata.

Frankfurter Erfaringer dels reklamerede heftigt imod den Majorisering af Preussen, der nys havde fundet Sted. Fremtidige Kompetenceoverskridelser ved Majoritetsbeslutninger i Frankfurt vilde uopholdelig have til Følge, at den preussiske Gesandt kaldtes tilbage derfra »uden Substitution« og at de preussiske Garnisoner i Forbundsfæstningerne vilde blive — ikke tilbagekaldte — men unddragne Forbundsdagens Autoritet. — Østerrig burde paaskønne, at Preussen »ikke havde udbyttet dets Forlegenheder i 1859 til egen Fordel«; »men under lignende Forhold vilde et Forbund med en Modstander af Østerrig ikke være udelukket«, hvis et nyt og bedre Forhold imellem begge Magter ikke tilvejebragtes. — »Østerrig havde nu at træffe Valget imellem at fortsætte sin nuværende antipreussiske Politik med Støttepunkt i en Mellemstats-Koalition eller at søge ærlig Overenskomst med Preussen«.

Den af disse Erklæringer fremgaaende preussiske Opfattelse paalagde han Gesandten »med størst mulig Nøjagtighed om end i Fortrolighed« at bringe til sin Regerings Kundskab. Men da han saa Aaret udløbe, uden at disse utvetydige Forhandlinger befandtes at have haft lige saa utvetydige Virkninger, redigerede han dem in extenso i en Cirkulærdepêche til samtlige preussiske Afsendinge og dernæst overgav han dem, endnu medens Landdagen i Berlin holdt sine stormende Møder i Januar 1863, — til hele Europas udelte Forbavselse — til Offentligheden! — Den østerrigske Udenrigsminister havde herpaa intet andet Svar at give end, næstefter at udtale sin beklagende Forbavselse over en saa uhørt Fremgangsmaade, at konstatere: »Man stiller os fra Berlin det Alternativ, enten at trække os helt ud af Tyskland og forlægge vort Monarkis Tyngdepunkt — som den preussiske Minister mener[1]) — til Ofen eller i den næste europæiske Konflikt at finde Preussen paa vore Modstanderes Side«. — Det vil jo ikke kunne nægtes, at var dette end ingen formel Krigserklæring, saa var det en Handske, tilslynget Præsidialmagten paa en baade i Indhold og Form saa udfordrende Maade, at det skulde synes næsten umuligt for denne ikke at optage den.

Østerrig saa imidlertid i denne Bismarckske Udfordring kun en Grund mere til yderligere at konsolidere sin Stilling i Tyskland ved den definitive Gennemførelse af en Forbundsreform i

[1]) Bismarck havde tilladt sig at karaktisere Østerrig som et væsentlig »slavisk-magyarisk« Rige.

østerrigsk Aand og formaaede ogsaa virkelig det overvældende Flertal af tyske Rigsfyrster til personlig at ville give Møde, for under Kejser Franz Joseph's Forsæde at søge de sidste Vanskeligheder for en saadan fjærnede. Men da saa i August Maaned denne »Fyrstedag« traadte sammen og virkelig hele Maaneden igennem førte Reform-Forhandlinger uden nogen som helst Medvirken af Preussen, hvis Konge Bismarck fik bevæget til trods de mest indtrængende Anmodninger fra de øvrige Rigsregeringers Side at holde sig helt borte — saa var Øjeblikket kommet til en virkningsfuld Udnyttelse af Pressen efter det bismarckske Program —: i de mest gribende og højtstemte Toner udmalede hans Organer, hvilken dyb Forsmædelse det var for Tysklands største, rent tyske Magt, at dets Skæbne afgjordes uden dennes Medvirkning og imod dens Protest. Og saa stor Effekt paa »Preusserens Selvfølelse« ventede Bismarck sig deraf, at han, samtidig med at Fyrstedagen sluttedes, appellerede til Befolkningerne i det parlamentariske Konfliktspørgsmaal om de preussiske Rustninger ved at opløse Deputeretkammeret (3dje Septbr.) og udskrive nye Valg (Oktober) — hvilke Nyvalg imidlertid ganske skuffede hans Forventninger og saaledes maatte træde hæmmende i Vejen for hans videre Aktion for Øjeblikket.

I November indtraf nu Kong Frederik VII.s uventede Død og fremkaldte et fuldstændigt Omslag — ikke i Bismarcks Hovedformaal: den østerrigsk-mellemstatlige Koalitions Ødelæggelse, ti dette beholdt han ufravendt Blikket fæstet paa — men i den ydre Situation, ved hvis Udnyttelse han skulde naa dette Formaal, og derfor ogsaa et fuldstændigt Omslag i hans Politiks ydre Form. — Pludselig præsenterede han nemlig det overraskede Tyskland dets insulterede Præsidialmagt som sin »fortræffelige allierede«, med hvem det nu saa ham vandre intimt afsted Arm i Arm et helt Aar igennem, under den mest kordiale Afpassen af deres »identiske Skridt« — identiske baade i diplomatisk og militær og ikke mindst i forbundspolitisk Henseende — men unægtelig tillige under en omhyggelig Iagttagelse af, at ethvert af disse Skridt forøgede Afstanden imellem Wienerkabinettet og Frankfurterforsamlingen.

Situationen var nemlig ved Fr. VII.s Død bleven følgende. Paa den første Efterretning om, at den oldenborgske Mandstamme var uddød i Danmark, havde de samarbejdende Mellem- og Smaastater (Beust) straks ladet Forbundsdagen deklarere sig fri

og uafhængig af Londontraktaten af 1852, der garanterede det danske Monarkis Integritet, og de vare determineret traadte i Skranken for Hertugdømmernes Løsrivelse fra Danmark, Oprettelsen af en ny Forbundsstat Schleswigholstein og den augustenborgske Prætendents Tronbestigelse her. Denne Frankfurter-Optræden nødsagede Østerrig, der som Undertegner af Londontraktaten følte sig bunden til sine europæiske Forpligtelser, til at tage Afstand fra Mellemstats Koalitionen. Og Bismarck, der for første Gang siden Forbundsdagens Genoprettelse saa sine to saa uløseligt sammensmedede Modstandere fjærnede fra hinanden, trængte sig øjeblikkelig ind imellem dem, idet han skarpt markerede, hvor uforligelige deres Standpunkter vare; og medens han højt og dyrt forsikrede, hvor inderligt ogsaa han følte sig bunden til Londontraktaten og hvor utilstedelige og skæbnesvangre Forbunsdagens Hensigter vilde vise sig at være, lykkedes det ham hurtigt at gøre Afstanden imellem begge til et befæstet Svælg, paa hvis ene Side han tog Plads med Østerrig tæt op ad sig. Ved denne resolute Manøvre opnaaede Bismarck direkte noget principalt, der maatte være ham af altovervejende Betydning for Afviklingen af den ved Frederik VII.s Død pludseligt indtraadte Situation, og tillige noget sekundært, der eventuelt kunde blive af ikke ringe Betydning for Forbundssituationens hele Udvikling.

Om Bismarcks principale Synspunkt for Løsningen af det slesvigholstenske Spørgsmaal kan nu næppe nogen Tvivl være mulig, om han end selvfølgelig ikke kunde offentliggøre det: Under ingen som helst tænkelig Omstændighed vil det kunne tillades, at den dominerende Mellemstats-Koalition faar oprettet indenfor selve Preussens nærmeste Magtsfære en ny Mellemstat, regeret af dens Protégé, der som dens haandgangne Mand uvægerligt vil afgive sin Virilstemme — saa fuld og saa gyldig som selve Preussens — til Majoriteten paa Forbundsdagen, lystre dennes Parol for Militærkonventioners Vedkommende lige saa usvigeligt som Hessen gør det og for Flaadeanliggenders Vedkommende lige saa usvigeligt som Hannover gør det. — At dette i og for sig vilde være et skæbnesvangert Standsningsstød for den foreliggende Udvikling af Preussens Forbundsstilling, er klart nok; men det vilde være endnu langt mere. — Tillodes det nemlig virkelig Forbundsmajoriteten magtfyldigt at gennemføre denne for Preussen umulige Løsning af dette i hele Tyskland saa højst populære, slesvigholstenske Spørgsmaal, saa vilde Glansen af denne

Bedrift falde over Frankfurt. Overalt i Forbundet vilde denne Bedrift ufejlbarligt blive hilset som Tegnet paa, at et nyt og kraftigt Liv var oprunden i dets nu dødssyge og mere end halvt opgivne Forfatning, og — utaalelig som denne lige siden 1850 har været for Preussen — vilde den komme til Kræfter i en endnu utaaleligere Skikkelse. Ti lige saa ufejlbarlig vilde Frankfurter Centralmagten, naar det ved en saa uhørt Kompetenceoverskridelse var lykkedes den at sanke saa fyldige Laurbær, give sig Udslag i saa kraftige Overgreb og en saa forbundsstridig Indgriben i Enkeltstaternes — fremfor alt i det isolerede Preussens — Indre- og Associationsforhold, som end ikke den mørke Fortid kunde vise noget Sidestykke til. — Med faa Ord: Forbundsmajoritetens Ophøjelse af Augustenborgeren paa en slesvigholstensk Trone vilde ikke blot være enstydig med Preussens foreløbige Svækkelse, men med dets Afmagt for en uoverskuelig Fremtid — den vilde være den definitive Fuldbyrdelse af det Schwarzenbergske Program: »Preussen skal nedværdiges og dernæst ødelægges«.

At afværge *coûte que coûte* denne for Preussen aldeles umulige Løsning var altsaa utvivlsomt for Bismarck det principale, og dette opnaaede han ved sammen med Forbunds Præsidialmagt at standse dette i dets martialske Bevægelse. Hvilken anden Løsning det slesvigholstenske Spørgsmaal sluttelig vilde faa, maatte en habil Benyttelse af Forholdene under deres uoverskuelige Udvikling afgøre; men hvorledes saa end denne blev, maatte den lige overfor hin umulige befindes acceptabel — det være sig simpelt hen: Danmarks[1]) Tilbagetagelse af »18de November

---

[1]) Som bekendt spiller Følelsespolitik ingen eller vel rettere en foragtelig Rolle for Bismarck; dog kan det have en vis Interesse at erindre om, at han ikke nærede ringeste personlige Sympati for den slesvigholstenske Sag. Han kunde underskrive den Sætning »jo mere man lærer den at kende, desto mere taber man Interessen for den«; i Deputeretkammeret blev det ham bebrejdet, at han havde stemplet det slesvigholstenske Oprør som »det uretfærdigste og mest ubegrundede« han kendte, og at han havde presset »den ældre Hertug til at give sit saakaldte Afkaldsdokument«. Fra Forbundsforhandlingerne i Frankfurt havde han (ganske undtagelsesvis) ingen bitre Erindringer om dansk Forretningsførelse medbragt, hvilket følgende Portræt, han tjænstligt leverede af den danske Gesandt, viser: »Danmarks v. Bülow er et af Forsamlingens dygtigste Hoveder. Den østerrigske Politiks Holdning passer naturligvis bedre end vor med Københavner Kabinettets Ønsker, imidlertid iagttager v. B. i alle i ikke-danske Spørgsmaal en upartisk Tilbageholdenhed ... B.s

Forfatningen« og »Garantier for Aftalerne af 1851—52« — eller Hertugdømmernes Forening i Personalunion med Danmark — eller Storhertugen af Oldenborgs Tronbestigelse — eller Augustenborgerens Indsættelse som preussisk Vasal, afklædt Hær, Krigshavn og Fæstning — eller endelig, ikke ganske umuligt men ret usandsynligt, Hertugdømmernes Inkorporation i selve Preussen.

Lige overfor den stærkt opagiterede Folkestemning var det imidlertid givet, at enhver af disse Løsninger vilde vække et mere eller mindre stærkt Odium i Tyskland; Makkerskabet med Østerrig vilde imidlertid lægge en Del af dette over paa dets Skuldre, og i alle Tilfælde vilde det blive denne konkurrerende Magt umuligt, hvorledes saa end Løsningen faldt ud, at genoptage den Beskyldning, der lige siden 1850 havde været anvendt som Angrebsvaaben: det er Preussen, der har forraadt Hertugdømmernes Sag! Dette var den sekundære Vinding, der eventuelt kunde trækkes af dette Makkerskab.

Men medens Bismarck saaledes fra Efteraaret 1863 og under hele den anden slesvigske Krigs Forløb levede i den intimeste Forstaaelse med Østerrig, stod det ham naturligvis til enhver Tid klart for Øje, at lige saa vist som denne Magt ikke havde kunnet glemme den Medfart, han i Aarets Løb havde ladet den nyde — Anvsiningen paa Ofen saa lidt som Behandlingen af dens Fyrstedag — lige saa vist vilde den, saa snart det Øjeblik indtraf, da den fornødne Sanktion for Hertugdømmernes definitive Stilling skulde indhentes i Frankfurt, dreven af fælles Interesser rive sig ud af hans Arme og kaste sig i Forbundets. Og han holdt sig i alle Maader fuldt beredt til at møde dette Øjebliks Krav.

Og da nu Aaret var gaaet, Krigen ført til Ende og Londontrakten kuldkastet, saa var dermed ogsaa den Skillemur kuldkastet, som havde maattet skille de gamle Venner i Wien og Frankfurt fra hverandre. Fra begge Steder rettedes nu Blikkene samdrægtigt i samme Retning, nemlig til Kiel, hvor Hertugen af

---

Afstemninger indeholde derfor almindeligvis, næstefter en Forvaring af hans allernaadigste Herres Rettigheder, en Erklæring om, at han endnu er uden Instruks. Forhandlinger saavel ved Forbundsdagen som i de augustenborgske Anliggender have givet mig Lejlighed til at lære v. B. at kende som en behændig og indsigtsfuld Forretningsmand, for hvem saa vel i officielt som privat Samkvem en passende og behagelig Optræden er ejendommelig. (Bismarck udnævnte senere v. B. til preussisk Minister).

Augustenborg, der i et Aar havde regeret i Ly af Forbundets Bajonetter, nu regerede videre i Ly af Østerrigs. — Østerrig traadte nu efter et Ministerskifte med fast Fod i Skranken for sine tyske Interesser i Hertugdømmerne altsaa for Hertugens Sag, og Forbundet mældte sig med en Beslutning om, at Holstens Forvaltning nu skulde lægges i hans Hænder (April 1865). Bismarck derimod, som da allerede i Wien havde formuleret sine præcise Betingelser for at kunne acceptere Augustenborgeren — Højhedsret over Hær og Flaade, Aftrædelse af alle vigtige militære Punkter, Inddragelse under Preussens Told-, Post- og Telegrafvæsen — og som ydermere allerede havde forlagt Flaadestationen fra Danzig til Kiel, forlangte nu et stort Laan bevilget til Befæstelse af denne Havn, som han erklærede aldrig at ville forlade. Ved Overenskomsten i Gastein veg Østerrig endnu tilbage for Preussens Fordringer; men da dettes Optræden i Hertugdømmerne blev stedse mere nærgaaende, og da Bismarck — efter hemmeligt at have sluttet en tre Maaneders offensiv Alliance med Italien — tillige forcerede et Forslag til en Forbundsreform paa den bredeste, demokratiske Basis frem i Frankfurt, blev Stillingen uholdbar for Østerrig. Det overgav Hertugdømmernes Skæbne i Forbundsdagens Hænder og som Følge heraf indtraf endelig Terminen for den store Opgørelse d. 11te Juni 1866, paa hvilken Dag der vedtoges en af Østerrig foreslaaet Forbundsbeslutning om Mobilisering af samtlige Forbundets ikke-preussiske Armekorps. Saaledes havde Bismarck endelig opnaaet at faa en Krigserklæring i tilstrækkelig uimodsigelig Form; — det vil erindres, at Østerrig syv Uger senere havde ophørt at eksistere som tysk Magt.

At en Udenrigspolitik, der tog et saa gigantisk Opløb, ikke i Længden kunde lade sig hæmme af legitimistiske Misstemninger, er forstaaeligt nok; men nægtes kan det ikke, at det feudale Parti, der fra sit Hovedkvarter i Herrehuset under Manteuffels Ledelse med altid vaagen Mistillid havde fulgt Bismarck, selv medens denne præsenterede sig med det legitimistiske Kejserdømme ved sin Side, fik rige Beviser for Berettigelsen af sin Mistillid, da Generalopgørelsen med det tyske Forbund fandt Sted. Beviser for, at det ikke blot var tyske Fyrsters uhistoriske, ugudelige og uretlige Suverænitets-Svindel han havde vidst at frigøre sig for, men ogsaa Hensynet til Hertugen af Augustenborgs af 16 juridiske Fakulteter dokumenterede og af Herrehuset respekterede Ret, ja endog Hensynet til tyske dynastiske Huse, der i

højere Grad end selve Huset Hohenzollern besade deres Lande efter nedarvet Ret, Guds Naade og den historiske Udvikling — dem han drev i Landflygtighed, annekterende deres Besiddelser. — Dette var dog hverken det eneste eller det haardeste Slag han tilføjede de feudale Følelser, og vel heller ikke den nærmeste Grund til at der etableredes et saa slet Forhold imellem ham og Herrehuset, at sikkert ingen Regeringschef i den moderne Tid har taget med haardere Hænder paa sit Førstekammer end dem, hvormed den preussiske Jærnkantsler i de kommende Aar gik løs paa den Manteuffelske Fendalborg.

(Fortsættes).

J. Westrup.

Kvindesagen paa Landet.

Den i København rejste Kvindebevægelse har hidtil kun haft meget faa Tilhængere paa Landet, — og Grunden hertil er vistnok nærmest den, at Bevægelsen ikke har haft, hvad Landboerne kalder Kød og Blod. Spørgsmaal som det, om Kvinderne skal have lige saa let Adgang som Mændene til at studere og søge Embeder, eller om Særeje skal indføres for Ægtefæller, er vistnok i sig selv meget vigtige, men de er endnu ikke saa brændende, at noget større Tal af Landbokvinderne kan fordøje dem.

Havde Bevægelsen endda fra Begyndelsen sat Valgretten øverst paa sin Fane, saa havde den sikkert allerede nu haft sine Kærnetropper paa Landet; ti hvad Valgretten er værd, har navnlig Kvinderne af Gaardmandsklassen lært af de senere Aars Politik. Det er ad Valgrettens Vej, de venter Reformerne. Derfor er der i den korte Tid, siden Valgretsspørgsmaalet blev rejst sidste Vinter, allerede kommet en Del Kvinder fra Landet med i Bevægelsen, og flere vil sikkert snart følge.

Valgretten er vel nok det Spørgsmaal, som for Øjeblikket kan samle de fleste Kvinder. Men om det i Længden skal beholde denne samlende Magt, turde være et Spørgsmaal. Der har jo nemlig været Tale om, at man til en Begyndelse blot skulde give de selvstændige skatydende Kvinder kommunal Valgret, medens alle de andre fremdeles skulde gaa omkring og vente paa bedre Tider. Denne de smaa korte Skridts Vej bliver jo ganske vist ofte fulgt af Reformvenner, skøndt man ogsaa kender en anden Vej, hvor alle slaar Følge til Sejren vindes over hele Linjen, og det var denne sidste Vej, som Mændene fra Fyrrerne

fulgte, da de arbejdede for Mændenes Valgret; de nøjedes ikke med Valgret for Proprietærerne. Om de havde gjort det, vilde Arbejderne vel endnu ikke have haft nogen Valgret.

Hvis man nu til en Begyndelse nøjes med at kræve kommunal Valgret for de skatteydende Kvinder, blive Kvinderne let splittede, og hele Sagen forhales. De konservative Modstandere af Kvindens Valgret giver næppe Køb for denne Skikkelighed, — for de ved meget vel, at Spørgsmaalet om politisk Valgret for alle Kvinder ligger bag ved, og de ved tillige, at der ikke lader sig rejse nogen kraftig offentlig Mening til Fordel for de ganske faa skatteydende Kvinder, saa de har intet at frygte ved at sige nej.

Splittelsen vil straks vise sig deri, at de arbejdende Kvinder kun har liden eller ingen Interesse af de skatteydende Kvinders Valgret, og omvendt vil de skatteydende Kvinder, om de alene faa Valgret, maaske senere miste Interessen for de fattige Kvinders Valgret. Frænde er jo tit Frænde værst. Den Gaardmand, der er mest ivrig for at faa lige Ret med Godsejerne, er f. Eks. ikke altid lige saa ivrig for at skaffe Husmændene lige Ret med Gaardmændene. De ejendomsbesiddende Kvinder vil saa meget mere blive fristede til at nægte deres fattige Søstre Valgret, som den økonomiske Side af Kvindesagen rimeligvis har Overtaget, naar Valgretsspørgsmaalet atter bliver rejst. Og da vil de Kvinder, som er Herrer paa Kvindernes Arbejdsmarked, ganske naturligt være paa den ene Side, medens de arbejdende Kvinder er paa den anden.

Det er jo ganske vist for Øjeblikket Kvindebevægelsens Styrke, at den kan samle baade rige og fattige, baade Overklasse og Underklasse for at tale med Strindberg. Og det var maaske klogt, at man ikke begyndte med at rejse det økonomiske Spørgsmaal. Men i Længden vil Bevægelsen ogsaa deri faa sin Svaghed. Ti det lader sig næppe gøre at faa de arbejdende Kvinder med i Bevægelsen, før man stiller det økonomiske Spørgsmaal frem. Valgretten kan maaske samle dem — naar det økonomiske Krav staar bag ved — og derfor kunde det være klogt, at lade alle Kvinderne følges ad til Valgbordet. Men Spørgsmaalet om bedre Kaar for de arbejdende Kvinder er og bliver Hovedsagen; det vil skille og splitte Kvinderne, som det for længe siden har skilt Mændene. Men det vil ogsaa samle dem, som naturligt hører sammen, og før disse Spørgsmaal blive rejste og drøftede, kommer

man ikke til Bunds i Kvindesagen. Ti det er dog de arbejdende Kvinder, som er de egentlig trængende. Derfor skal de følgende Linjer særlig omhandle de økonomiske Vilkaar, under hvilke de arbejdende Kvinder paa Landet maa leve.

I.

Det er naturligvis paa Løn og Arbejdstid Trykket hviler for de arbejdende Kvinder paa Landet saa vel som for alle andre Arbejdere. Lønnen er for lille og Arbejdstiden for stor.

Til en fuldt ud nøjagtig Afgørelse i Enkeltheder er det imidlertid paa disse Omraader vanskeligt at komme, da vi ikke har nogen gennemført Arbejdsstatistik. Hvor der i denne Skildring bruges Tal, maa man derfor huske, at de ikke viser Gennemsnittet for hele Landet, men Reglen for større Strækninger af vort Land, og der er naturligvis Undtagelser fra Reglen.

Først Tjænestepigerne. Deres Løn er selvfølgelig meget forskellig. Efter Prof. Falbe-Hansens Statistik bevægede den sig i 1883 fra 75 til 120 Kr. aarlig. Højere er den i hvert Fald næppe naaet siden, og vel gaar den heller ikke nu ret meget under 75 Kr., men Gennemsnittet turde være noget lavere nu end den Gang. At sætte det til 100 Kr. aarlig vil være højt regnet.

Selv om nu denne Løn kan være ganske antagelig i Forhold til tidligere Tider, er den dog for lille i Forhold til de Krav, Tiden nu stiller til Klædedragt og Fornøjelser. Det er ikke blot umuligt, at Pigerne med den Løn nogensinde kan arbejde sig frem til en selvstændig økonomisk Stilling. Men ikke en Gang i Øjeblikket kan de leve en nogenlunde sorgfri Tilværelse.

Man maa i denne Forbindelse huske, at Pigerne fra Barndommen blive opdragne til at lægge langt mere Vægt paa fine Dragter og Stads end Drengene. Tidlig bibringes der dem den Forestilling, at det er Pynten, der skal føre dem frem i Verden, og de se stadig, hvor stor en Rolle Klædedragten spiller for deres eget Køn. Pigernes Mødre er rigtignok ofte Undtagelser herfra, idet de maa gaa paa Arbejde hver Dag fra tidlig Morgen til sildig Aften. Men naar en Pige bliver større, vil hun i mange Tilfælde netop ikke tage Eksempel efter Moderen, som altid har maattet slide haardt for Brødet. Ved at tænke sig et saadant

Liv kan den unge Pige kun grue for Fremtiden, derfor higer hun efter en bedre Plads i Samfundet. Men Vejen til en saadan Plads er kun én: et godt — det er rigt — Giftermaal. For at naa det maa man pynte sig, og Pynten koster Penge.

Selvfølgelig har ikke paa langt nær alle Pigerne denne Tankegang. Men mange drives ganske naturligt af Fattigdommen i Hjemmet ind paa den, og naar der er mange, som har andre Maal, skal Samfundet som Samfund ingen Tak have for det. Ti skøndt dette Samfund stiller den Fordring til alle sine Medlemmer, at de skal arbejde sig frem til økonomisk uafhængige Stillinger, har det dog ikke anvist synderlig andre Veje for de fattige Piger end Pyntens Vej. Til den er de opdragne, og paa den ser de som Regel deres jævnaldrende Kønsfæller i de højere Samfundslag vandre. Og Eksemplet smitter nu én Gang ovenfra og néd efter, men sjælden eller aldrig omvendt.

Men hvad enten en Tjænestepige vil arbejde sig frem ad Pyntens Vej eller ad Sparsommelighedens, vil den lille Løn altid minde hende om, hvor højt og vanskelig opnaaeligt hendes Maal er. Og naar hun saa i et mismodigt Øjeblik sænker Maalet dybere, end Samfundet ønsker, saa er hele Skylden hendes, som ingen Udvej vidste.

Det maa naturligvis antages, at Piger lige saa vel som Mænd ofte har trængende Forældre eller andre Slægtninge, som de gærne vil hjælpe. Under saadanne Forhold bliver en Tjænestepiges Stilling aldeles utaalelig, for ikke at tale om de Tilfælde, hvor hun — som saa ofte hidtil — ene har maattet forsørge et uægte Barn.

Men ogsaa i Forhold til ældre Tider turde Nutidens Pigeløn være for lille. Da fik Pigerne vel kun en ganske ubetydelig Pengeløn, men de fik des mere i Form af Klæder, gode, brugbare og efter Tidens Smag passelige Stadsdragter, af samme Slags som dem Bøndernes (Overklassens) Børn gik med, og disse Dragter havde den Fordel fremfor de nu brugelige, at de holdt længere under Arbejdets Slid. I hine Tider var desuden Fornøjelserne at finde i Hjemmet, hvor de kostede lidet eller intet, og da fulgtes Tjænestepigen og Husets Datter ad baade i Arbejdet og til Fornøjelserne. Nu er Arbejdet delt saadan, at Datteren sidder i Stuen eller gaar i Køkkenet, medens Pigen er ved Markarbejdet eller ved Vaskebaljen i Bryggerset, og naar det kommer højt kan hun faa Lov til at sidde i »Borgestuen« nede i Kælderen.

Selv i de Egne, hvor man endnu ikke er naaet til »Borgestuen«, er det dog meget sjældent at træffe en Gaardmandsdatter og en Tjænestepige, der virkelig er Veninder. Det kan træffe, hvis de f. Eks. har været paa Højskole sammen, men det fordufter i Reglen, naar de træder ind i Ægtestanden og bliver henholdsvis Gaardmands- og Husmandskoner. Imellem Husmødrene i en Gaard og i et Hus er det i Landets bedre Egne ganske ualmindeligt at træffe noget særligt Venskab, og i disse Egne er der heller ikke længere Tale om, at de unge kan more sig i Fællesskab. Enkelte Steder kan man endogsaa finde, at Ungdommen har tre forskellige Slags Klubballer. Gaardmandsbørnene danser i én Klub og Husmandsbørnene i en anden. Og endelig er der nogle midt imellem, som hverken er Fugl eller Fisk, og som derfor ogsaa nødvendigvis maa danse for sig selv. Ti der skal være Forskel paa Kong Salomon og Jørgen Hattemager.

Disse Forhold maa man tage Hensyn til, naar man vil sammenligne Nutidens økonomiske Vilkaar med Fortidens, for det er maaske dem, der mere end noget andet gør den økonomiske Elendighed saa utaalelig for Tjænestepigerne paa Landet. Mange Naturer føler sig mere ene og forladte, naar deres Omgangskreds er saa stærkt begrænset, andre bliver bitre eller misundelige, om man vil, og for de fleste er det et føleligt Savn. Tjænestepiger paa Landet har ubetinget flere Savn nu, end de havde for en Menneskealder eller to siden. Navnlig i Forhold til Gaardmandsklassen, som de staar nærmest, er de langt ringere stillede nu end den Gang. Og fattige Kaar er i sig selv en haard Lod, som føles endnu tungere, naar den fattige stadig maa træde Velstanden under Øjne. Det er vel i det hele ikke mindst paa de følelige Savn, vi skal kende de fattiges sande Stilling, men der er i vor Tid mange flere trykkende Savn end netop det at sulte.

II.

Arbejdstiden er dog sikkert den Sko, der trykker Pigerne mest.

Der er jo noget om det, at

„Solen staar med Bonden op
slet ikke med de lærde . . .“

Men den Herlighed er det vistnok næmmere at synge om, end det er at nyde den, hvilket man maaske kan slutte deraf, at »Bonden« med stor Fornøjelse overlader hele Herligheden til sin Tjænestepige, og hun, som har en lang Arbejdsdag, havde sikkert ikke noget imod at give den bort — til de lærde.

Om Sommeren maa Pigerne begynde paa Arbejdet Kl. 3½ eller 4 om Morgenen, og saa varer Arbejdsdagen til Kl. 9 Aften, om ikke længere. I disse 17—18 Timer har de bogstavelig ikke en Gang Frihed, mens de spiser. Ikke blot at de under Maaltidet maa varte op ved Bordet, men de maa tillige ofte forrette et eller andet Arbejde i Bryggers eller Køkken, paa det at Tiden ikke skal spildes.

Tjænestepigen er her langt ringere stillet end den mandlige Landarbejder, for han har dog i de 17 Timers Arbejdstid en bestemt Spise- og Hviletid. Den er ikke lang, sædvanlig kun 15 à 30 Minuter hver halve Dag og 1½ Time til Middag. Men naar Mændene om Middagen gaar hjem fra Markarbejdet for at hvile, saa skal Pigerne malke og gøre de huslige Arbejder. Og det hører til Sjældenhederne, at de fra disse Arbejder kan knibe et Kvarters eller en halv Times Middagshvile. Det er ogsaa en temmelig fast Regel, at Mændene om Aftenen bliver fri en halv Timestid før Pigerne. Om Vinteren staar man rigtignok ikke slet saa tidlig op om Morgenen, men dog undertiden Kl. 5 og vistnok sjælden senere end Kl. 6. Men medens Karlene har de lange Aftener fri, maa Pigerne sidde ved Arbejdet lige til Kl. 9. Nogen bestemt Fritid faar de lige saa lidt om Vinteren som om Sommeren.

Ja, der er jo Søndagen, den har de udenfor Høst og Høslet i Reglen fri fra Kl. 2, 3 eller 4 Eftermiddag, naar de er fæ dige med de nødvendigste Husholdningsarbejder, det vil sige efter den Tid skal de blot malke, passe Husets Børn, koge Mad til Husets Folk, besørge ekstra Madlavning til mulige Gæster samt sidde og vente til Midnat eller længere paa de fremmede, som skal rejse, eller paa Herskabet, som skal komme hjem. Det hænder naturligvis, at en Tjænestepige faar Lov til at gaa ud Kl. 3, naar hendes Søndag begynder. Men ofte sker det ikke. Og hvor der er to Piger, maa den ene gøre alt Arbejdet, f. Eks. malke alle Køerne, mens den anden er borte, saa hvis hun er ude én Søndag, maa hun arbejde saa meget des strængere en anden Søndag. At Pigerne under de Forhold slaar til Skaglerne,

naar de endelig kommer ud, og at de bruger Natten til allehaande uheldig Morskab, — det er da egentligt ikke noget at falde i Forundring over. Ti Menneskenaturen er nu én Gang saadan indrettet, at den kræver i det mindste nogen Frihed og Hvile fra Arbejdet. Selv det stærkeste Menneske vil sløves baade aandeligt og legemligt, naar det altid skal vandre i den samme ensformige Trædemølle.

Der findes de Steder, hvor Pigerne har endnu mindre Fritid, end her er nævnt. Man kan træffe Piger, som hver Lørdag maa arbejde uafbrudt fra Kl. 4 Morgen til Kl. 12 næste Nat, ja undertiden til Kl. 2 Søndag Morgen — altsaa ca. 20 Timer i et Døgn, og af den Slags Døgn har de mindst et hver Uge uden nogen anden bestemt Hvile i de andre af Ugens Døgn end de utilstrækkelige 6 Timers Søvn hver Nat. Hvor der er Børn i Huset, maa Pigen jo ofte staa op midt om Natten for at passe dem. Derved maa hun baade døje megen Kulde og miste sin Søvn, ti i Reglen er Husmoderen raskere til at kalde Pigen op end til at give hende en anden Hviletid i Stedet.

Men der er dog ogsaa Undtagelser i Retning af bedre Forhold. Paa Herregaardene har Pigerne i Reglen en bestemt Fritid. Enkelte Steder kan denne være meget betydelig, idet Arbejdstiden kun er omtrent 10 Timer. Der er selvfølgelig mange Herregaarde, hvor Arbejdstiden er længere, men gennemgaaende har Pigerne betydelig mere Fritid paa Herregaarde end paa Bøndergaarde. Selskabet er ofte daarligt, og det kan paa mange andre Maader være uheldigt for en fattig Pige at blive vant til Herregaardslivet. Men det er forstaaeligt, at hun af Hensyn til Fritiden foretrækker at tjæne paa en Herregaard. I Præstegaardene har Pigerne som Regel næppe mere bestemt Fritid end hos Bønderne. Men der er dog nu enkelte Præstefruer, som har indset, at Pigerne har Ret til nogen Fritid. I en enkelt sjællandsk Præstegaard har Pigerne for Øjeblikket fri hver Dag fra Kl. 10—12 Fmd. I den ene af disse Timer giver Fruen dem, der ønsker det, gratis Undervisning i Musik, og i den anden Time underviser Præsten dem i Skrivning. Af den Slags Eksempler finder man nu vistnok ikke mange, hverken i Præste- eller Bøndergaarde, men man træffer dog ogsaa undertiden Gaardmandskoner, som giver deres Piger en bestemt Fritid.

Hvis man ser meget nøje til, vil man vist nok enkelte Steder paa Landet kunne spore en ganske lille Bevægelse i Ret-

ning af kortere Arbejdstid. Enkelte Familjer har som sagt faaet et saa humant Syn paa Arbejdsforholdene, at de af egen fri Vilje giver Pigerne lidt Fritid, og enkelte Piger har forstaaet at gøre sig saa uundværlige, at de med Held har kunnet kræve en bestemt Fritid. Arbejderbevægelsen i Byerne og Udvandringen til Amerika har givet slige Fordringer Vægt. Men Bevægelsen mangler Organisation og nogen Understøttelse af den offentlige Mening for at kunne blive almindelig over hele Linjen.

III.

Ligeledes kan man ved Hjælp af Mikroskopet opdage en svag Bevægelse i Retning af Arbejdets Begrænsning.

For en Menneskealder eller to siden var det temmelig almindeligt, at Tjænestepiger maatte rense Kostalden og fodre Køerne, og det er kun ganske faa Aar siden, at Pigerne overalt i Landet havde Eneret paa at sprede al Gødningen paa Marken, — et Arbejde, som mangen voksen Karl den Dag i Dag trykker sig ved, fordi det er »Kvindearbejde« og desuden tillige et temmelig kedeligt og uhyggeligt Arbejde. Nu er det imidlertid aldeles undtagelsesvis paa Øerne, at Piger røgter Køerne — maaske dog nærmest fordi dette Arbejde nu regnes for det betydeligste i en Bondegaard — og det er heller ikke nu almindeligt, at Piger spreder Gødning, skøndt det endnu af og til forekommer, — vist nok en Del oftere i Jylland end paa Øerne.

Men jævnsides med denne svage Bevægelse, bort fra det groveste urenlige Markarbejde gaar en anden stærkere Bevægelse, som fører de arbejdende Kvinder fra det huslige Arbejde og ud til grovere Arbejder i Mark og Lade. Saaledes har Kvinderne i de senere Aar faaet en fast Plads ved Tærskemaskinen, og under den tiltagende Dyrkning af Rodfrugter har de saa godt som faaet Eneret paa Lugearbejdet og det smudsige Optagningsarbejde.

Nu er der vistnok ikke noget Arbejde, som i sig selv bør kaldes »ukvindeligt«. Men hvis der var noget saadant Arbejde, burde det med det sorteste Snavs forbundne Tærskearbejde, som tilmed er temmelig strængt, ubetinget staa øverst paa Listen. Snurrigt er det i hvert Fald. at de samme gode Mænd, som anvender Kvinder ved Gødningekørsel, Tærskearbejde osv. tillige er

de ivrigste til at tale om det ukvindelige ved valgbare og valgberettigede Kvinder. Til det ukvindelige maatte vel ogsaa det henregnes, at Kvinder triller den fugtige nysopgravne Tørv fra Graven til Tørrepladsen, eller at de ligger paa Marken og luger Rodfrugter. Det er i hvert Fald højst uheldige Arbejder for dem, saa længe de har den nu brugelige meget upraktiske Arbejdsdragt.

Det er Maskinerne og Storindustrien, som driver de arbejdende Kvinder ud til det grove Arbejde, ligesom de har drevet Byernes smaa Haandværkere over i andre Beskæftigelser. Tidligere havde Kvinderne et betydeligt Arbejde med at karte, spinde, væve, strikke osv., kort sagt med at tilvirke alle de Klæder, som baade Husbondfamiljen og Tjænestefolkene brugte, men dette Arbejde kan Fabrikerne nu gøre langt billigere. Brygning og Bagning, som i hine Tider overalt blev udført i Hjemmet, er i Landets bedre Egne forlængst gaaet over til Storindustrien, og Andelsmejerier og Andelsslagterier vil nu gøre det af med Tjænestepigernes sidste Skanse paa den gamle Fæstning. Af de tidligere huslige Arbejder vil der snart ikke være andet end den daglige Tilberedning af Føden tilbage, og dette Arbejde kan Husmoderen og hendes Døtre let besørge, medens Tjænestepigen gaar i Marken, hvor hendes Arbejde er forholdsvis mere værdifuldt end Karlens, der koster mere. Med den større Velstand i Bondestanden følger ganske vist ogsaa større Krav til Renlighed, hvoraf følger mere Arbejde med Vask, ligesom Husbonde og Madmoder nu kræver langt mere Opvartning af Tjænestepigen end tidligere. Men rent bortset fra, at disse moderne Arbejder ere mere ubehagelige end de tabte, vil de heller ikke paa langt nær i Omfang kunne erstatte Tabet.

IV.

Denne Forandring i Arbejdets Art er maaske allermest følelig for de arbejdende Kvinder, som er Hustruer eller Familjeforsørgere. I de gode gamle Dage kunde disse Kvinder tjæne et tarveligt Udkomme i Hjemmet ved at spinde, karte osv. Samtidig kunde de da opdrage deres Børn, undervise Pigebørnene i de huslige Arbejder og efter fattig Lejlighed gøre det hyggeligt i Huset. Men vil de nu have Arbejde, maa de ud i Marken, —

bort fra Hjemmet om Morgenen Kl. 4 og blive ude til Kl. 9 Aften. Hele Dagen maa Børnene da passe sig selv, gaa paa Gaden, eller de store maa passe de smaa, og Huset faar skøtte sig selv, for der kan ikke være megen Lyst eller Ævne til at hygge efter en saa lang Dags anstrængende Arbejde.

Følgen er da ogsaa den, at Pigerne slet ikke eller kun daarligt oplæres i de almindelige huslige Kvindearbejder. Da Madmødrene i Bøndergaardene, hvor Pigerne skal tjæne, ikke nu har saa stort Brug for deres Arbejde i Huset, og de tilmed nu føler sig staaende paa et højere Samfundstrin end Pigerne, saa vil heller ikke de lære de fattige Pigebørn noget.

Naar dertil kommer, at disse Børn i Hjemmet opdrages i usunde Boliger, og at de som Tjænestepiger maa bo i uhyggelige og kolde Værelser, saa skal man ikke undres over, at det gaar tilbage med Hyggeligheden i vore Arbejderboliger, for Mennesket kan nu én Gang ikke frembringe stort andet, end hvad Grunden lægges til under Opdragelsen. Og hvis vi ikke snart faar vore Skoler indrettede saadan, at de kan give Pigerne Undervisning i de nødvendigste kvindelige Arbejder, der under indbefattet Kogning, saa vil der i mere end én Henseende blive endnu større Nød blandt Landarbejderne.

Der siges rigtignok undertiden, at Kvinderne nu tjæner en langt større Løn for Markarbejdet, end de tidligere tjænte ved Hjemmearbejde. Og det er jo ganske vist, at en gift Kvinde kan tjæne større Pengeløn nu end tidligere. Ti for Hjemmearbejdet fik de kun en højst ubetydelig Pengeløn. Men helt bortset fra den Fordel — ogsaa paa det økonomiske Omraade — de i huslig Henseende havde af at arbejde hjemme, fik de ogsaa i Reglen ud over den almindelige Pengeløn en Ekstralønning i Form af Fødevarer. Der var noget som kaldtes en »Spindestump« — sædvanlig et større eller mindre Stykke Flæsk. — Og en Krukke Mælk et Par Gange ugenlig eller et Stykke Ost af og til kom det ikke saa nøje an paa i den Tid, da Mejeridriften var saa lidet udviklet.

Vil man sammenligne Fortidens Arbejdsløn med Nutidens, maa man i det hele huske, hvor meget der i hin Tid blev givet bort af Fødevarer; da følte Husmænd og Gaardmænd sig endnu saa nogenlunde som en Stand, og da var der imellem dem en lignende Hjælpsomhed og solidarisk Ansvarsfølelse, som man nu kan finde mellem Arbejdsfolk indbyrdes. Man kan endnu finde

Spor af denne Følelse i Landets fattigste Egne, hvor den ogsaa af og til omsættes i Handling, medens den i de mere frugtbare Egne alt i nogen Tid har maattet vige Pladsen for »den jærnhaarde Lønningslov.«

Men selv om Kvindernes Dagløn kan siges at være nogenlunde rimelig i Sammenligning med, hvad de tjænte i Fortiden, bliver der altid det tilbage, at man nu byder Kvinder en mindre Løn end Mænd for det samme Arbejde. Dette Forhold finder man stadig paa Landet, f. Eks. ved Tærskearbejde. Tørvegravning og Høstarbejde. Henter man i Høsten en Mand og en Kvinde til at binde Kornet, saa giver man i de bedre Egne Kvinden 75 Øre eller, naar det kommer højt, 1 Kr. i Dagløn, medens Manden faar 1 Kr. 50 Øre eller 2 Kr., skøndt de binder lige meget Korn. Det hænder endogsaa, at Kvinder er raskere til dette og andre Arbejder end Mændene. Og Manden, der faar 60 Kr. for Høstmaaneden, vil mange Gange ikke bytte Arbejde med Tjænestepigen, som kun faar 8 eller 10 Kr. i Løn for den samme Tid.

Det bliver i de senere Aar anset for en Dyd ved en Karl, naar han kan malke, for Kendskab og Lyst til dette Arbejde, giver man ham gærne en betydelig højere Løn. Men det, som man belønner »kongeligt« hos Manden, fordrer man af Kvinden for en almindelig Pigeløn. Enkelte Steder er man rigtignok blevet nødt til at forhøje Malkepigernes Løn, men det er ingenlunde sket efter samme Forhold som for Mændenes Vedkommende, og dog har man jævnlig i den Anledning kunnet høre en lydelig Knurren og Moraliseren over Kvindernes Dovenskab, Begærlighed, Pyntesyge osv.

Af al den Uret, som Kvinderne lider under, er det vel nok den værste, at de for det samme Arbejde faar en ringere Løn end Manden. I Reglen tjæner den arbejdende Mand kun det højst nødvendige til en tarvelig Sulteføde for sig og sine. Men hvis en Kvinde har været gift, og hun derfor eller af andre Grunde har en Familje at forsørge, maa der med Natur-Nødvendighed blive endnu større Sult og Nød i hendes Hjem. Bliver hun syg, er Læge og Lægemidler lige saa dyre for hende som for Manden, men naar hun bliver rask igen, maa hun være mindst dobbelt saa længe om at oprette det forsømte, hvis det ikke er aldeles umuligt, saa hun nødsages til at skrive det paa Fattigvæsenets Regning.

Hun har i det hele ikke saa langt til Fattigvæsenets uhyggelige Dørtærskel, som den arbejdende Mand, skøndt Vejen visselig er kort nok for ham ogsaa. Vel taber hun ikke Valgretten, saa længe hun ikke har den. Men den Foragt, som nu én Gang klæber ved al Hjælp fra det offentlige Fattigvæsen, den Foragt er den fattige Kvinde paa Forhaand mere udsat for end Manden. I mange Tilfælde bliver jo de fattige kastede hen paa en Arbejdsanstalt, hvor de lider Nød eller maaske ligefrem Sult, og hvor Friheden i hvert Fald bliver dem berøvet. Ogsaa her har de arbejdende Kvinder Billet til første Plads.

V.

Det er statistisk oplyst, at af alle arbejdende Mænd hér i Landet er de jordløse Landarbejdere daarligst stillede i økonomisk Henseende. Men de arbejdende Kvinder paa Landet er endnu ringere stillede. Det er altsaa dem, der hurtigst trænger til Hjælp. Men til Trods herfor eksisterer der endnu ikke hverken en Arbejdersag eller en Kvindesag, som »søgger« paa Landet. Disse Spørgsmaal er endnu saa aldeles i deres Vorden, at mange brave Mænd og Kvinder paa Land og i By slet ikke aner deres Tilværelse. Saa meget des mere nødvendigt er det da, at man til en Begyndelse gør sig det klart, af hvad Art Forholdene er, og hvilke Midler, der kan forbedre dem.

Man maa da i det hele huske, at Udviklingen paa Landet gaar efter de samme Love som i Byerne. I Løbet af den sidste og til Dels næstsidste Menneskealder har der lige saa vel været Revolution paa Landet som i Byerne. Arbejdet er ikke blevet saa meget centraliseret som i Byerne, men for Arbejdernes Vedkommende er Forholdene ganske af samme Art. Den moderne Driftsmaade har lige saa vel drevet de arbejdende Landbokvinder fra deres Arbejdsmarked, som den har ødelagt det mindre Haandværk. Samtidig har den ny Tid delt Landbefolkningen i to Klasser, saa de ikke nu faar nogen videre frivillig Hjælp, noget de heller ikke nu vilde kunne modtage, uden at føle dem afhængige af Overklassen. Med andre Ord: den jærnhaarde Lønningslov er naaet ud paa Landet i al sin Strænghed.

Men medens de arbejdende Landbokvinder har maattet føle alle Ulæmperne ved den ny Tid, har de ikke set noget til Fordelene. Sammenslutning er jo et af de Goder, vor Tid har bragt Arbejderne som et tarveligt Surrogat for, hvad den har berøvet dem. Det er ad den Vej de mandlige Arbejdere i de større Byer har forbedret deres Kaar, og det er paa den Maade, de arbejdende Kvinder i Byerne har begyndt at arbejde.

Vil man arbejde for Kvindesagen paa Landet, maa man da vist nok ogsaa der begynde med Organisationen. Der er rigtignok hidtil paa Landet gjort et Arbejde paa en anden Maade, for at forbedre Tyendets Stilling. Særlig i Højskolekredse har man prøvet paa at reformere dette Forhold ad Frivillighedens Vej ved Formaninger og Moralprædikener. Men det er forbavsende lidt, man har udrettet ad den Vej. De mest tyranniske Arbejdsherrer rammer man vistnok aldrig paa den Maade. Og man kommer i det hele næppe videre med Sagen, før man lægger den ideale Fordring til Side eller dog i det mindste stikker den om i Baglommen og tager fat paa Spørgsmaalet ad den Vej, som hele Udviklingen i den nyere Tid har anvist.

Vel bliver det vanskeligt at organisere de arbejdende Landbokvinder. Bedst kunde det maaske lade sig gøre at samle dem i samme Forening som de arbejdende Mænd. Særlig vanskeligt vil det vel blive at faa Samling paa de gifte Kvinder. Men meget smaa Skrifter, let læselige og gratis omdelt kunde dog maaske navnlig finde Vej til Tjænestepigerne, og for disse kunde der i Øjeblikket ad Organisationens Vej opnaas en Del baade i Retning af højere Løn og kortere Arbejdstid, — for der klages stadig over, at der er Mangel paa Piger.

Hvis de stod organiseret, vilde den offentlige Mening hurtigere blive vakt for deres retfærdige Fordringer, og Staten vilde lettere kunne træde hjælpende til; men den første Hjælp til Organisationen maa komme ude fra. Trykket hviler saa tungt paa disse Kvinder, at de ikke selv kan gøre Begyndelsen. Her er derfor en Opgave for de fremmeligste økonomisk selvstændige Kvinder i By eller paa Land.

En anden Fordel ved den nyere Tid er det, at man mere og mere kommer ind paa Statsbeskyttelse for den Part, som bliver forurettet i Kampen for Tilværelsen. Dette Lægemiddel for de Saar, den fri Konkurrence frembringer, er ganske vist endnu kun lidet udviklet. Men der tales dog nu overalt om Beskyttelse

og saa snart Landmænd, Fabrikanter eller andre større Producenter har haft Uheld, er man ogsaa meget villig til at anbringe Statshjælp. Kun til Arbejderne falder Smulerne saare sparsomt fra Statens Bord. Til særlig Beskyttelse for Landarbejderne, som har de daarligste Kaar, er der siden 1849 næppe kommet en eneste Lov. Det skulde da være Tyendeloven. Men den maa i det mindste for Øjeblikket nærmest siges at være en Hæmsko paa Tyendeklassens Udvikling.

De fleste Mennesker er vel nu paa det rene med, at Staten skal træde hjælpende til under Arbejdernes Sygdom og Alderdom. Men naar der er Tale om Kvindesagen, maa man vel nærmest tænke paa Hjælp under Arbejdet, mens Kvinderne endnu er arbejdsdygtige. Og her gælder det da først og fremmest om en lovbefalet Grænse for Arbejdstiden: en fast Arbejdstid og en bestemt Hviledag.

Det er meget muligt, at alle Tjænestepigerne ikke kan faa Frihed til samme Tid — noget Arbejde er der jo altid ved et Hus eller en Gaard. Men naar der blot er en bestemt Hviletid, gør det ogsaa ligemeget, enten den falder om Formiddagen eller om Eftermiddagen, og naar de blot faar en bestemt Hviledag, kan det heller ikke gøre noget, om den en Gang imellem falder paa en Mandag. Dog maa Tyendet forud vide, hvilken Tid hun skal have fri. Hovedsagen er, at der bliver en bestemt Hviletid hver Dag og en bestemt Hviledag hver Uge. Det er, hvad ethvert frit Menneske maa have Krav paa.

Samfundet har dog for længe siden indset, hvor uheldigt det er, naar Børn overanstrænges i Fabriker og derfor sat Grænser for Børnearbejdet. Og rent bortset fra Nødvendigheden af en bestemt Arbejdstid baade for Mænd og Kvinder, maa det vel ogsaa af Hensyn til Slægtens Sundhed være nødvendigt at have en bestemt Arbejdstid for Kvinder. Det kan umuligt være i Samfundets Interesse, at Kvinderne, som skal føde den næste Slægt, overanstrænges i Fabriker eller ved groft og uskønt Markarbejde. Det kan vel heller ikke være til Gavn for Slægten, at frugtsommelige Kvinder bliver tungsindige ved det Arbejdets og Fattigdommens Tryk, der hviler paa dem. Der er endvidere paa Landet en Art Prostitution, som vanskelig lader sig udrydde, før Kvinderne kommer til at leve under mere menneskelige Kaar og blive mere selvstændige i økonomisk Henseende.

Det vil da paa mange Maader være i hele Samfundets Interesse at skabe bedre Kaar for de arbejdende Landbokvinder, men først og sidst har disse Tusender af Mennesker et rerfærdigt Krav paa to Ting:

For det samme Arbejde har de Ret til den samme Løn som Manden. Og som fri Mennesker maa de have en bestemt Hviletid.

J. P. Sundbo.

Teatrene.

Strindbergs Forsøgsteater kom endelig efter mange og lange Fødselsveer til Verden Lørdag den 9de Marts paa Dagmarteatret.

Navnet Forsøgsteater fører Tanken hen paa en Scene, hvor den begyndende dramatiske Forfatter gennem praktiske Forsøg kunde komme til ret Begribelse af Scenens Fordringer og Tarv, hvor fremdeles den udviklede dramatiske Forfatter ad samme, den eneste paalidelige Vej kunde undersøge Virkningen af dette eller hint, hvor endvidere den unge Skuespiller kunde prøve sine Ævner paa store, helst meget forskelligartede Opgaver og gennem Fald og Sejre naa frem til Kundskab om Rækkevidden af sine Fremstillingsævner, men til dette Formaals fulde Opnaaelse kræves ganske sikkert en langt snævrere Kreds end den, der overværede den første *strindbergske* Forestilling, og et Publikum, der ikke med skadefro Latter griber hvert Ord, som paa nogen Maade kan henføres paa Fremstillerens Mangler. Et Forsøgsteaters Forestillinger burde have langt mere af Prøvens end af den fuldt færdige Teaterforestillings Karakter, intet, hverken Stykke eller Spil, burde være anderledes færdigt end, at det alt kunde kastes paa Baal for af Asken at genopstaa i en anden og bedre Skikkelse.

Anderledes med det *strindbergske* Forsøgsteater, ti her forelaa foruden dets Leders praktiske Teorier ogsaa den første Forestillings oprindelige Program trykt længe i Forvejen. Men hvilken Nytte vil saa Forfatteren drage af For søgsteatret? Ja han faar sine Stykker opførte, ja det er allerede store Ting, men dette sker i den Form, hvori han borte fra Scenen har skrevet dem, de Ændringer, som Prøverne har gjort ønskelige, kan rettelig ikke foretages af Hensyn til det trykte Stykke. Men, vil man maaske indvende, om de gennem Prøver og Forestillinger indvundne praktiske Erfaringer end ikke kommer dette Stykke til Gode, saa vil de komme det næste til Gode. Lad saa være, at Forfatteren vil have lært at undgaa denne eller hin Fejl, men skulde det næste Stykke derfor blive dadelløst i scenisk Henseende. Dette er lidet troligt, da et Skuespils Fortrin og Fejl først ret viser sig paa Scenen, og Resultatet af denne Fremgangsmaade, der sjældent eller aldrig retter Fejlene, hvor de findes men udsætter den indvundne Erfarings Benyttelse til næste Gang, vil altsaa blive, at Forsøgsteatrets Repertoire vil komme til at foreligge i den Form, hvori Forfatteren ved sit Skrivebord har udarbejdet sit Skuespil, ikke i den gennem Scenens Lys ændrede og forbedrede, bedst mulige Form.

Havde nogen troet, at de tekniske Teorier, Strindberg i Fortalen til Frøken Julie har forfægtet, ved Forestillingen vilde blive prøvede, er vedkommende gaaet bort ganske skuffet, ti intet saadant fandt Sted. Der var nu først Scenens Form; her havde Strindberg gjort sig til Talsmand for det usymmetriske, det afskaarne, paavist Fordelen ved en Hjørnedekoration, men alle de tre Dekorationer, der den Aften fremstilledes paa Teatret, var højst konventionelle og symmetriske i deres Firkantethed; ej heller i Møblernes Opstilling fandtes noget mærkbart nyt: ikke saa meget som en eneste Stol med Ryggen til Tilskuerpladsen. Dernæst har Strindberg fordret Rampen fjærnet; den bidrager kun til at gøre Skuespillerne fede i Ansigtet og hindrer Udtrykket i Øjnene, paastaar han, men ved Forestillingen lyste Rampen som ved en sædvanlig Teaterforestilling, og et Forsøg netop paa dette Punkt havde været

højst anbefalelsesværdigt. Kun Strindbergs Ønske om at »blive af med det synlige Orkester og dets forstyrrende Lampelys og dets mod Publikum vendte Ansigter« var gaaet i Opfyldelse.

De tre Stykker, der opførtes, gjorde alle det Indtryk at være Dele af et større Hele: Paria og Den Stærkeste som Scener, Kreditorer som en Akt. Dette sidste fældes af Strindbergs egne Ord om Ulevedygtigheden af de usammensatte Karakterer paa Scenen, ti hvad andet er Stykkets Hovedperson, Fru Tekla, end en ganske usammensat Karakter, der kun bestaar af vampyragtig Djævelskhed. Det er som Strindbergs energiske Kamp mod Kvindens Indflydelse og hendes Indtrængen paa Mandens Arbejdsmark havde paa dette Punkt gjort ham ganske blind, saa han ikke kan skelne Forskel paa godt og ondt, ellers havde han sikkert ikke ladet Kreditorer, der ikke faa Steder virker som Parodi paa hans egne Teorier, aabne Forsøgsteatrets Virksomhed. Velgørende var det ovenpaa at faa Paria, hvori, maaske fordi der ingen Kvinder forekom, ja næppe omtaltes, godt Humør vældede frem i vittige Repliker.

Aftenen sluttede med en Enetale: Den Stærkeste. Monologen er en af de aflagte Kunstformer, Strindberg har paataget sig at kalde til Live igen; han vil gøre den sand, ti, siger han, »det er jo dog sandt, at en Taler gaar op og ned i sin Stue og repeterer sin Tale højt for sig selv, sandt, at en Skuespiller gennemgaar sin Rolle højt, at en Pige passiarer med sin Kat, en Moder pludrer med sit Barn, en gammel Jomfru snakker til sin Papegøje, at en, der sover, taler i Søvne«. Hertil er intet at sige, men er det ogsaa sandt, at en ung Frue, som i Den Stærkeste, der paa en Damekafé træffer en tidligere Veninde, og som saa opdager, at denne har været hendes Mands Elskerinde, taler ustandseligt, først vredt, senere medlidende i et Kvarterstid uden at Veninden mæler et Ord? Denne Scene gør nærmest et kunstlet Indtryk, og dette formindskes ikke ved, at der i samme Scene optræder en Opvarter, der uden saa meget som et »Værs'go'« bringer Fruen en Kop Chokolade og uden at forlange Betaling for denne hjælper Fruen i Overtøjet.

Stykkerne udførtes dels af Dilettanter, dels af veritable Skuespillere. Blandt de første maa Frøken *Nathalia Larsen* nævnes som Djævelinden Tekla i Kreditorer; paa hendes dristige Maskering passede ikke Strindbergs Ytring om, at Damer hellere vil være smukke end sande; blandt de andre stod Hr. *Hunderup* forrest: med en let Maskering havde han givet Arkæologen i Paria et Ansigt, hvori Nyfigenhed, Spidsfindighed, Drilskhed og Kløgt vekslede. Som Fruen i Den Stærkeste førte Fru *Essen-Strindberg* sig med rutineret Anstand, og Ordstrømmen gled let frem.

Om denne Forsøgsteatrets første Forestilling kan Strindberg ikke med rette anvende Slutningsordene af Fortalen til Frøken Julie: »jeg har gjort et Forsøg! Er det mislykkedes, er der Tid til at gøre et nyt«, ti det blev, maaske mest paa Grund af censurerende Autoriteteters Indgriben, intet virkeligt Forsøg, men Tiden til et virkeligt Forsøg er stadig inde.

Det kongelige Teater har, som løseligt omtalt forrige Gang, opført *Henrik Ibsens* sidste Skuespil Fruen fra Havet. Symboliken fylder en god Del i dette Stykke, men paa det kgl. Teater kvaltes denne Side af Stykket helt; først og fremmest bidrog Hr. *Foss* som den fremmede Mand sit hertil, og dernæst gjorde Hr. *Jerndorff* Lyngstrands Udmalen af dennes Fantasifoster, Gruppen: den troløse Sømandskone og Hævneren, saa sjattent, at den ingen Form fik

for Tilhørernes Øjne, de kunde aldeles ikke istemme Fru Wangels Udbrud: »jeg kan se det saa lys levende for mig«, men ved Læsningen staar den netop saaledes for ens indre Øje, og Skylden for dens ringe Virkning paa Scenen er derfor Hr. *Jerndorffs.*

Tages Symboliken bort, bliver der af Fruen fra Havet tilbage en fra det virkelige Liv hentet Historie om den Glans, den dragende Magt, det forbudte, det uopnaaelige har, men som brydes i samme Øjeblik, Forbudet hæves, i samme Stund, Haanden kan plukke af Træet: en Historie, der paa sin parisisk er vittigt fortalt i Divorçons. *Ibsen* tager paa sin nordiske Vis tungere, men til Gengæld ogsaa dybere paa Sagen og stiller Spørgsmaalet: kan et Menneske omplantes og trives i en anden Jordbund end dér, hvor vedkommende er barnefødt, kan et Menneske virkelig, som Ballested altid fører i Munden, akklimatiseres; og hans Svar gaar ud paa, at hertil fordres Frivillighed. Stykket indeholder to Repræsentanter for Spørgsmaalets Besvarelse, først Ballested, der saa dejligt trives i den fremmede Jordbund, og som ved enhver Lejlighed bevidner dette ved paa det erbarmeligste at radbrække Ordet: akklimatisere. dernæst Fru Ellida. I denne anden Repræsentant, der tillige er Stykkets Hovedperson, kæmper Viljen en haard Kamp mod Naturellet, og denne Kamp gør Ellida overnervøs, til sine Tider ganske sindssyg, indtil hun endelig gennem Frigivelse og eget Valg naar Freden.

Denne Skikkelse havde det kgl. Teater tildelt Fru *Eckardt*, en Kunstnerinde, der først og fremmest virker ved sin Anstand og sin Ro, og det var derfor heller ikke underligt, at der over hendes Spil kom noget kunstlet og forceret, ti noget Udtryk for Ellidas Nervøsitet laa hende ikke let for Haanden, og hun søgte derfor at fremkalde Indtrykket ved en hastig, næsten stakaandet Ilen-frem, saa f. Eks. ved hendes første Indtræden Kastetørklædet og Haaret der, ganske i Forbigaaende bemærket, aldeles ikke var vaadt, som skrevet staar, vejede bag hende som Flaget i Bagstavnen af en frempilende Dampbaad. Nogen Havstemning hvilede der ikke over Ordene, de kom som oftest med tørre Halstoners Klangløshed, og i de lidenskabeligt bevægede Optrin fik Stemmen mere af en københavnsk Husfrues Skraphed end af en i Sjælevaande stedt Kvindes Nødraabs Forpinthed. Mest mislykket var dog Fru Eckardts Spil i anden Akt, Hovedpunktet i hele Rollen, den hvorfra alt Lyset skal komme; ikke alene at Fru Eckardt »spillede« hele Beretningen om Ellidas Forhold til den fremmede Mand, hvad allerede var galt nok, men den Grundtone, hun anvendte, var i Slægt med den tillavede Rædselstone, hvori halvvoksne Pigebørn fortæller hinanden Spøgelsehistorier i Mørkningen, og den hyppigst anvendte Bitone mindede stærkt om Barnets uforstaaende Forbavselse; naar Ellida fortalte, at han havde skrevet hende til fra Kalifornien, Kina og Australien, saa var det som dette, at der var kommen Brev fra disse Steder til Norge, var noget aldeles uhørt; og fremdeles var hendes Bevægelser melodramatiske i deres Omfangsrigdom, og balletafpassede i deres Langsomhed. Fru Ellida Wangel blev for Fru Eckhardt et Skibbrud; mon et overstaaet Skibbrud?

Den af de øvrige spillende, der skuffede haardest, var vel Hr *Mantzius*. Han har i Vinter vundet en stor Sejer som Rosiflengius i Det lykkelige Skibbrud, men hans Udførelse af Overlærer Arnholm kunde bringe én paa den Tanke, at han havde enten ganske glemt eller ogsaa ikke villet forstaa, at det, der den Gang bragte ham Sejeren hjem, var, at han havde skabt en Skikkelse, som af smaat og stort intet havde til fælles med andre, en Skikkelse, der var

Rosiflengius og kun Rosiflengius. Ganske anderledes var han gaaet til Værks overfor Arnholm, ti naar de udtrykkeligt foreskrevne Guldbriller undtages, havde han ikke ved en eneste Streg søgt at individualisere Overlæreren, ej heller havde han i Stemmen gjort et Forsøg paa at faa frem et Tonefald, en Farve, der kunde gøre Bolettes halvvoksne Forelskelse i ham tænkelig; den lød med en graa Ensformighed, der gjorde Arnholm lidet sympatetisk i sin Kedsommelighed. Men forstaa at bruge sin Stemme i Henseende til Accentuation og Tydelighed, det véd han som den bedste, det mærker man ret, naar man en Aften sidder paa en af Teatrets »døde« Pladser; saa meget mærkeligere er det, at han bestandigt gør den Fejl at pavsere, naar Repliken fordrer, at Personen skal tage et eller andet Ord i sig igen, som f. Eks. naar Arnholm retter »Deres gamle Lærer« til »Deres fordums Lærer«, inden Ordet gamle er helt udtalt; Hr. Mantzius benytter en lang Pavse til at accentuere Rettelsen, medens den burde komme med Pulsslagets Ilfærdighed, han faar Latteren frem ved sin Accentuation, men Illusionen gaar tabt.

Fru *Bloch* har som Hilde vundet stor Berømmelse og med rette, ti alt det tøsede hos den halvvoksne Pige, lige fra den dybe Overgangsstemme til den uskønne Gang og den ikke mindre uskønne Staastilling, som det for øvrigt ikke altid faldt hende let at frembringe straks, kom udmærket sikkert frem, om end Publikums Latter har fristet hende til ved senere Opførelser at lægge Farverne noget for tykt paa, men til den Stedmoderen tilbedende Længsel, der skal være bag Hildes frastødende Væsen, mærkedes for lidt; intet skjult Blik, der beundrende fulgte Stedmoderens Skikkelse eller noget saadant forraadte hendes Sjæls lønlige Indhold.

Fruen fra Havet blev for det kgl. Teater ingen Sejer, hverken kunstnerisk eller finansiel; maaske en anden Besættelse af Rollerne havde hjulpet baade i den ene og den anden Retning, men at grunde over sligt er unødigt.

Kasinos Genoptagelse af Mester og Lærling viste, at Skuespillerne ikke længere med Lethed finder sig til Rette i det mystiske Element, *Hostrups* romantiske Sangspil, eller, om man vil, Trylle-Vaudeville, indeholder. I Genboerne, der ogsaa hører til denne Art Stykker, har Brødrene *Poulsens* Spil længe vist dette, og i Mester og Lærling føjede Hr. *Sophus Neumann* sit Bevis hertil; han søgte nemlig at forklare Justitsraadens pludselige Aabenmundethed overfor Aage som Virkning af magnetisk Paavirkning, Øjnene stirrede tomme og glansløse ind i Aages, og Ordene kom, vel med Besvær, men dog uimodstaaeligt frem; Justitsraadens Opførsel i denne Scene lignede aldeles et Medies i en magnetisk Seance. Som skær Modsætning hertil virkede Hr. *Stigaards* Spil, med en Tro, hvortil der ikke findes Mage i det ganske Land, fremsagde han Aages overenfoldige Repliker og bar dem næsten frelst gennem Nutidstilhøreres Skepticisme. Hr. *Pio* havde ikke ret faaet Greb om Grønholt, hans Spil var for brutalt, han trampede ind i Justitsraadens Hus med saa at sige Transtøvler paa, medens den rette Grønholt langt snarere vilde gaa paa Listesko. Over Thereses Repliker gød Fru *Orlamundt* Glans med sin bløde, næsten fromme Stemme; hun ejer den danske Elskerindes Stilfærdighed og er endnu fri for sukkersød Smægten og anstrængt Forceren, de to Skær, hvorpaa saa mangt et Elskerindeæmne er strandet. (Afsluttet 14de Marts).

ARTHUR AUMONT.

Af **"Tilskueren"** *udkommer et Hæfte hver Maaned paa gjennemsnitlig 5 Ark i stort Medianformat. Subskriptionsprisen udgør 1 Kr. for hvert Hæfte eller 12 Kr. om Aaret. Subskription, der er bindende for én Aargang, modtages paa ethvert Postkontor uden nogen Prisforhøjelse og i alle Boglader, saa vel som hos Forlæggeren, Højbroplads 5, Kjøbenhavn K.*

Sammesteds faas Aargangene 1884—1888, Pris pr. Aargang 12 Kr.

Henvendelser i Redaktionsanliggender bedes rettede til Udgiveren, Falkoneralle 11 A, Frederiksberg I. (Tr. bedst Mandag og Tirsdag 10½—11½).

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

APRIL 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.
P. G. PHILIPSENS FORLAG
THIELES BOGTRYKKERI.

L. A. Ring.

(„Kunstforeningen"s Udstilling af Malerier og Studier af Malerne Niels Petersen Mols og L. A. Ring.)

I Begyndelsen af Marts Maaned har L. A. Ring og Niels Petersen-Mols i Kunstforeningen haft en Udstilling, der ligefrem imponerede ved sit Omfang og ved sin Righoldighed. Den kunde endda være bleven endnu bedre, om ikke flere af deres bedste og anseligste Arbejder havde været paa Vejen til Paris. Men det Tilbageblik, Udstillingen gav over de to Maleres Virksomhed, var vel egnet til at give os Agtelse for den. Det er jo en gammel Erfaring, at Udstillinger af den Art i høj Grad letter Forstaaelsen af en Kunstners Ejendommelighed.

Forstaaelsen af Niels Petersens Talent falder maaske næppe vort Publikum særlig vanskelig. Hans Billeder er uimodstaaelig hjærtevindende. Med stor Veltalenhed tolker han os Dyrenes stumme Sprog; gennem alle hans Billeder og Studier fornemmer man klart, hvor inderligt han holder af dem. Lundbye var vel baade en oprigtig Dyreven og en udmærket Dyrmaler, — hans geniale Landskaber staar i øvrigt utvivlsomt endnu højere end hans Dyrbilleder, — men hans Kærlighed til Dyrene gik dog maaske mindre i Dybden end Niels Petersens; han interesserede sig i hvert Fald mere for deres Skønhed, for de Vidundere af fin Formbygning, han saa i alle Enkeltheder, end for deres ejendommelige Fysiognomi og individuelle Særpræg. En Ko af Lundbye er en Ko i al Almindelighed; den Skønhedssans, der udmærker Kunstnerens Omridstegning, gør den ganske vist til en distingveret Ko, men det er ikke netop den Ko, Per Hansen har købt paa sidste Marked, en Ko, der har sin særegne Karakter og Historie, sine særegne Drømme om den dejlige Kløver, der staar paa Na-

boens Marker. Niels Petersens Stude derimod, det er Stude, som lever under ganske bestemte Vilkaar og bærer Præget deraf; maler han en gammel Hoppe, hører den hjemme i en ganske bestemt Stald og i ingen anden, en Hund maa kunne efterlyse sine bortkomne Hvalpe efter Niels Petersens tro Portrætstudier af dem. Lundbye var en flittig og følsom Iagttager af Dyrenes Liv, og han har der fundet en hel Række af elskværdige og rørende Motiver. Petersen-Mols staar ikke i saa Henseende tilbage for den berømte Mester. Naar han saa godt forstaar at vække vor Medfølelse for alle hans firbenede Venner, skyldes det dog i lige saa høj Grad en mærkelig — vistnok enestaaende — Ævne til at fange Udtrykket; han forstaar at faa det saa uendelig rart og godmodigt, saa underlig spørgende forventningsfuldt og tungsindigt, som Dyrene har det, naar man ret ser dem i Øjnene og forundres over at gøre den Opdagelse, at saadant et umælende Bæst ogsaa har en levende Sjæl.

Han er Menneskeven som han er Dyreven, hvad han f. Eks. viser i sit Billede af *Maren fra Ulfsborg,* et stakkels mishandlet Arbejdsdyr i menneskelig Skikkelse. Og som han elsker de stakkels haardtslidende jyske Stude og jyske Almuesfolk, elsker han de jyske Fladers fattige Muld, de ensomme Egnes vemodige Poesi. I denne store Alvor passer de Skabninger ind, der har hans varmeste kunstneriske Kærlighed. Kunstforeningens Udstilling viste dog foruden Studier fra Ulfsborg Hede flere hyggelige Smaalandskaber, saaledes et Par Studier, malte ved Solnedgangstid, men med Solen i Ryggen. I Reglen synes Petersen-Mols som Kunstner at finde sig bedst tilpas under skyet Himmel. Han sætter saa ringe Pris paa det smilende i Naturen, at han endog har givet et overordentlig smukt lille Billede af en Pløjemand, der styrer sine Heste hen over sandede Bakker, den lyriske Paaskrift: »Skidt med godt Vejr!« Et af hans allernydeligste Billeder — udstillet 1886, det var ikke i Kunstforeningen, — viste en Stump Landskab i Regn og Rusk, til højre paa en Bakke stod en Kvie, ynkelig gennemvaad, og skuttede sin sorte Ryg mod alt det Væde, den ubarmhjærtige Himmel sendte ned over den.

Det er sikkert viseligt ordnet af Naturen, at det graa er Niels Petersens Hjærte kærest. For hvad den saa ellers har givet ham, og den har givet ham meget, noget rigt og glimrende Farvesyn er ikke blevet ham skænket. Paa Udstillingerne, hvor saa mange græsselige Kulører saarer Øjnene, staar hans Billeder med

megen harmonisk Virkning, saa man let overser, at han ikke er nogen stor Kolorist. Mange af hans ældre Billeder viser en udpræget Tilbøjelighed mod sort-violette Toner, der kun ufuldkomment gengiver det sarte Halvmørke i en Stald eller under Træernes Skygger. Senere har Niels Petersen paa fri Mark fundet en mere klædelig graa Grundtone. Det prægtige Studebillede, der tilhører Galleriet, forraader næsten ikke hans Farvesyns Ufuldkommenheder, det har jo en overordentlig nobel Farveholdning, og der er Enkeltheder, som f. Eks. Roerne — for ikke at tale om den berømte Mule paa Studen med det løftede Hoved — der staar nydeligt i Farve. I langt stærkere Grad træder Manglerne frem i det nye Billede af Ungkvæg paa Marken, der er tørt, duftløst og massivt i de graa Toner, de minder om det Skæglav, der hænger i Tjavser fra Træerne. Det samme støvede og saftløse eller noget mat og tyndt, — noget, der kan minde om en ældre Slægts Ligegyldighed for Farvens Fylde eller Mangel paa Ævne til at gengive den, — viser sig i andre af Niels Petersens Arbejder. Det nævnte nye Billede forekommer mig ogsaa mindre solidt i den maleriske Behandling end »Roeoptagningen«, der jo unægtelig i denne Henseende var fuldkomment og mønsterværdigt. Niels Petersen er en flink og lethaandet Tegner, hans Foredrag er behændigt og flydende, paa Kunstforeningens Udstilling var der nogle gamle (ikke videre dejlige) Akvareller, der var helt virtuosmæssigt behandlede; han synes, naar han vil, at kunne arbejde uden synderligt Besvær. Heldigvis gør han sig dog paa ingen Maade Arbejdet let, om end ikke alle hans Billeder bærer Præget af den Energi, som træder frem i hans Debutarbejde af Kurvefletteren, et bravt Billede, som det var fornøjeligt at gensé. —

Det er klart som Dagen at Ring ikke har Formen i sin Magt i saa høj en Grad som Niels Petersen-Mols. Men det vilde være meget forhastet at drage den Slutning, at Rings Kunst af den Grund fortjæner mindre Opmærksomhed og er af ringere Værd. De to bondefødte Maleres Virksomhed indbyder ikke til Sammenligning, de gaar hver sin Vej og er gode hver for sig, — jeg nægter dog ikke, at Rings Udstilling i Kunstforeningen forekom mig nok saa vægtig og interessant som Niels Petersens.

»En Stemme fra Publikum« løfter nu og da sin Varselsrøst i en eller anden Avis og klager over de unge Kunstneres Synder. De unge Kunstnere — vidner denne Stemme — beflitter sig udelukkende paa at vise en Dygtighed, vi ikke formaar at

værdsætte. Deres Billeders tekniske Egenskaber fortjæner maaské Fagmænds Beundring, men de taler ikke til vor Sjæl. Vi gaar fra dem uden at føle os aandeligt berigede. De giver os Stene for Brød.

En Stemme, der tolker saa ædelt et Savn, har let ved at finde Genklang. Men de unge Kunstnere vender det døve Øre til og viser ingen Tegn til Anger. De véd, at det er hyklerske Ord, der ikke er alvorligt mente. Hvis der var Sandhed i den Tale, som Stemmen fra Publikum fører, vilde den ikke glemme at prise en Maler som Ring, baade for det han kan og for det han ikke kan. Men en Lovsang over Rings Dyder turde vistnok være noget af det, der ligger allermindst for saadan en Stemme.

Ti Stemmen udgaar aldrig fra det Publikum, der har Kunsten kær og gemmer Mindet om dens gode Gerninger i et taknemmeligt Hjærte. Den røber sig paa Maalet at komme fra det Publikum, der anser det for Pligt at »følge med«, og for hvilket denne Pligt ved Tidernes Ugunst føles som besværlig. Den ønsker da i Virkeligheden ikke Kunst, der er dyb og rig, men Kunst, der er let tilgængelig, hurtigt set og hurtigt tilegnet. Hvor lidt en Stemme fra dette Publikum, det store Filisterium med dets aandelige Træghed og opblæste Arrogance, end vindes af malerisk Skønhed, er den ingenlunde til Sinds at bære over med de »tekniske« Skrøbeligheder. En oprigtig og forstandig Kunstven forkaster ikke et Billede, hvor tekniske Mangler opvejes mangefold af Fortrin i Opfattelse og Indhold. Men for den dannede Filister er en aabenbar Tegnefejl, et Hoved, der er for lille, en Arm, der er galt hæftet til en Skulder, at ligne ved den Klat Tjære, der efter det russiske Mundheld fordærver en Krukke med Honning. Har hans Øje fundet en Fejl af den Art, viger det ikke fra den; Billedet er dømt og fordømt, det være saa i øvrigt hvordan det være vil. Han kritiserer et Billede ved at tælle dets Fejl, og han lader sig let blænde af en teknisk Virtuositet, der har skaffet utallige flove og intetsigende Billeder en varm Anerkendelse af alle Stemmerne fra Publikum, medens de sjældent har fundet et Ord til Forsvar for de ædle og indholdsrige Værker, hvor Formen var mangelfuld eller stødende.

Næsten alle Rings Billeder har iøjnefaldende formelle Svagheder, en eller anden ærgerlig Plet, perspektiviske Bummerter, Galskaber i Forhold og Konstruktion, dilettantmæssigt malte Enkeltheder. Rings Tegning er paa Vej til at give Stof til et Mund-

held; naar man siger, at en Kunstner tegner som Ring, vil det sige, at han tegner som han ikke burde. Nu er det ganske sikkert, at Ring i Reglen ingenlunde er bedst i sine relativt fejlfri Billeder, som f. Eks. det store Solskinsbillede fra Kalkbrænderihavnen, der ikke viste hans vante Kejtethed. Hans Fejl er ikke uden Forbindelse med hans gode Egenskaber, men det er Fejl og vil aldrig kunne regnes for Dyder.

Han er født og vokset op ude paa Landet, i Landsbyen Ring i Hammer Sogn, der ligger omtrent lige langt fra Købstæderne Næstved, Vordingborg og Præstø. Navnet paa sin Fødeby har Maleren taget som Tilnavn paa sit oprindelige: Laurits Andersen, under hvilket vi Stakler, der i 1875 svedte over de vanskelige Afgangsprøver fra Akademiets Forberedelsesklasser og jævnligt kvægede os ved Brønnums Kaffe, kendte ham. Det var romantiske Forestillinger og Længsler, flittig Romanlæsnings sørgelige Frugt, der drev Ring over mod Kunsten og bort fra Hjemmet; han kom i Malerlære i Præstø og senere som Svend til København. Hans Studier i »Forberedelsen« blev ikke af lang Varighed, han rejste atter ud paa Landet og lagde for en Tid Kunsten til Side: senere har han vel atter besøgt det kgl. Kunstakademi, men ikke med stor Stadighed og aabenbart uden stort Udbytte. Paa Foraarsudstillingen 1882 udstillede han første Gang. Ring er født den 15de August 1854 og hører altsaa af Aar ikke til de helt unge.

Rings Billeder viser tydeligt, at han kun har faaet en lidet solid kunstnerisk Opdragelse. Den akademiske Dygtighed gør ikke Indehaveren til en udmærket Kunstner, men man kan ogsaa taksere den for lavt, og vi er her hjemme lidt tilbøjelige til at gøre det. Sammenlignet med Flertallet af de franske Kunstnere synes Flertallet af de danske at have forsømt deres Skolegang. De danske Kunstnere, der rejste til Paris i Slutningen af Halvfjerdserne, gjorde blandt andre Opdagelser ogsaa denne; den staar maaske noget i Fare for at blive glemt. Vort Land er lille, vore Kunstnere faar faa store Opgaver; foreløbigt tænker vor høje Øvrighed ikke paa at smykke vore Raadhuse og andre offentlige Bygninger med monumentale Billeder; vi har heller ingen Traditioner om stor Kunst, vor Kunst er væsentlig en Kunst for Borgernes Stuer, saaledes som Størsteparten af den gamle hollandske Kunst var det. Den megen Viden og Kunnen, som Kunstnerne ude i den store Verden har saa god Brug for, er os i vor lille

Afkrog ikke til saa væsentlig Gavn og Glæde. Her hjemme rækker de autodidaktiske Erfaringer ganske godt til; Hovedsagen for os er, at der bydes os Kunst, som virkelig er alvorlig og trofast, og vi gør Ret i at anse det for Hovedsagen.

Emil Hannover har i *Tilskueren's* Augusthæfte 1888 vovet den Paastand, at de franske Maleres Fremstillinger af det nøgne hverken var Ry, Beundring eller Misundelse værd. Frk. Sofie Holten fremhævede i nogle Modbemærkninger i *Kunstbladet*, at det ihærdige Studie efter den nøgne Model var Basis for den franske Kunst og havde væsentlig Andel i dens Storhed og Styrke, hvad selv en opmærksom Betragtning af de Billeder, der skyldes de fremragende Folkelivsmalere Bastien Lepage og L'hermitte, klart lod erkende. Jeg tror, Frk. Holten har Ret, og L'hermitte forekommer mig et godt valgt Eksempel paa en gennem flittige Studier af det nøgne ypperlig skolet Kunstner. Maaske er han nok saa vindende i Smaabilleder og Tegninger som i sine store Pragtværker, men de viser jo unægtelig en beundringsværdig — fuldendt mesterlig — Sikkerhed og Kraft i Formbehandlingen. De viser rigtignok ogsaa, at de rent akademiske Studier efter Modellen kan drives med altfor megen Iver af den, der vil male Bønder, og sløve hans Øje for væsentligere Ting. De pompøse Forgrundsfigurer i L'hermittes Billeder ser altid ud som præmierede Modelstudier, de er ikke en Smule mere interessante; den kraftige gamle i *Høstfolkenes Lønning* afventer aabenbart Betalingen for de Timer, han har maattet sidde saa stille som en Mus og kede sig frygteligt, medens Kunstneren studerede Muskulaturen i hans Arme. Næste Aar har det arme Bæst endda maattet staa op ude paa Marken! Andre af L'hermittes store Figurer er endnu kedsommeligere og endnu mindre troværdigt opstillede, de agerer jævnligt som daarlige Skuespillere. Og det gaar mange af de Folkelivsmalere, der sidder inde med størst akademisk Dygtighed, som det gaar L'hermitte; de fører for ofte i deres Billeder Tankerne hen paa Arbejdet efter Modeller, de har stillet hen for at male, og frier ikke deres Kompositioner for noget lavet og livløst. Vi gaar fra slige Billeder uden at Kunstneren egentlig har lært os noget om det Liv og de Mennesker, han har fremstillet; han har ikke afluret Livet dets sande Karakter og Menneskene deres sande Ejendommeligheder.

Ring er nok ved Siden af L'hermitte i én Henseende Jørgen Hattemager ved Siden af Kong Salomon, men Sammenligningen

aabenbarer hans Fortrin som hans Fejl. Bonden er ikke for Ring en Model til saa og saa mange Øre Timen, et ligegyldigt Væsen, der kun har Interesse, saa længe han bliver malt. Han kender Mennesket, Hjærtet og Sjælen i de Folk, hans Kunst viser os. Det er ham gamle Bekendte, ofte gamle Venner, undertiden hans egen nære Slægt. Vil hans Kunst fortælle os, hvorledes de ser ud, hvorledes de er og hvorledes de lever, føres den ikke paa Afveje af en akademisk Visdom, der vækker Interesse for Sternomastoideus i Halsen eller Supinator-Musklen i en blottet Arm, han forfølges ikke af Erindringer om antike Benstillinger og hører ingen Professor tilhviske sig en Anvisning paa Opfattelsen af Formen i et Hoved. Han har staaet helt frisk, naiv og ufordærvet overfor sine Opgaver; uden dette vilde han næppe have formaaet at give os en saa dybt træffende Karakteristik af den sjællandske Landalmues Fysionomi, en Skildring af Livet paa Landet, der i Henseende til Opfattelsens Inderlighed og Dybde er den ypperste, dansk Kunst ejer.

Det er store Ord, de er ikke for store. I dansk Kunst har som bekendt »Folkelivsmaleriet« haft en stor Plads. Og Grunden dertil er ikke den, at Danmarks Befolkning væsentlig er en Befolkning af Agerdyrkere og Fiskere. Vi har haft udmærkede Folkelivsmalere i den ældre Slægt, Dalsgaard, Sonne, Exner, Vermehren, Carl Bloch, vi har haft gode Folkelivsmalere i senere Tider, Ancher, Johansen o. m. a. Der er overmaade megen skøn og dybfølt Poesi, foruden andre udmærkede Egenskaber, i deres Kunst, men ingen af dem har i den Grad som Ring fundet Poesien der, hvor man netop slet ikke troede den var at finde, — i noget, der hverken tiltrækker sig Opmærksomheden som psykologisk eller malerisk interessant, og som dog i høj Grad er begge Dele; — ingen af dem har som Ring forstaaet at meddele deres Billeder denne vidunderligt betagende Duft fra Landet, dette saa ubeskriveligt overbevisende sandhedstro, saa man overfor mange af Rings Billeder virkelig føler sig hensat til Landsbyen eller Markerne og ser de Mennesker, han har malt.

Det ganske simple og jævne, Hverdagslivets graa, forstaar Ring at gøre saa uendeligt fængslende. Der foregaar næsten intet i hans Billeder, de holder sig fjærnt fra Sjælelivets Rørelser, fra Glæde og Sorg, deres Indhold lader sig — paa en enkelt Undtagelse nær — ikke genfortælle i et smukt lille Prosadigt, saaledes som man, hvis man vil og ævner, kan genfortælle Indholdet

i saa mange andre ældre og nyere Folkelivsbilleder. Det synes fattigt og almindeligt. Men Rings Billeder har netop aabnet vore Øjne for en uendelig Rigdom, som ingen anden har vist os. Man gaar ikke oftere gennem en dansk Landsby uden at mindes disse Billeder, uden med Tak at erindre, hvor sandt og hvor kærligt de har gengivet os dens fattige Befolkning i hele dens ydre Ejendommelighed, i Klædernes Snit og i Klædernes Farve, og i hele dens indre Ejendommelighed, i Karakteristiken af Mennesket bag Klæderne.

Det første Billede, Ring har udstillet, hed *Julebesøg* og var mellem de i Kunstforeningen udstillede Arbejder. Skøndt det hang højt og i daarligt Lys i en af Salene paa det gamle Charlottenborg, fængslede det dog Opmærksomheden som en aabenbart sjælden tilforladelig Skildring af Bondelivet. Det er meget flittigt gennemarbejdet, og om ikke uden Svagheder, saa dog heller ikke helt uden Fortjæneste i det maleriske, men det er rigtignok den ganske fortrinlige Karakteristik af de to ved Bordet siddende Figurer, der giver Billedet dets bedste Værd.

Allerede i dette Billede viste altsaa Ring sit Talents stærke Ejendommelighed. Kun sjældent bringer Rings Billeder Arbejder af andre Kunstnere i Erindring, og naar de gør det, er det — mærkeligt nok — ikke Billederne af dansk, men fransk Kunst, om hvilke de minder. Maaske er der i nogle af Rings ældste Interiører nogen Paavirkning fra Johansens gamle Hornbæksbilleder, der gav en saa smuk og sympatetisk Skildring af Fattigmands-Hyggen i de tarveligste Hjem, men i øvrigt jo tydeligt bar Præget af en gennem alskens Hovedstadskultur veludviklet og meget sart Skønhedssans. Der er udmærkede Ting mellem Rings gamle Interiørbilleder, saaledes det alderældste af de i Kunstforeningnn udstillede Studier (fra 1880) — det var vel meget mørkt, men havde en hos Ring temmelig ualmindelig malerisk Fylde — og det smukke og stemningsfulde lille Billede af *en Husmandsfamilje* med de to overordentlig fint og elskværdigt opfattede og karakteriserede Figurer.

I Billedet af de to Piger, der graver Kartofler, synes Kompositionen mig endog i paafaldende høj Grad at minde om Jules Breton. Det er ret forunderligt, da denne meget poetiske og indsmigrende, ofte noget forskønnende Folkelivsmaler staar Ring uendelig fjærn. Ring er maaske den mest ubestikkelige Sandhedssøger i hele vor Kunst. Han regner ikke med hvad Verden anser

for skønt og hvad den anser for hæsligt; han maler ikke den Slags Billeder, der hædres med Gengivelser i »Familje-Journalen«. Det Hoved, Ring har malt paa den knælende Pige i det nævnte Billede, vil næppe tilfredsstille de Skønhedsdyrkere, der ikke erkender, at deres Gudinde har en sand Proteus-Natur og viser sig i en ganske anden Form hos van Eyck og hos Rembrandt end hos Rafael. Det Hoved forekommer mig at være Billedets interessanteste og bedste Del.

Naar Kompositionens Stil her minder om Bretons Billeder, saa er det dog ikke om dem, hvor Maleren er ejendommeligst og mest sig selv, men om dem, hvor han har søgt at tilpasse nogle af Millets store Egenskaber efter sin egen blide Kunstnernatur. Aabenbart har ogsaa Millet, den største Mester blandt alle Bondelivsmalere fra Fortid og Nutid, haft en større Indflydelse paa Rings Kunst end nogen anden Kunstner. Der er i Rings Kunst en vis Higen mod Storhed og Simpelhed, der sikkert er en hans Kunstnernatur medfødt Egenskab, men som dog er bleven udviklet og støttet ved det Kendskab, han gennem Gengivelser har faaet til Millets Værker; Rings Rejser ud i Verden er hidindtil ikke gaaet længere end til Jylland. — Det Billede, som Ring kalder *Aften* og som viser en stakkels Kone, der udmattet er sunken sammen paa en Vejkant, medens Solen er gaaet ned bag fjærne Marker, og Døden i Skumringen svæver frem foran graa Skyer som en Skygge mellem Skygger, passer ganske ind i Millets Opfattelse af Landalmuens triste Vilkaar og anslaar de samme højtidelige, vemodigt gribende Akkorder, vi kender fra Billeder, han har malt. Ring havde maaske næppe haft fornøden at understrege sin Tanke ved at mane Døden frem. En Maler mente, at Billedet med Døden som eneste Figur i det stemningsfulde Aftenlandskab vilde have virket overordentlig poesirigt. Det vilde dog være et skammeligt Barbari at fjærne Konen, hun er udmærket, i øvrigt snarere noget Hammershøjsk, end Milletsk. Paa Kunstforeningens Udstilling fandtes et Landskabsstudie til Billedet, hvor Aftenens Poesi maaske var endnu smukkere gengiven end paa selve Billedet, til hvilket Ring havde benyttet et andet og mere storladent landskabeligt Motiv.

Rings store Billede *I Høst* bærer ogsaa tydeligt nok Vidnesbyrd om Paavirkning fra Millet. Det store Format for det enkle Motiv viser, at Ring her har villet male et monumentalt Billede af Bondekarlen, Markarbejderen. Han er her kommen

ind paa den Art af Idealisering, der er saa fremtrædende en Egenskab i Millets Kunst. Hos Millet udviskes og forsvinder det enkelte Menneskes individuelle Fysionomi bag de Karaktertræk, der gør ham til en typisk Repræsentant for den Samfundsdel han tilhører, han er ikke Per eller Paul, men Bonden, som denne fra Adams Tid har levet, som han fremdeles lever og vil leve. En Slægt gaar og en Slægt kommer, Bækkene løbe i Havet og Floderne gaar tilbage til deres Kilder, den Sædemand, Millet har malt, gaar fremdeles hvert Aar hen over Markens Furer, og den Høstkarl, Ring har malt, mejer dens Korn. Det er aabenbart Millet, som har anvist Ring Motivets Behandlingsmaade og dets Berettigelse til at fremtræde paa saa stort et Lærred, — skøndt han selv kun en enkelt Gang har malt Figurer i saa stor en Maalestok. — Desværre minder Billedet, der er storladent og smukt i sin maleriske Holdning, i Henseende til Soliditet i Figurens Konstruktion ingenlunde om Millet. Landskabet er nydeligt og Kornet ganske udmærket malt.

En Sløjfning af det individuelle til Fordel for det evigtgyldige almene ligger vel egentlig næppe for Rings Talent. Det var den fine og skarpe Karakteristik af det individuelle, der gjorde det lille Billede af Blikkenslageren ved sit Arbejde saa tiltrækkende og uforglemmeligt levende, og Rings ejendommeligste Billeder har intet tilfælles med den Bondelivets Højsang, der klang i Millets ædle Hjærte. Blandt Rings tidligste Arbejder var *Tiggerbørn udenfor en Bondegaard* vistnok det, der tildrog sig størst Opmærksomhed, og det har bevaret en høj Rang mellem alle Rings Arbejder. Det var ligesom dette Billede, saa ubehjælpsomt det end er malt, løftede os et Slør og første Gang viste vore undrende Øjne, hvorledes Landsbybørn, som vi har set malte de Hundreder af Gange, egentlig ser ud. Der var i disse to Figurer fra Top til Taa den kosteligste Karakteristik, i Drengens mutte Holdning, i Pigens spørgende og bebrejdende Blik, i Klæderne, ikke mindst i Klæderne, ingen af vore Kunstnere syntes tidligere at have set, at Klæderne ogsaa har noget at fortælle. Allerede i dette Billede viste Ring sin Ævne til at skaffe en smuk og harmonisk Samvirken mellem Figurerne og den landskabelige Baggrund.

Til de bedste af Rings senere Arbejder hører det lille Billede, der oprindelig var fremme paa en Juleudstilling, og der havde Titlen *Udenfor et Bondehus.* Der stod en Kone med et Barn paa Armen, et underligt Barn, egentlig kun et Sjal og en

Maske af et Ansigt, hvor Udtrykket i øvrigt var udmærket truffet. Men Bondekonen var ganske udmærket, sanddru og sympatetisk skildret, hendes Dragt var ikke alene ypperlig i Farvekarakteren, men stod med stor malerisk Skønhed mod Omgivelserne. Rings Farvegivning kan — især i hans Graavejrs Friluftsbilleder — tit være beundringsværdig, han finder særdeles distingverede Farveharmonier, hvis graalige Toner ikke alene har den negative Egenskab, at de udelukker alt hvad der er grelt og skrigende, men ogsaa den positive Egenskab, at de viser os Skønheder, som Naturen ejer. De temmelig stærke Farver i Landalmuens Dragter, mildnede og forskønnede af Ælde, Slid og Vejr, forstaar han at stemme overordentlig fint til dæmpede og neutrale Toner i Baggrunden. Et smukt Eksempel paa den ejendommelige Ringske Landsby-Harmoni gav det store Billede *Samtale i Landsbygaden*, der var paa Foraarsudstillingen 1887, paa den nordiske Udstilling i Fjor og nu er sendt til Paris. Havde det alle Rings Svagheder, saa havde det ogsaa alle hans Dyder, en større Vederhæftighed og en mere slaaende Sandhed i Figurkarakteristiken vil man aldrig kunne finde; særlig var Bondedrengen lige saa mesterligt opfattet, som akavet tegnet.

Et af Rings fineste, skønneste og sjælfuldeste Billeder saa mange af os for første Gang i Kunstforeningen. I Forgrunden stod en gammel Bondekone og ventede efter sin Søn, der kom hjem fra Arbejde over en Marksti, et Par af hans Rollinger løb ham i Møde. Børnene var lidt dukkeagtige, skøndt meget morsomme, ellers var Billedet uden Plet eller Lyde. Kompositionen, Farven, Landskabet, Forgrundsfiguren, alt var fortræffeligt, der var noget saa uendeligt indtagende og smukt i det simple Motiv, noget saa vidunderligt friskt og vederkvægende ved denne Stump af den allerjævneste Natur — en flad Mark, afskaaren i Horisonten af en Landevej, der viste sine regelret plantede Træer lige fra Siden, — at i mine Tanker mange verdensberømte moderne Malerier er langt fra at veje det op.

Ring har vel ikke hidindtil gennemgaaet nogen stor og rig Udvikling, for saa vidt som han trofast har bevaret sine gamle Skrøbeligheder, og mange af hans ældste Billeder er lige saa gode eller bedre end mange af hans nye. Men har han ikke lært at behandle sit Instrument med større Sikkerhed og Lethed, saa har det dog faaet flere Strenge. Rings Landskaber er blevne næsten lige saa megen Opmærksomhed værd, som hans Figurbilleder.

De ligner ikke de pragtfulde Billeder, vore professionelle Landskabsmalere sædvanligt giver os, de nøjes med de simpleste Motiver fra alfar Vej og den Jord, hans Figurer træder. Det er sjældent det man kalder Stemningsbilleder, hvor stemningsrige de ogsaa er. Der gives mange dejlige Landskaber, overfor hvilke man intet Øjeblik glemmer Kunstneren og det malede Lærred for det Stykke Natur, de viser os. Foran Rings bedste Landskaber er dette let. Vi er paa Landet; vi ser Bondebyen ligge foran os eller Kroen dernede i Bakkernes Læ, vi aander Foraarets friske og skære Luft og nyder den, som naar vi første Gang kommer ud i den frie, store Natur efter en Hovedstadsvinters Mørke. Det er især det ganske tidlige Foraars Fortryllelse, Ring forstaar at gengive. Et af Rings sidste Billeder, *Veien til Mogenstrup Kirke*, hører til dem, der klarest og skønnest viser denne Ævne.

Rings Friluftsbilleder ejer saa mange Tillokkelser, at man let fristes til at mene, han i dem har vist sin Kunsts rette Domæne. Men han har dog baade i tidligere og i senere Aar malt meget værdifulde Interiørbilleder. Til disse hører det i malerisk Henseende smukke og i Stemning højst ejendommelige Billede, som Kunstforeningen har købt, en Skomager, der med halvt bortvendt Ansigt stirrer ud i Natten, et Stød af Blæsten synes at have pidsket Regnen mod Ruderne. Det var ikke blandt de nu i Kunstforeningen udstillede Billeder. Derimod blev her den fra en »Kunstnerauktion« kendte *Juleaften* ophængt som Erstatning for det temmelig matte og kedelige store Billede af *Akssankere* fra sidste Udstilling. »Juleaften« ser nærmest ud som en Forsamling af en hellig Sekt eller andre gudelige Folk, Tankerne synes ikke at gaa ud over Salmebogen og Biblen til Risengrød og Gaasesteg. Der er en urimelig Perspektiv i det lange Bord, men der er en ypperlig Karakteristik i de tre Figurer, der sidder for Bordenden, ganske udmærket er den gamle Mand, der læser skævt i Salmebogen. Mellem de andre Personer er især det unge Profilhovede, der ser ud som en Japanesers, fængslende og ejendommeligt.

At Billederne fra Landet er dem, der i Rings Produktion har størst Værd og Vægt, derom kan der sikkert ikke være mindste Tvivl. Men det vilde være urigtigt at tro, at han altid har været uheldig og uinteressant, naar han gav sig i Lag med Motiver fra Hovedstaden. Der er mange daarlige Ting mellem hans Billeder fra København, — der er ogsaa daarlige Ting

mellem hans Billeder fra Landet, — maaske er det dog vanskeligt nok at nævne Navne paa Kunstnere, der har givet Æmner fra den fattige Hovedstadsbefolknings Liv en mere alvorlig og dybtgaaende Behandling end Ring i et Par enkelte Billeder. —

Paa Rings Synderegister er der foruden Tegnefejlene og Kejtetheden endnu en væsentlig Post at opføre, næsten den værste. Hans Billeder kan undertiden bære Præget af en underlig Sløjhed, af en Arbejden med halv Kraft; der er saaledes Smaalandskaber med overordentlig fint og smukt opfattede Motiver, der synes malte halvt i Søvne. Men en Kunstner kan aldrig være vaagen nok og aldrig arbejde med for stort et Opbud af sine Kræfter, og Rings kunstneriske Fremtid er vel nok i væsentlig Grad betinget af, hvor megen Energi hans Billeder kommer til at rumme.

Ring hører ikke alene til de gode Kunstnere, han hører til de sjældne. Har vi en Smule Talent og en god Taalmodighed, saa vil mange af os kunne drive det til at male en net Landskabsbid, et tækkeligt Nature morte, en Stue eller en Figur, behandlet som Nature morte. Det er forholdsvis faa Kunstnere nu til Dags, der har større og vigtigere Ting paa Hjærte, det er kun yderst faa, der har noget saa væsentlig nyt og betydningsfuldt at sige os som Ring. Vi vil ikke oftere kunne narres af overfladiske Billeder fra den Verden, hvor han er hjemmevant og som han fremstiller for os med saa mandig en Sandhedskærlighed, saa hellig en Enfold og Ærlighed, saa dyb en Foragt for at behage ved Løgn. Man har dumt bebrejdet ham en Forkærlighed for det hæslige. En taagettænkende Romantiker kan maaské nok falde paa at spørge, om han ogsaa har Hjærtet paa det rette Sted; viser han os ikke Fattigfolks Grimhed, Elendighed og Smuds? Der hører ikke Hjærte til for at glædes over Dukker, man selv har pyntet, for at finde Smag i Retter, man selv har krydret. Men der hører Hjærte til for at elske Virkelighedens Aasyn, som det viser sig uden al Sminke, for at bøje sig kærligt og med ydmyg Andagt mod det, der synes fattigt og grimt, og finde den skjulte Skønhed, det ejer. Der er netop i Rings Kunst en stille Følelsens Dybde, som rører og varmer. Den gentager for os det gode gamle Raad til Kunstnerne: »Mal det, I kender, det, I forstaar, det, I har lært at elske!« Man har for længe anset det for en ret nem Sag at være Folkelivsmaler. Ring har vist os hvor svært det er; fremtidig vil sikkert forholdsvis faa vove sig ind i hans Æmnekreds, og de har ikke Udsigt til store Erobringer.

Rings Ævner passer i den Grad for de Æmner, han fortrinsvis vælger, at han undertiden er paa Nippet til at faa os til at tro, at Bønder skal være daarligt tegnede for at blive gode i Karakter; han har i hvert Fald let ved at faa os til at mene, at hans Opgaver bedre lader sig løse med et noget for ringe end med et noget for stort Kvantum af akademisk Dygtighed. Naturligvis bør han selv aldrig slaa sig til Ro med slige Betragtninger, men utrættet arbejde paa at overvinde sin Haands Kejtethed, denne sære Nisse, der synes at flytte med ham fra et Billede til et andet, dér paany stikke Hovedet frem og række Tunge ad den stakkels Maler. Der mangler ham jo kun saa lidt — det at kunne tegne en Figur i de rette Forhold, det at kunne lægge en Flade i sin rette Plan, og andet sligt, men fremfor alt det at kunne gennemarbejde sine Billeder med usvækket Energi, saa vilde L. A. Ring være en Kunstner, hans Fædreland med Stolthed kunde vise frem for hele Verden.

Det er han nu for den Sags Skyld alligevel.

Karl Madsen.

Naar blev København Danmarks Hovedstad?

»Da den gamle Kongeborg i Roskilde brændte 1443, flyttede Kristoffer af Baiern Kongesædet til København« — det turde være noget af den Historiekundskab, der staar fastest præget i danskes Hukommelse. At det hænger saaledes sammen, er vi alle oplært med; det har vi faaet at vide af Historielæreren, og det er blevet gentaget for os i Geografitimerne. Og dog er intet sikrere, end at dette saa langt fra er et utvivlsomt historisk Faktum, at det snarere maa betegnes som en dristig Gisning, der aldeles ikke kan staa for selv en mild Kritik. Begge de Forfattere, som i de senere Aar har givet vidtløftige Fremstillinger af Københavns Historie, Dr. Oluf Nielsen og Hr. Carl Bruun, har taget Afstand fra den gængse Opfattelse; de har imødegaaet den, ja egentlig slaaet den ihjel. Men de har rigtignok ikke gjort det med fuld Klarhed; den Opfattelse, som Dr. Nielsen berigtiger i sit andet Bind, den har han selv udtalt i den første Del af sin Københavns Historie, og hvad Bruun siger rigtig S. 63—64, det er saa temmelig i Modstrid med hvad han har ytret S. 28. Og de to Forfattere har fremfor alt ikke angrebet den traditionelle Opfattelse med den Skarphed, der er nødvendig, hvis man vil udrydde en Fejltagelse, der Aarhundreder igennem er bleven indprentet Folket allerede fra Barnealderen af. Resultatet har da ogsaa været, at man ingensteds sporer, at der paa dette Punkt er rettet noget i vor Historie. Kristoffer af Baierns Flytning af Residensen fra Roskilde til København gaar igen i vore nyeste Lærebøger i Historie, i Brickas og i Schwanenflügels, som den stod i de ældre, og man kan knap dadle dem derfor, naar man ser den samme Fremstilling i Baches store Nordens Historie og i Fr. Barfods Værk om Unionstiden. Weitemeyer glemmer ikke denne interessante

Oplysning i sin geografiske Haandbog, saa lidt som Prof. Löffler berigtiger den i den nyeste Udgave af sin; de sidste Lærebogsforfattere, Granzow og Dalberg, følge naturligvis efter i samme Spor.

Er det da umuligt at faa den Fejl ryddet af Vejen? Jeg véd det ikke, men det véd jeg, at jeg nu har ærgret mig saa ofte over den, baade som Læser og som Lærer, at min Ærgrelse maa have Luft. *Jacta est alea!* Lad mig tage Sagen op og her, i et vidt udbredt og populært Tidsskrift, søge at slaa Lyd for den Kendsgerning, at Roskilde ikke hørte op at være, København ikke blev Residens- og Hovedstad under Kristoffer af Baiern.

Hvem der først har tillagt Kong Kristoffer den Stordaad, som jeg bestrider hans Ret til, skal jeg lade være usagt; den, der har slaaet det fast, er aabenbart Erik Pontoppidan, som i Aaret 1760 udgav sin *Origines Hafnienses*, dette lærde Værk om Københavns Historie, der et Aarhundrede igennem blev den Hovedkilde, hvoraf alle øste deres meste Kundskab om vor Stads Fortid. Naar Pontoppidan søger at vise, at Aaret 1443 aabner en ny Periode i Københavns Udvikling, er hans Tankegang omtrent denne: I det nævnte Aar gav Kong Kristoffer Københavns Borgere en ny Stadsret og optraadte saaledes som ret Øvrighed i den fordums Bispestad. Hvorfor han gjorde dette netop da, oplyses af et Aktstykke, som Arild Hvitfeld har bevaret i Udtog; det ses nemlig heraf, at der i Kristoffers Tid »blev handlet mellem Kongen og Bispen om Københavns By og Amager, efterdi Kronen ikke vel kunde miste samme By for dens Beliggenheds Skyld«. Nu er Brevet vel siden gaaet tabt, og Hvitfeld siger intet om, hvad Aar det er udstedt, men hvor rimeligt er det dog ikke, at dette Forlig med Bispen netop hører til Aaret 1443; denne Overenskomst afgiver jo aabenbart Forudsætningen for, at Kongen som Byens Herre giver den en Stadsret. Fra dette Aar maa man da regne Københavns Eksistens som kongelig By, og Pontoppidan tiltræder ganske, hvad Digteren Vadskjær havde sagt om Kristoffer:

> Fra denne Konges Tid kand Kiøbenhavn udregne
> den gyldne Epocham af Konge-Sædets Glands.

Baade Digteren og Historieskriveren indser naturligvis let, hvilken By der maa blegne for det nye »Kongesædes Glands«; det er Roskilde, hvor jo de danske Konger havde haft deres Hovedsæde, lige siden det hedenske Lejre blev ødelagt. Hvor interessant er det da ikke, hvad senere Forfattere har fremdraget, at Roskildes

Historie netop indeholder en Begivenhed, der maa have givet Kong Kristoffer den bedste Anledning til at flytte sin Residens. I Roskilde passerede det i Aaret 1443, at en frygtelig Ildebrand hærgede Byen; ved den Lejlighed er da vistnok ogsaa den ærværdige Kongeborg gaaet til Grunde, og Kristoffer har saa, i Stedet for at bygge den brændte Borg op fra ny, forlagt sin Residens til det forhenværende Bispeslot i det nyserhvervede København.

Saa vidt Pontoppidan og hans Efterfølgere. Man ser her ikke blot Resultatet, men ogsaa den Bevisførelse, det hviler paa. Og ét træder da straks klart frem, dette, at Kristoffers Forflyttelse af Residensen ikke er en direkte overleveret historisk Efterretning. Ingen gammel Krønike siger: »1443 flyttede Kongen Residensen fra Roskilde til København«; intet samtidigt Dokument fortæller aabent: »paa den Tid brændte Kongeborgen i Roskilde«, eller: »i det Aar tog Kristoffer Bolig paa Københavns Slot«. Man skulde næsten tro det, naar man ser den Sikkerhed, hvormed senere Forfattere fremfører denne »Kendsgerning«; men Pontoppidan viser, at det ikke er saa. Betydningen af Aaret 1443 er en Gisning; den beror paa en Kombination af forskellige Enkeltheder; det er en Hypotese, maaske en sandsynlig, rimelig Hypotese, men dog kun en Hypotese.

Vi prøver da Grundlaget for denne Gisning. Bevisførelsen har to Hovedled; det er Roskilde, der gaar ud, det er København, der træder frem som Danekongens Sæde.

»Den gamle Kongeborg i Roskilde er vistnok brændt ved den store Ildebrand 1443«. Ildebranden fandt Sted, det kan ikke omtvistes. »Den 14 Maj 1443«, hedder det i en gammel Mindebog fra Roskilde, »brændte Domkirken med dens Taarne, alle Kannikeresidenserne paa tre nær, alle Vikarboligerne og dertil den største Del af Byen«. »Halvdelen af Byen«, hedder det i en Krønike, »syv Sogne«, siger en anden. Men brændte da ogsaa »Kongeborgen«? Kilderne siger intet derom; det er kun en Gætning, og det kan aldrig blive mere end en Formodning, men maaske kan det blive mindre. Lad mig vove den Paastand, at der slet ingen »Kongeborg« var i Roskilde, den Gang saa meget af Byen brændte. Ganske vist, Aarhundreder før havde Roskilde ofte været besøgt af Kongerne, og i denne fjærne Fortid havde der sikkert i Byen været et kongeligt »Slot«, en Kongsgaard, en Kongehal eller hvad det nu da har været kaldt; hvem husker ikke det Blodgilde, Sven Grathe her havde beredt sine Medkonger! Men siden var Tiderne

skiftede; Ridderen havde iklædt sig sin tunge Rustning, Stormændene sad paa deres faste Herregaarde, og samtidig havde Kongerne ombyttet de gamle ubefæstede Kongsgaarde med Borge, omgivne af Volde og Grave. Saaledes saa »Kongeborgen« ud i det femtende Aarhundrede, og en saadan var der ikke bleven opført i Roskilde. Aldrig nævnes der et *castrum* i Roskilde; naar Kongen daterer Breve derfra, hedder det simpelthen: *givet i Roskilde*, eller: *givet i Byen Roskilde*, og da Dronning Margrethe 1375 pantsatte Bispen Kronens tre Fjærdeparter af Roskilde, siges der intet Ord om, at et kongeligt Slot fulgte med. Først da Bispegodset blev inddraget i 1536, kom der atter et kongeligt Slot i Roskilde, men det var Bispegaarden, der da blev Sæde for den kongelige Lensmand.

Det var ogsaa ret naturligt, at der ikke blev opført nogen kongelig Borg i Roskilde. Det laa noget i, at Kongerne sjældnere kom dertil; i det 13de Aarhundrede var de der tit og ofte, i det 14de tager det af, og i det 15de Aarhundrede er Kongen kun yderst sjældent i Byen. Men det laa mest i, at der allerede var en Kongeborg, ikke i, men tæt udenfor Roskilde. Lige nord for Byen paa en Banke ved Fjorden havde Harald Kesia bygget sig en Borg, der senere kom i Kronens Eje og Aarhundreder igennem ved sit Navn Haraldsborg mindede om sin Grundlægger. Nu er der kun svage Spor tilbage af Voldstedet, men det var i Middelalderen en anselig Borg; da Kristoffer af Baiern ved sit Giftermaal med den brandenburgske Dorothea udlagde hende Gods til Underhold, nævnes Haraldsborg allerførst, og derefter følger Roskilde. De to Ting hørte sammen; den kongelige Lensmand paa Borgen var ogsaa Kongens Repræsentant i Byen, og netop derfor kom der intet Slot inde i Byen, før Haraldsborg var bleven lagt øde i Grevefejden. Før den Tid tog Kongen vel, naar han kom til Roskilde, oftest ind paa Haraldsborg; og er det end rimeligt nok, at han tillige havde et Herberge inde i selve Byen, — endnu i 1570 nævner Frederik II. i Forbigaaende »vor Gaard i Roskilde« tæt ved St. Olai Kirke — saa var dette dog hverken et Slot eller en Borg.

Hvorledes det herefter staar til med Hypotesens ene Hovedled, Roskilde som Residensstad og Kongeborgens Brand i 1443, behøver ikke mange Ord. Roskilde har i Tiden nærmest før 1443 en yderst ringe Plads blandt Kongens Opholdssteder; en kongelig Borg var der ikke i Byen. At Haraldsborg, der laa udenfor

Staden, brændte 1443, er der ikke den fjærneste Grund til at tro; er Kongens Herberge i Roskilde brændt med Byens andre Huse, har det saavist ikke gjort stort hverken til eller fra, hvad Kongens »Residens« angaar[1]).

Ligesom det var sikkert nok, at der var en stor Ildebrand i Roskilde 1443, er det hævet over enhver Tvivl, at København i dette Aar fik sin første kongelige Stadsret af Kristoffer af Baiern; i Hovedstadens Arkiv gemmes endnu det smukt udstyrede originale Dokument, af hvis første Side C. Bruun har leveret et veltruffet Facsimile. Intet er sikrere, men vist er det ogsaa, at dette ikke beviser noget om, at Kristoffer da tog Residens i København, eller at han i det Aar og ikke før blev Stadens Herre. Tvært imod, det er vitterligt, at Kristoffer straks efter sit Kongevalg 1440 havde Københavns Slot inde, og at Erik af Pommern allerede en Snes Aar før (1422) har givet Byens Borgere store Privilegier, ved hvilken Lejlighed han ogsaa optræder fuldstændig som Byens rette Herre, der taler om Borgernes Troskab mod ham og hans Efterfølgere paa Tronen til evig Tid. Vil man i det hele nævne, hvem der har taget København fra Roskildebispen og lagt den til Kronen, saa maa Svaret lyde ikke Kristoffer, men Erik. Den stakkels Erik af Pommern! Man har husket alt det onde, han har gjort, men det gode, han har sat ind i Verden, har i lange Tider været helt glemt. At han har indført Øresundstolden, denne Danmarks Guldmine igennem Aarhundreder, er først for faa Aar siden bleven paavist af Dr. Fridericia, og den Erik tilkommende Ære for at have ført København fra Krumstaven ind under Kongesceptret, den er bleven helt overskygget af Kristoffer af Baierns mystiske »Flytning af Residensen«.

---

[1]) Alle de ældre Forfattere, som jeg har efterset, kender kun én Ildebrand i Roskilde, den store af 1443, og gætter, at „Kongeborgen“ da blev ødelagt, ene Frederik Barfod undtagen, der derimod vil vide, at Byen nok brændte 1443, men Kongeborgen allerede 1441! I Belysning af, hvad der ovenfor er anført om det yderst problematiske i denne „Kongeborgs“ Tilværelse, lyder dette nu vel nærmest komisk. Paa min Forespørgsel har Hr. Barfod meddelt, at han ikke erindrer, hvorfra han har hentet sin Efterretning; „kun saa meget er vist“, tilføjer han humoristisk, „at jeg sandelig ikke er Brandstifteren“. Det maa da indtil videre staa hen, hvem der har anstiftet denne „Slotsbrand“ i 1441; rimeligvis er det dog blot en Sætter, der har sat et Ettal for et Tretal og derved forbedret Historien ganske væsentlig.

Det var nu alligevel Erik af Pommern, der gjorde København til Konge-By, og han satte derved noget igennem, som hans Forgængere længe havde haft Lyst til og stræbt efter. Erik Menved synes saaledes at have spillet Herre her i sine sidste Aar; Valdemar Atterdag fik Lov af Bispen til at »laane« København og beholdt den hele sin Levetid igennem, men efter hans Død maatte Margrete, sikkert meget ugærne, give Bispen Byen tilbage for at vinde hans Stemme for Valget af hendes lille Søn Oluf. Der gik en Menneskealder; Biskop Peder Lodehat stod ved Margretes Side som hendes trofaste Raadgiver, og hans Kærlighed til hende var saa stor, at den varede ud over hendes Død; med Vold og Magt tog han hendes Lig fra Munkene i Sorø for at bisætte det i sin egen Domkirke. I Aaret 1416 døde denne mægtige Prælat. Straks greb Erik af Pommern Lejligheden; endnu før der var valgt en ny Biskop, tog han Københavns Slot og By i Besiddelse. Han paastod, at efter Kong Valdemars Død havde Bispen faaet København »med Vælde« og ikke med Rette efter Landets Love. Retsbegrundelsen var svag, men den positive Magt des større; den Tid var længst svunden, da Gejstligheden kunde tage det op med Landets Konge. Forgæves protesterede Kapitlet; forgæves prøvede den nyvalgte Bisp en Rettergang med Kongen; til en virkelig Afgørelse naaede man ikke, begge Parter holdt paa deres Ret, men Kongen havde København, og han beholdt den. Siden 1416 er København aldrig kommen bort fra Kronen.

Nu vel, dette véd Pontoppidan jo ogsaa; han nægter ikke, at det er Erik af Pommern, der tog København fra Bispestolen, men han mener, at det først er Kristoffer af Baiern, der fik Byen med lovlig Ret, der gjorde Ende paa Striden derom ved en fredelig Overenskomst med Bisperne, og han slutter det af det af Hvitfeld omtalte Aktstykke. Men Slutningen holder ikke Stik. Dr. Nielsen har med Grund paapeget, at det Hvitfeldske Brev ikke kan henføres til 1443; det maa være ældre, hænge sammen med Kongens Tronbestigelse, og fremfor alt, et endeligt Forlig var det ikke; det viser den følgende Tids Historie. Atter og atter træder Roskildebisperne op med deres Krav, ved hvert Kongeskifte drager de dette Spørgsmaal frem, og saa længe der var katolske Biskopper i Danmark, saa længe var Retsspørgsmaalet tvivlsomt. Kongen paa sin Side henviser heller ikke til nogen endelig Afgørelse ved Dom eller Forlig. Han har den faktiske Besiddelse, og i 1493 paastaar han, at nu har Kronen H æ v d paa By og Slot; i 60 Aar og mere har

København været i Kronens Eje »uildet og ukjæret«. Tresindstyve Aar regnet tilbage fra 1493, det fører os til Erik af Pommerns Tid, ikke til Kristoffer af Baierns.

Saaledes falder det andet Hovedled i Kombinationen. Aaret 1443 betegner ingen ny Epoke i Kronens Forhold til København. Kristoffer af Baiern spiller ingen Hovedrolle i vor nuværende Hovedstads Historie. 1416 og Erik af Pommern fortjæner at mindes i denne Forbindelse, ikke 1443 og Kristoffer af Baiern.

Naar jeg da ønsker Aaret 1416 sat ind i Københavns Historie paa den Plads, som 1443 med Urette har indtaget, skulde jeg dog meget frabede, at man vil udtrykke det saaledes, at »1416 gjorde Erik af Pommern København til sin Residens- og Hovedstad«. Hvorvel dette vilde være adskilligt nærmere Sandheden, end hvad man tidligere har sagt, saa vilde det dog ingenlunde være korrekt. Vi kommer derved til den sidste store Grundfejl i den gængse Opfattelse.

»Før København var Roskilde Danmarks Hovedstad, før Roskilde det gamle Lejre«, det er Grundtanken i den gamle Opfattelse. Fra det sagnrige Lejre, hvor Hedenskabets Konger havde boet, flyttede den kristnede Danekonge til Roskilde, Middelaldersbyen med dens Snese af Kirker og Klostre, og da Nytiden nærmede sig, drog Kongen videre til Handelsbyen ved Øresundet. Det er det retlinjede og storslaaet simple i denne Opfattelse, der skaffede den saa vid en Udbredelse, men den beror i Virkeligheden paa en stor Misforstaaelse. Det er ganske vildledende for Middelalderens Vedkommende at tale om en »kongelig Residensstad« eller en »Rigets Hovedstad«; det er en Indsmuglen af moderne Begreber i en Tid, hvor de ikke passer. Nu forstaar vi ved en Hovedstad den By, der er hele Rigets faste Midtpunkt, hvor Regeringens Sæde er, hvor Kongen har sit Hovedslot, Ministerierne deres Kontorer, Arkiverne deres hvælvede Gemmer for Statens Dokumenter; men i den Mening har Middelalderen intet Hovedsæde. Centraladministrationen, det var da Kongen og hans Hof, hans Kansler og hans Rentemester, og de havde intet fast Opholdssted i Riget. Kongen og hans Følge rejste rundt fra By til By, fra Slot til Slot; kun paa den Maade kunde han og hans faa Embedsmænd besørge den Styrelse af Riget, som nu er fordelt paa saa mange Mellemled, og kun saaledes kunde han økonomisk bestaa i en Tid, da Kongens væsentligste Indkomst var, hvad vi vilde kalde Domæneafgifter, Landgildeydelser *in natura*, som maatte

fortæres paa Stedet. Et stedligt Midtpunkt havde Riget da ikke, kun et personligt, Kongen. Hvor havde Dronning Margrete sin Residens? Var det paa Gurre Slot, hvor hendes Fader var død, og som hun ofte besøgte? Var det paa Varberg, hvor hun modtog Efterretningen om Kong Albrechts Nederlag og Tilfangetagelse, var det i Lund, hvor hun fejrede sin Fostersøn Eriks Bryllup med den engelske Filippa, eller i Ribe, hvor hun bortgiftede sin Søster til Pfalzgrev Johan? Det var i alle disse Byer og Slotte og saa endnu i en Snes andre Byer og paa en Snes andre Slotte rundt om i Danmark. Og som Forholdet var under Margrete, var det under hendes Forgængere og Efterfølgere. Man kan nævne et eller flere Slotte, der paa Grund af heldig Beliggenhed eller smukke Omgivelser oftere afgav Bolig for Kongerne end andre Slotte eller Byer, men at kalde én bestemt By Rigets Residensstad eller Hovedstad, det er en ren Anomali, og at gøre Roskilde til en saadan, det er for det fjortende og femtende Aarhundrede at træffe det uheldigst mulige Valg.

Dette Forhold, der er saa betegnende for Middelalderens Stat, dette, at der i Riget ikke var noget ubetinget Centrum, ingen fast Residens, ingen Hovedstad, det ændredes ikke ved, at København i 1416 gik fra Roskildebispens Haand over til at blive Kronens. Den ny Kongestad med maaske 5000 Indbyggere traadte kun ind i Rækken blandt Rigets vigtigere Byer; dens faste Slot blev en af de talrige Borge rundt om i Landet, hvor de kongelige Lensmænd havde deres Sæde, og endnu et Aarhundrede igennem eller mere flakkede Konge og Hof om fra Sted til Sted. Men alligevel, noget nyt var der begyndt med Aaret 1416, en Spire var lagt, der hurtig voksede frem. Kongen var fra nu af ikke altid i København, langtfra, men han var nu oftere her end noget andet Sted i Riget. Man kan paa en vis Maade forfølge dette statistisk, naar man sammenstiller Dateringsstederne fra Kongebrevene, der tillader os at følge Datidens Fyrster paa deres Rejser Landet rundt. I Menneskealderen før 1416 er der ikke nogen By eller Slot, der spiller en absolut fremtrædende Rolle; oftest finder vi vel Dronning Margrete og Erik af Pommern paa Helsingborg Slot, der laa saa heldigt paa Vejen til det andet Unionsrige, men næsten lige saa ofte træffer vi dem i Lund, hvor Landstinget holdtes for Skaane og Ærkebispen boede, i Vordingborg, hvortil Overfarten var saa bekvem fra Hansestæderne, i Flensborg, som Erik en Tid vandt tilbage for Riget, eller andensteds i danske

Byer og Slotte. — Helt anderledes i Menneskealderen efter 1416. Med ét bliver Københavns Slot det Sted, hvor Kongen oftest viser sig; et stedse større Procenttal af Kongebreve er daterede herfra, i Erik af Pommerns Tid maaske en Tredjedel af alle de bevarede, i Kristoffer af Baierns vel allerede henimod Halvdelen. Og straks kommer København ogsaa til at spille en fremtrædende Rolle i Rigets politiske Historie. 1419 afslutter Kong Erik her paa Slottet en Traktat med Polen og Litauen; 1423 mødes han her med de vendiske Stæder, som maa slutte et Forbund med ham, der gør dem helt afhængige af hans Politik. Forbundet blev brudt; Hansestæderne stillede sig paa Holstenernes Side i Kampen mod Erik, og København blev straks Hovedmaalet for deres Orlog. To hundrede Aar før havde Hansestæderne for første Gang rettet deres Angreb mod København, der da, i Erik Plovpennings Tid, var bleven indtaget og brændt, og under Valdemar Atterdags sidste store Krig var Byen atter bleven erobret og Slottet helt ødelagt; — nu gik det anderledes. Hanseaterne modtoges med en Regn af Kugler; fra Byen, fra Slottet og fra de danske Skibe, der vel beskyttede laa i Havnen, fyredes der idelig, og to hundrede eller flere »Bøsser« skal stadig have været i Gang. Under disse Forhold var der ikke mere Tale om nogen Erobring af By eller Slot; Hanseflaaden prøvede kun paa at spærre Indløbet til København ved at sænke store Skibe paa tværs i Løbet, men end ikke det lykkedes saaledes, at det fik nogen Betydning. København havde faaet sin Ilddaab som Kongeby.

Hvad der foregik i Aaret 1416, var da vel i sig selv kun dette, at Kronen erhvervede et nyt Slot og en ny Stad til de mange, den havde i Forvejen, men dette Ejerskifte banede dog hurtig Vejen for det for Danmark saa nye Faktum, at Riget fik et stedligt Centrum, en Hovedstad. Det skete ikke ved en bestemt Regeringsforanstaltning; det udvikledes naturlig og hurtig gennem Tiderne, og i Aarhundredet efter blev det klart for alle, at Rigets Skæbne stod og faldt med København. Da Kristjern II. forlod sit Rige for at søge Hjælp i Udlandet, opgav han alt undtagen København; saa længe denne By var paa hans Side, var Haabet endnu ikke ude. Og da Kristian III. maatte erobre sig sit Rige under Grevefejden, var Krigen først endt, da København overgav sig, efter at den i over ét Aar havde holdt en Belejring ud. Paa den Tid stod da ogsaa København i den almindelige Mening som Rigets Hovedstad. Netop Kristian III. kalder den saaledes, »Rigens

Slot og Hovedstad«, men naar han tilføjer, at »Danmarks Konger har her haft deres kongelige Sæde rolig mer og længer end udi 200 Aar«, saa har han sagt mere end vi vil vedstaa. I Aaret 1536, da Kristian III. brugte disse Ord, havde København været i Kronens Eje i 120 Aar, ikke længere, men heller ikke kortere, og naar »Kongens København« vil holde sit Femhundredaarsjubilæum, bør det holdes i Aaret 1916.

Naar til den Tid Københavns By jubilerer over, hvad der er kommet ud af det raske Skridt, som Erik af Pommern tog sidst paa Aaret 1416, saa, om ikke før, vil det vel gaa ind i den almindelige Bevidsthed, hvilken Konge og hvilket Aar der har lagt Grunden til Byens Stilling som Hovedstad.

Kr. Erslev.

Literatur og Socialpolitik.

„Ære". Nutidsbillede fra Tyskland i to Akter af Karl Larsen. Gyldendalske Boghandels Forlag.

I den sidste Snes Aar er vor Kunstkritik mere og mere gaaet i Retning af det formelle. Det har i stigende Grad været Behandlingen, Fremstillingsmaaden, hvad man før med ét Ord betegnede som Tekniken, der har ligget den paa Hjærte. Det vilde være en let Sag at paavise gennem hele Rækker af Anmældelser i vore Dagblade og Tidsskrifter, hvorledes den æstetiske Vurdering er gaaet op i Formen, hvorledes den kun indtrængende beskæftiger sig med Kunstartens Gennemførthed, med Behandlingsmaaden, med Sprogtonen. Det er Ordet »Stil«, som er Tidens Løsen — i en Tidsalder og en Kunstperiode, mere stilløs end nogensinde.

Først for ganske nylig har der hævet sig Røster herimod. Jeg tænker ikke herved saa meget, skøndt ogsaa noget, paa Vedel. Ogsaa for Vedel forekommer det mig, at Fremstillingskunsten (»det moderne Nervelivs ejendommelige Tempo«) spiller for meget en Førsterangsrolle. Men samtidig er her en Protest mod det »stereotype og konventionelle i vor Literaturs Opfattelse af menneskelige Forhold og Naturer« og en Tørst efter »Forkyndelse« — af »nye Synspunkter«, nye ejendommelige »Opfattelser af Livet og Menneskenaturen«, som i sig selv virker yderst velgørende. Gaar vi imidlertid til Programmets Udførelse, saa finder man hos de unge, der nærmest fylker sig under denne Fane, den samme sælsomme Hang til en Stil uden Marv som i den øvrige Literatur og Kritik, den samme golde Forgudelse af en Ordkunst paa Bekostning af de »Hjærnernes Drømme og Hjærternes Krav«, som

det netop skulde være Opgaven at forme »i Menneskeskikkelser og Livsskæbner«.

Afgjort forløsende er derimod et Ord fra »Tilskuerens« æstetiske Anmælder i Tidsskriftets forrige Aargang. I »Literatur-Oversigt« I, Side 404, udtaler Skram de gyldne Ord: »Det er nemlig Æmnerne mere end Behandlingsmaaden, som nu vil tage Interessen fangen. Den nye Teknik er ikke længer noget Stridsspørgsmaal. Alle Former er gode, og kun det er slet, som i Indhold er gammelt, og som ikke er klart, det vil sige som forstyrrer selve det Indtryk, der skal frembringes — det utydelige altsaa«.

Der er i disse Ord noget, der synes mig ligesom at indvarsle en ny Æra for dansk Æstetik. Kun beder jeg udtrykkelig Vægten lagt paa Ordet »nu«, saa at man læser, som der stod: »det er Æmnerne mere end Behandlingsmaaden, som herefter vil tage Interessen fangen.«

Denne Udtalelse er nemlig ingen Konstatering af Kendsgerninger, men hvad Vedel vilde kalde en »Forkyndelse«. Den Uimodsigelighedens Form, som Skram har givet disse Ord, kunde let forlede én og anden til at tro, at saaledes var den moderne Kunstkritik, den moderne Æstetiks Vurderingsmaade, Skrams egen indbefattet. Men det er des værre ikke saa. Skram er selv en lige saa stor Ildtilbeder af »Stilen« som alle hans literære Venner og dømmer oftere efter rent formelle Synspunkter, end disse hans Ord skulde lade én formode. Men dels giver hans egne Ævner i denne Retning ham større Ret dertil end mangen anden, dels har han, som vi saa, selv profeteret om denne Formalismens Ophør. Og heri er der for mig noget saare glædeligt.

Saa længe nemlig Synspunkterne for et Digterværks Bedømmelse udelukkende var de rent tekniske, saa længe var vi Ikke-Professionister paa Æstetikens Omraade stængede haabløst udenfor Literaturens Tempel og havde kun i Ærbødighed at lytte til de selvbestaltede Ypperstepræsters Aabenbaringer. Literaturen var den Agurkesalat, som det praktiske Livs Bønder ikke forstod sig paa. Men saa snart det er indrømmet, at det er Æmnerne, som giver Literaturen Værdi, er Dørene slaaede op paa vid Gab. Og blandt den store Skare af alle Slags Folk, der strømmer ind som Nævninger: Præster, Moralister, Fysiologer, Lovkyndige og Politikere, faar en beskeden Nationaløkonom vel ogsaa Lov til at slippe med ind.

For Nationaløkonomen har nemlig Literaturen en anden Interesse end den rent almene, den har for alle Mennesker. Overalt i et Samfundslivs Fremtoninger er der nemlig Stykker af Nationaløkonomi. Hverken Lovgivningen eller Politiken eller det daglige Forretningsliv kan undvære nationaløkonomiske Maksimer at handle efter — bevidst eller ubevidst. Der er ganske vist en Nationaløkonomi, som kun er Videnskab, og som uden at lade sig anfægte af de stridende Partiers Spræl og Rabalder gaar sin rolige Gang og holder nøje Kontrol med, hvad der vides og ikke vides. Den har imidlertid et Samfund for Tiden grumme liden Fornøjelse af. Den er endnu for ung af Alder, for beskeden i sin Viden, for nøjeregnende med sine Resultater og for sindig i sit Væsen. Der er en anden Nationaløkonomi, som derimod bestandig er Tidens, helt og holdent. Den er det i den Grad, at den netop kun er det særlige, for det økonomiske Omraade afpassede Udtryk for den i Øjeblikket raadende Livsanskuelse og Samfundsbetragtning. Den er mindre beskeden, altid til Tjæneste, altid højrøstet, og den ejer en »videnskabelig« Sikkerhed, som den ægte Videnskab nok kunde have Grund til at misunde den. Under Ludvig XIV og Colbert hed den Statskontrol med hele Erhvervslivet, Laugsvæsenet og Borgerstanden; i Kolonialpolitikens Tid var den Merkantilisme, under Turgot var den fysiokratisk. Da Storindustrien skabtes, var den mod Laugstvang, i Liberalismens Sejersperiode var den manchesterlig, under Bismarck er den statssocialistisk. I England hylder den Frihandel, i det splittede Tyskland Toldunion, i Amerika Protektionismen.

Ogsaa i denne Nationaløkonomi er der imidlertid ikke alene Omskiftelse, men ogsaa Udvikling og Fremskridt. Den har derfor i al sin Relativitet Værdi for Videnskaben og Interesse for Forskningen, baade historisk set og i og for sig. I en given Tids teoretiske Behandlinger lader den sig imidlertid kun vanskelig gribe. Bedst lader den sig i hvert Fald erkende i sin Vekselvirkning med Tidens Livssyn og Samfundsbetragtning. Ligesom det er karakteriserende for denne, naar den frie Konkurrences Doktriner uimodsigelig behersker en lovgivende Forsamling som hellige og uangribelige Dogmer, saaledes kaster omvendt enhver paalidelig Skildring af Tidens store aandelige Rørelser Lys over Spørgsmaalet om, hvilke økonomiske Maksimer der gennemtrænger den almindelige Bevidsthed.

Det er denne naturbundne Sammenhæng og Vekselvirkning med Tidens Idéretning, der blandt andet ogsaa giver Literaturen en særegen Betydning i den økonomiske Forskers Øjne. I Literaturen ved han nemlig, at han finder de anskueligste og finest mærkende Udslag af det til en given Tid i et givet Samfund herskende Livssyn. Selv i en Periode, hvor Kunstens strænge Dommere skyder Hensynet til det formelle saa langt i Forgrunden som i den senere Tid hos os, skal det nok vise sig, at det for de virkelige Digtere altid er Indholdet, det kommer dem an paa. De sande Kunstnere bliver Kunstnere, fordi de har noget paa Hjærte. Og dette noget er altid »Forkyndelse« af det moderne Livs »ejendommeligste Stemninger og Tanker«. Men heri spejler sig atter den raadende Nationaløkonomi.

Særlig om ét Punkt faar vi vistnok ingensteds saa tydelig og klar Besked, saa paalidelige, fyldige og fint nuancerede Svar som af Digtekunsten. Det er om Tidens Betragtning af Forholdet mellem Samfundet og Individet. Og netop dette Forholds faktiske Udformning og dets etiske Vurdering er af allerhøjeste Betydning for den historiske Nationaløkonomi. Det er det centrale i Videnskaben, vi her rører ved, Grundforudsætningen — og enhver Oplysning om dette Punkt er af uskattérlig Værdi. Det er da ogsaa her, at den afgørende Vending i den moderne Nationaløkonomi er indtraadt. Hvor langt dette Omslag er trængt ned, hvor forberedt Sindene er, hvor vidt det gamle er faldefærdigt og Jordbunden gunstig for Optagelsen af den nye Udsæd — det er om alt dette, at Nationaløkonomen spejder paa alle Aandslivets Felter. Og det er da derfor, at ogsaa Literaturen for ham har sin særegne Tiltrækning — og sine særlige Skuffelser.

Skulde man i ét Ord samle hele den Livsbetragtning, der ligger bagved den nordiske Literatur i de sidste Decennier, maatte det vel blive et Ord som Individualisme. Det er Individets Ret som saadant, der er den ideelle Baggrund, op mod hvilken de betydeligste Skildringer af Menneskeliv er tegnede. De Personer, som lever og rører sig i vore moderne Bøger, hævder saa at sige alle dette Krav, bevidst eller ubevidst, drevne uimodstaaeligt frem af den enkelte Personligheds Lykketrang, hidsede og sporede

af de Lyster og Lidenskaber, som de netop i dybeste Forstand føler som deres egne.

Den Lykke, som disse Mennesker søger, som Forfatterne finder det selvfølgeligt, at de maa søge, er da netop ogsaa Tilfredsstillelsen af de Drifter og det Begær, der er det særegne for det enkelte Menneske, som danner dette enkelte Menneskes Personlighed og gør ham til noget forskelligt fra alle andre. Det er just Lykke at kunne hævde denne Individualitetens Kærne i al sin Ejendommelighed. Og da det atter ifølge hele denne Betragtning er den enkeltes Lykke, som er Etikens Maal, saa er den moralske Opgave netop ogsaa denne Hævdelse af Individets Ret, selv om det skal ske paa Bekostning af de »sociable« Momenter i Menneskenaturen, som hører til de oprindeligste og mest umiddelbare, som f. Eks. Følelsen overfor Familje og Børn. Hvor denne Modsætning træder saaledes frem, at den tvinger Mennesket ud i en haabløs Kamp, har vi Livets Tragedier. Hyppigst er dog denne Modsætning ikke til Stede indenfor Menneskets egen Personlighed, men bestaar i ydre Hindringer, navnlig i de saakaldte Samfundshensyn.

Hverken Tiden eller Pladsen tillader at give en udførlig Paavisning af, hvorledes baade i den ene og den anden Slags Fremstillinger Individualismen i Virkeligheden er den fælles Sangbund for alle den nyere Literaturs Melodier. Det behøves dog næppe heller. Det vil være nok at nævne et enkelt Eksempel, som ej alene har det Fortrin at være typisk, men som tillige er det genialeste og skarpeste Udtryk for den hele Livsanskuelse.

Jeg tænker herved paa Henrik Ibsens: »Et Dukkehjem«. I Samtalen mellem Nora og Helmer i sidste Akt tilspidses hele Retningens Tankegang i de Repliker, hvor ligesom Personerne træder tilbage, for at Digteren kan træffe sit store Opgør mellem de i Tiden kæmpende Anskuelser og Ideer. Da Nora siger, hun vil forlade sit Hjem, svarer Helmer:

»Saaledes kan du svigte dine helligste Pligter?

Nora.

Hvad regner du da for mine helligste Pligter?

Helmer.

Og det skal jeg behøve at sige dig! Er det ikke Pligterne imod din Mand og dine Børn?

Nora.

Jeg har andre lige saa hellige Pligter.

Helmer.

Det har du ikke. Hvilke Pligter skulde det være?

Nora.

Pligterne imod mig selv.

Helmer.

Du er først og fremmest Hustru og Moder.

Nora.

Det tror jeg ikke længere paa. Jeg tror, at jeg først og fremmest er et Menneske.

Og hun føjer til, at hun ikke kan lade sig »nøje med«, »hvad der staar i Bøgerne«, men »maa selv tænke over de Ting og se at faa Rede paa dem.« Hun maa »se at komme efter, hvem der har Ret, Samfundet eller jeg«. — Ogsaa for Religionens Vedkommende er det hendes Pligt at »undersøge den Sag ogsaa«, for at se, om den »er rigtig for mig«.

Tydeligere og klarere Besked er det umuligt at faa. Ingensteds finder man vistnok et mægtigere og mere monumentalt Udtryk for det Livssyn, som er vor moderne Digterskoles Særeje, den Livsbetragtning, som har været Surdejgen for den »i alt levende og livløst«.

Saa bevidst, saa logisk og klart som paa det nævnte Sted træder selvfølgelig Retningens Ejendommeligheder sjældent frem. Det er overhovedet sjældent som her det nøgne Hovedproblem, der er fremdraget. Det er meget mere dets mangfoldige Afskygninger og Fortoninger paa Menneskelivets forskellige Omraader, og hin Livsopfattelse er mere til Stede som Forudsætningen eller som Koloriten. Som vi saa før, er det i sine Sammenstød med Samfundshensynene, at Individets Lykketrang skaber Livets Konflikter. Den faar aldrig Lov til at folde sig frit ud, men hæmmes og indsnøres af paatvungne Formers strammende Baand, bastes, bindes, ja brydes af Livets titusend Hensyn til andre. Snart er det de ydre materielle Livsvilkaar, som atter er bestemte af Samfundsordningen, snart blot Konveniens og Selskabsvedtægter, snart nedarvede Skikke og Sædvaner, snart igen bestemte Autoriteter eller fra Fortiden overleverede Institutioner.

I Literaturperiodens første Aaringer her i Landet (i Begyndelsen af Halvfjærdserne) tog Forfatterne frejdigt og aabenlyst Parti i Sagen — altid imod Samfundet! Derfra alle de ironiske Fremstillinger og tendentiøst forvredne Skildringer af forældede Bureaukrater, idiotiske Godsejere og devote Præster — som forskellige Repræsentanter for Samfundsautoriteten.

Senere hen er Moden eller Maneren bleven en anden. Men ogsaa i de sidste Aaringers saakaldte psykologiske Skildringer genfinder vi de samme Forudsætninger, de samme Forstaaelser, den samme Art af Konflikter — og fremfor alt den samme psykologiske Forklaringsmaade. Saaledes er alene det Træk betegnende, at endog Autoritetens Vogtere kun fremstilles som ledede af egoistiske Hensyn i laveste Forstand, idet deres Enkeltmands-Interesse selskabeligt og materielt er knyttet til Traditionernes Bevarelse og de givne Institutioners Opretholdelse.

En særlig Plads indenfor hele denne Literatur indtager Angrebene paa Ægteskabet. Ofte med genial Klarhed er det fremstillet, hvorledes denne Samfundsform i mangfoldige Menneskeliv er en Hæmsko og Hindring for den glade Tilfredsstillelse af Kønslysten, hvorledes den slukker Elskovens Flamme og døver dens Jubel — alt ud fra en rigtig Forstaaelse af den afgørende Forskel mellem Erotikens hedt blussende, men flygtige Kærligheds-lykke og hin sociale Forbindelses rolige og tyste Liv i en Kærlighed, der er Opofrelse og ikke Nydelse.

Naar det gaar saaledes med Ægteskabet, er det ikke til at undre sig over, at Forlovelsen, der ovenikøbet har det Uheld at være noget særligt dansk, er bleven skildret med ubarmhjærtig Haan — med Forstaaelsens fine Overlegenhed af Ibsen (»Kærlighedens Komedie«), med polemisk Ensidighed af Edv. Brandes (»En Forlovelse«).

Ogsaa den herskende Skoles varme Sympati for de smaa og undertrykte i Samfundet hører i Virkeligheden her hen. Ved første Øjekast kunde der synes at ligge en uløselig Modsætning mellem denne Medfølelse for de brede Lags Lidelser og hele Retningens Individualisme. Det vil mindes, hvorledes den første Stormbebuder, Holger Drachmann, endogsaa begyndte med at prise Socialismen og forherlige Kommunens Helte. Men denne Demokratisme er dog, helt bortset fra dens uklare Former, i sit Væsen og sin Kærne kun bund-individualistisk. Den ser ikke Smaakaarsfolks Vanskæbne deri, at deres Byrde af sociale Pligter

er uforholdsmæssig stor overfor de Samfundsgoder, som der bydes eller kan bydes dem til Gengæld, idet Blomsten af den Kultur, som ogsaa hviler paa deres Skuldre, kun kan nydes fuldt ud af et lille Mindretal. Det er i Virkeligheden paa Betragtninger af denne Art, at Socialreformen hviler. Det er med maalklar Styrke blevet fremhævet af Bismarck, at Samfundet overfor de ubemidlede Klasser havde en Pligt at opfylde, et Vederlag at give for disse Klassers sociale Ydelser. Og det er de moralske Virkninger af denne Erkendelses Forkyndelse fra Statens Side — i Tyskland og her ovenikøbet under en konservativ Regering — som skal vise sig langt mere velsignelsesrig og frugtbringende end Arbejderforsikringens materielle Virkninger. Det er imidlertid kun disse sidste, som de arbejdervenlige Partier her hjemme har for Øje. Der tales og raabes kun om ét: hvor meget det enkelte Arbejderindivid kan rage til sig af sine Medborgeres Midler (Statstilskudet).

Det er da ogsaa helt andre Betragtninger end de antydede, som ligger til Grund for den raadende Samfunds-Æstetiks Sympati for »Folket«. Det er ikke Misforholdet mellem Fattigmands sociale Byrder og Rettigheder, der rører den; men den irriteres over, at Individets vilkaarlige, subjektive Lykketrang her ganske er stækket. Samfunds-Arbejdet holder Individet fast med sit stærkeste Jærntag: det materielle Livsophold. Det tidlige Ægteskab — atter en social »Lykkehindring« (!) — skærper denne Nødvendighed, ja forsøder den og forsoner ham med den. Den Marskalkstav, Individualismen gærne vil putte i hver Tornyster, bliver ham end ikke en Korporalstok[1]). Her er ingen som helst Mulighed for at hævde sit Jeg i dets lunefulde Ejendommelighed, sætte sig ud over Samfundshensynene og frigøre sig for de Samfundspligter, som kun til Nød den riges Nydelseslyst ævner for en Tid at sætte sig helt ud over.

Det er som en skarp Modsætning hertil, at det Drama, hvis Titel staar over disse Linjer, i mine Øjne maa øve en ganske særlig Tiltrækning. Det bevæger sig i en hel anden Sfære end den, vi literært set er vant til at færdes i, en Sfære, hvor der

[1]) Schmoller, s. forsk. St.

ligesom indaandes en hel anden aandelig Luft. Det er andre Mennesker, andre Forestillingsrækker, andre Synsmaader og Forudsætninger end dem, vi er vante til — det er kort sagt ny Jord. Kun Metoden er den samme som i nyere europæisk Digtekunst: Den objektive Skildring af Personer, den psykologiske Analyse, hvor Forfatteren med fornem Kølighed »staar bag Æmnet og skyder det frem foran sig« for at forhindre enhver »intim Berøring mellem Forfatteren og Læseren«, for at »holde sin Person udenfor Sagen«. Dette er ikke overflødigt at bemærke, ti en overfladisk Læser kunde maaske let komme til at opfatte Bogen som en ukritisk Forherligelse af tysk Militarisme. I Virkeligheden vilde dette være en Misforstaaelse af den farligste Art, som vilde være saa meget større Synd, som Værket netop baade i sit Anlæg og sin Udførelse er ægte nationalt.

Alligevel er det naturligvis saare langt fra en Tilfældighed, at Dramaets Handling bevæger sig i tyske Militærforhold. Det hænger tvært imod i dybeste Forstand sammen med Stykkets nye Art. Saa vidt maa vi vel nemlig være komne her hjemme, det store dannede Flertal, at vi med Forfatteren er paa det rene med, at Tyskland, trods alt hvad der ligger os imellem, bør være vor store Læremester paa mangfoldige Omraader og da særlig det sociale. Den tyske Officer (Obersten), som er Stykkets Hoved-Figur, er valgt med fuld Forsæt som en typisk Personlighed, hvis Liv og Livssyn er formet under Indflydelse af Samfunds-Tilstande og Samfunds-Oplevelser, som i mangt og meget endnu ligger os her hjemme grumme fjærnt. Hele den militære Atmosfære, hvori alle Stykkets Personer aander, er netop særlig skikket til at modne fuldgyldige Repræsentanter for en Samfundsbetragtning, for hvilken vi her hjemme forgæves vilde søge Udtryk, der ejede den Anskuelighedens Klarhed, som naturlig præger den tyske Elite-Officers Ræsonnements.

Den Livsanskuelse, for hvilken de mundretteste Former skulde findes, er da den, vi med et Ord kunde kalde den socialpolitiske, og netop Tyskland er dens Vugge og dens Hjem.

Men igen af en anden Grund maatte det blive tyske Officerer. Det er ikke alene, fordi Officeren i Tyskland er Typen for almindelig Dannelse som Studenten her, men ogsaa af en anden og dybere Grund. Officeren er nemlig Samfundets Vogter saa vel indad til som udad til. Han maa tage sit Samfund, som det er — som det er formet gennem Historien og Traditionen, og han maa

uden Forbehold, uden Tvivl og uden Betænkning følge dets Fane, naar det kalder. Han har ikke at udøve nogen gold Kritik over dette Samfunds Institutioner, hvis Værn han just er i det indre som i det ydre. Det moderne Liv, som den herskende Literaturretning skildrer, er stedse paa tværs af Samfunds-Autoriteten, der stiller sig i Vejen for den ubundne Udfoldelse af Individets subjektive Lykke-Bestræbelser. Modstykket hertil er netop Officeren qua Officer, hvis Tilværelseskreds er nøje afgrænset indenfor og af disse Autoriteters Væren og Virken, hvis Livsgerning er viet deres Velfærd, hvis Kald er at hævde og opretholde deres berettigede Eksistens overfor den hele Verden.

Og herved danner da »Ære« den bevidste Modsætning til de Fremstillinger af Menneskeliv, hvis første Lykkebetingelse er Brud med Autoriteten paa et eller andet Omraade.

Indenfor denne Ramme er Dramaet en Skildring af en ung Officers moralske Forlis, fordi han ikke følger Ærens Stemme, fordi han i sit Livs afgørende Øjeblikke ikke »husker«, hvad han skylder sit Hjem, sin Opdragelse, sin Stand og sin Fane. Og Tabet af Æren bliver da atter hans Lykkes Ruin.

Dette er ikke Forfatterens Dom, for han dømmer ikke, — han forklarer tvært imod og ikke uden Sympati. Men dette synes mig at maatte stille sig for enhver under Læsningen som det utvivlsomme Resultat af de psykologiske Analyser. I hvert Fald er imidlertid de fremstillede Personers Handle- og Tænkemaade direkte eller indirekte paavirket af det altruistiske Livssyn, jeg før benævnte det socialpolitiske. Det er denne Anskuelses psykologiske Udformning i levende, tænkende og handlende Mennesker, der giver Stykket sin Klangfarve og sin Værdi.

Denne Livsbetragtning former sig skarpest og bestemtest i Oberstens Person. Ifølge den individualistiske Grundbetragtning er man »først og fremmest et Menneske« ɔ: et Individ, noget for sig, uden Forbindelse med andre Mennesker i Samfundet. I grel Modsætning hertil siger Obersten i »Ære«: »En Officer tilhører sin Kejser og sit Land fuldt ud, og alle hans Forhold maa ses under dette ene Synspunkt.« Det er med andre Ord Samfundet, der danner Individet, og dettes Rettigheder og Pligter er nøje bestemt heraf.

I sit Livs største Konflikt søger Nora sin Ret til at handle, som hun gør, netop i den Betragtning, at hun »først og fremmest er et Menneske«, med et særligt individuelt Lykkekrav, et Krav paa Nydelse. — I »Ære« siger derimod Obersten i sin Livs-Krise:

»Hvori ligger vel min Ret uden alene i Ansvaret overfor mit Land, Slægten og min Stand«. Og derfor maa ogsaa Lykken være at søge udenfor Individet i snævrere Forstand, at søge i dets Forhold til Samfundet. »Der gives ikke nogen Lykke i Verden uden netop den at have hævdet sin egen Ære«, og dette er da atter at forstaa saaledes, at enhver Mand »ikke blot er et mandligt Individ, som tilfredsstiller lavere og højere Drifter«, at hans Lykke med andre Ord ikke er at søge i Tilfredsstillelsen af sine personlige Lyster. For hvad er nemlig den Ære, hvis ubrødelige Hævdelse er Menneskets Lykke, hvorledes er dens Væsen? Det er Æren, »som stiller en Mand hellig overfor hans Opgave, som lader ham ubarmhjærtig underordne sin Person for at han kan gøre fuldt ud Fyldest paa den Plads, der nu en Gang er bleven hans i Arbejdet for hans Kejser, hans Land, for alle de andre.« Menneskets Lykke er altsaa at søge i Opfyldelsen af sin moralske Opgave, som igen er en Opgave overfor Næsten, først sin Familje, saa sin Stand, endelig sit Samfund og sit Land. Man har, udvikler Obersten, »udover sit Familjeliv yderligere Opgaver overfor Samfundet og som Borger i vor Stat.« Og naar enhver paa den Plads, hvorpaa Samfundsudviklingen og hans egne Ævner og Anstrængelser har sat ham, udfører sit Arbejde, som det skal og bør gøres, det være sig som Haandværker, som Kunstner eller som hvad som helst, — »saa har han opfyldt sin Pligt, som Soldaten hævder sin Post«.

Saa langt er det altsaa fra, at Hensynet til Individet, til hvad der er »rigtigt for mig«, er et Førsterangs-Hensyn, endsige Etikens Maal, at Løsningen af Menneskets Opgave netop tvært imod som sin første Betingelse kræver Individets Underorden under Hensynet til det almene: »Det er netop disse Hensyn til min egen lille Person, som skal sættes til Side«, som skal »glemmes Gang efter Gang« til bedste for, hvad man skylder sit Navn og sit Land. Den enkeltes Lykkekrav er med andre Ord Bagsiden af hans Pligter imod Samfundet i snævrere og videre Betydning og kan kun realiseres gennem Opfyldelsen af disse (»der gives ingen anden Lykke«). Den Pligt, der i »Et Dukkehjem« er den »helligste«, Pligten mod sit eget Jeg, har ifølge denne Betragtning ikke selvstændig moralsk Berettigelse eller lader sig ikke skille fra Samfundspligten mod Næsten, men kan kun opfyldes samtidig med og gennem denne.

»Men saa vist som Ærens Indhold er den samme i alle Stænder og i enhver Situation, saa vist er ogsaa dens Veje og dens Former forskellige«. Forfatteren har træffende skildret denne Æresbegrebets forskellige Udformning paa forskellige Samfundstrin. Atter heri er der et Kætteri mod den herskende literære Dogmatik, som i sig selv er en modig Handling. Noget af det mest betegnende ved vort Lands Historie i den sidste halve Menneskealder er maaske dette, at Liberalismen her hjemme ikke som enhver anden Djævel har haft sin Tid at husere i, men at den har slaaet Rod i vore Hjærter som en Arvesynd. Den er gaaet os over i Blodet og er bleven som en Bestanddel af den almindelige Dannelses Indhold. Det hører sig saaledes til at lukke Øjnene forsætlig for Samfundets Standsuligheder og kun betragte dem som i sig selv overflødige Rudimenter fra en svunden Periode, som maaske nok kan være ganske bekvemme for dem, der tilfældig er i Toppen, men som i hvert Fald dybere set savner enhver etisk Berettigelse.

Men i Virkeligheden holder denne Betragtning ikke Stik.

Til Trods for Liberalismens velmente Forsøg paa at bryde Samfundets nedarvede sociale Struktur og forvandle det hele til et Kaos af »ligeberettigede«, individuelle Atomer, har dog Sædvanerne, Traditionerne og Arvelighedslovene været stærkere. Til Trods for Liberalismens Bestræbelser efter at gøre Samfundet til en tilfældig Samling af Lykkejægere og Parvenuer, er det dog fremdeles saa, at den frie Adgang til Deltagelse i et hvilket som helst socialt Kapløb kun kommer saare faa til gode, medens det store Flertal ved sin Fødsel og Opdragelse er bundet til at blive i den Kreds og det Lag, hvor Forældrene hørte hjemme. Og det bør tilføjes, at dette ogsaa for de fleste er det lykkeligste, fordi de i de vante Omgivelser finder en Tilfredshed, i det Arbejde, deres Ævne magter, en Glæde, og hos de Mennesker, de samlever med, en Forstaaelse og Sympati, som for dem er tusend Gange mere værd, end de svage Chancer for at vinde den store Gevinst i Livets Lotteri. Og fremfor alt spares de for de Skuffelser, som oftest er den uundgaaelige og eneste Følge af den moderne Tids Lykkefeber for at hæve sig op over sin Stand og sit sociale Niveau.

Det er da dette, Forfatteren har faaet frem ved at stille Haandværkeren op ved Siden af Oberstens Skikkelse. Enhver forstaar, at begge disse, Adelsmanden, der er Militær med Liv og Sjæl, og den brave Haandværker, Eleven af »den gamle Laugs-

mester i Althausen«, hver for sig har berettiget Krav paa at kunne betegnes som »en af Øvrigheden og Medborgere agtet Mand« — at de med andre Ord begge har tjænt Samfundet paa lige nyttig Maade, at de er sociale Typer af lige Værdi. Og dog bringes det gennem Sammenstødet mellem disse Mænd til fuldkommen Klarhed, at den Maade, hvorpaa de kan og skal gavne deres Samfund, ifølge deres nedarvede Synsmaade, Opdragelse og Samfundsstilling maa være yderst forskellig.

Den intelligente Læser vil paa dette Punkt heller ikke lade sig forvirre af en tilsyneladende Uklarhed, som imidlertid har sin tilfredsstillende psykologiske Forklaring.

Under Livets normale Forhold er Obersten øjensynlig blottet for Standshovmod. Standsfølelsen beror for ham ikke paa et ydre Fortrin, i Kraft af hvilket han uden videre kan hæve sig over andre, men er en Følelse af det historisk særlige, der ifølge hans Slægts Traditioner og hans Opdragelse er ejendommelig for hans sociale Stilling. Naar han om Haandværkerens Hjem siger, at det har sin »Standsfølelse og Egenartethed saa godt som vort«, ligger heri en tydelig Erkendelse af, at han og hans ikke ved deres Stand er bedre, men at de er anderledes end Schulzes. Og dette særlige føles atter, karakteristisk nok, ikke som et Privilegium, men som et Indbegreb af Pligter. Derfor maa han ogsaa dobbelt bebrejde Sønnen dennes Fejltrin, fordi han derved satte Hensynet til sin Stand »saa brutalt til Side«, fordi han ikke havde følt overfor Borgerdatteren sin Stands »noblesse oblige«.

I et afgørende Øjeblik svigter imidlertid denne Klarhed Obersten. Efter hans Æresbegreb har Sønnen allerede tilsidesat sinÆrespligt ved sit Forhold til Augusta Schulze, og konsekvent er der kun én Udvej mulig: at lade Sønnen tage Følgerne deraf. Men Obersten er Menneske og Fader. Tilintetgørelsen af Sønnens Fremtidsudsigter overvælder ham, og først da han genfinder sig selv i rolig Overvejelse efter Schulzes Bortgang, dukker Tvivlen op i ham, om han »havde Ret til at bede«. —

En særlig Anvendelse faar Ærens Begreb paa Ægteskabets Omraade. Hele den Betragtning af Ægteskabet, som gaar igennem de optrædende Personers Tankesæt, er særdeles betegnende.

Hvad Ægtemanden skal byde sin Hustru ved Indtrædelsen i Ægteskabet er ikke »en lyrisk Elskers overstrømmende Sværmeri«,

men derimod »en livskraftig Mands inderlige Loyalitet«. »Det er blevet min Mening indtil den Dag i Dag,« siger Obersten, »at det, som en Kvinde kan gøre Krav paa i sit Ægteskab, det er en Mand, der omfatter hende med hele sit Begreb om Ære, saa at hun ikke er ham en Elskerinde eller Husholderske eller Carrièremagerske maaske, men hendes Sjæl og Legeme er ham hellig, og han til enhver Tid lærer sine intimeste Pligter overfor Mennesker i Samliv med hende og deres Børn.«

Ægteskabet er med andre Ord en social Institution, og dens Formaal er ikke i første Række de tvende paagældende Individers rent subjektive Livslykke, men den er Betryggelsen af Slægtens moralske og fysiske Fremtid.

Da derimod Nora i »Et Dukkehjem« forlader Manden, siger Helmer til Slutning i sin Fortvivlelse: »Saa elsker du mig ikke længer?« »Nej,« svarer hun, »det er just Tingen,« og karakteristisk nok for hele Livssynet, saa er denne Erotikens Død ogsaa for Helmer tilstrækkelig Forklaring af Bruddet og Hustruens og Moderens Bortgang. Saa snart hendes Mangel paa Kærlighed er bleven ham klar, forstaar han hende og giver i Grunden efter. Og Børnene maa finde sig i at blive underordnet Hensynet til Moderens individuelle Lykkekrav — hendes Brist paa Elskov overfor Faderen er Undskyldning nok.

Da Obersten staar overfor sit Livs afgørende Valg, vælger han i gennemført Modsætning hertil at »miste sin Hustru« og ofre den Søn, han har »elsket højst blandt Mennesker«, til Trods for, at han »selv gaar til Grunde derved«, til Trods for, at hans egen personlige Lykke derved tilintetgøres.

Og han gør dette — ikke ud fra en Opdagelse af manglende Kærlighed, men fordi han ser, at hvad han »levede paa«, havde hans Hustru »bare levet i — det blev aldrig til nogen Religion« for hende.

Med andre Ord: da det staar ham klart, at det ikke er lykkedes i hans Ægteskab sammen med sin i Bund og Grund individualistisk følende og handlende Hustru at faa oparbejdet en Fælles-Følelse af det hellige Ansvar overfor Samfundet, som følger af, at den nye Slægts Opdragelse først og fremmest er Hjemmet betroet, saa forstaar han, at hans Ægteskab allerede derved er brudt. Det er den loyale Opfyldelse af denne Pligt med Samfundets Vel for Øje, der skulde være Ægtefællernes »kæreste Gerning«. Kun heri er ogsaa Lykken i Ægteskabet at søge, og

den er uigenkaldelig forspildt, naar man opdager, at denne Gerning kun var »røgtet slet« — fordi den var forstaaet forskelligt.

Længere bort fra Individualismen er det da næppe muligt at komme.

Hvad der har interesseret mig at drage frem i dette Stykke er netop disse klart formede, ejendommelige Udtryk for en moderne Samfundsbetragtning, der skiller sig bestemt fra den, man hidtil her hjemme har betegnet som »moderne«. Parallellen med »Et Dukkehjem« er ikke foretagen ud fra noget æstetisk Synspunkt. Det er den socialpolitiske Anskuelses Fremtræden under kunstneriske Former, som jeg ved disse Linjer har villet henlede Opmærksomheden paa. Men en Misforstaaelse vilde det dog være at tro, at det var Moralbegreber og Samfundsideer i Uniformsfrakke, som Forfatteren har fremstillet. Det er tvært imod levende, skrøbeligt Kød og Blod. Den omtalte Samfundsbetragtning er kun Surdejgen i det dramatiske Stof. Den skaber ikke Digtningens Organisme i den Forstand, at den har formet denne som efter et logisk Tankeskema; men den er som det friske Blod, der ruller i dens Aarer, der banker i alle dens Pulse og giver de enkelte Skikkelser Næring, blussende Liv og Varme.

Og hvor kølig Forfatteren end har bestræbt sig for at være overfor sit Stof, føler man tillige, at det er Hjærteblodet.

Jul. Schovelin.

Fra Shanghai til Europa.

Den store Rejse, fra hvilken jeg her vil meddele nogle Indtryk og Stemninger, ligger en Del Aar tilbage; men Mindet om den og mit lange Ophold i Kina er endnu saa friskt, at jeg kun har behøvet at kigge i nogle Breve fra den Tid, for at faa Erindringer til at mylre frem. Jeg har aldrig holdt Dagbog eller gjort Optegnelser af nogen som helst Art; denne Skitse er altsaa rent Hukommelsesværk; dens Opgave er ikke at skildre kinesiske Forhold; dette er gjort ofte nok, og jeg vil for vor Literaturs Vedkommende tillade mig i saa Henseende at henvise til J. Henningsens interessante og paalidelige Bog; jeg har kun villet tegne et flygtigt Billed af nogle eksotiske Egne og skildre de Stemninger, som disse og Rejselivet i Orientens Oceaner kan fremkalde hos en ung Europæer. Og da Tilbagerejsen staar klarest for mig, har jeg grupperet mine Indtryk om denne.

Da Tietgen stiftede »Det store nordiske Telegrafselskab«, forekom det vore gode Landsmænd hartad utroligt, at danske skulde staa i Spidsen for saadant et Verdensforetagende, og denne energiske Mand, som senere gennemførte dette Værk paa saa glimrende en Maade, har sikkert, ved Siden af de mange Vanskeligheder, der laa i Sagens Natur, haft megen Mistro at kæmpe imod. De unge Studenter, jeg tror, vi var seks Russer, der havde faaet Ansættelse i Selskabets Tjæneste og skulde afgaa med den første Ekspedition i Foraaret 1870, blev i Studenterforeningen betragtede og feterede som sande Helte. Efter længere Tids Ophold i Fredericia, Newcastle og London kom vi da af Sted med forskellige Skibe, blandt hvilke Fregatten »Tordenskjold«, og naaede efter en højst interessant Rejse over Gibraltar, Malta, gennem

Suez-Kanalen o. s. v. Hongkong om Efteraaret. Til disse indledende Bemærkninger vil jeg kun føje denne, at jeg efter at være traadt ud af Telegrafselskabets Tjæneste opholdt mig to Aar i Shanghai, hvorpaa jeg af Helbredshensyn blev nødt til at rejse hjem.

Følelserne ved en Afrejse som denne er noget blandede. Rejsen selv forekommer én jo ikke mere at være særlig storartet, man er vant til den triste Tagen af Sted, man længes stærkt efter sit egentlige Hjem; men dog gribes man af vemodige Tanker. Aldrig mere tilbage til Kina, tænker man, bort fra Shanghais Sumpe med den fugtige, feberavlende Hede og bort fra Hongkongs golde Klipper, som udelukke den friske Brise og glødende ubarmhjærtigt pine det trætte, udmattede Hoved, saa man hader den straalende Sol! Bort fra denne hæslige Menneskerace med den gule Hud, de skæve Øjne, de tykke Næser og svulmende Læber, bort fra denne ildelugtende Atmosfære! Den friske Søluft vil bringe alle Organer i Orden igen. Jeg var kun uvillig stemt imod Landet og higede efter at komme af Sted, og dog var jeg vemodig, man lever ikke mange Aar et Sted uden, trods alle Ubehageligheder, at faa lidt tilovers for det, og man træffer overalt Mennesker, som man under saadanne Forhold slutter sig varmt til og nødig skilles fra for bestandig.

Saa blandede var mine Følelser, da jeg i Oktober 1874 stod ved Havnen i Shanghai for at ro om Bord. Det store franske Dampskib laa stønnende der ude i den mudrede, gule Flod, omgivet af en Mængde kinesiske Baade, som vedligeholdt en livlig Forbindelse med Landjorden.

Da skete der paa Vejen ud til Dampskibet et Uheld, som fik mig til at glemme alle baade glade og sørgmodige Tanker. Jeg havde næppe sat Foden paa Skibets Falderebstrappe, før den Baad, som havde bragt mig der ud, kæntrede, og de kinesiske Baadfolk og hele min Bagage gik i Vandet. Kineserne bleve snart bjærgede, Bagagen var i et Nu ført bort af Strømmen. Jeg sad net i det. Men der var endnu en Timestid eller to til Skibets Afgang; jeg ilede altsaa i Land; og det lykkedes mig virkelig ved nogle gode Venners Hjælp at faa en lidt broget, men nogenlunde tilstrækkelig Ekvipering samlet. Denne tragi-komiske Begivenhed gjorde mig saa forvirret, at jeg kom af Sted næsten uden at mærke det.

Shanghais store, prægtige europæiske Bygninger forsvinde nu efterhaanden, medens vi langsomt glide ned ad Floden. Kysterne

ere flade og nøgne; af og til ser man lysegrønne Rismarker, men ellers er Omgivelserne temmelig graa og trøstesløse, og da vi nærme os Flækken Vusung ved Flodens Udløb, glæde vi os til det dejlige Hav med den friske Nordostvind. Et Stykke ud i Havet er dets Vand endnu lige saa gult som Flodens; men naar vi har passeret den lille Ø Gutzlaff med Fyrtaarn og Telegrafstation, faar Havet sin smukke, blaagrønne Farve. Snart ser man ikke Land mere, og man begynder nu at gøre sig bekendt med den lille Verden, i hvilken man skal leve mange Uger. Paa saa lang en Rejse maa man ikke tænke paa Maalet, hvis man i det hele skal finde den taalelig; man maa finde Behag i Rejsen selv, og det er ikke vanskeligt, da selv Ensformigheden, der ikke kan undgaaes, har sine Ynder. Paa dette Dampskib, der tilhører Selskabet »Les Messageries Maritimes«, kan man tilmed sagtens befinde sig vel. Det er meget komfortabelt, Kahytterne store og lyse, Salonen en prægtig Sal, Maden, Vinen og Opvartningen udmærket.

Nordostmonsunen blæser stærkt, denne velsignede Vind, den eneste Lægedom mod Klimatfeberen i Shanghai. Skibet gynger, mange blive søsyge; de raske fryde sig ved Køligheden, og det saa meget mere, som vi véd, vi snart skal kæmpe mod Heden igen. Søsygens Forbud, de saakaldte *violons*, er allerede spændt over Bordene i Salonen. Det er vanskeligt at holde Balancen, medens man spiser; men naar man er søstærk, befinder man sig særlig vel og morer sig over de blege, ynkelige Skikkelser, der liste sig ned i Kahytterne. Især synes Japaneserne ikke at kunne taale den stærke Gyngen. Vi havde nemlig ikke mindre end to japanesiske Gesandtskaber om Bord. De var paa Vejen til Berlin og London. Det var meget fornemme Folk, de skulde være dygtige, sagde man, nogle af dem talte lidt Tysk og Engelsk; men de saa' ud som Abekatte. Skæve Øjne, skæve Ben, evigt grinende Ansigter, saaledes saa' det japanesiske Fremskridtspartis Repræsentanter ud. De var europæisk klædte og vilde gærne have europæiske Manerer; men det lykkedes ikke altid. Ved Maaltiderne voldte f. Eks. Gaflen dem megen Ulejlighed. Naar det endelig var lykkedes dem at føre Maden op til Munden med dette Instrument, maatte de i Reglen dog hjælpe til med Fingrene. Deres Excellencer havde den fineste Plads, en Salon paa Dækket, fra hvilken der altid udbredte sig en bedøvende Duft af stærke Parfumer; de gode Folk overdrive altid; det kan ogsaa være, at de med denne Vellugt vilde skjule Racelugten.

Vi var et meget blandet Selskab: livlige, skvadronerende Franskmænd, flegmatiske, reserverede Englændere med de stereotype whiskers, gemytlige Tyskere, Russere fra Sibirien, Japanesere, en Mængde Kinesere. I de sydligere Havne stødte endnu flere til os, Hollændere fra Batavia og Folk af alle mulige Nationer fra Batavia og Siam, af hvilke mange ventede paa Dampskibet i Singapore.

Tre Dage sejle vi paa det mørkegrønne uendelige kinesiske Hav. Saa bliver det varmere, Himlen bliver lysere, vi nærme os til Øen Hongkong.

Snart ligge vi i Staden Victorias dejlige Havn. Bugten her er som en Indsø, der omsluttes af høje Bjærge; paa Bjærgskrænterne foran os ligge i Terrasser prægtige Villaer, der straale hvidt i det lyse Solskin. Her er det endnu Sommer, en mild, henrivende Sommer. I Shanghai begyndte vi at tænke paa Vintertøjet, paa Havet var det ret køligt; her haste vi saa meget som muligt. Havnen er fuld af Skibe: stolte Orlogsmænd, hvis Salut for den engelske Fæstning ruller drønende tilbage fra Klipperne i tusendfoldigt Ekko, de forskellige Dampskibsselskabers store Passagerskibe, som vedligeholde Forbindelsen med de andre Verdensdele, og Sejlskibe fra alle Lande, blandt hvilke særligt de siamesiske, med Elefanten i Flaget, udmærke sig ved deres ranke, elegante Skønhed. Mange af disse føres af danske og tyske Kaptejner.

Vort Dampskib er omringet af kinesiske Baade. *Boat, massa! Sampan, sir!* brøles der med livlige Fagter fra alle Sider. Man springer i den første, den bedste. En saadan Sampan er Bolig for en hel Familje. De sover i den, spiser deres *Tschow-tschow* (Mad) i den og befinder sig vel, skøndt der er grumme lidt Plads. Mænd, Kvinder og Børn ro allesammen, Børnene forstaa at føre Aaren, næsten før de kan tale. Alle sidde de dér med et Smil paa Ansigtet og i livlig Samtale; de se meget godmodige ud. De bære for det meste en skiden brun Kjortel, en Slags Skjorte eller Bluse, vide blaa Benklæder; Mænd og Kvinder ere ens klædte; de førstnævnte har Pisken viklet op om Hovedet, Kvinderne har en løjerlig, styg Frisure: de stryge Haaret langt tilbage fra Panden og sætte det op i Nakken, saa det ligner en stor sort Sommerfugl med udspilede Vinger. Vi ro gennem en Mylr af disse Sampaner under en bedøvende Støj. Udsigten er prægtig. Rundt om os Havnen med de utallige Skibe, foran os Staden. Langs med Strandbredden bevæger der sig en sort Strøm af Kinesere; paa Fjældene ligger Husene med marmorstraalende Søjler.

En saadan Rotur er interessant om Dagen; men den er vidunderlig skøn om Aftenen: da straale Himlens Stjærner diamantagtig klart, Baadens Vej betegnes ved en Ildstribe i Vandet, med hvert Aaretag flyver der tusend lysende, funklende Gnister op i Luften, og der inde ligge Bjærgene med Byen, en sort Masse med utallige Lyspunkter, et Uhyre med mange glødende Øjne. Fra Krigsskibene lyde da Natsignaler og fra de kinesiske Junker monotone, tungsindige Akkorder.

Naar vi fra Dampskibet ro ind imod Kysten, har vi lige for os det blændende hvide europæiske Kvarter. Mod Vest ligger den ensformig graa Kineserby; mod Øst er der venlig Vegetation, dér ligger *happy valley* — den lykkelige Dal. Saa snart vi sætter Foden paa Landjorden, bliver vi omringede af en Skare Kinesere med Bærestole. De skændes og slaaes for at faa fat i os. Endelig lykkes det os da at erobre en Bærestol, den almindeligt benyttede, hensigtsmæssige Befordring. Ved Havnen ligger de europæiske Konsulater og Købmandsgaarde eller skidengraa kinesiske Huse med Butiker fra øverst til nederst, for det meste fulde af smudsige Børn. Vi vælge Vejen mod Øst. Her kommer vi ind i en ustandselig Mylr af Mennesker, Søfolk af alle Nationer, Købmænd, næsten altid i Bærestole, Kinesere, for det meste med lange, statelige, glinsende Piske og en lille Hue paa den skaldede Isse, med de bekendte tykke Filtsko, fine, snævert sluttende Silkeknæbenklæder og folderige blaa Kapper, og fattige Kulis, hvis Klædning er som Baadfolkenes. De gaar med bare Ben eller Straasandaler; naar de har noget paa Hovedet, er det de store Straahatte, som man kender fra Tekasserne.

Dér, hvor det europæiske Havnekvarter holder op, begynder Promenaden. Naar Solen nærmer sig til den vestlige Horisonts Rand, blive der meget livligt her, da samler sig alle de Europæere, som kan røre sig af Stedet. Blege hvide Damer i Vogne og Bærestole, raske, lapsede Ryttere, gaaende og krybende Mennesker veksle flegmatiske Hilsener. I Nærheden af Eksercerpladsen spilles Kricket, eller man lytter til Militærorkestrets Musik; Spillemændene er Englændere eller Indiere, Seapoys, for det meste prægtige, kraftige Skikkelser, med smukke, men altfor bløde Træk. Promenaden fører ud til *happy valley*. Her ligger den engelske Væddeløbsplads og de protestantiske og katolske Kirkegaarde. Dem skal man ikke søge, naar man er tungsindig stemt; her hviler saa mange bristede Illusioner og knuste Forhaabninger; næsten alle

Beboerne er døde unge; gamle Europæer er jo sjældne her, man kommer her ud for at søge sin Lykke og ikke sit Hjem.

Her, en Mils Vej fra Victoria, er Luften blød og frisk; kølige Pust fra Havet svale den svedige Pande og lege med Gummi- og Banjantræernes smukke lysegrønne Løv. Vi gaar ad en Klippevej langs Stranden og kommer saa til en Sump, i hvilken der paa Bambusstammer er bygget en lille kinesisk Landsby. Sorte Svin og skidne Børn tumle sig imellem hverandre; det er ufatteligt, at de kan leve og trives her. Lidt længere ude ligger der to Templer — Josshuse kaldes de. Sét i nogen Afstand i Solens Skær tage de sig ret godt ud med deres barokke Prydelser, deres Drager med røde Gab og det paaklistrede Guldpapir; naar man kommer nærmere, er det kun Flitter, smagløst Teaterstads. Et Par Præster glo dumt paa os. De er smudsige og pjaltede. Man har jo i Kina ikke nogen Agtelse for disse Folk; de anses for Mennesker, som ikke gide bestille noget og derfor blive Tempeltjænere, hvis Arbejde bestaar i at tænde Offerpindene for Guderne og de afdødes *manes*. I Templets Baggrund skimter man en skrækkelig broget Figur og sorte Tavler med Guldbogstaver, belyst af Papirslygter. Lamper, Lys og smaa osende røde Pinde udbrede en modbydelig Lugt.

En Vandring mod Vest i Victoria giver et helt andet Indtryk, fordi man her befinder sig i et udelukkende kinesisk Kvarter. Hovedgaden er bred, de andre saa smalle, at en Vogn ikke vilde kunne køre igennem dem. Den ene aabne Butik ligger ved Siden af den anden, det er som et kolossalt Marked. Her findes alt fra alle Verdens Lande, man kan faa alt, naar man NB. vil betale godt for det. Europæiske og amerikanske Varer, persiske, indiske og arabiske Industrigenstande, kinesisk og japanesisk Porcellæn, fine Lak- og Elfenbenssager kappes om at vække Købelysten. Her bølger en ustandselig Menneskestrøm gennem Gaderne. Sømænd af alle Nationer indtage mere eller mindre lapsede og magelige Stillinger i de uundværlige Bærestole og lade sig frygteligt snyde af de snedige Kulis. Persiske Købmænd, om Vinteren i lange sorte Talarer og med bispehueformede Hatte, om Sommeren i hvide Kaaber og med brogede Turbaner, staa hist og her i Grupper og drøfte deres Forretningssager i underlige Gutturaltoner og med livlige Fagter. Rundt omkring vandre Politibetjæntene. Blandt dem er Europæeren Aristokraten, højt hævet over de andre, som er Sikher, Negere eller indfødte Kinesere, hvem denne Værdighed

klæder komisk. Alle er de om Dagen bevæbnede med en kort, tyk *life-preserver,* om Aftenen med Bøsser. Sikkerheden er til sine Tider ikke meget stor; gaar man paa afsides Veje om Aftenen, bør man have en Revolver i Lommen. Hovedmassen er Kinesere af alle Klasser, i alle mulige Stillinger. De krydre Atmosfæren med en underlig Duft, sødlig og gennemtrængende, der i Begyndelsen er utaalelig, men som man efterhaanden slet ikke mærker. De ryge alle, de lavere Klasser en Tobak, der stinker modbydeligt og nydes i lange Bambusrør med Metalhoveder eller i Cigaretter, som Bærestolskulier og Lastdragere ofte pudsigt gæmme i deres Pisk, der er rullet op om Hovedet. Velhavende Folk og lapsede unge Fyre smøge med megen Anstand og Selvbevidsthed deres Manilacigarer. Det er et højst broget og livligt Folkeliv; mange tilbringe hele Dagen paa Gaden. Overalt hører man Udraabernes monotone, skærende Røster. De fleste handle med Fødevarer. Hist indtager en kinesisk Familje sit Maaltid. De sidde omkring en stor Spand Ris, gamle og unge imellem hverandre; rundt om staar der Skaale med Delikatesser, Grøntsager, der ser ud som Tang, mærkelige havfarvede Geléer med sorte Klumper i, tørrede Fisk med en ubehagelig Lugt. Hver enkelt har en lille Lerskaal og to Pinde i Haanden. De begynde Maaltidet med at fylde deres Skaal med en god Portion kogt Ris, holde dernæst Skaalen tæt op til Munden, medens de med den anden Haand paa en ubegribelig hurtig Maade benytte Pindene, dels til at skovle en Mængde Ris i sig, dels til at lange omkring efter de omtalte Delikatesser. Deres Færdighed i at bruge Spisepindene er utrolig; de kan spise Gelé med dem uden at spilde noget. Til denne Tschov-tschov drikke de Te og en ubetydelig Smule Risbrændevin. Medens den ene efter den anden fylder sin Skaal paany, gaar Samtalen meget gemytlig; gamle og unge tage ligeligt Del i den, og man lytter til en femaars Purk med samme Opmærksomhed som til hans Bedstefader. Der er en øredøvende Spektakel i disse snævre Gader. Her er der lutter Lystighed og Glæde, hist Slagsmaal, under hvilke man mishandler hinanden paa en oprørende Maade. Her rives to Børn om et halvt afgnavet Sukkerrør, hist spiller Kulier Hasard og slaaes om én af de smaa Messingmynter med det firkantede Hul i Midten. Naar man slaaes, gælder det om at faa fat i hinandens Pisk, Kineserens ømme Side; det er et tragikomisk Syn at se en Politibetjænt trække af Sted med en ulykkelig Synder ved Pisken. Et andet Sted morer en Flok unge

Kinesere sig med at spille Fjerbold, én af deres Hovedadspredelser, de kaste Bolden i Vejret med Foden, og saa gaar det videre fra Fod til Fod med glimrende Virtuositet. De gamle morer sig ofte med at sætte Drager op.

For en Udlænding er der saaledes Masser af interessante Ting at iagttage paa Gader og Stræder. Af Kinesernes indendørs Liv faar man derimod kun lejlighedsvis et Glimt at se, og saa er det dog kun meget lidt, man lærer at kende til det. Kineseren har selv ingen Tilbøjelighed til at indvie én i det, og vor Aabenhed i saa Henseende modtager han med stor Høflighed, medens han i sit Hjærte i høj Grad misbilliger en saadan Indiskretion.

Blandt Besøg hos indfødte mindes jeg særligt ét, jeg en Gang med en Ven aflagde i en kinesisk Hong (Handelshus). Paa Vejen blev vi Vidne til et Skuespil, der just ikke var saa ganske sjældent, nemlig en Piskning af kinesiske Forbrydere. Rundt om Gabestokken paa et Torv midt i Kineserbyen havde der samlet sig et stort Publikum, mest indfødte, der paa vanlig Vis støjede og brølte. Forbryderne vare lænkede sammen; usle og elendige saa de ud, de gule Ansigter vare gustne og mumieagtig stive, men Synet af Bødlerne, kolossale Negere, kunde heller ikke være særlig opbyggeligt for dem. Deres Rygge bleve blottede, og de fik hver fem og tyve kraftige Piskeslag, der farvede Ryggen blodig rød og fik dem til at udstøde forfærdelige Hyl, som efter at have udtrykt den største Trods og Forbitrelse fik Klang af Resignation. »Ajah!« raabte de alle, et Udraab, der betegner Smerte eller Forundring: Publikum syntes at være vel fornøjet; Straffens Raahed og Modsætningen mellem de svære sorte Karle og de elendige Uslinge gjorde aabenbart intet Indtryk paa dem. De sidstnævnte, som var Sørøvere, der havde terroriseret en hel Landsby, fortjænte for øvrigt ærligt deres Straf.

Ved Handelshusets Port blev vi af Kuliflokken modtaget med det lidet smigrende Tilraab: *Fankvaj!* (fremmede Djævle!). En af Handelsbetjæntene førte os op til Købmandens Værelse, der laa midt i Huset paa en Trappeafsats, uden Vinduer, men saaledes, at man kunde se ned i Gaarden. I Værelsets Baggrund fandtes Husalteret: en Nische i Muren, deri et barokt Gudebillede og rundt om nogle sorte Mindetavler med Guldbogstaver, foran disse altidbrændende Lys og nogle Røgelsepinde, der udbrede en gennemtrængende Lugt. Langs med Siderne var der opstillet nogle Bænke og smaa Borde, men paa den ene Side fandtes Kineserens Ynd-

lingsopholdssted, hvor han indtog sit daglige Kvantum Opium. Midt paa en Slags Løjbænk med Plads til to stod en lille brændende Lampe, ved Siden af den laa de sirlige Opiumspiber og nogle smaa Metalbeholdere, som indeholdt Opium i tyktflydende Tilstand; for Enden af Bænken laa der en firkantet Træklods, paa hvilken Opiumsrygeren hviler sit Hoved, medens han indsuger Giften.

Kineseren, en høj, mager Mand med et intelligent Ansigt, modtog os med den største Venlighed. Jeg blev forestillet for ham som en Dansk, en *Vungkijan* (»Manden med det røde Flag«), og han gav mig meget venskabeligt Haanden, hilste mig først med det kinesiske *Tschin-tschin* og derpaa med det engelske: »How do you do?« Selv hed han Kongki. Han bad os sætte os, bød os meget gode Manilacigarer og spurgte med sædvanlig orientalsk Gæstfrihed, om han ikke kunde tjæne os med noget andet, hvorpaa min Ledsager svarede, at vi gærne vilde smage en rigtig udmærket Kop Té, noget *Ulungtja*, en bekendt fortrinlig Tésort, som holdes af de fleste velhavende Kinesere, der sætte Pris paa en baade god og dyr Té. Han smilede selvtilfreds og gav straks Ordre til at bringe det forlangte, som blev serveret i meget smaa Porcellænskopper, der var tildækket med Underkopperne, for at intet af Aromaen skulde gaa tabt. Den saaledes tilberedte Té, i hvilken Bladene svømme omkring, har en gulgrøn Farve, en meget aromatisk, men noget bitter, syrlig Smag og en dejlig Duft; for rigtigt at kunne paaskønne den, maa man dog være vant til den. Der førtes imidlertid en meget livlig Samtale paa *Pitchen*-Engelsk, dette Blandingssprog, som de fremmede tale med de indfødte, og hvis væsentlige Bestanddel er korrumperet Engelsk. Vort Hovedæmne var det nyeste europæiske Vidunder, Telegrafen, som han slet ikke kunde begribe og ivrigt forlangte forklaret. Han afbrød os ideligt med Forundringsudbrudet: »*How can?*« og Forstaaelsen blev ikke større, end at han tilsidst undrede sig over, at den Papirstrimmel, paa hvilken Skriften viser sig, ikke blev vaad paa den undersøiske Vej fra Shanghai til Hongkong. Hr. Kongki viste os dernæst, hvorledes Opiumsrygningen gaar for sig; men dette er beskrevet saa ofte, og jeg skal derfor efter denne Udflugt i Hongkong vende tilbage til Dampskibet, som skulde bringe os til Europa.

Nu var det jo først for Alvor, at vi forlod Kina. Da jeg fra Skibet betragtede de stolte Bjærge for sidste Gang, var mine Følelser noget blandede. Jeg var vemodig, men tænkte dog: I

hvide Paladser paa Skrænterne, hvor daarende ser I ikke ud, I straaler som Slotte i et Tryllerige! Og hvad gemmer I saa bag eders Mure? Trætte, havesyge Mænd, der kun tænke paa at forlade eder, og blege Kvinder, som visne under den stadige Kamp med Klimaet! Nej, bort, bort her fra!

Saa er vi atter ude paa Havet i stadig tiltagende Hede. Endnu tre Dage, og vi sejle op ad Floden til Saigon, den franske Koloni i Cochinkina, et i alle Henseender berygtet Sted. Klimaet er skrækkeligt, den sumpede røde Jord uddunster fugtig Hede, Solen nedsender glødende Pile, Risen trives, men Menneskene dø. Her ser interessantere ud end i de engelske Kolonier; Guvernørens Palads er et Versailles en miniature, der findes pragtfulde Anlæg, al Sydens Herlighed blomstrer i Haverne, i den zoologiske Have finder man de prægtigste bengalske Tigere og en storartet Samling Slanger, afskyelige Dyr, som man for øvrigt ikke behøver at søge i Bur, de hvisle rundt omkring paa Markerne og mellem Sumpenes straalende Planter. Luften er skrækkelig tung; naar man har Febertilbøjeligheder, bliver man straks syg, den raske føler sig ligesom omgivet af varme Dampe. Men det ydre er som sagt meget tiltalende; den, der længe har levet i engelske Omgivelser, glæder sig over de hyggelige og smukke Kaféer, hvor franske Officerer bortspiller deres Penge, og den, der ikke føler sig befæstet i sædelig Henseende, maa helst blive om Bord; her er ingen Baand og mange Fristelser.

Man aander først frit igen, naar man er kommen ud af Floden. Livet om Bord er behageligt, men ensformigt; man læser, passiarer, sover og spiser fortræffeligt. Det interessanteste Øjeblik indtræffer om Middagen, naar Styrmanden meddeler, hvor mange Mil vi har sejlet i de sidste fire og tyve Timer. Trods al Ensformighed er der dog saa meget at se. Naar det blæser, støtter man Armene mod Rælingen og morer sig over Skibets Gyngen, snart er man helt nede ved det mørke Vand, snart højt oppe i Luften; Bølgerne styrter frem og opløses i hvidt Skum; der er Musik i Havets Brusen, Vindens Piben og Maskinens drønende Slag. Den bragende, buldrende, metalagtig hvinende Vuggesang, der luller én i Søvn hver Aften, mister sin uhyggelige Karakter, naar man er vant til den. Ved Solnedgang har man det dejligste Syn. Der lægger sig et Slør over Solens lyse Glans, Skyer stige op som truende mørke Skikkelser eller lyse og rosenfarvede; farveskiftende flokkes de paa den dybe blaa Himmel, medens Havet faar et

vinfarvet Skær. Hver Dag bringer det herligste Skuespil, og det er altid forskelligt. Og den Nat, der følger paa, er lige saa dejlig; saa tindrende funkler Stjærnerne aldrig i Norden, og Maanens Skin er aldrig saa blændende hvidt. Hver Dag og hver Nat bringer det samme besnærende Syn.

Jo nærmere vi kommer til Malakka, des skønnere bliver disse Naturskuespil. Vi naar nu atter en engelsk Koloni — Singapore med den evige Sommer. Den tropiske Vegetation synes at fremtræde i en mere lutret Form end i Saigon; Luften er ikke fugtig og usund, men frisk og vellugtmættet. Skibet er straks omgivet af Baade. *Boat, massa! Boat, captain!* De kalde alle fremmede »Kaptejn«. Ja, i Land, i Land! Palmeskovene vinke. Hvor man ser hen, er der grønt, der findes ingen nøgen Plet, overalt Planter. Og vi køre en Tur i den kølige Skygge, omgivne af den velsignede rige Vegetation, forbi Kratlabyrinter, hvor Tigeren lurer, snart gennem en malajisk Landsby, der ligger i en Sump og bestaar af smudsige, elendige Hytter af Bambusrør, tækket med Sten og Blade, snart gennem Stadens kinesiske Del, som er renligere og viser, at Kineserne i Civilisation staar højt over de øvrige Dele af Befolkningen. Vi besøge ogsaa Singapores berømte botaniske Have og blive meget skuffede; ti vi finde ingen sydlandsk Pragt; her er møjsommeligt opelskede nordiske Planter, smukke blege Roser uden Duft; de minde om de hvide Kvinder her ude, som ikke kunne taale Klimaet.

Som allerede bemærket faar vi nye Passagerer fra Australien, Batavia og Siam om Bord her i Singapore. Vi er nu et ret broget Selskab og taler alle mulige Sprog. Ved Siden af mig ved Bordet sidder en fransk Officer, lige overfor en Portugiser, her en Tysker, hist en Hollænder og dér en Amerikaner. Englænderne danne dog Flertallet, og alle de andre kan tale Engelsk, i alt Fald radbrække det.

Fra Singapore fører Sejladsen os forbi en Mængde Koraløer, der ser ud som kolossale, mørkegrønne Stene, der ere blevne slyngede ud i Vandet. Og saa er vi igen paa det uendelige Hav, i den evig varme Zone; men her vifter der en mild kølig Vind. Saaledes skulde Klimaet altid være; man gaar med tynde, hvide Klæder, og det er aldrig for varmt og aldrig for koldt. Saaledes sejle vi en fem, seks Dage, en lille Koloni paa Havet; vi søge efter Omstændighederne at adsprede os, og det lykkes virkelig godt at glemme den utaalmodige Længsel efter det endelige Maal. Da

øjne vi Ceylon, den herlige Ø, værdig til at besynges af Digtere, denne Perle blandt de tropiske Lande, som vi faa at se. Adgangen til dette fortryllende Land er vanskelig. Ved Point de Galle, hvor vi ankre, tumler Havet sig i evige, haarde Brændinger, og Skibene gynge, som om de sejlede paa høje Bølger. Det er nogle højst ejendommelige Baade, der bringe os i Land. De bestaa egentlig kun af to skarpe Planker, som i en Fods Afstand ere forbundne med Tværpinde; man sidder paa Kanterne skraas overfor hinanden. Denne Konstruktion har vist sig at være den heldigste i det urolige Farvand.

Selv om Mindet om mange Enkeltheder fra Rejsen er forsvundet, saa vil mit Besøg paa Ceylon altid staa uforglemmeligt for mig.

Det er en Eftermiddag i Oktober. Himlen er dyb blaa, Solens Lys er ikke saa hvidt og skarpt som ellers, det kastes ikke saa blændende tilbage fra de hvide Bygninger, som man er vant til i Orienten, hvor man næsten altid maa gaa med blaa Briller om Dagen. Dragten sidder ugenert, der er ikke Tale om den pinlige Transpiration, Legemet glæder sig kort sagt ved et fuldstændigt Velvære. Og nu Sjælen! Her er jo Paradisfantasien virkeliggjort. Vi køre gennem Palmeskove, Luften er svanger med vidunderlig Duft, Kokuspalmer, mægtige Kæmper, rage højt i Vejret. Vel er Stammen nøgen, men de prægtige Kroner, Bladene og de grønne Nødder er des skønnere. Og Skovbunden! Der er en Mylr af de fineste, yndigste Planter med sirligt skaarne Blade og brogede Blomster. Den krydrede Luft med det milde lette Vindpust betager én, man kommer i en drømmende Stemning, og uvilkaarligt mindes man Heines Ord:

Dort wollen wir niedersinken
unter dem Palmenbaum,
und Liebe und Ruhe trinken
und träumen seligen Traum.

I Tavshed nyde vi denne stille, glødende Natur. — Vi standse i en Kokuspalmeskov. Vor Kusk, en indfødt Singhaleser, binder sine Hæle sammen og klatrer, idet han benytter den forreste Del af Fødderne som en Slags Tang, med forbavsende Hurtighed op i et Træ, fra hvilket han kaster store Nødder ned til os. De blive aabnede, vi drikke den forfriskende Mælk, og saa køre vi videre, stadig op ad Bakke, for at naa det højeste Punkt. Jeg har aldrig set en skønnere Udsigt. Solen er ved at gaa ned, Himlen spiller

i alle Farver fra det dybeste Mørkerødt til det fineste Rosenskær; der er alle Nuancer af Blaat, hist og her et gennemsigtigt Grønt; paa alle Sider er der Skovmasser; snart med mørkt, snart med lyst Løv, og hist ude ligger Havet, sort i det fjærne, skummende hvidt ved Kysten. Idet nu Solen er gaaet ned under Horisonten, viser der sig en anden Sol, en mørkeblaa Sol med dunkle Straaler. Det er Zodiakallyset. Men hurtig er Overgangen fra Dag til Nat, og vi maa af Sted. Det er allerede ganske mørkt. Stjærnerne funkle paa Himlen. Men se dér i Buske og Træer rundt omkring, dér er andre Tusender af lysende Stjærner. Det er utallige Ildfluer, som gøre hele Atmosfæren til en Stjærnevrimmel.

En Dag paa Ceylon, det er for lidt til al den Herlighed!

Og atter gaar Sejladsen rask fremad, nu imod Nordvest, og Utaalmodigheden og Længselen stiger, jo mere vi nærme os Europa; derfor følge vore Øjne med Begærlighed Folkene, naar de maale den Fart, vi gøre i Timen. Den daglige Meddelelse om den tilbagelagte Vej giver de sportelskende Englændere Anledning til Væddemaal, ja, de har faaet et helt lille Lotteri i Gang. Efter otte Dages Forløb naa vi Aden ved Indløbet i det røde Hav.

Jeg havde allerede i 1870 været i Aden med Fregatten Tordenskjold. Det var i Avgust, og trods de hede Helvedskvaler, vi havde lidt i det røde Hav, havde vi dog Heltemod nok til at klatre op ad de gulgraa, golde Klipper for at se de berømte, af Englænderne restaurerede Cisterner. Dette var næppe Umagen værdt. Ellers er der ikke noget at se i Aden. Der var nogle hvide Bygninger med trøstesløse Omgivelser, intet Træ, ingen Busk, det solstraalende Hav og de graa Klipper. Denne Gang gik jeg slet ikke i Land. Men der var ogsaa interessant nok om Bord. Her havde vi Besøg af Arabere, jødiske Købmænd, som for det meste handlede med Strudsfjedre og havde kønne regelmæssige Ansigter med lange Proptrækkerkrøller, og forskellige Afrikanere, blandt hvilke især Somalinegerne udmærkede sig ved deres forbavsende Hæslighed og rødtfarvede Haar.

Nu i November var der vel hedt i det røde Hav, men dog langt fra saa slemt, som da jeg sidst passerede det i Avgust Maaned. Den Gang laa man stønnende paa Dækket; man var som i en glødende Ovn, kom der et Vindpust, saa bragte det kun Hede, det var en Ildstrøm; man svedte ikke mere, man var tør hed, der dryppede Beg ned fra Skibstovene, og jeg laa der og kunde ikke en Gang læse, og var i en underlig viljeløs Tilstand;

det var, som om jeg ikke kunde ligge; men det maatte jeg jo dog, for jeg kunde endnu mindre sidde, staa eller gaa.

Jeg kunde vel endnu fortælle et og andet om Suez og Ismailia, om Ørknens Sand og Saltsøerne, om Pelikaner og Flamingoer, om Karavaner og støvfyldt Luft, om Sejladsen gennem Suezkanalen og om, hvorledes jeg dér svømmede fra Asien til Afrika — men det er mere kendte og tit beskrevne Egne. Det første Pust af Europa fik jeg i Port Said, denne franske Stad, som hurtigt er blomstret op. Dér spillede jeg Hasard og vandt fra de kæltringagtige Grækere, som havde Banken, fordi jeg holdt hurtigt nok op, drak tysk Øl, hørte ægte bøhmiske Sangerinder og »An der schönen blauen Donau«, spillet af et tysk Orkester. Men over al Maade stor var den europæiske Kinesers Henrykkelse, da han kom til Neapel. Dér tyktes alt ham uendelig skønt, Naturen, Menneskene, Musiken; ja, den dejligste Musik, han nogen Sinde havde hørt, var et Potpourri af »la fille de madame Angot«, som spilledes paa Violin af smaa mørkhaarede neapolitanske Drenge, der roede Dampskibet i Møde. Den Nydelse, han havde af Kunstskattene i Neapel, Rom og Florens og af Musiken i München, kan kun den fatte, der vender tilbage til Europa efter et fem Aars Eksil i Østasien.

Johannes Magnussen.

Den sidste Rigsdagssamling.

Stilfærdigere Samling end den nys sluttede har vi i mange Tider ikke oplevet her til Lands. Storpolitiken har næsten ganske hvilet, og af Demonstrationer og parlamentariske »Begivenheder« har der været saa lidt, at politiske Lækkermunde har været ved at fortvivle derover. End ikke de obligate Forligsrygter, der i de senere Aar har været lige saa uadskillelige fra et dansk Foraar som Rusk og Væde, har man i Aar hørt noget til. Da man mellem Medlemmer af de to Ting forhandlede om den Regulering af Statstilskuddet til Højskolerne, der stod som Betingelse for Landbohøjskolelovens Gennemførelse, sagde en spøgefuld Landstingsmand noget om, at Folketinget nok kunde faa Højskolerne, naar det vilde byde noget antageligt derfor, som f. Eks. Middelgrundsfortet, men denne Vits var bogstavelig det eneste, der dog havde en Mundsmag af »hemmelige Underhandlinger« ved sig, og det viste sig endda for lidt til at lave selv det magreste Forligsrygte paa. — Bedst ser man maaske Forskellen mellem denne Samling og dens nærmeste Forgænger, naar man sammenligner hine bevægede Slutningsdage i Fjor, hvor det stod paa »de 8 Millioner« og Gensdarmernes Afskaffelse og hvor Folk belejrede Rigsdagsbygningen for at høre nyt og Bladene sendte Løbesedler ud en første Paaskedag, med den fredelige Afslutning i Aar, hvor de sidste Spørgsmaal af reel Interesse var, om Landstinget vilde give 80,000 eller 100,000 Kr. som Statstilskud til Vejle-Givebanen og gaa ind paa Nedsættelsen af Telegrafdirektørens Alderstillæg. Havde ikke den Andræ-Blomske Slutningsepisode været, vilde Samlingens sidste Dag have været lige saa blottet for Spænding som den jævneste Arbejdsdag, og selv den Sensation, som den lille Slutningseffekt i Landstinget vakte, var ikke af dem, der vil huskes længe eller øve nogen synderlig Virkning.

Ogsaa i sin rent ydre Fremtræden har denne Samling været meget fordringsløs. Tonen har været dæmpet og lavmælt, og Debatten har hverken ejet Flugt eller Lidenskab. Ikke sjældent har et Utal af tomme Stole og Forsamlingens »Opløsning i konverserende Grupper« baaret Vidne om, at ikke alle har interesseret sig lige levende for de Æmner, der forhandledes. Stærkt bevægede Forhandlinger som de om Kunstsmørloven og Befæstningsloven i Fjor har man i Aar ikke kendt til, men til Gengæld har Debatten gennemgaaende haft et mere forretningsmæssigt Tilsnit, det vil sige været ført i højere Grad med praktiske Resultater for Øje. Dog er der endnu altfor mange, som trænger til at lære, at det i en Arbejdsperiode gælder at indskrænke Debatten det mest mulige og at enhver overflødig Udtalelse i Virkeligheden er en Sten paa Vejen. Det at det ene Medlem efter det andet rejser sig for mer eller mindre vidtløftigt at udtale sin Tilslutning til et Forslag, hvis Vedtagelse allerede er tilstrækkelig sikret, Tilbøjeligheden til at »faa det sidste Ord«, de unødvendige Gentagelser af Ting, der allerede er sagte lige saa godt eller bedre, ofte blot fordi Vedkommende »nu en Gang har rejst sig«, — alt det sinker Tiden og sløver Interessen for Forhandlingerne.

Men denne Samling, der tilsyneladende har været saa ensformig graa, saa begivenheds- og interesseløs, har dog udført et Arbejde af større reel politisk Betydning end nogen anden i de senere Aar. Der var en Tid, da man var tilbøjelig til at stille Samlingens Horoskop helt anderledes; mange i Venstre troede, at den vilde løbe ud i Sandet, og fra forskellige Sider i Højre fremstillede man Folketingets Forhandling som intet andet end maskeret Visnepolitik. Meningen er, sagde man, simpelt hen den ved Skinforhandling at trække Samlingen i Langdrag saaledes at man undgaar Opløsning, men i Virkeligheden er det Visnepolitiken, der igen er i Opmarsch, kun ikke som i gamle Dage med Pauker og Trompeter, men, belært af Erfaringen, stilfærdigt og paa Hosesokker. Denne Parole, der sikkert i god Tro blev greben af mange, har, som det nu vel maa indrømmes af enhver, paa ingen Maade holdt stik, lige saa lidt som dens tro Følgesvend: Paastanden om at Venstre i en nær Fremtid agtede paany at underordne sig det Bergske Førerskab. De 40 Love, der har været den direkte Frugt af Rigsdagens Arbejde, er vel et uforkasteligt Bevis for, at man ikke har ligget paa den lade Side, men Samlingens største Betydning ligger dog ikke i det reelle Indhold af disse

Love. De bevæger sig dog, naar alt kommer til alt, kun i Periferien og mere end et af de Forslag, man forhandlede uden at naa noget direkte Resultat, vilde haft en anderledes indgribende Betydning for vort Samfund, om de var bleven til Love. Men under Arbejdet baade paa de vedtagne og de ikke vedtagne Forslag har Forhandlingspolitiken vokset sig saa stærk, at det ikke mere vil være muligt at komme den til Livs, og der er gennem selve Forhandlingen falden et klarere Lys end nogensinde før over de reelle Modsætninger, i hvilke Partimodsætningen bunder, samtidig med at der ud af uklare Stemninger efterhaanden har formet sig en sikrere og mere bevidst Stræben hen imod bestemte Maal.

For Oppositionens Vedkommende er det de økonomiske Reformer, der mere og mere udpræget er bleven det fælles Maal for de forhandlende Gruppers Politik. Som Slagord er »den økonomiske Politik« alt andet end ny, men det er netop et af denne Vinters bedste Resultater, at Veje og Midler nu har klaret sig saa vidt, at den er ved at gaa over fra et Slagord til en Politik, — en Politik, der som ingen anden er groet naturligt frem af selve vort arbejdende Samfunds forandrede Kaar. — Der har i de trange og fattige Aar, vi har maattet stride os igennem her hjemme, omsider arbejdet sig den Fornemmelse op i Befolkningen, at vi alle sammen — Højre saa vel som Venstre — er ved at gaa bag af Dansen i Nationernes store Kapløb om det daglige Brød, og at vi maa til at tage Skeen for Alvor i den anden Haand, hvis vi vil beholde, hvad vi har eller — hvad vi dog nok kunde trænge til — naa videre frem. Det er denne Fornemmelse, der med daglig stigende Styrke tvinger de store økonomiske Eksistensspørgsmaal frem i første Linje i den politiske Kamp, og det er den, der er os den sikreste Borgen for at denne Kamp om ikke lang Tid vil blive ført under andre og sundere Vilkaar end nu. Den absolute Protestpolitik, som dog efter Regeringens Færd i 1885 var mere tiltalende for Følelsen og i og for sig mere berettiget end nogensinde før, brast, saa snart det første økonomiske Lovgivningsspørgsmaal af væsentlig Betydning for Landbruget: Konverteringssagen, viste sig over Horisonten, og den samme Følelse af at de økonomiske Spørgsmaal, store som smaa, under de givne Forhold ikke lode sig afvise, bestemte i det hele selv de mest modstræbende til at slaa ind paa Forhandlingspolitiken. Men ogsaa Regeringspartiet, der tilsyneladende endnu danner saa kompakt en Masse og forfølger de samme Formaal og opererer efter den

samme Taktik som i 1885, har begyndt at mærke Virkningen af den almindelige Frontforandring, vi staar i Begreb med at gøre. Lige saa lidt som den nøgne Protestpolitik kunde staa sig for det stigende Krav paa økonomisk Reform, lige saa lidt kan Regeringens Kamppolitik det. Naar man føler den økonomiske Grundvold vakle under sig, skrumper baade Partifanatisme og Fæstningsbegejstring ind til forholdsvis minimale Størrelser; man spørger sig selv, om Provisoriesystemet vil fremme eller hæmme den kraftige økonomiske Reformpolitik, der nu mere og mere kommer til at staa som det ene fornødne, og Svaret er let givet Regeringen føler selv, hvordan dens egen tidligere Politik hænger den Blylodder om Benene saa snart det gælder at realisere de Planer, der vil bringe de største økonomiske Fordele, men som ogsaa vil koste flest Penge. Den store københavnske Fæstning er under det nuværende System ikke let at ryste af sig: den kræver større og større Greb i Kassen og gør det for hver Dag vanskeligere at afse Penge til andre Formaal. Bygger man videre, vil snart den Dag komme, hvor man enten maa give Fæstningen eller den økonomiske Politik Rejsepas.

* * *

Af de i denne Samling vedtagne Love har Jærnbanelovene Krav paa at nævnes først. Vort Jærnbanenæt forøges ved dem med næsten 32 Mil nye Baner, der, tilligemed de nye Anlæg ved den nordsjællandske Bane, vil koste Statskassen c. 11½ Mill. Kroner. To af disse Baner — Slagelse-Næstvedbanen med Sidebanen til Skelskør og Hobro-Løgstørbanen — skal bygges af Staten med et Tilskud fra Kommunerne af 40,000 Kr. pr. Banemil (Landstinget havde vedtaget henholdsvis 80,000 og 50,000 Kr.), medens de øvrige — Skagensbanen, Hobro-Løgstørbanens Sidebane fra Aalestrup til Viborg, Horsens-Tørring og Vejle-Givebanen — skal bygges af private med større eller mindre Tilskud fra Statskassen. Ingen af disse Baner er af første Rangs Betydning, og flere af dem er endog kun Lokalbaner i snævreste Forstand, men det vilde være ubilligt at nægte, at de vil skaffe gunstigere Afsætningsforhold og i det hele taget bedre Livs- og Produktionsvilkaar for Egne, der haardt kan trænge til den hjælpende Haand, der ved disse Love rækkes dem. For Himmerlandsbanens Vedkommende har der været stor Uenighed om Retningen, og det er utvivlsomt, at den af Regeringen foreslaaede Ret-

ning Løgstør-Hobro har langt mindre Tilslutning baade blandt de paagældende Egnes Beboere og blandt jærnbanekyndige Folk i det hele end de konkurrerende Retninger Løgstør-Viborg og navnlig Aalborg-Viborg. Disse sidste Linjer peger mod Esbjerg og England, mens Regeringens gaar mod Hamborg og København, og der kan ingen Tvivl være om, at det er ad den første Vej, Jyllands Eksport mere og mere vil søge. Folketinget har da også fra første Færd holdt paa Viborgretningen, men denne har stødt paa en saa afgjort Modstand i Landstinget, at man har set sig stillet overfor Alternativet: den vedtagne Bane eller slet ingen, og man har da maattet give sig tilfreds med det Kompromis, som var det yderste, Landstinget var villigt til at gaa ind paa, nemlig at Retningen Hobro-Løgstør bibeholdtes, men at der til Gengæld, for at imødekomme Ønskerne om Forbindelsen vesterpaa, vedtoges et Statstilskud af 80,000 Kr. pr. Banemil og halv Ekspropriation til en Sidebane Aalestrup-Viborg, der skal forpagtes og drives af Statsbanerne.

Den hele Jærnbaneoverenskomst, til hvilken Initiativet toges af Boisen og som udvikledes videre ved Forhandlinger mellem ledende Mænd i Folketingets Finansudvalg og Landstingets Jærnbaneudvalg, strækker sig noget videre end til de i sidste Samling vedtagne Love, idet der samtidig er opnaaet en foreløbig Overenskomst om, at der til næste Aar af Regeringen skal forelægges Forslag om en Kystbane fra Klampenborg til Helsingør, samt om at Slagelse-Næstvedbanen, naar den er bleven færdigbygget, skal fortsættes til et Punkt ved Kalundborgbanen (Værslev). Ved det allerede i Aar vedtagne Anlæg af et Dampfærgeleje i Helsingørs Havn og Aftalerne om Kystbanen er da den første Begyndelse gjort til Udførelsen af den Række Foranstaltninger til Fremme af vor gennemgaaende Trafik, som Finansudvalgets Ordfører, Grev Holstein, udviklede Planen til ved Finanslovens anden Behandling i Folketinget.

Til Fremme for vort Lands vigtigste Erhverv, Landbruget, er der i Aar ikke gjort saa meget, som ønskeligt kunde have været. De nye Jærnbanelinjer spiller naturligvis en Rolle i saa Henseende, men dog kun for enkelte Egne, og hvad der er gjort for Landbruget i det hele, er hurtig sagt. Der er paa Finansloven bevilget noget større Beløb end i tidligere Aar til Landbrugskonsulenter, til Varetagelse af det danske Landbrugs Interesser i Udlandet, til Fodringsforsøg, Smørudstillinger, m. m.,

men den Landbrugsbevilling, som den største Interesse samlede sig om og som man navnlig fra jysk Side har lagt saa stærk Vægt paa, de to Millioner til Etablering af en Stats-Dampskibsforbindelse mellem Esbjerg og Parkeston-London, indsattes vel af Folketinget, men fandt Modstand baade hos Regering og Landsting. — Hvad der gennem særlige Love er gjort for Landbruget er heller ikke egentlig epokegørende. Ved Behandlingen af Bonusloven lykkedes det Folketinget at gennemføre en Nedsættelse til 4 Procent af Renten af de Laan, Livsforsikringsanstalten ved Lovens Udstedelse havde indestaaende i faste Ejendomme til en højere Rente end 4 Procent samt en Bestemmelse, der for Kommunelaanenes Vedkommende vil føre til samme Resultat. Det var et lille Led i den Række af Bestræbelser, man i de sidste Aar har gjort saa vel her som andensteds for at bringe Rentefoden ned og skaffe navnlig Landbruget billige Laan, men det meget større og betydningsfuldere Skridt i samme Retning, som Hypotekbankloven vilde have været, kom vi ikke til at gøre, fordi det i Aar, saa lidt som tidligere lykkedes Folketinget at komme til Enighed med Regeringen om Bestyrelsens Sammensætning og andre Stridsspørgsmaal. — En egen Gruppe af Landbrugslove — man kunde maaske kalde dem Landbrugspolitilove — er de, der har til Opgave paa forskellig Maade, snart i Landbrugets egen, snart i det almenes Interesse, at gribe regulerende ind i Landbrugsvirksomheden. Disse Love er uden Tvivl meget velmente, og deres Bestemmelser vil ofte være i alle Parters velforstaaede Interesse, men i Reglen møder de kun ringe Paaskønnelse hos dem, for hvem de er bestemte; de medfører i Reglen Bekostning og Ulejlighed for Landmændene, uden at disse altid er i Stand til at se hvad Nytte de gør. Af denne Art Forslag har Rigsdagen i Aar haft flere til Behandling: saaledes Brandpolitiloven og Lovene om Fælles- og Andelsmejerier, om smitsomme Sygdomme hos Husdyrene og om Forebyggelse af Ulykkestilfælde ved Brug af Maskiner. Den første og den sidste slap gennem Folketingets Skærsild, skøndt ikke uden betydelige Ændringer, der næsten alle gik i Retning af at indskrænke Tilsynets Myndighed og udvide den personlige Selvbestemmelsesret, men ved Mejeriloven vandt den Kreds af Landboere af begge Tingets Venstregrupper, der af Uvilje mod alle Indskrænkninger af den enkeltes personlige Frihed i Udøvelsen af sin Bedrift, plejer at stemme mod ethvert Forslag, der lugter af Politi, en Sejer, idet Loven indskrænkedes til

kun at gælde Afløb fra Mejerier, mens alle dens øvrige Bestemmelser, der sigtede til ved til Dels endog meget skrappe Forholdsregler at hindre Smittes Udbredelse gennem Mejerierne, strøges.

Den vigtigste af alle Aarets Landbrugslove var upaatvivlelig Loven om Landbohøjskolens Udvidelse. Ikke alene vilde der ved den være bleven skabt væsentlig heldigere Vilkaar for vor højere Landbrugsundervisning og for hele den til Landbohøjskolen knyttede betydningsfulde videnskabelige Virksomhed, men vi vilde tillige have faaet vor elementære Landbrugsundervisning ordnet paa en Maade, der var stemmende med Landets Tarv og svarende til hvad man i andre Lande har at opvise paa dette Omraade. Mens vi nu kun har ganske faa lavere Landbrugsskoler, der enten nyder ingen eller kun utilstrækkelig Statsunderstøttelse, idet de maa nøjes med de Smuler, der kan falde af fra den allerede i Forvejen altfor knappe Højskolekonto, vilde Forholdet ved Gennemførelsen af Loven saaledes som den vedtoges af Folketinget være blevet ganske forandret. Efter de af Folketinget vedtagne og af Indenrigsministeren godkendte Bestemmelser om Statsunderstøttelse til Landbrugsskolerne, vilde der være tilflydt disse Skoler og deres Elever en Understøttelse af i alt 160,000 Kroner, fordelt efter bestemte Regler, der saa meget som muligt udelukkede Vilkaarlighed ved Anvendelsen af Midlerne. Det lykkedes Udvalgets Ordfører, Tutein, energisk understøttet af dets Formand, Cl. Berntsen, at føre Forslaget igennem Folketinget, saaledes at væsentlig de Punkter, hvorom der var opnaaet Enighed mellem Udvalget og Ministeren vedtoges. Tilbage stod kun to Konfliktspunkter, Spørgsmaalene om hvorvidt Landbrugsskolernes Anerkendelse skulde ske paa Finansloven eller ved Indenrigsministerens Bestemmelse og om de samme Regler, som her fastsattes for Landbrugsskolerne, ogsaa skulde være gældende for Folkehøjskolerne. Det sidste Punkt blev det, hvorpaa Loven, i alt Fald tilsyneladende, strandede. Folketinget kunde ikke prisgive Folkehøjskolerne ved at lade dem forblive i den samme usikre og fortrykte Stilling som hidtil, samtidig med at man skabte dem en af Staten stærkt begunstiget Konkurrent, Landbrugsskolerne, og Landstinget vilde paa ingen Maade fravige sin Afstemning ved Finanslovens anden Behandling, hvorved Højskolekontoen atter var bleven nedsat, eller i det hele gøre nogen Indrømmelse i Højskolespørgsmaalet. Indtil faa Dage før Samlingens Slutning var der en Del Tro paa en heldig Løsning, ti saa vel Kultusministeren som indflydelsesrige

Medlemmer af Landstingets Højre viste sig tilbøjelige til at naa en Overenskomst paa det af Folketinget anviste Grundlag, men andre var saa meget des mere intransigente, og Resultatet blev Sagens Standsning. Sikkert har Højskolerne i Virkeligheden ikke været den eneste Anstødssten. Der var hos mange kun ringe Sympati for Sagen selv, rent bortset fra Højskolerne; den Understrøm af Uvilje og Mistro mod hele den teoretiske Landbrugsundervisning, der var ret kendelig i Folketinget, sporedes ogsaa hos nogle af det store Hartkorns Repræsentanter, og hos adskillige af de bureaukratiske Elementer var der saa megen Kølighed for Landbohøjskolen — mulig tilsat med lidt Skinsyge paa Universitetets Vegne — at man ikke ugærne saa Loven strande for i Aar.

De andre Produkter af Aarets Lovgivningsvirksomhed er spredte Sager, som det ikke er let at bringe ind under nogen samlet Betragtning. Af Foranstaltninger til Aandslivets Fremme gennemførtes Rigsarkivloven, ved hvilken et af de første Skridt er gjort til en forstandig videnskabelig Decentralisation, og Kunstmusæumsbygningen, der omsider vil muliggøre en saadan Opstilling af vore Kunstsamlinger, at de kan blive til virkelig Gavn og Glæde for Befolkningen, fik paa Finansloven baade Folketings og Landstings Ja, saa den altsaa vil kunne træde ud i Livet som et forholdsvis »godartet« Provisorium. Herhen hører ogsaa Teaterloven, et af de faa private Forslag, der er bleven til mere end et fromt Ønske; rigtignok gennemførtes ikke paa langt nær hvad det oprindelige Forslag havde tilsigtet, men Forslagsstilleren, Dr. Brandes, var forstandig nok til at foretrække et lille Resultat for en stor Demonstration og gennemførte, loyalt støttet af Kultusministeren og Folketingets Flertal, det Kompromis, der var blevet Resultatet af Udvalgets Arbejde.

Indenrigsministeren fik, foruden sine Jærnbanelove, ogsaa Lønningslovene for Post- og Telegrafetaterne og Loven om Lærlingeforholdet gennemført. Skøndt Lønningslove ganske naturligt ikke hører til de Ting, Folketinget med særlig Forkærlighed beskæftiger sig med under Tilstande som de nuværende, lykkedes det dog her ved gensidig Imødekommen at naa til et Resultat; der var i Folketinget en almindelig Erkendelse af, at navnlig de lavere Funktionærer i begge Administrationsgrene var saa lavt lønnede, at Tjænestens Tarv nødvendig maatte lide derunder, og den gode Vilje til Lovenes Gennemførelse var derfor saa stor, at den bar

ud over selv ret betydelige Vanskeligheder. Ved Loven om Lærlingeforholdet har man, saa vidt det kunde ske med fuld Bibeholdelse af Næringsfriheden, søgt at skabe et fastere Forhold mellem Læremester og Lærling og derigennem en større Garanti for at den opvoksende Haandværkergeneration kan tilegne sig en virkelig Fagdygtighed. — Under Finansministeriet gennemførtes Loven om Bonusuddeling til Livsforsikringsanstaltens Interessenter, en Lov, ved hvilken Forudsætningen for Loven af 18. Juni 1870, at Anstalten skulde yde sine Interessenter saa billige Forsikringsvilkaar, som det kunde forenes med dens egen og Statskassens Sikkerhed, omsider er sket Fyldest. C. 4½ Millioner Kroner af Anstaltens opsamlede Midler vil saaledes i Sommer komme i Omløb, og aldeles overvejende kommer Tilbagebetalingen uformuende Middelkaarsfolk til Gode. Ved den af Folketinget indsatte Bestemmelse om 5aarige Bonusuddelinger sikres der tillige Anstalten bedre Vilkaar i Konkurrencen med de private, navnlig udenlandske, Forsikringsselskaber. Det har været den fra samtlige Lovgivningsfaktorers Side anerkendte Forudsætning for Loven, at de c. 11 Mill. Kroner af Anstaltens Overskud indtil Udgangen af 1885, der er holdt udenfor denne Bonusuddeling, ogsaa skal holdes udenfor de kommende og betragtes dels som et fast Garantifond, dels som staaende til Lovgivningsmagtens Disposition til samlet Anvendelse i almindelige Statsformaals Tjæneste. — Endvidere blev de af Finansministeren forelagte Forslag om Forhøjelse af Invalideforsørgelser for Invalider af 1. og 2. Klasse samt om forandrede Regler for Tilkendelse af Invalideunderstøttelse vedtagne, det sidste dog ikke uden betydelige Ændringer. Dets oprindelige Formaal var at hindre, at Tilkendelse af Invalideunderstøttelse fra Domstolenes Side skulde kunne tillægges tilbagevirkende Kraft, men Folketinget godkendte kun dette Princip efter at have hjemlet meget indgribende Undtagelser derfra og indsatte desuden en Bestemmelse, hvorved Finansministeren bemyndiges til herefter at give Invalideunderstøttelse til saadanne Personer, med Hensyn til hvilke man ikke kan benægte Muligheden for, at Indskrænkningen i deres Erhvervsævne hidrører fra Saar, Kvæstelser eller Sygdom, paadragne ved Udførelsen af militære Tjænestepligter.

Af de Forslag, Justitsministeren gennemførte, var de vigtigste Loven om Forebyggelse af Ulykkestilfælde ved Brug af Maskiner, ved hvilken der er gjort et ikke ringe Skridt til

Sikring af Arbejdernes Liv og Lemmer under Arbejdet, — Loven om Handelsregistre, Firma og Prokura, — Loven om Hundeafgiften, der paa sin Vandring gennem Folketinget ganske mistede sit oprindelige bidske Præg, og tilsidst blev saa tam og skikkelig, at den sikkerlig ikke vil gøre sine firbenede Antagonister stor Fortræd og endelig den københavnske Byggelov, der først er kommen til Verden efter aarelange Fødselsveer, men nu ogsaa forhaabentlig tilfredsstiller de vigtigste af Sundhedsplejens Fordringer, uden at træde det praktiske Livs Krav for nær; maaske har Loven dog indrømmet Husejerne for meget og Hygiejnen for lidt, men alt i alt er den sikkert et nævneværdigt Fremskridt. — Ogsaa paa det militære Omraade har Folketinget vist sig villigt til Forhandling, saa snart det blot drejede sig om nødvendige Foranstaltninger indenfor den lovlig bestaaende Forsvarsordnings Ramme; herom vidner Geværloven og Loven om en ny Artillerikasernes Opførelse, ved hvilke der tilsammen disponeredes over et Beløb af næsten 5 Millioner Kroner.

* * *

Trods denne ret anselige Liste af vedtagne Love, der endda kunde forøges adskilligt, gør Rigsdagen dog bedst i ikke at komme for højt til Vejrs i Tilfredshed med sit Værk. De Opgaver, der i denne Samling er løste, betyder kun lidt i Sammenligning med dem, der endnu enten er ganske urørte eller kun bragt deres Løsning et lille Stykke nærmere. I vort konstitutionelle Uføre sidder vi saa dybt som nogensinde, om Rets- og Skolereformerne har der knap været talt, og om Told- og Arbejderspørgsmaalene har der vel været debatteret og skrevet adskilligt, men de, der skulde have Gavn af Reformerne, staar bestandig med lige tomme Hænder. De har kun den magre Trøst, at det forberedende Arbejde, der paa disse Omraader er gjort i Aar, næppe vil være helt uden Betydning for Fremtiden.

Den bedst banede af de Veje, ad hvilke den økonomiske Reformpolitik her hjemme maa frem, er Toldreformens, men jo længere man har trællet med denne Sag, jo fjærnere synes Udsigten til et praktisk Resultat at være bleven. Toldsagen er nu efter 18 Aars ihærdigt Arbejde naaet til det farligste af alle

parlamentariske Stadier, det man kunde kalde Paradestadiet; naar der forelægges et Toldforslag, enten det nu sker fra Regeringens Side eller ved privat Initiativ, venter intet normalt Menneske, at der skal komme en Lov ud deraf, men kun at Partierne vil benytte Lejligheden til for tiende eller ellevte Gang at markere de noksom bekendte Standpunkter: »ingen Toldreform uden fuld Kompensation« og »ingen Toldreform uden en Indtægtsnedgang, svarende til Krigsskatten«. Med andre Ord: Toldsagen har i de senere Aar været paa Veje til at blive en død Sag, og naar den nu er ved at leve op igen, er det ikke fra Rigsdag eller Regering, men udefra at Livsgnisten er kommen. Under en Periode af vaagnende økonomisk Reformtrang maatte Toldreformen nødvendig frembyde sig som den første og vigtigste af alle; der var en Følelse heraf hos mange, men det gjaldt om at finde en Mand med Ævne til at vække det slumrende Borgerskab og Mod til at sige det forargende Ord, der kunde ægge til Modsigelse og Strid og derigennem sætte den tunge Sten i Bevægelse. Manden var Grosserer Køedt, og Ordet blev »Tolden og Tiderne«. Saa dannedes »Toldreformforeningen«, og den første virkningsfulde Agitation for en Toldreform tog sin Begyndelse i By som paa Land. Landbefolkningen var ikke mindst tilbøjelig til at slutte sig til den ny Bevægelse, og det med god Grund, ti ingen forurettes som den ved den nuværende Toldlov. Skøndt »Toldreformforeningen« udtrykkelig gjorde en fornuftig Regulering og moderat Nedsættelse af Beskyttelsen og ikke dens fuldstændige Afskaffelse til sit Formaal, vakte den dog Uro i deres Lejr, hvis Interesser er nært knyttede til den bestaaende Beskyttelses Opretholdelse, og den protektionistiske Modbevægelse fik sit Centrum i Foreningen »Det nationale Arbejde«, der blandt sine Støtter tæller alle vor Storindustris Spidser og en Del Repræsentanter for det mindre Haandværk, men i alt Fald hidtil ikke har formaaet at finde nogen nævneværdig Tilslutning i andre Samfundskredse. Foreningens Toldprogram: »en protektionistisk Toldreform eller slet ingen« synes heller ikke at kunne øve nogen sær begejstrende Virkning paa de c. $^5/_6$ af Befolkningen, for hvem Beskyttelsen kun eller aldeles overvejende er en Byrde. Ganske vist kunde den Holdning, som Handelsmødet i afvigte Sommer under Gehejmeetatsraad Tietgens Ledelse indtog til Toldsagen, nok synes at indeholde en Opmuntring for »Det nationale Arbejdes« Bestræbelser, men for det første viste Forhandlingerne tydeligt nok, at det her kun var en Enkeltmands

store personlige Indflydelse og Autoritet, der drog en modstræbende Forsamling med sig, og dernæst var det, man paa Handelsmødet udtalte sig for, kun en foreløbig Opsættelse af Toldreformen indtil det viste sig, om det endnu større Gode, Toldunionen med de skandinaviske Lande, lod sig opnaa. Da der nu siden ikke har vist sig det ringeste Tegn til at det, saa længe den nuværende handelspolitiske Strømning er den raadende i Sverige, vil være muligt at opnaa enten en Toldunion eller en acceptabel Handelstraktat med vore Nabolande, medens meget peger i modsat Retning, tør man vel ikke antage, at Henvisningen til denne fjærne Fremtidsmulighed vedblivende skal stille sig i Vejen for en Afhjælpning af i alt Fald de mest skrigende af vor Toldlovgivnings Urimeligheder. — At vor Handelsstand som Helhed skulde være stemt for »Det nationale Arbejdes« Program er der ikke Tale om, og Gehejmeetatsraad Tietgen vil sikkert være den første til at protestere mod, at han og Handelsmødet tages til Indtægt for den yderliggaaende Protektionisme. En Del af vor Handelsstands Spidser er ganske vist saa indvævede i industrielle Interesser, at de nok kunde være tilbøjelige til at se Sagen mere fra Industriens end fra Handelens Side, men den allerstørste Part, og da især de smaa Handlende, vil her som alle Vegne snarest sympatisere med de Bestræbelser, der vil skabe en større Frihed for Omsætningen.

Det fejler ikke, at disse Bevægelser vil virke inciterende paa Rigsdagens Behandling af Toldspørgsmaalet. I Fjor naaede det af Tauber indbragte Forslag ikke til anden Behandling i Folketinget, men det ikke ubetydelige Arbejde, Udvalget anvendte derpaa, er dog paa ingen Maade spildt, og Udvalgsbehandlingen havde sat sig mange Spor i Forslaget saaledes som det paany blev indbragt. Ved første Behandling af det Tauberske Forslag i indeværende Samling viste der sig en større Kløft mellem Folketing og Regering end nogensinde før, ti mens Folketinget fastholdt sit gamle Stade: en moderat Nedsættelse af Beskyttelsen paa de Poster, hvor den er særlig trykkende og urimelig, udtalte Finansministeren sig i afgjort protektionistisk Retning, ja tog endog Ordet for, at vi burde følge Trop med Nabolandene ved at lægge Told paa Landbrugsartikler. Heller ikke paa Sagens senere Stadier viste der sig nogen overvættes Tilbøjelighed fra Regerings og Landstings Side til at komme overens med Folketinget om en Toldreform paa det angivne Grundlag. Paa Udvalgets Fore-

spørgsel erklærede Finansministeren, at han ingen Konference ønskede med Udvalget, naar det foreliggende Forslag, hvis finansielle Facit var en Indtægtsnedgang omtrent med Krigsskattens Beløb, fastholdtes som Grundlag for Forhandlingen, og Landstingets Udvalgsflertal afviste ligeledes slet og ret Folketingets Forslag. Naar Toldbehandlingen i Aar dog ikke har været ganske uden lysere Varsler om Sagens Fremtid ligger det dels i, at det, bl. a. gennem Joh. Hages Udtalelser i Folketinget, viste sig, at ikke alle i Regeringspartiet er stemte for at give sig lige god Tid med at komme til et praktisk Resultat i denne Sag og dels i, at der gennem en Række Udtalelser fra Oppositionens Side blev lagt en langt stærkere Vægt end tidligere paa det egentlig toldpolitiske Element.

Før har Hovedvægten været lagt paa den rent finansielle Side af Sagen: den samlede Indtægtsnedgang, men om man end ikke var til Sinds at opgive Venstres gamle Fordring her som det principielle Udgangspunkt, saa de fleste dog tydeligt nok Sagens Kærne i Spørgsmaalene om en retfærdig Fordeling af Toldbyrden mellem Luksus- og Nødvendighedsartikler og om Indskrænkningen eller Udvidelsen af den Del af Skatten, der gennem overdreven høj Beskyttelse eller faktisk Indførselsforbud ydes til private og ikke til Staten. Jo mere Tyngdepunktet flyttes over til den toldpolitiske Side, jo snarere kommer vi ud af den Sækgade, som vi nu staar ved Bunden af og jo snarere kan der komme ny Fart i Bevægelsen. Vel er det givet, at man i Begyndelsen vil faa at gøre med fuldt saa stærke Modsætninger mellem Folketinget paa den ene, Regering og Landsting paa den anden Side, som før, men Folketinget vil her kunne støtte sig til en ung og kraftig Bevægelse, der har sine Rødder i Højre saa vel som i Venstre, og vor Toldlov vil umuligt kunne bestaa for en indgaaende Kritik; jo mere der tales om dens Enkeltheder, jo stærkere vil ogsaa Kravet om en Reform blive.

Ogsaa paa et andet vigtigt Reformomraade, den sociale Lovgivnings, er der i den afsluttede Rigsdagssamling gjort et stort, men des værre foreløbig resultatløst Arbejde. Fra Regeringens Side er i Aar de to store Lovforslag om Arbejdernes Sikring mod Følgerne af Ulykkestilfælde under Arbejdet og om anerkendte Sygekasser bleven forelagte i Landstinget. Begge Forslag er snarere at betragte som Affødninger af den Bevægelse, der i det øvrige Europa og navnlig i Tyskland siden Firsernes

Begyndelse er foregaaet paa dette Omraade end som Udslag af særlig danske Krav og Reformbestræbelser, og man mærker derfor ogsaa Tilskæringen efter den fremmede Læst paa mer end et Punkt, baade i Kommissionens og i Regeringens Forslag. Det er dog ikke paa nogen Maade Meningen at benægte, at der er Trang til Forslag som de forelagte, og der er selvfølgelig ingen Grund til at dadle Regeringen for, at den hellere har villet komme den offentlige Mening lidt i Forkøbet paa et Omraade som dette end sakke agterud for den.

At de to Forslag er bleven modtagne med Begejstring var Synd at sige; der har tværtimod i den offentlige Debat saa vel i Pressen som i Rigsdagen vist sig en ret betydelig Kølighed overfor dem, og det ingenlunde alene eller endog kun fortrinsvis fra Oppositionens Side. Det »statssocialistiske« Element i dem har vakt Mistro og Uvilje hos ikke faa, og mange har udtalt sig tvivlende om deres praktiske Nytte og særlig for Sygekasseforslagets Vedkommende fremhævet, at de Fordele, den offentlige Understøttelse vilde yde Kasserne, langt fra opvejedes ved de Tab, som Opfyldelsen af de Betingelser, der opstilles for Anerkendelsen, og Inddragningen af forskelligartede frivillige Bidrag vilde bringe dem. I den store Adresse fra Sygekassemedlemmer er denne sidste Betragtning saaledes bleven meget stærkt betonet, og man har fra denne Side krævet, at det offentlige fuldstændig skulde overtage hele den egentlige Sygepleje.

Landstinget har givet sig skikkelig god Tid med Forslagenes Behandling, idet Udvalgsbetænkningerne over dem begge først fremkom saa sent, at intet af dem naaede til anden Behandling i Tinget. Udvalgets Flertal har til begge Forslag stillet en stor Mængde Ændringer, hvoraf en Del er virkelige Forbedringer, saaledes navnlig de, der tilsigter at løsne den altfor stramme Spændetrøje, i hvilken saa vel Regeringens som Kommissionens Forslag havde indsnæret Sygekasserne. Flertalsforslagene vil vel i det hele, hvis de vedtages, ikke gøre Loven uantagelig for Regeringen, men ved i Ulykkesforsikringsloven at ændre Regeringsforslaget derhen, at kun de, der er Medlemmer af anerkendte Sygekasser, skal gaa ind under Forsikringen og ved i Sygekasseloven at fastholde Regeringsforslaget om, at Tilskudet til Kasserne skal ydes af Kommunerne og ikke af Staten har Flertallet derimod indtaget en Stilling, som næppe vil kunne accepteres af Folketinget,

der paa disse Hovedpunkter sandsynligvis vil slutte sig til Udvalgsmindretallets Opfattelse.

Men hvorledes det nu end gaar med de to Regeringsforslag, selv om de gennemføres i den heldigst mulige Form og endog ad Aare suppleres med den Alderdomsforsørgelseslov, som Regeringen siges at omgaas med Planer til, saa meget er dog sikkert, at disse Love alene ikke vil kunne føre til noget tilfredsstillende Resultat, og det er rigtigt, at Lovgivningsmagten i Tide er betænkt paa at supplere dem paa rette Maade. Tre Lovforslag, der i denne Samling er bleven indbragte i Folketinget ved privat Initiativ, vil være af stor Betydning i denne Henseende: nemlig P. Holms Forslag til »Lov om Hjælp af det offentlige udenfor det almindelige Fattigvæsen og om Regler for Eftergivelse af Fattigunderstøttelse«, det at flere Medlemmer indbragte Forslag om Hjælpekasser og Thorups Fattiglovforslag. Det førstnævnte Forslag blev af Folketinget ændret derhen, at Hjælp af det offentlige til Læge, Lægemidler, Indlæggelse paa Sygehus og Begravelse ikke skal regnes for Fattighjælp og at Fattigunderstøttelse skal eftergives, naar Vedkommende i fem paa hinanden følgende Aar har holdt sig klar af Fattigvæsenet. I denne Skikkelse oversendtes det til Landstinget, men Flertallet i det der nedsatte Udvalg fraraadede dets Vedtagelse. I Forslaget om Hjælpekasserne, saaledes som det ved anden Behandling vedtoges af Folketinget, var Hovedbestemmelsen den, at de fattiges Kasser skulde omdannes til Hjælpekasser, af hvilke der skal ydes Understøttelse til midlertidigt trængende samt gamle og Arbejdsinvalider, uden at denne Understøttelse skal regnes for Fattighjælp, og at der af Statskassen skal ydes et lige saa stort Tilskud til Kasserne, som der af Kommunerne ydes disse, dog ikke udover 25 Øre for hver af Kommunens Beboere efter sidste Folketælling. Ogsaa dette Forslag fandt afgjort Modstand hos Regeringen og Hovedmassen af Folketingets Højre. Det Thorupske Fattiglovforslag naaede ikke til anden Behandling.

Det Hovedargument, hvortil man fra Højres og Regeringens Side støttede Modstanden mod navnlig de to første af disse Forslag, var at deres Vedtagelse vilde præjudicere Regeringens sociale Reformprogram. Ikke alene maatte Sygekasse- og Ulykkesforsikringsforslagene være behandlede til Ende, men ogsaa de Forslag om en Alderdomsforsørgelse for ubemidlede og om Forandringer i Fattiglovgivningen, som ventes ad Aare at ville blive forelagte af Regeringen maatte være kendte og drøftede, inden Turen kunde

komme til at give private Forslag vedrørende beslægtede Forhold en alvorlig Behandling. Forslaget om Sygehjælpen vilde, som det paastodes, ogsaa afholde Folk fra at gaa ind i Sygekasserne, ligesom det at give de gamle Udsigt til Hjælp fra statsunderstøttede Hjælpekasser vilde være at borttage Sporen for dem til selv at gøre noget for at sikre deres Alderdom. Naturligere turde det dog vist være med Folketinget at betragte disse Forslag som ønskelige, ja nødvendige Supplementer til Regeringens. Hvordan end Sygekasserne indrettes og støttes, vil der dog altid være en stor Del af Befolkningen, som enten slet ikke har Raad til at afse noget til Sygeforsikring eller som, i alt Fald i de arbejdsløse Perioder, nødes til at høre op med at betale Bidrag og derved uden egen Skyld gaar glip af Kassens Støtte netop paa Tider, hvor den mest gøres nødig, og det skal ikke fejle, at netop den Betragtning, at de fattigste blot undtagelsesvis vil faa Gavn af Statsunderstøttelsen til Sygekasserne, vil blive en af de værste Anstødsstene for Sagens Gennemførelse. Naar vi fik statsunderstøttede Hjælpekasser, vilde det blive langt lettere end nu at holde ordentlige Arbejdere i Sygekasserne ogsaa i de daarlige Tider, og Loven om Sygehjælpen vilde hindre, at i det hele nogen mistede sine statsborgerlige Rettigheder for at have modtaget Hjælp til Læge og Medicin. At antage at de Arbejdere, der kan være i Sygekasserne, vilde gaa ud af dem, fordi Sygehjælp af det offentlige ikke skulde regnes som Fattighjælp, turde være at vurdere Fattigfolk her hjemme for lavt; Ulysten til at søge Fattigvæsenet beror ikke alene paa Fattighjælpens legale Virkninger, men er dybt rodfæstet i enhver hæderlig Arbejders Bevidsthed, saa de, der nu kan og vil hjælpe sig selv, sikkert ogsaa fremtidig vil gøre det. — Paa lignende Maade vil ogsaa Hjælpekasserne blive et godt Supplement til en Alderdomsforsørgelse med Statshjælp. Mange — ja sikkert de fleste — kan ikke udrede det Bidrag, her sandsynligvis vil fordres, og for dem maa der da søges anden Udvej, hvis man virkelig vil bort fra at gøre Fattigvæsenet til gamle Arbejderes saa godt som eneste Tilflugt, og i hvert Fald kan en Alderdomsforsørgelse, delvis bygget paa Selvhjælp, da ikke hjælpe dem, der er gamle paa den Tid, Loven træder i Kraft.

I øvrigt havde disse Loves Behandling dog det glædelige ved sig, at Modstanden mod dem aabenbart var betydelig svagere end før og navnlig ikke længere var af nogen principiel Natur. Saa vel Fattigunderstøttelses Eftergivelse ved Lov som Statsunder-

støttelse til Hjælpekasserne, der tidligere bekæmpedes som i sig selv ganske forkastelige Noviteter, fandt nu i Principet ingen væsentlig Modstand, men bekæmpedes af rene Opportunitetsgrunde. Det fortjæner ogsaa at bemærkes, at enkelte Højremænd i Folketinget og da navnlig Grev Brockenhuus Schack skilte sig fra deres Meningsfæller ved begge Sagers Behandling, men det vilde være sangvinsk derfor at regne paa en snarlig Gennemførelse af disse Lovforslag. Det Sammenkoblingsprincip, man overfor dem synes at ville følge fra Regeringens og Højres Side er et meget probat Middel til at hindre ethvert praktisk Resultat. Skal de vente til alt hvad Regeringen enten har forelagt eller tænker at forelægge af sociale Lovforslag er behandlet til Ende, var det bedre og ærligere at udtale Dødsdommen over dem straks. Resultatet vil dog blive det samme. Det er under disse Omstændigheder Folketingets Opgave at gøre det klart for de andre Lovgivningsfaktorer, at Forslag, der er udgaaede af dette Tings Initiativ, ikke Aar efter Aar lader sig tilbagevise med ganske ufyldestgørende Motiveringer, uden at det kommer til at øve en uheldig Indflydelse paa Lovgivningsarbejdet i det hele.

* * *

En særlig Betydning har denne Samling faaet ved, at der under den er kastet et langt klarere Lys end tidligere over Partiernes virkelige Forhold til den økonomiske Reformpolitik, som de begge med omtrent lige kraftige Ord har bevidnet deres Hengivenhed for. Det er den resolut gennemførte Forhandlingspolitik, der, ved at føre Striden over fra Ordenes til Kendsgerningernes Verden, har bragt denne Klarhed til Veje. Under Protestpolitikens Herredømme var det let nok for Regeringspartiets Ordførere at smile lige huldrigt til Befæstningsvennerne og til dem, der ønskede økonomiske Reformer; man troede da at kunne gaa ud fra, at Venstre ved sit Nej til alle Love — økonomiske eller ikke økonomiske — vedblivende vilde gøre det muligt at paabyrde det alene Ansvaret for at ingen af de store økonomiske Reformplaner gennemførtes, samtidig med at man uhindret kunde øse med fulde Hænder af Statskassen til de militære Formaals Fremme. Men Forhandlingspolitiken har lukket til for dette agitatoriske Paradis og gjort det affable Baade-Og til et barsk Enten-Eller: Folketingets Villighed til at fremme enhver fornuftig Foranstalt-

ning til Udvikling af Landets aandelige eller materielle Hjælpekilder — uden Hensyn til om Forslaget til den kom fra Regeringen eller fra Tinget selv — har, i Forbindelse med Regeringens fortsatte provisoriske Militærforanstaltninger, hurtigere end nogen anede det vist os Statskassens Bund og bragt selv den mest sangvinske Politiker til Bevidsthed om, at Kassebeholdning og Reservefond, hvor meget de end, som man med en i sin Tid meget yndet Frase sagde, »truede med at sprænge Statskassens Laag«, dog med alt det ikke var nogen Fortunatuspung. Nogle faa Tal er tilstrækkelige til at klargøre dette. Kassebeholdning og Reservefond beløb sig, efter det sidst aflagte Statsregnskab, d. 31de Marts 1888 til henholdsvis c. $52\frac{1}{2}$ og c. $17\frac{3}{4}$ Mill. Kr. Efter de provisoriske Budgetter for Finansaaret 1888—89, det af Regeringen forelagte Forslag til Tillægsbevillingslov for samme Aar samt Landstingets Afstemninger om Finanslovforslaget for 1889—90 vil denne Beholdning i Løbet af det forrige og indeværende Finansaar synke med c. 18 Mill. Kroner. De i Aar vedtagne Jærnbane- og militære Love vil i alt lægge Beslag paa c. $16\frac{1}{2}$ Millioner, og Kystbanen og Slagelse-Værslevbanen, hvis Bygning efter Forhandlingerne i Aar kan betragtes som sikret, paa mindst 7 Millioner. De af Regeringen allerede i Aar forelagte Forslag om Frilagre, Fredriks Hospitals Flytning, Nybygninger ved Landbohøjskolen og Restauration af Ribe Domkirke vil medføre Udgifter af i alt næsten $5\frac{1}{4}$ Mill. Kroner, og Frihavnsforslaget, der kan ventes i næste Samling, og Forslagene om de københavnske Jærnbaneforholds Omordning, samt om Slot- og Rigsdagsbygning, der vel næppe heller kan lade vente længe paa sig, vil tilsammen koste mindst 35 Mill. Kroner. Sammenlægges disse Summer, faar man et ekstraordinært Udgiftsbeløb af c. 82 Mill. Kr. eller næsten 12 Mill. Kr. mere end Reservefondens og Kassebeholdningens samlede Beløb d. 31te Marts 1888. Om der end her intet Hensyn er taget til de Udgifter, som Virkeliggørelsen af de Forslag eller Antydninger til Forslag, der ere fremkomne fra Folketinget, vilde medføre, og om end Statens ordinære Udgifter vil stige ikke lidt ved Gennemførelsen af forskellige af de Forslag, der staar paa Dagsordenen (de sociale Lovforslag, Landbohøjskoleloven, m. fl.), maa det dog ogsaa erindres, at der rimeligvis vil gaa en rum Tid, inden der naas Overenskomst om alle Forslagene og at Udgifterne til dem bliver fordelte over flere Aar. Det tør derfor ikke anses for umuligt, naar man i øvrigt beflitter sig paa fornuftig Spar-

sommelighed, at gennemføre disse og andre Forslag, uden at tage sin Tilflugt til Statslaan eller nye Skatter, men saa meget er sikkert, at vil man tillige gennemføre blot de militære Forslag (Middelgrundsfortet, ekstraordinær Udvidelse af Flaaden, m. m.), som Regeringen i den nu afsluttede Samling har forelagt og som efter Overslaget tilsammen vil koste 30½ Mill. Kroner, saa slipper man ikke for at søge en af nævnte Udveje, der begge er saare lidet behagelige for en Regering, der lever under saa uregelmæssige Forhold som den Estrupske.

Man har under den nu forløbne Samling tydelig kunnet mærke, hvor stærkt Fornemmelsen af de ved Forhandlingspolitiken skabte Vanskeligheder har bredet sig indenfor Regeringspartiet. Professor W. Scharlings Tale til sine Vælgere i Københavns 4de Kreds kort før Jul var en af de første Stormbebudere, men siden har man set flere og flere Vidnesbyrd om Brydningen indenfor Højre mellem Militærpolitik og økonomisk Reformpolitik. Det har særlig ved Jærnbaneforhandlingerne i Landstinget og ved Debatterne om de gennemgaaende Jærnbaneruter og om Kunstmusæet under Folketingets Finanslovsbehandling, vist sig, hvor ængstelige de Elementer indenfor Højre, der anser Københavns Befæstning for Alfa' og Omega i dansk Politik, er for at det økonomiske Udgiftsbudget skal vokse for stærkt. Denne Frygt har ogsaa bidraget en Del til at vanskeliggøre Indenrigs- og Kultusministeren deres Stilling: hovedsagelig gennem disse Ministerier gaar jo Vejen til de civile Reformer, der koster Penge, og hvor meget end de paagældende Ministre kan ønske at tage Hensyn til deres militære Kolleger, er det dog ikke mere end menneskeligt, at de nødig vil forsømme de Foranstaltninger indenfor deres egne Omraader, som Udviklingen kræver, og hvis Fordele de ved selve deres Embedsstilling maa se klarere end de fleste andre. Det er derfor ganske naturligt, at disse Ministre maa synes militaristiske Partifæller altfor raske i Vendingen og altfor ødsle med Statskassens Midler, og det medfører da igen, at de i flere Sager kommer til at søge Støtte i Folketinget overfor Træghed og mer eller mindre aabenlys Uvilje i deres egen Kreds. Særlig for Kultusministerens Vedkommende har dette vist sig med al ønskelig Tydelighed ved Forhandlingerne i Folketinget om Kunstmusæet og Teaterloven, hvor Ministeren søgte og fandt Støtte hos Venstre mod den ulmende Oprørsaand i hans eget Parti, og det er heller ingen Hemmelighed, at Hr. Scavenius i saa ømt et Punkt

som Højskolespørgsmaalet nu staar Venstre meget nærmere end Landstingets Flertal. Denne Minister synes saaledes at nærme sig i en foruroligende Grad til den gode Forstaaelse med Folketinget, der, efter Historiens Vidnesbyrd, for Estrupske Kultusministre plejer at være »Begyndelsen til Enden«. Ogsaa Indenrigsministeren synes med en vis Naturnødvendighed at drive ind paa samme Skraaplan, og det er ikke til at tage Fejl af, at hans Stilling overfor Landstinget er alt andet end sikker, og at han maa bevæge sig med stor Forsigtighed for at undgaa at blive desavueret af det. Det er, selv efter det lidt, som i denne Samling har vovet sig frem for Offentligheden, ikke vanskeligt at se, at der indenfor Højres lukkede Døre maa være foregaaet ikke saa ganske ringe Brydninger, men Højre er og har altid været et meget bedre disciplineret Parti end Venstre og formaar derfor i Reglen at skjule sine indre Modsætninger for Almenheden, medens Venstre raaber dem ud paa alle Gadehjørner og i Reglen gør meget mere Blæst af dem, end de i Virkeligheden er værd. I alt Fald indenfor Landstingets Højre viser Mindretallet endnu bestandig den vanskelige, men for et politisk Parti saa højst nyttige Resignation at bøje sig i tavs Lydighed under Flertallets Afgørelse, men der er Tegn, som tyder paa, at dette i den sidste Samling er faldet vanskeligere end før, og Forhandlingspolitikens videre Udvikling vil visselig ikke gøre det lettere. Det vilde se smukt ud, om man i Modsætning til den noget stormfuldere Fremtid, som denne Samling varsler Regeringspartiet, kunde for Oppositionens Vedkommende profetere om en Udvikling i modsat Retning, til stedse større Enighed og Sammenhold. Men Oppositionen her til Lands gør dog vistnok klogest i foreløbig ikke at tale altfor højt om sin Enighed: det har saavist aldrig været dens stærke Side, og Forhandlingspolitiken kan i sin videre Udvikling næppe antages altid at ville føre dens forskellige Grupper til ensartede Resultater. Men hvad det nu end maatte være Fremtiden forbeholdt at vise: det er sikkert, at denne Samlings Politik har arbejdet de forhandlende Venstregrupper betydelig nærmere sammen, og at der ikke synes for det første at være Udsigt til andet end loyalt Samarbejde paa de Opgaver, der er fælles for hele det danske Demokrati.

N. Neergaard.

Det kgl. Teaters Operasæson.

Det forholdsvis lange Tidsrum af over 4 Maaneder, der nu er hengaaet, siden »Tilskueren« sidst havde Lejlighed til at beskæftige sig med det kgl. Teaters Virksomhed paa Operaens Omraade, har været fuldstændig goldt paa kunstnerisk værdifulde Begivenheder. — Af de i December-Hæftet f. A. omtalte Operaer er to gaaede ud af Repertoiret, nemlig *Carmen*, sagtens fordi Frk. Dons ikke ønskede at optræde i Titelrollen, efter at Teatret selv havde givet Publikum Lejlighed til at drage ubehagelige Sammenligninger mellem hendes og Frk. Oselios Præstationer — og *Aladdin*, efter en pinlig, omtrent en halv Snes Aftener lang, Dødskamp. For øvrig har Repertoiret hovedsagelig bestaaet af »Stjærneoperaerne«, *Romeo og Julie* og *la Traviata*, og til disse er saa kommen *Trubaduren* og *Wilhelm Tell*, Operaer, der som bekendt ikke mere kan rose sig af at have Nyhedens friske Interesse. Paa saadan kummerlig Vis har Operaen holdt Livet oppe, indtil det i de allersidste Dage er lykkedes Teaterbestyrelsen at finde det Toneværk, der skulde slaa an som intet andet i lang Tid og som sikkert vil bringe rig Erstatning for alle mulige Tab og Skuffelser i den forløbne Del af Sæsonen. Dette Mesterfund, hvorpaa Operaen efter alle Solemærker vil komme til at leve hele Resten af Sæsonen, er Adolphe Charles Adams — saakaldte — Opera: *Konge for en Dag.* Det er ejendommelig nok ved stadig at gaa længere og længere ned ad Kunstens Rangstige, at man er naaet til at gøre dette mageløse Fund. Der har været Tale om at gaa endog meget langt ned — Flotows *Martha* ja selv en Offenbachsk Operette har været nævnt — men til al Lykke viste det sig, at man kunde standse — og som det altsaa synes ikke blot foreløbig — ved denne *opera comique.* Allerede her var Musiken indtil Flovhed blottet for ethvert Spor af original Opfindelse, af Vid og af Finhed i Karaktertegningen, paa sine Steder (f. Eks. Ouverturen) rentud banal og vulgær, allerede her var Teksten saa pueril og fjantet, at vor første Kunstanstalt med god Samvittighed kunde paatage sig at byde Publikum denne Mellemting mellem Operette og Pantomime, i sikker Tro til at man ikke vilde have Sans for Musikens Tarvelighed, men glæde sig over dens Ierefalden, og fuldstændig tilfreds med Tekstens ret plumpe Pudsigheder derover vilde glemme dens Umulighed i enhver anden Henseende. I denne Tro er Teatret ikke bleven skuffet saa lidt som i sin Beregning, at *Konge for en Dag* skulde blive en Triumf for Operaens mandlige »Stjærne«, for Hr. Ødman. Det kan ikke undre nogen, at denne Sanger har ønsket at vise sig i *Zephoris'* Rolle, ti dette lille Parti klæder hans Stemme nydelig og han faar alt, hvad det paa nogen Maade er mulig, ud deraf. Dertil kommer, at han behandler Talereplikerne ret kvikt om end langt fra med den ubevidste Naturlighed, som Rollen egentlig fordrer, ligesom han heller ikke er fri for at kokettere med det svenske Sprog, der klinger ganske pudsigt i hans Mund. Men skulde Hr. Ødman og Teatret ikke kunne se, at hans Præstationer i *Romeo og Julie* og *Carmen* er langt værdifuldere og navnlig i sanglig Henseende har meget mere kunstnerisk Interesse? — Det er imidlertid Hr. Ødman, der bærer *Konge for en Dag.* Ja hans medspillende synes næsten ikke at holde det Umagen værd at søge at komme med i Legen, de kappes (kun med

Undtagelse af d'Hrr. Christoffersen og navnlig Schram, hvis fortrinlig skildrede Skatteopkræver lader én beklage, at Teatret ikke kan give ham Lejlighed til at optræde i den beslægtede, men langt morsommere og værdifuldere Rolle, Osmin i Mozarts *Bortførelsen*) snarere i slet Replikfremsigen og i at tage plumpt og haandgribelig paa denne Operette, der, om den nogenlunde skal kunne taales, maa glide elegant og let over Scenen som en flygtig Spøg. Ved de sanglige Præstationer er der ingen Grund til at dvæle.

Der har været Fantaster — og »Tilskuerens« Musikmedarbejder kan ikke sige sig fri for at have hørt til dem — der i deres inderste Hjærter har næret et svagt Haab om, at Sæsonen dog ikke skulde have faaet en saa traurig Ende. Disse Folk har nærmest knyttet deres Haab til Kapelmesteren, de har ikke ment det helt utænkelig, at han, træt og led ved en Virksomhed, der ikke kan have noget Berøringspunkt med hans Kunst-Idéer og Interesse, skulde have slaaet et Slag for, at den stakkels Opera-Scene dog endnu en Gang kunde komme til at genlyde af den store ægte Kunsts Toner (Gluck, Mozart, Weber) og i hvert Fald for, at Teatret skulde indfri sit gamle Løfte, Genoptagelsen af »Mestersangerne«. Kapelmesteren har totalt skuffet disse Forhaabninger. Har han manglet Myndighed eller maaske Energi til at træde i Skranken for de gamle Heroer eller for den sidste Tids Reformator? Jeg véd det ikke, men i hvert Fald Kapelmester Svendsen har pareret Chefens Ordre og har slaaet sig til Taals ved Aften efter Aften at dirigere den tarveligste Operakomposition, vor Scene i lange Tider har haft at opvise. Og Teaterbestyrelsen, den kan gnide sig i Hænderne ved stadig at faa den røde Lygte ud med en Opera, der i den Retning er enestaaende, at den hverken koster de udførende nogen Ulejlighed eller Teatret nogen Udgift til Udstyr eller Iscenesættelse. Og nu hine Fantaster, ligger Svaret til dem ikke lige for Haanden. »De ser jo, mine Herrer, hvad det er, Publikum vil have. De — saa lidt som vi — kan lukke Ørene for den Jubel, der hilser Ødman, hver Gang han viser sig, hver Gang han lukker Munden op. De kan selv høre, hvorledes Damerne — ja ikke blot de, men ogsaa Herrerne, der mærkværdig nok, ganske mod Naturens Orden viser denne Tenorist langt mere Interesse end vor Primadonna, — hvorledes de alle fniser henrykt og næppe tilbageholder et beundrende Aa! naar Ødman med ganske vist noget affekteret Falsetstemme siger noget »morsomt«. Publikum føler sig tilfreds ved den Adamske »Bærme«, som De sagtens vil kalde den, men er vi saa forpligtet, ja kan vi blot forsvare at give det de Wagnerske »Førstedraaber«. Den, hvis kunstneriske Behov kun strækker sig til engelske Feuilletonromaner, hvad kan det nytte at give ham Dostojewskis psykologiske Dybsindigheder i Hænde, eller hvad Glæde vil den, der kan nyde et broget tysk Oljetryk have af den douce, stemningsfulde Millet?« — Des værre, der er noget sandt i den Tale. Vort Publikum sætter altfor ofte det let fattelige, det ørefaldende over det indholdsrige, det virkelig skønne. Dets Trang til at løftes op mod Kunstens Højder er ikke saa levende som dets Interesse for Personerne.

Men hvem har Skylden for, at dette med saa megen Ret kan siges — i alt Fald med Hensyn til de musikalske Forhold her hjemme? — Det har først og fremmest Teatret selv. Det er Teatret, der har maget det saa, at der nu i et Par Sæsoner intet andet har været at interessere sig for end Personerne. Alle disse gamle velbekendte eller nyere for største Delen lidet værdifulde

Operaer, de har kun kunnet holde sig oven Vande derved, at Teatrets »Stjærner« har udført et eller andet Bravurparti i dem, og naar ingen af dem er optraadt, saa har man forsøgt med »Gæster« ude fra, snart med Frk. Skytt, snart med Hr. Nordahl Brun, men altid har det været Personerne, som trak Folk til Huse, aldrig Værkerne. Mislykkes Forsøget med én Opera, saa leder man i Arkivet efter en anden og saa faar Frk. N. N. eller Hr. X. den Opgave at puste Støvet af Partiturets Blade og at vække ny Interesse for den ved en bravurmæssig Sangpræstation. Paa den Maade har man nu henskertset et Par Sæsoner, og man har befundet sig ret vel derved — naar blot undtages det Skibbrud, man led med et virkelig stort og godt Kunstværk, man beklagelsesvis fik fat i (*Aladdin*). Saaledes tager det sig ud, som man stadig var i Arbejde, medens man i Virkeligheden intet udretter; saaledes synes der at være idelig Bevægelse, en levende Interesse for Operaen ved Teatret, medens den, nærmere beset, Dag for Dag lammes som Kunstart, og vel snart nærmer sig en fuldstændig Dødtid. Saaledes har man endelig trukket Smagen og Kunstsansen hos Publikum ned, og man peger paa Resultatet og siger: Se det er Folk jo tilfredse ved. Nej, endog 10 saadanne Sæsoner i Forbindelse med det danske Publikums mest lammeagtige Taalmodighed er intet Bevis for, at det ikke vilde blive grebet, ikke vilde være med med Liv og Sjæl, om man bød det sund og stærk Kost fra Tonekunstens ærværdige klassiske Tid eller endnu mere fra dens mægtige Igenfødelse i vore Dage! — —

Det er vel værd at lægge Mærke til, at næsten samtlige de Operaer med hvilke det kgl. Teater nu i flere Sæsoner har regaleret vort Publikum, har deres Ophav fra Tider, der led under politisk Lavtryk. — Det gælder Rossini, »Restaurationens Komponist«, som han jo kaldes, og det gælder maaske i endnu højere Grad de italienske Komponister, der først og fremmest skylder deres Verdensry den Omstændighed, at det indsmigrende, daarende og teatralsk effektfulde i deres Operaer lod deres Landsmænd glemme for den Aften Fremmedherredømmets tunge Haand*). — Naturligvis beror det paa Tilfældigheder, at Repertoireoperaerne har haft dette Fællestræk; man kan ikke antage, at det er Teaterbestyrelsens Skønsomhed og Omsorg for sine Medmennesker, der har gjort sig gældende i Valget af disse Værker. Men paa den anden Side, skulde der i den fremhævede Omstændighed ligge en Slags Antydning af, at just disse Operaer egne sig til at tilfredsstille vort Publikums Behov? Skulde der være en snigende Fare for, at dette Publikum, der lider under eller bøjer sig ind under politisk Reaktion og social Bornerthed, at det af de magthavende Principer skal føres til at tro, at denne virkelighedsfjærne, leflende og marvløse Musik er hvad de skal søge, er det, som kan bringe Glemsel for det daglige Livs Tynge? Helt umulig er det vel ikke, at denne Fare er til Stede, saa vist som der er en nøje Forbindelse mellem et Lands og en Periodes politiske, sociale og kunstneriske Fysiognomi; men da er

*) Overhovedet synes der fornuftigvis ikke at være nogen Grund til, at en Scene som vor holder 2—3, ja 4 italienske Operaer paa Repertoiret. Var vort Operarepertoire saa rationelt anlagt, at der paa samme fandtes Repræsentanter for de forskellige Stilarter og nationalejendommelige Værker, saa burde den „italienske“ Opera naturligvis ogsaa have sin. Men som en snart kun „historisk“ interessant Fremtoning (man huske hvorledes Sgambati, Boïto og selve Verdi forlader den) kan den ikke gøre Krav paa at beherske en fremmed Scene.

der vel saa meget mere Grund for dem, der har bevaret Haabet om en lysere Fremtid i de to først nævnte Henseender, og i hvis Indre der endnu brænder en Ild, ren og stærk, for alt godt og stort i Kunsten til i Forening at kæmpe for at udrydde enhver snæverhjærtet, bornert og lavtberegnende Kunsttendens og for at tvinge Teatret og dets Abonnent-Suite til at aabne Døre og Hjærter for Fremskridtets store, sande og levende Tonekunst.

WILL. BEHREND

Teatrene.

Paa Privatteatrene er *Beneficernes* Tid inde.

For en tre Aars Tid siden rejste Hr. *Ferdinand Schmidt,* da Skuespiller ved Dagmarteatret, paa »Skuespillerforeningens« aarlige Generalforsamling det Spørgsmaal, om en Beneficiant var pligtig til at betale et muligt Underskud; og de tilstedeværende Direktører gav ham Ret i, at dette vilde være højst urimeligt. Dog under én Betingelse, indrømmede Hr. Schmidt, at han kunde tænke sig, at Beneficianten havde Forpligtelse til selv at bære Underskuddet, om der fremkom et saadant, naar nemlig Beneficianten selv, og ikke Direktøren, bestemte Forestillingsdag og Program for Beneficen.

Hr. Schmidt pegede her paa en ny og bedre Ordning af Benefice-institutionen, men Tanken synes ingen Genklang at have fundet blandt de tilstedeværende, ligesom den heller ikke siden er forsøgt i Praksis, og dog er der utvivlsomt god Grund til at bringe et andet Princip end det nuværende til Anvendelse ved Beneficer, navnligt i Henseende til Program. Som Beneficerne nu fremtræder, er de kun et, som oftest meget nødvendigt, Led af Gagen, men for Beneficiantens kunstneriske Udvikling har de ingen eller dog kun liden Betydning, og et Spørgsmaal er det dog, om mere Hensyntagen hertil ikke vilde gavne ogsaa den pekuniære Side af Sagen

De københavnske Teatre kender forskellige Arter Beneficer: først de garanterede, for hvilke der i Kontrakten er fastsat en Minimalindtægt, som Direktøren under alle Omstændigheder er pligtig at udbetale Vedkommende, dernæst kontraktmæssige, men ugaranterede Beneficer, og endelig tilstaar Direktøren undertiden en Skuespiller en Benefice som en Art Belønning for godt Arbejde; medens den første Slags altid giver Skuespilleren Mønt, kan de to sidste give Underskud, dog vil det i saa Tilfælde være det naturligste, at Direktøren udreder dette. Med Hensyn til de garanterede Beneficer kan det tænkes, at en Direktør saa sin Fordel ved enten uden Benefice eller efter en Benefice med udspillet Program, at udbetale den kontraktmæssige Sum, ja det Tilfælde kunde endog tænkes, og er saa vidt erindres ogsaa virkelig indtruffet, at en Direktør har slaaet to Fluer med ét Smæk, og givet to Beneficer paa samme Aften. Som Sagerne nu er ordnede, skal Huset ikke sjældent fyldes alene paa Beneficiantens blotte Navn, ti Programmet er kendt, maaske næsten udspillet, og Vedkommendes Ydelser deri ringe af Omfang og mindre af Værdi. Om Hr. Schmidts Tanke blev til Virkelighed, vilde saadant sikkert ikke mere

finde Sted, Beneficianten, der ikke længere var Vært af Navn blot, men ogsaa af Gavn, vilde anstrænge sig af alle Kræfter for, at Gæsterne skulde befinde sig saa godt som muligt. Skuespillere føler ofte Lyst til denne eller hin Rolle, men deres Direktør vil enten ikke spille Stykket, eller han tror Rollen i bedre Hænder hos en anden Skuespiller; Misfornøjelse i saa Henseende er ret hyppig bag Kulisserne, som bekendt var Fortrydelse netop paa dette Punkt Aarsagen til Fru *Julie Hansens* nys stedfundne Brud med Folketeatret. Al saadan Ærgerrighed vilde Skuespilleren kunne faa styret, om han selv var raadig over sin Benefices Program. Ved dette Selvraadigheds- og Selvansvars-Princips Gennemførelse vilde Beneficerne faa kunstnerisk Betydning, idet de blev saa at sige Prøvekort over vedkommendes Ævner.

Der vilde ganske vist blive mere Arbejde, men dette er kun det godes Fremme, som det tydeligt for enhver, der vil se, fremgaar af Dagmarteatrets Virksomhed i Aar. Hr. *Cetti* forlod en usammenspillet, uensartet Trup, men det næsten hver Uge skiftende Repertoire har gjort Sammenspillet bedre og bedre sammenfuget. Og for de enkeltes Vedkommende er for hver ny Rolle Formen bleven fastere, Virkemidlerne sikrere og Smagen sundere, kun én, Hr. *Viktor Neumann*, iagttages i tydelig Tilbagegang. Alle hans Figurer er gjort over én og samme Læst, alle er de ynkelige af Udseende, klynkevorne af Stemme, slæbende af Bevægelser, og til denne kedsommelige Ensformighed kommer en hidsig Jagen efter Publikums Latter ved Overdrivelser og Tilsætninger. Med Hr. Neumanns nuværende Ydelser for Øje bliver det ganske ufatteligt, at hans Kammerater ved Sæsonens Begyndelse mente det umuligt at undvære ham. Alle andre er, som sagt i god Fremgang: Hr. *Wilhelm Wiehe* har saa stor Autoritet, at han ikke segner under Ministerens overlegne Rolle i Badet i Dieppe, Hr. *Hunderup* formaar ikke blot at illudere som den affældige Carl VII i Ludvig den ellevtes Ungdom, en langsommelig Folkekomedie, men synes ogsaa at være kommen saa vel til Kundskab om sine Ævners Rækkevidde, at han i Roller, der ligger udenfor denne, som f. Eks. Lucien i Badet i Dieppe, kan bruge en graa Tale. Fru *Secher* har taget sig alvorligt sammen og faaet Bugt med den uheldige Lyst til Latter i Utide, der før skæmmede saa mange af hendes Roller, og i Jeftas Datter, et tysk Lystspil, der heldigt skilte sig fra dets tidligere her i København præsenterede Stammefrænder ved Naturlighed i Indholdet, forvandlede hun sig helt til en bebrillet, af Gang daskende Ukvindelighed; Hr. *Jacques Wiehe*, der begyndte Sæsonen trykket og forlegen, har erhvervet sig naturlig Lethed i Talen og bestræber sig højst prisværdigt for gennem Maske at karakterisere hver ny Figur, saaledes stredes paa Ansigtet af hans Lavardin i Ferréol vel nok »Juristen« og »Mennesket« om Herredømmet, og endelig har Dagmarteatret i Hr. *Alfred Møller*, en Skuespiller, der med Dygtighed bærer Kostyme og med Anstand klarer autoritære Nutidspersoner, derimod forledes han i Farcer let til ufine Overdrivelser.

Saa vel Dagmarteatrets Repertoire, der for en stor Del har bestaaet af Stykker fra det kgl Teaters ældre Repertoire, som selve det kongelige Teaters egne sidste Forestillinger: *Oehlenschlägers* Dronning Margareta og *Holbergs* Jakob v. Tyboe, fører Tanken hen paa den trods al Forventning gennemførte Teaterlov. I den Skikkelse, hvori den blev vedtaget af Rigsdagen, er dens vigtigste Bestemmelse, at ethvert Stykke, det kgl. Teater vil bevare for sig, skal det spille mindst én Gang hvert tiende Aar. Modstanderne af Privi-

legiets Ophævelse hævdede paa det stærkeste, at denne Bestemmelse vilde føre til, at Teatrets Værdighed vilde lide det ene Skaar efter det andet, ved at mange Stykker pintes frem i mangelfuld Skikkelse. Naar Teatrets to sidste Forestillinger tages som Eksempler paa den Skikkelse, i hvilken vore Klassikere i den nærmeste Fremtid vil blive fremstillede paa den danske National-Scene, kan man let veje Mangler mod Fortrin; og Spørgsmaalet, der møder frem til Besvarelse bliver altsaa, om det var bedre for den danske Scene, om de var blevet liggende i det støvede Arkiv, end fremført med den nuværende Rollebesætning. Mangelfuld var sandelig den Rollebesætning, hvori de to klassiske Stykker opførtes, ti der var i hvert af dem kun én eneste, der slog fuldt til, men netop det, at denne ene slog saa fuldt ud til, vejer, om end ikke helt, saa dog godt op mod alt det andet. Men hvad man ikke behøver at bære over med, det er Iscenesættelsen; at vort Nationalteater ikke ejer Kræfter til at besætte Rollerne hverken i en oehlenschlägersk Tragedie eller i en holbergsk Komedie, det maa vi med Bedrøvelse finde os i, men at Teatret finder det passende at stykke Dekorationer og Dragter til Oehlenschläger og Holberg sammen alle Vegne fra, det er usømmeligt. I en af Geni lysende Fremstilling vil alt sligt let glemmes, men jo tarveligere Spillet er, desto stærkere vil Manglerne ved den ydre Udstyrelse springe i Øjnene.

Hr. *Zangenberg*, der i lang Tid har været henvist til Vaudevillens flade og indholdsløse Elskerroller, har som Oluf vist, at hans Ævner rækker langt videre. Han ejer en ureflekterende Naturkraft, der ikke skræmmes af Oehlenschlägers Barnligheder, han har Ungdom og Varme nok til at give Versene Friskhed og Fylde, og han har Luft nok i Lungerne til, uden trangbrystet at hive efter Vejret, at lade de mange Ord bruse frem. Hr. Zangenbergs Oluf var den uægtefødte, han turde f. Eks. intet Skridt gøre frem mod Dronningen, turde knapt lade den Haand falde ned, han havde rakt hende til Velkomst, hans Øjne stod raadløst-stille i Hovedet, som ventede han stadigt, at Bedrageriet skulde afsløres. Hr. Zangenberg var ikke bange for at brede et lidt komisk Skær over Olufs første tankeløse Ungdommelighed, men Oluf tabte derved intet af Tilskuernes Sympati. Kammerherre Fallesen har i et Brev til Kultusministeriet angaaende Teaterloven med Beklagelse indrømmet, at »Oehlenschläger er opført sjældnere end ønskeligt«, Grunden hertil er, »at det kgl. Teater i den senere Tid har manglet Personligheder, der egner sig til at udføre hans Helteskikkelser. Imidlertid, slutter han, Teatret er sig sin Forpligtelse fuldkommen bevidst, og det ønsker intet hellere end at kunne udføre den.« Det har nu i Hr. Zangenberg en Skuespiller, der maa kunne udføre i det mindste nogle af Oehlenschlägers Skikkelser, Tiden vil vise hvor inderligt Teatrets Ønske er.

Hr. *Olaf Poulsen* spiller i Holberg bedst, naar han ikke følger sin Lærer, Professor *Phister*, slavisk efter, eller naar denne ikke har spillet Rollen, som f. Eks. Harlekin i De Usynlige. Som Jesper Oldfux i Jakob v. Tyboe har Hr. Poulsen brudt med Traditionen, ti hans Forgænger gav nok Rollen som en elegant Scapin, en Opfattelse, der med Sikkerhed kan føres tilbage til Rahbek; atter her møder det Spørgsmaal frem: er vor saa højt berømte Holbergtradition ældre end Rahbek, har ikke han, trods al sin Kærlighed til og Ærbødighed for Holberg, virket langt mere afbrydende end fortsættende i denne Henseende? ... Hr. Poulsen har lagt Vægten paa Oldfux's Tilbøjelighed for de Smauser, han modtager hos Tyboe og Stygotius, hans Oldfux er halv-

gammel, den røde Næse taler om mange smaa Snapse, han er parat til alt, selv om det skulde strejfe det mindre hæderlige lidt, hvad gør det, han er ondskabsfuld og dog godmodig, et godt Stykke af en Dagdriver, der morer sig over de Krumspring, Menneskene dog kan hitte paa. Sjældent har Hr. Poulsen udarbejdet sine Repliker saa meget som i Oldfux, straks den Maade, hvorpaa han i den første Monolog varierede Ordet Snyltegæst, fik én til at lytte efter, det var ikke den sædvanlige glatte Henrik-Tale. Hr. Poulsen burde tage sine Henrik'er for sig og gaa dem nøje efter, forme dem til Mennesker, som han har gjort det med Jesper Oldfux.

Folketeatret havde Uheld med sin store Nyhed Hr. Pickwick; Grunden hertil er dels, at *Dickens's* Romaner ikke mere kendes af vor gode Stads Indbyggere, dels at den opførte Dramatisering var uden dramatisk Fart og Spænding, den var kun et Karikaturgalleri. Hr. *Dorph-Petersen* førte med ikke ringe Fantasi an som en langhalset Jingle, og de øvrige fulgte ham efter, næsten alle med Held. Større Fornøjelse har Teatret haft af sin Genoptagelse af De røde Dominoer, hvis Udførelse viste, at Folketeatret endnu er Numer ét i Fremstillingen af Farcer, dog kunde Spillet hist og her have taalt at være en Kende hurtigere. I dets talrige Forviklinger og Forvirring tumlede Hr. *Zinck* sig som den bedste, derimod tog han paa Iversen i Abekatten med saa megen Respekt, som om Stykket var Poesi, og dette er det som bekendt langt fra. I De røde Dominoer lyttede man med Fornøjelse efter Fru *Kruses* naturlige, dog lidt vel lade Replikbehandling.

Kasino har haft saa kraftig Uheld med sine Forestillinger, at Repertoiret, naar disse Linjer læses, sagtens er glemt, i det mindste vil det være yderst faa, der mindes: De flyvende Hatte, Han gaar paa Kommers, Frk. Gavroche, Skønhedskonkurrencen paa —. Bedst vil det sidste huskes, dels fordi det er det senest fremkomne, dels for en enkelt Scenes Skyld. den hvor de konkurrerende Skønheder mødte op. En Debutantinde, Frk. *Gundersen*, viste som en af disse afgjort Talent, med Fasthed tegnede hun en Skitse af en lidt smægtende Ungmø, der er ved at gaa i Frø, men som behager sig selv i en forvreden Profilstilling. Naar Hr. *V. Larsens* Blikkenslagersvend i Skønhedskonkurrencen paa — og Hr. *Nathansens* vandkæmmede Provins-Krambodsdreng i Han gaar paa Kommers er nævnet, er intet af Interesse glemt.

Studentersamfundet har, udenfor de egentlige Teaterforestillinger, opført den russiske Digter *Gogols* satiriske Samfundsfarce Revisoren; Opgaven var ingenlunde let, men Studentersamfundets Dilettanter klarede sig med Dygtighed og Sikkerhed, ja Borgmesterens Rolle fik en saa udmærket Fremstilling, at næppe nogen københavnsk Skuespiller mægter at gøre det bedre. Opførelsen blev en Begivenhed derved, at Studentersamfundet til sine tidligere gode Gerninger nu føjede den, at tage Initiativet til russiske Skuespils Fremførelse paa vore Scener.

(Afsluttet 21de April.)

Arthur Aumont.

Af **"Tilskueren"** *udkommer et Hæfte hver Maaned paa gjennemsnitlig 5 Ark i stort Medianformat. Subskriptionsprisen udgør 1 Kr. for hvert Hæfte eller 12 Kr. om Aaret. Subskription, der er bindende for én Aargang, modtages paa ethvert Postkontor uden nogen Prisforhøjelse og i alle Boglader, saa vel som hos Forlæggeren, Højbroplads 5, Kjøbenhavn K.*

Sammesteds faas Aargangene 1884 — 1888, Pris pr. Aargang 12 Kr.

Henvendelser i Redaktionsanliggender bedes rettede til Udgiveren, Falkoneralle 11 A, Frederiksberg I. (Tr. bedst Mandag og Tirsdag 10½—11½).

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

MAJ 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.
P. G. PHILIPSENS FORLAG
THIELES BOGTRYKKERI.

Boganis.

W. Dinesen: Paris under Kommunen. 1873. Jacob Lund. — Danmarks Forsvar I og II, 1879 og 1881. W. Prior. — Fra Vest til Øst. Syv Skizzer. 1880. W. Prior. — Om Københavns Forbindelse med Nørrejylland og Naborigerne 1881. W. Prior. -- Om Danmarks Stridskræfter. 1883. W. Prior. — Danmarks militære Opgave. Et Foredrag 1886. — Den franske Republiks Nederlag i 1870—71. Militært Tidsskrift XVI. — Fra ottende Brigade. 1889. Philipsen. — Boganis: Jagtbreve. Med Vignetter af Hans Nik. Hansen. 1889. Philipsen.

Forfatteren til *Jagtbrevene* er ikke for fuldt Alvor pseudonym. Selv om ikke Jægerens Skikkelse paa Titelbladet gav et Fingerpeg, findes der paafaldende Overensstemmelser mellem Boganis's Oplevelser og Iagttagelser paa den ene Side og Smaatræk, som forekomme i Kaptajn Dinesens Skrifter paa den anden. Boganis's Skildring af en kæmpende Kvinde paa en Pariserbarrikade, dannet af Stene omkring en væltet Postvogn (Jagtbreve S. 150) stemmer nøje med Fremstillingen i en tidligere Bog af hvorledes en Kvinde under samme Forhold, staaende paa samme Postvogn, bliver saaret (Paris under Kommunen S. 306, 324). Og Fortællingen om, hvorledes Jægeren i de nordamerikanske Fristaters Urskove bærer sin Birkebark-Kano paa Panden fra ét Vandløb til et andet og gaar lydløst paa bløde Hjorteskindssandaler over mosgroede Stammer for at jage Skovhaner (Jagtbrevene S. 139, 140) genfindes i Dinesens Artikel »Fra et Ophold i de forenede Stater« (*Tilskueren* 1887, S. 918, 925).

Man har da Lov til, hvad der altid er mere tilfredsstillende end Sysselsættelsen med en enkelt Bog, at samle sine forskellige Indtryk af de spredte Skrifter om det Indtryk, man modtager af deres Forfatter.

I.

Paris under Kommunen er en Bog, som med Urette kun vakte liden Opmærksomhed og som meget for hurtigt blev glemt. Den røber vel ikke nogen meget personlig Fremstillingsgave, og dens Sprog er, især i de mange Oversættelser fra Fransk, skødesløst behandlet, men den giver en lærerig, upartisk, livfuld og saa vidt man kan skønne, nøjagtig Udfoldelse af Tildragelserne i Paris fra Republikens Indstiftelse 4de Sept. 1870 til Kommunens Fald 28de Maj 1871. Største Delen af Stoffet er Materiale, som Forfatteren har opbevaret fra hine Dage, Proklamationer, Avisartikler, officielle Kundgørelser fra de stridende Parter; men hvor han taler i eget Navn er han interessantest, dels fordi han stadigt skildrer efter Selvsyn — og han har Øjnene med sig — dels fordi han har en Militærs Blik for hvad der under den dobbelte Belejring blev udrettet og forsømt.

Det paavirker Læseren behageligt, at denne Fortæller af samtidig Historie ikke tilhører den Samfundsklasse, den akademisket fra hvilken det overvejende Flertal af danske Forfattere er udgaaet. Han er ingen *Bourgeois*, han er hverken udgaaet fra et Universite, eller en Præstegaard. Som Søn af en Officer og Godsejer blev han, kun 17 Aar gammel, Officer, deltog i den dansk-tyske Krig, dernæst som Officer ved Østarméen i den tysk-franske; han har opholdt sig et Par Aar i Begyndelsen af Halvfjærdserne blandt Tjippaavæ-Indianerne i Wisconsin, har som Amatør i den tyrkiske Stab været Tilskuer til den russisk-tyrkiske Krig og er efter et Krigsliv og Rejseliv havnet som Godsejer i Nordsjælland.

Det første Træk til hans aandelige Fysiognomi, der møder én i hans tidligste Bog om *Kommunen* er da ogsaa en levende Afsky og Ringeagt for Bourgeoisiet som regerende Magt, noget der i 1872 kun var den yngste Ungdoms Særkende i Danmark, men som Dinesen øjensynligt dels havde overtaget som Slægtarv, dels havde indvundet ved paa nært Hold at iagttage den historiske Krise i Frankrig og sammenligne den med den ikke lang Tid forud stedfundne i Fædrelandet.

Straks i Begyndelsen af *Paris under Kommunen* støder man paa denne Sætning: »Det var noget som hørte nøje med til Septembermændenes Væsen, *og som man vil genfinde overalt, hvor det Parti, hvortil de hørte, har Magten*, aldrig at sige Sandheden, hvis den er ubehagelig, aldrig at dadle, ikke at støde nogen

overhovedet søge at snakke sig til saa mange gode Venner som muligt«.

Omtrent samtidigt med at den socialistiske Bevægelse i Danmark fik Fart, se vi Dinesen aabent angribe den ridicule Sætning, som jeg for min Del fra jeg kunde tænke har ærgret mig over at se anført i Historiebøgerne som et Fund, en uden Kommentarer indlysende Sandhed, Siéyes's: »Hvad burde den tredje Stand være? *Alt*«. Kort og fyndigt indvender han mod Bourgeoisiets Kærlighed til Frihed og Lighed: »Friheden har bestaaet i, at Magten alene tilhørte det; Ligheden i Afskaffelsen af de Rettigheder, der trykkede det«. Og Afskyen for Bourgeoisiet har holdt sig. Endnu i *Jagtbrevene* skriver han i Anledning af Jules Favre's taarevædede Forhandlinger med Bismarck: »Men det skiftevis flæbende og trumfende Bourgeoisie hele Jorden rundt faldt *den store Patriot* om Halsen og blandede Taarer med ham. Dem har Bourgeoisiet altid parat. Blod — det vil sige dets eget — er det ikke saa rundhaandet med«[1]).

Man søger forgæves om en lige saa udpræget politisk *Sympati*. Man kunde vente at finde en aristokratisk Radikalisme som den omtrent samtidigt brød sig Vej i dansk Aandsliv. Men Forfatteren tenderer øjensynligt stærkt i demokratisk Retning. Ikke, at han er en demokratisk Radikaler; han har Officerens Følelse for Nødvendigheden af ubetinget militær Disciplin og lader sig ikke rokke af Billigheds- eller Barmhjærtigheds-Hensyn. Kommunarden Rossel har f. Eks. som »begavet, dygtig, fædrelandsksindet Mand« hans fulde Deltagelse; men ikke desmindre bemærker han i Anledning af hans Dødsdom: »Det er i sin Orden, at han, der hørte til Armeen, maatte lide den højeste Straf for at have været de overvundne Oprøreres Chef, selv om det kun havde været ti Dage«. Dog paa det rent politiske Omraade helder han til det yderligtgaaende Flertalsvælde. Han ønsker at enhver skal have en Brøkdel af Styrelsen. Han finder det urimeligt at Alderen til at være valgbar og valgberettiget de fleste Steder er sat over Værnepligtsalderen; urimeligt at den almindelige Afstemnings Betydning lammes ved at der øverst findes en uafsættelig Styrelse, som besætter alle Embeder uden at spørge nogen. Han finder

[1]) Paris under Kommunen 20, 130, 131. Jagtbreve 14.

Enevoldsmagten at foretrække for Bureaukratiet. »I et Samfund«, siger han, »der styredes efter demokratiske Principer, maatte Beboerne ved en almindelig Afstemning kunne indsætte og afsætte deres Embedsmænd, og man maatte være sikret mod, at de valgte Lovgivere ikke lavede Love, der vare Flertallet imod«. I dette Øjemed vil han dels sprede den lovgivende Magt, saa der bliver én for det stedlige, én for det i streng Forstand almindelige, dels indskrænke den ved at lade Valgkandidaterne forud forpligte sig angaaende visse Spørgsmaal (det i hine Dage saa ofte nævnte *mandat impératif*), endelig tænker han sig den personlige Frihed i mange Maader udvidet, saa Lovgivningsmagtens Myndighed paa disse Omraader (f. Eks. i alt som angaar Religionen) ganske faldt bort. Til dette sidste Punkt, at Indbyggernes Religiøsitet eller Ikke-Religiøsitet er Staten uvedkommende, vender han ofte tilbage (S. 132, 154, 251).

Man ser, den unge Forfatter er i høj Grad paa sin Post overfor Myndighedernes Tryk, deres Uretfærdigheder og Dumheder, derimod ret sorgløs overfor Middelmaadighedsregimentets Farer. Men fra først til sidst er det dog de marvløse *moderate*, de ved krigeriske Sammenstød udeblivende, men efter Sejeren des blodtørstigere *Ordensvenner* og *Ordensveninder*, som han vil til Livs. De ere efter hans Opfattelse i sidste Instans Skyld i alle Uordener og Omvæltninger. (S. 60, 314).

Han vender sig med dyb Afsky fra det umenneskelige Myrderi af de overvundne, hvori Versailles-Hæren gjorde sig skyldig. Men i øvrigt er han klarttænkende nok til ikke at røres af saadanne ulogiske og intetsigende Humanitetsbestræbelser som Genferoverenskomstens Forsøg paa at hindre Brugen af eksploderende Kugler under en vis Vægt. Han finder det med Rette overhovedet *inhumant* at skyde med andet end løst Krudt paa hverandre, og han vover her at gøre den saa ofte hykkelsk forkastede og i Smug anerkendte Sætning: »Formaalet helliger Midlet« til sin. Han skriver: »Hvad der er til eget Gavn og Fjendens Skade, det er lovligt Krigsmiddel«.

Dog skøndt han kalder Krigen som saadan inhuman, hører han til dem hvem Krudtrøgen beruser og Bajonetglansen henriver. Han elsker i Grunden Krigen for dens egen Skyld med en Soldats og en Kunstners Kærlighed. Han finder (endnu i Jagtbrevene) at »Intet forskønner et Landskab som kæmpende Soldater«; han

sammenligner med en vis Begejstring Brillantens Spil om den unge Kvindes Hals og Bajonettens Blink paa Valpladsen; det er det unge Blod, siger han med et aandrigt Ordspil, der daarer baade Diamanten og Bajonetten.

Han kan da ikke dele Kommunardernes Ringeagt for krigerisk Hæder. Han har overhovedet hverken villet levere et Indlæg til Forsvar for Førernes Ideer eller for deres Personer, kun villet samle alle Momenter til Forklaring af Kommunens Færd og eftervise Retten og Uretten, Dygtigheden og Fraserne, Alvoren og Fanatismen, Modet og Dumhederne paa begge Sider. Særligt magtpaaliggende har det været ham at rydde op iblandt de Bagvaskelser og Løgne som det sejrende Parti udspredte om den overvundne Modstander. Han bebrejder dem, der kæmpede under trefarvede Flag mod det røde, at de efter Sejren til ingen Nytte udgøde saa meget Blod, saa meget, at alle deres Flag »heri kunde farves lige saa røde som Kommunens«. Han betragter den røde Fane under visse Omstændigheder som en Allieret. Det vilde være ham »en Festdag«, om han kunde opleve, at den vajede fra Kejserens Slot i Berlin. Men han har set en Fjende i den, fordi den rejstes imod Frankrigs. Ti i hin Bog fra 1872 er det hverken for Versailles eller for Kommunen, men for Frankrig at Forfatteren tager Parti.

Det er blevet en Troesartikel, at Germanerne have mere udpræget Individualitet end de franske, medens dog Tyskernes forbavsende Ævne til at lade sig disciplinere og uniformere taler herimod. Dinesen har denne selvstændige og tilnærmelsesvis rigtige Karakteristik af det franske Temperament: Franskmændene ere lette at styre. De følge blindt den, de tro paa; de følge ikke den, de ingen Tro have til — Enhver har Vilje. Men ville de alle ét, ere de netop derfor stærkere end deres Modstandere, hvor enhver kun vil, fordi én vil«.

Dog i Frankrig elsker Forf. atter Paris og Pariserne. Pariserne ere ham et Folk i Folket, »den stolteste, den ædleste Nation«. Paris er »Verdens Hovedstad«. »Der er kun én By, og det er Paris«. Til Gengæld er Pikkelhuen ham Sindbilledet »paa Overmod, Opblæsthed, Bedrag og Tyranni«.

Der er megen Ungdom, megen Alvor, megen praktisk Sans, megen Danskhed fra Krigsaarene og megen Tilbøjelighed til Enthusiasme i disse aabne, uforbeholdne Udtalelser.

II.

Efter en mangeaarig Pavse lod Kaptajn Dinesen paany i 1879 høre fra sig som Forfatter. Han optraadte som Arvtager efter sin Fader og Navne, hvis Minde han dyrker med sønlig Pietet, og som i sin Tid under megen Miskendelse havde været den eneste haardnakkede Angriber af Dannevirkestillingen.

Endog i Formatet søgte Sønnen med sine første Brochurer at minde om Faderens Indlæg i den militære Debat. Syv Aar igennem har han i Faderens Spor angrebet Planen til Københavns Landbefæstning og forlangt en Udvikling af Flaaden, der kunde sikre mod Landgang paa Sjælland. Der gaar gennem alle disse Piecer et energisk Pust af mandig Veltalenhed.

I Firserne er han endelig paany optraadt som ikke-polemisk Skribent, først i den morsomme og meget lovende Samling af Rejse- og Krigs-Erindringer i novellistisk Form »Fra Vest til Øst«, dernæst i spredte Blad- og Tidsskriftsartikler, saa i et Par Bøger. Han har med disse sidste Aars Virksomhed indtaget sin Plads blandt gode danske Prosaskribenter. Der var allerede et Menneske i hans Bog om Kommunen Og der var i Almindelighed en sejerrig Logik i hvad han senere skrev om praktiske eller teoretiske Spørgsmaal (den nordsjællandske Kystbane, den store danske Hund osv.). Men han har i sine Erindringer *Fra ottende Brigade*, og endnu mere i sine *Jagtbreve* vundet en Form, lagt en ualmindelig Fremstillingsævne for Dagen og vist sig som et Stykke af en Poet. Hans Krigsbog er næst efter — rigtignok ikke lidt efter — Erik Skrams *Hinsides Grænsen* den livfuldeste Skildring vi have af personlige Oplevelser fra 1864, og den indeholder desuden megen sund Kritik saa vel af Krigsførelsens Mangler som af besmykkende Uefterretteligheder i Overkommandoens officielle Rapporter. En enkelt Gang kommer Forfatteren med sin stærkt personlige Fortællemaade til at stille sin egen Skikkelse vel meget i Forgrunden. Der er overhovedet (ogsaa i Jagtbrevene) en vis Selvglæde over ham, om han end aldrig praler. En sjælden Gang kan det ogsaa hænde at han synker ned i de patriotisk-poetiske Trivialiteters brede Spor, som naar han lader Landsoldaten og Dragonen, der sove under Jorden siden Stormen paa Dybbøl, hvert Aar i Natten efter Aarsdagen rejse sig af deres Grav og ile vesterpaa. Men sligt taber sig i Indtrykket af Meddelelsernes Friskhed.

Det er dog Samlingen af Boganis's *Jagtbreve*, for hvis Skyld man især dvæler ved Kapt. Dinesens Skrifter. Ti saa lette Varer disse Breve end tilsyneladende er — en sammenradet Række Artikler, én for én først offentliggjorte med Petit i et Blad — saa er det dog egentlig først i dem, at man lærer en ganske original og ny dansk Prosaforfatter at kende. De fortjæne fuldt den nydelige Udstyrelse, som *Hans Nik. Hansens* illustrerende Talent har skænket dem.

Uden Overdrivelse kan det siges, at ingen dansk og næppe nogen nordisk Skribent for Tiden kender Naturen og kan gengive dens Liv som Boganis. Der gives i nordisk Literatur ikke faa Jægerbøger. Flere især af de norske (Sophus Aars's *I Skoven* f. Eks.) ere Vidnesbyrd om en inderlig Samleven med Naturen. Men ingen tidligere Bog har det brogede Mylr af Erindringsbilleder bag sig, og ingen har det mundtlige, levende, gnistrende i Udtrykket. Det er ægte Breve, endda de ere skrevne af en Mand. Skrevne som i Hast, i en Stil, hvis Tempo er Prestissimo, blandende alt: Naturstemninger, Iagttagelser, Jægererfaringer, Barndomserindringer, Verdensmands-Anekdoter, Rejseminder, lystige Indfald, kulinariske Bemærkninger, Toilette-Overvejelser, Refleksioner over Elskov og Kvindelighed, lyriske Sværmerier mellem hinanden. Skrevne af én, der elsker Braget af kæmpende Hæres Sammenstød og den dybe Ensomheds lydløse Stilhed lige højt, — ti der er Forglemmelse af Dagliglivets Sorger i begge — En som elsker Krigerliv og Drømmeliv, Jagt og Kvinder og den frie Natur med samme heftige, luende, naivt begejstrede og aabenmundede Kærlighed.

I visse Maader gør *Jagtbreve* endog et langt ungdommeligere Indtryk end den seksten Aar ældre Bog om Kommunen. Til Gengæld fornemmer man med et vist Vemod i Afstandsforholdet mellem det, de to Bøger handle om, den Historie, den Skæbne som er hele den danske Generations, med hvilken Forfatteren er samtidig. Først aandelig eller som her personlig Deltagelse i Verdensbegivenheder, i store Omvæltninger, store Ideer, store Forhaabninger og Skuffelser, Indaanden af et verdenshistorisk Pust — saa Tilbagetoget til Naturen, til Privatlivet, til Hjemlandet med de lukkede Horizonter. Reaktionen ruger over Europa og over Tidsalderen. Én stræber at glemme det ved Sysselsættelse med den lidet trøsterige indenlandske Politik, én ved Drik, én ved Studier, én ved Fantasteri, én ved Sport og Landbrug — for de

fleste er det kun lykkedes altfor godt at sløves og glemme. Denne Bogs Forfatter er i det mindste ikke opslidt eller nedbrudt.

Hans Bogs virkelige Værdi beror paa Forfatterens Natursyn. Den beror ikke paa Lidenskaben for det Dyrplageri og Slagteri, som kaldes Jagt og Fiskesport. Man begriber, at det i visse Former har sin Tillokkelse, men man begriber næppe, at en behjærtet Mand vil nedværdige sig til en *Andeprøve*, som bestaar i at løfte Anden i Undernæbet (holder det, er Anden gammel, brækker det, er den ung) eller til Jægerfif som det at kalde den brunstige Raabuk til sig ved saa skuffende som muligt at efterligne Raaens Stemme, eller til Fiskerfærdigheder som den at lade Laksen eller Ørreden sprælle sig trætte med Fluen i Gabet for at ikke det tynde Hestehaar, hvori Fisken hænger, skal springe.

Det er med Jagten som med Teologien; der er noget middelalderligt ved disse Sysselsættelsers Kærne; Udbyttet bestaar i de forberedende Studier og Bibeskæftigelser hvortil de give Anledning. For Teologiens Vedkommende, naar den drives med Aand, er Udbyttet sproglig og historisk Kundskab, for Jagtens Vedkommende, naar den øves med Kald og Talent, bestaar det i Legemets Hærdelse og den forfriskende, berigende Fortrolighed med Dyreverdenes Liv og Vaner.

Siden Steen Blichers Tid har ingen Forfatter i dansk Skønliteratur kendt den danske Fauna som Boganis. Han kender først og fremmest Hunden ud og ind, dens hele Liv i Ønsker og Følelser, Attraa og Kedsomhed, saa de forskelligste Dyre-, Fugle- og Fiskearter: Ræve og Grævlinger, Raadyr og Daadyr, Agerhøns og Urfugle, Høge og Duer, Snæpper og Knortegæs, Svaler og Storke. Han har jaget Vagtler i Afrika og Bjørne i Amerika. Han kender Vildets Tider og Tanker, dets Stemninger i Brynde og Slaphed, dets ægteskabelige og uægteskabelige Tilbøjeligheder. Han har iagttaget Dyrenes Jagt paa hinanden, deres Krigspuds for at overliste eller undgaa hverandre. Han sympatiserer med den gamle Raabuks og den kloge Geddes Mistro overfor Mennesket. Han kender Dyrenes indbyrdes Kampe i Luften, paa Jorden og under Jorden: Høg mod Due, Glente mod Raa, Hund mod Grævling. Han véd, hvordan den forfølgende Mynde er til Mode, han føler med den jagede Hares Dødsangest og følger med Øje og Sjæl de bortdragende Trækfugle flokkes forskelligartede Flugt. Han er kun ubevidst grusom. Han vil nok Jagt, men ingen Masseskydning, nok Jagt, men ingen Udryddelse. Han er betænkt paa i Jagtens

Interesse at beskytte én Fugl mod en anden, Graaænderne f. Eks. mod Ravnen. Og han nærer megen Ringeagt for hvad der er usportsmæssig Jagt.

Vil man have et Mønster paa hans særtegnende Ævne, læse man hvad han skriver om Svalen:

Det lakker ad Enden med Svalens halve Aar: den kom ved Majdag. Du husker — tydeligt som det var i Gaar — den første Svale. Det var en stille, blid, varm Majdag, den strøg hen over Vandfladen, vendte, atter og atter, lavt fløj den, frem og tilbage, snappede en lille Flue, gjorde et lille Kast i Luften, kyssede Vandskorpen, tog sig i Flugten et forfriskende Bad i de krusede Bølger — kun en Berøring — og rystede i samme Øjeblik Draaberne af sig med en munter Velkomsthilsen. Det var *Rødsvalen*, den, du dèr saa, med kløftet Hale, kløftet som Glentens. Den kommer først af Svalerne, kvidrer muntert, fornøjeligt, let og kvikt; den sidder paa aabentstaaende Verandadøre og sladrer; den er Husfugl, holder til hos Menneskene, den kunde ikke leve uden dem, i alt Fald ikke her til Lands; ti Reden, som klines op ad Væg eller Mur, skal have Ly foroven, og derfor er Rødsvalen — eller Forstuesvalen, som den ogsaa kaldes — ikke til at holde ude fra Loft og Gang, den er paatrængende, svipper ind ad Lem og Luge, man maatte dræbe den — — dræbe en Svale!

Herefter skildres *Bysvalen* og *Digesvalen*. Saa følger denne beundringsværdige Karakteristik:

Og endelig *Mursvalen*, kulsort, næsten kun Vinge, dristig, vild, utrættelig som Flyver, den holder ud med Dagslyset, skærer igennem Luften, gør kun en Gang imellem et Par raske, hurtige Slag, kaster sig hovedkulds, tumler, drejer, stiger, saa at man næppe kan skimte den, slaar som en Drage, Vinden fanger, næsten lige ned til Jorden, snurrer, suser, vrider om Hjørnerne, jager, den ene efter den anden, og hviner dertil. Der er ingen Fugl, der tilnærmelsesvis har den Hastighed, det Mod og den Sikkerhed i Flugten, som Mursvalen: men den er ogsaa kun skabt for Luften: kommer den paa Jorden, er den ikke i Stand til at hæve sig; dens korte Ben, med alle fire Klør fremefter, er kun indrettede til at klamre sig fast med til Sprække og Revner og kan ikke gøre det nødvendige Stød for at hæve Kroppen saa højt, at de udspilede Vinger kan faa Luft under sig; Fuglen er værgeløs, naar Regnen slaar den ned, og maa omkomme, hvis den ikke kan baske sig hen til en Skrænt, hvorfra den kan styrte sig ud. Vi har Insekter nok til det graadige Dyr, men ofte mangler Bopælen: et Hul højt til Vejrs. Vore Slottes, Herregaardes og Kirkers Tagskæg er tit stoppet af Understrygning, eller Adgangen er spærret af Tagrenden; det er egentligt kun, hvor Mansarde-Stilen med det brudte Tag er anvendt, at alle Mursvalens Ønsker er opfyldt; der, højt til Vejrs, er der fri Indgang, Plads til at springe ud paa Hovedet og god Lejlighed til Rede under hver Tagsten — hvad Arkitekterne burde skrive sig bag Øret; ti Svalen bringer Held og Hygge

Man har her tillige en Prøve paa Jagtbrevenes Stil. Det er en hurtigtløbende, stakaandet Stil; den har Liv nok: den mangler Fasthed og Form. Det er en med Hensyn til træffende Betegnelser velhavende Stil; var den lidt mere husholderisk med Ord vilde den

virke stærkere. Jeg husker i hele Bogen kun en eneste Sætning, i hvilken Forfatteren virker ved ét Ord og ikke ved fire eller seks eller tyve. Dette ene Ord er det sidste i den følgende Passus: »Det er ikke som i Foraaret, da Fuglene skreg i Kaadhed af Kamplyst og Brynde og overvældende Kraft og Haab og Lyst og Længsel, da de kom med Bram og Brask, udfordrende, skrydende, sejersikre; nu lister de bort, tavst.«

Boganis's Stil er lige saa parentetisk som snaksom. Den er parentetisk, fordi den er distrait. I Anledning af det ene falder det andet Forfatteren ind, og han skyder Tanker og Sætninger ind i hverandre.

Her et Par Eksempler paa *Parentes-Durchløberi:*

At Militæretaten i den tvungne, kejtede Stilling med højre Albue til Vejrs — en Stilling, der er lige saa stiv og ubekvem som den reglementerede Rytterpositur: den ene Rytter kan ikke sidde som den anden og ikke ens paa alle Heste, han maa have nogle Kautschuk-Tilbøjeligheder for at kunne falde paa Hesten og fatte om den — at Militæretaten ikke uddanner Skytter eller Parforceryttere, er sikkert nok.

Sligt er ikke blot Vidnesbyrd om en vis Uorden i det logiske, men er saa fordømt umusikalsk. Forf. har øjensynligt ikke Øre for at selv en ganske kort Parentes rent kan slaa Foredragets Velklang i Stykker. Men tænke sig at han skriver:

Og saa gaar Dansen igen med Røg og Støv og Tramp og Fnisen, og Fiolen hviner og Trommen gaar, og Karlene sveder, og Pigerne blusser at Lykke eller Ulykke -- Dansesalen er Pigernes *Champ de bataille* — og Stakaandethed.

De to sidste Ord kommer aldeles som en Nysen. Dog et særligt pudsigt Eksempel paa Parentes-Distraktionen er det følgende:

Blandt mange Hønsefugle er det nemt at skelne Kønnene, f. Eks. Paafugle, Fasaner, Kalkuner, Tiurer og Urfugle, enten ved den fuldstændigt forskellige Fjerdragt — Fasanhanen er mangefarvet, Urfuglehanen sort med en prægtig lyreformet Hale, medens Hunnerne er bruntspættede — eller ved Størrelsen, f. Eks. kan en vild Kalkunhane — og endnu kan man med Fornøjelse jage den i Amerikas jomfruelige Skove og paa de kratklædte Øer i Prairiens Floder, men det gaar med den, som med Indianeren og med Buffaloen: den dør ud — en Kalkunhane kan veje indtil 30 Pd., medens Hønen næppe bliver $\frac{1}{3}$ saa stor.

Boganis har en Styrke deri, at han ikke er Skribent af Fag; men saadan noget som det ovenfor staaende er slet ikke *skrevet*. Ordet Dilettanteri er endda for godt derom.

Denne Forfatters Dannelse er, som man føler, militær og selskabelig, i ingen Henseende boglig, derfor i ingen Henseende

tysk. Den er national og fransk som det allerede viste sig i Bogen om Kommunen. Des mere støde i det sproglige enkelte stygge Germanismer. Det er fortjænstfuldt at hævde den store danske Hund dens Navn; men det var maaske i national Henseende lige saa vigtigt ikke at skrive den vulgære Germanisme: *at bade* for *at bade sig* eller simplere *at gaa i Vandet*.

Noget der er absolut ejendommeligt for Jagtbrevenes Stil paa de lyriske Steder er, at den nu og da gaar over i rimede Vers, fordringsløst nedskrevne som Prosa. Adskillige af disse Vers virke nydeligt i Foredraget, andre ødelægge Forfatterens ubundne Tale. Der er jo nemlig næst efter det utydelige eller flertydige intet, en samvitighedsfuld Prosaist saa omhyggeligt maa undgaa som Versrytmer og Rim. De skurre imod den gode Prosas mandige Velklang. Ti som dennes Rytmer ere mangfoldigere end Versets, ere dens Lydoverensstemmelser af sartere Natur end Rimets. Den er en Verden for sig.

Det gaar da ikke an at skrive leddeløst, med forsætligt isprængte Rim som følger: »— — — naar man vil indsuge Luften, der bryder, Solen, der bager, Lyset, der kommer, naar man vil lytte til Naturens Bud i Vaar, hvorefter hver lille Fugl en Mage faar, hver Plante skyder Skud, naar man vil nyde det nærværende og drømme det fjærne osv., osv.«

Det gaar heller ikke an at nedskrive Halvrim halvt uforsætligt, af bare Mangel paa Prosastil, som følger: »Man maa have en Streg at gaa Livets Gang efter: En har et Maal, én følger Pligt, én gaar paa Overtro og sligt«.

Besynderligt er det ogsaa at slutte en lang Prosafremstilling med disse Omnibus-Rim: »Bedre Jente fandtes ej. Gik først hun paa Sæterstien, blev den snart til alfar Vej.«

Dog dette udelukker ikke at de allerfleste indstrøede Strofer ere stemningsfulde og fine, underligt nok med Undtagelse af de Par Strofer i Bogen, der virkeligt præsentere sig som saadanne, men som ere altfor trivielle til at de burde findes under en saa distingveret Forfatters Pen. Disse Vers (om de med *Gejser* forliste) havde burdet vrages; alle de øvrige Strofer burde ubetinget været skrevne som Vers og holdte skarpt ude fra Prosateksten. Med Rette elskede og fordrede Napoleon *les genres tranchés*. Udenfor de skarpt adskilte Kunstarter ligger kun Dilettanteriet, som ethvert Talent bør sky. Og Boganis's Vers ere gode nok til at turde vise sig uden Maske. Man læse f. Eks. den fine selvbiografiske Dialog

mellem Forfatteren og Storken. Storken længes ned mod Nilen og vil af Sted; Manden længes snart efter Stilheden i Urskoven, snart efter Skytsets Drøn i Krigen:

Jeg længes bort, hvor jeg sad saa tit
ved Vandfaldet, fjærnt i Skoven.
Der kives man ikke om mit eller dit.
Vandet, der falder, er lige saa frit
Som Jorden og Luften foroven.

Jeg længes efter den hvide Sky
Og Drønet af Kampens Bulder,
det summende Jærn, det hvislende Bly.
Det gælder om Folkenes Ret og Ry.
Og derfor: Skulder ved Skulder!

Som man ser, det fornemmes fra først til sidst, denne Forfatter er ingen Bourgeois: en Soldat, en Jæger, en Drømmer, en Forelsket, en Poet. Han er heller ikke nogen i Standsfordomme hildet Personlighed; snarere demokratisk end aristokratisk sindet, snarere radikal end autoritær, dog i Grunden mest som Naturdyrker frigjort fra Fordom. Han er endelig ikke nogen skoledannet eller overvejende bogligt dannet Mand. Han er et Friluftsmenneske der har naaet til Selvudvikling gennem sit Hang til Farer og Strabadser, og som har søgt og naaet en stærkere Fornemmelse af sit Jeg, en højere Selvfølelse, i Krig, i Ensomhed, i erotisk Sværmeri og paa Jagten, der har Ensomhedens, Spændingens og Blodsudgydelsens Tiltrækning i Forening.

Det er til en Afveksling morsomt at læse en Forfatter, som har Ævner, der endnu ikke ere blevne til Færdigheder, og som anvender disse Ævner til at meddele os sit hele Livsindhold under Form af Krigs-Æventyr og Robinsonader, Apropos-Anekdoter og Jægerindtryk.

GEORG BRANDES.

Teaterindtryk.

Paris, Marts 1889.

Det Stykke, som i denne Sæson hyppigst er blevet opført paa Théâtre français og har skaffet det bedste Hus, er »Henri III et sa cour, drame historique en cinq actes et en prose«.

Forfatteren er ingen anden end den gamle Alexandre Dumas, som i sin Ungdom, før han vandt Berømmelse som Romanforfatter, skrev adskillige »historiske« Dramaer. Skøndt Forfatteren regnedes til Romantikernes Kreds, vakte hans Dramaer ikke den forbitrede Modstand som Victor Hugos. Ovennævnte Stykke gik alt over Nationalscenens Brædder den 11te Februar 1829, *»représenté par les comédiens ordinaires du Roi«*, som det den Gang saa højtideligt hed. Medens Victor Hugo blev chikaneret for Fremstillingen af Ludvig XIII i »Marion Delorme«, gik den Figur, som Dumas havde givet af den ynkelige sidste Valois, uhindret igennem, dels vel fordi en Bourbon var mere fredhellig end en Valois, dels vel fordi Dumas ikke har lagt saa kraftige Farver paa som sin store samtidige. Hvor uhistorisk end Hugo var trods sit Princip om Lokalfarven, tog hans Genialitet sikkert den anden Konge af Huset Bourbon paa Kornet, medens Dumas i Skildringen af den sidste dito af Huset Valois ikke har naaet synderlig skarpere Linjer eller slaaende Farver, end en Skolebog kan give. I Dialogen minder kun enkelte Talemaader om Tiden, men der er ingen Duft af Pierre Ronsards Stil, om end der citeres nogle Vers af Pleiadens berømte Høvding, ikke mere historisk Karakter end i Dialogen i en Roman af P. P. hos os. Hvor langt tydeligere staar ikke Tiden for os i Vitets historiske Dialoger og Scener! Dumas har ikke vovet at sige os, hvad for Fyre Henrik III og hans »Mignons« i Grunden var; han har taget Duelraseriet,

Lapseriet, den kvindagtige Pyntesyge, Overtroen, Bigotteriet med, men det, der forklarer alt: den raffinerede Liderlighed — har han ikke berørt. Lige saa lidt som man forstaar Caligulas eller Neros Hof uden at forstaa den vanvittige, sanselige Graadighed, lige saa lidt forstaar man Henrik den II.s og Katharine af Medici's Sønner og deres Omgivelser, hvis man ikke ser dem som enerverede unge Fyre, svækkede paa Hjærnen trods Resterne af den intrigante Snildhed, en Arv efter Moderen, med en hed begærende Fantasi i et afmægtigt Legeme.

Handlingen eller Intriguen, hvad man nu vil kalde den, er af en temmelig almindelig Art. Kongen og hans Moder paa den ene Side og Henrik af Guise med sin Ligue paa den anden danner de Modsætninger, der sætter Gang i Stykket, men denne politiske Handling er indrammet i en anden: Kongens tro Vens, Greven af Saint Mégrins Elskov til Hertuginden af Guise, Katharine af Clèves, et Elskerpar af dem, som haves paa Lager i Teaterstykkernes Mængde. Der er Astrologi, der er Fægteøvelser, der er Gift og Besvimelser, der er Effektscener nok, men ved Læsningen frembringer dette historiske Drama ingen synderlig historisk Illusion. Det turde være, at de første franske Romantikeres Fordring paa »la couleur locale«, som Mérimée skænker et lille ironisk Sideblik i »Colomba«, lod sig nøje med Baretter og Fjer, lange Kaarder og korte Halvstøvler, pibede spanske og glatte italienske Halskraver o. desl. Det var noget helt nyt den Gang; den unge Slægt var saa glad over at se alt sligt, at den foreløbig havde nok i Kostumet.

Den store Lykke, Stykket har gjort ved sin Genoptagelse, 60 Aar efter at det blev til, er saare forklarlig. Hvad der den Gang var nyt, er nu forældet for alle kunstforstandige, men som bekendt hører kun et saare ringe Mindretal af et Teaterpublikum til den Kategori. Men det den Gang ny har nu faaet Trivialitetens gangbare Møntpræg paa sig — nu er Romantiken fra Tyverne det store halvdannede Flertals Poesi, det kender vi jo udmærket hjemme fra. For ikke at røre ved Stykker, der fylder vort kongelige Teater i vore Tider, lad os saa tage et Eksempel, som ikke kan fornærme nogen nulevende. Paa samme Tid, som C. J. Boyes ordbrammende Tragedier fik Huset fyldt og bragte det til at runge under Applaus, Folk til at svømme i Taarer, juble i Begejstring, faldt P. V. Jacobsens Mesterværk »Trolddom« efter et Par Opførelser. Selv den samme Forfatter kan Kampen komme

til at staa om og faa det Udfald, at Publikum foretrækker et behændigt romantisk Routinearbejde som »Elverhøj«, hvor Poesien kvæles i Røgelse for den Kløv-Konge, der i Stykket kaldes Kristian IV, for det fine og aandfulde, af ægte Romantik helt gennemduftede Drama »Syvsoserdag«. Nu spilles Alexandre Dumas's »Henri III et sa cour« for fuldt Hus paa Frankrigs første Scene, men Gud ved, om Marion Delorme af Victor Hugo, et med alle sine Fejl mægtigt gribende Digterværk, vilde staa sig i Længden, om det genoptoges? Det vilde være lige saa urimeligt at bebrejde Teatrets »administrateur général«, Jules Clarétie, at han har optaget Stykket igen, som at bebrejde vort kgl. Teaters Chef, at han lader spille Stykker, der fylder; men en Teaterbestyrer er nu en Gang stillet i det bekendte Alternativ: tager Du Hatten op, faar Du Prygl, lader Du den ligge, faar Du ogsaa Prygl. Jeg vilde lige saa nødig være Teaterbestyrer som Skæbne; jeg begriber ikke, at man for nogen Pris kan faa et Menneske til at indlade sig derpaa.

Dog — trods alt, hvad her er sagt nys om »Henri III et sa cour«, vil jeg raade enhver kunstforstandig, der i Aar kommer her til Paris, at se Alexandre Dumas's gamle Drama, ti en mesterligere Fremstilling og Iscenesættelse skal man lede længe efter.

Den Poesi og Psykologi, den historiske Sandhed og Forstaaelse af Tiden, der fattes i det skrevne Stykke, tilføres det af Skuespillerne, Sceneinstruktøren, Teatermaleren, Kostumieren. Jeg kalder Malerne Krøyer, Michael Ancher og Fru Anna Ancher til Vidne.

Der er nu straks Begyndelsen, hvor Scenen fremstiller den italienske Astrolog Ruggieris Arbejdsværelse, højt, i Overgangsstil fra Gothik til Renaissance med Gobelinstapeter, blege og fine i Farven, med de fantastiske Apparater, den skjulte Alkove, med Paneler, der aabnes for Løntrapper ved Trykket paa en Knap (ti det er saa nødvendigt for gamle Dumas baade i Romaner og Dramaer som Rim for franske Vers). Hver Enkelthed springer i Øjnene uden Tab for Overskuelsen af det hele. Hvor er Katharina af Medicis Indtrædelse virkningsfuld, og hvor let vilde en saadan Dame, der viste sig som et Aandesyn i en Løndør, komme til at vække Latter. Der er ingen, der ler, fordi alt er saa godt gjort, at Tilskuerne kommer med i Stemningen. Der stod den korthalsede blegfede Dronning med det underlige flove Faareansigt (aldeles lignende de bekendte Portræter af Værtinden ved Blod-

bryllupet) som et historisk Billede i en stilfuld Ramme. Det kan i Forbigaaende bemærkes her, at Katharina fra Forfatterens Side er tegnet som en temmelig dagligdags Intrigantinde, der oven i Købet med elskværdig Aabenmundethed fortæller sin Landsmand Astrologen Ruggieri, hvor gyselig intrigant hun er, og aabenbarer, hvad vi ved fra vore Læsebøger i Historie, at hun fulgte den djævelske Plan at føre sine Sønner i Udskejelser, for at de kunde blive aandssvækkede og tvungne til at overlade hende Regeringens Tøjler. Den dygtige Skuespillerinde Madame Pierson kan ikke gøre andet end skabe Portrætlighed i det ydre; Replikerne kan hun jo ikke lave om. Hvis Katharina havde været saa gemytlig meddelsom som i Stykket, vilde hun ikke have været saa grumme farlig i Livet.

Saa aabnes Alkoven, og man ser den slumrende, af Trylledrikken inddyssede Hertuginde af Guise paa en Løjbænk. Mademoiselle Brandès, Rollens Fremstillerinde, ses liggende i Lyseblaat og Hvidt med stive, ubevægelige, lange Folder, med Hænderne samlede over Brystet. Det er en udmærket Efterligning af de liggende Statuer paa de gamle Fyrstegrave, som man ser i det hvide »Galerie des tombeaux« i den nordre Fløj af Slottet i Versailles. Der er anden og tredje Akt, hvor en Sal i Louvre er malet i den pragtfuldeste Renaissancestil, flunkende i sin ny Glans, som det maa have taget sig ud i sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede, da Kolonnaden, hvidgul, og ny opført, stolt saa over mod Kirken Saint Germain l'Auxerrois, da Salenes Forgyldning og de forskelligt farvede Marmorsorter har straalet, urørte af Tidens Tand, i Gallerier og Sale i en af Verdens prægtigste Fyrsteboliger. Og saa broget som Salen er, saa brogede er de Folk, som færdes i den: blegrøde, kornblaa, papegøjegrønne, blodbrune, i hvidt Atlask, i sort Fløjl med Læg og Krusninger i Tusindvis, overbroderede med Sølv og Guld, eller blot virkende ved Stoffets ensfarvede fornemme Pragt (Kongen i sort Fløjl, Hertugen af Guise først i forgyldt og sort Harnisk, saa i hvidt Atlask med sort Besætning og staalblanke Sidevaaben), brusende Halskraver, vajende Fjer, skurende Kaarder, klirrende Sporer, raslende Guldkæder, skinnende Diamanter. Der fægtes for Løjer, der les, der kurtiseres, der lyves, der prales, der intrigeres, der aftales Mord med Dolk og Gift — det er et ægte Stykke Renaissance, indført af den florentinske Medicæerinde, men med frodig Trivsel i det ny Fædreland, Frankrig. Og vi føres saa til Guisernes Hôtel,

hvor en tungere Pragt, mørkere Farver, sværere Stoffer fint antyder den bigotte mørke Herre og hans over Hustruen rugende Vrede. Motiverne er, saa vidt jeg kan skønne, tagne fra de Værelser i Saint Germains Slot, som kaldes Henrik II's, noget i Dekorationen genkaldte ubestemt for mig nogle Gemakker i Fontainebleau.

Stykket har en stor Masse Bipersoner og alle Fremstillerne skizzerede bestemte Fysiognomier, navnlig var de dygtige unge Skuespillere Le Bargy og Cocheris morsomme som to slikkede Hof-Fløse, der spillede Bilboquet og skød med Pusterør, mens de ventede paa Kongen. Saaledes kunde et Par af Kong Henrik III's berygtede »mignons« vel have set ud, fantastisk pyntede, blege efter hver Nats Orgier, dovne, slikkede, sødladne i ét Øjeblik, hidsige som Hanekyllinger i det næste, lige oplagte til alskens Udskejelser: Drik, Spil Liderlighed, Dueller. Der var Hertugen af Guises landsknægtagtige »aide-de-camp«, Saint-Paul, der traadte tungt og saa sur ud i Hoffets Sale, en Repræsentant for Liguen med Sympatier for den sorte spanske Fanatisme, med Moustacher, der struttede ud, som de var af Staaltraad. Han spilles af Villain.

Mademoiselle Brandès er en af de mange Debutanter fra Claréties Administrationstid, som har gjort mest Lykke. Allerede som Doña Sol i »Hernani« vakte den dybe, bøjelige Stemme og de fortræffelig sagte Vers almindelig Interesse for den velvoksne unge Dame med den slanke, brystfyldige Figur. Her har hun i Hertuginden af Guise en af de tragiske Dusinelskerinders Roller, som det er vanskeligt at give et Fysiognomi. Hun maatte indskrænke sig til at give Plastik. Hun tog sig, som alt bemærket, udmærket ud i sin gravmonumentale Stilling i første Akt; hun bar i Resten af Stykket sine lyseblaa-hvide og blegrøde-hvide Atlaskesdragter med Ynde; det stærkt snørede glatte Liv tvang Gorgen højt op — det blev en stilfuld Buste, ganske i Tidens Aand. Der var Klang i Røsten, og hun gjorde Replikernes abstrakte Teaterpatos troværdig. Mere kunde man ikke forlange. Størst Bifald høstede hun i Scenen, hvor hendes brutale Ægteherre griber hende om Armen med sin jærnbehandskede Næve, hvis blaa Mærke hun viser sin Elsker og vækker hans Raseri — om just en Dame fra den Tid vilde blive saa forarget og saa afmagtsnær ved en saadan Behandling, er mere end tvivlsomt. Adskillige Aar efter maatte Dronning Elisabeths Hofdamer jo døje baade Hug og Spark af Englands lærde Dronning, adskillige Aar før;

men dog endnu i Mands Minde fik Frans I's Elskerinder Ridepisken at føle, og det var dog saadan en »galant« Herre. Marguerite af Navarra, hans Søster, maatte værge sig med »alle Kløer paa Hænder og Fødder« mod en elskovssyg Hofmand, der ledsagede hende paa en Rejse gennem Sydfrankrig. Men det bliver Dumas's Fejl at have gjort den fødte Prinsesse af Clève saa ømskindet — ikke Frøken Brandès's.

Hendes elskede Page Arthur, en Skikkelse, der var meget paa Mode i sin Tid, og som ikke ligner nogen halvvoksen Dreng fra nogen Tid, blev givet med klædeligt Koketteri af en ung Dame, Mademoiselle Bertiny, der tog sig sød nok ud i den for smukke Legemsformer saa taknemmelige Pagedragt med Puf om Hofter og Arme og lange Trikot-Hoser. Det er af den Slags Roller, som spiller sig selv, som altsaa egentlig ikke behøver at spilles. Damen tog sig ud, og mere kan ikke med Billighed forlanges. De andre kvindelige Roller er ubetydelige.

Tilbage staar da de tre mandlige Hovedpartier: Kongen (Worms), Hertugen af Guise (Fèbvre) og Greven af Saint-Mégrin (Mounet-Sully).

Dem var det en Fornøjelse at se. Det var stor, mesterlig, inspireret, intelligent Kunst. Højest stod Worms. Han havde faaet malet sig saaledes, at han virkelig lignede de sidste Konger af Huset Valois, Frans II, Karl IX, Henrik III, disse vantrevne Sønner af den tvære og tungnemme Henrik II, der havde arvet Faderens store Krop og legemlige Styrke, ikke hans Livlighed og Letsindighed, som afsonede sine kønslige Udskejelser ved Bigotteri, og af den kloge og lysskye Florentinerinde, Katharina af Medici, som hævnede sig over Frans I's Foragt ved at ødelægge Resten af Valois-Stammen: sin Mand og sine Børn. Sønnerne lignede den korthalsede Moder, de havde Faareprofilen og de døde Øjne, men udmarvede, som de var fra Drengeaarene, var de magre og ranglede, med dinglende Ben, med blodløse Kinder og Læber. Worms havde faaet lavet den lange Profil, med den i Krumningen pludselig afbrudte Næse, det tynde brunrøde Skæg, det underlige døde Blik, hvori Ondskaben af og til glimtede frem som i et Skruptudseøje. Kongeholdning havde han faaet, en vis hurtig Snakkefærdighed, naar det gjaldt om at sige noget uden ad lært repræsentativt. Hans Røst lød som en Adelslømmels i Overgangsalderen. Denne Konge af Frankrig og Polen, der var nedsyltet i unaturlige kønslige Udskejelser, dvask og sløv af Svir,

blev bange, naar Helvedstraffene viste sig truende for hans Fantasi, da vred han sig som en Orm, og Rædsel gennemdirrede hans Krop. Hans Religiøsitet var i Familje med de fetischtilbedende Negeres. Der var dyb Angest i de Blikke, han lejlighedsvis løftede mod Himlen. Hans verdslige Katekismus har sagtens været Italieneren Baldassarre Castigliones »Il Cortigiano«, hans politiske Dogmatik Macchiavellis »Il Principe«, den har sagtens hans Moder ladet oplære ham i, og han har opfattet deraf alt, hvad et indskrænket Hoved og et fordærvet Gemyt kunde rumme. Adelsmanden Baldassarre Castiglione gør store Fordringer til sin »fine Mand«, han skal være vel hjemme i Videnskaber og Kunster, uden at nedlade sig til bestandig pedantisk at lægge sin Viden for Dagen. Den Side af Mesteren har Henrik af Valois rimeligvis maattet lade ude af Betragtning. Men den »fine Mand« skal ogsaa kunne fægte som en Vaabenmester, være veltalende, have Svar paa rede Haand, indtage værdige og imponerende Stillinger, kunne danse som en »maëstro di ballo«. Og Worms som Henrik III viser smilende Tænder, naar der er Udsigt til, at Kaarder skulle krydses i en Duel efter alle Kunstens Regler, han staar i Position, naar han modtager Hertugen af Guise, lægger kælent Hovedet paa Siden, naar han taler, afhasper med en stor Skoledrengs Tungefærdighed alenlange Fraser i Hof- og Kancellistil, nikker med fjollet Stolthed til Moderen, som for at spørge hende om, hvad Karakter hun vil give ham for hans Lektie, om han ikke har fortjænt Ug. Han spanker da strunk som en Hejre om paa sine tynde Ben, de lange Ørenlokker ringle mod hans Halskrave, og Helligaandsordenens Diamant-Stjærne dirrer paa hans sorte Fløjels Vams.

Macchiavelli lærer Fyrsten at bryde sig fejl om moralske Betænkeligheder, naar han vil naa Maalet: sit Lands Storhed og Lykke, hverken at sky Mord eller Edsbrud paa sin Vej. Deraf har vel Katharina lært sine Sønner ikke at agte paa, om Blodet oversvømmede Paris's Gader, ikke at agte de Eder, de gav Liguister eller Huguenotter, men Maal som Landets og Folkets Storhed og Lykke laa udenfor disse blod- og hjærteløse Kongedrenges Fatteævne. De er ikke heller stærke nok til at være Skurke til Gavns, Religionen i Form af mørk Overtro stiger op for dem som et Spøgelse; Karl den niende dør i Vanvid og ser alt i Blod efter Bartholomæusnattens røde Drama, Henrik III pisker sig med Disciplinen og trækker Haarskjorte paa sin ømskindede Krop efter at have begaaet Mord, Menéd og unaturlige Laster. De Konge-

drenge blev aldrig voksne, krøb efter alle mislykkede Oprør mod Mama ydmygt til Korset for hende og gemte sig bag hendes sorte Fløjelsskørt. Worms gav et sikkert tegnet, i den fineste Detail gennemført Billede. Hvor var den pjattede, læspende Røst, det aandeløse rapmundede Ramseri, hvori Ordene faldt over hinanden, den ondskabsfulde Gadedrengeagtighed, da han tror at have vundet Spil over Hertugen af Guise ved at udnævne sig selv til Høvding for Liguen, af slaaende Sandhed!

Hertugen af Guise, »den skrammede« (le balafré), blev som sagt spillet af Fèbvre. Kunstneren er kun af Middelhøjde, og man véd, at Henrik III, efter at have ladet sin Medbejler snigmyrde i Blois, forbavset maalte Ligets Længde og udbrød: Hvor var han lang! Fèbvre kan ikke lægge en Alen til sin Krops Længde, og dog frembringer han en Virkning, som var han et Hoved højere end sine medspillende. Han har i Virkeligheden svaj Næse og et kort Ansigt, men ved en udmærket Maskering havde han opnaaet Guisernes Ørnenæse, Henrik af Guises spidse Hoved og høje Pande. Det brune Ar, der gik fra højre Øre, over Kinden ned under Skægget, manglede naturligvis ikke. I snævert sort Fløjl i første Akt, saa i skinnende og raslende Panser og Plade, mens Pagen bærer hans vældige Hjælm, derpaa i hvid og sort Atlaskesdragt, Kappe med høj, opstaaende Krave, bestandig med en uhyre lang Kaarde ved Siden, og det blinkende Dobbelhæfte af Staal truende i Bæltet, træder han frem med dundrende Hæle og klingende Sporer, denne Fyrste af Lothringen, der vil lade sit Hus afløse Huset Valois paa Frankrigs Trone. Han er af en stærk og raa Race. Han har ogsaa draget Nytte af Macchiavelli, om han end næppe har gidet læse hans Bog. men han bryder sig Pokker om Baldasarre Castiglione. Den middelalderlige Landsknægthøvding staar ham i Sjæl og Krop, og naar han af Valois er bange for Religionen som en Neger for sin Fetisch, tror han af Guise paa Kirken som en Soldat paa sin Chef, som en Indbanker af den Lydighed, som han fordrer af sine undergivne, som en Svøbe for de fordømte nye Tanker, der skal piske Huguenotter og andre Oprørere til Døde, som en Sejersbringer for sine lydige Sønner over dem, der vil kny mod Himlens og Jordens Myndigheder.

Fèbvres sikre og myndige Kunst er ikke bange for at strejfe det komiskes Grænse. Man forstaar gennem det Billede, han giver, at denne fyrstelige Renommist, der lige saa vel kan prale

af sine Vaabenbedrifter som udføre dem, et Aarhundrede siden kan reduceres til en komisk Karikatur, til den italienske Maskekomedies »Capitan Spavento«, Ætling af miles gloriosus, Fader til Jakob von Thybo og Didrik Menschenskræk.

Hans Tale er høj, larmende som en Trompet, hans Bevægelser større end andre Menneskers, hans Lidenskaber aabenbare sig i mere ugenert Brutalitet end Kongens og Hofmændenes; han kommer fra et forholdsvis barbarisk Land, den Kondottiere, der stadig har Blikket fæstet paa det mørke, katolske Spanien, som paa den Magt, der skal bringe ham til Magten og ende Kampen in majorem Dei gloriam. En Duft af Kirkelatin følger med ham, blandet med Lugten af smeddet Metal. Han klemmer sin Staalhandske om sin Hustrus hvide Arm som om sit Kaardegreb; hans Hjærte er koldt og haardt som hans Kyrads. Han vilde ikke faa Anfald af Anger efter ti Bartholomæusnætter, han vilde knælende takke den Gud, for hvem Røgen af Kætterblod er en sød Duft i Næsen.

Atter og atter erfarer man, naar man har set en af dette Lands betydelige Skuespillere, hvor disse Mænd er intelligente, hvor de studerer deres Lands Literatur, dets Historie, dets Malerkunst Det er klart, at baade Worms og Fèbvre kender fransk Historiemaleri til Bunds. Endelig Mounet-Sully. Greven af Saint-Mégrin, Hertuginden af Guises lykkelig-ulykkelige Elsker, ligner i Forfatterens Behandling ikke stort et Menneske, men ligner meget sin Tids ideale Teaterfigurer. Han er lige saa ædel og uegennyttig som Victor Hugos Hernani, som hans Gennaro i »Lucrezia Borgia«, eller som hans Didier i »Marion Delorme«, lige saa rask til at drage Kaarde for at skaffe Æren og Dyden Hævn over Skændselen og Lasten som disse gæve Riddersmænd. Men Dumas har ikke ævnet at lægge en saa rig Lyrik i Munden paa sin Lysets Engel, en Lyrik, som ellers Mounet-Sully er Mand for at give Flugt og Fart i sin mesterlige Versdiktion, med sit herlige Organ, hvis Klang desværre synes at svækkes af en stadig Hæshed i det sidste Aarstid.

Mounet-Sully individualiserer da sin Helt og maler ham som en Figur, der passer ind i det Billede, hvori Worms og Fèbvre danner Hovedskikkelserne. Han klæder sig som Kongens andre »Mignons«, men viser straks, at han er af en anden Art; naar Saint-Mégrin kæmper for Kongens Sag, er det dels af loyal Vasaltroskab, dels af Had til sin Elskedes Tyran, Henrik af Guise.

Men Stykket gaar længe sin Gang, før Mounet-Sully ret kan faa fanget vore Øren for, hvad han har at sige, om han end som altid fanger Øjnene, saa snart hans interessante Skikkelse viser sig paa Scenen. Først da han udfordrer Hertugen af Guise, og man hører Tidens Bramarbas-Sprog i en ærlig troendes Mund, udslynget med Had og Trods, kan han komme i Aande. Et Stykke Mesterkunst leverer han, da Pagen bringer ham det Brev, som Hertugen har tvunget sin Hustru til at skrive til Saint Mégrin, hvori han indbydes til et Møde i Hôtel Guise i Hertugindens Værelser og læser det i den Tro, at det er et Elskovsstævne, Hertuginden indbyder ham til. Mounet-Sully har her Mod til at udæske Latteren nede i Salen, naar han krammer Brevet og overdækker det med Kys, jubler og springer om som en stor Dreng, svarer forkert paa alt, hvad Hertugindens Page og hans egen Vaabendrager siger til ham, mens Munden gaar som en Kæp i et Hjul, og Diktionen næsten bliver pjattende. Kunstneren har læst Brantômes »Vie des dames galantes«. Saint Mégrins Elskov bunder lige meget i Brunst og i Sværmeri, som en Hofmands i de Tider nødvendigvis maatte det. Det kunstneriske Mod svigter ham heller ikke, da han træffer Hertuginden. Mens denne ligbleg og skælvende fortæller ham, at det er en Snare, han er gaaet i, hører han en lang Stund ikke efter for at stryge sin Haand op og ned ad den Elskedes blonde Haar og hvide Arme, for at sluge hende med et brændende Blik.

Det indrømmes: Talentets Myndighed maa til, for at et saa dristigt anlagt Spil skal naa sit Maal, men her kroner Lykken Kækheden. Ti ingen høstede et saa dundrende Bifald nede i Salen som Mounet-Sully i denne Scene trods det, at der blev lét saa smaat, naar Saint Mégrin blev helt fjollet af erotisk Ekstase. Men han gjorde Figuren sand, paatvang alle Illusionen.

Jeg erindrer hjemme fra, at under en Rossi-Forestilling paa Folketeatret, da Ernesto Rossi i Fremstillingen af Kong Lears Dødsscene vovede at vise Folk et virkeligt Billede af en døende Mand, brød der et Latterudbrud frem i en af Logerne. Det har uden Tvivl været en naiv Sjæl, som vilde have, at en Konge, før han dør, skulde drapere sig i sin hermelinsforede Purpurkaabe, samle den om sine Ben, deklamere til det sidste og saa falde om, endnu i Faldet bevarende den kongelige Værdighed. Men Franskmændene, som ellers har nok af den gravitetiske Kunst og skatter den i deres gamle Tragedie, hvor den hører hjemme,

forstaar, hvad Stil i Kunsten vil sige, og hvor hver Stil hører hjemme. Latteren, man hørte, stammede fra den sympatiske Forstaaelses, ikke fra Dumhedens Forbavselse. Men, som sagt, kun en betydelig Mand tør gøre, hvad Mounet-Sully gør, den Latter, en Middelmaadighed vilde høste, hvis en saadan vovede noget saadant, vilde vedkommende ikke have Grund til at glæde sig ved.

Jeg skal dog gøre Alvor af at tage ud til Odéon og se Leconte de Lisles Versdrama »Les Erinnyes« med Musik af Massenet. Jeg har altid holdt af Leconte de Lisles aand- og kunstfulde Lyrik, men jeg er altid bange paa en Nutidsdigters Vegne, naar han vil gøre igen, hvad Grækerne har gjort saa Pokkers godt.

Af Sardous og Deslandes's »Belle Maman« paa »Gymnase« synes jeg ikke man lærer stort. Det er morsomt, og som alt, hvad Sardou gør af Lystspil, godt sat sammen, Opførelsen er al Ære værd, men en nærmere Analyse af Stykket og Spillet vilde næppe more mange af »Tilskuerens« Læsere.

S. Schandorph.

Skolekritik.

I »Nationaløkonomisk Forening«s Februarmøde, hvor Frihavnsspørgsmaalet diskuteredes, bemærkede Konferensraad Levy bl. a., at selv om vi fik en Frihavn i København, og selv om vi paa andre Maader begunstigedes af Forholdene, kunde vi dog aldrig vente at naa saa vidt frem i økonomisk Henseende som Hamborg og Bremen. Vi manglede, sagde han, Energi, Foretagelsesaand og Dygtighed. Hovedansvaret for disse uheldige Forhold, mente han, laa hos vore Skoler.

Jeg tror, Konferensraaden har Ret. Der er næppe Tvivl om, at vi med vore Børns Undervisning og Opdragelse ere inde paa et Skraaplan, der alt nu medfører Følger, der ere betænkelige, men som kan blive skæbnesvangre nok, naar der ikke drejes af i Tide.

Der er talt saa mange Ord om Skolen og Livet, om deres enge Forbindelse og om, at den første skulde være en Indvielse til det sidste. Men hvad vil dette da egentlig sige? Hvilke Fordringer stille Mennesker og Liv til hinanden?

For det første har enhver den største aktuelle Interesse af at naa frem til gode økonomiske Livsforhold. Herom vil alle være enige. Saa maa ogsaa alle være enige om, at Skolen skal give sine Elever de fyldigst mulige almene Forudsætninger for, at de kan tjæne deres Brød, helst saa meget, at det rækker lidt længere end til Sulteføde.

Men hermed er Skolen endnu ikke færdig. Kommer et Menneske ikke længere end til at arbejde for sit eget Velvære, er han — væsentlig set — ligegyldig for Samfundet, han naar aldrig længere end at blive en aandlig Spidsborger, skikkelig eller uskikkelig, som det falder sig, men indifferent overfor Samfundets og sin egen aandlige Udvikling. Skolen har altsaa yderligere

den Opgave at lægge Grundvolden for sine Elevers Samfundsdannelse, at give dem den gode Vilje og det aabne Øje for, hvad der er godt, smukt og menneskeværdigt, at udvikle og vænne dem til at søge Sandheden og til at kunne forstaa andre. Og i det den øver dem i at tænke sundt og rigtig — i det den skærper deres sunde Sans, skal den lede dem ind paa Selvudvikling og Selvopdragelse og derved fremme deres Ævne til aandlig og praktisk Selvhjælp — m. a. O.: den skal samtidig undervise, modne og opdrage. Kortest kan dens Opgave udtrykkes i de Ord, at den skal stræbe at gøre sine Elever dygtige og gode.

Og Skolen har en særlig stærk Forpligtelse til at løse denne store Opgave, ti den stiller sig frem som den, der har Ævnen til at lede Barnet frem, og dette bliver af saa meget større Betydning, som et sørgelig stort Antal Forældre leve i den Vildfarelse, at Ævnen til at opdrage kommer af sig selv med Forældreværdigheden. Hos dem kan Skolen ikke vente Hjælp, som den er tjænt med.

Løser Skolen nu denne Opgave?

Af dens Frugter skal vi kende den! Og enhver, der har Lejlighed til at følge Disciplene et Stykke ud i Livet, véd, hvor svage de Spor ere, Børneundervisningen efterlader sig. Der er paa Jordkloden ikke saa flygtigt et Stof som den moderne Skoles Kundskaber — de forsvinde med utrolig Hurtighed og efterlade sig intet eller saa godt som intet Spor. Og saa er der en gabende Kløft mellem Skole og Liv; dette er for Disciplene som en vildt fremmed Verden. De skulde møde i det med stærk og god Vilje til at lære, med Iver for at gøre deres Pligt, med Ungdommens hele ideale Haab om at naa langt frem — de møde som ubehjælpsomme Stakler, uden Vilje, uden Ærgerrighed, uden sund Sans overfor praktiske Forhold, uden Ævne til Selvhjælp og med en sygelig Angest for Anstrængelse.

At Talen her er om Gennemsnittet, ikke om de enkelte særlig dygtige Naturer, behøver næppe at nævnes. Men at der med denne Begrænsning ikke er Spor af Overdrivelse i det sagte, vil bl. a. fremgaa af Udtalelser — de ere fremførte offentlig og refererede i Blade og Tidsskrifter — fra Mænd, der staa i Spidsen for eller ere knyttede til store Institutioner, hvor mange unge Mennesker ere i Virksomhed, og alle disse Udtalelser samles i, at det unge Folk gennemgaaende er slapt, uudviklet, energiløst, uden Ævne eller i alt Fald uden Vilje til at lære. Det hævdes, at al

deres Id og Tragten gaar ud paa at opnaa en lille Stilling med lidet og let Arbejde, uden Ansvar, men med fast Løn. Trang til Udvikling, Higen efter at komme frem kende de ikke, de ere magelige og døsige. Men det er ikke at leve — det er at vegetere.

Der er for Tiden — ved Siden af mange private Manuduktionsanstalter — 13 lærde Skoler alene i København, og der dimitteres 400 Studenter om Aaret til Universitetet. Til Besættelse af Embeder, til Sagfører og Lægestillinger vil sagtens 100 Studenter om Aaret være mere end nok. Overskuddet bliver saaledes 300. Hvis dette store Antal var Vidnesbyrd om stærk aandlig Tørst og Trang til Udvikling eller om en Vilje hos Forældrene til at give deres Børn den videst gaaende Undervisning, det nu en Gang er muligt at faa i vore Skoler, da var Forholdet saare glædeligt. Men det er ikke saaledes. København er et Stykke af en Storstad og desuden Residens- og Universitetsstad. Dette er stærkere bestemmende, end man ved første Øjekast skulde tro. Ligesom de unge Folks Hu i en Militærstats Hovedstad staar til Lieutenants-Epauletterne, saaledes staar den her til Studenterhuen. Det akademiske Borgerbrev er et Slags aandligt Adelspatent. Latinskoledrengen drømmer sine lyrisk-fantastiske Drømme om Aandens Frigørelse sammen med Legemets fra Skolebænken; han drømmer om, at naar han først er bleven Student, saa har han naaet nogenlunde det højeste, man kan naa her i Livet, og saa glider man ganske magelig og behagelig over i de mest indflydelsesrige Stillinger, han er blevet »en gefærlig Fyr«, Herre i Aandernes Rige, Pallas Athenes Søn, han synes, han har en Pligt til at være Aandsaristokrat, og han mener, det er hans Ret at blive betragtet som en Allerhelvedeskarl. At Universitetet i de fleste Tilfælde bereder ham en Skuffelse — at det med sit Skoleinventar, sine Diktatforelæsninger, Manduktører og sin Læren Lektier minder mere om Skolen, end det er helt foreneligt med en Aandsaristokrats Værdighed, det hindrer ikke næste Aargangs Russer i at møde med de samme gyldengolde Drømme.

Men hænder det — hvad det jo gør — at den unge Student ikke gaar Universitetsvejen, men med sit Adelsbrev i Lommen træder ind i en praktisk Livsstilling, saa er han i den fremmede Verden, saa maa han gøre bitre Erfaringer om, at det er nødvendigt, han begynder helt for fra med at lære, og det efter ganske andre Regler og Love end dem, han hidtil har kendt og er kom-

men i Vane med — han leder efter et passende Udbytte af sine 12 Aars Arbejde i Skolen, og han leder forgæves.

Enhver forstandig Mand vil spørge sig selv: »Hvilket Forhold er der mellem det Arbejde, jeg udfører, og det Resultat, det bringer mig?« — Og naar han bruger en fornuftig Økonomi med sin Tid og sin Arbejdsævne, vil han stræbe at indvinde det størst mulige Resultat med det mindst mulige Arbejde; gør han ikke det, er der et Spild af Kraft. Men naar der nu er dette underlige Forhold mellem den lange Skolegang og den Valuta, den bringer for Livet, saa kan man vel sige, der er noget galt paa Færde.

Imidlertid, Universitetet staar jo efter vedtagen Forudsætning mellem Skole og Liv. For saa vidt kan Latinskolen sige: »Vi dimittere ikke til Livet, men til Universitetet. Det er denne Højskole, der skal føre den unge Student videre, og det er den, ikke os, der maa bære Ansvaret for, hvorledes han rustes til Livet«. Meget kan indvendes mod dette Raisonnement, men noget rigtigt er der maaske ved det.

Anderledes er Borger- og Realskolens Stilling. Naar undtages de forholdsvis faa, der gaa til Landbohøjskolen, polyteknisk Læreanstalt og lignende Institutioner, sender den sine Disciple direkte ud i Livet: til de offentlige Kontorer, til Handelsforretninger og Værksteder — og her har den unge i strængeste Forstand Brug for Ævnen, Vanen til Selvhjælp — nu endogsaa langt mere end tidligere. I ganske særlig Grad gælder dette Værkstedet. Dette er — som Regel — ikke nogen Fagskole. Det var det under Lavsvæsnet. Da det blev hævet, løsnedes mange hæmmende Baand. Men der gik ogsaa meget tabt, som var godt, og som ikke senere er blevet erstattet. Lavsmesteren skulde dimittere sin Lærling til Svendeprøven, og det var ham en Æressag, at Drengen bestod godt. Ti de gamle konservative, patriarkalske Mestre, der skulde bedømme Prøven, lod sig ikke stikke Blaar i Øjnene — Svendeprøven skulde være Udtrykket for solid, gennemgaaende faglig Dygtighed. Der var noget spartansk i disse Forhold. Individet maatte underordne sig Faget. »Bevis, du er en dygtig Haandværker, ellers er der ikke Plads for dig«.

Nu er det anderledes. At en Mand nu er Haandværksmester, medfører aldeles ikke, at han har Dygtighed i sit Fag, eller at han ævner at være Lærer og Vejleder for sine Lærlinge.

Ej heller har han nogen Interesse i at give dem faglig Dannelse — hans Interesse er at udnytte dem som billig Arbejdskraft.

Og den unge Lærling — hvorledes gaar det ham? — Han kommer fra Skolen, proppet og fyldt med Bogens uforstaaede Ord, vant til at modtage, vant til at huske mekanisk. Men at være med selv, sætte et Stykke af sin Personlighed ind paa sit Arbejde, iagttage, øve sig, lære af hvad han hører, og hvad han ser, bruge sin sunde Sans til at hjælpe sig frem, det forstaar han ikke, det har han aldrig lært. Og i det han ser sig udnyttet som Arbejdskraft, føler han sig i en Ufrihed, der ikke avler andet Livsmaal hos ham end det at blive fri — at faa Titel af Svend.

I heldigste Tilfælde underkaster han sig den frivillige Svendeprøve. Men den garanterer ikke stort. For det første er der ingen Sikkerhed for, han har lavet Prøven uden fremmed Hjælp, og dernæst beviser den jo i ethvert Fald ikke andet, end at han kan frembringe en bestemt Art af Genstande — ikke, at han er gennemdygtig i sit Fag.

Ved et offentligt Møde sidste Vinter fortalte en Lærer fra teknisk Institut (hans Ord blev refererede i Bladene; jeg er altsaa berettiget til at anføre dem), at det var ganske almindeligt, der til Institutet kom ældre Lærlinge, som ikke forstode sig en Smule paa deres Profession, og som nu søgte i Løbet af et halvt Aar eller saa at naa saa langt frem i en eller anden Specialfærdighed, at de kunde lave et Svendestykke.

At der findes enkelte udmærket dygtige Haandværkere, udelukker naturligvis ikke den Sandhed, at Middelmaadigheden, og hvad der er under denne, er Reglen.

Og hvorledes gaar det saa med den Del af Livet, der ligger uden for den egentlige Erhvervsvirksomhed?

Vore Dage med den stærke Deltagelse i det offentlige Liv og med den gennem hurtige Kommunikationsmidler stadig voksende Horisont bringe Spørgsmaal nok paa Dagsordenen. Derfor ere vi saa stærkt raisonnerende. Men i skærende Modsigelse hermed staar det, at der er saa sørgelig faa, som virkelig kan tænke. Frasemageri træder i Stedet for Tanker, løse og tilfældige Indtryk og Opfattelser i Stedet for alvorlig Søgen efter Sandhed og Retfærdighed. Og af denne Mangel paa Tænkeævne udspringer igen en hel Del af den Slaphed og moralske Ynkelighed, der tit nok er bleven nævnet som karakteristisk for vor Tid. Vi kan tale

højt nok om stærke Følelser og Moralitet. Men en Følelse er kun grumme lidet værd, naar den ikke anbringes paa sin rette Plads.

Har ikke Retfærdsfølelsen taget Skade af denne Mangel paa aandlig Modenhed? Træffer man ikke over alt Mennesker, der nok saa rask dømme om Ting, de ikke har fjærneste Kendskab til eller Ævne til at sætte sig ind i, og er det ikke ganske almindeligt, at man først dømmer og derefter lader det komme an paa et Tilfælde, om man lærer den paadømte Sag at kende?

At en Dom bør hvile paa Præmisser, og at disse bør være prægede af sædelig Alvor og samvittighedsfuld Forsigtighed er en Sandhedssætning, der kun overleves af grumme faa. Man kan vel blive enig om, at denne overfladiske Dømmesyge er Udtryk for en aandlig Letfærdighed, der er nok saa demoraliserende som den legemlige.

Hvorfor har nu Skolen sin Andel i Skylden for disse uheldige Forhold?

Fordi den arbejder galt — fordi den i sin Undervisning lægger Hovedvægten paa det ornamentale. Den propper, og den fylder, men den former og modner ikke. Den giver Kundskaber nok, men herved bliver den i alt væsentligt staaende. Den giver ikke Plads for den Sandhed, at en Kundskab, der ikke kan omsættes til Fremme af Udviklingen — den praktiske eller den aandlige — den er kun Pynt og Pryd, den kan skinne i Øjnene og dupere, men den er og bliver kun et Repræsentativ, der ikke kan indløses med Valuta eller bruges som Driftskapital i Livet.

Skulde der være nogen, som tror, at man kan blive dygtig og god paa Grundlag af en overlæsset Hukommelse? Og disse »nogen« — véd de da ikke af egen Erfaring, at de $^9/_{10}$ af alt det Lærestof, Skolen bruger en halv Snes Aar om at proppe i sine Elever, bliver borte paa en ganske kort Tid, og at man forgæves vil lede efter den Modenhed, alt dette skulde have afsat!

Ikke at Hukommelsens Uddannelse skulde staa uden for Skolens Opgave. Tværtimod! Der er jo Brug nok for den i Livet. Derfor maa den ogsaa øves og styrkes, og Eleven maa lære at støtte og kontrollere den ved at knytte den til Forestillinger og Associationer. Men naar han vænnes til alene eller dog væsentlig at bruge den i Stedet for sund Omtanke, saa avler det aandlig Ladhed.

Er det ikke en ligefrem Synd, her begaas mod Børnene! Skolen skulde være en Forberedelse, en Indvielse til Livet, — det

er den ikke. Og saa skulde den tillige være et Afsnit af selve Livet. Vi leve ikke saa længe, at vi har Raad til at anvende 10 Aar til at bygge et Hus, som ikke er til at bo i. Barndommen er ogsaa et Afsnit af Livet, og Barnet har Krav paa at leve aandlig med efter sine Kaar og de Former, der passe for det. Men nu behandles Eleverne som revnede Krukker. Der fyldes stadig i dem, og de kan holdes fulde, saa længe Paafyldningen varer, trods alt det, der løber ud gennem Rævnen. Naar saa Paafyldningen holder op, løbe de torre.

Det hele er en ilde Anvendelse af Kræfter. Ti det gaar med Aanden som med Legemet: den kan kun udfolde en vis, begrænset Arbejdsævne. Derfor bliver denne en Kapital, der skal anbringes paa fornuftig Vis, og den Del af den, der anvendes til Propning og Ornamentering, den er sat udenfor frugtbringende Omsætning.

Og Skolebøgerne! De ere — enkelte hæderlige Undtagelser fraregnede — byggede over Propningsprincippet — tørt, stramt, skematisk, kedelig. De er Skeletter uden Kød og Blod, i Ordets egentlige Forstand til at lære uden ad, uden Forsøg paa at fængsle og interessere, og det var dog det, de først af alt skulde. De skaffe sig da heller ikke Indpas hos Barnet ad anden Vej end gennem den strænge Pligt — du skal.

Hostrup tegner i sin Rus-Kantate et ganske træffende Billede af det hele. Det er Rektor, der opflammer Disciplenes Iver: »Du maa ase og samle lidt af alt, helt og halvt, det ny og det gamle, det sure og det vamle, Visdom og Pjat, alt i en Vælling, saa har du en Skat, saa er dig hele Verden opladt«. Og saa læse Børnene: »Arbe mirbe marbe murbe«.

En Mand, der vil skrive en Skolebog, særlig en fortællende, burde — foruden at have indgaaende pædagogisk Forstaaelse af sit Fag — tillige være Stilist. Naar Talen er om at skrive en populær Bog til Underholdning og Belæring for Børnene, saa kræves det, at Sproget skal være let, smukt og tydeligt, uden Knuder og Knaster; det fordres, at de anvendte billedlige Udtryk skal vælges med kunstnerisk Smag, at de skal støtte Opfattelsen og anskueliggøre Skildringen. Men Lærebøgerne, de maa gærne være kedelige, de maa gærne være skrevne i et slet Sprog, de har Lov at være lærde, ubegribelige for Børnene, og det gør ikke noget, at de bruge billedlige Udtryk uden Liv og Anskuelighed, uden Tydelighed, Billeder, der ved at gaa i Arv fra Bog til Bog,

fra Oplag til Oplag, have hævdet sig en Ret til at faa Tabu over sig. Det er vort Modersmaal, dette forunderlige, levende Væsen, gennem hvilket vor Udvikling gaar, og som skulde være Genstand for vor Kærlighed og Ærbødighed — det er det, man i Skolebøgerne har Lov at behandle med ufin eller ukyndig Haand. Ikke skulde det være urimeligt at antage, at denne Skolebogsmanér skyldes en aandløs Efterligning af aandløse videnskabelige Skrifter. Mere end én Videnskabsmand har vundet Navn for Lærdom ved at skrive en Bog, ingen kunde forstaa. Men Sandheden er nok den, at enhver Tanke, der er tænkt færdig, ogsaa kan udtrykkes i fattelig Form; herefter viser da den knudrede Form hen paa knudret Tænkning. Og naar saa Eleven ved Eksamen arbe mirbe marber sin Lektie op med Bogens Ord, saa duperer han Tilhørerne, tit nok Læreren med, fordi denne lægger sin Forstaaelse i Ordene uden at undersøge, om den ogsaa er Barnets. — Er det ikke ornamentalt?

Og hvorledes vil det vel være muligt i en Skole, der virker efter Propningsprincipet, at holde Disciplinen oppe i de stærkt overfyldte Klasser uden en betydelig ydre Tvang. Dette i Forbindelse med Umuligheden af gennem Hukommelsesundervisning at forædle Sindene giver som Resultat Raahed.

Lad os se lidt paa Skolens Samfundsmoral.

Efter denne er den flittige og paapasselige Dreng den gode Dreng, der faar sin Belønning: Ros og smukke Karakterer. Og for Skolen er den dovne og uefterrettelige en slem Dreng, der faar sin Straf: daarlige Karakterer og mange Skænd og mange Prygl. Men neden under denne Skolens Moral udvikler sig en anden mellem Drengene, der er Skolens stik modsat. Efter Skolens Moral maa en Dreng ikke være uærbødig eller næsvis mod sin Lærer — efter Drengenes er det netop en rask Fyr, der kan finde paa rigtige Løjer. Hvad der kan præsteres paa dette Omraade, erindrer sagtens enhver fra sit eget Skoleliv. Det er en ligefrem barbarisk Grusomhed og Hjerteløshed, der kan komme frem blandt Skoledrenge, og Jorden herbergerer ikke mere forpint Skabning end en Lærer, der ikke kan »sætte sig i Respekt«. Efter Skolens Moral er det strafbar Handling at »snyde«, efter Drengenes er det fair. Og saaledes i det uendelige. Drengene have ikke Skolens Moral skreven i deres Hjærter, og Skolen hævder sin Moral aldeles drakonisk med Stokken. Der er mere end én Skole i København (Latin- og Almueskoler taler jeg ikke om; de have Særstillinger),

hvor Spanskrøret i Timerne har sin Plads paa Katedret, naar det ikke netop er i Funktion, mens det i Frikvartererne truende vipper i den inspektionshavende Lærers Haand. Men Propning og Prygl er netop Virkeliggørelsen af de fleste Forældres Ideer om Undervisning og Opdragelse. Derfor er der Trivsel i den Slags Skoler.

Men al den megen Straf er ødelæggende for Barnets Moral. Der er en iøjnefaldende Lighed mellem den intellektuelle Opdragelse, der hviler paa Ornamenterings- og Propningssystemet, og den moralske, der støtter sig paa Prygl. Under Propningen kvæles Tanke- og Erkendelseslivet, under Behandlingen med Prygl kvæles den moralske Sans. Det kommer hurtig dertil, at Barnet ikke skræmmes af selve Overtrædélsen, men kun af Frygten for Opdagelse, fordi denne fører Straf med sig. Men naar en Usandhed ikke bliver opdaget, saa er den intet, og et Snyderi, der lykkes, avler endog Tilfredsstillelse. Dette er Demoralisation, og for den bærer Skolen Ansvaret. Dette og mere har jeg sagt i pædagogisk Forening. Ingen modsagde mig. Skulde nogen tvivle om, at jeg har Ret, saa lad ham spørge Drengene selv.

Der har været ført mange lærde Stridigheder om, hvorvidt Børnene fødes gode eller onde. Størst Tilslutning har den første Antagelse fundet. Man taler jo saadan i al Almindelighed om »de uskyldige Børn», om man end i en Smule Modsætning hertil undskylder Ting, der i sig selv kunde være temmelig graverende, ved at minde om, at Synderen jo kun er et Barn, »der ikke har bedre Forstand«. Denne Meningsløshed rummer alligevel Sandheden. Sagen er, at Børn virkelig er uskyldige, hvad Erkendelse angaar. At derimod deres Drifter og Instinkter ikke ere af helt uskyldig Art, derom kan man bl. a. overbevise sig ved at iagttage den raffinerede Grusomhed, hvormed de ofte pine deres mindre Søskende. Man er jo nu saa temmelig enig om, at ethvert civiliseret Menneske i sine første Aar gennemløber de samme Trin af Karakterudvikling, som den barbariske Race sad inde med, fra hvilken han nedstammer. For saa vidt ere Barnets Forestillinger, Følelser og Drifter hverken gode eller onde, eller baade det ene og det andet. De ere en Slags aandlige Naturkræfter, der lade sig benytte baade i det godes og ondes Tjæneste, alt eftersom det Princip, der styrer dem, peger i den ene eller anden Retning.

Det gælder her at stille Diagnosen. Naar den erfarne Læge undersøger sin Patient og ser, han har Feber, saa véd han, at der er noget i Vejen. Men hvad der er i Vejen, véd han derfor ikke. Ti Feberen er ikke Sygdommen, men Sygdomsfænomenet. Paa samme Maade gaar det med Barnets aandlige Sygdomme. Det, vi se: Ufordragelighed, Genstridighed, Løgnagtighed, er altid eller næsten altid et Udslag af Grundondet, ingenlunde dette selv.

At finde Grundondet og behandle det, værnende og skaanende hvad der er godt i Barnet, det er Opdragerens Opgave. Men at behandle alle ens, efter Fænomenerne, og at straffe alle ens, med Stokken, det er en brutal Form for Retfærdighed, der rummer en Mishandling af den enkelte. Og dog kan der — tilsyneladende — opnaas gode Resultater ved denne Masseopdragelse. Ti Fænomenet lader sig fortrænge ved Magtanvendelse. Det er det, man ser. Men at Grundondet endda florerer, kun gennem andre Livsytringer, og at den megen Straffen oven i Købet avler Had, Bitterhed, Hykleri, Sløvhed eller Trællesind, det er det, man ikke ser.

Hvor tit hænder det ikke, at Læreren straffer i Heftighed. Vi skal jo dog revse vore Børn for at forbedre dem, ikke for at faa et Afløb for vor egen Vrede. Barnet mærker saare snart, hvad der ligger bag Straffen, og straffe vi paa anden Baggrund end en fuldstændig klar Bevidsthed om, at der er det rette Forhold mellem Maal og Midler, saa gør vi mere Fortræd, end vi i en Hast kan bøde paa. Ti uretfærdig Straf gjør Barnet bittert, haardt eller forknyt.

At saa mange Opdragere — Forældre og Lærere — gaa til deres Opgave uden al Forberedelse, uden Gnist af Kendskab til den og uden Spor af Anelse om, hvor vanskelig den er, ligger enten i, at de stole paa deres Instinkt, eller i, at der til enhver Tid er visse almindelige Principper og Traditioner angaaende Børneopdragelse, der ligesom ligge i Luften, og som de komme til uden Anstrængelse. Men nu er Forholdet det, dels at mange saadanne Grundsætninger allerede ere opgivne som fejlagtige eller ligefrem skadelige, inden de som Tradition naa ud i Verden, dels at det er nok saa vanskeligt at anvende en Grundsætning som at opstille den. Og saa bliver Opdragelsen derefter.

Det hænder da ogsaa tit nok, at Opdrageren river mere ned, end han bygger op, i det han ikke handler ud af en fornuftig Overbevisning om, hvad der gavner Børnene, men kun aabner en

Ventil for det, der tilfældigvis for Øjeblikket er oppe i ham selv, godt eller ondt, Skæmt eller Alvor. Snart formaner han, snart tugter han, snart præker han ophøjet, snart praktisk Moral, snart præker han Forsagelse, snart docerer han Læren om ikke at lade sig gaa paa, snart vil han have Ydmyghed, snart Stolthed, alt mellem hverandre, ligesom hans Humør er. Et Ord eller Indfald af et Barn vækker den ene Dag hans Bifald og opfattes som en Morsomhed. Den næste Dag stemples det som en Næsvished og drager Straf efter sig.

Og saa denne ganske almindelige, hæslige Misforstaaelse, at Opdrageren altid skal have Ret, Børnene altid Uret. Kan der begaas styggere Uretfærdighed end den, ikke at ville give dem Ret, naar de har det. »Man maa holde paa sin Autoritet«, siger Opdrageren. Ja vist, en dejlig Autoritet! Som om Barnet et eneste Øjeblik var i Tvivl om, hvad Slags Fødder det er, den staar paa! Er det at lære de unge Sandhed og Retfærdighed? Er det Kærlighed?

Sagen er jo den, at Barnet ikke opdrages ved Formaninger eller Prygl eller noget andet Middel alene, saa lidt som ved en Sammensmeltning af dem, men gennem hele det Liv, det lever, gennem den Luft, det aander, gennem det Vaneliv, det faar.

Det synes ikke rigtig at være gaaet op for den almindelige Bevidsthed, hvilken Magt der ligger i Vanen netop paa det pædagogiske Omraade. Det synes ikke at staa klart, at det voksne Menneske for en ikke ganske ringe Del er et Produkt af Barnets Vaneliv. Enhver véd dog, hvor svært det er at bryde med Uorden, Dovenskab, Løgnagtighed og sligt, naar disse Fejl ere blevne til Vane. Og det skulde vel være indlysende, at naar et Barn hele sin Skoletid igennem er vænnet til aandlig Ladhed ved stadig at lade sig proppe og fylde og ved anden død Gerning, saa bliver det ham mere end vanskeligt at bryde med denne Unatur, naar han kommer ud i Livet — han véd ikke, hvad det vil sige at gøre en aandlig Anstrængelse, at tage et viljestærkt Tag i sig selv og gennem Skuffelser og Nederlag frelse sig ud af Slaphedens Hængedynd. Han lader sig ganske rolig drive af Sted — saa faar Skæbnen føre ham, hvorhen den vil.

Men naar paa den anden Side Barnet lige fra første Færd paa forstandig Vis holdes til, hvad der er godt og rigtigt i moralsk og intellektuel Henseende, saa vil man ogsaa faa at se, hvad godt

der gennem Vanen kan bringes frem i en Menneskesjæl: Flid, Orden, Sanddruhed, Omgængelighed, Iagttagelses- og Tænkeævne. — Og det ganske simple Underlag for den fornuftige, rationelle Anvendelse af Straf er, at man med den i Baghaanden kan fremkalde en god Vane, kun at det sker saaledes, at Straffen ikke selv bliver til Vane.

Der er ikke et eneste Omraade i Skolens Liv og Virksomhed, uden det fra Tid til anden har været gjort til Genstand for haarde, men berettigede Angreb. Hvorfor saa ikke være opmærksom paa, at denne Række af urigtige Led ved Sammenlægning maa give et ganske urigtigt Facit! Den alm. Forberedelseseksamen, der nu slutter Skolegangen, kan i og for sig være en meget god Eksamen, men der er det mislige ved den, at den tages lettest — og altsaa sikrest — paa Hukommelsesgrundlaget. Og da Skolerne — som Regel — ikke sætte deres Interesse i at uddanne til Livet, men til Eksamen, saa bliver deres Arbejde ikke modnende og opdragende, men ornamenterende — Eksamensstræv! Hvorledes det under disse Forhold gaar den store Mængde, der allerede forlade Skolen ved Konfirmationsalderen, er let at tænke sig.[1])

Der maa foretages en gennemgribende Omordning: Vi maa bort fra det proppende og fyldende og lægge Vægten paa det udviklende og modnende samt paa Færdighederne — Regning og Skrivning, særligt naturligvis Retskrivning. Saa maa man ogsaa bort fra den Masseundervisning, hvor alle skæres over én Kam.

Grundlaget for al virkelig Kundskab, for enhver rigtig Slutning og enhver fornuftig Handling, er Iagttagelsesævnen. Udviklingen af denne maa derfor gaa som den røde Traad gennem hele Undervisningen. Paa Iagttagelsen af det enkelte bygges Erkendelseslivet og Tænkeævnen op. Den almindelige, uvidenskabelige Tænkning har sin Teknik lige saa vel som den videnskabelige, og i denne Teknik kan og bør Børnene praktisk indøves. De skal vænnes til at tænke, vænnes til at søge Sandheden. Herigennem grundlægges ogsaa deres moralske Ansvarsfølelse. Hvorledes deres religiøse Liv senere vil forme sig, raader Skolen ikke for. Men hvad den kan gøre, er dette: Gennem Indøvelse i Retfærdighed og Sandhed at give sit Bidrag til, at Børnene, naar

[1]) I Gennemsnit dimitterer Borger- og Realskoler kun $^1/_5$ af deres Elever til alm. Forberedelseseksamen.

de komme ud i Livet, hverken henfalde til Raahed eller til et hykkelsk, tankeløst eller mageligt sædeligt Liv.

Hvorledes Undervisningen ellers skal ordnes, hvorledes Fagene maa indsnævres paa visse Omraader, udvides paa andre, hvorledes Hensynet til Livet skal gennemsyre det hele, bliver et Spørgsmaal for sig. Man løber ikke til dets Løsning. Men er det et sent og besværligt Arbejde at bringe Skolen ind i en god Skure, ja, saa er der jo ingen Tid at spilde. Og Initiativet maa tages privat.

N. Juel-Hansen.

Nogle Udstillingsindtryk.

Du gode Gud, hvilken Udstilling i Aar! — Dette er den matteste, den tarveligste, den ynkeligste, vi i mange Aar har set.

Vidste man ikke bedre, maatte man tro, at den danske Kunst atter var falden i Dvale, at den var bleven træt af at søge, træt af at arbejde, og havde lagt sig blødt til Rette i de gamle Puder, med den Hr. Sørensens Nathue ned over Ørerne, som altid hænger vor Nation beklageligt nær ved Haanden. En urimelig mandstærk Armé af Udstillere (c. 250) har givet Møde; faa af dem viser os, at de kan noget, endnu færre at de vil noget. Dilettantismens nette og lette Varer fylder i Aar en rum Plads i Kunstens hellige Haller. Det sørgeligste er, at Kunst og Dilettantisme dér har klynget sig saa tæt til hinanden, at man har vanskeligt ved at sé, hvor den ene ender og den anden begynder.

Jubelaaret i Fjor førte en Række Kunstudstillinger frem, den store nordiske, den store franske, Udstillingen af den Hirschsprungsche Samling, af Forsbergs »Heltedød«, af van Beers' rejsende Lager o. m. a., Udstillinger med gode og daarlige Sager, men som i hvert Fald syntes byde vore Kunstnere en Rigdom af friske og æggende Indtryk. Vilde disse Indtryk ikke faa for stor en Magt og røve mange deres Fodfæste? Det var forrige Sommers Frygt; man ventede saa smaat paa den kommende Foraarsudstilling at finde en halv Snes Døtre af den berømte gule Dame og Landskaber, der efterlignede Sisleys og Monnets. Der kom intet af den Art, og man har Ret til at sige »Gudskelov«. Men Glæden over noget saa rent negativt kan dog ikke være stor, naar man næsten intet fornemmer til det positive Udbytte, Udstillingsindtrykkene burde have bragt. Et større Maal af Kraft og Mod, end det, der i Aar findes i den unge Slægts Billeder, havde man Ret til at vente. —

Paa denne Udstilling er C. Holsøe en af de faa fremtrædende Repræsentanter for den unge Slægt. Hans Interiørbillede har nydt den Ære at blive overladt til den kgl. Malerisamling af »Kunstforeningen«. Maalt med Udstillingens Maal, er det et godt, et smukt, et udmærket Billede, og med hvad Maal man end vil maale det, bliver det altid et overordentlig rosværdigt Maleri, mange Samvittigheder maa føle sig betyngede overfor den utrættede Omhu i Gennemarbejdelsen, det viser. Der er Enkeltheder, der er beundringsværdigt nydeligt behandlede, ja, alt er paa en Maade nydeligt behandlet, det er utvivlsomt et modnere Arbejde end noget af dem Holsøe tidligere har udstillet. Netop derfor drager man et stille Suk, idet man tænker: »Das also war des Pudels Kern!«. Det er et Mønsterbillede i Henseende til Gennemførelsen, det er intet mere og bedre. Der var dog i Holsøes ældre Billeder en vis Stemning, et Gran af Poesi, en kærlig Forstaaelse af den hjemlige Hygge i Stuens halvmørke Kroge, det nye Billede synes malt af en Haand, der maler hvad som helst med lige megen Grundighed og lige megen Glæde. Dermed være det ikke sagt, at alt i Billedet er lige godt. Det mindst gode er selve den unge Pige, hvis Elfenbenshoveds Profil tegner sig knivsskarpt mod Baggrunden, og hvis blodløse Pergamentshænder gør et helt uhyggeligt Indtryk. Stuen og Klaveret bag hendes Ryg staar derimod smukt og fyldigt i Farve, Planterne ved Vinduet er rafineret sirligt smukt behandlede, deres graatonede Grønne har dog næppe en absolut Sandhed i Farveværdierne. Holsøe har en farlig Kærlighed for det delikate, den lader hist og her Stofkarakteren forsvinde under et ubehageligt slimet Overtræk. — At Gulvtæppet er kommet til at ligge i en Plan, der egner sig bedre for Flueben end for Menneskefødder, regner jeg for en af de mindst vægtige Anker, der kan fremføres mod Billedet. —

Dette er maaske en lovlig kølig Anerkendelse af den Alvor, den Energi, den Dygtighed og den fine kunstneriske Intelligens, der ubestrideligt er Billedets højst priselige Egenskaber. Men alle disse Dyder strækker ikke til for at skabe Kunst, der kan mætte vor Sjæls Begær, der kan varme og glæde vort Hjærte. Bag Kunstværket ønsker vi at skimte en Kunstner, og ikke alene en Mand med et fintudviklet Øje og en behændig Haand, men en Person med Nerver, Blod og Sjæl, et Temperament, der meddeler sig til os og virkeligt har noget at sige os.

Men Holsøe er dog i enhver Henseende en ren Engel mod de fleste andre unge Kunstnere, hvis Billeder ganske mangler det,

man var berettiget til at vente og fordre af dem, nemlig Ungdom. Videst i satte Manérer er tre Professorsønner naaet, Paul Bloch, Adolf Hansen og Gustav Vermehren. Paul Bloch er ganske vist adskilligt bedre end de to andre, men ikke saa god, som hans Debutbillede lovede. Han efterligner i for høj en Grad det mindst efterlignelsesværdige i sin Faders Kunst; en Kunstner sagde ondskabsfuldt og træffende, at man skulde tro, han var sin egen Bedstefader. Gustav Vermehren vilde det aldrig være Umagen værd at nævnte, om ikke Akademiraadet havde stillet ham i Gabestokken ved at tildele et Billede af ham den Neuhausenske Præmie. Dette er simpelthen oprørende uretfærdigt. Jeg har aldrig haft høje Tanker om det store Publikums Kunstforstand, jeg antager dog, at det selv udenfor Kunstvennernes og Kunstnernes Kreds vil være svært at finde Mennesker, som for Alvor mener, at dette kedsommelige Billede har fortjænt den Udmærkelse, det har faaet. I samme Stue som Gustav Vermehrens Præmjebillede hænger et medkonkurrerende Billede af Wennerwald, Luften er ikke god og Billedet er lidt raat malt, men det ejer dog en Friskhed og viser et malerisk Syn, af hvilket der ikke kendes det svageste Spor i Vermehrens Billede. Den tredje Konkurrent er Tom Petersen, en flittig arbejdende, noget tør Maler, hvis Billeders mere solide end bedaarende Egenskaber burde sikre dem Forrangen fremfor Gustav Vermehrens, der endnu næsten ingen kunstneriske Egenskaber har. Det vilde dog være uretfærdigt ikke at anerkende, at der er noget ret smukt i Gustav Vermehrens Afteninteriør, der er et Hoved, der minder lidt om Schalken.

Af de unge staar i Aar Seligmann med Palmer i Hænderne. Det fortjæner allerede i høj Grad at roses, at en Maler giver sig i Kast med en Opgave, hvis Løsning ikke kan overkommes i al Magelighed; det er snart sjældent her til Lands. I Studenterbilledet har en ualmindelig Energi trofast understøttet en Villen ud over let naaede Maal. De mange spredte Motiver berøver maaske Billedet en vis sluttet Virkning, men Motiverne er fint opfattede og genfortalte, Figurkarakteristiken gennemgaaende fortrinlig. Det er unægtelig ingen sympatetisk Skildring af Spillestuens Gæster, man mindes let Menzels Billede af de Menneske-Dyr, der staar i Klynger foran Hjorteburets Tremmer i den zoologiske Have. I Farve og Behandling er Billedet ikke paa ethvert Punkt lykkedes lige godt, man mærker Arbejdets Besvær, — altfor mange er de Billeder, hvor man slet ikke mærker til det. — Ogsaa i

Seligmanns andet Billede er der noget ualmindeligt godt i Figurerne — med Undtagelse af den lille Pige — Farven er noget mat og tør.

Som medvirkende Aarsager til Udstillingens Sløjhed fortjæner næst sidste Sommers bevægende Liv Verdensudstillingen til Paris og adskillige dygtige Maleres Udenlandsrejser at nævnes. Verdensudstillingens danske Afdeling har ikke forhen udstillede Billeder af Krøyer, Viggo Johansen, Jerndorff, Jul. Paulsen, Hammershøj, Holsøe o. fl. Bortrejste til Syden var i Vinter bl. a. Zahrtmann, Philipsen, N. Skovgaard, Engelsted, Jul. Paulsen og Slott-Møller. De to sidstnævnte Kunstnere hører utvivlsomt til dem, hvis Virksomhed stærkest vækker og fanger Interessen for vor unge Kunst. Paulsen er i Aar kun repræsenteret ved fire Smaalandskaber, fire Stemningsbilleder, der hører til Udstillingens mest aandfulde Landskabskunst. Hvor nydeligt Skrumringen end er givet i et af dem og hvor mesterligt end det blaa letkrusede Vand er malt i et andet, overtræffes de betydeligt i Friskhed og Kraft af adskillige af Paulsens ældre Landskabsstudier; de er ophængte hverandre saa nær, at man ser, de trods deres højst forskellige Motiver har en beslægtet harmonisk Basis, i hvilken det i Længden bliver farligt at finde Hvile. Slott-Møllers Interiør lyser paa Udstillingen som en Perle, og giver ogsaa uden paa nogen Maade at være et betydeligt Billede, et kraftigt Vidnesbyrd om en betydelig malerisk Begavelse, de hvide Farver er beundringsværdigt fint stemte og Servantebordet fuldkomment dejligt. Selve Figuren har for sorte Arme, for sort og haard en Rygkontur, en Tegning i Vinkler og Flader, der smager for meget af de Atelierprinciper, Naturen burde lade gaa i Glemme.

En af de for Paulsens Billede farligste Konkurrenter til den ærefulde Betegnelse som Udstillingens aandfuldeste Landskabskunst forekommer Joachim Skovgaards lille Landskab mig at være, — skøndt jeg gærne indrømmer, at nogle af Kyhns Billeder her fortjænte at tages i Betragtning. — Der er nok endnu lidt mat og tørt, lidt gammeldags duftløst over Skovsgaards Farve, men det lille Billede har en egen storstilet Holdning, der præger det som ægte og fin Kunst, Staffagen af flyvende Maager gør en henrivende skøn poetisk og dekorativ Virkning. Man føler, at den er anbragt af den samme dygtige Haand, der har tegnet de mægtige Kompositioner af Mikaels Sejer over Djævlen og Evas Syndefald, som sikkert en Gang vil tælles med blandt den danske Kunsts gode

Gerninger. Den mesterligt malte Skitse af Skovgaards og Bindesbølls nye Springvandsprojekt gør et overordentligt forfriskende og oplivende Indtryk paa denne Udstilling, der undertiden kan synes en at være en Art stor Skønhedskonkurrence for det artigste, det sirligste, det for alt Liv og Beaandelse mest kemisk rene Foredrag, en Konkurrence, i hvilken sagtens første Præmje med større Ret tilfalder Vermehren Senior, end Præmjen i den Neuhausenske Konkurrence hans Søn. Hvor velgørende er det ikke at faa Øje paa et Arbejde, paa hvilket man kan se, at det ikke er malt af Frk. den eller den i hendes ledige Stunder, efter at hun siden sin Konfirmation har faaet ¼ Aars Undervisning i Stereometri paa Professor Kleins Tegneskole! Ganske fraset hvad Projektet er som dekorativ Komposition, er det som Maleri noget af det fornøjeligste, der findes paa Udstillingen. Naturligvis er det efter denne Skitse lidt vanskeligt at dømme om, hvorledes Springvandet vil virke i sin rette Maalestok, og mellem sine virkelige Omgivelser; i hvert Fald kan der ikke være Tvivl om, at Virkningen bliver livfuld og morsom. Der mangler maaske lidt organisk Karakter i de Udyr, der krummer sig frem over Kummens Sider, og der er vel nok et og andet at rette paa Enkeltheder, naar Modellen udføres i fuld Størrelse, — Tyrens ene Bagben hænger løst i Luften, uden Forbindelse med Kroppen. — Men jeg anser det ingenlunde for beklageligt, om Forskønnelsesforeningen foretrækker det nye Projekt for det gamle, den berømte Kaalstok, — hvor vægtige Stemmer der end har talt dets Sag, har det aldrig forekommet mig helt tilfredsstillende. Derimod vilde det være i høj Grad beklageligt, om det Nyropske Kaskadeprojekt for Amagertorv ikke gik i sin stille Grav; den dygtige Mand, hvem det skyldes, vil være Kunstner nok til ikke at sørge dybt over dets Død.

Et Strandbillede af Niels Skovgaard har en ret besynderlig uensartet Behandling, — Luften er tung og Sandet let, — men er dog et nydeligt og stemmningsrigt lille Billede. Et smukt Landskabsstudie af Jerndorff giver os ikke Erstatning for, at han som Portrætmaler — og han er vor bedste — er saa jammerligt repræsenteret som ingensinde før. Det brogede og sikkert meget maleriske Interiør, han har malt, er ogsaa blevet et ret tørt og kedeligt Maleri.

Den danske Kunst synes paa Vej til at faa det Karaktertræk, at den ikke blot er en Kunst, der maler for Dagligstuerne, men ogsaa i en Udstrækning som i intet andet Jordens Rige maler

Dagligstuerne selv. For en Del skyldes det en sund og rigtig Opfattelse af hvad vor Kunst bedst kan magte. Vi tør vistnok smigre os med at være en sundt tænkende Nation. Men i Forbindelse med denne rare Egenskab staar andre Egenskaber, som det ikke er nær saa behageligt for den nationale Forfængelighed at mindes, og som har bidraget deres til at give Interiørbillederne en Overvægt i vor Kunst: den ægte danske Magelighed og den ægte danske umandige Frygt for at blive udlet, hvad man ikke bliver, naar man pænt holder Trup og forsigtig holder sin Fod fra ensomme Veje, der fører mod Maal, den store bespottede og frygtede Hob ikke forstaar eller ikke anerkender eller bare ikke antages at ville billige. Mange Gange har jeg overfor Udstillinger af dansk Kunst følt mig fristet til som et Motto at anføre den skarpe Kritik af den danske Nation, en fint forstandig Iagttager, Englænderen Molesworth, for 200 Aar siden har givet i sin ret triste Beretning om Tilstandene i Datidens Danmark: »Slutteligt vil jeg sige, at jeg aldrig har kendt et Land, hvis Indbyggere var mere indbyrdes beslægtede i aandelig Henseende og stemmede bedre overens. Der findes ingen overordentlige Begavelser eller fremragende Dygtigheder, man ser ingen Entusiaster, ingen gale Mennesker, ingen Idioter eller Sværmere; der er et vist, meget mærkeligt Jævnmaal af Forstand hos dem alle; alle følger de den jævne Fornufts slagne Landevej, og de har lige tilpas af den, de skejer ikke ud hverken til højre eller til venstre«.

Der er paa Udstillingen i Aar mange net malte Interiører, — endog af Debutanter, f. Eks. Holger Møller, — der er meget faa, for hvilke man føler synderlig Interesse, naar det da ikke er ens egne Vindver, man genser i Malerierne. Til disse faa hører først og fremmest Viggo Johansens nye Aftenbillede. Der er ofte i de senere Aar en vis Uroens Aand i hans Farvegivning, en vedholdende Interesse for Prismeskærets Brydninger, en Søgen efter at faa Lys og Luft vibrerende efter impressionistiske Teorier, noget, der undertiden giver det Udseende af, at han gaar temmelig besværlige Omveje for at komme Naturen tæt ind paa Livet. Der er ogsaa lidt af det i dette Billede, dog kun lidt; fraset en temmelig tvivlsom rød Farve i Glorien om Lampen er det ogsaa i Farve et af Johansens bedst lykkede Aftenbilleder. Billedet er fortræffeligt i Komposition, nydeligt i Stemning, og der er udmærket Luft og Rum i den hyggelige Stue. Figurkarakteristiken er udmærket. Den skarpe Opfattelse og tro Gengivelse af Fysiogno-

miets Træk regnes i Reglen for Kendemærket for den gode Portrætmaler; hvis dette var ene afgørende tror jeg ikke, Johansen fortjænte denne Betegnelse. Der fattes vist nok af og til hans Hoveder — især de unge kvindelige — egentlig slaaende Portrætlighed, men han forstaar til Fuldkommenhed Væsensejendommelighederne hos de Figurer, han maler. Som næppe nogen anden dansk Malers Kunst giver hans Billeder os levende Mennesker. Jeg mindes i en eller anden Avis at have set en tapper og dristig Lejesvend for Kampen mod Ungdommens Udskejelser erklære Billedet for at være »aandløst og tomt«. Der er paa hele Udstillingen intet Billede, som mindre har fortjænt disse Tillægsord.

Et andet Afteninteriør fortjæner at nævnes med Ros. Det er Sybergs »Ved Sængetid«. Trods nogle Urimeligheder, trods Figurens noget søjlelange og søjlestive Karakter, trods den noget uheldige Virkning af Lampeskærmens takkede Skygge over Væggen, er det et overordentligt fængslende Billede, veltalende i sin Stemning, storladent i sin Virkning, og malt med et friskt og djærvt malerisk Talent, et ejendommeligt og sundt Farvesyn. Dets simple Beretning om Aftentimerne i den fattige Enkes Hjem er adskilligt mere værd end de komplicerede Historier, vore fortællende Genremalere i Aar giver os. Der er naturligvis noget meget elskværdigt i Carl Thomsens Præstegaardsbillede, men i det maleriske er det rigtignok svagt. Det maleriske synes slet ikke mere at eje Tillokkelser for Helsted. Lutter vilkaarlige Farver, lutter usande Toner, hans Billeder synes malte med Tobakssauce og Damarrlak. Desuden ser det ud til, at en usalig Kærlighed til det karrikerede vokser i Helsteds Hjærte Aar for Aar. Med alt det vedbliver han at være et i sin Art glimrende Talent. I det store Billede er der Enkeltheder, der er beundringsværdigt godt opfundne, Stillinger og Udtryk, der med kraftig Røst vidner om, at det ikke er et Fæ, som har malt Billedet, — og de fleste af Udstillingens Billeder give unægtelig kun liden Besked om Kunstnernes Intelligens. Ofte ivrer moderne Forfattere mod selve den fortællende Genre og paastaar, at Malerkunsten her gaar fejl og ind paa Literaturens Omraader. Dette forekommer mig et uholdbart Dogme; der er Arter af Fortælling, som ingensinde det skrevne Ord, men kun Billedkunsten formaar at give os. Men det er klart, at naar man har lige saa megen eller større Glæde af en god fotografisk Gengivelse efter Billedet som af selve Maleriet, saa opfylder dette ikke sine Pligter. Med de fortællende Genre-

billeder er dette altfor ofte Tilfældet. Det bedste af Helsteds Arbejder i Aar er det lille Billede af den stakkels Dreng, som har saa stor Møje med at faa sine Lektier lært paa den velsignede, varme Sommerdag. Det er morsomt og aandfuldt fortalt, men heller ingenlunde tilfredsstillende som Maleri.

Irminger har baade sin Sjæl og Aarets Arbejde délt mellem to Arter af Genremaleri. Om Vinteren konstruerer han i en lidt Helstedsk Stil Billeder i sit Atelier, deres sindrigt udtænkte Indhold fordrer ofte en Del Skarpsindighed for at fattes, og ligesom i Helsteds Billeder er den Underholdning, de giver Tankerne, større end den Lyst, de giver Øjnene. Jeg foretrækker langt Irminger om Sommeren. Saa gør han ude ved Kysthospitalet paa Refsnæs Opdagelser og Iagttagelser, som han udnytter i Billeder, der i Henseende til Friskhed og andre Fortrin i det rent maleriske staar højt over hans Hjærnes Vinterfrugter. I Aar udstiller han et Interiørbillede fra Børnehospitalet, det er ikke helt igennem fuldkomment i Farve, men det er dog et smukt og et godt, et rigtig godt Billede, der er enkelte Figurer, som Lægen og flere af Smaapigerne, der er fuldendt fortrinlige. Ligesom Hospitalsbilledet i Fjor vil det vinde Irminger mange Hjærter. — Det er sikkert faa Hjærter, der vindes af Kornerups »Dødsstemning«, et godt gjort, men inderligt frastødende Billede, der bliver endnu mere frastødende ved den Købernes Ledestjærne, der i Katalogen er fæstet ved Billedets Titel. — Ret overraskende er det, at Landskabsmalerne hævner sig over Figurmalernes Landskaber ved at trænge ind paa deres Territorium. Zacho, — hvis store Vinterbillede i øvrigt hører til Kunstnerens allerbedste Produktion, — viste sig paa en Udstilling i »Kuntforeningen« i Vinter som en ikke ueffen Portrætmaler, et Studiehoved i Profil var endog særdeles smukt. Viggo Pedersen havde allerede paa den store Udstilling i Fjor et stemningsfuldt Solskinsinteriør, Udstillingen i Aar har to Smaabilleder af ham i samme Art og Aand, ikke helt fine og rigtige i Farvegivningen, men bedaarende elskværdige. Ogsaa Bredsdorff har malet et Par gode Interiører, det er helt forbavsende godt lykkedes ham at fange Solstraalernes Virkning i Dagligstuen. — Karl Jensens fortræffelige Interiør fra Rosenborg fortjæner ikke at forbigaas, vore Arkitekturmalere, der med et skaansomt Udtryk ikke er ganske saa gode som de burde være, og vistnok havde bedre af at eje lidt mindre rap Haand-

færdighed og lidt mere solid Dannelse, kunde lære adskilligt af dette Billede.

Af Udstillingens Portræter ere de bedste ingenlunde dem, der er malt af de bedste Navne, hverken Blochs eller Jerndorffs vil lægge det mindste til disse Kunstneres Ry. Nogle gode Portrætbilleder skyldes ganske nye og ukendte Malere. Der er af Schlictkrull to store Portræter, en uniformeret Herre og hans Frue, begge — men især Manden — udmærket karakterfulde og begge malte med en meget betydelig, ja, næsten noget ængstende malerisk Dygtighed. Naar man blot en Gang har standset foran disse Billeder, vil man vist nok sent glemme det lidt strænge og alvorlige Udtryk i Herrens Hoved, et Udtryk, der for den repræsentative Værdigheds Skyld synes tilknappe en godmodig og elskværdig Karakter. Uden at vise nogen imponerende Dygtighed hører et Børnebillede af Peter Hansen, der hænger skammeligt slet, ubetinget til Udstillingens mest tiltrækkende Arbejder. Barnekarakteren er ganske fortræffeligt givet og Farvegivningen er ikke uden Charme. Ellers er det mærkeligt nok især Kunstnerinder, denne Udstilling skylder sine gode Portræter. Af de tre, Frk. Krebs har malet, er især det lille Brystbillede af Frk. Brodersen beundringsværdigt levende og energisk behandlet.

Hammershøj hører ikke til de Kunstnere, der tælles dusinvis; han er meget »aparte« og derfor udsat for hele Andegaardens Mishag. Hans Kunst anses gærne for yderligt »affektert«. Er det da saa utænkeligt, at der kan findes en Kunstnernatur, som gaar ligegyldigt forbi de Æmner og de maleriske Virkninger, der er Alverden til Glæde, men hvis Øje og Sjæl, hvis forfinede Nerver føler Behag foran Æmner og Virkninger, hvis Tillokkelser ikke aabenbarer sig for alle og enhver. Er det da saa utænkeligt, at hvad der vilde falde unaturligt for os andre, kan falde naturligt for ham, og omvendt! Det er ikke nogen Art af »Skaberi«, man har Ret til at bebrejde Hammershøj, det er snarere en vis Forknythed, en frygtsom Venden tilbage til noget, han tidligere har forsøgt, og som han ikke regner for afskrækkende farefuldt at give sig i Kast med. At hans Interiør har lidt gaadefulde Besynderligheder, er lige saa sikkert, som at det har store Skønheder i Farvetonerne; hvorfor er Figurens Hoved saa urimeligt luftigt og løst? Portrætet er blevet staaende paa Halvvejen mellem noget sart og noget robust; den Lyskraft i Farven, Hovedet har, er dog en ny Egenskab i Hammershøjs Kunst. Selv om det ikke er

noget vellykket Arbejde, virker dets Noblesse overordentlig velgørende, naar man ser det sammen med Erik Henningsens Herreportræt, som ikke er nogen Perle, skøndt det tilhører en Diamanthandler.

Et af de med god Grund mest opsigtsvækkende Billeder paa denne beklageligt matte Udstilling er Lochers store Billede, der fører Titlen »Den 2den December 1863«. Paa Forhaand vilde man næppe have spaaet Locher, at det med dette Motiv vilde lykkes ham at skabe et Billede af dybere Interesse og højere Værd end dygtige Maleres vanlige Fremstillinger af slige historiske Æmner. Det er lykkedes ham, han har naaet at faa en hel og stor Stemning i sit Billede, en højtidelig og smertelig alvorlig Virkning; Baaden med Kongens Lig glider mod det gabende Mørke under den aabne Bro, og det er, som om det sørgende Folk, over hvis blottede Hoveder Faklerne glitrer, angestfuldt ventede, at et Riges Fred og Lykke og gode Aar skulde følge Kongeliget ind i den evige Nat. Udmærket er Skæret over Kristianshavns gamle Huse, der synes deltagende om end stumme Vidner ved denne Ligfærd; mindre god er den for violetblaa Luft, Locher har gærne for stærke og haarde, for lidt brudte Farver. — Utroligt, men dog sandt! Akademiet har end ikke fundet dette Billede værdigt til en Aarspræmje. Og for Blache har det været saa let som at stikke Fod i Hose at tage den ene Aarsmedaille efter den anden og træde ind i Plenarforsamlingens ærværdige Samfund. Forsynet synes at have nedlagt en dyb Kærlighed til det jævne, ja ofte for det middelmaadige, i de fleste Akademimedlemmers Bryst, her som andensteds, og en lige saa dyb Uvilje mod det, der virkeligt er en Smule fremragende. Det er jo heldigvis temmeligt betydningsløst, det gælder kun Æren; vort Akademiraad fortjæner den Ros, at det i Reglen viser sig mere ræsonnabelt hvor det gælder Penge end hvor det gælder Æren. Det er sagtens ikke enhver, som har gjort noget godt, der fortjæner at blire æret; han maa have jeg ved ikke hvilke solide borgerlige Egenskaber for at det kan ske. Vi saa det i Fjor. En dansk Kunstner bar paa sin brede og stærke Ryg fremfor nogen anden den danske Kunsts Hæder paa den nordiske Udstilling; ingen af alle de mange Udstillere — selv ikke Guldsmedene, Voksdugsfabrikanterne og Ibsens Enke — var Udstillingen mere absolut uundværlig. Det var Krøyer. Blev han saa meget som Dannebrogsmand? Moralen er, at der er ikke megen Ære ved at blive æret.

En Æresbevisning har Lochers Billede dog faaet. Det er blevet indkøbt til den kgl. Malerisamling, og Frederiksborgmusæet er gaaet glip af en fed Bid. Galleribestyrelsen har ligeledes købt Anchers store Billede, i malerisk Henseende et af hans bedste, men ikke et af de i Indhold betydeligste. I et lille Fiskerbillede har Ancher sænket Fanen for meget ned efter den i Kunsthandlerforretninger gangbare Mønt. Fru Ancher har udstillet et Interiørbillede, der er nydeligt anslaaet som Farveharmoni, men altfor løst og usolidt i Gennemførelsen. Hvad man kan indvende mod Holsøes Billede, vil det vel nok, naar det bliver ophængt paa Galleriet, være vore Kunstnere til Gavn ved at indprente dem den Jacobsenske Lære: »Altid det yderste jeg ævner, hver Gang!«

Et Par af Gallerikommissionens Indkøb har vakt nogen Forundring. Ole Pedersen er en flink Maler, men en uforklarlig hypnotisk Indskydelse har faaet Komiteen til at gribe fejl og tage hans Faarestald i Stedet for hans Landskab. Ogsaa blandt de Billeder, Therkildsen har udstillet, synes den mig at have valgt uheldigt. Tyrekalven taaler ingen Sammenligning med det friskt, stort og smukt komponerede og malte Billede, der hedder »I Høsten«. Af de ikke udmærkede græske Landskabsstudier, Zahrtmann har hjemsendt, har Galleriet faaet det mindst udmærkede. Det er første Gang, at der til Galleriet er købt et Billede af denne Kunstner, maaske kunde Zahrtmann dog have ventet efter Æren til han var kommen hjem med et forhaabentlig rigere Bytte. Hvorfor har Galleriet ikke hellere benyttet Lejligheden til at faa en saa smuk Repræsentant for Lorenz Frølichs Kunst som det Billede, han i Aar har udstillet? —

En Udstilling som denne gør som Helhed et saa nedslaaende Indtryk, at man uvilkaarlig ser sig om efter Trøst. Vor bedste Trøst er den, at Udstillingen hverken giver den rette Forestilling om vor Kunst' Matadorer eller om dens spirende Kræfter. En ringere Trøst er den farisæiske Tilfredsstillelse, man kan have af at se en saadan Prøve paa den tyske Kunst som Professor Pohles Dameportræt, der levende minder om de moderne Fajancekrukker med paaklistrede Roser, og erindre sig, at paa Udstillingerne i Dresden hører Pohles Portræter ubetinget til det bedste, der findes.

Det ligger nær at tænke sig, at Censurkomiteen har stængt noget fornøjeligt ungt og friskt borte fra Udstillingen. Jeg tror ikke, den har Grund til at føle sin Samvittighed meget brøde-

betynget. Den har snarere antaget for mange Billeder, end for faa. Men jeg tvivler lidt om, at den opfatter sin Opgave rigtigt. Den har den — jeg indrømmer det, meget vanskelige — Opgave at sortere Dilettantisme og Kunst ud fra hinanden, lukke Udstillingens Dør for hin og aabne den for denne, selv om det er Kunst, der forekommer den at gaa i en skæv Retning, at være usympatetisk eller mangelfuld. Dommen over Retningens Rigtighed og over Manglerne bør den sikkert overlade Offentligheden. Censurkomiteen lader sig vel meget besnære af det, der er net, soigneret og uskyldigt, og dømmer derefter.

Nogle Reformer i Udstillingsreglerne vil sikkert inden lang Tid vise sig nødvendige. Ingen bør have Lov til at udstille mere end fem Billeder, det turde være rigeligt nok. Enhver bør stræbe efter at give Udstillingen sit bedste og kun sit bedste. Den bør ikke blive nogen Salgsbasar. Den nye Ordning af Tombolaen medfører let, at Udstillingen inden mange Aar bliver en 100 Kroners Butik.

Det er paatrængende nødvendigt at gøre hvad der kan gøres for at hæve Niveauet. I disse Tider, hvor Literaturen er ret stille og de politiske Lidenskaber afsvalede, er der Muligheder for at fange Interesse og Velvilje for vor Kunst, Muligheder, der ikke maa forspildes.

Karl Madsen.

Uwe Jens Lornsen[1]).

„Lewer duad üs Slaw“[2]).

Fra Vidaaen indtil Ejderen, langs lave Kyststrækninger og paa spredte Øer, har fra Oldtiden af Nordfriserne fæstet Bo.

En kraftig, frihedselskende Folkestamme, hærdet under stedsevarende Kampe, paa alle Omraader truet af fjendtlige Angreb: Den fædrene Jordbund af Vesterhavets rovlystne Bølger; den nedarvede Frihed af begærlige Fyrster, Riddere og Prælater.

Trælle og Adelsmænd taaltes ikke blandt disse kække Sømænd og fribaarne Odelsbønder, der holdt Selvstyrelsen højt i Ære, og som under Middelalderens Borgerkrige i Gerning har hævdet Valgsproget: »Lewer duad üs Slaw«.

Endnu i dette Aarhundrede havde Nordfriserne bevaret Rester af den gamle Forfatning; bedst havde gammelfrisisk Lov og Sprog, Sæder og Skikke, holdt sig paa Øerne, ikke mindst paa Sylt.

Efter 1721 dannede Sylt, der er $1^{1}/_{2}$ □ Mil stor med henved 2500 Indvaanere, et Landskab under Tønder Amt; den nordligste Del, List, regnedes dog i verdslig Henseende til Ribe Amt. Regeringen var repræsenteret ved en kongelig Landfoged, der oppebar Skatter og udøvede Politimyndighed, var Skifte- og Auktionsforvalter, Notarius og Overformynder samt førte Panteprotokollerne. For øvrigt herskede Selvstyre:

Hver Maaned traadte Landskabskollegiet — ni folkekaarne Mænd — sammen i Keitum for at afgøre Øens Anliggender.

---

[1]) Brudstykke i sammentrængt Form af et større utrykt Arbejde: „Uwe Jens Lornsen og hans Tid“. Som Følge heraf maa man ikke vente at finde udtømmende Bevismateriale eller udførlig Angivelse af Kildeskrifter.

[2]) „Heller død end ufri!“

Indenfor dets Virkekreds faldt ikke alene Landskabets Økonomiforvaltning, men det valgte tillige — afset fra Landfogden — alle Landskabs-Embedsmænd, Distriktslæge, Apoteker, Postekspeditør, Postbud, Færgemand o. s. v. Ved Siden af denne Landsrepræsentation afholdt hver By særskilte Bondeskabsforsamlinger, ligesom deskabet (ɔ: alle Husejerne, hvad enten de nu var Bønder , som paa Sylt, for største Delen Sømænd og Fiskere) i de kelte Landsbyer valgte Bondefogden. Endvidere havde hvert Kirkesogn sit Sogneforstanderskab, under hvilket Kirke- Skole- og Fattigvæsen var henlagt. Dets Medlemmer udnævntes dog af Kirkevisitatoriet, medens derimod Præsten valgtes af Sognebeboerne.

Næsten uforandret bestod middelalderlig Retspleje og Lov.

Paa Højderne ved Tinnum, senere i Keitum, holdtes de aarlige Ting. Dér dømte Sylterraadet, tolv af Folkets egen Midte fritvalgte Mænd. Som første Instans i civile og kriminelle Sager afsagde det Kendelser »dem Landrechte, Landesgesetzen und andern königl. Verordnungen gemäss«, som det hedder i Raadmændenes Bestallinger. Kun som Protokolfører uden Stemmeret var den kgl. Landfoged til Stede. Landfogden udøvede vel en selvstændig Dommervirksomhed, men den omfattede fra Begyndelsen af kun ubetydelige Sager (under 10 Rthl.); i Tidens Løb kom han ganske vist ogsaa til at dømme i større Sager, men dette afhang af Parternes fri Vilje: Naar en af disse fordrede det, henvistes Spørgsmaalet til Raadmændenes Afgørelse.

Et ejendommeligt Tungsind præger Naturen.

Trykkende Stilhed, kun afbrudt af Brændingens dumpe Brusen og Maagens hæse Skrig; ingen Sangfugl lader sin Røst lyde i denne Ørken. Yderst mod Vest Klitternes langstrakte Sandbjærge, hist hævende sig til en Højde af et Par Hundrede Fod, her glidende over i Dale. Snart møder Blikket kun gulhvid flyvende Sand, saa veksler brunlig Lyng med Revl og Krat. Ensformigheden paa de mørke Heder brydes af talrige Kæmpehøje.

Et middelalderligt Skær hviler over denne Egn, middelalderlige Sæder og Skikke har været herskende helt op til Nutiden, Middelalderens Sagn lever endnu blandt Befolkningen[1]).

---

[1]) Dr. A. L. J. Michelsen: „Nordfriesland im Mittelalter". Schleswig. 1828.
Fr. Hammerich: „Danmark i Valdemarernes Tid". København. 1848.
A. D. Jørgensen: „De sønderjydske Strandfrisers foregivne Selvstændighed i Middelalderen". 1868.

En orkanagtig Novembernat, medens Kaptajn *Jürgen Jens Lornsen* havde Møje med at holde sit Skib klar af Færøernes Skær og klipperige Kyster, lød fra den hjemlige Bolig i Keitum Raabet: »Diär es en Skepp üp Strönd kjemmen.«[1]).

Samme Nat (den 18de November 1793) fødtes **Uwe Jens Lornsen**, og Sylteren har for Vane at sammenligne et Barns Fødsel med Sømandens Skibbrud paa fremmed Kyst, deraf ovennævnte Talemaade.

En Stormnat kom Uwe Lornsen til Verden; stormfuldt og bevæget var hans Liv, fuldt af Modgang og Uro.

I de lange Vinteraftener hørte den opvakte Dreng mangt et Ord, der aldrig glemtes. Farverige Skipperhistorier om fremmed Land og Skik afløstes af lokale Sagn, tungsindige i Grundtonen, som den Natur, der har skabt dem, i hvert Fald givet dem Særpræg. Saa kom Øjenvidners jævne Beretning om alt det, der rørte sig ude i Verden, om Revolutionens mægtige Fremskridt, om halshuggede Fyrster og Adelsmænd, om Napoleons sejrrige Fremtrængen. Atter og atter lød Fortællingen om Forfædrenes ubøjelige Frihedssind, om Friserfolkets Kamp mod Fyrste- og Adelsvælde.

Det var Fortid og Nutid, som her mødtes; blivende Betydning havde disse Barndomsindtryk, støttet af Tidsaanden. Alt fra Ungdommen af lærte Uwe Lornsen at hade kongelig Enevælde og ridderskabelige Overgreb. Født Separatist, som alle hans Landsmænd, førtes han naturligen over i slesvig-holstensk Partikularisme. Af Natur og Opdragelse fast knyttet til Fortids Skik og Forfatning oversaa han berettigede Folke-Ejendommeligheder, havde kun momentvis Blikket aabent for den danske Slesvigers Ret. Men den Kærlighed til borgerlig og politisk Frihed, han havde indsuget med Modermælken, den bevarede han usvækket lige til sin Dødsdag.

Oprindelig bestemt til Sømand bevirkede de urolige Tidsforhold og den vedvarende Standsning af Skibsfarten, at Faderen besluttede sig til at lade den 18aarige Knøs gaa den studerende

---

Dr. G. N. Wülfke: „Ueber die Sylter Landschaftsverfassung und ihre zeitgemässe Verbesserung". Kiel. 1831.

C. P. Hansen: „Notizen Sylt betreffend" i „Schlesw.-Holst.-Lauenb. Landesberichte" for 1847.

[1]) „Et Skib er strandet paa Kysten".

Vej. Og efter at have modtaget sin Skoleuddannelse i Tønder og Slesvig, hvor han skal have »huseret temmelig vildt« (hans to-aarige Ophold i Tønder kostede saaledes Faderen den efter Datidens Forhold betydelige Sum af 1200 Rthlr.), indførtes i Kiels »*album universorum*« den 13de Maj 1816: »Uwe Jens Lornsen, *Keitumensis, jur. stud.*«, — en gammel Student paa 23 Aar.

Om Lornsens Universitetsaar haves kun sparsomme Meddelelser; alt tyder dog paa, at han har ført et lystigt Studenterliv. Han var en stadig Gæst i Fægtesalen og paa Ølknejperne, duellerede, som andre tyske Studenter. Et Ar i Brystet vidnede om, at han i hvert Fald en Gang har faaet en alvorlig Flænge. Hans daglige Liv har vel ikke drejet sig efter det bekendte Studenteromkvæd:

— Sauf dich voll und leg' dich nieder,
— Steh früh auf, besauf dich wieder,
— Treib es immer so.

Men han har ganske sikkert været af den Mening, at

— Wer nicht singen, trinken und lieben kann,
— Den sieht der Bursch voll Mitleid an.

Og naar Feltraabet lød: »Bursche heraus! Es soll ein Bursche geprügelt werden«, var den kæmpemæssige Friser ikke den sidste, der gav Møde.

Ved Kiels og Jenas Universiteter fuldendte han sine Studier; begge Steder modtog han dybtgaaende Paavirkning.

Ligesom den tyske Adel efter »Restaurationskrigen« — for at bruge Arnold Ruges rammende Betegnelse — kun kæmpede for Særinteresser og forældede Privilegier, saaledes forfulgte dens nordligste Rodskud, de slesvig-holstenske Riddere og Prælater, samme Maal. Og denne middelalderlige Ridderskabsbevægelse støttedes kraftigt af Kiels Universitet, af fremragende Videnskabsmænd, som F. C. Dahlmann og N. Falck[1]). Skøndt det nu er

[1]) Jfr. saaledes: „Urkundliche Darstellung des dem Schleswig-Holsteinischen Landtage, Kraft der Landes-Grundverfassung zustehenden anerkannten Steuerbewilligungsrechtes; mit besonderer Hinsicht auf die Steuergerechtsame der Schleswig-Holsteinischen Prälaten und Ritterschaft, imgleichen der übrigen Gutzbesitzer. Herausgegeben von F. C. Dahlmann, Dr.und Prof., Secretär der fortwährenden Deputation der Schleswig-Holsteinischen Prälaten und Ritterschaft." Kiel. 1819.

hævet over enhver Tvivl, at Lornsen aldrig har følt Sympati for et Junkervælde, er det paa den anden Side forstaaeligt, at den letbevægelige unge Mand til en Tid kunde lade sig vildlede af Dahlmanns klangfulde Fraser om forfatningsmæssig Frihed og tysk Enhed, imponere af denne »liberale« Stormand, hvem Frankfurterparlamentets Venstre har betegnet som »en Antikvitetskræmmer, en Syvsover, der ikke havde lukket Øjnene op siden det tysk-romerske Riges Fald«, og der af Ruge henregnedes til den »lærde Reaktion«[1]).

Det har derfor en vis Berettigelse, naar Franz Hegewisch kalder Lornsen »et Kieler Produkt af de Sædekorn, som »Kieler Blätter« har udstrøt«[2]).

I Jena blev den frihedskære Friser stærkt greben af de national-liberale Tidsstrømninger, der i »Restaurationstidens« første Aar beherskede den tyske Studenterungdom, af denne Aandsretning, hvis svage Liberalisme snart kvaltes af den om sig gribende Nationalisme. Han var et virksomt Medlem af det jenensiske »Burschenschaft«, nævnes i 1818 blandt Samfundets Forstandere og sluttede sig uforbeholdent til dets Formaal: »At føre Ideen om det tyske Folks Enhed og Frihed ud i Livet.« Den kæmpestærke, livsglade Student, hos hvem Nationalismen aldrig fik Bugt med Frisindet, rev sig snart løs fra den sygelige Mysticisme, der karakteriserede de kristelig-germaniske Studenterforeninger. Han tilhørte det saakaldte »flotte Burschenthum«, som i det hele nærede friere, mindre bornerte Anskuelser end »Gammeltyskerne«.

Om hans Ydre og Væsen paa dette Tidspunkt haves følgende Skildring, meddelt af en Dame:

»Han var den Gang en højst paafaldende Fremtoning, herkulisk af Dimensioner, hensynsløs i Manerer. Paa hans lange, blonde Lokker tronede en lille bitte Hue. En kort Snorefrakke bedækkede højst en Tredjedel af hans lange Skikkelse; for øvrigt bar han snævertsluttende Benklæder af hvidt Kaschmir og smaa

---

N. Falck: „Das Herzogthum Schleswig in seinem gegenwärtigen Verhältniss zu dem Königreich Dännemark und zu dem Herzogthum Holstein. Eine historische und staatsrechtliche Erörterung". Kiel. 1816.
Talrige Afhandlinger i „Kieler-Blätter" m. m. —

[1]) A. Ruge: „Sämmtliche Werke". II. S. 102, jfr. IV. S. 53.

[2]) Jfr. A. Springer: „F. C. Dahlmann". I. Leipzig. 1870.

Kravestøvler. Saaledes viste han sig for os, og han vakte baade Forbavselse og Forfærdelse. Hans Arrogance og Dristighed overtraf alt hidtil set, hans Trættekærhed gjorde ikke sjældent hans Tilstedeværelse til en sand Plage. Saaledes var han den Gang et Billede paa raa Kraft og ungdommeligt Overmod, og det var derfor uden Smerte, vi skiltes fra ham. Da jeg efter et Aarstids Forløb atter traf sammen med ham, havde han vel i sin ydre Fremtræden og i sit Væsen mere underkastet sig de herskende Skikke, men stor Selvbevidsthed og Lyst til Ordstrid udmærkede ham fremdeles, og man befandt sig derfor ikke rigtig vel i hans Nærværelse«[1]).

September 1820 tog han juridisk Eksamen (anden Karakter »mit rühmlicher Auszeichnung«), og et Aarstid efter indtraadte han som Volontær i det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli. Med udholdende Flid kastede han sig over det Arbejde, der blev betrot ham, og da det snart viste sig, at han var et administrativt Talent, skred han forholdsvis hurtigt frem ad Embedsvejen, skøndt han hverken havde Familjeforbindelser eller formaaende Velyndere at støtte sig til. Alt i 1826 blev han udnævnt til Kontorchef.

Var han vel anset hos sine overordnede, saa var han beundret af sine Ligemænd, de unge slesvig-holstenske Embedsmænd. Lad der end have været en Del ungdommelig Overdrivelse i denne Venneros, fra samtidige Modstanderes Side ydes der ham ogsaa varm Anerkendelse. Prof. Chr. Paulsen[2]) fremhæver saaledes de sjældne Egenskaber »hos denne udmærkede Mand, der var udrustet med den kraftigste Personlighed og som har et betydeligt Navn i vort Lands nyeste Historie.«

Kort sagt, paa alle, Barndomskammerater, Studentervenner og Embedskollegaer, politiske Fæller og Modstandere, udøver han en ejendommelig, betagende Indflydelse; alle er de enige om, at man kan vente sig noget betydeligt af ham, og hans Væsensmærke sættes i en daadskraftig, energisk Karakter.

Han skildres som en Handlingens Mand!

---

[1]) Karl Jansen: „Uwe Jens Lornsen". Kiel. 1872; „Notizen zu einer Lebensbeschreibung Uwe Jens Lornsens von U. L. N." (*Uwe Lornsens Nabo*, Organisten C. P. Hansen i Keitum]. Hamburg. 1838 (?); Keil: „Geschichte des Jenaischen Studentenlebens". Leipzig. 1858.

[2]) „Jahrbücher für Rechtswissenschaft". Leipzig. 1842.

Denne Opfattelse er utvivlsomt i det hele rigtig; hvor kortvarig hans offentlige Optræden end var, dens Betydning ligger netop deri, at han handlede paa et Tidspunkt, da hans Samtid — baade den danske og den slesvig-holstenske — ikke vovede at fordre politiske Reformer, trykket, som den var af Eneveældens: »Vi alene vide«. Paa den anden Side fremtræder hans Handlekraft kun stødvis, og en betænkelig Vaklen frem og tilbage i afgørende Øjeblikke synes at staa i Modstrid med Forestillingen om energisk Viljekraft. Denne Modsigelse kan dog forklares, naar man ved, at Lornsen alt i København plagedes af stadig tilbagevendende Hud- og Gigtsygdomme, der svækkede hans Handledygtighed og avlede et Tungsind, som tilsidst gik over til fuldstændig Sindssyge. Fra Studenteraarene af var hans Helbred nedbrudt, og knuget, som hans Kæmpelegeme blev under aarelange Lidelser, har han vist ofte bittert sandet det Galgenhumor, der præger den jenensiske Studentervise:

Wer von Tübingen kommt ohne Waib,
Von Jena mit gesundem Laib,
Von Helmstedt ohne Wunden,
Von Jena ohne Schrunden,
Von Warburg ungefallen,
Hat nicht studirt auf allen.

Tungt føler han sin Ulykke; i et Brev fra Sommeren 1828, da han brugte Bade i Karlsbad og Tøplitz, hedder det saaledes: »Hvor pinligt jeg har lidt og sukket under dette frygtelige Ondes fleraarige Tryk, derom kan Du ikke danne Dig nogen Forestilling .... Især i de sidste to Aar har stille Sørgmodighed bemægtiget sig mit Sind, kun til Tider afbrudt af et til Fortvivlelse grænsende Mismod eller af vild Lystighed«. Og han tilføjer: »Hvor smilende og let vilde Livet ikke have ligget for mig med mit medfødte muntre Sind, naar jeg blot havde haft den Lykke at være sund«.

I København vandt Lornsens separatistiske Anskuelser i Styrke, og det maatte være saa, ti dér modtog han ingen som helst Paavirkning, som kunde modarbejde de Indtryk, der havde fæstnet sig hos ham i Studieaarene.

Selvstændigt offentligt Liv fandtes ikke; Folkets politiske Følelse sugede udelukkende Næring af den stærkt fremtrædende Royalisme, der kom til Orde i en Dagspresse, afhængig af Privilegiet, hæmmet af Censuren. Og medens Kiels Universitetslærere i Aarhundredets første Aartier havde krævet forfatningsmæssige

Reformer med en Frejdighed og Uforbeholdenbed, som selv en Modstander ikke kan nægte Anerkendelse, hørtes ikke en frisindet Udtalelse fra Københavns Universitet.

Det var derfor naturligt, at den tyskdannede Friser ikke saa med mildere Blik paa den danske Nations daværende Tilstand end hans danske samtidige, som f. Eks. Grundtvig, der taler om »Tiden mellem 1815 og 1830, vor i alle Maader baade trangeste og døsigste Tid«. Hertil kom, at Lornsen stod helt udenfor det Aandsliv, der den Gang rørte sig i dansk Literatur og Teater samt i Selskabslivet. Han omgikkes udelukkende med sine tyske Kollegaer, og saa erholdt han gennem sin offentlige Virksomhed et grundigt Kendskab til administrative Brøst, der sandelig heller ikke skulde bringe ham til at elske »Kongelovens Land«. Dr. Klaus Manicus har ogsaa med Henblik paa Lornsen erklæret: »Man maa tilstaa, at Staten selv mest bærer Skylden for, at dens mest begavede Børn flokkedes sammen i Fjendens Rækker.«

Under det københavnske Ophold forfægtede Lornsen i Vennelag sine slesvig-holstenske Principer: En konstitutionel Forfatning, hvilende paa en forholdsvis bred Valgbasis; den snævreste Forbindelse mellem Slesvig og Holsten og en vedvarende Union med Kongeriget i Lighed med den svensk-norske. Selv i Tilfælde af den regerende Linjes Uddøen tænkte ingen paa en Adskillelse af Danmark og Hertugdømmerne. Man havde ikke til Hensigt at gøre Indgreb i Kronens dynastiske Ret, men delte Mening med Dahlmann og Falck, der den Gang[1]) syntes at have den Opfattelse, at Kongelovens Arvefølge i 1721 var bleven gældende Ret i Slesvig.

Saa udbryder Julirevolutionen; nu faar de nationale og liberale Strømninger atter frit Løb i Europa: Spanien forynges, Parlamentsreformen gennemføres i England, Schweits faar et demokratisk Præg, Belgien river sig løs fra Holland og vedtager en fri Forfatning, Polen ægges til Kamp for indre og ydre Frihed. Selv i Tyskland sker enkelte Forandringer. Samtidig, som oftest jævnsides med denne Stræben efter forfatningsmæssig Frihed, gaar en Higen efter national Selvstændighed og Stammeuafhængighed. Medens de kunstig sammensatte Staters Bestanddele søger at

---

[1]) „Kieler Blätter". II. Kiel. 1816: Falck: „Das Herzogthum Schleswig". Kiel. 1816.

udskille sig, stræber de løsere Statsforbunds Dele efter større Fasthed[1]).

Danmark faar raadgivende Provinsialstænder, men de danske liberale havde ingen som helst Andel deri. Medens den europæiske Liberalisme gennem Ord og Handling, i Skrifter, fra Talerstolen og paa Barrikaderne, virkede for politiske Reformer, gemte det liberale København sin Begejstring indenfor fire Vægge. Og det »revolutionære« Københavns Bidrag indskrænkede sig til nogle ituslagne Ruder hos jødiske handlende i Krystalgade og Læderstræde, Østergade og Kompagnistræde[2]).

Den delvise Sympati, hvormed selv konservative Folk, som f. Eks. J. P. Mynster, fulgte Omvæltningen i det fjærne Frankrig, den svandt efterhaanden, som Bevægelsen nærmede sig Landets Grænser. Med frygtblandet Forbavselse saa Regeringen, hvorledes revolutionære Ideer bredte sig Dag for Dag, men Frederik VI holdt fremdeles fast ved den Enevoldsmagt, han elskede saa højt, og der var ingen Udsigt til, at han skulde lade sig paavirke af en Folkestemning.

Der var slet ingen Folkestemning, hverken i København eller i Hertugdømmerne, og det syntes, som ingen vilde gøre Forsøg paa at rejse en saadan. Havde Julirevolutionen end vundet Anklang i liberale Privatkredse, der var dog ingen af disse Mænd — vel med Undtagelse af Tscherning[3]) —, som paa dette Tidspunkt (forinden Hs. Majestæt havde talt) dristede sig til at fremkomme med en offentlig Udtalelse om Folkets Krav paa en Forfatning.

Et Fjærdingaar var alt spildt, med stærke Skridt nærmede sig den tyske Reaktion; og den Uro[4]), som Tumulterne i Tyskland havde voldt Regeringen, var næsten forvunden. Det gunstige Øjeblik vilde være gaaet tabt, og i en Aarrække — rimeligvis indtil Frederik VI's Død — vilde den bestaaende Tilstand være fortsat, hvis der ikke fandtes en Mand, der besad Ævne og Vilje til at sige det løsende Ord. Det var beklageligt, maaske skæbnesvangert for den danske Nationalitets Integritet, at denne Opgave

---

[1]) Gervinus: „Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts".
[2]) „Dagen". Aarg. 1830. Nr. 222.
[3]) A. F. Tscherning: „Efterladte Papirer". I. S. 25.
[4]) Jfr. Droysen og Samwer: „Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark". Hamburg. 1850. S. 79 ff.

ikke tilfaldt en Mand, der med Kærlighed til borgerlig og politisk Frihed forenede et dansk Sindelag, men derfor bør det ikke glemmes, at det var Friseren Uwe Jens Lornsen, der gav Stødet til Forfatningsbevægelsen i Danmark.

I Kiel, saa vel som i København, var Eftervirkningen af Julirevolutionen tilsyneladende gaaet sporløst hen; Drøftelsen af forfatningsmæssige Forandringer var ikke naaet udover Privatlivets Grænser. Der var ikke et Menneske, som drømte om at udfolde Agitation i den ene eller den anden Retning, udgive Skrifter eller indgive Adresser.

Saa ankom Lornsen til Kiel den 19de[1]) Oktb. 1830.

Han havde alt tidligere tænkt paa gennem literære Arbejder om »Stats- og Folkelivet« at virke for politisk Oplysning; ved Julirevolutionen bestyrkes han yderligere i sit Forsæt. Og da han, der den 12te Oktbr. var bleven udnævnt til Landfoged paa Sylt, paa Gennemrejsen standser i Kiel, er han fast bestemt paa at gribe handlende ind.

Knap har han forladt Dampskibet, før han paa Kieler Skibsbro er indviklet i en politisk Diskurs og anbefaler at indsende Petitioner til Kongen. Med rastløs Iver gør han Propaganda for sine Anskuelser: Mindre Møder afholdes, Agitationsrejser besluttes, Lornsen selv overtager Nordslesvig, og den 25de Oktbr. indtræffer han i Flensborg. Dér afholdes et Par Sammenkomster, men da han møder Modstand, forandrer han pludselig Plan og vender tilbage med uforrettet Sag.

Det er første Gang, at Slesvig-Holstenismen hæmmes af de danske Slesvigere, og det er værdt at lægge Mærke til, at det fandt Sted i Flensborg, den Gang som nu Danskhedens Forpost mod den fremtrængende Tyskhed. Var Nationalitetspræget ikke stærkt fremtrædende hos Slægten fra Trediverne, det erstattedes af en vis gammeldags Loyalitet, der altid har været særegen for den flensborgske Borger.

Altsaa, Lornsen kommer atter til Kiel, skriver sit bekendte Flyveskrift[2]) og deltager efter nogen Vaklen i et Slags Delegeretmøde,

---

[1]) Karl Jansen angiver fejlagtig Ankomstdagen til den 17de, jfr. Fortegnelsen over Dampskibsrejsende i „Dagen". Aarg. 1830. Nr. 249.

[2]) „Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein. Von U. J. Lornsen, Landvogt auf der Insel Sylt in Nordfriesland, Kanzeleirath, bisher Comtoirchef in der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Kanzlei in Copenhagen". Kiel. 1830. (12 Pag. foruden Titelbladet.)

hvor det besluttes at lade Skriftet trykke og uddele i 10,000 Eksemplarer. Til Kancellipræsidenten, Grev Otto Moltke, sender han selv den 5te November et Eksemplar, ledsaget af et noget udæskende og vel selvbevidst Brev. Han skriver saaledes:

— »— — Ti Grunden til den uventet store Virkning, som dette Skrift har frembragt hos alle, der hidtil har læst det, er netop, at jeg deri har udtalt *le secret de tout le monde.* Jeg paa min Side vil, om fornødent, opbyde alle mine Kræfter for i et andet udførligt Skrift at bidrage til fuldt ud at naa dette Maal. Jeg tror ikke, det staar i Regeringens Magt at hindre mig deri; det eneste Middel dertil, Fængslingen af min Person, vilde kun tjæne til at give Begivenhederne et Opsving, som vilde være uvelkomment ikke blot for Regeringen, men endog for selve Sagens besindige Venner. Ti om Reformens uundgaaelige Nødvendighed er alle forstandige Mænd, med hvem jeg har talt, enige. — — — En Udsættelse vilde i Tilfælde af Kongens Død kunne føre til Anarki og under de nærforestaaende store Begivenheder til en Adskillelse af begge Rigets Dele — —«.

Og Brevet ender med disse Ord:

»— — fremfor alt vilde jeg allerede af den Grund have givet Deres Excellence Underretning, fordi jeg hader al skjult og hemmelig Handlen.

(Skrevet i største Hast).

U. J. Lornsen.«

Som Bidrag til Belysning af Lornsens Virken i Kiel hidsættes et Par Breve fra Caroline Hegewisch:

— »(Kiel 7/11 1830) — — Du kan ikke tro, hvor denne Lornsen har sat Fart i os — jeg vilde ønske, at I kunde se ham. I sit Ydre er han en ret hofte- og skulderbred nordisk Øbo. Blondlokket — saa kraftig, stor, livlig, undertiden med en lille Tilsætning af Bersærkerraseri. Naar han i sine Principer udvikler de Tanker, som jeg paa en Maade har kendt hos mig fra Barndommen af, men som Franz og Dahlmann bragte til klar Forstaaelse og Modenhed hos mig, højnes mit Mod — men gaar han videre med sine Fæller — bliver min Religiøsitet antastet, gribes jeg af Gru og jeg ser intet andet end et Kaos af Blodsudgydelse og Forvirring. Ak Gud! og disse teoretiserende Lærde! I kan ikke tro, hvor der bliver snakket op.«

— »(Kiel 30/11 1830) — — Ja vel finder mange Mennesker at Lornsens Handlemaade er forbryderisk.«

— »(Kiel 28/11 1830) — — mon ogsaa en vis, her saa hyppig Bitterhed mod andre Stænder drev ham frem?«

Ligesom disse Breve peger hen paa Lornsen som Bevægelsens Ophavsmand og Leder, saaledes støttes denne Opfattelse af andre samtidiges Beretninger, jfr. saaledes Meddelelser fra Th. Olshausen, og det savner ethvert fast Holdepunkt, naar danske og slesvig-holstenske Forfattere har villet give det Udseende af, som var Lornsen kun et villigt Redskab i Kielernes Hænder. Det synes, at man har misforstaaet en enkeltstaaende senere Udtalelse af Lornsen eller ikke betragtet den i dens rette Sammenhæng. I hvert Fald fremgaar det af et Brev[1]), at han 14 Dage før sit Sammentræf med Kielerne var klar over, at hans oppositionelle Virksomhed kunde stille ham i et saadant Forhold til Regeringen, at han enten frivillig eller ufrivillig vilde blive nødt til at nedlægge sit Embede. — Endvidere blot den Bemærkning, at det ikke er lykkedes Prof. R. Usinger[2]) at fremføre et eneste Bevis for sin i Halvfjærdserne fremsatte Paastand, at Lornsen ikke var ene om Forfatterskabet til Flyveskriftet. Tvært imod, alle Kriterier viser, at Æren, saa vel som Ansvaret, tilkommer ham alene, hvorved selvfølgelig ikke er udelukket, at Samtaler med Meningsfæller kan have virket befrugtende og æggende.

Men for at vende tilbage til Udgangspunktet, Lornsens Flyveskrift, saa var dets Indhold i Hovedtrækkene følgende:

— »Den 13de Artikel i den tyske Forbundsakt af 1815, i hvilken Tysklands samtlige Fyrster tilsikrer deres Lande repræsentative Forfatninger, er endnu ikke gaaet i Opfyldelse for Hertugdømmet Holstens Vedkommende. Hertugdømmet Slesvigs Adskillelse fra Hertugdømmet Holsten, hvilket i Hovedsagen vilde være gennemført ved en ensidig Omdannelse af det sidste til en konsti-

---

[1]) I et Brev af 4de Oktbr. 1830 hedder det saaledes: „Mit Ophold paa Sylt vil sandsynligvis ikke blive af lang Varighed“, og han udtaler den Overbevisning, at hans „fremtidige Liv vil blive af nogen Betydning for Hertugdømmerne“. I Midten af September 1830 erklærer han til Prof. Michelsen, der var paa Besøg i København, at der bør indgives Adresser til Kongen.

[2]) Jfr. „Zeitschrift für Schlesw.-Holstein-Lauenb. Geschichte“. III—IV. Kiel. 1873.

tutionel Stat og ved en dermed i Forbindelse staaende Forandring af dets administrative Institutioner, er simpelthen utænkelig for enhver Slesvigholstener. Spørgsmaalet er derfor kun, om man nu skal andrage paa Grundlæggelsen af en Repræsentativforfatning for Hertugdømmerne. Følgende to Kendsgerninger kræver en gennemgribende Omordning af vore Statsinstitutioner.

1) Statens Finansforvaltning er en Hemmelighed for Statsborgerne i det hele. — —

2) Vort Lands samtlige højere administrative Indretninger trænger til en fuldstændig Omdannelse.

Hvad man derfor bør andrage om og stræbe efter, det er i sine Grundtræk følgende:

1) Sammenkaldelsen af en provisorisk Forsamling af deputerede for Aaret 1831, bestaaende af omtrent 40 Medlemmer, af hvilke Halvdelen vælges af Amterne og Landskaberne, en Fjærdedel af de adelige og klosterlige Distrikter og en Fjærdedel af Byerne. For denne Forsamling forelægges af Kongen til Bedømmelse et Forfatningsudkast for begge Hertugdømmer, baseret paa følgende Grundbestemmelser:

a) De deputeredes Forsamling danner en Helhed. Et Udvalg fungerer som første Kammer med et suspensivt Veto overfor andet Kammers Lovforslag.

b) Begge Kamre har Skattebevillingsret, i hvilket Øjemed de træder sammen i et Kammer.

c) Begge Kamre deltager hver for sig i Lovgivningen.

d) Kamrene, saa vel som Kongen, har Forslagsret.

e) Kongen har et absolut Veto.

2) Samtlige Landskollegier forlægges fra København til Hertugdømmerne.

3) Administrationen adskilles fra Retsplejen.

4) En højeste Domstol oprettes for begge Hertugdømmer.

5) To Regeringskollegier indsættes, et for hvert af Hertugdømmerne.

6) Et øverste Statsraad, som samtlige Forvaltningskollegier er underordnede, skal have Sæde i Kiel.

Den umiddelbare Følge af denne ny Tingenes Orden vil blive Hertugdømmernes fuldstændige Adskillelse fra Kongeriget Danmark i administrativ Henseende. Vel har de danske i en Aarrække lagt Bestræbelser for Dagen, der gaar ud paa at

sammensmelte os med dem til et Folk, og selv i den nyeste Tid, da Nationalfølelsen har givet sig kraftigere til Kende hos Tyskerne end nogensinde før, har man ikke undset sig ved under Henblik paa vor Modstand at tilraabe os, at vi dog heller skulde glæde os over at være noget, nemlig danske, end intet, nemlig tyske. Vel har Europas mægtigste og ædleste Nation paa Grund af sin usalige Adsplittelse til alle Tider, fra alle Sider og Folkeslag ladet Haan og Spot læsse paa sig. Men Tiden har vist, og den vil fremdeles vise, at ogsaa Tyskerne fra nu af vil vide med Eftertryk at tilbagevise enhver uværdig Fordring. Enhver Tanke om en Sammensmeltning af de to under Hs. Majestæts Scepter forenede Folk maa derfor opgives. Lad os Haand i Haand som Brødre, enhver i fri, selvstændig Udvikling, med Kongen i Spidsen gaa Fremtiden i Møde.«

Lornsens Skrift er præget af en kraftig, mandig Tone; han optræder ikke ydmygt bønfaldende, men stiller bestemte Fordringer: En konstitutionel Forfatning, hvilende paa et forholdsvis bredt Valggrundlag, med skarp Front til to Sider, mod Enevælden og Ridderskabsvælden. Her er ikke Spor af en Dahlmanns næsten tvetydige Mæglerstilling mellem Adel og Borger, ikke Tale om en Falcks glatslebne Royalisme.

I national Henseende kræver han et Slesvigholsten, Hertugdømmernes fuldstændige administrative Adskillelse fra Kongeriget, og saa en Unionsforbindelse mellem de to »Stater«: »Kun Konge og Fjende være os fælles!«

Julirevolutionens Slesvigholstenisme indtager en særegen Plads, væsensforskellig som den er fra Dahlmanns Adelsstat — bygget over skimlede Standsprivilegier og ugyldige »Landesrechte« — og fra Augustenborgernes personlige Dynastipolitik og uhjemlede Arvekrav paa Slesvig.

Lornsen gør intet Indgreb i den danske Krones Arverettigheder, lægger ingen Vægt paa det saakaldte »schleswig-holsteinische Charte« af 1460, ænser ikke de gulnede Pergamenter i Preetzer-Kloster, skøndt han selvfølgelig kendte Dahlmanns og Falcks Stridsskrifter fra Aarhundredets andet Aarti[1]).

---

[1]) Slesvigholstenernes Forsøg paa at give det Udseende af, som om Lornsen ingen Anelse havde om den saakaldte historiske Ret, savner enhver Begrundelse.

Hans Slesvigholstenisme bryder ganske vist overtvert med slesvigsk Historie, med slesvigsk Statsret, men den gør det under Paaberaabelse af et almengyldigt Princip, Nationalitetsprincipet. Atter og atter gentages det, at Slesvigholsten er et tysk Land, at Befolkningen er tysk. Men det var nu ikke saa, ti i 1830 var over Halvdelen af det slesvigske Folk dansktalende. Og Spørgsmaalet bliver derfor: Kan Lornsen have været uvidende om det sande Forhold?

Det synes lidet rimeligt, men der er dog adskilligt, der kan tjæne til nærmere Forklaring af disse Udtalelser, som staar i en saa skærende Modstrid med den Aabenhed og det Frisind, der for øvrigt karakteriserer Lornsens Færd:

Personlig var han ukendt med den nordslesvigske Befolkning; de enkelte Nordslesvigere, han traf sammen med, var, som saa mange af de dannede Slesvigere, blevne fortyskede ved hamborgske Handelsforbindelser eller kielske Professorer. Overhovedet maa man gøre sig det klart, at Nationalitetsspørgsmaalet i Aarhundredets første Aartier stod yderst uklart for de fleste Nordslesvigere. Naar disse den Gang paa en Maade følte sig mere knyttede til Holsten end til Kongeriget, var det en simpel Følge af, at Slesvig — takket være den Oldenborgske Kongestamme — ligesom var kastet i Armene paa Holsten. Administrativt og økonomisk behandledes Hertugdømmerne som fremmede Lande: Regeringens, den højere Dannelses og til Dels Kirkens Sprog var tysk; Kongeaaen var Toldgrænse. Hertil kom, at Slesvigerne mente — og det ikke uden Grund — at deres hjemlige Love og Sædvaner var friere, mindre trykkende end Kongelovens.

Kort sagt, naar man i Kongeriget kaldte Slesvig for Dansk-Holsten[1]), og naar Grundtvig[2]) stærkt formodede, at »Slesvigerne vilde føle sig Kongen mest forbundne, naar han vilde forbinde dem med Holsten«, da er det forklarligt, om end ikke undskyldeligt, at Friseren, beruset af tysk Nationalismes Hovmod og i akademisk Overseen af Landalmuen, uden videre annekterede hele Slesvig, skøndt han i Kraft af den Ide, hvis Forkæmper han mente sig at være, burde have ladet sig nøje med Sydslesvig og en Del af Mellemslesvig.

---

[1]) Jfr. Chr. Paulsen: „Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig«. Kiel. 1832.

[2]) Grundtvig: „Politiske Betragtninger“. Kbhvn. 1831.

Efter at have udkastet denne Brandfakkel i Hertugdømmerne begiver han sig til Sylt, hvor han indtræffer den 13de November, og den 23de s. M. bliver han arresteret.

Lornsens Indgriben i det offentlige Liv faar hermed sin Afslutning. Tidsrummet var for kort til, at det kunde lykkes ham at vække Folket til politisk Selvbevidsthed; derimod var han heldigere med det andet, under de daværende Forhold væsentligste Formaal, at skræmme Regeringen.

I en Maaned fuldbyrdes Lornsens følgerige Gerning, ti hans tolvsidige Flyveskrift (og hans Brev til Kancellipræsidenten) havde en Handlings Værd, en Handlings Følger!

Under 16de November — samtidig med, at Lornsens Arrestation besluttes — udstedtes en Proklamation, der »med landsfaderlig Naade« retter alvorlige Advarsler til »vore kære og tro Undersaatter i Hertugdømmerne«, samt beder dem være overbeviste om, »at Vi til rette Tid ville træffe enhver Foranstaltning, som maatte kunne tjæne til det Heles Vel«.

Af Slutningsordene i denne Kundgørelse synes det at fremgaa, at Kongen alt da havde bestemt sig til at gøre forfatningsmæssige Indrømmelser. Og i Kristian VIII's Dagbøger findes under 3dje Decbr. 1830 følgende Udtalelse: »Modtaget Brev fra Kongen, hvori han ytrer bestemt Formening for Provinsialstænders Indførelse, og at der efter Grev Rantzaus og Etatsraad Høpps Tilbagekomst skulde lægges Haand paa Værket.«

(Sluttes.)

Th. Graae.

Teatrene.

Meiningernes Gæstespil.

Det hertugelige Sachsen-Meiningske Hofteater er nu, omtrent en halv Menneskealder efter at det paabegyndte sine Vandringer, naaet op til os, og det har indtil den Stund, disse Linjer skrives, udspillet vel omtrent de to Tredjedele af Gæstespillets samlede Repertoire: af *Shakespeare:* Julius Cæsar Købmanden i Venedig og Et Vinteræventyr, af *Schiller:* Wallensteins Lejr, Piccolomini, Wallensteins Død og Jomfruen fra Orleans samt af *Henrik Ibsen:* Gengangere.

Gæstespillet begyndte med Julius Cæsar, og Skuespillernes velvoksne Skikkelser, der frit og naturligt bevægede sig i den længst svundne Oldtids Dragter, hvad enten disse var Fredens eller Krigens, og deres kraftige Stemmer, der uden Besvær lød gennem Larm og Vaabengny, undlod ikke at gøre stærkt Indtryk paa danske Tilskuere, hvis Øjne er vant til lavstammede Skuespillere, og hvis Øren ikke er forvænt med at kunne høre hvert Ord, der udgaar af Skuespillerens Mund. Man troede at have, om end ikke Genier, saa dog Talenter for sig; og saaledes vil det vel altid gaa et nogenlunde dygtigt og vel sammenspillet fremmed Skuespillerselskab. Og anderledes kan det vel næppe være, ti vi kender ikke disse ny agerende, hver Bevægelse er ny, hver Tone, hvert Skrig bringer ligesom en Luftning fra fjærne Strande, hvert Ansigt, hver Forandring i Minespillet har det ubekendtes fristende, det gaadefuldes æggende Lokkelse. Hvor ganske anderledes uheldigt er ikke vore hjemlige Skuespillere, selv de allerbedste blandt dem, stillede overfor vort Publikum: hvor deres Bevægelse, Mine, Tone, Skrig o. s. v. er kendt fra hundrede tidligere Roller, snart er der Reminiscenser fra denne, og snart fra hin Rolle, men de fremmede har ingen tidligere Roller hængende som hæmmende Klodser om Arme og Ben. Intet Under at Rejselivet drager saa mange sceniske Kunstnere!...

Man troede som sagt den første Aften at have Talenter for sig, men hver ny Forestilling har pillet flere og flere Fjer af de optrædende: Truppen tæller sikkert kun et eller to ubestridelige, men endnu kun i Udspring værende Talenter, derimod ikke faa anerkendelsesværdige Dygtigheder, og mange, navnlig paa Spindesiden mange, Middelmaadigheder. For de Tilskuere, der ser Truppen kun en enkelt Aften eller to, vil dette maaske tage sig ud som unødig Hyperkritik, og med Rette, ti vore tyske Gæster dyrker højst efterlignelsesværdigt den her hjemme saa sørgeligt forsømte Maskering, og de gør dette med saa stor og saa fast en Sikkerhed, at den ydre Skal alene maa være i Stand til at frembringe Illusion paa et modtageligt Sind, men

nogen stærk Ejendommelighed bag Skallen mærkedes sjældent eller aldrig. Cæsar, Antonius, Wallenstein, Oberst Butler, Qvestenberg (som Programmet højst latterligt kaldte »Krigsraad«), Kong Karl VII af Frankrig, Talbot, for blot at nævne nogle, alle disse virkede ved deres første Fremtræden, som en Række gamle Portræter, der pludselig havde faaet Liv, men den Karakterisering indefra, der skulde bevirke, at disse Skikkelser blev mere end en Maske, fattedes: hvor var f. Eks. Cæsars imponerende Verdensbersker-Majestæt, hvor Antonius's besnærende Glathed, hvor Wallensteins fantastiske Titan-Ærgerrighed, o. s. v.? Man fik lidt efter lidt den Fornemmelse, at man var hensat til et Panoptikon, hvis Figurer pludselig havde faaet Mæle, men samtidigt havde man ikke sjældent Lyst til at bede dem standse deres Tales Strøm....

Truppen talte saaledes ingen store Skuespillere, men det meiningske Teater har heller aldrig gjort Fordring paa at besidde Genier blandt sit Personale; det afskyr, synes det, alt hvad der smager af Stjærnekomedie, og fordrer derfor af sine Skuespillere, at de den ene Aften skal spille en Hovedrolle, medens de den næste skal gøre Statisttjæneste i det selvsamme Stykke, hvori de Dagen før var Hovedpersonen. Saaledes har Meiningerne ført det højt priste Dubleringssystem ud i Livet, og her i København hændte det nogle Gange, at en Rolle fik den bedste Udførelse først ved sidste Opførelse.

Meiningerne har sat Illusionen paa deres Banner; de vil, at alt hvad Tilskuerne ser paa Scenen, skal gøre Indtryk paa dem af at være den skære Virkelighed; de vil, naar Stykket, som de fleste af deres Repertoire, foregaar i en svunden Tid, fremmane denne, som den gik og stod, lyslevende for Tilskuerne. I de hidtil fremførte Forestillinger er saaledes Rom 50 Aar før den kristne Tidsregnings Begyndelse, Tyskland paa Trediveaarskrigens Tid og Frankrig i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede genopstaaede for københavnske Teatergængere, desuden har de givet et Indblik i det middelalderlige Venedig, men den ubestemte Tid, Købmanden i Venedig foregaar i, har sikkert gjort sit til, at Billedet blev taaget og udvisket. Denne Iagttagelse synes den senere Opførelse af Et Vintereventyr fuldt ud at stadfæste, ti her, hvor det gjaldt at fremstille Æventyrets fantastisk-bisarre Følelse og groteske Komik, glippede Udstyret helt, det blev, om end utvivlsomt yderst kostbart, ganske stemningsløst og svært kedsommeligt.

Pragtfuldest var sikkert det gamle Roms Genopstaaen med sit brogede sydlandske Liv i Julius Cæsar, men meget hviler her paa løse Gætningers Grund. I danske lærde Skoler læres saaledes, at ved Overgangen fra Dreng til Mand anlagde Romeren den bræmmede Kiton, men mange af de meiningske Romere bar en ganske ubræmmet. Lidt urimeligt syntes det ogsaa, at det netop var de ellers fattigst klædte, der bar Hovedbedækning; *Shakespeare* selv har i Lucius's Replik om de sammensvorne, der om Morgenen kommer til Brutus, tænkt sig disse med Hatten trukket ned over Panden og Ansigtet dukket ned i Kappen, hos Meiningerne optræder de barhovedede, medens de med en Flig af Kappen skjuler deres Ansigt. Her var sagtens Enkeltheder nok, om hvis historiske Korrekthed der kunde tvistes, men det vedkommer ikke den sceniske Kunst; Spørgsmaalet er, om Udstyret understøtter Stykket, og her synes ingen Tvivl at kunne være, om at det Udstyr, Meiningerne fremførte Julius Cæsar i, ej blot understøttede Digterens Tanke, men paa mange Punkter gav mere end han, idet det lod den svundne Tid genopstaa.

Fra den romerske Oldtids usikre Grund begav Meiningerne sig til Tyskland paa Trediveaarskrigens Tid, og her, paa deres eget Hjemlands Jordbund, var intet omtvisteligt. Køllerter og Huggerter, Lanser og Pansre, Stole og Borde, Krus og Kander, og alt andet, der vistes her, var den nøjagtigste Kopi efter endnu bevarede Eksemplarer fra den Tid. Og saa man sig om i Værelserne, straks kom man i Stemning ved Gobelinerne, Tapeter, (om end maaske nok Farverne i disse, naar de sammenlignedes med de optrædende Personers Klædedragt, syntes for blege,) de malede Vinduer, der altid oplystes udefra, de hvælvede Sale, de høje Paneler; intet var fladt og tomt, alt syntes muret op. Meiningerne naaede vistnok ingensteds nærmere til deres tilstræbte Maal end i Piccolomini og Wallensteins Død, Skade kun, at Spillet intet andet Steds, naar Gengangere undtages, var saa tarveligt. Naar man har paastaaet, at et Udstyr som Meiningernes absolut er en Afart, da det vil borttage Interessen fra Spillet, har Meiningerne i disse to Skuespil leveret det indirekte Modbevis, at et aldrig saa fuldendt og korrekt Udstyr kan bringe Spillets Slethed i Forglemmelse; derimod har ingen endnu leveret det direkte Bevis for den nævnte Paastand.

Efter Tyskland i Trediveaarskrigen gik Rejsen til Frankrig i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, fra de tyske Borges dystre Alvor til det franske Hofs letfærdige Glimmer, men havde man med Velbehag fæstet Øjet paa de svære Egetræsdøre i de tyske Borge, kunde man ikke helt frigøre sig for en lille Mistanke til den usvigelige Paalidelighed af de fremstillede Interiører fra den franske Middelalders Kongeborge, naar man opdagede, at Dørene her var kun almindelige Teaterdøre; men Enkeltheder, som Kaminen og Kronen i første Akt, var der atter her nok af til høj Beundring....

Om en Sammenligning med vore egne Teatres Dekorationer kan der fornuftigvis ikke være Tale; tag f. Eks. det kgl. Teaters Dekorationer til *Oehlenschlägers* Dronning Margareta: de er stykket sammen fra Broder Rus, Tordenvejr og mange andre Stykker, og med Dragterne staar det ikke bedre til: en Del af dem kendes fra Drot og Marsk, Den forvandlede Konge o. s. v.: altsaa det Udstyr, i hvilket det kgl. Teater fandt det passende at fremstille vor Nations patetiske Hoveddigter, var tidligere benyttet i Stykker, der foregik i helt andre Aarhundreder og Lande. Slig Usømmelighed vilde Meiningerne at dømme efter de Prøver, de har vist her, og hvor ingen Dekoration sammenstykkes af flere, ja næppe samme Dekoration brugtes to Steder, ikke tillade sig, og vort kongelige Hovedstads Teater har i saa Henseende meget at lære af det hertugelige Provinsstads Teater. Dog saa længe Publikum fylder Huset til Forestillinger som Dronning Margareta, — og det gjorde det netop samtidigt med, at Meiningerne fremførte deres underfulde Udstyr, — saa længe er der intet at stille op: fra Publikum maa Forlangendet om respektfuld Behandling af vore nationale Digterværker stige, siden vort kgl. Teaters Ledere synes ganske at have glemt denne deres Pligt.

Foruden paa den døde Iscenesættelse har Meiningerne lagt Vægt paa den levende Iscenesættelse, paa Levendegørelsen af den ellers ganske døsige Statistmasse, og dette er ogsaa lykkedes dem svært godt: altid bølgede Folkemasserne af pulserende Liv, dog frister enkelte Punkter til et Par Indsigelser. Aabnes en Akt, en Scene med en Sammenstimlen af det menige Folk, snakkes, skriges, synges der en liden Stund saa larmende, at det ikke er muligt

at høre Ørenlyd, men saa snart der skal en rigtig Samtale i Gang, tier det brusende Folkehav pludselig bumstille og tager til Takke med en Del talende Gestikulationer; vilde det ikke være langt mere illuderende, om Larmen i Begyndelsen ikke var mere højrøstet end at den Samtale, der skal føres, kunde høres gennem Larmen, og denne altsaa vedblive som et stadigt Akkompagnement til alt hvad der siges. Noget lignende gælder om Stykkernes Slagscener: hvad var rimeligere end, at man hele den Tid, Slaget staar paa, hørte snart nærmere, snart fjærnere det standende Vaabengny, medens Hovedpersonerne kæmpede paa selve Scenen.

Ikke faa Steder var det lykkedes at faa en sjælden illuderende Stemning over Statistoptrin og Optog, saaledes den slagne engelske Hærs Troppeoptog i Jomfruen fra Orleans: tungt og træt drog hver Mand frem, slæbende sit Værge efter sig, beundringsværdig var ogsaa Generalernes forskellige Tilhørermaade under den kejserlige Gesandts Tale (i Piccolomini, II Akt), derimod hørte den Ridderlighed, Soldaterne i Wallensteins Lejr udviste mod de tilstedeværende Kvinder, og den Knibskhed, Marketenderskerne sammesteds viste mod kønne Jægeres Tilnærmelser, ingensteds mindre hjemme end i Wallensteins Lejr.

Mange Enkeltheder har brændt sig uudsletteligt ind i Erindringen, saaledes, for blot at nævne et Par, det stærkt belyste Hoved af Julius Cæsars Genfærd, medens den øvrige Skikkelse gled sammen med den omgivende Nats Mulm, Udkigsmanden ved Taarnets Glug (i sidste Akt af Jomfruen fra Orleans). Dog en saadan Opramsning giver intet Begreb om Meiningernes Iscenesættelseskunst, denne maatte nydes ved Selvsyn. Vi faar nu til næste Sæson at se om vore Teatre, hvad der var at haabe, har lært noget af Meiningernes Gæstespil.

(Afsluttet 22de Maj.)

Arthur Aumont.

Af **"Tilskueren"** *udkommer et Hæfte hver Maaned paa gjennemsnitlig 5 Ark i stort Medianformat. Subskriptionsprisen udgør 1 Kr. for hvert Hæfte eller 12 Kr. om Aaret. Subskription, der er bindende for én Aargang, modtages paa ethvert Postkontor uden nogen Prisforhøjelse og i alle Boglader, saa vel som hos Forlæggeren, Højbroplads 5, Kjøbenhavn K.*

Sammesteds faas Aargangene 1884—1888, Pris pr. Aargang 12 Kr.

Henvendelser i Redaktionsanliggender bedes rettede til Udgiveren, Falkoneralle 11 A, Frederiksberg I. (Tr. bedst Mandag og Tirsdag 10½—11½).

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

JUNI—JULI 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

Teaterindtryk.

Paris, Maj 1889.

I næstforrige Teaterbrev til »Tilskueren« skrev jeg om Opførelsen af Beaumarchais's »Barberen i Sevilla« paa Théâtre français. Først i April saá jeg dens Fortsættelse i det adskillig betydeligere Stykke »Figaros Bryllup«.

Coquelin den Yngre spiller ogsaa Figaro i dette Stykke, men han magter ikke saa godt Kammertjænerens finere Intrigespil og spidsere Vid i Repliken som Barberens overgivne Lazzi og mere farceagtige Skikkelse. Stort kønnere, end han er, kan Skuespilleren vel ikke gøre sig, og det er ganske interessant at se, hvor lidt de sceniske Kunstnere her i Paris gør for at male sig kønne. Men han burde kunne lægge sig et lidt finere Væsen til. Da jeg for 25 Aar siden saá Got i Rollen, gnistrede han af Intelligens og aandelig Overlegenhed. At Beaumarchais har opfattet Figaro som en genial Personlighed, der ved en tragisk Skæbne og Samfundsuretfærdigheden er bleven reduceret til Industriridder og Intrigant i det smaa, ses jo mere end tydelig nok af den berømte lange Monolog i Begyndelsen af femte Akt. At der slaar et varmt Hjærte i denne Galgenfugls Bryst har Beaumarchais villet betone stærkt i Scenen, hvor Figaro opdager, at Marceline er hans Moder, men er ved at forvanske Karakteren ved et altfor stærkt sentimentalt Farvelag; Sagen forklares naturligvis derved, at Beaumarchais gennem Figaro har givet et Stykke af sig selv, og Forfatteren har altid, naar han har villet digte Alvor eller sige et alvorligt Ord for egen Regning, været sentimental i sit Udtryk. Coquelin cadet hjælper én ikke til at tro paa den Side af Figaro i Monologen, mærkelig nok gaar det langt bedre i Scenen med Marceline. Den Maade han spiller den paa, beviser, hvor godt han kender sine egne Fremstillingsmidler,

og hvor snildt han véd at benytte dem. Han begynder de følsomme Repliker i en lystig Tone, lader, som om han halvt gør Nar ad sig selv, bryder saa ud i Graad som en Dreng, der længe har tvunget sig, men overmandes af Graadstvangen. Det var en af de Scener, hvori han gjorde mest Virkning.

Men Gratien er det jo, det skorter paa. Coquelin cadet er for tung i sine Indgange og sine Udgange; han forstaar fortrinlig at betone Repliken, hvor den skal betones, men formaar ikke let at henkaste den, naar det fordres. Og den Slags Repliker har Figaro saa mange af i dette Stykke. Hans Brud Suzanne spiller hele Stykket igennem et let Vittighedsspil med sin Brudgom, som tager Tilskuernes Interesse fangen, men det var næppe Beaumarchais's Mening, at hans Yndling Figaro skulde være den underlegne, med andre Ord den tungere. Han maa sikkert mindst være sin Suzon jævnbyrdig i flagrende Lethed. Men Blanche Barretta tager rent Luven fra Coquelin cadet.

Hun spiller, som jeg har skildret i mit Brev til dette Tidsskrift, Rosina, den tilkommende Grevinde Almaviva i »Barberen i Sevilla«. Rosinas »Transfiguration« til Grevinde Almaviva er maaske ikke helt forstaaelig. Skulde dette »Pokkers« Pigebarn paa nogle faa Aar blive en saa komplet Dame? Nej »Barberens« Rosina er snarere genfødt i Suzanne i »Figaros Bryllup«.

Barretta er lige saa glimrende i det sidste som i det første Stykke. Man véd, at Kammerpigen i Slutningen af »Figaros Bryllup« skifter Klæder med Grevinden, og at Greven i Mørket forveksler dem. Det er morsomt at se, hvorledes Madame Broisat (Grevinde Almaviva), og Madame Barretta lige fra Begyndelsen har tilstræbt en vis Lighed. Fine smaa Profiler, smaa krogede Næser, smaa Ansigtsomrids, genkaldende Portræter af Marie Antoinette og Prinsesse Lamballe, der højt hængende i Attiquen i Versailles's Nordfløj i Frastand ligner hinanden. Grevinden er i blegrødt Atlask, Suzanne i hvid Silke. Man kan forstaa, at det blegrøde Atlask og den hvide Silke i en snæver Vending, i et fortroligt — glad eller bedrøvet — Øjeblik kan blive Kammerater. Sammenspillet mellem Damerne Broisat og Barretta var i alle Scener mønsterværdigt. Skulde man fremhæve en enkelt Scene, maatte det være den uforlignelige i anden Akt, da Grevinden er gaaet for vidt i sin Interesse for Pagen Chérubin og pludselig bliver fornem overfor Suzanne. Der gives ikke mange saa mesterlig skrevne Komediescener, ti hver af Grevindens, hver af

Pagens, hver af Kammerpigens Repliker er et lille Mesterværk, der rummer et Spil af et helt Liv i sig. Til saa meget desto større Ære geraader det de to Damer, at ikke et Ord, ikke en Nuance falder til Jorden i den langt fra understregende, men Tanken let toucherende Diktion. Saa maa der tilføjes: Det er dejligt at sidde i et Teater, hvor man hører saa udmærket som i det gamle, slet ventilerede og i andre Henseender lidet konfortable Théâtre français, og med Bedrøvelse tænker man paa den usle Akustik i vort kongelige Teater, der nok snarere skyldes Balletmesterens end Amors Luner. Det er dog for ærgerligt, at man bedre skal kunne følge en Komedie paa Fransk end paa Dansk.

Det er ikke saa let at forstaa, hvorfor den mer end midaldrende Fèbvre vedbliver at spille Grev Almaviva som ung Elsker i »Barberen«, men ikke som Ægtemand og »coureur« i »Figaros Bryllup«. Her vilde hans umaadelige Virtuositet og Scenesikkerhed sikkert høste Triumfer. Heldigvis spiller Laroche Grev Almaviva godt og sikkert, maaske lidt for dæmpet i de lidenskabelige Skinsygescener. Han ser nu aldeles udmærket ud; hans Ansigt er helt aristokratisk i Louis-Seize-stilen under Pudderparykken, og i de to første Akter, hvor han møder i den røde, guldgalonnerede Jagtdragt med Støvler og Ridepisk, fylder han helt. Da han opdager Pagen, der er skjult i Lænestolen, og krummer Haanden om Piskeskaftet, mens han taler gennem de sammenbidte Tænder, faar man det bestemte Indtryk af, hvor stor en Brutalitet der kan ligge dybest paa Bunden af en saadan gennemciviliseret, tæt pudret og guldbroderet Grand-Seigneur fra før Revolutionen. Særdeles godt giver han ogsaa den beherskede Ærgrelse over sin Kammertjæners aandelige Overlegenhed, ti skøndt Grev Almaviva er, som Figaro siger i sin store Monolog i femte Akt, »homme assez médiocre«, har han ikke forgæves levet i en aandfuld Atmosfære; han véd meget vel, at Begavelsen er en forbistret farlig Magt, som selv en fornem Herre er nødt til at tage i Betragtning. Han er halv bange for denne geniale Plebejer, som kan hævne sig over en Ørefigen med Satirens endnu mere sviende Piskesnært. Og dum er Grev Almaviva slet ikke; han er ingen plump Landjunker; skøndt Beaumarchais flytter ham midt ned i Andalusien, er han vel forfaren i Tonen fra Versailles. I den udmærkede Domscene forekom Laroche mig ikke helt i Højde med Opgaven. Dommerens Malice viste sig lidt for direkte, derimod var hans vilde Elskovsjagt i femte Akt godt gjort, og den

blaa Fløjels Dragt med de store guldbroderede Sløjfer bar han glimrende. En Replik sagde han saa godt, at man ikke glemmer den. Det er da Gartnerens Datter Fanchette siger i hele Selskabets og Følgets Nærværelse: »Hver Gang Hr. Greven kommer og vil kysse mig, saa siger De« ... og Greven uden synlig Forlegenhed tager hende om Hagen og siger: »Godt, Lille, godt« og saa rask taler videre, som om intet var sagt.

Den nydelige unge Mademoiselle Bertiny, der i »Henri III et sa cour« spillede Hertuginden af Guises Page, som ikke har mere Karakter i sig end f. Eks. Pagen Oscar i Verdis Opera »Un Ballo in maschera«, har faaet til Opgave at fremstille Chérubin, dette Mesterstykke af Skildringen af en Fyr i Pubertetsalderen, som siger: »En Pige ... en Kvinde, hvor disse Ord er søde, hvor er de interessante«, som sværmer højidealistisk for Grevinden, stjæler eller røver Kys fra Suzanne og tager mod alle dem, som Fanchette giver ham med den største Villighed af Verden.

Leloir, der i »Barberen« var en saa fortrinlig Basile, er i »Figaros Bryllup« bleven afløst af Villain, der giver den ganske med samme dødningalvorlige Præsteansigt. Det er dog godt, at Teatrene endelig nu, under Republiken, kan kostumere Figurerne, som Rollen forlanger, og kan bruge Uniformer og Ornater uden at støde an mod idiotiske Forbud mod at vanhellige slige over andre dødelige ophøjede Personer som gejstlige, militære og civile Embedsmænd. Det skulde glæde mig, om jeg tog fejl — men eksisterer der ikke hjemme i vort kære Fædreland slige Forbud fra Tiden før Syndfloden? I saa Fald kan adskillige af Figaros ironiske Lovprisninger af Literaturens og Pressens Frihed i Spanien endnu høres med Opbyggelse fra en dansk Scene. Vist er det, at baade Tartuffe og Basile forstaas først rigtigt, naar de fremtræder med Ordinationens Præg i det ydre.

Villain savner noget af Leloirs Lune, der virker saa uimodstaaeligt i al sin tørre Muthed. Han har faaet Præstens forlorne Værdighed lagt selv over Stykkets allerslibrigste Repliker — Basiles til Suzanne — men i Vittigheds- og Ordspilsdysten med Figaro, er Villain ikke morsom nok. Det tørre, stramme Væsen er korrekt nok holdt, men Kunstneren faar ikke vist os, hvilken Ondskabsfuldhed og Kynisme der er gemt under den sorte Soutane og den fladpullede Hat med den brede opkrampede Skygge. Leloir forstod saa godt at gøre os Tilskuere begribeligt, hvorfor

denne sjofle Karl kunde vække Frygt, Had eller Foragt, alt efter som man var hans under-, side- eller overordnede.

Leloir spillede her den fordrukne Gartners, Antonios Rolle. Han var meget morsom og sagde de af Humør sprudlende Ord med uimodstaaelig Komik. Bag Fuldskaben lurer stadig Bondens rævedannede Snuhed. Han er misundelig paa Figaro, Tjænerskabets Chef paa Grevens Herresæde, hvor drukken end Antonio er, kan han samle sine Tanker, naar Hadet og Misundelsen blusser op i ham. Hvor er det muligt at bare sig for at le, naar Leloir med stive Øjne og et fiffigt Smil om Munden svarer Figaro, der siger: »Du er jo fuld lige fra Morgenstunden« — »Sludder, det er en lille Rest fra i Gaar Aftes«, eller Grevinden, da hun siger: »Det er dog stygt at drikke uden Nødvendighed« — »Deres Naade, at drikke uden at være tørstig, og at drive Elskov paa alle Aarsens Tider det er dog det, der skiller os fra de andre Dyr«. En sur Dranker er næppe nogensinde bleven mere naturtro fremstillet end her.

Paa de franske Teaterplakater retter Personlistens Orden sig ikke efter Forfatterens Angivelse i sit Manuskript eller i sin Bog, ikke efter Rollernes Størrelse, men efter Skuespillernes Betydning eller Anciennetet. Man læse for Kuriositets Skyld følgende »Affiche«.

Bridoison	Thiron	Basile		Villain
Grev Almaviva	Laroche	Retsbetjænten		Falconnier
Figaro	Coquelin cadet	Grippe-Soleil		Berr
Bartholo	Garraud	Suzanne	Damerne	Barretta
Antonio	Leloir	Grevinden		Broisat
Doublemain	Joliet	Fanchette		Muller
Péarille	Roger	Marceline		Fayolle
		Chérubin		Bertiny

Ikke sandt — den ser løjerlig ud for et uvant dansk Øje.

Først staar altsaa den fjollede, stammende Dommer Bridoison, hvis Rolle ingenlunde er stor, men gjort med al Beaumarchais's »fanden-ivoldske« Satire og Lune. Beaumarchais havde blandt sine Snese af Processer en med en Parlamentsdommer Goëzman, hvor ingen af Parterne havde synderlig rent Brød i Posen, men Goëzmans og Frues var dog det mest uappetitlige. Beaumarchais maatte slaas med alle mulige Autoriteter, inden han kom til sin Ret. Efter sin Skik brugte han at anvende sine Fjenders Navne let omskrevne paa skurkagtige eller dumme Personer i sine

Komedier; Dommeren kaldes paa Beaumarchais's Personliste: Don Guzman Bridoison. Det første Navn er en let Omskrivning af Goëzman, det sidste betyder noget lignende som paa Dansk »en Fjolle-Fredrik«. Beaumarchais har givet os en uvidende, dum, men ganske skikkelig Fyr, der i sin Stammen evig siger: Fo..ormen, Fo..rmen! Han ved bestemt, hvilken Plads enhver Embedsmand har i Rangforordningen, han har Kendskab til alle de Formaliteter og de Omsvøb, som gør Procesførelse til en uoverkommelig Sag for fattige Folk; han kryber for sine overordnede, er ikke slem mod sine underordnede, sørger for, at hans Skriver Doublemain faar de brugelige Douceurer, ti han véd af Erfaring, at Embedshierarkiets Magt for en stor Del beror paa, at det hænger sammen som Ærtehalm, og at det ikke gaar an, at den ene Ravn hugger Øjet ud paa den anden. Han vilde altid være en lydig Kommissionsdommer, paa hvis Kendelse Autoriteterne kunde stole. Under almindelige Forhold kunde ogsaa nok Smaafolk faa ham til Tjænstagtighed mod lidt Venlighed i Kontanter eller in natura. At han har købt sit Embede, tilstaar han med den største Aabenhjærtighed. Man lægge Mærke til den tætte Komik i følgende Repliker. Marceline har søgt at forklare Don Bridoison, hvorfor hun fører Proces med Figaro. Don Bridoison forstaar ikke Sagens Realitet og er ogsaa lige glad, ti han kender »Fo...rmen« og vil votere ganske, som Grev Almaviva ønsker det. Da Marceline forarget over hans Dumhed, udbryder: »Er det Dem, som skal dømme os?« svarer han rolig: »Hvorfor skulde jeg ellers have købt mit Embede?« Marceline: Det er dog en Uskik at sælge Embeder. Bridoison: Det har De Ret i, man burde give os dem gratis. At Bridoison er Hanrej op over begge Ørene, er et Træk, som Beaumarchais har laant fra sin Fjende Parlamentsdommeren Goëzman, hvis Frues Vidtløftigheder han aabenbarede under Proceduren.

Thiron skal efter Rygtet snart forlade Théâtre français. Han blev hædret med gentagne Ovationer. Hans Udførelse af denne Dommer var ogsaa Komik af første Rang.

Don Bridoison er fed, korthalset, kortaandet, blussende rød i Ansigtet, hans melankolske Udtryk skyldes aabenbart Fordøjelsesbesværligheder efter de mange gode Middage hos hans overordnede, Grev Almaviva og ellers ved officielle Lejligheder. Der er et Lag Fedt og en Taage af Vindunst om denne Hjærne, som sikrer den mod ethvert paatrængende Indtryk fra Verden ude omkring, i det

mindste har de saare vanskeligt ved at bore sig igennem. Han forstaar først de Grovheder, der siges ham, ti Minuter efter at de er udtalte; da først beklager han sig over, at Folk er saa uhøflige. Han udstødte nogle uforlignelige tunge Suk; man følte, hvor Bridoison besværedes af sit Embedes og sin Maves Byrde, af den svære Opgave altid at maatte passe paa Fo..rmen og sin egen Værdighed. Al den Komik, der saa hyppig klæber ved officielle Personer, fik Thiron trængt sammen i denne lille, tykke, i Grunden godmodige, hestedumme Øvrighedsperson, en Type, der trods sit umiskendelige Tidspræg, dog gaar igen i vore Tider, om end Fo..rmen er noget anderledes.

Doktor Bartholos Fremstiller Garraud kunde nok have været morsommere. Ikke en Gang i den kostelige Scene, hvor han plæderer i Retten, og undersøger, om der i Gældsbeviset staar *et, où* eller *ou*, fik han rigtig Folk til at le. Der var Sikkerhed og Soliditet over hans Spil. Hans Indtræden med Marceline i første Akt var god; Doktorens gnavne Malice og paafølgende Glæde over Udsigten til at blive sin gamle Elskerinde kvit, dernæst hans Arrigskab, da han hører, at det er Figaro, Marceline har udset til hans Afløser, den Kæltring, der i sin Tid listede Rosine fra ham trods alle hans Forsigtighedsregler, vendte op og ned paa hele hans Hus, satte Plaster over Øjet paa hans Mulæsel, snød ham for Penge o. s. v. — Alt dette er korrekt gengivet, men det mangler Lunets Glans. Noget lignende gælder — og endda i højere Grad — om Madame Fayolles Marceline. Hun er bedst, da den gamle arrige Dueña bliver en ømt elskende og forstandig raadende Moder. Marceline er nu nok saa interessant i sin Arrigheds- som i sin Sentimentalitetsperiode, men Madame Fayolle er ogsaa der underlig klynkende. I den uforlignelige Skændescene med Suzanne, hvor de to Rivalinder, den unge og den gamle, er ved at komme op at slaas som to arrige Katte og rive Øjnene ud paa hinanden, hvor Fingrene krummes til Greb, og hvor Madame Barretta er paa Højde med Rollen, er Madame Fayolle det ikke. Hun ser egenlig for køn, rar og ung ud, det er maaske Fejlen. Det er derimod Mademoiselle Mullers Force som den lille Gartnerdatter Fanchette, Chérubins villige Elskerinde. En værre durkdreven, en mere bedaarende Fjortenaarstøs med al ønskelig landlig Viden og Erfaring i forskellige Praktika, Uvidenhed og Naivetet overfor selskabelige Former og konventionel Moral, skal man ikke let kunne tænke sig.

Beaumarchais giver altid i sine Komedietekster en Mængde Noter om Scenearrangementet. I den allerkæreste Scene, hvor Pagen synger sin Romance paa Melodien »Marlbourough s'en va-t-en guerre«, mens Suzanne ligger paa Knæ paa Kanapeen bag ved og akkompagnerer paa Guitarren, mens Grevinden siddende gennemløber Teksten, angiver Forfatteren, at han vil have Scenen arrangeret efter et Kobberstik af Vanloo »Une conversation espagnole«. Jeg kender ikke dette Kobberstik, men Opstillingen af Personerne var udmærket. Og i sidste Akt, hvor den lumre, jasminduftende Elskovsstemning ruger over Haven med de to Rokokopavilloner i Forgrunden, med store Kastanjetræer i Sommernattens Lysskær, fik man et Billede saa ganske i Watteau-Stilen, naar man i disse Omgivelser saá den guldbroderede Greve, den silkeraslende Grevinde og Kammerjomfru med deres smaa sanseliglistige Profiler, med denne Holdning, hvor snild Beregning kæmper med den i dem som i den omgivende Natur dvælende Lyst til raffineret Nydelse. Stykkets Stemning, som ikke er synderlig »etisk-staalsat«, var greben med stor Sikkerhed i Iscenesættelsen. Versailles's Park omkring Store og Lille Trianon, mens Marie Antoinette og Hertuginden af Polignac dominerede der, levede op for én.

Théâtre français har genoptaget Émile Augiers Stykke fra 1864 »Maître Guérin«, som nok den Gang ikke holdt sig længe paa Repertoiret, uagtet Kunstnere som Got, Delaunay, Lafontaine og Kunstnerinder som Nathalie, Favart og Arnould-Plessy spillede Hovedrollerne. Af dem er kun Got tilbage. Da næppe mange af »Tilskuerens« Læsere kender Stykket, er vel en Gengivelse af dets Indhold nødvendig.

Først en Forklaring af Titlen. Der er sandsynligvis ogsaa en Del Læsere som ikke véd, at Advokater, *avoués* (ɔ: Sagførere i Civilprocesser, som ikke har Ret til mundtlig Procedure), Notarer og lignende juridiske Praktikanter sætte »Maître«, forkortet M. foran deres Navn, ligesom Folk med en akademisk Grad sætte Dr., Lic., Mag. o. s. v. foran deres.

Den halv gale halv geniale Opfinder Desroncerets har ofret det meste af sin Formue paa sine Forsøg. Af Omhu for sin Datter Francine har han i et modløst eller klart Øjeblik gjort hende raadig over den Rest, han har tilbage. Men Datteren vil opofre sig for Faderens Livsmaal og har udbetalt sin Kapital mod en Livrente til Faderen. Endnu ejer de Herregaarden Valtaneuse.

Men Enken Fru Lecoutellier, hvis Forfædre har ejet dette Herresæde og som har baaret dets Navn, attraar stærkt at erhverve sit Fædregods tilbage, og til dette Maals Opnaaelse benytter hun sig af den snilde Notar, Me Guérin.

Samme Notar laaner Desroncerets, som skal bruge Penge til en ny Opfindelse, hvoraf han er helt optagen, 100,000 Francs, han skal da forpligte sig til at give ham Forkøbsret paa Herregaarden i Løbet af et Aar. Maître Guérin spekulerer saaledes: Den Gamle kan ikke skaffe flere Penge; men Gaarden er langt mere værd. Da kan Guérin enten overlade den til Fru Lecoutellier mod et Honorar af 100 pCt., eller han kan faa sin Søn Louis, der er Oberst, gift med den smukke Enke; da kan den gamle Ræv agere ædel og give Fruen hendes Fædres Borg som Brudegave.

Jeg haaber, at jeg ikke helt har misforstaaet dette Juristeri, ti jeg tilstaar, at jeg anstrængte mig for at forstaa det under Opførelsen.

Obersten har, førend Fru Lecoutellier blev Enke, erklæret hende sin Kærlighed, men har, inden han opdagede hende, gjort Kour til Frøken Francine Desroncerets, Opfinderens Datter. Han kommer saa i Uvished om, hvem han skal bestemme sig for. Men da den ædle Militær erfarer, at Francine, som han ansaá for rig, har gjort sig fattig ved sin Opofrelse for sin Fader, synker Vægtskaalen til Gunst for den unge Pige.

Her kommer Stykkets svage Punkt — det, som det har tilfælles med saa mange franske Skuespil — denne Opdyngning af Noblesse hos Helten.

Louis udbetaler sin Fader de udlagte 100,000 Francs gennem den Straamand, som Notaren har brugt til denne Forretning, Hr. Brénu.

Maître Guèrin ser da, at den fede Bid er ved at blive snappet fra ham.

Hans Hustru, en prægtig jævn Kone, som har lidt under hans Tyranni og Utroskab, forener sig med sin Søn for at bevæge Notaren til at tilbagegive det uhæderlig vundne Gods; i Raseri jager den gamle Lommeprokurator sin Søn ud af Huset; Moderen følger Sønnen. Obersten ægter sin Francine, og Slynglen Guérin bliver tilbage med sin Underslyngel Brénus Nièce, Husjomfruen, hans fleraarige Elskerinde.

Enken Lecoutellier og hendes Neveu, Arthurs Historie breder sig altfor meget som Episode; de ere ikke bragte nær nok i

Berøring med Stykkets Hovedinteresse. Da Augier her har lagt saa megen Vægt paa Intrigen, leder han selv dem, der ellers ikke bryder sig saa meget om en kunstfærdig slynget Handling, som ikke er fine Kortspillere nok til at glæde sig over den Art drevne Spil, til at maale Stykket med dets egen Maalestok. Denne Episode forstyrrer den raske Gang i Partiet og forhaler dets Gang. Naar denne Indvending lagt til Indvendingen mod Oberst Guérins abstrakte Noblesse, som bringer ham til at optræde saa voldsomt mod denne Fader, som vistnok er en slem gammel Rævepels, men som dog hele Tiden har haft sin Stolthed, Sønnens Vel for Øje — naar disse Indvendinger er gjorte, saa har man Lov til at give sig hen i Mesterens prægtige Dialog og skarpe Karakteristik. Der er næppe et overflødigt Ord, i al Fald ikke et eneste, som ikke er et fuldt Udtryk for Karakteren.

Man kan tilgive en Digter mange Ofre paa Konveniensens, paa Tidssmagens Alter i et Værks Komposition — har han slaaende sande Menneskefigurer at vise os, kan han lade disse Figurer tale saaledes, at man føler, at saaledes maa de, saaledes kan ikke andre end netop de Figurer udtale sig, — ja saa har Digteren naaet det væsenlige. Lad saa kun mange dramatiske Kunsthaandværkere være ham overlegne i at lave Tømmerværket. Tusend Gange hellere ser jeg Augier end Scribe, tusend Gange hellere læser jeg en ukomponeret Roman af Émile Zola end Georges Ohnets mønsterværdige »Dispositioner«. Saaledes kaldte man i min Skoletid Planerne til de danske Stile . . . det blev indskærpet os som det allervigtigste. »La fo . . rme, la fo . . rme«, det er jo hvad Don Guzman Bridoison stadig indskærper Folk i »Figaros Bryllup«.

Har end Augier taget Scribes Støvler paa for at vandre over Scenen, saa er den poetiske Fantasi og den kunstmættede Dialog Émile Augiers og ingen andens. Hatten af for den gamle Mester!

Kvindeskikkelserne i Stykket faar Augier os ikke til at fæste Lid til. De ere de staaende Typer, som vi ser gentagede i det uendelige i Komedierne fra Scribes lige op til vor Tid: den skikkelige Borgerkone fra »Bertrand og Raton«, den intrigante Verdensdame fra »Mademoiselle de la Seiglière«, den elskelige unge Pige, bag hvis Liljehud Slangesnildhed og Duefromhed gaar op i en hellig Enhed. Den første, Madame Guérins Rolle, spilles med flink Scenevanthed af Madame Granger; hun tager Applaus

paa det lidet troværdige Frembrud af Ventalenhed og poetisk Kraft hos den forkuede Stakkel, der gør Oprør og rejser sig i Vælde mod sin Mand, til hvis Slyngelstreger hun længe har tiet, men som hun nu udtaler sin flammende Indignation over. Den Slags Omslag vinder altid den store Masse af halvdannede paa en Tilskuerplads, Folkekomediens bedste Støtter.

Madame Lecoutellier, den fornemme spekulerende og intrigerende Kokette, havde en fortræffelig Tolk i Madame Pierson. Hendes lette, spillende Overlegenhed i Konversationen, hendes Snarraadighed, hendes Verdensklogskab, over hvilken et satirisk Lunes Straaler spillede som Solen over en blank Isflade, var højst fornøjelig. Denne Damefigur, som virker lidt forstyrrende under Læsningen, interesserede ved den glimrende Fremstilling som et middelmaadigt routineagtigt Musikstykke under en udmærket Virtuoses overlegne Udførelse. Hun forstaar, den Dame, at lade enhver Pointe komme tydelig frem uden mindste Understregning hun forudsætter ikke, at Tilskuerne behøver Pegepind til Forstaaelsen. Da Damens Planer glipper, er hun lige smilende, lige overlegen; hendes Forundring over, at hendes Neveu og hidtilværende Bejler Arthur er saa klog og saa ædel, angives kun ved en kort Studsen og en meget talende Mine — saa slaar hun straks og let over i sin sædvanlige Tonart, som om intet kunde forundre hendes Verdenserfaring.

Englen Francine blev givet af Madame Barretta med højhalset Dyd og himmel-stræbende Blikke, i Rollens Aand, med al ønskelig scenisk Routine, men maa jeg bede om hendes Rosina og hendes Suzanne. Det synes, som om Hævdsretten til en Rolle, selv om dens Besidder baade i Aar er vokset fra den og i Talent har vist sig langt betydeligere Opgaver voksen, respekteres lige saa højt paa Théâtre français som paa visse andre Steder.

Laroche havde en udmærket Maske som det mislykkede Geni Desroncerets. Den fine Profil, det glatragede Ansigt, de blanke, urolige Øjne, den hvide Løvemanke, de nervøse, korte Bevægelser, mens han taler i langsomt Tempo og lader Slutningen af sine Repliker distræt smælte hen i en sagte Hendøen, gav et træffende Billede. Figuren er maaske ikke helt klar fra Augiers Side, man véd ikke, hvor meget eller hvor lidt Ret Desroncerets har til at ofre alt for sine Granskninger. Laroche vækker vor Sympati for Opfinderens naive Egoisme og faste Tro paa, at hans Opfindelse vil blive til Lykke for Verden, hans Fortvivlelse, da

han erfarer sin Datters Offer gør han troværdig. Hvor knuser den endelige Forstaaelse ham! Hvor mattes det hede, blanke Øje, da han ser Undergangen foran sig!

Oberst Louis Guérin er en nyere Udgave af Bernard i »Mademoiselle de la Seiglière«. Han appellerer til Franskmændenes militære Begejstring; han har Ridderens Dyder: Æresfølelsen dreven ud i sine yderste Konsekvenser, Uegennyttigheden og den faste Tro paa Vennen ved hans venstre Side: den blanke Kaarde. Mærkelig nok, at han er saa længe om at forstaa sin Fader og derfor efter Opdagelsen af hans Streger overdænger ham med en saadan Ladning Vrede og Foragt. At Worms forstod at stille sine sceniske Egenskaber i det mest glimrende Lys, er en Selvfølge, og da han i næstsidste Scene viser sig i en glimrende, guldbroderet Galauniform, bliver Tilskuernes Jubel ustandselig. Ti i dette Land, hvor enhver Dekoreret bærer sin Roset i Knaphullet endog paa sin Overfrakke (jeg har set en gammel Herre i Asnières bære den paa sin Slaabrok, under sin Vandring til et vist Sted), kan en Uniform vække Begejstring.

Om Baillet som Arthur Lecoutellier, den ædle Neveu af den fornemme Frue, er der ikke videre at sige, end at han saà nydelig ud og havde en fortræffelig Diktion; mere forlanger Rollen ikke heller.

Interessen samler sig da om Stykkets Titelfigur og dens glimrende Udfører, den gamle Got.

I Anledning af Genoptagelsen af »Maître Guérin« fortælles følgende Historie i »Le Figaro«.

Émile Augier satte sig først derimod. Han mindedes, at Got havde sagt: Hvad der er af malerisk og karakteristisk i Rollen har jeg siden Guérins Tid lagt ind i Poiriers Figur. Saa var det under en Korrekturlæsning af Stykket i den samlede Udgave af sine Komedier, at det faldt ham ind, at »Maître Guérin« maaske endda kunde tage sig ud, han talte med Clarétie derom, men Vanskeligheden var, at Got var syg af Podagra. Augier tog ud til Gots Hus i Passy, fik den gamle Kunstners Interesse vakt for Rollen. Got sagde: »Lad gaa, saa vil jeg slæbe Benet efter mig, ligesom jeg lod Guérin gøre forrige Gang. Og nu vil det tage sig naturligt ud.« Da Augier overværede Læseprøven, var han forbavset over at genkende hver Gestus, hver Replik, hvert Tonefald hos Got fra 1864.

Got støber altid sine Roller faste som Broncestatuer og støtter dem paa et solidt Fundament af Virkelighedsstudium. Han har en rig Fantasi, men han er alt andet end Fantast, han har heller ikke Spor af Improvisatoren i sig — lige saa lidt som den ældre Coquelin.

Han har i Maître Guérin skabt en Type af slaaende Kraft. Denne i Ordets snævreste Forstand verdslige Klogskab, der meget vel véd, at Menneskene smykke sig med Krimskrams som Dyd og Ære, Idealitet og Poesi, eller hvad de nu kalder det, ligesom man anbringer Puds og Dekorationer paa en Bygning, tolker Got klart ved sin svedne og overlegen forstaaende Færd, naar han i sit Liv møder Folk, der taler om sligt; Notaren Guérin ved meget vel, at saadant noget har en Art foreløbig Kurs i Verden; man skal honorere det til en vis Grad. Han bliver først utaalmodig, naar det Stadseri er ham for sejgt og for haardt at faa pillet væk, det keder ham . . . han véd jo godt, at det, det tilsidst kommer an paa for ethvert Menneske i ethvert Livsforhold, er, om der kan tjænes noget. Lige overfor en Ordensdekoration er han mere Alvorsmand, dens Kours noteres højere paa Verdensbørsen end saadant noget som det ovennævnte Krammeri. Man skal aldrig overtræde Lovene, det er dumt, men man skal bruge alle de Fif, som de ikke kan ramme; derfor skal man kende Lovene, og det gør Maître Guérin. Derfor gaar han om med glad Sikkerhed i sin lange Frakke, med Snit fra 1864, sin toradknappede sorte Atlaskes Vest, sin Fløjelskalot, sine broderede Slæber, tagende sig en Pris af sin Snusdaase med en godmodig satirisk Mine, mens han lader Femfranksstykkerne rasle i sine Bukselommer. Derfor taler han om Loven som om en gammel gemytlig Svend, med hvem han lever i en forstaaende Fortrolighed paa alle Punkter. At Francine er lige saa gal som hendes Fader, det lader han gaa, det ligger nu en Gang i Racen, men da hans gamle Kone og hans Søn Obersten for Alvor vise sig som Modstandere af lovhjemlede Kæltringestreger, er det et Øjeblik ved at løbe rundt for ham. Naa — lad dem saa rejse Pokker i Vold... der er endnu Forretninger for ham at gøre, endnu Glæder at nyde — flygter Konen, saa er der jo den kønne og friske Husholderske tilbage, og nu behøver han ikke at genere sig.

Slutningen af Stykket, som nok tidligere var ændret for Scenen in usum delphinarum, men som nu gives, som Augier

har skrevet den, har vakt Forargelse. Et Blad har udtalt, at denne Scene hørte hjemme paa »Théâtre libre«, ikke paa »Théâtre français«. Efter min Mening er den konsekvent og rigtig. Husholdersken (Madame Bryer) gjorde fortræffelig Virkning ved sin Indtræden og forlangte Nøglerne af sin Herre med sikker Myndighed. Hun hørte med til det Guèrinske Hus's Karakteristik.

S. Schandorph.

Breve fra Trolddoms Forfatter, Etatsraad Vilhelm Jacobsen.

Med biografisk Indledning ved B. A. Duurloo.

Peter Vilhelm Jacobsen blev født i København den 21de December 1799 som den yngste af to Brødre. Han udgik fra den jævne Middelklasse. Faderen var Vinkyper, en jovial, godhjærtet, men undertiden noget heftig Natur. I sin Forretning var han driftig og hævede sig til Velstand, hvorved han blev i Stand til at sørge for Sønnens omhyggelige Opdragelse og Undervisning. Moderen var stille indadvendt og huslig, men trykkedes altid af Svagelighed og Sygdom. Ved seksaars Alderen blev Vilhelm Jacobsen sat i det Schouboeske Institut; hans tilbageholdne Væsen foranledigede, at han kun omgikkes yderst faa af sine Skolekammerater udenfor Skolen. Han søgte helst Ensomhed for at læse alt, hvad der faldt ham i Hænderne, mest gammel Lejebiblioteksliteratur. Som Dreng læste han dog Holbergs Komedier og — straks da de var udkomne — Øhlenschlægers Hakon Jarl og Palnatoke. I 1812 kom han ind i Metropolitanskolen og dimitteredes herfra til Universitetet i September 1817 med Karakteren laudabilis; Aaret efter tog han anden Eksamen med Udmærkelse. Efter endt Artium studerede han Jura, men vistnok mere som Brødstudium end af Interesse. Han aflagde 1820 teoretisk og Aaret efter praktisk Prøve og fik ved begge Karakteren laudabilis. Nu blev Studenterforeningen Genstand for hans Interesse. Her samledes han med Venner fra Metropolitanskolen og fik ogsaa mange nye. I nogle Aar var han Senior i Foreningen, men allerede da har hans Svagelighed og

Hang til Tungsindighed næppe tilladt ham at deltage i det mere muntre Liv. Han har holdt et enkelt Foredrag af historisk Indhold i Studenterforeningen. Selskabelighed, navnlig med Venner, opmuntrede hans nedtrykte Humør. I en Aarrække samledes til regelmæssige Tider flere af hans Venner, deriblandt Hertz, Thortsen og Adler, hos ham i hans Hjem, hvor de underholdt sig med Samtaler og æstetiske Nydelser. Jacobsen fik 1820 Ansættelse som Volontær i Kancelliet og levede i den Tid af Manuduktioner. Fra den nævnte Stilling avancerede han 1829 til Kancellist og 1831 til Kancellisekretær. Derpaa udnævntes han i 1833 til overtallig Assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten og i 1836 til virkelig Assessor. Imidlertid blev det Jacobsens nervøse Naturel mere og mere pinligt at afsige Domme; han søgte om Afsked og ansattes 1841 som Kommitteret i Rentekammeret, hvilken Stilling han beklædte til sin Død den 13de Maj 1848. 39 Aar gammel ægtede han Gertrud Katrine Elizabeth Essendrop; i dette Ægteskab havde han to Døtre, af hvilke den ældste er gift med Professor Duurloo; den yngste er ugift. 1841 fik han Titel af Justitsraad og i 1845 af Etatsraad.

Kontorgerningen kunde ikke helt tage Jacobsens Interesse fangen, om han end roses som en særdeles dygtig Embedsmand. Sine Interesser fandt han i Studiet af Historie og Syslen med Æstetik. Stærkt optaget som Embedsmand fik han dog Lejlighed til at dyrke sin Tids livlig florerende Foreningsliv, der havde Historiens og Literaturens Fremme til Formaal. Han ofrede disse Foreninger Tid og Arbejde; saaledes var han samtidig i Foraaret 1839 i Bestyrelsen for to saadanne Selskaber og fungerede som Kasserer for et tredje. Han optoges 1836 i »Kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog«, til hvis Tidsskrift, »Danske Magazin«, han leverede nogle historiske Afhandlinger. »Samfundet til den danske Literaturs Fremme« talte ham i sin Bestyrelse i det for Samfundet bevægede Aar 1839. Endvidere var Jacobsen fra 1839—42 Bestyrelsesmedlem for »Den dansk historiske Forening«. Til denne Forenings »Historisk Tidsskrift« meddelte han sine dygtige Afhandlinger om *det danske Købstadvæsen* og om *Danmarks Personal- og Tidshistorie*[1]) i det sekstende

[1]) Af disse Skildringer ere den om *Sander Leiel og Henrik Mogensen* samt om den *franske Gesandt Caroli Dancæi store Pengenød osv.* let læselige og fortrinlige som kulturhistoriske Bidrag til Aarhundredets Karakteristik.

Aarhundrede. I »Nyt historisk Tidsskrift« skrev han om de danske Købstæders Borgervæbning og Deltagelse i Krigsvæsenet i det nævnte Tidsrum, samt om Falkevæsen og Falkejagt forhen. — Da Trykkefrihedsbevægelsen i 1835 kom saa stærkt op, var Jacobsen en varm Tilhænger af den, og han medvirkede ved Stiftelsen af »Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug«.

Jacobsen har særligt interesseret sig for Kristian III's og Frederik II's Tid. Som Kilder benyttede han navnlig Kancelli-Registranterne og Helsingørs Rets- og Tingprotokoller fra det sekstende Aarhundrede. Om at Jacobsen har været godt hjemme i hine Samlinger vidner et Brev fra Konferentsraad Wegener, hvori denne siger, at han ikke véd nogen anden dansk Historiker, der er saa bevandret deri som han. Med Undtagelse af en enkelt Bog om det danske Skattevæsen er alle Jacobsens historiske Arbejder optagne i de nævnte Tidsskrifter. Uden nærmere at komme ind paa hans Virken for dansk Historie, skal det kun tilføjes, at Jacobsens sikre og skarpe historiske Blik og hans Ævne til at afvinde sine Kilder nye Resultater er anerkendt af vore betydeligste Historikere. Jacobsens Afhandlinger er Frugt af direkte Kildestudier, men de egne sig ikke til Kost for mange udenfor Historikernes Kreds; den almindelige Læser vil næppe kunne skatte Jacobsens Fremstillinger, der ved det tunge Stof oftest falde noget tørre.

Jacobsens poetiske Produktion udmærker sig mere ved sin Kvalitet end ved sin Kvantitet. Hans Debut i Skønliteraturen er Indledningen til Hertz' anonyme Nytaarsgave 1832: *Mødet i Dyrehaven*. Den kvikke lille Fortælling aander Jacobsens Kærlighed til Jægersborg Dyrehave. Som Dreng anvendte han Frieftermiddage til Spadsereture til Skoven, og hele sit Liv igennem foretog han, naar Tid og Lejlighed tilbød sig, Ture til Dyrehaven; det er ikke uden Grund, at Scenen er henlagt hertil. Man beundrer den naturlige Maade, hvorpaa Jacobsen kan fortælle hverdagslige Hændelser saa sandt og med saa fuldendt Kunst, at de interesserer Hans vel førte Pen lader intet overflødigt Ord flyde paa Papiret. Jacobsen har Øre for Virkningen af Gentagelsen i Udtrykket: »Jeg rejste mig nu sagte, sagte op, osv.« Fru Gyllembourg sendte ham kort efter under Pseudonymet »Forfatteren til en Hverdagshistorie« et Brev ved J. L. Hejberg saalydende: »Af Deres, den anonyme Nytaarsgaves indledende Fortælling,

Mødet i Dyrehaven, har jeg med stor Fornøjelse erfaret, at De kender mig. Men ogsaa har jeg ved hin yndige, idylliske, humoristiske Spøg haft Lejlighed til paa den behageligste Maade at gøre Deres Bekendtskab.« — Indledningen er ret paa sin Plads, lige nok til at vække Appetit.

Det næste lille Arbejde var Lystspillet *Æventyr i Fastelavn* i en Akt (Kgl. Teaters Repertoire Nr. 155). Umiskendelig bærer det Spor af oprindelig at være skrevet med Studenterkomediens Scene for Øje. Jacobsen skrev det 1836 og sendte det til det kgl. Teaters Direktion, som nægtede at antage det, men 1844 blev det efter Omarbejdelse atter indsendt og antaget til Opførelse. Lystspillet blev i 1845 givet fem Gange anonymt. Jacobsen har her lagt an paa at opfinde en fast Intrige og at udarbejde en god Dialog — de Fordringer, der efter hans Mening var de væsentligste for Lystspillet. Kun det sidste er lykkedes for ham. Derimod er Scenerækken ubehændig sammenbygget; han mangler Teknik, og Udviklingen af Intrigen befordres væsentlig ved den Forveksling, Forklædninger af Personerne foraarsager. Stykket gjorde forstaaeligt nok ingen Lykke.

Imidlertid fremkom det Arbejde, som endnu i lang Tid i den danske Literatur vil bevare Erindringen om Vilhelm Jacobsen. Det er hans originale tragiske Skuespil *Trolddom*.

Jacobsen skrev *Æventyr i Fastelavn* forsøgsvis for at prøve sine Ævner i dramatisk Retning. Hans Tragedie *Trolddom* har derimod en lige saa mærkelig som umiddelbar Oprindelse. Anden Juledag 1845 led Jacobsen af svære Gigtsmerter. Han var som Følge deraf i en usædvanlig nedtrykt Sindsstemning. »Midt i denne jammerfulde Tilstand — skriver han — og maaske for at aflede Tankerne fra Følelsen af Smerterne, fattede jeg Ideen om Stykket, og denne formede sig saa hurtigt og bestemt, at jeg efter omtr. to Timers Forløb kunde kalde min Kone ind og, uden at have gjort nogen som helst Optegnelse, fortælle hende Stykkets Gang m. m. i den samme Følge og Scenerække, som det senere fik.« Scenen er henlagt til Helsingør i Aaret 1564 og Stoffet er hentet fra hin Tids Hekseprocesser. Indenfor denne Ramme har Jacobsen formaaet at give et fuldendt Kulturbillede af hin Tid — et Billede, der staar uovertruffet i dansk Literatur. Over og om det hele svæver Troen paa Trolddom med sine skæbnesvangre Følger. Jacobsen har valgt Dramaets Form, fordi dette gav ham Lejlighed til at give saa mange Smaatræk til Tidens Karakteristik.

Hin Tids Sæder og Skikke, dens Talevis og Tankegang er klart og poesifuldt fremstillet gennem de helstøbte Personligheder. Sproget er overalt holdt i gammel Stil, men falder dog let og naturligt. Jacobsen har i *Trolddom* praktisk protesteret mod den forsonende Slutning af Tragedien. Han fandt, at den kun altfor ofte blot var en Indrømmelse til Publikums Smag. Dog har han ogsaa selv — mulig under Paavirkning af Henrik Hertz — gjort en lille Indrømmelse i hin Retning. Af Manuskriptet til *Trolddom* ses, at Skuespillet oprindelig endte med Byfogedens Ord: »Før hende (Karine) bort, med Moderen — til Baalet!.« Hertil har Jacobsen med Blyant i Manuskriptet føjet de fire sidste Repliker, hvori de eneste forsonende Momenter findes. Ved sine historiske Forskninger var Jacobsen trængt ind i hele hin Tid, men Studierne havde han ikke foretaget med Henblik paa i Dramaets Form at fremstille, hvad han havde set. Da Jacobsen med Arbejde og Flid havde naaet at leve sig ind i det 16de Aarhundredes Aand og Tankegang, sprang Trolddom som fuldmoden Frugt af hans Pande. Hans dybe historiske Forstaaen, hans fine poetiske Aand og store Sandhedskærlighed har her udkrystalliseret et Arbejde af første Rang i dansk Literatur. Jacobsen viser bestemt i dette Arbejde, at han var paavirket — ikke som sine berømte samtidige i dansk Literatur af tysk Romantik, men af den begyndende franske Virkelighedsdigtning, hvis betydeligste Aand, Balzac, beundredes af Trolddoms Digter!

Skuespillet, der var anonymt, opførtes i 1847 fem Gange paa det kgl. Teater og vakte en ret livlig Diskussion i Blade og Pjecer, hvorunder det værdsattes højst forskelligt. Det teaterbesøgende Publikum gav det en yderlig slet Modtagelse; Gongongen maatte standse Pibningen. Jacobsen havde overværet første Opførelse og skyndte sig efter Forestillingen ud; Censor Rejersen, som tilfældig var i Nærheden, hjalp ham Overfrakken paa, men Jacobsen, der var stærkt berørt af Publikums brutale Fremfærd mod hans Stykke, stak ham i Distraktion en Firskilling i Haanden og ilede hurtig hjem. Vist den eneste Gang, den frygtede Rejersen er bleven saa fint behandlet!

Jacobsen havde udviklet æstetisk Smag og var en stræng og kritisk Bedømmer af sin Samtids Literatur. Han skriver om Ingemanns »Valdemar Sejr«, at »der er ikke mindste Poesi eller Skygge af Karaktertegning« heri, »men en ikke uheldig Opfattelse af Datidens udvortes Former og en god Brug af Kæmpevisernes

Udtryk til at betegne det maleriske i vore Forfædres Færd.« Derimod omtaler han Hejbergs »Flyvende Post« som »det bedste Tidsskrift« og ser i »dets Fremkomst i Forbindelse med Vaudevillerne en Føren-hen til en ny til det franske noget hældende Skole.« Men i det hele satte han ikke den danske Literatur højt i Sammenligning med den fremmede. Et Sted skriver han, at den tilvender sig mere af hans Tid, end den efter sin maadelige Beskaffenhed burde. Jacobsen læste meget udenlandsk Literatur, navnlig fransk, tysk og engelsk. Han udtaler i et Brev fra 1827 i store Træk sin Mening om Udlandets Literatur: »I Tyskland giver en hel Hoben daarlige Mennesker daarlige Bøger ud. Kun Heine, Wilibald Alexis og Hauff udmærker sig blandt de yngre... I Frankrig er der, foruden den taabelige romantiske Arlincourske Skole, opstaaet en ny, der fortjæner ganske særlig Opmærksomhed.... Forf. af denne (*Théâtre de Clara Gazul*) har nu produceret: *Les barricades* og *Les Etats de Blois*[1]), begge dramatiserede historiske Skildringer af Henrik d. 3djes Tid, af den shakespeareske Art og Aand, i Prosa og til Dels fremstillende Skildringer af de lavere Klasser. De ere meget fortræffelige... I England gør den æstetiske Literatur ej store Fremskridt.« Man ser, at Frankrigs Literatur har Jacobsens særlige Sympati.

Jacobsen udtaler ingen bestemt politisk Mening. Om Stænderforfatningens Indførelse taler han fuldstændig objektivt; det kunde dog synes, som hørte han paa visse Omraader til den liberale Retning i Politiken.

Samtidige Skribenter æskede alle Jacobsens Dom over deres Arbejder. Digteren Henrik Hertz, — hvem Jacobsen 1832 stod Fadder til — diskuterede ofte vanskelige teknisk-dramatiske Spørgsmaal med ham og rettede sig efter hans Raad. Han har gennemgaaet Arbejder af Christian Winther og gjort sine Bemærkninger derover og ligeledes har han hjulpet sin Ven Thortsen under Udarbejdelsen af Metriken.

I de senere Aar gik Jacobsen saa godt som aldrig i Selskab, men stadig samledes en Kreds af Venner i hans Hus. Sædvanlig var han i meget nedtrykt Humør, navnlig vel paa Grund af hans

[1]) Det er let forklarligt, at J. har tilskrevet Merimée: *Les États de Blois* og *Les barricades*. Disse to Bøger af Louis Vitet udkom 1826 og 1827 anonymt, men ligne som bekendt i Aand og Fortællemaade meget Merimée.

gennem Aar tiltagende Leversygdom. Men Samværen med Venner livede ham op, og da kom hans vittige Lune og harmløse Satire frem. Ogsaa at se Livet røre sig om sig paa de mange Køreture til Dyrehaven virkede oplivende paa hans tunge Humør.

Der findes ikke noget Portræt af Jacobsen. En Silhouette fra hans tidlige Ungdom giver kun et svagt Begreb om hans Ansigtstræk. Han var noget under Middelhøjde og temmelig svær. Smaa brune — nærmest sorte — spillende Øjne, svagt buet Næse og Pande af ikke usædvanlig Højde — saaledes var hans Fysiognomi. Jacobsen var altid glatraget og havde mørkt Haar. Folk, som erindrer ham, fremhæver hans karakteristiske satiriske Smil og hjærtelige Latter.

Der opbevares en Kontoralmanak fra 1837, som har tilhørt Vilhelm Jacobsen. En Dag, han sad med denne, fik han et Ildebefindende og faldt tilbage i sin Skrivebordsstol. Hans Pen satte derved nogle lette Streger over Datoerne: Søndag d. 16. April, Lørdag d. 13. og Torsdag d. 18. Maj. Elleve Aar efter gik Jacobsen Søndag d. 16. April til Sængs for ikke at rejse sig mere, Lørdag d. 13. Maj døde han og begravedes Torsdag d. 18. Maj. Han ligger begravet paa Frederiksberg Kirkegaard. Et Monument i Form af en opslaaet Bog er sat over Graven, der bærer følgende Mindevers, skrevne af hans Venner Henrik Hertz og C. A. Thortsen:

Aarets Tider, I som drage hen
mildt og umildt over Fædres Grave,
eder vi betro vor tabte Ven,
ham, som slumrer her i Dødens Have.
Han, hvis Aand en Flugt saa herlig tog,
han, hvis Hjærte mildt for alle slog —
Aarets Tider! mildt i drage over
Stedet, hvor han sover!

H. Hertz.

En Fortids Liv, som skjult i Taage laa,
han skarpt og klart igennem Taagen saa,
ved Kunstens Trolddom han paa ny fremstilled'
det i et sandt og rent og kraftigt Billed,
Sin Samtids Liv, dets Skygger og dets Glans,
betragted' han med Kløgt og aaben Sans,
lo af dets tomme Pral og Døgnets Mode,
men agted' Ret og fremmede det gode.

C. A. Th.

De nedenstaaende Brudstykker af Breve er hentede fra en Korrespondance, som i Aarene 1829—38 førtes mellem Vilhelm Jacobsen og hans Ven og tidligere Skolekammerat P. C. Adler, Adjunkt i Ribe (Senere 3dje Landstingsmand for 11te Valgkreds). Af Hensyn til den til Raadighed staaende Plads har det været nødvendigt at vise stor Kræsenhed ved Udvalget af de til Optagelse bestemte Stykker. Korrespondancen fra Jacobsen bestaar af 75 meget tætskrevne Breve, som trykte i Helhed vilde optage c. 500 Sider af Format som dette Tidsskrifts.

Ørnegaarden pr. 5 Fjerdingveismilepælen paa Veien fra Khavn. til Lyngbye d. 5. og 6. Juli 1829.

Kjære Ven!

Gud hjelpe, først og fremmest mig, kjære Adler, og siden Dig, thi hvis han ikke giver mig en Haand, idetmindste som Holger Danskes, og Dig Øine med Briller saa stærke, som Herschels Telescop, saa vil det se galt ud for os begge. — Jeg er nemlig bleven paa det Betydeligste stødt over dit sidste Brevs Begyndelse. Der forekommer Finter om at skrive kort, ikke at skrive con amore, at skrive saaledes, at Man maa frygte for etc: etc:, og jeg har derfor taget 2 Brevark for mig, med den allerfasteste Beslutning at skrive dem ganske fuldt og færdigt, alt medens jeg sidder her tvers over for 1¼ Milepælen paa Veien til Lyngbye. —

Men hvorledes dette skal kunne lykkes, vil være vanskeligt at sige. Jeg behøver unægteligt ikke at frygte for at forstyrres ved nogen Fristelse til at gaae udenfor den veltillukkede Stue, som jeg sidder i; thi det øser Vande ned, og tuder som om det var midt i October. Men Tiden er ikke det Eneste, Man behøver, naar man skal skrive. Foruden Haand, Pen, Papir, Blæk, Bord og Stole m. v., som Man har nødig, og hvilket Altsammen jeg har, er det Vigtigste endnu tilbage, Stof eller Silketøi, og hvor faaer jeg det her. Det er let nok sagt: »Skriv lange Breve«; men jeg vil ønske, Du sad her, og jeg i Ribe [et Ønske, Du kunde være ond nok til at bifalde], saa skulde vi see, om Du, forudsat at Du vilde [hvad Du ikke vilde, Nederdrægtige], saa og kunde skjære den magre Steg saaledes fra hinanden, at der blev et heelt Fad

deilige Stykker. — Virkeligen vil Du, ved at eftersee mine tidligere Breve erfare, at Theatret har været ei blot til Lyst, men ogsaa til Nytte for mig, idet det har givet mig betydelige Bidrag til at bygge Kjæmpebreve; men nu er den Herlighed jo forbi.

Men imidlertid er en Mand en Mand og et Ord et Ord, samt ungerske o. s. v. Brevet paa de 2 Brevark skal skrives, om jeg saa end skal plage min Hjerne, til den bliver halv forrykt, og om Du saa end kommer til at sætte Dig i Bekostning hos Ribe Barbeer, for at faae dit, ved megen Gaben ud af Led bragte Kjævebeen igjen sat i behørig Stand. Men dertil maa jeg ogsaa samle Rub og Stub, hvad der kan samles. — Efter den General-Revue, jeg har anstillet over mine Midler i denne Henseende, vil mit Brev nok især komme til at afhandle følgende Materier:

1, Svensken. — — — —

No. 1 er altsaa det svenske Raseri. — Den Enthousiasme, der er overkommet disse 2 nordiske Nationer over for hinanden, er meget besynderlig. For os i Khavn., der allerede vare forberedte herpaa ved Glæden paa Dampskibsfartene det forrige Aar, kommer denne Enthousiasme ikke saa uventet, men jeg er begjærlig efter at vide hvad Provindsfolkene sige, der nu i saa mangfoldige Aar have været vant til et grundigt Had mod vore Naboer, et Had, som og har udtrykt sig i Sproget, [«svensk«, »at svenske« etc.], og som nu saa pludselig ser den syperbeste Hyper-Hjertelighed mellem en Deel af disse Nationer. En nærmere Forbindelse vilde vistnok være høilig at ønske, navnligen fordi derved vilde skabes et Afløb for Litteraturen, der ellers her hjemme maatte gaae over sine Bredder, for at jeg skal bruge en vandet Lignelse; men vor Herre veed, om Glæden fra svensk Side [thi fra dansk er den blot ubetænksom Pjat] er en hurtig Flyvegrille, eller et Udbrud af en længer følt Tilbøielighed. Skaaningene have endnu, — efter hvad jeg kan dømme efterat have talt med nogle ældre Svenske, — nogen Erindring tilbage om den gamle Forbindelse med Danmark, skjøndt denne just ikke altid var saa kjærlig mellem Skaane og Sjelland, — og Øhlenschlæger synes at have ved sine Skrifter faaet en temmelig Indflydelse paa Svensken, især de sydlige, saaledes, hvad der er ganske tydeligt, paa Tegnèrs og de yngre svenske Poeters Dannelse. — Men i hvad saa den muelige bifaldsværdige Grund og ønskelige Følge end er af denne Historie, saa er det vist, at den fra Begyndelsen til Enden er høist naragtig. — Især er Øhlensch's Rollespillen da naragtig.

Den ham overgaaede Hæder er vist ikke kommen Nogen af os andre Danske meer uventet, end ham selv; thi uagtet hans kosmopolitiske og philantropiske Udtryk, f. Ex. i Hrolf Krake, har han udentvivl altid været en Patriot af det ægteste Slags, der paa det grundigste har hadet Svensken. Naragtigt er det ogsaa, at han skal have baaret sig ret fornuftigt ad hele Tiden indtil i Søndags under de mange vanskelige og slibrige Tilfælde, han har været i. Selv i den yderst delicate Situation, da, efter Middagsmaaltidet ved Magisterpromotionen i Lund, en Snes svenske Studenter styrtede hen imod ham, og løftede ham, under Hurraskrigen, perpendiculair op i Veiret [hvilket der er den allerstørste Ære, der kan bevises Nogen] blev han kun lidt altereret, da han ei var bekjendt med denne Skik, og fosede kun lidt om sig mellem Svensken, og siden, da de ude i Haven, paa samme Maade atter eleverte ham og Tegnér [i dennes fulde Bispeornat] taalte Øhl. det med Roelighed, og drak med megen Anstand det Glas Vin, der raktes ham deroppe i Høiden. — Ogsaa hans Følge [det bestod af hans Familie, O. Thomsen, Thun Beyer, Liunge, Hald, den unge Engelstoft og Beeken] nøde stor Ære, med Undtagelse af Hofboghandleren, som Ingen indbød og som maatte gaae om som et Udskud. — Hald og Engelstoft spiste Sct. Hansdag hos en Greve, der selv førte dem til en Lystleir, der stod i Nærheden. Den commanderende General lod, uagtet Folkene paa Grund af Dagens Hellighed havde Frihed, slaae Generalmarsch og Troppen maneuvrere, Alt i regard af de 2 danske . . . ., hvorpaa Armeen opstilledes i 3 Linier, og disse 2 Venner førtes igjennem dem. — I Søndags kom 300 Malmøianer og Lundianer til Gjengjeld over til Dyrehaugen Kl. 12 om Middagen. En Deel af dem toge til Khavn. og kjedede sig der, da dér ingen Mennesker brød sig om dem; men det gik den øvrige Deel, der blev derude ligesaa galt. Uagtet en forfærdelig Squalder, der i Forveien var gaaet om, hvorledes disse svenske Ripensere skulde behandles paa det ypperligste, var der, med Undtagelse af O. Thomsen og Hald, — der toge imod en 7—8 Stykker, — næsten ikke en dansk Kjæft ude ved Bellevue, der tog sig af dem. — Tegnér leiede sig et Værelse i Bellevue og gjorde sig der selv tilgode med sin Familie. — Øhlensch. kom fra Prindsessens Geburtsdagsfest paa Sorgenfrie, — hvor de Kongelige sagde ham, at de ikke havde ventet ham, — Kl. henimod 7 om Eftermiddagen til Dyrehaugen, og satte sig i en Conditortelt, hvorpaa han sendte Sophus Zahle ned til Kilden

for at hente Tegnér, der gik der og føjdede om, op til sig. Kl. 7 var der en Art Vesperkost paa Bellevue, foranstaltet af danske værdige Mænd [meest Spækhøkere] for alle de Svenske. Tegnér blev converseret af Bogbinder Friis [Poeten] og til de andre lærde Svenske kunde Ingen komme frem, da det ikke var muligt selv for en Herkules at trænge sig igjennem den Mængde, der, stuvet sammen paa det ynkeligste, fyldte Værelserne, saa at de ikke engang kunde faae Noget at spise og drikke. Derpaa tog Øhlenschl. igjen til Sorgenfri, og Licentiat Hald raabte, at det var bedst, Alle nu adskilte sig for at gaae en masse til Dyrehaugen. Paa denne sidste Fart førte O. Thomsen Tegnér, den overstadigt drukne Krilholm med hvert Øieblik over Kors slagne Been Fru Tegnér, den døve Fabricius Rector magnificus Engstrøm etc. Khvns. Skrædder og Skomager raabte hele Tiden Hurra for Tegnér, hvis Navn de $^{1}/_{2}$ Time forinden havde hørt for første Gang i deres Liv; — og endelig kom Svensken lykkelig og vel i deres Skib Kl. 10 om Aftenen. — Alle disse Details, som jeg har samlet med stor Besvær fra Fabricius og Andre, [selv har jeg naturligviis ikke været med], have maaske kjedet Dig, men de bør det ikke. Det er kun ved lignende Detail, at Man seer det Rette i de historiske Vers, som store Skribenter, f. Ex. Liunge, fremstille af deslige Begivenheder. Ei heller er denne Begivenhed i sig selv saa ringe; thi den afgiver gode Træk til en Skildring af dansk Liv og Skik. — — — —

Khvn. d. 14. Martz 1830.

Kjære Ven!

Skjebnen har i den senere Tid paa en synderlig Maade gjort Nar af os i Henseende til vor Correspondance. Dit sidste Brev fik jeg faae Dage efter at jeg havde afsendt mit, og de sidste 3—4 saavel af Dine som mine Breve have ikke kunnet blive Svar paa det nærmest foregaaende fra den Anden. Du dolerer i din seneste Skrivelse høiligen over min Taushed. Jeg vil haabe, at de Grunde til denne, jeg anførte i mit Brev, have været tilfredsstillende; men iøvrigt er der, saavel i Henseende til Tausheden dengang, som overhovedet for min Seendrægtighed i Brevskriven til Dig, — hvis jeg gjør mig skyldig i en saadan Seendrægtighed, — endnu flere. Jeg er aldrig ganske rask i aandelig Henseende; jég har mange, baade gamle og nye Sorger,

der kun i enkelte, meget korte Øieblikke overdøves, f. Ex. ved mundtlige Samtaler med Hertz og Kilde, eller ved skriftlige med Dig; men de komme strax derpaa igjen. Beslutter jeg i enkelte lyse Øieblikke at skrive Dig til noget ret Morsomt eller Interessant, saa er det gode Øieblik, som jeg af Mangel paa Tid ei strax kan benytte, ikke sjeldent ganske forsvundet indtil det allersidste Indtryk, naar jeg endelig har skuppet saaledes tilside fra mig, at en Timestid staaer mig aaben til Skrivning til Dig. Jeg seer da lutter mørke, fæle Billeder, og iblandt disse vil jeg ikke gjerne skrive Dig til. —

Heldigviis bortdrives disse gjerne ved Arbeide, især naar dette Arbeide iøvrigt er mig behageligt. Derfor bliver ogsaa mine Tanker, medens jeg skriver til Dig gjerne lysere og muntrere, jo længer jeg skriver; men som oftest er det første afskrækkende Indtryk saa stærkt, at jeg ikke tør driste mig til at begynde. Det seer Du, har jeg imidlertid nu gjort, og du faaer altsaa et Brev. — — — — —

Du beder mig oplyse Dig om, hvo der egenlig udgjør Heibergs Partie, hvorledes Stemningen er mod ham etc. Du træder herved paa mine Ligtorne. Det er iøvrigt et Spørgsmaal, som jeg, der lever, især i denne Vinter, saa særdeles eensomt, ikke fuldkomment kan besvare, da dertil hører Kjendskab i høist forskjellige Circler og til mange Personer. Imidlertid veed jeg, at hans Partie er, — paa mig nær, kunde jeg tilføie paa en øhlenschlægersk Maneer, — meget ubetydeligt. Folk er i Almindelighed forbittret paa ham; deels have de megen Hengivenhed for Øhlensch., som Heiberg snærter, selv naar han klapper ham, deels hader Man og frygter gjerne slige Spottefugle, som ham. En Satiricus kan sjeldent vente, at der siges høiere eller Andet til hans Roes, end at han er et vittigt Hoved og kan see Feil ved Andres Arbeide, men uden selv at kunne gjøre det saa godt. Hertil kommer, at Isabelle ikke kunde vinde Bifald. — (Stridighederne, der forudgik det, ei at forglemme) — og at Heiberg, vel efter Befaling, oversætter Stykker til Theatret til Høitidsdagene, hvilke Stykker som oftest ere høist maadelige. Ei heller er hans Flyvepost saaledes som den kunde og burde være for at hæve hans Renommee. At Studenterne, idetmindste de yngre, ei heller ere ham gode, sees og af det, der foregik i Studenterforeningen med hans Neveu Buntzen. Denne, nok for 1 Aar siden eller mere dimitteret fra Sorøe, blev Juleaften af ham ført op i Studenterforeningen

som reisende Medlem, dog efterat Heiberg først flere Gange havde spurgt Elberling, om dette gik an, og denne havde sagt, at der var intet iveien. Buntzen blev imidlertid overøst med Stikpiller, da han kom derop, og da han erklærede, at han ønskede at indtræde i Foreningen og siden proponeredes til Medlem af Heiberg, faldt han igjennem, dog maaskee tildeels ogsaa fordi Fabricius troede sig og Selskabet fornærmet af ham ved en Yttring, F. ved sin Døvhed havde misforstaaet. Følgen var, at Heiberg, efter en Correspondance med Senioratet, udmeldte sig af Selskabet. Denne Udmeldelse anseer han maaskee som fornøden, men den har ikke stemt det unge Publikum vel for ham. Iøvrigt var der en naragtig Omstændighed, der forhøiede og tildeels undskylder, Medlemmernes Vrede over Buntzens Indførelse i Foreningen Juleaften. Rask havde nemlig samme Aften, i sin naive Uvidenhed om hvad der kunde være tilladt, taget en aldeles ustuderet Islænder og en Apothekersvend her fra Byen op med sig for at see paa Comedien. Det er overhovedet een af de synderligste Kegler, jeg kjender, den Rask. — — — — —

I mit sidste Brev, hvor jeg omtalte Maskeraden i Foreningen, talte jeg nok ikke om Sibberns Glæde over den. Det var første Gang i hans Liv, han havde været paa Maskerade. Han var inderlig glad over den, og især over Fabricius, som han ansaae for Ophavsmanden dertil. Da denne stod og talte med nogle Andre, stod Sibbern ved Siden, og saae med et uendeligt mildt Ansigt paa den Døve, men uden at sige Noget, hvorimod han bestandigt slog ham sagte med den flade Haand paa Ryggen. Da Fabr. gik, sagde han til de Andre: »det er et fortræffeligt Menneske den Fabricius; men det er Skade han er døv. Man kan ikke raabe høit nok til ham; man maa derfor vise ham sin Taknemlighed ved at klappe ham«. Det havde han nu udtænkt! — — — — — — —

Khavn. d. 15. Sept. 1830.

Kjære Ven!

Af udenlandske Politica skal jeg ikke opvarte en saa flittig Avislæser, som Du er, med Meget. Du vil ogsaa, naar du engang faaer de nu paaløbne Flyveposter, faae meer end nok deraf; det var en Manna i Ørkenen for David og kom i en nødtørftig Stund for ham. Han skal nemlig efter Accordten med Heiberg, fylde $^1/_3$ af Flyvep.,

og endskjøndt det synes os, som om han alt har skrevet meer end formeget deri, havde han ei hidtil skrevet sit behørige Pensum. Han satte sig derfor ned og skrev Breve til en Politicus paa Landet, der er utilbørligt kjedsommelige. — Den, der har nydt meest Glæde over Begivenhederne i Frankrig etc., er dog nok Wedersøe; han gaaer endnu om i Athenæum, med en saa vigtig Mine, som om det dog egenlig var ham, der havde sat Carl 10de af, og tvunget den oraniske Fyrste til Concessioner. Iøvrigt var Kongen her strax gunstig stemt for Forandringen, han meente, at en Mand skulde holde sit Ord, og at Carl havde fortjent sin Skjebne ved at bryde det; da der senere ymtedes om, at Keiser Niels hæsiterede med at anerkjende det trefarvede Flag, syntes imidlertid Hoffet her, at det dog var Synd, hvad der var skeet: Carl 10de var dog en gammel Mand og Konge. Derpaa blev Man igjen gunstigt stemt for Ludvig Philip, da han anerkjendtes af England og Preussen, men seer dog nu atter den Sag an med lidt skele Øine, efterat Gadedrengene her i Byen have begyndt Jødespectacler paa ny. — Disse begyndte i Mandags, og vedvarede igaar Aftes. Der sloges Ruder ind, og nogle gamle Jøder ere maltrakterede, een saaledes, at han sagdes at skulle døe deraf; men dette sidste blev der Intet af. Det er en yderst skandaløs Historie, men charakteristisk; den danske Pøbel hører om de fremmede Uroligheder, skal eftergjøre dem her, og finder nu intet andet Object at udøse deres Galde paa, end de stakkels Jøder. Paa politiske Hensigter er her neppe Tanke. Der skal imidlertid have været nogle slemme Placater opslagne: »Leve Kongen; Kongeloven afskaffes«; en Artillerie-Officeer fandt en saadan og bragte den til Hafner; denne løb igjen til Kongen, men han loe deraf. — Ved Opførelsen af den Stumme i Portici forleden havde ogsaa nogle radicale imitatores fundet paa at klappe ved det Sted, hvor Pariserne i den senere Tid pleie at gjøre Støi, nemlig hvor Folket afvæbner Soldaterne, men da denne Scene, naturligviis efter vort Theaters maadelige Kræfter i slige Scener, tog sig noget fattigt og comisk ud, var Publicum saameget mindre istand til at have Medfølelse med Klapperne, men loe disse ud. — Prinds Fritz reed i stærkt Trav gjennem Østergade i Mandags Aftes, just som den var meget opfyldt af Folk, og nu raabte disse nogle Skjeldsord efter ham, siges der, men ligesom de vel neppe have kjendt ham, saaledes ophørte Spectaclet strax. — En morsom Folkevittighed er ellers forekommen: Man trækker nemlig her en

Paralel mellem Cheferne for National-Garden i Paris og her, Lafayette og Oberst Wegener: Den første er tapper, den sidste ogsaa, nemlig Viintapper; den første har gjort sig bekjendt ved mange Affairer i og udenfor Europa, den sidste har ogsaa gjort mange Affairer i Rom og Wien (læs Viin); den første er en Ven af Lafitte, den sidste ogsaa. — — — —

Jeg veed ikke, om jeg i mit sidste Brev skulde have berørt den synderlige Hypochondrie, der overfaldt Din Fjende Madvig for nogle Maaneder siden. Den begyndte med en total Foragt for Philologien, og gik derfra over til en lignende, skjøndt ei slet saa stærk, for endeel af de andre Videnskaber, der ei stifte umiddelbar practisk Nytte, og blev derefter forbundet med en høi Grad af Modløshed hos ham, Sorg over hans saaledes spildte Tid og Bekymring ved at see sig bundet til Sysler, som han mente vare de allermeest forkastelige. At disse Ideer gik meget vidt, kan Du begribe deraf, at han, som nu altid tænkte paa at komme fra sine hidtil havte Beskjæftigelser, agtede at see at faae et lille juridisk Embede, hvortil han meente, at hans nu svage Aandsevner endnu kunde tilstrække, og at han for at kunne gjøre sig skikket til saadant et Embede og faae Haab derom kom til mig, for at jeg skulde manuducere ham. Dette afslog jeg ham naturligviis, og jeg skulde troe, at dette (thi til Andre kan han ikke gaae, uden strax at blotte sig) i Forbindelse med de Bemærkninger og Skildringer, jeg selv desværre har havt Leilighed til at gjøre over deslige Tilstande, har bragt ham noget paa god Vei igjen; i det mindste hører jeg, at han har kjøbt endeel philologiske Bøger paa Thorlacii Auction. — — — —

Khavn. d. 17. Januar 1831.

Kjære Adler!

Du har vel sagtens nu læst hiint vidunderlige Skrift (»Gjengangerbrevene«); imidlertid skal jeg, saasnart der gives Leilighed, sende Dig et Exemplar af 2det Oplag, der er udkommet idag. Allerede dette viser den Sensation, det har gjort. Selv næsten alle de, der have faaet Hug i disse Gjenganger-Breve, fandt dem fortræffelige. Øhlenschlæger sagde, at det var fortrinlige Vers, skjøndt Autor kun var en forfinet Baggesen; David kaldte dem et Mesterværk, i det mindste publice (i Hemmelighed er han gal paa dem); Heiberg faldt sig selv om Halsen af Glæde over dem;

Andersen tog Motto af dem til sin nyeste Digtsamling, og Rumohr, der er sparket til i en lille Vers-Note, gaaer om og praler af, at han dog er nævnt i Brevene. Redactionen for Maanedsskriftet for Litteratur anmelder dem i det nye Hefte, eller rettere giver dem, — efter Madvigs Udtryk, — en Velkomsthilsen ved Ørsted, som skal være saa høflig som Man kun kan forlange af Mænd, der ere slagne paa Snuden. Imidlertid viste der sig dog allerede der nogen Opposition imod disse Breve, skjöndt denne Opposition, der kom fra David og tildeels fra Molbech, fremsattes yderst beskeden. Ogsaa i Kjøbenhavnsposten, hvor man hidtil havde iagttaget en Taushed, der var ligesaa besynderlig, men ikke saa ubehagelig som din Deficit i Brevskriven til mig, er nu kommet nogle Grovheder. Reitzel har i lang Tid gaaet og klappet paa sin Brystlomme, og sagt, at der laae et Manuscript, hvori Genganger-Brevene ret redes tilvands. Men alt dette ere kun enkelte Pip, der komme frem og gaae bort lige upaaagtede. Det kan vel interessere Dig at see Listen, jeg har gjort, over alle dem, hvem Folk i deres Graadighed efter at faae Autors Navn at vide, have gjættet paa; det er interessant, idet deraf kan sees, — endskjøndt til Overflod, — hvor gruelige Dummehoveder, Folk dog ere. De, hvem man har gjættet paa, ere: Heiberg, David, Zahle, Bøie (Præsten), Weyse, Bredahl, Thiele, Hansen (ham med Quartalsskriftet for den fine Portion), Poul Møller, Winsløv junior, Wilster, Meisling, Thortsen, Hertz [Christen Thaarup troer endog: begge disse to], Ole Bang, Bøie (Peer Wegner), Fabricius, Lütken og Ernst Bøiesen, og virkeligen ere samtlige disse Herrer nævnte for fuldt Alvor. Naar blot ikke, naar Autors Navn engang kommer for Lyset, Man da faaer et Navn som Hr. Overskovs at see, saa er jeg glad. —

Molbechs Recension har Du læst; den var mig behagelig, fordi den var mindre slet og meget meer grov end hans andre Recensioner. Som Du vil see, falde hans Ankeposter for største Delen sammen med Gjenganger-Brevenes, og tildeels med Heibergs tidligere. Det er overhovedet begribeligt, at det maa være Heiberg særdeles kjært, at Man dog nu endelig engang kommer ham til Hjælp, og at vægtige Stemmer istemme med hans, noget som han ogsaa smukt fremsætter i det Digt, hvormed han forleden har sluttet sin Flyvepost. Iøvrigt ansees Molbechs Recension her i Byen for at være dog alfor grov; dette var ogsaa Aarsagen, hvorfor han af de øvrige Medlemmer af Redactionen formelig blev

tvungen til at sætte sit Navn under den. Han vilde nødig, og søgte deels ligefrem og deels ved listige Praktiker at slippe derfor; men han maatte til det. Overhovedet slaaes og rives de nu meer og meer i denne Redaction. — — — — —

Khavn. d. 3. Februar 1831.

Kjære Ven!

Hvad mener Du, hvad tænker Du, hvad dømmer Du! Vi, Du, jeg, Ribe, Kjøbenhavn og alle Danmarkes Kjøbstæder og Landsbyer faaer efter al mulig Sandsynlighed med det allerførste en — Constitution. Jeg seer, hvorledes Du trækker Dig selv i Næsen etc., for at mærke, om Du ei skulde drømme, men Du drømmer ikke. Der er kommet et Rescript fra Kongen til det tydske Cancellie, — jeg har set det i Afskrift, — indeholdende, at der skal indføres »berathende« Stænder i Hertugdømmerne, hvert for sig, idet Hele efter den preussiske Constitution fra 1823, at Cancelliet skal gjøre nærmere Forestilling snarest muligt om de første Foranstaltninger i denne Henseende etc., saa og at det Judicielle og Magistrielle strax skal adskilles i Fyrstendømmerne, og en Overappelationsret for Holst., Slesv. og Lauenb. oprettes. Et lignende skal være kommet til Stemann med Hensyn til Danmark Denne holder det vel i høi Grad hemmeligt; men da Mösting har sagt, at det forholder sig saa, og Stemann hos Rentekamret har »til Oplysning ved en Sag, han som Cancelliepræsident skal referere for Kongen«, forlangt Underretning om Antallet af alle Sædegaarde, Eiernes Navne, Kjøbstædernes Folkemængde, m. v., og da det endelig er vist, at han, Ørsted, Kjerulff og Lange i Søndags Formiddags har arbeidet sammen hjemme hos ham i 4 Timer, synes der ikke nogen Tvivl at kunne finde Sted. Man mener iøvrigt, at St. og nogle af de andre have gjort eller ville gjøre Remonstrationer sigtende til at vise Kongen de Vanskeligheder, selve Kongeloven kunde synes at frembyde imod en Eftergivelse af Noget af den souveraine Magt. »Mere vil Tiden os lære«. Jeg afholder mig fra at anstille Betragtninger over, hvorvidt en saadan Forandring er god eller ikke; det vil være tidsnok naar selve Constitutionen kommer, saameget mere, som hine Betragtninger maa for en stor Deel komme an paa dennes Indhold. Men at vi faae en Constitution, naar Kongen først har gjort det ovenmeldte Skridt, tvivler jeg, efter hans Charakter, slet ikke paa. Rescripterne er daterede d. 11. Jan.; han skal ikke

have spurgt Nogen til Raads om Sagen, før de udstedtes, men formodenlig betænkt sig længe derefter; thi de kom først længere Tid efter til Cancellie-Præsidenterne. — (NB. Dette er en Sag, som Du slet ikke maa fortælle til Andre, ei engang til vor Ven Randrup. Skjøndt hele Byen her taler derom, kunde jeg let skee en Ulykke, hvis ogsaa Ribe, foranlediget ved mig, begyndte at discurere derom). — Jeg vil give Dig det Raad, nu da Du har læst den forrige Side, at stoppe lidt inden Du tager fat paa mine øvrige Nyheder; thi efter en saadan, som den anførte, vilde selv prægtige store Karper kun blive tørre Jyder, hvormeget meer maa det da ikke blive Tilfældet med de smaae usselige Hvillinger, jeg forresten kan opvarte med. Disse Hvillinger ere: Krig, Krig, Krig, kjære Ven, Krig over al Maade i den danske litteraire Verden. I det sidste Hefte af Maanedsskriftet for Litteratur stod en Recension, — jeg veed ei af hvem men kun, at den ei var af Molbech, — over Raffns Oversættelse af islandske Historier (Knytlingesaga m. m.); over denne blev det nordiske Oldskrifts-Selskabs nuværende Formand, Abrahamson, dets Viceformand, Finn-Magnussen, og dets forrige Formand, Rask, med flere Ligesindede, som rasende. Abrah. gik op til Reitzel, skjeldte ham Huden fuld og meldte sig fra som Subscribent paa det »elendige« Selskabs Maanedsskrift, hvor saadanne Mænd som Professor Raffn kunde nedrives, og Rask skrev en lille Bog mod Recensionen, hvilken Bog Du vil faae at see, da den følger med det nu udkomne Hefte af Maanedsskriftet. Selv om Recensenten virkeligen ikke havde Ret næsten i Alt hvad han har sagt, vilde det være ublue at vælte sig saaledes ind paa Redacteurerne og paa Recensenten som Rask har gjort. Men foruden dette, og foruden at denne Raskiske Pjece, hvoraf der er trykket 5000 Exemplarer paa Oldskriftselskabets Bekostning, udspredes paa alle Maader (Rask kom selv op forleden og forærte mig et Exemplar, og hørte sig tillige saa lumsk for hos mig, om jeg ikke havde nogen Andeel i Recensionen; vi ere iøvrigt Perle-Venner), saa har Abrah. og Finn-Magnussen, — det vil altsaa sige Abrah.ene, — udstedt et trykt Circulaire til alle Oldskrifts-Selskabets Medlemmer, hvormed sendes Rasks Bog, Sagen fortælles, og det paastaaes at Recensenten har været drevet af uædle Bevæggrunde, og at en saadan Recension er saameget meer skamløs, som den er stilet mod en Bog, der er udgivet af et Selskab, der nyder Understøttelse fra Hs. Majestæt Kongen. Paa alt dette vil der nu komme krigrisk Svar fra den anden

Side. Imidlertid have allerede Rosenvinge, Conferentsraad Ørsted, Sibbern og flere honette Folk strax meldt sig ud af Oldskriftselskabet. — — —

Abrahamson siges at have skrevet 40 Ark Constitutions-Forslag til Kongen; dette er dog ikke saa sandt, som at han har indgivet en allerunderdanigst Promemoria til Samme, om at Slesvig er en dansk Provinds. Af samme Forfatter ligger der, — jeg veed det, — i Kongens Haandbibliothek en tyk Foliant indeholdende Fortegnelse over de historiske Personer, der forekomme i Ingemanns Erik Menved (Kongen ynder denne Bog, som Du veed), med Tilføiende af hvad den virkelige Historie melder om disse Personer. — — —

Khvn. d. 21. Martz 1831.

Kjære Ven!

I Dit sidste Brev forlangte Du at vide Curiosa om Kjøbenhavnerne med Hensyn til den nye Constitution. Du sigtede derved formodenlig til Studenternes Vivatraab paa Amalienborg-Plads. Det er rigtignok nu noget længe siden, og Sagen var alt dengang i sig selv saa ubetydelig, at jeg vel egenlig nu ikke skulde omtale den; imidlertid kan jeg dog berøre den, da den i Grunden giver gode Træk saavel til Kongens som Studenternes Charakteristik. Der var nemlig den Aften, da Statstidenden om Eftermiddagen var kommen i Foreningen med Anmeldelse om Constitutionen, endeel unge Studenter komne sammen deroppe fra Byens forskjellige Hjørner. De bleve deels virkeligen enthousiasmerede, deels drevne af den ungdommelige Higen efter Commerce, og da Studenterne i den senere Tid meer og meer synes at faa Privilegium paa at turde gjøre omtrent Alt, hvad der falder dem ind, optoge de uden Betænkning med største Glæde det Forslag af Een iblandt dem, at gaae ud og bringe Kongen et Vivat. Da de dog imidlertid begreb, at der maatte være nogle flere end de vare, rendte de hen paa Regentsen, skreg Folk op der (Klokken var henved 11), og, da de vare omtrent 150, marscherede de ud til Amalienborg. Kongen var imidlertid ikke hjemme (men hos Frue Dannemand); de maatte lade dem melde hos Bülow, og vente ½ Time imellem Indgangs-Søilerne (thi ind paa Pladsen maa ingen Masse af Folk komme efter et vist Klokkeslet). Endelig fik de Lov at komme frem og raabe; derpaa kom Kongen ned midt iblandt dem, med

Hatten i Haanden, takkede dem etc. At det Hele var saa fusentastagtigt og barnagtigt, som det kunde være, fra Studenternes Side, seer Du, og formodenlig ligesaa det snurrige paterfamiliasagtige i, at Kongen gik ind i disse Fusentasters Ungdom og Galskab. Det maatte imidlertid være ham behageligt at see et saa umiddelbart og vistnok uhyklet Glædesudbrud. — Andre Curiosa veed jeg ikke noget om i Anl. af Constitutionen. — De nye Forandringer i Hens. til høie Embedsmænd staaer neppe i Forbindelse dermed; Stemann, som var den egenlige Modstander af Constitutionen, er endnu, hvad han var, og Møsting, som yndede den, fratraadte endeel af sine Embeder. Moltke, der er bleven Finantsminister, er iøvrigt en Mand, der allerede som blot Deputeret i Rentekammeret ei kunde opfylde sin Devoirs der, og ikkun kunde overkomme sine mangfoldige private Forretninger ved at sidde oppe om Natten til Klokken 2—3 ved Skrivebordet. Saa ordenlig han er i disse private Sager, saa uordenlig siges han at være i publice. Lowzow, som Directeur i Toldkammeret, skal Handelsstanden være meget glad over. Schønheider, der er bleven Directeur i Rentekammeret, (en Slægtning er han af Møsting), skal være meget langsom, men dygtig. Der var en forfærdelig Krig om Stiftamtmandskabet her, idet saavel Knuth (Amtmand i Holbek) som Politidirecteuren Kjerulff vilde have det, og Kongen nok egenlig tidligere, til forskjellige Tider havde lovet begge det. Knuth var i det mindste 3 Gange udnævnt dertil, og det blev forandret; men tilsidst blev han det dog. Den udenlandske Ministerpost er endnu ikke besat; efter det nu almindelige Rygte skulde Stemann blive baade Justits- og udenl. Minister, og under ham ansættes en Directeur i Cancelliet og en do. i Departementet. Andre mene imidlertid, at han vil rent bort fra Cancelliet, med hvilket han ingenlunde skal søbe god Kaal. Især skal han og Collegiet være røget i hverandre for kort siden i Anledning af vor fælles Ven, Sophus Zahle, som han med al Vold og Magt vilde have til residerende Capellan ved Trinitatis Kirke, og hvem de Andre satte sig paa det allerstærkeste imod. Han har iøvrigt nu i henved 2 Maaneder ikke havt sine Fødder i Cancelliet. — Forresten er Constitutionen for Danmark alt færdig fra Generalgouverneurens, Ørsteds, Haand, og circulerer i denne Tid mellem Cancelliets Collegii-Medlemmer. Stemann skal, efter Sigende, totalt have misbilliget Ørsteds Udkast. — De Par Pjecer, der ere udkomne om den preussiske Stænderforfatning

i Anledning af Forandringen her, skriver jeg dig ikke noget til om; den ene er af Tscherning Fader, den anden (noget beklippet af Censuren) af Tscherning Søn, og een af David. Jeg har iøvrigt bandet Constitutionen, fordi den giver David Anledning til at skrive. Du har seet hans Tale i Maanedsskriftet for Litteratur, sidste Hefte, og meer kan ventes. Madvig frygter for, at i det mindste Halvdelen af Maanedsskriftet for Fremtiden vil komme til at opfyldes med politiske Betragtninger, vel ikke ene af David; men han vil dog vist skrive Broderparten. — — —

(Sluttes.)

Foraar.

Gyldne Foraar!
Spirende, blomstrende, duftende, rige,
ungdomskabende Foraar! —
Ind gennem Fængslets Spindelvævsrude
trækker sig som en gylden Stav
en bred støvgyngende Straale.
I Lyset dirrer de blanke Fnug,
dirrer og skælver i famlende Liv,
vugger og sitrer — du Foraarets Lys,
ogsaa derind, i Cellens Kvalm
naar din livsalige Magt! . . .

»Aa nej, nej, nej, —
gaa bort, du Lys,
gaa bort fra mig, aa gaa bort!
Lad mig sidde her ved min Væverstol,
ved det surrende, surrende, surrende Hjul,
ældet, slukket, færdig med alt.
Ingen Tanke gror i min Hjærne,
kun en lille, hamrende Puls.
Og Foden trykker og Hjulet drejer og Pulsen banker —
det er mit Liv.

Gaa bort, du Sol, aa gaa bort!
Naar jeg ser op mod dig
— jeg knuger min Haand —,
saa ser jeg Skoven,
de grønne, lyse, fnuggede Blade,
hvert Blad som et Bæger af Solglans fyldt.

Og mellem dem, over dem, gennem dem drage
sig Lysets Pletter og Lysets Stave.
Og dér, der inde,
i dæmpet Lys,
med Skær over Haar, med Glans paa Kind
gaar hun og jeg.
Hendes Øje var gyldent som Solens Guld —
aa nej, langt skønnere, langt — —
Flæng Solen ud fra Himmelens Bund
og lad det Øje se ned til mig,
se paa mig igen, saa dybt, saa dybt,
saa drømmende dybt, saa alvorsfuldt, troende dybt ...
... Og jeg er Fange for hele mit Liv,
bunden, tøjret, lænket —
Aa Sol, gaa fra Himlen, aa Lys, svind bort,
aa Foraarsglans, und mig Fred!«

Og han kaster sig ned og bider sin Haand
for at kvæle det stønnende Skrig.
Men Solen straaler med Foraarsmagt.
Lysstaven bliver en blinkende Lanse
boret i Fangens Hjærte.

GERT LONDEMANN.

Den første og den sidste Ekspedition paa Grønlands Indlandsis.

I.

Da Frederik den fjærde i Aaret 1728 udsendte Major Claus Enwold Paarss[1]) som militær Guvernør over Grønland, gav han ham forskellige Opgaver at løse, deriblandt den: fra Vestkysten at forsøge paa at trænge tværs over Landet over til Østkysten, om hvilken mange i Datiden mente, at den var et Land, som flød med Mælk og Honning. Man troede nemlig, at Østkysten i gamle Dage havde været den af Nordboer særlig bebyggede Del af Landet, den i Aarhundreder blomstrende Østerbygd. Nu er man bleven klogere, nu ved man, at Østerbygden har ligget paa Vestkysten, og at de store Tanker, mange gjorde sig om dens Herligheder, vare overdrevne, hvor gode Egne, der saa end findes nede i Julianehaabs Distrikt, hvor Østerbygdens Ruiner endnu staa som talende Sten, der minde om de største Opdagelsesrejser, der ere udgaaede fra Norden.

Angaaende Østerbygdens Genopdagelse fik Paarss følgende Instruks:

»Som Vores allernaadigste Intension fornemmelig er at opfinde og rekognoscere Østerbygden, som de danske og norske i forrige Tider ligeledes have beboet, og om samme Lands Lejlighed at faa sikker Efterretning, og Vi til den Ende have ej alene ved Vores Admiralitet ladet beordre saavel Kaptajn Myhlenphort som

---

[1]) Paarss var født paa Ullerupgaard i Thy den 18de Februar 1683. Han hørte til en Officersfamilje, havde 1729 „tjænt Kongen“ i 30 Aar, og synes at have følt sig noget paa Grund af sin Officersværdighed, og fordi han hørte til den gamle Adelsslægt Pors, hvis seksoddede Stjærne han ogsaa førte i sit Vaaben. Han var gift, hans Hustru boede i Vensyssel, mens Manden var i Grønland. Han synes under sit 3aarige Ophold i Grønland at have været en flittig og samvittighedsfuld Mand men laa i uhyggelige og smaalige Kævlerier med næstkommanderende. Han døde 1762 som Oberst og Kommandant paa Korsør Fæstning, hvis Kommandant han allerede var i Aaret 1748.

Løjtnant Richart, at de deri skulle assistere saa meget, mulig er, men Vi endog med det herfra didhen destinerede Skib lade hengaa Heste til saadant Brug, saa har Vores Guvernør, saa snart Kolonien nogenledes er kommen i Stand, at lade sig saadan Rekognoscering fornemmelig være angelegen, og efter det, Sagen med Raadet er overlagt, samt alle dertil fornødne Præparationer gjorte, sig den selv at foretage tillige med de intrepideste af Garnisonen. Deri Vi da have den allernaadigste Tillid til ham, at han ingen Flid og Møje derved sparer eller formedelst nogen Fare eller Besværlighed sig derfra lader afskrække, men søger paa alle optænkelige Maader ad en eller anden Vej over Landet at komme ind i bemældte Østerbygden for at erfare, om der ikke endnu findes Efterkommere af de gamle norske, hvad Sprog de tale, om de endnu ere kristne eller Hedninger, samt hvad Police og Levemaade der er iblandt dem. Paa saadant Togt Guvernøren da har rigtigt at antegne; hvad daglig passerer; hvad Vej der efter Gisning er rejst; hvorledes Landet er beskaffent; om der findes Skov, Græsning, Stenkul, Mineralier eller deslige; om der er Heste, Kvæg eller andre til Menneskenes Nytte tjænlige Kreaturer; item om der findes gode Havne, og hvad Tid dér og andre Steder i Østerbygden er rent for Is; samt om de vilde, han rencontrerer, i deres Sprog og Væsen ere dem paa Vesterbygden, hvor Kolonien nu er, lige eller differente; om hvilket alt, naar han har indhentet paalidelig Kundskab, han med første hidgaaende Skib har at indsende Os sin allerunderdanigste Relation, saavel som om de ham mødende Diffikulteter, at Vi derefter allernaadigst kan være betænkte paa de derimod og til Vores Desseins videre Fortsættelse tjænlige Midler«.

At en Ekspedition som den befalede ikke lod sig udføre, indsaa Paarss selvfølgelig snart, efter at han var kommen til Grønland; de oversendte Heste døde ogsaa dels om Bord og dels ved Kolonien Godthaab, men Paarss undlod derfor ikke at gøre et Forsøg paa at bestige Indlandsisen, Isfjældet, som den i Datidens Sprog simpelt hen kaldes. Herom giver dels en Journal, der er ført ved Godthaab, og dels en Rapport fra Paarss udførlig Oplysning. Intet af disse Aktstykker har hidtil været trykt.

A. Uddrag af en Journal, der er ført ved Godthaab.

»Lørdag d. 23de (April 1729) .... berettede Prov.-forvalteren Guv(ernøren), at Baaden var færdig, som Guvernøren

skulde have med sig til Isfjældet; samme Dag lod Prov.-f.-valteren efter Guv. Ordre udlevere til det Mandskab, som skal med Guv. Flæsk, som blev leveret til Kokken; hvad anden Proviant, Folkene skal have, har Guv. foranstaltet hos Forvalteren, at alle Ting kan være færdig, naar det paaæskes.

Søndag d. 24de. Vinden V. tyk Luft med Frost.

Manden d. 25de. Vinden som i Gaar. Kl. 12 gik Guvernøren til Baads med Løjtnant Richart og Assistent Jens Hiort samt 5 gemene i Herrens Navn og hissede Sejl med en Storm og Snefog. Gud ledsage dem.

Tirsdag d. 26de. Vinden N. V. t. V. Klar Luft.

Onsdag d. 27de. Vinden S. V. Tyk Luft med lidt Snefog. Stærk Frost.

Torsdag d. 28de. Vinden V. t. N. Temmelig galt Vejr.

Fredag d. 29de. Vinden N. V. med tykke Skyer og lidt Snefog med stærk Frost og Storm, som kontinuerede Dagen igennem.

Lørdag d. 30de. Vinden, som i Gaar .... Vinden lagde sig noget.

Søndag d. 1ste. Vinden S. t. V. Smukt Vejr.

Mandag d. 2den. Vinden N. V. Tyk Luft og Snefog.

Tirsdag d. 3die. Vinden N. V. Tyk Luft som forrige Dag.

Onsdag d. 4de. Vinden N. O. Tyk Luft med stærk Frost og Snefog.

Torsdag d. 5te. Vinden N. N. O. Temmelig godt Vejr.

Fredag d. 6te. Vinden, som den forrige Dag.

Lørdag d. 7de Maj. Vinden N. V. Tyk Luft med Storm. Kl. 11½ kom Guv. hjem fra sin Rejse til Isfjældet tillige med sig havende Folk, frelste og sunde, men har haft en vatal (sic!) og meget besværlig Rejse, men som jeg ikke har erfaret. Hvorledes det har sig tildraget med samme besværlige Rejse, kan ikke mældes, saa som Guv. medhafte Blækhorn vare blevne spildte, og deres Indhold ikke har anført udi Pennen, hvad udi de 13 Dage paa Rejsen er passeret; men hvad hans Hukommelse aparto rapporterer det med mere. Samme do. ved Guv. Ankomst modtog Kapt. Landorph, Hr. Hans Egede saa vel som Hr. Miltzou og Mester von Helm Guv. alle med Glæde, og vare glade, at vi saa dem med god Helbred at være komne fra den haarde og besværlige Rejse«.

B. Paarsses Rapport til Kongen.

»Stormægtigste. allernaadigste Arvekonge!

For at kunne afstatte allerunderdanigst udførlig Rapport om Isfjældets Beskaffenhed, og om der nogen Pasage over til Østerbøjgden kunde findes, efter som ingen Vej over Land til ermældte Østerbøjgden er at komme uden over samme Isfjæld, saa fortsatte jeg min Rejse den 24de[1]) April med Løjtnant Richart og forrige Assistent Jens Hiort med 5 gemene selv 8ende, og tog jeg da til Baads herfra langt ind udi Ameralik-fjorden omtrent 10 Mil, hvorfra jeg for Betaling tog 2de af de dér, boende Landsfolk med for at vise os Vej. Derfra maatte vi gaa til Fods, hvor enhver ikke alene maatte bære sin for 8 Dage medhavende Proviant, som bestod af hardt Brød, kogt Flæsk, Smør og Brændevin, men og hver sit Gevær og Ammunition, ikke af Frygt for Landsens Folk, efter som samme her paa denne Distrikt ere meget taalige og fromme at omgaaes, men efter Kalalernes, ti saa kalde dette Lands Folk sig selv, deres Beretning skal saa langt inde udi Landet om samme Isfjæld holde sig op hvide Bjørne, som de afmale at være meget højere end vores Heste og derhos mangfoldig brede og store[2]); hvilket og af en Bergens herværende Skipper for 2 Aar siden er befundet, at da han sejlede under Landet herhid, kom ham et Stykke Isskodse i Møde, hvorpaa sad saadan en Bjørn, som havde været ude paa Isen efter Kobber eller Sælhunde, efter hvilke han sig for langt ud har maat' vovet, saa Isen med ham har brusten og flydt saa ud fra Landet; den Skipper braste op for at gøre sig denne Fangst, og efter hans Beretning skal have givet ham 16 Kugler, førend han faldt, han beskriver den og for et skrækkelig Storhed; men paa vores Rejse vandt vi slet ingen til. Efter vi havde marcheret 2de Dage, kom vi den 3die om Middagen under Isfjældet, men da vi en Par Timer med stor Livsfare derop havde avanceret, blev

---

[1]) Denne forkerte Dato maa vel sagtens være indkommen, „saa som Guv. medhafte Blækhorn vare blevne spildte, og deres Indhold ikke har anført udi Pennen, hvad udi de 13 Dage paa Rejsen er passeret". Paarsses Hukommelse maa saa have slaaet Klik paa dette Punkt.

[2]) Om Grønlændernes Fabeldyr i den isklædte Bjørn eller Havbjørnen, kan efterses: N. Egede: Kontinuation af Relationerne S. 94 og 115, Rink i Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1868, S. 221, Rinks: Eskimoiske Æventyr og Sagn, og Holm i Medd. om Grønland. X. S. 308.

os alt videre Fremkomst forbuden formedelst de forefundne store Rifter, som gik langs med, hvor Isen enten har maat' givet sig saa vidt fra hinanden, eller og det af Strømme og Vandløb er sket; dog saa det ligest ud til det første; somme Rifter vare dels 2 Favne brede, dels 3de Favne, og det saa dybt og lige ned at se, som vi havde staaet paa den højeste Kirkemur, saa rank lige op og ned gaa samme Rifter, og som det endda var her i haarde Vintertid, saa kunde vi for den Sne, som laa nede i samme Rifter, ikke se, om der flød Vand under eller ej; vi bandt 3de af vores Pigger, som vi havde i Haanden for at støtte os op for Fjældet med, tilsammen, for at se, hvor dybe de vare, men kunde endda ej naa Bund igennem Sneen. Da vi saa os ingen Fremkomst videre, satte vi os ned paa Isen, fyrede vi vores Gevær af med dansk Losung af 9 Skud, og udi et Glas Brændevin drak vores allernaadigste Konges Skaal paa det Sted, den aldrig før var bleven drukket, hvilken Ære Isfjældet aldrig heller tilforn er sket; efter at vi havde siddet at hvile en Times Tid, vendte vi tilbage igen. Det remarquableste, der var at se, var først, at der fandtes store Sten liggendes oven paa Isen foruden andre Smaasten, hvoraf jeg tog en Par med mig, som her hos følger for at vise Deres Maj[t] hvad paa Isfjældet er funden, som er det underligste, at saadanne Sten maa absolut føres udi store haarde Vinde og Vejr, som dér utrolig falde, ti Isbjærget er at se til, som man ser udi den vilde Hav, hvor ingen Land er at se til, saa er her ej heller andet at se end Himmel og den blanke Is. Dernæst var Isen, hvorpaa vi gik, skarp kantet som den hvide Sukker-kande (-kandis?), saa at om nogen Fremkomst var over samme Isfjæld, saa maatte der haves Jærnsaaller under Skoene, saa slem var den Is at gaa paa. Et Stykke Vej fra os paa den højre Haand saa vi, der gik en Fos ned af Isfjældet, hvor hen vi fra ej kunde komme, men da vi gik tilbage, toge vi en anden Vej og kom ned udi samme brede Dal, hvor samme Vand fra Isfjældet havde sit Løb igennem 2de Bjærge, som var nok 4re Mil lige ned til en Fjord; og som Solen skinnede varmt i samme Dal, da vi gik der, betjænte vi os af samme Vand at drikke, som smagte særdeles godt og for os kendelig bedre end andre forekommende Vande, hvoraf vi før og siden havde og maatte drikke, men var saa kold, at Tænderne bleve ømme og saa godt som løse udi Munden, om man drak for lange Drik deraf. Men som samme liden Elv var somme Steds saa godt som tør, og andre Steder kunde vi springe over paa Sten, saa gik

vi uden nogen Eftertanke andet end jo nærmere ved Søen jo mindre Vand at skulle have forefundet, men befandt det kontra, ti da vi kom til Søen og skulde op for et saare højt Klippe, var Elven, som da var imellem os og Klippen, saa dyb, at det gik en stiv Kvarter over Benene, men som vi alle vare matte og trætte resolverede vi hellere at vade over end at gaa en $^{1}/_{2}$ Mil tilbage, og befandt vi da dens Koldhed og tilstrækkelig udvortes; Isen, som laa under Vand, brast i Stykker, da vi vadede igennem Vandet, saa Isen skar Klæderne i Stykker, som vare om Benene, og var det vores Lykke, at vi ikke havde trækket os af. Samme Dal, som skød sig op fra N. O. i S. V. lige ned til Fjorden fra Isfjældet, var langs paa den ene Side, som Solen havde sit Skin paa, mangfoldig Buskasjer af Vid(j)e og Enebær, som alt tillige med Jorden først udi Maj dér da begyndte at grønnes, og somme Steder vare samme Buskasjer saa høje, at dels ginge mig over Skulderen, dels over Hovedet; da vi vare komne over Klippen, kom jeg til en meget dejlig slet Plen[1]), hvor jeg ikke alene kunde finde Jorden at have været dyrket, efter som Agernenene (Agerrenene) end dels vare at kende, hvor Stenene, som de havde løst af Agrene, laa langs udi, ja fandt og Skælsten; derpaa fandt jeg, hvor Bygningen havde staaet, hvor end vare 4re smukke Fiskedamme, som øjensynlig kunde ses med Hænder at være arbejdet; jeg fandt og, at en Vandmølle havde staaet fra den ene Dam, hvis Dæmning og Flyd-gyde[2]) endnu vare at kende. Eng og Høbjæring saa vel som Budskadse med ønskelig Græsning var der i Overflødighed. Jorden forsøgte jeg hist og her med min Kniv og fandt den at være en god Jord til Avling. En $^{1}/_{2}$ Mil derfra udi en anden Bugt af samme Fjord befandt jeg atter ligeledes, men dér befandtes at have været mange flere Bygninger end paa den første Plads, saa jeg holder for, at dér neml. paa den første Plads har maat' været Herresæde, og de andre omkring liggende Jorder at have maat' været det dertil lagde Gods og Bygninger, men begge Pladser af en meget smuk Situation; og har en Eng af 10 til 12 Plen udi Danmark næppe saa meget Jord som disse

[1]) Ordet Plen forekommer ogsaa i det følgende. Det er vel beslægtet med plan og Plæne. Jeg har ikke kunnet finde det i Ordbøgerne.

[2]) Betydningen af dette tekniske Ord har jeg ikke kunnet finde eller opspørge. Det kunde jo ellers have sin Interesse at faa at vide, hvad det er for en Indretning, Paarss mener at have set, saa det skulde glæde mig, hvis nogen kunde oplyse, hvad en Flyd-gyde er.

2 Pladser, foruden Husmænd som der foruden med en Par Kør 6 à 8 Faar og Svin og kunde bo, hvilke af deres Fiskeri paa sine Tider og af Vildt paa sine Tider sig rigelig og vel kunde ernære, naar de først vare satte udi Stand. Det, som forlysted vores havende Travalje paa den Togt, var Skytteri af Ryper og Harer, hvilke vi stegte paa en Træspid om Aftenen, hvor vi paa Marken maatte lægge os om Natten. Paa Henrejsen omtrent 1 Mil fra Isfjældet kom vi udi en Dal, hvor og befandtes at have været 2 eller 3de Beboere, af slet Mark og mangfoldig Buskadse. Hr. Hans Egede beretter, at mange andre Steder udi andre Fjorde findes og deslige belejlige Pladser til at drive Avling og holde Kreaturer, men særdeles sønder mod Kap Farvel mod 61 Grader skal der være endnu langt bedre Lejligheder, og som Hr. Hans Egede har befundet Græsset at have staaet sig dér langt over Knæerne, saa er det Tegn, at Jorden maa dér være særdeles god, og en varmere Klima; om saadanne og andre her i Mængde værende gode Pladser med Tiden at kunne faa beboede, uden Deres Maj^{t} til liden eller ingen Bekostning, har jeg vel efter mange Overlæggelser udfundet en Maade, den jeg med mere understaar mig at sende med andet det fra Bergen ankommende Skib, om ikke Københavns Skibet skulde ankomme, ti beder jeg derfor alene underdanigst, at Deres Maj^{t} saa naadig vil optage det, som det efter min Enfoldighed er vel ment ......[1]). Allernaadigste Konge, skulde dette befindes ej at meritere nogen Eksflektion, saa beder jeg allerunderdanigst, Deres Maj^{t} mig ikke nogen Unaade vilde paakaste, for jeg mig har understaaet saadant at andrage, men beder allerunderdanigst, det jeg udi min allernaadigste Konges uskaterlige naadige Minde til fremdeles Naade alle Tider maa være saa ekkommanderet, som jeg efter allerskyldigste velvilligste Pligt med Gods, Liv og Blod til min sidste Dødsminut er

Deres kongelige Maj^{ts}
min aller naadigste Konge og Herre
allerunderdanigst
trofast Arveundersaat
og
allerringeste
Knægt
Claus Enwold Paarss«.

Nepisat,
d. 13de Juli
1729.

[1]) Her følger vidtløftige Forslag, der ikke indeholde noget af Interesse i nærværende Sammenhæng.

Ovenstaaende Fremstilling af Paarsses Ekspedition til Indlandsisen er sammenstillet efter 1) Meddelelser om Grønland IX. S. 30—31 (Steenstrup: Om Østerbygden) og 2) Dokumenter i Rigsarkivet; Registrant 89; Skab 15; Pakke 245. — De biografiske Oplysninger om Paarss ere tagne af 1) Personalhistorisk Tidsskrift IV. S. 306, 2) Den ovennævnte Dokumentpakke i Gehejmearkivet og 3) Lengnicks Uddrag af Korsør Kirkebog, hvilket Uddrag findes i Rigsarkivet.

Hvad der hidtil har foreligget om Paarsses Ekspedition til Indlandsisen, kan næsten alt føres tilbage til nogle Linjer i Egedes Relation angaaende den grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse. I dette Værk vil man dog forgæves søge om Støtte for følgende mærkværdige Gisning, som Nordenskiøld har fremsat i sin Bog: Den andra Dicksonska ekspeditionen till Grönland: »Med dessa (de 11 oversendte Heste) skulle Grönlands förste och siste guvernör, major Claus Enwold Paarss, rida tvärs öfver indlandsisen til landets ostkust, och at det vid detta tilfälle ej ensamt varit fråga om en geografisk färd utan om ett litet eröfringståg i smått, kanske om anlägning af en militärkoloni för at bringa til lydnad de »affällige« nordmän, man så säkert trodde sig finna i Österbygden, derför talar den imposante krigsstyrka, en löitnant, åtskillige underofficerare, fyrverkare, konstaplar och 25 menige, de fleste med hustrur og barn, som jemte hestarna ledsagade guvernören til hans provins«. Ved dette Stykke er der imidlertid ogsaa den Hage, at Nordenskiøld har sammenblandet to Ting: Østerbygdens Genopdagelse og Anlæggelsen af et Fort i Vestgrønland. Det sidste havde til Formaal at hævde Danmarks Højhedsret over Territoriet og holde næsvise fremmede i Ave, det havde saaledes intet som helst latterligt paa sig, lige saa lidt som Paarsses Ekspedition til Indlandsisen, som man forhaabenlig fra nu af vil holde op med skiftevis at fremstille i komisk Lys og skiftevis skyde ud i Forbigaaelsens Mørke. Den er og bliver dog det første Europæer[1])-forsøg paa at trænge frem over Indlandsisens Rand

[1]) Grønlænderne have fra Arilds Tid i forskellige Dele af Landet foretaget Vandringer i Udkanten af Indlandsisen, dels for at skyde Rensdyr paa Klippe-„holme" i Isen og dels for at skyde Genvej, hvor Landet mellem det indre af to Fjorde er vanskelig eller umuligt at passere.

og saaledes skaffe Oplysninger om Grønlands Indre, og den bragte i hvert Tilfælde lige saa mange Oplysninger for Dagen, som den 22 Aar yngre Dalagerske Vandring ind til en Klippe-»ø« i Randen af Isen. Paarss er derfor den, som har brudt Isen for alle senere Ekspeditioner til Grønlands Indland; der forlyder intet om, at det er ham, der havde forlangt de Heste, Frederik den fjærde sendte over til Grønland, og det er dog disse Heste i Forening med det Navn hvoraf Paarss selv var saa stolt[1]), der have gjort hans Ekspedition latterlig i Eftertidens Øjne.

[1]) Han mente — fejlagtig —, at Absalon var Paarssernes Stamfader.

Peter Eberlin.

Adelaide Ristori.

Etudes et Souvenirs.

Dette Navn, Adelaide Ristori, vil altid for mig bevare den samme Klang.

Det betød mit første Møde med den store Kunst paa Scenen.

Et Møde fra hin Tid, hvor Kunsten endnu ikke er hverken en Genstand for spidsfindig Undersøgelse eller et bittert Forsøg paa Glemsel eller en ligegyldig Adspredelse som en anden — men den Tid, hvor den fylder unge og varme Hjærter som med svimmel Henrykkelse: ti dens Lidenskab er jo Bud om Berusning, der venter det egne Hjærte, dens Kærlighedsord — de gør os ikke sky — inddrikker vi tørstigt som Løfter; og af dens Lidelser begejstres vi som af det hellige Martyrium.

Fra hine Dage, hvis Nydelse aldrig vender tilbage, staar Adelaide Ristori for mig som det største Navn.

Hvor husker jeg ikke den Formiddag, hun havde spillet Maria Stuart for første Gang. Under Tavshed var Tæppet faldet — indtil et Brag brød løs, et skælvende Drøn, som betød, at nu havde Italienerinden ogsaa sejret i Norden. Hvor de klappede alle, og hvor mange der dog græd. Selv ud i Garderoberne gik de hulkende — ingen talte og ingen vidste om sin Nabo, mens vi fik Tøjet paa og traadte ud i Dagen. Den krænkede os ved sit Lys, og Dagligtilværelsens Støj forekom os forfængelig og forargelig, som den synes Mennesker, der har lidt en stor Smerte. Vi led ved Hverdagsligheden, fra hvilken vi var blevet revne bort.

Hvor vi saa betragtede hinanden med forundrede Øjne, naar vi pludselig genkendte hinanden og skyndte os bort, fordi

vi skammede os over, hvad der var vor Hæder: at vi endelig en Gang helt havde beundret.....

.... Og da Ristori var Elisabeth. Da hun strakte al jordisk Højhed til Jorden i Elendighed og tegnede — hun, som selv stemte Ryg mod Alderen, der var nær — Alderdommens Afmagt med sit Kunstnerhjærtes Blod.

Hvem kan vel glemme hine famlende Fingre om Kronen, de magtløse Hænder, som ikke kunde løfte den mer? Hvem det Skrig: »Jeg er Eders Dronning«, — mens det vaklende Hoved bar Kronen en sidste Gang?

Det er saadanne Minder, som dette Geni, der blev lykkeligt nok til, i et harmonisk Liv rigt paa Lykke og Hæder, at yde sit yderste, har skænket de Hundredetusender over den halve Jord.

Om denne sin Gang Verdensdelene rundt har Adelaide Ristori for nogen Tid siden aflagt Beretning. *Etudes et Souvenirs* hedder hendes Redegørelse for hendes Kunst' Udvikling, Arbejde og Triumf.

* *
*

»Jeg har,« siger Madame Ristori i det korte Forord, »under alle Zoner givet Kød og Blod til udødelige Værkers udødelige Heltinder, og jeg har set den menneskelige Lidenskabs Skrig bringe de forskelligste Folkeslag til at skælve under samme Bevægelse. Jeg har til Udførelsen af mit ofte saa tunge Hverv medbragt hele min kunstneriske Samvittighed. Det var mine Personers Liv, jeg vilde forsøge at leve. Jeg har derfor studeret deres Periodes Sæder, og jeg har vendt mig til Historien, som ene kunde sætte mig i Stand til med Troskab at genskabe dens Skikkelse — der snart var mild, snart skrækindjagende, altid stor.... Og jeg tør sige, at den højeste Nydelse har jeg følt, naar jeg saaledes gled sammen med den tragiske Skikkelse, jeg spillede, at jeg følte mig medreven af dens mægtige Aande, og hele m i n Sjæl skælvede under den Lidenskab, som fyldte d e n.

»Maaske vil det,« slutter Fru Ristori, »have nogen Interesse at læse Fortællingen om denne Kamp — næsten et Haandgemæng — mellem Kunstneren og hans Rolle. Jeg skal fortælle den helt troværdig«....

I Virkeligheden er det Studium af hendes Roller, som Kunstnerinden kalder K a m p e n med sine Roller, den Ristoriske

Bogs Hovedindhold. Og just dette udgør »Erindringernes« Fornemhed. Disse Memoirer er ingen sidste Udluftning af visnede Laurbærkranse, og de giver intet Resumé over Bifaldssalver fra »Aaret Glemt«.

Ikke det har Madame Ristori villet.

Men idet hun, naaet til Alderens høje Grænse, vejede — og med Geniets hele Smerte — sin Kunsts relative Forgængelighed, har hun, siden hun ikke direkte kunde overlade Efterverdenen sin Kunst, dog i det mindste villet efterlade den Beretningen om sit Arbejde og sine kunstneriske Hensigter.

Opfattelsens Skelet vil være opbevaret i Ristoris Etude, naar Udførelsens Blod og Kød længst er smuldret hen med den sidstes Erindring, der saa.

For indenfor en rimelig Ramme at give os et Begreb om Opfattelsen af sine Hovedroller har Fru Ristori i sin Bog tilsidesat alt andet. Og hun har, maaske af Sky for at beskæftige sig med sig selv, fortalt os meget lidt om det Liv, som har ført hende frem mod denne Opfattelse, og som har lært just hende at forme just saaledes. Mennesket Ristori tør vi i hendes Erindringer des værre hovedsagelig kun gætte gennem hendes Rolleforstaaelse.

Hvor kort affærdiger hun ikke Fortællingen om sit Giftermaal, hvor vidt distancerer hun ikke Nysgerrigheden i disse Par Ord:

»Efter en Række af smertelige Fortrædeligheder, om hvilke mine Biografer ofte har berettet, ægtede jeg Marquis Giuliano Capramea del Gvillo.«

Med den Bemærkning er Fru Ristori saa godt som færdig med den største Begivenhed i sit Liv. »Hendes Biografer har ofte nok fortalt derom«. Og af Fornemhed eller af Sky lader Fru Ristori, som dette var tilstrækkeligt, og som det ikke, naar vi skulde lære hende at kende, drejede sig just om hendes — selv den korteste — Fremstilling af denne Lidenskabs Bevægelser. Nu ser vi Træet og Frugterne og véd kun altfor lidt om Jorden, hvori de voksede.

Kun Kunstnerindens Sindsbevægelser blotter Bogen undertiden.

Der findes en Skildring af Fru Ristoris første Ankomst til Paris, som i simple Ord siger meget om kunstnerisk Angest og Anspændelse.

Fru Ristori havde taget den Beslutning at forlade Teatret. Hun var gift og Moder, og hun frygtede at se sin Kunst skadet

ved Opfyldelsen af menneskelige Pligter, hun ikke vilde tilsidesætte: hun vilde opgive Scenen.

»Men,« skriver hun, »en Ide var født hos mig, der beskæftigede mig uafladelig. Tanken om i Udlandet at erobre italiensk Kunst en Plads og bevise Verden, at Italien i den dramatiske Kunst var mer end de Dødes Land.«

Denne Tanke er opstaaet som Geniets Paaskud for at kunne blive ved at arbejde trods Ægtefælle- og Moder-Pligter. Og Tanken udføres og — Ristori spiller som Hustru og Moder Komedie, til hun bliver næsten de halvfjærdsindstyve Aar.

Den første Station paa den italienske dramatiske Kunst' Vej blev Paris. Truppen kom derhen over Mont Cenis.

»Begyndelsen af Maj. Vi drog af Sted med Hjærtet fuldt af Haab. Og hvor lystig gik Rejsen: for første Gang saa vi denne skønne Vej over Mont-Cenis, og vor Jubel voksede hver Dag. En Flok Venner var fulgt med os; Generationer igennem havde de, Fader og Søn, været Venner med os i den kongelige Trup — nu vilde de dele vort Vovestykkes Angest og Haab.«

»Vi kom til Paris om Aftenen. Min Bolig var i Richelieugade, tæt ved Molière-Springvandet, Nr. 32 anden Sal. Hver Gang jeg siden er kommen forbi dette Hus, har jeg atter følt mine kæreste Erindringer leve.«

Ikke saa snart er Truppen installeret, før man søger til Boulevarderne.

»Jeg,« siger Ristori, »kan ikke skildre den Blanding af Undren, Beundring og Skræk, som jeg følte midt i denne uhyre Mængde, hvor ikke ét eneste italiensk Ord naaede til mit Øre. Pludselig — saa jeg her med ét hele Dumdristigheden i det, jeg vilde. Haabet om, at jeg, den ukendte, Kvinden med et andet Tungemaal, den fremmede, skulde kunne blive skattet her, jeg med mit Ry fra hinsides Alperne — dette Haab syntes mig kun én stor Latterlighed. Min Ophidselse steg og en usigelig Nedslagenhed betog mig — jeg gik overvældet af navnløs Sørgmodighed.«

Det er disse Sindsbevægelser, der slider Virtuosernes Liv. Fremmed mod fremmede er just disse Eksistensers Kampparol. Viljen til at sejre skærper hver Ævnes Eg, men de betaler til Gengæld Anspændtheden, der bringer Sejer, med Anfald af uendelig Nedslagenhed, hvori de falder som i en Brønd. Deres Tilværelse er den evige Debutants, og rastløst afsøger de hver Jordens Krog for altid paany at lide hans Angest, haabe hans Haab.

Hos de dragende Virtuoser øger den fægtende Bravos Stemninger besynderligt alle Kunstnerens Sindsbevægelser.

Ogsaa Fru Ristori har kendt dem begge. Hun har som Virtuos frygtet for sin Succes, hun har som Kunstner tvivlet om sin Ævne. Det er Natten før hun første Gang skal spille Maria Stuart, Rollen, hvori hun af alle er naaet højest og har lagt det dybeste af sit Væsen. Hun kan ikke sove. Hun har Feber. Hun hører i sit Øre det murrende Publikum — utaalmodigt overfor hendes Ævnes Brøst. Alle Øjne ser hun fæstede paa sig, naaende hende som Dolke, martrende hendes Krop; og falder hun i Søvn, plager Syner hende til hun igen vaagner.....

»Og jeg saa,« siger hun, »Tæppet falde langsomt, saa langsomt, mens alt var tyst: ikke én Ven, som vovede at klappe. Mit Hjærte tog paa at hamre, og Sveden badede mig«....

Saa spillede hun og gjorde respektabel Lykke.

Og efter Forestillingen sagde Direktøren: Min Ven — du er brillant i Lystspillet, men lad mig sige dig det rentud: hvad Tragedien anbelanger, den er ikke din Sag. Hør du mit Raad og lad den være, det den er.

Det sagde Direktøren. Og Ristori drog ud for i en hel Menneskealder at blive for den halve Verden selve den store Personifikation af Tragedien.

* *
*

Adelaide Ristori fortæller os lidet om sin Uddannelse. Det er næsten, som vilde hun tage sit Haandværks store Hemmeligheder med sig i Graven. Hun nævner taknemlig sine Lærere, men hun giver os egentlig intet Vink om, hvori deres Lære bestod. Hun siger kun: Godt var det for mig, at jeg langsomt steg fra Trin til Trin og »af uberegnelig Virkning for min Udvikling var den Italiens Skik, at Truperne altid skifter Sted. Det holder Sjælen frisk. Entusiasmen sløves ikke, man skal altid sejre paany, og man falder ikke hen i sløv Vane.«

Hvor smerteligt tænker vi her paa vort Vanehjem ved »Hesten«. Hvor Abonnenter, tro gennem Decennier, sætter sig til pligtmæssig Ration paa de vante Sæder, og Aktører, der lægger sig ud som Borgmestre i magelig givne Positioner, selvbehageligt repeterer Lyder og Dyder uden Omskiftelse. Denne Komedie af Em-

bedsmænd, der sidder godt i det, er værdig til at spilles for Abonnenter, som fordøjer.

Den Art Kunst udelukker Vandrelivet....

Da Ristori var femten Aar, spillede hun de store Dramers Elskerinder. Da hun blev atten, var hun den færdige tragiske Primadonna. Og i de følgende ti Aar er saa de vigtigste af de Storroller skabt, med hvilke hun er rejst Verden rundt: Maria Stuart, Myrrha, Fædra, Medea, Lady Macbeth, Elisabeth.

Naar vi møder disse Roller i Ristoris Studier, ser vi, at alle disse Skikkelser er hende levende Væsener, som hun enten elsker eller hader og som hun vil lønne eller straffe. Hendes Kærlighed eller hendes Had er det, som skaber. Hendes brændende Hengivenhed for Maria Stuart er Sjælen i det Spil, der tvinger os til Medlidenhed med Ofret for Elisabeth, hendes Had til Lady Macbeth vil lægge hele den kongelige Forbryderske blot for vor Afsky.

Den Ristoriske Kunst er Anklage eller Forsvar. Hendes Spil er Dom eller Frifindelse. Mytens og Historiens Heltinder staar for Skranken. En ny Portia dømmer dem iført det tragiske Skrud. Ristoris Kunst er en Fanatikers Historiefremstilling.

I denne Historieskrivning blev Lady Macbeth og Dronning Elisabeth sikre paa Skafottet.

* *
*

Det er en eneste Sætning, som mer end noget andet har væbnet Fru Ristoris Had til Lady Macbeth.

Hun siger: Det Kreatur, som paastaar, at hun ved, hvor stor den Kærlighed er, man føler til en Søn, som man har næret med sin Mælk, og som dog er i Stand til uden Skam og Rædsel at sige sin Husbond: at hun ikke vilde tøve med at holde sin Ed, hvis hun havde svoret at knuse sit Barns Hoved — hun er ingen Kvinde, hun er intet Menneske, hun er værre end det vilde Dyr, og man tør ikke antage, at hun har nogen som helst blid Følelse.

Lady Macbeth fornægter Moderkærligheden og er af Ristori dømt. Her finder hun, der tilgiver saa mangfoldigt, kun Grund til den yderste Dom. Ti Moderfølelsen er en af Ristoris dybeste.

Da hun i »Erindringerne« skal gaa over til at tale om sit Ægteskab, siger hun intet om Trangen til at blive elsket eller blive Hustru — Trangen til at blive Moder fører hende i Armene paa en Husbond: jeg tilbad Børn, siger hun, og jeg forstod kun Lykke som Familjelykke. Moderfølelsen laa saa dybt i min Natur, at jeg ikke mægtede at spille Roller, hvor Moderkærligheden krænkedes. Jeg havde bestandig vægret mig ved at spille Medea i de forskellige Tragedier, og jeg spillede kun Legouvés Medea, fordi her Moderens Forbrydelse undskyldes ved selve Moderfølelsen.

Lady Macbeth faar bøde haardt, fordi hun her krænkede Ristori. Ti Italienerindens Fremstilling berøver hende hver menneskelig Følelse. Der er Fortolkere, som har paastaaet, at Lady Macbeth handlede af Kærlighed. Ristori lader kun haant om deres Paastand. En Lady Macbeth elsker ikke — herske vil hun, »og da hun kender Macbeths Underlegenhed, benytter hun sig af hans Svaghed for at naa sine egne Maal.«

Maalene kan kun naas gennem Forbrydelse.

Saa bliver hun, æggende hans Sanser, kælende for hans Forfængelighed, holdende ham i Ban under sit Geni, »hans Livs onde Genius« og »Ophavet til hans Forbrydelse.«

Ristori skildrer udførligt én af de Scener, hvori hun frister Macbeth.

»Macbeth,« siger hun, »syntes at ville spørge mig igen og have nøjere Forklaring. Jeg lod ham da lægge Armen om mit Liv og tog hans højre Haand i min venstre, mens jeg lagde Fingren paa hans Mund og sagde til ham, han skulde kun tie og overlade alt til mig. Saa skubbede jeg ham langsomt ud i Kulissen, som han vendte Ryggen til — og alt dette med Betoninger og magnetiske Blik, hvis Trylleri Macbeth ikke vilde kunne undgaa at ligge under for.«

Saaledes gaar Lady Macbeth, »benyttende alt i sin uhyre Forbrydelses Tjæneste« frem imod Maalet. Og da Mordet er sket og en værnløs Gæsteven, den salvede Konge, skændig er slaaet ned — er det Lady Macbeth, som har myrdet ham og for sin egen Skyld.

Men Straffen tøver ikke heller.

Ristoris Geni udfoldede sig altid mægtigt, naar hun skulde skildre Straffen. Dybt religiøs, som hun er, har hun i saadanne Øjeblikke sikkert syntes sig en Tolk for Himlens evige Retfærdig-

hed. Hun har anspændt hele sit Geni, der var Redskab til at prædike de guddommelige Straffedommes Vælde, og hendes idealistiske Kunst har bemægtiget sig alle Realismens yderste Midler for at male den fulde Vægt af Himlens Tugt.

Ristori føler en Fanatikers Glæde ved at se Lady Macbeth knækket under denne Tugt. »Denne Kvinde,« siger hun, »denne Kolos af fysisk og moralsk Kraft, som med ét Ord kunde skabe saadanne Forbrydelser — se nu, hvad hun er blevet: fortæret er hun, kun en Skygge af sig selv« ....

Selv denne »Kolos« er søndret. Og over de store staar den største. Ristori har gjort Lady Macbeth stor, kun for at vise, at Hævneren er større:

Søvngængerscenen er Samvittighedskvalerne i Kød og Blod.

* *
*

Men »Elisabeth« — Dramaet om Maria Stuarts Morderske — er dog i denne Kunst Straffens Levendegørelse.

»Jeg paatog mig,« skriver Ristori, »ikke uden Tøven Udførelsen af Elisabeth. Uagtet hendes Egenskaber som Suveræn og politisk Personlighed gjorde hende berømt i hele Verden, gjorde hendes vel kendte Grusomheder, hendes Hykleri, hendes uforsonlige Had hende dog til en Skikkelse, jeg hadede, og som var min Natur yderlig antipatisk« ....

Ristori beslutter sig alligevel til at spille Rollen. Ti i denne Rolle, som er en Beretning om Straffen, kan hun hævne Maria.

I den Form, hvori vi kender det, er Dramaet sikkert blevet til lige under Ristoris Øjne.

Vi genfinder hende i de grelle Modsætninger, der sætter Begyndelsens Glans saa skærende haardt mod al den senere Elendighed. Det er Ristoris Hævn, som vil tage Øjemaal af Faldets Dybde, og just derfor viser hun os den Elisabeth, som i anden Akt modtager Deak. Italienerinden har i de første Akter slet ikke kunnet faa sin Elisabeth stor nok, mægtig nok i kongelig Vælde — for siden med desto dybere Triumf at kunne føle sin Hævn og sætte sin Fod paa den uretfærdiges Nakke.

Vi skal vide, hvem Elisabeth var, for at forstaa, hvorledes hun bliver straffet ved at blive den, hun blev — ved at dø saa elendigt og berøvet alt.

Men naar vi i et Par Scener har set Elisabeth som den store Herskerske, er hele Resten af Dramaet kun en urimelig Sum af Lidelser, Ristori ophober om sin Dronning.

Hun ser sig sveget af sin Elsker, Robert Essex, der skænder hendes Majestæt overfor det hele Hof: Du Østens Vestalinde, skriger han, som mer end èn Gang har ladet den hellige Flamme slukkes paa Jupiters Trefod. Hun ser sig omgiven af Oprør, vakt af den samme Essex, som hun maa dømme til Døden: Død er han, klager hun, død, Robert, han, den eneste, jeg har elsket — og mig er det, som har dræbt ham....

Man ser, at en Kvindes Hævn har dikteret disse Scener. Ti naar Ristori vilde hævne Maria Stuart, kunde hun intet udtænke opfindsommere eller grusommere end dette:

Denne Elisabeth skændede Maria for Bolerske, nu skændes hun selv og af sin egen Elsker. Denne samme Elisabeth underskrev Marias Dødsdom og hyklede Smerte — nu skal hun underskrive en Dom, der faar hendes Hjærte til at krympe sig under ægte Lidelser, som hun maa skjule, Roberts, sin Elskedes.

I Ristoris Studier over Elisabeth er som i en Sum nedlagt hele hendes Genis Energi.

Ti denne Dronning af England lever for Italienerinden, Øje i Øie staar de, og hun er hendes Dødsfjende, som har dræbt en Trosfælle. Det er en sand Gladiatorkamp mellem to Kvinder — dette Spil.

Og Striden er haard, for Elisabeth er »stærk som Jærn«. Og egentlig er det kun Alderen, den sene Alder, som mægter at bøje hende. Men den faar hende saa ogsaa endelig knækket helt: der bliver af denne Storhed ikke Sten paa Sten.

»Jeg har forsøgt,« skriver Ristori, »at anvende den yderste Omhu paa disse Scener, som man kan betragte som hele Dramaets Epope — Bitterheden i alt dette, Svækkelsen af enhver Kraft er den lange Indledning til et tungt og bedsk Farvel til en Fortid, saa rig paa Magt.... Nu gaar hvert Fortrin, og der bliver kun tilbage Samvittighedens Kvaler, som Dødens Nærhed øger« ...

Ristori viser først Elisabeth som den, der er ældet og ikke vil være ved det. Hun kæmper dens haabløse Kamp, hvis Ryg Alderdommen rider og som ikke vil bøje sig. Hun er senil bevægelig, taler og gaar med Oldinges Hast, der frygter Hvile, fordi den er Falden sammen ....

Hun kommer fra Parlamentet. Ubemærket har hendes Tog gennemskaaret Londons Gader, hvor ingen mere hilser hende: Sig mig, spørger hun Burleigh, har du givet mit gode Folk Befaling til ikke at trænge sig altfor meget sammen paa min Vej — og til ikke at hilse mig ....

Burleigh har intet befalet .... Folkets Begejstring har altsaa tiet om hende.

Hun skæmter i Samtalens Løb og siger: Jeg synes dog, at jeg har jaget mere end én Flue væk fra Englands Krone.

— Ja, svarer Burleigh, derfor vil din Efterfølger modtage den straalende.

Dette Ord »Efterfølger« er Summen af Elisabeths Lidelser: en fremmed, som efter hende skal eje hendes Magt. Og ikke blot er fremmed — nej hendes Dødsfjendes, Marias Søn.

»Ingen er værdigere,« siger Burleigh, »end Kongen af Skotland.«

Det er Elisabeths Dødsdom. Og hin endeløse moralske Dødskamp, der danner dette Skuespils Slutning, begynder. Her dør alt, hvad hun i Livet ejede, Kvindens Forfængelighed og Dronningens Ævne, og Menneskets sidste Haab, Haab om Naade efter Døden, slukkes i Samvittighedens Angest.

Nu er det deres Tid, deres, som hun uretfærdig lod myrde, — nu, hvor de bliver levende om hendes sidste Leje, og den døende ser Jakob af Skotland med Marias lemlæstede Hoved i sine Arme ....

Nu, hvor de udraaber Marias Søn til Konge, mens Elisabeth lever endnu.

Jo — Maria Stuart er hævnet.

.... Ingen Rolle er dybere end Elisabeths præget af den Ristoriske Ejendommelighed, at hendes Kunst' Skikkelser er hende levende Mennesker, som hun elsker eller hader og kalder til Dom eller Retfærdiggørelse. Derfor var den ogsaa en af hendes allerstørste.

Den blev det vel i de senere Aar — som allerede antydet — ogsaa derigennem, at Ristori selv førte Elisabeths Kamp mod den snigende Alder. Hun, hvis Kunst, der ældedes, alt mer og mer undveg de store Centrer og søgte Krogene og de fjærneste Breddegrader — kunde vel lægge egen Smerte over den Elisabeth, om hvis Tog »Folket tav«.

* * *

Lady Macbeth og Elisabeth er Genstandene for Ristoris Had.

Ellers elsker hun mer end hun hader. Og hendes Kunst' Maal er at undskylde ved at forklare.

For en Fædras Brøde, for en Myrrhas Forvildelse, for Medeas Forbrydelser har hun Undskyldning efter Undskyldning, Forklaring efter Forklaring. Og hos selve Maria, hvem hendes fanatiske Beundring gør til den hellige Martyr, finder hun slet ingen Fejl og vil hun slet ingen Brøde se ....

Maria Stuart er Ristoris Kulmination. Denne Rolle var et Mesterværk — maaske et af de sidste, der vil skabes af katolsk Aand.

Og Spillet som Maria er Forklaringen af hendes Had til Elisabeth: ti hun er den katolske Maria, som hader Protestanten.

»Hvad der især,« skriver Ristori, »gjorde Maria Stuart til Genstand for saa meget Had, var, at hun ved Fødselen havde arvet tre Dødssynder, som man aldrig tilgav hende: hun var Katolik, hun var legitim Dronning, og hun gik for at være sin Tids skønneste Kvinde.«

Ristori har set denne »skønneste Kvinde« som den blændende Martyr for Katolicismen og Legitimiteten, og hendes Synspunkts Inderlighed har ladet en historisk Maria stige frem af en Hob romantiske Vers. Hun fæstede Krucifixet om Marias Hals og tændte derved en stor Idés blændende Lys over det Schillerske Drama.

Vi har set Moderfølelsen skabe Medea og Lady Macbeth, men den religiøse Følelse, der synes hendes fanatiske Sjæls sidste Nerve, lader Ristori frembringe endnu større Underværker — Elisabeth og Maria.

»Alle mine Overvejelser,« siger hun, »har kun øget den Sympati, den ulykkelige Dronnings Skæbne altid havde vakt hos mig. Derfor har jeg helliget alle mine Ævner, alle mine Sjælskræfter til Studiet af denne Skikkelse, for at man ret skulde fatte hele Højheden af hendes Karaktér, hele den legitime Suveræns Værdighed, hele det undertrykte Offers Forsagelse, hele Martyrens Resignation.«

Martyr og Offer er Maria for Ristori. Om Forbrydelser eller endog kun om Letsindighed vil hun knap høre tale. Og dog — én Forbrydelse har Maria begaaet, og det er den, som har bragt hende paa Skafottet efter en Skærsild af Lidelser: hun har ikke kunnet hykle. Derfor har hun i Solskinsdage nydt livsglad og uden Sky, som hun i Prøvelsens Tid led værdig, uden at kunne købe sig Lindring ved Smiger.

Ristori har aldrig saa stærkt betonet Majestæten som her hos denne Dronning i Fængsel. »Fra første Færd,« siger hun, »maatte Publikum se, hvem det skulde dømme. Og denne »hvem« er en Dronning. Hvert Ord, hvert Blik og hver Mine lader Ristori tale højt om krænket Majestæt.

Hun vil, at dette bestandige Billede af Suverænen, der i alle Situationer holdes for Øje, skal øge Elisabeths Brøde i vor Bevidsthed.

For hende øger det den jo indtil Formastelighed. I hendes Bevidsthed er Legitimitetens Bærer hellig, og den legitime Dronning er Guds salvede, som ingen menneskelig Magt kan dømme: dræbe kan hun mig — ej dømme mig, siger Maria til Burleigh. Ti den legitime Kongemagt er af Gud og staar over Menneskene.

Legitimitetens Evangelium er næppe nogensinde prædiket mere veltalende end i disse Scener. Her gjorde Geniet Majestæten ukrænkelig. Og Legitimitetens Sejer vilde være vis, om der paa de ægte Troner sad saa ægte Dronninger.

Ved Siden af denne Betonen af Majestæten gaar den dybe Udmalen af Martyrens Ro, som Maria viser overfor Mortimer og Hanna.

»Uden at ophidses eller bevæges det mindste, som for at vise, at jordiske Ting ikke berørte mig mer,« har Ristori lyttet til Hanna, som fortæller om Paulets Ran af Breve, Smykker, selv af Frankrigs Krone: Berolige dig, Hanna, siger hun mildt, »med en Engels Blidhed«, det er ikke Prydelserne, som gør Dronningen. Og mishandle os kan man — ej bøje os.

Denne Blidhed, som aldrig forlader hende, skal slynge Glorien om Martyrens Hoved.

Ogsaa i Mødet med Elisabeth væbner Marie sig længe med denne Hengivelse i sin Skæbne. Hun, Dronningen, gaar saa vidt, at hun kalder Bastarden Elisabeth sin Søster, hun, Katolikinden, kalder Protestanten sin Ven.

»Nu vel — jeg forsager og bøjer mig. Jeg vil ikke mer huske, hvem jeg er og alt hvad jeg har lidt. Ydmyge mig vil jeg for den, som har bedækket mig med Skændsel.«

»Og jeg løftede Øjnene mod Himlen, jeg trykkede min Rosenkrans' Krucifix mod mit Bryst, jeg tilbød Gud, den højeste, dette Offer af min Værdighed, og efter at have tøvet et Øjeblik

for at anraabe Gud om Kraft og Mod, sagde jeg med en fast og rolig Stemme til Elisabeth:

— Gud, min Søster, har bøjet Vægtskaalen til din Gunst, han har kronet dit lykkelige Hoved.

»Jeg gjorde en pludselig Pavse og udtrykte ved min stærke Tøven, hvor tungt det var mig at yde min Medbejlerindes Stolthed denne nye Triumf: at jeg skulde synke i Knæ for hende her midt imellem hendes Hoffolk.

Og da knælede jeg pludselig — som i pludselig Inspiration — og sagde med Ild og Hast:

— Jeg velsigner den Gud, som gjorde dig saa mægtig.

Jeg vilde vise hende, at jeg ikke ydmygede mig for hende, men for det højeste Væsen. Og mildt bønfaldende blev jeg ved ....«

Saaledes bøjer Martyren sig for Guds Tilskikkelser og bærer Lidelser i Ydmyghed.

Og Ristori fastholder længe denne Stemning. Men »pludselig følte jeg mig dog vakle under Elisabeths Fornærmelser.«

»Anna og Talbot ilede mig hurtigt til Hjælp, men jeg takkede dem med en venlig Gestus og bad dem fjærne sig. Jeg havde overvundet min Svaghed. Men Elisabeths Tone, der var saa haard, ironisk, uforskammet, overbeviste mig om, at hun aldrig vilde anerkende hverken min Uskyldighed eller min legitime Ret, og jeg vendte langsomt Hovedet om imod hende. Mit Blik, der gennemtrængte hende, og et Smil, som var smertelig ironisk, syntes at sige: Du misbruger højt den stærkes Magt over den svage. Og paa samme Tid følte jeg en bitter Harme mod min forfærdelige Lod og spurgte bittert Gud: har jeg fortjænt det?«

»Men den religiøse Følelse sejrede snart, og resigneret bøjede jeg Hovedet, sukkende dybt som en, der viger for den højere Magt og bringer Gud det Martyrium, til hvilket han er dømt ....

Og endnu senere tvinger Ristori sig til Forsagelse, mens Elisabeth skriger:

»Forgæves søger du en fjærde Mand — nu er det forbi; ti du dræber dine Mænd som dine Elskere.«

»Ved denne lave Haan skød en Flamme op i mit Ansigt, og jeg vilde kaste mig over hende med et: Søster — o Gud .... Men Talbot og Hanna styrtede sig frem for at berolige mig ....

og jeg trykkede med overmenneskelig Anstrængelse hastig og konvulsivisk Rosenkransen mod mit Bryst og skreg:

— Gud, giv mig Taalmodighed« ....

Men endelig brydes Martyrens Langmodighed. Ristori under dog den rette Dronning, den fødte, ét Øjebliks Triumf: det vil selv Guds Retfærdighed; ti

»— En Bastard besudler Englands Trone. Englands Folk bedrages af en Gøglerske. Dersom Retten herskede, vilde du ligge for mine Fødder — i Støvet som jeg — ti jeg — jeg er Dronningen.«

»Da forsøgte Elisabeth at rive sig løs fra Talbot og Leicester og styrte sig over mig — men jeg befalede hende med den krænkede Majestæts Værdighed, at gaa. Og — se, hun gik virkelig!«

Og Ristori skreg de faa Ord, der fyldte Teatret med Jubel:

— Én Times Hævn og Triumf.

.... Kun en katolsk Kunstnerinde kunde undfange denne Fremstilling. Kun hun vilde kunne se Maria saaledes som Martyr for Katolicismens og Legitimitetens Ideer og bygge et nyt og mægtigt Drama op over Ruinerne af den Schillerske Romantik.

Den krænkede Legitimitet spillede Ristori endnu en Gang i Maria-Antoinette; Kvinden, der bøjer sig for Guds Martyrium og bliver Redskab for hans Vilje, fremstillede hun senere i Judith.

Hun lod disse Roller skrive for sig, fordi hun trængte til at levendegøre de Ideer, som var blevet Hovednerverne i hendes moralske Liv.

Partisk omskrev hun i alle disse Stykker Historien i sine Ideers Tjæneste; hun forvred Fakta for at naa sine Maal; hun fortav Sandheder for at vildlede vor Dom ....

Men aldrig var nogen Jesuitisme mere overbevist om sin Tiladelighed end den, hvormed Ristori skrev sin levende Historie ....

* * *

Ristori har spillet adskillige Roller, hvoraf hun slet intet »Studium« har efterladt. Og nogle af dem hun omtaler, har jeg i disse Linjer ladet uomtalte.

I Omtalen af dem alle er det Opfattelsens uopnaaede Intensitet, som slaar. Det er den, som føder Ord som disse i »Fædra«:

»Da saa jeg dem« (Stedsønnen og hans elskede) »sammen, og jeg trode, jeg skulde dø, mens mine Lemmer skælvede«, eller disse Sætninger fra »Myrrha«: »Mit Ansigt fortrak sig, Afsind greb mig, og jeg sagde med Rædsel: Tier Hymenæerne? hvem tager mig i sine Arme? .... og jeg besvimede og besvimede ....«

Ristori begynder altid Studierne med at sige: Maria gør det og det, Myrrha handler saa eller saa .... Men pludselig bliver Maria og Myrrha og Medea: Jeg .... Og hun naar Kunstens højeste, idet hun fuldkommen gribes og beherskes af den uhyre Hallucination, som er Kunstens sidste Hemmelighed: at de fremmede Skæbner er hendes, fremmed Liv er hendes Liv.

Denne hastige Vekslen af et Rollenavn med et Jeg — aabenbarer, den alene, hele Magten af det Ristoriske Geni.

* * *

Den, som lægger „*Etudes et Souvenirs*" fra sig, vil let overfaldes af en uimodstaaelig Sørgmodighed. Denne Rest af et genialt Liv er saa fattig.

Hvis man tænker, vil man imidlertid ikke anse disse karrige Blade for den ægteste Arv, Ristori har efterladt os. Ret besét er denne Arv uendelig større.

I Skuespilkunsten hersker Panteismen. Der er ingen Udødelighed for Individet — det udslukkes. Men idet det glider bort i det store Alt, Kunsten, beriger Individet det ved Indholdet af sit kunstneriske Væsen og sin særlige Aand. Det er kun et Navn, der forsvinder, det er intet Livsværk.

Ingensinde har dette staaet mig klarere end overfor Ristori. Paa hvert det elendigste Sommerteater vanker Tyskland over Skyggen af hendes Maria Stuart omkring, og selv den nederdrægtigste Fjællebodsprimadonna, som aldrig har hørt hendes Navn, har arvet hendes Rosenkrans ....

Det var under et Ophold i Wien, hun tog denne Magt over tysk Kunst. Alle vilde, siger en tysk Teaterhistoriker, tilegne sig denne vældige Lidenskab og tale i de ubeskrivelige Udbrud, der var naturligt Udtryk for Stormen i dette italienske Bryst ....

Ogsaa »Burgs« daværende Primadonna blev reven med af Ristoris Feber. Staklen overanstrængte sin Hjærne under Forsøgene paa at ophidse sin Fantasi til denne øgede Følelsesgrad — og i Løbet af et Par Aar var hun et knust Vrag.

Men Charlotte Wolter fulgte efter hende, og Friederikke Bognár stillede sig atter ved Wolters Side. De to havde Personlighed og Midlernes Styrke til at hævde det Ristoriske Maal af Lidenskab. Og alt, hvad Adelaide Ristori erhvervede for den tragiske Fremstilling, lever den Dag i Dag i dem.

Naar Ristori selv er glemt, vil der Verden over virke Kunstnere, hun har beriget.

Det er Lønnen for hendes Liv.

.... Da Ristori første Gang besøgte København, skrev jeg om hende en Artikel, som jeg gav til Overskrift: En scenisk Henrik Steffens.

Jeg vilde med Titlen udtrykke et Haab, som Aarene — gjorde til Skamme.

Vor tragiske Kunst var for død til at være modtagelig selv for saa mægtige Paavirkninger. Kun én tragisk Skuespillerinde i Norden lærte af Ristori at fatte det Kunstens Mod, som griber dybt i sig selv for at frembringe det højeste: Olga Björkegren.

For alle andre havde Adelaide Ristori talt i Ørkenen.

Hendes Fremstillingers Kæmpekartoner kunde ikke reproduceres i vort sceniske Visitkortformat. Vore Lunger ævner kun de lyriske Pip, som i »Ninon« tilfredsstiller andægtige Abonnenter.

Men daarligt staar det til i en tragisk Kunst, som en Adelaide Ristori gaar sporløs forbi.

Herman Bang.

1864: Preussiske Forhold og preussisk Krigshistorie.

IV. Bismarck i Forfatnings-Konflikten 1862—1866.

(Gængse Opfattelser. — Bismarcks Forfatnings Kollisioner —: (1) med Bevillingsmyndigheden.)

Ganske kort efter at Bismarck — paa hin omtalte Baderejse i Sydfrankrig i Eftersommeren 1862 — havde bestemt sig til »Knald eller Fald at tage sin Afsked« fra Statstjænesten, hvis Kongen nu ikke tog definitiv Beslutning om at tilkalde ham til Gennemførelse af hans Planer, kom Kaldelsen fra Berlin i et Telegram til Avignon. Uden Formaliteter ved Hoffet i Tuilerierne rejste han sporenstregs til Berlin, og, da den preussiske Militærkonflikt faa Dage efter hans Tilstedekomst atter havde givet et stærkt Bevis paa sin Uløselighed ved at slaa en ny og haard Knude —: Den totale Forkastelse af samtlige Hær-Reorganisations Udgifter baade som ordinarium og som ekstraordinarium for Aaret 1862 — betroede Kongen ham samme Dag, d. 23 September, Forsædet i Statsministeriet, dog kun som *»interimistischer Vorsitzender«!*

Som Alverden jo ved, blev imidlertid denne interimistiske Stilling af en saa højst usædvanlig permanent Natur, at Bismarck nu i over en Snes Aar kun har behøvet at true med at ville forlade den, for at tiltvinge sig den Følgagtighed hjemme, som han i ethvert givet Tilfælde mente fornøden. Og ikke mindre vitterligt er det da ogsaa, at denne med Magten saa fast sammenvoksede Kantslerskikkelse efterhaanden i hele Europas Øjne har antaget saa vældige Dimensioner, at i vore Dage ingensteds nogen politisk Betragtning af Betydning overhovedet kan føres udenom dens Konturer. Hvilket Presseorgan — i Danmark saa vel som andensteds — leverer vel ikke Dag ud Dag ind Bevis herfor!

Og hvor talløse ere da ikke ogsaa de Lejligheder, denne stadige Beskæftigelse med Bismarck afgiver, til atter og atter at genoptage Betragtningerne over hine første Tider, da han grundlagde sin Statsmands-Navnkundighed!

Hvis man imidlertid af disse Forhold vilde drage den Slutning, at Bismarcks Optræden i hine første Tider nu ligger saa afklaret i Historiens fulde Lys, at enhver særlig Undersøgelse derved maatte være overflødiggjort, saa maa sikkert enhver, der i særlige Øjemed indlader sig paa en saadan Undersøgelse, hurtigt komme til at betegne dette som en utvivlsom Fejlslutning. Og Grunden hertil vil befindes at ligge i, at netop Bismarcks stadigt vedvarende, uafladeligt kæmpende og overalt indgribende politiske Virksomhed højlig har maattet vanskeliggøre det for Historien at udkrystallisere sig af den saaledes stadigt flydende og stadigt stærkt bevægede Politik.

Den Undersøgelse, som nærværende Betragtninger nu kræver, maa selvfølgelig gaa ud paa at skaffe konstateret, om Bismarck under sin — i forrige Afsnit omhandlede — udenrigske Aktion virkelig følte sig bunden til sit tidligere anførte Regeringsprogram ogsaa i dets indenrigspolitiske Hovedled eller om han ikke gjorde det. — Følte han sig ikke bunden saaledes, ja saa staar Programmet for saa vidt som et tomt Mundsvejr, om end som et interessant Eksempel paa, at et Regeringsprogram — selv om det intet har tilfælles med disse Manifester, som Dagens Stemninger saa hyppig kunne ønskeliggøre, og intet tilfælles med disse Lejlighedsprogrammer, som Øjeblikkets Fordringer saa lettelig kunne fremkalde — dog lige saa vel som disse letløbende Dusinprogrammer kan blive et tomt Mundsvejr, saa snart blot Programskriveren føler sig den faktiske Magt sikret. Og i saa Fald udøver da Bismarck ved Kong Vilhelms Side, støttet paa denne faktiske Magt, hele sin store, krigersk-diplomatiske Aktion med samme autokratiske Myndighed som en Frederik den Store, og hans Modstandere have da Ret, naar de paaklæbe ham som Motto denne kronede Filosofs Grundsætning: »Jeg lader dem snakke, hvad de ville, og gør selv, hvad jeg vil«. Ethvert militært eller politisk Resultat er da eo ipso godt, naar det blot har Kongens Billigelse og trænger under ingen Omstændighed til nogen andens. — Men omvendt, følte Bismarck sig bunden saaledes til sit Program, saa maa dette — ifølge den voldsomme Spænding Indrekonflikten hurtigt naaede — nødvendigvis sige, at han følte Programmet som en

indadtil særdeles generende Lænke, og i saa Fald maa aabenbart denne hans særdeles tvungne Stilling tages særlig med i Regningen, for at en rigtig Vurdering skal kunne naas af hans diplomatisk-krigerske Bevægelser i deres Helhed, og særlig af hans Forhold til den dansk-tyske Krig, der var den første, stærkt fremtrædende af disse Bevægelser.

Det Program for Preussens Fremtidsstorhed, som Bismarck havde udarbejdet før sin Overtagelse af Magten og hvis Hovedmomenter ere gengivne pg. 262—266, viser jo, hvor ubetinget han maatte kræve Rigets Forfatning respekteret, paa det at en samdrægtig Samvirken af Landets Kræfter »virkeligen« kunde befordres. Og Programmets Udviklinger godtgør endvidere, at han hertil ingenlunde blot fordrede, at selve Lovgivnings-Virksomhedens regelrette, forfatningsmæssige Gang sikredes, men overhovedet et Regeringssystem, der fremfor alt og paa alle Statslivets Omraader sigtede paa kraftigt at styrke det inderlige Tillidsforhold imellem Konge og Folk — et Regeringssystem, der overflødiggjorde enhver Tilstedeværelse af væbnede Tvangsmidler imod Befolkningerne — et Regeringssystem, der virksomt udviklede Pressens Frihed og Indflydelse og tillige aabnede de parlamentariske Forhandlinger videre Adgang til fri og myndig Indvirkning ogsaa paa det rent politiske Omraade.

Og den samme priselige Klarhed og Energi, der udmærker Opstillingen af disse programmatiske Fordringer paa en fuld konstitutionel Statsstyrelse for Preussen, lyser ogsaa over deres Begrundelse —: Disse Fordringers Fyldestgørelse var den eneste Vej til atter at samle Tysklands Befolkninger i Anerkendelsen af Preussen som den tyske Retsstat *par excellence*, derfor den eneste Vej til, naar Forbundsregeringernes selvfølgelige Modstand var bleven brudt, at skabe det preussiske Rige den det tilkommende, urokkelige Magtstilling i Tyskland.

Hvorledes det nu lykkedes Bismarck igennem Forbundskonfliktens vekslende Skæbner udadtil at føre sit Program til en Sejr af uforudseelig Storhed, er omtalt i nærværende Betragtninger pg. 267—277 — her bliver det altsaa at undersøge, hvilken

Skæbne han samtidig lod sit Program indadtil blive til Del og i hvilken Tilstand det da lykkedes den preussiske Forfatning at slippe igennem Indrekonfliktens hede Skærsild.

Gængse Opfattelser i Nutiden og Datiden.

Besvarelsen af det foreliggende Spørgsmaal vilde ganske vist falde let nok, hvis man uden nærmere Prøvelse turde tage det Raab til Følge, der tusindtunget lyder fra Datiden; ti dette stempler med saa stor Styrke og Enstemmighed Bismarck som den hensynsløseste af alle Forfatningskuldkastere og den barskeste af alle Udøvere af det reaktionære Regimente, at ingen som helst afvigende Opfattelse kan skaffe sig Øre — hverken i Preussens Kamre eller paa dets Massemøder eller i dets Presse. Og gælder dette Preussen og hele Tyskland, saa gælder det ikke mindre her hjemme vore egne ledende Kredse, vor Presse og vor Folkestemning — og dette unægteligt af saa særdeles gode Grunde, at det vilde have været aldeles uforstaaeligt, om det havde forholdt sig anderledes.

Fra vore ledende Kredse falder der, to Aar efter at det Bismarckske Regimente havde taget sin Begyndelse, nogle orienterende Strejflys over dette, som turde være at fremhæve som særligt karakteriserende. Ti med den ualmindelige Fremstillingsgave, deres Udsender — Orla Lehmann — besad, ævnede han i korte Træk at give et træffende Billede af den imellem os udbredte Opfattelse, og med den Autoritet, som hans Stilling i det Hallske Ministerium[1]) gav ham, ævnede han at give dette Billede en vis Afslutning eller dog en stærkt forøget Holdbarhed. Af Brochuren »Om Aarsagerne til Danmarks Ulykke. — Et historisk Tilbageblik af Orla Lehmann, fhv. Minister« — hvortil der vel turde blive Anledning til andensteds at vende tilbage — ville her nogle Sætninger være tilstrækkelige til at vise, hvor enkelt og skarp Opfattelsen af Bismarcks Regimente var, og hvorledes den kom til at farve Fremstillingen af Danmarks hele Krigssituation

---

[1]) Fra 1861 og indtil efter Frederik VII's Død — altsaa i en Periode, hvor den dansk-tysk-preussiske Spænding strammedes stedse mere og stillede en Bristning stedse nærmere i Udsigt, og hvor derfor Bismarcks Forhold lige fra hans Tilsynekomst havde maattet tiltrække sig det danske Kabinets mest anstrængte Opmærksomhed.

i Europa saaledes, at den noget nær tager sig ud som det centrale i den hele europæiske Betragtning.

Ved Omtalen af Østerrig bemærkes bl. A.: »Men som Østerrig (ɔ: efter Nederlaget i Italien 1859) var dalet var Preussen steget og dets udviklede og opsparede Kræfter vare — trods alle parlamentariske Komedier — i Hænderne paa et ærgerrigt og hensynsløst Militæraristokrati[1]) og paa en saa forvoven og »fordomsfri« Minister som Hr. v. Bismarck.«

Angaaende Rusland oplyses, at dette Land havde faaet betydelig større Sympati for Preussen »især siden det fuldblodige Junkerregimente med Hr. v. Bismarck havde paataget sig at »massregle« Liberalismen. Den indre Sympati havde i Anledning af den polske Opstand fundet sit Udtryk i en Alliance, hvori der indeholdtes Spiren til en Forstaaelse om Danmark«.

Angaaende England fremhæves en Række af Tilfældigheder, der med Rette betegnes som »besynderlige« men »som gjorde det muligt for en brandenborgsk Junker, efter først at have kujoneret sit eget Land og dernæst dettes evige Rival (ɔ: Østerrig), nu ogsaa at kujonere England til at taale, hvad det selv erklærede for skammelig Uret ...«

Intet er nu sikrere end at Orla Lehmann, om det havde behøvedes, kunde have belagt hele den Karakteristik af Bismarck —: som det fuldblodige Junkerdømmes Mand, Tilintetgøreren af alt virkeligt Forfatningsliv i Preussen og den kaarne Fører for hele Reaktionen i Mellemeuropa — med en Række Citater af Tysklands mest fremragende Politikere og af enhver ønskelig Længde. Ti var ikke Bismarck den fødte Arvetager af Manteuffels baade ydre og indre Mission, kun langt mere ulykkebringende end denne sin berygtede Forgænger, saasom han baade udadtil og indadtil var langt mere handledygtig og heldig. Manteuffels Efterstræbelser indadtil havde ganske vist været slemme, men det var dog kun Artikel for Artikel han havde søgt at stryge Forfatningen ved det forenede Juristeris og Aristokratis Hjælp, og han kunde dog stoppes f. Eks. da han fordrede Art. 4: »Alle Preussere ere lige for Loven« — strøget. Bismarck havde derimod grebet Sagen mere praktisk an; støttet til »Militæraristokratiet« og Hæren havde han faktisk taget Livet af hele For-

[1]) Samtlige udhævede Ord i Citaterne ere udhævede af vedkommende Forfatter.

fatningen paa en Gang, ved at forvandle dens Virksomhedsformer til tomme »parlamentariske Komedier«, medens han med væbnet Magt kujonerede Landet og koncentrerede al Myndighed i Junkerdømmets ɔ: i sin egen Haand. — Manteuffels brændende Ønsker udadtil var ganske vist gaaede i Retning af »den hellige Alliances« Genoplivelse, men de maatte holde sig paa de fromme Ønskers, paa Skuffelsernes Stadium, fordi Fyrst Schwarzenberg ikke var at formaa til at værdige ham Kollegialitet med den østerrigske Reaktion. Derimod Bismarcks reaktionære Slagfærdighed, hans geniale Ævne til at »massregle« Liberalismen og kujonere Konstitutionalismen havde nødvendigvis maattet vinde ham varm Tilslutning hos de Suveræner, hvis Smag gik i Retning af det kujonerende. For den russiske Kejser havde han været aldeles uimodstaaelig, den østerrigske Kejser havde ikke kunnet nægte ham sin Følgagtighed, ja selv det frie Englands Dronning, der paavirkedes stærkt af nære, hende dyrebare Slægtninge iblandt de tyske Rigsfyrster[1]), havde ikke kunnet holde sig helt uberørt af en vis

---

[1]) Beretningen om, at Dronning Victoria paa hint Tidspunkt betonede sin Stilling ved at kalde sig »eine deutsche Frau«, vil man have truffet hyppigere gentagen i Pressen; saaledes for nylig i F. Oldenburg: Tre Problemer, hvor der atter henvises til C. T. Sørensen: Den anden slesvigske Krig. — Det maa da befindes ønskeligt allerede her i en Randglose at belyse den politiske Betydning af den ovenfor opstillede Konstellation:

Dronning Victoria — Koburg-Gotha — Bismarck.

En kritisk Analyse af Orla Lehmanns Brochure maatte sikkert synes ilde anbragt nu; ti om den end den Gang præsenterede sig som et Indlæg af en »fhv. Minister«, saa bærer den helt Karakteren af et Lejlighedsskrift, udarbejdet under de mest knugende Omstændigheder i dyb patriotisk Bevægelse og om Forhold, der endnu forelaa uoverskuelige midt i deres Udvikling.

Ikke desto mindre turde her en Randbemærkning passende være at gøre om den Dronning Victoria tilskrevne, personlige Indblanding i Englands Politik til Fordel for Bismarcks Planer. Det maa først noteres, at Meddelelsen herom sikkert ikke i tyske Fremstillinger finder mindste Støtte fra nogen Side. Eftersom Minister Lehmann fremsætter den, maa den vel derimod støtte sig til diplomatiske, engelske Afsløringer, der ere komne til København og formodenlig da ad den mundtlige Overleverings Vej; medens den senere ses at have bevæget sig viden om ad den litterære Vej. — Men at den i alle Tilfædle maa synes kendeligt at lide af indre Usandsynlighed, vil et Par Betragtninger formentlig være tilstrækkelige til at godtgøre.

Orla Lehmanns Omtale af Englands Forhold i 1864 er i Hovedtrækkene følgende: — Ganske afset fra Traktaterne havde vi god Grund til at vente

personlig Velvilje mod hans Optræden i 1863—64 imod Danmark, hvor det — som Brochuren etsteds fremhæver — »for ham

---

en kraftig, sympatetisk Haandsrækning fra den engelske Nation, baade fordi denne følte Skamfuldhed over 1807 og havde en stadig voksende Følelse af »det oprindelige Stammeslægtskab«, ligesom ogsaa fordi: »Den almindelige »Interesse for den politiske og religiøse Frihed i hele Verden, hvoraf »Englænderne med Rette ere stolte, maatte hendrage dem til et Nabofolk, i »hvis sunde Jordbund disse Goder havde fundet en saa rolig og frugtbar »Fremvækst. I varme og fyldige Ord have de anerkendt os som aands- »beslægtede Frænder. Intet er vissere end at vi havde Englands offentlige »Mening for os, og det er tilgiveligt, naar vi troede, at den offentlige Mening »havde noget at betyde i England.« »Den engelske Regerings Forhold kunde »ikke være i Strid med den offentlige Mening i Landet«. — Dets ledende Mænd havde da ogsaa givet os venskabelige Raad, som vi hyppigt havde fulgt, og afgivet Erklæringer, hvorved hele Europa maatte anse England for *bound by honour* ligeoverfor Danmark, naar dette udsattes for at overvældes.

»Derfor« — fremhæver Forf. — »hørte der et ganske særegent Sammenstød af ulykkelige Omstændigheder til, at en saa berettiget Forventning blev skuffet. Dertil hørte, at Englands Dronning var Datter af en tysk Prinsesse og fremfor alt andet Enke efter en tysk Prinds«. Og Forf. fremhæver som andre uheldige Omstændigheder — der jo imidlertid ikke kunne forudsættes at staa i nogen nærmere Forbindelse med Bismarck — at det engelske Ministerium var saa gammelt og fastgroet til Magtens Vaner, at det lod sig overstemme i Underhuset i et udenrigsk Spørgsmaal af en lille Majoritet, der repræsenterede »Fredskvækernes, Børsjødernes og Bomuldsbaronernes Politik«, samt at Solidariteten i Vestmagternes Alliance var bleven brudt. — »Det var denne besynderlige Kæde af Tilfældigheder, som gjorde det muligt for en brandenborgsk Junker ... at kujonere England o. s. v.«

Men hvem — maa der vel her spørges – vare da de fyrstelige Frænder, der stemte Dronningen til en for Bismarcks Planer saa gavnlig Ro? Hendes Moder var en Prinsesse og hendes afdøde Gemal en Prins af Koburg-Gotha; hun var saaledes baade som Svigerinde og Kusine knyttet til den bekendte Hertug Ernst II, »Nationalvereins« virksomme Støtte og den mest fremtrædende Modstander af Bismarcks daværende Politik. Han var den Rigsfyrste, der først af alle — kun fire Dage efter Frederik VIIs Død — anerkendte Augustenborgeren, ja lod ham opslaa sin Residens og oprette sit Ministerium i selve Gotha; og som dernæst befordrede ham videre til Residensen i Kiel, medens hans Parti baade i Frankfurt og i Berlin truede med selve »Broderkrigen«, hvis Bismarck ved at overskride Eideren skulde vove at træde Prætendenten i Vejen. Forhindredes han blot heri — mente Prætendenten og hele Beusts Tyskland med ham — saa vilde et Schleswig-Holsteins Oprettelse under hans i Kiel rejste Scepter kun være et Tidsspørgsmaal af kort Forløb.

Hvorledes skulde det da kunne tænkes, at Hertug Ernst, samtidig med disse hans Partis offentlige Bedrifter og Planer, privat skulde have bevæget sin Svigerinde af England til at forhindre, at en engelsk Flaade ankrede op udfor Preussens Kyster med en Erklæring til Bismarck om, at hans Ejderoverskridelse

nærmest gjaldt om at gøre en Diversion i den indre Forfatningsstrid«.

---

vilde være en casus belli! Skulde Hertugen virkelig have kunnet finde, at »Broderkrigen« vilde være en mere tiltalende Løsning, en behageligere Stopper for Bismarck end engelske Orlogsmænds Trusel!

En mere forstaaelig — men ganske vist helt modsat — Forklaring paa Englands Tilbageholdenhed gives os af den engelsk-preussiske Noteveksel, der gik forud for Ejderoverskridelsen. Den viser nemlig klart nok, at det Hovedargument, hvorved det lykkedes Bismarck at holde den engelske Intervention borte, var en sindrig gennemført Paavisning af, at en saadan Intervention vilde tvinge ham — Londontraktatens loyale Vogter — til at lade de traktatbekæmpende, mellemstatlige (Beust-Koburg-Gothaske) Planer med Schleswigholstein have deres frie Løb, hvorved Krigens Rædsler uundgaaeligt vilde komme til at hjemsøge Europa. — Allerede saa hurtigt efter Frederik VIIs Død lykkes det Bismarck at gøre England det begribeligt, at det eneste Middel til den europæiske Freds Bevarelse var at lade ham raade, at Lord Russel i Aarets sidste Uge gør sit yderste for at styrke hans Stilling lige overfor de mellemstatlige Modstandere i Frankfurt; — den 24 Decbr. afleverer han i Berlin en Erklæring om: at den engelske Regering »aldeles ikke« kunde stille Bevarelsen af sin Neutralitet i Udsigt, hvis Forbundstropperne ikke indskrænkede deres Operationer til Holstein, men under et eller andet Paaskud rykkede ind i Slesvig; — den 30 Decbr. afleverer han i Frankfurt en Depêche, hvori henvises til den »mere maadeholdne Fremgangsmaade de to tyske Stormagter anvende«, og indtrængende advares imod en »Krig, hvis Udstrækning ingen vilde kunne udmaale«. — Da dernæst Bismarck medio Januar »tager Sagen i sin Haand«, indgyder hans Optræden ganske vist Russel en Angst, som i Maanedens sidste Halvdel aftvinger ham talrige Henvendelser i Berlin. Men paa disse svarer Bismarck: (d. 22 Januar), at Preussens Holdning maatte afhænge af, om der gjordes Modstand imod den tilsigtede Okkupation af Slesvig: — (d. 24) at hvis England virkeligt vilde i Slesvigs Okkupation se et Frafald fra Londontraktaten, saa vilde det ikke længere være ham muligt (!) at holde fast ved denne Traktat i Modsætning til Tysklands Ønsker; — (d. 31 Januar, altsaa samtidigt med at Okkupationen indledes) at denne »i Principet var en Anerkendelse af det danske Monarkis Integritet« og vilde vedblivende være det, saafremt blot ikke Danmarks Haardnakkethed eller »andre Magters bevæbnede Intervention« tvang ind paa andre Kombinationer.

Det fremgaar jo heraf, at det ganske rigtigt var den bekendte engelske udprægет købmandsmæssige Kærlighed til Freden, der dikterede Russels vaklevorne Holdning, men — vel at mærke — at denne var stærkt farvet ikke af Sympati men af Frygt for de imellem Dronning Victorias Slægtninge i Koburg-Gotha herskende Ønsker.

Skulde en Gisning være tilladt om Grunden til, at det engelske Diplomati har villet præstere denne hemmelighedsfulde lille Afsløring af, at Dronningen betegnede sig som »eine deutsche Frau«, saa turde den vel simplest være at søge i den kun altfor naturlige Trang til Forklaringer, Russel maa have følt, da han bagefter opdagede, i hvor høj Grad Bismarck havde kørt i Ring med

Hvad nu særligt Grundsynet paa Bismarcks Indrepolitik angaar, er det altsaa, at denne i simpel Storhed bestod i at benytte Lovforslaget om Opretholdelsen af Hærens Slagfærdighed som en parlamentarisk Stormvædder til at lægge Bevillingsmyndigheden, ɔ: Forfatningen i Ruin, og at benytte selve Hærens Slagfærdighed til at kujonere Livet af Forfatningens Forsvarere. Og dette Grundsyn, der som sagt stemmer vel med det, den store og intelligente, preussiske Opposition bevarede under Konfliktperioden, maa utvivlsomt siges endnu den Dag i Dag at have en betydelig Udbredelse her hjemme. At hente Bevisligheder herfor fra den stadig verserende Bismarck-Behandling i den politiske Dagspresse turde sikkert være i høj Grad let men da ogsaa i tilsvarende Grad overflødigt; af en Del mere Interesse turde Citationer derimod være af et Par vel kendte og vel ansete, historiske Værker, hvis selvfølgelig noget mere afdæmpede Udtryksmaade jo ingenlunde skader Udtalelsernes Karakter.

Cantus Verdenshistorie VII, 944 beskriver i følgende Stykke den ved Bismarcks Tilstedekomst givne Tilstand:

»Striden imellem Regeringen og Repræsentanthuset blev »kun langt hidsigere end forhen og Bismarcks haanlige og over»legne Optræden forstærkede Hadet imod ham personlig. Støttende »sig til Herrehusets Afstemninger, satte Regeringen sig baade i »1862 og 1863 ud over, at Repræsentanthuset forkastede Bevil-

ham og hvor uforlignelig slet hans Politik havde vist sig egnet til Bevarelsen baade af den europæiske Fred og af Danmarks garanterede Integritet. Og muligen turde der i saa Henseende være nogen Anledning til at hentyde til en lille Afhandling i *Revue des deux mondes* (Maj 1889), hvor, under Omtalen af Hertugen af Grammonts Korrespondance med den franske Udenrigsminister, den Kamp bliver berørt, som Russel aarevis førte imod fransk Indflydelse i Italien, efterat Savoyens Annektion saa væsenlig havde bidraget til at svække Vestmagtalliancens Entente. Her fremhæves nemlig den ejendommelige Dygtighed, hvormed Cavour forstod at lade sin Monarks personlige Viljesytringer spille ind, naar det gjaldt ham om at holde Velviljen imod Italiens Politik vedlige hos dets indbyrdes stridige Venner. Skulde det muligen kunne tænkes, at Russels »deutsche Frau« har været en lille Frugt af den Belæring han saaledes maa have haft god Lejlighed til at hente hos den snilde Italiener? Men hvad enten denne flygtige Gisning befindes antagelig eller ikke — saa meget maa staa klart, at Præsentationen af Dronning Victorias umiddelbare Stemningsudbrud som en hende fra det koburgske Tyskland inspireret Viljestilkendegivelse kun kan virke forvirrende paa Forstaaelsen af hine for os saa skæbnesvangre diplomatiske Forhandlinger.

»lingerne til Hæren. — Preussen blev ikke blot styret, uden at »der var vedtaget nogen Finantslov, men Pengene bleve brugte »til Udgiftsposter, som Repræsentanthuset udtrykkeligt havde for»kastet. Efter at denne Forsamling var opløst (1863), greb Rege»ringen endog til ulovlig at indskrænke Pressefriheden. Den »vidste, at den kunde gøre, hvad den vilde, fordi den havde »Hæren paa sin Side.«

C. T. Sørensen: Den anden slesvigske Krig — som (I, pag. 14—18) giver en i flere Henseender interessant Karakteristik af Bismarck, der maa anbefales til Opmærksomhed — meddeler om Tidspunktet for Ministerpræsidentens Tilstedekomst, at Regeringen »ingen Notits« tog af Deputeretkamrets Forkastelse, og at der da saa vel udenfor som indenfor dettes Mure udbrød en voldsom Kamp »under hvilken Regeringen ganske rigtigt støt»tede sig til den nyskabte, stærke Hær og lagde en Jærnhaand »paa ethvert Udbrud af Folkehidsigheden, som gik udover de for »Lovligheden af Regeringen satte Grænser«.

Raadspørger man nu de udførlige Fremstillinger og aktmæssige Oplysninger om Tilstanden i Preussens Landdag og Befolkning paa hine Tider, vise de anførte literære Udtalelser sig unægtelig ingenlunde overdrevne. Hvad enten denne Tilstand var fremkaldt af Harme over de af det Bismarckske Regimente allerede forøvede eller af Frygt for dets forventede Forfatningsbrud, var den uimodsigeligt præget af den største Ophidselse imod dette Regimente. Og den betydelige Udstrækning over Befolkningen, denne Ophidselse præsenterede sig med, viser tilfulde, at den ikke var Frugten af en parlamentarisk Oppositions selvraadige Partipolitik men et omfattende Udtryk for selve det preussiske Folks Følelser. Overalt — i Landdistrikterne som i Byerne — giver den de umiskendeligste Udslag. Og det er ikke blot de folkelige Massemøder i de store Byer men selve disses Kommunalautoriteter, der vedtage harmfyldte Resolutioner. Og det er lige saa vel fra de indflydelsesrige Driftsherrers Kredse i de rhinske Industridistrikter som fra selve Hovedstadens Magistrat og fra de Berlinske Stadforordnede at Protestadresserne energisk søge Tronen. Harmen og Demonstrationerne rette sig ogsaa imod Kongens Person, efter at han ved enkelte Lejligheder er traadt ind for sit Ministerium ved ikke kontrasignerede Budskaber: store Municipalraad vedtage formelle »Beslutninger« om, at de vanlige Hædersbevisninger ville være at undlade ved kongelige Personers Ankomst til Lokaliteten;

et Par store officielle Fester, der fejres paa halvhundredeaarige Mærkedage fra den store »Befrielseskrig«, give særlig Lejlighed til mere storladne Udtryk for Befolkningernes Uvilje; en Nationalfestlighed, der agtes afholdt med al officiel Pomp i Cølln, maa forlægges andensteds hen paa Grund af de lokale Myndigheders Holdning. — Og at under disse Forhold enhver rungende Adresse, som den parlamentariske Strid fremkalder i Deputeretkamret, med hundredfoldigt Ekko genlyder over hele Preussen og det øvrige Tyskland, er en selvfølgelig Ting.

Saaledes vare de Stemninger og Tilstande, som det Bismarckske Regimente fra første Færd havde fremkaldt og i hele fire Aar yderligere udviklede, i Virkeligheden saa mørke, som en Befolknings »retsforvarende« Holdning lige overfor forfatningsbryderske Magtovergreb overhovedet maatte kunne fremkalde dem. Saa fortvivlet mørke vare de, at den Kendsgerning, at de ikke faktisk slog ud i aabenbare Revolutionsforsøg maatte vække Forbavselse trindt om. En saadan gav sig da ogsaa Luft og mest uforstilt og stærkest — som venteligt var — i Nabopressen imod Vest. De napoleonsk kejserlige Naboer, der med let forklarlig Opmærksomhed fulgte den Gang, Sagerne tog i Preussen, efterat Bismarck var bleven hjemkaldt fra Tuilerierne for at tage Styret i Berlin, havde jo hjemmefra nærliggende Sammenligninger at drage og helt andre Erfaringer at holde sig til. Med uforstilt Forbavselse maatte de derfor være Vidne til, at saa megen germansk Folkeharme kunde udtrykke sig i »Beslutninger« alene, at endog det preussiske Deputeretkammer kunde »beslutte« »Broderkrigens« Berettigelse og Frankfurter 36-Mands Udvalget «beslutte«, at »Handlingens Tid var kommen« — uden at saa meget som en Mand bevæbnede sig. »Disse germanske Tænkere og Drømmere have revolutionære Hoveder men ingen revolutionære Hænder« — var den Læresætning et af den napoleonske Presses Hovedorganer uddrog af dette fra et gallisk Standpunkt saa aldeles uforstaaelige Særsyn.

Men om end Situationen altsaa ikke udviklede sig til aaben Revolution, saa dannede den dog sikkert nok den mest slaaende Modsætning til den Tilstand, Bismarcks Program havde opstillet som den for Preussens Fremtidsskæbne absolut fornødne, nemlig »en saadan Tilstand, at den i Udlandet ikke forstyrrer Indtrykket af en samdrægtig Samvirken af alle Landets Organer og Kræfter og at den i det Indre ogsaa virke-

ligt befordrer denne Samvirken«. Og lige saa sikkert er det da ogsaa, at man med dette ligefremt kuriøse Modsætningsforhold for Øje kan føle sig stærkt fristet til i den skarpe Kontrovers — Bismarcks Program *contra* den gængse Opfattelse af det Bismarckske Regimente — ubeset og ubetinget at votere til Fordel for den sidste, saaledes som den ovenfor er skitseret.

Nærmere beset, maa det jo imidlertid erkendes at ville være et utilladeligt Spring, alene af Misforholdet imellem, hvad Bismarck viste sig principielt at tilsigte og faktisk at opnaa, at drage den Slutning, at han havde kastet sine Principer over Bord og forvandlet sit Ønske om Rigsforfatningens Fredning og Rigets Fremtidsstorhed til Ønsket om det modsatte: Ønsket om Forfatningens Kuldkastelse og sin egen Storhed paa dens Ruiner. Og desto utilladeligere maa dette Spring vise sig, jo nærmere man undersøger hans indrepolitiske Gerninger under den magtfyldige Styrelse, som Konfliktperioden aarevis lod ham udøve udenfor de konstitutionelle Former. Ti desto tydeligere kommer det til at staa, at netop en lignende Tilbagevigen fra yderliggaaende Handling som den, der — som nys omtalt — karakteriserede Oppositionen under dens Forsvar for Forfatningen, ikke mindre karakteriserede ham under hans unægtelig i øvrigt ikke faa Sammenstød med den.

Det første, der saaledes maa vække Opmærksomhed hos den Betragter, der med hin gængse Opfattelse *in mente* lader Blikket glide hen over Situationen, er, at han ikke faar Øje paa en saadan Udfoldning af Magtmidler, som maatte synes selvskreven i en Periode af saa voldsom Undertrykkelse. Hvilken Rolle spillede saaledes ikke i den nærmeste Nabostat, Hessen, under Hassenpflugs berygtede Forfatnings-Bekrigelse baade Troppekoncentrationer og »Kabinetsjustits« ved ekstraordinære Domstole under de ordinæres politiske Suspension; — den Bismarckske Konflikt befindes, som sagt, ikke karakteriseret ved saadanne kraftige Træk.

Og selv under de vildeste Udbrud af dette voldsomt larmende Bismarckske Konfliktuvejr, hvor alt hylles i idel Mørke og forskelsløse Tordenbrag, medens der over den preussiske Forfatnings Himmel farer i Flammeskrift saa forfærdende Ord som »*Macht geht vor Recht*« ... »*Blut und Eisen*« o. lign., betages Betragteren snarest af en ejendommelig Følelse. Han ligesom mindes uvilkaarlig hine af os alle kendte, metereologiske Forhold,

hvor Tordnen uafladeligt høres rullende over ens Hoved, medens Lynene lige saa uafladeligt ses at fare ned bag Horizonten imod helt andre, fjærne Egne. Medens de voldsomme Virkninger af de Bismarckske Lynnedslag ere kun altfor lette at konstatere til alle Sider udenfor den preussiske Horizont — i Kassel og Polen som i Frankfurt, i København og Hannover som i Wien — kunne Virkningerne af Nedslagene i selve Preussen, paa dets Forfatning saa vel som paa dets Befolkning, kun observeres med ganske betydeligt større Vanskelighed.

Af Vanskelighederne ved at anstille tilstrækkeligt indgaaende Observationer tør man imidlertid aabenbart ikke lade sig afholde herfra, naar man vil skaffe sig en rigtig Maalestok for, hvorvidt det Bismarckske Regimente snarere satte sig til Opgave at ødelægge Forfatningen end at frede om den; ti det er klart nok, at det kun er hans forfatningsstridige Handlinger ikke hans Udtalelser, der kunne afgive denne Maalestok. Ingen tør jo mistænke en Realpolitiker som Bismarck for at være hildet i den Tro, at Ord — om saa disse vare aldrig saa tordnende — skulde kunne blæse Livet af en Forfatning. Ideen om, ved energiske Taler over Teksten »*Macht geht vor Recht*« at kunne vælte Preussens Konstitution og knuse de forfatningsmæssige Rettigheder, maatte nødvendigvis forekomme ham ligesaa fuldendt absurd som Ideen om, ved retoriske Udviklinger af »*Blut und Eisen*«-Teorien at kunne vælte Østerrigs Magt og knuse Mellemstats Koalitionen.

Ikke desto mindre er det en gennemgaaende Ejendommelighed for den gængse Opfattelse af Bismarcks Forfatningsangreb i »Blut u. Eisen«-Perioden — som den med Forkærlighed benævnes — at den ikke søger sin Motivering i Analysen af disse Angrebs faktiske Natur men i Kommentarer over hans mundtlige Ytringer — Ytringer, der i deres originale, snart burleske snart kynisk ligefremme men altid af Indignation vibrerende Kraft unægtelig for saa vidt virkede som Handlinger, som de bragte den parlamentariske Opposition baade i Harme og ud af Fatning, medens de rungede vidt ud imellem Befolkningens, Urvælgernes store Masser, hvem det var hans stadige Haab at faa raabt frem til Undsætning. Men — Ytringer, der i Følge Sagens Natur umuligt kunde virke som Handling til direkte at sløjfe endog blot en eneste positiv Grundlovs Artikel.

Denne ejendommelige Motiveringsmaade, der jo for saa vidt var forklarlig nok i Orla Lehmanns Brochure, antræffes endnu

efter et kvart Aarhundredes Forløb selv i saa omstændelige Afhandlinger som f. Eks. Contemporary Review's bekendte Stridsskrift imod »Dynastiet Bismarck« — hvor atter »Blut u. Eisen«-Ytringen ivrigt kommenteres — og den tør i det hele siges at have vist en Holdbarhed, der for saa vidt maa synes desto uforklarligere, som jo dog Verdenshistorien baade fra Oldtiden og de moderne Tider noksom belærer om, at imperialistiske Magthavere, medens de opsluge deres Lands Friheder, snarest bruge en Fremgangsmaade stik modsat den, der underskydes Bismarck: de beflitte sig netop paa med Omhu at værne om Frihedens Fraser og Former, medens de med magtfyldige Handlinger tage Livet af den.

Det ovenfor citerede Stykke af Cantus Verdenshistorie gør jo imidlertid, som man har set, en Undtagelse, for saa vidt som den — som det sig en Verdenshistorie hør og bør — i koncis Form giver en ret righoldig Liste over Bismarcks faktiske Forfatningsbrud: —

Allerede hans »haanlige« Optræden i Deputeretkamret var et faktisk Brud paa den preussiske Forfatning, der udtrykkeligt tillægger Kamret Ret til at fordre Ministrenes Nærværelse — og selvfølgelig da ikke for at lade sig haane af dem;

— ligeledes, at han støttede sig til Herrehusets Finantslovs-Afstemninger, saasom disse i deres givne Skikkelse vare uden mindste forfatningsmæssig Betydning;

— ligeledes, at han — ogsaa bortset fra den nødvendige Opretholdelse af Hærens »Nyformation« — styrede Riget uden en aarligt vedtagen Finantslov; end værre, at han da ikke holdt sig nogen Art af Normalbudget efterrettelig; allerværst, at han endog afholdt Udgiftsposter med forudgiven sikker Udsigt til ikke at opnaa Efterbevilling;

— ligeledes, at han ved en ulovlig Ordonnants indskrænkede Pressefriheden; endværre, at han udstedte samme efterat have opløst Kamret; allerværst, at hans Forudsætning herfor var, at han vidste, at han kunde gøre, hvad han vilde, fordi han havde Hæren paa sin Side. — Navnlig denne sidste Forklaring gemmer jo egenlig hele Situationen i sig som i en Nød.

Dette Stykke af Cantus Verdenshistorie er her valgt af Hensyn til den ganske særegne Interesse, der synes at maatte tillægges det, ikke blot fordi Værket i sin danske Bearbejdelse

(nærværende Meddeler kender ikke Originalen) utvivlsomt er et fortrinligt historisk Arbejde, men fordi det netop afslutter hele sin historiske Fremstilling af disse Forhold med det citerede Stykke. Man befinder sig saaledes her nøjagtigt paa selve den Grænse, hvor den flydende Politik med dens gængse Opfattelser afsætter sig i Historiens fastere Former, og man kan altsaa, i selve Tilblivelsens Øjeblik, iagttage de særegne Vanskeligheder, denne Proces er forbunden med. Disse have da heller ikke ladet sig uden Vidnesbyrd; ti jo nærmere man træder den opførte Række af Konfliktfænomener, desto mere tager denne sig ud som et Slags Ekscerpt af et politisk Anklageskrift og desto mindre følgelig som færdig Historie. — Og det kan da heller ikke med Rette betvivles, at naar den følgende halve Snes Aar af Preussens Historie — forhaabentlig om ikke altfor længe — rykker ind i det fortjænstlige Værks eventuelle Fortsættelse, vil den her omhandlede Indledningsperiode til det tyske Kejserriges Tilblivelse faa en ganske anden Affattelse.

Vender man sig imidlertid atter fra disse Grænseregioner, hvor Historiens Nydannelser foregaar, til den store Almenhed, som, uden at føle Opfordring til at deltage i disse, med varm og oplyst Interesse følger Tidernes rullende Begivenheder og samler dem i en herskende Opinion, er det ikke vanskeligt at se, at denne naturligst maatte gaa i den ovenfor i spredte Træk angivne Retning. Ti ganske bortset fra den her hjemme højst forklarlige, antipatiske Utilbøjelighed til koldsindig Randsagelse af Bismarcks politiske Moral og Optræden paa hine Tider, da han med List og Vold tilføjede os saa smertelige Nederlag og Tab — og herfra maa der for Øjeblikket ganske vist ses bort — saa maatte denne Opinion finde sit naturlige Fundament i Bismarcks Forhistorie og sin ikke mindre naturlige Bestyrkelse og Afstivning i hans Efterhistorie. Fundamentet var, som paavist, solidt nok. Datidens store politiske Opinion, som tusinde af velredigerede Organer i Konfliktens over tusinde Døgn Dag og Nat samarbejdede paa at fæstne, maatte nødvendigvis faa en mere end forbigaaende Fasthed. Og iøjnefaldende nok var dernæst den Bestyrkelse, der kunde faas ved Synet af Bismarckfiguren, saaledes som den senere saas vedvarende at vokse i Diktatorstorhed, alt som Tyskland omformedes.

Imellem Bismarck af 1850, den opsigtvækkende Deputerede med sin voldsomme Tilbedelse af Absolutismen, og Bismarck fra Nutiden, den almægtige Rigskantsler med sin uafladelige Higen

efter den faktiske Udøvelse af Absolutismen, maatte denne gængse Opfattelse saaledes naturligen etablere den uafbrudte Kontinuitet, trøstigt trækkende Sammenhænget tværs over Konfliktperioden 1862—66. — Og i Aaret 1864 maatte han da staa for den som hin stadigt uforsonlige Ridder for »Kongedømmet af Guds Naade«, hvem dette i sin Betrængthed gav frit Slag paa hans fødte Fjender, Konstitutionalismen saa vel som Parlamentarismen, og som da med en Elementaraands Hensynsløshed og Kraft gik løs paa dem, medens en eksempelløs Forening af Held og Dumdristighed lod ham vinde Sejre ude, for hvilke han paa god gammel Imperatorvis lod sine fødte Fjender hjemme eftertrykkeligt undgælde. Og da nu disse Sejre ude bleve af en saa enestaaende Glands, lykkedes det ham paa en ligesaa enestaaende glandsfuld Maade hjemme at trykke alt virkeligt levende Liv ud af Statsforfatningens Form og mummificere den i et udadtil glimrende Hylster af diktatorisk Ministervælde.

Det er altsaa Rigtigheden af den heri hvilende Opfattelse af Bismarcks daværende Holdning til sit Lands Forfatning, det i det nærmest følgende maa blive Opgaven at kontrollere. Og Vejen til denne Kontrol kan jo efter det udviklede kun blive den ganske vist ret omstændelige, at undersøge en for en de af hans Regeringsakter, der direkte berøre de i hans Program opstillede Fordringer paa Troskab imod den preussiske Konstitution, samt at føre Undersøgelsen af hver enkelt saa vidt, at det kan staa klart, om hans Formaal med samme kan have været at lægge Grundlovsbestemmelser i Ruin eller ikke. Først naar ad denne Vej Bismarscks Bundethed eller Ubundethed af Regeringsprogrammet er bleven konstateret, kan aabenbart Betingelsen være til Stede for med virkeligt Udbytte at betragte hans Holdning under de parlamentariske Kampe og den indrepolitiske Situation, der umiddelbart paavirkede hans Gennemførelse af Krigen med Danmark.

Hvor langt frem i Tiden denne Undersøgelse skal føres, kan der ingen Tvivl være om. Som bekendt endte i Efteraaret 1866 Konfliktperioden paa den mest solenne Vis, og ikke mindre bestemt udløb Bismarcks Program samtidigt, eftersom dette da var fyldestgjort. Saa langt maa altsaa Undersøgelsen om hans Forhold til Program og Forfatningskonflikt føres, men videre

rækkende Undersøgelser vilde øjensynlig være saa meget mere urimelige, som det fra dette Tidspunkt ikke blot var nye Maal, han virkede hen imod, men en totalt forandret personlig Stilling og helt andre Regerings-Betingelser han virkede ud fra. Havde Bismarck under Konfliktperioden staaet som en haardt trængt Minister i et konstitutionelt Rige, hvis Grundlovsbestemmelser truede ham ogsaa med juridisk Ansvar fra den politisk instituerede Anklage- og Dommermagt, saa stod han efter Konfliktens Slutning i en Stilling, hvor det gik hans forskellige Ansvarligheder som Pharao drømte, at det gik hans Køer: den triumferende tyske Kantslers Ansvar opslugte faktisk den preussiske Ministerpræsidents Ansvar uden i mindste Maade selv at blive mere tungt og truende. Ti medens Styrelsen af det nyskabte Kejserrige med det mægtige Arbejde paa dets Konsolidering nødvendigvis maatte blive af vedvarende, absorberende Betydning for den preussiske Statsstyrelse, og den preussiske Ministerpræsidents Ansvar for saa vidt faktisk maatte absorberes af Rigskantslerens Ansvar — end mere, naar begge Stillinger indtoges af samme Mand, og allermest, naar denne Mand var Bismarck — saa talte det ny Riges Forfatning vel noget om, at Kejserens Regeringshandlinger kun fik Gyldighed, naar Kantsleren paatog sig Ansvaret for dem, men intet som helst om, hvorledes dette Ansvar da under nogen som helst Form eller Omstændighed skulde kunne gøres gældende imod ham — imod »Vicekejseren«, som han meget passende er bleven kaldet.

Da Bismarck en Gang blev adspurgt fra et statsretslærd Standpunkt, hvor i Systemerne man vel skulde rubricere denne i flere Retninger formentlig forbavsende Forfatning, skal han have svaret, at de statsretskyndige her maatte gøre ligesom de naturkyndige utvivlsomt gjorde, naar de traf paa et ukendt Dyr, som de ikke kunde faa passet ind nogensteds i deres System: de kunde jo ikke derfor benægte Dyrets Eksistens, men maatte da se at finde en passende Rubrik til det. — Det kan ikke benægtes, at denne humoristiske Form dækker over en træffende Bemærkning. Det var netop Naturnødvendighedens Præg, den Forfatning havde, som »var skreven af Bismarck og skreven for Bismarck«, fordi Bismarck i denne de fortsatte Nyskabelsers Periode var den storpolitiske Nødvendigheds varigt uundværlige Mand. — Og dette vil jo med andre Ord sige, at han var Diktatoren i Permanens.

Men at parallelisere denne Bismarck, Indehaveren af en Kantslermagt, saa urokkeligt funderet, at man maatte vende til-

bage til Middelalderens Majordomus-Institution for at søge dens Sidestykke — med hin Bismarck, som var Konfliktperiodens konstitutionelle Minister, turde vel være omtrent lige saa lidt skarpsindigt som at ville parallelisere ham med en hvilken som helst anden i en moderne, konstitutionel Stat virkende Minister. — Om Grundlæggeren af »Dynastiet Bismarck «kan der saaledes slet ikke blive Tale i det følgende.

Bismarcks Forfatnings-Kollisioner.

Naar man ved Enkeltundersøgelsen af Bismarcks forfatningsstridige Handlinger under den fireaarige Konfliktperiode vil skaffe sig Erkendelsen af, om hans Plan var at komme den preussiske Konstitution til Livs eller at frede om dens Liv, turde det være i lige Grad utvivlsomt, paa hvilke Omraader man har at søge disse Handlinger, og fra hvilket Synspunkt man har at bedømme dem.

De Omraader, paa hvilke Undersøgelsen har at bevæge sig, for at bringe Klarhed over hans Holdning til sit Program, har jo dette selv afstukket, ved — næstefter den selvfølgelige Overholdelse af Lovgivningsmagtens forfatningsmæssige Udøvelse (1) — at fremhæve de Forhold af Preussens Statsliv, paa hvilke Regeringens Omsigt særligt maatte rettes, for at den preussiske Retsstat atter maatte kunne vise sig i fornøden Glans, nemlig —: Forholdet mellem den væbnede Magt og Befolkningen (2) — Forholdet til Befæstelsen af Preussens frie Virksomhed (3) — Forholdet til Udviklingen af Kamrenes Diskussionsret (4).

Alle disse Omraader bør altsaa afsøges.

Selve Konfliktperiodens Hovedæmne — Fordringerne om Hær-Reformen — ligger ganske vist kun paa det første, ja endog udelukkende paa det finansielle, paa Bevillingsmyndighedens Omraade, saasom de egentlig reorganisatoriske Lovforslag, ihvorvel de urokkelig fastholdtes, dog ikke ekstraordinært fremmedes af Regeringen, der her nøjedes med faktisk at genindføre den treaarige Tjænestetid, hvortil den gældende Lovgivning jo berettigede den[1]). Det var saaledes væsenlig kun de 10 Mill. Thaler aarlig, det gjaldt om.

Men lige saa vist som Statskassen spiller en højst betydningsfuld Rolle i Statslivet, ligesaa vist ligger dog ikke hele Stats-

---

[1]) Se Pag. 227.

livet gæmt i Statskassen, og en særdeles fattig og flad Opfattelse vilde det unægtelig have været af Preussens Repræsentanter, om de havde taget til Takke med Regeringens Forfatningstroskab, alene fordi den muligen ikke forgreb sig paa de offentlige Midler. Bismarck har selv en Gang paa et senere Tidspunkt lejlighedsvis udtalt som sin Opfattelse, at det var en Repræsentations vigtige Opgave at kontrollere, ikke blot, at der ikke ødsledes med Statens Midler, men at der ikke øvedes vilkaarlige Magtovergreb, Forfølgelse, Nepotisme eller Undertrykkelse — ja, at han overhovedet ikke fattede, hvorledes i den moderne Stat saadan Kontrol kunde øves uden ved en Folkerepræsentations virksomme Tilstedeværelse. Og de imperialistiske Magthaveres Historie illustrerer, som bekendt, ret fyldigt denne Udtalelse ved at vise, hvor godt det undertiden har kunnet lykkes dem, i Kraft af deres Regimentes hele Karaktér, i Kraft af Terrorisme og Favoritisme, at lade sig af de bevilgende Korps bevilge alt hvad de ønskede, rimeligt og urimeligt — saa at sige lige til Rigets Undergang.

Hine tre Forhold, imod hvis voldelige Behandling det Bismarckske Program specielt advarer, angive jo imidlertid netop de tre Veje, ad hvilke et Lands frie Forfatning overhovedet kan ventes sejerrigt angreben og sluttelig ruineret ved Forfølgelser og Undertrykkelser; — hans Vandring ad disse Veje maa altsaa undersøges. — Derimod tillige at forsøge Undersøgelsen udstrakt til hin offentlige Demoralisation og hin Ruineren af Statslivet, der ifølge hans oven antydede, mere lejlighedsvise Ytring maatte kunne tilstræbes ad Nepotismens og Favoritismens skjulte Veje, vilde her være genstandsløst, da Bismarck ingensinde, end ikke under Konfliktens bitreste Bitterheder, har maattet høre nogen Bebrejdelse i den Retning — ja vel egentlig aldrig før end netop nu i de allersidste Dage, da »Sukcessionen i Dynastiet Bismarck« er bleven bragt paa Bane.[1])

[1]) Lige overfor dette sene Angreb paa Bismarck turde der være Anledning til at fremhæve denne hans hæderlige Uangribelighed, der muligen skarpere end noget andet stiller ham i Modsætning til de imperialistiske Magthaveres Klasse. — Efter Konfliktperioden — nemlig i 1873 — fremkaldtes der, som det vil erindres, af den liberal-nationale Fører Lasker opsigtvækkende Afsløringer af Misligheder, som havde fundet Sted i en Regeringen ikke fjærnt staaende Kreds ved Tildelingen af Jærnbanekoncessioner. Men dette enestaaende Undtagelsestilfælde viste sig da at høre til hine Undtagelser, der kun tjæne til at bekræfte Reglen, in casu — :

Men foruden de saaledes i Programmet fremhævede Forhold frembyder der sig for nærværende Undersøgelse et højst vigtigt, der ifølge Sagens Natur ikke kunde behandles i dette, eftersom det ikke den Gang eksisterede — nemlig Forholdet til den faktisk bestaaende Konflikt, altsaa til Midlerne og Formerne for dens Udjævning og Afslutning (5).

Hvad dernæst det Synspunkt angaar, fra hvilket de Bismarckske Konflikthandlinger, der saaledes efterhaanden maa komme for en Dag, her blive at bedømme, da maa dette jo udelukkende blive fra Synspunktet —: hvorvidt de bevise Bismarcks Higen efter at ødelægge Rigsforfatningen eller det modsatte. Deres Betydning maa her altsaa udelukkende afhænge af den Ævne, de vise, til at skabe saadanne Præcedenser, der utvivlsomt ødelægge en Forfatning, ved at aabne Adgang for et fremtidigt Regimente paa Trods af den. — Konflikthandlinger altsaa, der — uden at kunne skabe noget saadant Præcedens — maatte fremtræde som ulovmæssige Ekspedients, utilladelige Udveje i snævre Vendinger, ere følgelig trods deres Forfatningsstridighed uden Betydning her. Af desto større Betydning er da naturligvis de forfatningsstridige Regeringshandlinger, der vise Ævne til at skabe saadanne Præcedenser, Ævne til at lægge Grundlovsparagrafer i varig Brêche.

Det er jo imidlertid umiddelbart indlysende, at saadanne, Præcedens skabende Handlinger kunne møde under tvende Hoved-

---

B.s Integritet og Afsky for tvetydig Favorisering. Den uantastelige Ro, hvormed han lod Sagen gaa sin strænge Gang, lod sin gamle Kampfælle, Geheimeraad Wagener (Kreuzzeitungs Stifter og »Første Raad« i Statsministeriet) slaa ned, lod forskellige fyrstelige Meddelagtige kompromittere og lod den personlig uangribelige Handelsminister, Grev v. Itzenplitz falde — var saa skaanselsløs passiv, at den bidrog sit til at forøge Harmen imod ham i det høje Aristokrati.

Et i sig selv ubetydeligt Træk fra Felttoget 1870 har i denne Forbindelse en vis Interesse, saaledes som Moritz Busch — saavidt erindres — beretter det. Bismarcks to Sønner, den noget over 20aarige Herbert og den et Par Aar yngre Vilhelm, vare begge indtraadte paa Avancement, begge havde de aflagt deres »Maturitet«prøve og militære Fagprøver, og begges Deltagelse i forskellige Træfninger var bleven signaleret, og nu — paa det givne Tidspunkt — laa Herbert haardt saaret paa Lazaret — men ingen af dem havde endnu opnaaet Officersudnævnelse. »Afskyen for Nepotisme er virkelig bleven til en ren Monomani i Preussen« — skal Kantsleren sagtmodig have bemærket —, men vel næppe uden en vis Selvfølelse.

former. Ti vel udspringe de alle fra samme Kilde —: Magthaverens Erkendelse af, at »Statsvellet«, saaledes som han opfatter det, staar i uløselig Uoverensstemmelse med visse Grundlovsparagrafer; men denne Erkendelse kan da selvfølgelig føre ham til enten at fremme »Statsvellet« ved egenmægtige Handlingér, *faits accomplis*, trods disse Paragrafers ubestridte Indhold, eller til i Paragrafernes Ordlyd at forcere et saadant nyt Indhold ind, der maatte befindes tjænligt for »Statsvellet«. Den første Metode — den mere diktatoriske eller militaristiske, om man vil — som Bismarck vel nærmest anses for Repræsentant for, fører jo til Forfatningens partielle Knusning og i sine Konsekvenser til Statskup; den anden Metode — den mere juristiske — som nærmest repræsenteres ved Manteuffel og hans Herrehus, leder konsekvent gennemført til et Agglomerat af tomme Forfatnings-Skaller; — at iøvrigt begge Metoder lader sig anvende samtidigt, er klart nok, ligesom da ogsaa Hassenpflug har leveret et stærkt gennemført Bevis herfor.

Det er altsaa disse Synslinjer, man maa anlægge for de Konflikthandlinger, man under den følgende Undersøgelse maa faa i Sigte, for at kunne naa til rigtig Udmaaling af, hvorvidt Bismarck i Konfliktperioden følte sig ubunden eller bunden til den preussiske Forfatnings Bevarelse.

Kollision med Bevillingsmyndigheden.

Da Bismarck første Gang fremtraadte som Ministerpræsident i Budgetkommissionen (29. Septbr. 1862), var — som tidligere omtalt — allerede nogle Dage forinden samtlige Militærbevillinger blevne strøgne i Deputeretkamret af Budgetforslaget, som i denne defekte Tilstand altsaa bragtes over i Herrehuset, hvis herhenhørende Stilling var bestemt i Forfatningens Art 62: »... Forslag »til Love af finantsielt Indhold saa vel som Budgetloven forelægges »først Deputeretkamret; de sidstnævnte blive som Helhed at »vedtage eller forkaste af Herrehuset«. — Denne Lovbestemmelse mente Herrehuset nu at kunne fyldestgøre ved at forkaste Deputeretkamrets Budgetlov i dens Helhed[1]) og — vedtage Regeringens oprindelige Budgetlov i dens Helhed[2]). Ved en »Beslutning« stemplede Deputeretkamret denne Handling som *„null und*

[1]) Med 150 Stemmer imod 17.
[2]) Med 144 St. imod 44.

nichtig". — Statsregeringen kan derfor ingen som helst Ret hidlede af denne Beslutning«. Og efter at Bismarck havde faaet definitiv Udnævnelse til Præsident for Statsministeriet sluttede han Landdagen med den Erklæring, at da Regeringen formedelst Herrehusets Forkastelse af den fra Deputeretkamret udgaaede Budgetlov maatte føre Regeringen »uden det i Forfatningen forudsatte Grundlag«, maatte den paa sit Ansvar »indtil en lovmæssig Finanslov var kommen i Stand, bestride de Udgifter, som vare nødvendige til Opretholdelse af de bestaaende Statsindretninger og til Befordring af Landets Vel, idet den nærede Tillid til, at samme i sin Tid vilde opnaa Landdagens Efterbevilling (nachträgliche Genehmigung)«.

Da man i Landdagens følgende Samling (Januar 1863) spurgte Finanstministeren (Frh. v. Bodelschwingh), hvad Betydningen vel kunde være af de sidstudhævede Ord, der ikke syntes at have nogen forfatningsmæssig Mening, svarede han (den 28. Januar), at det drejede sig ikke her om den »Efterbevilling«, som Forfatningen (Art. 104) fordrede ved Budgetoverskridelser; om saadanne kunde der jo ikke være Tale, »eftersom der intet Budget« var. »Altsaa, at støtte sig paa denne Artikel falder ikke Regeringen ind«. »Den er sig imidlertid bevidst, at Udgifterne, netop fordi de mangle det lovlige Grundlag, trænge til en lovmæssig Sanktion. Det staar for mig utvivlsomt, at det skete ikke kan blive retfærdiggjort derved, at Regeringen faktisk har gjort Udgifterne og kun maaske siger: »De er gjorte og derved er ikke mere at ændre«. Regeringen maatte tvært imod indstændigt andrage paa, at Udgifterne bleve »prøvede og da vedtagne«. At Regeringens Fremfærd ikke var »forfatningsmæssig« maatte indrømmes, eftersom den ikke var forudset af Forfatningen; men den havde været nødvendig; ti »naar en Budgetlov ikke kommer i Stand (formedelst Uoverensstemmelse imellem Landdagens to Huse), rejser Spørgsmaalet sig om, hvad der skal ske. At ikke derfor Statsmaskineriet kan sættes i Staa, ligger udenfor al Tvivl, og det vil heller ikke blive ventet, at Regeringen turde gaa med hertil; den vilde da paadrage sig et utaaleligt Ansvar og vilde hidføre noget, som vilde bringe Staten i Fordærvelse«.

Disse ministerielle Forklaringer saa at sige fra den Bismarckske Konfliktperiodes Begyndelse faa en ganske særegen orienterende Betydning derved, at Bismarck halvfjærde Aar senere — altsaa paa et Tidspunkt, da den med stærke Skridt nærmede sig

sin Afslutning — lod dem genoptrykke i sit officielle Organ — »Prov. Corr.« for 8 Aug. 1866 — med tilføjet Bemærkning: »Disse Grundsætninger og Opfattelser har Statsregeringen siden den Gang uforandret fastholdt«.

Er denne Paastand til at stole paa?

Besvarelsen heraf maa jo rettest søges paa det Tidspunkt af Konfliktperioden, hvor Fristelsen for Bismarck til voldeligen at fravige disse »Grundsætninger og Opfattelser« maatte blive stærkest. Altsaa det Tidspunkt, hvor den aktive Udenrigspolitik, der dannede Baggrunden for hans indrepolitiske Holdning; ved særligt sejrrige Resultater særligt havde styrket hans Magt til ved knusende Slag imod Forfatningen at gøre faktisk Ende paa Konflikten, uden at de samtidig havde sikret ham Udsigten til ad læmpelig Vej at skaffe sig den fra Livet. Og det ses uden Vanskelighed, at dette Tidspunkt falder i Landdagens Session af Januar 1865. Den Gang stod han nemlig støttet af de betydelige materielle Erhvervelser og af de Triumfer, hans Diplomati, Mobiliseringsævne og Krigsførelse i det forløbne Aar havde fejret over de europæiske Stormagter, over det tyske Forbund og over Danmark. Og han stod tilmed med Blikket fæstet paa Fortsættelsen af den store Aktion i Tyskland, af hvilken den allerede fuldbragte var det første, vellykkede Led — selvfølgelig stod han altsaa ikke blot med særlig forøget Ævne, men med særlig forhøjet Trang til at skaffe sig en Handlefrihed af en saa diktatorisk Beskaffenhed som kun muligt.

Hvilken Holdning den Bismarckske Regering nu indtog paa dette Konfliktens fremspringende Punkt foreligger aktmæssigt konstateret i Trontalen af 1865 med dens officielle Kommentarer samt i Ministeriets Udtalelse under den Adressedebat, som Trontalens Besvarelse fremkaldte i Landdagens to Afdelinger.

Kong Vilhelms Trontale af 14 Jan. 1865 udtaler — efter at have forherliget de krigerske og diplomatiske Bedrifter i 1864 (paa en Maade, som der andensteds vil blive Anledning til at erindre) og betegnet det som en »stor Tilfredsstillelse«, at de vare blevne udførte uden Brug af et Laan —: »Mine Herrer! Det er mit indtrængende Ønske, at den Modsætning, der i de sidste Aar har bestaaet imellem min Regering og de Deputeredes Hus, maa finde sin Udjævning. Den sidste Tids betydningsfulde Begivenheder ville have bidraget til at opklare Meningerne om Fornødenheden af den forbedrede Hærorganisation, der har staaet

sin Prøve i en sejerrigt ført Krig. De Rettigheder, der ere indrømmede Landets Repræsentation af Forfatningen, er jeg ogsaa fremdeles (!) besluttet paa at agte og værne om«. Hvornæst Talen slutter med at akcentuere, at af Hensyn til Preussens Stilling i Europa vilde Regeringen imidlertid kun kunne tilstræbe en Forstaaelse med Repræsentationen paa Basis af »Hærindretningernes Opretholdelse«.

Dette kongelige Tilsagn om »ogsaa fremdeles« — ligesom hidtil — at ville værne om Forfatningen har unægtelig en besynderlig Klang midt under Repræsentationens bitre Klager over det hidtilværende »flereaarige« forfatningsbrydende Regimente. Men følgende Kommentar, hvormed »Amtsblätter« ledsager Trontalen, faar det til at klinge noget anderledes —: »»Ogsaa fremdeles«« — forklares her — »tør Kongen med rolig Samvittighed sige; ti naar disse Rettigheder med Hensyn til Statshusholdningen i de sidste Aar til Dels ikke ere naaede til fuld Virksomhed, saa viser dog et uhildet Blik paa Udviklingen af Statshusholdnings-Spørgsmaalet, at .... at .... at Regeringen, om den end har maattet føre Forretningen videre uden en lovmæssig faststillet Statshusholdning, dog ogsaa herved — afset fra Militærspørgsmaalet, hvor det jo var ligefrem umuligt — strængt har fulgt Landdagens Beslutninger med Hensyn til alle nye Udgifter«. — »Kun nødtvungent og kun tilsyneladende ere derfor Landsrepræsentationens forfatningsmæssige Rettigheder bragte til foreløbig Stillestaaen«.

Med denne Kommentar for Øje, kan man jo ikke nægte, at Trontalens *„auch ferner“* gav et positivt og betydningsfuldt Tilsagn, nemlig Kongens Ord for, at ingensinde nogen som helst ny Udgift vilde blive afholdt uden den strængt forfatningsmæssige Bevilling — alene bortset fra »Nyformationernes« Opretholdelse, hvis Nødvendighed imidlertid nu forudsattes faktisk bevist ved den sejrrige Krig. Holdt denne Forudsætning stik, ja saa var Beviset ogsaa ført for Nødvendigheden af Regeringens Optræden, og saa var en Fortsættelse af Konflikten med Bevillingsmyndigheden for saa vidt en ligefrem Umulighed, som der da lige saa lidt i Fremtiden som i Fortiden kunde øjnes nogen Fare for denne forfatningsmæssige Ret, hvis Betydning som hele Konstitutionens Hovedhjørnesten ikke betvivledes af nogen.

Men vilde denne Forudsætning holde stik, havde de imod Danmark øvede Krigsbedrifter ydet saa tilstrækkelige Bevismidler

for Hærreorganisationens Fortrinlighed og Nødvendighed i Deputeretkamrets Øjne, at dette betragtede Beviset som ført? Hele Forholdet til Bevillingsmyndigheden var, som vi se, gjort udelukkende afhængig af dette Spørgsmaals Besvarelse, medens det var ikke lidet tvivlsomt, hvorledes denne vilde falde ud. Hvilke forskellige og overordentlige Anstrængelser nu Bismarck havde hengivet sig til, for at forberede Besvarelsens heldige Udfald, maa i et senere Afsnit af nærværende Betragtning blive at betragte; her er kun at mælde, hvorledes Ministeriet, og da navnlig Grev Eulenburg — hvis Tilstedekomst bragte Deputeretkamret mindre i Kog — traadte i Skranken for den under Adressedebatten (d. 24. Jan.).

Bismarck overtog selv det — for det foreliggende Æmnes Vedkommende — mindre vanskelige Hverv at retlede Herrehuset. Til en videre Redegørelse af sin Udenrigspolitik — som han komplimenterede Husets Adresse-Udvalg for at have »berørt paa en skaanende Maade« — knyttede han Omtalen af Hærreform-Sagen, og han knyttede den skarpt til sin egen Regeringstid og politiske Virksomhed —: »Jeg vil ikke forsvare alle de Skridt, som den »daværende Regering i 1860 har foretaget i dette Anliggende; »kun saa meget er vist, at da den nuværende Regering indtraadte, »forefandt den Striden i en saadan Stilling, at den kun kunde »have været jævnet i Mindelighed ved at udføre en umulig »Be»slutning — ikke blot derfor umulig, fordi Budgettet for 1862, »der blev forkastet i sine væsenlige Bestanddele, allerede var for»brugt, men ogsaa derfor umulig, fordi Regeringen anmodedes »om at opløse Hæren. Denne Umulighed vedvarer endnu stadig, »saaledes som Trontalen har fremhævet«.

Grev Eulenburgs veltalende Foredrag har baade for Situationen i dens Helhed og for senere følgende Betragtninger i Særdeleshed en saa flersidig Interesse, at et længere Citat turde være paa sin Plads:

»Jeg beder Dem, mine Herrer, at stille Dem Militærspørgsmaalets Gen»stand klart for Øje. Tænk Dem en Monark — helt igennem Soldat — der »i dybeste Dybde har opfattet Hærens Betydning for sig og sit Fædreland; en »Monark, hvis Digten og Tragten det fra hans tidligste Ungdom har været at »give dette Institut en Indretning, der bevarer dets hidtilværende Kraft og »Sikkerhed og fører det en Udvikling i Møde, som holder det paa Højden med »Europas første Hære. Tænk Dem en Monark, som endelig tror at have fundet »dette Middel og som i Kraft af en foreløbig Bemyndigelse fra Lands-Repræ»sentationen, provisorisk hidfører denne Tilstand, og som holder den for saa »vigtig, dens Gennemførelse for saa nødvendig, at han ikke skyr selv Faren »for at føre sit Land ind i en budgetløs Tilstand«.

»Tænk Dem en derpaa følgende Krig, en sejerrig ført Krig, en Krig, som »Hæren har gennemført under denne Organisations Herredømme, og de Følge»slutninger, der meget naturligt knytter sig dertil —: at man maaske ogsaa »havde kunnet være sejerrig uden den, men at man ikke havde sejret saa sik»kert, saa energisk, ikke — om jeg saa maa sige — saa elegant, som under »de Former, der under denne Krig have fundet deres Godkendelse og Berettigelse. Tænk Dem dernæst, at de Farer, som man troede knyttede til en »budgetløs Tilstand, ikke have vist sig at foreligge.

»Og en saadan Monark anmoder De om at træde tilbage fra dette sit »Værk, til Gunst for hvilket alle Kendsgerninger tale, og at sige: Jeg og min »Regering ville søge Forstaaelse paa dette Punkt og paa den Maade, at jeg til »Dels ødelægger dette Værk, som har gjort Preussen stærkt. — Det er umuligt, »m. H., ganske umuligt!

»Hverken Preussens nuværende Monark eller nogen som helst Konge af »Preussen, saa længe vi leve, vil opgive omend kun en Tøddel af Principerne »for denne Hærs Reorganisation og af de Lovbestemmelser, som han tror ere »nødvendige Korrelater til den — og Kongerne af Preussen ville bestaa læn»gere end de treaarig valgte Kamre.

»M. H. Naar De tillader mig at tale oprigtigt, sandt og saa klart, at »De ikke selv kunne værge Dem for den Overbevisning, at Regeringen paa »dette Punkt ikke kan bevæges til Eftergivenhed, saa tænker jeg, at De gør »bedst i ikke at gøre Militærspørgsmaalet til Prøvesten for Budgetspørgsmaalet; »ti derom drejer Sagen sig. De har kæmpet for og imod Organisationens »Hensigtsmæssighed, for og imod en længere Tjænestetid; men alle disse Sager »kunde ikke for Dem være saa vigtige, at De med særlig Haardnakkethed »hang ved dem, naar De ikke tillige troede, at Forsvaret af den af Dem for»drede Budgetret hang sammen med Forsvaret af disse Spørgsmaal. M. H.! »Opgiv den Idé at prøve Deres Budgetret paa Militærspørgsmaalet! Opsøg et »hvilket som helst andet Tema, et hvilket som helst andet Punkt, naar De »tror at maatte bringe Deres Ret til Gyldighed! Men jeg tror, at De ikke vil »kunne finde noget saadant; ti De vil finde Regeringen beredt til at antage »den Fortolkning af Lovparagraferne, hvorpaa De staar, overalt hvor ikke de »faktiske Tilstande umuliggør det«.

Alle de nu citerede, officielle Udtalelser maa jo siges at staa i god Samklang med hinanden indbyrdes, skøndt de ere hentede fra tre saa forskellige, hver især karakteristiske Punkter af Konfliktperioden. Alle udtrykke de først og fremmest den Energi og Ubetingethed, hvormed Bismarck erklærer sig tvungen af Statsvellet til at regere videre uden den forfatningmæssige, aarlige Finantslov, saa længe Landdagens to Afdelinger ikke kunne enes om en saadan, der sikrer »Nyformationernes« Opretholdelse. Selve denne energiske Ubetingethed kan jo imidlertid ikke indeholde noget uventet for den, der med de Oplysningsmidler, som Nutiden stiller til Raadighed, overskuer hele den Forhistorie, som saa vel Forbundkonflikten som Militærkonflikten her stiller som

Baggrund for Forhandlingerne[1]). Med denne dobbelte Udviklingshistorie for Øje har man aabenbart lige saa ringe Grund til at forbavses over Grev Eulenburgs varme og indtrængende Henvisning til, at ingen Konge af Preussen »saa længe vi leve« — altsaa navnlig ikke den forsonligt stemte og udpræget konstitutionelt sindede Kronprinds Frederik — vilde kunne fravige Regeringens ubetingede Standpunkt, som man har Grund til at undres over Bismarks korte og skarpe Hævdelse af det eller over det kategoriske Punktum, Trontalen satte for enhver Forventning om Imødekommen her.

Men hvad der turde komme en Del mere uventet, er den mærkelige Energi, hvormed Regeringen baade skriftligt og mundtligt konstaterer, hvor snævert begrænset den anser sin Ævne for at være til at hævde Statsvellet trods Kamrets Beslutninger: skarpt begrænses denne Ævne jo — i Fremtiden som i Fortiden — ganske alene til selve denne Opretholdelse af Nyformationerne, helt udelukkende et hvilket som helst andet, nyt Krav, Statsvellet maatte vise sig at stille. Dette er unægtelig Opmærksomhed værd!

Den Bismarckske Regering ses altsaa ubetinget at underkaste sig de altid store Ulæmper, der maa være forbundne med et Regimente, som varigt lænkes til de Udgifter, en stereotyp Opretholdelse af Statens en Gang bestaaende Institutioner, Etater og øvrige Forpligtelser begrunder — Ulæmper, der navnlig maatte blive følelige i en Udviklingsperiode som den daværende og som da ogsaa virkeligt viste sig saare følelige, saasom Bismarck endog i denne Session af 1865, hvor han dog mødte op med sine Triumfer, ses bittert at maatte beklage, at selv vigtige Jærnbane- og Vejordningslove, der havde stor Betydning for Landets Opkomst ikke mindre end for dets Forsvar, foruden Banklove m. m. maatte lægges ad acta paa Grund af Kamrets Afvisninger.

At denne Resignation fra Bismarcks Side, denne beskedne Tagentiltakke med et strængt holdt Normalbudget, bliver at indføre paa hans Konto som en betydelig Post i hans Favør, er jo klart nok; men det maa samtidig erkendes, at denne Post ikke tilvejebragte nogen Art af Ballance med hans Forfatnings Forpligtelser. Den saavel i Preussen som ogsaa andensteds stigende Anerkendelse af et Normalbudgets eventuelle Uundværlighed havde i det mindste den Gang ingen fast Plads skaffet sig i

[1]) Pag. pag. 254—277.

den preussiske Statsret. »Forhandlingerne for 12 Aar siden lod dette staa som et aabent Spørgsmaal«, siger Bismarck selv i en af sine Konflikttaler, og han sigter her utvivlsomt — omend med en lidt ukorrekt Tidsangivelse — til Forfatnings-Revisions-Forhandlingerne i 1849, hvor Landdagens Udvalg krævede den aarlige Finantslovs absolute Herredømme over Statshusholdningen, men heri blev stærkt bekæmpet fra Kronens Side og i første Linje af den Deputerede v. Bismarck. — Paa et ikke uvæsenligt Punkt var hans Kamp dog ikke bleven forgæves. Landdagsudvalget havde nemlig med særlig Henvisning til sit nærmeste konstitutionelle Forbillede, den belgiske Forfatnings Bestemmelse —: »Skatterne vedtages aarligt« — fordret, at Skatteopkrævelsen skulde gøres udelukkende afhængig af Aarsbudgettet. Bismarck bekæmpede da denne Fordring, hvorved »Bevillingsretten vilde blive lig en Skattenægtelsesret«, som noget, der »i Kollisionstilfælde ganske maatte ødelægge den Ligeberettigelse imellem Kronen og de to Kamre, paa hvilken den preussiske Forfatning var bygget«. Urimelig forekom ham Henvisningen til fremmede Lovgivningsbestemmelser, »der ikke ere publicerede i Preussen«, hvor man havde sit eget gode Erfaringsgrundlag at staa paa; i øvrigt var den belgiske Forfatning nu først 18 Aar gammel, »en Alder, der er meget anbefalende for Damer, men ikke for Konstitutioner«; han akcentuerede —: hvad vi Preussere alle ville, er, at bestaaende Skatter ikke blive afskaffede uden Kronens Indvilligelse; men lige saa vel, at Ændringer i Beskatningen ikke kunne indtræde uden Kamrenes Indvilligelse«. — I Overensstemmelse hermed fremgik af Debatten Art. 100 med Bestemmelsen om, at Skatterne kun maatte opkræves, »naar de findes paa Aarsbudgettet eller ere fastsatte ved særlige Love« (cfr. Art 109: »De bestaaende Skatter og Afgifter opkræves vedblivende . . . . indtil de forandres ved Lov«).

Og her bliver det da atter at understrege, at Bismarck under hele Konfliktperioden holdt sig sin Regel saa strængt efterrettelig, at han i den Trontale, der indledede hele Periodens Afslutning (d. 5. Aug. 1866), kunde mælde:

»Omendskøndt der allerede i de sidste Aar, ved Krigen »imod Danmark, er bleven paalagt Statskassen betydelige Ofre, »er det dog lykkedes at dække de hidtil af nærværende Krig »(ɔ: Krigen imod Østerrig) foraarsagede Udgifter af Statsindtæg-

»terne og de forhaandenværende Beholdninger, uden anden Byrde »for Landet end den, der er fremsprungen af de lovlige Natural»ydelser (!) for Krigsøjemed«. — Med denne slaaende, finansielle Oplysning for Øje kan man vel forstaa hin »store Tilfredsstillelse«, hvormed Trontalen af 1865 saa's at anmælde, at Krigen i 1864 var bleven gennemført uden Laan; ti Bismarck havde da gentagne Gange — i December 1863 og i Januar 1864 — andraget Kamret om et Laan paa 12 Millioner Thaler til Krigsførelsen imod Danmark, men stadigt faaet det afslaaet. Hvis han nu havde set sig nødsaget til desuagtet at optage og forbruge dette Laan, vilde dette have været et positivt Brud paa Forfatningen, hvis Art. 103 bestemmer —: Optagelse af Statslaan kan kun ske ifølge Lov — og han vilde altsaa derved have ødelagt den anerkendelsesværdigt klare Position, han nu kunde indtage lige til Enden —: Førelsen af en Konflikt-Statshusholdning, som trods en fireaarig Varighed og trods Gennemførelsen af to afgørende Krige **ingensinde** paa sin Indtægtsside havde krænket Forfatningens positive Bestemmelser:

Hermed maa formentlig Hovedpunkterne være fremhævede af Bismarcks faktiske Behandling af Kamrets Bevillingsmyndighed, og Beskuelsen af disse maa da sikkert lede til en almindelig Erkendelse af, at det vel overhovedet næppe havde været tænkeligt at føre Statshusholdningen udenfor Forfatningens Former for en paa denne mindre ødelæggende Maade end han faktisk gjorde. Men denne Erkendelse giver jo unægtelig ikke i og for sig noget eksakt Bevis for, at Bismarck manglede Ønsket, Hensigten om at ødelægge Forfatningen; han kunde jo — abstrakt talt — vel have næret Ønsket herom, men manglet Ævnen. At denne abstrakte Tale imidlertid i Virkeligheden ganske vilde abstrahere fra de forhaandenværende, konkrete Forhold, vil dog et hurtigt Blik paa disse sikkert være tilstrækkeligt til at godtgøre. Det vil ses, at Bismarck — aldeles sikker paa ivrig Hjælp fra Manteuffels Herrehus, som han maatte være, saa snart Talen blot blev om at genoptage den Demolering af Forfatningen, som dennes Ministerium havde begyndt saa vel, men som »den nye Æras« havde afbrudt — maatte have Adgangen til at demolere den vidt aaben ad begge hine eksisterende Veje, som ovenfor ere paapegede og som vel

derfor her i al Korthed kunne betegnes som den juristiske og den militaristiske.

Paa den juristiske Vej til Forfatningens Demolering havde Herrehuset, som omtalt, energisk taget Têten, ved straks i Oktober 1862 med stor Majoritet at præsentere Bismarck hans eget Budgetudkast, vedtaget *en bloc* som færdig Budgetlov. Det er unødvendigt her at grunde over, hvad det i Tidernes Løb vilde have ført til, om Bismarck havde fulgt det ivrige Herrehus paa denne Vej; ti det er i alle Tilfælde klart, at han derved vilde have vundet en fast Solidaritet med dette Hus og en Art af coulant Forretningsgang, der straks vilde have aabnet ham en Handlefrihed, som under de forhaandenværende, ikke mindre udad end indad presserende Forhold, maatte have haft den største aktuelle Betydning. At Deputeretkamret ogsaa betragtede Betydningen af Herrehusets Skridt som saare stor og Faren som overhængende, viser jo noksom den overordentlige Kraft, hvormed det rejste sig imod det. Men hvor let Adgangen og hvor stor Fristelsen end saaledes maatte være, vilde Bismarck, som det ses, end ikke gøre et Skridt henad denne tillokkende Vej. Hans Finansminister ses, uden at indlade sig paa skræmmende eller koketterende Meditationer over Beskaffenheden af mere eller mindre forfatningsmæssige Budgetlove, kort og godt at gaa ud fra, at der aldeles intet Budget forelaa. For saa vidt fjærnede altsaa Ministeriet straks denne Deputeretkamrets Frygt. — Og selvsamme, ujuristiske Holdning ser man det Bismarckske Regimente indtage lige overfor Forfatningsbestemmelsen: »Ved Overskridelser af Budgettet er en Efterbevilling (nachträgliche Genehmigung) nødvendig« (Art. 104). Den ikke fjærnt liggende Frygt nemlig for, at Regeringen, naar Ikke-Istandbringelsen af det aarlige Overslag over Statens Indtægter og Udgifter (som Art. 99 krævede) havde nødvendiggjort en Art Normalbudget, skulde formene, at den passende kunde anvende Art. 104 ogsaa paa Overskridelser af et saadant Budget, og at den altsaa i en budgetløs Periode varigt skulde kunne vugge sig i endeløse Forventninger om forfatningsmæssige eller imiteret forfatningsmæssige Efterbevillinger — ogsaa denne Frygt hævede Ministeriet straks. Herom ses jo nemlig Finansminister v. Bodelschwingh ikke mindre kort og godt at erklære: »Es kommt der Regiering nicht in den Sinn«.

Men det var, som tidligere bemærket, ganske vist heller ikke den juristiske Demolerings Metode, man frygtede mest af

Bismarck, hvis hele Forhistorie, personlige Temperament og tilstedeværende Magtmidler maatte stille en anden, mere diktatorisk Metode langt nærmere i Udsigt.

Til et militaristisk Demolerings Arbejde af Forfatningen kan det jo heller ikke betvivles, at Bismarck mødte i Konflikten med mangehaande fortrinlige Betingelser. Og jo længere Konfliktperioden trak ud, desto gunstigere stillede disse Betingelser sig for ham, baade i politisk og rent saglig, baade i moralsk og rent fysisk Henseende. Samtidigt nemlig med, at Erkendelsen af den politiske Strids Uløselighed maatte fæste sig i stedse videre og videre Kredse, vandt Anerkendelsen af den krævede Hærreorganisations saglige Uangribelighed og alsidig nationale Fortrinlighed stedse mere og mere Terræn. Og samtidigt blev den væbnede Magts nu altid lette Slagfærdighed ikke blot forøget, men de saa at sige uafbrudte Mobiliseringer, der ledsagede hele Konfliktperioden, bragte den i stedse højere Grad tilstede og parat overalt. Og samtidigt løftede de Resultater, som Mobiliseringerne og Krigsforetagenderne afsatte, ikke blot end yderligere den staaende Hærs Standsaand og lod den end dybere føle Tilsidesættelsen fra Landsrepræsentationens Side, men de militariserede øjensynlig efterhaanden tillige Aanden i Befolkningens store Masse — saaledes som Bismarck i sit Program skønsomt havde forudsagt, at Tilfældet vilde blive.

Det maa derfor være af ganske særlig Interesse at bemærke den Maade, paa hvilken Bismarck udnyttede disse for en diktatorisk Fremgangsmaade imod Bevillingsmyndigheden fra først til sidst saa særdeles ypperlige Betingelser. Men ogsaa heri aabner jo de ovenfor citerede Regeringsudtalelser i al Korthed et klart Indblik, om dette end vil staa end klarere, naar senere Konflikten kan ses som et afsluttet Hele.

Hvad der naturligvis straks maa staa som ubestrideligt, er jo, at den allerførste Position, som maatte indtages af en Regering, som her vilde gaa diktatorisk frem imod Bevillingsmyndigheden, maatte være —: Statsvellet har dekreteret og vi med Støtte i den samlede Fagkundskab har gennemført disse Foranstaltninger; de staa som et *fait accompli,* hvorved nu intet videre er at ændre; Pengene dertil tages, hvor de findes; ti for Rigets Sikkerhed maa alt andet — ogsaa Lovparagrafer — vige; Rigets Eksistens er det vigtigere end dets Forfatning.

Men — som det saa's — var det netop denne Position, Ministeriet straks fralagde sig. Den indtog derimod under Konfliktens hele Forløb følgende —: Til disse Foranstaltninger, som Statsvellet tvinger os til urokkeligt at fastholde, erkende vi, at Udgifterne maa bevilges ad forfatningsmæssig Vej, ligesom ogsaa, at vi først kunne vente denne Bevilling, naar deres bevislige Nødvendighed er gjort klar — hvorved selvfølgelig Bevisbyrden maa paahvile os.

Endelig i Aaret 1865 troede da Bismarck, som ovenfor bemærket, at det var lykkedes ham at levere dette længe attraaede Bevis ved Krigsførelsen imod Danmark. En ny Skuffelse blev imidlertid dette. Og hvor stor denne i Virkeligheden var ham, fremgaar maaske mest karakteristisk af en lille, stilistisk Vending, der flygtigt saa Lyset under de mest ejendommelige Forhold halvanden Aar efter. Her sigtes til en umiddelbart efter, netop Ottendedagen efter den epokegørende Sejr ved Königgrätz i hans officielle Organ — (Prov. Corr. d. 11 Juli 1866) — fremkommen storpolitisk Orientering, der gør Indtryk af at være skreven paa selve de store Begivenheders Scene, og hvis Patos svarer til disse Begivenheders. Men her — midt i den svulmende Sejrsstolthed over Glansen af den verdenshistoriske Bedrift og over den nu vundne Forvisning om, »at det preussiske Folks Repræsentanter endelig vil tildele deres Samstemning til Hærens Opretholdelse i dens nu berømmeligst prøvede Skikkelse« — indskydes en ægte Bismarcksk, indigneret Henvisning til, at i øvrigt »denne Forvisning allerede efter den danske Krig var fuldtud berettiget.« — Det er imidlertid en Selvfølge, at Bismarck under selve Sessionen 1865 udtrykte sin Indignation over, at Deputeretkamret ikke vilde godkende hans Bevisførelse, paa en særdeles direkte og ublid Maade, saaledes i selve Slutningstalen, hvor han tiltordnede det, »at det havde sagt sig løs fra Hærens glimrende Bedrifter og Resultater« imod Danmark. Men midt i sin Indignation ses han ogsaa her konsekvent at fastholde sit bevistilbydende Standpunkt og fastholde det lige til den berømte Slutningsreplik —: »Den Dag kan »ikke mere være fjærn, da Nationen — saaledes som det allerede »er sket ved Tusinder af Stemmer, der af fri Drift have givet sig »Lyd — saaledes ogsaa igennem sine ordenlige Repræsentanters »Mund vil bringe sin kongelige Herre Tak og Anerkendelse«. Ord — der ganske vist den Gang kun bleve betragtede som et nyt Udbrud af hans uforbederlige Lyst til at skvadronere, men

som lige saa vist fik en anden Klang hin skæbnesvangre 3. Juli, da paa Højderne ved Sadova og Königgrätz Bevismidlerne kom til Stede med en Vægt, som umuligt kunde underkendes.

Men, alt vel overvejet, kan det jo næppe nægtes, at et konsekvent, bevisførende Standpunkt netop er det af alle, som mindst egner sig for Grundlæggelsen af en diktatorisk Regeringsmetode, og at den Magthaver, der vilde arbejde en saadan op efter det Princip, at hans diktatoriske Handlinger som nødvendigt Supplement skulde følges af en uforkastelig Bevisførelse for deres Rigtighed og af en derved fremtvungen, offenlig Godkendelse — vilde komme i en Stilling, der mere udmærkede sig ved sin uforlignelige Besynderlighed end ved sin imponerende Magtfylde. For en saa usædvanlig Tankegang tør man sikkert ikke mistænke Bismarck.

Den Karakteristik af Bismarcks Holdning under Konflikten med Bevillingsmyndigheden, som samtlige de anstillede Betragtninger lede til, maa da blive —: Stræng Begrænsning til Opretholdelsen af de bestaaende Statsinstitutioner — deri selvfølgelig indbefattet selve den konfliktvækkende Nyformation af Hæren — i øvrigt med fuldstændig Afholdenhed, saa vel fra nye, ubevilgede Udgifter, som fra nye, ubevilgede Byrder for Landet. En sand, puritansk Afholdenhed og Tarvelighed fra den provisoriske Statshusholdnings Side, der lige saa lidt viser sig nødvendiggjort som ønskeliggjort af de herskende, faktiske Forhold, og som derfor udelukkende maa have fundet sin Ønskelighed eller Nødvendighed i forfatningsmæssige Forhold, i konstitutionelle Hensyn — med andre Ord — i en ufravigelig Beslutning om at føre den preussiske Konstitution uskadt gennem den lange, forviklede Konflikts farlige Snævringer og Afgrunde.

Over dette Facit af Bismarcks finansielle Konfliktstilling synes der ikke at kunne hvile anden Usikkerhed end den, der maatte hidledes fra, at det stemmer saa overmaade slet med det Facit, vi almindeligvis have vænnet os til at betragte som forud givet; — men Tiden til at gøre Prøve paa dets Rigtighed vil indstille sig, naar Bismarcks endelige Hovedopgørelse med Bevillingsmyndigheden foreligger til Betragtning.

J. Westrup.

Københavns ny Byggelov.

Efter at der siden Begyndelsen af Firserne næsten aarlig i Rigsdagen har været forhandlet om en ny Byggelov for København, er det endelig lykkedes ved gensidig Imødekommenhed fra de to Ting at føre den igennem. For mangen en Lovs Vedkommende vilde det være ligegyldigt eller maaske endogsaa heldigt, at der forløb en længere Tid mellem dens Forelæggelse og dens Vedtagelse, men det gælder for Tiden ikke for Love, der helt eller delvis maa læmpe sig efter Sundhedsplejens Fordringer, og til dem høre ubetinget Byggelovene; dersom de ikke udkomme nogenlunde hurtigt, efter at de ere forfattede, er der en stor Fare for, at de allerede ere antikverede ved deres Fødsel.

At den nu udkomne Byggelov saa temmelig har undgaaet dette Skær, skyldes den omhyggelige og detaljerede Behandling, den i sidste Samling fra Folketingsudvalgets Side er bleven Genstand for. Men desuagtet er langtfra ethvert Spor af, at Lovens Redaktion falder henad en halv Snes Aar før dens Vedtagelse, udslettet. Jeg skal blot nævne et Par af de mest iøjnespringende Pletter.

Den 15de Juni 1886 stadfæstede Justitsministeren en ny Sundhedsvedtægt for København. I 3dje Punktum af dens Paragraf 11 hedder det: »Lukkede Afløb blive at udføre efter de Bestemmelser, som fastsættes af Magistraten«. I Henhold hertil har der uddannet sig et fast Reglement for Konstruktionen af Spildevandsafløb fra ny Bygninger; det er ikke udgivet, men overholdes dog strængt af Københavns Brolægningsvæsen, der har taget Kontrollen af denne Sag i sin Haand. I dette Reglement forbydes det at konstruere Kloakbrønde af Mursten, og det forlanges, at Ledninger, der føre Spildevand gennem en Bygning,

skulle være af asfalteret Støbejærn. Men i den ny Byggelovs § 55 staar der: »Kloakbrønde skulle — — — — enten være af Murværk i Cement, af Jærn etc.«, og i § 56 staar der: »Hvor Rendestenen ledes igennem selve Huset, skal Ledningen være et Rør af Metal eller glasseret Ler etc.« Om der heraf kan opstaa Ulæmper, skal jeg overlade til en Jurist at afgøre.

Københavns første Byggelov var af 17de Marts 1856, og siden den Tid er der allerede udkommet 3 ny Byggelove, den af 21de November 1871, af 15de Maj 1875 og endelig den nu udkommende. Der er naturligvis mange Omstændigheder, som har bidraget til denne hurtige Veksel af Love; men det er iøjnefaldende, hvorledes der er et Element, som stadig mere og mere har bemægtiget sig Opmærksomheden, nemlig Sundhedsplejen. Det var aabenbart den, der havde foranlediget Regeringen til at forelægge den sidste af Byggelovene; og dersom der ikke fra Folketingsudvalgets Side var fremkommet Forslag om at samle Kontrollen af Bygningsvæsenet i et Kontor — en Tanke, som jeg, i Parentes bemærket, fuldstændig slutter mig til — vilde alle Spørgsmaal, der bleve udførligere debatterede, mer eller mindre fuldstændigt have hørt ind under Sundhedsplejen.

Har saaledes Byggelovene skiftet hyppigt hidtil, tror jeg, uden at kalde mig Profet, at turde forudsige, at de i Fremtiden ville skifte lige saa hyppigt. Det gaar nemlig ikke med en hygiejnisk Regel som med en Regel for en Bygnings Soliditet eller med Ordningen af Byggekontrollen. Man kan prøve eller regne sig til, hvor stærk en Bygning skal være, man tager et Skøn over, hvorledes Kontrollen bedst indrettes, og derefter giver man sine Love. Har man saa taget fejl første Gang, forandrer man Loven belært af Erfaringerne; men dermed er det Spørgsmaal ude af Verden for lang Tid.

Paa Sundhedsplejens Omraade er det rigtigste og bedste ikke saadan umiddelbart tilgængeligt. Dels er jo Sundhedsplejen en ny Videnskab, der langt fra har bragt hele sit store Gebet ind under regelmæssig Undersøgelse, dels er Sundhedsplejens Hovedhjælpemiddel Statistik; men Statistik er ikke alene en meget vanskelig Sag, men den fører ogsaa tit for den, der bruger den besindigt, til kummerligt smaa Resultater, og endelig er Eksperimentering saa godt som udelukket, da det er Menneskers Sundhed og Liv det drejer sig om.

Dersom nogen som Følge heraf skulde mene, at det var rigtigt for Lovgivningsmagten at vente med at tage Hensyn til Hygiejnen, til den var sikker i sine Resultater, selv om det maatte vare et Aarhundrede eller to, maa man erindre, at ganske vist véd Sundhedsplejen ikke bestemt hvor det rigtige ligger, men den er dog i Stand til at pege i hvilken Retning; kan man f. Eks. ikke bestemt angive, hvor stor en Gaardsplads bør være for at en Forøgelse i hygiejnisk Henseende skal være overflødig, saa kan man dog sige, at de fleste af de Gaardspladser, der for Tiden anlægges, bør være større.

Der er ogsaa andre Faktorer, der gør, at den hygiejniske Lovgivning ikke kan ordnes med et Slag. Sundhedsplejen har mange Modstandere, men den værste er Økonomien. Uden betydelige Pengeofre faar man ikke en god Sundhedstilstand i en stor By; og vel at mærke, der kræves Ofre ikke alene af det offentlige, men ogsaa af det private. Ganske vist kunde jo Stat eller Kommune holde den enkelte skadesløs, saaledes at ny Bestemmelser i en Byggelov eller en Sundhedsvedtægt tillige blev en Slags Ekspropriationslov, men Omkostningerne herved vilde løbe saa enormt op, at det vilde vise sig uudførligt. Det er derfor interessant at se, hvorledes Justitsminister Nellemann under Debatten om denne Lov fra alle Sider fik Tilslutning til sin Udtalelse om, at man maatte være overordentlig forsigtig med af hygiejniske Grunde at træde de private økonomiske Interesser for nær. Og skøndt man sikkert tør antage, at alle de mange Beboelseslejligheder, der findes omkring i Kældrene i den gamle By, aarlig kræve mange Menneskeliv, saa blev der dog slaaet saa drabelige Slag for dem, at de stadig eksistere — til Menneskeslægtens Ødelæggelse.

En anden Antagonist af Sundhedsplejen er de almindelige Frihedsideer; men det kan ikke nægtes, at den er lidt aflægs; den vovede sig derfor ogsaa meget lidt ud under Debatten. Vi leve jo i en Tid, hvor Socialismen mere og mere trænger frem; fra den ene Side under Form af Kateder-Socialisme, fra den anden Side som Socialdemokrati. Overfladisk set drager saa Sundhedsplejen Nytte deraf: men jeg er meget tilbøjelig til at tro, at Forholdet er det omvendte, at Sundhedsplejen har ydet sin store Skærv til at aabne Menneskenes Øjne for den Solidaritet, der eksisterer mellem dem, saaledes at det for en Del er Sund-

hedsplejens Skyld, at Tidsaanden har faaet et Puf i socialistisk Retning.

Den vigtigste Forandring i den ny Lov er, at den nærmere præciserer Begrebet Beboelsesrum. Den ældre Lov havde ganske vist nogle Bestemmelser om, hvordan Beboelsesrum skulde være indrettede, men den havde intet Kriterium for dem, saaledes, at naar Bygmesteren erklærede, at de ikke skulde være Beboelsesrum, kunde han indrette dem hvordan han vilde og siden dog bruge dem til Beboelse.

Allerede i Regeringsforslaget findes Definitionen for Beboelsesrum; der staar i § 40: »Ved Anvendelse af denne Lov behandles som Beboelsesrum ethvert Rum, der er forsynet med Ildsted eller indrettet til at opvarmes.« Denne Definition kan ganske vist ikke kaldes god, der er f. Eks. intet til Hinder for at indrette Sovekamre uden Kakkelovn, og paa den anden Side maa man indrømme, at Københavns Grundejerforening har Ret, naar den i en Adresse til Rigsdagen gør opmærksom paa, at det vil være for strængt at kræve f. Eks. af Drivhuse, at de skal indrettes som Beboelsesrum fordi de have Varmeapparat. Men jeg tror, at man maa erklære den for den bedste, der kan findes; den har derfor ogsaa holdt sig gennem alle Behandlinger. De Mangler, der klæbe ved den, ere tilmed blevne betydelig formindskede ved, at Folketingsudvalget fik indsat en Bestemmelse i § 40 om, at der ved Sundhedsvedtægt skulde gives Bestemmelser om Forbud imod og Straf for at benytte til stadigt Natteophold for Mennesker Rum, der ikke lovligt ere indrettede som Beboelsesrum.

I nøje Forbindelse hermed ere Fordringerne til Beboelsesrum skærpede. Den tidligere Bestemmelse om, at Højden skal være 4 Alen er bibeholdt, og der er føjet dertil, at Værelset skal være forsynet med Vinduer, der kunne aabnes udad mod det fri, samt at Gulvfladen ikke maa være mindre end 15 Kvadratalen. Den sidste Bestemmelse blev foreslaaet af Folketingets Udvalg paa Foranledning udefra; den tager særlig Sigte paa Pigekamre.

Hvad Kælderlejligheder angaar, er Bestemmelsen om, at deres Loft skal være 2 Alen over Fortoget skærpet til $2^1/_2$ Alen; der er givet nogle Bestemmelser sigtende til at formindske Fugtigheden og det er tilladt, at lade Lyskasser springe 15" frem i

Gade (før var det kun 12″). Taglejlighederne have ogsaa nydt godt af ny Bestemmelser, særlig kan nævnes, at det forlanges, at Spærene skulle have pløjede Indskud.

Nogle tilsyneladende smaa Forandringer have i hygiejnisk Henseende en ikke ringe Betydning. De gamle Kakkelovnsspjæld, der have været Skyld i saa utallige Kulforgiftninger, og som den gamle Byggelov desuagtet fordrede, have nu faaet deres Naadestød; mærkelig nok var der under Forhandlingerne om denne Forandring en Del Usikkerhed; der kom Argumenter frem om, at Spjældene burde bibeholdes for at forhindre, at Skorstensild trængte ind i Kakkelovnen, idet vedkommende Taler rimeligvis i Øjeblikket ikke har erindret, at der hver Dag er Ildebrand i Kakkelovnen*). Fremdeles ere Køkkenvaskene for Fremtiden satte saaledes under Stadbygmesterens Kontrol, at man tør haabe, at der fra nu af kun bliver opsat ∽ Vandlaase i Stedet for de hidtidige Klokkevandlaase, der saa daarligt have forhindret, at Køkkenatmosfæren blev forurenet med Kloakluft. Endelig er det forbudt at forbinde flere Klosetkasser med samme Udsugningsrør, for at mulige epidemiske Sygdomme ikke skulle forplante sig fra en Etage til en anden.

Der er altsaa for Sundhedsplejen ikke opnaaet saa lidt paa Beboelses-Spørgsmaalets Omraade, men den har sikkert ogsaa her sin største Appetit, saa det vil let gaa som med en vis Mand, at naar man giver ham en Finger, tager han hele Haanden.

Ogsaa hvad den ydre Hygiejne angaar, er der sket nogle Forandringer; idet det blev vedtaget, at der for Fremtiden som Regel kun maa anlægges 30 Alen brede Gader (før var Minimumsbreden 20 og 25 Alen for den indre og ydre By); samtidig er det tilladt under visse Omstændigheder (naar der kun bygges 3 Etager) at formindske Gaardarealerne ret betydelig. Den første Bestemmelse er i økonomisk Henseende et betydeligt Offer, det overbeviser man sig bedst om ved at iagttage de mange ny Gader og Veje, hvis Anlæggelse pludselig er begyndt, for at de kunne falde ind under de gamle Bestemmelser. Til Gengæld vil Bestemmelsen faa ikke ringe hygiejnisk Betydning. Det almindelige Argument for stor Gadebrede er, naar man ser bort fra Færdselens Krav, at

*) Det var ønskeligt, om Københavns Sundhedskommission heraf vilde tage Anledning til at forbyde Salget af de Varmenecessaires, der have saadanne Spjæld.

en bred Gade er i Stand til at forsyne de omboende med friskere Luft og bedre Lys, og herpaa ligger der selvfølgelig en afgørende Vægt, men jeg tror, at det kunde være rimeligt at trække et Par andre Argumenter lidt mere i Forgrunden; dels bliver i en bred Gade Støjen af Trafiken betydelig formindsket, dels er en bred Gade lettere at passere, uden at man skal have sin Opmærksomhed alle Vegne; den Iagttagelse, at de nervøse Sygdomme mere og mere tage Overhaand i de store Byer, begrunder fuldstændig denne Opfattelse.

Heraf følger ogsaa, at man ikke tør stille de Fordringer til Gaardenes Areal som til Gadens; men paa den anden Side maa det erindres, at vore Gaarde omtrent have samme Udstrækning til alle Sider (de ligne store Brønde), saaledes at Vinden ikke kan gennemfeje dem som Gaderne; det maa derfor sikkert beklages, at der er gjort Attentat paa Gaardenes Størrelse.

Til Slutning kan nævnes, at Københavns Stadslæge er blevet fast Medlem af Bygningskommissionen; dette angiver tydelig hvad Vej man ønsker at gaa.

J. Rump,
Ingeniør.

Uwe Jens Lornsen.

Det var altsaa en Enkeltmands uforbeholdne Ord, der gav Stødet til Stændertiden[1]) her hjemme. Ganske vist, Tidsforholdene var gunstige for Lornsen, men uden hans energiske Indgriben er det dog mer end sandsynligt, at de svage Efterdønninger, der naaede Danmark, ikke havde ført os et eneste Skridt fremad. Og at det væsentlig var Frygt for, at den dristige Landfoged mulig havde Revolutionen bag sig, der bevægede Frederik VI til at efterkomme nogle af Tidens Krav, det er en Anskuelse, som ikke alene deles af Slesvig-Holstenere. Her skal saaledes anføres et Par Vidnesbyrd af Mænd, som ikke kan vrages:

J. P. Mynster: »Da Frederik den Sjette ansaa sig nødsaget og forpligtet til i Holsten at indføre raadgivende Provinsialstænder, besluttede han, som han selv sagde, at give de øvrige Dele af sit Rige det samme, inden de forlangte det.«

A. F. Tscherning: »Vi skylder alle særdeles meget til de Mænd i Holsten, som først og kraftigen traadte frem for den gode Sag; de satte i Bevægelse det eneste Motiv, som virker her, Frygten«.

Laurids Skau: »Regeringen var imidlertid ved den Bevægelse, som dels var en Følge af den franske Revolution, dels af det Lorensenske Skrift, bleven opskræmmet af Absolutismens lange Dvale. Den turde ikke undlade at gøre noget for at tilfredsstille de stedse mere højrøstede Fordringer, og saaledes udkom da den almindelige Lov af 28de Maj 1831.«

A. D. Jørgensen: »Lornsens Skrift fremkaldte en hel Literatur af Stridsskrifter i alle mulige Retninger; men den vigtigste og nærmeste Følge af det var dog den, at Kongen under Trykket af den fremkaldte Stemning lovede at indføre en Stænderforfatning efter prøjsisk Mønster.«

---

[1]) De københavnske liberale begyndte først at røre sig, efter at „Den danske Statstidende" i Januar 1831 havde bebudet en Stænderforfatning. Halvtredje Maaned efter Lornsens Optræden mødte den første Mand, Liberalismens anerkendte Penneførrer, Prof. David, med nogle svævende „politiske Betragtninger."

Vandt Lornsens Skrift end ikke Indpas i de brede Lag, det afstedkom dog en Del Bevægelse:

Det fandt ikke alene Genklang hos indflydelsesrige Holstenere og Sydslesvigere, men det slog ogsaa an hos det nordslesvigske Demokratis betydeligste Personlighed, Peter Hjort Lorenzen[1]). Og det maatte være saa paa en Tid, da Nationalitetsspørgsmaalet stod uklart for de fleste, medens man daglig følte det bestaaende Herredømmes Tryk. De nordslesvigske Bønders og Borgeres Optræden i Trediverne var overhovedet ikke alene eller væsentligst, som man saa ofte ensidig har hæftet Blikket paa, rettet mod Tyskheden. Det var fra Begyndelsen af ikke saa meget Dansk, der stod overfor Tysk, som det var Demokratiet, der rejste sig mod Aristokratiets og Bureaukratiets Vælde.

Prinserne af Augustenborg, Ridderne og Prælaterne, søgte at indsmigre sig hos Kongen ved skarpt at fordømme »Demagogen«; Flyveskrifter udgaves, henved 40 i Tallet, de fleste mod, vel et halvt Dusin for Lornsen. Fælles for den Gruppe af Forfattere, der tog Parti for den arresterede Landfoged, er en sjælden Ævne til at lade en, ofte stærkt udpræget Liberalisme gaa Haand i Haand med sødladen Royalisme. Og det er betegnende, at ingen af Lornsens Venner og Tilhængere havde Mod til aabenlyst og uforbeholdent at vedkende sig hans Anskuelser og tage ham i Forsvar. Beseler, Michelsen og Wülfke dækker sig bag Anonymitetens Maske; Binzers, Bremers og Klenzes Tilslutning er af en saa valen Natur, at den vanskelig kunde vække Enevoldskongens Mishag. I et Brev til Rathjen af 27de Maj 1831 ironiserer Dahlmann — fra 1829 af Professor i Gøttingen — ogsaa over Kielernes heldige Ævne til at forene deres »profitable Kærlighed til Hs. Majestæt med den mest brændende Liberalisme.«

Blandt de slesvig-holstenske liberale fandtes overhovedet kun en Mand, men han sad godt forvaret i Rendsborg Fæstning — han hed Uwe Lornsen.

Hvor rodfæstet Datidens Royalisme var, kan ses af en Omtale, der bliver Kongen til Del i »Kieler-Correspondenzblatt« for 25de Novbr. 1830. I Anledning af, at nogle mindre Skovdefraudationer og Tyverier var blevne opdagede, flyder nemlig fra selve Theodor Olshausens Pen følgende svulstige Tirade:

---

[1]) Jfr. Laurids Skau: „Peter Hjort Lorenzen". Kbhvn. 1865.

— »Hvor mange Mangler og Misbrug i Bestyrelsen af de offentlige Ejendomme vilde ikke snart forsvinde fra Grunden af, dersom vi kunde tildele vor dyrebare, hans Undersaatters Kærlighed saa værdige, Konge Allestedsnærværelse, ligesom vi nedbede Udødelighed over ham.«

Og denne Udtalelse findes ikke i et Regeringsblad, men i et »liberalt« Organ faa Dage efter, at den »dyrebare« Konge havde ladet den liberale Bevægelses Leder fængsle.

I Sandhed! Uwe Lornsen var langt forud for sin servile Samtid, men netop derfor rykkede han sin Tid et Skridt fremad.

Under sin agiterende Virksomhed i Kiel havde Lornsen et Par Samtaler med Dr. Chr. Paulsen, den Gang juridisk Professor ved Universitetet. Paulsen indlod sig ikke nærmere, fordi Sagen nu for Tiden var ham »ubehagelig af Hensyn til vor gode Konges Personlighed«, og indvendte dernæst — hvad der har større Betydning —, at Lornsen »aldeles ikke havde agtet Slesvigs og Holstens forskellige Forhold: at Kongen af Danmark aldrig kunde tilstede Slesvigs Adskillelse fra Danmark og Sammensmeltning med Holsten«.

Indtog Prof. Christian Paulsen en Særstilling blandt Kiels Universitetslærere, saa gælder det ikke i mindre Grad om hans Skrift: »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig; nebst Blicken auf den ganzen Dänischen Staat«. Kiel. 1832. (64 Pag.).

Ligesom Lornsens Agitationsrejse afbrødes ved flensborgske Borgeres Modstand, saaledes stammer det vægtigste Indlæg, der under Pjecestriden fremkom paa dansk Side, fra en Flensborger. Og det er glædeligt, at det var saa. I Aarhundreder har Slesvig været Valplads for stridende Kræfter; den ene higende mod Nord, den anden dragende mod Syd. Under den daværende Kamp maatte ogsaa den dansk-slesvigske Folkeaand være repræsenteret.

Christian Paulsen og Uwe Lornsen var Mænd med levende Nationalfølelse, og det maa hævdes, at Friserens Begejstring for Tysklands Enhed var lige saa berettiget og naturlig, som Flensborgerens Kærlighed til Danmark. I den Henseende var de Ligemænd; for øvrigt højst forskellige.

Var Paulsen end ikke saa kraftig en Naturbegavelse, til Gengæld var hans videnskabelige Grundlag af solidere, bedre sammenarbejdet Stof. Var hans jævne, usammensatte Personlighed ikke saa imponerende, den gjorde ikke et mindre vederhæftigt Indtryk. Tværtimod! Og medfødt Upartiskhed frelste ham fra at

begaa de iøjnefaldende Overgreb, hvori Friseren har gjort sig skyldig. Men i ét rager Lornsen frem. Han var opfyldt af den intensive Frihedskærlighed, der kun behøver en Gnist for straks at slaa ud i lys Lue; han lod sig ikke hæmme af traditionelle Fordomme og forældet Kongepietet.

Var Paulsen den besindige Reformven, saa var Lornsen i sit Inderste en Revolutionens Mand[1]); revolutionært var hans Skrift og hele Optræeden, skøndt han strængt holdt sig indenfor Lovens Grænser, afset fra en ubetydelig Embedsforseelse. Men der er Tider, hvor et Brud med Fortiden er en Nødvendighed. Derfor blev det Lornsen, ikke Paulsen, der førte an i Julirevolutionens Aar.

Sjælden Fordomsfrihed og stor Sandhedskærlighed præger det Skrift, hvormed Paulsen slog til Lyd for det dansk-slesvigske Folkesprog. Som faa var han egnet til at indtage en forsonende Stilling under de nationale Brydninger, der sønderrev den danske Stat. Født i Flensborg, nær den Sproglinje, der i dette Aarhundrede har tvedelt Slesvig, den Dag i Dag skiller Dansk fra Tysk, besad han Mellemslesvigerens Sympati for og Kendskab til begge Sprog. Et grundigt videnskabeligt Studium i Forening med den indfødtes Lokalkundskab satte ham i Stand til, som ingen anden, at afstikke Sprogkampens omtvistede Grænser og fælde Dom i den statsretlige Proces. Paa tyske Skoler og ved Tysklands Universiteter — i Schnepfenthal, Gotha og Lübeck; i Göttingen, Berlin, Heidelberg og Kiel — havde han fuld af Deltagelse gennemlevet det kortvarige Opsving, som Frihedsaanden tog i de første Aaringer efter »Restaurationskrigen«; ti Aar af sin Ungdom havde han tilbragt mellem Tyskere. Han kendte og skattede tysk Aandsliv, men Kærligheden til dansk Sprog og Literatur, til den danske Stat og det danske Folk, havde han bevaret usvækket. Som Göttinger-Student var »hans danske Tale ikke flydende; men som Fædreland nævnede han kun Danmark.« Og da han havde afsluttet sit Fagstudium ved Københavns Universitet, var han klar over sit Fremtidsmaal: Paa den ene Side Hævdelse af Holstens

---

[1]) I Breve fra 1832 erklærer han saaledes, at han føler sig beslægtet med den yngre Slægts Aand, der er „afgjort revolutionær og rettet paa det Hele", og han tilføjer: „I hvilket af Verdens Lande har Friheden nogensinde slaat Rødder, uden at Jordbunden forinden er bleven gødet med en Landregn af Blod"?

og Slesvigs forskellige Stilling nationalt og statsretligt, paa den anden Side Mægling mellem de beslægtede Folk.

Paulsen tog sit Udgangspunkt fra Lornsens Udtalelse om, at de foreslaaede Forfatningsreformer vilde hæve »Slesvigholsten til Tysklands mest blomstrende Provins«, og nedlagde Protest mod denne Opfattelse, for saa vidt angaar Slesvigs nationale og statsretlige Stilling.

Han paaviste med uigendrivelige Talstørrelser, at af Slesvigs 330,000 Indvaanere talte endnu 185,000 Dansk, men af disse havde kun 110,000 dansk Kirke- og Skolesprog. Forholdet var selv i den dansktalende Del blevet saaledes, at de dannede talte Tysk, Almuen Dansk; i Byerne var Tysk fremherskende, paa Landet Dansk; delvis — og endda kun i Landsbyskolerne — var dansk Kirke- og Skolesprog bibeholdt; i alle Borger- og Latinskoler ledetes Undervisningen paa Tysk; Slesvigs Universitet laa i Kiel; i hele Slesvig herskede tysk Rets- og Øvrighedssprog. I jævne, maadeholdne Udtryk skildrer han, hvorledes ukloge og tysksindede Regeringer havde overgivet dette oprindelig danske Land til holstenske Adels- og Embedsmænd, hvorledes lidt efter lidt løsnedes de Baand, der knyttede Slesvig til Danmark, hvorledes alt var gaaet ud paa at forbinde Slesvig med Holsten, skille det fra Danmark.

Vel var han klar over, at den dansk-slesvigske Nationalfølelse den Gang ikke var stærkt udpræget, men lige saa sikker var han paa, at den kun slumrede, ikke var uddød. Derfor søgte han at vække sine Landsmænd, idet han mindede dem om, at det Folk, som helt opgiver sine Fædres Sprog for et fremmed, sønderriver sin inderste Livstraad: Fortidens Viser og Sagn forstummer; selv Fædrelandet bliver paa en vis Maade fremmed for et saadant Folk.

Han advarede mod at slaa sig til Ro med, at det danske Folkesprog i Løbet af 500 Aar kun langsomt var veget tilbage for det tyske. Der var Tegn, som tydede paa, at Fortyskningen vilde gribe hurtigere om sig i dette Aarhundrede. Med et Fremsyn, der skyldtes grundigt Lokalkendskab, spaaede han Angelns snarlige Fortyskning, men stolede dog paa, at det danske Folkesprog ikke vilde lade sig drive ud af den faste Stilling langs Flensborgfjordens Bred.

Fra Folket vendte han sig til Regeringen med yderst moderate Reformforslag.

Ligesom Paulsen misbilligede Frederik VI's Danisieringsplaner i Aarhundredets Begyndelse, saaledes var han en bestemt Modstander af ethvert Forsøg paa ved Tvangsforanstaltninger at fortrænge det tyske Sprog i det sydlige Slesvig. Og vedrørende det dansktalende Mellemslesvig med tysk Kirke- og Skolesprog mente han, at man burde indskrænke sig til at lade Skolerne meddele Undervisning ogsaa i Dansk, men for øvrigt indtil videre lade alt blive ved det gamle.

— »Selv der, hvor Dansk endnu lever i Folkemunde, bør det offentlige Sprog, i det mindste endnu længe, vedblive at være Tysk, fordi Befolkningen, som Følge af den tidligere Ordning, kun paa Tysk har lært at forstaa og udtrykke alle højere Religions- og Retsbegreber.«

For Nordslesvigs Vedkommende, hvor dansk Kirke- og Skolesprog endnu havde holdt sig, stillede han derimod gennemgribende Forslag om Indførelsen af dansk Rets- og Øvrighedssprog, ligesom han ogsaa formente, at Dansk burde være det almindelige Undervisningssprog i Haderslevs, Aabenraas og Sønderborgs Realskoler.

Derpaa gik han over til en nærmere Paavisning af Slesvigs statsretlige Stilling.

Kort og klart hævdede han, at Forbindelsen mellem Slesvig og Danmark var af tinglig Natur; som gammelt Lensland var Slesvig knyttet til Kongeriget ved en Realunion. Derfor kunde det aldrig adskilles fra den danske Krone, skøndt den historiske Udvikling havde ført med sig, at en administrativ Inkorporation ikke havde fundet Sted. Arvefølgespørgsmaalet, der den Gang ingen Aktualitet besad, strejfede han uden at udtale nogen bestemt Mening, ligesom han ikke gik nøjere ind paa Forfatningssagen. Det bør dog fremhæves, at han anbefaler særskilte Landdage for hvert af Hertugdømmerne: Kun derved kan den dansk-slesvigske Folkeejendommelighed komme til sin Ret.

Hvorledes modtoges denne upartiske Fremstilling?

Gennemgaaende med Uvilje eller Ligegyldighed, og det baade fra tysk og dansk Side: Slesvig-Holstenerne undgik, saa vidt muligt, at omtale dette for dem saa ubelejlige Skrift, og denne Trafik har de fulgt lige op til Nutiden[1]); det varede 5—6

[1]) Det er saaledes karakteristisk, at Lornsens Biograf (Karl Jansen „Uwe Jens Lornsen", Kiel 1872) i sin for øvrigt fortjænstfulde og paa

Aar, inden man i Kongeriget — saa vel i liberale som i konservative Kredse — fandt Anledning til at værdige Paulsens Reformtanker Opmærksomhed. Og hvorledes hans Forslag blev optagne i de højere og allerhøjeste Regeringskredse, ja, derom vidner de ulykkesvangre Anordninger af 15de Maj 1834.

Frederik VI godkendte nemlig i væsentlige Punkter Lornsens Krav paa Hertugdømmernes indbyrdes Forbindelse og Særstilling overfor Kongeriget. Virkningen af disse Misgreb kunde dog til Dels være bleven ophævet, dersom Valgloven havde hvilet paa et bredere Grundlag, men heller ikke i den Henseende forstod Enevoldskongen sin Tid. Han mente, at Tronen skulde søge sin bedste Støtte hos Adelsaristokratiet og Embedspartiet, havde ikke Blikket aabent for, at dansk Kongedømme og dansk Nationalitet har sine troeste Tilhængere blandt Bønder og Smaaborgere. Som Følge heraf besatte det tyske Element tre Fjærdedele af Pladserne i den slesvigske Stænderforsamling, skøndt over Halvdelen af Slesvigs Befolkning var dansktalende. Den Gang, som senere, droges de slesvigske Godsejere, Embedsmænd og Købmænd mod Syd, til de holstenske Herregaarde, Kieler-Universitetet og Hamborger-Børsen.

Under hele den Bevægelse, som Lornsens Skrift afstedkom, sad Ophavsmanden dertil fængslet; den 31te Maj 1831 faldt Dommen [1]), der »kendte for Ret, at Kancelliraad Uwe Jens Lornsen, i Betragtning af, at han har sveget de ham som Embedsmand paaliggende Pligter, formedelst dette hans Forhold, der udsatte den offentlige Rolighed for Fare, bør have sit Embede som Landfoged paa Sylt forbrudt og straffes med et Aars Fæstinngsarrest af første Grad.«

Uforholdsmæssig haard kan den vel ikke kaldes, naar Hensyn tages til Tiden, specielt den Stilling, Embedsmanden i Følge den aflagte Homagial-Ed indtog overfor »det kongelige absolute *dominium* og Arvesuveræneteten.« I hvert Fald var det hverken klogt eller humant, at Kongen — efter under

---

flere Punkter upartiske Skildring ikke med et eneste Ord berører Paulsens Skrift. Denne Forglemmelse er saa meget mærkeligere, som Jansen ellers omtaler alle Flyveskrifterne, naar undtages et vigtigt Indlæg af Falck (N. Falck: „Handbuch des Schleswig-Holsteinischen Privatrechts. II, Altona 1831.“ Fortalen, dateret Kiel 20. April 1831, S. IX ff.) samt et Par ubetydelige danske Pjecer.

[1]) Jfr. „Den Danske Statstidende“ Aarg. 1831. Nr. 93.

28de Maj 1831 delvis at have anerkendt det berettigede i Lornsens Krav — undlod at benaade den Mand, hvis bestemte Ord havde klaret hans Blik for, at der var Anledning til »at knytte de Baand desto fastere, der forener Kongedømmet med Folket, saa og bidrager til Almenaands Oplivelse.«

Som tidligere berørt, var Lornsens Helbred nedbrudt før Fængslingen; en rent forbigaaende Sundhedsperiode havde givet ham Kraft til at optræde handlende, men det var kun et Øjebliks Opblussen. Snart plages han atter af Lidelser, virkelige og indbildte; Tungsindet tiltager, nærmer sig Sindssyge. Sangvinske Forhaabninger veksler med stille Fortvivlelse, alt efter som det gaar op eller ned. Gennem talrige efterladte Breve[1]) faar man et klart Indblik i hans ulykkelige Sjælstilstand: Bitter i Sind, som han er, fælder han skaanselsløse, ofte uretfærdige Domme over Meningsfæller og Modstandere i Flæng, paaskønner ikke altid de trofaste Venner, hvis Pung stod ham aaben.

Han er en syg, til Tider sindssyg Mand!

Under disse Forhold — afskaaren fra befrugtende Omgang med Mænd af forskellige Anskuelser, uden Kendskab til den nordslesvigske Befolknings Ønsker og Sympatier, — hengiver han sig til forceret Studium. Den ene Bogpakke efter den anden tilsendes ham: Datidens Blade og Pjecer, Fortidens Kildeskrifter og Pamfleter. Blandt meget andet har han naturligvis ogsaa faaet fat i Paulsens foran omtalte Bog; denne Virkelighedsskildring har sikkert grebet ham, hans Retfærdighedsfølelse er bleven vakt. I hvert Fald findes i et Brev[2]) af 20de December 1832, altsaa skrevet efter Udgivelsen af Paulsens Skrift, følgende mærkelige Udtalelse:

»— — Men Enighed er kun tænkelig ved at anerkende om ikke den fulde historiske, saa dog den naturlige Ret; — det kunde komme dertil, at vi aftraadte Amterne Haderslev, Løgumkloster og Aabenraa.«

Det er første[3]) Gang, at Spørgsmaalet om en national Deling af Slesvig dukker frem.

---

[1]) Disse Breve, der findes i Karl Jansens Bog, er uheldigvis ikke altid meddelte *in extenso*.

[2]) Dette Brev er uheldigvis kun meddelt i Uddrag.

[3]) Næste Gang er det Assessor With, der i den nørrejyske Stænderforsamling (12te Juni 1838) foreslaar „at forene den dansktalende Del af Slesvig

Værd at lægge Mærke til er, at Lornsen, der i sit Flyveskrift og i Breve [1]), skrevne før Paulsens Indlæg, mener, at et Slesvigholsten kan opbygges paa Grundlag af Nationalitetsprincipet alene, han skifter Mening efter at Paulsen er fremtraadt. Nu maa han indrømme, at Nordslesvigerne har en naturlig Ret til at være danske, om han end sætter Grænselinjen for højt mod Nord.

Men saa sker det, at Lornsen, der oprindelig hævdede det 19de Aarhundredes Nationalitetsidé, ender som Forfægter af middelalderlige »Landesrechte.«

Den 1ste Juni 1832 havde han udstaaet sin Straf, og han tilbragte derpaa et Aarstid i sin Fødeegn.

Ligesom han tidligere med Eftertryk havde modsat sig ethvert Forsøg paa at blive benaadet, saaledes tilbageviser han ogsaa nu med Foragt de lokkende Tilbud, der underhaanden gøres ham fra Regeringens Side. Han kunde ikke tænke sig, at han nogensinde skulde bekvemme sig til »paa ægte dansk Vis (auf ächt dänischem Fuss) at gaa til Udlandet som pensjoneret Demagog.«

I den første Tid efter Hjemkomsten til Sylt synes det, som om Lornsen i fuldt Maal har nydt det Friluftsliv, han havde savnet saa haardt paa Friederichsort og i Rendsborg. Der berettes om milelange Fodture hen ad den langstrakte Ø; med Barndomskammerater drog han som i gamle Dage ud paa Fiskefangst; uden Forbehold hengav han sig til det selskabelige Livs Glæder. Men saa fulgte Tungsindets Timer, nedtrykt og bøjet

---

med Jylland, den tysktalende med Holsten"; saa kommer Nyholsteneren Th. Olshausen, der i sit bekendte Brev (22 Juni 1839) til Peter Hjort Lorenzen tager Ordet for en Deling af Slesvig; et Aarti efter — 31te Marts 1848 — erklærer den provisoriske Regering med Prins Friederich af Noer i Spidsen, at det vil respektere det nordlige Slesvigs Nationalitet, og i April s. A. slutter de slesvigholstenske Stænderdeputerede sig til denne Udtalelse; i Sommeren 1848 kæmper Martsministeriet (fornemlig Monrad og Knuth) for Slesvigs Deling, men Kongen og Folket holder fast ved Ejdergrænsen; som Medlem af Novemberministeriet søger Madvig at hidføre en Løsning af Stridsspørgsmaalet. Alt var forgæves — Ejderpolitiken vandt sine Pyrrhussejre!

[1]) Jfr. saaledes et Brev fra Juni 1881: „— — Jeg nærer unægtelig den Anskuelse, at, selv om Historien havde leveret et modsat Resultat, saa vilde alligevel vore Krav ikke være mindre velbegrundede, da de fremgaar af Sagens Natur."

trak han sig tilbage under ensom Grublen. Ved Nattetid vandrede han hen over Hederne for at efterspore Brøddehoogspøgelsets gaadefulde Fremtoning eller fordybede sig i de menneske-tomme Klitter; timevis kunde han sidde paa »Røde-Klint«'s (senere kaldet »Uwebjærg«) Højder hensunken i melankolske Betragtninger.

Tilsyneladende er han bestemt paa snart at tage til Kiel for at deltage i den Kamp, han selv havde rejst, men Dag efter Dag, Maaned efter Maaned, udsætter han sin Afrejse. Utilfreds med alt, fortvivlet over de legemlige og sjælelige Lidelser, der svækkede hans Handlekraft, rejser han pludselig i Oktober 1833 til Troperne for der at søge Helbredelse.

Han fandt den ikke!

I 3—4 Aar varede Lornsens frivillige Landflygtighed, fra December 1833 til April 1837 boede han i Brasilien, ved Rio Janeiros Havn og inde mellem Orgelbjærgene; til Tider var en frigiven Neger hans eneste Omgang. Den 10de Juli 1837 lander han i Marseille; under et Par Maaneders Ophold i Vaulnavay lægger han den sidste Haand paa et større Værk. I Midten af September kommer han til Genf lidende af Feber og Blodspytning, i den mørkeste Sindsstemning.

Under mer eller mindre sindssyge Grublerier henslæber han Resten af sin Levetid. Han, der fra Ungdommen af havde tænkt frit, omsnæres af religjøse Anfægtelser. Atter og atter paatrænger sig Tanken om Selvmord, men først efter en haard Strid griber han til dette Befrielsesmiddel. Om hans sjælelige Tilstand i de sidste to Maaneder vides for øvrigt aldeles intet. Men hans sidste Handling var i fuld Overensstemmelse med Forfædrenes Valgsprog: »Lewer duad üs Slaw!«

Den 13de Februar 1838 fandtes hans Lig ved Genfersøens Bred; Pulsaaren var overskaaren, i Brystet sad en Pistolkugle.

Først flere Aar efter fik hans slesvigholstenske Meningsfæller Lejlighed til at udgive den Bog, som han selv ansaa for sin Hovedgerning, dette Arbejde, som han havde paabegyndt i Rendsborgs Fangehuller og paa Sylt, fortsat under Tropernes Sol, fuldendt paa Atlanterhavet og i Sydfrankrig.

Lornsens efterladte Skrift [1]) bestaar af en Række løst forbundne, historiske og politiske Afhandlinger. Deri opføres et

---

[1]) *„Die Unions-Verfassung Dänemarks und Schleswigholsteins“;* eine geschichtlich staatsrechtliche und politische Erörterung von Uwe Lornsen.

»Grossherzogthum Nordelbingen« paa »historisk« Jordbund, ɔ: paa Grundlag af ældgamle, skimlede, ugyldige og længst ophævede Dokumenter, som den saakaldte *„Constitutio Waldemari“* af 1326, Kristian I's Haandfæstninger af 1460, Ridderskabets Standsprivilegier osv. — Hovedsætningerne gaar ud paa, at Hertugdømmerne Slesvig og Holsten danner en selvstændig og udelelig Stat, at Mandsstammen er udelukkende arveberettiget i Hertugdømmerne, at Hertugdømmerne har et retligt Krav paa fælles repræsentativ Forfatning med Skattebevillingsret, at Hertugdømmerne kun ved en Personalunion skal knyttes til Danmark.

Efter et syvaarigt Studium, ofte afbrudt af Sygdom, fuldendtes Bogen, men det var ikke noget helstøbt Værk. Tværtimod! Og det erkendes af alle, af tyske som af danske Videnskabsmænd. Den er tungt skreven, ubehjælpsomt sammenarbejdet; indeholder intet nyt og har ringe videnskabeligt [1]) Værd; har kun haft en fuldstændig underordnet og rent forbigaaende politisk Betydning. Et enkelt historisk Parti læses dog med Interesse — ikke mindst som Bidrag til Forstaaelse af Lornsens oprindelig djærve og aabne Personlighed —, og af nogle udførlige Forfatningsudkast fremgaar det, at han under Landflygtigheden havde bevaret sin Ungdomskærlighed til borgerlig og politisk Frihed. I Modsætning til andre tyske »liberale« kræver han en udstrakt Presse- og Religjonsfrihed, vil f. Eks., at Jøder skal have alle en Statsborgers Rettigheder. Ogsaa paa dette Punkt er der en principiel Forskel mellem Lornsen og hans Forgænger, Dahlmann, der i 1832 paa den hannoveranske Landdag udtalte, at de kristnes religiøse Overbevisning vilde krænkes, naar Jøder blev deputerede, samt

---

Nach des Verfassers Tod herausgegeben von Dr. Georg Beseler.“ Jena 1841. (524 Pag).

[1]) Lornsen synes for øvrigt selv at betragte sit Skrift som et advokatorisk Indlæg. Han siger saaledes i „Die Unionsverfassung“, S. 381, bl. a. følgende med Henblik paa Falck:

— „Ligesom det i civile Retsspørgsmaal er Sagførerens Pligt selv om han personlig synes, at Modpartens Indvendinger er begrundede, at forsvare sin Parts Sag, saa længe der frembyder sig en eneste Side, fra hvilken disse kan blive angrebne og hine forfægtede, men ikke at gøre Modparten Indrømmelser efter en personlig Opfattelse af, hvad der i Stridsspørgsmaalet er sandt og ret; saaledes kan et Land ogsaa vente af sine Rettigheders Forsvarer, at han gør den yderste Brug af alle sig frembydende Forsvarsmidler, inden han paa et eneste Punkt opgiver Landsretten.“

ivrede mod, at Jøderne erholdt samme uindskrænkede Ret til Køb og Salg af faste Ejendomme som andre Borgere[1]).

For Nordslesvigernes naturlige Ret er der ikke Plads i »Die Unionsverfassung.«

Kort sagt, det viser sig klart, at Lornsen hverken var Videnskabsmand eller sad inde med Overflod paa originale Tanker. Han var et administrativt Talent, ejede Politikerens praktiske Blik, og saa havde han i det afgørende Øjeblik Mod til at gribe handlende ind. Derfor er et Dusin Sider hans Hovedværk, ja hans eneste Gerning. Ti hvad Vægt kan der lægges paa de Anskuelser, den syge, til Tider sindssyge, Mand tilegnede sig senere, afskaaren som han var fra Deltagelse i Datidens politiske Liv, ukendt med den nordslesvigske Befolknings national-demokratiske Opvaagnen, udsat for Paavirkning af en ensidig Literatur, af ensidige Vennebreve? Men det er sørgeligt, at den Mand, paa hvem man, da han stod i sin Manddomskraft, uden Overvurdering kunde anvende det gammelfrisiske Ord: »Rüm Hart, klar Kimming«[2]) —, at han, der mente sig at være Nationalitetsideens Forkæmper, skulde lade sig besnære af Adelsadvokaten Dahlmanns spidsfindige Indlæg. Derved satte han en Plet paa de frihedsstolte Frisers blanke Vaabenmærke: »Ret for alle, Uret for ingen«, og han brød med sin egen Fortid.

I 1830 erklærede Lornsen overfor Paulsen: »Gamle historiske Forhold vedrører os ikke; vi vil det nu saa; hver Tid skal danne sin egen Tilstand.« Et Aarti efter er det Meningsfællen fra 1830, Theodor Olshausen, der bebrejder Lornsen, at han i »Die Unionsverfassung« har gjort Nutidens Krav paa en Forfatning afhængigt af forældede »Landesrechte«, af Ridderskabets Tilslutning, at han ikke har taget Hensyn til den dansk-slesvigske Nationalitet.

Et slaaende Bevis for Lornsens Ændren af Anskuelser og Mangel paa politisk Fasthed!

Det er for øvrigt ret mærkeligt, at danske Politikere og Historikere synes at have overset Væsensforskellen mellem Pjecen fra 1830 og Bogen fra 1841. Madvig[3]) f. Eks. gør sig skyldig i en fuldstændig Sammenblanden af disse Skrifter, naar han er-

[1]) Jfr. A. Springer: „F. C. Dahlmann.“ I. S. 358.

[2]) „Stort Hjærte, klar Horizont.“

[3]) J. N. Madvig: „Den nationale Politik og det danske Monarchi“ København 1865.

klærer: »Det gaar ikke an... at glemme, at U. Lornsen i 1830 under jublende Bifald i Holsten, en Del af Slesvig og vidt og bredt i Tyskland, proklamerede, at, naar Frederik den Tredjes Mandsstamme uddøde (hvad der indtraf 15de Novbr. 1863), vilde Slesvig-Holsten være en fra Danmark adskilt Stat med sin efter en særlig Arvefølge indtrædende Regent. Paastanden om Adskillelse var ubetinget uden Hensyn til denne eller hin Form af det den Gang endnu af en absolut Konge beherskede danske Monarki.« — Afset fra, at Flyveskriftet vakte ringe Opmærksomhed i Tyskland, vandt alt andet end udelt Bifald i Holsten, skal det her atter slaas fast, at Lornsen i 1830 ikke berørte Arvefølgespørgsmaalet med et eneste Ord, ikke nævnede »Adskillelse«, men tvært imod udtrykkelig pointerede, at Slesvigholsten fremdeles skulde have Konge fælles med Danmark.

Lornsens tragiske Endeligt vakte Deltagelse hos alle, Meningsfæller og Modstandere.

Sentimentale Slesvigholstenere har betegnet Lornsen som Slesvigholstens første Martyr[1]; sandere og mere menneskeligt er han bleven opfattet af Georg Beseler, der siger: »Saa faldt han, et Offer for sin egen Natur«.

»Kjøbenhavnsposten« — den Gang redigeret af J. F. Gjødvad — fremhæver hans »lyse Hoved, grundige Kundskaber, sjældne Arbejdsdygtighed, mandige og retsindige Karakter«; anerkender, at »han har handlet efter sin bedste Overbevisning, at han har levet og er død som en redelig Mand, der har opofret sin hele timelige Velfærd for, hvad han ansaa for Ret og Pligt.« Og Bladet udtaler som sin fuldeste Overbevisning, at »ingen dansk vil komme til Genf og besøge hans stille Gravhøj, uden med Velbehag at tænke tilbage paa vor Genfødelses første Morgengry, uden med Vemod at ihukomme den gamle Sandhed:

De første Rækker maa falde!«

TH. GRAAE.

[1] I den nyere Tid har den kielske Professor, Dr. R. Usinger, nedlagt Protest mod at gøre Lornsen til „en Provinshelgen, med Martyrkrone, Glorieskær, dadelløs Vandel, vidt Seerblik, og urokkelig politisk Fasthed". Jfr.: „Zeitschrift für Schlesw.-Holst.-Lauenb. Geschichte". 3—4 Bd. Kiel. 1873.

Karl Gjellerup: Minna.

(Philipsen.)

Minna — »die süsse Minne« — der er en Klang af Kærlighed og Ømhed i dette Navn, og samme Klang efterlader hele Bogen. Ti skøndt den fortæller om vaandefuld Sjælestrid og Livs Forlis, og slutter med Død i et Sindssygehospital, vifter der dog ligesom en mild Vaarvind igennem, og overalt titter der frem sommerlige Billeder fra det skønne »Sachsisk-Schweiz« og lyser op selv i de mørkeste Skygger. En ung dansk Polytekniker — dette er Historien — bliver under et Sommerophold i Dresdens Omegn forelsket i en smaaborgerlig Pige og vinder hende, men midt i deres unge Lykke dukker en tidligere Kærlighed op med sine gamle Krav, — en anden Dansk: Kunstmaler Stephensen; og Minna — det er Pigens Navn — følger ham halvt af samvittighedsfuld Troskab, halvt i en Art genvaagnende Kærlighedserindring. Senere faar vor Polytekniker — Fortælleren — et Indblik i deres ulykkelige Samliv og er Minna til nogen Trøst i hendes sidste Tid, da hun sindslidende og nedbrudt er tyet ind i et Hospital i sit kære Hjemland. Gjellerup har før besunget Kærligheden i pompøse og hyperbolske Digtninger — »Brynhild« og »Hagbard og Signe« — tit med fagre og inderlige Ord, men noget abstrakt og literært. Her har han fortalt en moderne Kærligheds Historie lige saa naturligt som fint og følt.

Sin ejendommelige Skønhed faar Bogen af den fælles Stemningstilstand, hvori den er skreven og som den sætter Læseren i. Her er et Menneske, som ligefremt og uforbeholdent udøser os sit Hjærte, giver os sine Indtryk, saa farvede de er, sine Følelser, sine Refleksioner. Vi stemmes straks sympatetisk og er ude over den unaturlige, moderne Upersonlighed og Objek-

tivitet i Fremstillingen. Og det trættende og irriterende selvbehagelige, som der ofte er ved en Persons evige Snakken om sig selv, kommer vel undertiden, baade i Begyndelsen og senere, frem, men det fine i Kompositionen er ellers netop, at en anden end »Jeg«et er Hovedpersonen, saa at Bogen ikke giver en Person i Selvbelysning men en Person set igennem en andens Bevidsthed. Læseren faar herved en behagelig fri Stilling. Forfatteren paadutter ham ikke nogen Opfattelse som den sande; man har Lov til at tage Afstand fra Fortællerens som subjektiv og forbeholde sig sin egen. Man faar heller ikke det fulde Lys og den fulde Besked, som i de egentlige Jegromaner virker ødelæggende paa Interessen. Minna staar i Fortællerens fragmentariske og farvede Indtryk kun halvforklaret, og sætter Læserens selvstændige Gætningsævne i Virksomhed. — Der er dernæst Erindringens Stemning over Fortællingen. Det er efter adskillige Aars Forløb, Fortælleren genopfrisker sine Erindringer; og Erindringstonen er vedligeholdt godt. Undertiden erklærer han selv, ikke at kunne klart og paalideligt holde Indtrykkene ude fra hinanden, og over hele Fortællingen ligger Erindringens Stemningsdis. Det er Erindringens Udvalg af det interessante, det skønne, stemningsfulde eller for Handlingen vigtige, som gives, derfor en Art Idealisering af Virkeligheden, saaledes som Erindringen idealiserer. Naturskildringen er impressionistisk — tit blot et Par Streger, som fæstner Stemningen. Lige efter Bruddet med Minna overværer Fortælleren en Begravelse, altfor fortumlet til at kunne fatte noget: »Jeg husker, at Kæmpepoplerne susede tungt og søvndyssende, og at nogle Smaafugle kvidrede i det skarpe, kølige Sollys«. Og det er en Række løsrevne Situationer og Scener, bevarede, fordi de har Interesse, og kun fastholdte i deres interessante Træk, der glide forbi Erindringens Øje. Og de har Erindringens forklarede Skønhedsskær over sig. Hvad der fortælles, har ikke Nærværelsens Livagtighed og Haandgribelighed, vi ser det lidt fjærnt borte. Dette lægger en vis mildnende Ro over alt; man gribes og rystes ikke, men er hele Tiden i en jævn, vuggende Bevægethed. Og Fjærnheden lægger perspektivisk Overskuelighed i Billedet. I Virkeligheden gaar Livet snart for én med Sneglefjed i betydningsløs Ensformighed og snart sammentrænger det i kort Tidsspand et Virvar af afgørende Begivenheder; men i Erindringen skrumper de første Tider sammen i et enkelt Fællesbillede, der kun tager liden Plads, men de andre Dage svulmer op i alle deres Enkelt-

heder og forekommer Erindringen som Aar. Saaledes udjævner Tiden og stiller paa rette Plads, vejer Dagene og tæller dem ikke. Gjellerups Erindringsfortælling har samme jævne Tempo. De afgørende Epoker smaatskæres og udstykkes, det øvrige sammentrænges og forkortes; men Stilen skifter ikke Karakter, og Læserens Spænding vedligeholdes temmelig jævnt, uden stærk Stigen og Dalen.

Bogens Grundtone bestemmes yderligere ved Fortællerens Person og Stilling. Det er en naturlig og let Stil, der kan være flov, naar den lidt snakkesalig og velbehagelig breder sig med journalistiske Vendinger og Vittigheder, men som gaar paa med frisk Livlighed og tager om Tingene med et lykkeligt Greb. Vil man i Tonen og Stilen søge Manden, da ser vor Polytekniker ud til at være en kæk ung Mand, med et vist sundt og praktisk Blik paa Verden, en ret fin Skønhedssans og et normalt godt Hjærte. Noget naivt og — hvad skal jeg kalde det? — profant — foruden nogen Selvtilfredshed — sporer man let hos ham. Han er et Menneske, der tager Verden som den er, ikke revolterer og temmelig leddeløs lader sig flyde med; der ser Verden lige paa og paa samme Side som de fleste, derfor i Grunden temmelig overfladisk, og navnlig ikke gransker dybt i Hjærterne. Men det er tillige Elskeren, som skriver. Det lægger en Tom af Ømhed og Kærlighed i Fortællingen; uden Udbrud bliver den varm og lyrisk, hele Dagen én Hyldest til Minna. Og der er en Forelskelsens Kælen i Udarbejdelsen, en andagtsfuld Fordybelse i de kære Minder, som plejes og fremelskes. Denne sitrende, modtagelige Stemningstilstand og den gerrige Opsamlen af Smaatræk er maaske det, som skaber Fortællingens største Charme.

Rammen danner sachsisk Schweiz, senere det gammeldags hyggelige Dresden. Stedomgivelserne skildres som kære, gamle bekendte, der har været Vidner til saa megen Lykke og Skæbne for Fortælleren; han har levet sig ind i Egnens Naturfysiognomi og forstaaet dens ejendommelige Skønhed, og med hver Situation, hver Stemning i hans Kærligheds Historie er et Naturindtryk smeltet sammen, der manes frem i enkelte, valgte Billedstumper og tit med træffende Lignelser; og Dresdnerstadens og Dresdnerlivets Sjæl er fremluret med Elskerens Opmærksomhed og Lydhørhed.

Ti det er Minna, Fortælleren genfinder i Naturen, og Naturen igen i hende. Han forstaar og studerer hendes Væsen i det tarvelige, uordentlige Hjem, i Dresdens Smaagader og Sachsens Bjærgskove; — hendes Øjnes gulgrønne Straaler paa

brun Grund er som Bækken i en skyggefuld Skovkløft, hvor dæmpede Solglimt lege paa Bunden og Vandet skifter under Løvets og Skyernes Bevægelser. Hun er en Natur, en Plante. Hun bevæges ikke af fri Vilje, men handler som hun maa, føler ogsaa som en Fatalist. Vanekær og dybt trofast som hun er, er hun helt vokset sammen med sin Fortid; derfor er hendes Væsen fuldt af alle de Modsigelser, som kun Personlighedens Arbejde paa sig selv kan hæve. Opdragelsen i et daarligt og opløst Hjem hænger ved hende. Hun er oplært til Smaaløgn og hun er fuld af Halvløgn, — Lyst til at gaa Omveje, til at skjule. Koketteri er hende halv Natur, og hun lægger temmelig bevidst sine Planer overfor Polyteknikeren — mere end Fortælleren selv ret ser det —; hun har en sørgelig Forfarenhed i at balancere i vanskelige Situationer — saaledes den Aften, hun, endnu raadvild, er sammen med sine to Bejlere; hun er koldblodig og praktisk midt i baade Sværmeri og Fortvivlelse; og hvor ikke hendes Elskov adler hende, er der noget vist ufint, næsten kynisk over hende, som da hun krammer ud med sin Familjemisère, eller i hendes aabenlydte Velbehag over Smedens grove Legemsskønhed. Men saa er der en saadan nøjsom Ømhed og Hengivelse i hende, en fintfølende Samvittighedsfuldhed og en saadan ren Vilje til at gøre det rette, endelig en rørende Troskab, som er helt helgenagtig.

Denne Troskab er hendes Skæbne, — hvad der er fint tænkt. Og i den Ugenerthed hvormed Handlingen er ledet, kan der vel være nogen Ubehjælpsomhed, men ogsaa et meget berettiget parti-pris. I Stedet for den konventionelle Ængstelighed i at motivere ydre Sandsynlighed og udelukke, hvad der ligner Tilfældighed og Vilkaarlighed — noget, som lammer Handlingens Gang og nødvendiggør et kedeligt Apparat — kræver G., at Læseren skal kunne se ud over slige Smaating, kunne acceptere det usandsynlige eller dog tilgive det for Indholdets Skyld. Lige fra først til sidst vrimler det af Sammentræf; — det sidste, da to Mennesker efter mange Aars Forløb hver for sig tager ud en Dag for at gense en kær Plet og nu træffes dér igen, kalder Forf. selv for næsten overnaturligt. Men værre er det, at selve den fremkaldte Situation i Bogen lider af Unaturlighed. Forholdet mellem Minna og den danske Maler, hvorefter hun selv skal kunne føle sig fri, men dog kunne bindes med en Slags Ret, naar han finder for godt, synes ikke let at forstaa, og heller ej Steffensens Handlemaade. Men Situationen èn Gang given, synes Minnas Valg aldeles troligt.

Derimod maatte vistnok det daarlige Forhold til Steffensen have givet sig et andet Udslag hos hende. Hun er en livshærdet Natur, fra Barn vant til vanskelige og ulykkelige Familjeforhold; mon hun ikke vilde have trukket sig ind i en Art vild, haardhudet Resignation eller maaske være forfalden som Forældrene? Og sikkert burde en større Vægt ved Skildringen af en slig Plantenatur være lagt paa Udrivelsen fra Hjemlandet.

Men Bogens Centralinteresse ligger i Virkeligheden ikke i Handlingens Gang, men i Udmalen af de enkelte Scener og Træk, — ikke i: hvad, men i: hvordan. Ti den Stemningstilstand, hvori Bogen hviler, er en Mands, der i tunge, ensomme Stunder kæler Minderne frem om fordums Kærligheds Lykke og Sorg og søger at fæstne for sig Billedet af den underlige Person, der har krydset hans Liv paa en saa betydningsfuld Maade. Den store Hovedhandling er ham da blot Udgangspunktet og noget givet, han ej mer dvæler ved — og ogsaa Læseren er denne hans Situation klar straks pag. 7; begges Interesse er vendt mod Enkelthederne, mod de ledsagende Stemninger, de udfyldende og forklarende Smaatræk, de enkelte Situationers Udseende.

Og alle Smaating er svulmet op til at have den uendelige Interesse, de har i en forelskets Øjne. Det drejer sig om, hvorvidt et Citat i en Notitsbog er skrevet med hin eller denne for Øje, om hvorfra Minna har faaet Udtrykket »en ren Poussin«, om hvad vel det Brev indeholder, hun har skrevet til den mystiske Hr. Steffensen i København, senere de tusende vigtige Træk, der er at bevare, om, hvad han sagde og hun svarede og jeg tænkte eller kunde have sagt, om hvorvidt der i Aften vil komme Bud efter mig til hende o. s. v. o. s. v. Alt dette er fortalt meget nydeligt. Og om disse Smaabegivenheder samler sig et Mylder af psykologiske og verdenskloge Miniaturtræk og af fine, friske Stemninger. Forelskelsens Begyndelse efterlader i Fortælleren en aandelig Prikken og Vibreren, der svarer til den legemlige, naar man har drukket megen god Vin; og i sin første sejerrige Glæde føler han en Vidde og Elasticitet i Sindet, som om han kunde rumme paa én Gang alle mulige Indtryk, blot de var tiltalende og rene; saa hans Elskovs smittende Jubel og Barnagtighed, de knap mærkbare og hurtig svindende Misstemninger, der dukke op, naar Tanken glider mod Minnas Fortid, de øjeblikkelige, men stærke, helt uforstaaelige Instinktfølelser, der springer frem ....

Og det er saa noble og ædle Tanker og Følelser, der aabenbares for os, — to gennemdannede og fintfølende Menneskers ærlige Forsøg paa at løse den alvorlige Konflikt saa samvittighedsfuldt og retsindigt som mulig, Kvindehjærtets instinktsikre Takt, Kærlighedens nænsomme Omsigt, begges rene Vilje til ikke at tænke paa sin egen Lykke, men kun søge den i de andres, den haarfine Afvejen af Hensyn, den tvivlsyge Angest for Valgets Ansvar, en Hjærte- og Livskundskab, der ser i Afskygninger og drømmer rent menneskelig, — altsammen de skønneste Blomster af Sjælens Dannelse og sædeligt Menneskeliv.

Det er nu til Dags almindeligt Kunstdogma, at det æstetiske ikke har noget at gøre med det etiske. Jeg skal ikke her søge at bekæmpe denne efter min Mening saa skæbnesvangre Overtro; men det vil i alt Fald enhver indrømme, at naar to Bøger staa æstetisk lige, vil den af dem, som tillige tilfredsstiller min etiske Følelse ved at fremstille skøn og ædel, menneskelig Tænken og Handlen, nødvendig have størst Interesse og Værdi for mig. Ligesom jeg hellere vil have en Statue af Akilleus end af Thersites og hellere et Billede af Rivièraen end af et Skidenstræde — naar de ellers er lige godt udførte, — saaledes foretrækker jeg at faa Gjellerups Idealer af fin og fornem, menneskelig Følen og Leven fremfor at følge en stakkels Sypiges — gudbevares! overordentlig menneskelige og rørende — Levnedsløb — i alt Fald naar Skildringen er saa god som i »Brynhild«, til Dels i »Hagbard og Signe« og nu sidst i »Minna«.

VALD. VEDEL.

Af **"Tilskueren"** *udkommer et Hæfte hver Maaned paa gjennemsnitlig 5 Ark i stort Medianformat. Subskriptionsprisen udgør 1 Kr. for hvert Hæfte eller 12 Kr. om Aaret. Subskription, der er bindende for én Aargang, modtages paa ethvert Postkontor uden nogen Prisforhøjelse og i alle Boglader, saa vel som hos Forlæggeren, Højbroplads 5, Kjøbenhavn K.*

Sammesteds faas Aargangene 1884—1888, Pris pr. Aargang 12 Kr.

Henvendelser i Redaktionsanliggender bedes rettede til Udgiveren, Falkoneralle 11 A, Frederiksberg I. (Tr. bedst Mandag og Tirsdag 10½—11½).

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

AUGUST 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.
P. G. PHILIPSENS FORLAG
THIELES BOGTRYKKERI.

Aristokratisk Radikalisme.

En Afhandling om Friedrich Nietzsche.

I det nærværende Tysklands Literatur synes Friedrich Nietzsche mig at være den interessanteste Skribent. Skøndt selv i sit Fædreland lidet kendt er han en Aand af betydelig Rang, som tilfulde fortjæner at studeres, at drøftes, at bekæmpes og at tilegnes. Han har blandt flere gode Egenskaber den at meddele Stemning og sætte Tanker i Bevægelse.

I atten Aar har Nietzsche skrevet en lang Række Bøger og Hæfter. De fleste af disse Bind bestaa af Strøtanker og de fleste og nyeste af disse Tanker dreje sig om de moralske Fordomme. Hans blivende Betydning ligger paa dette Omraade. Men i øvrigt har han behandlet de mangfoldigste Spørgsmaal, skrevet om Kultur og Historie, om Kunst og Kvinder, om Samliv og Eneboerliv, om Stat og Samfund, om Livskamp og Død.

Han er født den 15de Oktober 1844 paa Valpladsen ved Lützen. Det første fremmede Navn, han som Barn hørte udtale, var Gustav Adolfs. Hans Forfædre var polske Adelsmænd (Niëzky), og det synes som om den polske Type har vedligeholdt sig hos deres Ætling trods tyske Mødre i tre Led; ti i Udlandet er han ofte bleven antaget for Polak. Hans Bedstemoder tilhørte Goethes Kreds i Weimar.

Han havde som Barn det Held at blive sat i en fortræffelig Skole, Institutet Schulpforta i Preussen, fra hvilket flere af den tyske Literaturs mærkelige Mænd ere udgaaede (Klopstock, J. E. Schlegel, Fichte, Ranke o. s. v.). Lærerne ved denne Skole vilde efter Nietzsches Udsagn have gjort ethvert Universitet Ære. Han studerede først i Bonn, saa i Leipzig, hvor den gamle Ritschel,

den Gang Tysklands første Filolog, tidligt udmærkede ham. Fra sit 22de Aar af var han Medarbejder af »Litterarisches Centralblatt«. Han grundlagde den filologiske Forening i Leipzig, der endnu bestaar.

I Aaret 1868 tilbød Universitetet i Basel ham et Professorat i Filologi. Han var da 24 Aar og endnu ikke Doktor. Sidenhen har Universitetet i Leipzig givet ham Doktorgraden uden nogen forudgaaende Disputats. Han afbrød sin Lærervirksomhed for at deltage i den fransk-tyske Krig.

Fra 1869 til 1879 var Nietzsche Professor i Basel. Han nødtes imidlertid til at opgive sin tyske Nationalitet, da han som Officer (i det ridende Artilleri) blev for ofte indkaldt og saaledes forstyrret i sin akademiske Gerning. »Jeg forstaar mig,« skrev han en Dag i et Privatbrev, »paa to Vaaben, Sabel og Kanon, og maaske endnu paa et tredje....«

Det gik Nietzsche meget godt i Basel trods hans Ungdom, der medførte, at de, han skulde eksaminere, tit vare ældre end Eksaminator. Blandt de fremragende Personligheder, han kom i Forbindelse med, var Renæssancens udmærkede Kulturhistoriker Jakob Burkhardt og Richard Wagner, der med sin Hustru Cosima den Gang boede paa et Landsted ved Luzern efter at have brudt Broen af med deres hele tidligere Omgangskreds. For Burkhardt har Nietzsches Beundring og Hengivenhed holdt sig. I hans Stemning overfor Wagner er der derimod i Aarenes Løb indtraadt et fuldstændigt Omslag. Efter at have været Wagners Forkynder har han udviklet sig til hans lidenskabeligste Bekæmper. Nietzsche har bestandig med Liv og Sjæl været Musiker; han har endog i sin *Hymne til Livet* (et Korværk med Orkester, 1888) forsøgt sig som Komponist, og Samlivet med Wagner har sat dybe Spor i hans tidligste Skrifter. Men Operaen *Parsifal* med sin katoliserende Tendens og sin Opstillen af de asketiske Idealer, der tidligere havde ligget Wagner aller fjærnest, bragte Nietzsche til i den store Komponist at se en Fare, en Fjende, et Sygdomsfænomen, idet der over alle de tidligere Operaer nu kastedes et nyt Lys for ham udfra det sidste Værk.

Under sit Schweizerophold lærte Nietzsche en Flor af interessante Mennesker at kende, »mangt og meget af det bedste, der vokser mellem Paris og St. Petersborg«.

I Aaret 1876 begyndte det at gaa tilbage med hans Helbred. Han søgte forgæves Lindring ved et Vinterophold i Sorrent.

En yderst smertelig Hovedpine, saa stadig, at den røvede ham omtrent to hundrede af Aarets Dage, martrede ham i de næste seks Aar og bragte ham til Gravens Rand. 1879 opgav han sit Professorat. Fra 1882—1888 hævede hans Helbredstilstand sig jævnt om end yderst langsomt. Hans Øjne var stadigt saa svage, at han truedes med Blindhed. Han var tvungen til den yderste Forsigtighed i Levevis og til at vælge sit Opholdssted i Kraft af klimatiske og meteorologiske Betingelser. Mest har han tilbragt Vintrene i Nizza, Somrene i Sils-Maria i Øvre-Engadin i Schweiz. Aarene 1887 og 1888 vare forbavsende produktive. I dem udgives de mest fremragende Arbejder af meget forskellig Art og forberedes en hel Række nye Værker. Saa fulgte i Slutningen af Aaret, maaske som Følge af Overanstrængelse, et voldsomt Sygdomsanfald, fra hvilket Nietsche ikke har naaet Helbredelse endnu.

Som Tænker er han udgaaet fra Schopenhauer; han er i sine første Skrifter ligefrem hans Lærling. Men han optræder efter flere Aars Tavshed, under hvilken han gennemlever sin første aandelige Krise, som frigjort fra ethvert Discipelforhold. Han gennemgaar nu en saa stærk og hurtig Udvikling — mindre i selve Tankelivet end i Modet til at udtale sine Tanker — at Skrift efter Skrift betegner et nyt Stadium, indtil han efterhaanden har samlet sig om et enkelt Grundspørgsmaal, Spørgsmaalet om de moralske Værdier. Han havde allerede i sin første Begyndelse som Tænker og Skribent overfor David Strauss protesteret imod enhver moralsk Udtydning af Altets Væsen, givet vor Moral dens Plads i Fænomenernes Verden snart som Skin eller Fejlgreb, snart som Tilrettelægning og Kunst. Og hans boglige Virksomhed har hidtil naaet sin Højde i en Undersøgelse af Moralbegrebernes Opstaaen, ligesom det har været hans Haab og Hensigt at levere en gennemført Kritik af de moralske Værdier, en Granskning af disse (som givne betragtede) Værdiers Værdi. Den første Bog af Værket *Umwerthung aller Werthe* var færdig, da han blev syg[1]).

[1]) Nietzsches Skrifter ere følgende: Unzeitgemässe Betrachtungen I—IV. — Die Geburt der Tragoedie oder Griechenthum und Pessimismus. — Menschliches, Allzumenschliches I og II. — Morgenröthe, Gedanken über die moralischen Vorurtheile. — Die fröhliche Wissenschaft *(la gaya scienza)*. — Jenseits von Gut und Böse. — Zur Genealogie der Moral. — Also sprach Zarathustra I—IV. — Der Fall Wagner, ein Musikantenproblem. — Götzendämmerung oder Wie man mit dem Hammer philosophirt.

I.

Nietzsche blev første Gang meget omtalt, om end ikke meget berømmet, for et bidsk og ungdommeligt Stridsskrift mod Strauss i Anledning af dennes Værk *Den gamle og den nye Tro*. Ikke mod det første krigerske Afsnit af Værket, men mod det erstattende, opbyggende Afsnit deraf er det, at her et i sin Tone pietetsløst Angreb er rettet. Dette Angreb gælder dog mindre den en Gang store Kritikers sidste Kraftanstrængelse end det tyske Middelmaadighedsvælde, for hvilket dette hans sidste Ord stod som Dannelsens sidste Ord overhovedet.

Det var en halvandet Aar efter den fransk-tyske Krigs Slutning. Aldrig havde den tyske Selvfølelses Bølger gaaet saa højt. Sejersjubelen var gledet over i en stormende Selvforherligelse. Den almindelige Opfattelse var den, at det var den tyske Kultur, der havde overvundet de franske. Da løftede der sig denne Stemme, som sagde:

Sæt, at virkelig to Kulturer her havde kæmpet med hinanden, saa var der ikke derfor nogen Grund til at bekranse den sejrende Kultur; man maatte vide, hvad den tabende var værd; dersom dens Værdi var meget ringe — og det siges jo om den franske — saa var Æren ikke stor. Men dernæst kan der i dette Tilfælde slet ikke være Tale om en Sejer for den tyske Kultur, dels fordi den franske bestaar endnu, dels fordi Tyskerne nu som før er afhængige af den. Det var Krigstugt, naturlig Tapperhed, Udholdenhed, Førernes Overlegenhed, de førtes Lydighed, *lutter Elementer, som ikke have noget med Kultur at gøre*, der skaffede Tyskland Sejer. Men endelig har den tyske Kultur især af den gode Grund ikke sejret, at *Tyskland endnu ikke har noget, som kan kaldes Kultur*.

Det var da kun et Aars Tid siden, at Nietzsche selv havde knyttet de største Forventninger til Tysklands Fremtid, haabet paa dets nær forestaaende Frigørelse fra den romanske Civilisations Ledebaand, og hørt de gunstigste Varsler ud af den tyske Musik[1]). Det aandelige Forfald, der — vel med Rette — syntes ham at tage sin utvivlsomme Begyndelse med Oprettelsen af Riget, bragte ham til nu at møde den herskende Folkestemning med hensynsløs Trods.

¹) Die Geburt der Tragoedie S. 112 ff.

Han hævder, at Kultur først og fremmest viser sig i kunstnerisk Stil-Enhed gennem alle et Folks Livsytringer. Det derimod at have lært meget og vide meget er, som han viser, hverken et nødvendigt Middel til Kultur eller et Tegn paa Kultur; det forliges fortræffeligt med Barbari, det vil sige med Stilløshed eller et broget Miskmask af Stilarter. Og hans simple Paastand er den, at med en Kultur, der bestaar af Miskmask, kan man ikke betvinge en Fjende, mindst en Fjende som Franskmændene, der længe har haft en virkelig, frugtbar Kultur, man tillægge den nu større eller mindre Værd.

Han beraaber sig paa et Ord af Goethe til Eckermann: »Vi Tyskere ere fra i Gaar. Vi have vel i det sidste Hundrede Aar kultiveret ret dygtigt, men der kan endnu gaa et Par Aarhundreder hen, før der er trængt saa megen Aand og højere Kultur ind i vore Landsmænd, at man kan sige om dem, det nu er længe siden, de var Barbarer.«

For Nietzsche dække, som man ser, Begreberne Kultur og ensartet Kultur hinanden. For at være ensartet maa en Kultur have naaet en vis Alder og være bleven saa stærk i sin Ejendommelighed, at den har gennemtrængt alle Livsformer. Ensartet Kultur er imidlertid naturligvis ikke ét med hjemmefødt Kultur. En ensartet Kultur havde det gamle Hellas, men den var en Frugt af ægyptiske og asiatiske Indflydelser; en ensartet Kultur havde det gamle Island, skøndt dets Blomstring netop hidførtes ved det levende Samkvem med Europa; en ensartet Kultur havde Italien under Renæssancen, England i det sekstende, Frankrig i det syttende og attende Aarhundrede, skøndt Italien byggede sin Kultur op af græske, romerske og spanske Indtryk, Frankrig sin af antike, keltiske, spanske og italienske Elementer, og skøndt Englænderne er Blandingsfolket fremfor alle. Det er ganske vist nu kun en halvanden Hundred Aar siden, at Tyskerne begyndte paa deres Frigørelse fra den franske Kultur, næppe mere end hundrede Aar siden, at de helt slap ud af Franskmændenes Skole, hvis Paavirkning lige fuldt kan spores den Dag i Dag; men dog vil ingen med Rette kunne nægte Tilstedeværelsen af en tysk Kultur, selv om den endnu er forholdsvis ung og i sin Vorden. Heller ikke vil den, som har Sans for Overensstemmelsen mellem tysk Musik og tysk Filosofi, Øre for Overensstemmelsen mellem tysk Musik og tysk lyrisk Poesi, Øje for de Fortrin og Mangler ved Tysklands bildende Kunst, der ere Udslag af det samme Grundhang, som

kommer for Dagen i det hele tyske Tanke- og Følelsesliv, være tilbøjelig til paa Forhaand at nægte Tyskland ensartet Kultur. Betænkeligere bliver Forholdet for saadanne mindre Landes Vedkommende, hvor Afhængigheden af Udlandet ikke sjældent har været Afhængighed i anden Potens.

For Nietzsche er imidlertid dette Punkt forholdsvis mindre vigtigt. Han er overbevist om, at de nationale Kulturers Time slaar snart, da den Tid ikke kan være fjærn, hvor der overhovedet kun er Tale om en europæisk eller europæisk-amerikansk Kultur under ét. Han gaar ud fra den Kendsgerning, at de udviklede Mennesker i alle Lande allerede nu føle sig som Europæere, som Landsmænd, ja som Forbundsfæller, og fra den Tro, at allerede det næste Aarhundrede maa bringe Krigen om Herredømmet over Jorden.

Naar saa ud fra denne Krigs Resultat en bøjende og knækkende Stormvind farer hen over alle de nationale Forfængeligheder, hvad vil det da gælde om?

Det vil da, mener Nietzsche, ganske som de mest fremragende Franskmænd i vore Dage, gælde om det til da er lykkedes at optugte eller opdrætte en Art Kaste af fremragende Aander, som kan gribe den centrale Magt.

Grundulykken er da ikke den, at et Land endnu ikke har en ægte, ensartet og gennemført, Kultur; men den, at man tror sig kultiveret. Og med Blikket rettet paa Tyskland spørger Nietzsche, hvorledes det er gaaet til, at en saa uhyre Modsætning kan forefindes som den mellem Manglen paa sand Kultur og den selvtilfredse Tro paa netop at besidde den eneste sande — og finder Svaret i den Omstændighed, at en Klasse af Mennesker er kommen til Magten, som intet tidligere Aarhundrede har kendt, den, han (i 1873) døbte med Navnet *Dannelsesfilistre.*

Dannelsesfilisteren anser sin upersonlige Dannelse for den egentlige Kultur; hvis han har hørt Tale om, at Kultur forudsætter et ensartet Aandspræg, bestyrkes han i sin gode Mening om sig selv, da han overalt finder dannede af sin egen Art, og da alle Skoler, Højskoler og Kunstanstalter ere indrettede efter hans Fornødenheder og det til hans Dannethed svarende Mønster. Idet han saa at sige overalt møder den samme stiltiende Vedtægt med Hensyn til Religion, Moral og Literatur, med Hensyn til Ægteskab, Familie, Kommune og Stat, synes det ham godtgjort, at denne imponerende Ensartethed er Kultur. Han aner ikke, at

dette velordnede og velsammenhængende Filisteri, der er sat i alle Højsæder, paa alle Herskerhynder og ved alle Pulte, ingenlunde er blevet Kultur, blot fordi der finder et Sammenspil Sted mellem dets Organer. Det er, siger Nietzsche, ikke engang daarlig Kultur; det er efter Ævne solidt forskanset Barbari, kun ganske uden det oprindelige Barbaris Friskhed og vilde Kraft, og han har mange malende Udtryk for at skildre Dannelsesfilisteriet som det Morads, hvori al Træthed bliver stikkende og i hvis giftige Taage al Stræben sygner.

I Dannelsesfilistersamfundet fødes vi nu alle ind, deri vokse vi alle op. Det møder os med herskende Meninger, som vi ubevidst antage, og selv naar Meningerne ere delte, saa ere de dog kun delte i Partimeninger — offentlige Meninger.

En Aforisme af Nietzsche lyder: »Hvad er offentlige Meninger? Det er private Dovenskaber.« Sætningen er ikke ubetinget sand. Der gives nogle Tilfælde, hvor den offentlige Mening er noget værd. John Morley har skrevet en god Bog derom. Overfor visse grove Brud paa Tro og Love, enkelte grovt nederdrægtige Krænkelser af Menneskeret kan den offentlige Mening en sjælden Gang rejse sig som en Magt, der fortjæner at følges. Ellers er den som Regel et Fabrikat, tilvirket i Dannelsesfilisteriets Sold.

Ved sin Indtræden i Livet møder Ungdommen da forskellige, lidt mere eller lidt mindre filistrøse, Gruppemeninger. Jo mere den enkelte er anlagt til et virkeligt Menneske, des mere Modstand gør han mod at følge en Hjord. Men selv om en indre Stemme siger til ham: Bliv dig selv! Vær dig selv! hører han med Mismod dens Tilraab. Har han et Selv? Han véd det ikke; han kender det endnu ikke.

Han sèr sig da om efter en Lærer, en Opdrager, én, der ikke vil lære ham noget fremmed, men lære ham at blive sig selv, denne enkelte.

Vi have som bekendt i Danmark haft en stor Mand, som med indtrængende Kraft rettede den Tilskyndelse til sin Samtids Mennesker, at de skulde blive enkelte. Men Opfordringen var fra Søren Kierkegaards Side ikke ment saa ubetinget som den lød. Ti Maalet var dem givet. De skulde blive enkelte, ikke for at udvikle sig til frie Personligheder, men for ad den Vej at blive sande kristne. De bleve kun tilsyneladende stillede frit; over dem svævede et: Du skal tro! og et: Du skal lyde! De havde selv

som enkelte en Løkke om Halsen, og paa den anden Side af den Enkelthedens Snævring, hvorigennem Hjorden blev dreven, ventede Hjorden paany: én Hjord, én Hyrde.

Det er ikke for saaledes straks at opgive sin Personlighed paany, at Ynglingen i vore Dage attraar at blive sig selv og søger sig en Opdrager. Han vil ikke have sig et Dogme foremalt, i hvilket han bør havne. Men han føler med Uro, at han er fyldt med Dogmer. Hvorledes finde sig selv i sig selv, hvorledes udgrave sig selv af sig selv? Det er dertil, Opdrageren skulde hjælpe ham. En Opdrager kan kun være en Befrier.

En saadan befriende Opdrager søgte Nietzsche som Yngling og fandt ham i Schopenhauer. En saadan finder enhver, der søger derom, i den Personlighed, som under hans Udviklingstid virker dybest frigørende paa ham. Nietzsche siger, at da han havde læst den første Side af Schopenhauer, vidste han, at han vilde læse hver Side af ham og lægge Mærke til hvert Ord, selv til de Vildfarelser, han maatte finde. Enhver aandeligt stræbende vil kunne nævne Mænd, hvem han har læst paa denne Maade.

Rigtignok blev der for Nietzsche som i Almindelighed for den stræbende endnu et Skridt tilbage at gøre, det at befri sig fra Befrieren. Vi finde i hans ældste Skrifter visse Schopenhauerske Yndlingsudtryk, som siden ikke mere forekomme hos ham. Men Frigørelsen er her en rolig Udvikling til Selvstændighed, under hvilken den dybe Taknemmelighed bevares, ikke som i Forholdet til Wagner et voldsomt Omslag, der bringer ham til at fraskrive de Værker enhver Værdi, som tidligere vare ham de værdifuldeste af alle.

Han priser hos Schopenhauer hans høje Ærlighed, ved Siden af hvilken han kun kan stille Montaigne's, hans Klarhed, hans Bestandighed, hans renlige Forhold til Samfund og Stat og Statsreligion, der stikker saa stærkt af i Sammenligning med Kant's. Hos Schopenhauer aldrig en Indrømmelse, aldrig en Leflen.

Og Nietzsche studser ved den Omstændighed, at Schopenhauer overhovedet holdt Livet ud i Tyskland. En nyere Englænder har sagt: »Shelley vilde ikke have kunnet leve i England, og et Kuld af Shelley'er vilde have været umuligt.« Den Art Aander blive tidligt knækkede, saa melankolske, saa syge eller sindssyge. Dannelsesfilistrenes Samfund gør de ualmindelige Mennesker Livet surt. Der er Eksempler i flokkevis fra alle Landes Literatur, og Kontraprøven gøres stadigt. Man behøver

kun at tænke paa det Antal af Talenter, der tidligere eller senere bede om Pardon og gøre Filisteriet Indrømmelser for at eksistere. Men selv hos de stærkeste røber den unyttigt oprivende Kamp med Dannelsesfilisteriet sig i Furer og Rynker. Nietzsche citerer det Ord af en øvet Diplomat, der kun overfladisk havde set og talt med Goethe: *Voilà un homme qui a eu des grands chagrins*, og Goethes Tilføjelse, da han fortalte det til sine Venner: »Naar Sporene af overstaaede Lidelser staa uudslettelige selv i vore Ansigtstræk, saa er det intet Under, at alt, hvad der bliver tilovers som Frugt af vor Stræben, bærer samme Spor.« Og dette er Goethe, som anses for Lykkens Yndling!

Schopenhauer var som bekendt indtil i sine sidste Leveaar en ganske ensom Mand. Ingen forstod ham, ingen læste ham. Størstedelen af det første Oplag af hans Værk *Die Welt als Wille und Vorstellung* maatte sælges som Makulatur. Bogen udkom 1819, og forblev tredive Aar igennem upaaagtet. Poul Møller var en af de faa danske, der lagde Mærke til den, men endnu i 1837 er Schopenhauers Personlighed i Danmark saa lidet kendt, at Poul Møller (i sin Afhandling om Udødeligheden) kalder ham Professor i Berlin, og 1841 vederfares der »Videnskabernes Selskab« i København det bekendte Uheld at nægte ham sin Præmie for et af hans berømteste Arbejder.

I vore Dage er den Taine'ske Anskuelse trængt stærkt igennem, at den store Mand er helt igennem bestemt ved Tidsalderen, hvis Barn han er, at han ubevidst resumerer den og bevidst bør give den Udtryk [1]). Men skøndt den store Mand selvfølgelig ikke staar udenfor Historiens Gang og altid maa bygge paa Forgængere, spirer en Idé dog altid i en enkelt eller nogle enkelte, og disse enkelte ere ikke spredte Punkter i den lavtstaaende Mængde, men højtbegavede, der drage Mængden til sig og ikke drages af den. Det man kalder Tidsaanden, opstaar fra først af i ganske faa Hjærner.

---

*) Disse Linjers Forfatter har ikke, som det undertiden er bleven offentligt udtalt, gjort sig til Talsmand for denne Anskuelse, har tvært imod bekæmpet den. Efter nogen Tids Usikkerhed udtalte jeg mig imod den i 1870 i „Den franske Æstetik i vore Dage" S. 105. 106, senere 1884 i en Artikel om Schopenhauer i Slutningsnumeret af „Ude og Hjemme", endelig 1888 i Indledningen til Jubeludgaven af Holbergs Komedier.

Nietzsche som fra først af, vel især gennem Paavirkningen af Schopenhauer, har været stærkt opfyldt af den Sætning, at den store Mand er ikke Tidens Barn men dens Stifbarn, fordrer af den fremragende Opdrager, at han skal opdrage den unge *imod* Tiden.

Det forekommer ham, at den nyere Tid især har fremstillet tre Menneskeskikkelser efter hinanden til Efterligning og Efterfølgelse. Først Rousseaus Menneske, Titanen, der rejser sig, trykket og bundet af de højere Kaster og i sin Nød anraaber den hellige Natur. Saa Goethes Menneske. Ikke Werther og de beslægtede revolutionære Skikkelser, som endnu stamme fra Rousseau, ikke den oprindelige Faustfigur, men Faust, som han efterhaanden udvikler sig. Han er ingen Verdensbefrier, men en Verdensbeskuer. Han er ikke det virkende Menneske. Nietzsche minder om Jarno's Ord til Wilhelm Meister: »De er ærgerlig og bitter, det er godt nok. Naar De nu en Gang kunde blive rigtig vred, da vilde det være endnu bedre.«

Til en Gang at blive rigtig vred for at det kan blive bedre, er det efter den trediveaarige Nietzsches Opfattelse at det Schopenhauerske Menneske vil opmuntre. Dette Menneske tager frivilligt den Lidelse paa sig at sige Sandheden. Dets Grundtanke er den: Et lykkeligt Liv er umuligt; det højeste, Mennesket kan naa, er et heroisk Liv, et, i hvilket der kæmpes med de største Vanskeligheder for noget, som paa en eller anden Maade kommer alle til Gode. Til det sande menneskelige løfte kun de sande Mennesker os, de, der synes blevne til ved et Spring i Naturen, Tænkere og Opdagere, Kunstnere og Frembringere, og de, som virke mere ved deres Væsen end ved deres Virken: de ædle, de i stor Stil gode, de, i hvem det godes Genius virker.

Disse Mennesker ere Historiens Formaal.

Nietzsche formulerer denne Sætning: »Menneskeheden skal uafbrudt arbejde paa at frembringe enkelte store Mennesker — dette og intet andet er dens Opgave«[1]) Det er den samme Formel til hvilken adskillige af Samtidens aristokratiske Aander ere naaede. Saaledes siger Renan næsten enslydende: »I en Sum er Menneskehedens Formaal det at frembringe store Mennesker . . . . intet uden store Mennesker; Frelsen vil komme fra store Mennesker.«[2]) Og man ser af Flauberts Breve til George Sand, hvor overbevist

[1]) Unzeitgemässe Betrachtungen. Drittes Stück. S. 60.
[2]) Renan: Dialogues et fragments philosophiques S. 103.

han har været om det samme. Han siger f. Eks: »Det eneste fornuftige er og bliver en Regering af Mandariner, forudsat, at Mandarinerne kan noget, eller rettere kan meget .... Der ligger ringe Vægt paa om flere eller færre Bønder kunne læse og ikke høre deres Præst, men det er uendeligt vigtigt, at mange Mennesker som Renan og Littré kunne leve og blive hørte. Vor Frelse ligger nu i et virkeligt Aristokrati«[1]). Saa vel Renan som Flaubert vilde underskrive Nietzsches Grundforestilling, at et Folk vil sige den Omvej, Naturen gaar for at frembringe en halv Snes store Mænd.

Dog skøndt denne Grundtanke ikke fattes Talsmænd, skal det ikke dermed være sagt, at den er herskende i europæisk Filosofi. I Tyskland tænker f. Eks. Eduard von Hartmann saare forskelligt om Historiens Formaal. Hans trykte Udtalelser om dette Spørgsmaal ere bekendte. I en Samtale antydede han en Dag, hvorledes hans Idé havde dannet sig i hans Sind: »Tidligt«, sagde han, »var det mig klart, at Historien eller med et større Udtryk Verdensprocessen maatte have et Maal, og at dette Maal kun kunde være negativt. En Guldalder er jo for dumt et Hjærnespind.« Deraf hans Fantasier om en af de bedst begavede Mennesker frivilligt hidført Verdensundergang. Og i Sammenhæng dermed staar hans Lære om, at Menneskeheden nu synes indtraadt i Mandsalderen, altsaa ude over det Udviklingstrin, hvor Genier vare nødvendige.

Overfor al denne Tale om Verdensprocessen, hvis Maal er Tilintetgørelse eller Forløsning, selve den lidende Guddoms Forløsning fra Eksistensen, staar Nietzsche meget ædru og rationel med sin simple Tro til at Menneskehedens Maal ikke er et i det uendelige udskudt, men maa ligge i dens højeste Eksemplarer.

Og hermed har han naaet sin endelige Besvarelse af Spørgsmaalet: Hvad er Kultur? Ti paa hint Forhold beror Kulturens Grundtanke og de Pligter, den paalægger. Den paalægger mig den Pligt selvvirksomt at stille mig i Forhold til de store Menneske-Idealer. Dens Grundtanke er denne: den tildeler hver enkelt, der vil arbejde for den og delagtiggøres i den, den Opgave: i sig og udenfor sig at arbejde paa Frembringelse af Tænkeren og Kunstneren, af Sandhedselskeren og Skønhedselskeren, af den rene og gode Personlighed, og derved arbejde hen til Naturens Fuldendelse, hen imod Maalet: fuldendt Natur.

---

[1]) Flaubert: Lettres à George Sand. S. 139 ff.

Naar hersker Kulturtilstand? Naar Menneskene i et Samfund stadigt arbejde paa at frembringe enkelte store Mennesker. Af dette højeste Formaal følge alle de andre. Og hvilken Tilstand er længst borte fra Kulturtilstand? Det er den, i hvilken Menneskene instinktivt og med forenede Kræfter vanskeliggøre store Menneskers Opstaaen, idet de dels forhindre Opdyrkningen af det Jordsmon, som udfordres for at det geniale kan skyde op, dels haardnakket bekæmpe alt genialt, der opstaar iblandt dem. En saadan Tilstand er længere fra Kultur end det rene Barbaris.

Men findes der en saadan? vil maaske én eller anden spørge. De fleste mindre Folkeslag ville kunne læse sig Svaret til i deres Fædrelandshistorie. Man vil der, alt som »Dannelsen« stiger, se det Dannelsesklima brede sig, i hvilket Geniet ikke trives. Og dette er saa meget betænkeligere som det synes, at i de moderne Tider, i de Racer, som nu have delt Magten paa Jorden imellem sig, er Statssamfund paa et Par Millloner eller nogle Par sjældent talrige nok til at frembringe Aander af allerførste Rang. Det ser ud, som destilleredes Genierne først ud af en Snes eller nogle Snese Millioner Mennesker. Des mere Aarsag var der for de mindre Samfund til at arbejde af yderste Ævne paa Kultur.

Man er i den nyere Tid fortrolig med den Tanke, at Maalet, for hvilket det gælder om at arbejde, er Lykke, alles eller dog de flestes Lykke. Hvori Lykken bestaar, ses sjældnere overvejet og dog lader det Spørgsmaal sig ikke afvise, om ikke et Aar, en Dag, en Time i Paradiset er mere Lykke end et Liv i Kakkelovnskrogen. Men ligemeget. Saa fortrolig man er med Forestillingen om at bringe et helt Land, en Menneskemængde Ofre, saa urimeligt synes det, at et Menneske skulde være til for enkelte andre Menneskers Skyld, kunde have til Pligt at indvie dem sit Liv for derved at fremme Kulturen. Men paa Kulturspørgsmaalet, hvorledes det enkelte Menneskeliv faar højest Værd og størst Betydning, maa dog Svaret lyde: Derved at det leves til Fordel for de sjældneste og værdifuldeste Eksemplarer af Menneskeslægten. Saaledes vil den enkelte ogsaa udrette mest for at de flestes Liv bliver mere værdifuldt.

I vore Dage betyder en saakaldt Kulturinstitution en Indretning, i Kraft af hvilken de dannede gaa frem i sluttet Række og kaste alle ensomme og genstridige, hvis Stræben er rettet paa højere Formaal, til Side; selv hos Videnskabsmændene mangler derfor i Reglen al Sans for den vordende Genius og enhver

Følelse for det samtidige og stræbende Genis Værdi. Derfor har til Trods for det uomtvistelige og rastløse Fremskridt paa alle tekniske og fagvidenskabelige Omraader Betingelserne for Storhedens Opstaaen saa lidet forbedret sig, at Uviljen mod det geniale snarere har tiltaget end aftaget.

Af Staten kunne de fremragende Individer ikke vente meget. Den gavner dem sjældent ved at tage dem i sin Tjæneste; den gavner dem kun sikkert ved at skænke dem fuld Uafhængighed. Alene virkelig Kultur vil modarbejde, at de for tidligt blive trætte eller udtømte, og vil skaane dem for den oprivende Kamp mod Dannelsesfilisteriet.

Nietzsches Værdi beror paa, at han er en saadan Kulturbærer: en Aand, der selv uafhængig meddeler Uafhængighed og som vil kunne blive for andre den frigørende Magt, som Schopenhauer i hans Ungdom var for ham.

II.

Fire af Nietzsches Ungdomsskrifter føre Fælles-Titlen: *Ikke-tidssvarende Betragtninger*, en Titel, der er betegnende for hans tidligt fattede Forsæt at gaa mod Strømmen.

Et af de Omraader, paa hvilke han har vendt sig mod Tidsaanden i Tyskland, er Opdragelsens, idet han paa ubændig Maade har fordømt den hele historiske Opdragelse, af hvilken Tyskland er stolt og som man i Reglen alle Vegne anser for ønskelig.

Hans Grundanskuelse er den, at det, der hindrer Slægten i at aande frit og ville med Kækhed, er, at den slæber en altfor lang Fortid efter sig som en Kugle om Benet. Han mener, det er den historiske Opdragelse, som hindrer Slægten baade i at nyde og i at handle, idet den, der ikke kan samle sig og leve helt i Øjeblikket, hverken selv kan føle Lykke eller udrette noget, der gør andre lykkelige. Uden Ævne til at føle uhistorisk, ingen Lykke. Og ligedan hører til al Handlen Glemsel, eller rettere Ikke-Viden af det forbigangne. Glemselen, det uhistoriske er som den indhyllende Luft, den Dunstkreds, i hvilken der alene kan opstaa Liv. Man tænke, for at forstaa det, paa en Yngling, der gribes af Lidenskab for en Kvinde, eller paa en Mand, der gribes af Lidenskab for en Opgave. For dem begge eksisterer hvad der ligger bag dem ikke mere — og dog er denne Tilstand,

den mest uhistoriske, som kan tænkes, den, i hvilken enhver Handling, enhver Stordaad undfanges og fuldbringes. Nu gives der, mener Nietzsche, analogt en vis Grad af historisk Viden, som er ødelæggende for et Menneskes Handlekraft, fordærvelig for et Folks frembringende Ævne.

Man hører den lærde tyske Filolog, hvis Iagttagelser mest har gældt tyske lærde og Kunstnere, igennem dette Ræsonnement. Ti at den tyske Købmandsstand eller Bondestand, det tyske Militær eller Tysklands industridrivende skulde lide under et Overmaal af historisk Dannelse vilde det være urimeligt at antage. Imidlertid turde selv for tyske Forskeres, Digteres og Kunstneres Vedkommende det onde, hvortil her henpeges, være af den Art, at det ikke lader sig afhjælpe ved den blotte Afskaffelse af historisk Undervisning. De, hvis Frembringelsesdrift den historiske Viden hæmmer eller dræber, vare forud saa afmægtige og uvirksomme, at Verden ikke vilde være bleven beriget ved deres Produktion. Og hvad der lammer, er jo desuden ikke saa meget den uensartede Masse af død historisk Kundskab (om Regeringshandlinger, politiske Skaktræk, Krigsbedrifter, kunstneriske Stilarter o. s. v.), som Kendskaben til enkelte store Aander i Fortiden, i Sammenligning med hvis Gerning alt, hvad Individet kan yde, synes af saa forsvindende Betydning, at det bliver ligegyldigt, om dets Arbejde kommer til Verden eller ej. Goethe alene kan bringe en begyndende tysk Poet til at fortvivle. Men en Herodyrker som Nietzsche kan ikke konsekvent ønske Kendskaben til de største formindsket.

Mangelen paa kunstnerisk Mod og aandelig Dristighed har sikkert dybere liggende Aarsager, fremfor alt: den Nedbryden af Individualiteten, som den moderne Samfundsorden fører med sig. Stærke Mennesker taale en stor Sum af Historie uden at blive uskikkede til Livet.

Hvad som imidlertid er interessant og betegnende for Nietzsches hele aandelige Standpunkt, er hans Undersøgelser over, i hvilken Grad Livet overhovedet kan anvende Historien. Historien tilhører efter hans Opfattelse den, som kæmper en stor Kamp, og som behøver Forbilleder, Lærere, Trøstere, men ikke finder dem i sin Samtid. Uden Historien vilde det Højdedrag af store Menneskers store Øjeblikke, som gaar igennem Aartusender, ikke kunne staa levende og klart for mig. En, som ser, at kun omtrent en hundrede Mennesker hidførte Renæssancens Kultur, vil f.

Eks. kunne naa til den Overbevisning, at et hundrede produktive Mennesker, som vare opdragne i en ny Aand, vilde kunne faa Bugt med Dannelsesfilisteriet. Fordærvelig derimod kan Historien virke i ufrugtbare Menneskers Haand. Man jager f. Eks. de unge Kunstnere ind i Gallerierne i Steden for ud i Naturen, sender dem med endnu ubefæstet Sind til Kunstbyer, hvor de tabe Modet. Og i alle sine Former kan Historien gøre uduelig til Livet, som *monumental* ved at fremkalde den Skuffelse, at der gives bestemte, tilbagevendende historiske Konstellationer, saa det som én Gang var muligt nu under helt forandrede Vilkaar er muligt igen, som *antikvarisk* ved den vakte Pietet for det gamle og forbigangne, hvilken lammer den handlende, der altid maa krænke en eller anden Pietet, endelig som *kritisk* Historie ved den nedslaaende Følelse, den fremkalder, at vi have selve de Fortidsvildfarelser, over hvilke vi stræbe at løfte os, som Arv og Barndomsindtryk i vort Blod, saa vi leve i stadig indre Splid mellem gammel og ny Natur.

Paa dette Punkt som paa tidligere berørte, vil Nietzsche i sidste Instans den bovlamme moderne Dannelse til Livs. At *dannet* og *historisk dannet* i vor Tid næsten ere blevne enstydige Begreber, er ham et sørgeligt Symptom. Det er sporløst glemt, at Dannelse burde være hvad den hos Grækerne var: Bevæggrund, Ævne til Beslutning; nu til Dags betegnes Dannelse gærne som Inderlighed, fordi den er en død indvendig Klump, som ikke bevæger sin Indehaver. De mest *dannede* er Konservationsleksikoner. Naar de handle, er det i Kraft af en almindelig godkendt, jammerlig Konveniens eller ud fra den platteste Raahed.

Til denne vistnok almengyldige Betragtning knytter sig saa en Klage, der særligt maatte opstaa i det moderne Tyskland, Klagen over, hvor trykkende tidligere Tiders Storhed virker i den senere fødtes Overbevisning om at være Epigon, en Sildefødning, en Efterbyrd fra en større Tid, der vel kan lære Historie, men aldrig frembringe Historie.

Selve Filosofien, klager Nietzsche med et Henblik paa de tyske Universiteter, er mere og mere gaaet over til at blive Filosofiens Historie, Meddelelse af hvad Alverden har ment om Alting, »en Art uskadelig Passiar mellem akademiske Gamlemænd og akademiske Pattebørn.« Man hævder i de forskellige Lande som en Æressag, at der findes Tænkefrihed. I Virkeligheden er dette kun en tarvelig Frihed. Man tør tænke paa hundrede Maader, handle tør man derimod altid kun paa én Maade — og det er dette, som

kaldes Dannelse og som i Virkeligheden »kun er Form, tilmed daarlig Form og Uniform.«

Nietzsche angriber den Opfattelse, ifølge hvilken den historisk dannede staar for Bevidstheden som den retfærdigst dømmende af alle. Man ynder den Historiker, der tilstræber ren Indsigt, af hvilken intet følger. Men der gives mange ligegyldige Sandheder, og det er en Ulykke naar hele Batailloner af Forskere kaste sig over dem, selv om disse snævre Hoveder er ærlige Karakterer. Man betragter den Historiker som objektiv, der maaler Fortiden mod sin Samtids Yndlingsmeninger, den som subjektiv, der ikke anser disse Meninger for Mønstre. Man tror den mest kaldet til at fremstille et Moment af Fortiden, hvem dette slet ikke angaar. Men kun den, der bygger med paa Fremtiden, begriber hvad Fortiden var, og kun omdannet til Kunstværk kan Historien vedligeholde eller endog vække Instinkter.

Som den historiske Opdragelse nu drives, meddeles en saadan Mængde af Indtryk, at Sløvhed bliver Følgen, en Følelse af at fødes gammel i en gammel Slægt — og det skøndt ikke 30 Menneskeliv, hvert beregnet til 70 Aar, skille os fra vor Tidsregnings Begyndelse. — Og hertil knytter sig den uhyre Overtro paa Verdenshistoriens Værd og Betydning. Evindeligt gentages den Schillerske Frase: *Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*, som om der kunde gives nogen anden historisk Domstol end Tanken, og haardnakket har den Hegelske Opfattelse af Historien som Guddommens stedse tydeligere Selvaabenbaring holdt sig, kun at den efterhaanden er bleven til den bare Beundring for det heldige Udfald, til Godkendelse af et hvert som helst Faktum, det være nok saa brutalt. Men Storhed har intet at gøre med Resultatet og det heldige Udfald. Demosthenes, der talte forgæves, er større end Filip, der altid vandt. Alt betragtes i vore Dage, naar det blot er en fuldbyrdet Kendsgerning, som i sin Orden; selv naar et Geni dør i sin blomstrende Alder, finder man Beviser for at det døde i rette Tid. Og den Smule Historie, vi have, betitles *Verdensprocessen*; man bryder, som Eduard von Hartmann, sit Hoved med at udfinde dens Oprindelse og endelige Maal — hvad der turde være Tidsspilde. Hvorfor du er til, tænker Nietzsche som S. Kierkegaard, kan ingen i Verden sige dig forlods; men da du nu en Gang er til, saa søg at give din Tilværelse en Mening ved at sætte dig saa højt og ædelt et Maal som du kan.

Betegnende for Nietzsches senere saa udpræget aristokratiske Tendens er hans Ivren mod den moderne Historieskrivnings Respekt for Masserne. Tidligere, ræsonnerer han, skrev man Historie ud fra Regenternes Synspunkt, dvælede udelukkende ved dem, hvor middelmaadige eller slette de end var. Nu er man gaaet over til at skrive den fra Massernes Synspunkt. Men Masserne — de er altid kun at betragte som et af tre, enten som Kopier af de store Personligheder, daarlige Kopier, udviskede Kopier i daarligt Materiale, eller som Modstand mod de store eller endelig som Redskab for de store. I øvrigt er de noget for Statistiken at tumle med, hvilken i Massedrifterne Efteraben, Dovenskab, Sult og Kønsdrift finder saakaldte historiske Love. Stort kalder man saa det, der en lang Tid har sat en saadan Masse i Bevægelse. Dette faar Navn af historisk Magt. Naar f. Eks. den plumpe Masse har tilegnet sig eller tilpasset til sit Behov en eller anden Religionstanke, forsvaret den med Sejghed og slæbt den gennem Aarhundreder, saa kaldes Ophavsmanden til denne Tanke stor. Der er Aartusenders Vidnesbyrd derfor, hedder det. Men — det er Nietzsches som Kierkegaards Tanke — det ædleste, højeste virker slet ikke paa Masserne, og ikke mere bagefter end i Samtiden. Derfor taler en Religions historiske Held, dens Sejghed og Varighed, snarere mod dens Ophavsmands Storhed end for den.

Naar man vil nævne et af de faa historiske Foretagender, der fuldt ud ere lykkedes, saa nævner man gærne Reformationen. Nietzsche gør mod Betydningen af dette Held ikke de sædvanligt anførte Kendsgerninger gældende: Luthers tidlige Verdsliggørelse af den, hans Kompromisser med Magthaverne, Fyrsternes Interesse af at frigøre sig fra Kirkens Overlegenhed og faa Tag i Kirkegodset paa samme Tid som de opnaaede en underdanig, afhængig Gejstlighed i Stedet for en fri, af Statsmagten uafhængig. Han ser Hovedaarsagen til at Reformationen lykkedes, i de nordeuropæiske Folkeslags Mangel paa Kultur. Flere Gange strandede Forsøget i Oldtiden paa at grunde nye græske Religioner. Skøndt Mænd som Pythagoras, Plato, maaske Empedokles havde Religionsstifter-Egenskaber, vare Individerne altfor forskelligartede til at de kunde hjælpes ved en Fællesanvisning paa Tro og Haab. At Luthers Reformation lykkedes i Norden var analogt et Tegn paa at Nordens Kultur stod tilbage for Sydeuropas. Enten lød man blindt som en Flok Faar et Løsen fra oven, eller, hvor Omslaget var Samvittighedssag, aabenbarede dette, hvor lidet individualiseret

Befolkningen var, ensartet som den fandtes i sine aandelige Fornødenheder. Saaledes var ogsaa oprindeligt den hedenske Oldtids Omvendelse kun lykkedes paa Grund af den rigelige Indblanding af Barbarblod i det romerske, som da havde fundet Sted. Den nye Lære blev af Barbarer og Slaver paatvunget Verdensherskerne.

Saaledes har da Læseren Prøver paa de Argumenter, Nietzsche anvender for sin Sætning, at Historien som Historie ikke afgiver det sunde og styrkende Opdragelseselement for Slægten, som man tror: kun den, der har lært Livet at kende og er rustet til Handling, har Brug for Historien og formaar at anvende den. De andre trykker den, ufrugtbargør den ved at bringe dem til at føle sig som Efterkommere og faar den til paa alle Omraader at dyrke det heldige Udfald.

Nietzsches Indlæg i denne Sag er et Indlæg mod al historisk Optimisme, men han vender sig energisk bort fra den sædvanlige Pessimisme, som er den, der følger af udartede eller svækkede Instinkter, af Forfaldet, Decadencen. Han sværmer ungdommeligt for den sejerrige Gennemførelse af en *tragisk* Kultur, baaret af en opvoksende Slægt med Sindets Uforfærdethed, i hvem den græske Oldtid kunde genfødes. Han vrager den Schopenhauerske Pessimisme, ti han afskyr tidligt enhver Askese; men han søger en Sundhedens Pessimisme, en, som stammer fra Styrken, den overstrømmende Kraft, og han tror at finde den hos Grækerne. Han har udviklet denne sin Opfattelse i sit lærde og dybsindige Ungdomsskrift *Tragediens Tilblivelse eller Grækeraand og Pessimisme* i hvilket han indførte to nye Benævnelser *apollonisk* og *dionysisk*[1]), Grækernes to Kunstguddomme Apollo og Dionysos antyde Modsætningen mellem Billedkunst og Musik. Den første svarer til Drømmen, den anden til Rusen. I Drømmen traadte Gudeskikkelserne først frem for Menneskene; Drømmen er det skønne Skins Verden. Se vi derimod ned i Menneskets dybeste Grund under Tankens og Fantasiens Sfære møde vi en Verden af Gru og Henrykkelse, Dionysos's Rige. Foroven hersker Skønhed, Maal og Maade; men derunder bølger frit Naturens Overmaal i Lyst og Kval. Set fra Nietzsches senere Udviklingstrin af, røber sig det dybere Motiv til denne forskende og sporende Fordybelse i den græske Oldtid. Allerede paa dette Tidspunkt skimter han i

---

[1]) Die Geburt der Tragoedie aus dem Geiste der Musik. 1872.

det, som gælder for Moral, et Forringelsesprincip overfor Naturen, søger en principiel Modsætning til det og finder den i det rent kunstneriske, kristendomsfjærneste Princip, som han døber *dionysisk*.

Psykologisk træder allerede her Grundtrækkene hos denne Forfatter tydeligt frem. Hvad er det for en Natur som med dette vilde Had til Filisteriet forfølger det helt op til David Strauss? En Kunstnernatur øjensynligt. Hvad er det for en Skribent, der med saa megen Overbevisning advarer mod den historiske Dannelses Farer? En Filolog øjensynligt, der har oplevet dem i sig selv, følt sig truet med at blive Epigon og i Begreb med at dyrke det historiske Udfald. Hvad er det for et Væsen, der saa lidenskabeligt definerer Kultur som Genidyrkelse? Visselig ikke noget Eckermann-Naturel, men en Sværmer, fra først af villig til at lyde, hvor han ikke kan befale, snart paa det rene med sit eget Herskerhang, men tidligt begribende, at Menneskeheden langtfra er kommet ud af denne gamle Modsætning: lyde og byde. Napoleons Optræden er ham som mange andre et Bevis derpaa: den Glæde, der greb Tusender ved at der endelig igen var kommen en, som forstod at befale.

Men paa Moralens Omraade er han ikke anlagt til at prædike Lydighed. Tvært imod, anlagt som han er, ser han vor moderne Morals Slaphed og Lavhed deri, at den som højeste Moralbud endnu bestandig sætter Lydighed i Steden for Ævnen til at skrive sig selv sin Moral.

Den militære Skole og Deltagelsen i Krigen har rimeligvis ladet ham opdage i sig selv noget haardt og mandigt og bibragt ham en vidtgaaende Afsky for al Blødagtighed og Feminisme. Han vendte sig med Uvilje fra Medlidenhedsmoralen i Schopenhauers Filosofi og fra det romantisk-katolske i Wagners Musik, som han begge havde dyrket. Han indsaa, at han i sin Fantasi havde omdannet begge Mestere efter sit Behov, og han forstod ret vel det Selvbevarelses-Instinkt, der gjorde sig gældende heri. Den stræbende Aand former sig de Hjælpere, den har nødigt. Saaledes tilegnede han senere sin Bog *menneskeligt, altformenneskeligt*, der blev udgivet til Voltaires Hundredaarsfest, Samtidens »frie Aander«; han drømte sig de Forbundsfæller til, han i Livet endnu ikke havde truffet.

Den haarde, smertefulde Sygdom, der begynder i hans 32te Aar og for lange Tider gør ham til Eneboer, løsner ham fra al Romantik og frigør hans Sind fra Pietetens Baand. Den fører

ham langt bort fra Pessimismen i Kraft af hans stolte Tanke »En lidende har ikke Ret til Pessimisme«. Denne Sygdom gør ham i streng Forstand til Filosof. Hans Tanke sniger sig ad forbudne Veje i Spørgelyst: Dette gælder for en Værdi. Kan man ikke vende op og ned paa den? — Dette anses for et Gode? Er det ikke snarere et Onde? — Er Gud ikke gendrevet? Men kan man sige, at Djævlen er det? — Er vi ikke bedragne? og bedragne Bedragere alle? ....

Og saa stiger ud af den lange Sygelighed en lidenskabelig Attraa efter Sundhed, Rekonvalescentens Glæde over Livet, over Lyset, over Varmen, over Sindets Lethed og Frihed, over Tankens Overblik og vide Horizont, over »Syn af nye Morgenrøder«, over den formende Ævne, den digteriske Kraft. Og han indtræder i en længe uafbrudt Frembringens høje Selvfølelse og Henrykkelsestilstand.

III.

Det er hverken muligt eller nødvendigt her at gennemgaa den hele lange Række af hans Skrifter. Hvad det for den, som vil henlede Interessen paa en endnu ikke læst Forfatter, maa gælde om, er kun at stille hans ejendommeligste Tanker og Udtryk i Relief, saa Læseren med ringe Møje kan danne sig en Forestilling om hans Væremaade som Tænker og Aand. Arbejdet er her for saa vidt vanskeliggjort som Nietzsche tænker i Aforismer, for saa vidt mindre brydsomt, som han gærne giver enhver Tanke det Højtryk, der meddeler den et paradoksalt Fysiognomi.

Den engelske Velfærdsmoral har ikke slaaet an i Tyskland; af de nulevende mere fremragende Tænkere er vistnok Eugen Dühring dens eneste Repræsentant. Eduard v. Hartmann har, som andensteds udviklet, (se min Bog om Berlin S. 201) forsøgt at godtgøre Umuligheden af paa én Gang at arbejde for Kulturfremskridtet og for Lykken. Nietzsche finder nye Vanskeligheder ved en Undersøgelse af Lykkens Begreb. Velfærdsmoralens Maal er at skaffe Menneskene saa megen Lyst og saa liden Ulyst som muligt. Men hvad nu, ifald Lyst og Smerte er saaledes sammenknyttede, at den, der vil have saa megen Lyst som muligt, maa tage en tilsvarende Sum af Kvaler med i Købet? Det hedder i Clärchens Sang: *Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt*. Hvem véd om det sidste ikke er Betingelse for det første? Stoikerne troede det, og fordrede, da de vilde undgaa Kval, saa ringe Lyst

som muligt af Livet. Rimeligvis maa man heller ikke i vore Dage love Menneskene stærke Glæder, ifald man vil sikre dem mod store Lidelser.

Man ser, at Nietzsche spiller Spørgsmaalet over paa det højeste aandelige Omraade uden Hensyn til at den laveste og mest udbredte Ulykke som Sult, legemlig Forkommenhed, overanstrengende og nedbrydende Arbejde intet Vederlag yder i heftige Glæder. Selv om al Nydelse købes dyrt, er det dermed ikke givet, at al Kval afbrydes og opvejes af heftig Nyden.

I Overensstemmelse med sin aristokratiske Aandsretning angriber han dernæst den Benthamske Sætning: saa stor Lykke som muligt for det størst mulige Antal! Idealet var jo egentlig at skabe alle Menneskers Lykke. Da dette er ugørligt, formuleres Principet som anført. Men hvorfor Lykke for det største Antal? man kunde tænke sig: for de bedste, de ædleste, de mest geniale og man maa have Lov til at spørge, om jævn Velstand og jævnt Velvære er at foretrække for den Ulighed i Kaar, hvis Braad tvinger Kulturen til stadigt at stige.

Saa læres der Uselviskhed. At være moralsk er at være uegoistisk. Det er godt at være uselvisk, siges der. Men hvad vil det sige: godt? Godt for hvem? Ikke for den opofrende selv, men for Næsten. Den, der priser Uselviskhedens Dyd, priser noget, som er et Gode for Samfundet, men skadeligt for den enkelte. Og Næsten, som vil elskes uegennyttigt, er ikke selv uegennyttig. Det er Grundmodsigelsen i denne Moral, at den fordrer og anbefaler en Forsagen af Jeget, som finder Sted til Bedste for et andet Jeg.

Det væsenlige og uvurderlige ved al Moral er for Nietzsche fra først af blot dette, at den er en langvarig Tvang. Som Sproget vinder Styrke og Frihed ved den metriske Tvang, som alt hvad der findes af Frihed og Finhed i bildende Kunst, Musik, Dans o. s. v. er blevet til i Kraft af vilkaarlige Love, saaledes naar ogsaa Menneskenaturen kun under Tvang sin Udvikling. Der gøres ikke derved Vold paa Naturen; det er selve Naturen.

Det væsenlige er, at der lydes, længe og i én Retning. Du skal adlyde, en eller anden, et eller andet, og længe – ellers gaar du til Grunde, dette synes at være Naturens moralske Bud, der ganske vist ikke er kategorisk (som Kant mente), ikke heller vender sig til de enkelte (Naturen bryder sig ikke om de enkelte), men som synes henvendt til Folkeslag, Stænder, Tidsaldre, Racer

ja til Menneskeheden. Al den Moral derimod, som henvender sig til den enkelte Person til dens eget Bedste, for dens Velfærds Skyld, bliver for denne Grundsynsmaade ikke andet end Husraad og Klogskabsregler, Recepter mod Lidenskaber, der kunde ville slaa sig løs, og al denne Moral er i sin Form urimelig, fordi den henvender sig til alle og almindeliggør hvad der ikke lader sig almindeliggøre. Kant gav med sit ubetingede Imperativ en Rettesnor. Men denne Rettesnor er bristet i vore Hænder. Det nytter ikke at sige til os: Handl som andre i dette Tilfælde burde handle. Ti vi vide, at der ikke gives eller kan gives éns Handlinger, men at enhver Handling er enestaaende i sin Art, saa at alle Forskrifter kun gaa paa Handlingens grove Ydersider.

Men Samvittighedens Stemme og Dom? Vanskeligheden er, at vi have en Samvittighed bag vor Samvittighed, en intellektuel bag den moralske. Vi indse, at N. N.s Samvittigheds Dom har en Forhistorie i hans Drifter, Sympatier, Antipatier, Erfaringer eller Mangel paa Erfaring. Vi indse ret vel, at vore Meninger om det ædle og gode, vore moralske Værdsættelser ere kraftige Løftestænger, naar det gælder Handling, men vi maa begynde med at lutre disse Meninger og selvstændigt skabe os nye Værdi-Tavler.

Og hvad Morallærernes Præken Moral for alle angaar, saa er den ganske lige saa tom som de selskabelige Individers moralske Sladder om hverandre indbyrdes. Nietzsche giver Morallærerne det gode Raad, at de hellere end at opdrage paa Slægten skulde gøre som Pædagogerne i det syttende og attende Aarhundrede, der samlede deres Kraft paa at opdrage et enkelt Menneske. Men i Reglen er Moralskraalhalsene selv ganske uopdragne Mennesker, og deres Børn hæve sig sjældent over den moralske Middelmaadighed.

Den, der føler, at han i sit inderste Væsen er usammenlignelig med andre, han vil være sin egen Lovgiver. Ti ét er fornødent: at give sin Karakter Stil. Denne Kunst øves af den, der med Blik for sin Naturs stærke og svage Sider, fjærner et og andet af sin oprindelige Natur, dernæst ved daglig Øvelse og tilkæmpet Vane tilføjer adskilligt, saa det bliver ham til anden Natur, altsaa underkaster sig en Tvang for efterhaanden helt at bøje sit Væsen under sin egen Lov. Kun saaledes opnaar et Menneske Tilfredshed med sig selv, og kun saaledes bliver det udholdeligt for andre. De utilfredse og mislykkede hævne sig nemlig i Reglen altid paa

andre. Selv suge de Gift af alt, af deres svage Ævner som af deres smaa Kaar og leve i en stadig Trang til Hævn paa dem, i hvis Væsen de ane Harmoni. Altid føre slige Mennesker Moralordene i Munden, den hele Janitscharmusik: Sædelighed, Alvor, Kyskhed, Livskrav; altid raser i deres Hjærte Misundelsen over dem, der ere naaede til Ligevægt og som derfor kunne nyde.

Aartusender igennem var Sædelighed: Lydighed mod det som var Sæd, Ærefrygt for nedarvede Sædvaner. Det frie, originale Menneske var usædeligt fordi det brød med Overleveringen, for hvilken de andre nærede en overtroisk Frygt. Hyppigst ansaa det sig selv derfor, blev selv grebet af den Gysen, det vakte. Ubevidst udarbejdedes da en saadan Sædvane-Sædelighedens Folkemoral af alle dem, der hørte til Stammen, idet man stadigt fandt nye Eksempler og Beviser paa at det paastaaede Forhold mellem Skyld og Straf fandt Sted: Bærer man sig saadan og saadan ad, gaar det en galt. — Da det nu hyppigt gaar en galt, blev Paastanden stadigt bekræftet, og saaledes styrkedes Folkemoralen, en Skinvidenskab af Folkemedicinens Rang.

Sæd og Skik repræsenterede tidligere Slægters Erfaringer angaaende det formentligt nyttige og skadelige; men Følelsen for det sædelige har intet Forhold til disse Erfaringer som saadanne, men til deres Alder, Ærværdighed og dermed følgende Ubestridelighed.

Under den Krigstilstand, hvori en fra alle Sider truet Stamme i Oldtiden levede, var under den strængeste Sædvanesædeligheds Herredømme ingen Nydelse større end Grusomhed. Grusomhed hører til Menneskehedens ældste Festglæder og Sejersglæder. Man tænkte sig ogsaa Guderne kvægede og festligt stemte, naar man bød dem Synet af Grusomheder — og saaledes indsneg den Forestilling sig i Verden at ogsaa frivilligt Selvplageri, Spægelse, Askese er af stor Værdi, ikke som Optugtelse men som sød Lugt i Herrens Næse.

Kristendommen har som Oldtidsreligion uafbrudt anvendt og prædiket Sjælekval. Man tænke sig den middelalderlige Kristens Tilstand, naar han formodede, at han ikke mere kunde slippe for den evige Kval. — Eros og Afrodite vare i hans Forestilling Helvedes Magter, og Døden blev Rædsel.

Paa Grusomhedsmoralen er Medlidenhedsmoralen fulgt. Medlidenheden prises som uegoistisk, saaledes f. Eks. og især af Schopenhauer.

Allerede Eduard von Hartmann har i sit tankerige Værk *Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins* (217-240) paavist Umuligheden af i Medfølelsen at se den vigtigste moralske Drivfjeder, endsige den eneste, som Schopenhauer vil. Nietzsche angriber Medlidenhedsmoralen fra andre Synspunkter. Han viser, at den ingenlunde er uegoistisk. Den andens Ulykke generer os, krænker os, stempler os maaske som fejg, hvis vi ikke bringe Hjælp. Eller der ligger i den et Fingerpeg om mulig Fare for os selv; vi føle desuden Lyst, naar vi sammenligne vor egen Tilstand med den ulykkeliges, Lyst naar vi kunne træde til som de mægtigere, de hjælpende. Den Hjælp, vi bringe, fornemmes af os selv som Lykke eller udriver os maaske blot af Kedsomhed.

Medlidenheden som virkelig Medliden vilde være en Svaghed, ja en Ulykke, ti den vilde forøge Lidelsen i Verden. Den, der for Alvor vilde hengive sig til Medlidenhed med al den Elendighed, han finder om sig, vilde simpelthen gaa til Grunde derved.

Blandt de vilde tænker man med Gysen paa at vække Medlidenhed. Den, som gør det, anses for foragtelig. At nære Medlidenhed med en, er i de vildes Tankegang at foragte ham. Men man finder ingen Fornøjelse i at se et foragteligt Væsen lide. Derimod at se en Fjende lide, der under Kvalen ikke opgiver sin Stolthed: det er en Nydelse; det vækker Beundring.

Man prædiker gærne Medlidenhedsmoralen under Formlen: Elsk din Næste!

Nietzsche klamrer sig i sit Angrebs Interesse til Ordet: Næste. Han hævder ikke blot hvad Kierkegaard kaldte »en teleologisk Suspension af det etiske«. Men han opirres ved, at det moralskes sande Væsen skulde ligge i at vi rettede Blikket paa de nærmeste Følger af vore Handlinger og rettede os derefter. Imod det snævre og smaaborgerlige i denne Moral hævder han den, som ser bort over disse nærmeste Følger og som selv gennem Midler, der volde Næsten Kval, tilstræber fjærnere Formaal, f. Eks. fremmer Indsigt, skøndt denne vækker Sorg og Tvivl og onde Lidenskaber hos Næsten. Vi behøve ikke derfor at være uden Medlidenhed, men vi kunne tage vor Medlidenhed fangen for Maalets Skyld.

Og saa urimeligt som det nu er at betegne Medlidenheden som uegoistisk og ville helligvie den, saa urimeligt er det at give en Række Handlinger den onde Samvittighed i Vold, blot fordi de ere blevne skamskændede som egoistiske. Det, som i den senere Tid

er sket paa dette Omraade, det er at man har forherliget Selvfornægtelses-, Selvopofrings-Instinktet, alt det uegoistiske som var dette selve den moralske Værdi.

De engelske Moralister, der for Tiden beherske Europa, forklare Moralens Oprindelse paa følgende Maade: Uegoistiske Handlinger ere oprindeligt blevne kaldte *gode* af dem, mod hvem de bleve udviste og for hvem de var til Gavn; senere har man glemt denne oprindelige Aarsag til at de rostes, og har betragtet de uegoistiske Handlinger som om de i og for sig var noget godt.

Det var efter Nietzsches eget Udsagn et Skrift af en, den engelske Retning tilhørende, tysk Forfatter: Dr. Paul Rée's *Der Ursprung der moralischen Empfindungen* (Chemnitz 1877), som æggede ham til saa lidenskabelig og punktuel Modsigelse, at han igennem dette Skrift fik Stødet til selv at klare og udvikle sine Tanker derom

Hvad der imidlertid maa undre, er følgende: Misfornøjet med hint første Skrift udarbejdede Rée en anden og langt betydeligere Bog om samme Æmne: *Die Entstehung des Gewissens* (1885), i hvilken det Nietzsche forargende Standpunkt er forladt og adskillige af de Grundtanker, som denne gør gældende mod Rée, fremføres med en Mængde Bevissteder fra forskellige Forfattere og Folkeslag.

De to Filosofer have kendt hinanden og omgaaedes personligt. Jeg selv er personligt bekendt med dem begge, men i Øjeblikket ubekendt med den enes Opholdssted og ude af Stand til at korrespondere med den anden. Det er mig derfor ikke muligt at se, hvem af de to, der har paavirket den anden og hvorfor Nietzsche i 1887 berører sin Uvilje mod Rée's i 1877 udtalte Anskuelser uden at nævne, hvor nær denne staar hans egen Opfattelse i det et Par Aar før hans eget udgivne Værk.

Allerede Rée havde anført en Mængde Eksempler paa at de forskelligste Oldtidsfolk ikke kendte anden moralsk Klassifikation af Menneskene end den i fornemme og ringe, mægtige og svage, saa den ældste Betydning af *god* baade i Grækenland og paa Island var fornem, mægtig, rig.

Nietzsche bygger hele sin Lære paa dette Grundlag. Hans Tankegang er denne:

Domsordet *god* hidrører ikke fra dem, mod hvem der blev udvist Godhed. Den ældste Bestemmelse har været denne: De fornemme, mægtigere, højerestillede, højsindede have holdt sig selv og deres Gøren og Laden for *gode* — første Rang — i Modsætning til alt lavt og lavsindet. Fornem, ædel i Betydning af en

højere Kastes Standsfølelse er Grundbegrebet, hvoraf *god* udvikler sig som sjælelig højbaaren. De lavtstillede betegnes som *slette* (ikke onde). Slet faar først sent sin ubetinget nedsættende Betydning. Det er fra Menigmands Side et rosende Ord: slet og ret, *slet* som jævn, smlgn det fremmede Ord *gemen* i dansk Almuessprog.

Den herskende Kaste kalder sig undertiden blot de mægtige, undertiden de sanddru; saaledes den græske Adel, hvis Organ Theognis er. Hos ham har smuk, god, ædel altid Betydningen adelig. Den fornemme Moral-Værdsættelse udgaar fra en triumferende Bekræften, Bejaen, som vi finde den hos de homeriske Helte: Vi fornemme, smukke, tapre — vi er de gode, de af Guderne elskede. Det er stærke, med Kraft ladede Mennesker, hvis Lyst det er at handle og dyste, for hvem Lykken med andre Ord er noget aktivt.

Det kan selvfølgelig ikke undgaas, at disse fornemme miskende og ringeagte den menige Skare, de beherske. Dog spores i Reglen hos dem en Beklagen af den underkuede Kaste, af Arbejdsslaven, Lastdyret, en Overbærenhed med dem, for hvem Lykken er Udhvilen, Sabbat, noget passivt.

Hos de lavtstillede lever nødvendigvis omvendt et af Had og Nag forvansket Billede af Herskerkasten. Der er i denne Forvanskning en Hævn.[1])

I Modsætning til den aristokratiske Værdsættelse (god = fornem, smuk, lykkelig, gudbenaadet) bliver saa Slavemoralen denne: De elendige alene er de *gode*; de, som lide og besværes, de syge og stygge, det er de eneste fromme. Derimod I, I fornemme og rige, I er i al Evighed de *onde*, de grusomme, de umættelige, de ugudelige, og efter Døden de fordømte. Medens den fornemme Moral var den store Selvfølelses Udslag, en stadig Bejaen, er Slavemoralen et stadigt Nej til et andet, et *du maa ikke*, en Negation.

---

[1]) Nietzsche støtter sin Hypotese ved nogle Etymologier. Latinsk *malus*, ved Siden af hvilket han stiller *μέλας*, sort, gaar paa de førariske Beboere af Italiens Jord i Modsætning til den blonde ariske Erobrer-Race. I det gæliske betyder *fin*, Adelsnavnet, (Fingal) oprindeligt Blondhoved, senere den gode, ædle, rene i Modsætning til sorthaarede Urindvaanere. Han opfatter *bonus* som Kriger, af et ældre *duonus* (bellum = duellum = duenlum). Altsaa bonus Krigens, Tvistens Mand. *Virtus* er jo først Tapperhed, senere Dyd. — Hans Etymologi god, guddommelig af *Gotisk* er urigtig. *Got* er Hingst, Mand (mig meddelt af Dr. E. Jessen).

Til den fornemme Værdsættelse *god — slet* (slet = værdiløs), svarer Slavemoralens Modsætning *god — ond*. Og hvem er de onde for denne de undertryktes Moral? Netop de samme, som for den anden Moral var de gode.

Man læse de islandske Sagaer og fordybe sig i de gamle Nordboers Moral, stille saa imod den Klagerne over Vikingernes Ugerninger. Og man vil se, at disse Aristokrater, hvis Sædelighed i mange Maader stod højt, overfor deres Fjender ikke var bedre end løsslupne Rovdyr. De sloge ned paa Beboerne af de kristne Landes Kyster som Ørne paa Lam. Man kan sige de fulgte et Ørne-Ideal. Men man vil da heller ikke undres over, at de, som vare udsatte for disse frygtelige Overgreb, flokkedes om et ganske modsat moralsk Ideal, nemlig Lammet.

I tredje Kapitel af sin Nytte-Moral forsøger Stuart Mill at vise, hvorledes Retfærdighedsfølelsen har udviklet sig af den dyriske Attraa efter at gengælde en Skade eller et Tab. I en Afhandling om »den transscendente Tilfredsstillelse af Hævnfølelsen« (Tillæg til første Udgave af *Werth des Lebens*) har Eugen Dühring efter ham søgt at bygge den hele Strafferetslære paa Gengældelsesdriften. I sin *Phänomenologie* har Ed. v. Hartmann paavist, hvorledes denne Drift strængt taget altid kun medfører en ny Lidelse, en ny Krænkelse for at vinde en udvortes Oprejsning for den gamle, saa Gengældelsesprincipet aldrig kan blive noget sædeligt Princip.

Nietzsche gør et voldsomt, lidenskabeligt Forsøg paa at tilbageføre Hovedsummen af falsk moderne Moral ikke til Gengældelsesdriften eller Hævnfølelsen i Almindelighed, men til den snævrere Form deraf som Nag, Misundelse, *Rancune* udgør. For ham er hvad han har kaldt Slavemoral den rene Nagmoral. Og denne Nagmoral har stemplet alle Idealer om: Afmagten, som ikke gengælder, blev Godhed; den ængstelige Lavhed blev Ydmyghed; Underkastelse under den, man frygter, blev Lydighed; det ikke at kunne hævne sig blev: ikke at ville hævne sig, blev Tilgivelse, blev Kærlighed til Fjender. Ynkværdigheden blev en Udmærkelse, en Distinktion; Gud tugter den, han elsker. Eller den blev en Forberedelse, en Prøvelse, en Skole, endda mere: Noget, der engang skal opvejes med Renter, tilbagebetales som Salighed. Og man hørte de værste Kælderdyr, som svulmede af Had og Nag, sige: vi gode, vi ere de retfærdige. De hadede ikke deres Fjender — de hadede Uretten, Ugudeligheden. Hvad de

haabede paa, var ikke Hævnens Sødme, men Retfærdighedens Sejer. Hvad de havde tilbage at elske paa Jorden, var deres Brødre og Søstre i Had, som de kaldte deres Brødre og Søstre i Kærlighed. Den af dem forventede tilkommende Tilstand, kaldte de en Kommen af deres Rige, af Guds Rige. Indtil det kommer, henleve de i Tro, i Haab, i Kærlighed.

Hvis Nietzsche har haft til Hensigt med denne Skildring at ramme den historiske Kristendom, har han — som enhver ser — leveret en Karikatur i det attende Aarhundredes Aand og Stil. Men at hans Beskrivelse rammer en vis Type af Nagmoralens Apostle, lader sig ikke nægte, og sjældent er alt det Selvbedrag, der kan lure under en Moralforkyndelse, afsløret med større Energi. (Man sammenligne: »Jenseits von Gut und Böse. Vorspiel zu einer Philosophie der Zukunft« og »Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift«.)

IV.

En Definition af Mennesket vilde for Nietzsche være denne: Mennesket er et Dyr, som kan give og holde Løfter.

Han ser Menneskets egentlige Adel deri, at det kan love noget, indestaa for sig selv, overtage et Ansvar — idet Mennesket med det Herredømme over sig selv, som dette Forhold forudsætter, nødvendigvis ogsaa indvinder Herredømmet over de ydre Omstændigheder og over de øvrige Skabninger, hvis Vilje ikke er saa langvarig.

Bevidstheden om dette sit Ansvar kalder det suveræne Menneske sin Samvittighed.

Hvad er nu dette Ansvars, denne Samvittigheds Forhistorie? Den er lang og blodig. Ved forfærdelige Midler er i Historiens Løb en Hukommelse for det engang stiltiende eller højlydt lovede og villede bleven optugtet. Aartusender igennem blev Mennesket snørt i Sædvanesædelighedens Spændetrøje og ved Straffe som Stening eller Radbrækning eller Opbrænding, ved at Synderen blev levende begravet, sønderslidt af fire Heste, kastet i Vandet med en Sten om Halsen eller puttet i en Sæk, pisket, flaaet, brændemærket — ved alle disse Midler indbrændte man det glemsomme Dyr, Mennesket, en lang Hukommelse for hvad det havde lovet mod at det til Gengæld fik Lov til at nyde Goderne ved at tilhøre et Samfund.

Efter Nietzsches Hypotese opstaar Skyldbevidstheden simpelthen som Bevidsthed om en Gæld. Kontraktsforholdet mellem Gældsherre og Skyldner, der er saa gammelt som de ældste Grundformer af menneskeligt Samkvem i Køb, Salg, Byttehandel osv. — det er det Forhold, som her ligger til Grund. Skyldneren lover (for at indgyde Tillid til sit Løfte om Tilbagebetaling) noget, som han besidder: sin Frihed, sin Kvinde, sit Liv, eller han giver Gældsherren Ret til, alt efter Gældens Størrelse, at skære et større eller mindre Stykke Kød ud af hans Krop (De tolv Tavlers Love; endnu i »Købmanden fra Venedig«).

Logiken her, som er bleven os temmelig fremmed, er denne: som Erstatning for Tabet tilstaas der Gældsherren en Art Vellystfølelse, den som opstaar ved at lade sin Magt gaa ud over den magtesløse.

Læseren kan hos Rée (anf. Skrift S. 13 ff.) finde Beviserne for Nietzsches Sætning, at Aartusender igennem har dette været Menneskehedens Opfattelse: Det at se en anden lide gør godt. Men det at tilføje en anden Lidelse, det er en Fest, under hvilken den lykkelige svulmer af Magtglæde; man kan der ligeledes finde Beviserne for at Drifterne til Medlidenhed, Billighed, Mildhed, der senere forherliges som Dyder, oprindeligt næsten alle Vegne ansaas for moralsk værdiløse, ja for Svaghedssymptomer.

I Køb og Salg samt alt, hvad der sjæleligt hører til dem, og som er ældre end nogen som helst Samfundsorden, spirer efter Nietzsches Fremstilling Erstatning, Udjævning, Ret, Pligt. Mennesket har tidligt været stolt af at være et værdsættende Væsen. En af de tidligste Almentanker har været den: Enhver Ting har sin Pris. Og den Tanke: Alt kan afbetales — har været den ældste og naiveste Rettesnor for Retfærdighed.

Nu staar hele Samfundet, efterhaanden som det udvikler sig, i samme Forhold til sine Medlemmer, som Gældsherren til Skyldneren. Samfundet beskytter sine Medlemmer; de er sikrede mod den fredløse Tilstand — imod at de ikke bryde Forpligtelsen mod det. Den, som bryder sit Tilsagn, Forbryderen, gives tilbage til den Fredløshed, som Udelukkelse af Samfundet fører med sig.

Da Nietzsche med sin udelukkende psykologiske Interesse lader alt lærd Apparat ligge, kunne hans Paastande ikke direkte kontrolleres. Man vil hos Rée i hans Paragrafer om Hævnlyst og

Retfærdighedsfølelse samt i Afsnittet om Hævnens Afkøbning ɔ: Udjævning ved Bøder, finde de historiske Data samlede.

Andre Tænkere end Nietzsche (saaledes E. v. Hartmann og Rée) have bestridt den Opfattelse, at Retfærdighedens Idé skulde oprinde af en Hævngærrighedstilstand, og Nietzsche har næppe bragt noget nyt, overbevisende Argument for Dagen, men det for ham som Skribent ejendommelige er det Overmaal af personlig Lidenskab, hvormed han protesterer mod denne Tanke, øjensynligt af den Grund, at den ligger den moderne demokratiske Tankegang nær.

I mangt et moderne Krav paa Retfærdighed klinger en Tone af plebejisk Nag og Misundelse med. Uvilkaarligt har mangen moderne Videnskabsmand af borgerlig eller smaaborgerlig Afstamning set noget større og værdifuldere end rimeligt var i de Tilbageslagets Sindsbevægelser, som findes hos længe undertrykte: Had og Avind, Nag og Hævntørst.

Nietzsche sysselsætter sig ikke et Øjeblik med den Tilstand, i hvilken Hævnen fungerer som eneste Strafferet; ti Blodhævnen er jo ikke et Udslag af Trællehadet mod Herren, men af Æresforestillinger mellem jævnbyrdige. Han dvæler udelukkende ved Modsætningen mellem en herskende og en trællende Kaste og nærer en stadigt paany frembrydende Forbitrelse mod Teorier, der have gjort dem blandt de nulevende, der sympatisere med Fremskridtet, overbærende mod de plebejiske Instinkter og til Gengæld mistænksomme eller fjendtligt sindede mod Herskeraanderne. Hans rent personlige Ejendommelighed, det ufilosofiske og temperamentsbestemte hos ham, røber sig imidlertid i det Træk, at medens han kun har Haan og Foragt for den undertrykte Klasse eller Race, for dens *Rancune* og den af det indeklemte Nag udspringende *Slavemoral*, svælger han formelig i den herskende Kastes Magtglæde, i den Atmosfære af Sundhed, Frihed, Aabenhed, Sanddruhed, hvori den lever. Dens Overgreb forsvarer eller undskylder han. Det Billed, den danner sig af Slavekasten, er for ham langtfra saa falsk, som det, denne former sig af Herrernes Kaste.

End ikke om virkelig Uretfærdighed, begaaet af denne Kaste, kan der for Alvor være Tale. Ti i og for sig gives der ikke Ret og Uret. I og for sig er en Tilføjelse af Skade, en Overvælden, Udnytten, Tilintetgøren ikke Uret, kan ikke være det, da Livet i sit Væsen, i sine Grundfunktioner kun er Overvælden, Udnytten, Tilintetgøren. Retstilstande kunne aldrig være andet end Undtagelses-

tilstande, nemlig som Indskrænkning af den egentlige Livsattraa, hvis Maal er Magt.

Nietzsche erstatter den Schopenhauerske *Vilje til Livet* (ɔ: Attraa efter Liv) og den Darwinske *Kamp for Tilværelsen* med Udtrykket *Vilje til Magten* (Magtbrynde). Ikke for Livet, det blotte Liv, kæmpes der efter hans Opfattelse, men om Magten. Og han har mange — lidet rammende — Ord om hvilke smaalige og fattige Forhold de Englændere maa have haft for Øje, der opstillede Begrebet *struggle for life* med dets Nøjsomhed. Det staar for ham som havde de haft en Verden i Tanke, i hvilken enhver er glad, blot han kan bjærge Livet. Men Livet er kun Minimumsudtrykket. I sig selv vil Livet ikke Selvbevarelse alene, men Selvforøgelse, og saaledes er det netop »Vilje til Magt«. Det er i øvrigt klart, at der ikke er nogen principiel Forskel mellem det nye Kunstord og det gamle; ti Kampen for Tilværelsen fører jo nødvendigt til Magternes Kamp og Kampen om Magten. Nu er en Retsorden set fra dette Synspunkt et Middel i Magternes Kamp. Tænkt som suveræn, som Middel mod al Kamp overhovedet vilde den være et livsfjendtligt Princip, nedbrydende for Menneskets Fremtid og Fremskridt.

Noget lignende mente allerede Lassalle, da han udtalte, at Retsstandpunktet er et slet Standpunkt i Folkenes Liv. Det for Nietzsche betegnende er Glæden over Kampen som saadan i Modsætning til den moderne Humanismes Synsmaade. For Nietzsche lader et Fremskridts Størrelse sig maale ved hvad der maa ofres for det. Den Hygieine, der holder Livet oppe i Millioner af svage og unyttige Væsener, der hellere burde dø, er for ham intet virkeligt Fremskridt. En jævn Middelmaadighedslykke sikret det størst mulige Flertal af de elendige Kreaturer, vi nu til Dags kalde Mennesker, vilde for ham intet virkeligt Fremskridt være. Men for ham som for Renan vilde Opfostringen af en stærkere, højere Menneskeart end den, som omgiver os (»Overmennesket«), selv om den kun kunde opnaas ved at Masser af Mennesker, som vi kende dem, ofredes til Bedste derfor, være et stort, et virkeligt Fremskridt. Nietzsches for fuldt Alvor udtalte Fremtidsfantasier om Overmenneskets Optugtelse og dets Overtagen af Magten paa Jorden have saa stor Lighed med Renans halvt skæmtefuldt og halvt skeptisk udkastede Drømmerier om en ny Asgaard, en virkelig Fabrik af Aser (Dialogues phil. 117), at man vanskelig kan tvivle om en Paavirkning. Kun at hvad Renan skrev under det overvældende Indtryk af Kommunen i Paris, tilmed i Dialogform,

ladende *Pro* og *Contra* komme til Orde, det har hos Nietzsche krystalliseret sig til dogmatisk Overbevisning. Det undrer og støder én derfor, at Nietzsche aldrig har andre Udtalelser end antipatiske om Renan. Han berører næppe det aandsaristokratiske hos ham, men han afskyr den Ærefrygt for de ydmyges Evangelium, som Renan alle Vegne lægger for Dagen og som ganske sikkert staar i en vis Strid med Haabet om Oprettelsen af en Udrugningsanstalt for Overmennesker.

Renan og Taine efter ham have vendt sig mod de næsten religiøse Følelser, som i det nye Europa længe næredes overfor den første franske Revolution. Renan har tidligt af nationale Grunde beklaget Revolutionen, Taine, som oprindelig sympatiserede med den, slog efter et nøjere Studium om. Nietzsche gaar i deres Spor. Det er naturligt, at moderne Skribenter, der føle sig som Revolutionens Børn, nære Sympati med det store Oprørs Mænd, og sikkert ere disse ikke komne til deres Ret under den nuværende antirevolutionære Stemning i Europa. Men Skribenterne have bl. a. i deres Sky for hvad der i den politiske Jargon benævnes Cæsarisme og i deres Overtro paa Massebevægelser, overset, at de største Oprørere og Frigørere, det er ikke de forenede smaa, men de faa store; ikke de smaa Misundere, men de store Undere, de som unde de andre Ret og Velvære og aandelig Vækst.

Der gives to Klasser af revolutionære Aander, de, der instinktivt føle sig dragne til Brutus og de, der lige saa instinktivt føle sig dragne til Cæsar. Cæsar er den store Type; Frederik den anden og Napoleon besad kun hver sin Gruppe af hans Egenskaber. Den moderne Frihedspoesi fra Fyrrerne vrimler af Lovsange til Brutus. Men ingen Digter har besunget Cæsar. Selv en saa antidemokratisk Digter som Shakespeare har været rent uden Blik for hans Storhed, givet hans Skikkelse i en bleg Karikatur og har efter Plutarch's Opskrift forherliget Brutus paa hans Bekostning. End ikke Shakespeare har forstaaet, at Cæsar satte en ganske anden Indsats ind paa Livets Bord end hans sølle Morder. Cæsar stammede ned fra Venus; hans Form var Ynde. I hans Aand var den store Simpelhed, der er de størstes Særkende; hans Væsen var Adel. Han, efter hvem al højeste Magt endnu den Dag i Dag bærer Navn, kunde alt, vidste og kendte alt, hvad en Hærfører og Hersker af højeste Rang maa kunne og kende. Kun nogle Mænd under den italienske Renais-

sance have hævet sig til en saadan Højde af Geni. For alle Fremskridt, der lode sig udføre i hine Dage, var hans Liv en Borgen. Brutus's Væsen var Doktrin, hans Særkende den Indskrænkethed, der vil tilbageføre døde Tilstande og som ser Varsler om et Kald i et Navns Tilfældighed. Hans Stil var tør og anstrængt, hans Sind ufrugtbart. Hans Last var Havesyge, Aager hans Lyst. For ham var Provinserne retløse Erobringer. Han lod fem Senatorer i Salamin sulte ihjel, da Byen ikke kunde betale. Og dette golde Hoved er paa Grund af et Dolkestød, som intet udrettede og intet forhindrede af hvad det skulde forhindre, blevet en Slags Frihedens Genius, blot fordi man ikke har forstaaet hvad den stærkeste, rigeste, adeligste Naturs Udrustelse med den højeste Magtfylde betyder.

Det vil ud fra det tidligere let forstaas, at Nietzsche udleder Retfærdigheden helt af de aktive Sindsbevægelser, da Tilbageslagsfølelserne hos ham altid ere lave. Ved dette Punkt har han imidlertid ikke dvælet. De ældre havde i Gengældelsesdriften set Oprindelsen til Straffen. Stuart Mill havde i sin Nyttemoral udledet Retfærdigheden af den allerede oprettede Straffebestemmelse (*justum* af *jussum*), der var Sikkerhedsforholdsregel, ikke Gengældelse. Rée havde i sin Bog om *Samvittighedens Oprindelse* forsvaret den beslægtede Sætning, at Straffen ikke er en Følge af Retfærdighedsfølelsen, men Retfærdighedsfølelsen en Følge af Straffen. De engelske Filosofer i Almindelighed udlede den onde Samvittighed af Straffen. Dens Værdi skal være den at vække Følelsen af Brøde hos den skyldige.

Herimod protesterer Nietzsche. Han hævder, at Straffen kun hærder og kølner Mennesket, ja at Forbryderen ved selve Retshandlingen imod ham hindres i at betragte sin Færd som forkastelig; ti han ser nøjagtigt samme Art Handlinger som de, han har begaaet, Spioneri, Læggen-Fælder, Overlisten, Tilføjelse af Pinsler udøvede imod ham i Justitsens Tjæneste og da godkendte. I lange Tider tog man da slet ikke heller Hensyn til Forbryderens Synd, betragtede ham som skadelig, ikke som skyldig, saa paa ham som paa et Stykke Skæbne, og Forbryderen paa sin Side tog Straffen som et Stykke Skæbne, der styrtede ned over ham, bar den med samme Fatalisme, hvormed Russerne lide den Dag i Dag. I Almindelighed kan man sige, at Straffen tæmmer Mennesket, den forbedrer det ikke.

Den onde Samvittigheds Oprindelse er da endnu uforklaret. Nietzsche opstiller følgende geniale Hypotese: Den onde Samvittighed er den dybtgaaende Sygelighedstilstand, som kom til Udbrud i Mennesket under Trykket af den grundigste Forandring, som det overhovedet har gennemgaaet, nemlig da det fandt sig endegyldigt indespærret i et Samfund, der var fredlyst. Alle de stærke og vilde Drifter som Foretagelseslyst, Dumdristighed, Forslagenhed, Rovbegærlighed, Herskesyge, der hidtil ikke blot vare blevne ærede, men formeligt optugtede, bleve pludseligt stemplede som farlige og skridtvis brændemærkede som usædelige, som forbryderiske. Væsener, der passede til et omstrejfende, krigersk Æventyrliv, saa paa én Gang alle deres Instinkter betegnede som værdiløse, ja som forbudne. Et uhyre Mismod, en Nedslaaethed uden Mage har da bemægtiget sig dem. Og alle de Instinkter, der ikke turde faa Luft udadtil, de vendte sig nu indad mod Mennesket selv: fjendtligt Sindelag, Grumhed, Drifterne til Afveksling, Vovespil, Overfald, Forfølgelse, Ødelæggelse — da opstod den onde Samvittighed.

Da Staten blev til — ikke ved en Samfundskontrakt, som Rousseau og hans Samtid forudsatte — men ved at en Erobrerrace med frygteligt Tyranni slog ned paa en talrigere men uorganiseret Befolkning — da slog alle dennes Frihedsinstinkter ind; den aktive Kraft, Attraaen efter Magt vendte sig mod Mennesket selv. Og paa denne Jordbund spirer da Skønhedsidealerne: Selvfornægtelse, Selvopofring, Uselviskhed. Lysten til Selvopofring er i sin Spire en Art Grusomhedshang; den onde Samvittighed er en Attraa efter Selvmishandling.

Man følte nu efterhaanden sin Skyld som Gæld, til Fortiden, til Forfædrene, en Gæld, der burde tilbagebetales ved Ofre — i Begyndelsen til Næring i groveste Forstand — ved Æresbevisninger og ved Lydighed; ti alle Skikke er som Forfædrenes Værk ogsaa deres Befalinger.[1]) Der er en evig Angest for ikke at give dem nok, man ofrer dem det førstefødte, den førstefødte. Frygten for Stamfaderen stiger, alt som Slægtens Magt tager til. Undertiden bliver han omdannet til en Gud, hvorved da Gudens Oprindelse af Frygten tydeligt ses.

Skyldfølelsen mod Guddommen er Aarhundreder igennem stadigt stegen, indtil den kristelige Guddoms Anerkendelse som

[1]) Man sammenligne Lassalle's Teori af det romerske Testamente.

Universalgud bragte et Maksimum af Skyldfølelse til Udbrud. Først i vore Dage spores en kendelig Aftagen af denne Skyldfølelse; men hvor Syndsbevidstheden naar sit Højdepunkt, der har den onde Samvittighed ædt om sig som en Kræft, saa Følelsen af det umulige i at gøre Fyldest for Skylden, for Synderne, er eneraadende og Tanken om evig Straf forener sig med den. Stamfaderen (Adam) tænkes nu ramt af en Forbandelse, Synden er Arvesynd. Ja ind i selve Naturen, af hvis Skød Mennesket udgaar, lægges det onde Princip; den er forbandet, fordjævlet — indtil vi staa foran den paradokse Udvej, i hvilken den martrede Menneskehed henved et Par tusend Aar har fundet Trøst: Gud ofrer sig for Menneskets Skyld, gør sig betalt i sit eget Kød og Blod.

Det, som her er sket, er, at Grusomhedsdriften, der er slaaet ind, er bleven til Selvpineri, og alle de dyrisk-menneskelige Instinkter omfortolkede som Skyld imod Gud. Ethvert Nej, Mennesket siger til sin Natur, sit virkelige Væsen, slynger det ud af sig som et Ja, en Virkelighedserklæring, gældende Gudens Hellighed, hans Dommervæsen, og dernæst Evighed, Hinsides, Kval uden Ende, evig Helvedstraf.

For ret at forstaa de asketiske Idealers Opstaaen maa man desuden betænke, at de ældste Slægter af aandige og kontemplative Naturer levede under et frygteligt Tryk af Ringeagt fra Jægernes og Drabsmændenes Side. Det ukrigerske hos dem var foragteligt. De havde intet andet Middel til at begaa sig end det at fremkalde Frygt. Det kunde de kun gøre ved Grusomhed mod sig selv, Spægelse, Selvtugt under Eremitliv. Som Præster, Spaamænd, Troldmænd sloge de da Masserne med overtroisk Rædsel. Den asketiske Præst er den stygge Larve, af hvilken den sunde Tænker har udviklet sig. Ved hans Herredømme blev vor Jord den asketiske Klode: en Ravnekrog i Himmelrummet, beboet af misfornøjede og hovmodige Skabninger, der væmmedes ved Livet, afskyede deres Planet som en Jammerdal, og som opfyldte af Nid og Nag mod Skønhed og Glæde tilføjede sig selv saa meget ondt som muligt.

Alligevel er naturligvis den Selvmodsigelse, vi finde i Askesen: Livet anvendt *mod* Livet kun tilsyneladende. I Virkeligheden svarer det asketiske Ideal til et hensygnende Livs dybe Hang og Trang til Pleje og Lægedom. Det er et Ideal, som tyder paa Svækkelse og Træthed; ogsaa ved Hjælp af det kæmper Livet

mod Døden. Det er et Kunstgreb til Livets Selvopholdelse. Forudsætningen for det er Sygelighedstilstanden hos det tæmmede Menneske, Væmmelsen ved Livet med Ønsket om at være noget andet, være andensteds, dette Ønske potenseret til højeste Inderlighed og Lidenskab.

Den asketiske Præst er Legemliggørelsen af selv dette Ønske. Ved dets Magt holder han den hele Hjord af forstemte, forknyttede, fortvivlede, forulykkede Væsener fast ved Livet. Netop fordi han selv er syg, er han deres første Hyrde. Var han sund, vilde han med Uvilje vende sig bort fra al denne Attraa efter at omstemple Svaghed, Misundelse, Farisæisme, falsk Sædelighed til Dyd. Men selv syg som han er, har han det Kald at være Sygevogter i den store Lemmestiftelse af Syndere og Synderinder. Han tumler stadigt med lidende, der søge Aarsagen til deres Kval udenfor sig; han lærer den lidende, at den skyldige Aarsag til hans Kval, det er ham selv. Saaledes giver han det mislykkede Menneskes Nag en anden Retning, gør ham ufarligere, idet han nøder ham til at lade en stor Del af sit Nag gaa ud over ham selv. En Læge kan den asketiske Præst ikke egentlig kaldes; han mildner Lidelsen, opfinder Trøst af enhver Art, snart Bedøvelses- snart Pirrings-Midler.

Det har gældt om Bekæmpelsen af epidemisk Træthed og og Fortvivlelse, der havde bemægtiget sig store Masser. Man har forsøgt flere Midler. Først har man stræbt at nedstemme Livsfølelsen til den laveste Grad: ikke ville, ikke ønske, ikke virke osv., sløves. (Pascal's *Il faut s'abêtir.*) Maalet er Hellighed, en Hypnotisering af det hele Sjæleliv, en Kommen-løs fra ethvert Formaal, og derigennem Smertefrihed. Dernæst har man mod saadanne Tungsindstilstande anvendt mekanisk Virksomhed som Bedøvelsesmiddel: Arbejdets Velsignelse. Den asketiske Præst, der mest har at gøre med lidende af de fattigere Stænder, omfortolker den stakkels Arbejdsslaves Gerning for ham, lader ham se en Velgerning i den. Videre er Ordinering af smaa lettilgængelige Fornøjelser et yndet Middel mod Melankolien: gøre andre Glæde, hjælpe dem i Kærlighed til Næsten. Endelig er der det afgørende Middel at organisere alle de syge i et uhyre Hospital, stifte en Menighed af dem. Den Ulyst, der følger med Svaghedsfølelsen, bekæmpes, idet denne Masse ved sit indre Sammenhold føler sig stærk.

Den asketiske Præsts Hovedmiddel var dog det, at han omtydede Skyldfølelsen til Synd. Den indre Lidelse var Straf. Den

syge var Synderen. Nietzsche sammenligner den ulykkelige, der faar denne Fortolkning af sin Kval, med Hønen, om hvem man har trukket en Kridtkreds. Nu kan han ikke komme videre. En lang Række af Aarhundreder igennem, hvorhen man ser, ser man Synderens hypnotiske Blik stirrende — trods Hjob — paa Skylden som eneste Aarsag til Lidelse. Overalt den onde Samvittighed og Svøben og Haarskjorten og Graad og Tænders Gnidsel og Raabet paa: Mere Smerte! Mere Smerte! Alt tjænte det asketiske Ideal. Og saa opstod epileptiske Epidemier, som St. Veitsdansernes eller Flagellanternes, og Heksehysterien og de store Massedelirier i ekstravagante Sekter (der endnu spøge i Fænomener som Frelsens Hær og deslige).

Det asketiske Ideal har endnu ingen virkelige Angribere; der er ingen bestemte Forkyndere af et nyt Ideal. Forsaavidt Videnskaben siden Kopernikus stadigt er gaaet ud paa at røve Mennesket dets tidligere stærke Tro paa egen Betydning, virker den snarest i Overensstemmelse med det. Virkelige Fjender og Undergravere har det asketiske Ideal i Grunden for Tiden kun i dette Ideals Komedieanter, i hykkelske Haandhævere af det, som vække og vedligeholde Mistroen imod det.

Da Lidelsernes Meningsløshed føltes som en Forbandelse, gav det asketiske Ideal dem en Mening; en Mening, der bragte en ny Strøm af Lidelser med sig, men som var bedre end ingen. Et nyt Ideal er i vore Dage i Begreb med at danne sig, der i Lidelsen ser en Livsbetingelse, en Lykkebetingelse, og som i en ny Kulturs Navn bestrider alt, hvad vi hidtil have kaldt for Kultur.

V.

Der findes blandt Nietzsches Værker en besynderlig Bog, som fører Titlen: *Saalunde talte Zarathustra.* Den bestaar af fire Dele skrevne i Aarene 1883—1885, hver Del omtrent i ti Dage, Afsnit for Afsnit undfanget paa lange Vandringer — »under en Følelse af Inspiration, som blev hver Sætning Forfatteren tilraabt« har Nietzsche engang udtalt i et Privatbrev.

Hovedpersonen og noget af Formen er taget fra Persernes *Avesta.* Zarathustra er den mytiske Religionsstifter, vi pleje at kalde Zoroaster. Hans Religion er Renhedens Religion; hans Visdom er let og frejdig som dens, der lo straks efter sin Fødsel; hans Væsen er Lys og Lue. Ørnen og Slangen, de to Dyr han

har hos sig i sin Bjærghule, det stolteste og det klogeste Dyr, ere gamle persiske Symboler.

Dette Værk indeholder Nietzsches Teorier saa at sige i Form af Religion. Det er den Koran eller rettere den Avesta, det har været ham en Trang at efterlade — dunkel og dyb, højtflyvende og abstrakt, profetisk og fremtidsdrukken, fyldt til Randen med dens Ophavsmands Selv, der atter helt er fyldt af sig selv.

Af moderne Bøger, der have anslaaet denne Tone og anvendt denne symbolsk-allegoriske Stil kan nævnes Mickiewicz's *De polske Pilgrimmes Bog*, Slowacki's *Anheli* og den af Mickiewicz paavirkede Lamennais' *En Troendes Ord.* Men alle disse Bøger ere bibelske i deres Sprog. »Zarathustra« derimod er en Opbyggelsesbog for frie Aander.

Nietzsche selv sætter dette Værk højest blandt sine Skrifter. Jeg deler ikke denne Opfattelse. Den Indbildningskraft, der bærer det, er ikke skikkelsedannende nok, og en vis Monotoni er uadskillelig fra den arkaistiske, i Typer sig bevægende Fremstilling.

Men det er en Bog, som er god at ty til for dem, der ikke kunne magte Nietzsches blot tankeførende Værker, den indeholder alle hans Grundtanker i retorisk-digterisk Form. Dens Fortrin er en Stil, som er én fra det første Ord til det sidste, fuldttonende, dybtklingende, stærktstemmende; nu og da lidt salvelsesfuld i sin stridbare Dømmen og Fordømmen, altid et Udtryk for Selvglæde, ja Selvberusning, men rig paa Finheder som paa Dristigheder, sikker og engang imellem stor. Bag denne Stil ligger en Stemning som Vindstille i en Bjærgluft, der er saa let, saa æterren, at ingen Smitstoffer findes der, ingen Bakterier trives der — og ingen Støj, ingen Stank, intet Støv, ingen Sten, ingen Sti naar derop.

Ren Himmel foroven, frit Hav ved Bjærgets Fod og derover en Lyshimmel, en Lys-Afgrund, en Azurklokke, hvælvende sig stum over brusende Vande og mægtige Bjærgrygge. Deroppe er Zarathustra ene med sig selv, aandende den rene Luft i fulde, dybe Drag, ene med den opgaaende Sol, ene med Middagens Gløden, der ikke forringer Friskheden, ene med blinkende, talende Stjærner ved Nattetid.

En god dyb Bog er det. En Bog, der er lys ved sin Livsglæde, dunkel ved sit Gaadesprog, en Bog for aandelige Bjærgbestigere og Vovehalse og for de ikke mange, der ere indøvede i den store Menneskeforagt, som afskyr Vrimmelen, og i den store

Menneskekærlighed, der kun afskyr saa dybt, fordi der foresvæver den Billedet af en højere, taprere Menneskehed, som den vil fremelske og optugte.

Zarathustra er flygtet derop til sin Hule paa Bjærget af Væmmelse ved den lille Lykke og de smaa Dyder. Han har set, at Menneskenes Lære om Dyd og Tilfredshed gør dem bestandig mindre: deres Godhed er mest det, at de vil, ingen skal gøre dem noget ondt; derfor komme de de andre i Forkøbet ved at gøre dem noget godt. Dette er Fejghed og kaldes Dyd. De angribe og skade vistnok ogsaa gærne, men kun dem, som engang for alle ere prisgivne og som man uden Fare kan gaa for nær. Dette kaldes Tapperhed og er en endnu dybere Fejghed. Men naar Zarathustra vil jage de fejge Djævle i Menneskene ud, saa raabes der imod ham: Zarathustra er ugudelig.

Han er ensom, ti alle tidligere Fæller af ham ere blevne frafaldne; de unge Hjærter blev gamle, og ikke engang gamle, kun trætte og lade, kun gemene — det kalder de, at de ere blevne fromme paany. »Om Lys og Frihed flagreae de engang som Myg og unge Digtere, og allerede er de Mørkemænd og Arnekrogsmænd.« De have forstaaet deres Tidsalder. De valgte Tid og Time godt. »Ti nu flyve Natfuglene atter ud. Nu er Timen slaaet for alle lyssky Væsener.«

Zarathustra afskyr den store Hovedstad som et Helvede for Eneboertanker. »Alle Lyster og Laster have hjemme her; men her er ogsaa Dyd, megen ansættelig og ansat Dyd. Ansættelig Dyd med Skrivefingre og haardt Siddekød og Ventekød, velsignet med smaa Stjærner paa Brystet og udstoppede Døtre uden Bagdel. Her er ogsaa megen Fromhed og meget troende Spytslikkeri og Smigerbageri for Hærskarernes Gud. Og fra oven dryppe Stjærnerne ned og det naadige Spyt; og mod oven længes hver en stjærneløs Barm.«

Og Zarathustra afskyr Staten, afskyr den som i Norden Henrik Ibsen og dybere end han.

For ham er Staten det koldeste af alle kolde Uhyrer. Dens Grundløgn er, at den er Folket. Nej, skabende Aander var det, som skabte Folket og gav det en Tro og en Kærlighed; saadan tjænte de Livet; hvert Folk er ejendommeligt, men Staten er ens overalt. Stat er for Zarathustra det, »hvor alles langsomme Selvmord kaldes Liv.« Staten er for de mange for mange.

Først hvor Staten ophører, begynder Mennesket, der ikke er overflødigt, det Menneske, der er Broen til Overmennesket.

Fra Staterne er Zarathustra flygtet op paa sit Bjærg, ind i sin Hule.

I Skaansel og Medlidenhed laa den største Fare for ham. Rig paa Medlidenhedens Smaaløgne boede han blandt Menneskene.

»Sønderstukken af giftige Fluer og udhulet af mange Draaber Ondskab, som en Sten udhules, saaledes sad jeg iblandt dem og sagde til mig selv: Alt smaat er uden Skyld i sin Lidenhed. Især de, som man kalder de gode, de stikker i al Uskyldighed, de lyver i al Uskyldighed, hvorledes kunde de være retfærdige imod mig?

»Den, som lever blandt de gode, ham lærer Medlidenheden at lyve. Medlidenhed avler daarlig Luft for alle frie Sjæle. Ti de godes Dumhed er uudgrundelig.

»Deres stive Vismænd, dem kaldte jeg Vismænd, ikke stive. Deres Graverkarle, dem kaldte jeg Forskere — saadan lærte jeg at ombytte Ord. Graverkarlene grave sig Sygdomme til. Af gammelt Grus stige slemme Dunster. Paa Bjærge skal man leve.«

Og med salige Næseboer indaander han atter Bjærgfrihed. Forløst er nu hans Aandedrag fra Lugten af alt Menneskevæsen. Der sidder Zarathustra med Lovens gamle sønderbrudte Tavler om sig og nye halvbeskrevne Tavler og venter paa sin Time, Timen da Løven kommer med Duesværmen, Kraften med Blidheden, og hylder ham. Og han rækker Menneskene en ny Tavle, hvorpaa der staar saadanne Lærdomme som disse:

Skaan ikke din Næste! Den store Kærlighed til de Fjærneste byder det. Næsten er noget, der skal overvindes.

Sig ikke: Jeg gør mod andre som jeg vil at andre skulle gøre mod mig. Hvad *du* gør, kan ingen gøre imod dig. Der gives ingen Gengældelse.

Tro ikke, at du ikke maa rane. En Rettighed, du kan rane dig, skal du aldrig lade dig skænke.

Vogt dig for de gode Mennesker. De tale aldrig Sandhed. Ti alt det, som de kalde ondt: den store Forvovenhed, den lange Mistro, det grusomme Nej, den dybe Lede ved Menneskene, Ævnen og Viljen til at skære i det levende, det maa til, hvor en Sandhed skal fødes.

Alt forbigangent er prisgivet. Men da dette er saaledes, kunde det hænde, at Pøbelen blev Herre og kvalte alt i sine

flade Vande eller at en Voldsherre bemægtigede sig alt. Derfor behøves en ny Adel, der er Modstander af al Pøbel og alt Voldsherredømme og som paa nye Tavler skriver Ordet: ædel. Visselig ikke en Adel, som kan købes, eller en Adel, hvis Forfædre gjorde Korstog til det forjættede Land. eller en Adel, hvis Dyd er det at elske Fædrelandet. Nej, lærer Zarathustra: Fordrevne skulle I være fra Eders Fædrelande og Bedstefædrelande og Oldefædrelande. Ikke Eders Fædres Land skulle I elske, men Eders Børns Land. Denne Kærlighed, det er den nye Adel — Kærligheden til dette nye Land, det uopdagede, fjærnt beliggende i det fjærneste Hav. Paa Eders Børn skulle I oprette den Ulykke at I ere Eders Fædres Børn. Alt forbigangent skulle I forløse paa denne Maade.

Zarathustra er fuld af Mildhed. Andre have sagt: Du skal ikke bryde Ægteskabet. Zarathustra lærer: De redelige bør sige til hinanden: »Lad os prøve paa, om vi kunne beholde hinanden kær, lad os sætte os en Frist, at vi kunne forsøge, om vi ønske en længere Frist.« Hvad der ikke kan bøjes, det brydes. En Kvinde sagde til Zarathustra: Vel sandt, jeg brød Ægteskabet, men det brød og nedbrød mig først.

Zarathustra er uden Naade. Det hedder: Stød ikke til Vognen, som hælder. Men Zarathustra siger: Hvad der staar for Fald, det skulle I ovenikøbet støde til. Alt det, som hører vore Dage til, det falder, det forfalder. Ingen kan holde paa det. Men Zarathustra vil endda støde til det.

Zarathustra elsker de tapre. Men ikke den Tapperhed, der besvarer ethvert Angreb. Der er ofte mere Tapperhed i at holde sig tilbage og gaa forbi for at opspare sig til den værdigere Fjende. Zarathustra lærer ikke: I skulle elske Eders Fjender! men: I skulle ikke indlade Jer i Kamp med Fjender, I foragte.

Hvorfor saa haard? raabe Menneskene til Zarathustra. Han svarer: Hvorfor saa haard? sagde Køkkenkullet til Diamanten, er vi ikke af samme Slægt, nær beslægtede med hinanden? — De, som frembringe nye Værdier, ere haarde. Deres Salighed er at trykke deres Haand paa kommende Aarhundreder som paa Voks.

Ingen Lære opbringer Zarathustra mere end den om Livets Forfængelighed og Betydningsløshed. Den er i hans Øjne gammel Sladder, gammel Kærlingesladder. Og Pessimisternes Opgøren af Livets Sum som overvejende Ulyst, deres Hævden af Tilværelsens Slethed er Genstand for hans afgjorte Afsky.

Nietzsche har udtalt den samme sværmeriske Kærlighed til Livet i den *Hymnus an das Leben*, som han selv har udsat for Kor og Orkester. Det hedder heri:

Gewiss, so liebt ein Freund den Freund
Wie ich dich liebe, räthselvolles Leben,
Ob ich gejauchzt in dir, geweint,
Ob du mir Leid, ob du mir Lust gegeben,
Ich liebe dich mit deinem Glück und Harme
Und wenn du mich vernichten musst,
Entreisse ich mich schmerzvoll deinem Arme
Wie Freund sich reisst von Freundes Brust.

Og Digtet slutter:

Hast du kein Glück mehr übrig mir zu schenken,
Wohlan, noch hast du deine Pein.

Naar Achilles foretrak at være Daglejer paa Jorden fremfor at være Konge i Skyggernes Rige, saa er Udtrykket svagt og spagt i Sammenligning med dette Udbrud af Livstørst, der i sin Paradoksi attraar selve Kvalernes Kalk.

Eduard von Hartmann tror paa »Verdensprocessen«s Begyndelse og Ophør. Han slutter, at ingen Evighed kan ligge bag os; ellers maatte allerede alle Muligheder være indtraadte, hvad — efter hans Paastand — ikke er Tilfældet. Ogsaa paa dette Punkt i skarp Modsætning til ham, lærer Zarathustra med ejendommelig Mystik den evige Genkomst, det vil sige: at alle Ting evigt vende tilbage og vi selv med, at vi allerede evige Gange have været til og alle Ting med os. Verdens store Uhr er for ham et Sanduhr, et Timeglas der stadigt vender sig paany for atter og atter at løbe ud. Det er det nøje Modstykke til Hartmanns Verdensundergangslære.

Ved sin Død vil Zarathustra sige: Nu svinder og dør jeg; om et Nu er jeg intet, ti Sjælen er dødelig som Legemet; men den Knude af Aarsager, i hvilken jeg er slynget ind, vender tilbage og den vil stadigt frembringe mig paany.

I Slutningen af tredje Del af »Zarathustra« findes et Kapitel overskrevet »Den anden Sang til Dans«. Dans er i Nietzsches Sprog altid Udtrykket for den høje Letsind, der er løftet op over Jordtyngden og over al den dumme Alvor. Denne i sproglig Henseende højst mærkværdige Sang er en god Prøve paa Stilen i dette Værk, hvor den hæver sig til højest digterisk Flugt. Zarathustra ser Livet for sig som en Kvinde; hun slaar Kastagnetter

og han danser med hende, udsyngende al sin Vrede paa Livet og al sin Kærlighed til Livet.

In dein Auge schaute ich jüngst, oh Leben: Gold sah ich in deinem Nacht-Auge blinken — mein Herz stand still vor dieser Wollust:

— einen goldenen Kahn sah ich blinken auf nächtigen Gewässern, einen sinkenden, trinkenden, wieder winkenden, goldenen Schaukel-Kahn!

Nach meinem Fuss, dem tanzwüthigen, warfst du einen Blick, einen lachenden fragenden schmelzenden Schaukel-Blick;

Zwei Mal nur regtest du deine Klapper mit kleinen Händen — da schaukelte schon mein Fuss vor Tanzwuth.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ich fürchte dich Nahe, ich liebe dich Ferne: deine Flucht lockt mich, dein Suchen stockt mich: ich leide, aber was litt ich um dich nicht gerne!

Deren Kälte zündet, deren Hass verführt, deren Flucht bindet, deren Spott — rührt.

wer hasste dich nicht, dich grosse Binderin, Umwinderin, Versucherin, Finderin! wer liebte dich nicht, dich unschuldige, ungeduldige, windseilige, kindsäugige Sünderin!

I denne Samtale mellem Livet og dets Elsker, Danserinde og Danser, forekommer de Ord: O Zarathustra, du elsker mig langtfra saa højt som du siger, du er mig ikke tro nok. Der gives en gammel, tung Brummeklokke; den brummer om Natten op til din Hule. Hører du den Klokke ved Midnat, saa tænker du indtil Middag paa at du snart vil forlade mig.

Og saa følger som Slutning den gamle Midnatsklokkes Sang. Men i fjærde Bind af Værket, i Afsnittet *Nachtwandlerlied*, kommenteres og glosseres Linje for Linje hin korte Strofe, der formet halvt som en middelalderlig Vægtervise, halvt som en Mystikers Salme indeholder den hemmelighedsfulde Stemning i Nietzsches Lønlære, sammentrængt som i den korteste Formel:

Midnatten nærmer sig, og saa lønligt, saa skrækkeligt, saa inderligt som Midnatsklokken taler til Zarathustra, tilraaber han de højere Mennesker: Ved Midnatstid høres meget, som om Dagen ikke tør give Lyd fra sig, og Midnatten taler. *O Menneske giv Agt!*

Det er som Tiden randt, som sank jeg i en dyb Brønd. Verden sover. Og kuldegysende spørger det: Hvem bliver Jordens Herre? *Hvad siger den dybe Midnat?*

Klokken brummer, Træormen pikker, Hjærteormen nager: Ak, *Verden er dyb.*

Men den gamle Klokke er som et klangfuldt Instrument; al Kval har bidt den i Hjærtet, Fædrenes og Forfædrenes Smerte, og al Lykke har sat den i Svingning, Fædrenes og Forfædrenes Lykke — der stiger fra Klokken en Evighedsduft, en rosensalig Gyldenvinsduft af gammel Lykke, og denne Sang: Verden er dyb *og dybere endnu end Dagen tænker.*

Jeg er for ren for Dagens plumpe Hænder. De reneste skulle være Jordens Herrer, de ikke anerkendte, de stærkeste, Midnatssjælene, der er lysere og dybere end nogen Dag. *Deres Kval er dyb.*

Men Lyst gaar dybere end Hjærtets Kval. Ti Kvalen siger: Brist mit Hjærte! Flyv bort min Plage! *Kval siger: Forgaa!*

Dog I højere Mennesker! Sagde I nogensinde Ja til en Glæde, saa sagde I ogsaa Ja til Kval. Ti Lyst og Kval er sammenkædede, forelskede i hinanden, uadskillelige. Og alt begynder paany, alt er evigt. *Al Glæde vil Evighed, vil dyb, dyb Evighed.*

Saa er da dette Midnatssangen:

Oh Mensch! Gieb Acht!
Was spricht die tiefe Mitternacht?
„Ich schlief, ich schlief —
„Aus tiefem Traum bin ich erwacht.
„Die Welt ist tief
„Und tiefer als der Tag gedacht.
„Tief ist ihr Weh —
„Lust — tiefer noch als Herzeleid:
„Weh spricht: Vergeh!
„Doch alle Lust will Ewigkeit —
„— will tiefe, tiefe Ewigkeit!“

VI.

Saadan er han da, denne stridbare Mystiker, Poet og Tænker, denne Immoralist, som ikke kan blive træt af at forkynde. Naar man kommer til ham fra de engelske Filosofer, staar man som ført ind i en helt anden Verden. Englænderne ere allesammen taalmodige Aander, hvis Væsen gaar ud paa Sammenlægning og Omspænding af en Masse smaa Kendsgerninger for derigennem at finde en Lov. De bedste af dem ere aristoteliske Hoveder.

Faa af dem fængsle personligt eller synes meget sammensatte som Personer. De virke mere ved hvad de gør end ved hvad de er. Nietzsche derimod er (som Schopenhauer) en Gætter, en Seer, en Kunstner, mindre interessant ved hvad han gør end ved hvad han er.

Saa lidet tysk han end føler sig, fortsætter han dog den tyske Filosofis metafysiske og intuitive Overlevering og har de tyske Tænkeres dybtliggende Uvilje mod ethvert Nyttesynspunkt. I sin lidenskabelige, aforistiske Form er han ubetinget original; ved sit Tankeindhold erindrer han spredtvis om mangen anden saa vel i Samtidens Tyskland som i Frankrig; han betragter det imidlertid øjensynligt som rent urimeligt, at han skulde have en Samtidig at takke for noget og vredes som en Tysker paa alle, der ligne ham i et eller andet Punkt.

Det er allerede berørt, i hvor høj Grad han erindrer om Ernest Renan i sin Opfattelse af Kulturen og i sit Haab om et Aandsaristokrati, der kan gribe Herredømmet over Jorden. Ikke des mindre har han ikke et anerkendende Ord tilovers for Renan.

Det er ligeledes berørt, at han i sin Kamp med den Schopenhauerske Medlidenhedsmoral har Eduard von Hartmann til Forgænger. I denne Forfatter, hvis Talent er uomtvisteligt, om hans Betydning end ikke svarer til hans overordentlige Ry, vil Nietzsche paa tyske Universitetslæreres Vis med ukritisk Uretfærdighed kun se en Charlatan. Hartmanns Væsen bestaar af tungere Stoffer end Nietzsches. Han er drøj, suffisant, grundgermanisk, er endelig i Modsætning til Nietzsche ganske uberørt af fransk Aand og sydlandsk Solbrand. Men der findes Lighedspunkter imellem dem, som bero paa de historiske Forhold i det Tyskland, der har fostret dem begge.

Der er først noget fælles i deres Livsstilling, idet de begge som Artilleri-Officerer have gennemgaaet samme Skole, og dernæst i deres Dannelse, forsaavidt de begge gaa ud fra Schopenhauer og ligefuldt begge bevare stor Ærbødighed for Hegel, altsaa forene disse to fjendtlige Brødre i deres Kultus. De stemme videre overens i deres lige fremmede Forhold til kristelig Religiøsitet og kristelig Moral, samt i deres saa moderne tyske Ringeagt for alt Demokrati.

Nietzsche ligner Hartmann i sine Angreb paa Socialister og Anarkister, kun at Hartmanns Holdning her er mere videnskabelig,

medens Nietzsche paa en usmagelig Maade behager sig i at tale om »de anarkistiske Hunde« og det i samme Aandedræt, som han nærer og udtaler Afsky for Staten. Nietzsche ligner videre Hartmann i sin stadige Paavisning af Lighedsidealets og Fredsidealets Umulighed, da Livet er idel Ulighed og Krig. — »Hvad er godt? At være tapper er godt. Ikke den gode Sag helliger Krigen, men den gode Krig helliger enhver Sag.« Ligesom sin Forgænger dvæler han ved Nødvendigheden af Kampen om Magten og ved Krigens formentlige Kulturnytte.

I begge disse dog forholdsvis saa uafhængige Forfattere, af hvilke den ene er en mystisk Naturfilosof, den anden en mystisk Immoralist, spejler sig den i det nye tyske Rige eneherskende Militarisme. Hartmann nærmer sig paa mange Punkter den tyske spidsborgerlige Nationalfølelse. Nietzsche staar i principiel Strid med den saa vel som med den Statsmand, »der har opstablet Tyskerne et nyt Babelstaarn, et Uhyre af Landomfang og Magt og som derfor kaldes stor«, men noget af Bismarcks Aand ruger ligefuldt over begges Værker. Hvad Spørgsmaalet om Krigen angaar, er Forskellen mellem dem kun den, at Nietzsche ikke ønsker Krigen for en fantastisk Verdensforløsnings Skyld, men for at Mandigheden ikke skal forsvinde af Verden.

I sin Ringeagt for Kvinden, sin Smæden af hendes Frigørelsesforsøg mødes Nietzsche atter med Hartmann, dog kun for saa vidt begge her genkalde Schopenhauer, hvis Ekko paa dette Omraade Hartmann er. Dog medens Hartmann her kun er en moraliserende Doktrinær med et temmelig uklædeligt Anstrøg af Pedanteri, sporer man hos Nietzsche under hans Udfald mod Kvindekønnet den fine Sans for Kvindens Farlighed, som tyder paa dyb, smertelig, personlig Erfaring. Mange Kvinder synes han ikke at have kendt, men de, han har kendt, har han øjensynligt elsket og hadet, dog ringeagtet mest. Atter og atter vender han tilbage til den frie, geniale Aands Uskikkethed til Ægteskabet. Der er i disse Udtalelser paa mange Steder noget stærkt individuelt, saaledes især i dem, der haardnakket hævde Nødvendigheden af et ensomt Liv for en Tænker. Men hvad det mindre personlige Ræsonnement om Kvinden angaar, da taler det gammeldags Tyskland gennem Nietzsche som gennem Hartmann, dette Land, hvis Kvinder Aarhundreder igennem i Modsætning til Frankrigs og Englands ere blevne henviste til det huslige og strængt

private Liv. Man kan hos disse tyske Skribenter i al Almindelighed paaskønne, at de have Blik for den dybe Modsætning og stadige Krig mellem Kønnene, som Stuart Mill ikke saa og ikke forstod. Men dog er den Uretfærdighed mod Manden og den noget flade Billighed mod Kvinden, hvori Mill's beundringsværdige Frigørelsesforsøg undertiden løber ud, langt at foretrække for Nietzsches brutale Ubillighed, der hævder, at vi i vor Behandling af Kvinden bør vende tilbage til »det gamle Asiens uhyre Fornuft.«

I sin Kamp mod Pessimismen har Nietzsche endelig til Forgænger Eugen Dühring (se især dennes *Der Werth des Lebens*), og denne Omstændighed synes at have indgydt ham en saadan Uvilje, ja Forbitrelse, at han i en undertiden dulgt, undertiden aaben Polemik, stempler denne som sin Abe. Dühring er ham en Gru som Plebejeren, som Antisemiten, som Hævnapostelen, som Englændernes og Comte's Discipel; men Nietzsche har intet Ord tilovers for det meget betydelige hos Dühring, der ikke gaar op i Bestemmelser som disse. Man forstaar imidlertid ret vel, naar man betænker Nietzsches egen Skæbne, at Dühring, den blinde Mand, den ignorerede Tænker, der ser ned paa de officielle Videnskabsmænd, den udenfor Universiteterne lærende Filosof, der til Trods for at Livet saa lidet har forkælet ham, højlydt bekender sin Kærlighed til Livet — staar for Nietzsche som hans egen Karikatur. Der var imidlertid ikke derfor nogen Grund for ham til nu og da at anslaa den Dühringske Skældetone. Men det maa tilstaas: Saa gærne Nietzsche end vil være hvad han i øvrigt er: en polsk Szlachziz, en europæisk Verdensmand og kosmopolitisk Tænker, i ét Punkt er og bliver han den tyske Professor: i den plumpe Skælden, hvori det ubeherskede Had til Rivaler giver sig Luft, og han har jo egentlig som tysk moderne Filosof ingen andre Rivaler haft end Hartmann og Dühring.

Forunderligt er det, at denne Mand, der har lært saa uendeligt meget af franske Moralister og Psykologer som La Rochefoucauld, Chamfort og Stendhal, kun har kunnet tilegne sig saa lidet af Beherskelsen i deres Form. Han har ikke været underkastet den Tvang, som den literære Tone i Frankrig paalægger enhver med Hensyn til Omtale og Fremstilling af sin egen Person. Længe synes han at have kæmpet for at finde sig selv og helt at blive sig selv. For at finde sig krøb han ind i sin Ensomhed som Zarathustra i sin Hule. Da det lykkedes ham

at naa til helt selvstændig Udvikling og han følte det ejendommelige Tankevæld rigt strømmende i sit Indre, havde han tabt al udvortes Maalestok for sit eget Værd; alle Broer til Omverdenen vare brudte af. At den ydre Anerkendelse udeblev, hidsede kun hans Selvfølelse. De første Glimt af Anerkendelse udefra gave denne Selvfølelse endnu et Højtryk. Tilsidst er den slaaet sammen om hans Hoved og har for en Tid formørket denne saa sjældne og ypperlige Aand[1]).

Som han for Øjeblikket staar udpræget i sit ufuldførte Livsværk er han en Skribent vel værd at studere.

Jeg har villet henvise til ham især, fordi det forekommer mig, som om Nordens Skønliteratur nu vel længe har tæret paa Tanker, der bleve fremsatte og drøftede i det forrige Aarti. Det ser ud som om Ævnen til at undfange geniale Ideer var taget af, ja som om Modtageligheden for dem var ved at svinde; man tumler stadigt med de samme Lærdomme, visse Arvelighedsteorier, lidt Darwinisme, lidt Kvinde-Emancipation, lidt Lykkemoral, lidt Fritænkeri, lidt Kultus af Folket osv. Og hvad vore »dannedes« Dannelse angaar, ligger Faren nær, at det Niveau, som omtrent betegnes ved det franske Tidsskrift *Revue des deux mondes*, bliver Højdemaalet for de højest Dannedes Kultur. Det synes ikke endnu at være gaaet op for de bedste, at den finere, den eneste virkelige Kultur begynder hinsides »Revue des deux mondes« i den store, idefyldte Personlighed.

Den nordiske Aandsudvikling indenfor Skønliteraturen er gaaet forholdsvis hurtig frem. Vi have set store Digtere, der begyndte som ganske naive orthodokse, hæve sig ud af al Orthodoksi. Dette er meget respektabelt, men i de Tilfælde, hvor de ikke kunne komme højere, er det ligefuldt lidt tomt. I Løbet af Halvfjærdserne indsaa næsten alle de nordiske Digtere, at det gik ikke længer med en Digtning paa Grundlag af den Augsburgske Konfession. Nogle lode den i Stilhed falde, andre gjorde en mere eller mindre larmende Opposition imod den, de fleste, der opgave den, forskansede sig overfor Publikum og til Dels

[1]) I Nietzsches næstsidste Bog hedder det: „Ich habe den Deutschen die tiefsten Bücher gegeben, die sie überhaupt besitzen — Grund genug dass die Deutschen kein Wort davon verstehen." I den sidste hedder det: „Ich habe der *Menschheit* das tiefste Buch gegeben, das sie besitzt...."

overfor deres egen daarlige Barndomssamvittighed til Gengæld bag den engang fastslaaede protestantiske Moral, nu og da endog bag en god borgerlig Suppekødsmoral — jeg kalder den saaledes, fordi der saa tit er kogt Suppe paa den.

Dog hvorom alting er, Angreb paa de bestaaende Fordomme og Forsvar for de bestaaende Institutioner true for Tiden med at synke ned i samme Kendthed og Hverdagsagtighed.

Man vil, tror jeg, snart paany faa et levende Indtryk af, at Kunsten ikke kan nøjes med Ideer og Idealer for Gennemsnittet og Middelmaalet, ganske lige saa lidt som med Levninger af de gamle Katekismer, men at den store Kunst fordrer Aander som i Særhed, i Selvstændighed, i Trods, i adelsvældig Eneraadighed staa i Højde med de ejendommeligste Personligheder i Samtidens Tænkning.

Georg Brandes.

Den sidste Dag.

(Manuscript 1888).

Denne Historie skriver sig fra en udenlandsk Ven, hvis Fantasi — det maa jeg indrømme — undertiden løb af med ham. Selv har jeg lagt en lille lokal Farve over Fortællingen. Ti hvem har i Grunden rigtig Interesse af at vide, hvad der foregaar eller kunde tænkes at foregaa i en nord- eller mellemtysk By?

Jeg havde siddet og arbejdet paa en Operatekst til henimod Morgenstunden. Jeg skal for Fremtiden tage mere Hensyn til Uhret og Nerverne. Men nu var det sket. Mine to Arbejdsværelser, hvoraf jeg bruger det ene til Sovekammer, ligger ovenpaa i første Stokværk, ganske for sig selv. Da jeg var i Færd med Afklædningen, slog det mig netop, medens Blodet susede og sang for mine Øren, hvor velgørende stille Natten var. Jeg kom til at tænke paa Døden — paa den absolute Stilhed, Fred og Hvile. Men ogsaa paa Adskillelsen og Sorgen og Savnet. Der maa dog vist være en Smærte, der forfølger os over paa den anden Side af det store Spring ...? Og jeg tog det næsten nedbrændte Lys, listede mig saa lydløst som muligt ned ad den lange Gang, og tittede ind i det Soveværelse, hvor Hustru og Børn ligger. Jeg hørte disse forskellige, regelmæssige Aandedræt, nøjagtigt adskilte og paa samme Tid som en velgørende Harmoni. — Derpaa spurgte en lidt søvnbesløret Stemme:

Er det Dig? ... det er vel sent? ...

Jeg nikkede og hviskede: Godnat, kære Ven! Og saa listede jeg mig tilbage, gik hen til Bordet, bladede i nogle Papirer, rettede med en Blyant hist og her — faldt i Tanker, følte mig arbejdsoplagt og dog trængende til Hvile ... fuldendte Afklædningen og faldt straks i en dyb Søvn uden Drømme.

Jeg vaagnede. Det maatte være opad Formiddagen. Jeg sagde til den gamle Pige, der bragte Kaffen, at jeg endnu et Par Timer vilde være uforstyrret. Hun rystede lidt paa Hovedet, men da hun aabenbart opfattede det saaledes, at jeg vilde sove videre, saa gik hun uden Indvending, blot mumlende noget mellem Tænderne, paa et gammelt, meget betroet Tyendes Vis. I en Fart var jeg nu oppe, fik mig overgydt med Vand fra øverst til nederst, kom i Klæderne, og ind til mit Arbejdsbord.

Jeg hørte smaa Trin trampe udenfor; jeg smilede, men var koldsindig nok til at dreje Nøglen om i Laasen. Lyden syntes at virke; jeg hørte Trinene forsvinde ned ad den lange Gang. Jeg overvandt en pludselig Lyst til alligevel at gaa udenfor og kysse nogle smaa krusede Hoveder. Jeg var ved mit Arbejde.

Det havde været en heldig Nat. Den ellers saa ubarmhjærtige Formiddagssol, som faldt ind over Bordet og Klaveret, syntes i Dag slet ikke at betage disse Vers noget af deres Duft og Farve. Jeg læste igennem, gjorde Ændringer, anslog nogle Akkorder paa Klaveret, tændte mig en Cigar ... og medens Røgen trak hen igennem Værelset, fornam jeg mit Hjærte banke paa denne varslende Maade, der indleder Øjeblikket, hvor Aandernes Besøg begynder.

Disse lykkelige Øjeblikke! Dyrtkøbte ere de; men hvilken Lykke er ikke dyrtkøbt? Omsonst faar vi ingenting her i Livet. »Omsonst er kun Døden«, siger det gamle Ord.

En Operatekst? Den Tid er forbi, hvor Komponisten nøjes med en meningsløs Libretto. Jo bedre Tekst — jo bedre Musik.

Naa! Aanderne var virkelig kommen i Besøg. Mit stakkels Hjærte skælvede. Det skulde udforme Had og Kærlighed, stærke Lidenskaber, bratte Overgange, smeltende Klage, lystig Skæmt, vild Smærte, Forsoning, Død.

Saa kom der en Pavse, hvor jeg ganske naturligt slappedes. Min Arm hang ned over Stolearmen, jeg laa halvt henstrakt i Stolen, Øjnene søgende ubestemt ud i Luften, hvor en lille blaa Røghvirvel endnu kredsede ...

Og saa blev der banket paa Døren.

Jeg laa henstrakt og smilede. Og atter overvandt jeg min Lyst til at gaa udenfor og attrapere den lille Gavtyv — eller hele det samlede lille Komplot — paa fersk Gerning.

Ti vel var jeg tung og døsig nu; men »Aandernes Besøg«

kunde jo hvert Øjeblik mælde sig paany. Og da gjaldt det om at være rede.

Solen faldt skinnende ind ad Vinduet; i Striben dansede Støvfnuggene — over Striben svævede endnu den lette, blaa Røg. Jeg tænkte paa Sydens Bjærge, paa hastende Floder, stille Sletter, mørke Øjne, truende Øjne, lokkende Øjne ... jeg bøjede mig atter frem over Bordet med Pennen i Haanden.

Du har mig lokket, Du har mig draget,
Jeg kender mig saa svimmel og saa svag;
Du vandt Din Sejer, jeg tabte Slaget —
Du kommer for at gæste mig i Dag.

Hvorpaa jeg stregede den hele Strofe over.

Det bankede paa Døren. To korte Slag — og et lidt haardere bagefter, som med Knappen af en Stok. Jeg rejste mig, drejede Nøglen rask tilbage, og lukkede Døren op.

Med Sollyset lige ind i to tomme Øjenhuler — med et langt, rustplettet Klæde over en skindmager Krop — med en fremstrakt vissen Arm, hvorpaa sad en Haand som en Fugleklo — stod en Skikkelse for mig.

Jeg veg tilbage. En Hallucination. Var det kommet saa vidt med mig?

Skikkelsen rørte sig ikke. Den aabnede Munden. Læber var der ingen af, men Tænder derimod. Og disse tomme Øjenhuler, de saa' paa mig. Det var det forfærdelige. Og fra min skrækkelige Gæst udgik en Kulde, med en jordslaaet, muggen, ubeskrivelig ængstende Lugt. Baade Kulden og Lugten isnede mig ind til Marven i mine Ben; og en Stemme, der lød lige saa sørgelig og klangløs som en Vinteraftens Regn mod en Rude, sagde disse Ord:

Hold dig færdig om tolv Timer! ...

Saa lukkedes Døren.

Jeg var ene. Støvfnuggene dansede stadig i Solstriben. Dér laa mine Papirer, Pennen, som jeg havde sluppet og som havde klattet Marginen til. Jeg tog mig til mit Hoved. Jeg trak Vejret dybt. Saa fôr jeg til Døren. Den var lukket i Laas.

Jeg drejede Nøglen febrilsk tilbage, lukkede op, og saa' ned ad den lange Gang. Intet og ingen. Men da jeg lyttende bøjede mig frem, hørte jeg atter ganske tydeligt, om end svagere end før, disse Ord:

Hold dig færdig om tolv Timer!

Tilbage, ind i Værelset. Mit Uhr laa paa Bordet. Det viste 7 Minuter i Tolv. Jeg bøjede mig over det . . . jo, det dikkede; det gik. Jeg greb det og stak det i Lommen. Det var lige som om jeg vilde skjule det for nogen — skjule Tiden for nogen. Jeg rev min Paletot til mig fra Knagen bag Skabet, tog min Hat, min Stok med den spanskrørsomspundne Blyknap; — jeg syntes, at jeg behøvede et Vaaben, jeg vidste ikke mod hvad; — jeg ilede ned ad Gangen og Trapperne, havde nær revet Pigen overende, hørte ikke, hvad hun sagde eller spurgte om, ud ad Gadedøren, ud paa Vejen, der fører fra Forstadens Villakvarter ind til Byen.

Var jeg gal? Lige meget hvad jeg var: frisk Luft maatte jeg have. Et Øjeblik stod det for mig, som om jeg maatte se at faa fat paa Skikkelsen. Naar jeg blot kom hastig nok om Hjørnet, saa kunde jeg maaske endnu naa' ham og udspørge ham ...... hvem? Jeg standsede, gav mig til at le, fik atter hin Kuldefornemmelse tilbage. Og løb videre.

Fra Kørevejen drejede jeg ind i Parken, i den offenlige Have, hvor Græsset begyndte at spire, hvor Træerne stod med brune, svedende Knopper i det grelle Sollys, og hvor Vinden kom skarp hen ad de hvide, gruslagte Gange, hvirvlende vissent Løv fra sidste Høst foran sig.

Jeg lod mig plumpe ned paa en Bænk, skød Hatteskyggen op fra Panden, lod Solen skinne mig ret ind i Øjnene, indtil der dansede lutter smaa Infusoriedyr, mikroskopiske Haletudser, for mit blændede Blik. Smærten, som foraarsagedes mit Syn, gengav mig atter Hvile, Besindelse. Det var Nonsens det hele!

Der gik Koner, midaldrende og ældre, langs Gangene og over Græsplænerne. Med lange River glattede de Gruset eller rev det visne Løv bort fra Græsset og fra Foden af de smaa Buske, at de grønnende Spirer kunde fange Sol og trives. Jeg sad og saa' paa dette mekaniske Arbejde; ønskede mig i mit stille Sind, at jeg havde en saadan paalagt Gerning at udføre, og gav gærne Digteriet, Kompositioner, hele det aandelige Arbejde Pokkeren ... ti vi bliver saa nervøse, saa nervøse derved. Og naar alt kommer til alt, saa er det simpleste, det mest dagligdags Arbejde af lige saa stor Betydning i Naturens Husholdning som det aandelige — da det dog kun er det allerfineste af det aandelige Arbejde, som overlever en Periodes, en Smags, en Modes korte Foraar. Ja! jeg vilde bryde op med hele Teltet der hjemme. Ud paa Landet,

legemlig Gerning, Selvfornyelse for Sjæl og Legem; intet Slid paa Nerveapparatet alene; ingen Hallucinationer mere!

Ah! det friskede. Og jeg rejste mig, for atter at gaa hjem, tale fornuftigt med min Hustru om »Tilfældet«, lege med Børnene, spise Frokost ...

En gammel, meget gammel Kone, som med sin Rive i Haanden var kommen lige i Nærheden af mig, vendte sig om og saa' paa mig. Under et grovt Hovedklæde af ubestemmelig Farve saa' jeg ind i et Ansigt, der var lutter gulbrunt, rynket Skind over Knogler. Underkæven mimrede mod Overkæven; Haanden, der omfattede Riven, syntes en Fugleklo, saa tør, saa vissen var den. Og Øjnene laa saa dybt inde i Hovedet, at det var, som om to tomme Huler saa' ud paa mig! ...

Jeg skreg næsten, veg til Side, gjorde en stor Bue ind over Græsplænen, snublede over en Rive, som forekom mig at være en Le, en blinkende, rustplettet Klinge, der krummede sig imod mig og vilde afmeje mine Fødder. Jeg gav mig til at løbe, kom ud af Haven, sprang ind i en Sporvogn. Jeg syntes, at det skulde være godt at sidde blandt rigtige Mennesker; men snart fandt jeg, at den kvalme, støvede Luft i Vognen, og alle disse Blikke, der alle syntes at stirre paa mig alene, virkede rent ud hidsende. Vognen standsede ved Begyndelsen af den lange, snævre Færselsgade. Folk steg ud; jeg med; enhver havde sit at skøtte; hvad havde jeg? —

Den ubegribelige og ugengivelige Rastløshed i mig og den uovervindelige Fornemmelse af Angest gjorde, at jeg følte mig ligesom søsyg. Om Bord, til Søs, har jeg ikke kendt denne Lidelse. Nu fornam jeg, hvorledes Knæerne skælvede under mig; kold Sved stod paa Panden, det kvalmede mig ... jeg mærkede, at jeg blev bleg, og Folk saa' paa mig. En medlidende Fodgænger, en venlig gammel Herre, tog mig ved Armen og spurgte, om han skulde hjælpe mig? Jeg stirrede paa ham ... og atter saa' jeg ind i de to, tomme Øjenhuler, hvorfra det isnende Blik mødte mig:

Hold dig færdig ...!

Jeg stønnede, gjorde min Arm fri, vaklede et lille Stykke langs Husrækken, og traadte mekanisk ind ad en Butiksdør, som aabnede sig efter en Kunde.

Det var en Boglade. Jeg kendte lidt til Ejeren, en yngre Mand, der nylig havde begyndt Forretningen. Jeg fandt en Stol, satte mig, bad om et Glas Vand; jeg var pludselig bleven grebet

af et Ildebefindende, forklarede jeg. Ejeren opfordrede mig venligt til at gaa ind i hans private Kontor. Men dér forekom mig saa mørkt og der lugtede nymalet ... jeg afslog høfligt, drak lidt Vand, og bad om jeg blot maatte blive siddende. Det vilde snart være forbi! — tilføjede jeg, og smilede ved mig selv over den Dobbelthed, som laa i Ordene.

Kunder kom og gik. For ikke at henlede Opmærksomheden paa mig i min tvungne Stilling — jeg var stadig ligesom lænket ved svære Vægtlodder til Stolen — gav jeg mig til at blade i en Mappe med Fotografier. De mægtede ikke at afvinde mig den fjærneste Interesse. Ikke et af disse Blade — Gengivelser efter hjemlig og udenlandsk Kunst — formaaede at fængsle min Opmærksomhed, at lægge Beslag paa min Fantasi. Jeg var ligesom valen indeni; bagved Billederne stod der stadig noget, som jeg følte vilde gribe mig i yderste Grad, hvis det kom frem i Billederne ... men det kom ikke frem! Værre gik det med Portræterne, da jeg søgte til dem. Det var en Række tomme Masker — ligegyldige eller karrikerede Træk, Venners saa vel som Modstanderes. Værst var det med Skuespillerne — allerværst med Skuespillerinderne. Jeg blev ækel, tung, sløv; jeg støttede Hovedet i min Haand, skød det hele Portræt-Galleri til Side, og lod mine Øjne, stadig med en indre smærtelig Fornemmelse, glide søgende langs Boghylderne.

Ikke en Bog, som jeg kunde tænke mig, at jeg nu gad læse, kunde have godt af at læse, kunde søge Trøst, Oplivelse, Kundskab i. Fra Bind til Bind stirrede jeg paa disse Bogrygge — sirlige, nitide eller ganske jævne Rygge. Da jeg kom til mine egne, holdt jeg Haanden for Øjnene. En pinlig Undseelse greb mig. Havde jeg kunnet se mig selv spasere nøgen forbi derude paa Gaden — jeg havde ikke forekommet mig ynkværdigere, mere latterlig, mere hjælpeløs.

Jeg tvang mig hastig til at søge mellem Skolebøgerne. Jeg kom til at smile ved den Lærdom, som deri indeholdtes. Uvilkaarlig gik en Skoleramse mig igennem Hovedet — og atter en og atter en ... dumt, meningsløst! Saadan noget stopper man Barnets Hjærne med; og naar det da kniber en Gang for den voksne, saa staar han dér: amnis, axis ... abracadabra!

Mellem Skolebøgerne, i en ensformig, sortlakeret Række for sig, stod Biblerne, de større, tykke, og de mindre Testamenter. Jeg gav en af Kommis'erne et Vink og bad ham række mig et

Testamente. Han saa' lidt forbavset paa mig — kæmpede aabenbart et lille vantro Smil tilbage — og rakte mig Bogen.

Jeg læste, bøjet ned over Bogen, som jeg holdt opslaaet paa mit Knæ. Først dansede Bogstaverne for mine Øjne, Skriften svømmede ud — jeg formaaede ikke at fæste Tanken ved, hvad jeg læste. Saa slog enkelte Ord, en enkelt Sætningsforbindelse mig ved sin Lighed med noget, jeg kunde huske langt tilbage i Tiden. En egen lykkelig Ungdoms- — rettere Barndomsfornemmelse — men uden direkte Sammenhæng med, hvad jeg læste. Det susede for mine Øren, det sang inde i mit Hoved. Men i denne Sang og Susen, der nylig havde gjort mig saa usigelig ængstelig, sporede jeg noget af en beroligende Melodi, nogle kære, kendte, halvglemte Stemmer.

Jeg læste; og jeg sagde til mig selv, alt imedens jeg læste: Hvis du kan komme Siden ned, uden at din Tanke atter begynder at flakke om og forfærdes, saa er du fri!

Hvad det var, jeg skulde være fri for, vidste jeg ikke. Men jeg spændte Opmærksomheden ved Bogstaverne og Ordene, som om det gjaldt Livet.

Paa én Gang grebes jeg af det storladne simple, det dybt menneskeligt visdomsfulde ved en af disse Sætninger, som vi kalder et »Skriftsted«.

Det overvældede mig som noget ganske nyt — dette, som jeg havde læst, hørt, set saa mange hundrede Gange. En vaandefuld Følelse, en ulidelig pinefuld Fornemmelse af at staa lige ved noget, som dog var det, hvorom alt drejede sig og som man ikke kunde slippe udenom!

Jeg bøjede mig dybere — bøjede mig indeni mig selv — for noget, som jeg umuligt kunde give Navn, endda jeg selv saa ofte havde udtalt dette Navn, og andre end jeg udtalte det baade i Tide og Utide — fik Betaling derfor, gjorde det til Levebrød. Og medens mit Hjærte, næsten hørbart for mig, begyndte at bryde alle Dæmninger ned, for ligesom i en eneste stor Modtagelighed at kunne favne ud imod noget, der havde Havets befriende Pust og rensende Vælde i sig — saa blev mine Øren saarede af en boblende, kvækkende, skrattende eller snøvlende Larm af Stemmer, der uophørlig — tilsidst aldeles døvende — gentog dette for mig uudsigelige.

Jeg drog et dybt Suk. Det nyttede ikke, at jeg læste videre. Bestandig var Stemmerne imellem mig — min Andagt,

kunde jeg kalde det — og det, der laa forude, i Klarhed, i Lys, i Harmoni.

Jeg rejste mig og lagde Bogen paa Disken.

Forlæggerens lille Smil mødte mig:

De har maaske søgt et Citat?

Ja! svarede jeg. Det var nærmest et Citat, jeg søgte. Men jeg fandt nok ikke det rette!

Det er ogsaa lidt vanskeligt! sagde Forlæggeren. Der er saa mange at vælge imellem. Føler De dem noget bedre?

Jo Tak! jeg synes at det gaar bedre ...!

Vil De dog ikke gaa ind i mit Kontor? Der ligger det sidst udkomne Hæfte af ...

Mange Tak; men jeg har virkelig ikke Tid. Der er en Bekendt, som har sat mig Stævne! —

Jeg gik ud. Luften paa Gaden gjorde mig atter godt. Men snart skræmtes jeg af de forbigaaende. Jeg skræmtes af den Tanke: Hvor gaar de hen? og hvor kommer de fra? Hvad tænker de paa i dette Øjeblik? Og hvad vilde de tænke, hvis de ligesom jeg havde faaet dette Budskab ...?

Jeg standsede og smilte. Aa, Visvas! — En nydelig ung Pige, rødkindet, sorgløs, med to store, aabne, fornøjede Øjne, der intet syntes at ville, intet syntes at vide, men kun glædede sig over alting — et saadant seksten, sytten Aars Barn var just passeret mig tæt forbi. Hendes varme, sunde Aande næsten blandede sig i min. Hun maatte være meget uskyldig; ti hun rødmede ikke, da mit Smil traf hende; hun saa' en ganske lille Kende forbavset paa mig, søgte aabenbart efter i sin Hukommelse — og fortsatte utvungen og ubekymret sin Vej — maaske for rent tilfældig at træffe den, der muligvis skulde bringe hende Livets kostelige Frugt i den skøre, slebne Skaal — Kærlighedens Glæder, Skuffelser, Bitterheden ovenpaa Berusningen, Fortvivlelsen eller Resignationen ...

Og saa skar dette Bibelsprog igennem mig med hele dets bitre Esens af Livserfaring og Livsresultat:

»Du Daare! I denne Nat tilhører din Sjæl mig!« ...

Og atter var jeg fuldstændig undergivet Rastløsheden, Uroen, Angesten.

Jeg raabte en Drosche an og steg ind.

Hvorhen? spurgte Kusken.

Ja, hvorhen? Jeg opgav Gade og Husnummer — min bedste Vens Adresse. Vi rullede af Sted.

Hvem søger man, i saadant Tilfælde, andre end netop sine bedste Venner. Og man har snart sigtet og trukket fra; der bliver en tilbage, den enkelte, den trofaste, den paalidelige.

Jeg lod Vognen blive holdende nedenunder og steg op. Han boede højt. Det gør i Reglen den ene, den enkelte Ven. For hver Trappeafsats standsede jeg. Bestandig var det, som om Blylodder tyngede Fødderne. Jeg tænkte: Skulde du ikke heller — langt naturligere — skynde dig hjem, betro dig til din Kone, samle Børnene om dig, tage Afsked ...?

Nej, jeg kunde ikke. Hvis det blot var en forbigaaende sygelig Eksaltation — hvorfor saa gøre dem angest? Med en Ven snakker man bedre. Han hører roligere paa én. Muligvis vil man ogsaa betro ham et og andet, der har ligget længe gemt, og som ved denne Lejlighed kommer frem — og som man mindst af alle vil gaa til sin Hustru med! Muligvis!

Jeg kunde ikke; jeg vilde ikke; jeg blev mere og mere urolig, pirrelig, heftig ved den Tanke, at jeg retteligen burde... Saa ringede jeg paa.

Pigen lukkede op. Herren var ikke hjemme.

Hun maatte kunne se paa mit Ansigt, hvor stor Skuffelsen var. Jeg blev staaende, uvis, lidende, næsten med Rædsel for atter at ty til Droschen. Saa faldt det mig ind: han arbejdede jo ogsaa som jeg —; han plejede at være hjemme paa denne Tid, men havde maaske givet sine Ordrer til ikke at forstyrres... Det var en ny Pige, et fremmed Ansigt for mig; jeg en fremmed for hende. Jeg nævnede endnu en Gang mit Navn og bad hende indstændigt se efter, om Herren ikke alligevel var hjemme. Det var en meget vigtig Sag, jeg vilde tale med ham om — jeg havde ikke Tid at komme igen; jeg skulde absolut tale med ham!

Hun gik, og kom hovedrystende tilbage.

Men jeg havde spidset Øren. Jeg trode i hvert Fald sikkert at have hørt hans Stemme — nogle Ord fra ham inde i hans Værelse, da hun nævnede mit Navn.

Altsaa, han vilde ikke tage imod mig!

Sagde De mit Navn? spurgte jeg Pigen.

Jo jeg gjorde ... nej det vil sige ... Herren er virkelig gaaet ud! svarede hun studst, ærgrende sig over Fælden, hvori hun var gaaet.

Saa gik jeg.

Han var hjemme — men vilde ikke tage imod mig!

Og det var min bedste Ven!

Men hvorfor nægtede han sig hjemme? ...

Jeg blev staaende paa den nederste Trappeafsats, grundende — uden Vrede — men med Sorg, en bedsk, selvprøvende Smærte — en Medlidenhed med mig selv, med ham, med alle.

Det faldt mig ind — nu pludselig gik noget op for mig: Vi havde ikke set hinanden i længere Tid — og sidste Gang havde jeg laant et Pengebeløb af ham. Jeg havde aldrig før henvendt mig i en saadan Anledning til en Ven; men uformodet havde jeg faaet Brug for den Sum; han havde laant mig den — jeg havde betalt ham den tilbage — jeg havde glemt denne ganske uvigtige Sag, som man glemmer den Regning, man betaler en Handlende. Og nu? ...

Var det muligt?

Min bedste Ven. Min eneste! —

Han havde nægtet sig hjemme for mig!

Jeg sad atter i Droschen; og nu mindedes jeg et flygtigt Møde med ham paa Gaden. Jeg havde sendt ham Pengene med Posten; han havde takket med et Par Ord, noget køligt maaske; jeg havde akkurat lige lagt Mærke dertil — først nu mærkede jeg Kulden som et Stik i Hjærtet. Da jeg standsede ham paa Gaden, havde jeg netop Sygdom hjemme blandt Børnene; og jeg var midt i et Drama, der ikke ret vilde glide. Jeg klagede mig lidt — som man gør for gode Venner; muligvis mere end min Agt var. Han svarede mig adspredt — som vi alle kan. »Hvis jeg havde Familje« — sagde han til mig — »saa vilde jeg upaatvivlelig se lige saa sort, maaske sortere end du, paa Tingene. En Digter burde aldrig gifte sig!«

En gammel Paastand! svarede jeg. Saa meget vil jeg indrømme, at har man Pegasus paa Stald, og skal den have sit Foer, saa kan det undertiden knibe med Rationen for den øvrige Besætning!

Og med denne Spøg — saa tarvelig, den var — skiltes jeg fra ham. Han holdt mig ikke tilbage, som i gamle Dage. Men vi har jo alle travlt. Dog studsede jeg lidt ved hans Hastværk.

Og nu havde jeg været hos ham.

Ubetydeligheder! Men disse Ubetydeligheder faar i en enkelt Situation en Belysning, en Anskuelighed, et Liv, som ...

Hvorhen? spurgte Kusken paany.

Jeg saa' paa ham: Ja kan De sige mig det? ...

Han saa' paa mig:

Ansigtet var gammelt, udtæret; Huden sad stram over Næse, Kindben og Hage — og Øjnene? ... o igen disse frygtelige, tomme Huler, der saa' paa mig.

Jeg sank tilbage i Vognsædet og skærmede med Haanden for mig. Jeg lukkede mine Øjne fast i, for ikke at se — for ikke at tænke — og dog saa' jeg, og dog tænkte jeg ... i lynsnare Spring fôr jeg om imellem de ligegyldigste og de alvorligste Erindringer — og jeg led ligeligt ved dem alle. Der var for mig ikke længer Skygge af Tvivl om, at jeg var varslet og stævnet — at jeg inden Midnatstimen var slaaet, vilde ophøre at være iblandt de levende.

Og pludseligt kom der — ved denne rodfæstede Overbevisning — en underlig energisk Beslutningstrang op i mig. Du maa søge at gøre dig klar til Afrejsen — paa en værdig — en mandig Maade! sagde jeg til mig selv. Og det var som om de fremtænkte Ord »værdig« og »mandig« havde noget beroligende ved sig. Jeg tænkte aldeles ikke paa at tage hjem. Hjemmet — og alt hvad dertil knyttede sig — var som veget til Side, gledet bort, flydt ud i noget ubestemt, hvorpaa jeg var sikker nok. Det hastede ikke dermed! det skulde nok vente paa mig! Men jeg hastede — jeg havde travlt — jeg skulde ordne mine »Affærer«.

Lad mig se: er der nogen, du skylder noget? Og jeg begyndte at tænke over Gældsposter ... men jeg smilede uvilkaarligt ved deres relative Lidenhed ... Aa! det klarer sig af sig selv! I Skuffen til højre har du liggende saa og saa meget i kontant Beløb ... og desuden er der Manuskripter, som kan udgives — og der er nye Oplag — maaske ... og desuden ... desuden vil man nok være god imod dem alle der hjemme, naar det nu rygtes, at ... naa ligemeget: det vil altsammen ordne sig!

Hvorfor det altsammen vilde ordne sig, kunde jeg ikke sige. Jeg var bleven saa sælsomt tryg paa det Punkt. Jeg vilde maaske ikke tænke Tanken helt ud — eller jeg havde faaet en egen Medlidenhed med mig selv, og jeg syntes, at en stor Del Medmennesker maatte dele den med mig. Og det uagtet Medmenneskene i dette Øjeblik var mig ligegyldige, ubehagelige — maaske afskrækkende!

Jeg tænkte stadigt i Spring — i uhyre hurtige Spring — aldeles ikke logisk — kun efter en Følelse. Og min Følelse var

paa Grænsen af det sentimentale — jeg var »øm« overfor mig selv — nu skulde jeg være mandig og gøre mig værdig!

Der var et Menneske, som jeg vilde opsøge. Jeg havde Modstandere — hvem har ikke dem? Men der var en Mand, som var min Fjende — var blevet det ved Forholdenes Udvikling, ved nogen Skyld hos mig, ved nogen Skyld hos ham selv. Maaske var der et enkelt Ord, som i rette Tid var forblevet usagt — eller i urette Tid sagt for meget: nu vilde jeg opsøge min Fjende, række ham Haand, sige ham Farvel!

Jeg aabnede Øjnene. Min Kusk stod med Haanden paa Vogndøren og saa' trevent spørgende paa mig: Om Herren var syg — og hvor vi skulde hen? ...

En træt, udslidt, stakkels Droschekusk, hvoraf der er de hundrede i Hovedstaden. I dette Ansigt var intet afskrækkende — kun noget, som vakte Medlidenhed og talte til Barmhjærtighedsfølelsen. Men jeg vidste jo, hvad der stak bag Ansigtet.

Det gøs i mig. Jeg tog i Lommen og gav ham en rundelig Ducør. Han stod med Pengene i sin jordfarvede, barkede Haand, rodede om imellem de blanke Stykker med den anden Haands krogede Pegefinger indbundet i en snavset Klud. Da han saa' i Vejret, smilede han til mig med sine Tandstumper ... Jeg kunde have skreget ved dette Smil — og dog! det mindede mig om en Dag i Skumringen — for Aar tilbage — da jeg havde kørt til et Møde — i denne søde Feberuro, hvor man føler Kinden brænde, medens Haanden er kold, den Haand, der let skælvende lader Pengestykkerne glide over i Kuskens halvt sammenkrummede Fingre: »Vent paa mig her omme ved næste Hjørne!« —

Kør til! raabte jeg, og lukkede Vogndøren haardt i, medens jeg nævnede Gade og Husnumer.

Vi kørte — hurtigt — altfor hurtigt. Hvert Øjeblik saa' jeg ud ad Vinduet — tænkte paa Smaabørn, som kunde komme under Hesten — tænkte paa de forbigaaende, uden at fæste Opmærksomheden ved nogen enkelt ... og kastede mig tilbage med et Sæt: Havde jeg set et Ansigt? var det hendes? ... nej det havde kun været en Lighed ... men en af disse Ligheder, der pludseligt driver Blodet op til Kinderne og atter lader det suges ind af Hjærtet, som af en tør og tørstende Svamp! ...

Hvor længe var det siden? ...

Vognen holdt med et Ryk. Vi var der. Jeg steg ud i en Døs, fortumlet; sagde til Kusken, at han kunde køre, undgik at

se paa ham ... og stod, stadig i en Døs, paa Trappeafsatsen ved anden Sal.

Hvor længe var dette siden? ...

Jeg vidste knap, hvad jeg vilde her. Jeg havde ringet og rakt mit Kort frem. En Pige tog imod det, kom straks tilbage, aabnede en Dør og bad mig vente — Herren sad til Bords, men vilde øjeblikkeligt være til min Tjæneste! ...

Til min Tjæneste! Min Fjende vilde være til min Tjæneste!

Jeg saa' paa Møblerne, paa Malerierne — paa en Radering, som jeg tydeligt mindedes fra sidst — og jeg erindrede levende Situationen — adskillige Aar tilbage ... vi havde spøget over den Gang fælles Modstandere — lagt en Plan til fælles Optræden i et literært Anliggende ... saadan havde han gaaet op og ned ad Gulvet, drejet sig rask paa sin vante Maade, strøget sit tætte mørkeblonde Haar fra Panden, fikseret mig skarpt med sine livlige, lidt stikkende Øjne — og paalagt mig Resoluthed — slaa til! — uden Skaansel — Sejeren er vor! ...

Sejeren? Den var hverken bleven vor eller deres! Aarene var gaaede — Tiden havde sneglet sig af Sted eller skyndt sig... alle var spredte — hver levede for sig — enhver søgte vel det rette ad sin Vej — Kulturens Bane er endeløs — kun i den hede Ungdom tror vi om os selv, at vi i en givet Stund ere kaldede til at afpæle Grænser og afstikke Linjer! ... Saa ryster Træet en skønne Dag sit Løv — og dér ligger Banebryder og Grænsevogter ... Løv, Løv, vissent Løv! ...

Det var en pinefuld Venten, disse faa Minuter. Dobbelt pinefuld, fordi jeg ikke mægtede at klare mig, hvad jeg vilde — hvordan fremstille — hvorledes sige ...? Den blytunge Døs laa over mig — og jeg havde lige sat mig, med Søsygens Fornemmelser i Anmarsch, da han stod foran mig og saa' mig spørgende ind i Ansigtet.

Han var bleven gammel — graanet under Arbejde, Tænkning, Skuffelser. Tiden slider ubarmhjærtigt paa os — og særligt denne Tid maaske. Jeg var overrasket ved Forandringen — her i hans umiddelbare Nærhed og efter saa lang Adskillelse. Han syntes at mærke det og han smilede — tungsindigt; maaske gjorde han ved sig selv en lignende Iagttagelse. Øjnene fikserede mig skarpt — de var mest uforandrede ... og Stemmen var ogsaa den kendte, da han med nogen Utaalmodighed sagde: De har søgt mig? ...

Jeg maatte til at tale. Hvad jeg sagde, havde jeg selv kun en vag Forestilling om. Men jeg talte endda ikke saa kort — og Øjnene vedblev at stirre paa mig — først noget overraskede — derpaa ligesom lukkede over en Tanke, der syntes at paatrænge sig ham — dæmrende — mere og mere tydeligt tilkendegivet ... indtil der kom som en tør Glød og Glans i Øjet. Var det Spot — overlegen Ringeagt? Jeg stod lige overfor ham og tog Vejret dybt. Der var ikke den fjærneste Vrede i mig, kun dyb Medlidenhed, med ham, med mig selv, med alle os Løv paa Livets Træ — saa ynkeligt, som vi af Ynkeligheder holdes fjærnede fra hverandre, indtil vi rystes ned . . . og jeg rakte Haanden frem, idet jeg bevæget mumlede, at »ingen af os dog vidste, hvor naar Timen til Adskillelsen kom — den uigenkaldelige — og at jeg havde følt mig opfordret til at søge ham og sige ham et godt Ord — inden det maaske blev for sent!«

Han tog nølende imod min Haand, som han lod glide igennem sine Fingre uden at besvare mit Tryk.

Og han saa' paa mig ...

Der var ingen Tvivl derom — disse levende Øjne, lysende af overlegen, agtpaagivende Intelligens, sagde til den fordums Staldbroder og Medarbejder:

Hvad stikker der under? Hvad vil han bruge mig til? Jeg tror ham ikke! —

Saa slap jeg Haanden. Jeg bukkede. Jeg gik til Døren. Det stemmede for mit Bryst; det stak mig i Halsen — jeg vilde endnu sige et Ord ... han saa' ufravendt ned paa Gulvet, paa en Bastmaatte i pompejansk Farvemønster med den bekendte Hund i Lænke og Inskriptionen: cave canem!

Ogsaa den Maatte huskede jeg. Vi havde tit smilet i Fællesskab over den, naar jeg sagde Farvel.

Saa gik jeg uden Farvel.

Ud paa Gaden, ned ad Gaden. Det hele var mig ligegyldigt — Huse — Fodgængere — Køretøjer ... det forekom mig, at de Ting, som stod fast, var lige saa overflødige og betydningsløse, som de, der bevægede sig. Altsammen havde intet Maal. Var jeg kommen midt ud i et Jordskælv, jeg tror at jeg i min Sindstilstand var gaaet til Grunde uden at kny, uden Rædsel, apatisk som en Mur, som et Stykke Bohave.

Jeg standsede udenfor en af Kirkerne i den ældre Del af Byen. Tre, fire Rækker af Kareter med Tresse-Kuske paa Bukkene

— og i respekteret Afstand, tung, klodset, en sortbetrukket og sølvforgyldt Himmelsæng paa Hjul, holdt Ligvognen ventende paa sin stumme Passager.

Tresse-Kuskene snakkede halvhøjt sammen, utaalmodige over den lange Venten. En ganske ung, rødmusset, slank Fyr tyggede paa Piskesmældet og kneb Øjet til efter en Tjænestepige, som hoppede over den fedtede Gade. Han syntes akurat saa ligegyldig overfor Død og Begravelse, som det ene Menneske er ligegyldigt for det andets Skæbne.

Og Klokkerne deroppe i Taarnet bimlede og bamlede, som var de betalt for det — hvad de da ogsaa var. Ligvognskusken sad — med Napoleonshat paa Sned — hensunken i alvorsfuld Korpulence, medens svage Dønninger af et Smil gled hen over det blussende Ansigt.

Han forekom mig saa blasfemisk — den hele Pomp saa udfordrende naragtig, at jeg hurtigst vilde fortrække, jeg, som var stævnet og indvarslet ... saa faldt det mig pludseligt ind: hvem er det, som nu skal i Himmelsængen dér? ...

Jeg spurgte Ligvognskusken.

Med Tilkendegivelse af det usædvanlige i at blive tiltalt under Funktion og i Uniform — drejede han Tommelfingeren bagud og sagde:

Spørg dem! ...

Jeg spurgte en af Karet-Kuskene. Han nævnede et Navn — en Dame.

Nu huskede jeg det. Jeg havde endogsaa i Gaar bestemt mig til at »følge«.

En Bekendt af mig, en fremragende, højtstillet Mand, havde mistet sin Hustru.

Derfor det store Følge — den dyreste Ligvogn — lutter Selvejer-Kareter næsten — Klokkeringning — Buksbom udenfor Kirken ... og inde i Kirken tændte Gaskandelabrer, Laurbærtræer i Ballier, Palmegrene, Fodtæppe, Stolestader og Pulpiturer overfyldte, Præken af to Præster, Organisten ved Orglet, Korsang og Solosang.

Jeg traadte ind. En Indskydelse drev mig; den kunde med samme Føje have drevet mig bort igen. Men jeg blev. Mennesket er saa forunderlig videbegærligt lige til det sidste — maaske saa meget videbegærligere, som Grænsen rykkes nærmere for det store »mørke Fastland«. Det kan være, der er noget af Selvplageriet

heri. Jeg sad og tænkte derpaa, idet jeg underkastede mig Handlingen som en Lidelse. En Kirkebetjænt betragtede lidt prøvende min lysegraa Paletot — og fik mig trykket ind i et Stolestade. Man gjorde trevent Plads for mig — det trevne synes at være Sorgens Mærke ved vore Begravelser. Indeklemt mellem sorte Hatte, sorte Handsker, sorte Mennesker, sad jeg dér med en paa glittet Velin trykt Sørge-Sang i Haanden. Jeg læste Ordene: »Lær mig, o Skov« ... kom til at tænke paa Digtekunst, Literatur, paa en Sørgesang, jeg en Gang selv havde skrevet og som nu forekom mig saa — saa rutinéret, at jeg dukkede mig.

De træder paa min Hat! hviskede min Sidemand forkølet.

Jeg hviskede en Undskyldning — og følte mig elendig, tilovers. Jeg saa' op igennem Kirken — et af disse lutheranske Protest-Rum ... sagde jeg til mig selv ... en Foredragssal, et Auditorium, hvor der akurat er blevet saa meget af den gamle Renæssance-Religions Attributer tilbage, at man kan beklage Frafaldet fra det, som ingen Gudsdyrkelse kan undvære: noget for Øjet ...

Og noget for Øret! tænkte jeg i det samme.

Præsten Numer To var traadt frem ved Kor-Trinene dér langt oppe i Kirken foran den af Kransene helt skjulte Kiste, hvis Blomsters gennemtrængende — altfor stærke — Lugt blandede sig med Kirkerummets indelukkede Luft og Uddunstningerne af de mange Gasblus og de mange Mennesker.

Den forrige Talers Ord havde ingen kunnet opfange — og alle Hoveder var efterhaanden sænkede i en trykket, resigneret Hvile. Ved den næste Talers første Ord: Guds Fred og Guds Velsignelse! gik en Rejsning af Hovederne igennem Kirken — man hørte hist en Sabelskede klirre, her faldt en Genstand paa Gulvet. Nogle rømmede sig, Præsten ogsaa ... og jeg saa' en Uendelighed af Nakker for mig, alle ligesom dragne paa Snore, Stolerække efter Stolerække — militære Nakker, uniformerede, præstelige, civile ... Jeg kunde ikke, saa lidet oplagt jeg end var til overfladiske Betragtninger, faa mig bort fra en taabelig Vittighed i et Vittighedsblad — den lille Pige, der sidder i Balkonétagen og spørger pegende: Mo'r, skal alle de skaldede sidde nede paa Gulvet? ...

Alle disse Nakker — saa godt som alle — var skaldede.

Jeg blev irriteret deraf — ækel derved. Hvor ofte havde jeg ikke i Teatret haft det samme Syn for Øje? — hvordan stod

det til med mit eget Baghoved? hvor kunde dette tilfældige, ligegyldige, beskæftige mig saa meget nu? Men jeg var prisgivet disse mange hvide Pletter — nogle som Billardkugler — nogle med glatte, andre med krusede Tjavser over sig — nogle saa blanke som skeletterede Kranier ...

O, Knokkelmanden, Knokkelmanden! Han var der igen ... hans Forhoved saa' paa mig ... han var bleven til Præsten — dér — langt fra mig — foran Kisten — en høj, stærkbygget Skikkelse — uden et Haar paa sit Hoved — et kraftigt, benet, markeret Ansigt — og et Par unaturligt store Øjne, som saa' ned igennem Kirken, medens hans Tale buldrede løs, paa en Gang hævet af og brudt ved Hvælvingens Resonans: I elendige Mennesker, I, paa hvem Livets Slid, Lidelser, Sorger, Udskejelser, Ærgærrighed, Forfængelighed, Begærlighed, har trykket sit Mærke — hvad vil I svare, naar der siges Jer: I Daarer! Denne Nat tilhører ...

Jeg stønnede og holdt Haanden for Øjnene.

Min Sidemand stødte til mig og spurgte hviskende — stadig forkølet:

Er De maaske en af de nærmeste? ...

Jeg saa' paa ham, rystede forvirret paa Hovedet. Knokkel-Præsten deroppe i Koret foran Kisten var borte. En anden Præst i hans Sted. Jeg hørte kun en ensformig, høj, tør, noget sprukken Stemme tale i den gængse Begravelses-Svada. Hvert tredje Ord blev noget nær slugt af Resonansen; men den gejstlige Taler syntes at sejle som kendt Mand i Akustikens vanskelige Farvand; man kunde uden forstyrrende Lakuner følge Traaden:

Og nu ... kære Ven ... som sidder dér ... om du spørger: hvorfor ... dette? Hvorfor ... hende? Ja! da maa der svares: Min Ven ... vi vide det ej! ...

Nej! hviskede det indeni mig. Vi vide det ej! —

Det var som en Sandhed, der udtales afgørende og afskærer enhver Mulighed for Tvivl, Trætte, Meningstilkendegivelse.

Resten af Foredraget flød for mine Øren ind i Resonans, ud i Gentagelse, bort i Rummet.

Havde der ligget Vægt — havde der ligget mit Liv paa — at jeg tilegnede mig hvert Ord og ikke slap Traaden: jeg havde dog sluppet! Jeg var valen indeni — som om jeg aandeligt frøs. Mit Hoved smærtede mig; for mine Øren boblede, susede og sang

det ... jeg rejste mig langsomt, fik Døren til Stolestadet forsigtigt trykket op — og stod ude paa Gulvet nær ved Indgangen.

Nogle Hoveder drejede sig spørgende efter mig. Kirkebetjænten kom svagt knirkende hen imod mig og spurgte, velvilligt lavmælt, som jeg kun tror Klokkere og Gravere er i Stand til:

Fejler De noget?

Jeg stod dér stirrende paa ham. I dette Øjeblik mindedes jeg, at jeg havde spillet L'hombre med ham i et Selskab ... hjemme hos ham selv ovenikøbet.

Nej! svarede jeg uden at vide, hvad jeg sagde. Derpaa trykkede jeg hans Haand, uden at vide, hvad jeg gjorde, og tilføjede: Tak for sidst!

Jeg vilde gaa ud. Saa hørte jeg lige ovenover mit Hoved Orgelet præludere — og Korsangen begynde. Derpaa en Solostemme. Jeg følte Taarerne i Færd med at strømme mig ned ad Kinden. Noget ligesom løftede mig — svulmede med mig — bar mig ... og atter trykkede det paa mig, som skulde jeg ligge fladt under.

Jeg holdt Hatten for mit Ansigt og listede ud af Kirken.

Ikke saa snart mærkede jeg Dagslyset igen og fornam den friske Luft over min Pande, førend Kirke, Begravelse, alt var som taget bort. Jeg saa' mig ganske forundret omkring, og hilste utvungen paa en Bekendt, som spurgte:

Er det forbi? —

Straks! svarede jeg og skyndte mig bort.

Jeg passerede foran om Ligvognen. Den gjorde ikke det fjærneste Indtryk paa mig. Kusken sad paa Bukken — med Napoleonshatten paa Sned. Sangen der inde fra havde vækket ham af hans Drøm, kunde man se. Solen skinnede ham ind i det blussende Ansigt. Han sendte et Smil ud i den vide Verden og lettede paa de runde Knæer i Sædet.

Hvad er det, som foraarsager Strømkæntringerne i Menneskets Sind? Raade de Runer, hvem som vil og kan. Jeg var saa sikker som nogen paa, at jeg kun havde denne Eftermiddag og Aften igen. Inde i Kirken var jeg bleven »bedrøvet indtil Døden.« Her — ude paa Gaden — mellem de levende, vimsende eller langsomt drivende Mennesker, følte jeg nu nærmest Lysten til at »leve« — leve disse sidste Timer.

Ikke gaa hjem! Fremfor alt ikke det. Saa skulde jo Ad-

skillelsen, Farvellet, Smærten tage sin Begyndelse. Smærtefri vilde jeg være — blot en Timestid — to endnu. Altsaa: hvorhen?

Jeg var sulten — inderligt fastende flov. Nu mærkede jeg det. Og jeg sagde til mig selv: Du véd, at du skal dø — du er aldeles overtydet om, at du kun har Eftermiddagen og Aftenen tilbage! Men mon ikke den Nedslaaethed, Angest og Uro — som har fulgt dig lige indtil nu — mon den ikke vilde være bleven betydelig formindsket, hvis du havde spist dig et godt Maaltid Mad, i Stedet for at tænke saa meget paa at »ordne dine Affærer« — som dog ikke er bleven ordnede?

Jeg var ikke langt fra at slaa en gemytlig Tone an indeni mig ved Tanken paa et dækket Bord, en hvid Serviet, et blankt Glas. Jeg laa jo ikke i min Sæng, vaandefuld, opgivet, udmagret, maaske med den kolde Sved allerede udbredt over mine ubevægelige Lemmer. I den Tilstand kan man sagtens fæste Blikket blot paa det hinsides med Udelukkelse af al jordisk Fristelse ... et Glas Vin, en Ret Kød! Jeg syntes, da jeg var sluppen ud af Kirken, at jeg ligesom havde vundet nogle Timers Forspring. For hvad og for hvem — derpaa turde jeg ikke tænke. Jeg turde i det hele taget ikke give mig til at tænke. Det var der Fare ved. Derfor: hen paa den bedste Restauration!

Jeg kom ind. Over-Opvarteren, som ikke i lang Tid havde set mig, bukkede med denne smilende Fortrolighed, der baade indeholder en Opmuntring og en lille Bebrejdelse.

Er der Gæster inde i det sidste Værelse? spurgte jeg, medens han hjalp mig Tøjet af.

Nej — det er ledigt endnu! Ønsker De at spise alene? spurgte han og præsenterede mig Kortet.

Ja helst! Rul ned derinde og tænd Lysene. Jeg vil have Suppe, Fisk og en Kødret — saa kan De selv vælge, som De synes!

Han tog sin forniklede Blyantsholder og noterede paa en Seddel; hvorefter han saa' spørgende deltagende hen imod mig:

Undskyld, har Herren været syg? ... De ser ikke rask ud!

Jeg er heller ikke ganske vel! Men Appetit har jeg dog ... skynd Dem nu blot! —

Straks! Saa er det vel bedst, at vi tager ... her gjorde han en velvillig Bøjning med Hovedet og sagde: Der er en Sneppe endnu! —

Trods min Utaalmodighed maatte jeg smile. Jorden drejer sig om sin Akse; Tingenes og Menneskenes Kredsløb fuldbringes;

vort Liv afsluttes — vi slynges ud i det store uvisse ... men Opvarteren er den samme; lige pomadiseret uforstyrrelig, lige tilsyneladende øm overfor vor Ganes og vore Mavers Fordringer, noterer han os for den Sneppe, som vi maaske knap har fordøjet, inden Døden allerede ...

Hu ha! Nu var det der igen. Jeg gik hastigt igennem Værelserne uden at se mig om. Opvarteren efter mig.

Undskyld! Hvilken Vin? ...

En god Flaske Vin! svarede jeg vredt. Lad mig blot i Fred! —

Saa tager vi Mærket fra sidst — Clos Vougeot! sagde han bukkende, idet han med et fint, næsten umærkeligt Smil lod mig forstaa, at selv om jeg havde glemt ham i Mellemtiden, saa huskede han mig.

Jeg kastede mig ned i den polstrede Plyches Sofa. Jeg angrede allerede, at jeg var her. Denne hæslige, fade Restaurationspynt — Oljetryk i pretentiøse Rammer — et Spejl, hvori man bliver aflang og blaa i Ansigtet, eller et, hvori man bliver pluskævet som en Cretiner. Lugt af gammel Cigarretrøg — med Tanken paa Ungkarlegilder. Det er, som holdtes der et Synderegister — afbrudt af ganske enkelte harmløse Øjeblikke — op for ens Syn. Jeg kneb Læberne sammen og sagde: Hvor det dog er frækt af dig, at sidde her ... og hvor det er fejgt af dig, ikke at gaa hjem!

Men — jeg var sulten. Min Mave fordrede sin Ret. Det er ganske fejlagtigt, naar man tror — eller naar man skriver — at Sindsbevægelser ødelægger Appetiten. De skærper den tvært imod. Og dér kom Suppen ... og det Glas Vin smagte ... med ristet Oksemarv paa en Skive Brød!

Jeg havde faaet Suppen og var ved Fisken, da Døren aabnedes. Ærgerligt saa' jeg i Vejret, og uvilkaarligt udbrød jeg: Nej er det dig? Hvor kommer du her? ...

Lige omtrent fra Kabylerne — fra l'Algérie! Er du alene — maa jeg sidde hos? ...

Det var en Ungdomsbekendt, en Officer — en virkelig Krigsmand. Ikke blot Sabelhugget over det brune Ansigt sagde det; men hele den slanke, middelstore, spænstige Skikkelse — en prøvet Konstitution, en sorgløs-intelligent Alvor — fortalte om Oplevelser, der ikke er Garnisonsæventyr. Vi trykkede hinandens Hænder; jeg saa' beundrende, lidt misundelig paa ham; han saa'

paa mig — syntes at undlade et Spørgsmaal, bestilte den samme Mad, den samme Vin, som jeg ... og snart var vi i Samtale.

Jeg nød dette, at en anden talte — som havde noget at tale, fortælle om. Jeg gled derved bort fra mig selv — fra den Forestillingskreds, som holdt mig fast ... Han tilhørte det, man kunde kalde Verden. Ked af at slide Stenene hjemme — efter at have gjort den sidste Krig med — var han med en Kammerat gaaet til Atlasbjærgene. Kammeraten var blevet dér — bag en Sandhøj. Selv var han ikke idel Begejstring over Franskmændene; han havde følt deres svageste Sider — den udprægede Egoisme — paa Nærthold. Alligevel havde han, som ægte Nordbo og maaske som udpræget Soldat, fundet sig vel iblandt dem. Det klang igennem hans Sprog, uden at han affekterede en fremmed Udtale. Bedst havde han dog fundet sig til rette blandt Kabylerne — dem, han skulde bekæmpe. Han fremhævede deres Racemærke — som det oprindelige Folk, der lever paa store, enkelte, udmærkede Egenskaber — langt at foretrække for Araberen, end sige for Tyrken! Jeg lyttede anspændt — og vi drak Vinen. Det var, som om denne Mand — med Ørken- og Bjærgluft over sig — var den eneste, der netop kunde komme her og rive mig løs fra det, der laa som Sandstøv, som en Klippekæde, over mit Sind, min Intelligens, min Forstand.

Fortæl blot — videre, videre! bad jeg, medens Kuverterne blev skiftede og Vinflasken med. Du aner næppe selv, hvor du er kommen mig vel til Pas — syg som jeg er!

Du syg? spurgte han smilende, saa at Arret over Kinden lyste. Du er naturligvis bare overanstrængt — som alle her — selv de, der ikke bestiller noget. Arbejd mindre! — rejs — tag der over! Jeg skal give dig »Lejdebrev« med til en af mine mørke Venner . . . da jeg dog ikke vil ha' dig skudt af Vanvare. Kuglerne sidder lidt løse dér i Patronerne — og Du har Familje, lykkelige Menneske! . . .

Jeg tørte min Pande med Servietten: Familje! — kunde du ønske dig den?

Jeg? Det er en anden Sag . . . jeg er Soldat. Jeg maa altid være beredt paa at møde den lange, tørre Mand i sin hvide Natskjorte bag ethvert Klippepas. Du derimod . . .! Han lo og tilføjede — Ja du kan s k r i v e derom! . . . .

Jeg førte den mørkerøde Vin til Læberne og indsugede den langsomt. Min Haand skælvede let . . . . og jeg saá Knokkel-

manden, tør som en Mumie, med en nøgen, gul Sandflade bag sig, staaende ubevægelig, oprejst paa en rustfarvet Klippe, sigtende med en favnelang, smækker, svagtblinkende Bøssepibe lige paa mig.

Jeg lukkede Øjnene og pressede Læberne sammen. Og som jeg sad saadan, hørte jeg Fortællingens Strøm risle mig afstandsdæmpet forbi med en mere og mere betagende Musik. Det var raske Æventyr, disse! — fortalte intelligent, uden Pral, med Sandheds og Selvsyns fornemme Kolorit over sig . . . de vældige Bakkelinjer, violetblaanende imod den Sol, der i næste Øjeblik synker og kalder den tindrende Nats Mørke frem — som et umaaleligt Ocean med Stjærneprikker. Og op imod Horisontlinjen de ubevægelige Rytterstatuer — to og to — eller en enkelt — med Lansen, der sylspids synes at stange den i Blod sydende Globus — som nu slukkes.

Det var noget om et Ridt fra disse Rytterstatuer — paa Liv og Død. Saa kommer Teltlejren . . . den venskabeligtsindede Stammes Telte — med Kabylerpigerne! . . . Du aner ikke, hvor disse unge, slanke Kvinder er umulige — maa være umulige for en Maler at gengive — for Digteren at skildre! De lyser — hele deres symmetriske Legeme lyser som klart Rav . . . de har suget Solens Guldglød ind gennem Huden — og ud fra Arme og Skuldre, fra det høje Bryst og de fine Ben strømmer denne Farve, der luer i den lange Dags blændende Skær og kæmper med det korte Tusmørke! Aa, jeg har set dem — jeg har . . . Men det keder dig! Du drikker ikke — kom, stød an! En Berberhest er det ædleste Dyr — men Ørknens frie unge Kvinder er de skønneste menneskelige Skabninger — som lader jeres Fantasier langt bag sig i redelig og honnet Stuegraavejr! . . .

Ja! raabte jeg. Skaal! Livets Skaal — dets Herlighed — dets Frihed og Skønhed — dets absolute Herredømme over vort Sind og vor Vilje! Aa, jeg vilde ønske . . . jeg vilde . . . nej, jeg vil intet — jeg har villet nok . . . man kan se Skønheden lyse imod sig, uden at have været paa Forpost *dans la grande Kabylie!* Det er forbi det hele! . . .

Han lo — Arret i hans Kind lo, medens han gjorde store Øjne, som vilde han sige: Hvad nu? løber Vinen dig til Hovedet, min stakkels civile Ven! . . .

Jeg tænkte: Skal du aabne dit Hjærte for ham? — Nu kunde jeg gøre det.

Pludseligt bankedes der paa Døren og Opvarteren traadte ind. Sirligt, kort, knapt afleverede han, med et Par høflige Undskyldningsord, en lille Billet.

Den var til Kaptajnen — og der skulde Svar.

Min Bekendt greb Billetten, og idet han gav Opvarteren et Vink om at trække sig tilbage, rev han Omslaget op — med et *Pardon!* henimod mig — og jog Indholdet igennem.

Det var kun et Par Sekunders Sag. Jeg betragtede ham, og — jeg følte en besynderlig Fornemmelse af Behag ved at se den Glæde, som de faa Linjer indgød ham.

Usminket, aaben Glæde, som var han forvandlet fra den stramme, arrede Fyrretyveaarskriger, til den unge, varmblodige Løjtnant.

Han saá i Vejret — efter at han først havde hæftet de mørke, levende Øjne i langt bortliggende Tanker paa de nærmeststaaende Genstande — og han rejste sig smilende.

Hvis Smilet ikke havde været saa lyst, sejers- eller rettere forventningssikkert — og dog iblandet en beskeden, en ydmyg Taknemlighed, som kun en dyb, besvaret Følelse forudskikker — hvis han ikke netop havde smilet saadan — saa vilde jeg sikkert i dette Øjeblik være bleven ilde berørt, maaske modbydelig ved Haanden, han rakte mig, og ved de Ord, han sagde mig: Du undskylder! — jeg er ventet! . . .

Han gik.

Jeg sad ene tilbage ved Bordet. Det blev saa tomt, ganske »udækket« for mig. En Avis, hvori jeg havde kigget, laa opslaaet hen over Assietter og Glas. Uvilkaarligt faldt mine Øjne paa en Annonce. Jeg læste »Paa Gademøder reflekteres ikke« . . . rejste mig, gik til Vinduet og rullede Persiennen op.

Maanen, Fuldmaanen! Jeg næsten veg tilbage. — Som et ubegribeligt fremmed, sært og dog fortroligt Syn stirrede den mig ind i Ansigtet. Det var Aften — Maanen skinnede.

Den stod lige over Torvets Tage, som var den en stor hvidglødende Skuepenge, der havde brændt sig Hul igennem den oceanblaa Aftenhimmels Klæde.

Jeg mindedes aldrig at have set en saa intensiv Maaneskinsklarhed — aldrig at have følt mig saa — jeg maa bruge Ordet »heroisk« og tillige frejdig-mildt stemt.

Muligvis Vinen virkede med ind.

Jeg betalte, fik min Paletot paa, og gik ud paa Torvet — ud i det store Himmelrum.

Man nævner Ordet og Begrebet Rus. Millioner har slæbt dens Byrde, baaret dens Pris, segnet under dens Vægt, forbandet dens Følger.

Jeg følte mig nærmest til Mode som den første Digter maa have følt sig, da han i endnu uprofanerede Strofer anende søgte at ramme netop Virkningen af den første maadeholdne Nydelse af ædel Vin.

Jeg skred — i et saadant Tilfælde »skrider« man — tværs igennem kølige Slagskygger og ud over grønliggyldent Lys.

Verden var mig en anden og ny.' Det syntes mig, som om noget majestætisk bar mig oppe — som var jeg først nu rigtig udvokset, som laante først nu Fantasi, Intelligens, overlegen Dømmekraft og overlegen Følelse mig deres Vinger.

Jeg maa have knejset ret paafaldende, medens jeg saaledes skred frem gennem Byen. Jeg saá godt, at Folk saá paa mig, som vilde de sige: Hvad bilder han sig ind? har han maaske vundet i Lotteriet? men jeg saá ikke paa dem igen; de var mig ligegyldige, fremmede Væsner — kunde for den Sags Skyld gærne have været Maanebeboere. Dog ikke ligegyldige paa den bitre, syge Maade, som ved Middagstiden, da jeg kørte gennem Gaderne.

Jeg var nærmest mildt-fornøjet med dem — blot de ikke vilde hilse, standse, men lade mig uanfægtet fortsætte min ophøjet drømmende Vej.

Og ligesom jeg under hele Maaltidet — medens jeg nød Maden, drak Vinen og lyttede til Vennens Fortællinger — maaske end ikke et eneste Øjeblik havde haft det forestaaende store Møde ude af Tankerne: saaledes gik jeg ogsaa nu med rigelig Bevidsthed det kommende Tidspunkt i Møde — næsten lykkelig ved Følelsen af, at Enden nærmede sig, og uden nogen egenlig skærende Smærte ved Tanken paa Adskillelsen fra alt, hvad jeg havde kært.

En ophøjet Vemod — en ikke ubehagelig heroisk Fornemmelse — og paa Bunden deraf Mandens aldrig slumrende Egenkærlighed: det skulde have en Ende, dette i Grunden byrdefulde Liv, for mig!

Jeg vilde hjem. Nu kunde jeg tage Afsked.

Idet jeg passerede forbi et oplyst Uhr, saá jeg at Klokken var over 8.

Altsaa gode tre Timer endnu! tænkte jeg.

Jeg gik. Paa ingen mulig Maade vilde jeg i Drosche eller Sporvogn. Til Fods vilde jeg gaa hjem. Men idet jeg, med Følelsen af at dette majestætiske bar mig oppe, vandrede gennem Gader, som gled tilbage, og Fodgængere, som veg til Side for mig, fjærnede jeg mig umærkeligt fra den Retning, som skulde føre mig hjem. Og da det efter en halv Times Vandring endelig blev mig klart, hvor jeg egenlig befandt mig, saa blev det mig i samme Øjeblik klart, at jeg havde søgt Afvigelsen fra min Kurs, at det var en Længsel, som jeg aarevis troede begravet, der nu havde drevet mig hid i dette Kvarter — afsidesliggende og øde, befolket med blide, vemodige Minder, der bragte min Haand til at dirre let og mit Hjærte til at føle et frysende sødt Behag.

Som en klar Skygge af lyst glimrende Sand gled Ørknen og Ørknens guld-gyldne unge Kvinder mig forbi. Jeg mærkede Vennens Fortællinger blande sig med Indtrykket af den ædle Vin. Mit Hoved var saa klart som noget; men i mit Blod vibrerede en svag Feber . . . Jeg saá mig omkring, kendte i Maanelyset det lille Villakompleks — denne Slagskygge dér, som fra den eneste toetages Bygning trak sig tyst og diskret tværs over Vejen op ad et Havestakit, hvis Sprosser en eller anden Malerlærling i Forbigaaende havde mærket med gule og lilla Strøg af sin store Pensel . . . Intet var forandret i de mellemliggende Aar — jeg selv syntes uforandret.

Hvad vilde jeg her? Hvile mig et Øjeblik op ad denne Gadedør — omfatte med min let dirrende Haand dette kolde Dørgreb — som hundrede Hænder i Mellemtiden ligegyldigt havde berørt — som maaske én Haand daglig endnu berørte! Maaske! . . . .

Hvad vilde jeg? Vilde jeg ogsaa tage Afsked her? Vil man ikke gærne, naar den nære Slutning af ens Liv er forudsagt og uundgaaelig — vil man da ikke gærne i et Virvar af ligegyldige eller pinlige Minder tage Afsked med et enkelt, der synes enestaaende og uforgængeligt?

Jeg vilde vel det.

Og saa bøjede en Drosche kort om Hjørnet.

Det sitrede i mig. Man kan — hvorledes man nu end forklarer Fænomenet — i enkelte Øjeblikke med afgjort Sikkerhed vide, at den, paa hvem man tænker, maa være nær — at det er ham, eller hende, som nu kommer dér — nu aabner Døren — nu bøjer om Hjørnet — nu staar Ansigt til Ansigt med en.

Droschen holdt udenfor Gadedøren; en Dame steg ud — vendte sig imod Vognen, hvorfra hun tog nogle smaa Pakker — rakte Kuskens hans Betaling — og stod Ansigt til Ansigt med mig.

Jeg var traadt et Skridt frem af Husets Slagskygge. Vognen rullede bort — hun og jeg stod der, fastgroet ubevægelige. Det øde Kvarter genlød endnu af Vognens fjærne Rumlen. Hun aabnede Læberne; derpaa bøjede hun Hovedet, en af Pakkerne gled ned paa Jorden, jeg tog den op, gav hende den og hviskede: Tilgiv mig!

Hun svarede intet, saá ikke paa mig, gik det ene Skridt forbi mig med sænket Hoved, aabnede Gadedøren — holdt den et Sekund aaben for mig — og jeg gik ind, ydmyg som en Soldat, der degraderes.

Hun steg langsomt foran mig op ad Trappen; jeg fulgte. Ved den første Repos standsede hun — søgte efter sin Nøgle — jeg hørte, hvorledes Papiret om Pakkerne knitrede og raslede svagt ved hendes Bevægelser. Hun aabnede Entredøren og vendte sig imod mig. Gennem det højtsiddende Trappevindu strømmede Maanerefleks ned over os. Jeg saá ind i hendes blege, fine Træk — hun søgte i mit Ansigt. Saa hviskede hun, men ligesom forbi mig: Er De syg? Hvorfor har De gjort dette? Kan jeg gøre noget for Dem? . . . og Spørgsmaalet besvarede hun selv ved at skubbe Entredøren helt op, træde ind ved min Side og lukke efter mig.

Og idet jeg kom ind i den forreste Stue — og saá gennem den halvt tilsidetrukne Portiere ind i den næste Stue — saá dette kendte, regelmæssigt ordnede Bohave — Viftepalmens mørke Lancet imod Vinduets svømmende Maanedis — hist et Glimt af Bogskabet, her et mat Skær af et Skilderi — idet denne ugengivelige Duft af en frisk, med Maade anvendt Parfume, som ingen Parfume var, ligesom hilsende og forsikrende slog mig i Møde — saa lod jeg mig brudt og træt, lammet i enhver Viljesytring, falde ned paa den lille Sofa — og jeg hviskede:

Ja, jeg er syg — jeg skal rejse . . . jeg vilde sige dig det — jeg skal — bort!

Der var Maanedis i Vinduerne — mørke Skygger i Krogene — Tavshed i Stuerne. Intet Uhr dikkede; ingen Vogn, intet Fodtrin hørtes udenfor paa den brolagte Forstadsvej. Verden syntes uddød her. Her var det, at Verden stod stille!

Jeg erindrede, at jeg netop her, i en lykkelig Time, havde brugt disse samme Ord. Nu hang min Haand slapt ud over Armlænet. Jeg følte, at den blev taget af en anden Haand. Hendes Skikkelse sad paa Gulvet foran mig, saadan som hun plejede, naar jeg fortalte noget — naar jeg forvoldte hende og mig selv de mange unødne Grublerier ved at revse den Verden, hvis lykkeligste Individer vor Kærlighed kunde have udkaaret os til at være.

Og jeg bøjede mit Hoved ned imod hende, og jeg saá gennem Halvmørket hendes Øjne. Hvor var de bedrøvede! hvor var de bedrøvede!

Jeg maa gaa nu, Alvilda! sagde jeg. Det var slet ikke det, jeg vilde sagt; men nogle Ord maatte jeg have frem, om ikke jeg vilde kvæles i den martrende Tavshed. Nu — nu om lidt — mit Barn — min . . . min . . . aa Gud! hvordan faar jeg dog sagt, hvad jeg ikke kan sige? Og hvorfor kom jeg her og gjorde dig endnu mere bedrøvet, end da vi skiltes!

Der var i Værelset en dæmpet Lyd, som ikke var Graad, ikke Hulken — som maaske var selve Sjælen, der gisper efter Luft. Og hun hviskede: Ja — De har sagt det rigtigt — dette er for oprivende!

Hendes Kind laa mod mit Bryst; min Mund berørte hendes bløde, let krusede Haar lige over Tindingen. Denne Duft!

Jeg lukkede Øjnene og trak mit Hoved tilbage; det stødte mod Væggen. Den forholdsvis ubetydelige Smærte gjorde mig et Øjeblik godt ved at aflede Tankerne — men straks efter meddelte den sig ligesom direkte til Hjærtet. Sorg, Raseri, stille lurende Fortvivlelse og en usigelig ængstende Slaphedsfornemmelse kogte rundt og drev af Sted der inde i min Væsensgaades hemmeligste Aflukke. Man maa utvivlsomt kunne dø Døden flere Gange.

Hun hentede mig et Glas Vand. Jeg vædede Læberne, men kunde intet faa ned. Giv mig et Shawl! et Tæppe! jeg fryser! hviskede jeg. Aa, lad mig blot faa Lov at lukke Øjnene ti Minuter! — bad jeg.

Har De Smærter? De er syg! Er der hændet Dem en Ulykke — noget forfærdeligt? spurgte hun og dækkede mig til.

Det forfærdeligste! sagde jeg. Lægerne har sagt mig, at jeg skal dø — snart — i Morgen . . . om nogle Dage! tilføjede jeg skaansomt.

Hun glattede med sin Haand hen over Shawlet, der indhyllede mig. Kun en Kvindes Haand glatter saaledes. Jeg følte intet mere; jeg faldt hen i en Døs, sov.

Hvor længe? Jeg tænkte, at det var nogle Minuter — maaske et Kvarter. Da jeg slog Øjnene op, stod hun i mørk Silhouet ved Vinduet. Det forekom mig, at Maanen havde flyttet sig; den strejfede kun Karmen. Jeg kaldte hviskende: Kære!

Endnu før Ordet var udtalt, kom hun hen til mig, knælede ned, tog min Haand: Betro Dem til mig — har De gjort noget, som ingen anden maa vide? Men De vil maaske ikke sige mig det. Ak, hvad kan jeg . . .? Hun slap min Haand og brast i en Graad, som øjeblikkelig standsede. Jeg lo højt.

Hun rejste sig. — Jeg kunde gennem Mørket se hendes Øjne. Hun tænkte — der var ingen Tvivl derom — at jeg var bleven gal.

Jeg rejste mig overende, sad virrende med Hovedet, tog saa hendes Hænder, lagde dem over mine Øjne, drog hende læmpeligt ned til mig og sagde: Alvilda. elsker du mig endnu?

Hun svarede ikke, rystede paa Hovedet, jeg følte, hvor stærkt hendes Hjærte slog, og hvor Brystet hævede sig. Saa talte jeg længe, uden at vide hvad jeg sagde. Forstanden kan maaske forlade os paa et enkelt Punkt, og vi taler automatisk. Medens jeg talte dæmpet, tænkte jeg næsten højt.

Jeg tænkte og mindedes. Et af disse ganske enkelte, for ikke at bruge Ordet enestaaende Forhold, der vokser langsomt ud af en tilfældig Situation — stiger uden at Kulminationen bliver kendbar, brydes af en Tilfældighed, noget udenforstaaende — et Begreb som Pligt, altfor overdreven Sensibilitet paa begge Sider, maaske en Skræk for at naá Kulminationen og blive det va'r.

Eller af mange andre Grunde. Der er saa mange. Og jo finere, ømmere Forholdet er, i jo større Nærhed ligger det, der kan afbryde, opløse.

Opløse! Er der nogen Opløsning? — Døden!

Nu var Døden der. Jeg var ikke rokket i min Overbevisning, at den ventede mig — snart — altfor snart — nedenfor — udenfor — hjemme . . . . Aa, hele Angesten gennem Dagens Spænding kom over mig her, netop her, hvor jeg havde været lykkelig fremfor nogen . . . hvor jeg kunde blive lykkelig igen, om jeg vilde.

Eller kunde jeg ikke? Hun havde været for mig, hvad ellers en »Ide« plejer at være for Manden. Aldrig havde hun overgivet sit sidste Ord, sit sidste Kærtegn, en sidste Tilstaaelse til mig . . . men ladet mig ane en Verden bag den Verden af Ømhed, som hun skænkede mig — ligesom man ved Bjærgstigning anelsesfuldt drages af Tinde bag Tinde. Endnu kunde Solen have skinnet paa en rosenbleg Top . . . vi var ikke »faldet« fra vor Herlighed ned i Støv og klam Taage — dybt derned, hvor saa megen Lykke ligger brusten . . . vi havde ikke villet stige videre! Nu var vi samlet igen. Ingen af os havde villet det. Døden havde stillet sig bag mig og drevet mig herop.

Nej, ikke Døden. Det var just Livet — Strømkæntringen — Vennens Fortællinger — Vinen!

Var det Vinens Begær? Man skænder Sproget og Vinen ved Ordets massive Lyd. Det var Længsel mod Skønheden, som er Friheden . . . lad saa Prædikanterne hægte alle »Men«er ved den evige, den uovervindelige, gudfødte Frihed!

Og saa — hvad saa? Mellemtiden mellem nu og da havde bundet mig . . . maaske hende med. Ingen af os forskede nu efter den andens Tanker. Vi følte, at der intet var brudt imellem os — men Horisonten var lukket — den rosenblege Top skinnede i andre Farver, muligvis sølvhvide, muligvis renere . . . . Rejse mig, skulde jeg — op — bort — hjem! før det blev for sent.

Jeg sagde hende det. Hun svarede intet. Vi bøjede begge to vore Hoveder som under en ufrivillig Opgivelse, og vore Læber mødtes lige saa ufrivilligt — i et langt, langt Kys. Saaledes kysser maaske de dødsdømte hinanden — hvorom Forfatterne skriver ved deres Skrivebord. Kunde jeg nu gaa? — med Armen om denne Skulder – Læben mod denne Læbe? Var ikke det en Livs-Kæmpers sidste stolte Stilling mod det uforsonlige?

Nej — nej — nej! Det skreg inden i mig. Ikke her i hendes Arme . . . Sligt sker paa en Scene — i Livet ræddes man derfor. Jeg rev mig løs, pludseligt, iskold og brændende hed — traadte hen til Vinduet, tog Uhret frem . . . fem Minuter over halv tolv!

Aldrig, aldrig har jeg anet, hvad Sorg vil sige — saadan som naar alle Planker synes at give efter, og man selv giver efter, og ikke kan kæmpe, fordi der er kæmpet og tabt. Uhret i min Haand blev til det tomme, hule Øje, der saá paa mig . . . jeg gemte det, men han var der!

Farvel! — for bestandig!

Jeg stod ude paa Vejen — hvordan jeg saa var kommet der. Jeg lukkede Øjnene fast i . . . naar jeg atter aabnede dem, vilde han være der. Men man venter ikke saadan som et Slagtekvæg. Jeg ikke. Det forekom mig, at jeg havde handlet saa uendeligt heroisk — givet Afkald paa det bedste. Nu kunde min frygtelige Fjende jo møde mig!

Jeg fattede om Midten af min Stok med Blyknappen. Ingen var der paa Vejen — Maanen stod højt og Husene saá nøgterne alvorlige ud . . . jeg gik hastigt til: ved Omdrejningen der henne maatte han lure! Mød mig! tag mig! sagde det inden i min Sjæl — og denne Sjæl var varm ved hendes Afskedskys. Men mit Hoved var blevet koldt; det spottede mig formelig: Du er i Feber — det er det hele! Gaa raskt til — løb — faa dine Livsaander til at virke — og du vil naa hjem til din Gadedør, for at erkende, at en Indbildning har besat dig og spildt denne hele lange Dag for dig! —

Og som naar en Lærer siger til en Dreng: Gaa — løb! saaledes gik, saaledes travede jeg — indtil jeg virkelig naaede den lange, lige Færdselsvej, hvor ingen Vogne rullede, ingen Sporvejsheste klingrede.

Jeg tog Vejret dybt — raadførte mig atter med mit Uhr . . . skulde jeg maaske allerede være ud over Grænsen — de 7 Minuter i Midnat? Nej, Klokken var tre Kvarter paa tolv. Mit Uhr var paalideligt nok. 8 Minuter havde jeg tilbage.

Saa kan jeg løbe fra ham! tænkte jeg. Er jeg først hjemme, saa . . . . .

Det var et saadant Pust fra noget Trygt, Tilforladeligt — maaske det tilforladelige, der holder Samfundsmaskinen sammen — som strømmede mig i Møde ved Tanken om min Gadedør lukket bag mig — den lange Gang ind til blonde smaa Hoveder . . . jeg tænkte slet ikke paa Bestyrtelsen, man maatte have været i — de ængstelige Bebrejdelser . . . jeg tænkte: dér er det centrale!

Jeg løb. Ingen Fodgængere, der vendte sig. Ingen og intet, der kunde genere mig og som jeg skulde genere mig for . . . Nu blot Sidevejen langs den lave, hvidkalkede Mur om Forstadskirkegaarden. Holla!

Jeg standsede, rodfæstet, rædselsslagen. Over Muren skrævede disse leddede Knogler — den rustplettede Linnedkittel hængte fast,

blev revet itu — Knoglerne stod oprejst, Ansigtet saá paa mig — Armen løftet med Leklingen . . . Knokkelmanden, Døden!

Jeg mente først, at han vilde hugge til. Men han huggede ikke. Han spærrede mig Vejen — og jordram Lugt røvede mig Aandedrættet. Jeg mente, at jeg vilde smide mig ned, trygle, tigge . . . men jeg blev staaende. Det forekom mig, at dette var skændigt! . . . . Hvorfor mig? hvorfor nu? Hvad havde jeg ikke nyligt sluppet — hvad laa der ikke af Skønhed og Kærlighed bag mig — hvilke Muligheder i det fjærne . . .? blonde, smaa Hoveder — gode Ansigtstræk —, Virksomhed, Værker — et Liv for andre, et Liv for mig selv!

Jeg vil ikke! raabte jeg. Tilbage — eller jeg slaar til! Jeg slaar for min smukkeste Drøm — min fagreste Erindring — for alle, som jeg har kær, som er afhængig af mig, som jeg endnu kan gøre godt — for Venner og Fjender — for Troen paa, at Livet ikke er en dum Spas — at jeg ikke er den elendige Orm, som du kan træde under dine Knokkelfødder... endnu ikke!

Og jeg hugg til ... Det raslede og ranglede — en Byrde, som en Brændestabel, styrtede over mig — jeg greb for mig — følte Kuldegysning og atter et usigeligt lindrende Velvære ....

Ikke med et Skrig, men med en Taksigelse — noget af en Bøn — vaagnede jeg op paa Gulvet i mit Arbejdsværelse. Jeg havde revet Vandkaraflen ned over mig ... Jeg samlede dens Skaar og mine egne hele Lemmer op . . . satte mig i Sofaen — saá Støvfnuggene danse lystig Myggedans i Solen. Operatekst laa paa Gulvet. Paa Bordet foran mig laa — — — — — — disse beskrevne Ark.

Og Børnene kom ind.

Holger Drachmann.

Bryllupet i Augsburg.

23. Juli 1889.

I.

Ser I den Brudgom saa rank og saa sund?
Ser I hans Billeders mylrende Følge
rundt om Dagens Konge sig bølge,
fejrende Mesterens gladeste Stünd?

Fiskere findes der oppe fra Skagen,
de, som holdt Vagt der paa Stranden,
medens saa blidelig Natten og Dagen
smeltede ud i hinanden:
Furede Fjæs og tjørnstride Skæg,
bredt skaarne Kroppe i Oljeklæder,
Støvler, som sætte saa dybt et Præg,
naar de paa Havstokken træder.

Helte, som nylig vristed i Kamp
Menneskeliv fra Brændingens Arme,
tømmer nu Snapsen i Røg og Damp
for Maven en Kende at varme.

Blinker Sardinskæl som Sølv i Dagen?
.... Sér I de Franskmænd i Skuret, som staa
for at faa Fisken i Daasen med Lagen
bisat som Kongen i Blykistens Vraa?

Hører I Vinden i Grenene suse?
Ser I det lange Arbejdsgeled
svedende under den Lærreds Bluse
Hakken i Haand og Kasketten paa Sned?

Nede fra Spanien kommer den krogede
Kælling, der er saa forfaren i Spaaning;
Lømler i Stoffer paafuglebrogede
slænger sig hen ad Klippernes Skraaning.
Kniven skyder af Lommen sit Skaft,
stort skaarne Øjne som Kulperler blinke,
Kinden er brun, som om Valnøddesaft
var brugt i Stedet for Sminke.
Ned i lige Linje de sprang
fra dem, som »sad« for Velasquez;
Sønnerne har som Fædrene Trang
til rigtig at sæbevaskes.

Ser I: Der kommer Italiens Gesandt:
»Hattemagren« i sodfarvet Hule!
Det er den fattigste Djævel, vant
til Sult og til Slid; kun sjælden han fandt
en Las til sin Benrad at skjule.
Men Krøyer har ham adlet med Ridderslag
af Kunstens Klinge. Sandhedens Fakkel
fra Værkstedet lyser! Den skindmagre Stakkel
fører for Skranken Fattigmands Sag.

Ser du Brudgommen Danmark? Saa flet ham
af alle din Sommers Blomster en Krans!
Slig Søn kun sjælden Du finder.
Kys ham paa Panden, du Gamle og sæt ham
Kronen om Haaret ... Sønnens Glans
hen over Moderen skinner.

Lykken ham fulgte fra Ungdommens Aar,
Haanden saa let kunde Tanken nemme;
Sejer han vandt i den tidlige Vaar
ligesom Lærken der hjemme.
Vidt over Lande nu lyder hans Pris;
nu hænger højt til Vægs i Paris
Kunstnergruppen i Lyspragtens Bræmme.

Aldrig han svimled paa Hæderens Tinde;
Ros har ham aldrig gjort fornem og dum,
end er i Sindet han blød som en Kvinde,
Hjærtet til alle Venner har Rum.
Men naar det gælder hans helligste Sag,
ruster han sig og gaar modig i Striden,
vælger med Omsigt Stedet og Tiden,
vejer sit Vaaben og slaar saa sit Slag.

Sparsomt til dagligdags bruger han Ordet
tøver og fælder saa skaansom en Dom,
men naar det gælder, slaar han i Bordet;
Cheferne hjemme for Kunst-Kontoret
véd nok en Smule derom.

II.

Lille Marie! Med dig gaar i Følge
usete Venner i lydløse Kor.
Hen gennem Luftstrømmen lindt de sig bølge,
glidende mod dig fra Syd og fra Nord.

Mulig, naar frem du træder for Skamlen,
kan du ved Slørets viftende Flige
mærke en sagte løftende Famlen,
genkende Øjne, som rette sig lige
op mod dit Ansigt, du yndige Brud!

Det er Vennernes Øjne, min Pige!
Nyde de vil, hvor sød du ser ud.

Hvis du nu samler en Stund dine Tanker,
saa vil du opdage, hvem der er med.
Der sér du Anna og Michael Ancher
— Anna er glad, saa hun græder derved.

Her er det gamle Par, som du vandt
straks ved dit Ansigt, du Kære!
den Gang du Vejen til Villaen fandt:
Rue de Bécon, Asnières.

Parret vil bringe dig Tak for hver Gang
sommerfugl-let og med Sommer i Sinde
op ad vor Trappes Trin du dig svang
og saà til den syge derinde.
Ordet fløj dig saa frit og let
fra Læben som Pilen fra Bue,
gærne du bragte en yndig Buket
til Pryd for vor lille Stue;
hygged og stelled, som hjemme du var,
var lige flink til Alvor og Latter;
snart du blev for det barnløse Par
kær, som var du vor Datter.

Tit tog vor Tale krigersk Sving
under de fælles Protester
mod Samfundsstøtters, Tartuffers Ring,
mod Kunstens »salvede« Præster.
Og tit vi leged, som Børn har for Skik,
og sang for Minette-Katten
et Kvad om dens Mangel paa staalsat Etik,
naar ud den føjted om Natten.

Ja snart du skimter bag Slørets Flor
Venners talløse Klynge,
et hundredstemmigt, usynligt Kor
i Dag din Hymne vil synge.

Ja Hymnen skal bruse mod dig ud
— dens Omkvæd jeg ej vil fortie:
»Aldrig saà Jorden fagrere Brud
end Krøyers lille Marie«.

Schloss Labers ved Meran Tirol, 21. Juli 1889.

S. Schandorph.

Forholdet mellem uægte Fødsler og Ægteskab.

Nogle Bemærkninger i Anledning af Arbejderforsikringen.

I en tidligere Afhandling »Staten og Arbejderforsikringen« har jeg omtalt Muligheden af, at Staten tilbød at træde støttende til ved gifte Arbejderes (overhovedet ved gifte ubemidledes) Erhvervelse af en Livrente (Alderdomsforsørgelse). Tilbudet tænkte jeg mig dog kun som betinget. Betingelsen skulde være den, at vedkommende Arbejder (ubemidlede) fra sit 20de Aar og i alt Fald indtil sit 30te Aar havde gjort aarlige Indskud, mindst af en vis Størrelse, i en ham anvist Alderdomsforsørgelsesanstalt. I dette Tilfælde skulde da Staten efter Vedkommendes 30te Aar, for saa vidt han paa den Tid var indtraadt i Ægteskab, udrede en større Del af de fortsatte aarlige Indskud, der var nødvendige til Erhvervelsen af den tænkte Minimums-Livrente. Giftede Arbejderen sig først efter det 30te Aar, indtraadte Medhjælpen ved Ægteskabets Stiftelse, og de Indskud, han var pligtig til at overkomme ved egen Hjælp alene, maatte han da have gjort lige indtil hint Tidspunkt fra sit 20de Aar.

Det som Betingelse opstillede Krav begrundedes paa følgende Maade: Naar »Haandens Arbejder« forudsættes at være ugift i største Delen af Tyveaarsalderen, har han i de nævnte Aar sin forholdsvis gyldne Periode af Livet, som Følge af at han — i Modsætning til »Aandens Arbejder« — tidlig opnaar sin normale Arbejdsindtægt. Under hin Forudsætning maatte han da med større eller mindre Lethed kunne overkomme de Indskud, der skulde udredes ved egen Hjælp alene. Det er næppe for meget sagt, at som Regel lod disse sig uden føleligt Savn hente fra den ugifte Arbejders Luksus- og Fornøjelseskonto. En anden Sag er det, naar Arbejderen har faaet Kone

og Børn at forsørge, da kan han i de fleste Tilfælde nok trænge til Medhjælp ved de forskellige Former af Arbejdskraftens Forsikring.

Der vil maaske blive indvendt, at Forudsætningen, som bærer Forslaget, næppe holder Stik, idet de Arbejdere, som overhovedet indtræde i Ægteskab, for største Partens Vedkommende turde være gift længe før det 30te Aar. Herom kan der nu rigtignok intet vides med Bestemthed, eftersom der hidtil ikke foreligger statistiske Oplysninger om de forskellige Samfundsklassers Alder ved Indtrædelsen i Ægteskab[1]). Men om det ogsaa skulde være sandsynligt, at en lige saa stor Kvotadel af vore mandlige Arbejdere gifte sig i midterste Tredjedel af Tyveaarsalderen som i sidste Tredjedel, saa er da saadanne meningsløst tidlige Ægteskaber ingen Nødvendighed. Arbejderen bør lære at indse, at hans tidlig opnaaede normale Arbejdsindtægt forpligter ham til tidlig at drage Omsorg for Fremtiden, i Stedet for at lade hin være en Fristelse til at springe paa Hovedet ud i Ægteskabet, uden at have gjort det mindste for at sikre sin økonomiske Selvstændighed.

Er det nu imidlertid berettiget at betegne som meningsløse de Ægteskaber, der for mandlige Arbejderes Vedkommende indgaas længe før det 30te Aar, f. Eks. i midterste eller endog i første Tredjedel af Tyveaarsalderen? Bør man ikke snarere, som et Værn mod løse kønslige Forbindelser med deres Fare for den legemlige og aandelige Sundhed, tilraade Arbejderen — ligesom enhver anden — at gifte sig hurtigst muligt? Det vil sige, saa snart de økonomiske Forhold, hvorunder man i Øjeblikket lever, tilstede det. Som Svar herpaa skulle vi undersøge Spørgsmaalet

[1]) For samtlige viede af Mandkøn var i de fem Femaar fra 1855 til 1879 Gennemsnitsalderen ved Vielsen henholdsvis følgende her i Landet:

31,6 — 31,5 — 31,3 — 30,9 — 30,5 Aar.

Paa de forskellige Aldersklasser fordelte hvert 1000 viede Mænd sig efter statistisk Tabelværk paa følgende Maade:

	1870—74.	1875—79.
Under 20 Aar	»	»
20—25 Aar . .	194	233
25—30 Aar . .	383	379
over 30 Aar .	423	388

om Usædelighedens (de løse kønslige Forbindelsers) Forhold til Ægteskabets Hyppighed samt til Alderen, hvori dette indgaas. Lad mig dog straks indrømme, at Muligheden for en saadan Undersøgelse er begrænset. Vanskeligheden ligger i at faa en paalidelig Maalestok for Omfanget af Usædeligheden. Der findes næppe anden Vej, ad hvilken man kan forsøge at maale denne, end gennem Antallet af uægte Fødsler. Særlig gælder det udenfor de store Byer, for hvis Vedkommende Prostitutionsforholdene (den offentlige og den hemmelige Prostitution) maaske nok kan afgive et Kriterium til Hjælp. Men om end den først nævnte Vej af let indlysende Grunde ikke tør kaldes absolut fyldestgørende, er den dog næppe heller ubrugelig.

Grundlaget for den foreliggende Undersøgelse, som omfatter største Delen af Europas Lande, er hentet fra en Afhandling af den franske Statistiker Jacques Bertillon[1]), forelagt for den i Wien 1887 afholdte internationale Kongres for Hygiejne og Demografi. I Form af en tabellarisk Oversigt vises for hvert af de paagældende Lande: Hyppigheden af uægte Fødsler (Kolonne 1); Ægteskabshyppigheden (Kolonne 2); Tidspunktet for Indtrædelse i Ægteskab ɔ: Promilleantallet af viede i Tyverne eller før denne Alder, dels for Mænds Vedkommende (Kolonne 3 og 4), dels for Kvinders Vedkommende (Kolonne 5 og 6).

Inden jeg imidlertid beder Læseren at kaste et Blik paa Tabellen, maa der forudskikkes et Par Bemærkninger. Hyppigheden af uægte Fødsler er angivet relativt til Antallet af ugifte Kvinder over 15 Aar gamle, derunder formodenlig indbefattet Enker og fraskilte. Bertillon har vistnok Ret i, at denne Metode er mere rationel end den almindelig anvendte, ifølge hvilken Hyppigheden angives relativt til det samlede Antal Fødsler (ægte + uægte). Navnlig turde den være det, dersom man holdt sig til de ugifte Kvinder i den konceptionsdygtige Alder (15—50 Aar). Naar jeg dernæst har foretrukken at udskyde dødfødte — kun i Parentes er anført Kvotienten, som fremkommer, naar disse medtages —, beror dette paa, at der findes Lande, i hvilke dødfødte aldeles ikke registreres af den officielle Statistik (f. Eks. Storbrittannien), hvortil kommer, at Distinktionen mellem Begreberne »Abort« og »dødfødt« næppe er ens overalt. Men selv ved

[1]) »Les naissances illégitimes en France et dans quelques pays de l'Europe«.

nærmest kun at tage Hensyn til de levende fødte, faar man ikke Sikkerhed for, at Materialet er fuldstændig homogent. I Lande, hvor »code Napoléon« er gældende, udløber saaledes Anmældelsesfristen for fødte Børn først efter 3 Dages Forløb, og det er — vel at mærke — »Status quo« ved Anmældelsen, der noteres. Det kan derfor her ske, at der blandt dødfødte opføres Børn, som i Virkeligheden have levet et Par Dage. Man vil deraf indse, at Kvotienten for uægte Børn, naar man begrænser sig til de levende fødte, kan i de paagældende Lande fremtræde som mindre, end den i Virkeligheden er. Imidlertid kan hverken denne eller eventuelt andre Fejlkilder (Hittebørn?) antages at virke væsenlig forstyrrende ind paa Forholdet mellem de i de forskellige Lande fundne Kvotienter, i det mindste ikke naar man, som her vil blive Tilfældet, nøjes med at se paa Forholdet i de store Træk.

Ved en Undersøgelse, der i Mangel af bedre Kriterium tilsigter at benytte de uægte Fødsler som en Maalestok for Usædeligheden i forskellige Lande, kunde man spørge, om det er tilstedeligt at se bort fra, hvor mange uægte fødte der i hvert af disse Lande legitimeres ved Forældrenes senere paafølgende Ægteskab. Der er vel nemlig ikke faa, som fra et efter deres Livssyn sædeligt Standpunkt ville bestride Berettigelsen til at betegne saadanne Børn som Frugt af en løs kønslig Forbindelse, og som derfor ved denne Lejlighed ville forlange dem udskilte fra de øvrige uægte fødte. Det var jo tænkeligt, at derved blev Forholdet mellem Landene forandret betydelig. I Modsætning hertil er der maaske andre, som fra deres sædelige Standpunkt kunde være tilbøjelige til at fordre, at Børn, der ere fødte fuldbaarne inden Forløbet af 8 à 9 Maaneder efter Vielsen, stilles i lige Linje med uægte Børn. Hine og disse Børn have jo tilfælles, at de ere avlede udenfor Ægteskab.

Som Regel muliggør imidlertid ikke den officielle Statistik at tage Hensyn til nogen af disse to Opfattelser. Selv Antallet af legitimerede lader sig kun konstatere for meget faa Landes Vedkommende; saaledes foreligger der for Danmark kun Oplysninger herom fra enkelte By- og Landkommuner, hvilke jeg har indsamlet[1]). Man faar nøjes med det nøgne Faktum, om Barnet er

[1]) »Børnedødeligheden i forskellige Samfundslag i Danmark«. København 1882.

født udenfor Ægteskab ɔ: et efter den borgerlige Ret gyldigt Ægteskab.

Hermed er dog ikke alt paa det rene. Vi møde en Mislighed, som ikke tør lades uomtalt. Der kan forekomme Børn, som den almindelige sædelige Anskuelse vil regne for ægte, medens Statistiken, holdende sig til den positive Lov, regner dem for uægte. Dette Tilfælde frembyder sig saaledes i Galizien, hvor efter Prof. Pilat[1]) en stor Del Børn af jødiske Ægtefolk blive opførte som uægte, fordi Ægteskabet er ugyldigt efter borgerlig Ret, skøndt indgaaet efter den dèr brugelige jødiske Ritus. Saadanne Børn, der med rette lod sig betegne som »quasiægte«, kunde man ønske holdt ude fra de øvrige. Men i alt Fald maa dette Forhold erindres ved den for det cisleithanske Østrig fundne Hyppighed af uægte Fødsler (og Ægteskab).

Uagtet de i det foregaaende tagne Forbehold, og uagtet man ganske vist gør rettest i at stille sig kritisk overfor alt, hvad der hedder international Moralstatistik, anser jeg dog den følgende Tabel for nogenlunde skikket til at belyse det Spørgsmaal, som beskæftiger os her. Det vil da sige, naar der anvendes den fornødne Forsigtighed. Hvad specielt angaar det til Grund for de øvrige Beregninger (Ægteskabshyppighed o. s. v.) liggende Materiale, saa tør dette nok ventes at være homogent. At selve Beregningerne ere rigtige, maa Bertillons Navn borge for.

Ved Kolonne 1 vil man lægge Mærke til, at den punkterede Linje gør Skel mellem Landene (Landsdelene) efter det Kendemærke, om den relative Hyppighed af uægte Fødsler er under eller over Gennemsnittet for alle Lande tilsammen.

Dersom man paa Forhaand har ventet, at Ægteskabshyppigheden skulde gennemgaaende eller blot som Regel være størst i de Lande, hvor Hyppigheden af uægte Fødsler er lavest, bliver man skuffet. Af Kolonne 2 fremgaar, at noget saadant er saare langt fra at være Tilfælde. Tvært imod vil man finde, at i det Land, hvor Ægteskabshyppigheden er lavest (Irland), er Hyppigheden af uægte Fødsler ogsaa meget lav, ligesom den sidst nævnte er meget høj i det Land, hvor Ægteskabshyppigheden

[1]) »Die Statistik der illegitimen Kinder«, ligeledes forelagt for den tidligere nævnte Kongres.

	I Femaaret 1878-82 faldt der aarlig følgende Antal uægte Fødsler (lev. fødte) paa hvert 1000 ug. Kvinder over 15 Aar gl. De i Parentes anf. Kvotienter fremkomme, naar dødf. medtages.	I Femaaret 1878-82 faldt der aarlig følg. Antal Ægteskaber paa hvert 1000 ug. Kvinder over 15 Aar gamle.	Af hvert 1000 Mænd, som i Perioden 1865-83 indgik Ægteskab, var ved Ægteskabets Stiftelse		Af hvert 1000 Kvinder, som i Perioden 1865-83 indgik Ægteskab, var ved Ægteskabets Stiftelse	
			under 25 Aar gl.	under 30 Aar gl.	under 20 Aar gl.	under 25 Aar gl.
Grækenland	1,8	39,0	—	—	—	—
Irland	3,1	21,7	326	631	135	625
Holland	6,6 (7,2)	46,2	266	603	—	432
Schweitz	7,4 (7,9)	36,6	265	579	88	475
England og Wales	10,3	46,4	513	767	144	641
Frankrig	10,9 (11,9)	44,6	271	646	212	603
Belgien	13,9 (14,8)	36,4	225	572	64	421
Norge	14.6 (15,5)	35,6	423	720	134	591
Skotland	15,1	39,1	285	638	82	474
Finland	15,3 (16,1)	44,1	349	669	155	556
Baden	15,6 (16,2)	40,0	160	596	53	451
Sverrig	15,8 (17,1)	33,7	233	590	55	397
Italien	16,9 (17,5)	47,3	260	630	169	607
Preussen	18,2 (19,3)	45,3	—	667	103	—
Danmark	20,3 (21,0)	47,2	209	591	61	422
Würtemberg	20,7 (21,6)	38,5	144	568	42	398
Ungarn	24,1 (25,3)	70,0	317	774	360	703
Bajern	29,5 (30,6)	41,0	188	556	64	418
Det cisleithanske Østrig	33,0 (34,2)	46,8	208	626	181	466
Saxen	34,3 (36,1)	48,0	347	730	107	558
I Gennemsnit	16,4	42,4	277	640	123	513

er højst (Ungarn)[1]). Mere instruktivt vil det maaske være, naar jeg gør opmærksom paa, at Ægteskabshyppigheden er under

[1]) Der lod sig maaske indvende, at eftersom den fra Irland i en længere Aarrække foregaaede store Udvandring vel navnlig har bestaaet i Mænd, kunde Ægteskabshyppigheden her muligvis befindes at være alt andet end lav (sammenlignelselvis), dersom den overalt var bleven beregnet relativt til Antallet af Mænd i Stedet for Kvinder. Men under alle Omstændigheder kan man da næppe slippe bort fra det om Ungarn oplyste. Forudsat ogsaa, at der her var et lignende Forhold tilstede som i Galizien (jfr. tidligere), kunde en eventuelt Udskillelse af de »quasi-ægte« utvivlsomt ikke bevirke, at Kvotienten for uægte Fødsler her lod sig bringe ned til at være en af de laveste, fra at have været en af de højeste.

Gennemsnittet i 8 af de 12 Lande, hvor Hyppigheden af uægte Fødsler fandtes under Gennemsnittet. Samt at hin er over Gennemsnittet i 6 af de 8 Lande, hvor denne fandtes over Gennemsnittet. Med andre Ord, der viser sig intet Modsætningsforhold mellem Højden af de til hinanden svarende Kvotienter i de to Kolonner, snarere det omvendte.

I Forbigaaende bemærket, tør dette Resultat dog ikke forlede til den Antagelse, at man gennem Lovgivningen kunde lægge Hindringer i Vejen for Giftermaal f. Eks. mellem ubemidlede, uden Fare for en Forøgelse af de uægte Børn. Som Bevis herimod kan anføres Bajern, hvor Procentantallet af uægte Børn var stegen til en betydelig Højde under en Lov af den Art, medens Forholdet i høj Grad forandrede sig til det bedre, efter at den paagældende Lov var bleven sat ud af Kraft i Tredserne — saa vidt mig bekendt i Slutningen af Tredserne. Jeg skal illustrere det med et Par Tal. I Bajern var 1865 af samtlige fødte (ægte + uægte) 22,4 % uægte, derimod i 1875 kun 12,5 %, altsaa i Tiaaret en Nedgang indtil omtrent Halvdelen. Senere har der igen været en ubetydelig Opgang.

Men selv om en stor Ægteskabshyppighed ikke nødvendigvis betinger en ringe Hyppighed af uægte Fødsler, var det dog nok muligt, at en tidlig Indtræden i Ægteskab kunde vise sig at have den nævnte Følge. Vi skulle se ad, idet vi først henvende vor Opmærksomhed paa Mandkønnet.

Medfører altsaa den Omstændighed, at et Lands mandlige Befolkning tidlig indgaar Ægteskab, nogen Formindskelse i Hyppigheden af uægte Fødsler, sammenlignet med den i andre Lande? Efter det foreliggende at dømme, kunde der nok synes at være en Antydning hertil. I det Land, hvor Mænd under 25 Aar relativt hyppigst findes viede (England med Wales) er Kvotienten for uægte Fødsler blandt de lavere, medens denne derimod er blandt de højere i det Land, hvor Mænd under 25 Aar relativt sjældnest findes viede (Würtemberg). Endvidere kan bemærkes, at Kvotadelen, som de før det 25de Aar viede Mænd udgør af samtlige viede Mænd, er større end Gennemsnittet i 5 af 11 Lande, hvor Hyppigheden af uægte Fødsler er under Gennemsnittet. Dette er derimod kun Tilfældet i 2 af 7 Lande, hvor Hyppigheden af uægte Fødsler er over Gennemsnittet. Paaskyndet Ægteskab — for saa vidt Mandkønnet angaar — synes dog altsaa at falde forholdsvis oftere sammen med de lavere end med de højere Kvotienter for uægte Fødsler.

Men i det ovenfor fremdragne kan der da, som sagt, heller ikke findes mere end en Antydning af, at et tidligt Tidspunkt for Mænds Indtrædelse i Ægteskab ævner at medføre en Formindskelse i Hyppigheden af uægte Fødsler. Det er jo saa langt fra, at alle Tallene pege i denne Retning. For at nævne et enkelt Eksempel, er Mænds Ægteskab stærkt paaskyndet i Saxen, uagtet dette Land frembyder den største Hyppighed af uægte Fødsler. Og naar vi fæste Blikket paa Kolonne 4, svinder Antydningen igen for største Delen bort. Kvotadelen, som de før det 30te Aar viede Mænd udgør af samtlige viede Mænd, viser sig nemlig at være større end Gennemsnittet i 4 af 11 Lande, hvor Hyppigheden af uægte Fødsler er under Gennemsnittet, og i 3 af 8 Lande, hvor Hyppigheden af uægte Fødsler er over Gennemsnittet. Proportionen er altsaa den samme over og under den punkterede Linje.

Hvad enten man nu vil lægge større eller mindre Vægt paa den omtalte Mulighed, saa meget er da sikkert, at dersom Tidspunktet for den mandlige Befolknings Indtrædelse i Ægteskab spiller en Rolle for Hyppigheden af uægte Fødsler i de forskellige Lande, kan det under alle Omstændigheder ikke være nogen afgørende Rolle. Tabellen viser tydelig nok, at der i alt Fald ved Siden heraf maa gøre sig andre kraftig virkende Aarsagsmomenter gældende, som formaa i større eller mindre Grad at dække over Virkningen af det nævnte Moment. Et Forsøg paa at efterspore hine ligger imidlertid udenfor den foreliggende Undersøgelses Plan. For denne er det tilstrækkeligt at have konstateret Sandsynligheden af, at man, uden nødvendigvis at maatte befrygte en Stigning af vort Lands i Forvejen høje Kvotient for uægte Fødsler — eller endog uden at umuliggøre en Reduktion af Kvotienten — kan tilraade Arbejderen at forblive ugift i største Delen af Tyveaarsalderen. Man tør følgelig ogsaa uden nogen Ængstelse af den Art fordre af ham, at de forholdsvis gunstige Chancer, som dette Tidspunkt af Livet byder den ugifte Arbejder, benyttes til at gøre noget for at sikre hans Fremtid i økonomisk Henseende.

Skøndt det ikke har nogen Interesse for mit Forslag om Alderdomsforsørgelse, skal jeg dog ikke undlade samtidig at prøve, om et tidligt Tidspunkt for Kvinders Indtræden i Ægteskab kan paavises at medføre nogen Formindskelse i Hyppigheden af uægte Fødsler. Der kan vel nok, ligesom for Mændenes Vedkommende, findes en Antydning heraf, i det mindste naar vi se paa Kolonne 5, som giver Oplysning om de før det 20de Aar viede Kvinder.

Kvotadelen, som disse udgør af samtlige viede Kvinder, er nemlig større end Gennemsnittet i 5 af 10 Lande, hvor Hyppigheden af uægte Fødsler er under Gennemsnittet, derimod kun i 3 af 8 Lande, hvor Hyppigheden af uægte Fødsler er over Gennemsnittet. Paaskyndet Ægteskab synes altsaa — ogsaa for saa vidt Kvindekønnet angaar — at falde forholdsvis oftere sammen med de lavere end med de højere Kvotienter for uægte Fødsler.

Jeg maa dog gentagende advare imod at lægge for megen Vægt paa saa svag en Antydning, hvortil kommer, at Kolonne 6 (Vielser før det 25de Aar) taler mindre herfor. Ja man kan endog specielt for Danmarks Vedkommende trøstig paastaa, at det næppe vil kunne udøve nogen væsenlig Indflydelse paa Hyppigheden af uægte Fødsler, om en større eller mindre Kvotadel af de viede Kvinder er under 20 Aar gamle. Som Argument herfor skal jeg meddele en Oversigt, som viser, til hvilke Aldersklasser de uægte Børns Mødre relativt hyppigst høre her i Landet. Oversigten er hentet fra Statistisk Tabelværk. Desto værre ere Danmark og Sverrig de eneste Lande, hvorfra der haves Oplysninger om dette Spørgsmaal.

Paa 1000 ugifte Kvinder i hver af de følgende Aldersklasser faldt der i Tiaaret 1870—79 følgende Antal fødende ugifte:

	Provinsbyerne	Landdistrikterne.
under 20 Aar	7,6	7,2
20—24	32,6	38,6
25—29	45,5	51,4
30—34	38,6	42,6
35—39	27,9	31,2
40—44	10,1	13,2
45—49	1,1	1,4

Naar man, som her er sket, inddeler den konceptionsdygtige Alder i femaarige Aldersklasser — det er dog muligt, at yngste Aldersklasse kun er gjort fireaarig[1]) —, finder man altsaa, at Aldersklassen under 20 Aar frembyder relativt det næst mindste Antal af uægte Fødsler. Den relative Hyppighed er størst i Alders-

[1]) Vort statistiske Bureau synes nemlig at regne den konceptionsdygtige Alder fra det 16de Aar (ikke fra det 15de) og indtil det 50de Aar.

klassen 25—29 Aar og aftager herfra til begge Sider. I saa Henseende er Forholdet ganske analogt i Sverrig. Selv om det paa Aldersklassen under 20 Aar faldende Antal af uægte Fødsler reduceredes med Halvdelen, vilde den for Danmark fundne Kvotient for uægte Fødsler — i Tidsrummet 1878—82 var denne, som man vil have set af den tidligere Tabel, aarlig 20,8 (21,0) pro mille af ugifte Kvinder over 15 Aar — kun blive formindsket med noget som 1,0. Større Indflydelse vilde det ganske vist allerede faa, om det paa Aldersklassen 20—24 Aar faldende Antal af uægte Fødsler bragtes betydelig ned.

Lad mig til Slutning henlede Opmærksomheden paa det maaske ikke almindelig bekendte Faktum, som fremgaar af den sidste Oversigt, nemlig at uægte Fødsler ere relativt hyppigere i vore Landdistrikter end i vore Provinsbyer. Den, der forlader »Byens Vrimmel« for at opsøge »den landlige Uskyld«, er vel rejst.

Th. Sørensen.

Den første og den sidste Ekspedition paa Grønlands Indlandsis.

II.

Paarsses Isvandring er ganske vist den første Ekspedition paa Grønlands Indlandsis, men allerede flere Aar, før Paarss foretog sin Vandring, havde der været paatænkt en lignende Ekspedition som den, Paarss havde faaet Befaling at udføre. Under 19de April 1723, altsaa to Aar efter at Hans Egede var kommen til Grønland, skrev nemlig »Direktørerne« i Bergen i et Brev til »Raadet« i Grønland:

»Dersom det ikke er sket, da synes os at være hel tjenlig, at der bliver udkommanderet en otte Mand, som kunne marchere ind over Land, thi efter Kaartet sjunes det, at det ikkun skal være 12 à 16 Mil bredt over, hvor det smalleste er, for, om mulig, at komme over til den østre Side, hvor de gamle Kolonier have været, og under Vejs at inkvirere efter Skov med videre; men sker nu dette, som vi gjerne skulde se, da maatte dette Forslag foretages første Sommertid, dernæst maatte Mandskabet med hver sin Ransel med Proviant, saa og Gevær, blive forsjunet, derhos en Kompas, paa det, at de derefter kunne vide at finde Vejen hjem igjen, og for det tredje vil det udkommanderede Mandskab være vel forsigtig baade for de vildes Overfald, om nogen under Vejs antræffes, som og udi at observere alle Ting, ja, hvor de passere, maa de og paa høje Steder oprejse Varder, hvoraf de baade denne og andre Tider kunne faa Kjendetegn«.

Hertil svarede Egede under 31te Juli samme Aar: »Samme Deres respektive Ordre angaaende den østre Side af Landet i Særdeleshed til Lands at efterforske, da ser jeg ingen Mulighed det til Gavns at kunne præstere, fordi det er ganske uvist, hvor

man skulde finde den Fjord eller Sted, som kunde være smallest og kortest at komme over Land til den østre Side, og at lide paa Kartes Tegning og Anvisning i dette Fald er helt usikkert, eftersom jeg i den Cirkumferance, hvor jeg hidindtil har rejst, finder derudi saa megen Urigtighed. Thi den (forhen i Brevet omtalte, af Brevskriveren hjemsendte) Tegning med Landets Situation og Danlighed (ↄ: Form), besynderlig Fjordenes Strækning, kommer aldeles overens. Herhos vil den foresatte Lands-marchering for de høje Klipper og iblandt antræffende Is og Snebjærge og andre uførede Gange, som jeg af Erfaring ved og set har, falde ganske besværlig, at man paa mange Dage i Rejsen skulde vidt avangere, umældt, at en Mand næst sit Gevær næppe kan bære saa megen Proviant, som han havde Behov for en otte eller i højeste fjorten Dages Rejse, og for saa vidt kunde det vel foretages, og forom imidlertid nogen stor Skov skulde findes, hvilket dog skal vel være at tvivle paa, eftersom jeg langt ind til Fjordene, hvor Skov helst skulde findes, har ingen anden Skov funden end smaa Krat i meste to til tre Alen høj«[1]).

Om denne Brevveksling var bekendt for Admiralitetet i København, hvorunder Ekspeditionen til Grønland 1728—31 sorterede, vides ikke; som vi imidlertid have set, stilledes der Paarss en ganske lignende Opgave som den, Egede havde undslaaet sig for at have med at gøre. Som vi ogsaa have set, lod Paarss den stillede Opgave falde og nøjedes med at foretage en lille Isvandring — en Rekognoscering af Isens Rand, som man i vore Dage vilde kalde det. Hjemme i Danmark-Norge synes man imidlertid ikke at have opgivet Tanken om at naa Grønlands Østkyst ved en Ekspedition tværs over Landet; i hvert Tilfælde skriver Naturforskeren Jochumsen, der i Aarene 1732—33 berejste Grønland for offenlig Regning under 14de Juli 1732: »At forsøge Vejen til Østerbygden landværts denne Tid paa Aaret tillader Tiden ej, derfor emploierer jeg Tiden søværts saa længe«[2]). For øvrig gjorde Jochumsen, saa vidt vides, heller ikke det næste Aar noget Forsøg paa »landværts« at naa Østkysten.

I de halvandet hundrede Aar, der ere gaaede, siden Jochumsen rejste i Grønland, vides det ikke, at nogen har forsøgt

---

[1]) Begge Skrivelser findes i Rigsarkivet. Grønlandske Desseins Indtægt- og Udgiftforklaringer 1721—25.

[2]) Minerva for 1788. 3dje Kvartal S. 20.

eller blot haft i Sinde at optage Traaden fra de tilsigtede Ekspeditioner 1723—33, før nu i de allersidste Aar. Det siges rigtignok, at Mineralogen Gilsecke i Begyndelsen af dette Aarhundrede skal have gjort et Forsøg paa at rejse tværs over Grønland[1]), men det tør anses for sikkert, at Meddelelsen herom beror paa en Misforstaaelse. Man maa derfor, som sagt, gaa lige ned til de sidste Aar for at træffe paa lignende Planer som dem, der vare oppe i Aarene 1723—33. Noget andet er det, at Muligheden af at foretage en Ekspedition tværs over Indlandet har været drøftet — rent abstrakt — i hele det mellemliggende Tidsrum.

Den første, der i den nyere Tid vides at have tumlet med Planen om en Ekspedition tværs over Grønland er Geologen Professor Helland, der i Halvfjærdserne skal have syslet stærkt med Tanken om at komme i Land paa Grønlands Østkyst og derfra forsøge en Rejse tværs over Landet til Kolonierne paa Vestkysten[2]). Uafhængig af Helland havde Søofficeren Kaptajn Hovgaard en lignende Plan for, der ogsaa gik ud paa en Rejse fra øst til vest, og Hovgaard søgte endog at faa den danske »Grønlandskommission« til at interessere sig for Planens Virkeliggørelse, noget Kommissionen dog ikke vilde[3]). Saa kom endelig i Begyndelsen af forrige Aar Zoologen Dr. Nansen med en Artikel i Tidsskriftet Naturen, hvori han meddelte, at han havde til Hensigt at forsøge en Vandring tværs over Grønland. Resten er bekendt for Tilskuerens Læsere.

Ved de tilsigtede Ekspeditioner fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede havde man rent praktiske Formaal for Øje; man vilde naa Østkysten og vinde dens Herligheder, og man vilde desuden se, om ikke ogsaa Indlandet havde Herligheder (Skove for Eksempel) at opvise, som det kunde betale sig at udbytte.

[1]) Øst. Samlinger til Kundskab om Grønland. S. 63. (Efter en Københavner-Korespondance til en tysk Avis.)

[2]) Dette blev meddelt ved en af Festerne for Nansensekspeditionen.

[3]) Der har allerede tidligere — i Nationaltidende for 25de Januar 1888 — været slaaet paa denne Sag, saa jeg haaber ikke, jeg begaar nogen Indiskretion ved at meddele dette.

I Modsætning hertil har man ved Nansenekspeditionen og de tilsvarende lidt ældre Planer udelukkende haft et videnskabeligt Formaal for Øje: det, at studere Indlandets Natur, hvor uendelig lille Haab, der end var for i Indlandet at finde noget, det kunde betale sig at udbytte. Dette sidste Haab har man end ikke haft i Betragtning; det har vel ogsaa i den nyere Tid kun været næret af en eneste blandt dem, der havde noget virkeligt Kendskab til Grønlands Indre.

Det er sagt, at der heller ikke var noget videnskabeligt Udbytte at vinde ved Rejser tværs over Grønland. Denne Mening indeholder det rigtige Moment, at de vigtigste Undersøgelser over Indlandets Natur maa foretages ved Indlandsisens Rand, men det er aldeles forkert, naar dette Moment er blevet overdrevet, saa man har sagt, at der ikke var en eneste Oplysning at faa inde i Indlandet, som ikke kunde faas ved Indlandets Rand. Jeg skal i saa Henseende tillade mig at citere nogle Bemærkninger af mig selv, der ere skrevne, før der forelaa noget som helst, om hvad Nansenekspeditionen havde iagttaget — kun det forelaa i et kort Telegram, at Ekspeditionen lykkelig og vel havde passeret Grønland fra øst til vest.

Hvor som helst man fra Grønlands yderste Kyst, hvor dybe Fjorde skære sig ind mellem høje Fjælde, forfølger disse Fjorde til deres Inderste, der møder Øjet overalt i Vestgrønland og det sydlige Østgrønland det samme Syn. Man ser en Mark af Is og Sne, der under en meget svag Hævning indefter fortsætter sig, saa langt Øjet kan naa. Denne Mark er Grønlands Indlandsis.

Indlandsisens Rand har nu baade paa Vest- og Østkysten af Landet været Genstand for en Række Undersøgelser, hvorved der allerede er vundet store Resultater af geografisk og geologisk Interesse. Man er bleven klar over, at Indlandsisen, langt fra at være nogen ubevægelig død Masse, tvært imod paa en Række Punkter er i uafbrudt Bevægelse, idet den fra det indre glider eller skyder ud mod det isfri Yderland, i hvilket dens Fremadgliden imidlertid modarbejdes ved den Afsmæltning, der finder Sted ved Isens Rand, og ved den Afbryden af store Isplader der foregaar paa Steder, hvor Isen, i Bunden af Fjordene eller andensteds, naar ud til Havet. Man har endvidere anstillet en Række Undersøgelser over Isens fysiske Egenskaber, over dens udgravende Virksomhed paa det underliggende Terræn, over dens fordums større Udbredelse over det nu isfri Yderland o. s. v., og i For-

bindelse hermed har man søgt at paavise, hvorledes den i en tidligere Jordperiode er opstaaet af en Række enkelte Gletschere, der under en gennem Tiderne fortsat Vækst ere voksede sammen ved deres egen og mellemliggende Snemarkers langsomme Tiltagen. Man har endvidere søgt at paavise, hvorledes den voksede og voksede, indtil den bredte sig ud over det meste af Yderlandet, hvorledes den igen aftog, indtil den endelig naaede sin nuværende Størrelse og sin under de nuværende meteorologiske Forhold vistnok stabile Tilstand.

Ved Siden af alle disse Undersøgelser, de smaa trofaste, der Stykke for Stykke have lagt Land ind under Videnskabens dyrkede Omraade, er der nogle helt andre Foretagender, som ere aldeles nødvendige, hvis den Kundskab, man ved Undersøgelser i Yderlandet og langs Indlandsisens Rand samler sig om Verdens største Gletschersystem, skal forme sig til et stort sammenhængende Billede, hvor hver Enkelthed forstaas i sin Sammenhæng med alle de andre og i sit Forhold til Helheden. Disse andre større Foretagender ere Vandringerne ind paa og saa vidt mulig tværs over Grønlands Indlandsis. Først ved en Række saadanne Vandringer vil man nemlig faae at vide, om den mod Vest og den mod Øst glidende Indlandsis mødes med hinanden inde i Grønland, eller om de maaske snarere, hver for sig, støde med deres Rande op mod et bredt Højland, hvis mere sparsomme Snedække slet ikke deltager i den udadglidende Bevægelse, ja maaske paa sine Steder fremviser snebare Pletter. Besvarelsen af disse Spørgsmaal vil igen kunne faa stor Indflydelse paa meteorologiske Undersøgelser over hvilke Betingelser det er, der fremkalde Grønlands i Nutiden enestaaende Isbedækning, paa geologiske Spekulationer og Teorier over Grønlands Istid, paa Forstaaelsen af Skandinaviens Istid, til hvilken vore egne Overfladedannelser paa det nøjeste ere knyttede, og paa meget andet. Endelig har den Betydning for den rent beskrivende Del af Geografien, der dog ogsaa har sin Interesse, især hvor det gælder saa ejendommelig og enestaaende en Natur, som den, der findes i Grønlands Indre.

Nu da Resultaterne af Nansensekspeditionen delvis foreligge, viser det sig, at der virkelig ved Ekspeditionen er ydet et værdifuldt Supplement til de ældre Undersøgelser over Indlands-

isen, oven i Købet et af den Slags Supplementer, der ere af dobbelt Betydning, fordi de knytte en Række tidligere Undersøgelser sammen til en Helhed og derved ligesom forøge de tidligere Undersøgelsers Værdi. Det er selvfølgelig Iagttagelserne fra Sydgrønland, som nu sammenbindes til et Hele, — vor Viden om Mellem- og Nordgrønland berøres saa godt som ikke af Nansensekspeditionens Resultater, ti det vilde være Slutning paa Grundlag af falsk Analogi, om man vilde overføre Ekspeditionens Resultater fra det forholdsvis smalle og sydlige Sydgrønland til Mellem- og Nordgrønland, hvor Landet er bredere, hvor Luften rimeligvis er mere tør, og hvor Fjældgrunden maaske er en helt anden end i Sydgrønland.

Nansensekspeditionen har jo først og fremmest paavist, at Indlandsisen er tilstede overalt i et Bælte tværs over Grønland paa omtrent 64—65° nordlig Bredde. Hermed er det gjort i højeste Grad sandsynligt, ja næsten bevist, at Indlandsisen — bortset fra enkelte Nunatakker[1]) — dækker hele Sydgrønlands Indre. Dette vigtige Resultat fejer ikke alene de fantastiske Ideer om Tilstedeværelsen af frodige Strækninger i Sydgrønlands Indre ud af Verden, men det tilintetgør ogsaa — for Sydgrønlands Vedkommende — den mere ædruelige Spekulation, at Indlandsisen over det inderste Grønland kun danner et tyndt og usammenhængende Dække, afbrudt af snebare Pletter. Ganske vist er det mulig, at der i andre Dele af Sydgrønland end Bæltet paa 64—65° Bredde findes Nunatakker, ja maaske hele Grupper af saadanne langt inde i Indlandet, men det tør dog allerede nu betragtes som i allerhøjeste Grad sandsynligt, at Indlandsisen ligger som et Lag af en antagelig Tykkelse over hele det indre Sydgrønland. Hvor tykt Laget er, kan endog bestemmes med nogenlunde Sikkerhed.

Ved Iagttagelser fra alle Egne i Sydgrønland, er det godtgjort, at Fjældene i Kystlandet, hvor uregelmæssig de end ligge kastede om mellem hverandre, dog i det hele og store ordne sig efter den Regel, at de blive højere og højere, jo længere man kommer ind i Landet. Det er endvidere godtgjort, at de ikke paa noget som helst Sted ordne sig i egentlige Fjældkæder, men at de ligge paa en saadan Maade, at man overalt faar Indtryk af, at det nuværende Yderland er at opfatte som den af Tidens Tand

[1]) Fjældtoppe, der rage op igjennem Isen eller som halvt ere omgivne af Is, halvt af Havet eller af Søer foran Isen.

stærkt medtagne Rand af et fra først af kun lidet udarbejdet Fjældland, en stor plateauformet Landmasse, hvis Rand saa senere ved Luftens, Vandets og Isens Hjælp er smuldret hen og skaaret ud i dybt udarbejdede Fjælde med mellemliggende Dale, Fjorde og Sunde.

Efter Erfaringer fra alle Steder i Verden er en saa stærk Udarbejdelse af Fjældgrunden som den, der findes ved Sydgrønlands Yderland, et Fænomen, som ikke kan forudsættes at finde Sted i de centrale Dele af en stor, næsten kontinental, Landmasse som Grønland. Man kan derfor trygt gaa ud fra, at den centrale Del af Sydgrønland har en langt mere regelmæssig Overflade end Kystlandet, og da der intet Sted i Yderlandet (— hvor de snarest skulde vise sig —) findes Spor af egentlige Fjældkæder, maa man antage, at Fjældgrunden i Sydgrønlands Indre fremviser store, højt liggende Fjældmarker, der i Forhold til Yderlandets udarbejdede Relief kunne opfattes som tilnærmelsesvis plane Sletter, der — under svage Bølgninger — sænke sig fra det inderste Land ud mod Toppene af Kystlandets Fjælde. Fjældmarkerne tør antages at ligge i det hele og store 2000—2500 Meter (6—8000 Fod) over Havet, nogle Steder noget lavere, andre Steder noget højere. Oven over disse Fjældmarker ligger der saa, som paavist af Ekspeditionen, et maaske 1000 Meter (3000 Fod) tykt Dække af Sne og Is, hvis Overflade jo rimeligvis er endnu mere plan end den underliggende Fjældmark, af hvis Bølgeflader Dækket maaske slet ikke har bevaret noget Spor. Dette Sne- og Isdække er at betragte som et geologisk Lag, kun at det, som Nansen i sit Foredrag i geografisk Selskab udtrykte sig, smælter ved en lavere Temperatur end den, hvorved de fleste andre Bjærgarter smælte, og at det endvidere er et Lag, der ikke er afsluttet i en tidligere Jordperiode, men et Lag, hvis fortsatte Dannelse stadig gaar for sig. Fra dette Lag og som en Fortsættelse af det skraaner saa den egenlige Indlandsis ud mod Yderlandet og Havet.

Paa Sneplateauet i Hjærtet af Sydgrønland falder der, som Ekspeditionen har paavist, en stærk Nedbør af Sne. Af denne Nedbør bliver sikkert en Del liggende paa Sneplateauet, mens en anden Del fejes ud over den egenlige Indlandsis, over hvilken der dog ogsaa falder anden Nedbør end den fra Sneplateauet udføgne Flyvesne. Den Sne, der bliver liggende paa Sneplateauet, har den Betydning, at den stadig holder det Tryk vedlige, hvorved Bundlagene i Sne- og Ismassen blive plastiske og skydes ud til

Siderne, øvende et Sidetryk paa den egenlige Indlandsis, med hvilken de under denne Proces sammensmælte. Dette Tryk bliver, paa Grund af den stadige Fornyelse af Nedbøren over den egenlige Indlandsis, stærkere og stærkere udefter og er Aarsagen til Indlandsisens Tendens til at skyde sin Rand frem. Det er ogsaa dette Tryk eller rettere de ved det frembragte mekaniske Processer i Isen og den derved frigjorte Varme, der i Forbindelse med den indre Jordvarme er Hovedaarsagen til, at der til alle Tider af Aaret og i alle Dele af Sydgrønland rinder Vandmasser — Bræelve — frem under Indlandsisen, ti Smæltevandet paa Isens Overflade er til Forklaring af Bræelvens Oprindelse kun et Moment af rent forsvindende Betydning. Det er selvfølgelig den underliggende og foranliggende Fjældgrunds Uregelmæssigheder, der gøre, at Indlandsisens Tendens til at skyde sig frem ikke mærkes lige stærkt langs hele Isens Rand, men at den nogle Steder slet ikke er at spore, andre Steder kun er ganske svagt til Stede, og endelig paa visse Lokaliteter optræder med en forbavsende Styrke og enkelte Steder giver Anledning til et af de største Naturfænomener, der kendes, de store Isfjældes Kalvning.

Som det vil ses, har Nansenekspeditionen bragt et stort Resultat, den har skaffet Sammenhæng til Veje mellem alt, hvad man tidligere vidste om Sydgrønlands Indlandsis. Men Ekspeditionen har tillige et andet Resultat, et som i sine Konsekvenser peger ud over Ekspeditionen selv, det nemlig, at det nu er konstateret, at Indlandsisen kan befares. Der er vel ingen Tvivl om, at nu, da dette, som Nansen mener, Ekspeditionens vigtigste Resultat, er slaaet fast, vil der findes Folk, der vil arbejde videre i Nansenekspeditionens Spor og ved lignende Isvandringer søge at udvide vort Kendskab til Grønlands — ikke alene Sydgrønlands — Indre. Der er saaledes al Grund til at vente, at vor Viden om det centrale Grønland vil blive forøget i den nærmeste Fremtid. Maatte samtidig Undersøgelserne ved Indlandsisens periferiske Dele og udenfor Indlandsisen gaa deres støtte Gang, maatte med andre Ord »Grønlands geologiske og geografiske Undersøgelse« blive fortsat uden nogen Talen om at slutte den af til den eller den Tid. Dog herom er der forhaabenlig heller ingen Tale; Undersøgelsen har allerede givet store Resultater, og der er Opgaver nok for den at fortsætte med. For hele Vestgrønlands og for det sydlige Østgrønlands Vedkommende er der nemlig ved de danske Ekspeditioner tilvejebragt et kartografisk Grundlag, som

gør det muligt at lede Forskningen ind paa de rent naturhistoriske Omraader: Undersøgelsen af Grønlands Fjældgrund og af de fysiske Forhold i Indlandsisens Rand. Et saadant kartografisk Grundlag foreligger endnu ikke for den nordligere Del af Østgrønland, og her er der altsaa en rent fundamental Opgave, der venter paa sin Løsning. Denne sidste Opgave — Udfyldningen af det største Hul i vor Viden om Grønland — vil sikkert, paa Grund af den store Betydning Kendskabet til Grønland og dets Glacialdannelser har for Nutidens Naturvidenskab, blive løst; Spørgsmaalet er kun: hvilken Nation skal gøre det? Maatte det blive Danmark, der kom til at løse Opgaven; det vilde derved give et godt Indskud i Nutidens Forskning og samtidig »vise Flaget«, ikke for det enkelte Land, Undersøgelsen gjaldt, men for hele den civiliserede Verden. Spørgsmaalet er brændende, ti Lejligheden ligger for. Har vort Fædreland Raad til at lade Lejligheden gaa fra sig?

Et Par Noter til Stykket om Paarsses Isvandring.

1. I Forhandlingerne om Udsendelsen af Grønlandsekspeditionen 1728—31 skriver Kaptajnløjtnant Trojel under 25de Februar 1728 til Kong Frederik den fjærde: »Til Rekognosceringen landværts ind vil vel være nødig, at der blev bragt nogle Heste til Landet, hvilke (det) efter mine allerunderdanigste Tanker vil blive meget besværligt og formodenlig inpracticable at føre saa lang en Vej som fra Norge, og (som) derfor langt bedre kunde transporteres fra Island, hvor de ere vante til lige Klimat som i Grønland, og det samme kunde og vel ske med andet Kvæg.

Ellers skulde jeg og vel være af de allerunderdanigste Tanker, at nogle unge, friske, norske Folk, som vare vante til at løbe til Fjælds paa Skytteri om Vinteren med Skier, kunde rekognoscere en god Del af Landet paa alle Sider, indtil Kolonien kom i den Stand, at den kunde have tamme Rensdyr til saadan Rekognoscering, og hvoraf der efter Beretning skal være Mængde i Landet[1])«.

---

[1]) Rigsarkivet. Supplement til Registremt 89. Fasc. 52. Bergens grønlandske Kompagni 1725—29.

2. Ogsaa Brown fortæller i de forvirrede Efterretninger, han giver, om Paarsses Ekspedition, og hvori Paarss figurerer under Navnet Ocean, at det Fort, der skulde anlægges i Grønland, skulde lægges paa Østkysten. Det er dog først ved Nordenskiölds livlige Supplement om Undertrykkelsen af de frafaldne Nordboer, at Historien om Fortet paa Østkysten er bleven populær.

PETER EBERLIN.

Breve fra Trolddoms Forfatter, Etatsraad Vilhelm Jacobsen.

II.

Khavn d. 10de Septbr. 1831.

Kjære Ven!

Da det omtrent er en 3 Uger siden jeg sidst skrev Dig til, er det vel paa Tide, at jeg griber min Brevskriverpen for at lade Dig høre Noget fra mig og Byen, og det saameget mere, som, — om end ikke den »ikke ondartede og ikke smitsomme« Sygdom, der nu grasserer over hele Sjelland og paa mange Steder slaaer hver 10de Mand ihjel, om den end ikke kommer til Khavn., det dog alligevel snart vil blive mig meget vanskeligt at skrive, idet den juridiske Examen staaer lige for Døren, og mine Forretninger ved den i Forbindelse med mine Cancellisager vil optage al min Tid i 6—8 Uger. Jeg skriver dig altsaa nu til, skjøndt jeg i Sandhed ikke har alfor meget Stof til et Brev til Dig wie es sein sollte.

Det Første, jeg maa tale om, er naturligvis nysberørte Sygdom. Medens den anerkjendte Cholera nærmer sig gjennem Tydskland og Finland, raser hin Sygdom her allerede paa en temmelig cholerisk Maade, og det er ingen Under, at Folk her i Byen, og kanskee ogsaa ovre i Jylland, falder paa at troe, at den muligen vel ogsaa kunde være en Art Cholera, uagtet Regjeringen, — idetmindste Cancelliet, — og andre Autoriteter lader paastaa, at den hverken er ondartet eller smitsom. Den begyndte ved Issefjorden, omkring Ringsted og i Præstø Amt nok omtrent næsten eenstidigt, og har nu udbredt sig noget nær til alle Sjellands Egne, med Undtagelse af nogle enkelte Landstrækninger og Kjøbstæder samt, saavidt Man veed, Khavn. Paa Herregaardene ligge

eller have ligget ofte næsten hele Befolkningen, lige fra Herskabet til Gaasedrengen, og paa adskillige Steder ligge næsten hele Byer syge. I en Bye, — Dalbye troer jeg, — i Præstø Amt begravedes alt for noget siden een Søndag 6 og den følgende Søndag 7 Mennesker; i Gjentofte skal der nu dagligen begraves 2—3, og i Nærum skal der ligge over 100 Mennesker syge. Paa Valløe Stifts betydelige Godser angives at være 3000 Syge, og meget overdrevent kan Tallet ikke være. Hidtil ere nogle og 30 Læger sendt ud herfra paa Landet; men det forslaar ikke og der kræves stedse flere. Iøvrigt er naturligvis de fleste Steder Bønderne selv for en stor Deel Skyld i Ulykken, idet de, efter gammel sjellandsk Viis, yttre megen Modbydelighed for Lægehjelp og hylde den mohamedanske Troe om Skjæbnens Villie. Een af mine Bekjendter, der er sendt ud ad Ringstedkanten, har skrevet herind, at han har maattet tage Byens Smed med sig, naar han gik om, og ladet ham dirke alle de velforvarede Vinduer op i Bønderhusene, hvorpaa han (Lægen) har maattet lade dem føre hjem til sig, da Bønderne ellers strax, naar han var borte, fik deres Vinduer satte i igjen og vel tillukkede. En Anden har, blandt mere, berettet, at han da han en Dag havde givet en Bonde et Brækpulver, og den følgende Dag fandt ham meget slettere, uagtet Pulveret havde gjort sin Virkning, fik paa sit Spørgsmaal, om de da ikke muligen havde givet ham Noget, han ikke kunde taale, til Svar, »at da Faer havde brækket sig, saa var han saa farlig mat, og saa gav de ham et Stykke Flæsk og en god Snaps«. Derpaa kreperede Manden Dagen efter. — Paa mange Steder sige de, at de have brugt Medicinen, medens de dog ikke have rørt den.

Stort Andet end denne Sygdom er der ikke her, som kan ansees at være af offenlig Interesse. At Kjerulff er udtraadt af Cancelliet, for at tiltræde et som det synes mindre hæderfuldt Embede (som bestyrende Directeur af Administrationen for Fattigvæsenet) vakte ikke saa megen Forundring som Valget af hans Efterfølger. Som Politiechef og den, der taler hver Dag 1 a 2 Timer med Kongen (ofte gaaer og kommer han et Par Gange) har Kjerulff naturligviis megen Anseelse og Indflydelse, og dette, ligesom og, at han blev Commandeur, samt endelig, at det var ham overladt af Kongen, om han vilde vedblive at være i Cancelliet, eller ikke, viser, at det fuldkomment var med hans gode Villie, at han udtraadte, ligesom ogsaa hans, som de øvrige Deputeredes, spændte Forhold med Stemann maaskee gjorde ham

det ønskeligt. I hans Sted, som Cancellie-Deputeret og Chef for det vigtige Departement for Khavn.s og Sjællands Justitsvæsen, er kommen en ung Mand, Benzon, der for et Fjerdingaar siden var Assessor i Overretten, derpaa avancerede op i Høiesteret, og nu, efter næsten ikke at være kommen til at gjøre Tjeneste der, er bleven valgt til Cancellie-Deputeret. Han er bekjendt som en Mand, der hidtil har gjort hvad han skulde, men ei hellere videre anseet for noget Lys; han er, tildeels formedelst sit Udvortes, ikke meget afholdt i Byens Circler, og vides ikke at staae i nogen Forbindelse med fornemme Folk, der kunne have trukket ham frem. Man formoder, at Stemann, der rimeligviis har foreslaaet ham for Kongen, har villet have en Mand ind, der aldeles ikke stod i Forbindelse med de andre oprørsksindede Deputerede, og som ene maatte antage ham som sin Lykkes Ophavsmand, og derfor kunde ventes at ville holde med ham. Imidlertid, svarede Stemann forleden til en fornem Mand, der sagde til ham, at han havde hørt, Benzon var en meget vakker Mand, — »Ja, de siger saa! Jeg kender ham ikke«. Men samme St. er en Filou. — — —

Dog, — jeg veed ikke, om slige Historier ikke snarere kjede, end more Dig, uagtet de, især under den dybe Taushed, som ellers bevares om alt hvad der staaer i Forbindelse med Regjeringssager, dog kaste et lillebitte Lysskin ind paa Forhold, der ere eller kunne blive vigtige. Jeg vil derfor gaae over til det, der sædvanligst pleier at være Genstanden for min Correspondance, men det, jeg denne Gang kan meddele, er, som sagt, ikkun lidet.

Molbech agter at udgive, — hos Reitzel, — de Forelæsninger, han holder over Poeterne i den første Tid af Chr. 7des Regjering, og det efterhaanden, som han rykker frem, i smaa Hefter paa 2 à 3 Ark, formodenligen fordi han troer, at Folk ere saa graadige efter dem, at de ikke kunne bie; hvis det ikke er en tankeløs Efterligning af de nyere franske Professorer. I disse Forelæsninger skal der, efter Reitzels Sigende, forekomme et og andet Ondt om Øhlenschläger; imidlertid fik denne, der forleden gjorde Molb. den Ære at hospitere ved hans Forelæsning, den Dag idel Roes at høre. Iøvrigt beskjæftiger Molbech sig meest med et Arbeide, der sikkert ogsaa er ret i hans Smag, nemlig at skjære og rette i de stakkels Comedieskriveres Arbeider, hvorved han iøvrigt naturligvis gjør disse ligesaa forbittrede paa sig, som selve Skuespillerne allerede ere det. Saaledes er Andersen, der har skrevet en Vaudeville efter Scribe, meget opbragt over, at

Molb. ikke blot har strøget og rettet Stiil i dette hans Arbeide (hvilket dog nok kunde være fornødent), men endog, uden at spørge ham derom, har forandret Stykkets Titel »Quarantainen« til »Skibet fra Smyrna«. Ogsaa i Heibergs Stykker, — Comedien hedder Huuslæreren og Vaudevillen Kjøge Huuskors, — har han taget sig den Frihed at gjøre Rettelser eller Forslag til saadanne, navnligen i Henseende til Sproget; saaledes har han et Sted foreslaaet Ordet Gesandtskab, som mere dansk, end det af Heiberg brugte Ord Ambassade. — Ovenmeldte Andersen, der i Sommer gjorde en lille Reise ned i Tydskland, agter at udgive en humoristisk Beskrivelse af denne paa 14 à 16 Ark. Dagen efter at han var kommen hjem igjen, kom han op paa Kongens Bibliothek, og bad Fabricius om de humoristiske Reiser, Bibliotheket kunde have; nogle Dage efter kom han og bad om at faa andre humoristiske Værker, ligegyldigt hvilke; kort derpaa kom han og spurgte, om Fabricius ikke havde nogle prosaiske Sagn om Harzen, og atter nogle Dage derefter, om han ikke havde poetiske ditto over samme Harzen; alt dette skulde ind i hans Reisebeskrivelse. Denne Andersen er et stort B., af hvem der aldrig vil blive noget endog blot taaleligt dygtigt, og alle Recensenternes Formaninger, — der ere blidt nok fremsatte, selv Thortsens inclusive, — ville ikke nytte det allermindste. — — —

Poul Møller, der har været her et Fjerdingaar, uden at jeg har seet ham, uagtet vi begge ofte havde besluttet at gjøre hinanden Visit, traf jeg endelig forleden hos Reitzel, hvor han kom meget ilsomt ind, og spurgte, med en Mine, som om den Sag var ham meget magtpaaliggende, om de ikke havde fundet et Lommetørklæde, han formodenlig havde glemt der for 3 Uger siden. Da han saae mig, glemte han aldeles Tørklædet. Da jeg derpaa bragte ham Chr. Winthers Hilsen, stillede han sig an som om han strax vilde skrive til ham, udspurgte mig paa det nøieste, om hvorlænge han blev i Paris, om saalænge, at han kunde sende Brev, m. v., men faldt derpaa ind i en dybsindig Tale om Folk, der havde 5, Folk, der havde 10, ja vel 15, 20 eller endog 25 Børn, indtil han pludselig foer op med en drøi Eed, at han reent glemte sig selv. Derpaa styrtede han ud af Døren, — han skulde holde Forelæsning Kl. 11 og den var 5 Minuter over $11^1/_4$, — men kom strax tilbage, da han i Hastværket havde glemt sin Hat. — Du seer, at han er den samme som tidligere. —

Reitzel er meget svagelig; hvert Øjeblik er han syg, hvilket reiser sig af en meget slet Fordøielse. — Professor David har fulgt sin fordums Vens, Heibergs, Exempel. Han har forlovet sig med en meget ung og meget kjøn Pige, en Frøken, hvis Navn jeg i dette Øjeblik ikke kan erindre. —

Lad mig see, at Du adspreder min Examenstaage lidt med et Brev eller to. — Hils Din Kone. —

Khavn. d. 4de April 1832.

Kjære Ven!

Jeg kan begribe, at Du er noget, og maaske endog meget begjærlig efter at høre Noget om Folks Tanker her i Byen betræffende Danmarks 35 Vise og det øvrige Constitutionsvæsen. Lidet kan jeg fortælle, som jeg har sammensanket allevegne fra. For at forberede Constitutionssagens Overveielse ved de kloge Mænd derved at Udkast gjordes til at forelægges dem, som og for at fremme, saavidt muligt, Uniformitet for de Tydske og Danske i denne Henseende, var alt for længe siden udnævnt en Committee bestaaende af Præsidenterne i begge Cancellierne: Moltke og Stemann, og de 2 Generalprocureurer Ørsted og Høpp. Imidlertid blev det tydske Udkast først færdig, foredroges nok Kongen foreløbigen og de tydske kloge Mænd bleve udnævnte; men tillige indgav Moltke en formelig skriftlig Klage til Kongen over, at Stemann søgte at trainere Sagen og ikke vilde tage ordenlig fat. Derpaa fulgte en Scene mellem Kongen og Stemann, hvor den Første skjeldte den Sidste Huden fuld. Nu kom Alting i Bevægelse. De 35 Mænd udnævntes og Committeens danske Udkast, — der gjennem danske Cancellie skal forelægges Kongen, — blev endelig færdigt og sysselsatte en Uges Tid en Snes Mennesker af Cancelliets Personale med Reenskrivning. Hvad de Vise angaaer, da mener Man, at de Fleste af dem ere dumme nok, og underer sig over, at Valget er faldet saa slet ud, medens jeg havde troet, at det vilde være blevet endnu værre. Det Mærkværdigste ved Valget er, at der kun findes 7 Repræsentanter for Jylland, og at Man ikke har kunnet finde flere end een eneste Kjøbmand uden for Khavn. (Agent Voigt i Faaborg, en forstandig Mand, siges der), som kunde ansees værdig til at være med i denne

Forsamling. Man bifalder, at alle collegiale Embedsmænd ere blevne udelukkede; men Man dadler, at 3 af de maadeligste Stiftamtmænd, vi have ere tagne med; ligeledes forarges man naturligviis over Folk som Overpræsident Moltke, Justitiarius Bornemann, Kmherre. van Deurs, Etatsraad Eriksen, Justitsraad Møller (som Stemanns forhenværende Fuldmægtig), Agenterne Hammerich og Busch, tilligemed de fleste Andre. Endeel ere kloge nok, men kjende enten Intet til Constitutionsvæsenet eller befrygtes at ville blive for ydmyge. Dette sidste er t. Ex. Tilfældet med Etsrd. Hvidt, der dog ellers har viist sig kjæk, saasom for nyelig ved, i en for Grosserer-Societetet skreven Erklæring, at erindre Toldkammeret, som havde forlangt Societetets Betænkning over en ny paatænkt Skat paa alle Skibe, om at Kongen ved Fdgen. af Mai f. A. havde lovet at foredrage deslige Sager for Provincialstænderne, og at disse vel ei endnu vare organiserede, men at dette dog vel snart vilde skee, saa at Man vel burde forvente deres Yttringer om hin Sag. — Hvad det ovenfor ommeldte Udkast angaaer, da er det nok det 2det eller 3die, som Ørsted har udarbeidet; de foregaaende vare snart for liberale, snart for illiberale. Det nuværende skal være af meget stor Omfang. Iøvrigt strider den liberale Ørsted imod directe Valg, og taler for middelbare Valg, medens de umiddelbare understøttes af de mindre liberale. Denne tilsyneladende Inconsequence skal imidlertid være godt motiveret paa begge Sider. Af det øvrige Indhold har jeg hørt meget lidt, t. Ex. at der antages at ville blive 3000 Vælgere i Khavn., og at der foreslaaes at skulle blive 12 Repræsentanter for denne Stad og i det Hele 66 for de sjell.-fyenske etc. Stænder. Iøvrigt er det, som ogsaa Rescriptet udviser, ikkun Valgmaterien, der bliver at drøfte i de kloge Mænds Forsamlinger, aldeles intet Andet. Der vil saaledes ikke blive den forelagt Noget om Offenlighed eller Ikke-Offenlighed ved Stænderforsamlingerne, med mindre de af sig selv skulle ville behandle ogsaa denne Materie og indgive særdeles Andragende i denne Hens. til Kongen, hvilket imidlertid Stemann sikkert vil sætte sig imod med Hænder og Fødder. Forresten har dog det, der nu er skeet, igjen vakt nogen Interesse for Sagen, skjøndt de Fleste betragte denne i sig selv som intetsigende, og kun interessere sig for den, fordi de tænke dem Muligheden af, at det engang i Tiden kan blive et Trin til noget Bedre. — Jeg har i et tidligere Brev talt om Trykkefrihedssagen, og udentvivl siden

yttret den Formodning, at denne Sag var bortfalden, da der ikke hørtes Noget om den. Dette er imidlertid ikke saa. Cancelliet har skrevet en meget lang Betænkning desangaaende, og vel skal Pluraliteten deri være af den Formening, at der ei bør gjøres yderligere Indskrænkninger i Trykkefriheden, end de, der alt findes; men derimod har Stemann skrevet et votum dissentiens paa 10 Ark, indeholdende stærke Forslag til Indskrænkninger. Denne Betænkning er alt gaaet til Kongen for henved 1 Maaned siden, men endnu ikke refereret i Geheime-Cabinettet. Overhovedet skeer det i de sidste Aar ofte, at Sager sammenhobes der i flere Maaneder uden at blive afgjorte. For en Deel ligger vel Aarsagen hertil i, at Kongen ikke længer føler sig saa virksom og kraftfuld som før; men for en Deel er det og foranlediget ved de sidste Aars Forandringer i den Kongl. Families huuslige Stilling. Da Prindsesserne boede hos Kongen, kunde de altid tale med ham; men da de nu boe udenfor Huset, og dog hver Dag, ofte flere Gange om Dagen, maa gjøre Visit, komme de ikke sjeldent netop som han er beskjæftiget med Geheime-Cabinetssekretairen, saa at han maa forlade de Forretninger. Iøvrigt kan det maaskee være Dig af Interesse at høre, hvad jeg netop i disse Dage først har faaet at vide, hvorledes det gaaer til ved disse Cabinets-Referater (ei at forblande med dem i Statsraadet). Secretairen, før Jessen, nu hans Stedsøn Feddersen, læser hele Forestillingen eller Betænkningen fra vedkommende Collegium eller Andragendet fra andre Vedkommende op for Kongen fra Ende til anden, og dernæst paa samme Maade alle Bilage, t. Ex. ved Forestillinger om Embeders Besættelse hele den store, ved Collegiet udarbeidede udførlige Liste over samtlige Supplicanter, deres Vilkaar etc., noget der især ved Præstekald, hvor der hyppigen er et uhyre Antal Ansøgende, maa være ligesaa uhensigtsmæssigt som trættende. — Inden jeg forlader Politica maa jeg endnu fortælle Dig, hvad jeg ikke mindes at have seet ommeldt i de offenlige Blade, at Prinds Fritz om kort Tid skal reise med en Fregat eller 2 ud i Nordhavet, ad Færøerne og Island til, alt for at lære Sømandskab, og blive ligesaa perfect en Admiral, som han er Landofficier, Artillerist, og, *teste* Schlegel, Publicist. Der siges, at han, der ønskede paa denne Reise at bære Admirals-Uniform, for noget siden spurgte Kongen: Hvorledes befaler Deres Majestæt nu at jeg skal være klædt paa denne Reise; men han fik kun i al Hast til Svar: Klæd Dig varmt, klæd Dig varmt, det er koldt paa Søen. —

Det næste Tidernes Tegn, som ikke er at forglemme i en saadan Correspondance, som vor, er det geistlige Væsen. I den allersidste Tid tales der vel ikke saameget derom, som for kort siden, men det er dog en ulmende Brand. Jeg vil begynde mine Smaanoticer om denne Gjenstand med Lindbergs Fortælling i den Wahlske Boglade om hvorledes han skaffede Grundtvig Tilladelse til at holde Prædikener i den Christianshavnske Kirke — — — — — — — — — — — — — — — — — — Da de Frommes sidste Ansøgning om at danne en Kirke for dem selv var afslaaet (Opsatsen i Dansk Ugeskr. om Udtrædelse af Statskirken er, hvis Du ei alt veed det, af Mynster), saa gik Grundtvig op til Stemann og forlangte at vide Grunden til Afslaget. Denne vægrede sig for at sige ham Noget. Da Lindberg hørte dette af Grundtvig, gik han op til Bispen, som vel et Par Gange lod sig nægte hjemme, da han var bange for den theologiske Helt; men endelig maatte han frem, da Lindb. bad om en Stol, og erklærede, at han vilde bie der indtil Müller kom. Da denne nu kom frem, spurgte Lindb. ham om Indholdet af hans Betænkning i hiin Sag, og da Müller ei vilde ud dermed, erklærede Lindberg, at Bispen skulde Dagen efter staae i alle kjøbenhavnske Blade, og siden i alle andre Rigets Aviser denunceret som den første og værste Kjætter i Landet. Herover blev Kappebæreren bange, og indlod sig i Underhandlinger med L., hvilke endte sig med at Bispen forpligtede sig til at skaffe Grundtvig Tilladelse til at holde sine Prædikener, og at det skulde være skeet inden næste Middag. Dagen efter gik Müller til Kongen og samme Dag fik Cancelliet Underretning om, at hiin Tilladelse meddeltes Grundtvig. — Lindberg lader ellers i den sidste Tid Intet høre fra sig, og beskjæftiger sig formodenlig meest med sine talrige Processer. Den der er af størst Interesse er Sagen med Wisbye; for en 3 Ugers Tid siden meente Man i Almindelighed i Byen, at Wisbye i det mindste tildeels vilde tabe den; det samme troede jeg efter det ringe Bekjendtskab, jeg havde til Sagen af at titte i de udkomne Pjecer, men jeg har for en stor Deel faaet andre Tanker ved at læse den sidste Artikel i det nylig udkomne Hæfte af Maanedsskriftet for Litteratur. Den er saa godt skrevet, at jeg ikke kan tiltroe Andre end Mynster den; thi Clausen kan den ikke være af. Overhovedet er Mynster overordenlig virksom i Litteraturen i denne Tid, især for Maanedskriftet og Ugeskriftet; en lille Opsats i det sidstnævnte om det lille Skuespil Familien Riquebourg var ogsaa af ham. —

Endnu maa jeg, inden jeg aldeles forlader den theologiske Galskab, ikke forglemme at fortælle Dig, hvad Bispens Søn forleden sagde mig, at 2 Haandværkssvende, forresten som det syntes ikke forrykte, kom op til Biskoppen og berettede, at den hellige Treenighed havde aabenbaret sig for dem og klaget over den megen Ugudelighed, som gik i Svang her i Byen; Treenigheden havde derfor befalet dem at gaae hen og opfordre Bispen til at give dem Tilladelse til at gaae til Alters hos Grundtvig, samt til at tillade Conventiklerne at vedblive. Müller søgte at tale dem tilrette. Skade var det, at han ikke udspurgde dem om hvorledes Treenigheden havde seet ud. — — —

P. Scr. Igaar var Cancellie-Collegium samlet for lukkede Døre fra Kl. 9 til Kl. 5 og fra Kl. 8 om Aftenen til Kl. $11^1/_2$. Det voldte ogsaa Constitutionsvæsenet. Jeg tænker, de Gamle iblandt dem døe af deslige Anstrængelser. — U. s. Du maa holde vel Mund med mine Nyheder.

Khavn. den 10de April 1832.

Kjære Ven!

Jeg tilskriver Dig disse Par Ord for at meddele Dig en Underretning, som du kan gjøre Krav paa at erholde snarest muligt af mig, og som det vilde være mig ubehageligt at lade Dig først komme for Øren fra Andre. Denne Nyhed bestaaer deri, at vor Ven Hertz endelig har demaskeret sig som Forfatter af Gjengangerbrevene etc. At jeg ikke har aabenbaret Hemmeligheden om hans Forfatterskab for nogen af mine Venner, som ei vidste det fra ham, selv ikke for Dig, er Noget, som Du vel fuldkomment undskylder. Han er desuden Autor til Amors Genistreger, Burchhardt, Flyttedagen, Emma, Vaudevillerne Kærlighed og Politie og Arvingerne, samt til hele den anonyme Nytaarsgave, med Undtagelse af Indlednings-Fortællingen, der er af mig. Hvorledes jeg, der ellers paa ingen Maader giver mig af med at skrive poetica, er paa Prent kommen med i saadant et Complot, skal jeg, hvis Du ønsker det, en anden Gang fortælle Dig; men for Tiden har Constitutionsvæsenet, (der nu i 3 Dage næsten uafbrudt beskjæftiger hele Cancelliets Personale med Afskrivning, Dictering og Conferering), samt Snakken om og Betragtninger i Anl. af hiin Hemmeligheds Aabenbarelse m. m., occuperet min Tid saa

aldeles, at jeg ikke kan andet end øieblikkeligen slutte dette lille Brev. —

Skriver Du mig nu ikke til, skal Du skee jeg veed ikke hvad. Hils Din Kone!

Din
V. Jacobsen.

P. Scr. Hertz blev ogsaa døbt igaar; Kilde og jeg vare Faddere. —

Khavn. 13.—15. Mai 1832.

Kjære Adler!

Jeg bør, af flere Grunde, fortælle Dig endeel om mit Forhold til den berømmelige Forfatter, jeg ovenfor nævnte (Hertz), saavelsom om min Dom over hans Arbeider. Som Du veed, ere Hertz og jeg Skolekammerader og Studenter fra samme Aar. Uagtet jeg nu saaledes havde særdeles megen Omgang med ham, som og med Thortsen og Kilde*), gjorde de, der samtligen beskjæftigede sig ikke blot med at læse æsthetica, saaledes som jeg, men og med at skrive sligt, — ikke mig eller Andre bekjendt med disse deres Præstationer, hvilke jeg ei heller var begjerlig efter at lære at kjende. Efter de første Studenteraar ophørte min Forbindelse med Hertz, tildeels fordi han boede ude af Byen; og først senere kom jeg i 1824 og 1825 igjen i nærmere Forhold til ham, da jeg paatog mig at quasi-manuducere ham til juridisk Examen. Efter dennes mindre heldige Udfald — (han fik haud, udentvivl deels fordi han ved sin Tunghørighed ikke forstod endeel Spørgsmaal, og deels fordi hans Examen indtraf paa en Tid, da der herskede meget rigide Principer) — saa trak han sig igjen meget tilbage, og da jeg i den Tid havde flere Andre, med hvem jeg stod i venskabelig Forbindelse, bleve vi igjen borte fra hinanden. Først i Vinteren 1827—28 traadte vi hinanden igjen meget nær, og han havde i Foraaret 1828 alt bestemt at indvie mig i sine Aaret i Forveien begyndte Forfatter-Hemmeligheder, hvis ikke mine strænge Domme over Litteraturen havde skræmmet ham og hvis ikke snart efter min Sygdom havde gjort det umuligt at aabenbare mig hans Autorskab. Saaledes fik jeg Hemmelig-

*) Mathias Lorenz Frederik K., cand. phil og Sproglærer, en Ungdomsven og senere Slægtning af Jacobsen; født 1798, død 1879.

heden først at vide efter at min Nervesvækkelse havde tabt sig nogenlunde. Derimod ere Amors Genistreger, Emma, Gjengangerbrevene og Nytaarsgaven opvoxede under mine Øine. De tvende første vare iøvrigt Prøver, hvis Udfald vi ligesaalidet havde Begreb om, som om Udfaldet af det vovelige Foretagende med de poetiske Epistler fra Paradis. Ikke Faa vare Medvidere i hans Hemmelighed, men det var Kilde, Thortsen og mig, der tjente ham som egenlig Forsmag paa Publicum, og vore Domme vare saa langt fra at være milde, at han neppe nogensinde har faaet saa strænge Bedømmelser, — Grovheder fraregnede, — paa Prent, som han har faaet dem mundtligt og skriftligt af os. Hvad Amors Genistreger angaaer, da var vor Dom vel allerede dengang nogenlunde gunstig, men den er egenlig først bleven fordeelagtig efterat vi senere og oftere have læst den. Mod Emma, hvor Hertz deels har villet skildre saa naturligt, som muligt, og deels, idetmindste i de tre første Acter, villet vise, at der egenlig ikke udfordres nogen synderlig Handling i et Drama, har jeg, navnligen forsaavidt det Sidste angaaer, havt betydeligt at indvende, og min Opposition vedbliver endnu. Gjengangeren morede os allerede stykkeviis, men først da jeg havde læst den trykt, bifaldt jeg den næsten aldeles. Den anonyme Nytaarsgave skulde ikke have været ene af Hertz; ogsaa Kilde og Thortsen skulde have arbeidet med paa den; jeg paatog mig kun, efter megen Beden, at skrive en Fortale. Men Thortsen erklærede senere, at han ikke kunde skrive Noget, og Kilde, der hele Tiden havde givet godt Haab, declarerede, næsten som der skulde begynde at tænkes paa Trykningen, at han ikke kunde blive færdig. Hertz maatte derfor i største Hast, paa lidet over 3 Uger, skrive begge de 2 dramatiske Arbeider, der findes i Nytaarsgaven, og jeg, der, uagtet især Thortsens særdeles fordeelagtige Dom over Indledningen, ikke havde stor Lyst til at vise mig første og eneste Gang paa Parnasset i Selskab med en af de dygtigste Folk, der havde hjemme der, — jeg fik under saadanne Omstændigheder ingenlunde Lov til at trække min lille Skjærv tilbage. — Saaledes veed Du nu ogsaa Sammenhængen med mit poetiske Forfatterskab. — — —

Virkningerne af Hertz's Demaskering have ikke været saa uheldige, som jeg troede de vilde blive, end mindre saadanne som han selv frygtede for. Det er kun en næsten umærkelig Dalen i Folks Omdømme om hans Arbeider, der har fundet Sted, og hos Alle, med hvem han har gjort Bekjendtskab som Autor,

har han nydt en særdeles behagelig Modtagelse. Af de Skuespillere han har besøgt og som have besøgt ham, gjør han meest af Winsløv junior, fra Forstandens Side, og af Liebe i Hens. til Gemyttet. Af Skuespillerinderne er det Md. Wexschall og Frue Heiberg, som han taler med meest Respect om. Iøvrigt er han kommen i Forbindelse med H. C. Ørsted, Mynster, Collin og Heiberg. Collin havde allerede tidligere viist ham, som anonym dramatisk Skribent, megen Velvillie; Heiberg og han ere som røde Køer, skjøndt hvorlænge maa vor Herre vide. Et af de snurrigste Besøg, han har havt, er Bogtrykker Jørgensens, der, uden at kjende Autor, havde Navn af at have forlagt Gjengangerbreve, og der siden udgav paa sit Forlag de dog især mod Heiberg stilede falske Supplementsblade til Flyvende Post. Da Hertz nemlig en Morgen, kort efter sin Demaskering, stod hjemme og klædte sig paa, bankede det paa Døren, og ved dens Aabning viiste sig et lille, sammentrykket Menneske, der navngav sig som Hr. Jørgensen, og bad Hertz meget om Tilgivelse, fordi han havde trykket hine Blade. »Han var en fattig Mand — han var bleven forledet af Andre — og han havde jo rigtignok trykket hine Blade, men — de vare saa lange, han kunde forsikkre, han ikke havde læst dem« o. s. v. Kort hele hans Undskyldning var saa barnagtig, at Hertz neppe kunde bare sig for at lee, men tillige saa ydmyg, at der ikke var Andet for end at trøste Manden. — Forresten har Hertz, — men det er ogsaa en Hemmelighed — efter Collins og Møstings Opfordring søgt om, til næste Aar at faae et Reisestipendium og om imidlertid at erholde en Gratification, da han virkelig aldeles Intet har at leve af. Efter hine Mænds indflydelsesrige Anbefaling og en lang Audients, som Hertz desang. havde hos Kongen, tør han gjøre sig Haab om begge Dele. Ogsaa Prinds Christian, til hvem han ikke vilde gaae af sig selv, har ladet ham sige, at han ønskede at see ham, og Hertz har formodenlig idag været hos ham. — Iøvrigt presses han fra alle, eller dog en Hoben Sider, om Understøttelse i litterair Henseende; især er det snurrigt, hvilket Raserie der viser sig i Hs. til Tidsskrifter. Foruden Collin, der taler godt for det danske Ugeskrift, har Ørsted oftere havt fat paa Hertz for at udgive et Tidsskrift: Heiberg vil have Hertz til i Forbindelse med sig og Poul Møller at udgive et Maanedsskrift, og David, der talte til Thortsen om et nyt Ugeskrift at udgive, sendte Boghandler Soldenfeldt (forhen Salomon Soldin) op til Hertz for endvidere at sondere ham.

Naturligviis indlader han sig ikke i noget af disse Foretagender, der vel ogsaa snart igjen vilde gaae i Staae, selv om han kunde og vilde deeltage med.

Men du har sagtens alt længe været kjed af denne Passiaren om een Person og Ting, og savnet den sædvanlige arlequinagtige Bevægethed, der viser sig i mine Skrivelser. Jeg kommer derfor til at begynde med denne min Nyhedspost, som imidlertid vil blive noget kort, især imod det Foregaaendes Længde. Hvad Constitutionsvæsenet angaaer, saa ere de tydske Vise nu forsamlede og raadslaae af alle Kræfter over de eller det Udkast, der er dem forelagt. De skulle være færdige dermed inden Kongen reiser, hvilket skeer i Slutningen af Mai eller Begyndelsen af Juni, og de arbeide derfor meget stærkt, men deres Forhandlinger holdes i allerhøieste Grad hemmelige: der lader ikke eet Ord sig forlyde, undtagen i Almindelighed at de ikke ere saa ganske enige med det dem forelagte Udkast, og at de undertiden ere saa ivrige i at lade føre til Protocols, at Secretairen maa bede dem give Tid, da han ikke kan skrive saa hurtigt som de kunne tale. Hvad det danske Udkast angaaer, da blev der forelagt Kongen 3 Opsatser; den Ene, — egenlig Ørsteds i Commissionens Navn, men hvor ikke hans dissentierende Mening var fremsat, — var, med nogle Modificationer, bleven forandret til et votum fra Stemann, hvori han i meget afveeg fra det øvrige Cancellie; det andet var Cancelliets Udkast, saaledes som Pluraliteten ønskede det, og det tredie Ørsteds særlige votum om Middelbarheden af Valgene. Da disse vare foredragne Kongen approberedes eet, nok Stemanns, med Modificationer af det andet, hvorimod Ørsteds om Valgenes Middelbarhed forkastedes. Det saaledes paa ny udarbeidede Udkast er det, som skal forelægges de danske Vise. Forresten er det ikkun af de Tydske, Man venter sig Noget; til de danske kloge Mænd har man ingen Lid, og i en Maanedstid efter at deres Navne vare blevne bekjendtgjorte, udøste Publici Vittighed sig i alle Slags Bonmots over den største Deel af dem. Saaledes omtalte man en Carricatur, som skulde være udkommen, men som efter al Sandsynlighed kun existerede i Folkemunde, forestillende samtlige Vise med Stemann i Spidsen, der sang efter Helten i Pigen ved Søen »Her kommer jeg med mine Mænd«; Overpræsident Moltke, der gik istaae i sin lille Tale paa Skydebanen ved Prindsesse Vilhelmine-Festen for et Par Aar siden, sagde: »Jeg siger kort: ja, jeg husker nok min sidste Tale«; Stiftamt-

manden Grev Knuth, der beskyldes for først at maatte have indhentet sin Fuldmægtigs Samtykke, inden han indvilligede i at flytte fra Holbeks Amtmandskab til Khavns, sagde: Hvis der skal voteres iaften, maa jeg bede om Betænkning til imorgen; Justitiarius Bornemann bukkede og sagde: »Jeg underkaster mig i Eet og Alt Hans Majestæt Kongens allernaadigste Villie«; den gamle, nu taabelige Grosserer Etatsraad Eriksen sagde: »Jeg repræsenterer Grosserer-Societetet i sin Barndom«; og Biskoppen, der ellers altid pleier at sige langtrukkent: »Ja, . . . men«, sagde »Men, . . . ja« o. s v. — — —

Khavn. d. 13. Juni 1832.

Kjære Ven!

Naar jeg seer hen over det Materiale, der er bestemt til at udgjøre nærværende Brevs Indhold, saa forekommer det mig mere skikket til at staae indrykket som »Nyhedspost« i Liunges Kjøbenhavns-Blad, end til at være Gjenstand for en Correspondance, der, uagtet ogsaa den meest dreier sig om Nyheder, dog har noget mere Organisk ved sig end Copiistens Nyheds-Artikler. Det er derhos ovenikjøbet meget fortrædeligt, at adskillige af disse Noviteter i Grunden ingenlunde er hvad man kalder nyt, og at de idetmindste vedrører eller staae i Forbindelse med Ting, der ere Dig og hver Mand i Ribe alt for længe siden bekjendte. Naar hertil kommer, at Choleraen i Holsteen og Slesvig sagtens beskjæftiger Eders Sind saa meget, at der egenligen kun er een eneste Ting ny og gammel for Eder, nemlig netop Choleraen, saa veed jeg i Sandhed ikke hvad jeg tænker paa, naar jeg alligevel sætter mig hen og skriver dette Brev til Dig.

For Exempel de tydske Vise. — Om dem veed Du ikke blot, at de ere komne hertil, men formodenlig endogsaa, at de fleste af dem alt ere reiste bort igjen. Alligevel har jeg bestemt at fortælle Dig, at de have været temmelig tilfredse med Regjeringens dem forelagte Udkast, og at selve Demagogen Balemann der tilligemed Falk skal have været den ivrigste Taler i Forsamlingerne, skal have raadet til ikke at opponere for meget, da det, der gaves Folket, dog var aldeles givet i Ordets strænge Betydning, og da det ikke vilde være rigtigt at forbittre en gammel retsindig Regents sidste Dage ved en Opposition, som dog ikke

vilde nytte noget. Imidlertid have de dog ikke blot taget Anledning af nogle Yttringer i Udkastet til at andrage paa Offenlighed ved Stænder-Forsamlingerne, men 5 af dem (Falk, Balemann, en Godsbesidder Hennings, en Moltke og en Anden, hvis Navn jeg ikke husker) have særskilt foredraget Kongen 5 Puncter, som Folkets almindelige Ønske. Iblandt disse Puncter vare: en fælleds Landdag for Slesvig og Holsteen; at Kieler-Universitetet selv maatte vælge sine to Deputerede; at det kun for dem, som havde kongelige Embeder, og ikke for Enhver, der havde kongelig Bestalling (altsaa ikke for Advocater) skulde være fornødent at indhente kongelig Tilladelse til at modtage Valg som Deputeret; fremdeles Noget ang. Ridderskabets Viril-Stemme, med mere. Hine 5 Mænd havde ogsaa næsten faaet de af Ridderskabets Medlemmer, der vare blandt de Vise, til at stemme i med; men da disse fik at vide, at Kongen ikke vilde see dette naadigen an, men derimod vel vilde gjøre Ridderskabet nogle Concessioner, naar det forholdt sig roligt, saa faldt de fra. NB. Hele denne Sag er en Art Hemmelighed.

Nok for Exempel Prinds Fritz's Reise! Om den veed Du, at han er reist, og fremdeles at han er kommen tilbage igjen; fremdeles veed Du, at der har hersket Sygdom, ja Dødsfald paa den lille Flotille. Alligevel vil jeg fortælle Dig, hvad der ikke staaer i Aviserne, at en Kalv med sit Liv har frelst Prindsens. Denne, der ikke har været søsyg, og der overhovedet har viist sig som kjæk Sømand og holdt sine behørige Vagter, stod engang paa Dækket — under sin Vagt —, da der kom en stærk Vind, som kastede en Matros hen paa ham; derover faldt han og styrtede ned gjennem en Luge, dybt ned i Skibet, hvor der stod en levende Kalv. Paa denne faldt han, Benene knækkedes paa Kalven og den døde Dagen efter, men Prindsen slap godt derfra, medens han, hvis han ei var falden paa Dyret, vilde, idetmindste, have brudt sin Rygrad itu. — — —

(Fortsættes).

Af **"Tilskueren"** *udkommer et Hæfte hver Maaned paa gjennemsnitlig 5 Ark i stort Medianformat. Subskriptionsprisen udgør 1 Kr. for hvert Hæfte eller 12 Kr. om Aaret. Subskription, der er bindende for én Aargang, modtages paa ethvert Postkontor uden nogen Prisforhøjelse og i alle Boglader, saa vel som hos Forlæggeren, Højbroplads 5, Kjøbenhavn K.*

Sammesteds faas Aargangene 1884 — 1888, Pris pr. Aargang 12 Kr.

Henvendelser i Redaktionsanliggender bedes rettede til Udgiveren, Falkoneralle 11 A, Frederiksberg I. (Tr. bedst Mandag og Tirsdag 10½—11½).

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

SEPTEMBER 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.
P. G. PHILIPSENS FORLAG
THIELES BOGTRYKKERI.

En dejlig Dag.

Fortælling fra en Krog i Livet.

Der var jo ingen, der fattede, hvordan det var gaaet til.

Da General af Varén havde faaet den Idé, at nu vilde han have Fru Sofie Simonin op at spille i sin Afkrog, og Telegrammet var kommet om, at Fruen skulde have den Ære — mod Erlæggelsen blot af 6000 Frks., optalte i Finlands Bank — var jo Etvøs' sendt ud med Listerne naturligvis.

De gik med Listerne hver Gang, der var Komité — til Indsamling eller Basar eller Subskriptionsbal — hver Gang var jo de i Komiteerne for at ordne og for at løbe, baade Fru Etvøs: lille, sammenskrumpen, skuldersmal og lige op og ned som et Brædt; alting gik paa Figuren, Hoved og Hænder og Fødder og Munden med, Øjnene var det eneste, der ikke var med i al den Bevægelse og som ikke vidste, hvad Munden løb med, de brændte altid ligesom af anden Bekymring dybt inde i deres Huler; og Adjunkten med Bukserne helt oppe om de magre Ben og Stilebøger i de udbulnede Lommer — saa Frakken slattede, mens han løb med Brystkassen og Mankehovedet frem, som en Vædder, der gaar Storm. Manken og den vældige Brystkasse, det var egentlig det eneste, som var blevet tilbage af Studentersangeren Jakob Etvøs fra Helsingfors, som de kaldte Kæmpen....

Etvøs' havde jo rendt, som sagt, nu med Sofie-Simonin-Abonnementet, som de plejede, og de var, da hun skulde komme, paa Perronen som alle de andre: nogle var meget ubevægeligt stramme, nogle var trippende og selv Generalinden drejede og drejede »Buketten«, saa den surrede i hendes Hænder som et Hjul....

Og saa var hun kommen, lille, gemytlig og smilende og hun havde nikket og hilst og talt og — kørte, i Generalens Vogn, med »Truppen«, de to Herrer og Adjunkten som Fjærdemand paa Generalens Plads i Vognen.

Herren maa vide, hvordan han var kommen derind: Fru Simonin havde kun lét og Herrerne af Truppen havde lét og Døren var slaaet til paa det Etvøs'ske Uldtørklæde — Uldtørklæder af Fru Etvøs' Strikning var Familjen Etvøs' hovedsagelige Værn mod Vinteren, de indskrænkede sig mest til at beskytte Halsene —; Generalen stod og saa lidt langt efter sin egen Vogn, han var ikke naaet længer end til at gøre mange Dikkedarer foran Vogntrinet.

Saa under Køreturen var det vel sket eller da de skiltes. Fru Simonin havde vel sagt det i sit Hjærtes Uskyldighed:

— Ja — saa spiser vi i Morgen hos Dem.

Hvad vidste hun, om hvem der var Hoved og hvem Hale i Komitéen.

Hr. Etvøs stod endnu med Hatten i Haanden i Hotelparken længe efter at Fru Simonin var kommen af Vognen og op. Han vidste ikke rigtig, om han begreb:

— De vilde spise hos ham i Morgen.

— De vilde gøre ham den Ære at spise hos ham i Morgen.

Han kunde slet ikke fange nogen rigtig klare Forestillinger, men han bare løb, hjemad, hjem til Adolfa — hjem for at faa det sagt.... for der var jo nok noget, noget tyngende ved Æren ogsaa: Hr. Etvøs syntes rigtig han begyndte at blive saa hed, mens han løb.

— Men Jakob, men Jakob, raabte Fruen, hun var endnu i den Astrakans Stumpjakke og regerede med den mindste. Det var saa svært for Fru Etvøs at komme baade i og af Tøjet; der var altid noget at løbe om i Krogene eller en af deres ni, som faldt og græd — til det sidste.

Etvøs bare satte sig saa haardt i en Stol. Han syntes næsten, han blev endnu mere stakaandet nu herinde, hvor de otte Rørstole stod og saa' saa langt efter hinanden og Tapetet — Etvøs saa' det nu — var sat paa i saa mange klistrede Bider.

— Men Jakob, men Jakob — hva' er 'et?

Fruen blev staaende med den mindste paa sin Arm.

— De spiser her i Morgen, sagde saa Etvøs som en Mand, der opgiver det hele.

— Hvem? De? spurgte Fru Etvøs, der slet ikke forstod. Hos Etvøs spiste aldrig andre end de ni — og saa Pigen og Adjunkten det, der blev tilovers.

— Fruen — Fru Simonin — hun vilde spise hos os.

Og maaske mest for at sprede lidt paa den alt tungere Luft begyndte Hr. Etvøs at tale meget højt — men i noget hakkende Sætninger — om Æren, den store Ære — de var jo ligefrem blevet foretrukne for Generalens.

Men Fru Etvøs hørte ikke. Hun havde først kun sat sig, mens hun saa paa Etvøs med et Par uendelig forskrækkede Øjne:

— Aa, men, Jakob, hvordan kunde det gaa til? aa, men, Jakob, hvordan gik det dog til?

At det var »gaaet til«, det tvivlede Fru Etvøs ikke et Øjeblik paa. Hun var saa inderlig vant til, at det frygtelige maatte hænde.

Etvøs standsede med Æren og tørrede sig over Panden: han vidste ikke selv, hvordan det var gaaet til:

— Hun sagde, hun vilde spise hos os, gentog han bare pustende.

— Og du si'er i Morgen? sagde Fru Etvøs.

— Ja — min Pige.

Fru Etvøs førte, mens hun sad, sine magre Hænder over det tynde Haar ned imod Tindingerne. Det var hendes Vane, naar noget særdeles pinagtigt kom paa — i Aarenes Løb var det, som havde hun gravet de stakkels Tindinger ud til et Par Gruber, saa hule var de. Nu borede hun og borede hun:

— Aa — men, Jakob, her — aa, men, Jakob, her, sagde hun og slog ud med begge Hænderne.

Hun saa ud i Stuen fra Væg til Væg: nej, der var jo ikke ét helt Møbel.

Etvøs svarede ikke, han saa, at Skuepladsen var pauvre. Der var stille lidt, Fru Etvøs var begyndt at gaa op og ned:

— Kan du faa Forskud? spurgte hun saa sagte.

— Ja vel, min Pige, ja vel, min Pige — det gav et Sæt i Etvøs —: jeg maa jo, jeg maa jo, gentog han to Gange.

— Men to hundrede Mark — to hundrede Mark — Fru Etvøs sagde det i en Tone, som kunde ingen menneskelig Magt rejse den Summa —: man gør det ikke under to hundrede Mark ....

Fru Etvøs tog en Storsum paa Slump; i Virkeligheden anede hun jo ikke, hvad »man gjorde det for«: de havde jo ikke

haft fremmede siden Nr. tre af de ni blev døbt, og det var Etvøs' Kolleger til en »Smørgås«.

Fru Etvøs blev ved at gaa frem og tilbage. Hun var allerede i Selen under denne sidste Tilskikkelse:

— Saa maa hele Komitéen jo bedes, sagde hun med sin træt-grundende Stemme.

— Ja, min Pige, svarte Etvøs, der var blevet ganske spag siden den Tale om Forskudet.

Fru Etvøs tænkte: Aa — Maden var ikke det værste — Kogekonen kunde de ta'e — men alt det andet, alt det andet.... bare Dugene — Fru Etvøs troede ikke, hun havde to hele Duge.

— Gaar du saa, Jakob, sagde hun saa i samme stille Tone: efter.... de Penge?

— Ja, min Pige, svarte Etvøs. Han rent ud svedte. Om Forskud kunde der slet ikke være Tale, og han vidste ikke mer, hvor de to hundrede skulde tages, end den sidst ankomne af de ni, der brølede midt paa Gulvet.

— Børn, Børn, tyssede den vandrende Fru Etvøs. Det var de otte, som rumsterede i Spisestuen.

— Ja, saa gaar jeg, sagde Adjunkten og stod op, han var saare tung i sine Ben.

Fru Etvøs standsede lidt:

— De hundrede kunde du maaske laane hos Cerlachius, sagde hun meget tøvende.

— Jeg havde tænkt det, sagde Etvøs. Han havde intet som helst tænkt. Men nu gik han for at forsøge.

Da han var gaaet, faldt Fru Etvøs et Øjeblik ned i den Stol, han havde forladt — naar det til daglig en sjælden Gang hændte, at Fru Etvøs kom til Sæde, saa det ud, som hun ganske knækkede —: det var, som havde hun lutter Myrer oppe i sit Hoved:

— Aa — nej, nej, Maden er ikke det værste — aa nej Maden er jo ikke det værste, blev hun ved at sige, mens hun sad med rokkende Hoved.

— Hva' er nu det? saa fo'r hun op. Der havde lydt et Bums fra Spisestuen, saa Træhuset gav sig i Fugerne. Det var én af de ni, som faldt ned.

— Silla, Silla, raabte Fru Etvøs paa Pigen.

— Sil — — la...

— Og jeg, som er i Kaabe, sagde Fru Etvøs og tog sig forfjamsket op til Haaret. Fru Etvøs havde det med saadan pludselig at opdage, at hun befandt sig — til lidt urette Tid — i det eller det Klædningsstykke.

— Silla, Silla, blev hun ved at raabe, mens hun tog Kaaben af.

Silla viste sig med en Gulvklud: Der var bestandig én eller anden af de yngste, der havde været upaalidelig i en Krog.

— Ja, ja, sagde Fru Etvøs (alting var i Bevægelse paa hende nu igen): nu er der andet, nu er der andet.... Silla skulde til Lektors Frue og faa Adressen paa Kogekonen.

— — —

Adjunkt Etvøs havde faaet de 100 Mark — til Tilbagebetaling senere, sagde Hr. Cerlachius godmodigt nok.

Da han kom hjem, var hele Huset i Oprør. I Gangen var Møbler stablet sammen — godt, at de kunde støtte hinanden. Alle Unger føg hvinende ud og ind, som var hele Huset én Rutschbane. I Stuen skrubbede Silla Gulv med alle Skørter ud over Hovedet, saa den yderlig let beklædte Bagdel vrikkede højt op i Vejret — af ophidset Iver.

Fru Etvøs sad i Spisestuen, midt i »Dækketøjet«.

— Fik du dem? spurgte hun hastigt og saa op paa Jakob.

Der var noget eget bredt over Adjunkten, saa hun vidste straks, at noget havde han.

— De hundrede for i Dag, sagde han og skød de fem Mønter rask hen over Bordet.

— Naa — Gud ske Lov...

Det kom som et Suk: det var da en Draabe i hendes Bekymrings Hav.

— Gaa du saa ind, Etvøs, sagde hun, gaa du saa ind.

Adjunkten fyldte saa svært, han var blevet saa kry og talte om al Verden, som de dog burde invitere:

— Og saa maa vi dekorere, sagde han, saa maa vi dekorere. Han slog med de lange Arme, malende, frem mod de gabende Vægge, som om han ophængte usynlige Guirlander:

— Kære du, kære du, sagde han, man gør meget med lidt.

— Ja, Etvøs, ja — — men gaa du nu ind.

Der var jo ikke det tørre Sted paa noget Gulv. Silla vaskede, saa der stod Skum af Vandstrømmene, og Emmeline, den ældste, gik i Sivsko og tørrede de større Møbler efter — der var saa mange glemte Femfingre rundt omkring paa de Etvøs'ske Mobilier.

Fru Etvøs havde Glassene fremme paa Bordet til Undersøgelse — det var et sørgelig molesteret Kompagni; Fru Etvøs lagde Hænderne i sit Skød.

— Kære du, sagde Etvøs, Glas lejer vi.

Fru Etvøs saa, at de maatte leje:

— Ja, sagde hun, men det koster.

Hr. Etvøs gik.

Straks efter viste der sig en mørkklædt, yderlig langstrakt og højst mager Gestalt, som Fru Etvøs under megen Forskrækkelse fik placeret paa en Stol midt paa det vaade Gulv.

Det var Kogekonen, Madam Brofeld.

Hun blev ved at sidde tavs og vente med Øjnene paa Fruen og Hovedet strakt afværgende tilbage, mens Fru Etvøs stadig blev mer forskrækket — hun tænkte, Konen var fornærmet allerede. Man troede let det om Madam Brofeld paa Grund af hendes ejendommelige Hovedstilling; i Virkeligheden var den kun en Vane fra Faget, hvor det gjaldt at holde Ansigtet frelst fra Stegepanden.

— Ja, sagde Fru Etvøs, vi skulde jo — hun talte, som undskyldte hun en Forseelse — se no'en hos os — i Morgen... skulde vi...

— Seksten, lagde hun til, i en Tone, som var nu det værste sagt:

Madam Brofeld nikkede kun. Saa sagde hun med en mattrykket, gudhengiven Røst og Øjnene over paa Glassene.

— Hvor mange Serveringer? spurgte hun.

— Ja, ja, stammede Fru Etvøs, hvem Stemmen gjorde endnu mer forfjamsket: Hun anser det for ganske fortvivlet, sagde hun til sig selv.

— Ja, ja — sagde hun, det er forvænte Folk, meget forvænte Folk, Madam.

— Saa er det mindste seks, sagde Madam Brofeld i samme matte Tonefald — der var noget ved Madam Brofeld, saa man syntes altid, hun ligesom talte med foldede Hænder.

— Ja, svarede Fru Etvøs, der uafladelig rokkede paa Stolen; hun vilde svaret »ja«, om Madammen havde sagt seksten.

Madam Brofeld begyndte paa Spisesedlen og nævnede Retter og Biretter og »Garneringer« med en Stemme, som læste hun Landeplager op af en Poenitentse — Stemmen havde Madam Brofeld af sin Sygdom: hun gik bestandig rundt med Saar paa Tarmene af den megen Sætten-Smag paa Mad i Faget — mens

Fru Etvøs, der ingenting forstod, hun havde saa lidt Kogekunst ud over det daglige, blev ved at sige:

— Ja — naar det blot bliver pænt, naar det blot bliver pænt...; og pludselig slog Armene ligesom rundt om de usalige Glas, hun syntes, Madammen tog ikke Øjnene fra dem:

— Glassene lejer vi, sagde hun, ganske stakaandet.

Men Madam Brofeld blev kun ved i samme Moll en lang Stund, mens Fru Etvøs, der bestandig troede, at det specielt var deres Kasus, der laa saa tungt paa Madammen, blev mer og mer deprimeret — ogsaa af de mange Navne, Kogekonen førte i sin Mund — og sagde klagende:

— Ja — det bliver svært — det bliver svært...

— Og hvad vil det saa koste? spurgte hun med et Sæt.

Hendes Øjne fulgte angest Madammens haardhudede Fingre, som begyndte at bevæge sig, tællende paa Bordet, som spillede hun Øvelser paa et Klaver.

— Aa, vi hjælper os med halvfjærdsindstyve Mark, erklærede Madammen, til at begynde med...

Det gav et Ryk i Fru Etvøs, der følte efter Pungen med de hundrede:

— Ja, sagde hun, dem vil jeg saa gi' Dem straks; og hun lagde Guldstykkerne op paa Bordet, ét efter ét — Kendere tager saadan paa Antikviteter — og hun fik pludselig Taarer i Øjnene.

Madam Brofeld tog dem:

— Hvor skal der saa spises? spurgte hun i samme Tonart som før.

Det var ikke til at sige, hvor denne bestandige stille Bekymring hos Madammen ængstede Fru Etvøs:

— Spises? — alle Ord kom som Stød fra hende — spises?

— Ja — der skulde jo spises her.

— Naa — saa, sagde Madam Brofeld, der maaske slet ikke hørte men dog saa ud, som fik hun en ny Hjobspost for hvert Svar.

— Ja — men, nej, vi er jo ikke forberedte, det er kommet over os, det er jo kommet saadan over os, sagde Fru Etvøs.

Madam Brofeld bad kun, om hun maatte se Køkkenet.

Fru Etvøs havde i Stilhed skælvet for Køkkenet — Køkkenet var ikke Sillas bedste Side, og man kunde ikke sige, at der netop skinnede.

— Jo — Køkkenet, sagde hun, naturligvis....

Hun kom op fra Stolen.

— Børn, Børn, tyssede hun: Børn ...

De ni var efterhaanden stimlede sammen paa det vaade Gulv og fo'r hujende og særdeles forstyrrede op og ned ad Ryggene paa hinanden: de forstod, at der var Tale om Mad, om rigelig Mad.

— Emmeline — lys os, sagde Fru Etvøs; det er denne Vej — værsgod — denne Vej ... ja vi er jo ikke forberedte ...

I Køkkenet havde Silla Bleer til Tørring paa fire Snore.

— Aa — Silla har nok lidt Smaastykker til Vask, lo Fru Etvøs og begyndte i sin Forlegenhed at pille de halvvaade Smaastykker ned, midt i Køkkenet.

— Det var Komfuret? spurgte Madam Brofeld kun.

— Ja, lys, Emmeline, lys ....

Emmeline holdt Lyset hen over et spinkelt »Stativ«, der mestendels var dækket af nogle underlige Sækkelærreder, som Silla benævnede Forklæder — det var Komfuret.

Fire Huller, sagde Madam Brofeld, der saá ned paa Ildstedet med sine bekymrede Øjne.

— Ja, det er lidt rustent — lys Emmeline — det er lidt rustent, sagde Fru Etvøs, hvis Hjærte var helt snøret sammen: hun syntes, denne fremmede Kone saá deres Fattigdom lige ind i Sjælen foran dette ubrugte og vanrøgtede Komfur:

— Det er lidt rustent ... (Ringene paa de tre af Hullerne var ganske røde, de nøjedes med at koge paa det ene Hul hos Etvøs') ...

— Men — Porcellæn har vi, sagde hun pludselig fuldkommen umotiveret; et fuldstændigt Stel til atten, det Kronbergske Stel, blev hun ved, klamrende sig til Stellet, det Kronbergske Stel, helt slaaet til Jorden foran dette røde Komfur:

— En Brudegave, sagde hun, fra det Kronbergske Hus.

Og hun begyndte pludselig at tale om det Kronbergske Hus, hvor hun havde været som en Datter (Fru Etvøs havde været der som Guvernante) da den gamle Greve levede og de rejste — ivrigt og febrilsk, pralende, i én Strøm, som vilde hun pynte op med alle de Kronbergske Aner i sit tomme Køkken.

— Ja, saa Godnat, sagde Madam Brofeld, hvis Martyrium den grevelige Familje Kronberg ikke syntes at sprede; jeg møder Klokken syv.

— Godnat — lys Emmeline — lys.

— Godnat.

Emmeline lyste Madam Brofeld. Selv blev Fru Etvøs i det kolde Køkken — hun sad og græd paa en gammel Blok ved det kolde Ildsted.

Saa kom der nogen listende i Mørket.

Det var Emmeline — hun stod lidt ved Siden af den grædende Moder i Mørket. Saa tog hun hende ned om Hovedet:

— Moer, hviskede hun: hvorfor skal vi dog ha'e de fremmede.

Og hun begyndte selv at græde, ganske stille.

Fru Etvøs tog Hænderne bort fra sit Ansigt:

— Hys, sagde hun, jeg hører Fa'er; og de gik ind.

Etvøs var let at høre, for han raabte gennem alle Stuer, mens han løb op og ned, saa Benklæderne slubrede:

— Jo, de kommer, de kommer, sagde han, som om han indtil nu havde tvivlet paa Underet: jeg har været deroppe — hos hende, sagde han og ligesom sænkede Stemmen.

— Men, Etvøs....

— De bad mig, de bad mig jo, min Pige, værgede Etvøs for sig.

— Men, Adolfa, saa hun spillede, sagde han pludselig i en helt anden Tone og satte sig, overskrævs paa en Stol, med den graasprængte Manke frem, som hørte han Musiken endnu....

Etvøs havde oppe paa Hotellet hos Fru Simonin — midt mellem Peltse og Kufferter og et halvfortæret Maaltid og Kasser — siddet og hørt paa med Øjne, som hos en hungrig Hund.

— De holder af Musik? havde hun sagt, mens hendes Fingre løb fra Skalaer til Lisztstumper.

Han kun nikkede, med Øjnene paa hendes Ansigt.

Hun lo, mens Fingrene fløj, og Tenoristen pakkede Slæbkjoler ud og bredte Skørter over Stolene og fandt Tøfler indpakkede i Laurbærkransbaand ... Hun faldt ind i en March og tog Finalen for at prøve Armene efter Rejsen;

— Hat nichts gelitten, sagde hun veltilfreds om Bechsteineren og lod Hænderne falde ned i sit Skød.

— Sie lieben das? sagde hun saa med al sin godmodige Ligegyldighed og slog Knæerne sammen under Kjolen, mens hun vendte sig paa Stolen og saa Etvøs — hun havde ganske glemt ham.

Adjunkten sad ubevægelig midt mellem Peltse og Slæbeskørter — de stride Taarer løb ned ad hans Kinder.

...Fru Etvøs var ikke oplagt til at dele Begejstring. Hun sagde kun:

— Kogekonen har været her.

— Naa, sagde Etvøs og vuggede med Hovedet.

— Hun gik med de halvfjærdsinstyve Mark — til at begynde med....

Det var som Etvøs vaagnede. Men saa sagde han:

— Vi har vel endelig ogsaa Kredit — hos de større Handlende.

Til daglig købte Familjen ikke netop i de store Butiker — saa der skyldte de ikke.

Fru Etvøs havde allerede tænkt paa det: hos Jakob Svensson kunde de vel faa paa Borg, og de havde næsten alt hos Jacob Svenssons.

— Jacob Svenssons har ogsaa Vine, sagde Adjunkten, som grundede.

— Ja, Johan, nikkede Fru Etvøs: men det skal jo dog en Gang betales.

Adjunkten vidste det:

— Men nu maa vi sé paa Æren, min Pige, sagde han og begyndte at gaa op og ned:

— Vi bliver seksten.

— Ja, svarte Fru Etvøs: hvis vi skal ha'e Lektorens med.

Adjunkten standsede midt i Stuen med fremstrakt Haand, og han sagde igen med nøjagtig samme Blik i Øjnene som før:

— Adolfa — saa hun spillede.

— — —

Fru Etvøs havde faaet Etvøs til Ro med samt de otte.

Det var saa besværligt med Etvøs, saalænge han var oppe. Han enten huskede noget, eller han fik en »Idé« hvert femte Minut og gik saa og udviklede den, ud og ind, over de vaade Gulve.

Men nu var han kommen til Ro, og kun Emmeline var blevet oppe.

Hun hjalp med at aftørre Stellet og tørrede varsomt og sindigt med ivrige Børns stramme Mund og Øjne, der stod stive i hendes Hoved — Tallerken paa Tallerken.

Fru Etvøs kom ikke langt med Arbejdet. Hvert Nu fo'r hun op og løb om med tomme Hænder:

— Listen, Listen — hvor var nu Listen?

Det var Fortegnelsen over Kogekonens »Kar«. Den blev funden i Skabet, og grundende faldt Fru Etvøs hen over »Listen«:

De kunde nok hverken laanes eller lejes.

— Mo'er, sagde Emmeline med sin eftertænksomme eller ligesom hemmelighedsfulde Stemme — der var saa mange Ting, som hun og Moderen var vant til at hviske om og som de andre ikke skulde høre —:

— Hos Gerda's i Klubben har de saa mange Kar.

Men Fru Etvøs hørte det ikke. Det var da ogsaa, som skød i Aften alle Tanker frem i Forvirring, paa én Gang, glemte og halvglemte og fra for længesiden. Hun tænkte paa den Kronbergske Tid, da de rejste ... Og hun tænkte paa Vinteren siden, da hun og Etvøs de mødtes for første Gang, da han var Solosanger ved alle Festsalskoncerter ...

— Jo, Mo'er, sagde Emmeline igen; de har dem i Klubben. Hendes bekymrede Tanker syslede stadig med Karrene.

— Ja, min Pige; Fru Etvøs vaagnede:

— Aa, Gud, sagde hun: at vi ikke glemmer den Klods til det ene Klavérbén. Det var en Tankeforbindelse fra Festsalskoncerterne.

— Og gaa saa du ind, Emmeline, gaa saa du ind.

Emmeline rejste sig og lagde besindigt alting sammen. Saa sagde hun og blev staaende ved Siden af sin Moder:

— Mo'er — tror du, den Kogekone er ærlig?

— Vi maa haabe det, sukkede Fru Etvøs. Godnat min Pige.

Fru Etvøs rejste sig. Hun vilde se, om Gulvet i Dagligstuen var tørt. Med det løftede Lys stod hun midt i Stuen og saa sig om fra Plet til Plet.

Aldrig havde hun sét den saa fattig.

De strammede Gardiner, som dog ikke rakte, Stolene, saa spredte, som dog ikke fyldte, Pyntelæderne, til at dække, som Pigebørnene forærede hende til Jul — var de saa pauvre, saa latterlige....

Ja — ja — ret var det. Her havde hun henslidt sit Liv. Her havde hun født Børn, mens hun forgæves regnede, og ammet og visset og født igen og forgæves sparet; og født paany og altid »dækket« forgæves — mens alting blev slidt ud og forfaldt....

Og Etvøs — han bøjede kun Ryg som hun: fra Maaltid til Maaltid var hendes, fra Skole til Skole, det var hans.... Men de elskede jo hinanden. Aa — ja, gjorde de? Hun vidste det ikke mere. Til at elske hørte der vel ogsaa Tanker. Og Fru

Etvøs syntes, de kun sled, af Dagen i Dagen, med Gælden og de ni, der skulde klædes og mættes.

Mat vendte Fru Etvøs om og gik ind i Sovekamret. Adjunkten vaagnede og satte sig op i Sængen:

— Du, sagde han: hendes Billede hænger vi op over Klaveret. Det var ét af Sofie-Simonin-Billederne i Lystryk, der til Reklame var omdelt i Husene.

— Ja, Etvøs, svarte Fruen og lidt efter sov Adjunkten igen.

Fru Etvøs sad paa Sængekanten, da Emmeline løftede Hovedet henne fra sin Pude:

— Mo'er, hviskede hun med sin hemmelighedsfulde Stemme:

— Der er jo tretten Mark i Joakims Sparebøsse.

Fru Etvøs havde tænkt paa det Joakimske Særeje:

— Ja, ja, Barn, sagde hun: men sov nu. Godnat.

— Godnat.

Fru Etvøs laa og stirrede ud i Mørket: nu skulde de ikke løbe i Komitéer eller med Lister mér — nu skulde det være forbi...

Men det var jo det, at Musiken, den havde nu været deres fælles Glæde.... Da græd de altid sammen, de stride Taarer.

Fru Etvøs var ved at blunde hen, med halvaabne Øjne — hun havde jo Harens Søvn: i tretten Aar havde hun lyttet efter Vuggen med Haanden ud over Sængekanten ....

— Jnga kunde ha'e den hvide Kjole, overvejede hun endnu. Hendes Tanker fablede om, at vel et Par af de ni maatte ind ved Efterretten — som de kom hos Kronbergs.

Saa slumrede hun hen.

Emmeline laa stille og lyttede efter hendes Aandedrag. Hendes Hjærte var trangt af et bittert Nag.

— — —

Karrene var kommet, og i Køkkenet var Madam Brofeld i Gang: hun gik rundt mellem sine Tilberedninger med en egen markeret Gudhengivenhed som en Diakonisse mellem sine Sygesænge.

Silla hakkede og Silla skar:

— De ska' vel ikke mér end putte det i Munden, sagde hun, mens Madam Brofeld lidt efter lidt blev ganske hjemme i Lokaliteterne: hun gav Silla en Fremstilling af sin Sygdoms Udvikling, over Gryderne.

Det var Fru Etvøs, der forstyrrede den rolige Gænge.

Hun løb kun ud og ind hvert femte Minut for at spørge, om »Varerne fra Svensson« var kommet.

Etvøs lod jo ikke til saa meget som blot at ville høre om Penge — han bare gik og »dekorerede« —; Fru Etvøs gik tilbage i Spisestuen:

— Mo'er — er de kommet? hvidskede Emmeline.

— Endnu ikke.

Og de sad igen, ventende, tæt ved Vinduet, med kolde Hænder — de kunde intet ta' sig til.

Fru Etvøs gik igen; hun vilde ikke spørge mer, hun gik kun lidt støjende om og væltede Laaget af »Karrene«.

Madam Brofeld forstod saa vel: hun havde kogt i saa mange Slags Huse:

— Ligger her lidt Drikkepenge? sagde hun. For De viser vel Drengen herind, naar han kommer?

— Aa ja, aa ja, sagde Fru Etvøs, hvis Ansigt lyste op, mens hun søgte nogle Skillinger.

— Aa — Tak — aa Tak, sagde hun og tog Madammen om Haandleddene — hun vilde have trykket hendes Hænder: fra det Øjeblik forstod de to hinanden.

— Og det værste er, at man mister Smagen, sagde Madam Brofeld. Hun fortsatte til Silla om sin Sygdom, da Fru Etvøs var inde igen.

Fru Etvøs havde Kjolerne fremme — sin den sorte Silke og den hvide — bredte ud til Eftersyn over et Par Stole —:

— Mo'er, raabte Emmeline, der er han.

Det var Drengen med Varerne: Denne Vej, denne Vej, sagde Fru Etvøs, der følte hele den gamle Angest, mens hun viste den ranglede Urtekræmmer ud gennem Spisestuen; og de lyttede begge, Emmeline og hun, til han gik — med sin Drikkeskilling.

Det var som Fru Etvøs vaagnede op, da Varerne var vel i Hus. Hun var inde hos Etvøs og saá paa »Dekorationerne« — det var Lystrykket og et Par besynderlige Hjørnesofaer, hvis Bestanddele var Sængemadratser og Pakkasser —:

— Ja, naar de blot vil ta' til Takke — naar de blot vil ta' til Takke ... saa gaar det jo nok, gaar det nok ... Hun var ude i Køkkenet og gik i Vejen, hvor hun stod:

— Ja, nu er der da no'et at ta' af, sagde hun og stod og følte rundt paa Varebunken, med et Par Øjne, der straalte: en hel Velsignelse, sagde hun.

Hun vandrede tilbage til Etvøs, der draperede Sofaerne:

— Aa — ja, Etvøs, sagde hun og sad et Øjeblik og saá fremfor sig: En Afveksling er det jo.

— Adolfa, sagde Etvøs, der gik til og fra og betragtede det fuldbyrdede:

— Det er en Ære — en uglemmelig Ære.

Hr. Etvøs svedte, som haglede det af ham.

Der blev ringet paa Gadedøren, og Fru Etvøs maatte ud for at lukke op. Det var Hofretspræsidentens Datter — en douce, glatbehandsket Dame, der nu paa fem og tredivte Aar gik lydløs om i Præsidentens høje Embedsbolig og repræsenterede —: hun kom for at takke for Indbydelsen i den hemmelige Tanke at tilbyde ét eller andet til Hjælp.

Men da hun var kommen til Sæde midt i Forvirringen — Fru Etvøs løb rundt om en Stol: her er saa uryddeligt, meget uryddeligt, sagde hun, for Etvøs dekorerer — opgav hun i Stilhed sin Tanke:

— Det var bedre, det hele blev énsartet.

Etvøs stillede sig bag hendes Stol for at sé, hvordan Arrangementet tog sig ud fra hendes Plads:

— Aa jo, vi gør, hvad vi kan, sagde han og slog fornøjet Manken frem og tilbage.

Emmeline vogtede, fra en Krog, mistænksomt paa Hofretspræsidentens Datter, saa længe hun var i Stuen.

Frøkenen maatte ind og sé Stellet, der saá ud, som var det stillet til Auktion paa det lange Bord i den Etvøsske Spisestue:

— Men det er jo ingen Sag, sagde Frøkenen, naar man blot har Tingene.

Hun gik hjem, hvid af Forskrækkelse over de Etvøs'ske Tilberedelser.

— Ligefrem paa Byens Vegne, sagde hun til Faderen, Præsidenten.

Fru Etvøs var vendt tilbage til de to Kjoler. Det blev til, at Jnga skulde ind til Efterretten.

(Sluttes).

— — —

HERMAN BANG.

Alexander Hamilton og den nordamerikanske Unionsforfatning.

I.

Det er ofte blevet bemærket, at den historiske Opfattelse, som i vort Aarhundrede er den herskende, staar i en skarp Modsætning til den, der raadede i forrige Aarhundrede. Man var i det 18. Aarhundrede tilbøjelig til at forklare historiske Begivenheder, især Grundlæggelsen af Institutioner, der havde vist sig at være betydningsfulde, af bevidst Overlæg og Hensigt hos enkelte Personligheder. Og i naturlig Forbindelse hermed nærede man en stor, næsten ubegrænset Tillid til, hvad den ret »oplyste« menneskelige Fornuft kunde gøre for at ordne Samfundsforholdene paa bedste Maade. Det ædleste og det bedste, som det 18. Aarhundrede har frembragt, skyldes denne Tillid. Den nu herskende historiske Betragtningsmaade gaar derimod ud fra den Tanke, at alt stort sker, eller i hvert Tilfælde indledes, i Tavshed, i Ubevidsthed. Grundigere Kendskab til Historien har vist, hvorledes sociale og politiske Institutioner udvikle sig langsomt, og uden at der fra først af behøver at være nogen Bevidsthed om deres Betydning og deres fjærnere Virkninger. Historien staar for os som en stor ubevidst Udviklingsgang, ved hvilken de bevægende Kræfter, som fra først af raade, kunne være helt andre end de, der senere føre til at fastholde og paaskønne, hvad der har udviklet sig. Den Betydning, en Institution faar paa Højdepunktet af sin Udvikling, kan ikke antages at have gjort sig gældende i deres Bevidsthed, som lagde den første Grund til den. Og vi pleje at tilføje, at det er sundt, naar Udviklingen saaledes gaar overvejende ubevidst for

sig, ligesom Barnets Udvikling foregaar heldigst, naar man lægger saa lidt Mærke til det som muligt, og først og fremmest naar det lægger saa lidt Mærke til sig selv som muligt. Naar Kraften og Formerne er udviklede, saa er det Tid for Selvfølelsen og Selvbevidstheden at vaagne, for at det udviklede kan fattes og fortsættes med fuld Forstaaelse af dets Værd. Men denne grundigere og sundere historiske Opfattelse, ved hvilken vort Aarhundrede staar saa højt over det forrige, har paa den anden Side berøvet os dettes store Tillid til Tankens Magt paa det sociale og politiske Omraade. Vi have set saa mange Eksempler paa, at de snildest udtænkte Ordninger ikke bestaa, hvor den naturlige Jordbund i Folkets Erfaringer og dets gennem lange Tider grundfæstede Karakter mangler. Det er intet Under, at man er bleven skeptisk overfor den menneskelige Aands Ævne til med Bevidsthed at gribe ind i og paa gavnlig Maade at ordne de sociale og politiske Forhold. — En saadan Tvivl, en Tvivl, der synes saa vel begrundet ved hele den moderne Opfattelse af Historien, har noget svækkende og trøstesløst ved sig. Er vi da henviste til at lade os glide med Strømmen? Kunne vi lige saa godt lade være at tænke og at ville?

Allerede en simpel Betragtning (som allerede er antydet i det foregaaende) viser, at vor Opfattelse let kan blive lige saa ensidig som det 18. Aarhundredes paa sin Maade var. Den bevidste Tanke og Vilje hjælper ganske vist ikke, naar ingen naturlige Betingelser og Ævner ere til Stede. De kunne intet bygge eller skabe ud af sig selv. Men naar Tanken netop først og fremmest benyttes til at forstaa, hvilke Betingelser der ere til Stede og hvortil de kunne benyttes, — hvilke Farer der true, og hvorledes de kunne undgaas og formindskes, saa er den selv et vigtigt Led i Udviklingen, et Led, som ikke kan undværes, naar Livsgangen skal være stor og sund.

En interessant Bekræftelse heraf frembyder den amerikanske Unionsforfatnings Grundlæggelse. Her blev med klar Bevidsthed Konsekvensen dragen af en lang, i mindre Kredse forløbende Udvikling. Slutstenen blev sat paa en Bygning, som var vokset frem i det skjulte. Med fremskuende Blik blev der lagt Midler til Rette for at forebygge Farer, om hvis Alvor det følgende Aarhundredes Historie noksom har vidnet. Og der var en bestemt Anelse om, at det grundlagte Værk vilde komme til at afgive Ramme for en storartet Udvikling, som vilde blive af Betydning

ikke blot for det enkelte Folk, men for hele Menneskeheden[1]). Ogsaa denne forudskuende Bevidsthed har Historien bekræftet. Den har vist os det i nyere Tid enestaaende Syn af en demokratisk Stormagt. Der er nu gaaet hundrede Aar, siden Unionsforfatningen traadte i Kraft; og det vil sikkert have sin Interesse at dvæle ved de Tanker og de ydre Forhold, ved hvis Vekselvirkning den blev til.

Æren for dette store Værk tilkommer først og fremmest en hel Kreds af udmærkede Mænd, som vare besjælede af de nye Tanker, det 18. Aarhundredes engelske og franske Literatur havde sat i Bevægelse, og som ikke mindre vare fortrolige med de nordamerikanske Staters Forhold og med den Folkeaand, som der havde udviklet sig, — Mænd, der i Krig og i Fred havde kæmpet for Frihedens og Selvstyrelsens Sag. Men blandt dem er der igen én Mand, hvis Navn paa en særlig Maade er knyttet til Unionsforfatningen, fordi han var den første, der undfangede den Grundtanke, paa hvilken den beror, og med størst Klarhed og Energi

---

[1]) Paa Konventet i Filadelfia, hvor Unionsforfatningen blev udarbejdet, var især James Madison virksom for dens Vedtagelse. Han stod tilbage for Hamilton som Tænker, men havde mere Blik for de Kompromis'er, som de politiske Forhold gjorde nødvendige. Forhandlingerne paa Konventet holdtes hemmelige, men Madison skrev om Natten en udførlig Beretning om dem, for — som han sagde — „at bevare Materiale til en Konstitutions Historie, paa hvilken et — endog i sin Barndom stort — Folks Lykke beror, ja paa hvilken maaske Frihedens Sag i hele Verden beror". (Curtis: History of the Constitution of the United States. I. p. 427.) Det første Nummer af „The Federalist" (27. Oktbr. 1787) aabnes med følgende Udlalelse af Hamilton: „Efter tilstrækkelig Erfaring om den bestaaende Forbundsforfatnings Utilstrækkelighed opfordres I nu, Medborgere, til at forhandle om en ny Forfatning for de forenede Fristater i Amerika. Æmnets Betydning er klar. Det indeslutter i sig ikke mindre end Unionens Eksistens, dens enkelte Deles Sikkerhed og Velfærd, det Riges Skæbne, som i mange Henseender er det mærkeligste i Verden. Det er ofte blevet bemærket, at det synes at være blevet forbeholdt for dette Lands Befolkning ved deres Adfærd og Eksempel at afgøre det vigtige Spørgsmaal, om menneskelige Samfund virkelig ere i Stand til at oprette en god Regering ved Overvejelse og Valg, eller om de for evigt ere bestemte til at afhænge af Tilfældet og Magten, hvad deres politiske Forfatninger angaar.... Denne Forestilling maa, ved at forene Menneskekærlighedens Tilskyndelser med Fædrelandskærlighedens, forøge den Bekymring, som alle betænksomme og gode Mennesker maa føle for, hvad Udfaldet bliver."

begrundede og udviklede denne Tanke, ligesom han ogsaa med stor Kraft virkede for dens Udførelse. Denne Mand var Alexander Hamilton, en af de største Statsmænd og tillige en af de største politiske Filosofer, som nogen Sinde har levet. Det er paa Tide, at hans Navn drages frem for den almindelige Bevidsthed. Han fortjæner en Plads ved Siden af Washington og Franklin i Nordamerikas Historie, og i de politiske Ideers Historie fortjæner han en Plads i første Række.

Ogsaa ved sin Personlighed er han værdig til en mere almindelig Opmærksomhed, end der hidtil er bleven ham til Del. De betydningsfulde Tanker, han kæmpede for, fandt i ham ikke blot en af de mest geniale og energiske, men tillige en af de ædleste Forkæmpere, som nogen Sinde en stor og god Sag har haft. Han satte sit Liv ind for sin Sags Renhed. Under al Døgnets Strid, under den Forplumring af alle Forhold, al den Løgn og Smaalighed, som Nutidens politiske Liv saa mange Steder frembyder, er det styrkende at vende Blikket mod et Syn, som Historien ingenlunde frembyder paa mange af sine Blade: en stor og praktisk Idé, fattet med klar Bevidsthed og gennemført af en ren og energisk Vilje, hvem det lykkes i det afgørende Øjeblik at faa Folket til at lytte til sin Røst.

II.

De nordamerikanske Fristater skylde Uafhængighedsdriften og Frihedsfølelsen deres Oprindelse. De grundedes af Mennesker, som vilde undfly det religiøse og politiske Tyranni i Europa. Ny-England (de nordligste af Fristaterne) blev f. Eks. til ved de saakaldte »Pilgrimsfædres« Udvandring (1620). En Flok Puritanere var 1612 udvandret fra England til Holland, men besluttede senere at drage over til den nye Verden for at kunne leve efter deres egen Overbevisning. Under store Møjsommeligheder og Farer fæstede man Bo der. Den nye Kolonis Forfatning var i den første Tid aldeles uafhængig af Englands. Alle Menighedens Medlemmer samledes fra Tid til anden for at holde Raad, og man valgte sig selv en Guvernør, der med nogle faa Raadgivere ledede de løbende Forretninger. Da senere Folkemængden tiltog, indrettede man (1639) en Repræsentation, som skulde give Love. Hvad der mest udpræget fremtraadte i Ny-England, udviklede sig i beslægtede Former i de andre Kolonier. Den engelske Regering søgte

forgæves at kue denne saa naturligt opstaaede Selvstyrelse. Gennem Deltagelsen i den indre Styrelse af de offentlige Anliggender paa de forskellige Trin udviklede der sig en Almensans og en Borgeraand, som paa den Tid var enestaaende i Verden. Selv de mest fremskredne Aander i Gammel-England forstod ikke ret hvad der gik for sig der ovre. Man ser dette f. Eks. af den Forfatning, som John Locke udkastede for Karolina. Vel blev flere af Udkastets mere frisindede Bestemmelser ændrede af de Lorder, hvem Kolonien var overdragen af Karl II.; men selv afset herfra stred Udkastet mod den hele Retning, Udviklingen havde taget der ovre, og det kom derfor aldrig til virkelig Anvendelse.

Ligesom Koloniernes Borgere saaledes havde Lejlighed til at øve sig i indre Selvstyrelse, saaledes frembød de hyppige Kampe med Indianere og Franskmænd Anledning til at erfare Betydningen af Sammenslutning og Enhed mellem de enkelte Stater. Allerede 1643 sluttede saaledes fem Kolonier sig sammen som »the united Colonies of New-England« til et offensivt og defensivt Forbund. Medens enhver Koloni beholdt sin Selvstyrelse, skulde alle Spørgsmaal om Krig og Fred og i det hele alle Sager af fælles Interesse afgøres af en Forsamling, der bestod af to Udsendinge fra hver Koloni. Et Aarhundrede senere (1754) udkastede Benjamin Franklin en Plan til et Forbund mellem alle Kolonierne under Ledelse af en af den engelske Regering udnævnt Generalguvernør. Men denne Plan blev forkastet i Kolonierne, fordi man mente, at den indeholdt for store Forrettigheder for Kronen, og af det engelske Ministerium, fordi den var for demokratisk. Franklin mente (som det ses af hans Selvbiografi), at hvis hans Plan var bleven fulgt, vilde Kolonierne have været stærke nok til at forsvare sig selv; den engelske Regering havde da manglet ethvert Paaskud til at beskatte dem, og den blodige Kamp mellem Kolonierne og England vilde være undgaaet. »Men,« tilføjer den gamle Vismand, »saadanne Misgreb ere intet nyt; Historien er fuld af Staters og Fyrsters Vildfarelser. Se dig omkring i Verden! Hvor faa forstaa deres eget Vel eller følge det, naar de forstaa det! De, der staa ved Statens Ror, have for det meste meget at gøre og gøre sig ikke den Ulejlighed at overveje og udføre nye Planer. De bedste offentlige Forholdsregler antages derfor sjældent paa Grund af forudgaaende Visdom, men paatvinges af Omstændighederne.«

Saaledes havde det amerikanske Folk baade Lejlighed til at gøre Erfaringer og øve sine Kræfter ved selvstændig Deltagelse i

indre og ydre Anliggenders Ordning. Det havde faaet den bedste Opdragelse, et Folk kan faa, den, som bestaar i at handle selv, Ansigt til Ansigt med de virkelige Forhold, uden at en arvelig Regerings Formynderskab eller et selvklogt Bureaukrati i enhver Sag træder imellem.

Den amerikanske Revolution fik derfor ogsaa en anden Karakter end den franske. Man havde i Amerika udøvet Friheden, før man officielt fik den eller tog den. Gennem lang historisk Udvikling var der bragt en solid Underbygning til Veje, som kunde holde, selv om Spiret toges bort. Med den engelske Styrelse i Amerika faldt ikke enhver Styrelse; man havde lært at styre sig selv. Kontinuiteten blev ikke afbrudt. Folket var ikke vant til at faa sin Parole fra London, og det gjorde da intet, at Forbindelsen afbrødes. Vanskeligheden ved Unionsforfatningens Tilblivelse beroede tvært imod paa, at man var saa vant til næsten ubegrænset Selvstyrelse i de mindre Kredse, at man følte en Uvilje ved at oprette en Centralmyndighed. Men Livet opløstes ikke, fordi den øverste Autoritet stødtes bort. Anderledes i Frankrig. Her var Centralisationen trængt i den Grad igennem, at alt tilsidst hang i én Traad, saa at det maatte falde til Jorden, naar denne ene Traad overskares. Kontinuiteten i Folkets Liv blev paa én Gang afbrudt og er aldrig bleven fuldt genoprettet siden. Udviklingen af det enevældige Kongedømme havde ført til at trykke alle Klasser ned og berøve alle Kredse ethvert Initiativ. Intet Fællesskab føltes. Kongen og hans Embedsmænd maatte gribe ind over alt, hvis ikke alt skulde gaa i Staa. I en Indberetning til Ludvig XVI. skrev Turgot: »Deres Majestæt er nødt til at afgøre alt selv eller ved Deres Embedsmænd. Man venter Deres udtrykkelige Ordrer, før man bidrager til det offentlige Vel, før man agter andres Ret, undertiden endog før man handler i sine egne Anliggender«[1]). Ved Revolutionen beholdt man den centraliserede Styrelsesmaade, og de jakobinske Magthavere saa vel som senere den militære Usurpator fandt derved deres Vej banet.

Hvad Amerikanerne kæmpede for i deres Frihedskrig, var den gammel-engelske Frihed, det Princip, at et Folk ikke kan beskattes, naar det ikke selv gennem sine Repræsentanter har bevilget Skatten. Dette erkendtes ogsaa offentligt af mange Englændere. Den ældre Pitt erklærede saaledes i Overhuset (20. Ja-

[1]) Smlg. Tocqueville: L'ancien régime et la revolution. 7. ed. p. 158.

nuar 1775): »Den Aand, som nu gør Modstand mod Beskatningen i Amerika, er den samme, som forhen modsatte sig Laan, Privilegier og Skibsafgiften i England, den samme Aand, som fik hele England til at rejse sig og ved »Bill of Right« hævdede den engelske Konstitution, det samme Princip, som fastslog den store, fundamentale og væsentlige Grundsætning, paa hvilken vore Friheder hvile: at ingen engelsk Undersaat kan beskattes uden efter eget Samtykke. Whiggismens hæderfulde Aand besjæler tre Millioner Mennesker i Amerika, som foretrække Fattigdom med Frihed og ville dø under Forsvaret for deres Rettigheder som Mænd, som frie Mænd.« — Selv i deres Revolution havde Amerikanerne historisk Grund under Fødderne. Vel beraabte de sig i deres berømte Uafhængighedserklæring paa almindelige og oprindelige Menneskerettigheder, og man beskyldte Erklæringens Forfatter, Jefferson, for at have skrevet den ud af Locke's Skrift »On Government«. Men de amerikanske Ledere havde en anden Forestilling om deres »Menneskerettigheder« end de franske Revolutionsmænd. De mente ikke, at alt først maatte raseres, for at man saa paa bar Grund kunde opføre en ny Bygning efter visse abstrakte Principer. De »oprindelige« Principer betragtede man som de inderste Motiver og Tendenser i selve den historiske Udvikling, og hvad man krævede, var blot, at denne Udvikling ikke skulde standses ved noget Magtbud.

Frihedskrigens Historie ville vi her ikke dvæle ved. Gennem skiftende Sejre og Uheld førte den til et Punkt, hvor Englands Kræfter vare udtømte. Trods sine uhyre Udgifter, trods de Grusomheder og de til Dels forræderske Midler, som anvendtes, maatte England give tabt. — Amerikanerne stode ved Maalet. Men for at blive et Folk, er det ikke nok at afkaste det ydre Aag. Store indre Vanskeligheder vare endnu at overvinde, og med Rette har en amerikansk Forfatter nyligt kaldt Tiden fra Fredsslutningen til Unionsforfatningens Vedtagelse (1783—1789) den mest kritiske Periode i Amerikas Historie.

III.

Medens det engelske Herredømme varede, havde Kolonierne ikke haft nogen stadig Forbindelse med hverandre. Enhver af dem havde haft at gøre med den engelske Regering og kæmpet for at hævde sin Selvstyrelse overfor den; men afset fra enkelte

Forsøg paa Sammenslutning var Unionstanken ikke meget levende. Lige saa lidt som der var nogen stadig politisk Forbindelse, var der nogen synderlig Handelsforbindelse mellem Kolonierne indbyrdes. Nordamerika var væsentligt et agerdyrkende Land. Rejserne fra den ene til den anden vare desuden besværlige og sjældne; medens nu Tusender dagligt færdes paa Rejse mellem Boston og New-York, vare to Postkareter den Gang tilstrækkelige til at rumme alle de rejsende. Efter Pacifikbanens Anlæg kan man rejse hurtigere fra Boston til de nordvestligste Stater end man for hundrede Aar siden kunde rejse fra Boston til Filadelfia.

Under Frihedskrigen havde der (ligesom tidligere under Kampene med Indianere og Franskmænd) været følt Savn af en fast Centralregering. En Kongres, bestaaende af Delegerede med Fuldmagt fra de forskellige Stater, var sammentraadt. Denne Kongres havde udstedt Uafhængighedserklæringen og ledet Sagernes Gang under Krigen og ved Fredsslutningen. Men Enkeltstaterne havde stadigt følt en vis Skinsyge overfor Kongressen, og man var bange for at give den for stor Myndighed. Kongressen kunde nok fatte Beslutninger, men ikke udføre dem. Den kunde kun henstille til de enkelte Staters Regeringer, om de vilde udføre dem! Egentlig Regeringsmagt kendtes kun for de enkelte Staters, ikke for hele Forbundets Vedkommende. I hver enkelt Stat var der en fri Regeringsform, som skrev sig fra Koloniernes Grundlæggelse og som havde udviklet sig under stadig Kamp med de fra England sendte kongelige Guvernører. De i hver enkelt Stat valgte lovgivende Forsamlinger vare i Folkets Øjne de eneste Myndigheder, som havde Ret til at paalægge Skatter. Det kom derfor an paa dem, om de af Kongressen ønskede Bidrag til Krigens Førelse bleve udredede. Hver Gang en Bevilling skulde gives, maatte de alle spørges, og ofte gaves slet intet Svar. Da Kongressen i Aaret 1781 til Gældens Betaling foreslog en Indførselstold paa 5 p. c., vakte det stor Harme i de enkelte Stater. Man spurgte, hvorfor man havde modsat sig Stempelakten og Teskatten, naar der nu alligevel blev paalagt Skatter af en Magt udenfor Staten (Enkeltstaten)! Kun formedelst sin store Taalmodighed og Uegennyttighed formaaede Washington at udholde de pinagtige Forhold, i hvilke han ofte bragtes af Mangel paa Penge. Han udtalte senere, at Krigen vilde være endt tidligere og have kostet mindre Blod og Penge, hvis Unionens Regering havde haft Ret til at paalægge Skatter. Den 1. Januar 1777, ganske kort efter

Washingtons berømte Overgang over Delaware og Overfaldet paa Trenton (Juledag 1776), maatte Robert Morris, som under Krigen havde den ubehagelige Post at sørge for de fælles Finanser, gaa fra Dør til Dør i New-York for at indsamle Penge til Felttogets Fortsættelse.

Værre blev det endnu efter Krigen, da den Begejstring, som stedse paany flammede op og gjorde det muligt at ende Krigen paa en saa heldig Maade, var forbi. Man vendte sig nu hver til sin Gerning, og Sansen for de store og fælles Anliggender tabte sig. Man var jo paa den engelske Tid vant til ikke at have med noget at gøre, som laa udenfor Koloniernes Grænser. Der gjorde sig saa ofte en kortsynet Egenkærlighed gældende, som vægrede sig ved at opgive noget af Enkeltstatens Suverænitet til Bedste for Unionen. Dog rørte der sig tillige hos mange, til Dels blandt de mest fremragende Mænd, en principiel Overbevisning, som frygtede for, at Oprettelsen af en fast Centralmagt skulde kue Livet i de mindre Kredse og tilsidst endog kue det frie, selvstændige Liv hos de enkelte Personligheder. Saaledes betragtede General George Clinton, hvem New-York ni Aar i Træk valgte til sin Guvernør, de enkelte Staters Suverænitet som nødvendig Betingelse for Folkets Frihed, og ansaa dem, der virkede for en stærk Unionsregering, for »Despotiets Talsmænd«. En anden anset amerikansk Statsmand, Thomas Jefferson, som dog billigede den senere Unionsforfatnings Vedtagelse, skriver i sin Selvbiografi: »Det er ikke ved Konsolidering eller Koncentration af Magten, men ved dens Fordeling, at god Regering bevirkes. Var dette store Land ikke allerede delt i Stater, maatte en saadan Deling foretages, for at hver Stat for sig kunde besørge hvad der direkte vedkommer den, og hvad den kan gøre langt bedre end en fjærn Myndighed. Enhver Stat er igen delt i Grevskaber, af hvilke ethvert skal sørge for hvad der ligger indenfor dets Grænser; ethvert Grevskab atter i Kredse eller Distrikter til Varetagelsen af mindre Enkeltheder, og ethvert Distrikt i Gaarde, der hver styres af sin individuelle Besidder. Naar vi fra Washington [Byen W.] skulde have Ordrer om, naar vi skulle saa og høste, vilde vi snart mangle Brød. Kun ved denne fra det almindelige til det specielle gradevis nedad stigende Deling af Arbejdet kunne de menneskelige Anliggender besørges til alles Held og Lykke«[1]). Jefferson var saa ivrig Demokrat, at

[1]) Th. Jeffersons Works. I. p. 82.

han efter eget Sigende ikke var Ven af nogen energisk Regering nogensteds i Verden. Efter de indre Uroligheder, der i Begyndelsen af Firserne fandt Sted i Massachusetts, skrev han til en Ven, at saadanne Uordener vare nødvendige, naar der skulde herske offentlig Frihed. Selv om Friheden skulde udarte til Tøjlesløshed, maatte der drages snævre Grænser for Regeringens Magt. Enhver enkelt Stat burde have udelukkende Myndighed i sine egne Anliggender, særligt Beskatningsret[1]). — Naar saadanne Anskuelser hyldedes af fremragende Mænd og havde Rod i de historiske Forhold, var det intet Under, om de Erfaringer, man havde gjort om Sammenslutningens og Unionens Nødvendighed ikke fik tilstrækkelig Paaagtelse. Der syntes at foreligge et Enten—Eller: enten Enkeltstaternes Suverænitet eller Unionens Suverænitet, og af disse to tilsyneladende uforenelige Modsætninger havde foreløbigt den første Folkestemningen for sig.

Overfor Udlandet var man ved Fredslutningen optraadt som én Stat. Man havde paadraget sig Forpligtelser overfor England; men de enkelte Stater tog Forholdsregler, som aldeles stred mod disse Forpligtelser. Saaledes bleve de, der havde sluttet sig til England under Krigen, og som i Reglen kaldtes Toryer, forfulgte og mistede deres Ejendomme, uagtet disse vare garanterede dem ved Fredstraktaten. Kongressen manglede Midler til at gennemføre sine egne Forpligtelser. — Det gjaldt om at bringe den udenlandske Handel paa Fode. Men de fremmede Magter vægrede sig ved at afslutte Handelstraktater med et Folk, hvor der ikke var nogen Myndighed, som kunde skaffe sig Anseelse. Udlandet spekulerede endog i Enkeltstaternes indbyrdes stridende Handelsinteresser. Der opstod en formelig Told- og Handelskrig mellem Nabostater indbyrdes. — Endvidere skulde Hæren hjemsendes, og Officerer og Soldater skulde have deres Tilgodehavende. Men Kongressen kunde ikke skaffe de fornødne Midler til Veje. Oprørske Soldater samlede sig da udenfor Kongressens Lokale i Filadelfia og udstødte truende og haanende Udraab mod Kongresmedlemmerne. Guvernøren i Pennsylvanien vilde ikke samle Militsen, fordi det kun var Kongressen, som fornærmedes! — Ogsaa mod Enkeltstaternes Regeringer skete flere Steder Oprør, og samtidigt truede det med en Indianerkrig.

[1]) Smlgn. Curtis: History of the Constitution of the United States. II. p. 507.

Det var da intet Under, at man baade i Udlandet og Indlandet begyndte at nære Tvivl om Nordamerikas Fremtid. De udenlandske Magter, ikke blot England, men ogsaa Frankrig og Spanien, der i Krigen havde kæmpet paa Nordamerikas Side, vilde helst se Landet delt. Eller man mente, at den eneste Redning laa i Indførelsen af den monarkiske Forfatning, hvad enten det nu blev en fransk eller en engelsk Prins, som skulde over for at holde sammen paa Landet.

Og det var heller intet Under, at der blandt de fremragende Mænd i Nordamerika herskede Mismod og Betænkelighed i de nærmeste Aar efter Fredslutningen. Man følte, hvad der manglede: en stærk Centralmagt; men Opgaven var, hvorledes den skulde oprettes, og hvorledes den kunde forenes med Folkets demokratiske Tankegang og med Selvstyrelsen. Det gjaldt, om det af Kongressen vedtagne Valgsprog: E pluribus unum! skulde blive til Virkelighed. Og det gjaldt, om der i Nordamerika skulde danne sig en ny Stormagt, hvis folkelige Institutioner kunde danne et Hjemsted for Frihed og Selvstyrelse, eller om dets frie Stater skulde gaa til Grunde i indbyrdes Kiv, hver optagen af sine begrænsede Interesser, et let Bytte for fremmede Magters Intriger.

IV.

En af de Mænd, som bidrog mest til dette Spørgsmaals lykkelige Afgørelse, var Alexander Hamilton.

Han var født paa den vestindiske Ø Nevis den 11. Januar 1757. Hans fædrene Familje var skotsk: hans mødrene Slægt var en fransk Huguenotfamilje. Hans Moder, som skal have været en begavet og højsindet Kvinde, døde tidligt, og da hans Faders Anliggender gik tilbage, toge nogle af hans mødrene Slægtninge sig af ham og lod ham opdrage paa St. Croix. Her gik han i Skole til han var tolv Aar gammel, og har vel kun faaet de aller nødvendigste Skolekundskaber. Derefter blev han anbragt paa et Handelskontor paa samme Ø, og viste sig her saa dygtig, at Forretningens Chef overlod den trettenaarige Knøs Ledelsen af alle Sagerne, medens han selv af Helbredshensyn gik paa en længere Rejse. Man har bevaret Forretningsbreve fra ham fra denne Tid, som bære Præget af tidligt udviklet Klogskab og Energi. Sin Fritid anvendte han til Læsning, især af nationaløkonomiske, historiske og filosofiske Skrifter, og lagde derved Grunden til de fler-

sidige Kundskaber, han fik Brug for i sit senere Liv. Hans Tragten gik allerede nu ud over de snævre Forhold, under hvilke han levede. I et Brev fra Aaret 1769 skriver han til en Ven: »Jeg maa bekende, at Ærgærrighed er det fremherskende hos mig, saa at jeg foragter en Kontorists ringe Stilling, hvortil min Skæbne fordømmer mig, og gærne vilde sætte mit Liv, skøndt ikke min Karakter, paa Spil for at vinde en højere Stilling. Jeg véd vel, at min Ungdom udelukker mig fra ethvert Haab om øjeblikkelig Forfremmelse, ikke heller ønsker jeg en saadan; men jeg vil berede Vejen for Fremtiden. Jeg er, som du ser, ikke Filosof, og man vil sige, at jeg bygger Luftkasteller; min Taabelighed faar mig til at skamme mig, og jeg beder dig, ikke at omtale den. Dog har man set saadanne Planer føre til Maalet, naar Ophavsmanden var udholdende. Jeg vil slutte med at sige, at jeg ønsker, der vilde komme Krig.« Sjældent udtales vel den unges Ærgærrighed paa en saa klar og bestemt Maade og tillige med en saa tydelig Bevidsthed om, hvad det koster at naa Maalet. Intet bestemt Maal staar for ham, men han føler sin Kraft. Han slaar med Vingerne, skøndt han ikke véd, hvor Flugten skal gaa hen.

Guvernøren paa St. Croix blev opmærksom paa ham i Anledning af en Beskrivelse af et Jordskælv, han havde givet i en Avis. Der blev nu sørget for, at han kunde fortsætte sin saa energisk begyndte Uddannelse. Han kom til New-York og studerede ved Kings College. Da Frihedskrigen udbrød, blev de unge Studenter naturligvis stærkt grebne af Bevægelsen. Paa et Møde, som holdtes udenfor Byen den 6. Juli 1774 for at øve et Tryk paa de ledende Mænd og faa dem til at opgive deres Tøven, optraadte Hamilton første Gang som Taler. Den syttenaarige Mands fyrige og klare Veltalenhed fængslede Forsamlingen. Man vedtog, at New-York skulde følge Bostons Eksempel og afbryde al Handelsforbindelse med England. Hermed havde Hamilton betraadt den politiske Bane. I den nærmeste Fremtid forfattede han flere Smaaskrifter imod en gejstlig, der havde forsvaret det engelske Ministeriums Fremgangsmaade. Han hævdede her borgerlig Frihed som stemmende med Menneskets Natur og som nødvendig for Samfundets Velfærd. Det engelske Parlaments Ret skriver sig fra dets Vælgere og er derfor begrænset til Storbritanien. En engelsk Vælger har intet at sige i Amerika. Et vilkaarligt Regimente føres der overalt, hvor et Folk regeres ved Love, i hvis Tilblivelse det ikke selv har haft nogen Del. Storbritanien er kun et

frit Land, fordi dets Indbyggere have Del i Lovgivningen. Vel maa der i ethvert borgerligt Samfund være en højeste Magt; men derfor behøver ikke en Del af Riget at herske over de andre Dele[1]). — Denne Pennefejde fik en ejendommelig Afslutning. Nogle ivrige Frihedsmænd bortførte Hamiltons Modstander, Præsten Seabury, som Fange og overfaldt det Trykkeri, fra hvilket hans Skrifter vare udgaaede. Dette vakte stor Harme, ikke blot hos det engelske Parti, men ogsaa hos Oppositionen. Hamilton sluttede sig selv til Militsen, da den forfulgte dem, som vilde ende Debatten paa saadan Vis. Men i øvrigt var nu den fredelige Forhandlings Tid forbi. Det første Blod var allerede flydt ved Lexington og Bunkers Hill (April og Juni 1775), og Kampen var snart i fuld Gang. Hamilton og flere andre studerende fra Kings College vare med at erobre nogle Kanoner fra et Fort udenfor Byen. De deltog i de frivilliges Øvelser, og ivrige militære Studier afløste for Hamilton de tidligere fredelige Studier. Efter at have underkastet sig en Eksamen blev han udnævnt til Kaptajn ved et Batteri, som Staten New-York udrustede. Den unge Kaptajn (ikke tyve Aar gammel!) tildrog sig snart ved sin Iver og Dygtighed de kommanderende Generalers, særligt Washingtons, Opmærksomhed. Han blev Oberstlieutenant, og Washington gjorde ham til sin Adjutant og Sekretær. I Hæren gik han under Navn af »den lille Løve«; Washington kaldte ham gærne »my boy«. Det nøje Forhold, som nu var knyttet mellem de to udmærkede Mænd, varede hele Livet igennem, skøndt et lille Sammenstød gjorde, at Hamilton i Aaret 1781 forlod Washingtons Stab for igen at overtage en aktiv Kommando.

Hamiltons Stilling i Washingtons Nærhed gav ham Lejlighed til at følge de militære og de politiske Forholds Udvikling paa nært Hold og fra et ophøjet Stade. Han fik et dybt Indtryk af Nødvendigheden af en fast Ordning af Staternes fælles Anliggender. Ofte maatte — under de ydre og de indre Vanskeligheder — den Mulighed komme frem for ham, at Udfaldet ikke vilde blive godt. I et Brev til sin Forlovede skrev han paa denne Tid, at hvis det skulde gaa galt, vilde de bosætte sig i Sveitz; kun i et frit Land kunde de tænke sig at bo.

---

[1]) Disse Smaaskrifter findes i 2. Del af Hamiltons samlede Værker.

Midt under Krigens Sysler og Anstrængelser drejede hans Tanker sig om, hvorledes Unionen mellem Staterne kunde ordnes og befæstes. I et Brev til Duane, Medlem af Kongressen for New-York, af 3. September 1780, udvikler han, at Kongressen mangler Magt paa Grund af Enkeltstaternes af misforstaaet Frihedsaand udsprungne Skinsyge. Kongressen er bleven afhængig af Enkeltstaterne i Stedet for at staa over dem. Det er en Selvmodsigelse, at den har udøvet nogle af de vigtigste Suverænitetsrettigheder: Udstedelsen af Uafhængighedserklæringen, Oprettelsen af Hær og Flaade, Udsendelsen af Mønt, Alliancen med Frankrig o. s. v. — og saa dog ikke har besiddet Myndighed til at skaffe det fornødne for at føre Krigen til Ende! Hvis Kongressen ikke selv vil tiltage sig den Myndighed, som aabenbart i Grunden allerede er overdragen den i Følge Forholdenes Natur, maa der sammenkaldes en Forsamling af Udsendinge fra alle Staterne, som med besluttende Myndighed kan vedtage en ny Ordning, særligt Oprettelsen af en kraftig udøvende Magt, og Folket maa beredes til at gaa ind paa dens Afgørelser ved vækkende populære Skrifter. Unionsregeringen skulde da have Suverænitet med Hensyn til Krigsvæsen, Handelspolitik, Toldvæsen og Møntvæsen.

Her blev for første Gang den Tanke udtalt, paa hvilken Unionsforfatningen kom til at hvile. Det geniale i dette Brev, som Hamilton efter eget Sigende skrev i sit Telt midt i en Hær, der snarere kunde kaldes en Pøbelflok, en Hær, som manglede Klæder, Proviant, Penge, Moral og Disciplin, — det geniale ligger i Tanken om, at Unionen grundes paa hele Folkets, ikke blot paa Staternes, Tilslutning. Elementerne i den nordamerikanske Unionsstat skulde være de samme som Elementerne i Enkeltstaterne. »Den nationale Magts Strøm skal«, som Hamilton et andet Sted udtrykker sig, »flyde umiddelbart fra al lovlig Autoritets Kilde«. I hver Borgers Sind skal Unionen slaa Rod. Det var denne Tanke, der førte til at grunde Unionens, lige som Enkeltstaternes Suverænitet paa den almindelige Valgret, og som førte til Dannelsen af en Forbundsstat i Stedet for det tidligere Statsforbund. Enkeltstaten skulde ikke være Mellemled mellem Individet og Unionen, men Individet skulde som Borger leve umiddelbart i begge, ligesom det lever umiddelbart baade i Familje, Kommune og Stat. — Denne Tanke betegner en stor politisk Opdagelse. Hverken Oldtid, Middelalder eller den senere Tid kendte noget ganske tilsvarende. Siden er den sveiziske

Forbundsforfatning (af 1848) og det tyske Riges Forfatning (af 1867) grundede paa samme Princip[1]).

Men der var endnu et strængt Arbejde at gøre, inden Tanken traadte ud i Virkeligheden. Aaret efter det omtalte Brevs Affattelse deltog Hamilton i Stormen paa Yorktown, en af de smukkeste Bedrifter i Krigen. Han anførte højre Fløj og var første Mand i den fjendtlige Skanse. Kort efter traadte han ud af Hæren og nedsatte sig som Advokat. En kort Tid var han Medlem af Kongressen, men han traadte ud af den, fordi han ikke formaaede at hævde sin Værdighed. Nu kom (efter Freden) de sørgelige Aar, hvor Mathed, Egennytte og Kortsynethed afløste Krigstidens Energi og Begejstring. »Jo mere jeg erfarer«, sagde Hamilton i denne Tid, »des mere Grund finder jeg for alle, som elske dette Land, til at græde over dets Blindhed«. Forgæves havde han allerede før Freden (1781—82) i en Række Smaaskrifter, som udkom under Titel »The Continentalist«, søgt at paavirke den offentlige Mening. Og forgæves udtalte Washington sig, efter Opfordring af Hamilton, i samme Retning i en Rundskrivelse til Staternes Guvernører, da han nedlagde Kommandoen. Som Hamilton skrev i et Brev til Washington: de centrifugale Kræfter vare stærkere end de centripetale.

Dog var det ikke uden Betydning, at Tanken var kommen frem. Den maatte vente paa, at Betingelserne for dens Udførelse var til Stede; men naar Opmærksomheden for en Tanke er vakt, opdages mulige Udgangspunkter for dens Virkeliggørelse lettere. Et Udgangspunkt fandtes nu i de materielle Interesser, og i en Sammenhæng, hvor man ikke skulde have anet det. Efter Fredsslutningen beskæftigede Washington sig med Planer om en Forbindelse mellem Ohiodalen og Østkystens Floddale, idet han klart saa Betydningen deraf for Forbindelsen mellem Østen og Vesten, især da Missisippis Udløb endnu var i Spaniens Besiddelse. Udsendinge fra de i en saadan Kanalforbindelse interesserede Stater

---

[1]) Tocqueville erklærede i sin Bog om „Demokratiet i Amerika", at Sproget manglede et Ord til at betegne den ejendommelige Blanding af national og føderativ Forfatning, som Unionsregeringen hviler paa. — Bluntschli har (i sin „Politik als Wissenschaft" 1876) sammenstillet den med den sveiziske og tyske Forfatning, efterat allerede tidligere en sveizisk Forfatter (Rüttimann) havde anstillet en Sammenligning mellem nordamerikanske og sveiziske Statsforfatninger.

samledes paa Mount Vernon, Washingtons Herresæde, i Begyndelsen af Aaret 1785. Han benyttede Lejligheden til at indlede en Raadslagning angaaende Told- og Møntspørgsmaal. Disse Forhandlinger førte til, at alle Stater bleve enige om at sende Delegerede til Annapolis 1786 for at drøfte en ny, fælles Ordning af Handelslovgivningen. Mødet blev ikke tilstrækkeligt fuldtalligt; men de tilstedeværende besluttede at rette en af Hamilton forfattet Opfordring til alle Staterne om at sende Delegerede til en Forsamling i Filadelfia i Maj 1787, som skulde udarbejde Forslag til en saadan Forandring i Unionsforfatningen, ved hvilken denne kunde blive i Stand til at fyldestgøre de Krav, Forholdene stillede til den. Saaledes kom Sagen da i Gang.

Konventet i Filadelfia sammentraadte den 14. Maj 1787. Nordamerikas berømteste Mænd mødte som Delegerede fra deres Stater. Washington blev valgt tll Præsident. Foruden ham vare bl. a. Benjamin Franklin, James Madison og Hamilton til Stede. Modsætningerne traadte her skarpt overfor hinanden. Medens Hamilton stillede et Forslag, der trykkede Enkeltstaterne stærkt ned og indrettede en kraftig udøvende Magt, fordredes fra den modsatte Side Unionsregeringens Myndighed indskrænket til et Minimum. Af New-Yorks Delegerede var Hamilton den eneste, der var stemt for en virkelig Unionsforfatning; hans to Kolleger modsatte sig den og forlode Konventet, da de saa, at det blev til Alvor med den. James Madison viste sig her som den praktiske Statsmand, der læmper sig efter de virkelige Forhold. Kun gennem forskellige Kompromis'er kunde det lykkes at faa et Udkast vedtaget. Af disse Kompromis'er kan nævnes det, ved hvilket det bestemtes, at medens Kongressens Repræsentanthus skulde vælges af Folket, skulde dens Senat bestaa af to Delegerede fra hver Stat. Senatet udtrykker altsaa alle Enkeltstaters Ligeberettigelse, medens Repræsentanthuset fremgaar af Folket i det hele, uden Hensyn til Enkeltstaterne. Desuden kom man overens om, at Slavehandel kunde forbydes af Unionen fra 1808 af, medens Slaveriet vedblev at bestaa og endog skaffede Slavestaterne større politisk Magt, idet en Slave regnedes for $^3/_5$ Menneske ved Fastsættelsen af, hvor mange Repræsentanter enhver Enkeltstat skulde sende. Ved denne sidste Bestemmelse kom man foreløbigt ud over det vanskelige Slavespørgsmaal, som allerede nu delte Nord- og Sydstater i to Partier, som havde et helt forskelligt Syn.

Stridsspørgsmaalet blev udsat[1]), indtil det kunde finde sin Afgørelse gennem en klar og energisk offentlig Mening. Og selv da kom jo Afgørelsen kun efter en haard Kamp, der truede med at sprænge Unionen — og maaske havde sprængt den, hvis Grunden ikke var bleven lagt paa en saa klog og solid Maade.

Mange havde været tilbøjelige til at gaa endnu mere paa Akkord, fordi de ikke troede, at Folkestemningen var for saa megen Centralisation af Magten, som det endeligt vedtagne Udkast fastslog. Da der faldt Ytringer i denne Retning, rejste Washington sig fra sin Formandsstol og sagde: »Det er kun altfor sandsynligt, at ingen Plan, vi foreslaa, vil blive antagen. Maaske maa endnu en haard Kamp udholdes. Men hvorledes kunne vi senere forsvare vort Værk, dersom vi, for at behage Folket, tilbyde, hvad vi selv misbillige?«

Efter lange Debatter og skarpe Sammenstød vedtoges Forfatningsudkastet. Konventet havde da siddet i fire Maaneder. Det var et højtideligt Øjeblik, da Udkastet skulde underskrives. Da Washington greb Pennen, sagde han: »Dersom denne udmærkede Konstitution forkastes af Staterne, vil der næppe være Lejlighed til at sætte en anden i dens Sted; — den næste vil blive skreven med Blod!« Men den gamle Benjamin Franklin havde lysere Forhaabninger. Idet han pegede paa en Sol, som var afbildet over Formandsstolen, sagde han: »Medens vi sad og forhandlede, var jeg ofte i Tvivl, om det var en opgaaende eller nedgaaende Sol dèr; nu er jeg vis paa, at det er en opgaaende Sol!« —

Endnu var der dog et stort Arbejde at gøre. Udkastet skulde vedtages af folkevalgte Forsamlinger i de enkelte Stater. Her var flere Steder en meget stærk Modstand at overvinde. Hamilton traadte nu igen i Skranken for sin Yndlingstanke.

---

[1]) En Hovedgrund til Udsættelsen var vistnok ogsaa den Forventning, man nærede om, at Slaveriet snart vilde falde bort af sig selv. Man anede ikke, at der forestod et uhyre Opsving af Bomuldsdyrkningen, foranlediget ved Opfindelsen af Maskiner i den engelske Bomuldsindustri. Der sendtes paa den Tid endnu slet ikke Bomuld fra Sydstaterne til England, og der dyrkedes i det hele ikke megen Bomuld. Med Bomuldsdyrkningens Opsving bleve Sydstaternes Politikere snart fanatiske Modstandere af Negeremancipationen. Smlgn. John Fiske: The critical Period of American History. London 1888. p. 266 f. — Et interessant Eksempel paa, hvorledes økonomiske Forhold faa Indflydelse paa etiske Anskuelser!

Sammen med Madison og Jay (en amerikansk Retslærd, der havde udmærket sig under Fredsforhandlingerne i Versailles) udgav han fra Oktober 1787 til August 1788 en Række Flyveskrifter under fælles Titel af »The Federalist«, i hvilke alle Forfatningens Bestemmelser forklaredes og begrundedes, dels ved almindelige, fra den menneskelige Natur udgaaende Betragtninger, dels ved historiske Eksempler, dels ved Henblik paa de faktiske Forhold. Hamilton har selv forfattet den aller største Del af dette Skrift, som man har kaldet Republikanismens Bibel, og som fortjæner en Plads ved Siden af Aristoteles', Lockes og Montesquieus Skrifter. Det udmærker sig endog fremfor disse derved, at det staar den praktiske Virkelighed nærmere, — udgaar fra den og igen vil føre over i den. Den forholder sig til Unionsforfatningen som Motiverne forholde sig til et Lovudkast. Udkastet dækkede vel ikke Hamiltons oprindelige Tanke; men hans Patriotisme og hans Virkelighedssans fik ham til at sætte sig saa levende ind i det vedtagne Udkast, at han nu kunde optræde som dets vigtigste Talsmand. I hans egen Stat New-York var der en heftig Kamp. Paa det af Befolkningen valgte Konvent, som sammentraadte i Juni 1788, vare i Begyndelsen to Tredjedele af de Delegerede imod Udkastet. Ved sin Begejstring og sin Veltalenhed fik Hamilton dog et Flertal vundet for Sagen, og den 26. Juli blev Udkastet vedtaget. Ved New-Yorks Tilslutning var Forfatningen sikret, skøndt Nordkarolina først tiltraadte 1789 og Rhode Island først 1790. I Foraaret 1789 traadte Forfatningen i Kraft, og Washington blev valgt til Unionens første Præsident.

Det store Tog, som efter Udkastets Vedtagelse drog gennem New-Yorks Gader, bragte særligt Hamilton sin Hylding. Hans Billede fandtes paa Fanerne, dels alene, dels sammen med Washingtons. Det var en velfortjænt Hæder for den Mand, hvis Tanke og hvis Ord havde udrettet saa store Ting.

V.

Inden vi følge Hamilton videre paa hans Bane, ville vi dvæle lidt ved det mærkelige Skrift, hvis Hovedforfatter han var, og fremhæve dets Hovedtanke.

Den politiske Opdagelse, Hamilton allerede 1780 udtalte, var Unionens Grundlæggelse paa folkeligt Grundlag, i Stedet for et statsligt Grundlag. I noget mere abstrakt Form kan den ud-

trykkes saaledes: der fandtes en grundigere Form for Forbindelsen af Enhed og Frihed, end der hidtil var fundet. I Oldtidens Republiker var der borgerlig og politisk Frihed; men det syntes, som om Historien havde godtgjort, at denne Frihed kun kunde bestaa med et begrænset Landomraade. Saa snart et stort Rige skulde dannes, maatte Friheden forsvinde for Enheden. Ja, selv i de antike Republiker var den individuelle Frihed paa mange Maader stærkt beskaaret, for at Statens Enhed ikke skulde lide. Montesquieu lærte udtrykkeligt, at den republikanske Forfatning kun var mulig ved et begrænset Landomraade. Kun dér kunde den Enhedsfølelse, den umiddelbare Opgaaen i de fælles Interesser opstaa, som den republikanske Regeringsform forudsætter. Alle Borgere kunde tage Del i Sagernes Afgørelse[1]). Frederik den Store ytrede i Aaret 1782 til den engelske Gesandt i Berlin, at han var overbevist om, at den amerikanske Union ikke kunde bestaa længe i sin republikanske Form; allerede Landets store Udstrækning vilde være en Hindring, ti en republikansk Regering har aldrig eksisteret længe, hvor Territoriet ikke var begrænset og koncentreret[2]). Endnu i vort Aarhundrede er det ofte af europæiske Forfattere blevet udtalt, at kun Monarkiet kunde være Form for en omfattende Statsorganisme[3]).

Det var en Indvending, som Unionens Modstandere ikke undlod at benytte sig af. Frihedens Sag var for disse knyttet til Enkeltstaternes absolute Suverænitet. Hamilton svarer, at Montesquieu kun kendte Oldtidens smaa Republiker, og at Historien endnu ikke havde vist nogen Anvendelse af Repræsentationssystemet i et stort Land med republikansk Forfatning. Oldtidens Republiker forudsatte alle Borgernes personlige Deltagelse i Sagernes Afgørelse og kendte kun Repræsentation i meget indskrænket Omfang. Hvis man altsaa vil beraabe sig paa Montesquieu, maa man være saa konsekvent at forlange flere af de største nordamerikanske Enkeltstater delte; ti de er for store til at være Republiker i den Betydning, i hvilken Montesquieu tog dette Ord. Tillige overse de, at denne udtrykkeligt anbefaler et Forbund mellem

---

[1]) Esprit des Lois. III, 3, kfr. IX, 1.

[2]) Bancroft: History of the Constitution of the United Staten. I. p. 71.

[3]) Se f. Eks. Hegel: Philosophie der Geschichte. 3. Aufl. p. 379. — J. N. Madvig: Blik paa Oldtidens Statsforfatninger. (Universitetsprogram). København 1840. p. 12 og 21.

frie Stater som eneste Middel til at udstrække den republikanske Forfatning over et større Omraade. Et saadant Forbund er nu prøvet i Amerika og har vist sig utilstrækkeligt. Det har vist sig, at hvis det er Alvor med at give Unionen Styrke og Varighed, maa Forbundsmagten ikke baseres paa den gode Vilje hos Enkeltstaternes Regeringer, men den maa kunne udøve sin Suverænitet umiddelbart over alle Borgere, lige saa vel som Enkeltstaterne gøre det. Det gælder blot om at fordele Rettighederne mellem Unionen og Enkeltstaterne, saa at intet Sammenstød bliver muligt. Men Unionens Myndighed maa tilsidst udspringe af samme Kilde som Enkeltstatsregeringernes Myndighed: fra selve Folkets Vilje. Enheden maa udspringe af selve Friheden[1]); saa vil den ikke vise sig at være fjendtlig mod denne, og saa vil den være stærk nok til at kunne lade de mindre Kredse bestaa uden at absorbere dem. Et stort Samfund vil meget lettere lade Selvstyrelsen blomstre end et lille. Et enkelt Parti kan ikke saa let tilrive sig en udelukkende og stadig Magt i et stort som i et lille Land, naar Institutionerne blot ere tilstrækkeligt frie. Kun Retfærdigheden og det almene Vel ville kunne samle meget store Majoriteter i et Land af stor Udstrækning.

En anden Hovedtanke, som fremtræder i »The Federalist«, er, at en konservativ Tendens i Forfatningen er meget vel forenelig med frie og republikanske Institutioner. Ligesom den amerikanske Unionsforfatning er karakteriseret ved Forbindelsen af Enhed og Frihed, saaledes er den ejendommelig ved Forbindelsen af Fasthed og Frihed, og har netop i den nyeste Tid vakt Opmærksomhed hos konservative Forfattere.

Unionsforfatningen hviler paa Folkets Suverænitet. Hamilton lagde stor Vægt paa, at det i Indledningen til Forfatningen kom til at hedde: »Vi, de forenede Fristaters Folk, anordne og oprette denne Forfatning«. Forfatningen var for saa vidt grundet ikke blot paa Folkets Magt, men ogsaa paa Tillid til den Maade, hvorpaa Folket vilde bruge denne Magt. »Ligesom der«, siger

[1]) I det tyske Rige er den almindelige Valgret indført som nødvendigt Middel til at styrke Rigets Magt overfor Enkeltstaterne. Smlgn. Bismarck: Reden. III. p. 194. Men medens man i Amerika har ladet Enheden bestaa, for saa vidt den var forenelig med Friheden, er man i Tyskland gaaet den omvendte Vej, idet Friheden kun faar Lov til at bestaa, for saa vidt den er forenelig med den stramme Enhed, som det nye Riges Bestaaen og Magt synes at fordre.

Hamilton, »gives en Fordærvelse i Menneskenaturen, som gør Forsigtighed og Mistro nødvendig, saaledes er der andre Egenskaber i den menneskelige Natur, som retfærdiggøre en vis Grad af Agtelse og Tillid. Den republikanske Forfatning forudsætter Tilstedeværelsen af disse sidste Egenskaber i en højere Grad end nogen anden Forfatning. Dersom de Skildringer, som nogle Forfattere have givet, vare sande Gengivelser af den menneskelige Karakter, maatte man drage den Slutning, at der ikke er tilstrækkelig Dyd hos Menneskene til Selvstyrelse, og at kun Despotiets Lænker kunne hindre dem i at ødelægge og fortære hverandre«[1]). Det republikanske Princip hviler altsaa paa en Tillid til Folket. »Men det fordrer ikke ubetinget Eftergiven for enhver opblussende Lidenskab, eller enhver forbigaaende Tilskyndelse, som maatte røre sig hos Folket ved Kunstgreb af saadanne Mennesker, der smigre dets Fordomme for at forraade dets Interesser. Det er en rigtig Iagttagelse, at Folket i Almindelighed tilsigter det offentlige Vel. I selve dets Vildfarelser viser dette sig ofte. Men dets sunde Sans vilde foragte den Smigrer, der vilde paastaa, at de stedse tænke rigtigt om Midlerne til at fremme det offentlige Vel. Det véd af Erfaring, at det undertiden farer vild; og et Under er det, at det farer saa sjældent vild, som det gør, skøndt det stadigt er udsat for Snyltegæsters og falske Angiveres Kunster, for de ærgærriges, de havesyges og de hensynsløses Snarer, for deres List, som besidde dets Tillid uden at fortjæne den. Naar der kommer Tilfælde, i hvilke Folkets Interesser stride mod dets Tilbøjeligheder, er det en Pligt for dem, som Folket har udvalgt, at værne om dets Interesser, at modsætte sig den øjeblikkelige Vildfarelse for at give det Tid og Lejlighed til rolig og besindig Overvejelse«[2]).

---

[1]) At Hamilton selv ikke just havde høstet gode Erfaringer om Menneskene, ses af en karakteristisk Udtalelse af ham i et Brev til hans Ven Meade (i Aaret 1782): „Intet skal afbryde vort Venskab. Mit Venskab for dig er bygget paa det solide Grundlag af en fuld Overbevisning om, at du fortjæner det, og at det er gensidigt; og det er saa meget des fastere grundet, saa du har faa Medbejlere. Erfaring er en stadig Kommentar over den menneskelige Slægts Uværdighed, og de faa Undtagelser, vi finde, have saa meget des større Ret til at skattes, jo sjældnere de ere. Jeg kender faa, som ere agtværdige, færre endnu, som fortjæner at elskes; og naar jeg møder nogen af sidstnævnte Art, staar det ikke i min Magt at holde mine Følelser tilbage“. (Works I. p. 298).

[2]) The Federalist. Philadelphia 1882. p. 427, 533.

Af denne Betragtning udledes Nødvendigheden af konservative Elementer i en republikansk Forfatning. De vigtigste af disse Elementer ere følgende.

1) En udøvende Myndighed, som kan optræde med Kraft og Fasthed baade udadtil og indadtil, er den vigtigste Betingelse. Kraft og Fasthed hos den udøvende Magt beror igen paa, at Magten lægges i én Mands Haand, at den har en vis Varighed, og at selve den Magt, den raader over, er tilstrækkelig stor. Naar Republikens Præsident vælges af Folket (indirekte, gennem Valgmænd, der kunne raadslaa om den værdigste) paa fire Aar og kan drages til Regnskab for sin Embedsførelse, saa ville de to Betingelser være forenede, som synes mange aldeles uforenelige, nemlig udstrakt Myndighed og Afhængighed af Folket. (Dog havde Hamilton oprindeligt helst villet have en paa Livstid valgt Præsident, der kun kunde afsættes ved Dom af en Rigsret). Naar de frie Forfatninger i Europa indskrænke den udøvende Magt og nære en stadig Mistanke overfor den, kommer det af, at de ere Overenskomster mellem en arvelig Herskerslægt og Folket. De have en vis negativ Karakter og bestaa væsentligt i Opregning af det, som Regenten ikke maa gøre, af de Rettigheder, han ikke har. Saaledes Magna Charta, Petition of Rights, Bill of Rights. Den amerikanske Forfatning er derimod udtrykkeligt grundet paa Folkets Magt og skal hævdes af dets umiddelbare Repræsentanter og Tjænere. Derfor behøves ikke saa stor Ængstelighed. Hamilton vilde endog finde det betænkeligt, om Unionsforfatningen opregnede særlige »Menneskerettigheder«, som Regeringen ikke maatte krænke; ti man kunde da let drage den Slutning, at hvad der ikke fandtes i denne Opregning, var tilladt. Dette er Hamiltons Svar til dem, der i Udkastet savnede en udtrykkelig »bill of rights«[1]). Han har her haft et klart Blik for de ejendommelige Forhold, under hvilke den amerikanske Forfatning blev til: som positiv Fastsættelse af Folkets samlede Magt, ikke som en Akkord eller en Kontrakt mellem stridende Magter i Folket. Den Grund til Skinsyge overfor den udøvende Magt, som fandtes, og stadig findes i Europa, og som har gjort saa mange frie Forfatninger ufrugtbare, fandtes ikke i Amerika. Lockes og Montesquieus Teori om Magtens

---

[1]) The Federalist, p. 630. — Denne Bemærkning er træffende, især naar man tænker paa den i mange europæiske Lande herskende Antagelse, at hvad der ikke med rene Ord er forbudt en Regering, er tilladt den.

Deling kunde derfor gennemføres dér i renere og konsekventere Form. Den amerikanske Republik er ingen »parlamentarisk« Republik.

2) Det andet konservative Element ligger i Tokammersystemet. Ved den Bestemmelse, at Senatets Medlemmer skulde vælges af Enkeltstaterne, to fra hver Stat, lykkedes det at lade Staternes Selvstændighed træde frem i Forfatningen. Men tillige giver Tokammersystemet Lejlighed til grundigere Overvejelse end Etkammersystemet. En enkelt, talrig Forsamling giver let efter for en pludselig Tilskyndelse. Tillige kan i Senatet Sagkundskaben blive særligt repræsenteret.

3) For det tredje ere Forfatningsforandringer vanskelige at gennemføre. De skulle enten foreslaas af Kongressen, naar to Tredjedele af begge Huse ere enige derom, eller af et Konvent, der sammenkaldes af Kongressen efter Opfordring af de lovgivende Forsamlinger i to Tredjede af Enkeltstaterne. Til Forandringernes Vedtagelse udkræves, at tre Fjærdedele af Enkeltstaternes lovgivende Forsamlinger, eller tre Fjærdedele af Konventer, der sammenkaldes i Enkeltstaterne, stemme for dem. Den Bestemmelse, at Senatet skal bestaa af et lige stort Antal Medlemmer fra de forskellige Stater, kan ikke ændres. — Medens det engelske Underhus ved simpel Lov kan ændre den engelse Forfatning, saa at denne befinder sig i en uafbrudt Vorden, er der her sat større Hindringer for Forandringer.

4) Domstolene ere aldeles uafhængige af den udøvende og den lovgivende Magt. Den øverste Unionsdomstol kan erklære Love, som stride mod Konstitutionen, for ugyldige. Den har altsaa Ret til at fortolke Konstitutionen. Hensigten med denne Bestemmelse er at hindre, at den i enkelte, specielle Love udtalte Folkevilje skal komme til at stride mod den i Konstitutionen udtalte permanente og almindelige Vilje. Den Autoritet, som den lovgivende Magt har, maa være underordnet den Autoritet, som har sat selve Forfatningen i Kraft. — Ligesom Sondringen mellem den udøvende og den lovgivende Magt saaledes er ogsaa Sondringen mellem den dømmende Magt og de to andre Myndigheder skarpere gennemført i Nordamerika end i europæiske Lande. Det er et Element i Unionsforfatningen, som vi her have regnet blandt dens konservative Elementer, men som ogsaa kunde regnes til Frihedselementerne. Montesquieu (Esprit des lois XI, 6) siger med

Rette, at der ingen Frihed er, hvor den dømmende Magt ikke sondres fra den lovgivende og udøvende. —

De vigtigste af de her nævnte Grundtanker har Hamilton selv fra først af undfanget. De andre (særligt den om Senatets Sammensætning) har han antaget og søgt at begrunde dem. Kun nogle faa Bestanddele af det rige Indhold i »The Federalist« ere her fremdragne. Om en hel Række mere underordnede Punkter finder man udførlig og klar Begrundelse i det mærkelige Skrift. Man maa ønske de europæiske Folkeslag, at den Tid maa komme, da deres konservative Partier ville støtte sig til en saa klar, sund og folkelig Tankegang som den, der gaar igennem »Federalisten«. Bogen er en i sin Art enestaaende Forbindelse af et statsfilosofisk Arbejde og et Agitationsskrift. Men sjældent er et Agitationsskrift fremtraadt i en saa ren og ædel Form. For at give en Forestilling om det ophøjede Standpunkt, fra hvilket dets Hovedforfatter saa paa den saa stærkt spændte Situation, under hvilken det ikke manglede paa grove og hadefulde Ord fra begge Sider, skal jeg anføre en Udtalelse fra det første Nummer.

»Blandt de frygteligste af de Hindringer, som den nye Forfatning vil have at overvinde, vil man let bemærke den aabenbare Interesse, som én vis Klasse af Mænd i enhver Stat har af at modsætte sig alle Forandringer, som kunde medføre en Formindskelse af den Magt, Indtægt og Indflydelse, de besidde ved deres Embeder under Statsinstitutionerne, saa vel som den fordærvede Ærgærrighed hos en anden Klasse af Mænd, der enten haabe at stige højere under de forvirrede Forhold i deres Land eller smigre sig med at opnaa større Magt ved Rigets Deling i forskellige mindre Forbund.

»Det er dog ikke min Hensigt at dvæle ved Betragtninger af denne Natur. Jeg indsér, at det vilde være uædelt uden Forskel at forklare Oppositionen fra nogen som helst Klasse af Mænd ved egenkærlige eller ærgærrige Motiver, blot fordi deres Stillinger kunde gøre dem til Genstand for saadan Mistanke. Oprigtighed nøder os til at indrømme, at ogsaa saadanne Mænd kunne være besjælede af ærlige Hensigter, og det kan ikke betvivles, at megen af den Opposition, som allerede er fremtraadt, eller herefter vil fremtræde, udspringer fra Kilder, som ikke kunne lastes, om de ikke kunne agtes: hæderlige Vildfarelser, som ere fremkaldte ved forudfattet Mistanke og Frygt. Saa talrige og mægtige

ere jo de Aarsager, der kunne føre Dømmekraften vild, at vi ved mange Lejligheder se vise og gode Mænd saa vel paa den vrange som paa den rette Side ved Spørgsmaal af aller største Betydning for Samfundet. Denne Omstændighed vil, naar den ret overvejes, stedse afgive en gavnlig Lærdom for dem, der ere indviklede i en eller anden Strid, hvor overbeviste de saa ere om at have Ret. Og en Grund til Forsigtighed ligger ogsaa deri, at vi ikke ere sikre paa, at de, der forsvare Sandheden, besjæles af renere Principer end deres Modstandere«.

Bedre vil man ikke kunne tydeliggøre, hvad der taler for at holde en Debat i rent saglig Form. Og bedre er denne Form næppe bleven overholdt i nogen politisk Debat.

VI.

I Washingtons første Ministerium traadte Hamilton ind som Finansminister. Det faldt derved i hans Lod at befæste det Værk, hvis Grundtanke han først havde fattet, og hvis Natur han grundigst havde udviklet. Han konsoliderede Statsgælden, saaledes at Unionen overtog Enkeltstaternes Gæld. Den fælles Statsgæld skulde tjæne som et nyt Middel til at holde Unionen sammen ved at skabe fælles Interesser. Desuden søgte han at skaffe Unionen Indtægter ved en Lov om Accise, og han fik oprettet en Nationalbank. Det er anerkendt fra alle Sider, at det skyldtes hans kloge Foranstaltninger, at Landets Anseelse og Kredit hævedes, og at Handel og Industri kom i Flor.

Da Talleyrand i 1794—1795 opholdt sig i Amerika (fordi han hverken maatte opholde sig i England eller Frankrig), omgikkes han meget fortroligt med Hamilton, for hvem han nærede den største Beundring. Han betragtede i sin Alderdom Napoleon, Fox og Hamilton som de største Mænd, han havde mødt paa sin mærkelige og bugtede Vej, og skulde han sætte en af dem højst, var han tilbøjelig til at give Hamilton denne Plads. Han sagde om ham, at »han havde gættet Europa«, hvormed han hentydede til Hamiltons skarpe Blik for den politiske Situation og de Muligheder, den rummede.

Men Hamiltons Personlighed egnede sig dog ikke for den specielle Politik med dens Partikampe og dens personlige Sammenstød. Han var uheldig som Partifører, og han forstod bedre at

kæmpe paa egen Haand end at faa en sluttet Skare til at følge sig gennem den politiske Kamps mange Svingninger. Men lige saa uheldig, som han i denne Henseende var, lige saa rolig og bestemt gik han den Vej, ad hvilken hans Overbevisning førte ham, hvad enten han var ensom eller blev fulgt af mange.

Partikampen begyndte snart igen efter Forfatningens Vedtagelse. I Washingtons Kabinet sad overfor Hamilton Jefferson som hans ivrige Modstander, der hævdede den diametralt modsatte politiske Opfattelse. Han saa med Betænkelighed paa Hamiltons Bestræbelser for at befæste Unionen. Disse Bestræbelser maatte, frygtede Jefferson, føre i Retning af et Monarki. Han hævdede Enkeltstaternes Ret til at nægte Lydighed mod Unionsregeringen, naar de mente, at denne overskred sin Kompetence. Det var det saakaldte Nullifikationsprincip, der i de følgende Tiders Kamp mellem Norden og Syden kom til at spille saa stor en Rolle.

I Aaret 1795 traadte Hamilton ud af Ministeriet og levede nu Resten af sit Liv som Sagfører. Kun én Gang kom han endnu i offentlig Tjæneste, da han under den Troppesamling, der med Washington som Overgeneral foretoges i Aaret 1798 i Anledning af det spændte Forhold til Frankrig, efter Washingtons Ønske udnævntes til Næstkommanderende. Da Washington døde, blev han Overgeneral i hans Sted.

Da Hamiltons Parti, de saakaldte Føderalister, ikke havde Held med sig overfor de stedse mægtigere »Republikanere« (saaledes kaldte Jeffersons Parti, der svarer til de senere »Demokrater«, sig som en Protest mod Føderalisternes foregivne monarkiske Sindelag), viste mange af dets Tilhængere en upatriotisk Fanatisme, som Hamilton var langt fra at dele. Han støttede saaledes Jeffersons Valg til Præsident, da man kun havde Valget mellem ham og den forbryderiske Æventyrer Oberst Burr, hvilken sidste Føderalisterne stemte paa af Had til Jefferson. Og da det lykkedes Jefferson at erhverve Louisiana fra Frankrig, billigede Hamilton dette Skridt, medens hans fanatiske Partifæller vare imod det, fordi de frygtede, at Syden, hvor »Republikanerne« stedse vandt flere Tilhængere, derved skulde blive mægtigere. Nogle Føderalister, bl. a. Burr, fattede endog den Tanke at opløse Unionen og danne en særlig Union for Nordstaterne. Intet kunde stride mere mod Hamiltons Overbevisning, og han bekæmpede derfor af al Magt og med stærke Ord Burrs Forsøg paa at blive valgt til

Guvernør i New-York, da han frygtede for, at Burr vilde benytte denne Stilling til at virke for sine landsforræderiske Planer. Dette gav Burr Anledning til at udfordre Hamilton, og skøndt denne ansaa Dueller for utilbørlige, mente han dog ikke at kunne afslaa Udfordringen. Kun 47 Aar gammel blev han haardt saaret af Burrs Skud den 11. Juli 1804 og døde Dagen efter. Han ofrede sit Liv for sin Sags Renhed.

HARALD HØFFDING.

Indtryk fra Verdensudstillingen.

Fransk Malerkunst.

I.

Skæbnen har villet, at Millets »Angelus« midt under Verdensudstillingen solgtes ved Auktion, og Fama har i Verdens fjærneste Afkroge udbasuneret den svimlende Sum, med hvilken det blev betalt. Lad være, at Kunsthandlerspekulationen har sin betydningsfulde Andel i Millets Billeders høje Kurs, lad være, at denne rimeligvis vilde være lavere, om de foruden deres i Sandhed store kunstneriske Værd ikke havde den sødtskildrende Tilgiftsinteresse, at de var malte under Miskendelsens, Fattigdommens og Sultens bitre Plager, — alligevel er det sikkert, at de 540.000 Frcs. for et Billede, Millet ikke selv kunde sælge for 500, betyder en Sejerskrans paa den afdøde Kunstners Grav af mindre tvivlsom Betydning end de Laurbær, Digterne i gamle Dage modtog paa Kapitol. Millet staar nu i Sandhed forherliget i sine Træsko, glorieomstraalt af den gyldne Regn, kronet til Aarhundredets værdifuldeste Mester, med det fjærne Vestens Nabober og den fransk-russisk-danske Alliances Rigmand i offervillig Beundring for sine Fødder.

Samtidigt med at Millets Kunst i stedse højere Grad bliver fejret og betalt, lægger Ligegyldighedens Kulde og Forglemmelsens Mørke sig stedse tættere om Navnet paa den Kunstner, der var hans Lærer uden at være hans Forbillede, en Kunstner, der i Modsætning til sin Lærling var rig som en Fyrste og i levende Live havde et Ry, der strakte sig vidt over Frankrigs Grænser, helt op til Danmark, hvor det endnu har holdt sig. Hr. Secretan, hvem Millets »Angelus« bragte en saa glimrende Gevinst, led meget betydelige Tab paa de Billeder af Delaroche, han for en

halv Snes Aar siden havde købt. Paa den store retrospektive Udstilling af det sidste Aarhundredes franske Kunst er Delaroche kun repræsenteret ved et eneste Billede, Cromwell ved Karl den førstes Kiste, og Billedet formaar næppe engang at vække den ejendommelige kolde Nysgerrighed, med hvilken Revolutionshøvdingen her betragter den faldne Storheds Lig. Der blev vel fra konservativ Side anket over, at Antonin Proust i Ordningen af den retrospektive Udstilling havde ladet sine radikale Sympatier raade, men den Bladartikel, der fremførte disse Anker, bemærkede udtrykkeligt, at Delaroche var godt nok repræsenteret og til Nød kunde være udelukket uden at Udstillingens Værd havde taget Skade. Paa samme Maade udtalte Artiklen sig i øvrigt om Horace Vernet, der ligeledes kun var sparsomt repræsenteret. Saa ringe Kurs har nu i Frankrig de to Malere, der i Høyens Dage for ham og næsten alle danske Kunstvenner var den franske Kunsts ypperste Mestre!

Til Trøst for hver en falden Storheds Ven har Julius Lange skreven sin beundringsværdige Fortale til Bogen om Sergel og Thorvaldsen. Den Kunst, Moden ophøjer og fornedrer, bevarer visseligt trods Smagens Vekslen urokkeligt sit sande Værd, men man stole ikke for sikkert paa, at den Sol, der er dalet i Vest, atter vil stige i Øst for at lyse i Historiens Evighed. Den kærlige Sympati for de stakkels slagne Bedsteforældre, der efter Langes Udvikling af det evige Kredsløb naturligt følger Sønnernes Kamp mod Fædrene, har endnu vist sig paa altfor faa af Historiens Blade, til at man deraf tør udlede en alment gældende Lov eller danne sig en Teori, der, hvor sindrig og bedaarende den end kan synes at være, snarere tjæner til at byde Tænkningen en lovlig magelig Hvilepude end til virkeligt at forklare det ofte broget filtrede Net af mangfoldige Aarsager, der lader kunstneriske Værdier formørkes eller straale frem i ny Glans for de skiftende Slægters Syn. Der er dog saa mangen beundret Sol gangen til Hvile i den mørke Nat for aldrig at rejse sig igen!

Det være, hvordan det være vil, Fremtiden er en lukket Bog for os alle. Jeg tror, at man overfor de Oplysninger, Verdensudstillingen i saa rigt Maal giver om Nutidskunst, maa indrømme, at Millet ikke alene var en udmærket Kunstner men ogsaa en af de store og gode Profeter i det nittende Aarhundredes Malerkunst. I Pagt med ham, i Slægt med ham og tit i Gæld til ham er jo en saare betydelig Del af den Kunst, der i vor Tid har størst

Værd og sundest Kraft. Og det turde være saa langt fra, at hans Kunst har udspillet sin Rolle som vor Læremester, at vi tvært imod vedvarende kan have den største Gavn af at lytte til de sunde Raad, den giver os. Den har ført ind til Naturalismen, den kan føre ud derfra igen, hvis Naturalismen fortaber sig i altfor intetsigende Enkeltheder og glemmer at bringe Bud fra og til Sjælen og Hjærtet.

Delaroches Intelligens kan vistnok fordre mere Agtelse for ham, end der nu vises, det vilde være uretfærdigt at nægte, at hans altid snildt gennemtænkte Billeder trods deres Kulde ofte ejer Stemning, undertiden Storhed. Men skal han regnes mellem Profeterne, saa bliver det blandt de falske, saa ulystelig er os Flertallet blandt de Tableauer af Historiens blodige Dramaer, der er malte i hans Aand, saa affalmet, udmarvet og døende er nu det Historiemaleri, for hvilket han var en af de berømteste og bedste Repræsentanter. Det vilde være yderst taabeligt at nægte Kunsten Ret til at give sig i Kast med Historiens store Skikkelser, udmærket god Kunst har gjort det mangen god Gang og vil vedblivende gøre det. Men den Art af Historiemaleri, som for 50 Aar siden sattes i Højsædet og almindeligt blev hyldet som den allerfineste Kunstgenre, forlod Nutidskunstens sikre Jord uden at den bares mod Fortiden paa varme lyriske Følelsers stærke Vinger, den troede enfoldigt at kunne give os et nogenlunde tilforladeligt og i Kraft af sin Tilforladelighed værdifuldt Spejlbillede af Fortiden ved Hjælp af tro kopierede korrekte Kostumer og Møbler, Interiører og Portræter. Den gav os — den giver os endnu — sine Fremstillinger af Historiens mindeværdige Begivenheder ikke som Poesi for at glæde os, men som Historieskrivning for at belære os; møjsommeligt og forsigtigt tragter den efter »historisk Paalidelighed«, det er en forgæves Jagt efter Skygger paa gyngende Grund, vistnok den største Fejltagelse, i hvilken vort Aarhundredes Kunst har gjort sig skyldig. Der kan jo aldrig i noget moderne Historiemaleri — hvilke gode Egenskaber det ellers kan faa — komme mindste Gnist af historisk Værdi, de er tilhobe lutter falske historiske Dokumenter og paa de allerfleste af dem har des værre en usynlig Haand tydeligt trykt et Stempel, der siger os at de er det. Hvor et ægte historisk Aktstykke kommer i Nærheden, bliver Falskneriets Plumphed i Reglen aabenbar. En Udstilling af Portræter, Billeder og andre historiske Minder fra den store Revolution afholdes for Tiden i en Fløj af Louvre; en blyantstegnet Kopi efter Delaroches

bekendte Figur af Marie Antoinette i Fængslet hænger der i Nærheden af et Portræt, en middelmaadig Maler har malt efter hende, da hun sad og ventede Dommen og Døden. Ved Siden af dette daarligt malte, men alligevel gribende — næsten forfærdende — udtryksfulde Billede af en stakkels Kvinde, hvis fine Træk er forvredne af Sorg og Græmmelse, bliver Delaroches stolte Skikkelse, der i sig selv ingenlunde er indholdsløs, næsten modbydelig som en ganske banal Frase[1]). I øvrigt være det langt fra mig at nægte, at der er gives historiske Billeder, som intet nok saa farligt Naboskab vilde berøve et ægte Præg! Men de er faa, langt færre, end man tror.

Delacroix var Delaroches Samtidige og hans Kunst staar paa ingen Maade den nu regerende Naturalisme mere nær: det er de fantastiske Skikkelser fra Shakespeares og Byrons, Dantes og Goethes Poesi, der er dens kæreste Æmner. Men den ejer Egenskaber, der vil bevare den et Værd for alle Tider. I Billedernes glimrende og glødende Farver mylrer en Menneskehed, som Lidenskabernes Storme har hjemsøgt og hærget, paa hvis Kinder og i hvis Øjne en indre uudslukkelig pinefuld Ild har tændt sin Feberglød, en Menneskehed, prisgiven onde Skæbner, med uroligt bankende Hjærter og sorgfulde Sjæle, lig den Skare af fordømte, et aldrig rastende Uvejr i en Kreds af Dantes Helvede hvirvler af Sted i ustandselig Flugt, som Efteraarsblæsten Træernes Blade. Der er i disse Billeder et uudtømmeligt Væld af intensivt Liv, af Fyrighed og Kraft, Uro og Lidelse, Vildskab og Trods, det glitrer og luer frem, det sukker, det bruser gennem dem, det hulker, det jubler, det skriger, — Død og Fordærv staar paa Springet efter Bytte eller kryster det i de skarpe Kløer. — Ænser vi ikke disse Drømmes Skønhed, Pragt og Rædsel, betages vi ikke af de brusende Toner, der lyder derfra med en smertefuld Klang, saa taler i Sandhed stor Kunst forgæves til døve Sanser.

Delacroix staar som den romantiske Revolutions Høvding og Bannerfører i Kampen mod den akademiske Klassicisme, en

[1]) Her hjemme giver jo Frederiksborg Musæet med dets brogede Blanding af ægte og uægte Lejlighed til lignende Iagttagelser. Et interressant samtidigt Portræt af Josias Rantzau hænger her Ryg til Ryg med Krøyers mesterlige Kopi efter Aicards dumme Fantasibillede af Marshallen, der — ligesom saa mange andre »historiske« Billeder — nærmest synes malt for at bestyrke det naiveste Publikum i dels helt vrange Forestillinger om hvorledes Fortidens store Mænd har taget sig ud.

Kamp, der længst er stilnet hen og er efterfulgt af andre, uden at det i Almindelighed anses for givet, at nogen af de stridende Parter har vundet den afgørende Sejer. For mig synes Udfaldet ikke tvivlsomt. Klassicismen var saa affældig, at den hurtigt faldt til Jorden, og den gamle akademiske Autoritet fik da saa haardt et Slag, at den ret aldrig mere kommer til Kræfter; den Tid er forbi, da Akademiernes Præmier for Opgaver fra Oldtidens Forfattere tillægges Betydning som gyldige Adgangstegn til Kunstens Parnas. Ingres' Navn nyder vel endnu en Anseelse, som hans tomme og forskrækkeligt kedelige religiøse, allegoriske og mythologiske Billeder næppe kan forklare. Men han har efterladt os et smukt Studie af en nøgen Kvindefigur, nogle interessante Portræter og en stor Del beundringsværdige Tegninger, der vidner om en sjælden fin Opfattelse af Konturernes Rytmer og naar Idealet af en Professors mønstergode Skønhedsskrift; med al sit Pedanteri, i al sin latterlige Bornerthed var Ingres dog en Personlighed og en Kunstner, om end en Dværg ved Siden af Delacroix. Kampen mellem dem førte ikke saa meget til et Nederlag for Ingres personligt, som til Nederlag for alle de taabelige Fordomme, hvis gæve og gramme Ridder han var. Delacroix's Sejer var heller ikke just en Sejer for Romantiken, det var ikke for nye Dogmer, han stred, det var for Personlighedens Frigørelse fra alle akademiske Lænker. En stor Slægt af Kunstnere, der havde helt andre Maal, helt andre Opgaver, var i Kampen hans Bundsforvandte, delte med ham den altid træge store Hobs Uvilje og Forhaanelser, og deler nu med ham Æren for at have skabt den største, den mest klassiske Malerkunst, Aarhundredet endnu har at opvise.

Den retrospektive Udstilling af dette Aarhundredes franske Kunst er ubetinget den værdifuldeste og mest tiltrækkende af alle Verdensudstillingens Afdelinger. Louvre er des værre ikke rigere paa Billeder af de betydeligste franske Kunstnere fra Aarhundredets Midte, end at en supplerende Udstilling som denne næsten er nødvendig for at man kan faa den rette Forestilling om deres Værd. I 1878 var der en saadan i Durand Ruels Lokaler i Rue Lepelletier — hvor man i øvrigt altid er sikker paa at træffe seværdige Ting. — Den havde en endnu fyldigere Repræsentation for Delacroix, Millet, Corot, Rousseau, Courbet og Daubigny, end den retrospektive Udstilling i Aar, men formaaede dog næppe i saa høj Grad at faa deres fremragende Betydning almindeligt aner-

kendt; Lokalet laa fjærnt fra Verdensudstillingen og Besøget var forbavsende ringe.

Delacroix lærer man forholdsvis godt at kende i Louvre gennem »Dante og Virgil«, »Blodbadet paa Chios«, »Don Juans Baad«, »Korsfarernes Indtog i Konstantinopel«, »Friheden« og et Par Genrebilleder fra Orienten; desuden har Apollogalleriet Loftbilledet af Gudens Sejer over Python, og andre af hans dekorative Billeder er let tilgængelige i offentlige Bygninger i Paris. Men man bør ikke, hvor Lejlighed bydes, forsømme at udvide sit Kendskab til denne vidunderlige Mester, mange af hans Smaabilleder og Skitser er endnu mere veltalende end hans store Billeder, hvor gode disse ogsaa er.

Den retrospektive Udstilling har en lille skitseret Gentagelse af det Billede af Sardanapals Død, der var udstillet her i Fjor og gjorde en ret trist Virkning paa en Plads og under Omgivelser, der var det yderst uheldige. Jeg har søgt at forsvare Billedet mod en Ringeagt, det ingenlunde fortjænte, men jeg indrømmer gærne, at Gentagelsen er langt bedre. Farverne staar her med rigere Fedme og Glans, og Stemningen virker med større Helhed og Kraft, denne tragiske Uvejrsstemning, der er saa ejendommelig og ægte Delacroixsk; der er ofte i hans Billeder noget som minder om en Ild, der sidste Gang blusser op i straalende, blændende Pragt, før den slukkes og synker sammen i den døde graa Aske.

Af de mange andre fortræffelige Billeder af Delacroix, der findes paa Udstillingen, skal jeg kun fremhæve et enkelt med et Motiv fra Revolutionshistorien, Pøbelstormen paa Nationalkonventet den 20 Maj (første Prairial) 1795, det sidste mislykkede Forsøg paa at opretholde Jakobinernes Rædselsregimente. Det hører til den Art af Historiemaleri, som aldrig vil blegne. Hele Revolutionstidens mørke Uhygge og blodbegærlige Vildskab er vidunderligt gengivet i dette lille, bredt skitserede Billede; den ophidsede Hob stormer som en stor, ustandselig Bølge ind i Salen, frem mod Tribunen, og løfter truende et blodigt, afhugget Hoved op mod Præsidenten, Boissy d'Anglas, som staar der bleg men tilsyneladende rolig og uforfærdet, de mægtige Faner, der vajer over hans Plads, gør en mærkelig melankolsk højtidelig Virkning. Et beslægtet Billede gengiver samme Æmne som Dalous berømte Relief, Mirabeau og Marquis de Brezé; saa levende, storladent og stemningsfuldt det end er, forekommer det mig dog mindre fængslende end Boissy d'Anglas.

I Sammenligning med Delacroix bliver unægteligt hele den moderne Kunst underlig forsagt og lavtflyvende. Det er, som om der laa lige saa mange Aarhundreder som i Virkeligheden ligger Aartier mellem os og ham, og som Menneskene i Mellemtiden havde skiftet Natur, havde mistet al den ubændige Livskraft, havde faaet mindre voldsomt dirrende Nerver og tyndere Blod. I Delacroix' Billeder syder og koger Blodet, men trods alt det dæmoniske og rovdyrsagtige, der lader Medea slagte sine Børn og Hamlet med en kaad Spot betragte den stakkels Polonius' Lig, er de mærkede af en følsom og sørgmodig Poesi, der hvisker til os, at de dog hører det 19de Aarhundrede til; Rovdyret selv synes ofte at fælde sit Offer med et blødende Hjærte. I øvrigt er det jo ikke blot de menneskelige Rovdyr, Delacroix gærne viser os, hans Jagtscener og Dyrebilleder med væligt, fnysende Heste, glubske og senestærke Løver og Tigre, er ikke mindst ejendommelige og betagende. Han forstaar at give Løven den samme vældige Kraft, samme mørke og mægtige Majestæt, som Rembrandt og især Rubens i nogle af deres Tegninger; Ørkenødets Konge fortærer Menneske og Heste med en egen melankolsk Umættelighed, der rynker dens Bryn med et Udtryk af sjælelig Lidelse. —

Af Millet, der endnu er paafaldende svagt repræsenteret i Louvre, viser den retrospektive Udstilling over en halv Snes Billeder og en stor Mængde Pasteller og Tegninger. Blandt Malerierne er der tre karakterrige og storladne Landskaber, en Marine og et Par mythologiske Ungdomsarbejder, — en Satyr og en Nymfe og »Ødip« fra Salonen 1847. — Resten er den Art følelsesfulde Skildringer af Landalmuens Liv, til hvilken hans Ry og Ære fortrinsvis er knyttet, »Manden med Hakken«, »Akssankersker«, »Hyrden«, der i Halvmaanens svage Lys lukker Faarene ind i Folden, »en spindende Pige«, »Svineslagtningen«, »Den nyfødte Kalv«, — et overordentligt elskværdig og herligt Billede, trods at Koen, der slikker sit spæde Barn, er noget fortegnet, — endelig »Faareklipningen«, et af Millets største, men ikke et af hans bedste Billeder.

De fleste der gennem Gengivelser har lært at kende og at elske Millet, vil ikke for første Gang staa overfor de nu saa dyrt betalte Originaler uden at føle nogen Skuffelse. Det er jo nemlig slet ingen Fuldkommenhed i det maleriske, der gør Millet til en stor Mester. »Manden med Hakken« — i Fjor betalt med 80,000 Frcs. — er saaledes endog ret ubehagelig i Farven; i en

god Fotografi virker Billedet langt bedre. Ogsaa andre af hans Billeder skæmmes af usandt brune Toner og altfor stærkt virkende Lokalfarver, Figurernes Klæder staar især af og til temmelig grelt. Dæmpede Farver klæder Millets Billeder bedst, mange af dem har den diskrete Harmoni, vi kender fra »Brændehuggeren og Døden«, i enhver Henseende et af Millets ypperste Arbejder. Det lille Billede med Hyrden og Faarene er i malerisk Virkning fuldkommen nydeligt. Men Millet giver i alt Fald lige saa meget af malerisk Skønhed i sine Pasteller, som i sine oljemalede Billeder, og maaské mest i Tegninger paa gulligt Papir, hvor Farven er ganske let antydet med nogle faa Streger af Pastelkridt hist og her. Fotografien giver utvivlsomt saa god Besked om det bedste i Millets Kunst, som det kun sjældent er Tilfældet med Kunst af saa høj Rang.

Flere af de udstillede Pasteller gengiver de samme Æmner som nogle af hans berømteste Billeder. De ser ud som Gentagelser efter dem, men er maaske snarere Forarbejder, Millet begyndte ikke at male et Billede, før dets Komposition stod ham fuldstændig klar. Ogsaa »Angelus« er her i en lille Pastel, som har faaet en Hædersplads i Midten af den store Væg, der er dækket med lutter Pasteller og Tegninger af Millet. Det er et udmærket smukt Billede, om det end ikke i mine Øjne just er hans bedste. Det er let nok at sé, hvorfor det mellem alle Millets Billeder har naaet den største Popularitet. Selv de, der overfor mangt et andet af hans Billeder ikke ser og føler, hvad Maleren har set og følt, der ærgres og frastødes af hans Kærlighed til det, der i deres Øjne ikke er det skønne, der finder Æmnerne prosaiske og Maleren plump, fanges og gribes dog af dette Billedes letfattelige Poesi og klare elegiske Stemning, vugges i Drømme af de bløde Toner, der klinger gennem Luften fra den fjærne Kirkeklokke, og røres af disse to fattige Skikkelser, der bøjer deres Hoveder i en Aftenandagt, Naturen synes dele med dem. I mine Tanker er Millet naaet fuldkomment saa højt i et beslægtet Billede, der ligeledes paa Verdensudstillingen er repræsenteret af en Pastel. Det har det mindre poetisk klingende Navn »L'Homme à la veste« og fremstiller en Bonde, der, da Skumringen falder og Stjærnerne tændes, efter endt Dagværk drager sin Frakke paa for at gaa hjem. Det staar i Stemningsfylde ikke tilbage for Angelus, det er lige saa ophøjet og betydningsfuldt i sit Indhold, og det er langt større og mægtigere i sin Linjevirkning og maleriske Holdning; denne Silhouet

af Bonden, der løfter Armen for at trække i Frakken, er i sin Art afgjort noget af det mest storslaaede, Verdenskunsten har at opvise.

I øvrigt er alle Pastellerne fortræffelige. Til de bedste hører Billedet af en Vignearbejder, der overvældet af Træthed er sunken ned paa Jorden uden Kræfter til at rejse sig, og et af de i Millets Kunst sjældne rent maleriske Studier, en Vindueskarm med en mægtig Buket Okseøjeblomster i en Krukke, bag hvilken et Barnehoved titter frem. Den samme Sædemand, hvis monumentale Figur behersker et af Millets mest storladne Billeder, er med temmelig ringe Virkning anvendt som Staffagefigur i en af de udstillede Pasteller. Mange af dem er godt kendte fra Gengivelser, saaledes Pigen, der kærner Smør, Gæssene ved Kæret. Faareflokken, der bryder over Vejen ind i Krattet, Vogterpigerne, der ser efter Vildgæssenes Flugt, o. m. fl. To smukke Tegninger gengiver samme henrivende elskværdige Motiv, den lille Dreng, som Moderen holder frem i Bondehusets Dør, medens en Søster med stor Opmærksomhed ser til.

Corot er endnu rigere repræsenteret paa Verdensudstillingen end Millet, den har henved et halvt Hundrede Billeder af ham. Man har ondt ved at forstaa, at ogsaa han en Tid har været overset og ringeagtet, at Samtiden ikke straks er bleven vunden af disse indsmigrende og bedaarende Landskaber, hvor alt er Velklang, feagtig Skønhed, de fejreste Egne i den fejreste Aarstid, naar Træerne runder deres Kroner i rigest Fylde, paa de Timer af Dagen, hvor Luften er kølig og friskest at aande, hvor Dugperlerne hænger i Blade og i Græs. Det er et Arkadien, et Drømmenes Land, Pan bor i Skovens Tykning og Nymferne træder over Engen saa let en Dans, at ingen af de tindrende Draaber falder mod Jorden. Hvorledes har dog Zola kunnet stille den stupide Fordring til Corot, at han skulde knække Halsen paa sine Nymfer og erstatte dem med sandfærdige Bønderpiger med Fregner og Træsko! I disse Billeder er jo alt den sarteste og fineste Æventyrpoesi, fra den sølverne Farve, der synes gøre Luftens Svalhed og balsamiske Duft mærkbar for Øjet, til Penslens sikre Tegning af disse melodisk svungne smekre Stammer, der fører Tanken hen paa Elverkongens kælne unge Døtre, og som er Corot en næsten uundværlig Note i Kompositionens udsøgte Harmoni som Modsætning til de gamle løvtunge Træers tætte og kraftige Masser.

Af disse mest typiske Corotske Landskaber har den retrospektive Udstilling udmærket skønne Eksemplarer, der forener de

poetiske Egenskaber med en overordentlig festlig dekorativ Virkning. Derimod viser den intet af de Billeder, hvor den blide Corot ofte med Held har anslaaet en mørk, uhyggelig fantastisk Stemning og erstattet den sædvanlige mythologiske Staffage med Figurer fra Biblen, Dante eller Shakespeare. I øvrigt er Corot ikke ringest i de Billeder, hvor han har holdt sig til klart bestemte og gærne jævnt fordringsløse jordiske Lokaliteter. Hvor paradisiske eller mystisk-romantiske end Flertallet af hans Billeder er, er vi dem maaske mest taknemmelige fordi de oplader vore Øjne for Skønheder, Jorden virkelig ejer, Skønheden i de disige Luftlag, der i Morgengry og Aftenskumring, ja, ofte midt paa Dagen, omhyller og bader nært og fjærnt. Corot behøver hverken at tage Pan eller Orfeus til Hjælp for at fortrylle os, han kan male et Klitlandskab eller et Par Huse under nogle gamle Pile saaledes, at vi finder den ikke paradisiske Verden, i hvilken vi lever, fuldkommen i Dejlighed. Et Havneparti fra La Rochelle, der findes paa Udstillingen, har i sine fine blonde Toner noget, der kan minde os danske om Eckersberg og — endnu mere — om Købke, men Behandlingen er jo adskilligt bredere, om den end ikke her er naaet at blive saa summarisk, som i Corots senere Billeder. Corot dvæler aldrig ved Enkelthederne, men han forstaar udmærket at lade os ane en Mangfoldighed af dirrende Blade i Træernes Løvmasser og et frodigt mylrende Planteliv under Engenes lette graa Slør.

Et Par af de Figurstudier af Corot, der findes paa Udstillingen, er megen Opmærksomhed værd ved de overordentlig delikate og fint sammenstemte luftige Toner, især et Studie af en ung Kvinde med et stribet, graaligt blegrødt Sjal over Skulderen.

Om Rousseau giver Udstillingen mindre fyldig og mindre klar Besked. Der er enkelte udmærkede stemningsfulde Smaalandskaber, der er andre Billeder, der viser meget subtile Hensigter, uden at Kunstneren dog ret har naaet sit Maal. Rousseau, der var langt mere søgende end Corot og hos hvem Naturens Poesi aabenbarede sig i en langt rigere Skala af forskelligartede Virkninger, har vistnok oftere forfejlet sit Bytte. Et af de interessanteste Arbejder, Udstillingen viser af Rousseau er et ret naivt malt men fængslende karakterfuldt Billede af en Landevej gennem en Bondeby, Træerne i dens Hegn har faaet en snurrig pyntelig broderet Behandling.

Jules Dupré — der vistnok endnu er i Live — og Daubigny fortjæner vel efter Corot, Rousseau og Millet at nævnes som de

ypperste blandt de Kunstnere, der skabte det moderne franske Landskabsmaleri, i øvrigt under en stærk og tydelig — men vistnok i Reglen ikke tilstrækkelig paaagtet — Indflydelse fra engelsk Kunst, især fra Constable, af hvem nogle seværdige Billeder findes i en af Louvres mørkeste Kroge. Af Jules Dupré har den retrospektive Udstilling kække og poesirige Stemningsbilleder, nogle af dem viser dog den Misbrug af varme Farveharmonier, af brankede Farver og saucede Toner, mod hvilken der er kommen en berettiget Reaktion. Af Daubigny er det bedste, det foraarsfriske og storladne Billede, der tidligere har hængt i Luxembourg og nu vil faa Plads i Louvre, Køerne, der drives forbi Slusen under den stenede Skrænt; det er et af de festligst virkende Billeder i den gode Sal, hvor det hænger.

At den følelsesfulde Fortolkning, den lyrisk varme Forherligelse af Naturens Skønhed, disse Malere har givet os, ikke har og ikke giver sig ud for at have et Spejlbilledes Nøjagtighed, skal ikke lægges dem til Last. For den Slægt, til hvilken Rousseau og Millet hørte, var Maalet ikke en smaalig og slavelydig Afkopiering af Naturen. Oprørere mod den akademiske Tvang, fordrede de med en vis betagende lidenskabelig Paastaaelighed Ret for deres subjektive personlige Opfattelse af Opgaver, til hvis Løsning ingen Traditioner bød dem en tilfredsstillende Anvisning. Den Hensynsløshed, Frejdighed og Kraft, med hvilken de forfulgte det, der for dem var Hovedsagen, hører des værre nu til Dags til de aller største Sjældenheder. Der var hos disse Kunstnere en egen Storhed i Opfattelsen baade af selve Æmnet og af det maleriske Fænomen, en egen fornøjelig Bredde baade i deres Syn og i deres Behandling, som den senere franske Kunst har Grund til at misunde dem. Hvor bliver ikke ved Siden af dem selv en saa agtværdig Repræsentant for den unge Slægt som Dagnan-Bouveret underlig spæd og mat!

Den som Realismens Apostel og maaske endnu mere som Kommunard berømte og berygtede Maler Courbet er meget godt repræsenteret paa Udstillingen; den har endog flere af hans navnkundigste Arbejder, saaledes »Stenhuggerne«, »Les Demoiselles aux bords de la Seine«, o. a. Alligevel kan intet af hans Billeder her i Værd og Betydning tilnærmelsesvis maale sig med det store Billede »Begravelsen i Ornans«, som for nogle Aar siden kom til Louvre og der flyttes fra den ene mørke Plads til den anden. Kompositionen indskrænker sig ganske vist til en helt barnagtig

Opstilling af Figurerne i lange Rader, som paa de ældste og naiveste hollandske Skyttebilleder, men der er en mageløs Dybde og Kraft i Karakteristiken af alle de typisk repræsentative Individer fra den lille By, der her er samlede ved den aabne Grav. Overfor dette Billede forstaar man, at Courbet kaldte sig Realist og nægter ham ikke, at han i sin Samtids Kunst bragte noget nyt og værdifuldt. Han har her lige taget Sigte paa det, som Millet, under sin utrættede Higen efter at give den evigt gældende Ur-Type for Landarbejderen, forsmaaede, den skarpe og præcise Karaktertegning af det enkelte Menneske, saaledes som dette er udviklet efter sin særlige Natur og under sine særlige Livsvilkaar. Den fortællende Hæslighed, Courbet ikke frygter at stille til Skue, vil næppe længere forarge; da der jo ikke er lutter englelige Sjæle og lydefri Legemer hos de Mennesker, der færdes paa vor Jord, er Fremstillingen af den selvfølgelig berettiget. Den brede maleriske Kraft i Billedets Behandling er beundringsværdig, Farven har et lignende trist og mørkt Præg, som i de gamle italienske Naturalisters Billeder.

Størsteparten af Courbets Billeder skæmmes af altfor nedstemte og sortladne — ofte selv tungt og dødt blækkede — Toner. Den berømte Realist synes kun i ringe Grad at have haft Sans for de reale Lys- eg Farveforhold; »En Eftermiddag i Ornans«, der tilhører Museet i Lille, er bleven til den bælgmørke Nat. Men hans Billeder viser dog en utvivlsom og ejendommelig koloristisk Begavelse, i mange af dem har Farverne en mild og rig Harmoni, et ejendommeligt Perlemorsskær, en Virkning som slebne Agater. Courbet har i en Udstrækning som sikkert ingen anden Kunstner anvendt Paletkniven til at male med, og han undsaa sig ikke for at drage Nytte af de smaa romantiske Farvespilseventyr, som dette Instrument saa fortræffeligt egner sig til at fremkalde. Han var en meget dygtig Praktiker; eftersete nærved, viser hans Billeder en Behændighed og Sikkerhed, et fuldendt Mesterskab i Paletknivsbehandlingen, der grænser til det utrolige. Maaske afgiver denne Behandlingsmaade ikke just et godt og sundt Eksempel til Efterfølgelse. Den giver for vidt et Spillerum for Tilfældigheder, Penslen er utvivlsomt i Reglen Malerens Tanke og Vilje — især da hans Formforstaaelse — en bedre, altid en mindre egensindig og lunefuld Tjæner. Men man skal ikke lade haant om nogen Art Skønhed og heller ikke om Skønheden i Courbets Spartelmanøvrer. Man sige ikke, at de viser en al sand

kunstnerisk Følelse uvedkommende Akrobatfærdighed! Ti da nødes man til at kaste Vrag paa Behandlingen i Rembrandts sidste Billeder, i »Jødebruden« eller Brunsvigerbilledet, hvor Spartlen har fremkaldt Harmonier, der er saa liflige for Øjet som den skønneste Musik for Øret, hvor den har givet Farven et saa vidunderligt rigt og funklende Spil, at det i Skønhed tør maale sig med de ædleste Stenes Glans.

I øvrigt maa man ikke vente altid hos Courbet at finde noget udfordrende eller afskrækkende, der kan forklare det Røre og den Forargelse, hans Billeder vakte, da de fremkom. Tvært imod! Det er endog ret vanskeligt at finde nogen radikal-realistisk Ugudelighed i hans Portræter — f. Eks. det smukke Selvportræt, der i Louvre hævder sin Berettigelse til at hænge i det bedste Selskab, — hans Landskaber, ja, selv i Størsteparten af hans Genrebilleder og maleriske Studier, medens man ikke sjældent træffer subjektive Vilkaarligheder og Tendenser af en ret romantisk Natur. Landskaberne indtager baade ved deres Antal og ved deres Værd en fremragende Plads i Courbets Produktion og giver rigest Lejlighed til at beundre den glimrende Virtuositet i hans Farvebehandling. Man har paastaaet, at disse Landskaber var blottede for al Poesi. Det forekommer mig ingenlunde sandt, om det end er rimeligt nok at Courbet ikke hørte til de meget følsomme Naturer og aldrig aflagde sin erfaringsstærke maleriske Overlegenhed for at synke ydmygt paa Knæ foran Naturen. Der er i hvert Fald i mange af de Skovinteriører, Klippelandskaber og Mariner, Courbet har malt, noget ensomt og stort højtideligt, som virker med megen poetisk Kraft. I al sin Simpelhed er Landskabet paa »Les Demoiselles aux bords de la Seine« stemningsfuldt som Baggrunden i Venetianernes Billeder. Saavidt jeg véd blev dette Billede i sin Tid betragtet som fuldstændigt latterligt; det synes mig i enhver Henseende at høre til Courbets bedste. Den unge Pige, der ligger henslængt i Græsset og med Haanden under Kinden ser ud over Vandet, forekommer mig især tiltalende, — uagtet hun næppe hører til de agtværdigste Damer. — »Stenhuggerne«, der almindeligt anses for Courbets Mesterværk, er i mine Øjne et mindre fængslende, om end et udmærket dygtigt og energiskt Arbejde[1])

---

[1]) Jeg skal ikke kunne sige, om et ret uanseligt Billede af en Jæger paa en Snemark var den af Courbets Venner saa beundrede »Remise«.

Paa en Art Hædersplads i Midten af den store Sal, der indeholder den væsentligste Del af hvad Udstillingen har at opvise af fransk Kunst fra Aarhundredets Begyndelse og Midte, hænger en Række Billeder af den Kunstner, der af alle nulevende Malere utvivlsomt har det største Verdensry, Meissonier. Aldrig har hans Kunsts Værd været alvorligt omstridt, den er endog bleven fremhævet som det mest absolut uomtvisteligt værdifulde af næsten al Kunst. I et Skuespil af Augier praler en gammel troskyldig Entusiast af at eje en stor Samling herlige Billeder af Rafael, Tizian, Rubens o. s. v. En ung Skeptiker spørger om de er signerede. Nej, men deres Ægthed er indlysende. Den unge Mand smiler haanligt og siger: »Jeg ejer kun ét Billede, en Meissonier, men det er signeret«. — Første Parket klapper. —

Alligevel, hvis man vilde forelægge en Række Kunstnere og Kunstvenner med udstrakt Kendskab til moderne Kunst det vanskelige Spørgsmaal, hvem de ansaa for dette Aarhundredes betydeligste Maler vilde næppe mange af dem skænke Meissonier en Tanke. Han er ubestrideligt en uovertræffelig Mester i sin Genre, men Genren hører i hvert Fald ikke til dem, om hvis blivende Værd man er fuldt forvisset. Han er ubestrideligt en glimrende teknisk Virtuos, men der er Hundreder af moderne Malere, hvis Billeder ejer mangefold mere af virkelig malerisk Skønhed. Han er ubestrideligt en ualmindelig aandfuld Maler, men han er slet ikke nogen i Sandhed stor Aand, nogen rig, dyb og fængslende Personlighed. Her, hvor hans Billeder hænger i Nærheden af Billeder af Millet, Corot, Troyon, Delacroix o. s. v., tager de sig i hvert Fald ikke betydelige ud, det er som man fra de sjælfuldeste og mest hjærtegribende Digterværker faldt ned i en Prosa, der vel i stilistisk Henseende er formfuldendt og mesterlig, men hvor der bag den store beundringsværdige Guldpen — for at benytte en kendt Lignelse — kun er en ganske lille Mand, et Menneske, for hvilket det slet ikke falder én ind at føle nogen varm Interesse. Med hvilken Taknemmelighed og Glæde, med hvor rigt et aandeligt Udbytte læser ikke enhver Kunstven de

---

Til første Juli fandtes der ikke noget Katalog over den retrospektive Udstilling. Det behøver næppe at fremhæves, at den i sig selv under Verdensudstillingens brogede Mangfoldighed yderst besværlige Opgave at foretage indgaaende Studier og opnaa et grundigt Udbytte af den retrospektive Udstilling herved blev gjort helt uløselig.

biografiske Meddelelser om Delacroix, Millet, Corot og Rousseaus, der skildrer os disse store Personligheder, fortæller os deres Opfattelse af deres Opgaver, deres Anskuelser, deres Domme over deres egen og andres Kunst! Jeg kan vanskeligt tænke mig, at nogen kunde fatte en glubende Interesse for en udførlig Biografi af Meissonier, om en saadan skulde fremkomme. Man er ikke nysgerrig efter at erfare noget ud over de Hovedtræk, der er anførte i ethvert officielt Katalog: »Tredje Medalje 1840, anden 1841, første 1843, Ridder af Æreslegionen 1846, atter første Medalje 1848, Æresmedalje paa Verdensudstillingen 1855, Officér af Æresl. 1856, Medlem af det franske Akademi 1861, Æresmedalje paa Verdensudstillingen 1867, Kommandør af Æresleg. 1867, Æresmedalje paa Verdensudstillingen 1878, (tilbagegivet), Storkors af Æresl. 1878, Formand for Juryen ved Verdensudstillingen 1889«. Hvor kortfattet denne Biografi er, er den i øvrigt veltalende nok.

Der er dog altid en Skare ærbødigt beundrende Englændere foran Meissoniers Billeder paa den retrospektive Udstilling. Derimod behøver man ikke at frygte for at komme i Trængsel foran de af Meissoniers Billeder fra de sidste ti Aar, der findes i den franske Kunsts Hovedafdeling. Næsten alle de besøgende vandrer dem ganske ligegyldige forbi, kun sjældent bringer det berømte Navn paa Rammerne et Par Mennesker til forundrede at standse. En stor Vandfarvetegning gengiver det berømte Billede »1807« men erstatter det ikke. I Midten af Oljebillederne hænger et Selvportræt i et venetiansk Renæssancekostyme, han læner sig tilbage i en Stol med den ene Haand under Kinden, og ser ret myndig og selvtilfreds frem for sig. En Haand er dygtigt malt. Et Knæbillede af en Dame er maaske det med 50000 Frcs. betalte Portræt af en Amerikanerinde. Hvis dette Portræt var signeret med et ukendt Kunstnernavn og hang paa en dansk Foraarsudstilling, vilde det næppe formaa at tiltrække sig synderlig Opmærksomhed, man vilde maaske ikke en Gang falde paa, at det var malt af en fransk Maler, endsige af en verdensberømt fransk Mester; det er tarveligt nok til at kunne være dansk Kunst, saadan som denne er, naar den er tarvelig. Et Billede fra Venedig røber sin Nationalitet ved den hasarderede Luft, nogle blaa Pletter angiver Æteren, store Stykker af det rene ubedækkede Lærred hvide Skyer. Man vægrer sig længe ved at tro, at dette Billede, der attesterer en meget ringe Følsomhed i Opfattelsen af det maleriske Fænomen, virkeligt er af den rigtige Meissonier, han har en Søn

der er Maler og som saa mange andre Kunstnersønner holder Kursen i Faderens Kølvand. Det er af den berømte Maler, saa usandsynligt det end lyder. I et Billede af en Bonde, der viser Vej for en Afdeling Kavalleri, er Figurerne dødt og det forekommer mig at udpege typiske Svagheder i Meissoniers højtbeundrede Heste. Et friskt og smilende Ansigt paa en Pige i en Værtshusdør synes mig paa alle de nye Billeder egentlig det eneste Punkt, der vidner om de kunstneriske Egenskaber, der har formaaet at opdynge saa talrige Laurbærblade for Meissoniers Fødder.

Men lad os ikke opholde os ved disse Billeder, det vilde være uretfærdigt. De Kunstnere, der har staaet i første Række paa Verdensudstillingerne 1855, 1867 og 1878, kan man næppe med Billighed affordre, at de atter skal være der 1889. Hvis den engelske Maler Millais ikke havde udstillet det mesterlige Portræt af Gladstone, kunde man paa Verdensudstillingen med Urette tvivle om Berettigelsen af hans Ry. Meissonier er bleven gammel; Ære være de Kunstnere, der formaar at bevare Ungdommens Kraft gennem saa mange Aar, som han har gjort det.

Den retrospektive Udstilling viser ham i hans Kraft og Glans. Hvis han selv har haft Andel i Udvalget af de udstillede Billeder, synes han at have bestræbt sig for, at det ikke kom til at vise ham som den ensidige Kunstner, for hvilken han i Reglen antages. Her er endog et — temmeligt uheldigt — allegorisk Billede med blodbestænkte Lig af Ulykkesaaret 1871, der danner den stærkeste Modsætning til hans idylliske Billeder fra de gode gamle Tider. Det betydeligste og bedste af de udstillede Billeder er det berømte »1814«, Napoleons Tilbagetog over øde Snemarker, et stort Historiebillede i ganske lille Format, et Billede, der virkeligt fortjæner al Agtelse og Beundring. Stemningen er fortræffelig, Udtrykket i Kejserens Hoved uforligneligt vel truffet, — man ser, det er en Sol, der daler mod sin Nedgang. — Men kender man Billedet fra Gengivelser, — og hvem gør ikke det, — lærer Originalen en ikke synderligt nyt. Fotografien forskønner endog Meissoniers Billeder, den medtager alle deres Fortrin og tier om deres Mangler. Meissoniers Formbehandling og Penselføring er beundringsværdige, hans Farve er det ikke. En fin Opfattelse af det maleriske Fænomen viser sig saa sjældent i hans Billeder, at vi næppe burde have staaet tvivlende om hans Forfatterskab til Luften fra Venedig. Hvor han mindre har Brug for sin skarpe Detailleanalyse end for et bredt malerisk Syn, bliver hans sikre,

sejersvante Pensel undertiden fortvivlet famlende, og Behandlingen haard og spids eller dillettantmæssig. Snéæltet paa »1814« er lige saa daarligt malt, som Landskabet i »Napoleon den Tredje og hans Stab ved Solferino«, hvad der vil sige ikke ganske lidt.

Hvorfor det sidstnævnte kedelige Miniaturmaleri er flyttet fra Luxembourg til Udstillingen, er en Smule gaadefuldt. Det er et af Meissoniers mest interesseløse Arbejder og Helten, til hvis Forherligelse det er malt, er jo borte og død. I det hele taget er Meissonier paafaldende mat, hvor han giver sig i Kast med Æmner fra sin egen Samtid, han synes at vide bedre Besked om hvorledes Renæssancens Landsknægte og Rokokotidens Kavallerer bar og sled deres Klæder end om Karakteren af den moderne Dragt. Et Portræt i hel Figur af en temmelig før Herre er baade dygtigt malt og ret karakterfuldt, men man behøver ikke at søge langt for at finde Portræter, der ubetinget staar over det.

Et udmærket Eksempel paa den Genre, ved hvilken Meissonier har vundet sit Ry, og i hvilken han er mest ejendommelig og mest tiltalende, ofte bedaarende, giver det ganske lille Billede, som viser en ung Adelsmand, der har lukket et Vindueslem op, gennem hvilket Morgensolen straaler ind og kaster varme Reflekser i Stuens mørke Kroge; nu staar han i Solskinnet saa smilende fornøjet og kigger ud efter noget, der har vakt hans udelte Interesse, maaské en Kammerat, der tumler sin Hest ude paa Vejen, maaské den ædelige Dame, hans Hjærte har kær. Ja, det er i sin Art uovertræffeligt udmærket; fuldendt nydeligt og spirituelt behandlet i den lille Maalestok. Det er saa levende og naturligt, at man har ondt ved at fatte, at Maleren ikke med egne Øjne har set Motivet. Det samme gælder jo om alle Meissoniers bedste Arbejder, om de mange saare fornøjelige Billeder, der ikke fandtes paa Udstillingen, men som man kun behøver at nævne Malerens Navn for klart at erindre, Diderot, der i sit Studereværelse oplæser et Manuskript, Brødrene van de Velde, af hvilke den ene sætter sig ved Staffeliet for at se Broderens Arbejde efter i Sømmene, medens Maleren strækker sine Arme efter den lange Stillesidden, Skakspillerne, Soldaten som Model, o. m. a. Meissonier synes eje en magisk Nøgle, der lukker op for alle de Rum, paa hvis Døre vor Fantasi nysgerrigt banker. Eller rettere, Troldmanden lukker ikke Døren op for os, han lader os kigge ind gennem Nøglehullet til alle disse Mennesker i morsomme og

maleriske Dragter, vi ser dem uden at ses, og det er slet ikke saadanne tvære og kedelige Skikkelser som dem, der sædvanligt figurerer i de store historiske Tableauer, det er — hvor mærkværdigt — levende Mennesker, der færdes hjemligt ugenert i deres hyggelige og ejendommelige Stuer, der ryger, drikker, læser, maler, musicerer, snakker og tænker paa Elskovsæventyr og andre Galskaber, der kort sagt lever et Liv ganske som vi lever det, men dog et Liv, der synes rigere paa Poesi, fordi det i højere Grad er omgivet af Skønhed.

Meissonier er ofte bleven sammenlignet med de gamle hollandske Mestre. Man maa lade ham, at han i Henseende til Foredragets Smidighed og fuldendte Præcision ikke staar tilbage for de behændigste og taalmodigste mellem dem; i Henseende til fin Formforstaaelse staar han over dem alle. Meissoniers store tekniske Mesterskab er bedre værd, end at det har fortjent stedse at blive jævnført med Dov, Slingelandt og Slægten Mieris, om disse Malere end sagtens for de Amatører af Kabinetsstykker, der danner Kærnetroppen mellem Meissoniers Tilbedere, repræsenterer den ideelle Fuldkommenhed. Men gaar man højere op i Rangklassen saa blegner Meissonier. De hollandske Malere opnaaede maaske næppe saa megen illusorisk Effekt, de malte ikke sikrere og korrektere, men de malte alligevel bedre, med finere Sans for den maleriske Skønhed. Og de viser os klart, at Meissonier dog bedrager os, at han ikke, som han giver sig ud for, for Alvor kender de døde Slægters Liv. De kendte deres Samtids Mennesker nøje og dybt, deres Karakteristik blev mindre hængende ved Klæderne, den gik lige ind til Sjælens Lønkamre, til Følelserne og Drifterne. I deres Billeder pulserer et Liv, der er langt fyrigere og langt rigere, et Liv med glad Latter, lystig Sang, varme Haandtryk, tindrende Øjne og blussende Kinder, men ingen af de huslige Pligter glemmes eller forsømmes, baade Køkkentøjet og Børnene bliver forsvarligt vaskede, og Børnene skriger og Børnene ler, de spiser deres Vælling og henter i Kroen Øl til deres Fader, medens Moderen vugger den mindste i Søvn og saa sagte knapper til for sin Kjole. Disse gammeldags Interiører, hvis Hemmeligheder Meissonier lader os belure, er ikke de Hjem, hvor Livet blev levet. Hans Kunst kender ikke andre Kvinder end opstadsede Milliondamer og et Par Værtshustøse, ingen, slet ingen Børn, maaske fordi Børnene er ham for urolige Modeller. Den ejer intet af Hollændernes Frejdighed og Varme. Han

er en kold, forstandig, tænksomt beregnende Maler, der bevæger sig i de gamle Tider med samme Forsigtighed som Linjedanseren paa sin Line. Han vover intet ud over en ganske nøjagtig og saare dygtig Afkopiering af en karakteristisk Model i et fuldkomment korrekt Kostyme, denne Afkopiering, der voldte ham saa store Bryderier, da hans stærke Energi — det siges, paa Trods af en Avisartikel — tvang hans sindige og lidenskabsløse Natur til at gøre det beundringsværdige Kunststykke at male et Billede med Fart og Bevægelse, det berømte Slagsmaalsbillede, — Linjedanserens Mesterspring.

Lange har allerede rigtigt fremhævet, at den Ejendommelighed ved Meissoniers Kunst, at den viser svundne Tider, for Nutidens Mennesker giver den et Plus i Interesse, der i Fremtiden utvivlsomt vil forvandles til et Minus. Ja sikkert; i mine Tanker er den Genre, til hvilken Meissonier har viet sit i Sandhed store Talent, falsk i Bund og Grund. En moderne Behandling af Fortids-Æmner tør vistnok kun gøre Regning paa at bevare et uvisneligt Værd gennem Tiderne, naar den er præget af en stærk lyrisk Beaandelse, af en dyb Personlighed eller af et ejendommeligt moderne Syn. Meissoniers Kunst bærer ikke i synderlig høj Grad noget saadant Præg. Amatørerne af Kabinetsstykkerne vil vistnok aldrig svigte ham, hans Kunst har Egenskaber, som ogsaa maa afnøde de kommende Tider oprigtig Beundring, men de vil næppe regne ham for en af de store — endsige da for den største — i det 19de Aarhundredes Malerkunst.

Intet Under, at han i Nutiden har været overvurderet! Fra en romantisk Kilde har dybe Strømme af historiske og kulturhistoriske Interesser gennemtrængt vort Aarhundrede, bredt sig fra Samfundets højeste Lag næsten til dets laveste. En Kunstner, der har budt disse Interesser en saa pikant Underholdning, som Meissonier har delikateret dem med, har haft let ved overalt at finde et villigt Øre og høste rigere Bifald, end mangen langt vægtigere Tale har formaaet. Desuden gaar det des værre gærne med Kunsten og det store Publikum som med Svinedrengen og Prinsessen. Hun foragter den rigt og sælsomt duftende Rose, der er spiret op af det ædleste Hjærte og har suget Livskraft af dets Blod, — som Publikum har foragtet Millets Kunst. — Hun ringeagter selv den sjældne Nattergals smeltende bløde, vidunderdejlige Fløjtetoner, — som Publikum har ringeagtet Corots Kunst. — Men kommer saa Grydens — Gudbevares, højst interessante — For-

tælling om hvordan man lever i alle Byens skjulte Kroge, om hvad Mad der kommer paa Bordet baade hos Kammerherren og hos Skomageren, saa jubler Prinsessen og hendes Hofdamer og klapper i Hænderne af Glæde, — som Publikum har jublet, naar Meissonier fortalte, hvorledes Parykken sad og Knæbukserne var bundne paa en Kavaller fra det forrige Aarhundrede eller hvorledes en Hellebardist fra Ludvig den trettendes Tid gik Støvlerne skæve. --

(Sluttes.)

KARL MADSEN.

Moderne Forfattere.

II.

Brandes: Indtryk fra Polen og *Indtryk fra Rusland.* 1888. (Hegel.)

Der er noget umiddelbart betagende ved *Brandes'* to Bøger om Polen og Rusland. De bæres af en Stemning omtrent som den, man kan træffe i betydelige Dagbogsoptegnelser, og samtidig løfter Kundskabsfylden og Stilens Glans begge Skrifter op i Rang med de rigeste af Forfatterens forudgaaede Værker. Mest Følelse er der vel i *Indtryk fra Polen*, mest Kløgt i Bogen om Rusland, Skønhed er der i dem begge, og nu og da hæver Foredraget sig til Højhed i Tone og Forestilling. Man læse t. E. Slutningen af *Iagttagelser og Overvejelser* fra Polen: »Vi er ikke andet end Billeder for hinanden. Naar vi dør, bliver Billedet tilbage i de andres Bevidsthed, fordi det var det eneste af os, som fandtes deri. Vi ved ogsaa, at de Idealer, som man i gamle Dage tillagde et Sted, og gjorde til Egenskaber hos en overnaturlig Personlighed, den højeste Frihed, den højeste Retfærdighed osv., er blotte Billeder, ikke er virkeliggjorte nogensteds eller til nogen Tid, ikke heller vil blive fuldt virkeliggjorte nogensinde; vi ved, at de har ingen anden Eksistens end den, vor Tænkemaade og Handlemaade giver dem. De eksisterer kun, for saa vidt vi elsker dem. Men vi elsker dem kun, for saa vidt vi arbejder for dem. Den højeste Kærlighed er en Smerte, som vi lindrer ved at udrette noget for det, vi elsker. At Polens hele Aandsliv er gaaet op i Spørgsmaalet om den polske Nationalitets Eksistens, er da ikke saa fattig en Sag, som det synes; ti Polen er, som Forholdene historisk har udviklet sig, bleven ét med Menneskeretten til borgerlig og aandelig Frihed og med Folkenes Ret til Uafhængighed. Polen er ét med

vort Haab eller vor Illusion om vor Tidsalders Fremskriden i Kultur. Dets Fremtid falder sammen med Civilisationens Fremtid. Dets endelige Undergang vilde være enstydig med det moderne militære Barbaris Sejer i Europa«.

Trosbekendelsen i disse Ord er det nittende Aarhundredes, og Formen, hvori Brandes her har samlet den, synes mig at virke lige saa smukt og stort som en lys Akkord fra Orgelet i et højt hvælvet Rum. Den udtalte Overbevisning er begrundet i hvert af Bogens fint formede Kapitler, kun at alt hvad polsk er, godt som ondt, er opfattet med en Mildhed, der vel mindre er den upaavirkede Iagttagers end den medfølende Vens. Brandes har ikke naturnødvendig fundet Polen paa sine Studiers Vej, som han fandt Danmark og Frankrig og Tyskland; han er gaaet til Polen, fordi Polen gik til ham. Derfra den særegne Varme i Fremstillingen ud over den, Æmnet naturlig har ført med sig.

Efter i Bogens første Afsnit at have meddelt sine Rejseindtryk og fortalt om Polakkerne, som han har fundet dem, giver Brandes i andet og sidste Afsnit en omhyggelig og overordentlig fængslende Redegørelse for Polens romantiske Literatur i det nittende Aarhundrede. Det er en Bedømmelse, der bliver en Berømmelse i samme Grad som i det borgerlige Liv en udtalt Forstaaelse kan blive et helt Forsvar, og han ender saa, sin Fortid og Nutid tro, med at erklære, at der for Skønliteraturen i Polen nu kun er ét at gøre, efter at Romantikens Dage er omme: »at blive moderne, et levende Udtryk for vor egen Tidsalders Liv«.

I Sammenhæng hermed fremhæver Brandes, at den altfor overvejende Følelse af almene (patriotiske) Lidelser og Bestræbelser har hindret de polske Forfattere fra at trænge ned til Tilværelsens dybeste Dyb eller op til dens Tinde. I den polske Literatur er Menneskene ikke opfattede ensomme nok, Sorgen og Lystfølelsen i den enkelte Menneskesjæl er ikke loddet til Bunds, og han bruger Billedet: »Er det galt ikke at se Skoven for Træer, saa er det ogsaa urigtigt ikke at se Træerne for Skov«.

Dette Udtryk falder sammen med en Udtalelse fra Begyndelsen af Aarhundredet, som jeg tilfældig er stødt paa, og som jeg skal anføre. En fransk Embedsmand, der af Napoleon sendtes til Polen (Storhertugdømmet Warschau) for at ordne Spejdertjænesten imod Rusland, klager i sine Erindringer, citeret i en Afhandling af Sainte-Beuve, over de talrige Vanskeligheder, han havde at overvinde paa Grund af selve den polske Nations Mangel paa Ævne til

at opfatte Tingene som de er. Aldrig kunde han faa noget bestemt at vide om de fjendtlige Troppekorpsers Størrelse eller Sammensætning eller om Stedet, hvor de befandt sig. Man angav ham, at der var »Masser« af Fjender nær ved eller langt borte, men om det var paa denne eller hin Side en eller anden Stilling, var det umuligt at faa afgjort. Selv den mest underordnede Spejder følte sig forpligtet til at lave en Roman paa sin Manér om den russiske »Hær«, i Stedet for simpelthen at mælde, hvad han med egne Øjne havde set, og Godsejere ja endog Generalerne havde samme Svaghed. En af disse sidste, der var en Undtagelse, erklærede saa til den irriterede Embedsmand, at Polakkerne var et Folk, der ikke kunde se Træerne for bare Skov.

Man har altsaa her med mange Aars Mellemrum og paa højst forskellige Vilkaar det samme Billede brugt som Betegnelse af en folkelig Ejendommelighed. Paa det ene Sted et gnavent Udbrud af en Mand, der for to Menneskealdre siden hentede sine Meninger fra det praktiske Livs Genvordigheder, og paa det andet Sted en overbærende Dom af en moderne Literaturhistoriker. Ganske vist bruger Brandes kun Billedet i Forbigaaende og anvender det ikke umiddelbart paa de polske Forfattere, medens den anden netop samler sin Opfattelse af Polakkerne i disse Ord, men det er tydeligt, at den samme Forestilling har foresvævet begge, og man staar da her overfor en Udtalelse paa det folkepsykologiske Omraade, som man kunde fristes til at tillægge videnskabelig Nøjagtighed.

Der er ikke mange af den Slags Udsagn. Det forholder sig nemlig den Dag i Dag rigtigt, hvad Brandes siger i sin Doktordisputats fra 1870, at Stamme- og Folkepsykologien, videnskabelig set »er endnu indtil det yderste i sin Barndom«. Filosofen Lazarus' ti Aar ældre Bebudelse er endnu ikke indtraadt, at »den Tid vil komme, da der vil gives en Videnskab om Folkeliv, der samtidig vil omfatte alle dettes ydre og indre Betingelser og bringe Klarhed over, hvor de virker sammen og hvor de modarbejder hinanden« (se Zeitschrift für Völkespsychologie und Sprachwissenschaft I, 218). Men netop fordi dette Tidspunkt endnu fremdeles synes fjærnt, faar man Lyst til at fremhæve Overensstemmelser af den anførte Art, saa meget mere som Forestillingen om selve denne Folkelivsvidenskab aabenbart i ikke ringe Grad har sysselsat Brandes; mindre dog i *Indtryk fra Polen* end i *Indtryk fra Rusland.*

Allerede i sin fortrinlig skarpsindige og levende Bog om *Berlin,* hvoraf betydelige Stykker er forfattet i Slutningen af halv-

fjærdserne, viste Brandes, at det næppe var saa alvorligt ment, som det lød, med den affejende Ytring, han i 1870 havde brugt om hele Mangfoldigheden af Folkelivsskildringerne fra Herodots Dage og indtil nu, nemlig at »enhver Paavisning og Indskrænkning af endnu levende Folkeslags Ævner i Almindelighed gør et højst upaalideligt, blot orienterende Indtryk«, idet han i alt Fald da selv gav sig i Lag med uden særlig videnskabelige Hjælpemidler at skildre vigtige Dele af det Folks Liv, han umiddelbart havde for Øje. Han har formodentlig ment, at saa længe Etnografi og Antropologi ikke er kommen videre med sine Undersøgelser og Maalinger og Tal, end de i Virkeligheden er, vilde det være urimeligt at forlange af den livlige Stamme- og Folkepsykologi, at den skulde forlade sit Liv i Solens Skin for at begynde for Alvor paa Systemerne. Og deri maa man sikkert give ham Ret. Folkepsykologien er i Livets sorte Skole endnu klædt i Trøje og Knæbenklæder, og det vilde passe den ilde at tage Mesterleksianernes Mine paa.

Men i denne Anledning er det imidlertid, at jeg vil tillade mig at gøre nogle Indvendinger imod de to omtalte Skrifter af Brandes, særlig imod *Indtryk fra Rusland.*

Begge Bøgerne begynder med en folkepsykologisk Del, de saakaldte *Iagttagelser og Overvejelser*, og for at sige det med ét Ord, det forekommer mig, at Brandes i disse Afdelinger er gaaet for langt bort fra Standpunktet af 1870, og længere end han selv vil. Den udmærkede Kritiker synes mig ikke kritisk nok. Medens Bogen om Berlin er saa fortræffelig, bl. a. fordi den har bevaret al den Øjeblikkets og Tilfældighedens Friskhed, hvormed den oprindelig er undfangen, og ikke i Tone og Form paadutter Læseren noget som helst om hans egen Viden-mindre-god Besked, er der over Bøgerne om Rusland og Polen et vist akademisk Sving, der forpligter Forfatteren ud over, hvad han i Indledningen har sagt, at han vil svare til. Han har jo været Gæst i begge Lande, den særlig indbudne, den, for hvem Vejen var let og Siddepladserne bløde. Er han end ikke bleven ført omkring af en Potemkin, som tryllede Egne og Befolkning om efter hans Forventning og Ønsker, har han dog bestandig haft med det selskabsklædte og til fremmede fransk (og tysk) talende Rusland og Polen at gøre, der aldrig eller saa godt som aldrig var ukendt med, hvad det i det givne Øjeblik vilde være høfligt, morsomt eller interessant at meddele den kærkomne rejsende. Brandes Skarpsindighed har da i Reglen

som første Opgave haft at fjærne fra de Udsagn, han er bleven staaende ved, og fra de Træk, der forekom ham betegnende, den særegne Grad af Imødekommen, som Lejligheden skabte, eller med andre Ord, den Paavirkning fra ham selv, som de vedkommende har været underkastet. Han har forholdsvis sjældent kunnet komme bag paa den Befolkning, han har iagttaget. Han har kun ved særegne Lejligheder kunnet gribe om selve Raastoffet. Men dette mærker man ikke ret i de to Bøger, uden for saa vidt man selv husker paa det, og naturligvis kan dette bero paa Hensynsfuldhed fra Forfatterens Side mod Læseren, idet han ikke idelig har villet minde denne om, hvad han én Gang for alle (i Inledningen) har gjort opmærksom paa, men det kan ogsaa bero paa, at Brandes under Udarbejdelsen af sine Indtryk har ladet sig henrive til at stole for meget paa Rigtigheden af sit Skøn.

Og man ledes til at tro, at de bestemte Udtalelser og i det enkelte gaaende Undersøgelser og Domme, som man navnlig i *Indtryk fra Rusland* støder paa, har denne sidste Aarsag, fordi man allerede i Grundsynet, i selve Opfattelsen af den foreliggende Opgave, møder en Tankegang, der næppe er omhyggelig nok. Dels gaar Brandes, som det synes, uden Betænkelighed ud fra, at man bedst hos »Eliten« af en Nation finder dennes Særpræg, dels skelner han i det foreliggende Tilfælde ikke tydeligt mellem det tilfældige og det blivende, og dels endelig synes selve det omspurgte Særpræg at staa for hans Forestilling som noget langt mere paatagelig fast og lettere paapegeligt, end det til syvende og sidst er. Det forekommer mig, at Brandes vel meget bruger at betegne det særlig russiske ved Hjælp af stærke Hovedord og Adjektiver, medens man dog næppe, i alt Fald saa længe man er indenfor den samme Menneskerace, end sige den samme Stamme, formaar at ramme det for det enkelte Folk ejendommelige uden ved Hjælp af overordentlig fint afvejede Mængde- Grads- og Artsbestemmelser, der kræver særdeles varsomt udstykkende Ord. Det er bestandig noget mere og noget mindre, der er afgørende, en ny Blanding af Ævner og Kræfter og Egenskaber og Egenskabs Antydninger. Naar saaledes Brandes benytter Udtryk som »Virkelighedssans«, »stolt Frimodighed«, »bredt anlagt Natur«, »Efterlignelsesævne«, »selvstændig Originalitet«, »Vandrelyst«, »dybsindig Mystik«, »Kraft«, »Smidighed« osv. osv. for at tydeliggøre Russerens Natur, synes det mig, at han bevæger sig i vel tungt tegnede Angivelser i Forhold til den Udformning, der er nødvendig. Er

han end i sin Fremgangsmaade kommen langt forbi Taine, der hidfører alt levende Liv i et Folkeslag til en eller to eller tre Grundbetingelser, kan hans folkepsykologiske Kemi dog ikke frikendes for at være en Lære om rene Grundstoffer mere end om de mærkelige Forbindelser, disse Stoffer indgaar. Men det var netop disse Forbindelsers Farve, Varme, Gæringsvilkaar og forholdsvise Styrke det kom an paa. Det er nemlig Folkeejendommeligheden.

Men tro nu ikke, at jeg efter dette skulde mene, at Brandes har skrevet sine Ord forgæves om den russiske Folkepsykologi. Tvært imod og langt fra! Der er en særegen ny Rigtighed i denne Bog, en Fasthed og Klogskab, der giver mere, end man selv hos de gode Forfattere er vant til at faa, og der er Udtryk og Sammenstillinger, som for de fleste vil være uforglemmelige. Jeg tænker saaledes blandt meget andet paa, hvad han siger om Russernes kunstneriske Tilegnelsesævne, om deres »Hang til at løbe Linen ud« og paa hans Anvendelse af det gamle Billede om den russiske *sorte Jord*, et Billede der hos ham har faaet mange Aars Liv paany. Han skriver om dette Side 47—48: »Man træffer nu og da en Mand eller Kvinde, der ligesom personificerer denne russiske Jord — en Natur, der er aaben, rig, overdaadig, modtagelig, varm uden Glød eller Hede, men som giver Indtrykket af uudtømmelig Livsfylde. ... Jeg[1]) var paa den Tid da det kvindelige Universitet i Moskvá endnu bestod, en Formiddag gaaet ind i Festsalen, hvor jeg Aftenen forud havde talt. Jeg vilde have en Forandring foretaget med Katedret. Jeg sad ene i Salen og ventede, da Døren aabnedes paa Klem; en ung Pige stak Hovedet ind og trak sig smilende tilbage. Snart efter traadte nogle flere ind, overbeviste sig øjensynlig om min Identitet og gik igen. Saa nogle Øjeblikke efter kom hurtig ind ad Døren en hundrede unge Piger, alle ensklædte i sort ulden Dragt, stillede sig op i en Kreds omkring mig og gav sig til at klappe i Hænderne. Saa sagde en af dem, Datteren af en berømt afdød Digter, nogle Ord til mig, og de klappede paany. Jeg tror, det er det smukkeste Indtryk fra min

[1]) Jeg overser ikke, at Brandes her og ved adskillige andre Lejligheder i sin Bog om Rusland gør Forsøg paa at dække sig (for hvad?) bag en opfundet Fortæller. Men ærlig talt forekommer det mig, at det vilde være unaturligt, om man, i alt Fald i Forfatterens Fædreland, lod, som om man troede paa denne indskudte Person. Og jeg kan ikke indse, at man derved opnaaede at vise Brandes en Villighed; tvært imod.

Rejse. Lignende Smaatræk af overraskende Varme og Ligefremhed vil enhver, der forstaar at se, iagttage under en Rejse i Rusland. Og det er maaske denne dybe Modtagelighed, denne Naturens Frodighed, denne Livsstoffets uopbrændelige Rigdom, som udgør Ruslands største Tiltrækning, og som betinger dets tilkommende, mere udprægede Originalitet osv.«. Man lægge Mærke til denne Stilkunst af første Rang, hvormed det yndefulde Billede af Foredragsholderen i Festsalen, omringet af de unge Piger, er givet, og man vil kunne forstaa — hvis det for øvrigt ikke for længst var utvivlsomt —, at man af denne Forfatter bør forlange det yderst mulige af nøjagtig Klarhed.

Men indskrænker Indvendingerne imod Angivelsen hos Brandes af de folkeejendommelige Kendemærker sig saaledes muligvis blot til en Fordring om større Omhyggelighed i Ordvalget, bliver der de to Klagepunkter tilbage, at Brandes ikke skelner paa afgørende Maade mellem det, der er russisk i Aaret 1888 og det altid blivende russiske Særpræg, og at han uden videre søger til »Eliten« for at gøre sine vigtigste Studier.

Uden at fordybe mig i det meget, der er sagt og vil kunne siges om, hvor det sande Holdepunkt for Drønet i et Folk skal søges, vil jeg dog fremhæve, at det under alle Omstændigheder ikke er umiddelbart indlysende, at »Eliten« i saa Henseende vejer Folkemasserne op, og at man i ethvert Tilfælde, hvis man fortrinsvis vil holde sig til »Eliten« i sine Undersøgelser, skylder først at gøre rede for, hvad denne »Elite« er for noget. Det giver sig ikke af sig selv. I Danmark var der en Tid, og den er ikke saa langt borte, da en Iagttager rimeligvis vilde have været tilbøjelig til at søge »Eliten« af Nationen blandt Teologerne, nu kunde maaske Hærens Officerer komme i Betragtning. Hvad er det da, der er »Eliten«, ifølge Brandes, hos den store russiske Befolkning? Han siger det ikke ligefrem, men man ser, at det for det første ikke er den officielle Verden — en Indskrænkning, som man maatte vente af Brandes —, men at det er det, Beboerne selv anser for Eliten. Dette vilde være en Bestemmelse af Værdi for den fremmede, hvis han kunde faa fat i denne Beboernes Mening. Tilnærmelsesvis, som vel alt i disse Spørgsmaal maa tages, lader det sig muligen gøre. Men prøver man lidt nøjere den Fremgangsmaade, Brandes har fulgt, viser det sig, at han næppe har bekymret sig synderlig om at spørge »Beboerne«. Han er efter sit Instinkt gaaet lige paa de kloge blandt dem, man havde anvist

ham, og disse har han saa adspurgt om de klogeste. Paa denne Maade har han ganske vist faaet skaaret sig en »Elite« ud, som han med rimelig Udsigt til Udbytte har kunnet undersøge. Men næst, at han ikke synes at være klar over, hvor ensidig denne hans Søgen har maattet blive, klæber der den Mangel derved, at det er en Elite paa ikke under ti tusend Rubler om Aaret. Han har øjensynlig ikke paa tilsvarende Maade udbyttet de Lag af den russiske *Intelligentia,* hvor der, samtidig med at der lides for en Sag, slides for Brødet. Dette er ikke noget, der kan anføres som en Bebrejdelse imod Forfatteren; han har været henvist til at bevæge sig saa nogenlunde indenfor de Grænser, Forholdene fra først af drog omkring ham; men det er en Iagttagelse, man er nødt til at anstille for at kunne bedømme Rækkevidden af hans Elitestudium. Det har ikke været særdeles omfattende, hans »Elite« er ikke udsøgt nok. Han har haft et for lille og for ensartet Stof til Behandling.

Men er det allerede betænkeligt at anlægge sine Undersøgelser af en hvilken som helst Arts eller Races Beskaffenhed fortrinsvis efter de udmærkede Eksemplarer, bliver det dobbelt betænkeligt, naar der allerede ved Udvælgelsen af disse udmærkede Individer maa ske en Fejl. Og den Kritik kan der da rettes mod *Indtryk fra Rusland,* at Brandes har valgt at almindeliggøre sine Indtryk i Stedet for at lade dem fremtræde i den tilfældige Form, hvori han har modtaget dem. Dette gjorde han i sin Bog om Berlin, og der er adskilligt deraf i Bogen om Polen, men de russiske Minder er gennemgaaende formet i almengyldige Sætninger.

Er disse nu alligevel tilforladelige uagtet de formentlige Mangler ved hans Fremgangsmaade? Det er der vel ikke mange danske, der vil kunne bedømme fyldestgørende. Men saa meget kan man i alt Fald sige, at store Dele af Bogen virker umiddelbart overbevisende.

Den er stundum overdaadig rig paa fine Bemærkninger. Man har med en Skribent at gøre, som næppe ejer ét enfoldigt Blodkorn i hele den rørige Million, der fører Tankestoffet til hans Hjærne, han er skarp i hvert enkelt Led af sine Overvejelser. Og han er bleven øvet og sikker i at forstaa ved et aandfuldt Livs utrættelige kritiske Gerning. Brandes' literærpsykologiske Værker er en første Rangs Forberedelse til Bedømmelsen af det russiske Aandsaristokrati, og mere endnu end den Viden, han har tilegnet sig ved en umaadelig Læsning og ved Udarbejdelsen af sine bane-

brydende Skrifter, har hans personlige Forbindelser med et talrigt Udvalg af Europas ypperste Aander skærpet hans Ævne til af Skinnet i et ham fremmed Samfund at uddrage dettes Væsen. Brandes er forlængst af Livet selv bleven vænnet til at klare sig bestandig nye og som oftest betydelige Personligheders sjælelige og aandelige Vilkaar. Og saa ejer han en Egenhed, der i uberegnelig Grad hjælper ham til at faa Udbytte af sine psykologiske Iagttagelser: han forstaar at finde det i Menneskenaturen, hvori der er Grøde. Brandes stiller nu og da til Skue en kraftig Misfornøjelse, og hans Ord har mangfoldige Gange ramt som dræbende Hug. De dumme ser i ham en Nedbryder. Naturligvis har han som Fornyer brudt meget ned. Men Hemmeligheden ved denne Mand er netop hans store og ivrige Sans for det, der udbedrer Menneskenes Skader, det aandeligt sunde og modige, det, der bestaar ved sin egen Magt og bringer nyt Levestof ind i Verden. Goethe, Lassalle, Mill, Hugo og Holberg, Gennembruddets Mænd paa ethvert Omraade, dem er det, han begriber som Folk af sin egen Art. Er det ikke netop Brandes, der siger, at Kærlighed til det store er en Smerte, som man lindrer ved at udrette noget? Med denne opmærksomme Lyst til at følge Livets Selvfornyelse paa alle Punkter staar i Forbindelse hos ham en Tvivleævne, der er munter, som kunde den være født og oplært paa Søen. Den fører Brandes forbi al Vrøvlet, forbi det forpjuskede og opstillede, det officielles tre Skridt frem og to tilbage, han tror ikke derpaa, og mener, at Folk lyver urimelig meget for hverandre. Saaledes udrustet gaar han i sine psykologiske og folkepsykologiske Studier paa Spor efter det oprindelige, det sande menneskelige, og hvor han standser med sin Gaffelkvist kan man være rolig for, at her er der virkelig ogsaa noget at finde.

Det smukkeste Bevis paa sin Ævne til at paapege det til Grund liggende i en aandelig Tilstand, det, der uafhængig af offentlige og almindelige Meninger kaster sit Frø blandt Menneskene, giver han i det helt igennem udmærkede fjærde Kapitel af de russiske *Iagttagelser og Overvejelser* og navnlig i Skildringen af »Nigilister af begge Køn«. Man er her paa de virkelige aandelige Højder, og her vil man træffe Fordomsfrihed og overlegen Ro i Opfattelsen, om det nogensteds skal lykkes. Fremstillingen har dertil det Fortrin at være en ligefrem Beretning om, hvad Brandes i Rusland har set og hørt. Han drager ikke Slutninger ud over, hvad det for Haanden værende Stof med-

giver. Der lyser en særegen afklaret Følsomhed i Forstaaelsen af de unge mandlige og kvindelige Omformeres Tro og Gerninger, og i Brandes' agtelsesfulde Paavisning af deres opofrende — og udartede — Færd er der en Tilskynden og en Holden igen omtrent som den, der ligger i et roligt udtalt: fremad, i et Krigsraad.

— Af alt, hvad Brandes anfører om Rusland, er der to Ting, som jeg i Tankerne har dvælet mest ved. Den ene er Fortællingen om det Folkeskuespil, han paa Petersborger Paaskemarked ser om Formiddagen i en Fjællebod. Det handler om Ruslands Nationalhelt *Suvórov*, og denne fremstilles midt i Krigens Røre blandt sine Soldater, men dog forekommer der i Stykket ikke et Skud. Helten er, siger Brandes, »udelukkende opfattet fra den folkelig-patriarkalske Side. Han forherliges i russisk Aand for sit faderlige Sindelags Skyld, ikke for sit Mods og sine Sejres . . . Menigmand ser her med Undren og Stolthed Suvórov klædt i en slidt Uniform som den simpleste Soldat, selv bærende sin Bagage i en Pose paa Ryggen, levende med Soldaten og spisende som han, en Fader for alle«. Og med rette slutter Brandes sin Omtale af Komedien med følgende Bemærkning: »Sammenligner man et Skuespil som dette med andre Nationers Folkeskuespil om almenyndede Krigshelte, saa slaar det en, at i dem ufravigelig Bravuren er den Egenskab, der sættes i bengalsk Belysning, medens det her er den patriarkalske Jævnhed, Feltherrens Faderforhold til Soldaten, som betones«. Stykket gjorde umaadelig Lykke paa Markedet, og den fattige Befolkning i Petersborg skulde altsaa efter dette, maa man formode, opfatte Krigen væsentlig forskellig fra den tilsvarende Befolkning t. Eks. i København, hvor man i Krigsskuespillene jo ikke kan faa nok af Skud og Røg og Bedrifter. Hine Mennesker skulde til daglig i Krigen se et Slid, disse en Fest? Det kunde ligge i, at Folk gennemgaaende var mere fredelig sindede i Petersborg, og maaske i Rusland, end i Danmark, og alt, hvad man i Almindelighed hører og læser — ogsaa hos Brandes — om Russerne, gaar jo ud paa at fremhæve deres bløde og ukrigerske Sindelag, hvor gode Soldater de end er. Men er Befolkningen i Danmark da krigersk? Jeg formoder, at Grunden ligger et andet Sted. Almuen i Petersborg kan ikke læse, og den har aldrig kunnet det. Den Slægtleddenes fortsatte Dannelse, som i Danmark (og andre Steder) nu er Poesi for de ulærde og enfoldige i Aanden, er aldrig trængt synderlig ind i de folkelige Lag i Rusland; de holder sig, som

Naturen efter Tid og Lejlighed skaber dem, og Naturen skaber nu om Stunder ikke Lyst til Krig i Rusland, saa lidt som i det øvrige Europa med nogle sydostlige Undtagelser muligvis. Og overmaade længe er det siden, at Krig og Hærværk var et naturligt Udtryk for de forskellige Befolkningers Lyster. I gamle Dage var det de herskende Kasters Overskud paa ledig Kraft, der holdt Krigene vedlige, nu er det et Dannelsens Barbari, som Europa ikke formaar at ryste af sig. Kunde man i København (og andensteds) faa skrabet den særegne Opdragelse af Befolkningen, som under dens Opvækst er bleven lagfældet paa dens Tanker og Følelser, vilde man ogsaa her kunne faa et Publikum i Fjælleboderne — hvis saadanne fandtes —, der vilde foretrække, at Helten i Komedien lindrede den menige Mand Krigens Møje fremfor at øge den. Denne Afskrabning kommer en Gang, men det gaar langsomt.

Imidlertid lever der altsaa i Petersborg og vel i største Delen af det russiske Rige en Befolkning, der i Kraft af sin Mangel paa Begreb forlanger de Skuespil, som først i kommende Tider kan blive spillet for det dannede Europa. — Sandelig, det er ikke alene ved en Betragtning af den russiske Kommune, den saakaldte *Mir*, som Brandes omtaler, at man faar en Forestilling om, at Europa har beskrevet en Omvej paa sin Vandring frem efter.

Den anden Ting, der i Brandes' Bog om Rusland har været mig paafaldende for de Jævnførelsers Skyld, den giver Anledning til, er Meddelelsen om, at han fra mere end halvtredsindstyve hverandre ubekendte Russere af de forskelligste Samfundsklasser har hørt det Ønske udtalt, at Rusland i den kommende store Krig maa lide Nederlag. — Det har de Raad til i Rusland! Intet af alt, hvad der kan siges om det russiske Riges Størrelse, synes jeg, gør et Indtryk af Udstrækning og Kraft som dette. Forklaringen af Ønskets Mulighed ligger deri, at man ingen anden Udvej kan øjne til Udfrielse af det herskende Systems Elendighed end den Svækkelse, en ulykkelig Krig vilde paaføre Regeringen og dens Parti. Ulykkerne i Rusland har Rum for sig. —

Den Storhed derimod, som Brandes finder i Russernes »stolte Frimodighed«, den, de selv kalder *une large franchise,* kan jeg ikke tilfulde opdage. Det er jo den, Dmitri har i *Brødrene Karamasov.* Til alle og enhver i den lille By har han fortalt, at han afskyr sin Fader og i og for sig ikke skulde have noget

imod at slaa ham ihjel, og der er ikke den Skænkevært, ikke den Barber og Pantelaaner i den hele Stad, som ikke véd fra hans egen Mund, at han har gjort en overmaade daarlig Gæld paa 3000 Rubler, og som ikke skulde kunne angive paa Dag og Time og Klokkeslet, naar han sveg sin Forlovede for Pigen Gruschenkas Skyld. Naturligvis har den Frimodighed, som Brandes traf hos de højst udviklede og tillige, saa vidt han kunde skønne, »mest typiske« Individer, taget sig pynteligere ud; men i sit Væsen er den den samme. Han siger om dette: »Ingensteds hører den fremmede Mænd og Kvinder, der staar paa Civilisationens Højde, udtale sig saa aabent og saaledes uden Forbehold som i Rusland. De meddeler ikke blot uden Betænkelighed Meninger og Tanker, men de fortæller ikke sjældent vigtige Træk af deres eget Liv, Træk, som de maa vide, kan bedømmes forskelligt, uden Frygt for at tabe i den andens Omdømme. Bag denne Aabenhed, der især hos Kvinder i høj Grad overrasker, ligger der et: »Saadan er jeg, jeg giver mig, som jeg er — for bredt og stort anlagt til at være forbeholden og forsigtig, og for livssikker til ikke udelukkende at være afhængig af min egen Dom«. Meningen hermed i det selskabelige Samliv er denne: »Jeg er saadan, sig, hvordan du er«. Ja vel. — Men, vil jeg svare, tillad mig, Frue eller Frøken, her er der ikke først og fremmest Tale om den Fare, De løber ved at blotte Dem. I sligt Selskab er De jo ikke, at De behøver at nære Frygt for egentlig Misforstaaelse eller for, at vedkommende, De betror Dem til, skal pile ind ad næste Gadedør for at meddele de farlige Ting, De har fortalt. Her er der først af alt Tale om, at intet berettiger Dem til at kaste Dem over en sagesløs fremmed, der ikke har bedt om Deres Fortrolighed. Har han gjort Kur til Dem, er det en anden Sag, saa maa han tage Skade for Hjemgæld. Men naar han ganske uskyldig i en Salon en Aften kommer hen til Dem for at tale om Deres Kjole, eller om den sidste Operaforestilling, eller om Ruslands Fremtid, eller hvilke andre Æmner, der kan ligge for, saa skal de holde Fred og ikke læsse paa Mennesket Deres intime Ting. Disse hører de udvalgte til, og det kunde jo være, at han netop ikke ønskede at fortælle Dem noget. Han synes maaske ikke, at De er skikket til at forstaa hans indviklede Tilfælde. De ødelægger den Parternes Lighed og Frihed, hvorpaa al fornuftig Selskabelighed beror. Ingen har Lov til i en Selskabssal at paalægge andre Forpligtelser end de selvfølgelige.

Og skulde det i Rusland være den stiltiende Forudsætning, at naar man kommer sammen, slaar man Tappen af Tønden og lader frit løbe — hvorefter altsaa enhver sig har at rette og enten være med eller blive borte —, hvilken utrolig Kedsomhed, for at blive staaende ved det, vilde der ikke deraf følge efter blot et Par Omgange! Det er jo at se sidste Akt først, at læse Slutningen af en Roman, inden Indledningen, Udviklingen — ak hele Kunsten er bleven prøvet.

Nej, jeg kan ikke beundre *la large franchise* paa saa rummelige Vilkaar.

Og jeg tror, at Brandes her er bleven overrumplet. Han har i Rusland i aandfulde Kredse stødt paa usædvanlig frimodige Mænd og Kvinder, og det har klædt dem at være som de var, og han har almindeliggjort sit Indtryk, og det er blevet ødelagt.

Tilfældet er for øvrigt næppe særlig russisk. Baade Spielhagen og Dumas t. Eks. har lidt om det, og skulde Brandes ikke paa sine Rejser i Norden have set adskilligt deraf, eller har han der kun været opmærksom paa Karikaturen? — Damerne kalder det for Resten at være moderne, naar de optræder paa denne Vis.

Der er, forekommer det mig, nogen Lighed imellem dette og den lille Række »Familiedramaer« samt de to omhyggelig udførte Personalanalyser, som Brandes anfører for deres russiske Farvers Skyld. Jeg kan ikke faa fat paa Værdien af disse Studier. Brandes fortæller t. Eks.: »Baronesse L. var først gift med en ung smuk Mand, højtstillet Embedsmand, forlod saa ham for at ægte dennes Foresatte, der var 30 Aar ældre end hun selv. Under dette sit Ægteskab har hun i nogle Aar rejst omkring med en ung østerrigsk Greve af berømt Familie, er saa vendt hjem til Rusland, medens hendes Mand ved sin Embedsstilling er bunden til Madrid. Hun har i Petersborg en ung Maler boende i sit Hus, ser daglig en ung Poet, viser flere andre Mænd levende Sympati og er ikke desmindre — efter nogen Tøven fra Selskabets Side — modtaget overalt, endnu bestandig ung og overordentligt smuk«. Og han udfører videre Omridset af denne Dame, der optræder som Forfatterinde i et Tidsskrift og som barmhjærtig Bisloverske hos en Politipræfekt til Gunst for de politisk domfældte. Men blot ved at sætte andre Værdier ind i Ligningen opdager man jo, hvor lidet russisk og hvor tarvelig Historien i sig selv er. Det er Personernes Fornemhed, der et Øjeblik kan narre. Man prøve: »Borgermands-

datter L. fra Helsingør var først gift med en ung smuk Mand, Korporal i Artilleriet, forlod saa ham for at ægte dennes Foresatte, der var 30 Aar ældre end hun selv. Under dette sit Ægteskab har hun i nogle Aar rejst med en svensk Fotograf af et anset Firma, er saa vendt hjem til København, medens hendes Mand ved sin Bestilling er bunden til Aarhus. Hun har i København en ung Malersvend boende i sin Lejlighed, ser daglig en »Salonkomiker«, viser flere andre Mænd en levende Sympati, og er ikke desmindre — efter nogen Tøven fra Standens Side — modtaget overalt i sin gamle Kreds, endnu bestandig ung og overordentligt smuk«. Og der er jo ikke det mindste i Vejen for, at denne unge Stabssergeantfrue nu og da kan skrive i Søndagsposten og stundum i al Venlighed kigge indenfor hos Politiassistenten i Kvarteret.

I den ene Historie er der høj Rang, dannet Smag og mange Penge, i den anden ikke; men skulde der ikke i Danmark, i Tyskland, i Frankrig, England eller Italien med høj Rang, Smag og mange Penge kunne laves en lige saa sammensat Skandale?

Det eneste folkepsykologisk mærkelige ved Familiedramaet synes »Selskabets« bløde Favn mig at være, der ikke lukker sig for Synderinden. Men denne Side af Sagen er ikke bleven belyst.

Og nu Personalanalyserne? De er udført med haardnakket og glimrende Udholdenhed. Brandes slipper ikke sine »Typer«, før han har været alle Steder i deres Sjæle. Han undersøger dem paa kryds og tværs og tager intet for sit umiddelbare Skins Skyld. Han klarer sig mærkelige Forviklinger og tilsyneladende Modsigelser, kort sagt hans psykologiske Kritik lader intet tilbage at ønske i Retning af Vilje, Viden og Kløgt. Men Udbyttet? Jeg er ikke i Stand til at finde det. Om den ene, en fyrstelig Pengemand ɔ: en selvhjulpen polyteknisk Millionær af fyrstelig Æt, siger han bl. a.: Hans Hjærte er uden al Ømhed; han er saa haard, som han er stædig; men han tilføjer intet Menneske noget ondt. I sin Ungdom har han været humanitær — ikke af Følsomhed, men i Kraft af en Tankegang, for hvilken det rette er det logisk rigtige. Nu er han det for saa vidt ikke mere, som han ikke længer tror paa Nytten af den enkeltes Virksomhed overfor den store sociale Jammer, og som han er ude af Stand til at føle den Begejstring, der leder til Handling, selv om Handlingens Gavn er forsvindende ringe. Han er skarpsindig og nærer et næsten personligt Fjendskab overfor al Metafysik; han har skrevet en Bog, i hvilken han forfægter Nødvendigheden af at indføre Anskuelsesundervisning ogsaa

i de matematiske Fag o. s. v. o. s. v. Men det russiske hos Manden, hvor finder vi det? Jo, siger Brandes: »Han vilde ikke være en typisk Russer, hvis han ganske manglede et idealt Element. Og han har det. Tschernischevskis gamle Bog: *Hvad er der at gøre?* er hans Bibel. Dens oprørske Paastande og Indlæg er ham Sandheden overfor det gamle Samfunds Overlevering. Han fordrer, ikke højt men i sit stille Sind, Forholdet mellem Kønnene reformeret, vil have den Frihed indført, der passer for myndige Mennesker, som har den officielle Religion og den officielle Moral lige langt bag sig, og dér, paa dette Punkt i hans Sjæleliv er der en Krog, hvor den sociale Utopi spirer og blomstrer i Skygge og Halvmørke«. Oprigtig talt, det forekommer mig, at jeg ikke behøver at rejse til Rusland for at finde denne sjælelige Sammensætning. Og paa samme Maade gaar det overfor den anden Type. Skæbnerne, de ydre Omstændigheder er mulig russiske nok, men begge Personerne synes at glide ind i en almindelig europæisk Række af kraftig udprægede Individualiteter.

Brandes har i det hele, tror jeg, forregnet sig med disse Typer. Det er levende Enkeltliv han skildrer, og han har samlet et beundringsværdigt rigt Stof sammen. Men derved har han paa én Gang givet for meget og for lidt: for meget, fordi man ikke hurtig nok kan slippe det vidtløftige Omrids og uddrage det typiske, og for lidt, fordi der mangler den ubestemmelig egne Ting, der som i et Stød samler Billedet til et. Hvert Ord er formodentlig rigtigt, men det hjælper ikke. For at Manden kunde staa der, maatte Kunsten træde til, og den har Brandes — som naturligt er — ikke paakaldt.

Men Meningen med Forfatterens Omhyggelighed paa dette Punkt har maaske ogsaa kun været at faa Lejlighed til at fremsætte med overbevisende Kraft sin afsluttende Bemærkning om de to »typiske« russiske Karakterer, at hvor forskellige de end er, har de dog det tilfælles, at »deres Ungdoms Forhaabninger og Bestræbelser er bleven knækkede af Forholdene, saa de nødtvungne er bleven mindre Mænd, end de var anlagte til, forhærdede, praktisk-materialistiske Individualiteter, ude af Stand til at virke frugtbringende for andre end sig selv, og underholdende deres Idealer, som man nærer en uskadelig Særhed«. Og vi staar da ved den sidste Hovedindvending imod de russiske *Iagttagelser og Overvejelser*, at Brandes ikke har skelnet skarpt nok mellem den tilfældige og den blivende russiske Type.

Der er, forekommer det mig, omtrent den samme Vanskelighed ved at tale om den russiske Folkekarakter, som der er ved at skulle bestemme det kvindelige Køns Særegenhed i Modsætning til Mændenes. Hverken Russere eller Kvinder har man i en dertil egnet Tilstand De har begge udviklet sig under et uhyre Tryk, der endnu vedvarer, og for en løselig Betragtning er det vel omtrent umuligt at afgøre i det givne Tilfælde, hvad der hører Trykket til, og hvad Naturen. Naar *Strindberg* danser Indianerdans omkring *Kvinden* og afskyder Revolvere over hendes Hoved for at antyde, hvor farlig hun er, og naar *Børne* siger, at der i enhver Kvinde stikker en Gaas, og at hver Gang Trangen til at skræppe kommer over hende, sympatiserer selv Fru von Staël med sin Kammerjomfru, saa vilde der i og for sig ikke være meget at indvende derimod, naar ikke disse Herrer udgav deres Domme for endelige og afgørende. Ingen af dem har jo haft med den frit udviklede Kvinde at gøre; Vampyren og Gaasen er historiske Følger. Og det hjælper ikke, at Strindberg mener, at han kan se tværs igennem dette, og at han kender Urtypen, der gaar fra den nøgne Frugtæderske til Kognakdrikkersken, for han gør ikke sin Paastand sandsynlig. Det er naturligere at lytte til Fysiologerne, der i alt Fald umager sig for at paapege de Forskelligheder mellem de mandlige og kvindelige Anlæg, som man har gode Grunde til at antage for oprindelige, og under alle Omstændigheder er man i dette Spørgsmaal nu kommen saa vidt, at intet fornuftigt Menneske falder paa at anse sit praktiske Skøn for mere end foreløbigt.

Men paa lignende Maade forholder det sig med det russiske Folk. Det lever og har omtrent altid levet under et forrykt Tyranni, og der er nationale Egenskaber, som umiddelbart kan afledes fra dette, ligesom der er andre Egenheder, der omvendt forklarer, at Tyranniet er der, og der er hele Forviklingen af disse to Forholds Krydsning. Der er det historiske Barbari og det oprindelige, og der er de gunstig stillede Individers forholdsvis fri Udvikling.

Naar man derfor stempler noget som typisk russisk, og det ikke samtidig kan ses, om der derved tænkes paa Russeren, som han maa være, eller paa Russeren, som han historisk er, opstaar der Forvirring af samme Slags som den, man jævnlig møder i Kvindespørgsmaalet.

Og Brandes klarer netop ikke denne Forvirring. Ganske vist henfører han ved adskillige Lejligheder fremhævede Ejen-

dommeligheder til bestemt foreliggende Tilstande, men i sin Almindelighed synes han med Forsæt at gaa udenom det berørte vanskelige Spørgsmaal.

Som hans Afhandling er anlagt, er dette en Mangel, og rent literært svækker det den Stemning, han vil, der skal stige fra Bladene i denne første Del af Bogen om Rusland: Lysten til at spørge, »om man ikke, naar man anstrænger Blikket for at fordybe sig i dette Land, stirrer ind i selve Europas Fremtid?«

Denne Stemning kommer imidlertid alligevel frem i Brandes Bog om Rusland. Den er jo nemlig ikke afsluttet med *Iagttagelser og Overvejelser,* der er de *Literære Indtryk* tilbage. De strækker sig fra Side 239 til Side 479 eller omtrent halvtredje hundrede Sider, Bogens Halvdel.

Her har man Brandes i al sin formaaende Ævne, og Stoffet, han behandler, er hans Ejendoms Ler og Muld, hans Aands Grevesæde: Literaturhistoriens Mark og Skov. Det er ligegyldigt, hvor man læser i denne Del af *Indtryk fra Rusland,* overalt slaar der en i Møde den Planmæssighed og Sikkerhed i Fremgangsmaaden, der giver de mange Fold. Brandes synes at eje alt, hvad hans Hjærne en Gang har omfattet, og hans Tanke hviler ikke. I bestandig ny Skikkelse tvinger han Livet frem af de trykte Bøger, og er han end literær Herremand, gaar han paa som sin egen Plantør, der er den første i Tykningerne.

Ved hvilke Midler Brandes er bleven hjemme i den Del af den russiske (og polske) Literatur, som ikke er oversat paa de europæiske Hovedsprog, faar blive hans Hemmelighed, nok er det, han har ved sine seneste Arbejder paany været i Spidsen for Literaturens Fremgangsmænd i Danmark.

Det er Ruslands skrivende Kunstnere, der for Øjeblikket er foran i Europa, fordi de har den højest udviklede Ævne til at fremstille Mennesker, og fordi den Menneskenatur, de fremstiller, er den rigeste: »Sort Jord, frugtbar Jord, ny Jord, Kornjord — den bredt anlagte, rige, varme Natur — det uendelig vidstrakte, det, som fylder Sindet med Tungsind og Haab — det uigennemtrængelige dunkelt hemmelighedsfulde — Moderskødet for nye Virkeligheder og ny Mystik — Rusland og Fremtiden« — i disse store og følte Ord samler Brandes hvad han har fundet i Ruslands Literatur.

Og han viser os det.

— Jules de Goncourt drev i 1866, i sin Dagbog, lidt Løjer med Taine i Anledning af dennes Bog om Italien. »I tre Maaneder, siger Goncourt, har Taine gjort det af med Italien, med dets Malerier, dets Landskaber, dets Selskab — dette saa utilgængelige Selskab —, i det hele med dets Fortid, dets Nutid og Fremtid«. Men tilføjer han, »heldigvis er der Aflad nok at faa for de betydelige Mænds Overilelser«. Vilde man nu i dette unægtelig noget lignende Tilfælde med Bogen om Rusland tale om Aflad overfor Brandes, maatte den saa meget hurtigere være til rede, som der, saa vidt jeg skønner, i en Kritik over *Literære Indtryk* kun kunne ankes over Ting, der i Forhold til Afhandlingens hele storstilede Godhed var for Ubetydeligheder at regne, og jeg skal derfor ikke indlade mig derpaa. Kun vil jeg i Forbigaaende pege paa den Enkelthed, som har Betydning i og for sig, at Brandes næppe udhæver tilstrækkeligt selve *Kunsten* hos Tolstoj. Hvis Brandes skulde have Ret i, at Kunsten overhoved aldrig har haft selvstændig Værdi for Tolstoj, hvad denne ganske vist selv hævder i sine Gammelmands-Bekendelser, men hvad jeg ikke tror paa — han sige nok saa meget, at han kun blev Forfatter for Ærens og Pengenes Skyld —, saa har Tolstoj, til Trods altsaa for sig selv, drevet sin Syssel saaledes, som ellers kun den kan gøre det, der elsker Kunsten over alt. Udover Tolstojs klare Maleri er man i Fortællingen ikke naaet. Dostojevski har større Overflod, Turgenjev mere Finhed, men Tolstojs Kunst er som den lyse Dag at skue ved Siden af de andres Nat- og Aftenbilleder. Og saa skrev han desuagtet urigtige Perioder.

Men ved dette skal jeg som sagt ikke dvæle. Der er i Brandes Omtale af Tolstoj Fylde nok til at bringe Manden paa sin rette Plads.

Jeg agter kun særlig at henlede Opmærksomheden paa det femte Kapitel af *Literære Indtryk,* det, der handler om *Turgenjev.* Vil man en Dag hurtig læse sig til Klarheden og Kraften i Brandes Kritik, eller vil man, naar Aar er gaaet, i en Sum have et Indtryk af hans hele literære Personlighed, saa tage man dette Kapitel for sig. Her er alt hvad man søger. Jeg skal prøve paa at give en Antydning deraf.

Turgenjev, siger Brandes, er den Forfatter hvem de dannede Klasser i Vesteuropa indtil den allersidste Tid skyldte næsten alt, hvad de vidste om den slaviske Menneskeraces indre Liv i vore

Dage. Man læste ham i Oversættelser, og uagtet han altsaa ikke gennem sin Stil kunde træde Læseren personlig i Møde, virkede han dog saa dybt som nogen anden. Turgenjev har sejret paa den kunstneriske Løbebane, skøndt han havde en Kugle ved Foden, har triumferet paa den store Arena, skøndt han kæmpede med et Sværd uden Od. Han har givet Billeder fra Skoven og Steppen, fra Vaar og Høst, fra alle Stænder og Samfundsklasser og Dannelsestrin i Rusland. Han har givet en hel Menneskeraces rige Psykologi, og har givet den med dybt bevæget Sind, uden at Sindsbevægelsen nogensinde plumrer Fremstillingens gennemsigtige Klarhed.

Der strømmede en bred Bølge af Melankoli gennem Turgenjevs Sind, og derfor strømmer den gennem hans Bøger. Men aldrig giver Turgenjev sig helt hen i Følelsen; det er ved bunden Følelse han virker; ingen vesteuropæisk Fortæller er dog saa vemodig som han. Alle de nyere russiske Poeter af Rang er Melankolikere. Men hos Turgenjev er Melankolien Tænkerens, der har forstaaet, at alle Menneskehedens Idealer er Naturen ligegyldige. Og Brandes minder om, at Turgenjev i *Senilia* har fremstillet Naturen som en Kvinde, der er fortabt i Grublen over Loppens Stilling i Verden. Naar Gogol er melankolsk, er det, fordi han er indigneret, naar Dostojevski er det, beror det paa, at han smelter hen i Medfølelse med de uvidende og oversete, med de helgenagtige og næsten endnu mere med Syndere og Synderinder; Tolstojs Melankoli har sin Grund i hans religiøse Fanatisme. Turgenjev ene er Filosof. Men hans Melankoli var tillige Patriotens. Han sørgede over sit Fædreland og mistvivlede om det, idet han ikke delte sine naivere og mere uvidende Landsmænds Begejstring for det russiske Folk som saadant. Han fandt ikke dets Fortid stor.

Fra først af var han Byronianer og Romantiker, men Bjelinski førte ham paa rette Vej, og han gengav da (i Slutningen af Fyrrerne og i Begyndelsen af Halvtredserne) hvad han kendte til Bunds: russisk Natur og Folkeliv, og gav sin Harme over Livegenskabet Udtryk i de Former, Censuren tilstedte. Denne har sikkert haft en gavnlig Indflydelse paa hans Talent ved at udvikle det fornemme og diskrete deri. Han har elsket den Menneskerace, om hvilken han tænkte saa ringe. Hans Grundfølelse er den smertebevægede, stærktblandede hos Tilskueren ved et Skibbrud, for hvilket denne maa give de strandede selv den største Del af Skylden. Han var en Verdensmand, og man føler bag hans

Værker den Verdensmandens Livserfaring, som Tysklands Digtere i Reglen mangler; men denne Erfaring har hverken gjort ham kynisk som saa mangen fransk Forfatter eller moraliserende som saa mange engelske. Selv hans Foragt er ingen kold Foragt. Der er altid Sjæl i hans Stemme.

Det er vanskeligt at sige kort hvad det er, der gør Turgenjev til Kunstner af første Rang. At han i højeste Grad har kunnet frembringe Mennesker, der lever, er ikke alt. Det, som gør hans kunstneriske Overlegenhed saa følelig, er den Overensstemmelse, Læseren sporer mellem Digterens Syn paa den skildrede Personlighed og det Indtryk, han selv som Læser modtager af den. Ti dette Punkt: Digterens Forhold til sine egne Skikkelser er det, hvor enhver Svaghed, han som Menneske og som Kunstner har, maa lægge sig for Dagen. Hvis Digteren forlanger vor Beundring for hvad der ikke er Beundring værd, eller vil aftrodse os Anerkendelse eller Medlidenhed eller Begejstring, uden at vi føler os foranledigede til at gaa ind derpaa, har han skadet sig selv. Oprører han os ved Kulde eller irriterer han os ved Moraliseren, indtræder hos Læseren en Følelse af svigtende Kunst; han synes, han staar overfor det klikkende. Men aldrig møder nogen det klikkende hos Turgenjev.

Han var som Kunstner en afgjort Realist, men en blufærdig Realist. Hans Hovedomraade som Fortæller er de ringe, de svage, de ustadige og upaalidelige, de overflødige og de forladte. Han skildrer den Ulykke, der unddrager sig Øjet, og han er især deres Digter, der har fundet sig i deres Skæbne. Og Brandes gennemgaar med blød Modtagelighed *En Brevveksling, En Ulykkelig, Et overflødigt Menneskes Dagbog, Jakob Passinkov* og som ypperste Eksempel paa disse fine Monografier *En levende Relikvie.* Det er dog, hedder det videre, ikke disse mindre Arbejder, der har gjort Turgenjevs Navn verdensberømt, det er Romanerne *Helene, Rudin, Foraarsbølger, Røg, Fædre og Sønner* og *Ny Jord.* Der findes ikke mere fuldendt Karaktertegning i europæisk Literatur, og hvad der er næsten uset i den moderne Digtekunsts Historie, Kvinde- og Mandsskikkelserne er i lige Grad fuldkomne.

For tilfulde at forstaa disse Turgenjevs ypperste Værker er det nødvendigt at have et Indtryk af hans Levned og Karakter. Der findes i hans Liv to skæbnesvangre Begivenheder: hans Fængsling og derpaa følgende Forvisning til sit Gods 1842, og hans Bekendtskab med Fru Viardot 1847. Det var den første Be-

givenhed, der efter Benaadningen foranledigede ham til at tage blivende Ophold udenfor sit Fædreland, og det var det sidste livsvarige Forhold, det rimeligvis for en stor Del skyldes, at Turgenjev, i hvem Viljeselementet var svagt udviklet, hele sit Liv igennem blev sin Ungdoms gammelliberale Overbevisning tro, og at han skøndt bunden til Tyskland ved mange Baand indordnede sig nøje under fransk Kultur. Hans Forhold til Fru Viardot var den lidenskabeligste Hengivenheds og Beundrings. Han kunde ikke undvære hende og overvejede et hvilket som helst Anliggende med hende, hun var Herskerinden over hans Liv, og han var lykkelig ved at lade sig regere. Hun synes at have været den eneste Kvinde af Betydning i hans Liv, idet hans Elskerinde i nogle Aar den smukke Livegne Avdotja, hvem det ikke var muligt at bibringe Læsekunstens Hemmeligheder, i alt Fald senere fuldstændig forsvandt for ham. Han var ren indtil Zarthed, men blød og ubestemt, og har rimeligvis som ung ikke behøvet at gaa langt for at finde Modellen til enkelte Karaktertræk hos Rudin. I god Overensstemmelse med Viljens ringe Fremtræden i Turgenjevs Karakter staar, at han som Digter frembragte med søvngængeragtig Sikkerhed. Han er besat af sine Personer.

Medens nu i Reglen for Digteren Hovedopgaven er at *holde* Karakteren og lade den undgaa Selvmodsigelse, bestaar Turgenjevs ypperste Karakterer af Selvmodsigelser. Han har forstaaet at behandle Inkonsekvensen som Grund-Karaktertræk, uden at Karakteren opløses derved[1]). Mænd med faste Hjærter og kraftige Viljer forekommer ikke blandt Turgenjevs Forgrundsfigurer i hans yngre Aar, og vil han skildre en Mand, der helt er Mand, vælger han for at beskæmme sine Landsmænd en fremmed: Bulgareren Insarov (i *Helene*). Det var først i *Fædre og Sønner* (1861), at Turgenjev gav en typisk Fremstilling af russisk Karakterstyrke og aandelig Overlegenhed. Bazárovs Skikkelse, hvortil Turgenjev havde faaet Ideen paa en Rejse ved et kort Bekendtskab med en ung russisk Læge, indførte »Nigilismen« i den skønne Literatur; Bogen blev

[1]) Brandes synes her at overse, at dette er et Fællestræk for de moderne russiske Forfattere. I Vesteuropas Literaturer gøres der Undskyldninger og opfindes der Forklaringer, naar Personerne ikke er i Overensstemmelse med de givne Forudsætninger, i Rusland betragter man alle de tilsyneladende Modsigelser, Karaktererne er sammensatte af, som selvfølgelige, og spilder ikke et Ord paa deres Forklaring.

saa paa taabelig Maade Genstand for de lidenskabeligste Angreb fra de radikale Føreres Side. *Røg* (1867) var et Slag rettet mod Slavofilerne, og i Fortællingen bliver visse russiske Kvasireformatorer kastet til Side med en Haan, der genkalder for en Nordbo Ibsens Behandlingsmaade af Stræberne blandt hans Landsmænd. Men i *Ny Jord* (1877) afslutter Turgenjev sin Samfundskritik ved med dyb Retfærdighed at skifte Sol og Vind lige mellem Stænder og Slægtled i sit Hjemland.

De sidste tyve Aar af sit Liv tilbragte Turgenjev afvekslende i Tyskland og Frankrig, hvor han levede paa fortrolig Fod med den Kreds af Forfattere, der samledes om Flaubert. Til hans eget Land var Forholdet vekslende, hans sidste Besøg i Rusland blev dog en Art Triumftog. Jo varmere han blev hyldet, des mere voksede imidlertid den russiske Regerings Misstemning imod ham, hvilket lagde sig kraftig for Dagen ved hans Død. I Stilhed, næsten som en Forbryder, blev den Mand jordet, der i den nyere Tid havde bragt Ruslands Navn videst om.

Den civiliserede Verdens ærefrygtsfulde Beundring har ikke splittet Turgenjevs Sørgmodighed. Den beundringsværdige Samling Prosadigte *Senilia* fra hans seneste Aar indeholder ligesom en endnu dybere Melankoli end hans Ungdomsarbejder. Der er her fortalt en Scene, hvor Turgenjev paa en ensom Overfart fra Hamborg til London sidder i timevis med en stakkels, lille, forknyt og lænkebunden Hunabes Haand i sin — Geniet, hvis Aand havde ransaget Universet, Haand i Haand med det lille menneskelignende Dyr, som to gode Slægtninge, to Børn af samme Moder — der er mere sand Opbyggelse deri end i nogen Opbyggelsesbog. Og Brandes slutter med at anføre Turgenjevs Parabel om Festen hos Vorherre, hvor alle Dyderne var indbudte, og hvor de to smukke Damer *Velgørenheden* og *Taknemligheden* for første Gang siden Verdens Skabelse møder hinanden. Hvilken Vemod i Viddet og Bitterheden!

— Hvis man af dette Sammendrag, af hvad Brandes i strømmende Udvikling giver paa fyrretyve Sider, har faaet Indtryk af Skønhed, af Liv, af Varme og Overlegenhed, saa har man Begyndelsen til en Forstaaelse af det, den nuværende Slægt skylder Brandes. Man havde Kritik før ham og ogsaa en Art Begriben af Literatur, men man vidste ikke, hvor den skønne Literatur kom fra. Man tænkte sig paa dunkel Maade en Spaltning i Tilværelsen, hvor Livet laa til højre og Kunsten til venstre, og

imellem dem var der kun den Forbindelse, Genierne bragte til Veje ved at flyve over Kløften paa brede Vinger. Alt som Brandes begyndte at skrive, trak Kløften sig mere og mere sammen, og tilsidst saa Folk her hjemme med undrende Blikke, at Genierne kom til dem uden Brug af Vinger. De gik som andre dødelige paa deres Ben. Og Livet blev mere værd for Folk, fordi de saa, at det strakte sig ogsaa ind over Kunstens Omraade, og Literaturen kunde de gøre Brug af, for den var jo der fra, hvor de selv hørte til. Og de glædede sig, og de avlede Børn, der kom til Verden med den mærkelige Viden, at Kunst er Liv.

Fra da af er der gaaet en ikke ringe Udvikling for sig her i Landet. Men naar man saa ser, at Brandes endnu er den, hos hvem den ny Slægt, som fødes med hans Viden, bedst kan gaa i Skole, saa vender man sig med forøget Glæde mod Forfatteren af de to Bøger *Indtryk fra Polen* og *Indtryk fra Rusland* og takker ham for hvad han paany har givet sit Fædreland.

E. Skram.

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

OKTOBER 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.
P. G. PHILIPSENS FORLAG
THIELES BOGTRYKKERI.

Fra Tirol.

Schloss Labers bei Meran. Tirol i August 1889.

Lunt og fredet ligger den bekendte Kurby, som ikke er større end Slagelse, i en Dal, hegnet af mægtige Alper. De, som er naaede højst i den boblende og sydende Tilværelseskamp, har faaet Lov til at bære en evig Snekrone paa den skaldede Granitisse. Deres Fæller, der maatte nøjes med et ringere Højdemaal, kan dog ikke beklage sig. De har Vinranker til Fodpose, Løvtræer til Mavebælte, Naaletræer til Brystdug og en grøn, fløjelsblinkende Græskalot.

Det er den døde Sæson. I Meran er der ingen Kurgæster. Naar den levende Sæson kommer, skal jeg gøre mit for at fly, ti jeg tillader mig at afsky Bade- og Kursteder. Nu er By og Land i Hverdagsdragt.

Stæderne her i Tirol ligner saa temmelig hinanden ligesom Stæderne hjemme, kun at de her er adskillig mere interessante. Man mærker, at man rykker Italien nær; baade her, i Innsbruck og i Bozen. Ikke blot derpaa, at man hyppig hører Italiensk paa Gader og Veje, navnlig af Stenarbejderne, som næsten alle ere fra Vælsk-Tirol, men ogsaa paa Byernes gamle Gader med en Række Buegange paa hver Side (»die Lauben«), med hvidtede, lavtspændte, rundbuede Krydshvælvinger, hvorfra man ser ned i Stue- og Kælderetagers mørke, hvælvede Rum. I disse Buegange sælges og arbejdes. Husene ere helt puklede af Karnapper og taarnagtige Udbygninger — jeg taler ikke om de helt moderne, som ligner de ny Huse i alle andre Byer — med brede Piller, faa og uregelmæssig anbragte Vinduer, pludselig rager et middelalderligt Porttaarn, fuldt af Vaabenmærker, op med sit Teglstenstag over den rødgraa Porfyr- eller sortegraa Granitmasse.

Her vrimler af »Slotte«. Fra Balkonen her paa Schloss Labers tæller jeg mere end en halv Snes. Kun faa ejes endnu af de oprindelige Besidderes Ætlinger; de fleste er gaaede over i borgerlige Hænder; de lejes ud eller modtager Gæster i Pension. Tinder, takkede af Skydeskaar, brede firkantede Taarne med spidse Tage af røde Teglsten rage op i Luften over de brede Murmasser, beklædte med Mørtelpuds, uden Dekoration i en tarvelig, monoton Stil, en Art Gotik, som Renaissanceperioden ikke har gjort stor Forandring i. De gamle Borge tager sig godt ud mellem de storladne Omgivelser, i hvilke de enkelte nyere Bygninger af tilhugne Sten uden Puds med tysk-gotisk fin Ornamentik se ud som Nürnbergerkram. Dekorationen kan ikke skelnes, før man staar lige foran dem.

Schloss Labers, hvorfra dette Brev skrives, ligger en tyve Minutters Gang fra Meran, naar man stiger ned til Byen, men Opstigningen varer omtrent en Time. For faa Aar siden var det en Ruin, der truede med at falde ned og slaa den ihjel, som kom det nær. Nu er det restaureret smagfuldt i Tirolerslottenes Stil; det indre er indrettet til Pensionat. Ejeren er en i Holsten født dansk Undersaat, Hr. Adolph Neubert, i sin Tid Tøjfabrikant i København. Dømt til Døde af Lægerne som lidende af Lungetuberkulose, drog han til Meran, genvandt sin Sundhed, købte Slot og Gods, paa hvilket sidste han driver Stenbrud, Savværker og Vinavl, og lod Slottet genopbygge. Nu lever man her under dejlige Omgivelser, behageligere og billigere end i de kedelige, ensformige Pensionater i Meran. Jeg antager, at Schloss Labers ligger et Par hundrede Metre højere end Staden. Med min elskværdige Vært har jeg gjort mange Udflugter omkring paa Landet.

De Fænomener, der straks springer én i Øjnene som de hyppigste, er Krucifikser og Vinknejper. Det er snarere en »Under«- end en Overdrivelse, naar jeg siger, at man hver fem Minutter træffer paa et Krucifiks. Selve Billedet er anbragt enten i et lille muret Kapel eller under et Skraatag af Bræder, der skærmer det mod Vejrliget. Mange af disse Kristusfigurer ere gjorte af dygtige Træskærere. Traditionen er realistisk. Bloddraaberne fra Hænder og Fødder, det gabende Saar i Siden er gengivne med en vis dvælende Nøjagtighed; Legemet er forvredent af Dødskampen, Munden smertelig fortrukken. Naturligvis findes der ogsaa gyselige Eksemplarer. Andre »Kapeller« indeholde Malerier i Hulningen;

man ser nogle Herrer med Mitra og Krumstav, nogle Damer med Glorier om Hovedet, men hvilken Kætter kender dem?

I Italien, ja selv i mere afsides liggende Egne i Frankrig har jeg set Folk korse sig, knæle eller knikse paa Gader og Veje, naar de passerede et Krucifiks et Madonna- eller Helgenbillede, her aldrig. Det vilde ogsaa være aldeles uoverkommeligt paa Grund af Mængden af Billeder og af Festdage. Vistnok findes de samme Festdage i alle katolske Lande, men man mærker næsten ikke til dem, i Frankrig, slet ikke i Byerne, i Italien ikke synderlig i de sidste Decennier. Her derimod iagttages de omhyggelig. Der arbejdes slet ikke paa slige Dage, men man gaar til Messe et Par Gange om Dagen, man skyder med Geværer, saa det knalder langt inde mellem Bjærgene; og om Aftenen spiller man Kort og drikker af Hjærtens Lyst.

Her er da ogsaa som sagt en forbavsende Masse Vinknejper, og der er nogen, men ikke meget større Afstand mellem dem indbyrdes end mellem Krucifikser og Helgenbilleder. Til Forklaring eller Undskyldning tjæner, at, da Vejene til Dels ere stejle, saa frembringer Opadstigningen især i Sommertiden megen Tørst. Den almindelige Landvin er desuden saa lidet alkoholdig, at der vist skal indtages betydelige Masser, før den bevirker Fuldskab. Naturligvis kan »Mængden« tilsidst gøre det.

Paa disse Knejper, i hvis Haver Publikum bænker sig om Sommeren under Katalpaer, Pavlowniaer, Akacier, mellem blomstrende Nerier og en Masse dejligt blomstrende Buske, hvis Navne jeg hører og glemmer, — afsluttes alskens Forretninger: Heste- og Kvæghandler, Salg og Køb af Partier af Træ og Sten, Frugt og Vin osv. Man kan træffe Folk der fra den tidlige Morgen. I Bozen har jeg set Folk med deres »Viertel« (ɔ: ¼ Liter) Vin foran sig i en Gæstgivergaards Have Kl. 7 om Morgenen. Lige saa tidlig begynder Kortspillet, og det drives lige til den næste Dags lyse Morgen. Yndlingsspillet kaldes Perlakker (eller -lacker) — jeg indestaar ikke for Ortografien. Da jeg, saa længe jeg kan mindes, har følt en naturlig Afsky for Kortspil, en fuldstændig Mangel paa Ævne til at forstaa det, kan jeg ikke sige videre om dette, som det synes, nationale Spil, end at Folkene, som sidder over det, hyppig veksler Udtryk. Snart se de skælmske, rævedannede, lumske; snart spændte, gnavne, hidsige ud; de raaber højt, hugger Kort og knyttede Næver mod Bordet, skoggerler, skændes, men det synes aldrig at have de Følger, som jeg har set resultere af Kortspil andensteds, at der

opstaar alvorlig Vrede og Slagsmaal. Et Spil maa hurtig kunne bringes til Ende. Jeg var forleden paa det dejlige Schönna, en Landsby med et stort stygt Monstrum af et Slot, et gotisk Kapel, Mausoleum for Ærkehertug Johann, tydelig røbende sin Original: Sainte Chapelle i Paris. Mens vi hvilede i Værtshuset, kom forbikørende Folk og »bedede«, og mens Hestene fik Vand, Køretøjets Ejer og Kusken en Viertel Vin hver, spillede Køretøjets Ejer et Slag Perlakker med et Par tilstedeværende lysthavende. Der spilles lavt eller blot om Fortæringen.

Paa slige offentlige Steder er Sæderne demokratiske. Bonden sidder ved Siden af Herremanden (»der Schlossherr«). Tiroler-Nationaldragten ses i Blanding mellem finere eller jævnere Klæder af almeneuropæisk Façon. Folk af, hvad man kalder højere og lavere Samfundsklasser spiller sammen og klinker sammen, men Privatlivet sætter den samme Skranke for Omgangen som andensteds. Skranker synes ogsaa at eksistere mellem de større Ejendomsbesiddere indbyrdes. De oprindelige Slotsherrer af den indfødte Adel forsvinde mere og mere og de tilbageværende synes for det meste at være i Dekadence. En Grevinde af et højt berømt Navn har vel skaffet end mere Guld til at forgylde sit Skjold med ved efter et bevæget Liv og i en fremrykket Alder at ægte en rig Franskmand, men sit smukke gamle Slot lejer hun ud til andre Fornemheder og besøger det aldrig. I disse mindre Forhold har hun, der har haft Trang til Ekstravagancer i Kærlighed, ikke befundet sig vel. Men de fleste af den Slags Godsbesiddere har maattet sælge Slot efter Slot, Gaard efter Gaard. Livet i Hovedstæderne med dets vilde Luksus, højt Spil og mange Elskerinder har fortæret deres Arv og Eje. Enkelte hænger vel ved endnu, men de gaar for det meste »paa Pumperne«, maa laane Penge hos Bønder og Værtshusholdere, sælge Maleri- og Vaabensamlinger, indtil de med Nødvendighed falde i de Aagerkarlekløer, der lurer paa dem. Køberne af Ejendommene er for en Del nordtyske og andre fremmede Kapitalister, vel ogsaa nogle østerrigske borgerlige, og de forstaar i Regelen at faa noget ud af Landets forsømte Hjælpekilder. Vor Landsmand, hos hvem jeg bor, driver Stenbrud og Savværker, arbejder sin Vinavl op, har plantet Bordeauxplanten paa et gunstigt beliggende Stykke, og hans Naboer har haft Held henholdsvis med rhinske- og Bourgognevines Overførelse hertil. Tre af Slotsejerne véd jeg er forhenværende tyske Officerer; deres Omgang er deres nybyggende

Naboer, de er ikke i nær Forbindelse med de indfødte Grever og Baroner. »Wir sind wappenlose Tirolerbauern«, sagde en af dem.

Maaske omgaas de noget mere med Officererne af den Jægerbataillon, som garnisonerer i Meran. De østerrigske Officerer, som jeg har talt med, er nydelige og dannede Folk uden al militær Stramhed, ikke med de preussiske Militæres udstruttende Kastevæsen. Selv deres ydre Habitus er mindre stram end vore danske Officerers. Den løse, lyseblaa Tunika, uden blanke Knapper, uden Skulderdistinktioner, blot med Smaastjærner paa Kraven, som angiver Graden, giver dem et halvt-civilt Udseende, og de færdes uden Gêne mellem den borgerlige Befolkning, fornægter ikke Sydtyskernes gemytlige og venlige Omgangstone. Som alle østerrigske Embedsmænd er de slet lønnede og finder, at vi i Danmark betaler vore Officerer godt. Kaptajnerne er i Regelen ugifte, og Officererne indrømme aldelės aabenhjærtigt, at de, naar de er uformuende, enten maa leve i Cølibat eller se sig om efter rige Piger. At samme Trafik følges andensteds, er sikkert nok, men her synes man ikke at have Forestilling om en saadan Morals Kynisme, siden man ikke lægger Dølgsmaal paa, at man agter at følge den.

En ung net Ober (ɔ: Premier) lieutenant, intelligent og af sine Kolleger enstemmig anset som fagdygtig, gjorde i tre Kursæsoner en ung Dame, som ansaas for formuende, og som maaske selv ansaa sig derfor, sin Opvartning. De saas jævnlig ene paa Promenaderne og sagde du til hinanden. Saa kommer Pengespørgsmaalet frem. Det viser sig da, efterat Damen har korresponderet med Slægt og Venner, at hun kun har et Par tusend Gylden i Rentepenge. Oberlieutenanten opgiver Partiet, Damen finder sig saare hurtig i sin Skæbne, og begge omtaler Sagen som den naturligste Ting af Verden. Hjemme i visse Samfundsklasser afhandles dog slige Ting, inden Forlovelse eller nærmere Forbindelse indgaas, og i de saakaldte dannede Kredse tales der af Skamfølelse ikke om slige Ting. Sker det, gør vedkommende sig i det mindste latterlig. Her synes man at finde det ganske i sin Orden, at Forretningen standsede paa Grund af manglende Kapital. Lieutenanten havde siden sine Øjne rettet paa en langt rigere Wienerdame; og lykkes det ikke at faa hende til at entrere, bringer Kursæsonen altid en Del Varer at vælge imellem.

De civile Embedsmænd har i Regelen en venligere og mere imødekommende Optræden i deres Funktion, end vi er vante til

hjemme, i Nordtyskland og Frankrig. Tjænstivrighed mærker man rigtignok ikke stort til; man synes at tage alt med en vis rolig Gemytlighed, der selv har Tid til at vente, og forudsætter, at alle andre ogsaa har det. Paa Postkontoret gør man tit Bommerter med Sendebrev til Udlandet, indrømmer leende sin Fejl, naar man bliver gjort opmærksom derpaa, gør en gemytlig Undskyldning og afvæbner saaledes Klageren. De civile Embedsmænd ere lige saa tarveligt lønnede som de militære. Jeg har for mig et Program fra en kejserlig Handels (ɔ: Real) skole i Trient, hvoraf ses, at Rektoren lønnes med 1550 Gulden og de tre højst lønnede faste Lærere med 1200, saa kommer de øvrige fra 600 og nedad.

Jeg har truffet og gjort Bekendtskab med en afskediget Gymnassiallærer, der som alle hans Kollegaer kaldes Professor. Han er en solidt dannet klassisk Filolog; han har mere praktisk Færdighed i Græsk og læser sine Tragikere og Filosoffer med større Lethed, end Mænd i lignende Stilling i Regelen er i Stand til hjemme. Derimod kan han ikke et eneste moderne Fremmedsprog, kan kun tyde Italiensk, kan siger og skriver ikke en Smule Fransk eller Engelsk. Derimod kender han vist omtrent alt, hvad der er oversat paa Tysk af skandinavisk Literatur og ved lige saa god Besked om Bjørnsons og Ibsens Værker som de dannede i Skandinavien. Han er ikke enestaaende i saa Henseende; jeg har truffet Staden Merans Fysikus, en dygtig og elskværdig Læge, i Besiddelse af forholdsvis god Kendskab til den nyere norske og danske Literatur, som han sætter over den samtidige tyske. Kun J. P. Jacobsen har han ikke kunnet faa Greb paa.

Hvorfor er nu hin Professor bleven afskediget fra sin Stilling som Gymnasiallærer? En gammel, smuk, adelig født stor Grundejer i Meran sagde til mig om ham: »Er soll Freigeist sein« —

— Men det er De jo ogsaa, Hr. v. W.

Jeg? Aa ja. Men jeg er jo nu Privatmand. Mens jeg i min Ungdom var ansat som Ingeniør ved Jærnbanen, gik jeg til Messe som de andre. En offentlig Funktionær tør ikke fortælle saadanne Historier som den, Professoren før fortalte.

Historien var saamænd saare uskyldig. Den lød som følger:

— En for sine gribende Bodsprædikener berømt Kapuziner fra Schweiz kom til Tirol og prækede i en Landsbykirke. Tilhørerne var højst bevægede. Bitterligst og højest græd dog en gammel Bondekone, der sad med Øjnene ufravendt fæstede paa

Prædikantens lange og spidse hvide Skæg. Da Gudstjænesten var forbi, og han gik ud af Kirken, græd hun og hulkede lige saa stærkt som før. Kapuzineren gik hen til hende og spurgte hende, om hun havde en saa stor Synd paa sit Hjærte, at hun frygtede for at komme til at bøde for den i Helvede; i saa Fald skulde hun skrifte, og da vilde den Bod, hendes Skriftefader paalagde hende, sikkert frelse hende fra den evige Straf og forkorte hendes Skærsildstid. »Nej, det er ikke derfor, jeg græder, min Fader, men naar jeg ser paa Dem, (hun brast i Graad, stadig skottende til hans Skæg) saa maa jeg tænke paa min dejlige, store gamle Gedebuk, som de stjal fra mig i Fjor.«

Er man sammen for at more sig, spiller Vittigheder og Anekdoter om Kirken og Præsterne en stor Rolle, og selv Bønder, der hver Dag beder Masser af Ave Mariaer, ler med. Men det synes ogsaa, at de ganske umiddelbart kan gaa over fra Bønnens Stemning til en ganske verdslig.

Paa en af de store Fester — jeg tror, det var Mariæ Himmelfartsdag — lød Bøn og mumlende Sang ud fra det Hus, som Gaardens Folk beboede. Kusken var med. Da Bønnen var endt, opdagede »Schafferen« (en Slags Ladefoged), at Kusken trods sin Andagt var meget fuld. Schafferen gik straks ned i Stalden og opdagede, at Kusken havde glemt at fodre Hestene og nu brød han ud: — Solch' ein Saulump, solch' ein verfluchter Schweinhund, den der Teufel hol' osv. osv.

Man ser ikke mange Præster eller Munke. Af den sidste Art har jeg kun set enkelte Kapuzinere og gennem Vinduerne i de tyske Ordensbrødres Kloster i Lana nogle af disse Herrer siddende foran en Læse- og Bedepult. Klosteret havde en henrivende Have med dejlige Blomster, Citron- og Abildsintræer, hvoraf min Ledsager vilde købe nogle. Gartneren kom. Han var klædt i en lang sort Soutane, der var lige saa fedtet og luvslidt som den sorte Kalot, han bar paa Hovedet. Han var i det hele fælt malproper. Skægstubbene struttede ud fra hans Ansigt og fangede Snustobakken fra Næsen. Han talte med en sødlig, værdig Salvelse, ogsaa da han, efter at Handlen var afsluttet, vilde trække Køberen op for et Par Gulden i Haandpenge. Saa vidt jeg husker, reddede han 1 Gulden; han stak den i en Lomme under sin lange Klædning, og ved denne Bevægelse opdagedes det, at han aldeles ingen Underklæder bar. Naar han nævnede sine

Foresatte, Munkene, bøjede han Hovedet og sagde: Die hohen geistlichen Herren.

De ikke-indfødte Godsbesiddere og Forretningsmænd erklære, at det er aldeles nødvendigt at staa sig godt med »de gejstlige Herrer«, ti i sidste Instans tyr Bønderne altid til deres Raad i Forretningsanliggender. De protestantiske Arbejdsgivere give derfor, saa vidt muligt, deres Folk fri paa alle de Masser af Helligdage, selv om det sker paa Høbjærgningens og Vinhøstens Bekostning.

De Præster, jeg har mødt, gaar som overalt i de katolske Lande, i deres Ordensdragt, men her paa Landet i det mindste bære de lange Benklæder og i Sommertiden sorte Straahatte, jeg har endog set én tænde en Cigar, da han havde besørget Messen i et lille Kapel mellem Bjærgene. Hverken fra det katolske Tyskland, fra Frankrig eller Italien mindes jeg en cigarrygende Præst, men vel mange snusende. Flertallet af de Præstefysiognomier, jeg har set her, har haft et bredt bondeagtigt Præg, for det meste med et ret rart og godmodigt Udtryk. Gamle Koner kysser deres Haand og Kjortelsøm.

Navnlig paa Festdagene viser Bønderne sig i hel Nationaldragt, til daglig Brug nøjes de med den spidspullede Hat med grøn Snor for de gifte, med rød for de ugifte Mandfolk og for Drengebørn, samt de grønne Seler med Tværstykker over Ryggen og Brystet. De er altid i Skjorteærmer. Selv i Gala bære de unge nu for det meste lange Benklæder, medens de gamle Mænd har bevaret Knæbenklæderne med de blottede Knæ over de hvide Bomuldsstrømper og det brede, stukne Livbælte. Kvinderne bære Kjoler af livlige og Silkeforklæder af stærkt skinnende lyseblaa eller violet Farve. Naar de da bølge sig i Grupper ad de snævre og stejle Veje under Solskin og de smukt lydende Klokkers Klang, eller ses stigende op og ned ad Bjærgenes blankt grønne Enge og Sider, faar man et mangefarvet, muntert Billede, et tydeligt Indtryk af, at man er i Syden.

Men den saa kaldte Tirolersang eller Jodlen hører man ikke noget til; derimod vel Spil paa den mangestrængede sympatisk klingende »Zither«. Ligeledes har næsten hver Kommune (Gemeinde) sit vel indøvede Hornorkester, som blæser meget godt. Det er mest Dansemusik, de præstere, disse Orkestre, eller Koraler, men de fungere ved notable Ligbegængelser. »Der Oberlehrer« ɔ: Førstelærer ved Kommunens Skole er gærne Orkesterdirigent

og den, der indøver de spillende. Naar Orkestrene fungere, er de bondefødte af de spillende i straalende Tirolerdragt, de andre i en Slags Jægerkostume med Fjer i Hattene.

Det er et festelskende Folk. Paa Mariæ Himmelfartsdag holder »die Saltner« Fest. Det er de Folk, som nu, da Druerne begynder at modnes, bevogter Markstier og ellers tilgængelige Passager gennem Vinmarkerne. Med en gammel rusten Hellebard, som de stiller paa tværs over Sten, spærrer de Vejen for den vandrende, som dog kan slippe igennem mod at bøde med 10 Kreuzer. Naar en saadan Fyr skal være i fuld Gala, bør han se rædselsindgydende ud. Hans Hovedbeklædning bestaar i et frygteligt Stavær af Hane- og andre Fuglefjer, sat op til en Fods Højde, og ned til hver Side hænger en Rævehale. Saadanne Apparater har jeg dog kun set hængende i Slottets »Vaabenhaller« i temmelig mølædt Tilstand.

Men paa hin høje Festdag, da Markfreden skal beskyttes saa højtideligt, møder disse Saltnere paa Slotte og Bøndergaarde, bringer smaa Kanoner med, som de planter i Jorden og derefter protser af under Musik og Hundehyl. Paa hvert Sted skænkes der Vin for dem, og de er nydelig besørgede, naar de ved Mørkets Frembrud vender hjem.

Dagen efter skal de altsaa være i Vinmarkerne. Man fortæller — jeg har endnu ikke set det — at de pludselig dukker op og forfærder de passerende med barske Miner og fældet Hellebard. En Englænder, paa hvis Vej et saadant Fænomen stillede sig, antog samme Fænomen for en Røver og rakte Saltneren sin Portemonnaie. Denne aabnede den, tog 10 Kreuzer ud af den og rakte den tilbage til Ejermanden. Da Englænderen kom til sit Hôtel, roste han begejstret de tirolske Banditers Humanitet.

Jeg har talt om Vinmarkerne. De er en sand Pryd for Landet. Sagtens er den franske og rhinske Plantningsmaade mere rationel. I Frankrig og ved Rhinen staar hver Plante skraat op fra en lille hyppet Forhøjning; i Frastand ser en Vinmark ud som en Kartoffelager. I Italien slynger Rankerne sig guirlandemæssig med flot nedhængende Festons om Morbær og Oliventræernes Grene. Her ligger Vinplanterne bøjede over Stativer af Lægter og danner mægtige lange Løvgalerier; under dem ser man Majs, Agurker, Græskar, Bønner osv., saaledes at disse beskedne Planter dels omrander Vinmarken, dels trives under Vinrankernes Skygge. Dybt inde i disse Løvgange ser man broget klædte

Kvinder krumbøjede eller siddende paa Hug med bare Fødder og opkiltede Skørter med den klassiske Krumsegl i Haanden lugende og beskærende. De sender deres »Grüss Gott« ud til den passerende om Morgenen og efter Kl. 12 deres »Guten Nachmittag«. Ser man stift paa dem eller smiler til dem, kan det hænde, at de fornærmede vender Ryggen til, men ogsaa at de sætter i at fnise og le. Der findes mange kønne Piger blandt de undersætsige Tirolerinder; her er en jævn Fordeling af Brunetter og Blondiner. Man ser mange smukt skabte Eksemplarer af brune Fødder og solbrændte Hænder, der sjælden er saa misdannede som hjemme hos os; derimod er Overkroppene gærne kedelige: uden bløde Former, haarde, flade, kantede. Det er blevet mig fortalt, at Præsterne indskærpe Kvinderne ikke at lade det vise sig i Antydning, som Tartuffe byder Dorine at bedække for ikke at vække syndige Tanker hos de hellige. Vist er det, at de unge Kvinder her er meget fladbarmede.

Paa alle Bjærgstier møder man gamle Kvinder, som bære store Byrder af Risbrænde og deslige op ad de stejle Skraaninger. Man forbavses over, at deres Kræfter kan række til. De kan se slemme nok ud, de gamle Stakler, med de rimpede, læderagtige, gule Ansigter og de rindende Øjne, og hvad der er det værste: mange af dem har de skrækkelige Kødudvækster, som fra Halsen hænger helt ned paa Brystet. Jeg har set værre tilredte Individer i Rhonedalen i Schweiz, men det kan være slemt nok her. De saaledes vansirede genere sig slet ikke. Selv om de kunde skjule disse Gevækster, synes de ikke at gide være derover. Det er sjældent, at de tigger. Tiggeri er her langt sjældnere end f. Eks. i Omegnen af Paris. Nej, men et saadant gammelt Skind standser tit og begynder en Passiar med én om Vejr og Vind, om Udsigterne for Hø- og Vinhøsten.

Bare man kunde forstaa dem! Men dette Tirolertysk er mig som Arabisk. Det var mig en Trøst, da en hannoveransk arkæologisk Doktor og en forhenværende schlesisk Godsejer, som jeg for nogen Tid siden var sammen med paa en Tur, erklærede, at de kun forstod et og andet Ord, men aldeles ikke Meningen af en lang Historie, som en gammel Tirolerbondekone fortalte os.

I Bjærglandene bygger man i Højden, i Slettelandene i Længden og Bredden.

Bøndernes Huse nøjes ikke altid med to Etager som f. Eks. i Norge og Frankrig, de har stundum en tre, fire. Murene er

tykke, man finder tønde- og krydshvælvede Trappegange og Korridorer. Ingensteds mangler Altaner og Balkoner til at køle Mennesker og tørre Tøj paa. Man maa tit op paa anden Sal, før man finder Familjens Beboelsesrum. Stue og første Sal gør da samme Tjæneste som Udhusene hjemme.

Den store Stue i et saadant Tirolerbondehus er træpanelet paa Vægge og Loft og Gulv, ligner en Æske, er lun og hyggelig. En stor Bilæggerovn, besat med Fajance-Plader, tager en anselig Plads op. Oven over eller tæt ved den er Sængestederne; i første Tilfælde gaar man op til dem ad en lille Stige. Ofte er Vægpanelernes Fyldinger rigelig forsynede med Krucifikser og Helgenbilleder, imellem hvilke andre lidet hellige Træsnit har listet sig ind, ligesom man i Vinknejperne ved Siden af Krucifikset kan finde malede Indskrifter som: Was ich liebe, was ich meine — Junge Weiber, alte Weine o. dsl. En saadan Tirolerstue prydes bedst af Beboerne. En gammel Bonde med sin spidse Hat og sine Knæbenklæder tager mod én med sit: Grüss Gott. En halv Liter rød eller hvid Vin kan man altid faa at læske sig paa; direkte tør man i Regelen ikke byde Betaling, naar Huset ikke er et Værtshus, men man tør nok lægge en Snes Kreuzer paa Bordet for en Halvliter med de Ord: »Für die Kinder«, samme Talemaade, som man anvender paa Værtshusene, naar Værten eller Værtinden selv serverer.

Velstand findes ikke almindelig udbredt blandt Bondebefolkningen. Den synes vel til en vis Grad at være snu nok i Handel og Vandel, men kun punktuelt. Den er vistnok slem konservativ i Driften og Dyrkningsmaaderne, noget sorgløs og indolent, tilbøjelig til at lade »Vorherre« raade for det hele.

Jeg har nævnt, at Sten- og Vejarbejderne i Regelen var italienske Tirolere. De holdes i en vis Afstand af den indfødte Befolkning. Fjendskab mærkes kun, naar Vinen har gjort Hovederne hede og lokket Hænderne hen mod Knivskaftet. »Die Wälschen« røber tydelig nok deres latinske Oprindelse: smaa Kranier, fine og skarpe Træk, unge kønne Folk med Overskæg og Pandehaar, gamle Fyre, der godt kunde have staaet Model for de gamle Malere til skæggede og skaldede Apostel- Profet- eller Helgentyper. De arbejde i Skjorte og Benklæder, med bart sorthaaret Bryst, som steges i Solen; de bære bredskyggede Hatte. Naar de gaar fra Arbejde, hænger Trøjen over Skulderen som en kort Kappe, akkurat som helt nede i Italien. Er de pyntede, er Blomsten i Hatten og

lange Støvler, der mindst naar op til Knæene, aldeles nødvendige. De hilser med større Gratie og udtaler deres „*buon giorno*“, „*buona sera*“, „*felicissima notte*“ med høfligere Tonefald end de tyske Tirolere deres Hilsener og sætte svær Pris paa, naar man kan tale med dem i deres Modersmaal. Dialekten er let forstaaelig, blød i Udtalen, mindende om den venezianske Mundart. De gælder for at være arbejdsommere, tarveligere og nøjsommere, ogsaa for at være mere gærrige og smaalig beregnende end de tyske. Begge Slags Folk har en haard og til Tider voldsom Natur at kæmpe med. Italienerne hugger de haarde Kampesten til; den indfødte Befolkning maa evig op og ned ad store Højder for at dyrke Jorden og passe Kvæget. Og saa kan der ske en Katastrofe som følgende.

Det var en henrivende Sommeraften. Maanen løftede sin krumme Klinge over et af de høje Bjærges Tinder. Et vidunderligt blødt Lys laa over Fjæld og Dal: Bjærgsiderne med deres Skove laa i Lila, i Karmoisin, i mørkt Violet. Etsch skinnede op som Perlemor. Luften var saa lun, blød og dog ikke hed. Den var saa venlig stemt mod Farverne og gjorde det Stof, hvori de laa, til Fløjl, saa dybt, saa roligt, saa mildt i Overgangene hvilede de.

Vi sad paa en Terrasse i Haven. En fin, krydret, men ikke overvældende Duft fra Bedenes Blomster og fra Hegnets blomstrende Buske drev hen over os.

Over en af de højeste Bjærgtoppe mod Vest kravlede en lille kaad Sky op, trængte sig frem foran Maanen, som randede dens Kanter med Sølv. Men Skyen var uforskammet, satte ingen Pris derpaa, bredte og bredte sig ... ja som et hurtig voksende Udslet over Himlens jomfruelige Hvidblaa.

— Det bliver Uvejr.

Ja, saamænd blev det Uvejr efter et Kvarters Forløb. Lynglimt og Tordenskrald fra alle Sider. Og det rullede, rullede, dundrede, bragede, glimtede lysegult, rosenrødt, blaahvidt. Akacier og Hyldebuske og Takstræer og Myrther fik Nakkedrag af Vinden, saa de krummede og vred sig i Frygt og Bæven.

Og nede fra Jorden, dybt under os, dundrede det lige saa galt som fra oven. Det lød som fjærne Kanonskud, og lyttede man, saa fornam man en hul Susen, der steg og sank.

— »Die Naif ist gekommen«.

Langt om længe hørte Uvejret op. Næste Dag var det dejligt Vejr. Luften var afkølet; der var Skyer oppe, disse Skyer,

der læsker os Nordboer som en Drik Kildevand, naar vi længe har set paa det skønne, men utrøstelige Blaa.

Det var en Søndag. Et lille Selskab steg en Smule til Vejrs op paa en af de bløde, fugtige, frodige Fjældenge, spættede med Frugttræer. Vi satte os paa en Træbalkon foran »Restauration Kienl«, en lille Bondegaard, hvor der udskænkes en let, duftende »Muskatellervin«, vel bekendt i Landet.

Pludselig trak det sammen. Regnen styrtede ned i Strømme.

— Vi maa vente — og saa se at komme hjem snarest muligt.

Saa viste søndagsklædte Folk sig paa alle Bjærgstier.

— Die Naif kommt, sagde Mutter Kienl til os.

»Die Naif«?

Til daglig Brug en lille Bæk, omtrent dobbelt saa bred som en af de livligt løbende Rendestene i en Provinsby, rindende i et dybt Leje mellem høje Brinke af rødbrunt Porfyrsand, — en lille Tingest, som ingen tænker paa. Jeg har set dens Kilde oppe ved »die rothe Wand«, en vældig Porfyrklippe; den springer frem som en let Sprøjtestraale, dukker sig ned under Stene, kommer frem, men hvem kan tænke, at en saadan Smule Bæk kunde erhverve sig nogen som helst Betydning?

Men Hagl og stærkt Regnfald oppe ved den røde Væg havde gjort den Bæk rent rasende.

De brogede Mennesker paa Skraaningerne og paa den flade Eng skyndte sig hen til den lille Træbro, som under almindelige Omstændigheder løfter sig højt over »die Naif«.

Der var nu ikke Spor af Fare, ti Vildskaben laa vel endnu adskillige Metre under os.

Med stille Resignation beskuede Befolkningen, hvad der gik for sig. — Det er der ikke noget at gøre ved ... mod Elementerne kan ingen kæmpe ... det maa vel være den almægtige Guds Vilje o. dsl. hørte man.

Det dundrede og brølte dernede. En tyk chokoladefarvet Strøm af Vand og Posfyrgrus sydede som i en Heksekedel i Flodlejet. Store Stene dansede som Kautschuk-Boldte, hoppede mellem Naaletræernes Stammer, som var blevne revne fra Bredderne; de slog Kolbøtter over hverandre; paa langs og paa tværs dreves de af Sted af den ustandselige Strøm. Regnen skyllede, Lyn knitrede, Tordenen buldrede. En Porfyrblok, som senere viste sig at holde

5 Metre i Gennemsnit, maatte løbe en halv Mils Vej, før den standsede.

Den vilde Strøm væltede over Bredderne, rev Savhytter om eller krummede deres Vægge med Kæmpetag, besprøjtede Træernes Blade med Dynd, men først nede i Dalen bredte den sin rødbrune Vælling ud over Agre og Vinmarker paa Schloss Trautmannsdorffs Grund og ødelagde for mange Tusend Guldens Værdi.

Det var et sørgeligt Syn. Hvor før de grønne Ranker og de blomstrende Haver stod, laa et brunt Ørkenterrain. Fra By og Land vandrede man ned at se paa Ødelæggelsen, maatte balancere over Bræder og improviserede Trapper over Vandet, hvis Leje var vredet hen i de løjerligste Baner.

Men samme dumpe Resignation overfor Ulykken, som da Floden og Uvejret rasede.

Mandfolkene tog ikke Piberne ud af Munden. Disse Piber med Porcelæns Svampdaaser er det eneste i Tirol, som minder om Danmark.

Her ser saa mildt og sydlig smilende ud nu igen. Men en Katastrofe som den med »die Naif« viser, at man lever i en vild og haard Natur, som slaar Menneskene med stump Rædsel og sløv Hengivelse i Skæbnen.

S. Schandorph.

Indtryk fra Verdensudstillingen.

Fransk Malerkunst.

II.

Bastien Lepage. — Manet. — Fantin-Latour. — Puvis de Chavannes. — Cazin. — Bernard. — Roll. — Dagnan-Bouveret. — Friant. — Rafaëlli. — Monet.

Blandt det Utal af daarlige Billeder, der fandtes paa den meget tarvelige Salon i Aar, var der ét, der bar et saare berømt Navn. Det var Amor som Løvernes Betvinger, et jammerligt sødt og slikket Billede med nogle ganske afskyelige Farver, malt af J. L. Gérôme, hvis Hæderstitler er mange og lange, og hvis Berømmelse ikke er stort mindre end selve Meissoniers. Meissonier er unægteligt i Sammenligning med Gérôme endnu en ungdomskraftig Kunstner, selv den triste »sorte Digter«, der indfandt sig i København i Fjor, giver ikke tilstrækkeligt klare Forestillinger om Amors Bedrøvelighed.

Af Gérôme viser Verdensudstillingen mærkeligt nok ikke et eneste Billede. Der er derfor ingen Anledning til at gaa ind paa en Undersøgelse af hvad han har været. Den Indflydelse, han som Kunstner har haft, er ikke stor og ikke lystelig. Han har uden Tvivl opmuntret en Række Malere til at fjærne hvert mildnende Slør fra deres Fremstillinger af gamle eller nye Rædsler, at stille den barbariske Grusomhed, der har farvet med Blod saa mange af Historiens Blade og farver dem med Blod endnu, aabent til Skue i al sin gysenvækkende, hjærtesnørende og kvalmende Hæslighed, saaledes som f. Eks. Vereschagin og Rochegrosse saa flinkt forstaar at gøre det, to Malere med et beslægtet og betydeligt Talent, hos hvem Kærligheden til det klamt og

modbydeligt uhyggelige for dets egen ufattelige Dejligheds Skyld allerede er vokset til en Lidenskab, der begynder at faa Sindssygens Mærker. Den ene maler en Suite Billeder af de mest nervepirrende Henrettelsesmetoder, den anden har efter at have stormet og ødelagt Troja og slagtet den dejligt fede Vitellius i et andet bloddryppende Billede, givet en Fremstilling af en lige saa sandfærdig som gruopvækkende Begivenhed paa et Karneval, der forekommer mig at naa helt tæt hen til den Grænse, hvor Parodien begynder og Forskrækkelsen antager samme milde Form som ved den tragiske Udgang af »Kærlighed uden Strømper«.

Nogle højst kuriøse Billeder af helt anden Art viser klart deres Afstamning fra Gérômes. De Kunstnere, der har malt dem, er da ogsaa de af hans Elever, der med størst Ærefrygt og mindst Talent har vandret tro i Mesterens Spor. Den mest karakteristiske af disse temmelig sørgelige Figurer hedder Henri Motte. Han er som Fænomen værd at nævne og bemærke, især naar hans megen Lærdom gør ham helt rasende, naar Katapulter og andre djævelske Maskiner, hvis korrekte Rekonstruktion aabenbart har kostet mange Sveddraaber over bogligt Studium, spiller Hovedrollen i hans Billeder, naar de vrimler af besynderlige Rustninger, Hjelme, Vaaben og andre Krigsapparater, af Figurer, fordelte efter svundne Aarhundreders aparte Krigskunst, saa det hele gør Indtrykket af en løjerlig og forvirret Drøm, der har hjemsøgt en stakkels Professor, Natten før han skulde holde et overordentligt lærd og kedeligt Foredrag for en højtvidenskabelig Forsamling. Jeg gemmer en dunkel Erindring om et kæmpestort Billede af den Art, jeg en Gang har set i Kunstnerens Atelier. For en Arkæolog kunde det maaske tage sig ud som en himmelsk Aabenbaring, for andre dødelige var det saa fælt at se til som Helvede selv. Fremfor den Kunst, som Arkæologien inspirerer, foretrækker jeg dog al anden, selv de liderligste Billeder, selv Markarts.

Men er det ikke saa glæderige Blomster, der vokser i Sporet af Gérômes Kunst, saa har han dog som Lærer for en meget stor Del af den unge Slægt haft en Indflydelse af Betydning og Værd. Han har lært dem en stræng Nøjagtighed og varsom Omhyggelighed i Tegningen, en vis — maaske overdreven — Soberhed i Farven og Behandlingen, en fin Elegance i Foredraget, Egenskaber, som man genfinder hos næsten alle de mest fremragende Dygtigheder blandt hans Elever, saaledes hos Bastien-Lepage, Dagnan-Bouveret og Edelfelt.

Bastien-Lepage er rigt repræsenteret paa den retrospektive Udstilling. Den har vistnok over Halvdelen af hans samlede Værker og i hvert Fald den betydeligste Del af dem. Lad mig straks sige, at man her vanskeligt kan lukke Øjnene for, at han ingenlunde var en Personlighed af Millets Rang. Hvis man, som det var Skik — uden Tvivl dog en daarlig Skik — i gamle Dage, vilde dele Begavelserne i Geniernes og Talenternes to Rangklasser, og til Genierne regne de mægtige Kunstnere, de store Seere og lykkelige Søndagsbørn, hvem en magisk Kvist synes vise, hvor uanede Skønheders ædle Strømme snor sig forborgent mellem værdiløse Slagger, og til Talenterne de altid gode Kunstnere, der kun ser, hvad Hverdagsbørn ser, men maler det de ser udmærket godt, saa kunde Bastien-Lepage næppe gøre Krav paa at komme i Rangklassen Nummer 1. Denne Rangforordning er imidlertid ikke meget værd; desuden er der i hver sand Kunstner noget af et Søndagsbarn. Men det er i hvert Fald ingen stor subjektiv Kraft og ingen sjælfuld Lyrik, der præger og udmærker Bastien-Lepages Kunst.

Da Bastien-Lepage døde — som det vil erindres i en ganske ung Alder, — sendte danske Kunstnere en Krans til hans Grav. Maaske havde han i levende Live en nok saa stor Anseelse i Danmark som i Frankrig. For det lille Publikum her hjemme, der gennem Selvsyn eller ved Billedreproduktioner havde noget Kendskab til Udlandets Kunst, var hans Navn et af dem, der nævnedes med størst Ærefrygt. Han stod for os som den ypperste Repræsentant for Ungdommen i den franske Kunst, ja, Ungdommen i alle Landes Kunst. Han havde de udmærkede Egenskaber, som en dansk, opvoksen i Kærlighed til Eckersberg og Købke, var tilbøjelig til at anse for ideale, saa meget mere, som de af nogle betragtedes som de ogsaa efter Eckersberg og Købkes Tid i den danske Kunst regerende Dyder, men af andre som Fortrin, der ganske sagte havde listet sig bort fra det Sted, hvor de mentes saa vel forvarede og som det var meget magtpaaliggende at faa indført i Landet paany.

Hvis hos en Kunstner en daarlig Samvittighed overfor Naturen kan vækkes til Anger og Ruelse, saa vil Bastien-Lepage være den, der bedst formaar at gøre det. Det er ikke muligt at være mere ærlig, ydmyg, samvittighedsfuld, sandhedskærlig og trofast redelig, det er ikke muligt med mere Andagt at synke dybere i Støvet for Naturens Fødder og tilbede Guddommen med større

Kærlighed og Frygt, i alt Fald ikke i vor Tid, ti vi bør vel ikke glemme, at der først og fremmest var en gammel Kunstner, der hed Jan van Eyck, dernæst andre gamle Kunstnere, der hed Antonella da Messina, Dürer og Holbein, som, hvad den kærlige Ærbødighed for Naturen angaar, med fuldkommen engleren Samvittighed har kunnet vandre til det Elysium, hvorfra nu deres Aand tilvinker os at følge deres Eksempel. Der stod som en mærkelig Rune paa et dansk Landskab, der for nogle Aar siden hang paa en Foraarsudstilling, den Indskrift: »Sancta simplicitas!« De Ord har Bastien-Lepage med Rette kunnet sætte som Devise i sit Vaaben, for saa vidt som han altid med den priseligste Uskyld har søgt at gengive Naturen Træk for Træk og Tomme for Tomme uden at lægge til eller trække fra, med den særegne Karakter af hver individuel Enkeltform, hvis Forhold til og Plads i Helhedsvirkningen han dog ikke lod slippe sig af Syne.

Ogsaa i andre Henseender udmærker Bastien-Lepage sig ved en Simplicitas, der dog næppe overalt er lige hellig, lige troskyldig naiv. Der er i det med Rette berømte — tidligt malte — overordentlig skønne Portræt af Kunstnerens Bedstefader og det faa Aar senere udstillede Dobbeltportræt af det hæderlige, ikke meget distingverede, men aabenbart særdeles elskværdige Ægtepar, der var Kunstnerens Faddere, en saa vindende Ligefremhed, en saa ukunstlet Naturlighed, at man er tilbøjelig til at prise den landlige Luft, i hvilken Kunstneren er vokset op, for de Egenskaber, den Sundhed og Styrke, den uden Tvivl har bidraget til at meddele hans Kunst. Under Paavirkning af den parisiske Atmosfære har hans Portrætbilleder skiftet Karakter, de er maaske blevne finere, men rigtignok til Gengæld langt mindre friske og energiske. Den efter Kunstnerens Anlæg saare naturlige Begejstring for Holbein, der allerede i det smukke Studie af Konfirmandinden har nedlagt en Erindring om Portrætet af Anna af Cleve i Salon carré, har ført ham ud paa den direkte Efterlignings slibrige Vej i de to Portræter af Prinsen af Wales, om hvilket vor Tids Barn de giver ganske falsk Besked. Af en Fremstilling af et saa unaturligt Væsen som Sarah Bernhardt tør man næppe forlange overbevisende Naturlighed, det ægte parisiske Raffinement i Bastien-Lepages Billede af hende forraader da heller ikke nogen Mand fra Landet. Virkelige Perler er de nydelige smaa Portræter af Kunstnerens Broder og en fin og aandfuld gammel Dame, Mme Juliette Drouet. Ogsaa Portrætet af André Theuriet er mesterligt

malt, især er Halsen beundringsværdig. Maaske er der dog i disse Billeder farlige Tendenser mod det altfor glatte og pyntelige, en næppe tilstrækkelig stræng Paapasselighed til af al Kraft at styre bort fra det Skraaplan, paa Bunden af hvilket der ligger den helt ufornøjelige Malerkunst, som er de malede Fotografier lig. I et bekendt Billede har Bastien-Lepage ikke alene nærmet sig dette Skraaplan, men er endog gledet et antageligt Stykke ned af det, det gennem Fotografien velkendte og i Fotografier meget bedaarende Portræt af Albert Wolff, hvor denne abelignende lille Mandsling, hvis ganske overfladiske journalistiske Virtuositet har hjulpet ham saa godt gennem Verden, sidder saa selvbehageligt i sin sorte Fløjelsjakke og i sine røde Saffiansstøvler mellem alle sine Rariteter. At Bastien-Lepage har følt sig foranlediget til at bejle til hans Gunst ved dette Portræt, viser maaske mindre Sjælsstorhed end vi kunde have ønsket han vilde have efterladt sine Kolleger til opmuntrende Eksempel. Værre er det dog, at Maleriet viser os, hvor nær den Maler, der med Rette var vor Yndling, kunde komme til den Maler, der med Rette er vor Skræk. Dette Billede af Bastien-Lepage er nær ved at ligne et Billede af van Beers.

Der var paa den franske Udstilling i Fjor to fortræffelige Billeder af Bastien-Lepage, det ene af dem er som bekendt nu en af de virkelig betydelige Værdier i Glyptothekets Malerisamling. Vi vil derigennem have lært at kende, at højagte og at elske de Egenskaber, der udmærker hans Folkelivsbilleder, de samme Egenskaber, der udmærker hans ypperste Portræter, til hvilke de slutter sig ganske nær. Det er jo store Portrætbilleder af Menneskene fra Landet, ulig de almindelige Folkelivsbilleder, idet at Stemningen og Fortællingen kun spiller en forholdsvis beskeden Rolle og den omhyggelige Karakteristik af den individuelle Model en desto større. De fine, magre, lidt nervøse Hænder, som Bastien-Lepage saa udmærket tegner og maler, er maaske mindre prægede af og mindre skikkede til Arbejdets Besvær, end Millet vilde bifalde, han vilde ogsaa nok bemærke, at Markarbejdernes Hud var mere ru og hærdet og deres Væsen præget af en anden Karakter, end Bastien-Lepages Billeder viser os, og han vilde sagtens have Ret. Det er ikke saa sikkert, at de giver typiske Repræsentanter for Markarbejderne, som det er sikkert at de giver Mennesker, Maleren har truffet i sit Hjemsteds Egn, i deres ubeskaarne individuelle Ejendommelighed.

Billedet af *Jeanne d'Arc* indtager en særegen og fremragende Plads i Bastien-Lepages Produktion. Ikke i malerisk Henseende. Særligt store Anlæg for det landskabelige synes han ikke at have haft, i de Landskaber, der danner Baggrunden for hans Figurer, er det gærne daarligt fat med Planen og Planerne, og Landskabet bag Jeanne d'Arc er et ganske ubegribeligt sammenfiltret Virvar, hvor tilmed den lyse grønne Farve hverken er sand eller skøn. Bag hendes Ryg synes de mystiske Figurer at aabenbare sig til ingen Verdens Nytte, i saa Henseende er ikke engang Billedets Komposition heldig. Hvad der giver det Værd er det vidunderlige Udtryk i hendes Hoved, den indre Gløden i hendes Sjæl tvinger Rødmen frem i hendes Kinder, og hendes luende Blik ser Himlen aaben, hendes Øren hører Engleskarernes Musik og den hellige Jomfrus Bud til hende om at bringe Frankrig Frelse, og hun krammer Kvisten i sin Haand under svulmende Længsler og klippefast Haab til Kampe, hvor ved hendes og de himmelske Magters Hjælp hendes Land atter skal rejse sig fra Støvet under Fjendens Hæl, afvaske hver Fornedrelsens Skænselsplet og indvie en Fremtid, rig, stor og lysende som selve det Paradis, i hvilket hun stirrer ind. Der er et ungt Sind i dette Billede, af den Art unge Sind, af hvilke der til Verdens Fremme er altfor faa. Jeanne d'Arc er her, om man saa vil, en slet og ret hysterisk Bondepige, men ingen vil paastaa, at den Fremstilling, her er givet af hende, virker plat. Hver Salon har Snese Fremstillinger af hende, — det ligger hvert Parti nær at komme hende i Hu, — ingen af dem vil fordunkle det Billede af hende, Bastien-Lepage har efterladt os.

Bastien-Lepages Billeder har gennemgaaende en lys Farveholdning. Sarah Bernhardts Portræt forsøger jo endog en »Symfoni i hvidt«. Han hører til de Malere, hvis Indflydelse har ført den franske Kunst ganske bort fra de brune Asfalttoners Romantik ud i det klare Dagsskær, som nu har faaet saa almindeligt Indpas, at man selv sporer det i adskillige Natbilleder. Det er som Friluftsmaleren, den geniale Billedhugger Rodin har fremstillet Bastien-Lepage i sin karakterfulde Statue af ham. Paa den retrospektive Udstilling hænger en stor Del af hans Billeder — om de da ikke senere er fjærnede fra den Plads, hvor de efter megen Flytten frem og tilbage syntes at finde blivende Sted, — i umiddelbar Nærhed af en Væg, der udelukkende er helliget den berømte og berygtede af Zola forherligede radikale Maler og impressionistiske

Banebryder Edouard Manet. Bastien-Lepages Billeder bliver i dette Naboskab lidt spinkle, en Smule flove i deres Virkning, paa den anden Side understreger de rigtignok, at Manets Radikalisme allerede er forældet, den umiskendelige Paavirkning fra spansk Kunst, der præger Flertallet af disse bredt, djærvt og dristigt men temmelig brunt og mørkt malte Billeder, har ikke det mindste, der i vore Øren kan lyde som en frisk og æggende Oprørstale. Manet er naaet at blive Gallerireminiscenserne kvit, naaet til en virkelig personlig og ny Opfattelse af det maleriske Fænomen, naaet til at skabe den impressionistiske Formel og med denne male et Par ypperlige Billeder af Lystfarter i Baade ved Argenteuil, men det er dog hans Efterfølgere, der har høstet den gode Frugt af hans Kampe, og deres Billeder tager i enhver Henseende Glansen fra hans. Han var en glimrende malerisk Begavelse, men dog et meget defekt Talent, han forstod slet ikke at male Billeder, har paa faa Undtagelser nær udelukkende givet Studier, som kun Behandlingen meddeler Interesse, Studier, som kun synes Brudstykker, Hjørner, løsrevne Dele af eller Forarbejder til Billeder. Det er næppe ene denne Fordringsfuldhed, men sikkert ogsaa en bevidst Lyst til at forarge, der har skaffet ham de mange bitre Uvenner, mod hvilke hans faa, men til Gengæld tapre og fanatiske Venner førte saa haard en Strid. Den Kunst, der opnaar det filistrøse Publikums største Uvilje, behøver som bekendt ikke just at være daarlig, maaske er det endog rimeligst paa Forhaand at antage at den er god, men helt sikker paa at det just er lutter pletfri Mesterværker, skal man heller ikke være. Manets famøse *Donna Olympia* med den sorte Kat, som Publikum ved Billedets Fremkomst fandt saa latterlig, er — i mine Øjne, jeg ser ikke bedre — latterlig den Dag i Dag, om man ikke vil finde det sørgeligt, at en i nogle Henseender saa rigt udrustet Kunstner havde saa snævert begrænsede Ævner, at han i et Billede som dette har ment at give Mesterværket til sene Slægters Ihukommelse af hans Navn.

Et ganske vidunderlig fint og sjælfuldt Portræt, malt af Fantin-Latour, forestiller Manet[1]). Meget sagtmodigt behandlet som det er, vil det maaske bevare en lødigere Værdi end Fler-

---

[1]) Det er gengivet mellem Kunstnerportræterne i det illustrerede Katalog over den franske Udstilling i Fjor, hvor Fantin-Latour var repræsenteret ved to udmærket skønne Portræter.

tallet af Manets egne Billeder. Ogsaa andre Portrætbilleder af Fantin-Latour, især to Dobbeltportræter, kan gøre Krav paa at regnes blandt det allerypperste eller maaske selv som det allerypperste, hele Verdensudstillingen har at opvise af Portrætkunst. Naar Manet, som en Paaskrift paa Portrætet fortæller os, var denne Malers Ven, saa kan det næppe være et Fællesskab i Synsmaader, der har betinget deres Venskab, de har ikke stort andet tilfælles, end at begge var alvorligt og ærligt stræbende Kunstnere. Der er i Fantin-Latours Portræter en saa gennemtrængende Opmærksomhed for den Sjæl og Karakter, han skal genfremstille, og en saa alvorlig Given sig hen i denne vanskelige Opgave, at Penslen holder sig fjærnt fra alle pralende Virtuosmanerer. En forunderlig Inderlighed og Intelligens i Opfattelsen lyser saa straalende ud fra dem, at selve Behandlingens jævne Beskedenhed synes en Dyd.

Sine kunstneriske og literære Sympatier har Fantin-Latour vist os i det besynderlige »Hommage à Delacroix«, hvor en Række Portræter af Kunstnere og Forfattere er grupperede rundt om et Medallonportræt med Mesterens Billede. En Tegning, der var gengivet i »Paris-Murcie«, tilkendegav hvilke Musikere der var hans Hjærte nærmest. At Richard Wagner mellem disse har den første Plads, faar man ogsaa gennem hans Litografier og Billeder at vide. De er fantastisk romantiske, søger at gengive poetiske og musikalske Stemninger, illustrerer »Tannhäuser« og »Rheingold«. Undertiden lykkes det ham virkeligt at give noget fint og smukt, men det er dog meget langt fra at disse temmelig ensartede og noget sødligt farvede Smaabilleder naar Portræternes Værd.

Der er to franske Kunstnere, der fremfor alle andre forstaar at lade det musikalske og poetiske Element gennemtrænge deres Kunst. Det er Puvis de Chavannes og Cazin. Deres Arbejder har en egen blid vemodig Grundstemning fælles. De synes i deres Tanker og Drømme at leve al Livets travle Hast og larmende Uro lige saa fjærnt, som i gamle Tider de ensomme Søjlehelgene, hvis Øjne kun saa Freden i de vide Ørkenfladers Sand og Freden i den dybe Himmel. Der er hos Puvis de Chavannes ligesom en stadig, smertefuld og inderlig Paakaldelse af den store Simpelheds ædle og høje Skønhed, der er vegen bort fra den moderne Kunst. Og der viser sig for ham, vagt tilslørede af graalige Taager, Syner fra fjærne Tider og fjærne Riger, Billeder med det Storhedens Adelsmærke, han elsker saa højt, unge Kvinder ved Stranden af det Hav, der skyller mod de saliges Øer, lykkelige Skarer af

Guldalderens Børn, ærværdige og højtidelige Skikkelser fra de unge Tider, da Himmerigs Undere og den Tro, der flytter Bjærge, endnu var paa vor Jord. Der er et ejendommeligt Fata Morgana-Skær over Puvis de Chavannes Billeder. Kun deres store Omrids træder frem af Taagen, og der hviler en egen sørgmodig Gengangerstilhed over dem, intet lever, intet bevæger sig, det er Drømmesyner, som man frygter for atter skal svinde ved et Pust eller et Ord, og som man ønsker skal blive, ti ogsaa vi har længtes mod den Skønhed, der er Kunstnerens Attraa.

Der er mellem alle de dejlige Billeder i Verden, jeg har sét, ét, der til Tider forekommer mig det allerdejligste, ét, der i alt Fald første Gang, jeg saa det, har gjort et mere betagende Indtryk paa mig end noget andet Billede, jeg mindes. Det er et Billede af Tizian i Londons National Gallery: Bacchus' Møde med Ariadne. Jeg vil ikke søge at beskrive det, der er ingen Grund til at gøre det her, jeg vil kun vidne, at om man nogensinde ønsker skue det Elysium, hvor alt er idel Glæde, Skønhed, Sundhed og Lykke, saa aabenbares det i dette Billede, alle Saligheders Land ligger der levende for vore Øjne og fast for vor Fod. Jeg har kun erindret dette Billede for at bestemme mine Anskuelser om Forholdet mellem Puvis de Chavannes og de gamle Mestere. Ofte kaldes han deres Lige, lige saa ofte haanes han som en marvløs Efterligner af dem. Han ligner dem og ligner dem ikke, ligner dem kun, som Drømmen ligner Virkeligheden, som et trist Maaneskinsspøgelse kan ligne et levende Væsen med friske Kinder og fyrig Glans i sine Øjne. Hans Kompositioner har virkelig en Alvor, Storhed og Mægtighed i Linjeføringen og i den om Fresker mindende lyse, støvet graa Farveholdning, der kan staa sin Prøve ved Sammenligningen med gammel Kunst. Men man behøver kun at jævnføre f. Eks. Palma Vecchios storstilede, om Antikens Højhed og Ro saa stærkt erindrende Fremstilling af Adam og Eva (Galleriet i Brunsvig), med de tre Kvinder ved Havets Bred, Puvis de Chavannes har malt paa et Billede — jeg tror det hedder »Efteraaret«, — der findes paa den retrospektive Udstilling, for at se, at der ikke findes mindste Draabe Blod i Puvis de Chavannes' Figurer. De er Skygger, kun Skygger, hvad der jo i øvrigt ikke forhindrer dem i at eje lige saa megen, og om man vil, mere poetisk Stemning end de Mennesker af Kød og Blod, de gamle Mestere malte. Disse Skygger er ikke alene fremmanede af moderne Længsler, men hele deres Fremtræden og Væren er i den

Grad afpasset af og til moderne forfinede Nervers Følsomhed, til den Nutidsslægt, der har faaet Navnet Neurastenikerne, at man trøstigt kan betegne Puvis de Chavannes som en i Ordets dybeste Forstand mere moderne og mere radikal Maler end f. Eks. Manet.

Man maa gaa til Pantheon for at sé, hvorledes hele Puvis de Chavannes' ejendommelige Fremstillingsart gør ham til en i Nutiden enestaaende Mester i det dekorative Maleri. De Kunstnere, der efter ham har fortsat Rummets Udsmykning, har kun naaet at gøre hans Billeders dekorative Skønhed og aandfulde Indhold dobbelt indlysende. Selvfølgeligt var det kun en tarvelig Forestilling, man var i Stand til at danne sig om disse Billeders Virkning efter den lille Gentagelse af Kompositionerne, der var udstillet her i Fjor. Puvis de Chavannes er i Modsætning til mange andre Kunstnere ubetinget bedst i Billeder i stor Maalestok, om han ogsaa formaar at tvinge Storheden ind i den lille. Men her synes dog den Fornægtelse af Oljemaleriets Karakter og vilkaarlige Ophævelse af alle Valører, der er egen for hans Kunst, mindre paa sin Plads og en Kende unaturlig. En ejendommelig træet Stivhed i Figurernes Holdning og en grovt kantet uorganisk Konturtegning hører til de Midler, han anvender for at naa sit Maal. Det smukkeste af hans Billeder paa den retrospektive Udstilling var maaske *Den forlorne Søn,* siddende éne, frysende, sørgende, angrende og længselsfuld i en ganske øde Egn.

Naar man gaar gennem Verdensudstillingens franske Kunstafdelinger, faar man ofte den Udstilling af fransk Kunst, der var her i Fjor, i taknemmelig Erindring. Man sér her, hvor værdifuld den i Grunden var. Næsten alle de mest fremragende af det moderne Frankrigs Kunstnere var repræsenterede, og mange af de bedste af dem, som Bastien-Lepage, Fantin-Latour, Dubois, Roll, Delaunay, Besnard, Cazin o. a. — mellem Impressionisterne Claude Monet og Sisley — udmærket repræsenterede. Man gentræffer med Glæde paa Verdensudstillingen Cazins' *Judith* og *Badende Piger*, den har desuden andre bibelske Billeder i samme Art som Judith, en anselig Række aandfulde og stemningsrige Landskaber og et meget mærkeligt og smukt dekorativt Billede, som Kunstneren har givet Navnet »Souvenir de Fête«. Rigtignok fremtræder Billedet som en Allegori, og som Allegori betragtet er det meget svagt, ja ganske uforstaaeligt. En mørk, dyb blaa Sommernatshimmel er svagt oplyst af Genskæret fra det illuminerede Paris, i Baggrunden til venstre tegner sig Pantheons Kuppel, dybt nede brænder lange

Rader af straalende Blus, Raketter stiger til Vejrs. I Forgrunden til højre er (paa Stilladset til èn ufuldført Bygning?) tre Figurer, som store forgyldte Bogstaver over deres Hoveder giver de om gamle middelalderlige Mysterier mindende Navne: Virtus, Labor, Scientia. Med endnu større Bogstaver er i Billedets venstre Hjørne malt Ordet Concordia. Man bør hurtigst muligt ophøre at granske over Meningen, for der er slet ingen. Men som Maleri er det et af de skønnest virkende paa hele Udstillingen og dets Stemning er ganske betagende. Det er som om her midt i den larmende Nat tre stakkels husvilde gode Genier havde fundet hverandre paa et forladt og ensomt Sted, havde betroet hverandre deres Sorger og faaet dem lindrede ved milde Trøstens Ord, og nu gav hverandre Haanden, dannede en hemmelig Sammensværgelse for ved fælles Hjælp at vinde Magt i den store By, der ligger dernede saa raat hoverende uden at skænke dem en Tanke. Naturligvis har det slet ikke været Malerens Hensigt at sige Paris Ubehageligheder i Anledning af Festlighederne paa den 14de Juli, tvært imod! Det er ikke Dyderne, der har været husvilde, det er Malerens egen smukke Følelse for de betrængte, de nødlidende, de tilsidesatte, den Følelse, der viser sig i Judith og i Ismael. Opgaven havde ikke Brug for den, han har alligevel, maaske ubevidst, listet den derind. Men enten nu Dyderne har været Stedbørn eller Hædersgæster paa Bastilledagen i Paris, vist er det, at deres sørgmodige Skikkelser gør en meget højtidelig Virkning, og at man faar meget tilovers for dem.

Et Billede af Besnard behandler et ganske beslægtet Æmne og er lige saa gaadefuldt uklart i sin Allegori. Det staar i Virkningens Sluttethed, Skønhed og Kraft tilbage for Cazins. Besnards talentfulde Søgen efter nye dekorative og maleriske Værdier vil sikkert sætte kendelige Spor i en stor Del af den franske Kunst, han hører til dem, der maaske naar lige saa megen Betydning ved det, de ægger andre til at gøre, som ved det, de selv gør. Han er altid fængslende, ikke altid lige straks nem at fatte. Ikke alt, hvad han maler, har lige Værd, men der er faa Kunstnere, der i saa høj Grad formaar at udvide og berige vor Opfattelse af, hvad Malerkunsten formaar at fremstille. I de to Pavilloner, der indeholder Pastelbilleder og Akvareller, findes mange overordentlig bemærkelsesværdige Forsøg af Besnard; karakterrige og ejendommelige var især nogle Kartoner til dekorative Billeder, forestillende de fire Elementer. Stilen var her noget beslægtet med

den fra Botticelli paavirkede Retning i den engelske Kunst, den Retning, for hvilken Burne Jones er den fornemste og talentfuldeste Repræsentant.

Den retrospektive Udstilling har et omtrent 12 Aar gammelt Billede af Roll, der viser en Stormflods Ødelæggelser. Paa den Salon, hvor det første Gang var udstillet, forekom det mig at være et af de interessanteste Billeder, det bebudede et sjældent robust Talent, en Kraft og ærgerrig Energi, der netop paa os danske med vor Tilbøjelighed til kun at eftertragte de smaa Resultater og være glade for dem, maatte gøre et stærkt Indtryk. Gensynet med Billedet var for saa vidt en Skuffelse, som det viste sig at være ganske uhyggeligt sort. Det er aabenbart inspireret af Gericaults bekendte Billede »Le radeau de la Méduse«, der jo er ganske lysforladt, hvad i øvrigt ikke ene skyldes en Ejendommelighed ved Gericaults maleriske Ævner, men ogsaa en bevidst Hensigt; han har afpasset den mørke Tone efter Karakteren af den triste Begivenhed, Billedet fremstiller. For saa vidt passer Sortheden ogsaa ganske godt til Rolls Billede. Hensigten i de to Billeder er nøjagtigt den samme. Malerne har villet vise os, at der i de uhyggelige Katastrofer, der uophørligt foregaar i vor egen Tid og om hvilke Aviserne bringer udførlige Meddelelser, som vi sluger med rædselsblandet Nysgerrighed, ligger ganske udmærkede Æmner for Malerkunsten, Æmner for storstilede Kompositioner, i hvilke det er muligt at naa den højeste dramatiske Spænding og Kraft, ja selv en notabel Brøkdel af Michel Angelos sublime Patos og Vælde. At søge det mest gribende Udtryk for Fortvivlelsen hos de vansmægtende skibbrudne fra Fregatten Medusa eller hos de ulykkelige Mennesker, hvis Huse og Hjem styrter sammen under en forfærdelig Oversvømmelse et Sted i Frankrig en Gang i Halvfjærdserne, er jo heller ikke et mindre ophøjet Maal end at ville gengive Fortvivlelsen hos den os ganske ukendte Slægt af ugudelige Halv-Aber, som Syndfloden har fortæret. Rolls Billede mangler ikke Storhed, men Slægtskabet med dets Forbillede er for iøjnefaldende, han er i sine senere Billeder naaet at blive langt mere personlig og faa den Friskhed og Sandhed i sin Farve, som Stormflodsbilledet ganske mangler.

Den i dette Billede antydede Stræben efter i anselige Værker at skabe en Modernisme af en storladen Karakter, er fortsat i hans Fremstilling af Minearbejdernes Strejke — hvor Hesten fra Velasquez' Billede af Fæstningen Bredas Overgivelse

mærkeligt nok har sneget sig ind, — af »Krigen« i Luxembourg-galleriet, af »Arbejdet«, der vil erindres fra Udstillingen her i Fjor. Det rent maleriske Studie af Friluftslyset har imidlertid efterhaanden faaet en bestandigt voksende Tiltrækning for ham. Det er ikke muligt at naa større Sundhed, Djærvhed og Kraft i Farve og Behandling, end Roll har naaet i sine trods de beskedne Æmner retteligt berømte Billeder af »Koen«, Kvinden og Tyren, Forpagterpigen Lamétrie, og den siddende Kvinde med den blottede Skulder, et af de solideste og fornøjeligste Stykker Malerkunst, Udstillingen i Fjor viste os. Rolls sidste Arbejder af denne Art, udstillede paa dette Aars Salon, forekom mig at staa noget tilbage for deres Forgængere, der synes mig i et stort Sommerbillede med Damer i Græsset at være kommet noget for mælket hvidligt, Figurerne var heller ikke absolut gode. Til Gengæld overtræffer et nyt Portræt Portrætet af Landskaksmaleren Damoye. — Kaster man et Blik over Rolls i enhver Henseende imponerende Produktion og mindes, at Maleren endnu er en ganske ung Mand, vil man atter med Vemod komme i Hu, hvor vi her hjemme — med Undtagelse af Krøyer, — synes at være energiløse Stakler. —

Æresmedailen for dette Aars Salon blev tildelt Dagnan-Bouveret, en meget flink og dygtig Kunstner, ofte vindende elskværdig i sin Følelse, altid samvittighedsfuld, soigneret og smagfuld i sit Foredrag, der kan minde om Bastien-Lepages. Han har malt Portræter, — man vil fra i Fjor mindes det udmærkede lille Portræt af Kunstnerens Bedstefader — enkelte mythologiske og religiøse Billeder, forsøgt saa uligeartede Genrer, som de, der betegnes af »Bryllupsgæsterne hos Fotografen«, »Hestene, der skal vandes« og »Det saarede Barn«. Sin Specialitet har han fundet i Fremstillingen af den gudfrygtige Almue i Bretagne i andagtsfulde Timer. Særligt det nydelige Kirkebillede i Luxembourg-Galleriet viser, hvor smukt og rørende — tilsyneladende ogsaa troskyldigt og naivt — han formaar at fremstille den brave Landalmues Troskyldighed og Naivitet. Han maler Hoveder, der — ligesom Hovederne i adskillige gamle Portrætbilleder, særlig Memlings — har dette ejendommelige Udtryk, som røber en Sjæl, for hvilken St. Peter umuligt kan nænne at lukke Paradisets Port. Det er ikke nogen dyb og haardhændet Realisme, der præger de meget indtagende Billeder, han har udstillet paa Verdensudstillingen, *En Kirkefest i Bretagne*, *Vakcinationen* og *Brudeparrets Velsignelse*. Hans — maaske lidt spæde — Kunstnerpersonligheds ejendommelige

Skønhedsforestillinger viser ham Landsbymenneskene i et særegent Lys, hans Karakteristik af dem rammer derfor næppe deres sande Væsen, han ser det, kender det ikke. De er i hans Billeder idealiserede, for stilfuldt smukke og for meget Guds Lam. Det i Aar præmierede Billede forekommer mig at være et af hans svageste, større Værd og Kraft havde vistnok hans andet Billede paa Salonen, en Madonna i en Vignegang, hvor rigtignok de i vor nordiske Natur uddannede Øjne maatte undre sig over at træffe Lyset koldt og Skyggen varm. Præmiebilledet viste bretagneske Kirkegængere, afventende Gudstjænestens Begyndelse, en Kreds af Kvinder havde lejret sig paa en Bakke. Der var naturligvis nydelige Ting i Billedet, Farvetonen var ikke helt fin, men Behandlingen havde Kunstnerens sædvanlige andagtsfulde Omhu og indsmigrende Delikatesse. Men det skjulte ikke nok, at et halvt Kendskab til Modellerne vanskeligt fører til en grundig Opfattelse af dem, den drømmende Helgeninde til højre kunde vi umuligt mistænke for at være en Bondepige, selv ikke fra Jordens gudfrygtigste Egn, tilmed var Grupperingen kedelig og de gode Damer saa døde som Sild.

Det er ganske vist ogsaa en særdeles vanskelig Kunst at male Figurer, der er levende. Friant, — en fuldt saa fin, dygtig, sympatetisk og beundringsværdig Kunstner som Dagnan-Bouveret —, havde ikke naaet det i det mesterligt malte store Billede af *Alle-Helgens Dags,* Kirkegaardsbesøgende, der i Aar hædredes med *Prix de Salon.* Der var til venstre en siddende Tigger, som kunde maale sig med Bastien-Lepages. Men den lille Pige, der ilede hen mod ham, og de Figurer, der kom gaaende, havde den samme Dødens forunderlige Stivhed, der er ejendommelig for alle Øjebliksfotografier; — det er jo en kendt Sag, at disse ophæver Bevægelsen og er ganske ude af Stand til at gengive dens Karakter, saaledes som vort Øje opfatter den. — Opfindelsen af Øjebliksfotografien har snarere været Malerne til Skade end til Gavn. Paa Verdensudstillingen havde Friant foruden et overordentlig skønt Billede af en ung Mand og en ung Kvinde, støttende sig mod en Jærnbros Rækværk i fortrolig Samtale en stille Efteraarsaften, en Række udmærkede Portræter, af hvilke flere, især et Portræt af en før, tilsyneladende jævn, borgerlig Kone, kom i Højde med den bedste franske Portrætkunst, med Fautin-Latour, Delaunay og Dubois, hvis Billede af Børnene i mine Tanker vedblivende hævder sin Plads som et af de fineste, sjælfuldeste og mest distingverede

Portræter, moderne Malerkunst kan opvise, om jeg end gærne indrømmer, at han senere har malt Portræter, der ikke virker slet saa bedaarende paa mig.

Livet, det levende Liv, er der en moderne fransk Maler, som fremfor alle andre formaar at gribe. Det er Rafaelli.

Jeg kom til Verdensudstillingen efter et Besøg i Holland. Jeg havde der været meget optaget af Jan Steen. Hans Ævne til at karakterisere Livet som Liv er jo i Sandhed mageløs. Selv ingen nok saa drabelig Rus synes at have haft Magt til at lukke hans vidunderlig skarpe Iagttagerøje. Han har tappert tømt sine Krus, derom er ikke Tvivl, men medens han tømte dem har han formaaet at fængsle alle karakterfulde Livsytringer rundt om sig fast i sin Hukommelse, Fysiognomiernes Udtryk, Bevægelserne, Livslysten i den unge Piges Smil, Begærligheden i Rufferskens Øjne, Naragtigheden i Doktorens lærde Mine, den særegne Gravitet, med hvilken den gamle Kavaller hæver sit Glas, den Utaalmodighed, med hvilken den unge Pige venter paa at komme med i den hvirvlende Dans, den glade Overraskelse, med hvilken en halvdrukken Bonde klasker en gammel Bekendt i Haanden, Musikanternes selvtilfredse Tuden i deres skingrende Instrumenter, det helt øllede Selskabs vemodige Afskedstagen fra Bacchus' og Venus' velsignede Ø, og den trygge for alle Ondskabens Gerninger ganske følelsesløse Søvn i begge gode Guders Varetægt.

Rafaelli har en Ævne til i Flugten at gribe det karakterfulde Udtryk, den karakterfulde Bevægelse, til skarpt at iagttage og fint at opfatte enhver Karakterejendommelighed hos de Mennesker, han skildrer, som gør ham jævnbyrdig med Jan Steen. Naar man nævner et saa berømt gammelt Navn i Forbindelse med et moderne, farer der i mange gode Borgere en Skræk, som om det var et Forsøg paa at rive Stjærnerne ned af Himlen. De svundne Tider har haft Genier af allerførste Rang, hvis Lige Nutiden visseligt ikke har, men jeg er Modernist nok til at mene, at de bedste af Nutidens Malere ikke behøver at staa helt til Skamme for de næstbedste af Fortidens. I visse Henseender er Rafaelli bedre end Jan Steen, han har en i langt højere Grad personligt udviklet Teknik, hans Billeder har en enklere og derfor kraftigere Virkning; Jan Steen har andre Fortrin. Begge har haft en vidunderlig Magt til i deres Kunst at vise os levende Mennesker. Ellers ligner de ikke hinanden, hver af dem er Barn af sin Tid.

Jan Steen er Lyriker. Der er i Krogene af hans Billeder mørkøjede Tøse, der ser ud mod os med — saa forunderligt det lyder, er det dog sandt — netop det samme Blik og det samme Smil, man træffer hos nogle af Correggios Engle. Et ugudeligt Smil og et ugudeligt Blik, Jan Steen siger til os: »Livet byder dig èn Skaal, fuld til Randen af den kosteligste Drik, du er en Daare, om du betænker Dig paa at tømme den. Næstens Naragtighed er Stof til kongelig Morskab, vær glad, elsk de Piger, der er kønne, og drik det Øl, der er godt!« Tro endelig ikke de fortræffelige Mennesker, der fortæller, at Jan Steen har en anden, dybere Moral. For at opfatte det spottende Vers, der staar paa et Bordelbillede: »Hvad nytter Lys og Briller, naar Uglen ikke vil sé«, som et alvorligt Indlæg i Sædelighedssagen, maa Brillerne være farvede og det Lys, i hvilket Maleren ses, fuldkomment falsk.

En Lyrik af denne Art findes ikke i Rafaellis ganske ædru Skildringer af Arbejdernes og Smaaborgernes Liv. Man aner ikke, at han i sine Billeder har sat sig andre Maal end de rent kunstneriske, saafremt man ikke kender noget til hans Forfatterskab. Nogle af hans Anskuelser om Kunstens Pligter vil man lære at kende gennem en Artikel af Hr. A. Aubert i sidste Aargang af *Ude og Hjemme* og en meget omhyggelig og talentfuld Redegørelse for Rafaellis Kunst af Hr. Emil Hannover i *Af Dagens Krønike.* Han vil ikke Kunsten for Kunstens egen Skyld, den skal tjæne det nyttige. Hans Kunst har en Tendens, han søger at forklare i følgende dunkle Sætninger (citerede efter Aubert): »Karakteren er det væsentlig skønne i en positivistisk Periode. Det karakterskønne bør paa samme Tid være det naturlig skønne, det intellektuelt skønne, det kunstnerisk skønne, ledende til det moralsk skønne som sit Maal«. Heldigvis behøver man ikke at kunne forstaa Programmet for at kunne glæde sig over Billederne.

Her er to, lige i Størrelse, beslægtede i Motiverne, ganske ens i Behandlingen. Ved at slaa efter i Kataloget for der at give dem det Kryds, de fortjæner, opdager man til sin Forbavselse, at det ene staar mellem Oljemalerierne, det andet mellem Tegninger, Himlen maa vide, hvorfor; omtrent alle Rafaellis Billeder er en Mellemting mellem Oljebilleder og Tegninger, for saa vidt burde de indrangeres i en Klasse for sig selv. De to Billeder viser to halvgamle Smaaborgerfamiljer, Mand og Kone, paa Paris' Gader. Paa det ene er Konen travlt beskæftiget med at knappe en hvid Glacéhandske paa Mandens fremstrakte Haandled, det er nemlig

Bryllupsgæster, indbudne til at overvære den højtidelige Handling i »Salle des Mariages«. Deres Fysiognomier, deres Stillinger, deres Uvanthed til at deltage i saadan Stads, er vidunderligt levende genfremstillet. Det andet er ikke mindre fortræffeligt. Ægteparret er temmelig ligt det første, det er en lille Mand med et mut og resigneret Ansigtsudtryk, der trasker af Sted med sin trivelige Madam under Armen, de har ingen Børn, foran dem, allerede helt henne mod Billedets Ramme, løber deres lille Hund. Det er saa uendeligt levende, — og egentlig saa stemningsfuldt! — Man ser dem i Tankerne blive ved at trave, Gade op og Gade ned, med Hunden foran, uden at snakke synderligt sammen, uden at have noget at betro hinanden, og saadan bliver disse to barnløse Stakler ved at trave hele deres Liv uden nogensteds at finde Hygge, uden nogensinde at faa fat i nogen af de Glæder, der gør Livet værd at leve.

Saa er der denne kostelige lille tykke Fyr, der lige har malt sit Stakit grønt, og staar med den endnu halvfulde Farvepotte i Haanden, spejdende efter om der ikke er noget paa Huset, der trænger til at stryges. Der er Billedet af Pigen, der skal fæstes, et Interiør med al den latterlige Styghed og alt det værdiløse Skrammel, man genfinder i Flertallet af Smaaborgernes Stuer; ved Kaminen sidder Herskabet, en gammel Knurrepotte af en gigtsvag Pebersvend og hans arrige Satan til Søster, foran staar Tjænestepigen, hun er kommen lige fra Landet, Kinderne strutter som Æbleskiver. »Vi giver Dem 25 frcs. til at begynde med«. Hun er maaske alligevel ikke saa forhippet paa at tiltræde Konditionen. Hvor morsomt dette Billede end er, hører det ikke til Rafaellis bedste og slet ikke til dem, der klarest viser hans Kunstnerpersons Ejendommelighed. Det er malt lidt, som Alverden maler, og saaledes plejer Rafaelli ikke at male.

Mest karakteristisk for ham er maaske de Billeder hvor der som Baggrund for Figurerne er en Smule Landskab, et Par Træer i en Have ved en Beværtning i en af Paris's Udkanter, et Terræn, i hvilket et Par Fabrikskorstene rager op. Han har forstaaet Stemningen i denne ejendommelige Halvnatur om den store By, hvor Jorden kun er endnu ubenyttede Byggegrunde og Lossepladser for alskens Affald, hvor Træerne er syge med fattige Blade, hvor Fuglene er forjagede af Lokomotivernes Hvæsen og Damppibens skingrende Fløjten, hvor svært belæssede Arbejdskærrer altid bevæger sig tungt af Sted ad skyggeløse Veje, hvor de store Fabrikkers

modbydeligt nøgterne Façader staar som et triumferende Symbol paa Afsavnet af al Glæde og deres høje Skorstene spyr den sorte Røg som en Forbandelse op mod Himlen. Han har grebet den maleriske Karakter af disse triste Egne med saa fast en Haand, at dette vilde være nok til at give ham Rang af en betydelig Kunstner, vist os deres Uhygge, ladet os føle den uendelige Sørgmodighed, der hviler over dem, og for Resten ogsaa vist os den Skønhed, de kan eje.

Til disse Egne passer de Figurer, han har skænket sin første Kærlighed, Kludesamlerne, Kuldragerne, Sjoverne, de forfaldne Subjekter og de fattigste Arbejdere. Overfor Rafaellis Billeder med slige Figurer vil uden Tvivl mangen en naiv Publikums Sjæl udstøde et Forfærdelsens Hyl: »Men Du gode Gud, hvor kan nogen Maler have Glæde af at male Figurer, der er saa modbydeligt hæslige; de er værre end Aber med deres sværtede Ansigter, filtrede Haar, deres underligt vaade Øjne, deres grove og plumpe Træk!« Ja, man kan i Sandhed ikke laste Rafaelli for at bruge nogen Sminke, og han skal have Tak, at han ikke gør det. Hvis der nu og da i hans dybt alvorlige Fremstilling af disse Figurer er en Smule karrikeret, er det hans Medlidenhed med Staklerne, der forfører ham dertil, han har ment, vore Øjne kunde høste Belæring og Gavn af at se dem i al deres forfærdende Elendighed.

Der var paa dette Aars Salon et gammelt Billede af ham, to Absinthdrikkere, to sørgelige Figurer i luvslidte Klæder, den ene støttende Albuen mod Bordet og Kinden til Haanden, den anden mekanisk rullende en Cigaret, begge tavse, idiotiserede, Vrag, rene Vrag. Det er ikke muligt at beskrive dette Udtryk i Øjnene paa denne lange, magre, paa en Gang komiske og bedrøvelige Kavallér med den skrækkeligt medtagne høje Hat eller Udtrykket i denne Stump Kind, der støtter saa tungt mod den runkne Haand! Det var et som Karakterkunst uovertræffeligt Billede. Paa Verdensudstillingen var Billedet af de to Smede, en ganske beundringsværdig Komposition, udmærket set og afskaaret som Billede, begges højre Arm langer samtidigt ud efter de vinfyldte Glas paa Bordet udenfor Værtshuset. Bevægelsen er fuldendt levende. Det er i høj Grad værd at notere den karakterfulde Virkning, Rafaelli forstaar at give Billedernes Komposition, og den utvungne Frihed, med hvilken hans Figurer bevæger sig, han er i saa Henseende Impressionist, ingen har fjærnet sig længere fra al dens Konveniens, som Malerkunsten gennem Aarhundreder har

slæbt med sig, ingen har lykkeligere undgaaet det opstillede og tillavede og traadt den ligefremme Naturlighed mere nær. I denne Forbindelse fortjæner Konen med den lille Dreng ved Haanden fra Udstillingen i Fjor at erindres, det var ikke et af hans bedste Billeder, men heller ikke et af hans ringeste.

Rafaelli har ikke indskrænket sig til at karakterisere Smaaborgerne, Arbejdere og Sjovere. Han har fremstillet Knejpesangerinderne og deres Publikum, Gadefigurer fra Paris, Bønder, Englændere ved Væddeløb, Frelsens Hær i London, — et lovligt karrikeret Billede, der godt kunde gengives som Illustration i et Vittighedsblad. Han har i sin Pastel af Germaine ved Toilettet givet den uden Tvivl mesterligste Karakteristik af Tøsealderen, Kunsten kan opvise. Han har malt Landskaber, et løst skitseret, men fint og smukt Studie fra Seinebredden var paa Udstillingen her i Fjor. Han har malt Portræter, saaledes det store, i Hensigten meget fine Portræt af Edmond de Goncourt, der kun er mislykkedes, fordi den maleriske Behandling af det er altfor værdiløs. Han havde paa Salonen i Aar et stort Portræt af to helt unge Damer med hvide Kjoler og brede sorte Belter, Billedets maleriske Virkning var god og Karakteristiken af de to unge Damer fortræffelig. I Billedet »La belle matinée«, der vil erindres fra i Fjor, har Rafaelli — med større Held end man kunde vente — indladt sig med et rent malerisk Motiv.

Han er jo nemlig egentlig slet ikke Maler. Hans Billeder kunde forsvinde fra Jordens Overflade, uden at hans Kunstnerære vilde lide noget Skaar, saafremt man kun havde tilfredsstillende Reproduktioner af dem i Sort og Hvidt tilbage. Hans Billeder er ikke det, man i Reglen forstaar ved Billeder, det er farvede Tegninger, endda i Reglen ganske løst farvede Tegninger. Han gengiver i et Hoved kun den individuelle Karakter og det ejendommelige fysiognomiske Udtryk, naar han har truffet det — og han træffer det saa sikkert, som nogen Falk slaar ned over sit Bytte, — saa er han færdig. Det generer ham ikke, om Hovedets Kontur og Ansigtets Træk er tegnede med en Pensel, dyppet i Tjære, der risler ned i Skæget eller i Skyggerne af et Halstørklædes Folder, om Stregen paa samme Tid er haard og flosset, som Stregen paa Aftrykket af en Plade, hvor Gravstikken har skaaret for dybt ned og Ætsningen er mislykket. For Bastien-Lepage — for ikke at tale om Holbein og hans Forgængere — indeholder et Hovede en Verden af Skønhed, hvor det lønner sig at indlade

sig nøje med hver eneste lille Ting, hver Enkeltform i dens særlige Belysning, hvert Parti af Skæget eller Haaret; for Rafaelli indeholder et Hoved kun en eneste Ting, der er værd at sé, alt andet er ham ganske ligegyldigt. For ham er den maleriske Virkning en Virkning, der kan opnaas med Sort og Hvidt og som bliver kraftigere og bedre, jo renere det hvide og jo dybere det sorte er. Han kan nøjes med disse to Farver og naa omtrent alt hvad han tilsigter, tvinges han til at anvende andre for at vise, at et Stakit er grønt og et Tag rødt, staar disse Farver i Reglen med en ganske skrækindjagende Tørhed, saa blottede for al Fylde, for al harmonisk Skønhed i Forhold til Omgivelserne, som om de var hensatte af den raaeste Haandværkers Haand. Han søger Karakteren, men ikke den maleriske Karakter, ikke Lysets Spil i Farven, ikke den Luftperspektiv, der sætter Genstandene paa deres Plads i Rummet, — man erindrer »Den realistiske Maler« fra i Fjor — ikke Karakteren af de forskellige Stoffer. Betegnende i saa Henseende er hans Billede i Luxembourg: Gonon i Færd med at støbe Dalous bekendte Relief med Mirabeau og Marquis de Brezé. Relieffet, Gonons Bluse, Medhjælperne, det er altsammen lavet af Papir, lige saa løst og uvederhæftigt i Stofgivningen som den rimdækte Jord paa Billedet, vi saa i Fjor, lige saa blankt og bart paa enhver nok saa let Antydning af Stoffets Ejendommelighed, som selve det rene, hvide Lærred, Rafaelli ofte lader staa ubedækket.

Det vil af dette være klart, at Rafaelli er en uhyre ensidig, og i sin ganske skaanselsløse Ensidighed overordentlig kraftfuld og fængslende Kunstner. Han er en af de mest fremragende Personligheder i Nutidens Kunst. Men Himlen se i Naade til de stakkels Malere, der tror at kunne yde noget godt ved at efterligne ham; der findes jo altid slige stakkels Myg, der brænder deres Vinger i de store Personligheders Lys. Den geniale Ævne til overalt at ramme det karakterfulde, der er den bærende Kraft i hans Kunst, har Guderne min Sandten ikke drysset ned til alle de Mennesker, der nogenlunde har lært at føre en Pensel. Ævnen til at se bort fra al Skønhed i Farvernes Samklang, fra Lys, fra Luft, fra al Stofkarakter, kan flittige Bestræbelser maaske nok arbejde frem, men det synes ikke rimeligt, at der just er vundet noget ved at faa den.

Rafaelli har haft en haard Kamp at kæmpe, før han har vundet den Anerkendelse, der nu overalt bliver ham tildel, han

har paa Verdensudstillingen faaet første Medaille, og selv om det er lidt komisk, at han ikke er bleven funden værdig til Æresmedaille, er denne officielle Hædersbevisning jo ret smigrende for en Kunstner, der fra Salonen kun har »Hædrende Omtale« og hvis Billeder for ikke mange Aar siden forkastedes af Salonens Jury. Refuseret fra Salonen, udstillede Rafaelli blandt »de uafhængige«, mellem Impressionisterne. Forfølger han end i høj Grad i sine Billeders Komposition, i Opfattelsen af Figurernes Bevægelser og Udtryk og af Landskabernes Karakter en »Impression«, saa er det jo soleklart, at hele hans maleriske Stil, især da hans Farvebehandling, staar Impressionisterne meget fjærnt. Netop de Farvefænomener, der slet ikke interesserer Rafaelli, tilstræber de at vise os i et nyt og forklaret Lys.

Af nulevende Impressionister var kun Claude Monet repræsenteret paa Verdensudstillingen i den retrospektive Afdeling. Hans tre Billeder, *Kirken i Vernon, Teuilerierne* og *Landskab fra Vetheuil*, gjorde en overordentlig glimrende Virkning, de straalede ved deres Lysholdighed, de syntes at aabne Vinduer ud til den virkelige Natur ved deres luftige og rene Toner, de ødelagde deres Omgivelser. Kirken i Vernon berøvede paa den ubarmhjærtigste Maade af Verden Bastien-Lepages store Billede af Jeanne d'Arc al Kraft og malerisk Holdning. Jeg skal dog ikke forsøge paa Grundlag af disse tre Billeder at give en Karakteristik af denne mærkelige og ofte udmærkede Kunstner. Paa en Udstilling i Georges Petits Lokaler fandtes henved et halvt hundrede Billeder af ham. En Redegørelse for hans Udviklingsgang og hans Stræben med denne Udstilling til Udgangs- og Støttepunkt vilde jo imidlertid ikke være paa sin Plads mellem Indtryk af fransk Malerkunst paa Verdensudstillingen.

Man tage ikke disse Indtryk for andet end hvad de er. Mange franske Malere, der ikke er nævnte, fortjænte lige saa vel at nævnes som mange af de her omtalte, og mange af de her omtalte fortjænte en langt mere indgaaende Behandling. En Ting vil maaske være Læseren paafaldende, som den er mig selv paafaldende. De Navne, der er nævnte, er lutter kendte Navne. Allerede for mange Aar siden har enhver, der med lidt Interesse følger de Fænomener, der dukker frem i den franske Malerkunst, hørt Tale om Cazin, Roll, Dagnan-Bouveret, Rafaelli og Monet. Men Jorden bevæger sig, og Malerkunsten staar ikke stille, den føder stadig nye Talenter, og her til Lands har jo de allersidste Aar

set talrige unge Malere træde frem med de mindeværdigste Løfter, og ældre Malere erobre en Betydning, deres gamle Billeder ikke gav dem. Sker sligt da ikke i det store Frankrig efter endnu større Maalestok? Er der da ikke paa Verdensudstillingen helt unge og ukendte Navne, hvis Billeder bebuder Personligheder, der vil naa frem til de første Pladser, Talenter, som det allerede fra nu af vilde være interessant at følge gennem deres Udvikling? — Jeg har ikke fundet dem, og jeg tror, at det er Verdensudstillingens Skyld, ikke min.

Karl Madsen.

De sociale Lovforslag i Landstinget.

Som bekendt, har Regeringen i forrige Samling forelagt for Landstinget et Lovforslag om Sygeforsikring af ubemidlede og et do. om Ulykkesforsikring af Arbejdere, begge udarbejdede paa Grundlag af den i 1885 nedsatte Kommissions Udkast. Det af Landstinget nedsatte Udvalg afgav i Slutningen af Samlingen sin Betænkning over Forslagene. Jeg skal nu efter Opfordring af dette Tidsskrifts Redaktør give Læserne en kortfattet Fremstilling af det Stadium, hvori denne for Samfundet betydningsfulde Sag befinder sig for Øjeblikket. I dette Øjemed fremdrager jeg Hovedpunkterne i Regeringens Forslag, under Paavisning af de Afvigelser fra Kommissionens Udkast, som her forekomme, og gør dernæst opmærksom paa Ændringerne, som Landstingsudvalget for disse Hovedpunkters Vedkommende har foretaget i Regeringsforslagene. Hertil vil da blive knyttet nogle Bemærkninger.

Først tage vi Lovforslaget om anerkendte Sygekasser for os. Efter dette vedbliver Sygeforsikring at være en frivillig Sag, i Betragtning af at denne Institution har slaaet kraftige Rødder hos de brede Lag her i Landet. Men da der dog endnu staa mange udenfor Sygekasserne, som man kunde ønske ind deri, og da der blandt hine maa antages at være en hel Del, som vanskelig kunne overkomme en fyldestgørende Sygeforsikring, udelukkende ved egen Hjælp, gaar Lovforslaget ud fra det ønskelige i, at der ydes Medhjælp til Selvhjælpen. Som Yder af Medhjælpen gives der Anvisning paa det offentlige, idet dette skulde tilbyde ubemidlede Støtte til deres Sygekasser. Tilbudet er imidlertid ikke ubetinget. Eftersom nemlig mange af de nuværende Sygekasser ikke sikre Medlemmets Kone og Børn Helbredelsesmidler under deres Sygdom, ja en Del af dem ikke engang sikre Med-

lemmet selv Sygepenge i Forbindelse med Helbredelsesmidler, er Forpligtelsen til at yde alle de anførte Præstationer sat som Betingelse for, at en Sygekasse kan vente Medhjælp af det offentlige. Denne tilfalder derfor kun de anerkendte Sygekasser. Disse skulle altsaa, foruden at være begrænsede til kun at omfatte ubemidlede, paatage sig at yde fri Læge, Medicin og Hospitalsophold til Medlemmerne med Kone og Børn under 15 Aar, samt passende Sygepenge til Medlemmerne selv (Minimum $^1/_3$ og Maximum $^2/_3$ af den gennemsnitlige daglige Arbejdsfortjæneste). Lovforslagets Formaal er med andre Ord et dobbelt. Dels tilsigtes der, at Sygekassernes Præstationer gennemgaaende blive fyldestgørende, dels at Tilslutningen til dem lettes.

Heri stemmer Regeringens Forslag overens med Kommissionens, men de divergere i Henseende til Omfanget af det offentliges Medhjælp. Kommissionen havde tænkt sig den at bestaa i følgende.

Fra Kommunernes Side. Fri Kørsel efter Læge, hvor dette er nødvendigt, d. v. s. paa Landet. Frit Hospitalsophold for gifte Medlemmers Kone og Børn under 15 Aar, samt Moderation i Betalingen for Medlemmerne selv, saaledes at denne overalt sattes til højst 40 Øre daglig. Begge Dele skulde gælde for lige saa lang Tid, som den anerkendte Sygekasse yder Hjælp ifølge sine Vedtægter. Havde en saadan ikke let Adgang til Sygehus for sine Medlemmer, skulde vedkommende Amts- eller Bykommune udrede som Vederlag 2 Kr. pr. Medlem.

Fra Statens Side. Et aarligt Tilskud, der foresloges fastsat til 6 Kr. pr. gift og 3 Kr. pr. ugift Medlem, og som skulde være ens for Medlemmer af alle anerkendte Sygekasser. Desuden gratis Tilsyn blandt andet med Sygekassernes Status.

Efter Regeringsforslaget vilde derimod Medhjælpen fra det offentlige blive mindre. Kommunernes Forpligtelse til at yde fri Befordring til og efter Læge (samt Jordemoder) — gældende for de i vedkommende Kommune boende Medlemmer af anerkendte Sygekasser, og omfattende foruden Medlemmerne selv tillige deres Hustruer og Børn — har Regeringen begrænset til en Afstand af $1^1/_2$ Mil fra den syges Opholdsted. Med Udredelsen af de omtalte Kørsler skulde forholdes efter Regler for Sognerejser, d. v. s. at de uden Godtgørelse gaa paa Omgang mellem de af Kommunens Beboere, som have Heste og Vogn (Brugere af mindst 1 Td. Hartkorn). Denne Del af Medhjælpen har dog altsaa Regeringen

til Dels bibeholdt. Derimod har den ikke kunnet tiltræde Tanken om, at Kommunerne skulde være pligtige til at yde Kur og Pleje paa Sygehus, gratis eller for betydelig nedsat Betaling. Dette er saaledes bortfalden i dens Forslag. Heller ikke Statstilskudet har Regeringen givet sin Tilslutning i den af Kommissionen anbefalede Form. For det første vil den have det overført paa Kommunerne lidt efter lidt, hvilke da samtidig aabnes Mulighed for at lade frivillig ydet Hospitalshjælp træde i Stedet for en Del deraf. Dernæst foretrækker den, at Tilskudet kommer til at udgøre $^1/_8$ af det Kontingent, som Medlemmerne have paataget sig at udrede til Sygekassen (det nominelle Kontingent), i Stedet for at være ens for Medlemmer af alle Sygekasser. Vi skulle senere se, at det er Landsygekasserne, som vilde komme til at lide under denne Forandring, idet her det nominelle Kontingent absolut — men næppe relativt til Aarsfortjænesten — bliver mindre end i Bysygekasserne.

Hvilke Ændringer har nu Landstingsudvalget foretaget for disse Hovedpunkters Vedkommende?

Hele Udvalget har været enig om at nedsætte Omfanget af de Ydelser, som en anerkendt Sygekasse efter Regeringens (og Kommissionens) Forslag skulde præstere som Betingelse for at faa Medhjælp af det offentlige (§ 13). For det første er et gift Medlem ikke gjort pligtig til at sikre sin Hustru Helbredelsesmidler. Han kan gøre dette paa sin egen Medlemskonto, eller ogsaa kan Hustruen indmældes som selvstændigt Medlem, men ingen af Delene behøver at finde Sted. Dernæst er Medicin ikke fastholdt som obligatorisk Præstation. Til Gengæld er rigtignok Minimum af Sygepenge forhøjet. Men om end den foreslaaede Forhøjelse af Sygepengene nok overalt kan bøde paa Tabet af Medicin under Medlemmets Sygdom, er det ikke saa sikkert, at den ogsaa overalt vil kunne bøde paa Tabet af Medicin under Børnenes Sygdom. Desuden, naar Ombytningen motiveres ved, at man vil forhindre den i Sygekasserne jævnlig foregaaende Ødslen med Medicin, skal jeg hertil bemærke, at denne efter min personlige Erfaring let undgaas, hvor Lægen passer paa at holde igen.

Normalmaalet for en anerkendt Sygekasses Ydelser skulde nu altsaa efter Udvalgets Ændring være følgende: fri Læge og Hospitalsophold for Medlemmerne med deres Børn under 15 Aar, for saa vidt disse sidste opholde sig i Hjemmet, samt Sygepenge til

Medlemmet selv (Minimum $^1/_2$ og Maximum $^2/_3$ af Arbejdsfortjænesten).

Dog blive Sygekasserne, hvad der vel maa lægges Mærke til, ikke ufravigelig bundne til de nævnte Ydelser. Disse kunne fastsættes afvigende, naar blot Ydelserne tilsammen findes at svare i Værdi til dem, som Normalmaalet opstiller.

Til Grund for Nedsættelsen af Ydelsernes Omfang synes at ligge den Betragtning, at Landarbejderne som Følge af deres økonomiske Stilling ville være forhindrede fra at lade deres Sygekasser indtræde i de anerkendtes Række, naar Maalet stilles saaledes, som Regeringen (og Kommissionen) har gjort. Om et saadant Resultat maa befrygtes at indtræde, vil imidlertid aldeles afhænge af Medhjælpens Størrelse. Med den af Kommissionen foreslaaede Medhjælp fra det offentlige ville Landsygekasserne nok kunne antages i Stand til at komme med. Her have vi altsaa det afgørende Moment. Nedsætter man Medhjælpen — hvad Regeringen har gjort —, er det meget muligt, at Maalet maa samtidig stilles lavere; i modsat Tilfælde er der næppe nogen Nødvendighed herfor. Vi skulle senere komme tilbage hertil, naar vi omtale Udvalgets Forslag om Medhjælpens Størrelse.

Den anden, ovenfor omtalte, Ændring: »at Sygekasserne kunne variere Ydelsernes Form, naar blot disses samlede Værdi ikke bliver nedsat under Maalet«, turde være heldig. Hidtil har Institutionen udviklet sig frit, og paa dette Grundlag naaet en respektabel Udvikling; derfor bør der næppe heller lægges flere Baand paa de anerkendte Sygekasser end højst nødvendigt. Det maa vistnok indrømmes, at Regeringen — ligesom ogsaa Kommissionen — har været for tilbøjelig til at ville rangere dem efter en Snor[1]).

---

[1]) Medens vi ere ved § 13 kan bemærkes, at Udvalget ønsker en mere rummelig Bestemmelse vedrørende Beregningen af Sygepenge. Det foreslaar derfor, at disse kunne fastsættes enten som en Kvotadel af den daglige Arbejdsfortjæneste, der maa anses som den gennemsnitlige for Kassens Medlemmer (Regeringens og Kommissionens Forslag), eller beregnes under Hensyn til det enkelte Medlems Arbejdsfortjæneste, eller endelig i Forhold til Medlemsbidraget. Beregningsmaade Nr. 2 maa jeg tilstaa, at jeg aldeles ikke forstaar. Det kan dog næppe være Meningen, at to Medlemmer af en Sygekasse, der betale samme Kontingent, men hvoraf den ene har en større Arbejdsfortjæneste end den anden, skulle erholde ulige store Beløb i Sygepenge. Skal der være en Forskel paa de enkelte Medlemmers Sygepenge, synes denne kun at kunne rette

I Henseende til Omfanget af det offentliges Medhjælp foreslaar Udvalget ligeledes flere Ændringer i Regeringsforslaget, idet man her har nærmet sig mere til Kommissionens Udkast.

Kommunernes Forpligtelse til paa Landet at præstere fri Befordring (§ 10) er ganske vist ikke, som Kommissionen havde tænkt sig, opstillet uden Afstandsbestemmelse. Men man har i alt Fald fundet det retfærdigt, at den af Regeringen foreslaaede $1^1/_2$ Mils Fribefordring (3 løbende Mil) burde indenfor Lægedistriktes Grænser gives, selv om Lægen boede i en længere Afstand, saa at Sygekassen kun betaler for den overskydende Vejlængde, og da efter en af Amtsraadet fastsat Takst. I Konsekvens af den Maade, hvorpaa Udvalget mener, at Hustruerne bør stilles til Sygekassen, gælder dette dog kun Medlemmerne selv og deres Børn. Vedkommende, der leverer Befordringen, foreslaas betalt af Kommunens Kasse, i Stedet for at lade Kørslerne gaa paa Omgang uden Godtgørelse.

---

sig efter Medlemsbidragets Størrelse. Men her maa da erindres om, at der vistnok meget sjældent indenfor en Sygekasse findes anden Forskel paa Medlemsbidragets Størrelse end den, der følger af, at Medlemmet tillige har sikret sin Familje noget fra Sygekassen, eller følger af, at Vedkommende først er indtraadt i en ældre Alder. At dog det forhøjede Kontingent, som et Medlem i begge disse Tilfælde kan komme til at betale, ikke giver Adgang til at faa højere Sygepenge, er en Selvfølge.

Ved samme Lejlighed kunde det interessere at vide, hvorledes Udvalget har tænkt sig Sygepengene beregnet for den gifte Kvinde, som det nærmest henviser til at være selvstændigt Medlem. I Smaabyerne og paa Landet turde hendes Fortjæneste, naar man ikke vurderer Virksomheden som Husmoder, hyppigst være ingen eller forsvindende. Her vil saaledes i Almindelighed Sygepengene ikke kunne beregnes som en Kvotadel af den gifte Kvindes gennemsnitlige daglige Indtægt. Men at tilstede Hustruen at sikre sig de samme Sygepenge som Manden, kunde blive farligt for Sygekassen af Hensyn til Simulation. Det vilde da let være en økonomisk Vinding for Familjen, naar hun mældte sig syg, og hun fristedes herved til uden tvingende Nødvendighed at give efter for de mange Skrøbeligheder, som Kvindens Liv fører med sig i højere Grad end Mandens. Tænkes den gifte Kvinde som Regel kun at indtræde i en Sygekasse som selvstændigt Medlem, turde det derfor være hensigtsmæssigt at begrænse hendes Sygepenge f. Eks. til $^1/_2$ af Mandens, hvortil da vilde svare et lavere Kontingent for hende end for ham. Anser man det nødvendigt at træffe Kauteler for at forhindre, at der kan lukreres ved Mandens fingerede Sygdom — de hertil sigtende Bestemmelser i Lovforslaget har Udvalget endog skærpet —, er saadant lige saa nødvendigt for Kvindens Vedkommende. Tør det ene ikke overlades til Sygekassernes „bon sens“, tør det andet heller ikke.

Dernæst har Udvalget optaget Kommissionens Tanke om, at Kommunerne forpligtes til at yde Kur og Pleje paa Sygehus — dels gratis dels for nedsat Betaling, eller eventuelt Vederlag herfor. Dog med følgende Modifikationer. Hustruen udelukkes, med mindre hun er selvstændigt Medlem. Børnene faa først gratis Ophold, naar Faderen (eller Moderen) har været Medlem af en anerkendt Sygekasse i 1 Aar. Indtil den Tid betales for Børnene, ligesom vedvarende for Medlemmet selv, 60 Øre daglig. Vedkommende maa dog være bosat i det Distrikt, for hvilket Sygehuset er bestemt, en Bestemmelse, som praktiske Hensyn unægtelig synes at diktere.

Med Hensyn til det aarlige Pengetilskud (§ 9) er Udvalget blevet enig om at fastsætte Størrelsen deraf paa en Maade, som afgiver en Art Mellemvej mellem Kommissionens og Regeringens Tanke. Der skulde nemlig ydes 1½ Kr. pr. Medlem + Fjærdedelen af det Kontingent, som Medlemmerne have paataget sig at udrede til Sygekassen (det nominelle Kontingent). Lad os en Gang forsøge med Tal at udtrykke, hvilken Betydning det vil have for de anerkendte Sygekasser, om de faa Tilskudet efter den respektivt af Kommissionen, af Regeringen, eller af Landstingsudvalget foreslaaede Form. Vi holde os ved denne Lejlighed til den i Kommissionens Betænkning givne kalkulatoriske Oversigt over en anerkendt Sygekasses formodede Udgift pr. Medlem til Læge, Medicin, Sygepenge og Administration.

Først skal da prøves, hvor stort Kontingentet kan ventes at blive med Fradrag af de forskellige Pengetilskud (ubeskaaren), naar Maalet for de anerkendte Sygekassers Ydelser fastsættes saaledes, som af Regeringen (og Kommissionen) foreslaaet, altsaa: fri Læge, Medicin og Hospitalsophold for Medlemmet med Hustru og Børn under 15 Aar, samt Sygepenge til Medlemmet selv. Vi forudsætte, at Medlemmerne kun sikre sig Minimum af Sygepenge (⅓ af den gennemsnitlige Arbejdsfortjæneste).

	København		Købstæderne		Landdistrikterne	
	ugift	gift	ugift	gift	ugift	gift
det formodede Kontingent uden Tilskud[1])	11,25 Kr.	17,00 Kr.	7,70 Kr.	13,30 Kr.	5,75 Kr.	10,65 Kr.

[1]) At Tallene i denne Række ikke falde sammen med de tilsvarende Tal i Kommissionens Betænkning, skyldes den Omstændighed, at her er Udgiften til Begravelseshjælp skudt ud. I den foreliggende ligesom i de følgende Tabeller har jeg afrundet Decimalerne (Ørene).

	København		Købstæderne		Landdistrikterne	
	ugift	gift	ugift	gift	ugift	gift
det fradraget Tilsk. under den af Koms foresl. Form	8,25 Kr.	11,00 Kr.	4,70 Kr.	7,30 Kr.	2,75 Kr.	4,65 Kr.
do. fradraget Tilsk. under den af Reg. foresl. Form [1]	7,50 -	11,30 -	5,10 -	8,90 -	3,80 -	7,10 -
do. fradraget Tilsk. under den af Udv. foresl. Form	6,95 -	11,25 -	4,30 -	8,50 -	2,80 -	6,50 -

I Købstæderne og Landdistrikterne, særlig i de sidste, blive baade de gifte og de ugifte Medlemmer ugunstigere stillede efter Regeringens end efter Kommissionens Form for Tilskudet, i København blive derimod de ugifte Medlemmer endog gunstigere stillede efter hin end efter denne. Landstingsudvalgets Form for Tilskudet giver et Resultat, der i det mindste for de gifte Medlemmers Vedkommende nærmer sig mest til det, som fremkommer ved Regeringens Form for Tilskudet.

Vi forsøge dernæst at finde — ligeledes tilnærmelsesvis — Kontingentets Størrelse, naar den anerkendte Sygekasse kun yder fri Læge og Hospitalsophold til Medlemmet med Børn samt Sygepenge til Medlemmet selv — Udvalgets Normalmaal —, idet vi dog samtidig tænke os, at i en Familje er Hustruen altid sygeforsikret som selvstændigt Medlem. Som man vil erindre, har Udvalget til Gengæld for den bortfaldne Medicin forhøjet Sygepengenes Minimum til $^1/_2$ af den gennemsnitlige Arbejdsfortjæneste. Dette Minimum forudsætter jeg da, at de mandlige Medlemmer sikre sig, medens jeg derimod for et gift kvindeligt Medlem forudsætter Sygepengene at udgøre Halvparten af Mandens (jfr. tidligere Anmærkning). Vi faa da, naar Pengetilskudet ubeskaaren kom Sygekasserne til Gode.

	København		Købstæderne		Landdistrikterne	
	ugift	en Familje	ugift	en Familje	ugift	en Familje
det formodede Kontingent uden Tilskud [2])	13,95 Kr.	22,70 Kr.	8,70 Kr.	14,70 Kr.	6,30 Kr.	10,85 Kr.
do. fradraget Tilsk. under den af Udv. forsl. Form	8,95 -	14,05 -	5,00 -	8,00 -	3,15 -	5,15 -

[1]) Obligatorisk Hospitalshjælp tænkes ogsaa her ydet af Kommunerne, hvilket Regeringsforslaget, som man vil erindre, dog netop udelukker i Modsætning til Kommissionens og Udvalgets Forslag. Da den modererede Betaling, som Hospitalerne skulde have for Medlemmerne selv, forudsættes fradraget i Sygepengene, have vi helt kunnet bortse fra denne Udgiftspost ved Beregningen af de formodede Kontingenter.

[2]) At man endog for ugifte Medlemmer finder det formodede Kontingent uden Tilskud at være i større eller mindre Grad højere her end ovenfor,

Tænkes derimod Hustruen fuldstændig udenfor Sygeforsikringen, faa vi følgende Tal, hvorved dog er at bemærke, at for en gift Mand med Børn er Udgiften til Læge og Administration beregnet at være lige saa høj som for Mand, Kone og Børn. I det mindste for Lægehonorarets Vedkommende, der er langt den betydeligste af de to Poster, vil dette nok vise sig rigtigt. Sagen er nemlig, at den, der paa Sygekassens Regning er Læge for en Mand med Børn, maa som Regel være forberedt paa at komme til at behandle Konen gratis. Det vil Lægerne intet Øjeblik være i Tvivl om.

	København gift Medl. med Børn	Købstæderne gift Medl. med Børn	Landdistr. gift Medl. med Børn
det formodede Kontingent uden Tilskud	17,45 Kr.	12,05 Kr.	9,30 Kr.
do. fradraget Tilsk. under den af Udv. foresl. Form	11,61 -	7,55 -	5,50 -

Ved at sammenligne denne Tabel med den foregaaende, vil det ses, at kun i København skulde det blive væsentlig dyrere for en Mand, om han lod sin Hustru indtræde som selvstændigt Medlem, medens det endog i Landdistrikterne sandsynligvis vil blive billigere for ham at tage Hustruen med ind i Sygekassen end at lade hende staa udenfor. Ved første Øjekast maa dette vel vække Forundring. Men Resultatet bliver forstaaeligt ved at betænke, at Hustruens Indtræden som selstændigt Medlem, naar Mand og Børn i Forvejen ere i Sygekassen, ikke vil skaffe denne anden Ekstraudgift, end hvad der kan medgaa til hendes Sygepenge, dersom min ovenfor nævnte Forudsætning om Udgiften til Læge og Administration er rigtig. Da det for Hustruen nødvendige Kontingent følgelig ikke behøver at være større, end at det netop kan dække Sygepengene, vil Tilskudet for hendes Vedkommende endog kunne komme til at overstige Kontingentet.

Der vil maaske blive indvendt, at Kommissionens Kalkule over Udgifterne, hvorfra vi gennemgaaende ere gaaede ud, kunde være fejlagtig. Dette er unægtelig muligt. Men selv om saa var, vilde herved jo ikke forandres Forholdet mellem Kontingenterne, som fremkomme efter Fradrag af Tilskudet under de forskellige Former.

---

uagtet Udgiften til Medicin er bortfalden, skyldes den gentagne Gange omtalte Forhøjelse af Sygepengenes Minimum.

Fra hvem mener nu imidlertid Udvalget, at Pengetilskudet skal komme, fra Stat eller fra Kommune? Paa dette Punkt staa vi overfor et Flertal og et Mindretal.

Flertallet (Danneskjold, Goos, Kayser, Reedtz-Thott, Tuxen) har sluttet sig til Regeringens Opfattelse, at Tilskudet, selv om det fra Begyndelsen ydes af Staten, lidt efter lidt bør overføres paa Kommunerne. Mindretallet (Schlegel, Raben, Chr. Nielsen, Th. Nielsen) har derimod sluttet sig til Kommissionens Opfattelse, at Tilskudet vedblivende bør komme fra Staten. Naar Sagen ses udelukkende fra Sygekassernes Standpunkt, turde Valget herimellem næppe have stort at betyde, dersom blot ikke Flertallet end videre havde sluttet sig til Regeringen i den Henseende, at Bykommunerne kunne lade Udgiften til Hospitalshjælp afgaa paa Tilskudet, og hertil føjet, at Landkommunerne kunne gøre det samme med Udgiften til Kørsler. Her træffe vi et Punkt af afgørende Betydning for Sygekasserne. Formaa mine Udtalelser at finde noget aabent Øre blandt Folkerepræsentanterne, vilde jeg fraraade denne Afkortning, navnlig fordi det er umuligt at vide forud, om ikke paa Landet Kommunernes Udgift til Kørsler vil være i Stand til at sluge hele Pengetilskudet og mere end det. Men særlig paa Landet gælder det, at Sygekasserne maa have en fyldig Støtte fra det offentlige, dersom man skal kunne vente at opnaa det dobbeltsidige Formaal: dels at Sygekassernes Præstationer gennemgaaende blive fyldestgørende, dels at de vinde en stadig stigende Tilslutning. Overhovedet forekommer det mig ikke heldigt, saaledes at tage med den ene Haand, hvad man har givet med den anden. Mindst naar det sker paa den Maade, at Sygekasserne have Vanskelighed ved at se, hvad der bliver tilbage. Hvor mange Sygekasser ville vel lade sig anerkende, naar de ikke forud kunne beregne, hvad de ville opnaa ved at paalægge sig de uundgaaelige Baand, som følge med Anerkendelsen.

Jeg tillader mig altsaa indtrængende at anbefale, at denne Afkortning bortfalder. Under Forudsætning af, at saadant sker, indskyder jeg det Spørgsmaal, om da ikke Præstationerne, som fordres af en anerkendt Sygekasse, tør gøres fyldigere, end hele Udvalget foreslaar. I Henhold til de i Tabel II og III givne Tal ligger den Slutning nær, at man i saa Tilfælde uden Betænkning kan gøre det til Pligt for gifte Medlemmer af anerkendte Sygekasser, at ogsaa Hustruen skal indtræde som selvstændigt Medlem. Men en anden Sag er, om det skulde være nødvendigt at fastslaa

saadant. I alt Fald paa de Steder, hvor det kun blev ubetydelig dyrere eller vel endog billigere, om en gift Mand tog sin Hustru med ind i Sygekassen som selvstændigt Medlem, ville Vedkommende maaske nok selv vide at finde sig til Rette.

Af det foregaaende fremgaar, at der, naar blot Afkortningen bortfalder, efter mit Skøn ikke ligger stor Vægt paa, om Tilskudet kommer fra Stat eller Kommune, for saa vidt Sagen ses udelukkende fra Sygekassernes Standpunkt. De af Kommuner hidtil ydede frivillige Pengetilskud ville vistnok i begge Tilfælde bortfalde, eftersom Kommunerne jo under alle Omstændigheder komme til at bære deres Del af det offentliges Medhjælp i Skikkelse af Kørslerne og Hospitalshjælpen. Men jeg vil dog samtidig bemærke, at de Hindringer, som Flertallet finder at stille sig i Vejen for et Statstilskud, ikke synes mig uoverkommelige. Indvendingerne ere: dels at en stigende Sygeforsikring af ubemidlede tør ventes at lette Kommunernes Udgifter til Fattigvæsenet, hvorfor disse maa være nærmest kaldede til at støtte Sygekasserne; dels at man ikke tør paalægge Statskassen denne Byrde uden at vide, hvilke Krav en eventuel Lov om Alderdomsforsørgelse vil stille til den. Svaret paa den første Indvending ligger lige for Haanden. En Alderdomsforsørgelse af Ubemidlede maa ligeledes ventes at lette Kommunernes Udgifter til Fattigvæsenet, og dog er Arbejderkommissionen fra Halvfjærdserne og mange med den gaaet ud fra, at Staten ydede sin Del af det offentliges Tilskud til en saadan Alderdomsforsørgelse, ja efter Finansminister Estrups i tidligere Samlinger indbragte Forslag blev det endog Staten, som kom til at yde hele Tilskudet hertil. Hvad mere er, Flertallet forudsætter selv i sin anden Indvending, at der vil blive givet Statstilskud ved Alderdomsforsørgelsen. Og dog er dette ikke en Smule mere logisk end Statstilskud ved Sygeforsikring. Glemmes maa nu heller ikke, at Kommunerne i alt Fald komme til at yde delvist Vederlag for den forventede Lettelse af Fattigbyrden. Hvad angaar den anden Indvending, forekommer der mig at være en let Vej til at undgaa den befrygtede Overbebyrdelse af Statskassen. Dersom det nemlig ved en fornyet Forelæggelse af en Alderdomsforsørgelseslov skulde vise sig, at en saadan stiller større Krav til Statskassen, end man mener, at denne kan bære, naar den i Forvejen udreder Tilskud til Sygeforsikring, saa har Rigsdagen det jo i sin Haand at lægge saa meget af Byrden ved Alderdomsforsørgelsen, som man finder nødvendigt, over paa Kommunerne. Fra et økonomisk Synspunkt

bliver Resultatet for Statskassen dog virkelig et og det samme, enten man belaster Kommunerne med hele det offentliges Medhjælp til Sygeforsikringen, i den Tanke at Staten helt eller overvejende skal bære det offentliges Tilskud til Alderdomsforsørgelsen — eller man letter Kommunerne ved den først nævnte Lejlighed, for saa eventuelt at belaste dem mere ved den sidst nævnte Lejlighed, dersom saadant viser sig nødvendigt.

Hvad jeg har haft at bemærke vedrørende Medhjælpen fra det offentlige, skal jeg til Slutning sammenfatte i nogle faa Ord. Dersom Kommissionens Standpunkt er at betragte som definitivt opgivet, sympatiserer jeg nærmest med Mindretallets. Lader der sig heller ikke opnaa Enighed om at slutte sig til dette, foretrækker jeg langt Regeringens Standpunkt fremfor Flertallets — dog med følgende Modifikation: Frikørsel ydes mindst i det Omfang, som af hele Udvalget foreslaaet, og Formen for Pengetilskudet forandres enten til den af Kommissionen eller af Udvalget foreslaaede. Vælges nu Kommissionens Form for Tilskudet, maa man med Hensyn til Normalmaalet for Sygekassernes Præstationer helst følge Regeringen. Vælges derimod Udvalgets Form for Tilskudet, bliver det ogsaa i den nylig nævnte Henseende nødvendigt at følge Udvalget — mulig med Tilføjelse af, at et gift Medlem er pligtig til at lade Hustruen indtræde som selvstændigt Medlem, men i alt Fald med den Tilføjelse. at Hustruen som selvstændigt Medlem kun kan sikre sig Halvparten af Mandens Sygepenge. Hvad enten Normalmaalet imidlertid fastslaas i Lighed med Regeringens eller med Udvalgets Forslag, maa vel under den givne Forudsætning[1]) frit Hospitalsophold bortfalde som obligatorisk Præstation for de anerkendte Sygekasser, eftersom Regeringen ikke i Medhjælpen fra det offentlige har medtaget nogen Forpligtelse for Kommunerne til at yde Hospitalshjælp.

Hermed turde være omtalt de Paragrafer, hvori de ledende Principer have funden deres Udtryk. Men da det, som berørt, ogsaa kun er Hovedpunkterne, som jeg har haft til Hensigt at komme nærmere ind paa, skal jeg vedrørende de øvrige Paragrafer af Sygekasseloven nøjes med den Bemærkning, at de Ændringer, som hele Udvalget eller dettes Flertal foreslaar ved disse, fore-

---

[1]) D. v. s. Forudsætningen om, at Medhjælpen fra det offentlige mulig fastslaas i den af Regeringen foreslaaede Skikkelse, dog med visse ovenfor nævnte Modifikationer.

komme mig heldige næsten gennemgaaende. Derimod kan jeg ikke sige det samme om Mindretalsændringerne, og specielt ikke ved § 6 og § 13.

Maaske de sidste bør omtales med et Par Ord, da jeg særlig fremdrager dem.

Ved § 6 har et Mindretal (Chr. Nielsen og Th. Nielsen) foreslaaet, at naar Medlemmer af en Sygekasse, der ikke længere bestaar som anerkendt, paa Grund af Bortflytning søge Optagelse i en anerkendt Sygekasse et andet Sted, skal saadant ikke kunne nægtes dem, selv om deres Helbred efter de almindelige Regler vilde udelukke dem fra Optagelse i vedkommende Sygekasse. Dog skulle de Udgifter, som herved paadrages sidst anførte Sygekasse, erstattes denne af den fraflyttede Kommune. Der turde imidlertid næppe være tilstrækkelig Grund til, at bortflyttede Medlemmer af en Sygekasse, som ikke længere bestaar som anerkendt — maaske som Følge af Forhold, hvorover den selv var Herre —, skulle favoriseres paa denne abnorme Maade fremfor bortflyttede Medlemmer af en Sygekasse, der ikke har opnaaet Anerkendelse f. Eks. som Følge af sit for lille Medlemsantal.

Ved § 13 foreslaar samme Mindretal (i Forbindelse med Raben), at selv om en Sygekasse yder sine Medlemmer mindre end det, der af hele Udvalget er opstillet som Normalmaal for en anerkendt Sygekasses Præstationer, skal hin ligefuldt kunne optages blandt de anerkendte, naar den i øvrig opfylder de i Sygekasseloven stillede Betingelser. Dog erholder Kassen i dette Tilfælde kun et Pengetilskud af det offentlige, der svarer til Fjærdedelen af Medlemmernes nominelle Kontingent. Denne Mulighed for en Nedsættelse af de Præstationer, som normalt blive at fordre af en anerkendt Sygekasse, motiveres ved en Henvisning til Landarbejdernes daarlige Kaar. Men idet jeg henholder mig til de i Tabellerne givne Tal, skal jeg gentagende fremhæve, at man uden at træde de Landarbejderes økonomiske Ævne for nær, som overhovedet kunne ventes at sygeforsikre sig, snarere tør sætte Sygekassernes Præstationer højere op, end af hele Udvalget foreslaaet, under Forudsætning da af at Mindretallets eget Forslag om Medhjælpen gaar igennem.

Vi vende os dernæst til Lovforslaget om Arbejdernes Sikring mod Følgerne af Ulykkestilfælde under Arbejde. Dette Forslag gør Arbejdsgiverne i visse, mere eller mindre farlige, Erhverv pligtige til at støtte deres Arbejdere, naar disse rammes

af Ulykkestilfælde under Arbejde. Erhvervene ere følgende: Skov- og Landbrug: industrielle Virksomheder, som anvende mekanisk Drivkraft; andre industrielle Virksomheder, ligesom ogsaa nogle Haandværk (Bygningshaandværk) og enkelte andre Beskæftigelser (f. Eks. Losning og Ladning af Skibe), hvormed der er forbunden Fare for Ulykkestilfælde; endelig Skibsfart og Fiskeri, hvilke sidste Erhverv ikke vare medtagne i Kommissionens Udkast.

Enhver Person, som har lønnet Arbejde i de nævnte Erhverv, og som hører til de Kategorier af Samfundsmedlemmer, der kunne finde Optagelse i de anerkendte Sygekasser (ubemidlede), skulde uden noget Skridt fra egen Side være sikret dels en Understøttelse til de efterladte (Kone og Børn under 15 Aar), dersom Vedkommende dør som Følge af et Ulykkestilfælde under Arbejde, dels en Understøttelse til sig selv, dersom Vedkommende under Arbejde paadrager sig en Læsion med Følger for Arbejdskraften. Den sidst anførte Understøttelse indtræder dog, vel at mærke, først efter en vis Tids Forløb. Nemlig efter 26 Uger — Kommissionen foreslog 8 Uger —, dersom Vedkommende ikke er Medlem af en anerkendt Sygekasse; i modsat Tilfælde indtræder den, naar Pengehjælpen fra Sygekassen ophører[1]). Er den tilskadekomne bleven Invalid, ɔ: vedbliver der efter Læsionens Helbredelse at bestaa en Forringelse eller Tab af Arbejdsævnen, faar Vedkommende fra det ovenfor nævnte Tidspunkt sin Understøttelse, saa længe Invaliditeten vedvarer. Størrelsen af Understøttelsen retter sig her efter Invaliditetens Grad.

Understøttelserne udbetales gennem en af Staten oprettet Anstalt. Dennes Udgifter til Administration dækkes af Statskassen, medens dens Udgifter i Anledning af Understøttelserne dækkes af Arbejdsgiverne i de nævnte Erhverv. I dette Øjemed sondres disse i tre Afdelinger, af hvilke Afdeling I omfatter Land- og Skovbrug; Afdeling II de industrielle Virksomheder, Haandværk og øvrige Beskæftigelser, som ere gjort forsikringspligtige; Afdeling III Skibsfart og Fiskeri. De til hver Afdeling hørende Arbejdsgivere dække i Forening de paa vedkommende Afdeling i Aarets Løb faldende Udgifter; Regeringen foreslaar, at dette sker efter Ligningssystemet, om end i en noget modificeret Form, medens Kommissionen anbefalede Kapitaldækningssystemet. I Afdeling I vilde

---

[1]) Efter det foregaaende Lovforslag skulde Medlemmernes Ret til at nyde Sygepenge udtrække sig til et Tidsrum af 26 Uger i et Regnskabsaar.

da Udgiften være at paaligne efter Hartkorn; i Afdeling II efter den af hver enkelt Arbejdsgiver i Aarets Løb udbetalte samlede Arbejdsløn, under Hensyntagen til den med Erhvervet forbundne Fare — der opstilles nemlig her flere Fareklasser; i Afdeling III blev Udgiften at paaligne efter den udbetalte Arbejdsløn.

Hermed turde være antydet Hovedpunkterne i Regeringens Forslag. Efter dette skulle altsaa Arbejdsgiverne, med Anstalten som Mellemled, træde støttende til ved de Ulykkestilfælde under Arbejde, som medføre enten Døden eller en Læsion, hvis Følger for Arbejdskraften vedvare ud over 26 Uger. Paa den anden Side skulle Arbejderne klare sig selv overfor de under Arbejde paadragne Læsioner, hvis Følger for Arbejdskraften ere forvundne inden 26 Uger. Om de ville lette sig saadant ved at indtræde i en Sygekasse, bliver deres egen Sag.

For de anførte Hovedpunkters Vedkommende afviger Regeringens Forslag, som allerede berørt, kun i følgende Henseender fra Kommissionens Udkast. Regeringen medtager Skibsfart og Fiskeri som forsikringspligtige Erhverv; den udstrækker Karenztiden — d. v. s. Tiden, hvori den Tilskadekomne ingen Understøttelse faar fra Anstalten — til 26 Uger i Stedet for 8 Uger, for saa vidt den tilskadekomne staar udenfor de anerkendte Sygekasser; og endelig foretrækker den Ligningssystemet for Kapitaldækningssystemet. Paa et eneste men rigtignok meget væsentligt Punkt havde imidlertid Kommissionen delt sig i et Flertal og et Mindretal. Det var i Henseende til Spørgsmaalet, om der skulde opstilles den Begrænsning, at det kun blev Medlemmer af anerkendte Sygekasser, som sikredes den omtalte Understøttelse til sig og efterladte. Et Flertal holdt paa Begrænsningen — dog med den Tilføjelse: »for saa vidt der paa Stedet er Adgang til en anerkendt Sygekasse«, hvilket skulde gælde indtil Udgangen af Aaret 1894 —, medens et Mindretal forkastede den. Som man vil have set, sluttede Regeringen sig til Mindretallets Standpunkt, idet der til eventuelt at faa Understøttelse ikke udkræves andet end: at Vedkommende har lønnet Arbejde i et af de forsikringspligtige Erhverv, hører til de Kategorier af Samfundsmedlemmer, som kunne finde Optagelse i anerkendte Sygekasser, og for det tredje er kommen tilskade under Arbejdet.

Jeg skal nu referere de væsentligste af de Forandringer, som Landstingsudvalget har foretaget i Regeringsforslaget.

Hele Udvalget er blevet enig om at foreslaa et Par ny Bestemmelser. Den ene gaar ud paa, at i Statsanstalten skulle anerkendte Sygekasser have Adgang til at forsikre mod Ulykkestilfælde udenfor Arbejde de Medlemmer, som paa Grund af deres Beskæftigelse allerede ere forsikrede mod Ulykkestilfælde under Arbejde, samt endvidere have Adgang til at forsikre mod begge Former af Ulykkestilfælde de Medlemmer, der ikke have Beskæftigelse som Medhjælpere ved forsikringspligtige Erhverv. Disse Tilfælde, som altsaa ville være Arbejdsgiverne uvedkommende, maa vel henføres under en særlig Afdeling af Anstalten. Meningen hermed er at give Medlemmer af anerkendte Sygekasser Lejlighed til at nyde godt af, at Præmien maa ventes at blive lavere i en gratis bestyret Anstalt end andensteds, men Lejligheden vil næppe blive synderlig benyttet. Den anden Bestemmelse gaar ud paa, at Arbejdsgiverne i de forsikringspligtige Erhverv kunne faa Tilladelse til — med Omgaaelse af Statsanstalten — at forsikre deres Arbejdere i selvstændige Kasser eller i private Forsikringsanstalter, for saa vidt disse med tilfredsstillende Sikkerhed yde Arbejderne mindst de ved Loven tilsikrede Fordele. Jeg skal i Anledning af den sidste Bestemmelse blot bemærke, at den i vedkommende private Anstalt forsikrede Understøttelse vel bliver at udbetale kapitaliseret, blandt andet af Hensyn til den fornødne Sikkerhed. Men skal den tilskadekomne eller de efterladte da have fuld Raadighed over denne Kapital?

Endvidere foreslaar hele Udvalget, at Understøttelsen til den tilskadekomne gøres noget højere end af Regeringen (og Kommissionen) paatænkt — et Mindretal foreslaar det samme vedrørende Understøttelsen til de efterladte —, samt at den, der har Krav paa Understøttelse som Følge af Invaliditet, kan forlange dennes Størrelse (med andre Ord: Invaliditetens Grad) fastsat ved Skønsmænd, udvalgte dels blandt Arbejdere dels blandt Arbejdsgivere. For en saadan Ordning er der vistnok ogsaa meget, som taler.

Vi komme nu til et Par Ændringsforslag, som ikke har fundet Tilslutning hos samtlige Udvalgsmedlemmer, saa at vi staa overfor et Flertal og et Mindretal.

Ved det ene er Dissentsen dog nærmest kun tilsyneladende. Et Flertal vil nemlig have Skibsfart og Fiskeri strøget som forsikringspligtige Erhverv, men alene af Hensyn til at der, da Lovforslaget forelagdes, fuldstændig manglede statistiske Oplysninger

om Hyppigheden af de her indtrædende Ulykkestilfælde under Arbejde. De paagældende Oplysninger ere imidlertid nu, som maaske bekendt, forsøgt indhentet af Regeringen.

Det andet Ændringsforslag vedrører det ovenfor omtalte Spørgsmaal, som indenfor Kommissionen ligeledes gav Anledning til Spaltning. Et Flertal af Udvalget vil nemlig have, at det kun skal være Medlemmer af anerkendte Sygekasser, der blive sikrede Understøttelsen til sig eller efterladte. Begrænsningen opstilles endog uden noget Hensyn til, om der paa Stedet findes Adgang til en anerkendt Sygekasse, hvilket Hensyn Kommissionsflertallet dog havde taget. Et Mindretal (Chr. Nielsen og Th. Nielsen) slutte sig derimod i saa Henseende til Regeringen (og Kommissionsmindretallet).

Udvalgsflertallet begrunder sit Standpunkt saaledes: »ved denne Betingelse for Indtrædelsen af Understøttelsen faar det et utvetydigt Udtryk, at der ogsaa til Grund for denne Lov (ligesom for Sygekasseloven) ligger Tanken om Hjælp til Selvhjælp«. Men lade de to Lovforslag sig nu virkelig paralellisere paa denne Maade? At dette turde være mere end tvivlsomt, skal jeg søge at godtgøre. Motivet til at lade det offentlige træde til ved Sygeforsikringen var jo, at der blandt ubemidlede maa antages at findes mange, som vanskelig kunne overkomme en fyldestgørende Sygeforsikring udelukkende ved egen Hjælp. Her er der saaledes ingen Tvivl om, at der kun er Tale om Medhjælp til Selvhjælpen. Men Motivet til at lade Arbejdsgiverne træde til ved Ulykkesforsikringen er et ganske andet, hvad der allerede turde ligge deri, at netop de og ikke det offentlige drages frem ved denne Lejlighed. Her er Udgangspunktet nemlig, at Ulykkestilfælde under Arbejde — i Modsætning til Flertallet af Sygdomme — vise sig hovedsagelig at være knyttede til visse Beskæftigelser som disses tilsyneladende uadskillelige Ledsagere, uden at Lønnen som Regel ses at være paavirket af den med Beskæftigelsen forbundne Fare. Deraf har man da udledet, at Arbejdsgiverne i hine Erhverv have en moralsk Forpligtelse til at bære de økonomiske Følger af Ulykkestilfælde under Arbejde, som ramme saadanne af deres Arbejdere, hvis Lønningsforhold henfører dem under Kategorien »ubemidlede«[1]). Hvorledes der

[1]) Det kunde maaske synes inkonsekvent, at Personalet i de overordnede Stillinger saaledes bliver helt eller delvist udelukket fra Understøttelsen.

nu ved denne Motivering skulde blive Plads til andre Betingelser for Understøttelsens Indtræden end den, at Arbejderen ikke maa have paadraget sig Ulykkestilfældet forsætlig eller ved grov Uagtsomhed (Drukkenskab), formaar jeg ikke at indse. Nej, Arbejdsgivernes moralske Forpligtelse, som Lovforslaget tilsigter at fæstne, turde paahvile dem, ligegyldig om Arbejderen er sygeforsikret eller ikke.

Ikke nok hermed! Understøttelsespligten turde paahvile Arbejdsgiverne, enten Ulykkestilfældet medfører Arbejdsudygtighed i et Par Dage eller i Resten af Livet. Jeg for mit Vedkommende vilde da ogsaa have fundet det konsekvent, om Understøttelsen til den tilskadekomne var kommen til at indtræde ved alle Læsioner efter Ulykkestilfælde under Arbejde, der medføre Arbejdsudygtighed, uanset Læsionens Varighed. Naar jeg imidlertid i Kommissionen er gaaet med til at foreslaa en Karenztid — oven i Købet af forskellig Varighed, eftersom Vedkommende er Medlem af en anerkendt Sygekasse eller ikke —, skete dette udelukkende af praktiske Hensyn. Lad mig indskyde, at den svenske Arbejderforsikringskomite foreslaar en Karenztid af kun 14 Dage for alle, og nærmest i det Øjemed at undgaa Besværet med det store Antal Smaaskader, om hvilke man tør forudsætte, at de ikke kunne komme til at true Arbejdernes økonomiske Eksistens.

Dersom de ovenfor berørte praktiske Hensyn ikke gjorde sig gældende, vilde jeg følgelig intet kunne have at indvende mod et andet Ændringsforslag af samme Mindretal: »at Understøttelsen til den Tilskadekomne indtræder straks«. Men for at være fuldstændig principfast, burde Bestemmelsen unægtelig have omfattet alle tilskadekomne, medens Mindretallet kun lader de, der ikke ere Medlemmer af anerkendte Sygekasser, komme ind derunder. Dette sidste forekommer mig at være et Brud paa den logiske Slutning, som ikke lader sig begrunde ved en eventuel Henvisning til, at Medlemmer af anerkendte Sygekasser, naar ogsaa de kom ind under Bestemmelsen, vilde faa Understøttelse fra to Sider. Sygekasserne skulde nemlig nok snart umuliggøre saadant ved at vedtage, at de ikke ydede Pengehjælp til nogen tilskadekommen, som fik Understøttelse gennem Anstalten.

Men hine Individer behøver Staten ikke at tage sig af, eftersom de have langt lettere ved at fremtvinge, at der i Arbejdslønnen indeholdes en Risikopræmie, end den almindelige Arbejder har.

Men hvad enten nu Understøttelsen til den tilskadekomne kommer til at indtræde straks eller efter 2—8—26 Uger, vil jeg altsaa paa det varmeste anbefale, at den ikke — lige saa lidt som Understøttelsen til de efterladte — knyttes til en Betingelse om, at Vedkommende skal være Medlem af en anerkendt Sygekasse. Ikke alene lader saadant sig efter mit Skøn vanskelig forene med den til Grund for Lovforslaget liggende Tankegang, men det maa ogsaa betænkes, at der er vægtige praktiske Grunde, som tale imod. Sæt nemlig, at de anerkendte Sygekasser af en eller anden Aarsag ikke vinde den forventede Indgang hos Befolkningen, saa vil denne Lov være dødsdømt, fordi den uden indre Nødvendighed er bleven bunden til Sygekasseloven. Mindre farligt — og lige saa rationelt fra det Synspunkt: at der her kun kunde blive Tale om Hjælp til Selvhjælp — vilde det da være, om der som Betingelse for at faa Understøttelse ved Ulykkestilfælde krævedes Sygeforsikring i al Almindelighed. Højst uheldigt blev det nu ogsaa for Arbejdsgiverne i Industrien, at paa denne Maade kunde den ene være tvungen til at betale Præmie for alle sine Arbejdere, medens den anden maaske gik helt fri; selvfølgelig skulde der vel nemlig ikke betales Præmie for de industrielle Arbejdere, der ikke blev berettigede til Understøttelse. Indtraf saadant indenfor samme Fag, fordeltes Sol og Vind ikke ligelig ved den indbyrdes Konkurrence. Men det er netop i Byrdens Overførelse paa alle, at mange Arbejdsgivere — efter hvad jeg har Grund til at antage — se et Fortrin ved den tvungne Ulykkesforsikring i Modsætning til den frivillige, ved hvilken sidste de Arbejdsgivere, der af manglende Samfundsfølelse undlade at forsikre deres Arbejdere, faa en Chance forud i Konkurrencen.

Endnu et Ændringsforslag af det gentagne Gange omtalte Mindretal skal nævnes. Hint gaar ud paa, at til Gengæld for, at Udgifterne i Afdeling I paalignes alt Hartkorn (efter Regeringens Forslag), skulle Husmænd have Understøttelse, naar de rammes af Ulykkestilfælde under Arbejde, hvad enten det var under Arbejde for sig selv eller for andre, for saa vidt de da ifølge deres økonomiske Stilling falde ind under Loven[1]). Motivet hertil synes at være, at jordbesiddende Husmænd altsaa vilde komme til at deltage i Dækningen af denne Afdelings Udgifter, skøndt de sjældent eller maaske aldrig optræde som Arbejdsgivere. Men det

[1]) Med Husmænd er her dog vel kun ment jordbesiddende?

forekommer mig ikke heldigt at bøde paa denne Uretfærdighed ved en Bestemmelse, der fører udenfor Lovforslagets Ramme, idet den medtager Ulykkestilfælde, indtrufne under Arbejde for sig selv, blandt de til Understøttelse berettigede. Langt at foretrække turde Kommissionens Udvej være: at der intet lignes paa Ejendomme, som have under 1 Tdr. Hartkorn.

Lad mig slutte med et Par Bemærkninger om Horoskopet for de to Lovforslag, saaledes som dette synes at stille sig. Man vil have set, at i det mindste for Sygekasselovens Vedkommende har Regeringen paa flere væsentlige Punkter taget Afstand fra Kommissionen. Regeringens Forslag ere igen blevne ikke lidt ændrede af Landstingsudvalget, uden at dog Udvalgets Medlemmer altid ere blevne enige om en Fællesindstilling. Foreløbig er der saaledes ikke de bedste Udsigter til, at de to Love endog kun i Grundtrækkene ville gaa glat igennem. Men forhaabentlig lade Vanskelighederne sig overvinde, naar der under Sagens fortsatte Gang gennem Rigsdagen bliver vist Imødekommen fra alle Sider. Ikke mindst tør en saadan vel ventes fra Regeringens Side, i Betragtning af den varme Interesse, hvormed denne i en Aarrække har omfattet Ordningen af Arbejderforsikringen.

August 1889.

TH. SØRENSEN.

Billedtekster.

I.

Rembrandt van Rijn: Studenten.

Ny Carlsbergs Glyptothek.

Der sad en halvgammel dansk Adjunkt i sin Stue.

Hans sidste Privatelev var gaaet, og hans Dagværk var endt. Men han kunde ikke gøre sig fri af Taget, de mange Timers brødbringende Slid havde i hans Nerver. Hans magre, ledeløse Krop hang blytung i Stolen. Hans Hoved virrede nervøst, hans haarede, blodløse Hænder knyttede sig i pludselige smaa Ryk, som var de altid parate til at slaa i Kathedret for uvorne Drenge. Hans Mund saa ud, som om den bestandig var nødt til at tale om Ting, der ikke var Talen værd. Hans Blik var fraværende og tomt. Men naar nogen gik paa Trappen, eller Børnenes Stemmer lød ind til ham fra Sovekamret, eller bare en Mus gnavede i Panelet, saa han op med en vagtsom Mistro, som maatte alt, hvad i Verden der kunde komme, bringe ham Ufred og Fortræd.

Efterhaanden blev der stille i Huset, og han faldt i Ro. Han flyttede lidt paa sig, hans Blik blev mere bevidst, det saa ud, som vendte Sjælen langsomt tilbage i hans Legeme. Han bøjede sig frem og stirrede mod Bordet, hvor der stod en lavstammet Studielampe uden Kuppel, men med en grøn Papskærm. Skærmen var skubbet i Vejret paa den ene Side, saa Lyset faldt over et Fotogravure af Rembrandts »Studenten«, indfattet i hvid Karton og smal sort Ramme. Det stod med Ryggen mod en Foliant. Det var det, han saa paa ... en Ungdomsven havde sendt ham det i Dag.

Længe sad han og saa. Og alt som Natten skred, drak han sig en fuldgod Rus i Rembrandts gyldne Vin. Hans Pande

blev rød, hans Øjne brændte, hans Læber skælvede. Han tabte sig i Beskuelsen af Billedet og tilbad det. Hans Tanker blev til Hvisken, til klingende Ord, og han vidste det ikke:

»... Du rejser dig fra din Stol og læner dig mod Karmen og fanger Aftensolens sidste Skær paa din Bog. Undrende tyder du de sære Tegn, og nødig skilles du fra Dagen, der lyste dig dybere ind i Menneskets Sjæl, i Naturens Løndom, i Guds Visdoms Dyb.«

»Men Solen slukkes. Du stirrer ud i Aftnen, og der er Klarhed paa din Pande og Ild i dit Blik. Se ... Vindruen ranker sig om Vinduspillen i dit Kammers. Du lytter efter Fuglens Sange, og Vinden bader dit Ansigt i Blomsternes søde Duft. Der falder Dug i Dale. Da griber du din Vandringsstav og gaar over Højene. Purpur bræmmer din Turban, rigt falder Kjortlen om din Lænd. Sandaler skærmer din Fod mod Vejens Stene. Brun er din Kind, og ungt dit Haab og rankt som Palmen i din Faders Lunde. Dit Mod er stærkt som Løvens i dit Fødelands Bjærge. Din Dag er lys, din Aften skøn ... blødt vinker dig Alkoven til Hvile.«

»Se ... se! paa Væggen hænger dit Sværd og dit Skjold. Du er en Mand blandt Mændene. Folkene bøjer sig for dig, og Kongerne gaar dig i Møde. De ærer din Id og æsker dit Raad og frygter din Dom.«

»Og vil du fæste dig en Brud, da rider du til hendes Faders Hus med dine Frænder i Følge. Du fører hende hjem, du lægger Guld om hendes Arm og vogter Smilet paa hendes Kind. Føder hun dig Børn af din Lænd, saa giver du dem i Arv dit Navn og dit Sværd og Folkenes Tak for det Lys, du tændte over Lande.«

— — Pludselig, som han sad, stødte han til Bordet, saa Billedet faldt, og Lampen klirrede. Der flammede en rasende Vrede op i hans udbrændte Hjærne. Han sprang til Vinduet Det stod aabent, og Maanelyset rislede fredelig og mildt over den lille Byes Tage. Men hans Blik fløj gennem Rummet over det alt sammen og slog som en Falk ned paa en bred og tung Kolos, der løftede sig stærk og truende i Natten, til venstre, tæt ved Kirken ... Latinskolen ... Bagno'et, hvor han sled sine Lænker til Straf for sin Ungdoms Brøde. Han bøjede sig ud og strakte Armene i Vejret. Hans Ansigt fortrak sig som i Krampe. Vilde, vanvittige Ord flød af hans fraadende Mund ud i den stille Sommernat:

»Forbandelse over den usle Tid, hvor Videnskabens Dyrker er Skoledrengenes Bajads! ... Til Helvede med det lumpne Land, der ikke har Rum for sine Sønners Stræben!«

Han rystede sine knyttede Hænder op mod det strømmende Maaneskær, han vrængede »Danmark dejligst Vang og Vænge« ud over Tagene. Hans Læber bevægede sig uafladelig ... Forbandelse efter Forbandelse. Han lod Armene synke og løftede dem igen, han stod paa Taaspidsen og strakte sig, saa langt han kunde, som vilde han indfatte al Verden i sit rasende Anathema.

Og pludselig, som han var faret op, sank han sammen igen. Hans Arme faldt slapt ned, hans Blik sluktes, og han vendte sig hastig ind mod Stuen, skamfuld og forvirret. Sagte lukkede han Vinduet i, tog saa Rembrandts Billede og hængte det op paa Sofavæggen under et gammelt Litografi af Roskilde Domkirke. Med Lampen i Haanden gik han hen til Sovekammerdøren og aabnede den varlig. Men saa vendte han om igen, listede sig med Tyvsfjed tilbage til Sofaen og løftede Lampen i Vejret. Hovedrystende stirrede han endnu en Gang paa Billedet og gik saa ind i Sovekamret.

Han lod Døren staa efter sig. Lyset faldt i en bred Stribe over Gulvet. Af og til jog hans Skygge i sære Forvridninger over Striben, mens han gik derinde og klædte sig af. Saa var der en spæd lille Barnestemme, der begyndte at klynke. En søvnig Kvinderøst tyssede og skændte, men Klynket tog til og blev til vedholdende Vræl. Saa tog han den lille Fredsforstyrrer i sine lange, kejtede Arme og flakkede rundt i Stuen, nynnende og vissende, stirrende paa dette røde, skrigende Barn, der var ham som en gaadefuld Glose i et ukendt Sprog.

II.

Julius Paulsen: Adam og Eva.

Den kongelige Malerisamling.

Saa tav han og bøjede sig ind imod hende for at fange hendes Blik. Hun sad lidt foroverbøjet, med Hænderne i Muffen, og saa paa sin Fod, der stjal sig frem under Kjolen. Det var, som lyttede hun efter et Ord, der ikke var sagt endnu, men

sikkert maatte komme, ... som tænkte hun efter, om det maaske var sagt alligevel, men bare gaaet hende af Minde.

Og han lod hende i Ro. Han kendte hende jo og vidste hun var ikke som de andre. Ilfærdig bad hans Øje om Svar, taalmodig tav hans Læbe. En af Galleriets rødkjolede Betjænte drev langsomt gennem Stuen, duknakket, med Hænderne paa Ryggen. I Døren stod han stille og kiggede tilbage paa de to ... saa forsvandt han. Men hans Trin lød længe efter ham. Hun blev vakt ved Forstyrrelsen, rettede sig i Sædet og saa efter Lyden. Saa lagde hun sig pludselig og stærkt tilbage i Stolen og skød Fødderne fra sig, løftede Hænderne med Muffen op til sin Mund og saa over mod den mørkrøde Væg til venstre, hvor Paulsens »Adam og Eva« lyste i sin Ensomhed.

Og Lyden af Skridtene døde hen, og hun var lige tavs, og der var ganske stille. Og Herren ved hendes Side blev bange for, at han skulde glide helt bort fra hende i Tavsheden.

»Holder De ogsaa af det Billede?« spurgte han, og han maatte rømme sig midt i Sætningen for at faa sin Stemme til at klinge. »Ja ... det er kønt. Skade kun, at Evas Ben er saa fortegnet.«

»Hvor kan De sige det? det maa De ikke sige,« sagde hun vredt og blev helt rød i Panden. »Saa gør De mig Fortræd. Kender De ikke det, at der er Kunst, man holder af, saa man slet ikke taaler Kritik? Det er, ligesom man ikke tænker paa, om ens Mo'er er køn eller ikke. Og saadan gaar det mig med det Billede dér. Hver Gang jeg ser det, tager dets Stemning mig helt og fuldt, og det vilde være mig rent umuligt nogen Sinde at tænke over, om Enkelthederne var rigtig gjorte. Jeg har aldrig sét og aldrig læst saa dejlig en Fortælling om Kærlighed og Lykke. Der er ikke Synd og ikke Tvivl og ikke Anger mellem de to, bare Glans og Glæde. Det er mig, som steg de ned af Væggen med Sol fra Paradisets Have.«

»Ja ... vist er det kønt,« sagde han. Men hun sad tavs et Øjeblik og saa paa Maleriet, og hendes Øjne straalede.

»Min Bedstemo'er havde en storstilet gammel Evangeliebog i Fløjl og Sølvspænder. Hun læste i den altid. Altid. Den laa om Dagen paa hendes Sybord, om Natten paa en Stol udenfor hendes Sæng. Hun sagde, den gav hende Svar paa alle Ting, løste hende alle Tvivl, bar hende over alle Vande. Da jeg var lille, prøvede jeg sommetider, om jeg ikke ogsaa kunde faa den

underlige gamle Bog til at tale. Og naar jeg saa ikke kunde og græd for det, saa sagde Bedstemo'er, at jeg var for ung. Det kom nok, naar jeg blev ældre. — Og ser De ... Billedet der ... jeg tror, det er saadant noget for min Ungdom, som Evangeliebogen var for gamle Bedstemo'er. Mange, mange Gange har jeg gaaet i Kirke hos det. Det hjælper mig, naar jeg har det ondt, og det sætter Seglet paa min Glæde. Jeg gik herop, naar jeg var træt af at danse, ked af at læse, led ved at sy og »gaa i Huset«. Naar det var dødt og tomt i mig, og jeg syntes ikke, Livet var værd at leve. Og saa naar jeg var saadan. at jeg ikke kunde staa og gaa for Uro og Længsel ... efter én at holde af, forstaar De nok? Unge Kvinder tænker aldrig paa andet. For der er ikke andet.«

Hun bøjede sig fremover og saa paa sine Fødder. Han famlede efter hendes Haand, og hun gav ham den rolig uden at se op.

»De siger, De elsker mig,« sagde hun saa. »Og jeg tror Dem godt. Hvorfor skulde De lyve? Men der er saa mange Slags Kærlighed til. Og nu skal De vide, hvad jeg forlanger af den Mand, hvem jeg skulde give mig til i Glæde. Jeg vilde ikke spørge ham, om han havde holdt af andre før mig. Hvad kunde han for det, om han havde det? ... og hvad kom det os ved? Jeg vilde heller ikke bede ham love mig, at han vilde holde af mig for bestandig. Hvor skulde han kunne love det? Og hvor skulde jeg kunne klage, om jeg saa kun havde været hans og han kun min et Aar, en Maaned, en Dag? Men jeg vilde vide, hvad jeg var ham værd.«

Hun tav og bøjede sig dybere ned over sit Skød. Saa rødmede hun pludselig stærkt og trak Fødderne ind under Kjolen. Hendes Haand rystede i hans, og hendes Blik fløj usikkert hen over Gulvet. Men straks efter løftede hun Hovedet igen og saa ham trohjærtet ind i Øjnene.

»Hvorfor skulde jeg ikke sige Dem det, som jeg tænker det? Jeg har aldrig sét andet, end ærligt og bravt af Dem, og jeg véd, De vil ikke bedrage mig. Derfor skal De vide, at for den Mand, jeg gav mig hen til, vilde jeg staa som Eva der paa Billedet for Adam. Min Længsel vilde være nøgen for hans Blik som hun. Jeg vilde være for lykkelig til at tinge med min Kærlighed, ... for stolt og for kærlig til at skjule en Fold i min Sjæl. Og derfor ...«

Hun havde rejst sig, og han gjorde uvilkaarlig det samme. De saa begge over mod Maleriet. Hun var rolig og ikke det ringeste forvirret. Men det var, som ledte hun efter Ord, der var klare og kønne nok, til at bære hendes Tanke.

»... derfor maatte der i hans Kærlighed være den dybe Forundring som i Adams. Se paa ham ... se, hvor han rejser sig paa Albuen. I næste Nu springer han op og fanger hende i sine Arme. Og saa slipper han hende og stirrer paa hende i maalløs Undren og favner hende igen. Og saadan maatte det være. Jeg maatte være for ham som en Aabenbaring. Der maatte være om os Stilheden fra Paradisets Have. Jeg maatte kunne høre hver Fugl, der sang ... hver Rose, der brast i Lunden, maatte være min. Mit Kys maatte stryge enhver Erindring om andre Kvinder ud af hans Sjæl. Jeg maatte ikke være den, han valgte sig blandt de mange ... jeg maatte være ham som den første Kvinde, han saa.«

Hun tav. Og ganske langsomt vendte hun sit Ansigt om imod ham. Men hun mødte ikke hans Blik. Og uden at de rigtig vidste, hvordan det gik til, kom de ud af Stuen gik ved Siden af hinanden ned ad Trappen. Hun samlede sin Kjole i sin venstre Haand, hans højre gled ned over Balustret. De var de sidste paa Galleriet, og der var ganske stille om dem. Saa blev med ét en Dør smækket i deroppe ... de hørte Nøglen dreje om med en skarp Klang, og de stod stille og saa et Øjeblik paa hinanden med bedrøvede Øjne.

Saa gik de igen, ned ad Trappen, gennem Vestibulen, udover Gaardens Fliser. De blev staaende i Mellemporten og saa paa Gibsafstøbningerne, men ingen af dem sagde et Ord. Og de gik videre, langsommere og langsommere, til de stod paa Kongens Nytorv.

»Ja ... det er sandt. De skal jo om ad Bredgade,« sagde hun saa og rakte ham Haanden til Farvel. Han trykkede den tavs, og de gik hver sin Vej. Og ingen af dem saa sig tilbage.

CARL EWALD.

Den moderne svenske Literaturs Folketyper, Folkeliv og Folkelivsskildrere.

Den Del af vor Literatur, som er Æmnet for denne Skildring, udmærker sig ikke ved sine Aners Mængde eller Rigdom. Først det sidste Aarti viser nogen Tilvækst, men den er da ogsaa saa betydelig, saa livskraftig og god, at vor Folkeliteratur snart vil kunne rivalisere med vor Problemdigtning. Tiden har ogsaa her gjort sig gældende og med Held. Kærligheden til de smaa, til de undertrykte og miskendte, udvidede Omraadet for Digterens Iagttagelser. Han forlod sin Salon, sit smaaborgerlige Hjemmeliv, Selskabslivet og Studerekammeret, Dannelsen og Forfinelsen, og gennemtrængt af Sympati for alle glemte og tilsidesatte, spejdende efter Natur og efter at blive Overkulturen kvit, stiger han ned til den fattige, til Husmandshytten og Bondens Hjem, idet han i Bonden tror at have fundet et Surrogat for hvad han søger.

Her fandt han ikke det nervøse og overspændte, ikke denne Livslede, som ogsaa var hos ham selv. Ikke sin egen Sygelighed, Hjærneanæmi og Søvnløshed, ingen Uro, intet kunstlet og raffineret, men stærke Nerver, stærke Legemer, friskt Blod og sunde Hjærner — Mennesker af en Art, han næppe forstod, og hvis Maade at føle og tænke paa han med Møje søgte at udgrunde. Og han — der er kommen som en overmæt, en Flygtning, en Rousseau i miniature, en ulykkelig, en Sværmer — føler sig lidt efter lidt greben og interesseret. Det er, som han er kommen til en nyopdaget Verdensdel. Bestandig nye Iagttagelser, nye Billeder og Indtryk; overalt noget nyt, nye Synsmaader, ejendommelige Forestillinger, nye Skikke og Typer, — og af Sværmeren, Rousseau, som kom

for at hvile ud, bliver der en Iagttager, en Folkelivets Columbus, en Undersøger og Forsker, som vil trænge dybere og dybere ind.

Og saaledes er det gaaet til, at han har lært at forstaa Folket. Han har nedskrevet dets Sagn, tilegnet sig dets Sprog, studeret dets Dialekter og udgrundet dets Naturel. Han har — og med Held — tolket dets hele Liv, og han har aabnet et Perspektiv til dets Følelses- og Tankeverden. Folket er blevet Æmnet for en hel Literatur, en Literatur, der har stor Interesse. Man kan som Æstetiker undersøge dens Kunstværd eller som Kulturhistoriker studere dens Skildring af Forhold og Skikke eller som Psykolog finde Digteren selv gennem hans Værk, det vil altid lønne sig. Materialet er saa rigt, det gælder blot om at benytte det.

I.

Lad os da se paa denne Bonde, saaledes som han her skildres! Grundtrækket i hans Karakter er en tung og træg Kraft, en Stilfærdighed og Betænksomhed, der aldrig lader sig rokke. Ordknap og indesluttet vandrer han bag sin Plov paa den solhede Mark, med tung og klodset Gang.

Kommer han i et eller andet Ærende, er det umuligt at forstaa ham. Han bliver aldrig færdig for sine utallige Indledninger, Ordene kommer langsomt og trægt, og man har svært ved at lokke dem frem. Saaledes kommer der f. Eks. to Mænd ind i en lille Boghandel. Først staar de en Tid ganske stille indenfor Døren. Langsomt og højtideligt tager den ene Kæppen fra Skulderen og løser Bylten af den. Saa tager han Bylten og sætter den ved Kakkelovnen, leder efter et Sted, hvor han kan stille Kæppen, finder tilsidst et, hoster og begynder at se sig omkring. Den anden, en lille lavstammet Karl, »staar paa sine brede Uldsokker, uden at røre sig og med Huen trykket imod Brystet, højtidelig som en ægyptisk Mumie, komisk som selve Bondehumoren og andægtig, som skulde han overvære en eller anden hellig Handling«. Den høje, som har besluttet sig til at tale, aabner Munden: »Jeg vilde gærne spørge«, siger han, »om jeg kunde faa to Konvoluter at købe her?«

Tant de bruit pour une omelette! [1]).

---

[1]) Ernst Ahlgren: Folkelif. Fortællingen „Storhandel".

Denne Langsomhed har sin Rod i en indgroet Forsigtighed. Vor Bonde anser det ikke foreneligt med sin Værdighed at blotte sit eget Jeg, sine Følelser, sine Ønsker. Den gamle, som Juleaften har slidt haardt hele Tiden ude paa Landevejen, knirkende af Sted med sin tunge og haardt lastede Karre, nylig sad han saa tavs og fulgte Slevens mindste Bevægelse, indsugende Duften af den med Længsel ventede Julemad; nu da Grøden venter, er han rolig, næsten ligegyldig; langsomt drøser han frem, som om Grøden var Hverdagskost for ham [1]).

Intet er saa farligt som at glemme denne Værdighed. I den har Bonden et Slags uigennemtrængelig Maske, og han skjuler sig i sin Skal med mistænksom Skyhed. Hans Frygt for at give nogen Bevægelse Udtryk er saa stor, at han hellere vil synes haard end vise os, hvad han føler. Sikkert og bredt svarer han, som Bonden Nils Mattsson, da den fattige Mor Malene kommer og spørger om sin Høne: »Jeg har slaaet Benene af hende, hun ligger derinde i Risbunken, der kan I selv lede!« Og dog er han tung om Hjærtet, han er ilde ved, hvad han har gjort, ti hvor slem han end kan være, er han dog øm og blød mod Dyrene [2]).

En anden, gamle Ole, er en fremmed for sine nærmeste. Hans Ryg er bøjet og kroget, stille og taalmodig slider han; fattigt er der i Hytten, men aldrig beder han om Hjælp, og han svarer ikke, naar man spørger, hvordan han har det. Men denne Kulde er kun en Maske. Han er for stolt til at røbe sin Nød, og han nægter at hugge Halen af en Hundehvalp — saa blød er han [3]).

Her ser vi først og fremmest et Par sydskaanske Karakterer — »Sydskaaningen anser det for en Skam«, siger Ernst Ahlgren, »at vise ømmere eller livligere Følelser, og det er det, som giver ham Udseende af døsig Ligegyldighed og Træghed« — men det nævnte Karaktertræk er nok typisk for vor Landbefolkning i det hele. Overalt mærker man den samme Indesluttethed og Træghed, den samme ømtaalige Skyhed, og hvis en eller anden ubændig Naturkraft faar Panseret til at springe, kan det endda hænde, at de samme Egenskaber kommer til Syne. Bonden kan gaa og ruge over en Ide med sejg Egensindighed, kæmpe sin Kamp stille uden at fortrække en Mine. Han synes rolig og ligeglad, selv om hans

---

[1]) Ernst Ahlgren: „Jul".
[2]) Samme: „Mor Malenas höna".
[3]) Samme: „Från Skåne". Fortællingen „Gamle Ole".

Indre syder og brænder, og han gaar undertiden til et Mord med samme Ro som til sit Dagværk.

* * *

Tag f. Eks. Sorgen og den Maade, hvorpaa han giver den Udtryk! Her har vi en Mand, hvis Hustru nylig er død. Hans Ydre er usympatetisk, han er styg og ser snavset ud. Først staar han og betænker sig, saa kommer han til at huske paa Præsten. Det var jo sandt, hun var jo død nu; han maatte vel gaa hen til Præsten. Han sætter sine Træsko og tager Støvlerne paa og Huen. Maaske er det første Gang, han har staaet med blottet Hoved i sin Stue! »Goddag!« siger han til Præsten. — »Er Per ude at gaa?« — »Ja«, svarer han langsomt, »jeg havde en Smule Ærinde.« — »Ja saa, hvorledes staar det til hjemme?« — »Ikke ret godt«, og efter at have kløet sig lidt i Nakken, fortsætter han: »jeg skulde just sige Pastoren, at min Kone døde i Morges Kl. 5, ja det gjorde hun«. — »Og Sygdommen?« spørger Præsten. — »Aa, det var en stille Sygdom«. — »Har hun haft Læge?« — »Det kunde vel ikke nytte?« — »Vil Per have et Glas Øl?« — »Tak«, svarer Per Hansson, som han staar dér genert og forlegen og fingrer paa sin Hue, lidt uvis om han skal gaa nu. »Tak, det kunde være godt at faa noget at fordrive Sorgen med«. Lidt efter gaar han i sin Arbejdsdragt over Gaarden med en lang Stage i Haanden for at tage Maal af sin Hustrus Kiste[1]).

Vil man spørge, hvad Art Sorg denne Mand egentlig føler, turde man blive Svar skyldig, saa uigennemtrængelig er han. Om Sentimentalitet har Bonden ikke hørt tale, og bliver han følsom, er det modvilligt og stille. Bonden, der henter sin Hustrus Lig fra Sygestuen, er nok opreven, men han udbryder aldrig i hjærteskærende Klager. Hans Træk kan være prægede af en unaturlig Ro; han trykker Sygeplejerskens Haand og det saa haardt, at det næsten gør ondt. Læberne kan skælve af tilbagetrængt Bevægelse, en Taare blinke i Øjet, naar han ser noget, hun har lavet; og vemodigt kan han udbryde: »Herregud, det har hun syet!« — men dette uvilkaarlige Følelsesudbrud varer kun et Sekund. Straks er han igen tilsyneladende rolig[2]).

[1]) Ernst Ahlgren: Från Skåne. Fortællingen „Sorg".

[2]) Samme: „Förlust".

Eller Toget iler forbi, og Udvandreren skimter sin Hytte. Mo'r synes, han blegner, og da hun spørger: hvordan er det med dig? siger han: »Herregud, Hækken blomstrer henne ved Hjørnet!« Hækken blomstrer som før, det gjorde den ogsaa paa deres Bryllupsdag. Dette er hele Afskeden fra det gamle Hjem i Norden![1])

Og naar Væversken flytter bort fra sin lille Hytte inde i Skoven — den, der var Vidne til hendes Kamp, hendes Glæde og Arbejde — siger Manden i Døren: »Bare vi maatte faa mindre Slid, hvor vi nu kommer hen«; og Konen føjer til: »Bare der i det mindste maatte blive mindre Brændevin!«[2]).

Det er svært for os at forstaa disse ejendommelige Træk, især naar man tænker paa, hvor dybt Bonden kan føle. Bonden sørger over sin Hustru, han skammer sig kun over at vise det. Ene med sin Smerte bøjer han sig mod Træet, »og en krampagtig Hulken bryder frem af hans sorgtyngede Bryst«. Udvandrerens blege Kind og Væverskens sørgmodige Blik vidner om, hvad der rører sig hos dem. Forskellen er kun, at disse Mennesker er stærkere; Slidet, Arbejdet og Forsagelserne hærder dem. Derfor bliver deres Sorg mindre synlig, mere behersket. Derfor kan de bære den uden at gaa til Grunde.

Og saadan er det ogsaa, naar de elsker, og naar de føler Venskab. Den stilfærdige, beskedne »Gamle-Per«, som elsker den unge Anna, Tjænestepigen hos Fiskeren, stille bærer han sin Kærlighed, og stille bærer han sin Sorg. Han »tav og led vel ogsaa en Smule, skøndt man ikke kunde se det paa ham«, da Anna tog en anden og forsmaaede hans stille Kærlighed. Og da Anna er bleven Enke og giver ham sig selv og den nye Baad med i Købet, kan han ikke fatte sin Lykke. Først tænker han paa Baaden, men tilsidst forstaar han det. Han tænker sig om og undrer sig over, hvad det dog er, der gør ham saa glad, og han ser, at »det var den mærkværdige Følelse, at han da endelig har faaet den, som han dog har holdt af hele sit Liv, om han end ikke har mærket saa meget til det, saa længe det var haabløst.« Han tager Annas Haand, og idet han klapper den, siger han: »ja, Baaden er nok udmærket, men

---

[1]) Sigurd: „I svenska bondehem". Fortællingen „När tåget går mot Göteborg".

[2]) Johannes Sundblad: „I dannemanshemmet och torpstugan". Fortællingen „Väfverskan från Mark".

du er endnu bedre, Anna!« I disse simple faa Ord udtaler han sin Kærlighed, og i dem ligger der maaske mere end i en veltalende Bekendelse[1]).

Overalt er der den samme Afsky for Fraser. To Brødre — Smaalændinger — holder af den samme Pige. Ingen af dem faar hende, og siden kan de ikke taale hinanden. Men da Andreas ligger paa Dødslejet, smelter Isen. Manuel byder ham en Snaps. »Tak«, siger den syge — »Er du vred paa mig?« — »Nej, er du vred paa mig?« Og de trykker hinandens Hænder, begynder at græde og forsones. — Det er en Scene uden Effekt, men ikke uden Storhed.

Eller læs, hvad stakkels Lena skriver til sin elskede! »Allerkæreste Johan, du maa ikke være vred paa mig!« Hun fortæller om sit Væddemaal med Kristin om Johans Kærlighed — et Væddemaal, som er faldet ud til Kristins Fordel — og hun slutter med at fortælle om sit stakkels Hjærtes dybe Sorg, at hun ikke mer vil kunne leve, naar hendes elskede forlader hende. »Det var Uret af mig at stole for meget paa dig. Det skulde jeg aldrig have gjort, saa havde alting nu været godt. Vær ikke vred paa mig. Lev vel, og jeg ønsker dig al mulig Lykke!« Ingen Fraser, ingen Patos, men en dybt gribende Sandhed, en stille Resignation, en Lidelse uden en Klage![2]).

Der kan som vi har set, gemmes meget under Panseret. Hvilken Godhed og Ædelhed, hvilken Finfølelse og Opofrelse ligger ikke ofte skjult bag en haard Skal, vi har mange Beviser herpaa i vore Folkeskildringer.

* * *

Sindsbevægelsen kan altsaa ikke sprænge Bondens Maske. Dog er der et Middel, som i Almindelighed løsner den. Brændevinen har Magt til at gøre Bonden vild og snakkesalig, den kan faa hans træge Blod til at koge over, vise os en Natur med et Raseri som en Bersærks, ja, næsten minde os om de gamle islandske Sagaer.

Skærgaardsbonden Karl August, denne tavse og rolige Mand, som i Almindelighed er saa ordknap og afmaalt, drik ham kun fuld, og han bliver trættekær og uregerlig. Ude af sig selv af

---

[1]) Tor Hedberg: Berättelser och Skizzer (1889). Fortællingen „Gamle Pers nya skötbåt".

[2]) Aug. Bondeson: „Vadet."

Forbitrelse, slaar han til alle Sider. Han springer, han skriger, den tavse Mand har skiftet Natur, det er umuligt at faa ham til at være stille [1]).

Eller se paa Håkon i Näregård, naar han kommer hjem om Natten! Han kalder paa sin Hustru og befaler hende at lave Kaffe. Det er forgæves, hun siger nej; han bliver vild og raaber: Op! Han river hende i Haarpisken, slæber hende ud af Sængen og kaster hende paa Gulvet, mens hun hviner og han hoverer. »Ser du, op maatte du!« raaber han, og Fortælleren tilføjer følgende oplysende Ord: »Efter den Tid behandlede han hende som et af sine Kreaturer.«

Eller ogsaa kommer han hjem midt om Natten med sine Svirebrødre. Drikkelaget begynder, Kortene danser paa Bordet og en af Kammeraterne opdager, at Håkon spiller falsk. Han bemægtiger sig Brændevinsflasken, sigter efter Håkons Hoved, farer i Struben paa ham som et vildt Dyr og kaster ham omkuld. Hustruen, som vil skille dem ad, indblandes i Striden. Håkon trækker sin Kniv, og da Morgenen bryder frem, ligger Kæmperne imellem hverandre, blødende, forhuggede og med iturevne Klæder [2]).

Der er dog ogsaa noget andet, som løser Tungen og overvinder Haardheden. Det er Bondens Humor, hans tørre Vittighed, hans Ævne til at dupere selv den mest klarttænkende og dannede. Læs om Hans Lando og hans praktiske Teologi (hos Ernst Ahlgren), om Fru Alfhild Agrells Ränta — en uimodstaaelig komisk Retsscene! Læs om Karlen Rundqvist (hos Strindberg) i *Skærgårdsfolk* — og se saa, om Bonden ikke kan være baade dybsindig og bidende!

* * *

Et af de Karaktertræk, der udmærker vor Bonde, er hans Ærbødighed for Penge, der ofte udarter til Gerrighed. Selv Børje, Fru Mariannes Mand, har dette Træk. Det hører med til hans Natur og er ham medfødt, hedder det. »Han havde som Bondesøn en til Ærbødighed grænsende Agtelse for Penge. Det var et fra Slægt til Slægt nedarvet Erhvervsinstinkt, en fra Forældre til Børn indprentet Skræk for at ødsle med Guds Gaver«. Den kan kæmpe med Bondens Godhed som en ond Magt. Den kan gøre

[1]) G. af Geijerstam: „Fattigt Folk". Fortællingen „Ute i skären".
[2]) Aug. Bondeson: „Allmogeberättelser". Fortæll. „Håkon i Näregård".

Indgreb i hans Kærlighed — til hans Børn, til hans Forældre. Den kan gøre ham til en Tyran, maaske til en Harpagon.

Her ligger lille Mia og hoster Blod op og svinder hen. Men Doktoren og hans Besøg koster 25 Kroner og Kørepengene — »lige saa meget som Kalvene tage til i Værdi et helt Aar igennem«. Faderen venter saa længe som muligt, og en skøn Dag dør hun[1]). Her møder vi en Enkemand, som bestandig skifter Husholdersker. Naar én er bleven udslidt, tager han en anden[2]). Her en Bondekone, en rask, prægtig Kvinde, som overtaler sin Mand til at laane alle deres sammensparede Penge til en Enke, som hendes Svigerfader vil drive bort, men den Aften, det er sket, er hendes Glæde forbi. Det gode, hun har udrettet, kan ikke opveje Offeret. Pengene var hende for kære, »det var mange Penge«, klager hun, »jeg kan ikke gøre for det. Jeg føler mig, som havde jeg mistet baade min Stilling og Ære i Huset. Hun var jo dog ikke i Slægt med os«? [3]).

Et andet Sted er Midlet blevet til Maalet, til et Slags Afgud, en ubønhørlig Tyran, en alt beherskende Gerrighed. Den fattige lille Dreng, som sparer og sparer Aar efter Aar, sparer for at udløse sin gamle Moder og sine smaa Søskende fra Elendigheden i Fattighuset og tage dem hjem til en egen Arne, — endelig har han Summen, har en Husmandsplads, et eget Hjem, men Dag efter Dag gaar, han opsætter og opsætter; Pengene har forhekset ham, han kan ikke give dem ud. Moderen dør paa Fattighuset, Sønnen begynder at drive Aager. Han forsømmer baade sit Hus og sin egen Person. Han bliver menneskesky og smudsig — en Harpagon i Bondeklæder[4]).

Nu skulde man tro, at disse Træk vidnede om Haardhed. Men Bonden har ikke Tid til at være følsom og klynkende. Først naar det er for sent, mærker han maaske Faren, og saa lider han dybt, skøndt i Stilhed. »Ikke et fortvivlet Ord kom der over Faderens og Moderens Læber, da Lægen var bleven kaldet for sent. Sligt ser man ikke i et Bondehjem«, hedder det i *För sent*, i Historien om lille Mia, og dog havde ogsaa hendes Forældre deres Svaghed. De gemte den stakkels Mias to smaa Træsko som Relikvier!

[1]) Sigurd: „I svenska bondehem". Fortællingen „För sent".
[2]) Alfhild Agrell: „På landsbygden". Fortællingen „Ett gläd'lik".
[3]) Samme. Fortællingen „Stora pengar".
[4]) Samme. Fortællingen „Gossen på bärget".

Og — hvilket Slid, hvilken Kamp for hver Spareskilling! Aars tunge Arbejde og Taalmodighed har samlet den. Det er Bevidstheden derom, der gør den til en Idol; det er Ungdommens Forsagelser og Frugten deraf, en sorgfri Alderdom, som Bondekonen giver bort, da hun hjælper den stakkels Enke. — — —

Ingensteds lægges der dog saa stor en Vægt paa Pengene, som i Ægteskabet. Her kan de betyde mere end alt andet, mere end Kærligheden. Soldaten, som kommer og præsenterer sin Kæreste, — Kæresten ser saa gammel ud, som hun godt og vel kunde være hans Moder, — hvad tror De, han siger, da hans Kaptajn gør en Bemærkning om hendes Alder? At hun er rig, hun har 400 Rbdl., og at hun i sin Kiste har 6 nye Særke[1]).

Ægteskabet bliver saaledes ofte en Forretning, et Slags Handel. Johannes vil have en Kone, et Menneske, som kan passe hans Gris, og han tænker paa Petronella, som har rødt Haar og en Ko. Da han aabenbarer hende sin Kærlighed, faar han at vide, hvad hun ejer. »Hun har en Ko i Stalden, paa Loftet to Sænge med Sængeklæder, i Kisten to ægte Sølvskeer og 25 Rigsdaler i Sparekassen«. Frieren forvisser sig om, at Sølvet er stemplet. Han føler paa Sængeklæderne og spekulerer over, hvad Koen vel kan malke. De gaar hen for at faa lyst for sig, men paa Vejen møder de Sven. »Kan I ikke gøre det om?« spørger han uden videre. Johannes tøver, — han kom først. Sven siger: »Skidt med det! jeg mener, at naar Petronella og jeg lagde vore to Halvgaarde sammen, saa kunde der blive noget stort ud af det!« Petronella havde gaaet i 20 Aar og ønsket, at hun maatte blive Bondekone. Sven er rigtig Bonde, og Petronella fortryder, hvad hun har gjort. Sven byder endogsaa Johannes 6 Kr. — forgæves! Tilsidst bliver man saa enig om, at han skal afstaa hende mod at faa Koen[2]).

Endnu mere drastisk bliver Forholdet hos et andet Par. Tre Gange er der lyst for Karlen Per og hans Bengta. Den Husbond, hun tjæner hos, beder hende om at blive. Hun kan ikke modstaa, Vilkaarene er gode, og det værdige Par gad dog vide, om ikke Lysningen kunde »gøres om«. Per skal saa i Stedet for gifte sig med Inger, en ung Bondepige. Per, som har faaet en

---

[1]) Sigurd: „I sv. bondehem". Fortællingen „I kronans rock".

[2]) Alfhild Agrell: På landsbygden. Fortællingen „När Johannes i torpet skulle sta å skaffe sej en hustru".

Husmandslod, kan ikke hjælpe sig uden Kvindfolk, og han henvender sig saa til Præsten for at faa ham til at ordne Sagen. Denne taler om at faa Lysningen annulleret og om at skrive til Domkapitlet. »Koster det noget?« — »Ti Kroner«. — Han og Bengta overvejer det og kommer til det Resultat, at det er for dyrt. »Saa maa vi hellere gifte os«. Præsten koger af Harme, men Bengta siger eftertænksomt: »Naar det ikke kan gøres billigere end for 10 Kroner, saa kan det blive som det er. Hvad Klokkeslet kan vi komme og blive viet paa Fredag?« [1]).

Er Motivet ikke Penge, er det dog ofte en eller anden materiel Fordel. Enten er det Forpagteren eller Husmanden, som maa have en Husholderske, eller den stakkels Tjænestekarl vil gærne have lidt bedre Mad end han faar paa Gaarden; og er der Tale om at gøre et Valg, spiller Gangklæderne Hovedrollen. Sjældnere hænder det, at Kærlighed er Motivet, det vil sige en Følelse af den Art, som vi tænker os den. Kærligheden er for Bonden et Begreb, der er saa svært at fatte, at hvis Bondepigen siger, hun ikke elsker sin Kæreste, faar hun det Svar, at Ordet »elske« kun er et Romanudtryk. »Elske, er det et Ord for en Bondepige? Det har du nok faaet fra en Roman«. Og da Anders frir til Stine, som han holder af, og som han har længtes efter, siger han uden videre i en rolig og blid Tone: »Det, som der staar i Bøgerne om Kærlighed og saadan noget, forstaar jeg mig ikke paa. Jeg véd kun, at jeg har aldrig syntes, nogen var saa sød og rar som du« [2]).

Saadan er hans Kærlighed, usminket og simpel, men lige saa dyb og ærlig, som den Herremanden ævner. Stina er hans Kærlighed, hans første og eneste. Hun foretrækker en anden, en Drukkenbolt, hun bliver ulykkelig, og da hun som Enke er lige ved at komme paa Fattighuset, kommer den trofaste Anders og tilbyder hende sit Hjem.

Det er Troskaben, der karakteriserer denne Ømhed eller Hengivenhed. Aar kan gaa hen, Skæbnen kan veksle om, Bondepigen gifter sig maaske mod sin Vilje med en anden, men endda vil den oprigtige og stærke Følelse, Kærligheden til den Mand, hun en Gang har fæstet sit Hjærte ved, blive ved at leve. Aldrig

---

[1]) Ernst Ahlgren: „Från Skåne". Fortællingen „Giftermål på besparing".
[2]) Saxon: „Bondfolk".

kommer den frem, aldrig Klager og ingen Taarer. Nej, den er praktisk, den viser sig kun i Handling.

Og naar den undertiden viser sig i Udtryk, i Blik, faar den ofte ligesom en fin Duft af Poesi. En søndagsklædt Daglejer kommer ind i en lille Boghandel og blader i en Lægebog; han er ikke rigtig ædru. Han faar Øje paa Fortællerens, Fru Benedictsons, Krykker. Han spørger om, hvad hun fejler, om hun aldrig kan blive rask; han vilde saa gærne købe et Par Krykker til sin Kone. Han bliver ligesom forvandlet, saa snart han taler om den syge. Ømt og med Stolthed viser han paa sin Dragt — Konen har vævet den, skøndt hun er saa syg, — og han gaar bort, siger Fru Benedictson, »efterladende et venligt Minde og et talende Vidnesbyrd om den sande Hengivenheds Ævne til at højne og forædle alt, hvad den gennemtrænger — selv hos en beruset Mand« [1]).

Og hvor sundt, hvor naturligt, hvor frit for al Romantik bliver ikke et saadant Ægteskab hos Bonden — d. v. s. hvis han er en virkelig brav Mand og Konen af god gammel Bondeslægt. »Historien om en näsduk« [2]) fortæller om saadant et Par. Det er Bolla, som er opdragen »ved sin Bibel, Spinderok og Væv«. Hun gifter sig med Per, den vordende Rigsdagsmand. Han er flere Aar yngre, han bliver forgudet af Konen og bliver, takket være hende, den ansete Hr. Assarson. Bolla er ganske hans personificerede Vilje. Hun dyrker ham ved at arbejde for ham frivilligt og udholdende. Hun tænker kun paa Gaarden, Husholdningen og Per — altsammen uden Spor af Kryben eller Underkastelse.

Hun søgte aldrig at indvirke paa hans Handlinger og Beslutninger, men hun øvede dog en Slags uberegnelig Indflydelse. »Der var i hans Optræden noget roligt tillidsfuldt, som kom af, at han i Hjemmet følte sig absolut uantastelig. Hans Ro i alle ydre Stridigheder var vokset frem af Bevidstheden om, at i Hjemmet var han fri for al Strid og Splittelse. Allerede i Tanken om det maatte der være Hvile. For ham kunde der aldrig være Tale om at blive nervøs. De moderne Teorier vilde maaske have svært ved at anerkende dette for et Ægteskab i højere Forstand, men det er sikkert, at dette Forhold, saa frit for Pjat og Romantik,

---

[1]) Ernst Ahlgren: Berättelser och Utkast. Fortæll. „Efter Torgdagen“

[2]) Samme. Sammesteds.

var kærnesundt, og at det gav denne Mand en Frihed og Styrke, som under ingen andre Omstændigheder vilde have været mulig«.

* * *

Naar en Folkelivsskildrer i en nylig udkommen Bog siger: »Ubevidst modtager vist Husmanden saa vel som den æstetisk dannede Indtryk af de Stemninger, som Skoven, Stjærnehimlen og Aftenens Skygger fremmane« [1]), er jeg bange for, at han med eller mod sin Vilje overdriver. Bonden er altfor nøgtern; Poesien er ikke hans Sag; og det, vi mener, naar vi kalder Naturen skøn, har ingen Betydning for hans Opfattelse af Naturen. Engen er Græs og Foder, Skoven er Brænde og Tømmer, Kornet paa Marken er hans Erhverv, hans Brød. Hvad han ser er det materielle. Det er smukt, hvis der er meget af det.

Bonden har ikke let ved at rive sig løs fra denne Tankegang. Hele hans Verden er Lodden, Landsbyen, Familjen, og han hæver ikke sit Blik fra dette hverdagsagtige Milieu. Hans Fædreland er Marken, Skovbakken, hvor hans Hus ligger, Alteret, hvor han har staaet som Konfirmand, og Kirkegaarden. Stiller han til Tjænesten som Soldat, er det det samme. Han gør det ikke altid for at dø for »Konge og Fædreland«, som Skjalden siger, men af den Grund, at han saa faar mindre at bestille. Det daglige Arbejde er lettere paa Eksercerpladsen end paa Gaarden, og desuden kan han paa Soldaterlodden gifte sig med sin Grethe [2]).

Trods dette tilsyneladende egennyttige Motiv, er Bonden dog Patriot og mere hengiven end nogen. Netop det, at han er vokset saa fast til sin Lod, gør den saa kær for ham, at den bliver som en Del af hans Person, og der ligger altid hos den unge friske Bondesøn en Længsel efter, at komme til at eje Fædrenegaarden, at faa Lov til at tage fat dér, hvor Fader slap, at komme til at høste af den magre Jord, som maaske hans Farfaders Farfaders Farfaders Fader har dyrket, og hvor Slægtled efter Slægtled har stræbt og kæmpet« [3]).

Et mangler han dog: Sansen for Romantik. Dertil er han for sund, for nøgtern og for jævn. Undertiden bliver han rent ud triviel, den personificerede Prosa, drastisk uden selv at vide det.

---

[1]) R. Melander: I frack och vadmal.
[2]) Sigurd: I svenska bondehem.
[3]) Saxon: Offrad.

Lars har været hos Præsten og faaet sin lille Stina døbt. Om Aftenen gaar han hen og lægger sig paa Knæ ved Konens Sæng — »ikke«, siger Fortælleren, »for med Hovedet gemt ved Hustruens Bryst at drømme om den lilles Fremtid — — — kun for at trække sine Træsko frem til han næste Morgen skal ud at sætte Dige op«. Og til Konen, der er saa svag, at hun knapt kan røre et Lem, siger han i en rolig og eftertænksom Tone, da han har lagt sig: »Sissa, nu er det allerede 4 Dage siden, Tøsen kom til Verden; tror du ikke, du er saa rask nu, at du i Morgen kunde gaa ud og hyppe Kartofler?« [1]). — — —

Her møder vi paany den samme indgroede Sejghed. Egensindigt holder han fast ved de Begreber, Livet har skabt; selv i de Øjeblikke, hvor noget ondt rammer ham, en Sorg eller Smerte, fysisk eller psykisk, kan en Ubetydelighed igen knytte den brudte Traad. Her gaar der en gammel Kone, som skal flytte, ti hun er stødt bort, jaget fra det Hjem, hvor hendes Sønnekone har taget Styret. Hun er vred, fortvivlet, ude af sig selv, og dog kan hun ikke rive sig løs fra Grisen eller Hønsene. Grisen skriger efter Æde, — hun giver den lidt Græs. En Høne er bleven lukket ude, — hun lukker op for den og slipper den ind. Og da Konen tilsidst mærker, at hele Kreaturflokken er i Marken, farer hun ud og driver Dyrene bort med en Kæp [2]).

Her ligger gamle Krabb, en fattig Husmand, paa sit Dødsleje. Dødskampen er haard og Smerterne store. Pludselig drager en tyk Sky forbi Solen, og glemmende baade Præst og Smerter raaber han med Forfærdelse: »Mor, hvor i Herrens Navn skal dog Husbond faa sin Rug ind, hvis det bliver saa ustadigt Vejr [3]).

[1]) Sigurd: I svenska bondehem.
[2]) Samme. Ib.
[3]) Ernst Ahlgren: Folkelif.

(Sluttes).

Nils Erdmann.

Teaterbrev.

Hvor meget forskelligt af Kunst sér man ikke paa en Rejse som min — mangt og lidt.

Vel er hvad man saá, som et Slags Prøvekort over et Par Landes Kunst, men Prøvekortet er stillet sammen af Tilfældets altfor urolige Hænder. Indtrykkene klarner sig ikke ret og det hele virker kaleidoskopisk.

Der saá jeg nu Christian Zangenberg i Bergen. »Fra det kongelige Teater i København som Gæst«.

I og for sig var dette Gæstespil lærerigt. Ti alt det, som Hr. Zangenberg paa sin Dampskibsrejse havde mistet eller syntes at have mistet — dømte haardt vort Teater.

Hr. Zangenberg betyder paa Kongens Nytorv Friskheden og Kraften. Vi tilgiver ham hans Fejl paa Grund af hans Oprindelighed og Natur. Han tager, synes vi, i det mindste Tag i Versene og sætter Fødderne saa paa Brædderne, at man siger til sig selv: ›Der kommer noget, som ligner en Mand.

Alt dette er paa vort Teater Hr. Zangenbergs Magt og Chance. Og netop det syntes — i Bergen tabt.

Stillet ind i denne Kunst af Liv og Vildskud, den norske, syntes vor unge Helt tam, sirlig, smagfuld og pyntet.

Hans Broder Kaj kom ikke fra Skoven ved Esrom men var stegen ned fra et af Düsseldorfernes kønne Malerier af Munke: Saa levende var Broder Kaj ved Siden af Hr. Garmanns Mefisto eller — man griber altid fejl af Navnene i denne Faust-Omskrivning — Rus.

Hr. Garmann er som Inkarnationen af Scenekunst i Norge.

En stor ubændig Kraft, som ikke kender Lov. Et mægtigt Naturel, der griber til og griber fejl. En Fremstiller, som tumler fra den fuldkomneste Sandhed og højeste Illusion til den urimeligste Overdrivelse og hvor utilgivelige Brist støder de overordenligste Fortrin paa Ærmet.

Denne Kunst har alle de Fejl, som den kompletteste Mangel paa Uddannelse maa give. Disse Folk kan hverken styre Røst eller Krop. De kan hverken gaa eller staa, og Midlet, Instrumentet, hvorpaa de spiller, deres Legeme, lystrer usikkert deres Intention.

Men denne usikre Kunst naar stødvis de overraskende Virkninger, fordi den har ikke anden Iagttagelsesmark end Livet.

Den ejer ingen blodløse Aner af Teaterfigurer, hvis gamle Parykker og Sminkekrukker den har arvet. Den maa gaa ud i Livet og finde sit Stof.

Paa Maskerne alene, som disse Skuespillere anlægger, sér man, hvor denne Kunst er fra: fra Gaden, fra den lyse Virkelighed, fra den frie Luft. Og midt i forfejlede Scener af falsk anlagte Figurer glimter pludselig Livets egen Tonefald uimodstaaelig frem.

Som for Eksempel i det hæslige »Andréa« — en Vanskabning af et Ægteskabsdrama, stablet op for Amerika.

Man havde i dette Stykke, hvis Udførelse fordrer den yderste Virtuositet, givet Titelrollen til en Elev. Resultatet blev derefter. Men dog klang hist og her — i et Kærlighedsudbrud, i et Angestskrig, i Skinsygens Harme — den unge Kvindes Liv sejerrigt igennem selv den Sardouske Unatur og det amerikanske Rabalder. Der kunde lyde paa en Gang Toner af en skøn — men ikke sødladen — Kvindelighed, der forsonede med Elevens Dilettantisme og næsten med Stykket.

Og finder her en enkelt Gang en Kunstner en Rolle, der passer netop hans Krop, som var den syet til ham, et Parti, der ikke fordrer Færdigheder — — saa viser denne lige til Triumf, hvor langt man i Kunsten naar med Ærlighed.

Det er langt. Ærligheden skraber selv femtiaarigt Støv af Figurerne.

Eller vil man tro mig, naar jeg forsikrer, at sidste Akt af »Capriciosa« der oppe paa Bergens Teater — takket være Hr. Garmann og Fru Sperati — blev det fulde Liv og den dybe menneskelige Sorg?

De to gamle — der sørgede over en tabt Søn.

»Frits« sad og smaagræd — affældig og sagte rokkende, saadan som de gamles Kummer er. Mariane sang og saa paa én Gang rejste den gamle »Ulk« sig fra sin Plads i den anden Ende af Stuen og helt stilfærdigt gik han hen og kyssede sin gamle Hustru og vendte tilbage til sin Stol — mens Mariane sang.

Det Kys stod ikke i Regissørens Bog — men i Teatret blev der en Stemning som i en Kirke.

— — —

August Lindbergs Hamlet gensaá jeg.

Teatret var fuldt fra Gulvet til Taget. Mest helt unge Mennesker.

Hvad søger disse atten-tyveaarige i »Hamlet«? Hvad drager dem til Huset? Er det Ophelias sørgelige Skæbne? hendes blide og hjælpeløse Vanvid, som rører deres Hjærter? Eller Laertes' Rasen? eller det Genfærd af en Konge, som fordrer Hævn af sin Søn?

Eller harmonerer ubestemt og uklart Hamlet-Skikkelsens dunkle Tungsindighed med den Tyveaars-Melankoli i deres egen Sjæl?

Vist er, at dette Publikum af »Blodunge« lyttede til Hamlets Monologer med en brændende Andægtighed. For Lindbergs Stemme passer ingen Rolle som Hamlets. Denne vege Røst lægger Tungsindsslør saa tæt, tæt over Ordene . . . .

. . . Hvilket Held i det hele taget at træffe den Lindbergske Trup paa sin Vej. Denne store Sceneleder skaber jo — saa snart der tales hans eget Sprog — Skuespillere.

Der er i hans nuværende Trup nogle af de gamle og kendte.

Frøken Rustan gav i »Et Brud« sin gamle Rolle. Hun er endnu lige sejerrig skøn, og nu er hun ovenikøbet paa Vej til at blive en betydende Fremstillerinde.

Hendes Frøken Brorson var paa Kornet taget. Hun var klar i Hovedet, livsdygtig og kommen til Ro. Naar Fremstillinger er saa ægte, som denne nu er bleven, virker de som et Portræt af en nær Bekendt.

Og næste Aften viser Frøken Rustan, der som Frøken Brorson var mer end fager at sé, det hensynsløse Mod at gøre sig fed, lasket, tandløs og uappetitlig styg — naa, maaske er, naar alt kommer til alt, Modet ikke saa meget værd, naar hver Mand i Salen ved Synet af den kunstige Grimhed siger til sig selv: Hvilke Anstrængelser har hun dog ikke maattet gøre for i tre Timer at synes saa styg —; hæslig gør hun sig for i Strindbergs »Hemsøborna« at skabe en Fru Styf, der bliver Stykkets Midtpunkt og rent ud blænder ved sin Livagtighed.

Der er ogsaa andre kendte hos Lindberg: Axelsson, Fru Lindberg, hvis Cyprienne var kær og killingeagtig som altid. Men der er dog flere ny, og de synes Skuespillere alle.

Hvordan spillede ikke Frøken Seelig i »Et Brud«. Gid vore pippende Skuespillerinder i Geled kunde drage af Landet for at sé denne unge svenske, som giver et Billede af en ung Kvinde. Det var en Velsignelse en Gang at møde en Elskerinde paa Teatret, som virkelig fortjænte at være langskørtet.

Hvor kraftfuld var ikke i »Hemsøborna« C. Eliasson, hvor ægte Hr. Sjögren — enten maa de virkelige Skuespilleræmner summe om Lindberg som Myggene om Lyset eller han stamper dem af Jorden.

Eller han arbejder med dem og kan arbejde. Det sidste synes sandsynligst.

— — —

»Hemsøborna« er den Lindbergske Forestillingsrækkes *clou*.

I Parentes sagt en stadselig Serie af Forestillinger: Hamlet — »Et Brud« — »Lad os skilles« — »Et Besøg« — »Hemsøborna«.

Medens disse kunstneriske Begivenheder gik hen over den Stad Gøteborg, spilledes paa »Stora Teatern« »Den Pukkelryggede« ti Gange for hartad udsolgt Hus. Strindberg hædredes med Tilstedeværelsen af omkring halvandethundrede Personer.

Novellen »Hemsøborna« er kendt. Dramatiseringen er skaaren lige ud af Romanens Kød. Men disse Dramatisører! De skærer ud af Romaner ti Skaalpund Kød og Blod og de faar det dog ikke til Liv — ti Romanernes Hjærte faar de aldrig frelst.

Denne Bearbejdelse nu.

Den er gjort af Digteren selv. Han har skaltet og valtet som han vilde. Her er det ikke en Busnach, som har traadt døde en Zolas levende Ord. Digterens egen Diktion er bevaret i Værket og giver det Lød. Her har ingen plump Teaterskrædder forvansket Snittet ved Effekter, ved hvilke han anraaber Galleriet. Digteren selv — har slagtet sit novellistiske Mesterværk til et Drama.

Slagtet, ti denne Dramatisering har Indhold nok. Den har ogsaa Mennesker. Den har fremfor alt en ydre Livagtighed, som paa et hængende Haar ligner Livet.

Men den er intet Drama, og den lader kold.

Om Menneskene dog en Gang kunde lære, at Roman aldrig kan blive et Drama. En Dramatisering kan slumpe til at blive et Kassestykke, men den kan aldrig blive et Kunstværk.

Det er ganske selvfølgeligt. Fra det første Øjeblik en kunstnerisk Idé undfanges i en Kunstner-Sjæl, har den allerede Spiren til sin Form, sin bestemte Form — enten Roman eller Drama eller Digt.

Roman og Drama er to forskellige Væsner. Roman og Drama ligner hinanden saa meget som en Ko ligner en Vejrmølle.

Det er derfor, at nu f. Eks. i »Hemsøborna« alle Novellens Personer, ja næsten Mennesker er der; alle Navnene er der; Optrinene, selv Handlingen om De vil.

Men ét er der ikke — ét er dødt: Digterværket.

Det, som Romanforfatterens Øje hos August Strindberg saá, kan ikke en Gang Dramatikeren Strindberg arrangere saaledes, at det ikke paa Scenen synes skævt, forvirret og vredet af Led.

»Hemsøborna« er ikke født til Scenen. Den er som alle Dramatiseringer blot af de Folk, som »gaar til Teatret« . . .

. . . Lindberg har i Fremføringen af Stykket nedlagt sit hele Geni. Han, som Aftenen forud havde vist, hvor fuldkommen han kunde fange Tonarten i »Et Brud«s dæmpede københavnske Hjem, lod i »Hemsøborna« svensk Bondeliv stige frem med en Hensynsløshed, der strejfer Brutaliteten. Her herskede en Gaaen Livet paa Klingen, som var August Lindbergs omvankende *Theâtre libre* værdig. Her var alt forvandlet.

Disse Skuespillere var Bønder. Illusionen, som møjsomt var naaet ved tusende smaa Midler, var fuldkommen. De gik og stod, de talte og satte sig som Bønder.

Fremfor alt havde de Bonderøster — hvad der for mig var Opførelsens store Under.

Ikke, at de talte Dialekt. Næsten slet ikke. Men det var selve Stemmerne, som var blevet Bønders. Noget hæse, i Udbrud ubeherskede, altid uøvede.

Jeg tror aldrig, at Skuespillere paa noget Teater har talt saaledes, som her August Lindberg havde faaet en hel Trup til at tale.

Hos os har hver Skuespiller sin velplejede og fortræffelige — paa Kongens Nytorv tillige meget sensible — Røst. Han pynter den ved Lejligheder op med visse Bilyd, eller han sminker den ud med en tarvelig Dialekt.

Men aldrig føjer og bøjer han denne Stemme efter den Stues Luft og Temperatur, i hvilken hans Fremstilling færdes. For ham er hver Stue kun paany Teatret.

I den store Skuespilkunst gaar Tæppet imidlertid hver Aften op for et nyt Hjem, hvor sammenlevede Mennesker har sine særegne sammenarbejdede Stemmer, sine Tonefald, sin Maade at tale og tie paa.

Lindberg kender denne Hemmelighed. Hvor forskellig var dog ikke saa at sige Farvelægningen over disse Stemmer — de

samme Stemmer — i »Lad os skilles« og i »Et Brud« og nu hos disse Bønder .... Den kyndige forbavses over et saadant Resultat.

Og alligevel, naar »Hemsøborna« ikke gør noget dybt Indtryk paa vort Sind, ligger Grunden dertil ogsaa i Opførelsen — trods alle Fortrin.

Ti Udførelsen brast paa ét Punkt, det eneste, hvor Stykket muligvis ved en stor Fremstillerindes Hjælp havde kunnet reddes.

Enken Flood spilledes nu kun agtværdigt; men Hr. Lindberg havde burdet kunne sé, at kunde ikke den betydelige Fremstillerinde til denne Rolle findes og skaffes, burde Stykket forblive uspillet. Ti fra denne halvgamle Enkes Kærlighedskamp skal Lyset over Stykket gaa ud. Her ligger det menneskelige Indhold, som skal bevæge os og holde os fast.

Allerede Forfatteren spredte Lyset over altfor mange Hold. Fremstillingen maa samle det desto tættere om den ene Skikkelse, saa Øjet hviler, Interessen bindes der.

Nu sés »Hemsøborna« nærmest med en ret kølig kulturhistorisk Interesse.

— — —

Hvor meget forskelligt man sér paa en Rejse som denne — hvor mangt og hvor lidt.

Og dog altid nok til at indsé, at paa intet Teater findes der for Øjeblikket mindre af Liv og mere af Støv end paa vort.

Man ændrer hos os Teaterlovene. Man eftergiver Afgifter. Og det hele bliver ved det gamle. Man opdager nye Talenter. Man finder endogsaa undertiden pludselig ny Livskraft hos de ældre. Og alligevel bliver alt ved det gamle.

Ikke Love trænger vi. Ikke en Gang Talenter. Hvad der trænges er en Mand.

Teaterlederen er Teatret.

Der sad mere tysk Skuespilkunst i Laubes Hoved end i alle tyske Skuespilleres tilsammen. Og der er med én Lindberg til Leder mer sand Teaterkunst i Sverigs Provinsbyer end i alle vore Skuespilhuse tilsammen.

Høedt, Lange, Theodor Andersen tror jeg, var Teaterledere. — Nu har vi kun nogle Teaterdirektører.

Forskellen er betydelig.

Herman Bang.

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

NOVEMBER—DECEMBER 1889.

INDHOLD:

KJØBENHAVN.
P. G. PHILIPSENS FORLAG.
THIELES BOGTRYKKERI.

Demokratisk Radikalisme.

En Indsigelse.

I.

Naar jeg føler mig opfordret til at rette nogle Bemærkninger mod den Artikel om »aristokratisk Radikalisme«, som Dr. Georg Brandes offentliggjorde i »Tilskuerens« Augusthæfte, saa vil jeg ikke, at det skal ske, uden at jeg først og fremmest og af oprigtigt Sind udtaler, hvor meget jeg anerkender, hvad vor Literatur og vort Aandsliv skylder denne Mands glimrende Begavelse og store Ævne til at vække og begejstre. Jeg mener ikke, at hans Betydning kan udtrykkes derved, at han har sat Problemer under Debat; ti han har egentlig aldrig selv villet være Tænker; — hvad der har været hans Fortrin, er hans store Ævne til med Energi og Varme, eller for at bruge et Udtryk, han selv i den seneste Tid synes at ynde, med Voldsomhed at henpege paa saadanne aandelige og literære Fænomener, som han anser det for værdt at sysle med og lade sig paavirke af. Selv de, der ikke paa deres eget Omraade have lært noget af ham, og som i mangt og meget maaske endog have følt sig i Afstand fra ham, kunde dog ikke andet end følge hans Virksomhed med Sympati og være ham taknemlig for det Liv og den Bevægelse, han vakte. Jeg ser her endda bort fra den vidunderlige Ævne, han besidder til stemningsfuld Karakteristik, og som gør hans literaturhistoriske Værker saa tiltrækkende.

Men den nævnte Artikel har baade ved hvad den angriber og ved hvad den opstiller, grebet saa stærkt ind i hvad der for mig staar som sandt og rigtigt, og den hele Tankegang, den hviler paa, har i den Grad forarget mig, at jeg maa gøre, hvad jeg kan

for at bekæmpe den. Det forekommer mig tillige, at den bærer Vidnesbyrd om det mislige i at indskrænke sig til en blot vækkende eller æggende Virksomhed, i Stedet for at gaa selve de Problemer, man rører ved, nøjere ind paa Livet. Jeg finder, at den Styrke og Voldsomhed, hvormed Artiklen er skreven, staar i et underligt Misforhold til Klarheden og Grundigheden i Tankegangen. Det er ganske vist forbundet med nogen Vanskelighed at vide, hvem man egentlig skal adressere denne Bebrejdelse til. Ti det er ingenlunde altid let at afgøre, hvem de enkelte Udtalelser skrive sig fra, Friederich Nietsche eller Georg Brandes. I sin Beundring for den tyske Digter eller Tænker (hvad man nu vil kalde ham) gør Artiklens Forfatter hans Tanker til sine og udtaler dem ofte i sit eget Navn og i sit eget Sprog. Men det er ikke altid let at vide, hvem man har for sig. En kritisk Undersøgelse af Forholdet mellem dem vil jeg ikke indlade mig paa. Jeg anser mig berettiget til at drøfte den »aristokratiske Radikalisme«, saaledes som den her er gjort gældende, hvad enten Nietsche eller Brandes er Ophavsmand til de enkelte Sætninger. Kun hvad et enkelt Punkt angaar, vil jeg til Slutning gaa nærmere ind paa Nietsches Anskuelser i og for sig.

Hvad jeg tror, Dr. Georg Brandes har forset sig paa, er den Betydning, som Kraft og Hensynsløshed kan have, afset fra Værdien af det, i hvis Tjæneste de staa. Der er noget tiltalende og vækkende ved enhver kraftig Livsytring, ikke mindst paa det aandelige Omraade. Den kan virke rensende og forfriskende, og sætte andre Kræfter af større Værdi i Bevægelse. Men én Ting maa dog aldrig glemmes: at selve Styrken ikke er noget Bevis for Værdien eller Gyldigheden. Alligevel er det paa en Maade dette, Nietsche hævder. Ti til de mange Ting, han polemiserer imod, hører ogsaa Videnskaben, ja selve den videnskabelige Aand, den Grundstemning og den Grundforpligtelse, hvorpaa al videnskabelig Forsken hviler. Efter at have bekæmpet »det asketiske Ideal« under forskellige Former, genfinder Nietsche det nemlig ogsaa hos Videnskabsmændene. Disse have maaske aflagt mange andre Fordomme, indrømmer han; men de tro endnu paa Sandheden, og ere derfor ikke frie Aander. De hylde endnu ikke den Maxime: »intet er sandt, alt er tilladt!« »Jeg kender«, fortsætter Nietsche, »alt dette maaske altfor godt paa nært Hold: hin agtværdige Filosofafholdenhed, til hvilken en saadan Tro forpligter, hin Tankens Stoicisme, der tilsidst forbyder sig selv lige saa

strængt at sige Nej som at sige Ja. ... Vi erkendende ere blevne mistroiske mod alle Slags troende; en Mistro har efterhaanden væunet os til at slutte omvendt af, hvad man en Gang sluttede: nemlig overalt, hvor en Tros Styrkegrad træder meget i Forgrunden, at slutte til en vis Svaghed i Bevisligheden, til selve det antagnes Usandsynlighed. . . . Hvis nu intet var mere guddommeligt end Vildfarelsen, Blindheden, Løgnen?« (Zur Genealogie des Moral. p. 167—169). — Hvad jeg her er betænkelig ved, er ikke, at det Spørgsmaal opkastes, hvilken Værdi videnskabelig Erkendelse har for det menneskelige Liv. Et saadant Spørgsmaal er berettiget, og jeg har selv søgt at give Bidrag til dets Besvarelse (se Afsnittet om intellektuel Kultur i min Etik). Men naar den »Tankens Stoicisme«, der vejer sit Nej lige saa vel som sit Ja, forkastes, saa bortdrages derved Grundlaget fra al Videnskab. Det maa nemlig vel mærkes, at et Ja i én Retning ikke nødvendigvis medfører et Nej i en vis bestemt anden Retning; det kommer an paa, om de to Retninger udelukke eller ophæve hinanden, og dette maa nøje overvejes. Det drejer sig da her ikke om at tillægge Videnskaben mere eller mindre Værdi; det gælder, om den i det hele skal være til. Aldrig kan en Overbevisnings Styrke være tilstrækkelig Garanti for dens Sandhed. Netop den Styrke, hvormed den ytrer sig, vil gøre det vanskeligt at prøve de forskellige Muligheder paa alsidig Maade; man vil være tilbøjelig til at holde sig til den ene Mulighed, man nu én Gang har faaet fat paa med saa stor Kraft. Det er sundt og godt og uundværligt for Livet, at der danner sig stærke Overbevisninger; men de maa finde sig i, at Kritiken (d. v. s. Prøvelsen) følger dem for at undersøge Gyldigheden og Begrundelsen. Der er her to Sider af det menneskelige Liv, den kraftige Selvudfoldelse og den besindige Prøvelse, som det gælder at bringe i indbyrdes Harmoni. Det er vanskeligt, og ingen løser Opgaven uden at komme til at hælde mere til den ene eller til den anden Side. Men Livet er i det hele en vanskelig Ting og bliver ikke lettere, fordi man slaar en Streg over en væsentlig Side ved den Opgave, det stiller.

Den Bebrejdelse, Nietsche retter mod den videnskabelige Aandsretning, er nu i Virkeligheden ubegrundet. Enhver kraftig Livsrørelse har sin Ret, og Videnskaben lader den roligt udfolde sig. Den staar som en foreløbig Magt, og Videnskabens første Forhold til den er iagttagende: Lad os se, hvad Livet her bringer os! Alt levende har jo sin Ret! — Fra sin egen Erfaring kender

Forskeren Betydningen af de foreløbige Indskydelser og Hypoteser; det er dem, som føre til Opstillingen af de Ideer, der saa siden kunne prøves i det enkelte ved de strænge logiske og eksperimentale Metoder. Det er usandt, at »Tankens Stoicisme« er mistænksom overfor den kraftige Livsbevægelse, den levende Tro, eller at den behøver at være det. Kritiken vaagner først, naar det Liv, hvormed noget staar for Følelsen og Fantasien, forveksles med objektiv Gyldighed. Saa kunne Konflikterne komme, indtil den rette Begrænsning er naaet. Det er det dogmatiske, ikke det levende og det kraftige, der udæsker Kritiken.

Efter disse Forbemærkninger gaar jeg over til, hvad der egentlig ligger mig paa Hjærte, at begrunde en Indsigelse mod den aristokratiske Radikalisme. Jeg vil først drøfte den Sætning, som er opstillet i den ovenanførte Artikel: at Menneskehedens Opgave er at frembringe store Mænd. Dernæst vil jeg belyse de Indvendinger, der i samme Artikel er fremførte mod Velfærdsmoralen. Til Slutning vil jeg undersøge Nietsches Lære om Moralens Oprindelse.

II.

Det er ikke ganske let at overbevise sig om, hvad den aristokratiske Radikalisme egentlig hævder. Der gør sig i Artiklen øjensynligt en vis Usikkerhed gældende, som først og fremmest maa fremdrages.

Der citeres p. 574 følgende Udtalelse af Nietsche: »Menneskeheden skal uafbrudt arbejde paa at frembringe enkelte store Mennesker — dette og intet andet er dens Opgave«. Og paa næste Side hedder det, at »Nietsches Grundforestilling er, at et Folk vil sige den Omvej, Naturen gaar for at frembringe en halv Snes store Mænd«, — »at Menneskehedens Maal ikke er et i det uendelige udskudt, men maa ligge i dens højeste Eksemplarer« »Masserne« (hedder det p. 581, uden at man véd, om man skal tilskrive N. eller B. denne Ytring; NB vilde maaske være et passende Tegn), »de er altid kun at betragte som et af tre, enten som Kopier af de store Personligheder, daarlige Kopier, udviskede Kopier i daarligt Materiale, eller som Modstand mod de store, eller endelig som Redskab for de store«[1]). (Man mærke sig

[1]) Udhævelserne ere af mig, baade her og i det følgende.

dette Trilemma: enten Kopier, eller Modstand, eller Redskab. Intet fjærde?)

Disse Udtalelser ere tydelige nok. Men en anden Gruppe af Sætninger peger hen til, at de store Mennesker, de højeste Eksemplarer, selv dog igen ere Redskaber for mere omfattende Formaal, saa at der synes at være et Maal, der er højere end det højeste! Og disse Sætninger findes Side om Side med de første, saa at selv den Læser, der ikke straks er mistænksom overfor store Ord, føler sig tvivlraadig. Det hedder saaledes p. 574: »Det højeste, Mennesket kan naa, er et heroisk Liv, et, i hvilket der kæmpes med de største Vanskeligheder for noget, som paa en eller anden Maade kommer alle til Gode«, og »de Mennesker, der ere Historiens Formaal«, betegnes som de ædle, de i stor Stil gode, de, i hvem det godes Genius virker«. — Herefter ligger det sidste Maal dog ikke i de store Mennesker, men i det, som de virke for. Og naar de kaldes »gode i stor Stil«, hvad betyder det saa andet end, at de have Ævne til at meddele til andre, — at de i særlig Grad formaa at sprede Glæde og Lykke, Sundhed og Kraft, Skønhed og Sandhed omkring sig? Hvad kan man ellers forstaa ved det Udtryk »god i stor Stil«?

Mellem de to Grupper af Sætninger maa der træffes et Valg. For dem, der ikke veje deres Nej saa meget som deres Ja, og som derved let komme til at sige baade Nej og Ja til samme Ting, kan det maaske være vanskeligt at vælge her. Men Ja og Nej er ikke god Filosofi. Dersom nu den sidst fremførte Gruppe af Sætninger fastholdes, bortfalder i Grunden hele min Betænkelighed og hele min Kritik. Det er en Sandhed, jeg efter min Opfattelse fuldt ud kan gaa ind paa, at det fremfor alt gælder om at udvikle Mennesker, som i stort Omfang og med stor Kraft kunne arbejde for, hvad der kan komme mange, maaske alle til Gode. Ud fra Velfærdsprincipet kan denne Sandhed meget let begrundes. Og hvilken anden Maalestok har man for Storhed, i hvert Tilfælde for den Storhed, der skal være ét med storstilet Godhed, end netop den: om der er Vilje og Ævne til at arbejde for saa stor Velfærd som muligt, for saa mange, som muligt?

Men vælger man at fastholde denne sidste Gruppe af Udtalelser, kommer man i Strid med hele Artiklens Tankegang og egentlige Tendens. Og det ikke blot fordi de store Mennesker, der erklæredes at være det højeste Maal, dog viste sig tillige at være Midler og Tjænere, men ogsaa fordi Afstanden mellem dem

og »Massen« da ikke bliver saa stor, som den siges at være. Selv de, der ikke kunne være gode i stor Stil, kunne dog være det i mindre Stil. Ævnen til at meddele, til at sprede Lysglimt, til at mildne, lindre og kvæge, mangler næppe hos nogen, selv den usleste, naar blot hans Øje og Følelse kan oplades. De store Mennesker gaa desuden kun altfor ofte hen over Massernes Hoveder. Deres Værk kan først ad saa mange Omveje komme de mange til Gode, at hvis der ikke var en Skala af Storhed og Godhed, lige fra de højeste Eksemplarer til de ringeste, vilde der intet opnaas selv ved det ypperste Stormenneskes Virken. Og hvor begynder saa den Masse, der kun er enten Kopi eller Hindring eller Redskab? Som det ofte har vist sig, at hvad der først antoges for en Taagemasse ude i Himmelrummet, i Virkeligheden var en Mangfoldighed af klare Stjærner, saaledes gaar det ogsaa med Menneskemassen. Men ligesom der til at opløse Stjærnetaagerne skal en god astronomisk Kikkert, saaledes skal der til at opløse Menneskemassen gode og klare og milde Øjne. Et Øje, der selv er tilsløret af æstetisk og intellektuelt Hovmod, af sygelig Lede eller af den »adelsvældige Eneraadighed«, Nietsche og hans Tilhængere lovprise, vil ikke kunne foretage en saadan Opløsning. Lykkes den, finder man i ethvert Individ, selv det ringeste, et higende og stræbende Jeg; man føler Livets Puls banke ogsaa her. Ligesom Filosofen Heraklit sagde til de fremmede, der vilde trække sig tilbage, da de traf ham siddende ved Køkkenilden: »Kom kun ind; ogsaa her er Guder!« saaledes vil der her være Lejlighed til at udraabe: »Ogsaa her er Mennesker!« Dette er jo ogsaa det Feltraab, under hvilket Historien er gaaet frem. Maalestokken har været, hvor mange der kunde være med til at sige: »Ogsaa vi ere Mennesker!« Og dette Raab kan og skal ikke forstumme, hvor stor en Gæld de mange med begrænset Ævne og snævre Kaar end staa i til de faa store, der, som man har sagt, ikke blot se Solen staa op før andre, men endog faa den til at staa tidligere op og sprede sine Straaler videre om, end den ellers vilde gøre. Ved at fremhjælpe det menneskelige Liv i saa mange som muligt vil man desuden paa bedste Maade arbejde for at tilvejebringe Muligheden for Stormenneskers Opstaaen. Ved nærmere Undersøgelse har baade i Historien og i Naturen det store og det smaa altid vist sig at hænge nøje sammen. De levende Væseners Kaar ere indfiltrede i hverandre. Des urimeligere er den Moloksdyrkelse, den aristokratiske Radikalisme anbefaler.

Den Bonde, der lærer at læse, kan maaske selv blive en »Renan eller Littré«, eller han kan stifte et Hjem, der afgiver gunstige Betingelser for en saadans Opvækst. Hvad der gør et Menneske stort, vil tilsidst grunde sig paa et oprindeligt, ved Arveligheds-kombination frembragt Anlæg, i Forening med de Livsforhold og Betingelser, under hvilke Væksten og Udviklingen finder Sted. Der finder her en naturlig Udvælgelse Sted: selv de gunstigste ydre Betingelser ere ikke nok, naar Anlægget mangler, men paa den anden Side behøver Anlægget gunstige Betingelser for ikke at dø bort under Kampen for Tilværelsen. Den Højde, til hvilken der naas, beror altid paa det Niveau, fra hvilket der begyndes. Og jo mere den menneskelige Udvikling — til Dels netop ved Stormenneskenes Virken — skrider fremad, des større Indflydelse faar Slægten paa den enkelte, des mangesidigere bliver Afhængigheden, og des større Betydning faar det fælles Arbejde, i hvilket de mange nedlægge deres Vilje og deres Ævne, i Sammenligning med hvad enkelte, de være nok saa store, formaa.

Dog ville Stormennesker aldrig kunne undværes. Der vil stedse være Opgaver, som kun en stor enkelt, ikke mange smaa, kunne løse. Kun i et enkelt Menneskes Aand kan den Tilspidselse, den Koncentration, den inderlige Fordybelse blive mulig, uden hvilke det store nye ikke undfanges. Først naar denne Koncentration i en enkelt Bevidsthed som i et Brændpunkt har fundet Sted, kommer Sekternes, Partiernes og Komiteernes Tid, og derefter sker da Udstraalingen i de større Kredse. Det gælder ikke blot for Videnskab og Kunst, men ogsaa for sociale og politiske Opgavers Vedkommende. Religionernes Historie bærer særligt Vidnesbyrd herom. Men ligesom Straalerne maa være der, før de kunne samles, saaledes maa de have gunstige Betingelser for at kunne udøve deres lysende og varmende Virksomhed, naar de igen udgaa fra Brændpunktet. Der kommer intet Lys og ingen Varme, dersom en klam, uigennemtrængelig Taage danner Omgivelsen. En stadig Given og Modtagen finder her Sted, og Slagordene om Stormenneskenes Enevælde sprænge den levende, historiske Sammenhæng. Netop de virkeligt store have den bestemte Følelse, at de have modtaget meget, at de staa i en stor Gæld, og at de intet havde udrettet, uden at gunstige Betingelser havde virket med. Ingen har været mere opfyldt af Anerkendelse og Pietet end Goethe, og Bismarck har udtrykkeligt afvist den Tanke, at han skulde kunne lave Historie. Den Følelse, som disse

Stormennesker her udtale, stemmer ganske med hvad Udviklingslæren fører til at antage. Det store vokser ud af det smaa, og for at omsætte sin store Kraft til virkeligt Arbejde, behøver det atter Modtagelighed og Ævne til Medvirken fra det smaas Side.[1])

Det gaar desuden med de store, som med os alle: de have deres Dyders Fejl, og Fejlene vokse endda ofte i højere Grad end Dyderne. Det er nu én Gang saa, at Kraft og Flersidighed i Regelen udelukke hinanden; Idealet er at forbinde begge, men i Virkeligheden naas det kun i ufuldkommen Grad. En kraftig Ensidighed betegner Storheden hos de fleste, der fortjæne Navn af store. Hvis nu Slægtens Liv i det hele ikke ogsaa skal blive ensidigt, og derved i Længden forkvakles, maa Stormenneskenes Virksomhed suppleres. Der maa være en Modvægt imod dem, for at der ikke skal blive for mange Kopier af dem. Det er derfor af Vigtighed, at man ikke abdicerer overfor dem, at der ingen Kultus etableres overfor dem, men at den Anerkendelse, der bliver dem til Del, udspringer af en kraftig Selvstændighed og Selvfølelse, endog hos dem, der skylde dem mest. Men det udelukkes, naar man sætter Maalet kun i dem, ikke i noget som helst af de andre »Eksemplarer«. —

Vi nødes da til at opgive den aristokratiske Radikalisme og gaa over til den demokratiske Radikalisme, der hævder, at det sidste Maal maa være Udviklingen af Velfærd (i Betydning af den til sund og kraftig Livsvirksomhed knyttede Lystfølelse) hos alle. Saa snart blot nogle staa tomhændede tilbage, er Maalet ikke naaet. Og selv om Flertallets Velfærd opnaas, er det dog en Ufuldkommenhed, ofte en skærende Mislyd, der ikke maa overhøres, naar det sker med Lidelse for et Mindretal.

Man behøver ikke at frygte, at Middelmaadighed eller Ensformighed skal blive Følgen heraf. Det er netop en af Grundbetingelserne for Slægtens Velfærd, at der findes en høj Grad af individuelle Forskelligheder indenfor den. Det er endog en Betingelse for dens blotte Bestaaen, som Darwin har paavist. Variering er en Nødvendighed for, at en Art kan bestaa, naar den er naaet til en vis Udvikling og Talrighed. Jo mere forskellige dens Individer

[1]) I „Study of Sociology" giver Herbert Spencer en Kritik af Overvurderingen af de store Mænd. Darwin sluttede sig ganske til ham, og skrev i Brev til ham: „Jeg har aldrig troet paa store Mænds herskende Indflydelse paa Verdens Fremgang". (Life and Letters. III p. 165).

nemlig ere indbyrdes, des flere forskellige »Pladser i Naturens Husholdning« kunne de udfylde. Denne fremskridende Individualisering, der i det menneskelige Samfund blandt andet viser sig i Arbejdets Deling, er nødvendig for, at Artens Formering skal kunne overskride en vis, ikke høj Grad. Hvad der gælder for den blotte Bestaaen, gælder ogsaa om Muligheden af at opnaa en højere Udvikling af Artens Ævner og Kræfter. Det var ganske i Udviklingslærens Aand, naar Stuart Mill (paa et Tidspunkt, da denne Lære endnu ikke var fremtraadt) ud fra Velfærdsprincipet fordrede den størst mulige Frihed for individuelle Tilbøjeligheders og Anskuelsers Udvikling. Menneskene ere saa forskellige, at de, selv om deres sidste Maal i Hovedsagen er det samme, dog ville nærme sig det ad forskellige Veje, og Ejendommelighederne ville, naar de faa Lov at udvikle sig, gøre Livet rigt og kraftigt. Schiller har træffende sagt, at naar enhver stræber efter at naa Fuldkommenheden paa sin Maade, kommer den ene ikke til at ligne den anden, skøndt enhver kommer til at ligne det højeste Ideal:

> Keiner sei gleich dem Andern, doch gleich sei Jeder dem Höchsten!
> Wie das zu machen? — Es sei Jeder vollendet in sich.

Det gælder om, at Harmonien mellem Kraft og Flersidighed tilvejebringes hos saa mange enkelte som muligt. Derved vil Slægtens Liv som Helhed blive saa rigt som muligt. Det er et Maal, som til enhver Tid fremtræder under en ny, en forskellig Form, men som ingen Tid kan undslaa sig for. Den, som bidrager mest til, at vi nærme os til dette Maal, — den, der som Forbillede, eller ved sit Ord eller sin Handling yder mest Støtte til Opnaaelse af Maalet, ære vi højest og kalde vi stor. I ham vil tillige Livet røre sig kraftigst og fyldigst; han vil kunne have den største Lykkefølelse, den, at raade over et stort Fond af Kraft, som anvendes til et Formaal, der ikke blot omfatter hans egen Person, men uendelig mange flere. Men skøndt vi ære ham højt og prise ham lykkelig for, hvad han har været og virket, sige vi ikke, at han er det højeste Maal, og hvis han virkeligt er stor, vil han ogsaa vredes, hvis vi sige det. Ti han vil vide, at Maalet er langt større, at det stedse stilles paany, og at Livets Kamp aldrig ender.

Et Aristokrati vil der altid være. Det er en Misforstaaelse af Demokratiets Grundtanke (en Misforstaaelse, som ganske vist ogsaa kan findes hos »Demokrater«), at vi nogensinde skulde kunne undvære Mennesker, som er et Hoved højere end andre.

Der maa være Grundlæggere, Ledere og Ordførere. Der maa være dem, der undfange de nye Tanker og give Stødet til de nye Værker. Hvad Demokratiet vil, er netop, at det Aristokrati, som ikke kan undværes, virkeligt bliver et Aandsaristokrati, — at dets aandelige Overlegenhed mere og mere kan komme til at træde i Stedet for den paa ydre Midler grundede Forrang. Dette Maal (som dog selv igen tillige er et Middel) nærmer det sig til ved at skaffe gunstige Livsbetingelser for saa mange som muligt. Derved forøges, som vi have set, ikke blot Muligheden for, at der kan opstaa Stormennesker, men ogsaa for, at de kunne finde den Anerkendelse, Tilslutning og Modvægt, uden hvilke deres Virken ikke bliver frugtbar og gavnlig. Et virkeligt Aandsaristokrati vil ogsaa selv have Følelsen af ikke at være det sidste Maal, men at være et Redskab. Det højeste er at være den store Tjæner. Det gamle Ord beholder sin Sandhed (det er jo ogsaa sagt af et Stormenneske): »Den iblandt eder, som vil være stor, skal være de andres Tjæner«. Æren er den, at være det store Middel, at være meget for de mange — hvad enten disse vide af det eller ikke.

Det er vistnok en rent æstetisk Tendens, der fører til Overvurderingen af de store Mennesker. Man beundrer den store Kraftudfoldelse, det vældige Stød, den Afstand, der synes at være mellem dem og de fleste andre Mennesker, den Hensynsløshed, med hvilken de i deres Sags Tjæneste gaa frem. Beundringen fører let til, at disse Ting, især Hensynsløsheden, prises i og for sig. Ved den æstetiske Vurdering tage vi den enkelte Person eller Egenskab ud af dens Sammenhæng; vi se navnlig bort fra dens praktiske Virkninger. Richard IIIs hensynsløse Grusomhed betragte vi æstetisk blot som en Kraftudfoldelse, som Udslag af en stor Lidenskab, der løber Linen ud. Gør man en saadan Betragtningsmaade til den eneste, er det intet Under, at man kommer til den aristokratiske Radikalisme, skøndt ogsaa det ringe og det begrænsede, det enfoldige og det stille har sin æstetiske Værdi og sin Tiltrækning. I en vis Forstand gør alligevel Æstetikeren de store Mennesker (og de store Uhyrer) til Midler, nemlig til Midler for sin egen æstetiske Nydelse. Det er jo ogsaa særligt af Hensyn til vor Skønliteratur, at Artiklens Forfatter anbefaler Studiet af Nietsches Skrifter saa indtrængende. Om Gavnligheden heraf tiltror jeg mig ikke nogen Dom; Literaturhistorien frembyder mange Eksempler paa, at Bekendtskabet med en Forfatter har medført Virkninger, som netop danne en Kontrast til hans egen Retning. Jeg kan

dog ikke tro, at vor Literatur ikke skulde kunne faa det kraftige Stød, den maaske trænger til, uden at der samtidig stødes an mod simple Sandheder og mod Principer, man ikke kan modsige, uden at modsige sig selv. Jeg tror, at baade Kunsten og Livet udvikle sig sundest og klarest uden for mange Forvridninger og Raffinementer. —

At de store Mennesker ere store ved at være de store Midler, ses ogsaa deraf, at det meget ofte var heldigst, om de ikke havde været nødvendige. Dette gælder i høj Grad om den af Nietsche beundrede Napoleon. Men det gælder ogsaa om den af Georg Brandes med større Ret beundrede Cæsar. Om denne hedder det: »Han [Cæsar], efter hvem al højeste Magt endnu den Dag i Dag bærer Navn, kunde alt, vidste og kendte alt, hvad en Hærfører og Hersker af højeste Rang maa kunne og kende« (p. 596). Men den egentlige Motivering af Beundringen maa søges i følgende Sætning: »For alle Fremskridt, der lode sig udføre i hine Dage, var hans Liv en Borgen« (p. 597). — Er det dog ikke en sørgelig Tid, hvor en enkelt Mand, selv om det er en Cæsar, er eneste Borgen for Fremskridtet? Det var en Tid, hvor Menneskene kun længtes efter Ro, Fred og Trøst. Man havde mistet Tilliden til egen Kraft, til egen Ævne til at føre Livet paa en selvstændig Maade. Man saa opad, — opad til de enkelte store Magthavere, der benyttede den almindelige Slaphed til at herske paa Jorden, eller opad til overnaturlige Magter, som forkyndtes af Kristendommen og de andre Religioner, der paa denne Tid trængte frem fra Orienten. At Cæsar kunde blive Fremskridtets eneste Borgen, havde en lignende Aarsag, som at saa mange opgav Troen paa det naturlige Menneskeliv og opsøgte en overnaturlig »Borgen«. Tidsalderens Præg fremtræder i begge Henseender som det samme. Men havde det ikke været lykkeligere, om Livet havde udviklet sig saaledes, at Kraften og Modet vare blevne holdt oppe, saa at man hverken i borgerlig eller i etisk-religiøs Henseende havde opgivet sig selv? — Jo mere det lykkes at indpode Menneskene den Tro, at de allerfleste af dem intet ere værd, — at de kun ere »Kopier, Modstand eller Redskab«, — des mere vil ganske vist Trangen til en Cæsar vokse. Men det vil da ogsaa gaa, som det gik Cæsar. Det ædle Ideal, som man har ment stod for hans Tanke: at være Lederen for de mange frie Mænd, kunde han ikke virkeliggøre. Mommsen siger om ham: »Fra sin tidlige Ungdom var Cæsar Statsmand i Ordets

dybeste Betydning, og hans Maal det højeste, som det er givet Mennesket at sætte sig: den politiske, militære, aandelige og sædelige Genfødelse af den dybt sunkne romerske og den endnu dybere sunkne helleniske Nation«. Mod dette Maal skal han have styret baade som Demagog, og som Usurpator. Men uagtet han (efter den anførte Historieskrivers Udsagn) »maaske er den eneste blandt de vældige for Herren, der hverken i stort eller smaat nogensinde har handlet efter Lune og Tilbøjelighed, men uden Undtagelse efter sin Regentpligt« [altsaa som den store Tjæner; ellers kunde han ikke have Pligter], saa naaede han dog ikke Maalet. Hvad han grundlagde, var og blev, som Kejserhistorien viser, et Tyranni, efter Omstændighederne velmenende eller grusomt. Ingen Livsspirer udstrøedes, og de forhaandenværende kvaltes efterhaanden. Derfor afslutter ogsaa Mommsen, der dog i Cæsar ser en »ubeskrivelig« [!] Storhed, sin Vurdering af ham med Ord, der kunne tjæne som Motto for den hele Betragtning, jeg har søgt at gøre gældende: »Efter samme Naturlov, ifølge hvilken den simpleste Organisme er uendeligt mere end den kunstigste Maskine, er ogsaa enhver nok saa mangelfuld Forfatning, der yder Spillerum for et Flertal af Borgeres frie Selvbestemmelse, uendeligt mere end den mest geniale og humane Absolutisme; ti hin er i Stand til Udvikling, altsaa levende; denne er hvad den er, altsaa død«. — Man ser her Forskellen mellem en Æstetikers og en Historikers Vurdering.

Dr. Brandes skelner mellem to Klasser af revolutionære Aander, af hvilke den ene føler sig tiltrukken af Cæsar, den anden af Brutus. Skulde der ikke kunne gives en tredje Klasse, der hverken i Usurpatoren eller i den sidste Repræsentant for Roms udartede Aristokrati finder den højeste Storhed, og som netop finder hin Tid saa ulykkelig, fordi man kun havde Valget mellem disse to? —

Det virkeligt grundlæggende fandtes ved Oldtidens Slutning snarest i det, som bevægede sig i den store Masse, hos de mange smaa, de foragtede og de lidende. Her kom noget frem, som viste sig at have mere Livskraft i sig end Cæsars Værk. Af Askesens, Dogmatismens og Overtroens Svøb har der udviklet sig paa den ene Side en Selvfølelse, en Følelse af Værd selv hos det ringeste Menneske, en Følge af den Vægt, Kristendommen lagde paa hvert enkelt Menneskes Sjæl og dens Frelse, paa den anden Side en inderligere og mere omfattende Menneskelighedsfølelse end

man hidtil havde kendt. Det blev de nye Kræfter, der kunde føre Slægten videre. De blev ikke skabte af Kristendommen. De ædleste Strømninger indenfor den græske Filosofi førte dem med sig; men de styrkedes, inderliggjordes og udbredtes ved Kristendommen. De bedste Mænd paa Kejsertronen i Rom vare i deres bedste Foranstaltninger besjælede af denne Aand. Men først under helt nye historiske Forhold kunde den i fuldere Maal komme til Gennembrud. Det er denne Aand, ikke Cæsars Aand, som er det sande Fremskridts Aand, omfattende alt, det store som det ringe.

III.

Der fremføres i Artiklen (p. 584 ff.) en Kritik af Velfærdsmoralen, som indledes med den Bemærkning, at »den engelske Velfærdsmoral ikke har slaaet an i Tyskland«. Dette er i en vis Forstand sandt, skøndt der foreligger dygtige Arbejder (som de nyligt af Gizycki og Friederich Paulsen udgivne), der gaa i denne Retning. Men for den, der med Kritik og uden at holde sig til mere eller mindre poetiske Aforismer vil sammenligne, hvad den engelske Skole har ydet med den Maade, paa hvilken det er blevet optaget i Tyskland, ville Tyskerne sikkert ikke komme til at staa med Palmer i Hænderne. Jeg troede hidtil, at alle mulige Misforstaaelser af Velfærdsmoralen vare forekomne hos tidligere tyske Forfattere. Men af den foreliggende Artikel ser jeg, at der endnu var nogle tilbage.

»Velfærdsmoralens Maal«, hedder det, »er at skaffe Menneskene saa megen Lyst og saa liden Ulyst som muligt. Men hvad nu, i Fald Lyst og Smerte ere saaledes sammenknyttede, at den, der vil have saa megen Lyst som muligt, maa tage en tilsvarende Sum af Kvaler med i Købet? Det hedder i Clärchens Sang: Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt. Hvem véd, om ikke det sidste er Betingelsen for det første.« — Jeg maa tilstaa, at jeg ikke forstaar den Logik, af hvilken denne Indvending er fremgaaet. Dersom Ulyst skulde være en nødvendig Betingelse for Lyst, maa man naturligvis finde sig deri. Velfærdsprincipet siger jo blot: frembring saa megen Lyst og saa liden Ulyst som muligt! I hvilken Grad det er muligt at naa Maalet, og hvor store Omkostningerne ville være, derom indeholder det i og for sig intet. Principet omstyrtes ikke ved Vanskeligheden af at gennemføre det. Det sejrer, som Erfaringen viser, stedse paany over disse

Vanskeligheder. Jeg vil her beraabe mig paa Clärchens egen Autoritet, idet jeg vil fuldføre Citatet ved at fremdrage de sidste Linjer, i hvilke hun uddrager Resultatet af hele sin Stemningsrække: Glücklich allein ist die Seele, die liebt! Det er netop Sagen: der gives en Bevægelse i Sindet, et Liv i Følelsen, som er forbundet med en saa dyb og stor Tilfredsstillelse, at den stærke Svingning mellen Lyst og Smerte ikke ophæver den totale Lykkefølelse, men netop styrker den. Der virke her to psykologiske Love sammen. Den ene er den, ifølge hvilken Smerten (eller Ulysten, Sorgen), naar den ikke stiger over en vis Grad, kan danne Baggrund for Lystfølelsen og derved forhøje denne. Allerede heri ligger tilstrækkeligt Motiv til at vælge saadanne Tilstande i Stedet for dem, der ikke naa saa højt i Intensitet, skøndt de paa den anden Side ere mere usammensatte Lysttilstande. Den anden Lov er den, at der i selve Sorgen kan være noget tiltrækkende, sandsynligvis fordi det stærke Liv, den kraftige Bevægelse, den Anspændelse af Ævnerne, som følger med den, i og for sig medfører en Tilfredsstillelse. Al Kraftanvendelse og Anspændelse, som ikke er uforholdsmæssig, er forbunden med Lystfølelse. Midt i Sorgen kan da en Lystfølelse ved selve Sorgens Styrke og Voldsomhed gøre sig gældende, hvilket viser sig i, at man ikke vil udrives af den. Den organiske Udladning, som er forbunden med enhver stærk Stemning; er et vigtigt Element her, selv om den ikke skulde indeholde den fulde Forklaring. — Da Auguste Comte havde mistet den Kvinde, som øvede en saa afgørende Indflydelse paa hans Aandsretning i den sidste Periode af hans Liv, udtalte han en Gang i en Henvendelse, han rettede til sit Erindringsbillede af hende: »Kun dig skylder jeg, at jeg ikke kommer til at forlade Livet uden paa værdig Maade at have lært den menneskelige Naturs bedste Følelse at kende. . . . Midt under de tungeste Smerter, Følelsen kan medføre, har jeg aldrig ophørt at føle, at det væsentlige for Lykken er at have Hjærtet opfyldt paa værdig Maade, selv om det er af Smerte, ja selv af den bitreste Smerte«. Auguste Comte og Clärchen ere altsaa ganske enige, og Velfærdsmoralen er enig med dem. Med den store Livsbevægelse og Livsfylde følge ogsaa de store Omkostninger, de store Kontraster og de store Svingninger. Det gælder da at have Mod til at vove og vælge. Hvem har sagt, at det højeste skulde kunne faas for en billig Penge? —

En anden Indvending lyder saaledes: »Hvorfor Lykke for det største Antal? Man kunde tænke sig: for de bedste, de ædleste, de mest geniale, og man maa have Lov til at spørge, om jævn Velstand og jævn Velvære er at foretrække for den Ulighed i Kaar, hvis Brod tvinger Kulturen til stadig at stige«. — Ved Besvarelsen af denne Indvending kan jeg vise tilbage til de ovenfor anstillede Betragtninger om Stormenneskene. Det er klart, at der særligt bør sørges for dem, som ere velfærdsbringende i største Omfang og i højeste Grad. Alt hvad der kan gøres for dem, bringer tusendfold Frugt. De bedste, de store Tjænere, maa der netop ifølge Velfærdsprincipet tages et særligt Hensyn til. Det er i sin Orden, at i et Slag den menige Soldat ofrer sig eller ofres for den store Feltherre, paa hvem Tusenders eller et helt Folks Frelse beror. Velfærdsprincipet angiver kun, hvilken Maalestok der skal anvendes ved Vurderingen af de enkelte Handlinger eller Foranstaltninger; i de enkelte Tilfælde vil Fordelingen af Lyst og Smerte blive højst forskellig, alt efter Forholdene. Paa lignende Maade indeholder Aarsagsprincipet ikke noget om, hvilke Aarsager der i de enkelte Tilfælde virke, og hvorledes de kombineres for at frembringe Virkningen. Vore almindelige Principer føre først til bestemte Resultater ved at bringes i Forbindelse med bestemte, givne Tilfælde.

Hvad Ulighed i Kaar angaar, saa kan den ganske vist være en Brod, der driver fremad. Og der er jo heller ingen Udsigt til, at denne Brod nogensinde falder bort. Foreløbigt har Velfærdsmoralen ingen Grund til at tage denne Udsigt med i Betragtning. Der er saa megen afgjort Uretfærdighed og Ubillighed at afhjælpe indenfor den nuværende Samfundsorden, at det kan være tidsnok at tales ved om Undværligheden af Ulighed, naar vi ere komne ud over de værste Misligheder. Dersom hin Brod ikke kan undværes, saa vil jo i øvrigt netop Velfærdsprincipet fordre, at den bibeholdes. Hvorledes kan der egentlig heri ligge nogen Indvending?

Historisk er Velfærdsprincipet særligt blevet proklameret i Modsætning til de begunstigede Klassers Magthaveri. Om Jeremy Bentham, den Mand, der mest af alle har draget praktiske Konsekvenser af dette Princip, skrev hans Ven, James Mill: »Benthams Meninger voksede ud fra én Rod, nemlig at Menneskeslægtens Vel er det forpligtende Princip. Han brugte hele sit Liv til at anvende dette Princip paa de vigtigste menneskelige Interesser: Lovgivning, Statsforfatning, Kirkeforfatning, Opdragelsen og praktisk Moral.

Paa alle disse Omraader fandt han, at de manges Interesser stadigt vare blevne ofrede for de faas. Med andre Ord: i Stedet for Dyd havde Last været den herskende Kraft ved de menneskelige Anliggenders Ledelse. At drage Sløret fra dette Ubillighedens Mysterium og at vise de mange, hvorledes de vare blevne behandlede, saaledes som Bentham uden Skaansel gjorde det, maatte saare Følelserne hos de smaa Kliker, der holdt de nationale Interessers forkellige Grene i deres Haand, og som med Raseri betragtede den Mand, der beviste Nødvendigheden af, at den store Mængdes Interesser beskyttedes overfor dem«.

Velfærdsprincipet er et demokratisk Princip, for saa vidt det forbyder at glemme de manges Lidelser over de faas Nydelser. Men det er ikke fjendtligt mod de faa store, hvis Væsen og Virken føre Liv, Udvikling og Velfærd med sig for store Kredse.

Selv om Ulighed i ydre Kaar stedse i en eller anden Grad og i en eller anden Form vil findes, saa længe Menneskelivet bestaar, saa er den dog ingenlunde det eneste Motiv til Fremgang i Kultur. Trangen til at bruge sine Kræfter, til at udvikle sine Ævner og faa Afløb for hvad man føler sig at sidde inde med, er ogsaa et vigtigt Motiv, og naar ydre Hindringer fjærnes, vil det kunne spille en langt større Rolle end det hidtil har gjort. Nu hindre ydre Forhold altfor ofte de enkelte i at blive opmærksomme paa deres egne Muligheder, og selv hvor Driften er vakt, kvæles den let af ydre ugunstige Omstændigheder. —

En tredje Indvending lyder saaledes: »Det er Grundmodsigelsen i denne Moral, at den fordrer og anbefaler en Forsagen af Jeget, som finder Sted til Bedste for et andet Jeg«. — Den, som har opstillet denne Indvending, synes ikke at kende noget til den engelske Skole. Ellers maatte han vide, at det netop er et af Særkenderne for den Moral, som denne Skole har grundlagt, at den ikke fordrer Forsagelse eller Opofrelse, uden hvor Tilfredsstillelsen af den egne Trang vilde medføre saa meget des større Ulæmpe for andre Individer. Den polemiserer udtrykkeligt med Askesens og den umotiverede Resignations Moral, idet den fordrer Begrundelse for enhver Ulyst, man paafører sig selv, lige saa vel som for enhver Ulyst, man paafører andre. Og den hævder, at i langt flere Tilfælde, end man hidtil har tænkt sig, er Individernes Lykke solidarisk, naar man blot gør sig Umage for at finde de fælles Betingelser. Bentham gaar endog saa vidt, at han undertiden udtaler, at alles Vel bedst fremmes ved hver enkelts kloge

Egoisme. Og baade Bentham og Spencer have desuden vist, hvorledes Sympati og Filantropi ofte skaffe sig Luft paa en højst uheldig Maade, idet de forkæle og forkvakle deres Genstande og gøre dem til hjærteløse Egoister. Lige saa lidt som Velfærdsprincipet (hvad det skulde synes overflødigt at bemærke) fordrer, at man uden Grund skal tilføje sig selv Lidelse, lige saa lidt fordrer det, at man i hvert Øjeblik blot skal være optagen af at skaffe andre Lyst. Jeg tillader mig her at gentage, hvad jeg et andet Sted (i min Etik Kap. 7) har udtalt herom. »Dersom vi stedse vilde rette vor Færd efter den Trang og de Fornødenheder, som Menneskene i Øjeblikket have, saa vilde vi derved sænke Niveauet for det menneskelige Liv og den menneskelige Kultur. Velfærdsprincipet fordrer, at vi ikke sky Striden mod Fordomme og Træghed. Det bedste, man kan gøre for andre, er ofte simpelt hen at lade dem føle, at de endnu i deres Ønsker og Fornødenheder staa for lavt og ikke stille tilstrækkeligt store Fordringer. Saaledes gaar — for at tage et enkelt Eksempel — den store Kunstner ofte sin ensomme Gang, uforstaaet eller endog miskendt af den store Mængde. Og dog følger han Velfærdsprincipet, uden at han maaske tænker derpaa, ved strængt at hævde Kunstens Fordringer Han forøger Slægtens aandelige Kapital og skænker den en Kraft, som i Fremtiden kan komme til at virke i store Kredse. Kun en kortsynet Opfattelse og Anvendelse af Velfærdsprincipet holder sig til den i Øjeblikket herskende Trang i Stedet for at se hen til Slægtens varige Livsbetingelser og til de stadige Kilder for nyt Liv og ny Virksomhed«. —

Endelig hedder det i den i Artiklen fremførte Kritik af Velfærdsmoralen: »Der gives ikke, eller kan ikke gives éns Handlinger; enhver Handling er enestaaende i sin Art, saa at alle Forskrifter kun gaa paa Handlingens grove Ydersider«. For saa vidt der er noget sandt heri, og det er der ganske vist, fremdrages her en Vanskelighed, der ikke særligt rammer Velfærdsmoralen, men ethvert Forsøg paa at vurdere menneskelige Handlinger og Forhold. Hvorledes bære Nietsche og hans Efterfølger sig ad med at afgøre, om en Handling er »stor« eller ikke? Naar den er enestaaende, kan den ikke bringes ind under noget som helst almindeligt Begreb, heller ikke under Begrebet Storhed. Velfærdsmoralen er dog her heldigere stillet, idet den tager sit Udgangspunkt fra Handlingernes Virkninger, som dog altid til en vis Grad maa kunne efterspores. I øvrigt behøver den ingenlunde at holde

sig til de enkelte Handlinger. Erfaringen viser, at visse Følelser, visse Arter af Sindelag i særlig Grad afføde velfærdsbringende Virkninger. Til disse indre Kilder for Handling søger den moralske Vurdering at trænge ind; den ydre Handling har ofte en i etisk Henseende ubestemt Karakter, og den afgørende Dom beror i mange Tilfælde paa Forudsætninger, som kun den handlende selv kan være vidende om. Men Velfærdsmoralen gør ogsaa i sidste Instans den enkelte til sin egen højeste Autoritet og opponerer (eller bør i hvert Tilfælde opponere) mod den gængse Forveksling af moralske Domme med den offentlige Menings Domme.

IV.

Nietsche har i sit Skrift »Zur Genealogie der Moral« (Leipzig 1887) udtalt en Opfattelse af de nu herskende moralske Værdibestemmelsers Opstaaen, som det vil have sin Interesse at gaa noget nærmere ind paa.

I Fortalen opstiller han følgende Problem: »Under hvilke Betingelser opfandt Mennesket hine Vurderingsdomme godt og ondt? og hvilken Værdi have de? Hæmmede eller fremmede de hidtil den menneskelige Fremgang (Gedeihen)? Ere de Tegn paa Nødstand, paa Forarmelse, paa Udartelse af Livet? Eller ytrer sig netop i dem Livets Fylde, Kraft og Vilje, dets Mod, dets Tillid, dets Fremtid?« — De to Spørgsmaal: om Moralens historiske Oprindelse og om den herskende Morals Værdi, gaa for ham sammen til ét og besvares under ét, skøndt de i og for sig aldeles ikke høre nødvendigt sammen. Hvilken saa de moralske Forestillingers første Oprindelse maatte være, hvilke Motiver der end fra først af have ført Menneskene til at kalde noget godt eller ondt, saa afgøres derved ikke nødvendigvis den Værdi, de nu have, lige saa lidt som min Personligheds Værdi beror paa, hvem der var min Oldefader. Historisk udviklede Forhold og Institutioner kunne senere hen faa en Betydning, der aldeles ikke kan udledes af den Maade, paa hvilken de fra først af bleve til. Dette er noget, som vi allerede finde indenfor den organiske Verden. Pingvinens Vinge er historisk set et Flyveredskab, men dens Værdi beror paa, at den kan bruges til Svømmeredskab. Om denne Forskydning af Værdibestemmelsen, som i den nyere historiske og filosofiske Etik spiller en stor Rolle, har Nietsche ingen Anelse. Og lige saa uskyldig er han, naar han indlader sig paa en Omvurdering af

alle Vurderinger, eller rettere paa at berøve Værdibestemmelserne deres Værdi (Entwerthung aller Werthe). Han ser ikke, at han dertil behøver en Maalestok. Til en Omvurdering eller til Afførelse af Værdier behøver man lige saa vel en Maalestok, som til den oprindelige Vurdering. Men han gør ikke Rede for, hvilken han anvender. Hans Paastande komme derved til at svæve i Luften — noget, de ogsaa ved andre af deres Egenskaber egne sig vel til. Den Maade, hvorpaa han, som anført, har opstillet Problemet, stemmer ganske med den Maade, paa hvilken en Tilhænger af Velfærdsprincipet opstiller det, og paa hvilken Velfærdsmoralen stedse har opstillet det (ti en saadan »Entwerthung« foregaar uafbrudt og er blandt andet en væsentlig Del af den videnskabelige Etiks Opgave). Og dog er Nietsche selv jo en Modstander af Velfærdsprincipet! — .

Saaledes forholder det sig med Præliminærerne. Lad os nu se paa selve Teorien.

Efter Nietsches Antagelse hidrører Prædikatet »god« ikke fra dem, hvem Godhed bevistes. Det udsprang deraf, at de lykkelige, de mægtige, de fornemme, de højt staaende følte sig selv og deres Færd som noget af første Rang, i Modsætning [man lægge vel Mærke til denne Modsætning!] til alt »lavt, lavsindet, gement og pøbelagtigt«. For at udtrykke denne Modsætning kaldte de sig selv »de gode«. Det er altsaa »Afstandens Pathos«, som har ført til at danne og benævne Værdibestemmelser. Et Fingerpeg i denne Retning finder Nietsche i de moralske Benævnelsers Etymologi, der skal vise, at »fornem« og »ædel« er det Grundbegreb, af hvilket »god« i Betydning af »sjæleligt fornem« med Nødvendighed udvikler sig, ligesom »gemen«, »lav«, kommer til at betyde »slet«. Man vilde, mener han, tidligere have fundet denne Forklaring, dersom det ikke var paa Grund af de i den moderne Verden herskende demokratiske Fordomme. Det var Race- og Standsmodsætningen, som fra først af bestemte Vurderingen.

Men paa et vist Punkt i Udviklingen er der, ifølge Nietsche, sket en Omvæltning i Anvendelsen af de moralske Benævnelser, en hel Revolution i Vurderingsmaaden. Det var Jøderne, fra hvem denne Bevægelse, denne Slaveopstand mod Herremoralen, udgik og i Form af Kristendom udbredte sig over Verden. Hele Verden tilbeder jo nu tre Jøder og en Jødinde! (Jesus, Petrus, Paulus, Maria). De afmægtige, de overvundne, de lidende og

ulykkelige hævnede sig — i deres Nag — paa Sejerherrerne og — i deres Misundelse — paa alle lykkelige ved at proklamere de elendige som de i Sandhed gode, de lidende som de i Sandhed fromme. Naget (das Ressentiment) blev saaledes skabende og avlede Værdier — ved at vende de oprindelige Værdier om.

Denne nu herskende Slavemoral udsætter den europæiske Menneskehed for en stor Fare. Alt bliver under dens Indflydelse tyndt, mat, godmodigt, tæmmet, svækket — kort sagt: »forbedret«. De lidende have sammensvoret sig mod de sunde og sejerrige og bestræbe sig for at gøre dem lige saa syge i Sindet, som de selv ere. Og en større Ulykke kunde dog ikke ske, end at de lykkelige, de sjæleligt og legemligt mægtige begyndte at tvivle om deres Ret til Lykken, og at man underkendte den fuldt klingende Klokkes Forret for den mistonende og sprukne! Kun de lykkelige ere jo Borgen for Fremtiden. Naar de skulle løse deres Opgaver, saa maa de ikke vakle i deres Tro og deres Frejdighed, og de kunne ikke sætte deres Tid og Kraft til paa at være Læger, Trøstebringere og Frelsere for de syge. De to Klasser af Mennesker maa holdes vel ude fra hinanden, og de syge bør helst have Læger, der selv ere syge.

De lykkelige, de mægtige, der kunne leve Livet ud af egen Kraft, uden Hensyn til andre, ere bedre og retfærdigere end de lidende, som tage til Genmæle og afvise deres Overgreb. De aktive ere aabne og frie, de reaktive, hvis Færd ikke bestemmes ud af dem selv alene, men ved Henblik (Nag eller Misundelse) til andre, ere forud indtagne og ensidige i deres Domme. —

Et Par Udtalelser af Nietsche skulle endnu anføres til Karakteristik af hans Opfattelse af den nuværende Tilstand. — »Hvo som ikke blot har Næse at lugte med, men ogsaa Øjne og Øren, han mærker næsten overalt, hvor han nu til Dags kommer, noget som Galehus- og Sygehusluft. . . . De sygelige ere Menneskets store Fare. . . . De fra først af forulykkede, faldne og nedbrudte, disse, de svageste, er det, der især underminere Livet blandt Mennesker, forgifte vor Tillid til Livet og til Menneskene paa den farligste Maade. — — Og derfor god Luft! god Luft! I hvert Tilfælde bort fra alle Kulturens Gale- og Sygehuse! Og derfor godt Selskab, vort Selskab! Eller Ensomhed, om saa skal være! Men i hvert Tilfælde bort fra den indre Fordærvelses og det hemmelige Syge-Ormebids slemme Dunster! — Og det, for at vi

dog, mine Venner, en Stund endnu kunne forsvare os mod de to værste Syger, der kunne være os forbeholdt, — mod den store Væmmelse ved Menneskene, og mod den store Medlidenhed med Menneskene!« (Zur Genealogie der Moral p. 131—135). —

Saa vidt Nietsche. — Lad mig begynde med at sige, at hans almindelige Tanke om de lykkeliges Ret og om Vigtigheden af, at de ikke tabe Troen paa dén, forekommer mig rigtig og betydningsfuld. Jeg har ogsaa selv udtalt noget lignende, ganske vist paa en mere stilfærdig Maade (Etik p. 50. 110. 138 f.). Lykken er ikke saa almindelig i Verden, at der ikke skulde være al Grund til at frede om den med en vis Ærefrygt, hvor den findes, hvis den da ikke grunder sig paa Tankeløshed eller Hjærteløshed. Og naar vi betænke, at den lykkelige ogsaa ofte raader over Muligheder til videre Fremgang for store Kredse, Muligheder, de ulykkelige oftest mangle, saa faar denne Betragtning en saa meget des større Vægt. — Men er der egentlig Grund til at udtale den paa en saa larmende Maade? Ligner Europa virkelig et stort Hospital? Skulde den Fare, Nietsche befrygter, virkelig være til Stede? Ere vor Tids Mennesker virkeligt saa optagne af Lidelserne rundt om dem, at de lade sig deres egen Lykke berøve? Saa vidt jeg kan skønne, nærmer Europa sig til at blive en stor Kaserne, en stor Fabrik og et stort Tivoli; men Hospitalerne hæmme endnu ikke Livet eller Livsglæden; man affinder sig temmelig let med dem, der bebo dem. Og man affinder sig ogsaa temmeligt let med dem, der føle Savn og Lidelser udenfor Hospitalerne, og er snarraadig til at finde paa farisæiske Udveje til »med god Samvittighed« at vende dem Ryggen. (Se Kjelland's Novelle »En god Samvittighed«). Medlidenheden plager os sandelig ikke, selv om der gives megen tankeløs Filantropi og rastløs »Velgørenhed«, der snarest er at betragte som en Slags aandelig og legemlig Motion og ingen hastemte Toner behøver at fremkalde. Nietsche kæmper mod et Fantom, som maaske til Dels er fremkaldt ved hans egen Angest for den lurende Sygdom, men som i det mindste for en Del skriver sig fra hans Studium af Schopenhauer. Han er aldeles ikke, som Dr. G. Brandes siger, frigjort fra Schopenhauer; han ser endnu paa alt med Schopenhauerske Briller. For Schopenhauer var Væmmelse den herskende Følelse ved Verden og Menneskene, og Medlidenhed den Følelse, der opstod som Modsætning og Lægedom. Nietsche gaar nu ud fra, at Schopenhauer har sejret, og at »Ekel und Mitleid« have delt Verden imellem sig. Han har

de Schopenhauerske Tanker, kun at han stiller noget omkring med dem, og at han ikke blot føler Væmmelse ved Verden, men ogsaa ved — selve Medlidenheden!

Nietsche mangler ganske Blik for Storheden i den Anerkendelse af de lidendes Menneskerettigheder, som Buddismen og Kristendommen gennemførte, skøndt de tillige paa asketisk Vis overdrev dem. Spirerne til denne Anerkendelse laa langt tilbage i den indoeuropæiske Menneskeheds Historie. Det er ingen Slaveopstand, der har ført til den. Allerede i den gammelariske Familje gjaldt der en hellig Forskrift om at ære den fremmede, den nødlidende og den bønfaldende. Man har sikkert med Rette (saaledes for ganske nyligt Leist i hans Værk: Altarisches Jus Gentium. Leipzig 1889) heri fundet Spiren til Humanitetsfølelsen. »Den Sætning, at man for at undgaa Straffe fra Gæsterettens Guder straks maa modtage Gæsten, Tiggeren og den bønfaldende med Venlighed, har til sit Grundlag den Tanke, at man trods alle Forskelligheder og Skæbnens Omskiftelser i Mennesket stedse skal anerkende Mennesket, altsaa sin Lige, og at man derfor ogsaa skal behandle det menneskeligt«. (Leist p. 379). Hos Grækerne finde vi det samme. I Odysseen siges de fattige og bønfaldende særligt at høre Zeus til. Altsaa ikke de lykkelige, men de ulykkelige stilles i et særligt Forhold til Zeus, og det hos det Folk, som man ellers plejer at opfatte som den lyse og harmoniske Livsglædes Folk! Og den Sætning, at det er bedre at lide Uret end at gøre Uret, en Sætning, som efter Nietsche maa høre ind under »Slavemoralen«, er første Gang udtalt af Platon, den store græske Tænker og den rige ateniensiske Adelsmand! — Ikke en Slaveopstand, men en Uddybelse og Udvidelse af Følelseslivet har ført til en Ændring i Værdibestemmelserne, der i mange Punkter førte til en afgørende Modsætning til den gamle militaristiske Moral. Den hele fredeligere Udvikling af Livet medførte Erfaringer, man medens det krigerske Liv herskede, ikke havde kunnet gøre. Og derved blev der ogsaa vakt en Selvfølelse hos dem, der hidtil ikke antoges at have noget Selv. —

De »aktive«, siger Nietsche, ere bedre end de »reaktive«. Ja, Undertrykkerne kunne naturligvis lettere lade være at tænke paa de undertrykte, end disse paa hine. For saa vidt vil disses Færd ikke blive bestemt saa meget ud fra dem selv som hines. Magthaverne se vel de usle og svage færdes om sig, men behøve ikke at betragte dem paa anden Vis end som ligegyldige Fænomener.

En særegen Animositet overfor dem er der ikke Grund til. Men den meste Grusomhed, der er øvet i Verden, er maaske netop Ligegyldighedens Grusomhed. Naar de usle og afmægtige staa i Vejen, naar de synes at ville brede sig, sparker man dem bort, uden at tænke videre paa dem. Optagen af sin egen Glæde eller Sorg, som vil have Luft, vil man ikke forulæmpes ved Synet af disse Væsener. Jeg forklarer mig paa denne Maade, at Tor ved Balders Baalfærd sparker Dværgen Litr, som aldeles intet havde gjort, ind i Ilden. Her er ganske vist intet »Ressentiment«. Men efter hvilken Maalestok kalder man slig Færd »bedre« end den, de svage udvise for at hævde sig overfor de mægtiges Overgreb? — Desuden er ifølge Nietsches egen Antagelse de moralske Værdibestemmelser hos de mægtige opstaaet ved en reaktiv Følelse. Eller hvilket andet Navn vil man give den Følelse, som han kalder Afstandens Pathos, og som skal have været den ledende ved Moralens Oprindelse? Kan man føle sig i Afstand fra andre, uden at denne Følelse bestemmes ved et Henblik til dem? Den oprindelige moralske Følelse skal jo efter Nietsche være den ved Nedseen paa visse andre bestemte Selvfølelse. — Atter et Ja og et Nej, der mødes i hans Teori paa en skæbnesvanger Maade.

Men det er nu utvivlsomt aldeles urigtigt, at de moralske Følelser og Forestillinger først og fremmest skulde være bestemte ved en saadan Afstandsfølelse. Nietsche hænger sig her for meget i visse Etymologier, der, selv om de ere rigtige, ikke bevise noget afgørende. Langt større en Rolle end Forholdet til andre Racer eller Stænder maa dog paa primitive Udviklingstrin Forholdet til de andre Medlemmer af samme Klasse eller Familje have spillet. Under den fælles Kamp for at bestaa fører dels Sympatien, dels den gensidige Fordring om Hjælp og Bistand til en stadig Betragtning og Vurdering af Handlingerne, de andres og de egne. Det bliver Genstand for alles Opmærksomhed, i hvilken Grad de fælles Interesser ske Fyldest. Det kommer an paa, hvem der er den bedste Kriger og Jæger, den kløgtigste Medicinmand, den snildeste Raadgiver. Her var Stof nok til Vurdering. Indenfor enhver Gruppe af Mennesker er der Forskelle i denne Henseende; alle ere ikke éns, yde ikke lige meget. Der var Pligter, der stadigt trængte til at indskærpes selv indenfor de frie Krigeres Kreds; der var naturlige Autoriteter (Forældre), eller der dannede sig uvilkaarligt Autoriteter, som kunde indskærpe dem. Der dannede sig snart en offentlig Mening, og der udtaltes Domme til Ære og

til Vanære. Hvis bonus, som Nietsche mener, egentligt betyder »Kriger«, saa var »Kriger« et Æresnavn, som den fejge gik tabt af, medens han til Gengæld fik et andet Navn (f. Eks. »Flygtningen«, smlgn. Herodots Fortælling om Spartaneren Aristodemos, der paa Grund af Sygdom vendte hjem og derved ikke kom til at deltage i Kampen ved Thermopylæ). Selv en saa drabelig Helt som Sigurd Fafnersbane faar (i »Sangen om Sigdrive« i den yngre Edda) Formaning om at hævne sig paa den, der fornærmer ham, og ikke vise sig fejg. — Al moralsk Vurdering er reaktiv, for saa vidt den forudsætter en Forskel mellem et Ideal og en ringere Virkelighed. Men denne Forskel eller Afstand maa komme frem allerede indenfor samme Klasse eller Race; Forholdet til andre Klasser eller Racer ligger her fjærnere. Den Afstandsopfattelse, Nietsche appellerer til, er for reaktiv. —

Dersom det ikke ved Artiklen om »aristokratisk Radikalisme« var paanødt mig at betragte Nietsche som Filosof, vilde jeg ikke have anstillet denne Kritik. Nietsche er ganske sikkert en sjældent begavet Forfatter, men hans Begavelse er ikke filosofisk. Han mangler den filosofiske Interesse og den filosofiske Resignation. Havde han haft dem, havde han vel ikke egnet sig til at serveres for Æstetikere. Han er Digter, Retor, hans Styrke er Stemningen (særligt den antipatiske Stemning), som han formaar at udtale med mærkelig Kraft. Men bag det hele mærker man, forekommer det mig, det sygeligt forvredne. Vemodigt er det at tænke paa, at han, som har formaaet at tage Ordet ofte med saa kraftig Pathos (selv om det var »Afstandens« Pathos), at han nu selv er en af de »sprukne Klokker«, hvis Mislyd han har raset saa heftigt imod!

HARALD HØFFDING.

Et Spøgelse.

Det var en kold Decembernat,
jeg traf ham i den øde Skov;
og længe før ham selv jeg saa,
jeg hørte Smækket af hans Hov
mod Vejen, som laa hvid og glat.

Han gik og tygged paa et Straa
og havde Granris i sin Hat,
og Hatten lidt paa Sned var sat;
han traved ud paa Bukkeben
og krummed om en vissen Gren
sin magre Haand og trak sit Vejr
med gamle svage Mænds Besvær.

Og da han saa mig, nikked han
og hosted lidt og gjorde Holdt —
— »Hu hu! go' Ven! det er lidt koldt!
det værker i min sidste Tand!
og mine Fingre — se, du smaa!
de er som Maaneskygger blaa!« —
Saa pusted han i Haanden lidt
og saa paa mig og lo med ét.

— »Du kender mig — he! he! — jo! jo!« —

Som Blæst i vissent Løv han lo.

— »Jo vist — ja skæv til mine Ben!
paa den Slags render ikke én
undtagen gamle Pan, min Fa'r!« —

En grim Grimasse Fyren skar
og klapred med de Hove to, —
og hele Skoven bag ham lo.

Han saa paa mig, — hans Øjne randt;
men Maanen blege Luer spandt
omkring det visne Bukkefjæs.

— »Hm — jeg er gammel — noget hæs —
det kommer af, jeg lever her
og sover under nøgne Træ'r;
det kommer af, en Edderkop
syr alle Klæder til min Krop;
det kommer af, jeg æder Løv
og fylder mig med Blomsterstøv;
det kommer af, jeg kun har Sans
for Fugles Pip og Vindens Dans!
Hu hu, min Fa'r, jeg fryser nok,
den Vinter turer altid slemt,
men her i Lommen har jeg gemt
lidt Sommersager i en Sok!«

Han linded paa sin Frakkepjalt,
og en Viol paa Vejen faldt,
og i den kolde Natteluft
der svømmede saa lind en Duft,
og i det blege Maaneskær
det summed som en Sværm af Myg,
der danser om et stille Kær;
i Skoven klang saa sart et Spil — —

Saa skrutted han sin skæve Ryg
og knappede sin Frakke til.

— »Ja ja — vel mødt! — gaa I nu kun!
I skal vel hjem og ha' et Blund!

Sov sødt — I tror jo ej et Ord!
Naa — jeg er lige glad, min Bro'r!« —

Og Hoven slog mod Vejens Sten,
han løb paa sine Bukkeben;

og Maanen lyste, Rimen laa
og blinked over Løv og Straa. —

Jeg stod alene, mærked intet uden
mit eget Blod, der blussed under Huden.

Viggo Stuckenberg.

Rigsrettens Omdannelse.

Blandt de Forligsforslag, som Grev Ahlefeldt i sin bekendte Sommertale for Langelands Vælgere lagde Hr. Berg i Munden, var ogsaa Spørgsmaalet om Rigsrettens Omdannelse.

Efter Junigrundlovens § 72 bestaar Rigsretten »af 16 Medlemmer, der vælges paa 4 Aar, Halvdelen af Landstinget, Halvdelen af Landets øverste Domstol blandt disses egne Medlemmer«, og efter den gennemsete Grundlovs § 68 sammensættes den »af de ordentlige Medlemmer af Landets øverste Domstol (13 i Tallet) og et tilsvarende Antal af Landstinget blandt dets egne Medlemmer paa 4 Aar valgte Dommere«. Forskellen er, som det vil ses, ikke stor og viser sig nærmest deri, at Rettens samlede Antal Dommere er noget større efter den nu gældende Grundlov, og at Højesteret in pleno indtræder som Rettens ene Halvdel.

Paa den grundlovgivende Rigsforsamling var det Genstand for Overvejelse, om ikke Forholdet burde ordnes paa den Maade, at Rigsretten, i Stedet for som nu at være fast og vedvarende for 4 Aar ad Gangen, kun sattes, hver Gang der forelaa en Rigsretsanklage, og der var af vedkommende Udvalg endog stillet et dertil sigtende Ændringsforslag, idet man mente, at et Landstingsmedlem ved saaledes for 4 Aar at stemples som Rigsretsdommer, derved let kunde paatrykkes et eget Præg, og ved ikke ganske faa Sagers Afgørelse komme til at føle sig noget hæmmet i sin Optræden af Frygt for at sætte sin eventuelle Dommerupartiskhed i Fare. Men ligesom Rigsforsamlingens Flertal dog ikke tillagde dette Hensyn nogen videre Vægt, saaledes synes det ikke senere at have spillet nogen Rolle og vilde vel heller næppe nu komme i synderlig Betragtning.

Lige saa lidt kan der rejses nogen Indvending mod at Rigsretten dannes af saa vel retslærde som politiske Medlemmer. Herom i det mindste var der ingen Tvivl, da Grundloven blev given, og Forholdets Natur særlig Ministeransvarlighedens ejendommelige Beskaffenhed taler jo ogsaa afgørende for, at det eventuelle Skyldsspørgsmaal bør finde en fyldig baade retlig og politisk Afvigelse. Endnu mindre kan der vel ankes over, at det er Højesterets Medlemmer, hvad enten i et begrænset Antal eller in pleno, der indtræder som Rettens juridiske Bestanddel. Højesteret repræsenterer Blomsten af Landets juridisk-praktiske Indsigt og indtager endnu — trods enkelte Stød — en saa høj Plads i den offentlige Tillid, at der næppe andensteds fra vilde faas det fornødne, fyldestgørende Antal retskyndige Dommere.

Endelig havde man oprindelig vel næppe heller nogen berettiget Erindring mod, at de politiske Dommere hentedes fra Landstinget. Det roligere, lidenskabsløsere Dommerkald forenedes naturlig med den Landstinget tiltænkte mere tilbagetrukne og konserverende politiske Stilling, og naar Folketinget fik Retten til at rejse Anklagen mod Ministrene, laa det tillige nær og maatte følge af den hele forfatningsmæssige Lighedsopfattelse at tildele Landstinget Dommerhvervet.

Her komme vi imidlertid til det vanskelige Punkt. Saaledes var og kunde i sidstnævnte Henseende Synsmaaden med fuld Føje være efter Junigrundloven. Det maa jo nemlig herved ikke tabes af Sigte, hvorledes Rigsdagens tvende Ting i Følge denne vare stillede til hinanden. Vistnok var nemlig for saa vidt Tokammersystemet med dets Konsekvenser lige saa fuldt gennemført som efter Juligrundloven, det samme gælder om den formelle Ligeberettigelse; og Rivninger og Sammenstød vare derfor ikke blot mulige, men indtraadte i Virkeligheden undertiden baade paa Bevillings- og det almindelige Lovgivningsomraade. Men, og det er det, hvorpaa det her væsentlig kommer an, der var intet født Modsætningsforhold til Stede mellem de tvende Rigsdagsafdelinger. Valgbarhedsbetingelserne vare forskellige. Enhver 25aarig, uberygtet og vederhæftig Mand kunde faa Sæde i Folketinget; men for at komme i Landstinget udkrævedes endvidere, at han havde fyldt sit 40de Aar, at han havde en aarlig Indtægt af mindst 2400 Kr. eller svarede 400 Kr. aarlig i Skat, og at han havde haft fast Bopæl i vedkommende Kreds i det sidste Aar før Valget. Men Vælgerne vare de samme, kun at de valgte umid-

delbart og Ansigt til Ansigt til Folketinget, men gennem Valgmænd til Landstinget; begge Ting skyldte — med denne Afvigelse — i lige Grad den almindelige Valgret deres Tilblivelse derfor var ogsaa Flertallet i dem begge væsentlig af ensartet Natur; de samme Grundsynsmaader, den samme politiske Hovedretning raadede i dem begge, og Forholdet mellem dem kunde maaske bedst betegnes saaledes, at Landstinget var at betragte som et modereret og, om man tør bruge den Vending uden at blive misforstaaet, filtreret Udtryk af Folketinget. En Regering derfor, som nød Tillid hos Folketingets Flertal, vilde ogsaa i det hele kunne regne paa Tilslutning hos Landstingets Flertal, medens omvendt et af Landstinget ilde lidt Ministerium ej heller vilde være i synderlig Yndest hos Folketinget. Der var saaledes alle Betingelser til Stede for Udviklingen af en virkelig og praktisk Rigsdagsparlamentarisme — om dette var et Gode er naturligvis et andet Spørgsmaal — og samtidigt og til Dels som Følge heraf ogsaa Betingelserne for med Virkning at kunne gøre Ministeransvarligheden gældende for Rigsretten, saaledes som Ordningen engang i det hele var bleven.

For at et Ansvar overhovedet skal have nogen Betydning, maa baade den, der vil hævde Ansvaret, og den, som skal afgøre, om og hvorvidt det virkelig i det enkelte paatalte Tilfælde er indtraadt, have et fælles Udgangspunkt. De maa være enige om, hvad der er hvidt, og hvad der er sort; i modsat Fald er alt Samarbejde en Umulighed, og enhver Tale om Ansvarlighed meningsløs. Men efter Junigrundloven havdes netop dette fælles Udgangspunkt. Om Junigrundlovens Folketingsflertal nogensinde maatte føle sig opfordret til at rejse Anklage mod et Ministerium, vidste det vel ikke, hvorvidt Ministeriet vilde blive dømt, vidste det vel ikke, om Beviserne vilde blive fundne tilstrækkelige, eller hvor vidt undskyldende Omstændigheder vilde blive admitterede, men det vidste, at i al Fald den ene Halvdel af Rigsretsdommerne stod paa samme politiske Standpunkt som det selv og delte det almindelige Grundsyn paa de enkelte Forfatningsbestemmelser og disses Rækkevidde. Som Følge deraf var der Mulighed tilstede for Domfældelse, og der havdes i alt Fald Betryggelse for en saa vidt mulig upartisk Overvejelse og for at, hvis Frifindelse paafulgte, det da vilde være af Retfærdigheds og ikke af Solidaritets eller Opportunitets Hensyn alene.

Men med den gennemsete Grundlov, med Grundloven af 28de Juli 1866 blev hele dette Forhold forandret. Det fremsættes saa ofte i Skrift og Tale, at de tvende Grundlove jo egentlig ere saa godt som identiske, og at det kun er Affektation at betragte dem som forskellige. Dette kunde maaske være rigtigt, naar man blot tæller de Paragrafer i dem begge, som ere blevne ændrede, men ikke naar man vejer dem.

Saa vist som det er Repræsentationens Sammensætning og Magtfylde, der giver en konstitutionel Forfatning dens Præg, saa vist afhænger atter Sammensætningen af Valgretten; sig mig, hvem der vælger, og jeg skal sige dig, hvem der vælges. Men ved Juligrundloven skiftede Valgretten til Landstinget netop fuldstændig Karakter. Medens den, som berørt, tidligere tilkom de samme Vælgere, som besatte Folketinget, overdroges Valgretten til 12 af Landstingets 66 Pladser til Kongen, og for 2 Pladsers Vedkommende henholdsvis til Færøerne og Bornholm. De tilbagestaaende 52 Pladser besættes som bekendt af Valgmænd, af hvilke kun Halvdelen udnævnes af de almindelige Folketingsvælgere, men den anden Halvdel tilvejebringes i Byerne dels ved Valg af dem, som have haft en aarlig Indtægt af 2000 Kr. (i København endog 4000 Kr.), dels derved, at saa mange af de højstbeskattede paa Landet, som svare til Antallet af Rigets Sogneraadskredse (for Tiden 1068) uden særlig Udnævnelse indtræde som selvskrevne Valgmænd. Disse sidste, ɔ: de højstbeskattede paa Landet, indtage saaledes en særlig begunstiget Stilling og kunne i Forening med de Købstadvælgere, som have en aarlig Indtægt af 2000 Kr., raade for Halvdelen af de 52 Landstingspladser — foruden at de deltage i Besættelsen af den anden Halvdel sammen med de almindelige Vælgere. — Føjes nu til disse 26 Pladser de 12, til hvilke Kongen udnævner, og til hvilke efter Forholdets Natur i Reglen kun Mænd af de samme Synsmaader ville blive tagne, sés det let, at 38 af Landstingets 66 Medlemmer — ɔ: et født Flertal — stedse kunne forudsættes at ville være Udtrykket for de mere formuendes og de store Grundbesidderes politiske Anskuelser, medens Folketingets Flertal er Udtrykket for den almindelige Befolknings. Og dermed er da indført en Dualisme, som hidtil var ukendt, og som med sine Virkninger selvfølgelig har gennemsyret og i mange Maader omdannet vort hele Forfatningsliv ogsaa der, hvor det, hvis man blot holder sig til de vedkommende Lovparagraffers Bogstavlyd, tilsyneladende ikke er

undergaaet nogen Ændring. Det er ny Vin, som er gydt paa de gamle Læderflasker, og denne Dualisme vil i Tidernes Løb, langtfra at svækkes, tiltage og, dersom ikke Forfatningen atter modificeres, hvad der er liden eller rettere ingen Udsigt til, udvikle sig, for saa vidt det ikke allerede er sket, til et fuldstændigt Modsætningsforhold i omtrent alle vigtigere, mere gennemgribende Spørgsmaal.

For Rigsdagsparlamentarisme vil der ikke være og er der ikke længer nogen Plads. Ja hvis en Regering nogensinde skulde styre sine Sager saa kejtet, at den paa en Gang lagde sig ud med begge Ting, kunde der maaske blive Tale derom og endda kun maaske; men denne Mulighed ligger for fjærnt til at komme i Betragtning. Der vil, hvis der overhovedet nu kan blive Spørgsmaal om Parlamentarisme; ti selve Kongedømmet er gennem Forfatningsforandringen skudt langt mere frem end efter Junigrundloven, kun kunne tænkes en Slags enten Folketings- eller Landstingsparlamentarisme, alt efter som Regeringen selv nærmest søgte sin Støtte i Folketinget eller Landstinget. Da det jo nu til Dags saa stærkt betones, at Hs. Majestæt Kongen »frit« vælger sine Ministre, er det jo nemlig tænkeligt, at han eller en af hans Efterfølgere paa Tronen kunde falde paa at omgive sig med Raadgivere, som tilhørte Folketingets Flertal; og som saaledes skulde finde deres Styrke i og ved dette lige overfor Landstingets Flertal. Ja det var naturligvis tænkeligt; men det hører til den Art Muligheder, hvormed der i Politiken ikke kan regnes. Sandsynligheden vil i en overskuelig Fremtid være som 1 mod 10, ja mod 100 for, at dette ikke vil ske. Det er til Landstingets Flertal, at Kronen vil vende sig om Raad og om Raadgivere, og den Parlamentarisme, som under Juligrundlovens Skygge vil affødes i Danmark, bliver derfor ikke; for det første i alt Fald, andet end Landstingsparlamentarisme.

En anden Følge af Forfatningsdualisme, som her blot ganske i Forbigaaende skal nævnes, er det fremdeles, at Kongedømmet, som vi før ytrede, er kommet til at træde meget stærkt i Forgrunden, idet Hensynet til Statslivets uforstyrrede og uafbrudte Fortsættelse har affødt dels de selvtagne Finansbevillinger, naar Tingene ikke har kunnet enes om en Finanslov, hvad jo nu har gentaget sig aarlig siden 1885, Bevillinger, der stadig vokse i Indhold og mere og mere illudere Rigsdagens Bevillingsmyndighed, dels en vidt udstrakt Benyttelse af den ved Grund-

lovens § 25 hjemlede foreløbige Lovgivningsret, som, takket være Højesteretsdommen af 15de Oktober 1886, nu fremtræder uden at være knyttet til de Forudsætninger og Indskrænkninger, som den tidligere Retsopfattelse vedkendte sig, og som er i Færd med at udvikle sig fra et Retsmiddel — som den grundlovgivende Rigsforsamlings Mænd vilde det, til at bøde paa Rigsdagens Fraværelse i det enkelte Tilfælde, — til et Magtmiddel til at bøde paa Folketingets manglende »Ævne og Vilje« til at vedtage de af Regeringen forelagte Love i den Form og Indhold, Ministeriet anser for den rette.

Men en Følge af Dualismen er det endelig, og det er dette, som i denne Forbindelse er af størst Interesse, at Rigsretten i sin nuværende Skikkelse er bleven ude af Stand til at gøre Fyldest, ɔ: er bleven ude af Stand til at betrygge Ministeransvarligheden. I det saare, saare sjældne Tilfælde, at en Minister skulde nedværdige sin Stilling til at begaa aabenbare almindelige Forbrydelser, vil han selvfølgelig baade blive anklaget for og dømt af Rigsretten for sin Embedsførelse; men for slige rene Undtagelsestilfælde vil den i Virkeligheden ikke behøves; ti man tør rolig forudsætte, at Kongen øjeblikkelig vil have fjærnet en saadan Raadgiver, og Rigets almindelige Domstole vilde i og for sig være fuldkommen kompetente og habile til at dømme ham. Men i de sædvanlige Tilfælde, i de Tilfælde, som egentlig blot have aktuel Interesse, og for hvis Skyld netop Rigsretten er bleven anordnet, i de Tilfælde altsaa, hvor der er Spørgsmaal om Misregering i Almindelighed, Vanrøgt af Statens Interesser, tvivlsomme Kompetenceoverskridelser, Indgreb i Rigsdagens Rettigheder, uforsvarlig Brug af de kongelige Prærogativer osv., i alle saadanne Tilfælde vil en Regering, der støtter sig til Folketinget — man tænke sig et Øjeblik, at der gaves en saadan — ikke blive anklaget af den simple Grund, at dette Ting vilde se med Regeringens Øjne og være dens medskyldige eller medforbundne under saa godt som alle Eventualiteter, men omvendt vil en Regering af Landstingets Midte under de tilsvarende Forudsætninger lige saa lidet blive dømt af Landstinget, hvis Flertal ligeledes vil se paa Forholdene med Ministrenes Øjne og være deres medskyldige og medforbundne, medens der i Højesteret altid vil være adskillige Medlemmer, som vanskelig kunne faa i deres Hoved, at en af Kongen udnævnt Regering kan have Uret. Folketinget vil derfor ikke rejse Anklage; ti en Frifindelse vilde

endnu mere svække dets allerede altfor svækkede Stilling. Det vil være overflødigt at bemærke, at der i det anførte paa ingen Maade skal ligge nogen Sigtelse i det første Tilfælde mod Folketingets og i det sidste mod Landstingets Flertal eller de enkelte Højesteretsmedlemmer for vitterlig eller forsætlig at ville dømme vrangt. Men som Stillingen nu en Gang er bleven ved Dualismens Magt, ville de med den bedste Vilje ikke eller meget vanskeligt i det mindste være i Stand til at hæve sig op over Partistandpunktet og til som henholdsvis Anklagere eller Dommere at betragte Forholdene med andre Øjne end dem, hvormed de som Repræsentanter og Medlemmer af Flertallet i de vedkommende Rigsdagsafdelinger have anskuet dem. Resultatet bliver derfor — bortset fra hin sjældne Undtagelse — baade i det ene og det andet Tilfælde fuld Ansvarsløshed for Regeringen.

Men ogsaa fra Landstingets særlige Standpunkt vil dog dette i Tidens Længde blive en særdeles betænkelig Sag; ti den ubønhørlige Konsekvens deraf vil blive den, at ogsaa Landstingsparlamentarismen vil gaa al Kødets Gang, og at Landstingets Flertal efterhaanden vil synke ned til at blive Regeringens underdanige Følgesvende, som i alle alvorlige Spørgsmaal maa bøje sig for dennes Vilje, støttet, som den forudsættes, af Kongemagten og uden Modvægt i et afmægtigt Folketing. Derfor er en Forandring af Rigsretten uomgængelig nødvendig, for Folketinget, for derved at opnaa et Værn imod ikke fuldtud at sluges af Landstinget, og for Landstinget for derigennem at sikres mod at sluges af Ministeriet; for begge Ting og for alle Landets Borgere, hvad enten de ere Højre- eller Venstremænd, som vort bedste Hovedvaaben mod Enevælden, den vel kun meget faa iblandt os ønske tilbage.

Det gælder altsaa om at bringe Rigsretsmaskineriet i Harmoni med den i den nuværende Forfatning raadende Dualisme, og den første Konsekvens, som heraf med Nødvendighed maa følge, tilmed en Konsekvens, som næppe vil møde nogen synderlig Modstand hos noget af vore politiske Partier, er den at tillægge ikke blot Folketinget, men ogsaa Landstinget Ret til at rejse Anklage mod Ministrene for deres Embedsførelse, hvoraf da atter vil flyde, at ogsaa Landstingets Samtykke vil være at indhente, naar der bliver Spørgsmaal enten om at benaade en ved Rigsretten domfældt Minister, eller at tilstede Kongen at lade

ogsaa andre end Ministre tiltale ved Rigsretten for særdeles farlige Forbydelser. (§§ 14, 26 og 69).

Herved vil næppe opstaa synderlige Vanskeligheder; men hvorledes skal selve Rigsretten omorganiseres. Det har alt ovenfor været berørt, at det nu næppe vil blive draget i Tvivl, at Retten bør være en af den enkelte Retssag uafhængig dannet fast Domstol, der ikke blot kaldes til Live, hver Gang en Tiltale besluttes, at den maa bestaa af retslærde og politiske Medlemmer, og at de første bedst og fyldigst repræsenteres gennem Højesteret. Lige saa utvivlsomt synes det, at Dommernes Antal ikke bør være for ringe; efter Junigrundloven var der 16, efter Juligrundloven kan der være som Maksimum 26 Dommere, men Retten kan dog sættes med 12 Medlemmer, 6 af Landstinget, 6 af Højesteret. Det forekommer mig imidlertid, at dette Antal er temmelig lavt; den norske Rigsret maa ikke sættes med mindre end 15 Dommere, og jeg vilde, alt vel overvejet, finde det hensigtsmæssigt at bestemme Antallet til 21 eller dog et lignende Multiplum af 3, af Grunde, som straks nedenfor ville indlyse.

Baade efter Juni- og Juligrundloven ere de retslærde og politiske Dommere lige mange. Det er dog næppe nødvendigt. I Norge er det ingenlunde saa; der foreskriver Loven blot at af de 15 Dommere, uden hvilke Retten som nævnt ikke er domfør; skulde mindst de 4 være Højesteretsassessorer; er nu end dette at gaa for vidt, maa det dog paa den anden Side erindres, at Rigsretten efter sin Hensigt væsentlig skal være en politisk Domstol, og at de retslærde Dommere med deres Vane til at behandle Retssager altid ville have en betydelig Prestige, hvor de komme til at fungere sammen med Lægmænd. Et passende Forhold vil formentlig derfor fremkomme, naar Antallet af de retslærde Dommere bestemmes til 7 og af de politiske til 14, naar altsaa Forholdet med andre Ord bliver som 1 : 2.

Medens nu de politiske Dommere hidtil ere fremgaaede af Landstinget alene, følger det af Dualismens Princip og af den Landstinget indrømmede lige Adgang til at rejse Rigsretstiltale, at begge Ting og i lige Maal erholde Ret til at vælge dem, saa at altsaa hvert Ting ved sit Valg besætter 7 Pladser. At Valget bør gælde for et længere Tidsrum end som nu, 4 Aar, og at man vistnok uden Betænkelighed kan fordoble Tiden til 8 Aar, hvilket stemmer med Landstings-Mandatets Varighed, samt at ved

Valgene selvfølgelig Forholdstalsvalgmaaden bør anvendes, for at ogsaa Tingenes Mindretal kunne komme til deres Ret, skal jeg her blot nævne, idet jeg endnu skal tilføje, at det ganske vist lod sig høre at overdrage Valgene til den forenede Rigsdag; men Grundloven ynder øjensynlig ikke synderlig denne Korporation, og det vilde maaske ogsaa findes temmelig modstridende mod Dualismens Princip her at bringe den i Anvendelse.

Hensynet til Ensartethed, foruden andre Grunde, taler aabenbart for, at ogsaa Højesteret besætter sine 7 Dommerpladser efter Forholdstalsvalgmaaden. Men herved møder den Mislighed, at Højesteret er for faatallig (13) til at kunne bringe denne Valgmaade i Udøvelse, naar den skal vælge saa stort et Antal som 7. Dette Misforhold vilde dog hæves, naar Valgklassen udvidedes til ogsaa at omfatte Højesterets overordentlige Medlemmer — almindeligen 10 à 12 i Antal. Da disse i Reglen høre til vore ypperste Jurister — for Øjeblikket t. Eks. Mænd som Krieger, Justitsminister Nellemann, Departementscheferne Vedel og Ricard, Professorerne Goos, Matzen og flere — kan der ingen Indvending hentes fra Hensynet til deres Dygtighed og Habilitet; og medtages de, vil ogsaa for Højesterets Vedkommende Forholdstalsvalgmaaden kunne lade sig bringe i Anvendelse. Endnu skal her blot for Fuldstændigheds Skyld tilføjes, at Ministrene selvfølgelig, hvad enten de ere overordentlige Medlemmer af Højesteret eller have Sæde i Rigsdagen, ere udelukkede fra al Deltagelse baade ved Anklagebeslutningens Afgivelse og Rigsretsvalgene osv.

Hvad nu herefter angaar Spørgsmaalet om, hvem der skal kunne vælges, bør vistnok Højesteret være indskrænket til at vælge af sin egen Midte, da man jo netop derved kan regne paa at faa de bedste juridiske Kræfter til Raadighed. Derimod tror jeg, at det vil være en betydelig Fordel at udvide Grænserne med Hensyn til deres Valgbarhed, som Rigsdagen har at vælge, og navnlig ikke binde Valget til Rigsdagsmænd henholdsvis for Folketinget af Folketinget og for Landstinget af Landstinget; hvor heldigt vilde det saaledes ikke være, om en Mand som afdøde Gehejmeraad Madvig kunde være bleven valgt til Dommer. Paa den anden Side gaar det vel næppe an at give Valget helt frit. Det synes naturligt at kræve en vis Modenhed hos dem, der skal kaldes til Dommer, altsaa at fordre en vis højere Alder, t. Eks. 40 Aar, saaledes som efter Junigrundloven var fornøden til Valg-

barhed til Landstinget, ligesom ogsaa at fordre, at den paagældende tidligere har haft Sæde i Rigsdagen — en Betingelse, der som bekendt er sat for at kunne blive kongevalgt Medlem af Landstinget — og at udelukke Embedsmænd, som nyde Løn af Statskassen, og som kunne befrygtes muligen at ville føle sig mindre uafhængige lige overfor de eventuelt Tiltalte.

Da det i det hele er af højeste Betydning, at en saa vigtig Domstol som Rigsretten ikke blot føler sig fuldstændig uafhængig, men at ogsaa Almenheden i denne Henseende kan nære fuld Tillid til den, vil det være rigtigt, at Loven indeholder paa den ene Side Forbud mod at en Rigsretsdommer i den Tid hans Hværv vedvarer og i en passende Tid derefter modtager nogen Embedsbefordring eller noget kongeligt Udmærkelsestegn, og paa den anden Side Paabud om, at han for et lignende Tidsrum opgiver at tage Sæde i Rigsdagen. Til Gengæld for de Opofrelser i forskellig Retning, han saaledes maa underkaste sig, og for at gøre de bedst mulige Kræfter tilbøjelige til at stille sig til Raadighed, bør der tillægges Dommerne et aarligt Vederlag, og i øvrigt, naar Retten fungerer, de samme Emolumenter som Rigsdagens Medlemmer. Den heraf foraarsagede aarlige Udgift vil være for intet at regne, dersom den kan bidrage til at skabe en Rigsret, der kan mødes med Tillid af Befolkningen uden Hensyn til dens politiske Trosbekendelse, og som er sin store Opgave voksen, at hævde Ministeransvarligheden, der, som Forholdene have udviklet sig, er vort Hoved- eller maaske eneste Bolværk mod Absolutismen.

Sluttelig maatte Loven — foruden selvfølgelig at bevare den nuværende Grundlovs Bestemmelse om, at Rigsretten selv vælger sin Formand, indeholde nogle Bestemmelser om, hvorledes der vil være at forholde, dersom der er rejst Sag paa en Tid, da Valgperioden udløber, og om Udfyldningsvalg, der, hvis kun et enkelt Medlem skal vælges i Klassen, selvfølgelig maa foretages som almindeligt Flertalsvalg, samt om Genvalgs Tilladelighed, men om disse, der ere af mindre Betydning, vil det ikke være nødvendigt her nærmere at udtale sig.

I Henhold til den foregaaende Begrundelse foreslaas derefter følgende forandrede Affattelse af de Rigsretsforfølgningen vedkommende Grundlovsparagraffer.

§ 14.

Ministrene kunne af Kongen eller et af Tingene ved Rigsretten tiltales for deres Embedsførelse.

§ 26.

Kongen kan benaade og give Amnesti; Ministrene kan han kun med Samtykke af det Ting, som har rejst Tiltalen, benaade for de dem af Rigsretten idømte Straffe,

§ 68 a.

Rigsretten bestaar af 21 Dommere, valgte efter Forholdstalsvalgmaaden for 8 Aar ad Gangen, 7 af Højesterets ordentlige og overordentlige Medlemmer af deres egen Midte, 7 af Landstinget og 7 af Folketinget blandt de til Folketinget valgbare (Glvns. § 31), som enten have eller tidligere have haft Sæde i Rigsdagen, og som have fyldt det 40 Aar samt ikke beklæde noget af Statskassen lønnet Embede.

§ 68 b.

Ministre, som ere overordentlige Medlemmer af Højesteret eller Medlemmer af noget af Tingene, kunne lige saa lidt deltage i Forhandlinger om Beslutning af Tiltale mod Ministrene eller i Valget af Rigsretsdommere, som kaldes til Sæde i Rigsretten.

§ 68 c.

Intet Medlem af Rigsretten kan i det Tidsrum, for hvilket hans Valg løber og indtil 2 Aar derefter, befordres til noget af Statskassen lønnet Embede eller modtage noget kongeligt Udmærkelsestegn.

Vælges en Rigsdagsmand til Medlem af Rigsretten, mister han sit Sæde i Rigsdagen, saafremt han modtager Valget, og kan ikke genvælges, før 2 Aar efter at hans Hverv som Rigsretsdommer er udløbet.

§ 68 d.

Der tillægges Rigsretsdommerne, saa længe de forblive i denne Stilling, en aarlig Løn af x Kr, hvorhos de, naar de kaldes til at gøre Tjæneste udenfor det Sted, hvor de have fast Bopæl, nyde samme daglige Vederlag m. v. som Rigsdagens Medlemmer.

§ 68 e.

Rigsretten vælger selv sin Formand.

§ 68 f.

Udløber Valgtiden, efter at Sag er rejst, men endnu ikke tilendebragt, fortsætte dog Rettens Medlemmer deres Hverv, indtil Sagen er paadømt, hvorefter nye Valg foretages ved nærmest følgende Rigsdagssamlings Begyndelse.

§ 68 g.

Kommer den gyldig valgte i et af de Tilfælde, som udelukke Valgbarhed, mister han sin af Valget flydende Stilling. Det samme gælder, naar

en Rigsretsdommer ophører at have Sæde i Højesteret enten som ordentlig eller overordentligt Medlem.

Foretages Udfyldningsvalg, gælder den valgtes Hverv kun for den tilbagestaaende Del af Valgperioden. Skal kun et enkelt Medlem vælges i Valgklassen, sker det ved almindeligt Flertalsvalg.

§ 68 h.

Afgaaede Medlemmer af Retten kunne genvælges.

§ 69.

Rigsretten paakender de mod Ministrene for deres Embedsførelse anlagte Sager.

For Rigsretten kan Kongen lade ogsaa andre tiltale for Forbrydelser som han finder særdeles farlige for Staten, naar hvert af Tingene dertil giver sit Samtykke.

N.

Anmærkning: Forfatteren maa beklage, at han først, efter at denne Opsats allerede var trykt i Korrektur, er bleven bekendt med det af Grev Holstein paa egne og tvende Medforslagsstilleres Vegne i disse Dage i Folketinget indbragte Forslag om en forandret Sammensætning af Rigsretten, med Greveus sig dertil sluttende, interessante Foredrag. Saa vidt man kan dømme efter et flygtigt Gennemblik, synes den foreslaaede Rigsret efter sin Sammensætning, og navnlig naar hensés til Lodkastningens overordentlig afgørende Betydning, mere skikket til overhovedet at forebygge end til egentlig at paadømme Rigsretssager, saa meget mere som det juridiske Element helt er skudt ud af Domstolen. En stærk Modsætning hertil danner Godsejer Oldenburgs Forslag i „Politiken" for i Mandags (9de December), som slaar en fuldstændig Streg over det politiske Element og vil lægge den hele Afgørelse i Højesterets Haand.

Et gammelt Minde fra Kjøbenhavn.

I Digteren *Schandorphs* nys udkomne saa livligt underholdende »Oplevelser«, støde vi paa et Afsnit, der omhandler et Ungdomsbesøg, Forfatteren aflagde hos H. C. Andersen.

Det vakte en levende Erindring om et Møde med denne, det eneste hvor det forundtes mig personlig at staa lige overfor den saa højtyndede danske Digter — Gespenstermødet i Rosenborg Have da upaatalt.

Der var noget i Schandorphs faktisk vægtige og dog saa fornøjelige Skildring, noget der supplerede, vakte til bedre Forstaaelse det lidt konfuse Indtryk, mit Møde med Digteren havde efterladt. Der var noget smittende, der frister, efter at saa lang Tid er gaaet, til ogsaa at komme med min Oplevelse; den springer mig nu i alle sine Enkeltheder saa levende i Møde som skrev den sig fra i Gaar. Men knyttet som den er til et særlig mindeværdigt Tidsafsnit i mit Liv, nødvendiggjør den først nogle Ord om dette, hvorved den gaar ind under det vi vil kalde, »Minder fra Kjøbenhavn«.

Det haardeste Slag i mit Liv havde truffet mig.

De første Dage, Uger, efter et saadant, dem vi vil kalde *Sorgens Festdage,* er ikke de værste. Man hvirvles omkring paa noget ophøjet, ukjendt, der ikke lader én komme til ret Besindelse om det frygtelige. Saa kommer *Sorgens Hverdage*, tifold ulideligere at bære. Og jeg magtede ikke at bære dem paa det samme Sted hvor Stødet havde rammet. Jeg solgte vor lille Villa ved Uranienborg, kun beboet i 2 Aar, og overflyttede midlertidig til Kjøbenhavn med 2 af mine Gutter. Var det en dunkel Skræk for en Enkes Stilling, der i vor travle By omtrent vil sige med et Strøg at slettes ud af den selskabelige Bevidsthed? var det Skrækken for denne Nultilværelse, der ligesom højtidelig ringes ind med det sidste drønnende Klokkeslag? ... eller var det en endnu ikke fuldt vakt Bevidsthed om noget, der kunde reddes for Undergang — det samme, der har drevet snart sagt alle vore Forfattere til at søge Redningen i Udlandet? ... Jeg ved det ikke, men jeg solgte Huset og rejste til Kjøbenhavn.

Jeg havde den Gang kjere, inderlig kjere Venner dernede, hvoriblandt særlig maa nævnes Familien *Schmidt-Phiseldeck.* Fru Sch. havde jeg første Gang truffet under et Besøg, hun og hendes Mor aflagde i Kristiania, hos nogle fælleds Bekjendte, hvor de paa en Tur oppe i Landet ogsaa havde gjestet mit Hjem i Eidsvold. Det var en hel Begivenhed, da den unge danske Skjønhed med Moderen, den prægtige, originale gamle Fru B., eskorteret af nogle af Kredsens mer notable Medlemmer, Herrer og Damer, drog ind paa den stille Præstegaard, og rigtig blev sluppet paa Græs i dens naturskønne Omgivelser[1]), en flygtig Gjestfrihed, vist de danske Damer, der tifold gengjeldtes mig under det senere fortsatte Bekjendtskab hernede. Uforglemmelig bliver mig de Timer, jeg tilbragte i denne Familje, i dens Hjem paa Nørregade.

Om Gemalen, Sch. Ph., maa det være mig tilladt at sige, at han var en af de elskværdigste Mænd, jeg har kjendt. Han, og *J. L. Heiberg.* Jeg bekjender mig nemlig endnu til den nu vist forældede Anskuelse, at Aand og sand, gediegen Dannelse kun kan optræde i en tilsvarende Form, skal den forkynde sig som ægte Vare; vi var jo den Gang endnu et godt Stykke fra 70aarene, der synes at have været det Tidspunkt, hvor Bramarbasskabet dekreteredes som Norm for den sande Mandighed. Flygtig betragtet kunde dette Par gjelde som aandelige Modsætninger. I Væsen, Alder, Ydre kunde det maaske siges. Det er sandt, hun forholdt sig lidt tavs og tilbageholden, hvor alvorligere, mere dybtgaaende Temaer forhandledes, det var som om hun ganske bøjede sig for hans Overlegenhed, maaske netop fordi den paa saa mild, elskværdig Maade gjorde sig gjeldende. Men hun manglede ingenlunde den fine Forstaaelse, hvor stille hun gik dermed.

Denne lille, fine Dame, hvis Skjønhed havde et Præg af noget tilsløret melankolsk, der gav den en særegen Ynde, havde en levende Sans for det komiske. Kunde man bare bringe hende et lidet Stænk deraf, fandt man i hende den taknemligste Tilhører; hvor hjærtelig kunde hun le!

Jeg er her kommet ind paa en Personalkritik, der maaske kunde synes en og anden for — personlig. Men ak, Tilladelsen er givet. Skillerummet er nede. Ogsaa hun, den sidste af dem er borte, som de mange — mange! og er jeg alligevel gaaet lidt

---

[1]) Se *Paa gamle Tomter:* „Mod Strømmen“ 11.

for nær, maa Mindet om disse elskværdige, saa forskelligt begavede Mennesker undskylde det.

Fru *Welhaven*, født *Bidoulac* havde medgivet mig et Brev til Digteren Andersen, som jeg maatte love hende, da hun kjendte min liden Fremfærd naar det gjaldt at stifte Bekjendtskaber, at sende ham. Det vil ikke have indeholdt noget nærmere om Forhold og nære Familjeforbindelser lige saa lidt som der den Gang var Tale om noget Forfatterskab. Hun har nævnt sin Protegée som en mangeaarig Veninde, der varmt intereserede sig for hans Digtning, og hvem det vilde glæde personlig at gjøre Bekendtskabet.

Der gik nogle Maaneder hen inden Anbefalingen blev benyttet.

Men ud paa Vaaren flyttede vi ind i Fru Lippmanns Lejlighed paa Charlottenborg; Livsmodet begyndte saa smaat at rejse sig igen, og da A. boede lige i Nærheden, sendtes ham Brevet.

Allerede næste Dag, jeg havde netop et Besøg af Fru Schmidt-Phiseldeck, indfandt han sig. Det gjorde heller intet Skaar i hans, som det syntes gode Stemning, at han traf en elskværdig Landsmandinde. Fru Sch. interesserede det naturligvis højlig at faa en Anledning til at se den store Mand i Nærheden.

Han var meget charmant, forsikrede om den Fornøjelse det vilde være ham at fortsætte Bekjendtskabet. Han vilde oftere komme, og saa vilde han læse noget smukt op for Børnene. Jeg paa min Side forsikrede ham om den varmt interesserede Læsekreds, han ogsaa havde vundet oppe i Norge, men var saa uheldig, da Samtalen nogen Tid havde drejet sig derom, at falde ind med et: Men hvorfor, Hr. Andersen, har De aldrig i disse mange Aar været i Norge?

Nej, det turde han ikke vove. Normændene var ham for stærke, dem gik han helst af Vejen for. Jeg bestred naturligvis af bedste Ævne denne hans Frygt. Norge er nu engang Æventyrlandet par preference. Et Besøg af den store danske Æventyrdigter maatte jo kun fordoble Interessen paa begge Sider. At nogen her skulde optræde saarende mod denne, var jo ikke tænkeligt ... det maatte da være *Dovregubben*, som med Rette følte sig stødt over, at han ikke for længe siden havde besøgt ham ...

Aa med Dovregubben skulde han nok blive færdig. »Men« blev han ved »jeg har en Gang i Udlandet truffet en Normand, det var netop hos den bekjendte Major Serr i Dresden — men Gud bevare mig!«

Bevares! hvem var da det?

»Det var saamæn en af deres store Digtere, det var *Welhaven.*«

Ja Welhaven! for ham vil vi andre intet Ansvar have. Det er nu engang hans Væsen, som vi alle finder os i. ... Det maa tages som et uundgaaeligt Udslag af et overmægtigt sprudlende Liv, hans Digtning ikke kan rumme ... af den lærer man ikke den rette Welhaven at kjende ... Noget saadant vilde jeg lagt til, men han faldt ind:

»Der var ogsaa en anden Normand, endnu umuligere for mig, og som jeg næppe vilde kunnet undgaa under et Besøg oppe hos Dem« — —

En værre endnu? ... Gud, hvem var da det?

» *Wergeland*, mener jeg«. Og for de forbløffede Tilhørerinder fulgte nu et Par fyndige Træk af det velbekjendte, den Gang gjængse Skræmmebillede af »den norske Udigter« saaledes som det paa Afstand havde formet sig for danske Øjne. *Henrik* har som bekjendt aldrig været i Danmark. Men man vil mindes, at den bitre, mangeaarige Fejde, der havde udspundet sig inden vore hjemlige Forhold, temmelig almindelig opfattedes dernede som et *Norge contra Danmark,* repræsenteret i nævnte vore tvende Digtere, en Misforstaaelse, som Tiden, med saa meget andet, lykkeligvis har rettet.

Fru Schmidt, der under Samtalen havde forholdt sig temmelig taus, dog under en synlig Bestræbelse for at forblive alvorlig, forsøgte nu med et lidet rask coup de main at standse den Vending, den truede med at tage. Hun præsenterede mig med al Anstand som Wergelands Søster.

Situationen var jo lidt betænkelig. Den bedste Udvej havde jo været at tage den fra den komiske Side — forene sig, alle Parter til i al Gemytlighed at more sig over den. Jeg vilde netop give Stødet med et muntert, det skal De ikke bryde Dem det mindste om, Hr. Andersen! ... dette var jo bare morsomt! ... da han med et forskrækket Ansigt rejste sig og efter et Par skyndsomme Buk forsvandt bag Døren.

Vi saa ikke Digteren Andersen mere; mine Smaagutter ventede forgjæves paa den lovede Oplæsning, de havde glædet sig saa til.

Rækker af Aar er gaaet hen siden. Men endnu den Dag i Dag kan jeg sidde i Kredsen af mine Børnebørn, og med inderlig Fornøjelse læse »H. C. Andersens Æventyr og Historier«.

CAMILLA COLLETT.

Endnu nogle Ord om dansk og almindelig Geologi.

Da jeg i Somren 1886 tillod mig i en lille Afhandling om dansk Geologi i dette Tidskrift at henlede Opmærksomheden paa den betydningsfulde nationale Opgave, som vi danske endnu ikke havde stillet os, at gøre vort Land til Genstand for en grundig geologisk Undersøgelse og Kortlægning, anede jeg ikke, at det Ønske, som jeg udtalte, saa hurtigt og saa let skulde gaa i Opfyldelse. Men allerede i næste Rigsdagssamling lovede Indenrigsminister Ingerslev efter en Forespørgsel i Folketinget at konferere med sin Kollega Kultusministeren om denne Sag, og i Samlingen 1887—88 fremsatte denne Forslag om en Bevilling paa 8000 Kroner til forberedende Arbejder i den nævnte Retning. Dette Forslag, som i sig indeholdt Spiren til et yderligere Forslag om en langt betydeligere Bevilling til selve den geologiske Undersøgelse og Kortlægning af Landet, blev i det hele modtaget med stor Velvilje af Tinget, og i den sidst forløbne Samling er da ogsaa Hovedbevillingen, der i en Række Aar vil belaste vort Budget med en Udgift af 20,000 Kroner, bleven vedtagen uden Modsigelse fra nogen Side. Saaledes er Danmarks geologiske Undersøgelse nu en fastslaaet Kendsgerning, og man kan ikke længer sige, at vi og Balkanhalvøens Stater med Hensyn til den geologiske Kortlægning af vore Territorier udgøre Europas Efternølere og Bagtrop.

Det er overordentlig glædeligt, at et saa vidtrækkende og bekosteligt Foretagende har kunnet sættes i Værk med Folkerepræsentationens Billigelse, ja næsten efter dens Initiativ midt under den sørgelige politiske Konflikt, som for Tiden hersker her i Landet, og navnlig fortjæner den danske Bondestands Repræsentanter stor Ros, fordi de trods alt, hvad der kunde tale for en

Udsættelse til bedre Tider, besluttede, at denne for Videnskaben, for Folkeoplysningen og for det praktiske Liv saa betydningsfulde Sag skulde nyde umiddelbart Fremme uden at vente paa den lovlige Ordens Genoprettelse i Landet. Ogsaa de 2 Ministre Ingerslev og Scavenius fortjæne stor Paaskønnelse for den Beredvillighed, hvormed de toge sig af Sagen. Men fremfor nogen anden Enkeltmand skyldes der Professor Johnstrup Tak for den Maade, hvorpaa han har stillet sig til det hele Foretagende. Ti hvis denne vor første Geolog, den naturlige Leder af Foretagendet, havde nægtet sin Medvirkning eller blot havde stillet sig lunken til Sagen, vilde Danmarks geologiske Kortlægning sikkert endnu have lange Udsigter, og det havde visselig ikke været til at undre sig over, om Universitetets Senior, hvis Embedspligter som Professor og Musæumsbestyrer i de senere Aar ere blevne forøgede baade med Ledelsen af de betydelige geologiske og geografiske Arbejder, som Staten lader foretage i Grønland, og med Forberedelsen af det mineralogiske Musæums Flytning og Omordning, havde undslaaet sig for at overtage endnu et stort og byrdefuldt Ansvar. Saa meget større Anerkendelse fortjæner derfor Professor Johnstrup for den Energi og Selvfornægtelse, som han ogsaa ved denne Lejlighed har aflagt Prøve paa. Idet jeg omtaler Lederen af Danmarks geologiske Undersøgelse, maa det maaske være mig tilladt at meddele en Kendsgerning, som ikke var mig bekendt, da jeg for 3 Aar siden skrev om dansk Geologi i dette Tidsskrift, nemlig at det Andragende om danske geologiske Undersøgelser, som i 1875 fremsattes af den geologiske Lærer ved Universitetet og foranledigede de store endnu ikke afsluttede Arbejder i Grønland, tillige foreslog en geologisk Undersøgelse af selve Danmark, og at det var de lovgivende Myndigheder, som (foreløbig) begrænsede Undersøgelserne til Grønland. Hermed bortfalder enhver Skygge af Grund til Klage over Mangel paa Initiativ fra Geologiens officielle og naturlige Talsmands Side.

Men naar nu dette store Foretagende er sat i Gang under lykkelig Samvirken af Regeringen, Folkerepræsentationen og Videnskaben, saa staar der endnu tilbage, for at det skal give sit fulde Udbytte, at det følges af det danske Folk med Forstaaelsens Sympati. Men her mangler jo des værre endnu væsentlige Forudsætninger. Ganske vist er der ikke faa Tegn paa, at der i vort Folk er en voksende Trang til Belæring om vor Klodes og dens Dyre- og Planteverdens Udvikling gennem de umaadelige Tidsrum,

som man hører at vor Planet efter uimodsigelige Vidnesbyrd maa have gennemlevet. Men man véd ikke ret, hvor man skal søge denne Belæring, og ganske vist ere de Hjælpemidler, som vor Literatur frembyder, ikke saa tilfredsstillende, som man kunde ønske. De lide enten af den Tørhed og Knaphed, som gærne er et Særkende for Lærebøger, eller af den Løshed og Overfladiskhed, som populære Skrifter saa let henfalde til, og dertil kommer, at Geologien er under en saa hurtig Udvikling, at Bøger, der ere udkomne for ikke mange Aar siden med det Formaal at give et Overblik over denne Videnskabs Resultater, allerede ere i Færd med at blive forældede. Indtil for nylig var det derfor en pinlig Sag, naar man blev spurgt til Raads om literær Vejledning af Folk, som ikke selv vilde studere denne Videnskab, men dog ønskede et nogenlunde fyldigt Billede af de geologiske Fænomener og et nogenlunde indgaaende Kendskab til de Forklaringer, som Videnskaben har givet af dem. Men nu er dette Savn i Færd med at afhjælpes ved et Arbejde af to udmærkede Mænd, som jeg gærne vilde henlede dette Tidskrifts Læseres Opmærksomhed paa.

I Aarene 1886—87 udgav Professor Neumayr i Wien i 2 smukke og rigt illustrerede Bind en Jordens Historie, som henvender sig ikke til Fagmænd, men til Folk med almindelig Dannelse, som ønske at uddybe og fuldstændiggøre deres Verdensanskuelse ved Tilegnelsen af de vigtigste Resultater, som Geologien hidtil har opnaaet. Neumayr, som hører til den højtansete Wienerskole i Geologien, hvis berømteste Navn er Eduard Suess, har faaet sin praktiske Uddannelse og vundet sit videnskabelige Navn ved Undersøgelser i de østrigske, ungarske, tyrkiske og græske Bjærge. Fra Kundskabens Side er han som faa egnet til at behandle det store Æmne, og, da han tillige raader over en klar og energisk Fremstillingsform, er det ikke til at undres over, at hans Bog har vakt megen Opmærksomhed i Østrig og Tyskland. Men dette Værk fortjæner ogsaa i høj Grad at kendes af det Publikum, som de 3 nordiske Nationer udgøre, og nu er det saa heldigt, at Neumayrs Bog ikke blot har fundet en nordisk Oversætter og en nordisk Forlægger,[1]) som har vovet at indlade sig paa de store Bekostninger, som et saadant Værks Udgivelse medfører, men at det er Prof. A. G. Nathorst, som har paataget sig at omplante

[1]) F. & G. Beijer i Stockholm.

Bogen paa nordisk Grund. Det er vistnok mange af dette Tidsskrifts Læsere bekendt, at A. G. Nathorst indtager en fremragende Plads mellem de skandinaviske Naturforskere. Det er saaledes ham, der først har foretaget en grundig Bearbejdelse af den rige Planteverden fra Jordens Middelalder, som er nedlagt i Skaanes og Bornholms kulførende Sandstene, og, efter at den berømte Heer i Zürich er død, er Nathorst utvivlsomt den første Kender af Polarlandenes interessante Fortidsflora. Det er ogsaa ham, hvis skarpe Blik opdagede den slaaende Lighed, som finder Sted mellem Sporene af visse lavere Havdyr paa den flade dyndede Kyst af Sundet i Omegnen af Malmø og de Figurer paa Overfladen af visse ældgamle skandinaviske Sandstene, som man hidtil havde tydet som Aftryk af Tangarter, medens de nu efter Nathorsts Tydning anses for Krybespor af Dyr. Det er denne udmærkede Geolog, som har paataget sig at overføre Neumayrs Jordens Historie paa nordisk Grund.

Det er en Selvfølge, at en saadan Overførelse ikke bør være en ordret Gengivelse. En geologisk Forfatter, der skriver for et mellemeuropæisk Publikum, vil naturligvis særlig dvæle ved mellemeuropæiske Forhold og gøre sin Fremstilling levende ved at fremdrage Eksempler, som ere kendte af hans særlige Læsekreds. For et nordisk Publikum ville nordiske Eksempler og nordiske Forhold være af særlig Interesse, og Nathorst har derfor ogsaa givet sin Bog Titlen »Jordens historia efter M. Neumayrs Erdgeschichte utarbetad med särskild hänsyn till nordens urverld«. Men hertil kommer, at en Jordens Historie nødvendigvis vil komme til at omhandle en Mængde Forhold, saasom Temperaturen og Stoffernes Aggregattilstand i Jordens Indre, Vulkanismen, Hævning og Sænkning, Fastlandenes og Havenes første Oprindelse, over hvilke Videnskaben endnu ikke har formaaet at udbrede tilstrækkelig Klarhed. Selvfølgelig vilde det være utænkeligt, at to selvstændige Forskere paa alle disse dunkle og omstridte Punkter skulde naa til samstemmende Resultater eller skulde nære de samme Formodninger, og de tre udkomne Hæfter af den svenske Bearbejdelse vidne da ogsaa tilstrækkeligt om, at Nathorst ikke blot med Hensyn til Udvalget af Kendsgerningerne, men ogsaa med Hensyn til de teoretiske Forklaringer vil bevare sig fuld Frihed.

For at give en nærmere Forestilling om Værkets Ejendommelighed, skal jeg nu tillade mig at fremdrage nogle Enkeltheder fra

de udkomne Hæfter. Efter en kort Redegørelse for Geologiens Indhold og Omfang følger en udførligere Fremstilling af Geologiens Historie. Dette interessante Kapitel af Menneskeaandens Udviklingshistorie viser først og fremmest, hvilke Ulykker en falsk Autoritetstro kan afstedkomme. Det er de to store Navne Aristoteles og Moses, som igennem en Række Aarhundreder stillede sig i Vejen for en rigtig Opfattelse af vor Klodes Natur og Udviklingsgang. Den store græske Filosof havde i en ulykkelig Stund udtalt om nogle forstenede Fisk fra Lilleasien, at de muligvis kunde være dannede i Bjærgets Indre, hvor de vare fundne, ved en Naturens formende Kraft, og slavisk gentog man lige til forrige Aarhundredes Udgang, at Forsteninger ikke vare andet end Naturspil. Den anden Hindring for en videnskabelig Jordhistories Fremkomst laa i den barnlige Tro paa de ærværdige jødiske Mythers historiske Sandhed. Det er højst interessant at se den rigtige Opfattelse dukke frem, hver Gang nogen slog ind paa den sande videnskabelige Vej og uden forudfattede Meninger spurgte Naturen selv til Raads. Den store Kunstner Leonardo da Vinci, den franske Pottemager Palissy og navnlig vor Landsmand Steno maa her nævnes som Geologiens Forløbere og Bebudere. Men Spekulation og Dogmetro sejrede over den fremspirende sunde Fornuft, Steno forstummede, rimeligvis ængstet i sin Samvittighed ved de Følgeslutninger, som den af ham betraadte Vej med Nødvendighed maatte føre til, og det blev først henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede, at Sachseren Werner og Skotten Hutton, Hovederne for den neptunistiske og den plutonistiske Skole, hævede Geologien til en virkelig Videnskabs Rang og ubestridte Stilling. Det vilde føre meget for vidt, om jeg blot antydningsvis vilde gaa ind paa Modsætningen mellem de Skoler, der udgik fra disse 2 udmærkede Mænd, eller paa Forsteningslærens Begrundelse ved William Smith, Cuvier og Brongniart, eller paa den mægtige Indflydelse, som Lyell og Darwin have øvet paa Videnskabens Udvikling. Men jeg kan ikke undlade at henlede Opmærksomheden paa det af Nathorst tilføjede Kapitel om den geologiske Forskning i Sverig, der ikke blot viser, med hvilken Energi de svenske Naturforskere lige siden forrige Aarhundredes Begyndelse have studeret deres Fædrelands Jordbund, men ogsaa hvilken mægtig Indflydelse de have haft paa den tyske og derved paa den europæiske Geologis Udvikling. Det turde maaske være Læserne bekendt, at det var skandinaviske Naturforskere, som for henved en Snes Aar siden først aabnede

de nordtyske Geologers Øjne for den rette Forstaaelse af deres Hjemlands Overfladedannelser, at disse ere hidbragte af en fremrykkende nordisk Indlandsis. Derimod turde det næppe være synderlig bekendt, at selve den store Werner modtog Grundtrækkene af sit neptunistiske System fra Linné og dennes yngre højtbegavede samtidige Torbern Bergman. Men Beviset derfor lader sig føre med fuld Sikkerhed. Det var navnlig Synet af Kinnakullens vandret afsatte Lag, der havde gjort et stærkt Indtryk paa Linné og bibragt ham den Forestilling, at her var Mønstret, hvorefter alle Jordens Bjærge vare byggede. 100 Aar tidligere havde Steno anstillet sine mærkværdige Undersøgelser over Italiens af de vulkanske Kræfter saa mægtigt paavirkede Bjærgdannelser. Ogsaa han uddrog almindelige Resultater af sit altfor begrænsede Undersøgelsesmateriale og blev derfor dragen over i en modsat Ensidighed, Plutonismen. Begge udmærkede Mænd havde det tilfælles, at de vare hildede i Troen paa Biblens Bogstav. Dog er det mærkeligt at se, hvorledes hos Linné den videnskabelige Tanke til Tider kunde bryde igennem den barnlig-fromme Sky for at tillægge Jorden nogen betydelig Ælde. Nathorst anfører af Linnés skaanske Rejse disse skønne Ord: »Jag hisnar, då jag står på denna höjd (ved Helsingborg) och ser neder för de långa tidehvarf, som förflutit liksom vågorna i Sundet och lämnat efter sig så nästan utnötte spor af den forna verlden, och som nu endast äro i stånd att viska, sedan alt annat tystnat«.

Det følgende Afsnit giver en Fremstilling af Jordskorpens Lagdeling og en kort foreløbig Redegørelse for den Plante- og Dyreverden, som har været ejendommelig for de Tidsaldere, i hvilke de vigtigste Lag dannedes. Hovedinteressen ved dette Afsnit samler sig om de Afbildninger, hvormed Teksten er illustreret. De ere udgaaede fra det litografiske Institut i Leipzig, paa hvis Forlag Originalværket er udkommet, og høre gennemgaaende til det fortrinligste, som vor Tids Illustrationskunst har frembragt. Allerede ved dette foreløbige Udvalg af nogle faa typiske Former føres vi ind paa det store Spørgsmaal om Formernes Oprindelse og den darwinske Hypoteses Sandhed. Her er nemlig mellem Repræsentanterne fra Jordens Middelalder optaget en belgisk Iguanodon, der viser Krybdyrtypens stærke Tilnærmelse til Fuglene, og den berømte Archæopteryx fra den litografiske Skifer ved Solenhofen, en Fugl, der paa den mærkværdigste Maade ved sit

tandbesatte Næb, sine Klør paa Forlemmerne og sin lange Række af Halehvirvler minder om Krybdyrene.

I det næste Afsnit, der handler om Jorden som Himmellegeme og samler de Oplysninger fra Stjærneverdenen, som ere i Stand til at opklare Jordens Oprindelse og Udviklingshistorie, ville vi særlig fremhæve de Stykker, der handle om Meteorstenene og de Nordenskiöldske Jærnblokke. Vi erfare heraf, at man i Sverig kun kender 2 sikre Tilfælde af Meteorstensfald fra 1869 og 1876 og i Danmark ligeledes 2 fra 1654 og 1878. Om det sidste, der fandt Sted ved Mern i Præstøegnen, er det maaske ikke af Vejen at meddele, at Ejeren af Stenen, der selv havde set den falde ned fra Luften, maatte høre saa mange Spotterier over denne, som man mente, umulige Historie, at han allerede havde i Sinde at kaste den bort. Men heldigvis fik rette vedkommende i Tide Nys om Sagen, og den himmelfaldne Sten gemmes nu i vort mineralogiske Musæums Samling af Meteoriter. Ogsaa Beretningen om de Nordenskiöldske Jærnblokke har en særegen Interesse for os danske, dels fordi den berømte Opdager har fundet dem i det danske Nordgrønland, dels fordi den næststørste af de mægtige Blokke har faaet sin Plads i Gaarden bag ved Universitetsbiblioteket i København. Om disse Jærnmasser for øvrigt ere af meteorisk Oprindelse, som Opdageren mente, er blevet i høj Grad tvivlsomt ved den Iagttagelse af den yngre Steenstrup, at somme Basaltgange i Nærheden af Findestedet paa Øen Disko indeholde Jærn af ganske lignende mineralogisk Sammensætning.

De Eksempler, som jeg har anført, ville vistnok tilstrækkelig have godtgjort, at Neumayrs Jordhistorie i Nathorsts Bearbejdelse foruden sin store almenmenneskelige Interesse indeholder en Mængde Oplysninger, som særlig angaa den skandinaviske Halvø, Danmark og Danmarks nordiske Bilande. Den vedkommer os derfor i dobbelt Henseende og fortjæner i høj Grad at kendes ogsaa af os. Den Omstændighed, at Bogen er skreven paa Svensk, vil dog vel ikke kunne afholde nogen dansk fra at tilegne sig den rige Belæring, som den yder i en usædvanlig klar og smuk Form.

V. Pingel.

H. V. Kaalund og »Fulvia«.

Ved at blade i nogle Papirer og Breve, der vedrører Kaalunds *Fulvia*, har jeg truffet et Par Ting, der vil have særlig Interesse i denne Tid, da det kgl. Teater efter 5 Aars Hvile har genoptaget det lyriske Drama paa sit Repertoire.

Fulvia blev i sin første Skikkelse indleveret til det kgl. Teater i Løbet af Sommeren eller Efteraaret 1875, men antoges — væsentligst af Hensyn til de hyppige Sceneskifter — ikke til Opførelse. Forkastelsen gik Kaalund nær til Hjærte, og han tilgav næppe nogen Sinde den daværende Censor, Chr. K. F. Molbech, at denne havde spærret Vejen til Scenen for ham. Dramaet, han selv i et samtidigt Digt kaldte »sit Hjærtes Barn«, blev ham nu ogsaa et Smertens Barn, og ethvert venligt Ord om *Fulvia* nød dobbelt Paaskønnelse hos ham.

Man vil derfor kunne forstaa, hvilken Glæde de i efterfølgende Brev anførte Udtalelser har voldet ham. *Fulvia* udkom som Bog i Begyndelsen af December 1875, og i et Brev, dateret Vridsløselille den 9de April 1876, skriver han bl. a. følgende til mig:

»Du spørger, om jeg har været hos Kultusministeren [Fischer]. Ja, i Onsdags Formiddags. Han var høflig, endog ret venlig, bad mig være opmærksom paa en trykt Resolution, som i disse Dage vilde udgaa fra Ministeriet til nærmere Vejledning for dem, som attraaede de her omhandlede Understøttelser. Hvis den af mig indsendte Ansøgning ikke var i Overensstemmelse med de Regler, som ovenmeldte Resolution fordrede iagttagne, bad han mig underrette Ministeriet derom og rette, hvad der mulig var at rette, hvilket kunde ske i et Brev. Hvorledes jeg skal faa fat i den trykte Resolution, véd jeg ikke. Den bliver vel bekjendtgjort i Bladene?

Før Avdiensen, da jeg med flere andre stod i Forværelset, kom en ældre Mand hen til mig og greb hjærtelig min Haand.

Det var Digteren Paludan-Müller, hvem jeg inderligt havde ønsket en Gang at træffe sammen med. Varmere Ros har jeg aldrig faaet end den, han gav mig, undtagen af dig. Han kaldte min Fulvia for ægte Poesi, og da jeg sagde ham, hvad jeg vilde hos Ministeren, og ytrede Frygt for en kold Modtagelse, spurgte han mig, om jeg havde noget imod, at han, der kjendte Ministeren, tog Lejlighed til, naar han kom ind efter mig, at udtale, at han havde haft den Glæde at træffe sammen med mig og dertil knytte, hvad han iøvrigt kunde ønske at sige om mig.

Jeg modtog naturligvis Tilbudet med Tak. Tilgiv, at jeg har opholdt mig saa længe herved!«

Ogsaa under Samtaler udtrykte Kaalund tit sin Glæde over, at det netop var *Kalanus*'s Digter, der kom *Fulvia* og dets Forfatter saa venligt i Møde.

Det kgl. Teaters Bestyrelse havde imidlertid, for at mildne sit Afslag, opfordret Kaalund til at underkaste *Fulvia* en Omarbejdelse, hvorved det kunde blive muligt at bringe Stykket paa Scenen, og i Efteraaret 1880 indleverede da ogsaa Kaalund sit Drama paany i den Skikkelse, som han i Forordet til anden Udgave, Marts 1881, selv kortelig gør Rede for. Den 21de April 1881 gik *Fulvia* saa første Gang over Nationalteatrets Scene.

Til Opførelsen knytter sig et andet Brev fra Digteren: om Stoffet til Dramaet.

I April 1881 modtog jeg fra Hr. cand. mag. Julius Schiøtt et Bidrag til *Ude og Hjemme*, der den Gang af forskellige Grunde ikke blev benyttet, men som jeg her med Hr. Schiøtts Tilladelse skal meddele det vigtigste af. Artiklen lyder som følger:

»I denne Tid, da Navnet *Fulvia* er paa alles Læber, vil det sikkert være af Interesse for dette smukke Dramas mange Beundrere at erfare, at Hr. Kaalund i den dramatiske Behandling af sit Æmne har haft en Forgænger af meget gammel Dato, noget, som han ikke selv og næppe nogen anden har haft Anelse om.

Jeg skal kortelig angive, hvorledes jeg rent tilfældig har gjort denne Opdagelse og derved kunnet konstatere, at den gamle Munkelegende, som er den Kilde, af hvilken den danske Forfatter fra Slutningen af det 19de Aarh. har øst, allerede i Slutningen af det 14de Aarh., altsaa et Par hundrede Aar før Shakespeare, er bleven benyttet til et stort dramatisk Arbejde af en des værre ubekendt nordfransk Forfatter.

Forskellige Studier over det middelalderlige Teater i Frankrig bragte mig nemlig i Fjor Vinter til blandt andet at gennemgaa en Samling meget interessante Dramaer, der skrive sig fra den Tid, da det bibelske, rent kirkelige Drama emanciperede sig fra Gejstligheden og gik i Arv til de verdslige Korporationer, som fandtes i alle større Byer, og som, skøndt oprindelig væsentlig religiøse Broderskaber, dog hurtig vare blevne til en Slags literære og dramatiske Foreninger.

Denne Samling er paa 40 Stykker af højst forskelligt Indhold og Værd. Nogle ere kedelige, udtværede, mere episke end dramatiske Fremstillinger af en eller anden Helgens Liv og Martyrium. Andre ere skrevne mere livfuldt med virkelig Følelse for Poesi og Sans for dramatisk Virkning. Til disse har Forfatteren dels benyttet mere interessante Legender, hvoraf nogle oprindelig ere østerlandske, dels Ridderromaner og Heltedigte af forskellig Slags. Blandt disse sidste har han valgt at behandle et Æmne, som er os velbekendt, nemlig det samme, hvoraf Shakespeare har skabt sit udødelige Drama Cymbeline. At han ikke er vegen tilbage for endnu større Opgaver, ses deraf, at han endog har ført historiske Personer frem paa Scenen og i et stort historisk Drama med vilde Slagscener og effektfulde Optog søgt at skildre den store Clodevig's Bedrifter og hans Omvendelse til Kristendommen.

Disse Stykker kaldes alle »Miracles de Nostre Dame«, fordi Vor Frue spiller en vis Rolle i dem alle som »dea ex machina«, hvilket viser, at de ere blevne opførte af et af de mange Broderskaber, der havde valgt hende til Skytspatronesse. Enkelte af dem havde allerede tidligere været udgivne, da Selskabet for Udgivelsen af oldfranske Tekster i 1875 begyndte paa en samlet Udgave.

Titlen paa det 18de af dem er følgende: »Miracle de Nostre Dame om en Kvinde ved Navn Theodore, der for sin Synds Skyld klædte sig i Mandsdragt og for at gøre Bod blev Munk og anset for at være Mand indtil efter sin Død«. Det er dette Drama, der, som Titlen allerede antyder, paa vigtige Punkter stemmer overens med *Fulvia*, og dette bestyrkes endnu mere, naar man nærmere gaar ind paa selve Handlingen, skøndt den oprindelige Motivering og endelig Opløsningen af hendes Bodsakt divergere betydeligt.

Theodore er en ung, smuk Kone, der i sin Mands Fraværelse og ved en rænkefuld Kvindes Medvirkning bliver forført, og kort efter ved at høre en veltalende Prædikants Ord kommer

til klar Bevidsthed om sin store Synd. I sin Sjæleangest beslutter hun sig til, ukendt og i Mandsdragt, at fly fra det Hjem, hvis Mure bestandig minde hende om hendes Brøde. Efter en lang Omflakken kommer hun til et Kloster i en øde Egn, paa hvis Port hun banker med Begæring om ikke alene at blive indladt men ogsaa at blive optagen som Munk.

Klosterbrødrene tro, at hun er en Mand, og indvillige i hendes Bøn.

Hun udfører nu den laveste Gerning i Klosteret og erhverver sig ved sin Fromhed og Ydmyghed alles Agtelse og Tillid. Efter nogen Tids Forløb bliver hun sendt til Staden for at hente Varer. Undervejs møder hun sin ulykkelige Ægtefælle, der fortvivlet søger efter den Hustru, hvis Forsvinden han ikke kan forklare sig. Hun gaar skælvende forbi ham, men han kender hende ikke i hendes nye Dragt. I Staden bliver en letfærdig Pige i Gæstgiveriet, hvor Theodore sover om Natten, forelsket i den smukke, forklædte Munk og søger at friste ham til Synd. Hun bliver strængt afvist, og higer derfor efter at hævne sig, og da hun efter nogen Tids Forløb føder en Søn, udgiver hun falskelig den unge Munk som Barnets Fader. Gæstgiveren bringer fortørnet Drengen til Klosteret, og fjærner sig med Forbandelser over Munkene og især over Theodore.

Alle Klosterbrødrene falde nu over den ulykkelige, der ikke vover at aabenbare sit virkelige Køn og derved retfærdiggøre sig, og udslynge de haardeste Bebrejdelser mod ham, og Theodore udstødes af Klosteret.

Hun helliger nu Barnets Opdragelse alle sine Kræfter, idet hun tror at se, at Himlen har villet give hende denne tunge Livsgerning som en Bod for hendes Brøde. Hun lever saa i lang Tid ene med Drengen og lider ofte den største Nød for at skaffe ham Føde, indtil Munkene endelig formildes ved Theodore's øvrige ulastelige Vandel og atter optage hende i Klosteret. Men den første Nat, som hun tilbringer under dette Tag, kalder Gud hende til sig. Hendes Bodsakt er tilende, og Englene bære hende under Lovsang til Himlen. Munkene vaagne, og synes at se det lysende Tog glide hen over deres Hoveder. De finde Theodore's Lig og opdage, at hun er en Kvinde, og at de altsaa have handlet ilde mod en uskyldig. Paa et Vink fra Himlen kommer imidlertid Theodore's omvankende Ægtefælle til Klosteret samme Nat. Han genkender med Forundring sin forsvundne Hustru, og alle prise i Lovsang hendes store Fromhed.

Saaledes er kortelig Indholdet af det Stykke, der for fem Aarhundreder siden maa have virket forunderlig betagende paa de af middelalderligt, religiøst Sværmeri opfyldte Tilskuere.

Den betydelige Lighed, der i flere Hovedmomenter findes mellem Hr. Kaalund's Drama og den ukendte oldfranske Dramatikers, bragte mig straks paa den Tanke, at de maatte være byggede over samme Æmne, saa meget mere som Forfatteren til *Fulvia* i en Efterskrift udtaler sig om, at han i det væsentlige har fulgt en Munkelegende. Det varede heller ikke længe, før jeg fandt den Kilde, som den oldfranske Dramatiker har benyttet, nemlig en Legende om den hellige Theodora, som findes i den berømte Samling »Legenda aurea«, og Skridt for Skridt er udviklet i det gamle Drama.

Vidtløftige Eksamensarbejder bragte mig til foreløbig at lade det hele hvile, indtil jeg ved Nytaarstid skrev til *Fulvia*'s Digter og bad ham opgive mig, hvor han havde fundet den af ham omtalte Legende, som han sagde, at han havde benyttet.«

Af Kaalunds Svar til Hr. Schiøtt skal følgende anføres:

»Vridsløselille Cellefængsel 27/12 80.

Højstærede!

Tak for hvert hjærteligt Ord! De har netop ved den Egenskab, som De i Slutningen af Deres Brev tillægger mig, ramt det, jeg helst vil høre. Blæse med Digterlaurbærrene! Selv skatter jeg min Tro og det luende Haab, jeg sætter til den nu opadstræbende Ungdom som mit Livs bedste Frugt. Ikke sandt? Det kan jo ikke kaldes Forfængelighed, at jeg, efter i 21 Aar at have været Lærer for Forbrydere, fryder mig over, at jeg endnu har bevaret et glad og lyst Blik paa Livet og »den Verden, som skal komme«.

Selvfølgelig interesserer det mig i høj Grad, hvad De har meddelt mig om, at Stoffet til *Fulvia* allerede i det 14de Aarhundrede har været behandlet dramatisk, og at De har opdaget Legenden, hvorfra Stoffet dertil maa være hentet. Jeg kan til Gjengjæld desværre kun meddele dem den saare tarvelige Oplysning, at jeg en Gang for vel 7 à 8 Aar siden, da et æsthetisk Tidsskrift faldt mig i Hænde, fandt Stoffet til min *Fulvia* netop fremstillet som en gammel Munkelegende.

At jeg har omarbejdet *Fulvia*, saaledes at det nu foreligger som Manuskript i en formentlig meget bedre Form baade i Henseende til dramatisk Virkning og med Hensyn til Karakterudviklingen, er Dem mulig ubekjendt. Mit Haab om, at det i denne (forbedrede) Form vil blive modtaget af det kongelige Theater og opført der, har i denne Tid faaet ny Næring; dog herom tør jeg for Øjeblikket ikke udtale mig nærmere. Med Glæde imødeser jeg den af Dem bebudede Notits om det ældre Drama sammenlignet med mit.«

Det var i H. P. Holst's Maanedsskrift *For Romantik og Historie*, 6te Hæfte for Juni 1872, at Kaalund havde truffet *Legenden om Munken Eugenius*, genfortalt af G. Keller. Oversættelsen har imidlertid forholdt sig temmelig frit til Originalen, og af Kellers skælmske Ironi over det gamle Munkesagn er der ikke blevet mange Spor tilbage. Samtidig med Opførelsen af *Fulvia* bragte derfor *Ude og Hjemme* — se Numrene 186 og 187 for 24de April og 1ste Maj 1881 — en tro Oversættelse af Gottfried Kellers Legende *Eugenia*, ved Johannes Magnussen.

Men den, der vil lære det Raastof at kende, hvoraf Kaalunds *Fulvia* er fremgaaet, maa naturligvis søge til *For Romantik og Historie*. Digteren har endogsaa særdeles nøje fulgt sin Kilde, og dog vilde han med større Ret end mange andre dramatiske Digtere have kunnet gentage de kendte Ord: »Jeg tager min Ejendom, hvor jeg finder den«. Overalt i Kaalunds Digtning træffer man Sidestykker til denne Fulvias Flugt fra Jorden op igennem alle Himle, for tilsidst at give Virkeligheden, hvad der er dens, og bøje Knæ for Livets Ret »paa det jævne«. Men det er ikke alene selve Fulvia, der trods alle Laan er bleven saa ejendommelig en Type paa noget centralt hos Kaalund; hele den skønne lyriske Diktion er — i det mindste overalt, hvor den er metrisk bunden — Replik efter Replik saa karakteristisk for Digteren, at man utvivlsomt endogsaa kunde nævne Skuespillet som et i dramatisk Literatur overhovedet interessant Eksempel paa et scenisk Arbejde, der, hvor nøje det end i Handling og Personkarakteristik følger et givet Stof, dog er blevet et i sin dybeste Grund originalt Digterværk.

Otto Borchsenius.

En social-hygiejnisk Bevægelse.

Man overvurderer ikke let Betydningen af de store sociale Reformer i socialistisk Retning, der for Tiden staa paa Dagsordenen i Tyskland under Bismarcks Ægide. Det Mod, der fordres til at indlade sig paa dem, og den Fremsynethed, der er nødvendig for at føre dem igennem paa en heldig Maade, er ikke hver Mands Sag. Og de største af disse Opgaver (f. Eks. Alderdomsforsørgelsen) ere saa vældige, at det kun er muligt for en saa mægtig Institution som den tyske Stat at løse dem. Men da der her med rette er Tale om en virkelig Bevægelse, er der selvfølgelig Masser af Opgaver, til hvilke ringere Kræfter kunne forslaa. Det er tilmed en Misforstaaelse af Socialismens Væsen, at mene, at den overalt har til Maal at udvide Statens Magt; noget saa doktrinært behøver den ikke at være. Enhver Reform, der gør den enkeltes Frihed afhængig af, om den gavner hans ligestillede Omgivelser er socialistisk; en Stands eller et Laugs Forsøg paa at tvinge de enkelte Medlemmer til at sælge deres Virksomhed saa dyrt som muligt, er i egentligste Grad et Udslag at Socialismen. Men selvfølgelig, naar en Bevægelse træffer Institutioner, den kan bruge, saa tager den dem til Indtægt. En saadan Institution har Socialismen fundet i Staten: dens lovgivende, administrerende og til Dels ogsaa dømmende Magt vilde være den af kapital Betydning. Derfor er det saa forstaaeligt at Statens Magtudfoldelse har syntes at være Socialismens eneste Middel, men den har mangfoldige andre.

Jeg skal i efterfølgende Linjer skildre et Forsøg i Tyskland paa at gøre Badning til en Nødvendighedsartikel for de ubemidlede Klasser. Forsøget er gjort dels ved at oprette meget billige og bekvemt beliggende Badeanstalter, dels ved at indføre gratis Badning i kommunale Skoler, og der er ved disse Midler opnaaet ret

betydelige Resultater. Endnu støtter altsaa Bevægelsen sig paa private og kommunale Kræfter; men selvfølgelig vil Staten tidligere eller senere træde til, og det har allerede været stærkt paa Tale, at indføre en systematisk, obligatorisk Badning i alle Kaserner, for paa denne Maade at vænne Bonde- og Arbejderstand af med den »Vandskræk«, som findes meget udbredt blandt dem.

Forsøget er tillige et Led af den Række af Reformer, hvormed Hygiejnen søger at omdanne de moderne Samfund. Heraf følger, at Bevægelsen ikke er opstaaet fra neden; det er ikke Arbejderstanden, der har rejst Kravet paa Badning. Den har endnu mere nærliggende Krav. Spørgsmaalet: hvad skal jeg spise i Dag, hvor skal jeg sove i Nat, har Fortrinet for Spørgsmaalet: hvor længe og hvor sundt skal jeg leve.

Hygiejnen (taget i videste Betydning) maa i det hele taget siges at være de velstillede Klassers Tribut til Socialismen. De ville indrømme, at Menneskers Liv og Sundhed har Krav paa Statens Beskyttelse, men længere ville de heller ikke gaa. Hygiejnen har for Bourgeoisiet det tillokkende, at den er en Videnskab, der har sin udviklede Systematik og derfor kun kan udøves af dannede Mennesker. Tilmed er Hygiejnen saa vag i sine Resultater, at den kun **kræver** det, som vedkommende Institution har Lyst og Ævner til at yde.

* * *

I Dagene den 15—17 September 1879 holdt den store »deutscher Verein für öffentliche Gesundheitspflege« i Stuttgart sit syvende Møde. Det sidste Punkt paa Dagsordenen handlede om offentlige Badeanstalter og blev indledet af Arkitekt Robertson, der oplæste et af ham og Overingeniør Andreas Meyer udarbejdet Foredrag.

Efter i Indledningen at have meddelt, at Foreningen, trods den raadede over saa fortrinlige lægekyndige Kræfter, netop med Flid havde henvendt sig til et Par Teknikere, fordi den ansaa det terapeutiske Spørgsmaal for besvaret, men mente at den tekniske Løsning paa mange Punkter trængte til at oplyses og diskuteres, gennemgik Taleren en stor Række af de vigtigste Badeanstalter, først Romernes og dernæst dem, der her i Europa var byggede efter at man ca. 1815 var begyndt at interessere sig for Badning. Hans Oplysninger bleve rigt illustrerede ved en Mængde Grundplaner og Snit, som vare anbragte rundt omkring paa Væggene. Foredraget

sluttedes paa denne Maade: »Til Slutningen skulle vi udtale som vor Mening, at man altid bør forsyne Bybadeanstalter (hvad enten de bygges for offentlige eller private Midler) med Svømmebassiner, helst med to, ét for Mænd og ét for Kvinder; at disse Anstalter bør drives kontinuerlig, saaledes at de kunne benyttes hver Dag i Aaret, at Prisen ikke bør overskride 30 Pf. for ét Bad og 30 Mark for ét Aarskort, at trods dette Anstalter i Byer paa 20—30 tusend Indbyggere ville kunne give et godt Udbytte, naar de blive økonomisk bestyrede, og at endelig, dersom noget af Driftskapitalen bliver tilovers fra Svømmebassinerne, bør det først anvendes til Karbade, saaledes at Dampbade og romerske Bade komme i sidste Række.«

Nogen egentlig ny Tanke kom ikke frem i Foredraget; dets Styrke bestod i, at Materialet var samlet med stor Flid og meget omhyggeligt bearbejdet. Men overfor denne Forsamling, der foruden Læger og Teknikere talte en Mængde administrative Embedsmænd fra Tysklands forskellige Kommuner, havde Foredraget en befrugtende Virkning. Der kom Liv i Badesagen, og i de følgende Aar blev der rundt omkring i Tyskland bygget en Mængde godt konstruerede Badeanstalter.

* * *

Paa den store tyske hygiejniske Udstilling i Berlin 1883 havde Dr. O. Lassar udstillet en lille Badeanstalt, der mod et Vederlag af 10 Pf. stod aaben for alle Udstillingens Gæster. Anstalten var lille, den havde 5 Pladser for Mænd og 5 for Kvinder, men endnu mindre var det Fladerum den indtog: ca. 60 Kvadratmeter eller 150 Kvadratalen, og der var dog Plads til Kasserer, Kedelrum, Vaskerum, Gange etc. Naar det her havde været muligt at opnaa saa meget paa denne lille Flade, var det fordi der her blev gjort Forsøg med noget nyt; man bød Publikum en Art Bade, som aldrig før havde været offentlig tilgængelige, nemlig lunkede Brusebade — vel at mærke lunkede —, de kolde Styrte- og Brusebade, som saa tit blive benyttede som Styrkelsesmiddel for nervøse Personer, kunne ikke bruges som Renselsesbade.

Forsøget slog ypperligt an, mere end ti tusende Bade bleve leverede, og mange Dage var Antallet af besøgende hen ad to hundrede.

* * *

I Aaret 1884 besluttede Overborgmester Merkel i Gøttingen efter Tilskyndelse af Professor Flügge, der var hygiejnisk Lærer ved Universitetet i samme By at indrette en Badeanstalt for Børn i Byens Almueskoler. Efter at Byraadet havde bevilget den ringe Sum af 2000 Mark, blev der i et ledigt Kælderrum i hver af Byens to Almueskoler indrettet Badeanstalter efter det System, Lassar havde benyttet paa den hygiejniske Udstilling. I den ene Halvdel af Rummet klædte Børnene sig af og paa, i den anden var anbragt tre Brusere, under hver var der Plads til 3 Børn, saaledes at 9 samtidig kunde bade; Børnene stode i en stor Zinkbakke, for at de til Slutningen kunde vaske Fødderne i det Vand, der var tilbageholdt.

Hver Klasse paa 50—60 Børn fik nu en bestemt ugentlig Time til Badning. Dog blev Timen ikke udelukkende benyttet hertil; man anbragte et Fag i denne Time, der ikke led saa meget under Afbrydelser f. Eks. Skrivning, kursorisk Læsning, Hovedregning etc. Badningen var fuldstændig frivillig fra Børnenes Side, der blev holdt strængt paa, at hverken Lærere eller Elever gjorde Forsøg paa at tvinge de uvillige, men selvfølgelig gjorde Eksemplet sig gældende, og det varede ikke længe før alle Børnene, der ikke paa anden Maade vare forhindrede, med Glæde deltoge.

Timen forløber nu saaledes: »ved Begyndelsen beder Læreren de af Børnene, som ville bade, om at rejse sig. Lad os antage at af 54 de 51 mælde sig; 9 af dem tage saa deres hjemmefra medbragte Haandklæder og forlade Klassen. Nede i Kælderen venter Skolebetjænten (eller dersom det er Piger hans Kone) dem og fører Opsynet med Børnene under Badningen. Oppe i Klassen fortsættes Undervisningen, og fem Minutter efter at det første Hold er afmarcheret afsendes det andet; naar dette kommer ned i Kælderen, er allerede det første Hold under Bruserne, og saaledes gaar det Slag i Slag: efterhaanden som Børnene ere færdige vende de tilbage til Klassen, dog maa de ikke gaa derind uden i Hold paa mindst 4. En Gang i Timens Løb har Læreren Ordre til at gaa ned og efterse om alt er i Orden, ligeledes kan Skolebetjænten tilkalde Læreren, dersom Børnene ere uregerlige, men det hænder næsten aldrig. Paa denne Maade kan af de større Drenge ca. 60 faa badet i en Time, medens af de smaa Drenge og Piger kun ca. 40 kunne blive færdige«.

* * *

Disse to Forsøg af Lassar og Merkel paa at skaffe de tarveligt stillede Dele af Befolkningen Adgang til Badning vakte umaadelig Opsigt baade i Tyskland og i andre Lande. De fik derfor begge en Opfordring til at indlede en Diskussion om Badning paa »deutscher Verein für öffentliche Gesundheitspflege«s 13de Møde i Breslau, som de begge modtog.

Lassar fik først Ordet. Han begyndte at meddele Resultaterne af en Statistik over Badningen i Tyskland, som han havde opstillet paa Grundlag af Meddelelser fra største Delen af Landets Distriktsfysici, som uomstødelig godtgjorde, at det største Antal Tyskere aldrig bade, ja, at selv om de havde det mest brændende Ønske om at bade, var det dem umuligt, da der findes Masser af Distrikter (med ca. 50000 Indvaanere), der aldeles ingen Anstalter have. Efter derpaa paa Sundhedsplejens Vegne at have opstillet som sit Program: »hver Tysker ét Bad om Ugen«, indrømmer han, at de Badeformer, der for Tiden almindelig bruges, paa Grund af deres Bekostelighed vilde umuliggøre en saadan Fordring. Men idet han refererer sine Erfaringer fra den hygiejniske Udstilling, betegner han det lunkede Brusebad som Fremtidens Badeform og fortsætter: bortset fra den billige Pris og lille Plads have de lunkede Brusebade for den badende følgende Fortrin. Deres fysiologiske Indvirkning paa Organismen er oplivende og forfriskende. Til enhver Aarstid er det behageligt og aldrig søvndyssende at overgyde den indsæbede Krop med lunket Vand og derpaa tage en kold Douche. Rensningen er fuldstændig og bliver væsentlig fremmet ved at alt Vand, der har optaget Kroppens Smuds og Støv straks bortføres og bestandig bliver erstattet af rent Vand. I Karbadet bader man dog i Grunden i snavset Vand (særlig Arbejderen, som efterlader i Karret alt det Smuds, han Ugen igennem har opsamlet paa sin Krop). Det offentlige Brusebad yder ogsaa den badende mere Sikkerhed mod de Sygdomskim, som hans Forgænger muligvis har efterladt, og han kan selv uden Ulejlighed rense Badet ved en simpel Overbrusning«.

Borgmester Merkel fortalte derpaa om det Forsøg, der i Gøttingen var gjort paa at indføre Badning i Skolen. Efter at have beskrevet Anordningen af Børnenes Badning og illustreret den Behagelighed og Opmuntring, det havde været dem, meddelte han, hvorledes der fra alle Tysklands Egne var kommet Forespørgsler eller tilrejsende Udsendinge. Selv havde Gøttingens Byraad paatænkt ogsaa at indføre Badning i Skolen for mere velhavende

Borgerbørn. Ganske vist var der fra en enkelt Side (Berlins Kommunalbestyrelse) fremkommet en Del teoretiske Indvendinger, men Merkel gendrev dem Punkt for Punkt sindigt og med stor Overlegenhed.

Man overvurderer ikke let Virkningen af disse to Foredrag. I sig selv var Sagens Gavnlighed saa klar, at det gik med den som med Kolumbus's Æg, man behøvede blot at blive gjort opmærksom paa den. Tilmed blev den fremført af to fremragende og ansete Mænd, som foruden den overbevisende Kraft, de vare i Besiddelse af, kunde henvise til Erfaringer, der paa Forhaand havde afgjort Sagen.

Skøndt der nu kun er gaaet 3 Aar siden den Tid, er der rundt omkring i Tyskland indrettet Badeanstalter efter Lassars System: 2 i Berlin, en i Wien, en i Magdeburg, en i Frankfurt a. M., en i Mainz etc., og paa samme Maade er det gaaet med Udbredelsen af Skolebade.

Sidste Vinter havde jeg Lejlighed til paa Stedet at tage Berlins Folkebadeanstalter i Øjesyn, og jeg skal her give nogle Oplysninger om dem. De vare ens byggede, hver beliggende midt i et af Berlins Fattigkvarterer, men da de ikke alene vare byggede for offentlige Midler, vare de foruden de billige anden Klasses Bade ogsaa forsynede med dyrere første Klasses Bade (til Dr. Lassars store Misfornøjelse, efter hvad han mundtlig meddelte mig). Anstalterne vare heller ikke udelukkende forsynede med Brusebade paa Grund af disses Nyhed, der var ogsaa Karbade; 1ste Klasse i den mandlige Afdeling har 4 Karbade og 9 Brusere hver med sit tilhørende Afklædningskammer, 2den Klasse har 12 Karbade og 5 Bruser med 15 Afklædningskamre; 1ste Klasse i den kvindelige Afdeling har 4 Karbade og 2den Klasse 8 Karbade og 4 Bruser, hver med sit tilhørende Kammer. Priserne ere for Karbade 50 og 25 Pf., for Brusebade 25 og 10 Pf. (iberegnet Haandklæde og Sæbe).

Badeanstalterne ligge i Lystanlæg og have et net og venligt Udseende. De ere indvendig hyggelig indrettede og renligt holdte, skøndt Betjæningen er yderst ringe. Den bestaar af en Bademester og hans Kone, der bo paa Anstalten og bestyre hver sin Afdeling, fremdeles en Fyrbøder og saa mange Skurekoner som der behøves. Jeg var straks noget forbavset over at der blev benyttet kvindelig Assistance i den mandlige Afdeling, men jeg mærkede ingen Ulæmper deraf, og alle forsikrede mig, at det gik udmærket. Over Brusebadene er anbragt et lille Støbejærnsbassin,

der indeholder 30 Liter Vand (1 Kubikfod); den fyldes af en Svømmehane med Vand til 36° Celsius. Naar den badende trækker i et Haandtag, udtømmes Vandet gennem Bruser ved Hjælp af en Hævert; ønsker han Vandet koldere, kan han selv ad libitum sætte koldt Vand til. Drikkepenge ere strængt forbudte.

* * *

Skøndt den ovenfor skildrede Bevægelse kun er faa Aar gammel, har den allerede haft Lejlighed til at udøve Virkning her i Landet. For omtrent to Aar siden blev der i Kælderen af Odenses Pigeskole for Almuebørn oprettet en Badeanstalt efter Gøttingens Forbillede [1]). Københavns Kommune er i Færd med at følge Odenses Eksempel, og Resultatet af de Forarbejder, der for Tiden udføres, er nu forelagt Københavns Borgerrepræsentation.

Ogsaa Lassars Folkebadeanstalter have øvet deres Indflydelse her hjemme. I Fjor paa den store Udstilling havde han udstillet en Model af sin Badeanstalt, som blev belønnet med 2den Klasses Præmie. Paa Hambroes Badeanstalt paatænkes der oprettet en særlig Afdeling for Brusebade, der kun skal tage 10 Øre i Entré. Dersom det er rigtigt, hvad jeg hører, at Vandet kun skal have en Temperatur af 19° C., maa det beklages; det er for lav en Varmegrad for et Renselsesbad; Kulden vil jage mange væk, der ellers våre komne.

I Fjor udsatte »Teknisk Forening« en Prisopgave for Forslag til Oprettelse af Folkebadeanstalter. Forf. deltog i Konkurrencen uden at blive Sejerherre; dog er en Del af min Besvarelse bleven optaget i det Skrift, der i denne Anledning udgives, og til hvilket alle, der have større Interesse for denne Sag, henvises.

J. Rump,
Ingeniør.

---

[1]) Se „Tilskueren 1888" Pag. 710.

Moderne Forfattere.

III.

Bjørnstjerne Bjørnson: Paa Guds Veje (Gyldendal).

Saa stærk og prægtig fortællende Kunst som i *Bjørnstjerne Bjørnsons* nylig udkomne omfangsrige Roman *Paa Guds Veje* har ikke været set i Norden siden, — ja, det er svært at sætte Grænsen. Jeg er mest tilbøjelig til at sige, at der overhoved ikke i den moderne skandinaviske Literatur findes noget tilsvarende.

Fortællingen er ikke et saadant Mesterværk som t. Eks. *Tolstojs Anna Karènin*, der omtrent afskærer enhver kritisk Indvending, men den er et Værk, der fylder Læserens Sind saa helt, at Indvendingerne først langsomt og efterhaanden formaar at arbejde sig frem gennem Beundringen.

Og denne ypperlige Bog skriver Bjørnson umiddelbart efter, at han som omrejsende Moralprædikant havde sænket sig saa dybt i Uklarhed, at man trods al hans berømmelige Gerning havde ondt ved at regne ham blandt Fremtidens Mænd. Hans Roman indeholder en mærkelig Advarsel til Literaturpsykologerne om at være forsigtige med at slutte fra, hvad man ser og véd om et Menneske, til hans kunstneriske Arbejde, og omvendt. Der er tilsyneladende intet Logikens Baand at finde mellem den Mand, der drog rundt og nedbad Forbandelse over Livets Drifter, og saa den Mand, der skriver denne stolte Bog om Livets Ret.

Og videre: der er et Spring som over et Fjæld mellem Forfatteren af *Det flager* og Kunstneren, der har formet *Paa Guds Veje.* Alle Bjørnsons Bøger fra *En Fallit* og *Kongen* til *Fiskerjenten* og *Magnhild,* og hvad de alle hedder er som Bebudelser og

Begyndelser at regne til dette hans Manddoms kunstneriske Gennembrud. Det er Dagen, som er brudt frem af Morgendæmringens usikre Lys.

I Bogen er der den store Kunsts bevægede Hvile. Bogen er bred og varm og stærk, som i Livet kun den vennesæle og trygge Mand er det. Og bag hvert Ord banker der en mægtig Livets Glæde, skøndt Historien faar en sørgelig Udgang.

Paa Guds Veje er en Sammenstykning af udformede og uddybede Enkeltheder. Bogen er mangfoldig, som Livet er det, og kun i ringe Grad benytter Bjørnson her disse lange Oversigter over Personernes ydre og indre Forhold, som ødelægger Kunsten i *Det flager,* og som endnu bestandig gør en stor Del af den danske Literatur til en Slags Musik paa oljede Strænge.

For de mange usikre vil *Paa Guds Veje* kunne blive som et Skatkammer af Lærdomme om, hvori god Fortællekunst bestaar. Næsten paa hver Side finder man en udelukkende og indtrængende Gennemlevelse af det Stof, der oprindelig har staaet for Kunstneren i store Omrids og med enkelte tydelige Smaatræk. Her er Vidtløftighed og Dvælen, og her er Fart. Af de hundrede Ting, der ved hver Lejlighed i Livet sker hvert Minut, er her snart de ti, snart blot de fire eller fem, men altid nok til, at de hundrede hver Gang kan spores, føles, maales og vejes. Kunstneren standser Læseren, griber ham i Armen og tvinger ham til langsomt eller hurtig at se og forstaa, hvad det er, der foregaar, naar en Dreng er alene i Uvejr, naar to Drenge mødes og snakker om deres egne Sager, naar der i et ungt Selskab er opstaaet en Kamp om Meninger, naar et dygtigt ungt Ægtepar med en lang Inderlighedsudvikling bag sig første Gang betræder den By, hvori de skal leve og virke, naar en Præst med sin Historie gemt i Sjælen staar i et Vindu og ser Damperen komme over Fjorden og sin Hustru i rød Silke gaa forbi i Forhaven med deres lille Søn ved Haanden, og han samtidig skal paa Embeds Vegne sætte sig ind i en teologisk Udvikling, der er ham imod, naar der er Fylde og Fryd i et Møde mellem Mand og Hustru efter en kort Adskillelse, naar en virksom og lykkelig Mand gaar i Snevejr til Dansebal i en lille By, naar Smerte uforvarende eller forberedt kommer paa den eller den Maade, naar Livet tilsyneladende er ingenting, og naar det som i Brænding er oprørt til Sjælenes Bund.

Paa Guds Veje er en Bog om Livets uhyre Rigdom paa Værdier, og Kunsten i Bogen er Forfatterens Evne til at bringe

Læserne til at føle og forstaa disse Værdiers virkelige Købeævne, — en aandelig økonomisk Viden, som vor overleverede Kultur kun sparsomt har udbredt blandt Menneskene. Fremgangsmaaden er den trinvise Skildring af det store i det smaa. For at gøre Livets Liv om i Ord har Bjørnson spændt hver Videns Muskel i sig og sine Erindringers allerspædeste Nerver, han har digtet sin Fortællings Begivenheder ved at minde sig selv om alt, hvad han véd, og hvad han i Verden har følt. Fra Skyerne og de bare Drømme har Bjørnson intet taget.

Bogen er i højeste Grad personlig. Ikke saaledes at forstaa, at man fornemmer selve Forfatterens Jeg talende, udviklende og forklarende, — langt fra! Han har stillet sig bag sit Stof. Men saaledes, at der ikke er et Udtryk, ikke en Tøddel i Fortællingen, som ikke netop er hans og fundet og valgt for denne Lejligheds Skyld, og som ikke ligesom bæver endnu af Fortællerens Grebethed overfor sit Æmne. Dette staar for ham, som Verden paa den syvende Dag stod for Jahve. Han kunde fristes til som denne at tro, at det er skabt af intet, for han havde ikke anet, at det til syvende og sidst skulde faa netop dette Udseende, dette Liv, disse Skikkelser. Det hele blev dog i sidste Øjeblik hans umiddelbare Indskydelsers Værk.

Uden at han formodentlig er sig det klart bevidst har han saa ud af sin Videns Masse valgt og vraget, stukket frem og skudt til Side, efter som Stemningen bød ham.

Der er Forfattere, der i deres kunstneriske Fremgangsmaade ligner Muldvarpen. De graver sig Gange i Livets fede Muldjord, men af deres Værk faar vi kun at se den Jord, som er dem tilovers, og som de skyder til Vejrs; deres egentlige Færden og Nyden er en Hemmelighed mellem dem og deres Fløjelspels. End ikke naar de har fortæret den fedeste Larve, kan de falde paa at komme frem og meddele sig til andre. Vi skal kun se det, der som Slid har ligget paa deres Skuldre. Anderledes med Bjørnson i *Paa Guds Veje*. Han er som den overmodige Skattegraver. Hver Gang han har faaet Hænderne fulde af Guld, eller blot en Unse, kommer han frem og raaber: Kan I se, det er Guld! Slakkerne kaster han til Side, og Møjen og Tiden, det tog ham at finde det kostbare Stof, er glemt i det Minut han har det i Haanden. Det personlige i Bogen er i dybeste Forstand den Hymne til Livets Pris, der kan læses ud af hver mættet og overdaadig Skildring, hvad enten denne former sig til Glæde eller Sorg.

Bogen er egentlig digtet om Lykke. Men Lykken her i Verden er købt for Smerte og endér med Død. Derfor er *Paa Guds Veje* saa alvorlig en Historie.

Men i det, der er Bogens personlige Mærke, ligger dens Mangler. Bag det glimrende Foredrag, der bøjer vor Forestillingsævne og tøjler vor Fantasi, stikker der en stærk Naturs Vilkaarlighed —, der dog ikke er stærk nok. Alt medens vi er under Kunstnerens Herredømme, saa at vi glemmer det stundum sære Ordvalg, stiger der stille, som en Boble mod Overfladen, saa her saa der en Tvivl op i os, om der dog ikke nu og da foregaar en Forskydning af Fortællingens Dele, der forringer den Sandhed, den fører ud blandt Menneskene. Gaar det virkelig ogsaa netop saaledes til, som det her med overvældende Kraft og Skønhed er fortalt? Kan Værdierne i Livet ligge saa paatagelige i Solens Skin? Og er de saa enkelte?

Tvivlene kommer hyppig under Læsningen af den anden Afdeling i Afsnittet *I Ungdommen:* »Næste Par ud«, Kærlighedshistorien mellem Edvard Kallem og Ragni, som ubetinget er den Del af Bogen, der mindst tager vor Beundring fangen. Hvorfor? Fordi Bjørnson her har vraget at fortælle den vigtige Sag: hvorlunde det gik til, at Drengen Edvard, som vi kendte, blev Mand, og Ragnis paafaldende forunderlige Giftermaalshistorie. Og dernæst af én Grund til, at rent kunstnerisk er den pur unge Ragni ikke lykkedes. Det er næsten umuligt at begribe, at hun bærer paa den store erotiske Magt (og Lyst), der først gør Rendalen, senere Kallem helt forstyrrede. Hun bliver netop borte for os i de Ord, Forfatteren bruger til sit Maleri.

I og for sig er der næppe noget urigtigt i, hvad Edvard Kallem siger og foretager sig. Men vi er ikke fortrolige med hans Art og Maade, fordi Bjørnson i sin Fortælling har ladet ham springe sig sin Udvikling til. Vi véd ikke, hvad hans Kærlighed inderst inde vil sige; vi har jo ikke før set ham bruge sin Kærlighedsævne til noget som helst. Han var Dreng, da vi traf ham sidst, og nu er han allerede paa den anden Side af Ungdomsblodets Uro. En Mand som Kallem har selvfølgelig haft sine Elskovshistorier — det nægter Forfatteren heller ikke —, og lad dem have været af nok saa ubetydelig og flygtig en Art, — i hans Liv, i hans Maade at føle paa har de gjorte Erfaringer sat Mærke. Han har studeret, drevet Sport og moret sig. Om de to første Sider i hans Liv faar vi Oplysning, om den sidste ikke.

Og da det er til denne sidste frie Virksomhed hans fine og hurtig modnede Kærlighed til Ragni knytter sig, er der noget urimeligt i ikke at give os fuld Besked her. Det maa føles som en Mangel ved Bogen. Hvorfor er den muntre og noget haardhændte, kloge Mediciner saa blød og fortrøstningsfuld overfor de vege, næsten forsvindende Muligheder hos Ragni? Hvad har han i sit unge Liv lært blandt Kvinder? For at en almindelig spydig Kristiania-Student ikke havde handlet som han, kan vi let blive enige om. Der er den Fejl her i Fortællingen, at noget skal betragtes som selvfølgeligt, der ikke er det.

Men efter denne Opdagelse gør vi andre. Bjørnson har for vilkaarligt ordnet sig Forholdene i den lille By, hvor Kallem og Ragni, Ole Tuft og Josefine lever. Saa ubetinget afskaaret fra al Berøring med Byen kan en Mand i Kallems Stilling ikke være, eller hvis han er det af de eller de særlige Grunde, maa det spille en Rolle i hans Liv, og hvis ikke i hans, saa i hans Hustrus. Denne Tabu, som Bjørnson først næppe lader sine Personer sanse, og som siden pludselig bliver en dræbende Magt, er ikke ægte. Og han gør den tilmed aabenbart usandsynlig først ved at lade Kallem og Ragni komme i Selskab hos Doktor Kent og senere ved at lade Kallem gaa paa Bal i Byens selskabelige Forening.

Men fremdeles: Er der ikke noget tilsløret over alle Personerne i Bogen? Hver Handling af dem staar i sine enkelte Træk anskuelig som i den klare Dag, men er det meste af det, de gør, os ikke vedblivende ret forsvarlige Overraskelser? Der er et eget Forbehold i Bjørnsons Maade at skildre sine Personer paa, som om det var ham om at gøre at bevare en sidste Bevæggrund til deres Optræden i Skjul og Mørke. Det er ikke Karakterernes Selvmodsigelser og pludselige Spring ud fra den lige Bane, han skildrer, det er tvært imod sluttede og faste Udviklinger, men disses sidste Muligheder opsparer han paa en noget ufyldestgørende Maade. At Kallem kan slaa sin Søster, den statelige Præstefrue, paa Øret midt paa aaben Gade, er vanskeligt at fastholde, ligesom ogsaa, at han efter sin Hustrus Død kan sende de ham over al Maade vigtige Papirer, hun har efterladt, ud af Huset og over i Fjendens Værge, men mere utilfredsstillende er dog den fortsatte Uklarhed, Forfatteren lader hvile over Ragnis første Ægteskab. Og hele Josefines Person, og den Magt, der tales om, at Præsten Tuft har gemt paa og til sidst lader bryde løs over sin

forbløffede Menighed —? Vi ejer ikke disse Ting saa helt og trofast, som det er den fuldendte Kunsts Sag at give dem. Og de mange lægevidenskabelige Angivelser er jo græsk for de nioghalvfems af hundrede Læsere. »Exartikuleringen« af Tømrer Andersens Ben i Knæleddet er vist noget mærkeligt noget. »Blodprop-Tromben« maatte vel under alle Omstændigheder opfordre Lægen, naar han overhoved imod Mandens Vilje tør indlade sig paa Operationen, til at sætte Benet af paa det langt gunstigere Sted, et Stykke ovenfor Knæet. Og Kallems Hypnotiseringsævne kommer som en Nysen osv.

Saaledes vilde man ganske sikkert kunne pille og plukke ikke faa ufyldestgørende Angivelser ud af Romanen. Men dette rammer ikke Bogens virkelige Liv.

Den er som en straalende Sommerdag og som den hvide Vinter at skue, pragtfuld og betagende, og munter og blød og festlig fra Ende til anden.

Det er Spændingen mellem de enkelte Personer mere end disses Forhold ud og ind, som det har været Bjørnson om at gøre at skildre. I sit noget kræsne Valg af Figurer har han ikke følt sig som Gransker, men som den hurtige Seer, der slaar ned paa Sandheden som Ørnen paa sit Bytte. Han tager ikke uden videre, hvad der falder for, han ser uhyre meget og husker det, men han gaar ogsaa blind forbi overordentlig meget, fordi han vil være blind, naar det, han ser, ikke passer i den Idérække, hvori han er inde. Han ynder ikke at blive forstyrret af de uharmoniske Modsigelser. Hans Bog er derfor ogsaa snarere en indøvet Samklang af flere hundrede Stemmer, end den er de tilfældige Lydmangfoldigheder, Livet som Regel har at byde paa. Men friske er de Stemmer, han har valgt, og den Sang, de synger, indeholder en lignende Lære som den, Fuglene præker i Skoven.

Den omvendte Præst siger det: Livet er det første, Livet er alt.

Bjørnson har ved sin Roman *Paa Guds Veje*, om ikke egentlig brudt den fortællende Kunst nye Veje, saa i alt Fald vist, at den i Norge fremdeles staar saa højt som noget Sted for Øjeblikket i Europa.

E. Skram.

Den moderne svenske Literaturs Folketyper, Folkeliv og Folkelivsskildrere.

II.

(Sluttet).

Hvilke Drømme, hvilke Tanker, hvilke Ønsker har da Bonden? Han kender ingen af de Begær, som fortærer os, ikke vor Jagen efter uopnaaelige Maal — efter Luksus, efter Ære, efter Løsning paa Livets Gaader. Hans Maal er ikke højt, naar det maales med vor Maalestok; alligevel er det højt nok for den fattige, som vil naa det, og tit nok hænder det, at han anstrænger sig forgæves. Og dog indskrænker det hele sig til Bagateller som en Høne, en Gris eller en Ko, sommetider en lille Skovlod.

Kalle og Stina gifter sig, og deres Drøm er kun en Ko. Den Ko bliver alt for dem, Maalet for deres Tanker, Midtpunktet for det Liv, der føres i den lille Hytte, Haabet, de kredser om, Æmnet for deres Samtaler. Tanken om Stina og denne Ko kan Kalle ikke skille fra hinanden. Hvis han drømmer, er det om Koen og Hustruen — hvordan Stina sidder oppe paa Bakken under en Gran med sin Malkespand og malker Koen med Kinden mod dens Side. Deres bedste Fornøjelse er at tale sammen om deres Haab, og Kalle skaffer sig Sten og lægger Grunden til et lille Kreaturhus. Endelig kommer Koen. Den bliver alles Ven og Kæledægge, og selv sulter man tit for at faa godt Foder til »Stjerna«. Forgæves byder man Kalle henved 90 Kr. for den; han vil ikke sælge den. »Stjerna er som et Menneske; man kunde lige saa gærne byde ham Penge for Konen eller hans ældste Dreng — — —« [1]).

---

[1]) Sigurd: I svenska bondehem.

Snart er det Hønen, Malenas stakkels Høne, som bliver et Slags Foreningspunkt, et Glædespust i Fattighuset; Sorgen er lige saa dyb, naar man tror, den er kommen bort, som Glæden er stor og jublende, naar den kommer hjem fra sin Udflugt.

Husmandens og Daglejerens Synskreds er saaledes ikke stor. Hos Gaardejeren og Bonden udvides den i høj Grad. Han styrer ofte sit Sogn, ja den hele Bygd, som f. Eks. Per Larsson, en bekendt Figur hos Saxon, og bliver han Rigsdagsmand, vokser hans Interesser. Han er veltalende, videlysten, kyndig, intelligent; han hersker ved sin Kraft, og han bliver ofte Partihøvding.

* * *

I en Tid, hvor man udjævner hver Standsfordom og Standsforskel, nu i Demokratiets, Kosmopolitismens og Broderskabets Tid, forekommer det lidt underligt, at netop Bonden er den mest konservative. Ingensteds har man som i hans Kreds beholdt sine Fordomme. Ingensteds har Rangsforskellen en frugtbarere Jordbund, og ingensteds er Klasserne saa bestemt og skarpt afgrænsede. Boelsmanden og Gaardmanden kan nok hilse paa hinanden, naar de mødes, men længere kommer det ikke: fortrolige bliver de aldrig. Hver for sig har sin Omgang i den Klasse, han selv tilhører, og Afstanden er saa stor mellem Gaardmandsdatteren og Tjænestepigen, at selv om denne Gaardmandsdatter har været Skolekammerat med en Tjænestepige, tager hun hende nok i Haanden, men giver sig aldrig i Samtale med hende.

Bonden er Aristokrat og det mer end nogen. Parvenuen ser han paa med overlegen Foragt, og ve ham, om han vover at nærme sig.

Vestgøten Anders Bøs, Søn af en gammel Røgter, vandrer omkring i Byen med sin Pose og driver Handel. Efterhaanden har han samlet sig lidt Penge og faaet Hest. Han rejser ikke mere, gifter sig og faar en Gaard. Hvad han har opsparet vokser, og en skønne Dag er han Storbonde. Han køber Bjørkeberg — han, som har gaaet om med Posen — og nu kommer der en Række af de pinligste Ydmygelser for ham. Forgæves søger han at komme ind i den Kreds, hvor han burde høre til. Om Søndagen paa Kirkebakken hagler det over ham med Haan og Stikpiller. Anders gaar hen til Niklas, den største af de store, rækker ham Haanden, siger Goddag og Tak for sidst. »Jeg véd skam ikke,

naar det var sidste Gang — maaske paa et Marked eller paa en Auktion, jeg kan ikke huske det«, svarer den hovmodige Bonde, og en af de andre Standsfæller føjer haanlig til: »Aah, det har vel været hos Pilesa i Grantorpet, da I var der for at aarelade, for i Selskab er I vel aldrig kommet«.

Ved Sognemødet vanker der mer endnu, da han træder op mod Storbønderne. Det drejer sig om Paaligningen af en ekstra Fattigskat, og Anders forsvarer Sagen, men bliver bragt til Tavshed af Niklas; »det kunde nok være slemt for de fattige, det maatte Anders bedst vide, som havde sin Slægt og sine Bekendte blandt dem, men skulde der Hjælp til, saa tilkom det vel de største Gaardmænd at afgøre det, og ikke en ung Springfyr, som ikke havde mere end en »Fjärding« at svare Skat af«.

Til et Bryllup hos en Storbonde ses han over Hovedet, og man lader som man helt glemmer hans Tilværelse. Han bliver ogsaa glemt, naar der skal være Nævninge-Valg. En, som har løbet om i Byen med Posen, kan ikke være valgbar. Bestandig nye Forhaanelser, nye Slag, nye Ubehageligheder! Bestandig nye Paamindelser om hans Fødsel og om hans Pose! — [1]).

Her, ude i selve Folket, betyder det noget at have Aner. Længe efter, at man er ophørt at regne med Fødsel, lever den videre som et Privilegium hos Bønderne. »Du kan tro, jeg har hørt nogle Haansord, fordi min Fader tog en Tjænestepige, da han giftede sig igen«, hører man ikke saa sjældent, og da Stina kommer hjem efter at være bleven frikendt, siger man i Sognet: hun slap af Mangel paa Bevis[2]). Stina har ingen Stand. Da hun giftede sig, var hun Tjænestepige, og man finder det ganske naturligt, at saadan én stjæler. »Men det havde en Kvinde, som stammede fra en rigtig Bonde, aldrig gjort.«

I Forbindelse med Bondens Hovmod, hans Fødselsstolthed og Sejghed, maa man huske paa hans Tyranni. Undertiden bliver hans Regering et fuldstændigt Despoti. Han taaler ingen ved Siden af sig, undertrykker enhver Modstand, og giver sin Datter bort til den rigeste som en Handelsvare — ja han udbyder hende, som om der var Tale om en Ko, idet han lunt siger til Køberen: »Ja, nu er jeg her med hende som vi kom overens om paa Markedet i Falkenberg. Nu faar vi se, hvad du synes om hende.«

---

[1]) Johannes Sundblad: Norsken.
[2]) Johannes Sundblad: „Rättslös“.

Denne Rest af Fordom bliver dog mer og mer sjælden. Selv om vor Bonde kan være stræng mod sine Husfolk, ja haard og grusom mod Forældrene som sidder paa Aftægt[1]), elsker han ofte Dyrene med en egen fin Ømhed. Bondesons »Tromp och Krans« og »Gamla Grålla« viser det[2]). Fru Benedictsons »Kamrater« maler det meget poetisk, og Sigurds »Bara en ko« giver os det samme Billede.

Jeg har her givet en Skildring i Omrids af vor Bonde, støttet paa de Dokumenter, vore Folkelivsskildrere har givet os. Billedet er ikke fuldstændigt, dertil er det for ensidigt. De Træk, jeg har samlet, er dem, der er mest iøjnefaldende for et Menneske af vor Samfundsklasse. At Bonden ogsaa har andre vil jeg slet ikke nægte. Men det gælder jo her ikke om at betragte ham som Enkeltperson, men at fremdrage det ejendommelige hos ham, det, som skiller ham fra Mennesker af andre Klasser, det, der dræger hans Karakter og hans Naturel som Bonde.

II.

Betragter man disse Skildringer af den svenske Bondes Liv, finder man dem i Begyndelsen noget ensformige og ensartede. Vender man Bladet igen og studerer dem lidt nøjere, ser man, at de afspejler Digterens Karaktertræk. Her er det Feuilletonisten, Humoristen og Bondevennen — »Smaalandspostens« Sigurd, Alfred Hedenstjerna vi møder. Her er det den ypperlige Samfunds- og Kulturskildrer, Vestgötens Biograf, Johannes Sundblad. Her er det Kunstnerinden, den udmærkede Novellist, Børjes og Mariannes kendte Forfatterinde. Her atter Demokraten, Bondens Panegyriker, Strindbergs Lærling, Saxon, Johan Lindstrøm; og her, bagved en Tegning af vor Skærgaardsbefolknings Liv, kigger et bekendt og originalt Fysiognomi frem, Rousseaus Tilhænger, Kulturhaderen Strindberg.

Sigurd er noget i Slægt med den Almue, han skildrer. Selve hans friske Humor har undertiden noget af Bondehumoren i sig. Landsbyen har skaffet ham Stof til hans Paralleler, og han er med hele sin sunde, næsten grovkornede Humor selv en Repræsentant for vort ejendommelige Folkelune.

---

[1]) Læs Johannes Sundblads Historie om Undantagsmannen — det er et oprørende og ikke altfor sjældent Virkelighedsbillede.

[2]) Nya Allmogeberättelser.

Trods alt dette bliver han dog ved at være Journalist. Feuilletonen er den Dragt, han trives bedst i, og som han først har baaret; i Føljetonens Form kan han utvungent bevæge sig, og midt i de kraftigste og mest originale Billeder kikker den gamle Klown frem og gør sine Grimasser. Om den forarmede Husmand siger han f. Eks. »Han sov ret godt, naar han kun vidste sig sikker for Udpantning den Uge: ti han laa ikke og græmmede sig over at være forbigaaet ved sidste Ordensuddeling, og han havde aldrig haft Raad til at spise saa meget, at han havde kunnet samle sammen til en anstændig Mavekatarh«. Ordensstjærner og Mavekatarh — Husmanden og hans Drømme! Det er Sammenligninger som minder om Feuilletonisten i *Smaalandsposten*.

Disse hans Jonglørkunster finder vi ret ofte. Her skildrer han en Moder af det gode Selskab og hendes Datter. Moderen, silkeklædt og med løse Lokker, hvisker: »Kære Barn, vær dog lidt venligere mod Hr. Y! Lad ham rigtig se dine Øjne og bevæg dine Hænder lidt livligere, saa at Ærmerne kan falde lidt tilbage. Han skal være saa mageløs solid«. Her viser han os Bondekonen i sin Blaargarns Kjole og sit Bomuldsforklæde. Datteren skal gaa til Herregaarden for at hjælpe med ved Høstarbejdet, og Moderen søger at formaa hende til at være elskværdig imod Johannes. »Skynd dig alt hvad du kan, saa han kan se, du er den bedste Tøs i hele Sognet. Han har faaet Løfte paa Næsset til Efterhøst«. Tit er hans Komik netop baseret paa denne Maade at skrive paa, men naar Sammenligningen sigter til en Dagsbegivenhed, sløves dens Braad, den bliver lokal og mister sin Styrke.

Paa Bunden af denne Spøg ligger et dybt og strængt Alvor. Sigurd kender sit Folk, han tager Del i dets Kamp, og han forstaar, hvor meget tragisk der ofte gemmes i dets Liv. Han morer sig over alt det besynderlige, der stikker os i Øjnene, han ler af denne Smaalænding og hans ubevidste Komik, men han ser ikke desto mindre, hvilken Skyld vi have at sone — vi, som ikke hjælper, som ikke støtter vor Broder, men som udnytter hans Kraft og morer os paa hans Bekostning.

Sigurd gør sig til Talsmand for denne stakkels nedkuede Mand. Det er Ejendomsbesidderen han snærter og det ofte hensynsløst nok. Husmanden er for ham ikke en fri Mand, men en Livegen. Kun hvis han vil sulte og endda være lige glad, kan han leve i sin Elendighed og synke ned i sit Dynd. Men vil han søge at rejse sig af sin Fornedring, bliver han ulykkelig. »Straks

kommer Grundejeren og sætter Foden paa hans Nakke ved at forøge Afgiften med en Arbejdsdag til om Ugen, ti saa snart Husmanden ikke mere sulter, anses det som et sikkert Bevis paa, at Ejeren bliver bedragen.« Til dette Billede kommer han ofte tilbage, ogsaa naar han skildrer Udvandreren, der forlader sin Hytte.

Men til Trods for det Mørke, der ligger over hans Skildringer, skimter han dog et Lys, naar Lokomotivet iler forbi. Ti med det kommer det nye, den nye Tids Ideer, Lighedens, Broderskabets og Menneskekærlighedens Tid, og dens Lys skinner saa klart, saa varmende og mildt, at Jöns Husmand føler, at nu er det gamle forbi, at en ny Tid er paa Vej baade til Husmandshytten og til Bondens Hjem.

* * *

Hedenstierna tegner Smaalændingen, Geijerstam Skærgaardsbonden. Geijerstam er i Almindelighed mere tør, uden Humor, og han giver sine Billeder en graa og mørk Farve, en Tone, som i Begyndelsen er noget ensformig og tung, men som snart viser sig at være selve Livets Tone, Atmosfæren i de Motiver, han vælger for sin Digtning. Det er Livets egen ensformige og graalige Hverdagsfarve. Dag efter Dag gaar hen med sit Hverdagsslid og sin Prosa. Kampen kæmpes saa stille ude paa Marken eller i Baaden, og en ubestemt Pessimisme trykker sit Stempel paa hele Tilværelsen. Historien er ikke lang, ikke skøn, ikke indviklet. Den er snart fortalt — den handler om et skuffet Haab.

Der er Karen, den stakkels Bondepige, som bærer paa sin stille Sorg — Sorgen over den Kærlighed, som hun blev nødt til at forsage. Arbejdet gaar som før, men hendes glade Sang er borte. Nu sidder hun i sin Hytte, som en gammel Jomfru med graat Haar, efter at have ofret hele sit Liv for Mo'r og Søskende. Heraf drager Geijerstam denne vemodige Slutning: »Den fattige faar ikke Tid til at beklage sig over et forfejlet Liv eller sørge over et bristet Haab. Stille og rolig dør hans Livs Lykke.«

Der er Eriksson og hans Kone, den raske og glade Tea. Eriksson begynder at slaa hende, bliver indesluttet og grublende, »og Tea finder, at Livet er én Elendighed, ét tungt Arbejde«. Tilværelsen faar dog et Lyspunkt i den Skovlod, som han vil købe. Tanken om dette Køb gør Epoke i deres Liv. Den er en Fremtid uden Slid, den er bedre Vilkaar for deres Barn, den er

Teas Haab om at blive skaanet for Mandens Mishandling. Men det bliver ikke til noget med Købet, Livet skifter ikke Farve og det daglige Slid jager deres Illusioner bort. »Ti der er ingen, der ikke strider imod i Begyndelsen, naar Livet byder ham sin beske Drik, og alligevel er der ingen, som ikke kan taale mere end han tror.«

Eller det er et Bloddrama, mørkt, tungt og alvorligt, som spilles ude i den ensomme lille Hytte mellem Klipperne; eller Historien om stakkels Elin, som bliver ulykkelig for sin Kærligheds Skyld, som forlades og kastes bort af den fine Herre, som har narret hende, og nu arbejder for sit Barn, som hun lidenskabeligt elsker, og bliver til — ja hvad ved jeg? — Udsigten er ikke tillokkende.

Pessimisme — uden noget Lysglimt — det er Fattigfolks Lod!

* * *

Det Billede, Fru Alfhild Agrell giver os, er gladere. Rask optegner hun alt det ejendommelige, som hun møder, alle de for Folket karakteristiske Træk, hun har set paa sine Rejser og i Omgang med Nordlændingen. Raskt nedskriver hun dem, dængende Farve paa Farve, — et Bryllup, en Begravelse, et Gilde etc. — bange for at glemme det mindste af det hele Tilbehør, Brudgommens lyseblaa Livkjole eller Smørrebrødet og Velkomstsnapsen; Enkens hvide Forklæde, Sukkerærterne og Mavedraaberne; Brita Kajsas Garibaldiskjorte og Skrædder-Jannes Seler.

Fjærner man et Øjeblik denne Mængde Udenomssager, finder man kun ét Menneske gemt bag det alt sammen. Det kan skifte Navn og forandre Køn, men vi kender det alligevel. Snart er det Erik Albert, den forkuede Bondesøn, som bliver trampet paa af sin Fader og ofret for hans Magtbegær. Eller det er Lisa, den unge Kone, som er forladt af sin Mand, og som altid gaar omkring, ulykkelig og overset. Eller Mary, Lappens Datter, som stille bærer paa sit Kors, bærer det med taarefyldt Blik, og en Dag springer i Elven. Eller Lisa Åker, Sangerinden, den afskyede og foragtede, hun, som drukner sin Sorg og Smerte, Tørsten efter en Kærlighed, hun ikke har faaet, i brusende Toner; eller Drengen i Panoramaet, som drejer paa sit Positiv, mishandlet af sin Herre, den vilde og raa Gøgler, — og spiller »Robert, Robert«, en klagende Melodi.

Og ligesom hun i sine Dramer hæver den fortrykte, end underkuede Kvinde, den uretfærdig dømte, har Fru Agrell ogsaa i disse Skildringer af vort Folkeliv taget Ordet for alle de miskendte og undertrykte, idet hun derigennem har udvidet sin Æmnekreds og Omraadet for sin Medfølelse. — Og gennem den muntre Støj, gennem Bryllupsglæden og Dansemusiken, trænger »Robert, Robert« — de ulykkeliges Klagesang.

* * *

Fra Geijerstams Pessimisme og Fru Agrells Sentimentalitet er det forfriskende at gaa til Ernst Ahlgrens rolige Skildringer. De udmærker sig ikke ved nogen Jagen efter Kvikhed, som man altfor grelt mærker det hos den nys nævnte Forfatterinde. Heller ikke kan man sammenligne hendes Humor med Hedenstiernas. Dertil er den for lidet søgt, for usminket og simpel, — simpel som den Kunst, der udmærker Ernst Ahlgren. Hun sparer paa Farven, er ofte knap og faamælt, men hun kender netop selve Hemmeligheden at faa det karakteristiske frem. Grundtonen i Billedet er en dyb og varm Sympati, men den er ikke falsk, ikke paaklistret, ikke tillavet; den lyser frem af Skildringen selv. Hun siger ikke som Geijerstam: »Stakkels lille Barn!« Hun raaber ikke som Sigurd: »Sov du saa længe du kan, min lille, du faar tidsnok at vide, om det bliver din Skæbne at slæbe og forsage hele Livet igennem i en fattig lille Hytte ligesom din Moder!« Jeg tror ikke, hun har fornægtet sig selv mere end en eneste Gang, — dér hvor hun i sin Fortælling »Ved Sotsängen« siger: »Andre, altid andre! og Bebrejdelser lige til det sidste — er det ikke den fattiges Liv!« Som oftest er det et simpelt og kort Livsbillede, hun giver; hun undgaar Kommentarer og er ganske fri for Sentimentalitet.

Men hun er tillige stærk i den psykologiske Analyse. Hun har i sin »Forbryderblod« skildret en ung Bondekarl, hans første dunkle Fornemmelse af en forbrydersk Tanke, dens Fødsel og Vækst, til den bliver til Beslutning og Handling, og den Sindstilstand som følger, — og hun paapeger disse Overgange med en ganske overordentlig Klarhed. Helst tager hun en firskaaren, lidet indviklet Karakter og fremdrager med ægte Kunst Perlerne af dens Indre. Vil man have et Eksempel paa denne Art Skildringer, saa opsøge man Skitsen »Kamrater« i Samlingen »Folkslif«.

Det er en Fortælling om en Røgter, gamle Jonasson, og hans Vogterhund. De deler godt og ondt med hinanden, og de elsker begge deres Haandtering. Da Avlsgaarden brænder og Kreaturerne skal reddes, er det Røgteren og hans Hund, som vover deres Liv for dem. Efter at Arbejdet er gjort, ligger Hunden med Tungen ud af Halsen, fnysende og vridende sig efter Ilddaaben og Brandsaarene. Den gamle siger: »Skidt med mig!« — tager sin ene Træsko af, skurer den, malker den fuld og giver Dyret den. Og i sin Glæde over de Slurke, Hunden tager, hvisker den gamle Røgter helt fornøjet: »Det gjorde godt i Skroget!« Da han om Søndagen i Kirken skal hædres og have Medalje, vil han vende om, da hans Hund ikke maa komme ind méd. Han vil hellere gaa hjem og give Udmærkelsen en god Dag, end han vil lade sin Hund blive tilbage udenfor Døren paa Kirketrappen!

* * *

Johannes Sundblad og August Bondeson er fremragende Folkelivsskildrere. De har begge valgt deres Motiver fra deres Hjemsted, Bondeson fra Halland og Sundblad fra Vestergøtland. Bondesons Hallænding er en ny og god Type. Det er det vilde, det opbrusende og heftige, det lidenskabelige og voldsomme, som udmærker hans Temperament. Det hedder saaledes f. Eks. om en Fader, som mishandler sin Søn: »Aarerne svulmede i Panden, mellem Øjenbrynene havde lagt sig dybe Furer, Læberne var haardt sammenpressede, Øjnene lyste hadsk«. Han griber ham i Nakken og slænger ham bort »som et urent Dyr«; farer derefter paa ham, dunker ham med knyttet Næve, sparker ham med Træskoene og tramper paa hans Bryst[1]).

Men samtidig har han skildret det gode hos Hallændingen. Smör-Lars, Gnieren, bliver næsten sympatetisk, naar man hører, at han har sparet for at skaffe sin elskede et Hjem, og at hun har taget en anden, og saa har Lars søgt Trøst i Pengeposen. Og den stakkels Halte-Stina, hvor godt er hun ikke tegnet, hvor forstaar man ikke hende og hendes ulyksalige Ødslen! Det gode og varme Hjærte lyser frem hvert Øjeblik. Det giver hende en Glorie; det forskønner og forklarer hende. Ja, selv saadan en som den hæslige Rackare-Nils afvinder Forfatteren et og andet smukt

---

[1]) Se Allmogeberättelser. Fortællingen „Julkvällen"

Træk. Man glemmer, hvem han er, naar han taler om »Tromp och Krans«[1]).

Vestgöten hos Sundblad er mindre vild og mindre heftig. Derimod bliver han undertiden mere pragtsyg og karakterløs, han er svagere og forfalder lettere. To af Digterens Typer vil have blivende Værd. Hans Aftægtsmand og hans Væversken fra Mark er tegnede med en Omhu saa stor, at intet mangler. Enhver Ejendommelighed i Talen, enhver Nuance i Dialekten, hvert betegnende Smaatræk, hver etnografisk Detail — alt har han samlet med en Kulturforskers Nøjagtighed; og selv om Novellen bliver mindre god som Kunstværk, opnaar han dog en Sandhed, en Præcision, som er forbavsende. Kulturhistorikeren har her et Materiale saa ægte, at dets Værd ikke lader sig benægte, og ønsker man at faa et godt og fuldt naturligt Billede af Vestgøten, henviser jeg til Sundblad, til hans Husmandsstuer og Bondehjem.

* * *

I Saxon, Johan Lindström, møder vi Demokraten, Bondelivets Forsvarer og Byens erklærede Fjende. Han vil, at Bonden skal blive ved sin lille Gaard, arbejde i sin Jord og leve som sine Forfædre. Han tror paa Lykken i en trang og stille Livslod og ser ikke uden Harme, at en og anden tager til Byen. Og hvordan kommer han saa tilbage til sit Hjem, denne Udvandrer? Uduelig og uvidende, livstræt og fordrukken, overbevist om Sandheden i Forfatterens Sætning: »Man tror, at alt er saa smaat, fordi man ikke kan se det store i det smaa.«

Saxon kan ikke tænke sig noget værre end en saadan vanslægtet Bonde. Her er to Brødre, af hvilke den ene er et godt Hoved. Han har faaet sin Uddannelse i Byens Elementarskole og anses for at være dannet, kvik og fin. Den anden er træg og stille, en sparsommelig Arbejdsmyre, hvem Folkehøjskolen gør til en Mand, en Karakter. Den første gifter sig fint, lever flot og bliver Herremand og løber tilsidst af Landet; Broderen gifter sig med sin Tjænestepige og dyrker sin Fædrenejord. Han bliver ved at være det, han er født til, en flink Bonde. En anden Gang er det et Par Bondepiger Forf. skildrer. Den ene sendes til Byen for at faa Dannelse og lære noget. Veninden bliver paa Landet og kommer paa en Højskole. Anna bliver en Slags Frøken, uduelig og koket,

[1]) Se Nya Allmogeberättelser.

og skammer sig over sin Fødsel. Veninden lærer at arbejde, at elske Bondens Liv, at tænke dybt og godt og at udvikle sin Karakter. »Ingen vil her være mere end de andre«, skriver hun, »og jeg tror det gælder om os alle, at vor Hu staar til de tarvelige Bondehjem, hvor en Husmoder med god Vilje og et godt Sind kan udrette saa meget.«

Saadanne Paralleler ere talrige hos Saxon. Mange af hans Figurer er Parvenuer af Bondeslægt, — Parvenuer som vanslægter, efter at være omplantede i en Jordbund, der ikke passer for dem. I »Offrad«, »Omplanterad«, »Ett slut« har han fremstillet dem, og Byen er den Afgrund, som opsluger dem alle. »Ser du ikke, hvilke vanvittige, kostbare Fornøjelser Byfolk driver, af Mangel paa Virksomhed og Natur«, lægger han en Bonde i Munden, og ægte revolutionært siger en anden: »Til Byen maa vi slæbe alt, hvad vi kan hobe sammen, for at de kan spille fine og bo fint og spise saa godt, at vi ikke kan faa saadan et Maaltid en Gang om Aaret, som de faar tre Gange om Dagen«.

* * *

Vi er ved alt dette kommen Digterne ind paa Livet. Skildringerne af vort Folkeliv har blottet deres Naturel. Vi gaar nu over til Strindberg, undersøger hans Skærgaardsfolk og prøver, om Operationen ikke vil lykkes ogsaa med ham. Bogen handler om Livet ude i Skærgaardene, paa Øen Hemsø, paa Enken Flods Gaard med Havet som Baggrund. Sønnen ligger paa Søen, driver Fiskeri og skyder Vildt, men Gaarden passer han ikke, den forfalder og maa bringes paa Fode. Konen gaar saa til sin nye Karl, Sletteboen Carlsson, og beder ham tage sig af den forsømte Gaard. Carlsson er en klog Mand, underfundig og forsigtig, rigtignok lidt træg, men arbejdsdygtig og ihærdig. Han har ikke saa lidt af det, som netop er typisk for en Bonde. Han er sejg, gerrig, indesluttet og betænksom. Han tilvender sig lidt efter lidt baade Magten og Enkens Hjærte. Efter et mislykket Frieri til en Tjænestepige fra Byen, gifter han sig med Konen og bliver Enehersker paa Gaarden.

Men en Aften, da hun er ude, faar hun Bevis for Mandens Utroskab; hun bliver syg og dør, og hans Magt er forbi. Ved Begravelsen, paa den livsfarlige Tur over Isen til Kapellet, hvor man snart ror i Baad gennem det isplumrede Vand, snart skyder Fartøjet over store løse Isstykker, overraskes man af Havet. Isen bryder

op, og Carlsson, som er for tung i sine Bevægelser, bliver tilbage; Benene vil ikke bære ham, og Havet sluger sit Offer.

Denne Ligfærd er en Naturskildring af den mest gribende Virkning. Naar det gælder om at skildre Skærgaarden, Naturen dér og Havet, mangler Forfatteren aldrig Farver eller Synspunkter. Han gør det saa originalt, saa fortræffeligt og med saa stor Kraft, at han i denne Henseende næsten er enestaaende i vor Digtning. Og de Billeder, han i Fortællingen giver os af Høstgildet, Bryllupet, etc. minder om de gamle Hollændere Jan Steen og Adrian Brouwer. Samme overvældende Livsglæde, samme løsslupne Bakkanal, samme vilde og djærve Forvovenhed, samme grove og raa Skæmt.

Men naar det blændende Fyrværkeri er hørt op, naar Raketterne er slukkede i en Kaskade af Gnister, lader de en Askeregn af Kulturhaderens Bitterhed tilbage. Carlsson bygger en Villa, som han udbyder til Sommerbolig. En Kammermusikus fra Stockholm med Familje lejer den, og med denne Familjes Indflytning paa Øen kommer K u l t u r e n. Den kommer i Form af Luksus, Kurmageri og Driveri. Carlsson og en af Karlene bliver Rivaler. Man trækker i Søndagsklæderne og paatager sig Bymanerer. Carlsson arbejder mindre, forsøger at spille Herremand, anskaffer sig et Slags Skrivebord, som man kan se fra Villaens Vinduer, lader som han sidder og skriver dér og hører op med at passe Jorden. Og da Dampbaaden lægger til og tager Sommergæsterne om Bord og fører disse Bysbørn tilbage til Stockholm og til Kulturen, bliver der tilbage efter dem et Bundfald af ødelagt Lykke og Fred.

Selv den stakkels Damper bringer Kulturens Smuds med sig. »Alt muligt Smuds havde Udyret i kort Tid naaet at give fra sig og tilsøle det klare grønne Vand. Det var som om alle Byens Rendestene var kommen ud og havde bragt baade Kævl og Affald med sig.« Og naar Carlsson tænker paa Ida, som han haaber paa skal blive hans Hustru, og han tror, han for hendes Skyld maa ind til Byen at bo, føler han den samme Afsky for denne By som Hr. Strindberg: »Han hadede Byen, hvor han var den sidste, hvor hans Tungemaal var til Grin, hvor hans grove Hænder ikke duede til noget, og hvor hans praktiske Sans ikke smed noget af sig«. Carlsson er nemlig udrustet med forskellige Færdigheder. Han kan snedkre og tømre, han kan lave Teglsten og bygge Huse; han er Smed og Staldkarl og i det hele dreven

i mange Kunster; ogsaa herved bliver Carlsson en Slags Type for Strindbergs Bonde.

Kulturen bliver endnu værre, da den kommer under en anden Form. Et Aktieselskab køber Rågholmen lige ved Hemsø og driver Grubedrift. Naturmennesket Carlsson kan ikke værge sig mod Kulturmennesket, narres til at tage Aktier i Betaling for sin lille Ø, overlistes ved Smiger og faar Titel af Revisorsuppleant. Han lader nu sine Karle ro i Baadsmandstakt til Øen; han sidder selv ved Roret i sin hvidmalede Slup; Folkene bliver ringere og Arbejdet gaar trægt. »Freden var forstyrret. Det skød og dundrede hele Dagen igennem fra Bjærget. Dampbaaden hvislede i Sundet, Skibe kom og lagde til og spyede Masser af Søfolk i Land. Om Aftenen kom Arbejderne op til Gaarden og samlede sig omkring Brønden; de gjorde Jag med Pigerne, og drak og sloges med Karlene. Om Natten svirede Folkene, og om Dagen var der ingen Orden paa dem; de sov paa Marken og stod og nikkede ved Ovnen. Og af og til kom saa Forvalteren, saa maatte Kaffekedlen paa, og da man ikke kunde byde den Mand Brændevin, maatte der altid være Cognac i Huset«.

Det er Byen, Civilisationen, Industrien, det her gaar ud over. Saa længe man var i Fred for disse Skadedyr paa Hemsø, levede man roligt og fornøjet, var arbejdskraftig og arbejdsdygtig. Alt dette vejredes bort, da Kulturen søgte dertil!

Lige saa klart udtrykker Forfatteren sig i Skärkarlslif, nye Billeder fra Skærgaarden, dens Natur og dens Beboere. »Mange primitive Skikke og Retsbegreber fra Naturtilstanden«, hedder det i Indledningen, »tyde paa, at der her ude, langt fra Samfundet, har samlet sig en Flok uselskabelige, for et ordnet Samfundsliv lidet skikkede Friluftselskere eller ganske simpelt praktiske Modstandere af organiseret Krigstjæneste og Toldvæsen. — — Familjen bygger sig selv paa Grundlag af gammel Sædvane og Naturens simple Krav«.

Det er netop disse Træk, der har lokket August Strindberg. Skærgaardsfolk viser et mere smilende Perspektiv. Skärkarlslif er mørkere, der giver han »Halvskyggerne«. Senere hen haaber han ogsaa at komme til at tegne »Slagskyggerne«.

Adskillige af Billederne minder os om Skærgaardsfolk. To er dog ny, viser os nye Typer: Klockaren på Rånø og Historien om En brottsling. »Begynder Familjebaandene at briste langt borte fra Slægt og Venner, og tvinges de stærke Lidenskaber

længe tilbage, kommer der stundum uhyggelige Udbrud af Naturkræfterne, hvor den til Død og Undergang vante Skærgaardsbo ikke tager det saa nøje med Midlerne. Da opføres der tavse Sørgespil derude, da brister Blodets Baand, man bryder gennem de forbudne Hegn, Naturen griber med haard Haand, og for Sulten og Kærligheden eksisterer der ingen Hensyn eller Love mere«.

Det er en saadan mørk og besynderlig Tragedje, som fortælles i En brottsling om en Mand, som har dræbt sin Hustru. Det er ogsaa et saadant ganske oprørende Billede, der møder os i Fortællingen om Rånø-Klokkerens Barndom, om Faderen, Skærgaardshusmanden, og Børnene som begynder at strides; om haarde Ord, Slagsmaal, Tyveri og Lovbrud; om Moderen, som bliver dræbt af sin Mand, mens Alrik ser paa det[1]); om Søskendenes Flugt, om Havets evige Uforanderlighed, om Stilheden derude, om Livet med den gamle, om hvordan Alrik begynder at drømme og fantasere i sin Ensomhed.

»Naar blot Vand og graa Luft ikke tilfredsstillede Øjets Trang, begyndte Øjet at arbejde paa egen Haand for at tilfredsstille sin Trang; og Øret, som blot hørte Vindens Susen eller Brøl, Søernes Dundren og Brusen, Fuglenes Skrig og Snadren, hungrede og gav sig til af Mangel paa Næring at tære paa sig selv, blev eksalteret af Udmattelse og hørte tilsidst, hvor der intet var at høre, hørte Tavsheden, hørte Blodbølgen, Senens Stramning, Muskelfiberens Bristen og tilsidst Toner, der samlede og ordnede sig i Maanedernes Løb, smeltede sammen og fødte nye«.

Den Vinter, da Moderen døde, maatte slettes ud af hans Sjæl. Naar Hverdagslivet ikke strakte til, fik han sine Indtryk fra Fantasien og »vævede sammen Begivenheder, Paafund, Syner og Hørelseshallucinationer, og saa snart et Indtryk var blevet til et Minde, havde det faaet Virkelighed.“ Saaledes lærte han at sammenblande det virkelige med det uvirkelige. »Et Begær efter at bedrage sig selv var fostret hos ham, en Trang til ikke at støde paa noget, som ved sin Haandgribelighed erindrede om, at en skæbnesvanger Virkelighed en vis Nat var optraadt i hans Liv og i Erindringen var efterfulgt af en hærgende, nagende Følelse af Brøde.«

Han frygter for at vise Misfornøjelse, at udøve Kritik. Han erstatter sin Tavshed med en veltalende Mimik, og sin egen Trang

[1]) En svag Antydning om Grunden finder man i følgende Ord: „Man sagde hun var bleven slaaet ihjel en stræng Vinter, da Fiskene blev borte“.

til Udtryk for Fornemmelser og Følelser tilfredsstiller han ved Musiken, hvor han kan tale uden at røbe noget.

Saa kommer han til Stockholm, hvor han »leger« og fantaserer, omsætter Virkeligheden i Visioner og Drømmesyner. Hele hans indre Liv gør ham til en »Fremsynet«, han er Helten, han er Napoleon; han rejser til Sagnets Trylleslot; han tror, han er i Himlen, naar han sidder oppe paa Orgelgalleriet.

Som velbestalter Klokker fortsætter han sit Drømmeliv. Fandt han en Flaskeprop nede paa Stranden, saa kom den fra Rusland. »Den gav Anledning til en halv Times Betragtninger, om den mon havde hørt til Czarens Frokostvin, eller om en Efterkommer af en af Fänrik Ståls Helte havde haft sin Proptrækker i den; fandt han en knækket Aaretold, udmalede han sig et Skibbrud under rædselsfulde Forhold; en tom Flaske blev altid undersøgt for at se om den ikke indeholdt en Seddel fra en forlist, der i den havde nedlagt sin sidste Vilje«. Eller ogsaa laa han paa Klippen ved Stranden og »udmalede sig andre Skyer, andre Bølger, en anden Strand og gav Næs, Skær og Vige Navne«.

Kort sagt, man finder her et Produkt af andre Skikke, af Skærgaarden og Naturen, af et Liv fjærnt fra Samfundet. Og Kulturen er netop den Magt, som udjævner enhver Ejendommelighed. Selv Almuens Karakter afslibes mer og mer. Den tiltagende Civilisation tager al Raaheden bort. Samfærdslen med Byerne gør en Omvæltning i hele Tankegangen. Meget daarligt gaar bort og andet kommer i Stedet, men selve det karakteristiske, det typiske forsvinder. Derfor skylder man de Forfattere Tak, som bevarer det for os.[1])

---

[1]) **Literatur**: A. Hedenstierna: I Svenska Bondehem samt Vett och Ovett. A. Bondeson: Allmogeberättelser och Nya Allmogeberättelser. Alfhild Agrell: Från Land og Stad samt På Landsbygden. G. af Geijerstam: Fattigt Folk. Johan Lindström (Saxon): Bondfolk. Johannes Sundblad: I dannemanshemmet och torpstugan. Ernst Ahlgren (Fru V. Benedictson): Från Skåne, Folklif samt Berättelser och Utkast. Aug. Strindberg: Hemsöborna (paa Dansk Skærgaardsfolk) og Skärkarlslif. Tor Hedberg: „Gamle Pers nya skötbåt“ i Berättelser och Skizzer.

Nils Erdmann.

Teatrene.

(Oktober—November 89).

Efter lang Tids Forløb vendte jeg nylig tilbage til Teatret paa Kongens Nytorv. Det var allerede hen paa Aftenen, og jeg gik ind paa maa og faa. Hvad jeg slumpede ind til blev »Fjærnt fra Danmark«. Den gamle Ballet plejede at være den første Forestilling, vi saa' som Børn. Tanter smuglede os ind trods alle Forbud, og undrende saa' vi fra det gamle Teaters skumle Etage danske Kadetters muntre Spøg og spanske Damers Pragt, mens Dannebrog, det vajede paa Toppen. Vore Barnehjærter bleve fulde ved al denne hellige Fædrelandskærlighed med Benene.

Og nu, da jeg en Aftenstund vilde ihjelslaa en langsommelig Time i det nationale Skuespilhus, faldt jeg ind til den samme gamle Ballet, som var uforandret efter mer end tyve Aars Forløb.

Uforandret — dog ikke helt. For Dragterne var jo falmede, saa de skønne Damers Pragt syntes krank. Bagtæpperne havde Aarene slidt, saa man mente at se Traadene i det Lærred, hvorpaa de var malte. Og Danserinderne — der var, tør vel væddes, Ansigter iblandt, som man vilde kunnet genkende efter de tyve Aars Forløb — de trippede om, som var de blevet lidt trætte paa Taa og stivere i deres Knæ.

Som den var, bandt den slidte Ballet mig. Efterhaanden syntes det Slumpetræf, der havde ført mig hid nemlig hartad symbolsk: Det var selve det danske Teater, vi saa, i dets Forfald og med dets sidste Tendens.

Publikum vil paa Scenen se Dannebrog og Idyllen. Vi er bleven uendelig smaa, men de stride Modgangs Dage har kun

pustet gammel Selvtro tyk til Chauvinisme, og mens vi stirrer paa en stor Fortid med deres Ihærdighed, som ikke tør se den ringe Nutid i Øjnene, rasler vor Afmagt ubændig med Sablen.

I Aar og Dag bød under denne Stemning Teatrene os krigeriske Skuespil. Og selv efter at Publikum er blevet træt af Billeder af den virkelige Krig, mylrer det paa Scenen med Soldater og Matroser, som i Kantonnement og paa Togter lege Krig — under Dannebrogs Dug, der bliver det Kanevas, hvorover Folkekomedieforfatterne broderer deres Fabler. Flaget er blevet den Teatereffekt, til hvilken man sikrest tyr. Det hejses til Kongehymnen i den ene Scenes Folkeskuespil, det svinges i Balletten af glade Figuranter, og blandt Tragedier vælges »Dronning Margarethe« og »Tordenskjold«, hvor Heltinden kan dække vor Helt med sit røde Sjal og en flænget Kniplingsklud — i Dannebrogs Lignelse.

Flaget glider fra de store Stykker endogsaa over i Idyllen og øger dens Charme. Det er Stykker som »De danske i Paris«, til hvilke Publikum trænges.

Men i øvrigt fylder man Skuespilhusene til alle Idyller. Vi er ikke blot bleven smaa, men vi bliver ogsaa Dag for Dag fattigere. Livet er i Land og By blevet saare brydsomt Slid, og trang Armod banker paa de manges Dør. Livets bedske Virkelighed fylder Publikums Dag; om Aftnerne vil man glemme og læskes ved de himmelblaa Idyller. Man vil føres der hen, hvor Eksistenskampen tier, eller hvor den aldrig har sat Spor. I Nutidsbilleder søger man til lune Præstegaarde, hvis Fred paa Teatret altid var givet som uomtvistet; af gammelt Repertoire opgraver man de allerstilfærdigste som »Deklarationen«, »Intrigerne«, »Indkvarteringen« og de potenseret barnlige som »Aprilsnarrene«. Fra Scenerne stænges Livet, der leves, og som altfor pinligt vilde mane Publikum, kategorisk ude. Og der hersker i vore Skuespilhuse en mild Exner-Stemning, i hvilken Tilskuerne søge — Glemsel.

Det kongelige Teater er fremfor alt det tro Spejl af de to Stemninger, som beherske Publikum: »Elverhøj«, og »Dronning Margarethe« staar paa dets Repertoiret for at fyldestgøre Abonnenternes Storheds-Trang. »Indkvarteringen«, »Aprilsnarrene«, »De danske i Paris«, »Amors Genistreger« er fyldig Tribut til Idyllen.

Under saadanne Omstændigheder er det intet Under, at vor Fremstillingskunst alt uhjælpeligere sukker under det sød-

ladnes og det uvirkeliges Aag. Som Stykkerne er, saa bliver nødvendigen Spillet.

Det kraftige Tag, som tidligere Aars stærke Nutids-Repertoire tog i vore Skuespillere, er glemt. Helmer i »Dukkehjem er bleven en fedladen Moll-Prædikant, og selve Nora er skabt om til en Beatrice saa forklaret og saa uvirkelig, at ikke engang en Dalsgaard paa sine Altertavler men rentud en Fru Ingemann burde været Ophav til dette hellige Maleri. Publikums Smag har overhugget Broen mellem Scenen og Livet, og paa Idyllernes Enge springer vore halvgamle Kunstnerinder barnlige om — smaa søde Lam, til Etagernes Fryd.

Og ned i hvilken Sump er ikke under denne yndelige Leg vor Skuespilkunst falden. Publikums Kritik slappes naturligt overfor saa uvirkelige Skuespil, hvor ingen Livets Maalestok gives. Det søde bliver sødligt uden Protest — man tænke paa Frk. Anna Petersen —; Løjerne bliver Groteskkomik, som strejfer Pantomimens Effekter — man huske visse Optrin og Figurer fra »Aprilsnarrene«.

Selv Kunstens ydre Form forvitres. Der gaar i Svang en Talen til Publikum, en Spillen paa Øjebliks-Indfald, som er hartad urimelig. Der findes paa Kongens Nytorv bærende Kunstnere, hvis hele Spil løser sig op i smaa personlige Fortrolighedsnik til det Publikum, som i god Skuespilkunst slet ikke eksisterer for Fremstillerne....

Men der er dem, som vil sige: Nu vel, De har Ret. Alt dette var saaledes. Men nu har kloge Mænd løst Forbandelsen, og se, alt er paa Veje til at blive nyt. Monopolets Ophævelse hedder Trylleordet, som vil omskabe vort Teater. »Arkivet« er Overflødighedshornet, som vil berige vore Scener og ved sine Gaver forny vor Kunst.

Maaske.

I alle Fald bør man ikke paa Forhaand afsvække Haabet, selv om man ikke deler det. Den store Interesse, som de forløbne Sæson-Maaneder har frembudt, ligger jo allenfals i den Maade, hvorpaa Privatteatrene have plejet deres nye Skat.

Dagmarteatrets nye Direktion har lagt ud med alle de bedste Forsætter. Den unge Direktør har Vilje og Forstand, til Forbundsfæller og til Fjender — altfor mange Idealer. Der er i Dagmarteatret for mange Guder, og altfor tit synes den nye Leder en Ypperstepræst, der i stille og uforstyrret Dyrkelse vandrer om og svinger Røgelsekar og hænger Kranse for Foden

af Husets Guder og Afguder. Der kommer over Jærnbanegades Forestillinger noget uendeligt, halvt frimureragtig privat, der holder Publikum fjærnt — det føler sig som en uvedkommende eller næsten en paatrængende — og giver Indtrykket af en Familjefest for de benaadede og de indviede.

Fru Agnes Gjørling er Vestalinden, som vogter disse Forestillingers hellige Ild. Hendes ganske Væsen forhøjer stærkt det Indtryk af noget messeagtig-religiøst, som de fremkalder. Fru Gjørling er Teatrets Lærerinde i Deklamation og Plastik. Ogsaa som dets første *Tragédienne* forbliver hun des værre en Slags Guvernante i disse to Skuespilkunstens elementære Fag. Hun docerer den skønne Tale og de runde Bevægelser. For hende er Skuespilkunst ikke Fremstilling af Mennesker, ikke Forklaring af Digterværker — en Forklaring i Kød og Blod — den er kun en Recitation — — — og tilmed en Recitation, baaren af en saare fladbundet Forstaaelse.

Fru Agnes Gjørling skal paa Hr. Riis-Knudsens Teater være Øhlenschlägers prude Jeanne d'Arc. Hun fører Banneret og skal genvinde Digteren Kongedømmet. Men hvorledes kæmper Damen? Er Øhlenschläger hende mer og andet end nogle smukke Ord, som en blød og angenem Røst vugger regelret frem? Forsøger hun at gribe Ordenes Mening og give den Kød og Blod og sin egen Gestalt? Gør hun ham ny ved paa selve Scenen at bringe til Gyldighed nye Synspunkter for hans Digtning? Eller fornyr hun ham — som Josef Kainz Schiller — ved at gøre ham til det bevægede Udtryk for en ny Personligheds Liv og Ild?

Intet af dette.

Fru Gjørling vandrer i skønhedsbunden Pasgang Fædrenes Konge-Veje og reciterer sin Digter som han af Bedsteforældrene reciteredes. Det hele er den skønne Klang og den skønne Pose. Den, som søger mer — han blive borte.

Der findes i »Tordenskjold« en Scene, som turde lokke alle moderne Skuespillerinder. Det er Mødet mellem Miss Harriette og Tordenskjold.

Tordenskjold optræder som en fremmed: ukendt vil han møde den britiske Mø. Men Samtalen drejer sig fra første Færd kun om ham. Miss Harriette fritter og spørger Tordenskjold om Tordenskjold. Tilsidst viser hun ham Billederne, hun som Fantasier har tegnet af Helten. Tordenskjold forbavses; han siger, de ligner; han ser Billede paa Billede, hun viser, han undres, hun taler —

Hun burde vel saa gætte.

Der sidder de Side om Side — foran hende Billederne, en Tomme fra hende Manden. Og ikke skulde i hendes Sjæl langsomt Anelsen gry og gribe om sig og blive til Tro og Troen Vished? Umuligt. Her ligger jo just Fremstillerens Opgave. At lade dette fødes og udvikle sig og ske for vore Øjne — det er Scenens Fremstilling.

Men Fru Gjørling siger kun akademisk og klart de skrevne Ord, mens hun holder Billede efter Billede i en rund Arm...... Hun læser ikke sin Øhlenschläger mellem Linjerne, og hun kender først sin Tordenskjold, da hun i Rollebogen faar det sort paa hvidt.

Hr. Riis-Knudsen vil genoplive Øhlenschläger. Jeg tror, han har Ret. Men saa begynde han ogsaa med at skænke ham det første nødvendige: Liv.

Lad hans unge Trup i Øhlenschlägers stærke Ord finde det stærke Udtryk for deres egne unge Tanker. Lad dem storme løs, og lad dem tale af deres fulde Lunger.

Er der Fejl deri, Publikum vil dog lytte, hvis der blot er Ungdom og Sjæl.

Fru Gjørlings akademiske Recitationer er ingen Genoplivelse af Øhlenschläger, de er kun Beseglingen af hans Død.

Medens Dagmarteatret haardnakket holder sin Tordenskjold paa Programmet, har Folketeatret blandt Rigdommene fra Kongens Nytorv valgt et holbergsk Stykke: »Hekseri eller blind Allarm« og det Goldschmidtske Skuespil: »I den anden Verden«.

Holberg-Forestillingen høstede i Dagspressen megen Ros. Hvad mig angaar, maa jeg tilstaa, at den, hvor respektabel den end var, syntes mig haandgribeligen at blotte alle de Farer, som Holbergfremstillinger udenfor Nationalteatret kunde komme til at rumme. Faren for at Traditionen langsomt skulde tabes.

Der var i Folketeatrets Udførelse virkelig fortræffelige Ting. I sin store Helhed var endogsaa alle Figurerne der. Saa længe de tav, var alt helt og holdent Holberg. Det kneb kun — naar de Godtfolk skulde begynde at tale. Diktionen var vaklende og usikker. Holbergs Sprog udviskedes af nogle og laa andre besværligt i Munden. Der var ikke mer noget Tidsbillede i denne Dialog, som undertiden endog gav holbergske Sætninger Accent fra 1889 og strejfede selve Gadens moderne Sprog.

Men Publikum var tilfreds. De kyndigere tog Stykket som en Række Holberg-Tableauer, hvori Folketeatrets flinke Trup

gjorde god Figur, og Tilskuermængdens Gros har ikke sikkert Øre for de hundrede Diktionens Smaafejl, som forflygtigede det holbergske Billede. Folketeatret vil derfor sikkert fortsætte sine Holberg-Forsøg. Og for hver ny Forestilling, der som denne var halvgod — og fra Traditionens Synspunkt mer end halvslet — vil Publikums Øre for de smaa Forsyndelser døves, og Vildfarelserne vil brede sig, og Traditionen, som langsomt fortrøskes, vil en skøn Dag have Banesaaret og være tabt.

Ti Sløseriet i Diktionen vil ikke holde sig blot til de private Teatre. Sligt bærer altfor stærk Smitte. Selv til Nationalteatret, hvor der allerede blandt de ganske unge viser sig særdeles tydelig Vaklen i Geledderne, naar det gælder Holberg, vil Usikkerheden brede sig, og Publikums slappede Sans vil ikke sætte Dæmning for Tilbagegangen.

Under disse Omstændigheder burde Pressen uimodsigelig raabes i Gevær. Haardhændt maa den gaa i Rette med alle Privatteatrenes Holberg-Opførelser og paavise deres Forsyndelser mod Traditionen. Kritikken maa — for hele vor Kunstudviklings Skyld — slaa Vagt om Holberg med en Kreds af spændte Fordringer.

Ved Siden af den »blinde Allarm« har Hr. Abrahams ladet spille: »I den anden Verden«. Det vil indtil Tidernes Aften forblive skuespilkyndige gaadefuldt, af hvilke Grunde det nationale Teater har givet Slip paa dette Drama, som synes et af de dybsindigste og for Fremstillingskunsten taknemligste i vor hele Literatur. Under Aarenes Vægt har dette Værk kun ranket sit Hoved, og det møder os i Dag kun endnu mere overlegent og ejendommeligt.

Og dog fik det paa Folketeatret næppe en Udførelse, der var det værdig. Fremstillingen var ikke slet, men den var altfor smaat skaaren. Disse Typer har Literaturens Gardehøjde, og de maatte altfor smaaborgermæssig runde Ryg for at staa Maal med en Zincksk og en Orlamundtsk Ævne. Naar en Gang Hr. Carl Mantzius har vokset sig helt bred til at bære Byrden af »den store Komedie«, burde han forsøge at spille denne Etatsraad, som vort første Teater aldrig havde givet fra sig, hvis dets ledende Brødrepar endnu besad levende Kunstnerærgerrighed.

...Dette var de to Privatteatres Laan fra Arkivet. Blandt de private Sceners Nyheder staar »Fælles Sag« fremmest.

Om Fru Gad har Forbilleder, turde det være visse germanske Skuespil. Hr. Blumenthal og Hr. v. Schönthan blander

paa saadan Vis Graad og Spøg til letløbende Dramer, hvis Hovedvirkning beror paa enkelte Figurers hastig fæstnede Ægthed og Diktionens dristige Greb om den daglige Tale. Netop dette er Fru Gads Fortrin. Hendes Stykke skænker os de bedre tyske Lystspils behagelige Underholdning, krydret her med megen — noget ond — københavnsk Spot.

Denne samme Spot er det bedste af hendes Talent. Den har skabt hendes Skuespils nye Menneske: Repræsentanten for Københavns handlekraftige Børs. I Hr. Mantzius Skikkelse blev denne Figur den svidende Sandhed og maatte virke som et Slag i Publikums fulde Ansigt — Jubel lønnede Slaget.

Fru Bloch og Hr. Mantzius ere Navnene, til hvilke alle vore Teater-Haab maa fæstes. De to alene er nyt Syn og ny Slægt paa Scenen. Deres Talent sidder dem i Hjærne og Øjne. Solide Hjærner bearbejder hos dem begge Rækker af ædruelige Iagttagelser, som en sikker Skuespilleræevne gør frugtbringende i klare og levende Sceneskikkelser, der, Friluftsstudier som de er, staar i Livets eget faste Lys.

Fru Bloch er paa Scenen den personificerede Kløgt — nøgtern, klar og kold. Den kunstneriske Intelligens er med hende kommen i Nationalteatrets høje Sæde.

Men allerede saa kort efter hendes Talents Gennembrud, rejser hos Fru Bloch den tydelige Maniererthed Hovedet. Sikkert skyldes dette Rollefaget, i hvilket man indspænder hende. Paa en Scene, hvor det kunstneriske Fag bestemmes med en Alen i Haand, maa jo Fru Blochs Apparition henvise til de halve Barneroller og, ganske rigtigt, spiller hun dem da ogsaa, endskøndt de tvivlsløst rummer alle Farer for hendes Talent.

Alle sine kunstneriske Fortrin maa hun her, saa at sige, gøre af lavere Race. Hun maa forpuppe sin Kløgt til fiffig Gammelklogskab, sin Videlyst maa hun give Form af den prikkende Nyfigenhed, sin Overlegenhed maa hun skabe om til Trines Vigtigmageri. Hendes spidse Kløgt løber under dette Arbejde alle Spidsfindighedens Farer.

Teatret forsøgte selv at bryde Ingenuernes Ring om Fru Bloch ved at tildele hende Louises Rolle i »Indkvarteringen«. Man tænkte sig vel, at den snilde Kunstnerinde maatte særlig passe til denne unge Frue, som kløgtig arrangerer Komediens Komedie. Men Rollen blev ingen Sejer; den viste kun Fru Blochs

Begrænsning. Fru Louise var meget overlegen, fuld af klog Forstillelse, men hun kun spottede, ikke tillige elskede denne stakkels Hr. Brandt. Man frøs i denne unge Dames Selskab, hvis Kløgt var uden Gemyt.

Ad anden Vej var det, man burde bryde Fru Bloch Baner. Ikke Ingenuer men Subretter bør hun spille. Ad en Omvej — gennem visse franske Roller f. Eks. Dorine, hvor Publikum langsomt vilde vænnes til den noget uvante ydre Spinkelhed — burde hun føres i Armene paa Holberg og blive vor Scenes Pernille.

Der vilde hendes Kløgt, der har saa let ved at blive til Spot, der saa villig boltrer sig i Opfindsomhed, og som fatter saa hastig om hvert rammende Ord, finde sit store Felt. Og hendes Talent vilde ved selve Rollerne vinde Bredden og den Fylde, der nu ret ofte turde fattes...

Hr. Mantzius er i kunstnerisk Slægt med Fru Bloch. De er samme Kuld. Men Hr. Mantzius har baade en lang og langsom Udviklings sikrere Basis for sin Kunst og nu paa Jærnbanegadens Teater den videre Mark til Udfoldelse. Der er ikke sand Teaterinteresse i København, om denne ene Skuespiller ikke mægter at samle aarvaagen Deltagelse om Dagmarteatret. Ti hvad Hr. Mantzius her i Rolle efter Rolle ihærdig yder, er den modneste og mest uforfærdede Kunst, vi for Øjeblikket ejer.

Kasino har efter megen Malør udspillet et lykkeligt Kort. I »Gutter ombord« har Direktionen bemandet »Sjælland« og sendt Teatrenes prøvede Fædrelandskærlighed til Søs. Hele Nyboder har lønnet den med sine Klap.

Stykket er en Folkekomedie, som kunde friste til adskillige Bemærkninger. Den har to unge Journalister til Forfattere. Jeg finder det saare rigtigt at lade denne Art af store dramatiske Stilladser optømre af Pressens unge Mænd. Saadanne Stykker skal være fyldte af Døgnets Luft og Døgnets Smag, og et Par kvikke Ungherrer fra Pressen har derfor mange Forudsætninger.

Hidtil har dog disse Folkestykke-Forfattere gjort sig det altfor let.

Allerede i Fjor tog »Pigernes Jens«' Skribenter ikke deres Hverv altfor alvorligt. Men der var i Stykket smittende Lystighed og hos Forfatterne en usvigelig og højst virksom Ævne til at sy Rollerne fast om hver eneste brugbar Kraft ved Teatret. I Aar har de to anonyme Libretister lagt det hele endnu langt, langt løsere.

Der findes i Pjæcen én Scene af Virkning. Madam Kruse kommer til sin Svigersøn Hassings (Skibsrederens) Kontor og mælder, at Grete, hendes Datter, hans Forlovede, er rejst, flygtet. »Hvor hen?« spørger Hassing. »Til Island«, svarer Moderen. »Til Island — naar?« spørger Hassing. »I Morges.« — »Med hvem?« — »Med et af Deres Skibe.« — »Mine? — hvilket?« — »Med Havfruen«, svarer Moderen.

— »Havfruen« ...

»Havfruen« er en Plimsoller, et Dødens Bytte, sendt ud af Hassing for at redde Assurancen. »Havfruen« kan ikke naa Land, og paa »Havfruen« er nu hun om Bord — sendt i Døden af ham, af ham selv...

Scenen er saare virkningsfuldt tænkt, og paa dette ene Punkt mærker man den folkelige Dramaforfatters stærke Haand.

Der kunde herom være arrangeret en ægte Folkekomedie. Men des værre er det paa »et maritimt Folkelivsbillede«, Forfatterne har faaet Bestilling. De maa derfor om Bord — til Orlogs.

Og paa Fregatten »Sjælland« er der uheldigvis ikke blot ingen Plads til Folkekomedien, der tier overhovedet Komedien. Paa Fregatten begynder Billederne, og hører Dramaet ganske op.

Vi ser Matroserne gaa til Køjs og purres ud, vi ser dem feje Dæk og holde Hvil — men alle disse Billeder har slet intet med Historiens Fabel at gøre. Fablen lægger sig i Vinterhi, mens vore Øjne forlystes. Opgaven var den: at bore Dramaets Traade ind gennem alle disse Optrin, at lade Intrigen fortsætte sig gennem disse maritime Tableauer. Lad os tage blot ét Eksempel. Der skal være Tøjeftersyn paa Fregatten, og tungt belæssede kommer femti Matroser slæbende med store Kasser. I blot én af disse Kasser maa dog nu et Hjul til Dramaet være skjult, en Traadende blot af Intrigen maa forvilde sig ud deraf...

Nej.

I disse halv hundrede Kasser findes ikke saa meget som det tyndeste Stykke Garn, der fortsætter Intrigens Spind. Der er kun veritabel Traad og Naal og gamle Klæder, og Matroserne synger en Vise, mens de, i malerisk Klynge, lapper, og Dramaet — tager sig en Lur.

Sligt er i Længden utilstedeligt. De unge Forfattere bør forstaa, at deres Hverv er et virkeligt Arbejde, og at det fordrer Studium. Af Forbilleder vil de i fransk Literatur finde nok. De

maa opsøge disse Forbilleder, og der studere scenisk Arkitektur og Økonomi. I en »Kunstart« som denne kan snart sagt alt læres. Man lære altsaa — og det lykkeligere Resultat vil for »De to« ikke udeblive.

Gærne vilde jeg fra den Række Forestillinger her er omtalt, mindes nogle Enkeltpræstationer. Men Pladsen tillader det næppe.

Saa kan da kun fremhæves saare lidet. Ét Ansigt mælder sig først: Hr. Schwanenflügels som Monsieur Godtro. I det ene Ansigt, skrækslagent og idiotiseret af overtroisk Rædsel, spejlede sig det hele Skuespil. Det var et levende Billede paa Frygt og Ynkelighed. Burde ikke, hvis Nationalteatret vaagede, alene denne Maske fæste dets Øjne paa en Mand, som Gang paa Gang har vist saa solid en Ævne.

Saa huskes fra »Fælles Sag« Frøken Lerches godlidende Skikkelighed, hele hendes stakkels hjærtevindende Forfjamskelse. Vilhelm Wiehe stiger frem djærv og stærk som en Tordenskjold, der virkelig kom fra Krudts Røg og Skibes Dæk. Man ser Fru Mantzius i »Fælles Sag« lytte ved Klaveret — en Studie efter Fru Bloch var denne levende Figur, som helt var Øje og Øre Fru Rosenbaum kommer i Tanken, trindbarmet og frisk, som hun i »Hexeri« søger Raad. Man erindrer Jaques Viehe, sund og ung, munter ....

Ogsaa mindre lykkelige Minder mælder sig.

Dagmarteatrets nye Direktion har arvet efter den gamle Styrelse en Del Fremstillere. Frk. Albrecht imellem dem. Og uundgaaelig som altid bevæger hendes blege Ligeryggethed sig med opadvendte Øjne gennem det ganske Repertoire. I snart ti Aar har denne unge Dame tilhørt Teatret og hørt til en Klasse af »Træk-i-Snoren«-Skuespillerinder, hvis Tid dog vel en Gang maa være omme — saa meget mere som alle Lidenskaber trækker paa samme Maade i Snoren.

En ny Direktion burde i det mindste vise os et andet Ansigt i disse Roller. Blot det vilde tjæne til Afveksling.

I Dagmarteatrets udmærkede Lystspil-Ramme, hvor f. Eks. Fru Secher tager saa rask Fart i en ny Udvikling, er Frøken Albrecht Repræsentanten for alt det, som burde være Fortiden og med Fortiden begravet.

16. 11. 89.

Herman Bang.

Breve fra Trolddoms Forfatter, Etatsraad Vilhelm Jacobsen.

III.

D. 14. Juni 1832.

— — Nok for Exempel Øhlenschlæger angaaende! Om ham veed Du alt af et tidligere Brev fra mig, at han agter snart at prostituere sig ved at udgive i Trykken de Dumheder, han hidtil mundligen har foredraget Studenterne som æstetiske Forelæsninger. Alligevel vil jeg fortælle Dig, at han har isinde at prostituere sig end mere ved med det Allerførste at begynde paa Udgivelsen af et nyt kritisk Tidsskrift. — Iøvrigt vil dette Tidsskrift naturligviis komme i svær Opposition med et andet, som der ogsaa arbeides paa. Heiberg og Poul Møller, der begge ere lidenskabelige for et Tidsskrift, som kunde indeholde baade Philosophie og Poesie, have faaet Hertz til at træde sammen med dem i en Redaction for et Quartalsskrift, der skal begynde om et Fjerdingaars-Tid. De, — navnligen Heib. og Møller, — love sig meget deraf og ville naturligviis kun optage det Allerfortræffeligste etc. etc. Da samtlige 3 Redacteurer ere Vindbeutler, vil, som jeg har sagt til Hertz, hele Foretagendet kun komme til at vare i det længste eet Aar, og de to første Hæfter blive taalelig gode, og de 2 sidste taalelig slette. Poul Møller har iøvrigt den Bihensigt, som han selv tilstaaer, at styrte Maanedsskriftet for Literatur, som han er vred paa formodenlig deels formedelst de Quaklerier, der engang fandt Sted ved en Anmeldelse af ham, og deels fordi han ikke selv har været med at oprette dette Tidsskrift. Ogsaa Heib. vil tage Anledning af den ny Entreprise til at liste sig ud af Maanedsskrifts-Redactionen, hvor han vel føler sig generet. Hertz derimod har endnu for nylig skrevet en lille Anmeldelse (om de fædrene-

landske Romanzer) for Maanedsskriftet; men da Redactionen ønsker den noget forandret, eller vidtløftiggjort, og Molbech har tilladt sig at gjøre Sprog-Rettelser i den — (Noget, han altid pleier at gjøre, men hvorfor Petersen høiligen har bedet Hertz om Undskyldning med Løfte om, at Sligt ikke skal skee oftere) — saa har Hertz betænkt ikke at gjøre videre ved den Sag.

Hvad Theatret angaaer, saa har jeg endnu ikke seet nogen af Sommer-Forestillingerne. Den originale Vaudeville af Overskov roses meget; selv Hertz, der dog fandt nogle Feil ved den, begreb ikke, hvorledes en saadan Mand, som Overskov aldeles øiensynligen er i Omgang og Samtale, kan skrive saa godt. Den bliver nok givet engang endnu ved en extraordinair Aften til Fordeel for Kirchheiner, der trænger til det, og der udmærker sig ved sit Spil deri.

Ryge er nu næsten uafladelig fuld, navnligen naar han spiller. — Nielsen har en saa øm Æresfølelse, at han forsikkrer, han ikke kan spille i noget Stykke, hvor Nogen skal kalde ham en Kjeltring; »Jeg kan ikke gjøre for det, — siger han, — det kommer vel af min militaire Opdragelse«.

Endeligen for endnu at fortælle et Curiosum fra den theatralske Verden, — saa har du vel ikke før vidst, at Holstein maa, hver Gang et nyt Stykke opføres og modtages med Mishag, strax, endnu samme Aften, ile ud til Kongen for at underrette ham derom. Kongen bliver da regelmæssigen meget vred derover, da han betragter slig Mishagsyttring som et lille Oprør, hvorhos han altid lader falde haarde Ord mod Theater-Directionen, som lader det komme til slige Optrin. — — — —

Khavn. d. 2. Sept. 1832.

Kjære Ven!

Du vil formodenlig antage, at, da der er forløben saa lang en Tid, siden vi sidst corresponderte, maa der i denne have tildraget sig en Mængde af de interessanteste og videværdigste Begivenheder. Du tager imidlertid Feil deri, og det vil sandsynligviis være vanskeligt for mig at udspinde nærværende Skrivelse til den Længde, som du anseer sømmelig, og som mine Breve sædvanlig ere af.

For Exempel de vise Mænd, som du spørger om. De ere komne her, de have været her, de ere borte igjen; det er omtrent alt hvad derom kan siges. Hvad andet der vides i denne Hen-

seende er ikkun saare lidet. Stemann aabnede Forhandlingerne med en Tale, og gav Vink om, eller maaskee mere end det, at det var bedst Man fattede sig saameget som muligt i Korthed, og hensigtsmæssigt, at Enhver gav skriftlige Nota. Naturligviis fandt dette strax Opposition. Denne har overhovedet ikke været saa ringe; meest opponerede enkelte Magistrats-Personer, især Steenfeldt fra Helsingør, bag hvem dog nok Ørsted stak, Schæffer, Reimuth og nogle andre; men selv adskillige, som man kunde have mindre god Troe til, f. Ex. Rasmus Müller, skulle have taget Bladet fra Munden. Ved disse Discussioner var Stemann, der overhovedet ved denne Leilighed er bleven endnu mere anseet end han alt var det, ikke saa sjeldent, især i Begyndelsen, temmelig grov, men efterat en Agent Vogt fra Svendborg, mod hvem han saaledes havde været uartig, tog sin Hat, for at gaae bort, Noget som Stemann dog selv strax forhindrede, blev han mere forsigtig. Sessionerne gik overmaade hyppigt paa; Diskussionerne nedskreves af min Navne, nuværende Justitsraad Jacobsen, paa løse Papirer, og bragtes derpaa hver Eftermiddag i en noget forbedret Tilstand til Protocols, hvorhos Kongen hver Dag fik Afskrift af det saaledes Passerede. Ørsteds Virksomhed var her, ligesom hidtil under Stændersagen, størst, uden at jeg dog ret kan forstaae hvorledes. Hans Popularitet er stegen i en ligesaa høi Grad, som Misfornøielsen med Stemann er forøget. De Vise vare høist enthusiastiske for ham, og beundrede, i Samquem og Selskaber, i Særdeleshed i en overordenlig høi Grad den sidste Tale, han holdt ved Forsamlingernes Slutning. Kommitteen, der udvalgtes til at redigere de Vises Svar i Overensstemmelse med de hidtil førte Forhandlinger og tagne Bestemmelser, bestod af Advocaten, Etatsraad Treschow, Justitiarius i den jydske Lands-Overret Schønning, og en Kammerherre Bentzon i Odense, Mathias Winthers Uven.

Ingemann har skrevet en ny, historisk Roman, der foregaaer paa Waldemar Atterdags og Niels Ebbesens Tider. Titlen vides endnu ikke; han holder den hemmeligt for at det ei skal gaae ham med den, som med Erik Menveds første Titel. Den heed nemlig først: Marsk Stigs Dolk, men hans Venner harcellerede saameget over denne formaliter og materialiter naragtige Titel, at han maatte give en anden. — — — —

Det nye Øhlenschlægerske Tidsskrift, Prometheus, kommer neppe ud, af Mangel paa Subscribenter. Det er en fortvivlet Idee af ham. Han havde Stof til et Par Aar, men dette Stof bestod i

hans Forelæsninger, som han nu vilde anvende paa denne Maade. Forresten skulde dette Tidsskrift ogsaa indeholde Polemik. Det Heibergsk-Hertzisk-Poulmøllerske Quartalsskrift kommer sandsynligvis ikke heller ud, men af Mangel paa Forfattere; skjøndt man skulde troe at tre var nok; men de ere alle lige dovne. Bredahls besynderlige Stridsskrift mod Hertz har du nok faaet og vel læst. Jeg blev ganske mør i Hovedet, da jeg læste det. Der syntes aldeles ingen Anledning at være til at lade sligt komme frem nu, og det var mig ubegribeligt, hvor Hertz skulde have talt saa ondt om Øhl., at Bredahl kunde føle sig opfordret til at træde frem som hans Forsvarer, ligesom det ogsaa hyppigere er Hertz, der i vore mundtlige Samtaler maa tage Øhlenschlægers Parti navnligen imod mig. Jeg fik imidlertid samme Dag Gaaden løst, idet jeg fra en af Bredahls Venner, der havde besørget Correcturen af hans Pjece, fik at høre, at den lange Hellig Andersen, som har opholdt sig i og ved Sorøe en lang Tid af Sommeren, samt bildt Bredahl ind, at Hertz vilde nedrive alle andre Poeter og omstøde Øhlenschlæger, samt at det nye Qvartalsskrift skulde gaae ud derpaa. Besynderligt var det, at ikke et eneste Blad anmeldte Pjecen, eller i denne Anledning ytrede Grovheder mod vor Ven. Iøvrigt udkommer nu snart samme Hertz's tre Comoedier: Burchhardt (i en meget forandret og forbedret Skikkelse), Flyttedagen og Emma. Jeg har et Par Maaneders Tid maattet anvende mine stakkels, daarlige Øine til at corrigere de tvende første af dem, og nu trykkes paa den tredie, efterat Hertz, der har været borte saalænge, er kommen tilbage til Byen. Han har nemlig ligget i Hirschholm med Heibergs, som han nu er særdeles allieret med.

Jeg veed ikke, om nogle Eccho-Lyd have strakt sig over til Jylland af den megen Staahei, her forefaldt for 6—8 Uger siden i Anledning af det store Slagsmaal mellem 12 Studenter og Nørreports-Vagterne. Denne Exces stod ikke i nogen Forbindelse med det store Fakkeltog, der een Nat i Forveien var gjort ude i Torbek til Ære for Clausen, men foranledigedes derimod ved et Gilde, der var holdt paa Regentsen i Anledning af dennes Stiftelsesdag. Da de havde drukket godt der, og de Fleste, henad Morgenen, alt vare borte, hørte 2 Tilbageblevne Skuddene fra Toldboden, der forkyndte Kongens Ankomst fra hans jydske Reise. De fik da Lyst til at drage ud og bringe ham et Vivat; men da Fabricius, der var tilstede deels som gammel Student og deels som Viceprovst, fraraadte dem dette af Frygt for at de skulde gaae hen og gjøre

dumme Streger, besluttede de ellers at gjøre sig en Promenade. Derved kom de til Nørreport, ragede i Klammeri med nogle Væversvende og derefter med den yderste Vagt, som hentede Assistance fra den første Vagt. Derpaa fik de 12 Studenter Prygl, bleve arresterede, og, da de ikke vilde opgive deres Navne, ved højlys Dag førte gjennem Byen som Arrestanter. Sagen, der ogsaa siden, ved en ung Nar af Studenter-Demagog Lehmann, vakte nogen Uleilighed i Studenterforeningen, synes nu ganske at være falden bort. — — — —

Khavn. d. 28. Martz 1833.

Kjære Adler!

Iblandt de flere Ting, du spurgte om i dit sidste Brev, var Constitutionen. Om den er der ikke Meget at sige. Nogle mene, at den, eller Løftet om den, kom som et Lys og gik som et Lys. Endel veluhderrettede og ikke velunderrettede Folk ville allerede i mange Tider have vidst, at den russiske Keiser, eller den preussiske Konge, have gjort Modforestillinger for vor Konge, og at disse have virket, saa vel, at Sagen er stillet i Beroe. Dette er imidlertid ikke meget sandsynligt. Hvad Kongen lover, især paa en saadan Maade, anseer han sig sandsynligviis pligtig at holde. Ogsaa var, idet mindste for noget siden, — endnu i dette Aar, — Stænder-Comitteen (Stemann og Moltke, Ørsted og Høpp) i Bevægelse og holdt flere Samlinger. Ørsted har ogsaa jevnligen fordret og fordrer endnu Oplysninger om Rentekamret og fra Cancelliets Contoirer, hvilke neppe skulle bruges til andet end Fastsættelsen af Valgdistricterne. Ogsaa skal i næste Uge Statsraadet i en extraordinair lang, allerede forud bestemt Session beskjæftiges med en Sag, der, hvad Hertugdømmerne angaaer, staaer i nær Forbindelse med Constitutionssagen, nemlig den om Adskillelsen af de judicielle og magistralske Functionærer. Jeg tvivler derfor ikke paa, at Stændersagen ikke er henlagt, men at Resultatet, *taliter qualiter*, engang kommer for Lyset. — Hvad den 13de Martz angaaer, seer jeg, at hele Danmark har viist sig patriotisk, undtagen Kjøbenhavn, eller, rettere sagt, at vi Kjøbenhavnere ere de eneste lydige Undersaatter, der lystret Kongens Ønske om, at der ingen Høitideligheder maatte finde Sted den Dag. En halvgal Secretair ved den grønlandske Handel, der hedder Muhle, klædte sig rigtignok ud i en phantastisk Dragt og stillede sig den nærmest foregaaende Løverdag-Aften frem i Studenterforeningen, og gjorde

der Forslag om at lade væve et Flag, der i Stilhed skulde heises op paa Nicolai Kirketaarn og være saa stort, at det kunde naae til Kongens Nytorv samt sees paa Amalienborg, og at dette skulde skee under en af Studenter afsyngendes, af Ingemann forfærdigendes Vise, som siden skulde gjentages udenfor Kongens Vinduer. Men det gik dermed, som med K.s Indkaldelse til 2den Eksamen Anno 18: der blev Intet af. — Hvad Kongen iøvrigt angaaer, da forstaar Man sig i senere Tider ikke ganske paa ham. I en vis Henseende, — og kanskee i det Hele, — antager Man, at han bliver uvirksom, taber sin Dristighed, bliver afhængig af Andre o. s. v., medens han i andre Henseender synes, skjøndt neppe til Folks Tilfredshed, at være mere selvhandlende end nogensinde før. Medens han nemlig f. Ex. besætter det ene Justits-Embede efter det andet ganske uventet med Mænd, som Ingen havde tænkt paa, og tvertimod Cancelliets Forestillinger (den stakkels Eberlin har saaledes maattet vige Pladsen for en langt yngre Mand, der har havt eller har Delirium tremens, og der er saa uordenlig, at han ventes at ville faae Cassemangel det første Aar i et Embede, hvorfra hans tvende Formænd ere removeret for samme Feils Skyld), medens dette skeer, som det synes, uden at Andre have deres Fingre med i Spillet, ligger Sagerne i meget længere Tid hos ham, end før, ligesom han ogsaa ellers saavel i legemlig Henseende (f. Ex. ved hyppig Søvn ved Middagstaffelet) som i aandelig siges at vise større Svaghed. Efter hvad Man har fortalt mig fik Tscherning, (Capteinen, der skriver saa meget, og det nu og da Sludder) for noget siden en egenhændig Ordre om for Fremtiden at entholde sig fra at lade Noget udgive i Trykken. Han, der rigtignok er ansat som Lærer ved den militaire Høiskole, men der iøvrigt er meer end ultra-liberal, indgav derpaa en Forestilling, hvori han anførte, at hiint Forbud vel ikke kunde gjelde alle Slags Materier, og derfor udbad sig en nærmere Forklaring over hvad han ikke maatte behandle. Da han ikke erholdt Svar herpaa, søgte han om sin Afsked; men erholdt derpaa en anden kongelig Skrivelse, af det Indhold, at »da Vi, af Grunde, som Vi ikke finde det passende her at anføre, herved tilbagekalde den tidligere Ordre af N. Datum, saa tillades det Dig at udgive i Trykken« hvilke Arbeider han selv vilde, kun at han holdt sig Love og Anordninger efterrettelige. — — — —

Khavn. d. 14 Juni 1833.

Kjære Adler!

Af Literatur er der Intet, som jeg i en saa kort Skrivelse kan ville anmelde. Hertz's Vaar-Nytaarsgave har du vel seet. — I Prometheus rende Wilster og Øhlenschlæger efter ham med Knipler og Stave for at slaae ham æsthetisk ihjel. Øhlenschl. skjælder ham derhos ud for en Jøde. Samme Øhl. har ogsaa indsat en Novelle i dette Tidsskrift; den hedder: den nye Uglspeil, og er mere bindegal, end noget andet af ham. — Novellerne af Hverdagshistoriens Forfatter vil jeg kun nævne af en dobbelt Aarsag. Den ene for at fortælle Dig det Rygte, der forresten maaskee ogsaa har strakt sig til Ribe, at jeg skulde være Forfatter til dem, Noget, som er et saa latterligt Digt, — for dem, der kjende mig, — at jeg ikke behøver at gjendrive det. Den anden Aarsag er at fortælle Dig, hvorledes denne anonyme Forfatter har gjort mig en særdeles Cadeau ved at lade mig være een af de faae, som han forærede Mæcenat-Exemplarer. Ikkun Frue Heiberg, Conferensraad Collin, Hertz og jeg fik saadanne. I Frue Heibergs var Tilskriften skrevet med fordreiet Haand. Vi andre fik Skrivelser, dog kun i Copie ved Heiberg. I Brevet til mig var der, med endeel Høfligheder, spaset med min, altfor overgivne, Ytring i Indledningen til den anonyme Nytaarsgave: at Samleren kjendte den fortræffelige Forfatter af Hverdagshist. I Brevet til Hertz var blandt andet sagt, at de aldrig vilde mødes her i Livet. Jeg tvivler næsten ikke i mindste Maade paa, at det er Heiberg selv, der, nu og da med lidt forandret Pen, har skrevet disse Noveller, hvoraf Hverdagshistorien er udmærket i alle Maader, Drøm og Virkelighed med nogle Undtagelser særdeles god, og de øvrige vakkre. — Der udkommer iøvrigt snart igjen et nyt Bind Noveller, af Christian Winther. — — — —

Khavn. d. 7 Juni 1834.

Kjære Adler!

Det er saa kort siden, at Stænderanordningerne ere udkomne, at jeg vel endnu kan være bekjendt at snakke lidt om den Materie. Hvorledes synes Folk ovre i Jylland om disse Lovbestemmelser? Her modtoges de for største Delen med den samme Kulde, som før hele Tiden viste sig for denne Sag. Naar jeg undtager det sædvanlige Gilde paa Skydebanen, vistes der i det mindste ikke offenligt noget Tegn paa Glæde. Man havde ventet

en Illumination, og Prinds Christian havde endogsaa ladet sætte Beegkrandse udenfor sit Palais; men der blev Intet af, og i Mørkningen toges Beegkrandsene i al Stilhed ind igjen. Gildet paa Skydebanen er beskrevet i Khavnsposten; Du kjender det altsaa. Hvad der ikke staaer anført, er at det gik, i det mindste nu og da, temmelig raat til, at især Kjøbmændene, som udgjorde en stor Deel af Selskabet, ved Trampen og Dundren gave sig Luft paa en engelsk eller bengalsk Maade, at Personer, som Grosserer Owen, der ikke kan tale recnt dansk, holdt Taler og udbragte Skaaler for Mænd, om hvilke de havde en saa ringe Kundskab, at de neppe kunne antages at have havt stor Kundskab om det, som de havde gjort. Saaledes udbragte Owen en Skaal for dem, som havde skrevet i Constitutionssagen, og nævnte deriblandt Secretair Holstein. Ørsted (Generalprocureuren) forekom i samme eller en anden af hans Skaaler som Professor Ørsted.

Iøvrigt er Folkemeningen, saavidt der yttrer sig nogen saadan ved Anordningerne, ikke ugunstig. Man finder dem ret liberale, naar Man nu eengang har abstraheret fra det Bedre, som allerede Forordningen 28 Mai 1831 havde berøvet os Haabet om at faae. Naturligviis er der enkelte Punkter, med hvilke de Fleste ikke letteligen kunne forlige sig; saaledes at Jøderne ikke maa have Valgret, uagtet der ved Forordningen 29 Martz 1814 er givet dem Tilsagn om alle borgerlige Rettigheder lige med de Christne; fremdeles at Publiciteten af Forhandlingerne er indskrænket til en Bladudgivelse, der endog staaer under den specielleste Censur af Regjerings-Kommissairer. — Forresten nævner Man allerede en og anden Gjenstand, som Man antager at ville blive underkastet Stændernes Beraadslagning. Saaledes et nyt Laan, som allerede længe havde været indledet og skulde endelig afsluttes i Begyndelsen af dette Aar, men som Kongen, efter hvad man mener, med Forsæt har ladet uafgjort for at erholde Stændernes Betænkning desangaaende.

Derimod indtraf samtidigen med Stænderlovgivningens Emanation adskilligt Andet, som vakte en ikke behagelig Opsigt. I Khnsposten udstrøg, som Du veed, Censor et Stykke, og paalagde Liunge at udfylde Hullet, der opstod derved, men hvilket Liunge ikke vilde indlade sig paa og deri forsaavidt fik Medhold af Cancelliet, til hvilket Sagen var henstillet, at det erklæredes, »at det ikke efter Lovgivningen kunde paalægges Redacteuren« at opfylde slige Huller. Denne Cancelliets Resolution afgik om

Fredagen, men Dagen derefter, — idag otte Dage — modtog Cancelliet et Kongeligt Rescript, der indeholdt, efter hvad der siges, deels at det var erfaret, at Kaptain Tscherning havde ladet indføre politiske Betragtninger i Dagsbladene, som ikke dertil var berettigede, og at Cancelliet havde at opfordre Censor til at være opmærksom derpaa, og deels at det ligeledes var erfaret, at Bladredacteurer, for hvem Censor havde strøget et eller andet Stykke, ikke vilde fylde de derved opkomne Huller, hvilket »stred mod Lovgivningen«. Det er vanskeligt at sige, hvilken af disse Rescriptets tvende Dele der ansaaes med meest ubehagelige Følelser; thi, om endog det Første kunde ansees mest at gaae paa den Ting, at Politica vare indførte i ikke-politiske Blade, saa syntes det dog klart, at den Omtale, der derved tillige fandt Sted i Hens. til en enkelt Mand (Tscherning) charakteriserede ham som En, Man maatte have Øie med; men en saadan Æres Forkleinelse syntes kun at burde finde Sted efter en formelig Dom. — Hvad dernæst den anden Deel angik, da var det baade slemt, at Redacteurerne skulde holde sig Censors Bud om Opfyldingen efterretteligt, og tillige at Noget var erklæret stridende mod Lovgivningen, som Cancelliet Dagen forud havde erklæret ikke at stride mod noget Forbud. Stemann, troede Man først, var ved hin Cancellie-Resolutions Affattelse bleven overstemmet af de Deputerede, og Man antog, at han derpaa havde villet sætte sin Mening igjennem ved selve Kongen; men foruden at det netop skal være ham, der havde sat Ordene »efter Lovgivningen« til i Concepten til Cancellie-Resolutionen, skulde han tillige, da Concepten kom til Collegiet, have yttret sin ubehagelige Forundring paa saa utvetydig en Maade, at Man ikke kan ansee ham for Kongens Raadgiver ved dette Skridt. Andre tænke desaarsag paa Kjerulff; men rimeligst er det dog kommet fra Adjutanterne. — Iøvrigt er igjen i disse Dage et Numer af Khvnsposten standset og indsendt til Cancelliet, uden at Man endnu veed, om der vil blive lagt videre Beslag paa det, og Vedkommende actioneres derfor eller ikke. — — —

Khvn. d. 11 Novb. 1834.

Kjære Adler!

Paa Mandag skal Stændervalgene gaae for sig her. David, Sibbern, Salicath og de andre Skrighalse have bragt Materien noget i Tale; men egenlig Interesse har denne ikke vakt mere end tidligere. Det er en Nyhed, hvorom der snakkes endel, men

som om andre Nyheder. Jeg for min Deel, har ikke gjort den Ret gjældende til Deeltagelse, som jeg efter min Stilling, som Medeier af min Moders Gaard, kunde have gjort Paastand paa; heri var dog tildeels min Fordyben i Forretninger Skyld i Forbindelse med andre Omstændigheder (der skulde erhverves et Arveforhør, og mit ene Vidne var sygt); men tildeels var det rigtignok ogsaa Ligegyldighed, der bragte mig til ikke at gjøre noget Skridt i den Henseende. -- De, der ved foreløbige Skrømtvalg, — tildeels af Personer, som ei kunne deeltage i de virkelige, — ere blevne opstillede som Mænd, der kunde fortjene at komme i Betragtning, ere naturligviis for største Delen aldeles uskikkede til det Brug, Man vil gjøre af dem. Fra Regjeringens Side gjøres der, saavidt vides, intet Forsøg paa at indvirke paa Vælgerne, men vil Stemann, at Valget skal falde maadeligt ud i de Liberales Øine, er det ogsaa sikkrest Intet at foretage. Folk vælger nok af sig selv urigtigt.

Du har seet, hvor dristige Stykker der findes i Khvnsposten nu og da, og hvor patriotisk-liberal Davids »Fødelandet« er. Foruden David, er det især 3—4 unge Candid. juris, Fuldmægtiger for Procuratorer, som sætte sig ned i disse Blade, nemligen Buntzen (nu Prøveprocurator), Sager og Lehmann. Liunge har faaet 200 nye Subskribenter paa Khvnsposten (saa godt som 1600 Daler) siden den Tid, han blev actioneret af Cancelliet. — Iøvrigt har David i den sidste Tid tabt endeel i sin Anseelse. I hans Strid med Nathanson, ogsaa i den sidste, der er ført i Fædrelandet og Khvnsposten, finder Man meget Løst, Overfladisk og Urigtigt; Noget, som man lægger ham saameget mere til Last, som han tager en saa ophøiet Mine paa. —

Hertz er hjemkommen, ret tilfreds, kun forlegen i Hens. til sin Fremtid. Han veed ikke, hvorledes han skal kunne faae en fast Ansættelse, og noget Sikkert trænge jo Alle til. Han har ikke hjembragt Arbeider, men i det høieste endeel Planer. Andersen derimod har været mere virksom; om kort Tid udkommer en lang italiensk Novelle eller Roman. Den er imidlertid ikke skrevet paa italiensk, da han ikke forstaaer et Ord af dette Sprog, uagtet han opholdt sig $^1/_2$ Aar eller mere i Italien. — En af Dagene skal der udkomme et nyt Bind Noveller af Hverdagshistoriens Forfatter. Vi her vide ikke hvad vi skulle sige om dette Forfatterskab. Det bliver mere og mere Spørgsmaal: er det Heiberg eller ikke. — Heiberg forsyner en anden Samling af Noveller med

en Fortale. Disse, der nok skulle udkomme i 2 Bind, ere iøvrigt, efter hvad Heiberg paa det høitideligste skal erklære, ikke af Hverdagshist.'s Forfatter, og han selv (Heiberg) skriver kun Fortalen, — efter hvad han siger, — for at skaffe Forfatteren et noget større Honorar. — — — —

Paa Comoedie har jeg været 2 Gange i dette Efteraar. Den ene Gang saae jeg Balletten Nina, og sad aldeles forbauset over Frue Heiberg. Det er ikke blot hendes Mimik, der gjør hendes Fremtræden deri saa udmærket; men den Vidunderlighed, at en Skuespillerinde kan optræde midt imellem et Dandsepersonale, uden at den mindste Disharmonie lader sig tilsyne; det er som om en Engellænder ikke kunde kjendes som engelsk midt iblandt Franskmænd. At hun har henhørt til Dandsepersonalet i sin Barndom, hjælper hende vistnok endeel; men af hendes Optræden i Skuespillet skulde Man troe, at dette kun havde efterladt Ziirligheden i de Bevægelser, som en Skuespillerinde har Brug for. — At Winsløv junior er død, fik jeg med Bedrøvelse ret Begreb om i Amors Genistreger, hvor Rosenkilde skulde remplacere ham. — Denne Sidste, der meer og meer beherskes af den fixe Idee, at han kan spille Alt, har nu endog faaet sig tildeelt Ludvig den 11te. Han kan ikke see, hvor uskikket han er til Roller, der kræve Moderation. — — — —

Khvn. d. 18. April 1835.

Kjære Adler!

Valgene til Stændersamlingen faldt i Khavn. ud saa som saa. Man havde ikke stort bedre Mænd at vælge paa, end de, Man valgte, og disse vare, idet mindste for en Deel, ikke ganske slette, ja for en Deel vilde, idet mindste de første, saasom Bang, Ussing, Haagen, vel kunne ansees qvalificerede til at komme med iblandt de Deputerede, naar de kun ikke havde været de første, men de sidste; ikke dem, som Man meest skulde stole paa, men saadanne, som kunde understøtte det af andre dygtigere Opstillede. Endeel Interesse viste imidlertid de saaledes Udnævnte; iblandt andet søgte de at nærme sig hinanden og tillige gjøre sig mere skikkede til deres Bestemmelse, at overveie Statens Tarv, derved at de forenede sig om at holde ugenlige Sammenkomster, hvor de oplæste fem Afhandlinger, og delibererede over de deri behandlede og andre lignende Materier. Under alt dette blev David actioneret deels specielt for 3, hans Blad indeholdte, af Stage

i Roskilde, Lehmann og Sager (de 2 sidste ere Cand. juris og Fuldmægtiger hos Procuratorer) skrevne Artikler, og deels for bemeldte Blads Aand i det Hele. Det havde, efter den almindelige Mening, været bedre ikke at røre derved; thi, gik David igjennem, vilde han og hans blive saameget dristigere, og fældedes han, havde Seiren, om Man saa kan kalde den, noget odiøst ved sig. De 3 nævnte sig ikke, da David, hvis de havde gjort det, i alle Tilfælde maatte dømmes i Mulct, fordi han uden Bevilling havde optaget anonyme Bidrag i sit Blad. Paa samme Tid begyndte et Rygte at grassere paa nyt, der allerede før var løbet noget om, — at den Comission af Præsidenterne i danske og tydske Cancellier samt begge Generalprocureurerne, som tidligere gjorde Udkastene til Stænderanordningen, nu skulde udarbeide et Forslag til en Presselov; Man talte om dens Indhold, som var meget stræengt, og forsikkrede, at den skulde udgives som Lov inden Stænderne bleve forsamlede. I de ovenfor nævnte Khvnske Deputeret-Forsamlinger blev, efter hvad Man med Vished sagde, ogsaa dette bragt paa Bane, Indholdet endog af de enkelte Paragrafer i Udkastet oplæste, hvad enten Man nu bedrog sig selv, eller blev skuffet af Andre, og meget hæftige Beslutninger tagne, saasom at samtlige Deputerede og Suppleanter skulde fratræde in masse, saasnart Anordningen udkom. Alt udeblev; derimod udstedte de 10, hvis Navne Du vil have set i Aviserne, en Indbydelse, der blev bragt om til endel af dem, der kunde ventes at interessere sig derfor, til at underskrive den ligeledes i Aviserne indførte Petition om at Trykkefriheds-Lovgivningen ikke maatte skjærpes. Da Kongen havde hørt Noget herom i Forveien og, som Man sagde, havde givet Adjutanterne Ordre til at forhindre Petitionernes Over- eller Afleverelse, tog Man Tiden iagt medens der var Taffel, paa hvilken Tid ikkun en Kammertjener er tilstede i Forgemakket. Saaledes fik Kongen den da ihænde. I de første Dage, sagde Man, at han ikke var misfornøiet, men senere blev han det, om han ei har været det fra Begyndelsen. Officererne her i Staden, som havde underskrevet den, fik skarpe Irettesættelser; Chefen for Kronens Regiment i Helsingøer, som ogsaa med de fleste derværende Officerer havde deeltaget i Underskriften af den lignende helsingøerske Petition, kaldtes herind for at modtage en Næse til eget Brug og til Meddelelse for sine Underhavende; vi andre, plebs, fik vor i Collegial-Tidenden, som Du vil have seet. Fra de høiere Steder vedblev Man iøvrigt Forsikkringen,

at der aldrig havde været nogen Grund til det Rygte, som foranledigede Petitionen. — Fra Discussionerne i de Samlinger, som nødvendigviis maae have fundet Sted mellem Oppermændene for denne Petition, formoder jeg, — thi jeg veed det ikke med Vished, — at Selskabet for Pressens rette Brug er opstaaet. Det var naturligt, at ogsaa denne Materie kom paa Bane der; at Man omtalte, hvor mange Kundskaber, som maa ansees nødvendige eller nyttige for Alle, næsten aldeles manglede hos Alle; hvormeget det Slette i de senere Aar viste sig paa en høist ublue Maade i Pressens Frembringelser, og hvor godt det var, at Interessen for den Trykkefriheds-Grad, som vi endda have, opmuntredes og styrkedes. —

Khavn. d. 19. Mai 1835.

Kjære Adler!

Dommen i den Davidske Sag er falden, som Du vel seer af Aviserne. Præmisserne til denne ere imidlertid ikke saa favorable som Man skulde troe af Conclusionen. Hans Fremgangsmaade og flere af hans Udtryk misbilliges. Det Væsenlige, Frifindelse, er der dog, og dette har opvakt en ikke liden Tilfredshed. Denne ytrer sig hos den barnagtige Deel af Publikum paa en meget barnagtig Maade. Saaledes var det nok første Gang, at Hof- og Stads-Retten, — en saa sat og alvorlig Ret, — maatte høre et formeligt Bravoraab i dens Retssal. Det var de unge Studenters Enthusiasme, der brød løs. Studenterforeningen skulde — sagde Man — igaar Aftes illuminere, efter Anstiftelse af en af dens Seniorer, Hr. Lehmann, der tillige er en af de 3, hvis Skyld David paatog sig. (Grunden til dennes tilsyneladende ædelmodige Handling har jeg vel alt tidligere anført; den var, at, hvis han ikke havde gereret sig som Forfatter, men som blot Redacteur, maatte han dog tilligemed dem staae til Ansvar, og desuden i alle Tilfælde bøde et Par hundred Daler fordi Forfatternes Navne ikke vare anførte under Artiklerne). Ogsaa skal der idag være et stort Middagsselskab til Ære for David i Studenterforeningen. Igaar Aftes bragtes David og Haagen, der var hos ham, et Vivat m. m.

For et Par Uger siden kom der en meget slet og meget uartig Pjece ud mod David fra en Erkerojalist. Som Forfatter stod paa Titelbladet nævnt en Schick, der har været Underofficeer ved Livvagten, men den egenlige Forfatter er en Dr. Wollheim, en tydsk Eventyrer, der har opholdt sig, jeg tror i nogle Aar, i Byen,

fortæller at han har været i Don Pedros Tjeneste i Brasilien, at han kan Sanskrit m. m., som Andre tvivle paa. Han og Bogtrykkeren Beck, der var Forlægger, havde nok indgaaet Accord om 12 Louisdors for Skriftet, hvorhos Beck skulde give Underofficeren 5 do. Men denne meddeelte Beck, da han fik de 5 do., en Generalquittende for at han som Forfatter af Skriftet havde modtaget Alt hvad der tilkom ham, og denne støtter Beck sig nu paa mod Wollheim, som har søgt ham for Gjeldscomissionen. Samme Wollheim havde tidligere indgivet en paa tydsk skreven Tragoedie til Theaterdirectionen, med Forespørgsel om de vilde lade den oversætte. Deri havde han afmalt sig selv under Navn Edvard Woller en tydsk Yngling i brasiliansk Tjeneste, af overvættes Fortræffelighed og Skjønhed, i hvem alle unge Damer var forelskede; een Prindsesse dør endog af Kjærlighed til ham deri. Denne Wollheim er nu i forrige Uge bleven ansat ved det Kongelige Bibliothek, for at forfatte Catalog over Sanskrit-Samlingen. Han vil, menes der, derefter blive fast Secretair ved Bibliotheket.

Igaar skal der være kommen en Parolbefaling ud fra Prindsgouverneuren, at ingen Underofficer maa indtræde i noget Læseselskab. Grosserer Owen og nogle Andre her i Byen havde villet danne et saadant for menig Mand. Formodenlig har Man antaget, at derigjennem kunde forplantes altfor Liberale Ideer, og desaarsag formeent Underoff., hvoraf der var indtraadte adskillige, at forblive der. — — — —

Din

Vilhelm Jacobsen.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

Tilskueren 1890.

De første Hefter af Aargangen 1890 vil bl. a. indeholde:

S. Schandorph: Georg Jørgensens sidste Rejseeventyr.
Georg Brandes: Indtryk fra Paris.
Breve fra **Thorvaldsen.** Med en Indledning af Prof. **Jul. Lange.**
Edvard Brandes: Pjerrot. Første Akt af en Maskekomedie.
E. Skram: Literaturartikler.
Herman Bang: Teaterartikler.
J. Schovelin: Om Karteller.
Breve til Viceadmiral, Baron **Dahlerup** fra Kejser **Maximilian** af Mexico o. fl.
J. Westrup: Systemet Bismarck.
Breve fra **M. Goldschmidt.** Meddelte af **O. Borchsenius.**
H. Schwanenflügel: Eusebiusfejden.
Dr. **K. F. Kinch:** Rejseminder fra Makedonien.
Alfr. Bramsen: Geni og Sindssyge.
Ola Hansson: Wsjewolod Garschin.
P. Eberlin: Grønlands Fjorde.

Af **"Tilskueren"** *udkommer et Hæfte hver Maaned paa gjennemsnitlig 5 Ark i stort Medianformat. Subskriptionsprisen udgør 1 Kr. for hvert Hæfte eller 12 Kr. om Aaret. Subskription, der er bindende for én Aargang, modtages paa ethvert Postkontor uden nogen Prisforhøjelse og i alle Boglader, saa vel som hos Forlæggeren, Højbroplads 5, Kjøbenhavn K.*

Sammesteds faas Aargangene 1884—1889, Pris pr. Aargang 12 Kr.

Henvendelser i Redaktionsanliggender bedes re[illegible]le til Udgiveren, Falkoneralle 11 A, Frederiksberg I. ([illegible] bedst Mandag og Tirsdag 10½—11½).